ئاو بە تاو

و

فەرهەنگۆکی کوردی - سۆمەری

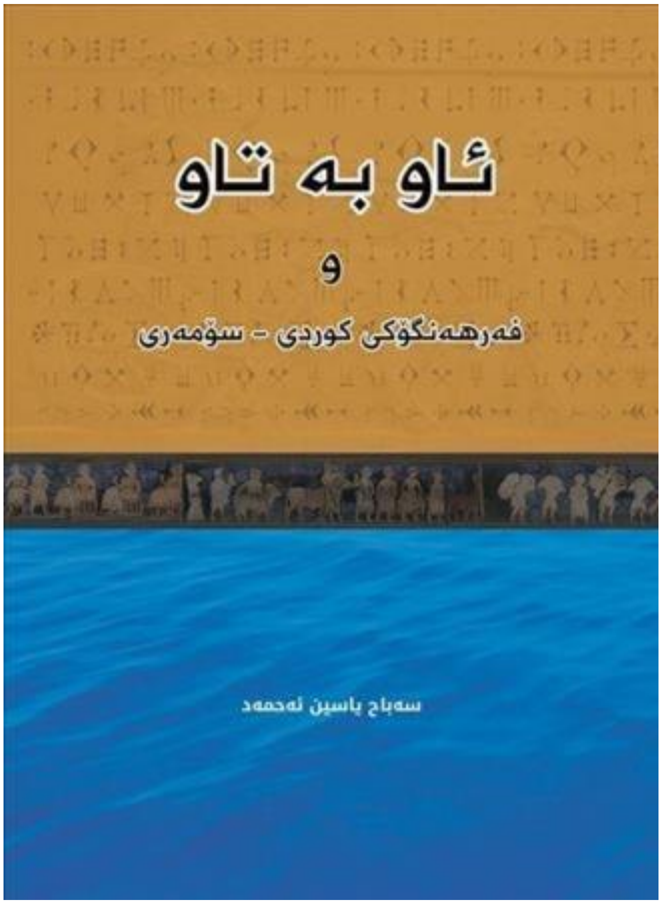

سەباح یاسین ئەحمەد

سوپاس و پێزانین

- سوپاسی هەڤاڵ ئەبوبەکر دەکەم، کە لە هەڵەبڕکردنی وتاری 'ئاو بە تاو'دا بەشداریی کرد
- سوپاسی کاوە قەرەداخی دەکەم، کە چەند جارێک لەگەڵمدا دانیشت و بەشێک لە دەربڕینەکانی وتاری 'ئاو بە تاو'ی لەگەڵمدا چاککرد.
- سوپاسی دکتۆر هۆگر محموود فەرەج دەکەم، کە هەڵەبڕی لە فەرهەنگۆکەدا کرد.
- سوپاسی کاوە جەلال دەکەم، کە بە هەردوو بەشەکەدا چووەوە.
- سوپاس بۆ جەماوەر کە دیزانی ناوەی کرد.
- سوپاس بۆ ئاگرین سوران یاسین کە دیزانی بەرگەکەی کرد.
- سوپاس بۆ هۆنینەوەکانی خەیام و بێکەس کە لە منداڵێمدا هاندەربوون "پیاوی کەس نەبم، کەس پیاوم نەبێت" لەتەک بێکەسدا ببێژم: "ئەو کەسانەی کە بێخەم سەر دەخەنە سەر سەرین، هەر سەرسەرین."

ئاو بە تاو:

نووسینی ئەم پەراوە کە ناوی ئاو و تاوم لێناوە، بەرهەمی گەرانە لە دوای پرسیاریک، کە لە ساڵی ١٩٧٧ لە خۆم کردم (بۆ کورد بەرخودان دەکات و لە کوتایدا تێکدەشکێتەوە.) کەواتە لێکدانەوەکانم مانا لە خودی زوانی پرسیارەکەمەوە وەرگرتووە. مانای زوان"زمان؛ زبان" وەک ئاو "هێما"یە بۆ مانای (بیرۆکە) کە گفتوگوی و تاوییە (هەتاوییە) گۆڕاوە. ئەو گۆڕانە لە بنەمای کولتوریە زوانیماندا هەستی بۆ هۆشی گۆڕاوە هوشیاری بە مانای جووتی (نێرومێیە) کە ئەرزی و ئاسمانیە بە سەرچاوەی جووت _ جووتیارییەکەی دانراوە. جووتیاری و جووتبوونی نێر _مێ وەکو جووتبوونی ئەرز _ ئاسمانە مانای بە دامەزراوی ئاوایی ئەرز _ئاسمانی داوە. کەواتە ئەرز بە تۆو _ گوڵ و میشک بە وشە _ بیرۆکە کە نوێبوونەوەی سروشت _گەردوونیە لەو رۆنگە دێرینەوە ماوەتەوە. گۆڕانی مانای زوانی گۆشتیە بۆ زوانی گفتوگو و گۆڕانی ئاو بۆ تاو دەرئەنجامی وەرگیرانە (ئاڵوگوری) مانایە کە بەهای سروشتیە نەک ئەحکامی (بریار دراو) کە کۆمەڵگای لە دوایدا بەلاریێ تیکشکاندووە بردووە و تا ئەمڕۆ بەردەوامی هەیە.

گەرانم لە داوی پرسیارەکەم، بۆ پەروردەی دایکم و کار و بیری باوکم دەگەڕێتەوە. لە مندالّیدا، دایکم هانیدام بە گوێ دڵ گوێبگرم و ڕێگەی خۆم لە ژیاندا بدۆزمەوە. شەش سالّبووم، باوکم لەسەر شەری دەربەندی خان گیرا. دەرئەنجام دوو سالّ سجن و دوو سالّ نەفی بەدرە کرا. ئەوەش دایکمی هاندا، کە لەگەڵ بەهی مەعرف، ست رووناک و ست ئەنجومەدا چالاکانە ئافرەت رێکبخات و پیتاک بۆ مالّی شەهید و پێشمەرگە پەیدابکات. دەرئەنجامی ئێمەش ئەو رێگەیەمان هەلّبژارد. لەدوای ئاشبەتالّی 1970 جەلالی و 1975 مەلایی ، من و فواد و کۆمەلّێک لە هاوڕێکانی خۆمان رێکخست و لەگەڵ جەمال تاهیر و مەلا بەختیاردا لیژنەی ریکخستنی یەکیتیمان لە سلیمانی دامەزران. لە 1976 فواد ئەنور هەورامی و فاخیر گەرمیان ئامادەی تەقە لە پاریزگاری سلیمانی کرد.
پاش ماوەیەک لە ناوجێگەی خەوتندا، ئەمن رایانچڵەکانم: گوم فواد مخەتەت. کە زانیان فواد نیم لەگەڵ دایک، باوک و براکانماندا سواری جێبەکەی باوکمیان کردین و بۆ ئەمنیان بردین. چەند هەفتەیەک لە دوای گرتنەکەمان بۆ خواری عیراق رەوانەیان کردین، خۆم لە پاسەکە فریدا و تەقەیان لێکردم، بەلام بەرنەکەوتم. شەو چووم بۆ مالّی جەمال تاهیر و پاش دوو رۆژ لەگەڵ جەماله رەشی بەرخانەقادا بۆ گەورە دێ چووین. بووم بە رابەسیاسی کەرتی شارباژیر و هەر زوو هەستم بەناهوشیاری خۆم و خۆهەلّەخەلّەتانی دەمراستی بزوتنەوەکە کرد، کە بە ناویکێ نوێووە درێژ بەرابردووی داڕوخانی کولتوری دەدەن. ئەوەش هاندەری بەرخودانم بوو، کە گەڕان لە دوای مانای زمان (وشە و بیرۆکە)ی لێکەوتەوە.
لە دوو هەزار دوودا، لە ناکاو سەرە داوی گەرانەکەم وەکو پرسیاریک :چۆن دەنگی ئاو لە دەنگی تاو (هەتاو)دا هەیە، لا دروستبوو، ئەوەش هانیدام لەداوی لە مانای ئاو و تاو کە ناو و کردارن بگەڕێم.
ئەم پەراوە کە ناوی ئاو و تاو و فەرهەنگۆکی کوردی ـ سۆمەریە خوێندنەوەیەکی بەراوردیە و هاوتا و جیاوازیش رێزوانەکەیەتی کە سروشت _ گەردوونیە سەریانهەلّداوە.
<u>بەشی یەکەم</u> :ئاشناکردنی خوێنەر بە ئەگەری گۆڕانی مانای سروشتی بۆ مانای گەردوونی و دەرئەنجامی ئەو گۆڕانەش ریکخستنی خێزان و شێوەی ژیان مرۆڤ لە ئاواییەوە بۆ ئاوەدانی (شار-دەولّەتەکان) گۆڕاوە. بەدەم ئەو گۆڕانەوە نووسینی هێمایە (Token) کە بیرکاریە و هاوشێوەی مانای زوان (سروشت) بۆ گفتوگی کە ئالّوگۆری (گەردوونی) بوو، لە شەش هەزار سالّی یەکەمدا لە هندستانەوە بۆ شام (سوریا، لوبنا و ئیسرائیل) گۆڕا. کوردستانی دێرین بە سەرچاوەی داهێنانی نووسینی هێمای لەلایەن مێژوونووسانی دێرینەوە ناسراوە. ئەو گۆڕانە رێگە بۆ گەشەی جیاوازی و جیابوونەوەی زوانی و توانای تاکی و کۆی کردۆتەوە. ئەو گۆڕانە ئارامان لە شەش هەزار سالّی سەرەتادا (چاخی بەردینی کوردستاندا) بەردەوامی لەو ناوچانەدا هەبووە. هاوتا بەو گۆڕانەش لە شەش هەزار سالّی یەکەمدا نیشتەجیەکان ئاواییان بە ئاوەدانی (شارەکان) گەیاندن و تێکەلّبوونی راوکەر و کۆکەرەوەکانی لە شەش هەزار سالّی دوایدا، دەرگا لەسەر دەستەبژیری دەستەلّاداری دین و دونیا کردەوە.
دەرئەنجام شار ـ دەولّەتەکانی بەرەوە رێکخستنی ئیمپراتور و بالّادەستی تاکی برد و رێگە بۆ بالّادەستی ئایدیالّ و پاساوی لوژیکی سازان کە خۆهەلّخەلّەتاند بە مەزنی ئێمپراتوری و پەیامبەرەکانی بوو، ئەوەش داڕوخانی مانا سروشتی و گەردوونی لێکەوتەوە و ئایدیالّی ناکردگاری و ناپەروەردگاریی جێگەی گرتووە و تا ئەمڕۆ بەها سروشت ـ گەردوونیەکان تێکەڵ بەها ئەحکامیەکان بەردەوامیان هەیە.
<u>بەشی دووهەم</u> : جیاوازی و لەیەکچوونی گەشە زوانی و بەها سروشتیەکان وەک ئەوەی کە ئاواز و وێنە سەرەتای مانای هێمای و گفتوگیانە لە رێ رەچاوەوە، پیشچاو خراوە و باس لە ئەگەری سەرهەلّدانی وشە و بیرۆکەکان کراوە و زوانی کوردی وەک بەردەوامی مانای سروشتی بنەما هێما و بیرکاریەکانی هاوتا بە زوانی سۆمەری پاراستووە. ئەو پاراستنە لەمانای وشەکان و مێخەکاندا تۆمار بوون وەک ئەوەی جووتیاری چاخی بەردین داهێناون و ئالّوسکاوی بەهاکانیش رەنگدانەوە ئەقلی فەرمان و بەها ئەحکامیەکان بەیان دەکەن. کەواتە بە خوداچوونەوەکە کە بە مێژوو چوونەوەیە، لە هەمانکاتدا کار و بیر لەسەر هەست و هوش کە هوشیاری دەکاتەوە و ئەوەش بۆ تۆ رێگە ئاسانیە تا بۆ خۆت لە خۆت نزیکەویتەوە. لە خۆ نزیکبوونەوە پیشمەرجە بۆ لە خودا نزیک بوونەوە کە لە رابردووەوە پیناسە بووە. پیناسەکەش مانای لە خاک (ئاخ) و خۆر (هەتاو)ی ژیان نەک مردوو وەرگرتووە.

ڕێبەری
ئێمە گەرەکە بۆ نزیکبوونەوە لە زوانی کوردیدا سەرەتایەک دابین بکەین. ئەم سەرەتایە بریتییە لە دوو دەنگی نەبزوێن و بزوێنی(ڤۆکال و کۆنسۆنانت) "ئ" و "ا" کە "ئا"ی ئاوی سروشتی و "ت" و "ا" تاوە (هەتاو)ە، کە دەنگی "تا" و تاو و وەکو "هەتاو"ی چوار دەنگی لێ پەیدا بووە و بەو مانایەش دەنگی "ئاو و تاو" دەنگی ئاویان

تیدایە و کۆمەڵە دەنگییەکانی دی دروست بوون. "ێ" و "ا" وەک بوونی نەبزوێن و بزوێنی ئافرێنەرانە(خالقی) بریتی بوون لە بنەمای گەردووناسیی کوردی، ئەمەش بێگومان لەو ڕوانگەیەوەیە کە مرۆڤی کورد گەردوونی وەک بەرهەمی ئاو دادەنا. ئاخر بەگوێرەی ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەری خوداکان وەک ئافرێنەر (خالق) خۆیشیان ئاوی بوون. لەم ڕوانگەیەوە دەربڕینەکانی "ئاو" و "تاو"ی کوردی، هەروەها "ئود" و "ئا"ی سۆمەری، تەنیا وشە نین، بەڵکو بیرۆکەیی ـ کۆنسێپتی (تێگەییانە) ڕەخساون و بەوەش ڕوانگەیەکی ئەقڵانی (مۆغی) و زانستی لە ماناکانیاندا کە بیرکارییە دەردەکەوێت. پەیوەندی بە ئەفسانەی ئەفراندنەوە گەرمکە، لێرەدا بەکورتی ببێژین، کە سەرەتا یەک خودا نەبووە گەردوون بئافرێنێت، بەڵکو دوو خودا هەبوون، واتا دوو ئاو کە شیرین و سوێر (ترش) بوون. ئەم دوو خودا ئاوییە شیرین و سوێرە تێکەڵ بە یەکدی دەبن، تێکەڵبوونیشیان هێمایە بۆ خۆشەویستی و ڕەحەتبوونیان، کە بەو ڕێیەوە نەوەی کوڕ و کچ دەخەنەوە، واتا ئەم خودازادانەش بە هەمان شێوە ئەوانیش کە بوون هەر ئاو بوون.

ئەم دیدەی سۆمەرییەکان هاوکات لە بەرهەمهێنانی ماناداا بەرجەستە بووە. بۆ نموونە "هەتاو" یان "تاو"ی کوردی مانایە بۆ ڕووناکی ڕۆژ و گەرمای تیشک، لێ لە زوانی سۆمەریشدا "ئود (ud)" مانای "ڕۆژی سروشت (day)، تاو یان گەرما (heat)، تا (fever)، ڕۆژی گەروون (sun)، هاوین (summer)" دەگەیەنێت. بە واتایەکی دی مانای "ئاو و تاو"ی کوردی هەمان مانای "ئا(a)" و ئود (ud)"ی سۆمەری دەگەیەنن. یان بۆ نموونە چۆن جەژنی نەورۆز لای کورد مانایە بۆ نوێبوونەوەی ساڵ، لای سۆمەریەکانیش کە بە "زاگ –مو" (zagmu [NEW YEAR]) ناویان بردووە، هەمان مانای نوێبوونەوەی ساڵی گەیاندووە.

کولتوری مرۆڤی، بە مانا کردگارییەکە، پێکەوە لەتەک کێڵان و دروستکردنی ئاوایی سەرووی مێزۆپۆتامیادا داهێنراوە. مرۆڤ لەو دەمەوە مانای بە سروشتی خودی کولتوری و گەردوونی داوە. لە وشە و بیرۆکەی "زوان"ی کوردیدا مانای سروشت و گەردوونی تۆمار کراوە. دەنگ لە تۆماری وشەی زوانەکەدا، وێنە یان مانا پێکدەهێنێت. ئەو مانادانە بە "زوان" بەرانبەر ئەو مانا تێهەڵکێشەی ئاو بە تاو دەوەستێتەوە، کە سروشتییە/ گەردوونییە. هەروەها نەوە لە هەردوو زوانی کوردی و سۆمەریدا وەک ئاو/ تۆو ناسێنراوە، لێرەشدا ئاو/ تۆو مانایە بۆ بوونی "داری ژیان" کە سروشتییە/ گەردوونییە و دینەکانی چاخی بەردین تا دوای سۆمەریەکان پێوەی پابەند بوون، بەڵێ ئەوە تا دەگات بە دینی سەردەمی ئاخامینەکان. پێدەچێت زەردەشت سەرەتای دووبەشبوونی/ جیابوونەوەی ئەم بنەمایە بێت، کە پاشان دینەکانی جولەکە و مەسیحی و ئیسلام ئەو بنەمایەی بوونی داری ژیانیان لە مانا خوداییەکەیدا وەرگرت و مانایان بەگوێرەی کولتوری زوانیی خۆیان بۆ دارشت. کەواتە تێگەیشتنی ئێمە لە مانای ئاو/ تاو یان زوان لە ڕووی واتاسازی(semantic) و دەنگەوە (phonetic)« دەگەڕێتەوە بۆ کولتوری زوانی و مانادان بە تۆو، لێرەشدا کێڵانی ئەرز، پەرەدان بە گیانداران، داهێنانی ئاڵوگۆڕی شمەک، تواندنەوەی کانزاکان، داودەرمان و زۆر شتی دی سەرچاوەی زانین و پەیڕەوە بنەماییەکەی بوون، نەک ئەو ڕاڤەکارییانەی زوانی فەرمانی کە وشەی خوداییان بە بنەمای مانای ژیان داناوە و خۆیان سەپێنەرانە لە دونیادا مەزن کردووە.

زوانی ئێمە کە ئەمڕۆ کارایە، کولتوری زوان و مانای نەوە، واتا ئاو یان تۆو دەبەستێتەوە بە مانادانی ئاوایی دێرینی چاخی بەردینەوە. لێ داڕوخانی ئاوایی و ئاوەدانیی دێرین تا ئەمڕۆ هەر بەردەوامە، بۆیە مرۆڤ تا ئەمڕۆ دەرفەتی لێسەنراوە، کە لە خۆی و خودی زوانەکەی تێبگات، بەڵێ مرۆڤ هێشتا بەخۆداچوونەوەی سەردەمییانەی گەرمکە تا لە قوڵیی گرفتەکانی تێبگات. تێگەیشتن لە بوون و هەبوونی کولتوری زوان ڕێ خۆش دەکات لە خودی سروشتی مرۆڤیمان و بوونی سروشتیمان/ گەردوونیمان، تێبگەین. کەواتە ئەمڕۆ ئاشنابوون بە خۆمان یان بە مێژووی زوانەکەمان، چ وەک تاک و چ وەک کۆ، ڕێ خۆش دەکات لە ئەوسای کردگاری و پەروەردگاری داپیر و باپیرە گەورەکانمان تێبگەین، کە وەشاندنی تۆو و کێڵانی ئەرزیان داهێنا و مرۆڤیان نەوەییانە لە مانای تۆودا/ ئاودا بە سروشتی/ گەردوونی دانا. لە بنەڕەتدا ئەم جۆرە تێگەیشتنەی ئەوان مانای بە داری ژیان و نوێبوونەوەی نەوە داوە و ئاو بە تاو بەو شێوەیە وەک ئاهەنگی نەورۆز لە زەهنی کۆی ئێمەدا ماوەتەوە.

هەبوونی ئاو/ هەتاو ـ وەک ئەقڵ/ دەست لە هۆنینەوەی ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەرییدا« سەرەتایە/ کۆتاییە و مانای کردگاری و پەروەردگارییان هەیە و هێماکانیان بیرکارییانە داڕێژراون. داڕشتنەکەش کاریگەری لەسەر ئەو مانایە هەیە، کە لە وشەی زوان و لە مانای ئاو و هەتاوی کوردی و سۆمەریدا هەیە. بۆ نموونە: ئاو بە بنەمای بوون و هەتاو بە کوتایی هەبوون دانراوە، ئەوەش بەڕوونی لە زوانی سۆمەریدا دەبینرێت، لە زوانی کوردیشدا ئاسەواری ئەو بۆچوونە لە داڕشتنی وشەکاندا دەبینرێت. دەنگی ئاو لە دەنگی تاو و هەتاودا ئاسەواری ڕوانگەی دێرینی زوانەکەن و ئەوەش خوێندنەوەی سەردەمیی دەخوازێت. بۆنموونە زاراوی "ئاو بە تاو" لە وێنە و مانای شەپۆلی ئاودا وێنەی نزم/ بەرز و بەرز/ نزمە و لە گەشتی سروشتیانەی ئاو بۆ ئاسمان یان گەشتی ئاو لە ئاسمانەوە بۆ ئەرز دەدوێت. خودی "تاو" سەرچاوەی بزووتنی ئەو گەشتە بەتاوەی ئاوە لە ئەرز و ئاسماندا،

چاویش وەک وێنە دەنگی خۆر و بێدەنگیی هەڵم بەدیدەکات، بەگوێرەی ئەو بیستن و بینینەش ماناکە لە زواندا وەک باران بەتاو، خۆر بەتاو، تاوی نێر و مێ بۆ یەکتر، مانای ئاو و هەتاو بەیەکەوە دامەزراوە. لەو گەڕانەی ئاودا خودی ئاو بە تاو نوێبوونەوەیە. نوێبوونەوەی سروشتی و گەردوونیی ئاو و هەتاو بەیان دەبێت، ئەوجا ئەو مرۆڤانەی کە کێڵانی ئەرزیان داهێنا، مانایان بەو خوێندنەوە سروشتی و گەردوونییە بەخشی. ئەم ڕەوشە وادەکات، کە ئێمە ئەوان بە داهێنەری زوانی کوردی/ سۆمەری دابنێین، هاوکات ئەو بنەما زوانییەش لەبیر نەکەین، کە وادانانی هێما و بیرکاری سەرچاوەی مانادانن بە دەنگ و وێنەییە، ئەوەش هاوتایە بەو بنەما زوانییە کە وەک پارادایمی کار و بیر سروشتی/ گەردوونی وەک خۆی خوێندۆتەوە، نەک وەک مێتافیزیکی سەردەمانی دێرین هەوڵی دابێت پاساو بۆ بوونی ئاو و هەتاو بهێنێتەوە، نەخێر ئەو پارادایمەی ئاو بە تاو وەک سەرچاوەی نوێبوونەوە نەوەیە، کە خۆ خوێندنەوەیە. هەر بۆیە سۆمەری و کورد نەوەیان بە ئاو، تۆو ناوناوە.هوشیاری ئەو داپیر و باپیرە گەورانە لە زوان و ژیان جێی باس و لێکۆڵینەوەی زۆرتر و فراوانترە، ئێمە لێرەدا تەنیا ئەو دەرفەتەمان هەیە، کە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە جەمسەرەکانی ئاو و تاو تێکهەڵکێشانە پێکەوە گرێدراون، یان سەرەتا و کوتاییەکانیان تێکهەڵکێشانە بەردەوامی بە نوێبوونەوەی خۆ خوێندنەوەیان دەدەن. بۆ نموونە تێکهەڵکێشی سروشت/ گەردوون وەک بوون داوای مانا و هۆکاری دین و دونیایی لە ئێمە ناکات، بەڵکو ئەوە ئیدیالی خۆمانە کە پرسیار لەبارەی کردگار و پەروەردگاری بوونەکەی دەجوڵێنێت. پێدەچێت داپیر و باپیرەکانیش ئەو پرسیارانەیان پێش نیشتەجێبوون هەبووبێت و لەگەڵ نیشتەجێبووندا هانی تێکهەڵکێشی مانا و مانای زوانیان وەک ئاو و تاو بە بوونی تۆوی کردگار و پەروەردگارییەوە ببەستنەوە و لەسەر ئەو بنەمایە بۆچوونی خۆیان کە بەردەوامی سەردەمی چاخەکانی سەهۆڵبەندانی جیهان بووە و جیهانی داهێنانی "ئاوی"ی بووبێت، خۆیان بە نەوەی ئاویی ناونابێت. ئەمە مانایەکی ئەوتۆ دەگەیەنێت، کە تێگەیشتنی ئەوان بۆ زوان سروشتی بووە و پێدەچێت لەو سەردەمانەوە وێنەی زوانیان میتۆلۆژییانە (ئەفسانەیانە) وەک پلەگۆشتی ناو دەم بۆ مابێتەوە، هەروەها لەگەڵ کێڵانی ئەرزدا بیریان لە مانای زوان (گفتوگۆ) و بوونی ئاویی خۆیان کردبێتەوە، هەر بەو مانایەش خوێندنەوەی ئاویی خۆیان بە بوونی هەتاوییەوە بەستبێتەوە، کە بەستەڵەکی تواندۆتەوە، ئەوجا بەدووی ئەو گۆڕانەدا زوانیان وەک سەرچاوەی ماناداهێنان بە زوانی ڕەگەز دانابێت و بەگوێرەی ئەوەش ڕەگەزی مرۆڤیان لە ڕەگەزی ئاژەڵ و ڕووەک جیاکردبێتەوە. ئەو سەرەتایەی زوانی کولتوری لە وشەی زوان و مانای ئاو بە تاودا تۆمار بووە. کەواتە کێڵانی ئەرز لەگەڵ خۆیدا کێڵانی بیر و زوانی هێناوە، بەو مانایەش ئاوەدانی خاک و زوانی ئێمە سەریهەڵداوە. ئەو سەرهەڵدانە سەرهەڵدانی ئیدیالی تاکی/ کۆی زوانەکەیە و هەڵگری مانای سروشتییە/ گەردوونییە و دەشێت وەک سەرەتای مێژووی نیشتەجێیی مرۆڤ و کولتور دیاری بکرێت. کاتێك لە ڕوانگەی سروشتی و گەردوونییەوە لە بڕوا دینییەکانی وەک یارسان، هەقە، عەلەوی، کاکەیی و ئێزدی ورددەبینەوە، ئەوجا بە شێوە ژیان و دونیابینینی جوتیاری کوردیان دەبەستینەوە، ئیدی پتر لە بوونی مرۆڤی و کولتوری زوان تێدەگەین، یان ڕوونتر دەبینین، کە چۆن بەرخۆدانی کردووە و ئەو کولتورە لە بەردەم زۆرداری و داگیرکاری دەرەکی و خۆهەڵخەڵەتانی ناوەکیدا خۆی ڕاگرتووە.
بۆچوونی سروشتی/ گەردوونی کە لەسەر کشتوکاڵ ڕێگەی بۆ کێڵانی ئەرز و بەڕێوەبردنی ژیان کردۆتەوە، هاوکات ئەقڵانیانە ڕێگەی بۆ تێگەیشتن لە هاوتا و جیاوازیی تۆو کردۆتەوە، بەئاگایی لە تێهەڵکێشی ئاو و هەتاو ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ بریتییە لەو بنەمایەی نوێبوونەوە کە هاوتاکردنی جیاوازیی پاراستووە. نێر و مێی کوردی تا شەڕی یەکەمی گێتی بەیەکەوە ساکار و ئاسان لە کێڵگە وماڵدا کاریان دەکرد، ئەوەش لە بنەڕەتدا دەگەڕێتەوە بۆ ئەو خۆبینینە سروشتی و گەردوونییە. زوانی سۆمەری و کوردی بە دەم ئەو ڕوانگە هاوتا و جیاوازەی ئاوەدانکاری دونیاییەوە پەرەیان بە خۆیان داوە، لێرەشدا مانایان بە تۆو و گیاندار و ڕووەک داوە، ئەو مانایانەش کە لە هەردوو زوانی کوردی و سۆمەریدا هەن و بنەمان، ئاوایی و ئاوەدانیی مێزۆپۆتامیایان داهێناوە. بۆ نموونە ناوبردنی نەوە بە ئاو/ تۆو کە مانادانە بە مرۆڤ، لە بنەڕەتدا پێناسەیەکی سروشتییە/ گەردوونییە، ئەوەش بە زوانی لەوەوبەر و ئەو نوێبوونەوەیەی زوانیان دەبەستێتەوە، کە مانای بە ئاوی/ هەتاوی لەوەوبەر داوە. کەواتە "دەنگ/ وێنە"ی ئاو و هەتاو، لەگەڵ وشە و بیرۆکەی زواندا کە لە زوانی کوردیدا/ سۆمەریدا دووفاقییە، بەردەوامیی ئەو وێنە دووفاقییەی شەپۆلی نزم/ بەرز یان بەرز/ نزمی، ئاون/ تاون کە تێکهەڵکێشانە لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە (gobekli-tepe) وێنە کراوە. وێنەی سەر ئەو بەردە هەڵگری مانای کردگاریی و پەروەردگارییە، ئەوەش نێر و مێی ئاوەدانکەری سەرەتا و کۆتایین کە هونەرییانە ئەو مانایانەیان لەسەر بەردەکە تۆمارکردووە. ئەو مانا تۆمارکراوانەی سەر بەردەکە سروشتین/ گەردوونین و خۆخوێندنەوەی زوانین بۆ ئەو مانایەی ئاو/ تاو و زوان کە هەتاویانە نوێیبوونەوەی (updated) گیانداری بە بوونی ئاوەوە بەستۆتەوە. کەواتە وێنەی سەر بەردەکە و وێنەی زوان کە پلەگۆشتە، هەروەها ئاو کە بنەمایە، وێنەدانەوەی سروشتبینیی مرۆڤانی

ئەو سەردەمە بوون: ئەوان مانای ئاویان بە تاو و مانای پلەگۆشتەکەیان بە ڕەگەزەوە بەستۆتەوە، یان وەک وێنەی شەپۆلەکان لە یەکدییان هەڵکێشاون. ئەو تێکهەڵکێشییە ئەفراندێکی کردگاری و پەروەردگاری بووە. مرۆڤەکان خۆشەویستیی ئەرزیان/ ئاسمانیان بە بنەمای ژیان دادەنا. ئاو/ تاو و وێنەی ئاوی سەربەردەکەی گۆبەکلی تەپە ()، هەروەها گڵێنەی ئوبەیدیەکان، هەڵگری ئەو مانا کردگاری و پەروەردگارییەن، کە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری یان مێزۆپۆتامیای لەسەر بیناکراوە.
با بۆ تێگەیشتنی زیاتر لەم پرسە هەڵوێستە لەسەر نووسینی شەپۆلی ( ) ئاو بکەین کە هێمایی و بیرکارییانە لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە وێنە کراوە. شەپۆلی ئاو بە تاو لەگەڵ داهێنانی نووسینی مێخیدا گۆڕانی بینی: لە هەزار ساڵی یەکەمی داهێنانی مێخدا گۆڕرا بۆ مێخی " " و لە هەزار ساڵی دووەمی داهێنانی مێخدا گۆڕرا بۆ مێخی "". سۆمەرناسان دەنگی مێخەکەیان بە "ئا/ a" خوێندۆتەوە.
خوێندنەوە بۆ مانای شەپۆلی ئاو بە تاو (وەک: دەنگ + وێنە یان کار + بیر) لە زوانی کوردی و سۆمەریدا هاوکێشەییانە ڕەخساوە، واتا وەک "x+ y=z". ئەو هاوکێشە تێکهەڵکێشە هاوشێوەی ئەو مانایەیە (هەروەها مانای داستانی ئەفراندنی (خولّقاندنی) سۆمەرە) کە لە وشە و بیرۆکەی زواندا، ئاو بە تاو وەک دوو ئاوی سەرەتایی سوێر و شیرین (نێر و مێ) دەبینرێت. وێنەی ئاوی سوێر و شیرین لە سروشتدا قەوارەیەکی شەشپاڵوویيە، ئەوجا ئەگەر لەگەڵ هەڵمی ئاسماندا وەریبگرین، ئەوا قەوارەکە شێوەیەکی گەردوونی هەیە، ئەوجا گەر بە مانای دەرکەوتنی خوداکانی ئەفسانە ئەفراندنییەوە ببەستینەوە، ئیدی لە قوڵیی تۆو/ ناوک تێدەگەین، کە لە قوڵی گیانەوە هاتووە، گیانیش بە مانای ڕۆح و گیان دەگەڕێتەوە بۆ پشتاوپشت. پشتاوپشت هەڵگری مانای کاتە/ جێیە، ئەوەش ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ کات/ جێ بە سروشتی/ گەردوونی بە بوونەوە دەبەستێتەوە. لە مانای زوانی وشەیی و بیرۆکەی زوانی کوردی و سۆمەرییدا ئەو بەردەوامیی مانایە تۆمار بووە و ئاو بە تاویش هەڵگری هەمان خەسڵەتە، کە بە تۆوی/ ئاوی و نەوەیی ناوبراوە. کەواتە گەشتی ئاو بۆ ئاسمان و گەڕانەوەی، کە تێکهەڵکێشی قەوارەیە، مانایە بۆ بوونەکەیەتی، لێرەشدا ناوک و ناوەندی گەردوون و شێوەکەی ئاسۆیی و ئەستوونی دەردەکەون. کەواتە مرۆڤ، یان با بڵێین: زوانی کوردی و سۆمەری کە زوانیان تێکهەڵکێشانە وەک ئاو و تاو وێنە کردووە، مانای وێنەکەیان لە زهنەوە وەرگرتووە نەک لە ڕاڤەی لۆژیکی زوان و وشەسازییەوە، بە واتایەکی دی، هەردووکیان زوانی سروشتین/ گەردوونین، ئەمەش جیایان دەکاتەوە لە زوانەکانی دی. بۆ نموونە کردگاری و پەروەردگاریی مانا لە زوانەکانی دیکەدا کە فەرمانین، بەڵام مانا لە زهنی کوردیدا/ سۆمەریدا بەردەوامیدانە بە مانای سروشتی/ گەردوونی، ئەوەش سەرچاوەی خۆدۆزینەوەی سەرەتایی و مانادانی زوانی نیشتەجێیەکانی کوردستان بووە، کە جیاوازە() و بە شێوەی زانستی ڕێگەی بۆ داهێنانی پێوانەکانی وەک قەوارە، ڕووبەر و کێش خۆشکردووە. لە وشە و بیرۆکەی "زوان/ eme"دا، چ وەک پلە گۆشتی ناو دەمی گیاندار "و" چ وەک زوانی ڕەگەز، ئەو جیاوازییە زوانییە ئەقڵانی و زانستییە دەبینرێت، کە سەرچاوەی داهێنانی ئاوایی دونیا و زوانی بووە، بەڵام لە زوانەکانی دیکەدا ڕاڤەکاری سەرچاوەی مانای زوانی ئاخاوتنیانە، واتا جۆرە هەڵوێستێک کە ڕێگەی بۆ خۆهەڵخەڵەتاندنی خەیاڵی (دینی و دونیای)ی کردۆتەوە.
هەروەها بیرۆکەی "زوان/ eme" لە کوردی و سۆمەرییدا وێنەن بۆ چێژی خواردن و چێژی ئاخاوتن، کە مانادانن بە دونیا، کە سروشتییە و پێناسەیە بۆ گەردوون/ گشتی. کەواتە وشە و بیرۆکەی زوان هاوشێوەی ئاو/ هەتاو یان ئاو بە تاو هاوکێشەییانە داهێنراوە و داهێنانەکەش بەردەوامیی بوونەکەیە، واتا جیاوازە لە دونیابینیی جیابوونەوە، کە زوانی بە سەرچاوەی جیابوونەوەی مرۆڤ لە گیاندار یان لەیەکدی داناوە. بۆ نموونە ئاوازی/ دەنگی "ئاوایی" کوردی و ئیدورو (eduru)ی سۆمەری مانان بۆ دێ/ گوند و "ئاوەدان"ی، "ئورو" (uru) مانایە بۆ نشینگەیەک کە جێی ئاوە. نشینگە لە مانای ئاوەدانکردنەوەدا وەک داهێنانێکی مێزۆپۆتامیای سەروو ناسێنراوە. کەواتە واتا/ مانا، دەنگ و وێنەی ئاوایی(eduru)، هاوشێوەی ئەو هاوکێشەیەی زوانە کە نووسینی هێمایی و بیرکاری داهێناوە. لەو ڕووەشەوە نزیکی دەنگ/ وێنە لە مانای "ئاو"ی کوردی و "a/ ئا"ی سۆمەرییدا دەبینرێت. هەروەها نشینگە و جێی دۆزینەوەی نووسینی هێمایی ـ وەک جێی "ئاو" ـ ئاماژەیە بۆ ئاوایی، لێرەشدا مێزۆپۆتامیای سەروو ناوچەییە و لە دێرینەوە بە کەل و کێو و کەند ناوبراوە. جێی سەرنجە کە سۆمەرییەکان مێخی " "یان بە دەنگی "کی/ ki" گۆکردووە و مانای جێ (جی) و ئەرز دەگەیەنێت. ئەگەر لە وێنەی مێخەکە وردببینەوە و لە گۆکردنەوەی دەنگی "کی"ی سۆمەری بهزرێین، ئەوجا بە دەنگ و وێنە و مانای "کوو، کۆڕ، کوڕ، کەن، کەل، کێو" تا بە واتای "کوڕ، کچ یان کێر ، کوز" کە بەرز و نزمیە بەراوردی بکەین، ئەوسا لەوانەیە لە دەنگی کی و جێ (جی) وەک بەردەوامیی ئەو زوانە دووفاقییە و شێوەکاری (ئەندازیاری) تێبگەین، کە سروشتییانە/ گەردوونیانە ماناکانیان داهێنراوە. لە کوردیدا دەنگی "ک" دەگۆڕرێت بۆ "ج" یان جێگۆڕکێ دەکەن. دەشێت ئەو جێگۆڕکێیەی دەنگ لە پشتاوپشتی زوانەکەوە هاتبێت. بۆ نموونە وێنەشەپۆلی ئاوی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە() جارێک بەرز و

جارێک نزمە، دوور نییە کە لە ڕابردوودا ئەو جێگۆرکێیەی ئاو هاوتاکرابێت بە مانای دەنگ، هەروەها دوور نییە کە گوێ و چاوی مرۆڤی ئەو دەمە لە گوێ و چاوی مرۆڤی ئەمڕۆ هەستیارتر بووبن.
وێنەکردنی تێکهەڵکێشانەی شەپۆلی بەرز/ نزم و نزم/ بەرز لەسەر بەردەکە دەگەڕێتەوە بۆ تاوی ئاوەکە، تاکو گۆڕان یان وەرچەرخان بە ئاراستەی نوێبوونەوە بدات. کەواتە ئاو و تۆو ونەوە ـ وەک دەورانی نوێبوونەوە ـ مانا لە بوونە تاوییەکەوە (ئاراستە شەپولیەکەی) وەردەگرن و تێکهەڵکێشانە خۆیان کە ئاو و تاوە نوێدەکەنەوە. بە واتایەکی تر ئاو و تاو وەک گیان و ڕۆح یان ناو و کردار یان ئاو و شەپۆل بەیەکەوە بینراون. مانای وشەی "ئاو"ی کوردی و "ئا"ی سۆمەری بریتییە لە "ئاو، تۆو، نەوە"، لێرەشدا دوو دەنگی "ئ"ی نەبزوێن و "ا"ی بزوێن سەرچاوەی ئەو مانایەی هەردووکیانە و پێدەچێت "و" یان "ڤ" و "ب" کە لە مانای ئاودا دەبینرێن، لەگەڵ ڕۆژگاردا بۆ ئەو دەنگانە زیادکرابن. تا ئەمڕۆ لە زوانی کوردیدا هەمان خوێندنەوە بۆ ئاو/ تۆو ـوەک نەوەـ هەیە، ناوکیش کە هەر تۆوە، مانای پشتاوپشتی نەوەی بە تۆوی دایک/ باوکەوە هەیە. ئەمە واتایەکی ئەوتۆ دەگەیەنێت، کە زوانی کوردی و سۆمەری بەردەوامییان بە ڕوانگەی زوانی نیشتەجێبووە دێرینەکانی مێزۆپۆتامیای سەروو داوە، ئەگەر نا، ئیدی چۆن ئەو دوو زوانە هەمان مانایان بۆ بیرۆکەی زوان (وەک چێژ) و ئاو (وەک تۆو و نەوە) دەبوو و زۆر وشە لە یەکدەچوون؟ لە فەرهەنگۆکەدا ئەو لەیەکچوونانەی هەردوو زوانەکە ڕووندەکەینەوە.
لەم فەرهەنگۆکەدا هاوشێوەیی و لەیەکچوونی واتا/ مانا و دەنگ/ ئاواز لە زوانی کوردی و سۆمەریدا دەخەمە پێشچاوی خوێنەران، ئەمەش لە وێنە و وشەدا، تاکو کوردەکان خۆیان بە زوانی ئێستایاندا بچنەوە و لەو خزمایەتییەی زوانی کوردی و سۆمەری تێبگەن. بۆ نموونە واتای یان دەنگی یان وێنەی "ئاو" و "a/ ئا" هاوشێوەی واتا و وێنە و مانای "زوان/ eme" ـ وەک وشە و بیرۆکە ـ دووفاقیانە ڕەخساون، هەر لەم ڕوانگەیەشەوە لە یەک سەرچاوەی زوانەوە گەشەیان کردووە. نزیکیی ئەو بنەما زوانییە لە ڕووی ماناوە ڕوانگەی زهنی زوانەکان دەردەخات، جا ئەگەرچی وشەی زوان لە ڕووی دەنگەوە لە وشەی ئیمی (eme) ناچێت، بەڵام لە ڕووی ماناوە هەڵگری مانای چێژە، ئەمەش بە دوو مانای هاوتا و جیاواز، هەر ئەمەشە دەمانگەیەنێت بەو تێڕوانینە بنەماییە، کە مانای وشە و بیرۆکەکەی لە یەک زهنی زوانییەوە سەرچاوەیان گرتووە. جگە لەوە هەردووکیان لە ڕووی هێما و بیرکاریی وشە کوردییەکە و ئەو دەنگەوە، کە بۆ مێخە سۆمەرییەکە دانراوە، یەک بنەمای هێمایی و بیرکارییان هەیە. بێگومان هاتنی دەنگی ئاو/ ئا لە زوانی کوردی و سۆمەریدا بە مانای ئاو، کە تۆو و نەوەیە، بەردەوامیی زوانی داپیرە/ باپیرە مێزۆپۆتامییەکان ئاشکرا دەکات، کە پشتاوپشت لە مێزۆپوتامیای سەروو ژیاون. بۆ تێگەیشتن لە بەردەوامی هێمایی و بیرکاریانەی زوانی مێزۆپۆتامییە دێرینەکان، تەنها خەریکبوون بە ئاسەوار یان خوێندنەوەی نووسینی هێمایی و مێخی و پیتی بەس نین، بەڵکو پێوستە ئاسەوارەکان هاوتا بکرێن بە بنەما هێماییەکانی زوانی مێزۆپۆتامییە دێرینەکان، هەروەها بە مانادانی وشە و بیرۆکەیی لە مانای مێخ و وشە کوردییەکاندا.
کەواتە مانای هێمای ئاو بە تاو بەرانبەر بە زانین (ڕوون و ڕووناکی)، ئەوجا پەیڕەوی زهنی میتۆلۆژییان، بیرکارییانە لەگەڵ نێشتەجێبووندا وەک تۆوی ژیان ڕاڤە کراوە، کە بێگومان ڕاڤەکردنێکی فەلسەفەیی بووە، چونکە لە مانای نەوەدا کە ئاو و تۆوە، یان لە زواندا کە مانایە بۆ چێژی خواردن و مانا، ڕاڤەکردنێکی فەلسەفەیی بۆ خۆناسین هەبووە، یان بۆ ئەو ناسینە، کە زوانی گریک بە خۆشەویستی (فەلسفە) بۆ زانین ناوی بردووە. خۆناسین بوو بە پاڵهێز بۆ سەرهەڵدانی خوداناسین یان سروشتناسین یان گەردووناسین، لەو ڕێگەیەشەوە ئاو/ تاو یان سروشت/ گەردوون وەک زوان بە یەکەوە گرێدرانەوە، ئەوەش نهێنی ئەفراندنی دونیای مرۆڤایەتی بوو. بۆ نموونە: نەوە وەک ئاو/ تۆو بەردەوامی ڕوانگەکەی ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەرە کە دەماودەم لەوەوبەرەوە گەیەنراوە، بەو مانایەش خود و خودا وەک خاک و خۆر، وەک دەنگ، وێنە، مانا، لەیەکەوە نزیکن و نزیکییان لەیەک مانایدا ئارامیی ژیانی بۆ مرۆڤی ئاوەدانکەری ئەو دەمەنە ڕەخساندووە. لەم ڕوانگەیەوە زوانی کوردی و ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریی یەک بنەمای میتۆلۆژییان هەیە، هەردووکیان بەردەوامی ئەو زوانە وێنەکارییەن کە لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە وێنە کراوە، واتا ئەو زوانە ئاوییانەی کە مانای بە بوونی گیاندارەکان داوە یان شەپۆلی ئاو بە تاوی بە بنەمای ژیانیان داناوە. مار و مەلەک تاوس لە زهنی ئێزدیدا هەڵگری خەسڵەتی میتۆلۆژین، وەک وێنە یان نووسین بەردەوامی شێوەکاریی دێرین، کە مێژووناس و شوێنەوارناسان وەک هێما و بیرکاری دیارییان دەکەن. بۆ نموونە: مار لە قوڵی و تاریکی ئەرزدا هێلکە دەکات، تاو و تینی ئەرز ڕێگە بۆ هەڵهێنان خۆشدەکات. تاوس هەروەک مار هێلکە دەکات و گەرمی مێینەکە ڕێ بۆ هەڵهێنانی هێلکەکە خۆشدەکات، تاوس خۆیشی لە نێوان ئەرز/ ئاسماندا وەکو ئاو و هەتاو گەشتی بەرزی و نزمی دەکات. کەواتە مار و مەلەک تاوس هەڵگری مانای میتۆلۆژیانەی دینن و هێلکە لای ئێزدییەکان بە سەرەتای دروستکردنی گەردوون دانراوە، لێرەشدا هێلکە وەک ئاو و تاوەکە شلەمەنییە و گەرمی ڕێگەی هەڵێنانی بۆ خۆشدەکات. ئەو مانا زهنیەی ئێزدی و

سۆمەرییەکان یان گۆبەکلی تەپەییەکان کە شەپۆلی ئاو تاوەکەیان وێنە کردووە، بەرانبەر یەک ڕوانگەی زوانی دین و دونیا دەوەستێتەوە، هێندە نەبێت، کە گۆڕان بەسەر فۆڕمی ماناکەدا هاتووە، لێ زهنییەتە میتۆلوژییەکە سروشتیانە/ گەردوونیانە بەیەکەوە گرێدراوە. ئەو مانا سروشتییە/ گەردوونییە ڕوانگەی زوانی و خودی زوانی کوردیی لەو ئایدیالە دینییە پاراستووە، کە لە سێهەزار ساڵی دواییدا لۆژیکییانە مانای زوانی و میتۆلۆژیای جیای بۆ ئەفراندنی گەردوون و سروشت، گیانلەبەر و مرۆڤ، داهێناوە.

سۆمەرییەکان مێخی(✳)یان بۆ مانای "خودا/ ئیلو" (ilu) و "ئاسمان/ ئان" (an) بەکاربردووە. کەواتە مانای خودا/ ئاسمان هاوشێوەی دووفاقییەکەی "ئاو/ تاو"، "ئا/ تا" یان "زوان/ eme" چ وەک وشە و چ وەک بیرۆکە یان هێمای بیرکارییانە داهێنراوە و هەر بەو مانایەش میتۆلۆژی و فەلسەفە تێکهەڵکێشراون. لەم ڕوانگەیەوە "زوان/ eme" هەڵگری مانای ناسینە/ پێناسەیە یان وشەیە/ بیرۆکەیە، هەروەها کولتوری کێڵان سەرچاوەی زەخرەفی (pattern) و لەیەکچوونی دەنگ و وێنەکان بووە، ئەوجا چۆن ئەو وێنانە لە داڕشتنی وشە و بیرۆکەکاندا دەبینرێن، بە هەمان شێوە لە نەخشی سەر شوێنەوار و کارە هونەریەکاندا دەبینرێن، ئەمەش ئەو ڕوانگە زهنی و تێڕوانینە ڕووندەکاتەوە، کە بە بەردەوامی کردگاری و پەروەردەیی دانراوە. بۆ نموونە، تامی خواردن یان چێژ بۆ مانا ـ وەک وشە و بیرۆکەی "زوان/ eme" ـ پێمان دەڵێت، کە مرۆڤ هەستی/ هۆشی خۆی هاوتا بە خەون و خەیاڵ ـ وەک سروشت/ گەردوون ـ هوشیارانە بەدی کردووە و کردگارییانە لەسەر ئەو بنەمایە وشەی داهێناوە و پەیڕەوەی لەو جۆرە زانینەی کردووە. کەواتە دووفاقەیی وشە هاوتا بە بەرجەستەی بینین، کە ئاسۆیی و ئەستوونییە ـ وەک گیان کە شەش پاڵووە ـ ڕاڤە کراوە. هەبوون و بوونیش وەک گیان کە ڕۆح و گیانە، بەو یەکبوونە سروشتییەوە/ گەردوونییەوە ـ وەک ئاو/ هەتاو ـ دانراوە، هەروەها بە دەورانی ئاو و هەتاوی() چوار وەرزییەوە گۆڕانی ئەرز/ ئاسمان گرێدراوە و لەو ڕێگەیەوە پێوانەی کات و جێ دامەزراوە. لە بزوتنەوەی مێخ (✳)ی ئاسماندا مانا گەردوونییەکەی خودا وەک ڕووناکیی ئاسۆیی/ ئەستونی دەردەکەوێت. ئەو تێڕوانینە ئەبستراکتە یان ئەو خوێندنەوە هێمایی و بیرکارییە لە چەند ڕەوشێکدا دەبینرێت، وەک: لە وێنەی بازنە بەردینەکەی گۆبەکلی تەپەدا، لە گڵێنە ئوبەیدیەکان و مەزارگەی لەلشی ئێزدیدا، ئەوەش بێگومان ئاسۆیی و ئەسوونییە ـ وەک ئاو/ هەتاو یان مار/ مەلەک تاوس لە ڕێگەی شەپۆلەوە گەشت دەکەن کە تاو و تینە. لەسەر ئەم داڕشتنە ناوبراوانە گەرەکە هەڵوێستەیەک بکەین.

وەک گۆتمان ناوک تۆوە و مانایە بۆ پشتاوپشت. لێ دوای یەکگرتنی تۆوی نێر و هێلکەی مێ لە منداڵداندا ناوک پەیدادەبێت. لای مار و مەل بێچووەکە ڕاستەوخۆ لە سپێنەکە خواردن وەردەگرێت، نەک لە دایکەکە. بۆیە ناوک و مانادان بە ناوک لە شیردەردا ـ وەک سەرەمێکوتەکە ـ بە دیواری زێد(هەناو /رەحم) دایکەوە دەلکێت. لێرەدا جێی سەرنجە کە لە دەنگی ناوکدا دەنگی ئاو دەبیسترێت، ئاخر ناوک بەو تۆوانە دەگۆترێت، کە گیانێکی ئاوی ـوەک گۆشت ـ دەورەی ناوکەکەی داوە. لەم ڕوانگەیەوە تۆو/ ناوک، هاوشێوەی ئاو/ تاو یان ئاو/ هەتاو داهێنراوە، هەر لەو مانایەشدا هەتاو بە ناوەندی گەردوون دانراوە و پاشان وێنە زهنییەکە بۆ هونەر گواستراوەتەوە. داڕشتنی ئەم دیدە هێمایی و بیرکارییە لە چەند بەرهەمێکدا دەبینین: لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە بەردەوامی ئەزمونی ژیان دەبینین، کە ئاوییە و لەگەڵ نیشتەجێبووندا ـ وەک ئاو بە تاو ـ بەردەوامیی زوانی هەبوو. لە شێوەکاریی تێکهەڵکێشی شەپۆلەکانی ئاوی سەر بەردەکەدا شەپۆلەکان بەرز و نزم ڕوو لە یەک دەکەن و نزم و بەرز لە یەکدی جیادەبنەوە، ئەوجا یەکدەگرنەوە و بەو ڕێگەیەوە بەردەوامی بە نوێبوونەوە دەدەن. ئەم داڕشتنەی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە هاوشێوەی داڕشتنی گڵێنە ئوبەیدییەکانە کە ئەوانیش وەک واتای ئاو بە تاو هەڵگری هەمان مانای زهنین، دوو شەپۆلی ناوەندی گڵێنەکە بە خاڵێک ـ ناوکێک تەوەرەئاسا بە یەکەوە لکاون و چوار ماسی بە دەنوکی چوار مەلەوەن، باڵی مەلەکانیش لە هەوادا هاوتا بە شەپۆلی دەوری گڵێنەکە و ناوەندەکە دەوران دەوران دەکەن. دەوران دەورانی ئاو بە تاو، لەگەڵ دەورانکردنی دوو شەپۆلی ئاو و چوار سەری ماسییەکان و چوار باڵی مەلەکاندا، هاوتان بە بیست و چوار شەپۆلی دەوری گڵێنەکە کە هێمایی و بیرکارییانە بۆ مانای کاتی/ جێی، ئەرزی/ ئاسمانی داڕێژراوە. کات/ جێگە - وەک سروشت/ گەردوون - لە گۆڕان و نوێبوونەوەدایە. بە واتایەکی دی، گڵێنە ئوبەیدییەکان باس لە بوون و هەبوونی ژیان دەکەن و هاوتان بە مانای تۆو/ هێلەکە لەو شێوەیەدا کە ئێزدییەکان لێێ دەدوێن. لەم ڕوانگەیەوە ناتوانین دابڕاو، لە شێوەی ژیان و گەمەی زوان باس لە داهێنانی هێمایی و بیرکاری ـ وەک داهێنانی کاری مێشکی مرۆڤی ـ بکەین. مانادان بە ئاو، بە نەوە یان بە تۆو، هەر لە سەرەتاوە بۆ خۆخوێندنەوەی سروشتی/ گەردوونی دەگەڕێتەوە، کە هێمایی و بیرکارییانە مانای لە زوانی داپیر و باپیرەکانی چاخی سەهۆڵبەندانەوە وەرگرتووە. ئێمە ئەم ڕەوشە لە مانای باران بە تاو و هەتاو بە تاودا ـ وەک تاوی نێر و مێ بۆ یەکدی ـ دەبینین. لە بنەڕەتدا مۆغی مرۆڤ تا ئەمڕۆ هەمان بنەمای هاڕدوێری هەیە و زوانی ئاو بە تاویش سۆفتوێرانە لەتەک داهێنانەکان و دۆزینەوەکاندا گەشەی سەندووە. مرۆڤ لەکاتی

نیشتەجێبوونەوە، واتا کاتێک خانووی دروستکرد و دەستی دایە بەخێوکردنی ئاژەڵ و مەل و تۆو چاندن، وابەستەی تۆوە و ئاو بە تاوی وەک سەرچاوەی بوونی خۆی داناوە، هەر ئەوەش وایکردووە، کە ژیان لە بوونێکی سروشتییەوە وەربگۆڕێت بۆ بوونێکی گەردوونی.
ڕوانگەی زهنیی لە بنەڕەتدا درێژکراوەی کولتوری کشتوکاڵییە و شێوە ژیانی جوتیاری مێزۆپۆتامیا بناغەی ڕشتووە، نەک مەلیک و ئیمپراتۆر و پەیامبەرەکان کە دەستبژێری کۆمەڵایەتین و تا ئەمڕۆ ئەوان بە جوڵێنەری مێژووی ئاوەدانی دادەنرێن. بەڵێ، مانادان بە تێکهەڵکێشی شەپۆلی ئاو بە تاو ـ وەک بوونی ئاسۆیی/ ئەستوونی دەگەڕێتەوە، بۆ زهنی جوتیاری نیشتەجێ، کە هاوتا بە کێڵان(1)ی ئەرز ئاسمانی/ گەردوونیان خوێندۆتەوە. ئەوجا خۆخوێندنەوە ڕێگەی خۆشکردووە بۆ خوێندنەوەی یەکدی و گفتوگۆی نێر و مێ، بۆ ئاڵوگۆڕی شمەک و گەشەدان بە سیستەمی پێوانەی وشە و بیرۆکە، تا دەگات بە پێوانی ڕووبەر و کێش و جیاوازی قەوارە. لەم ڕوانگەیەوە ناتوانین مانای ئاو، زوان، تۆو بگەڕێنینەوە بۆ لۆژیک و پاساوی زوانی، بەڵکو دەتوانین بیگەڕێنینەوە بۆ پێوانەی زهنی، کە سروشتی/ گەردوونی مانای هەبوونی بە بوونەوە گرێداوە. واتا ئەو گرێدانە پێوستی بە پاساوی فەرمان و فەرمودە نەبوو. زوانی کوردی/ سۆمەری بەو مانایە گەشەیان بە میتۆلۆژیی فەلسەفەیی داوە، بەو مانایەش زانین و پەیڕەوی لەوەوبەری ڕاوکەر و کۆکەرەوان بۆ ژیانی نیشتەجێیان گوازدراونەتەوە. گۆبەکلی تەپەییەکان نوێنەرایەتی ئەو گوازتنەوە زوانی و جیهانبینییە دەکەن و پێدەچێت هەر لەو دەمەوە مانای ئاو بە تاو لە زوانی مێزۆپۆتامییەکاندا ئاوێتە بووبێت و تا ئەمڕۆ ئەو مانا ئەفراندنیەی گوم نەکردبێت، کە ئەفسانە سۆمەری یان پیش جووتیاری لەوەوبەر داپڕشتووە.
زوانی کوردی بەو مانایە هەڵگری ڕەهەندی میتۆلوژییە و خەیاڵی وەک واقع/ بوون خوێندۆتەوە: ئەوە تامی خواردنە، کە ژیانی لەسەر وەستاوە، ئەوجا ڕاڤەکردنی ئەو مانایە وەک زوانی ڕەگەز بریتییە لە گفتوگۆ، کە ئاڵوگۆڕی مانایە یان هاوتاکردنی جیاوازییە، هەروەها خودناسین و خوداناسین بەردەوام نوێبوونەوەی سروشتین/ گەردوونین. بەڵام لەو دەمەوە، کە دەستەڵات فەرمان و فەرمودە وەک بنەڕەت یان وەک سەرچاوە وەردەگرێت، ئیدی خۆهەڵخەڵەتاندن و هەڵخەڵەتاندنی یەکدی باڵادەستی وەردەگرن، لێرەشدا ئەو جۆرە وەرگرتنە مانای ژیان و تاوی نوێبوونەوەی نەوە بەتاڵدەکاتەوە، بەڵێ زۆرتر لەوەش تەنانەت خودی زوان دەگەیەنێت بە بێزوان و گفتوگۆی دین و دونیا مانای نوێبوونەوە ئاو ـ بە ـ تاوییەکە لەدەستدەدات، کە ئیدی مرۆڤ لە مرۆڤێتی دەکەوێت و چیدی کولتور وەک خۆداهێنان ناکەوێتەوە. ئێمە ئەمڕۆ شاهێدی بەستەزوانی و بێزوانین، کە لە زانین و پەیڕەو دابڕاون و ڕەدکردنەوە بووە بە لەبرییەک بۆ گەڕان بەدووی زانینیکدا کە نەزانین یان نابینایی سروشت ـ گەردوونیە.
هەڵوێستەیەک لەسەر دووفاقەیی مانای زوان لە زوانی کوردی و سۆمەریدا و یەکفاقەیی مانا لە زوانی هیندۆئەورپی و سامیەکاندا سەرەتای ڕەدکردنەوەی گفتوگۆ یان ئاڵوگۆڕی مانا ئاشکرا دەکات، واتا پێشانی دەدات، کە چۆن دەستەڵات فەرمان و فەرمودەی بە بنەمای بوون و هەبوون داناوە و مێتۆدی ڕەدکردنەوەی لەجێی ئاڵوگۆڕی مانا پەیڕەو کردووە. مانای وشەی زوان لە زوانی سامیدا بەرانبەر وشەی "لسیان" (tongue) دەوەستێتەوە، کە مانایە بۆ چێژی خواردن، هەروەها لە زوانی هیندۆئەورپیدا بەرانبەر وشەی "لغە" (language) دەوەستێتەوە، لێرەشدا جێی سەرنجە کە هیچ کامیان بەرانبەر نییە بە بیرۆکەی (زوان/ eme) کە گفتوگۆی ڕەگەزە و لەگەڵ دەنگی "لسیان" (tongue) هاوتا نایەنەوە. لێ مێژووی سێهەزار ساڵی ڕابوردوو پێشانمان دەدات، کە چۆن ئەو زوانە گۆشتی و ئەقڵییە بووە بە مشەخۆری سەرچاوەی زانین و پەیڕەوی فەرمان و فەرموودە دەکات، کە وەک سەرەنجام ڕێگەی بۆ تاکی باڵادەست کردۆتەوە، لەم ڕەوتەشدا تاک و کۆ نەک تەنیا بەکویلەکراون، بەڵکو ئەوان تەنانەت وەک نێر و مێ دابەش و بێبەش کراون لەو مانایە، کە سروشت/ گەردوون ئاو ـ بە ـ تاوانە ڕێگەی ئاوەدانیی خێزانی و زوانی بۆ کردبوونەوە. ئەگەر بە وردی چاو بە نووسینەکانی ئاڤێستای زەردەشتی، تەوراتی ئیبراهیمی، ئینجیلی عیسایی و قورئانی محەمەدیدا بگیرین و بیر لە سەردەمی سەرهەڵدانیان بکەینەوە، ئەوجا بڕوانین، کە چۆن قەوارەی گۆڕانی کۆمەڵ لە پەیوندیی سروشتییەوە/ گەردوونییەوە وەرگۆڕراوە بۆ پەیوەندیی ئیمپراتۆر یان ئۆرد یان سەروەر و کۆیلە، ئەوسا دەبینین، کە چۆن ئەقڵیەتی شێخ و خەلیفە و دەروێش لە کولتووری ئەمڕۆدا دامەزراوە، هەروەها چۆن مرۆڤەکان بەسەر دەسەڵاتەکاندا دابەشکراون، ئەوجا چۆن ئەقڵیەتی ڕەدکردنەوە ئەو بنەما دینی و دونیاییەی لەوەوبەری نەفی کردووە و لەبریی ئەو مانای بە دژایەتیکردنی یەکدی داوە، کە ئیدی زوانی گفتوگۆ نەکردن، بووە بە سەرچاوەی کاولکاریی شارستانیی دێرین و ئەو جۆرە مانایەش تا ئەمڕۆ لە دونیای ئێمەدا بەردەوامە.
مانای وشەکانی نێو ئەم فەرهەنگۆکە، ئەوجا بیرۆکەکانیان، پێمان دەڵێن کە مێژووی گەشەی زوان هاوتا بە ئاوایی و ئاوەدانی دونیا ڕوویداوە. پڕۆسەی ئاوەدانی لە چاخی بەردیندا بە ئاوایی ناوچە شاخاویەکانی مێزۆپۆتامیای باکور دەستیپێکرد و لە شەش‌هەزاری یەکەم نیشتەجێبووندا کێڵان و تۆو وەشاندن بڵاوبوونەوە، واتا چۆن بەردێک

فڕێدەدرێتە نێوەندی ئاوەوە، ئەوجا نێوەندەکە وەک ناوک بازنە دەخاتەوە و بازنەش بەردەوام زیاد دەکات، بەو شێوەیە وەشاندنی تۆو لە مێزۆپۆتامیای باکورەوە لە شەش‌هەزار ساڵی یەکەمدا بە ئاسیا و سەرووی ئەفریکا و باشووری ئەورپادا بڵاوبۆتەوە، بەو مانایەش بیرۆکەی "کێڵان" مانای ژیانی کردگارانەی بە جێگەوە بەستۆتەوە، ئەوەش وەک مانادان بە "کولتور"ی ژیان کە نان پەیداکردنە، ئەوجا نیشتەجێبووەکان لە سەری ساڵ تۆویان چاندو و ناوەندی ساڵدا هەڵیانگرتووتەوە و ئاهەنگیان گێڕاوە. ئیدی لەو ڕێگەیەوە ئاهەنگەکە و کولتورەکە بە جیهانی دێریندا وەک خستنەوەی نەوە و نوێبوونەوەی تۆو بڵاوبونەتەوە. لەم ڕوانگەیەوە ئاهەنگی سەری ساڵ نوێبوونەوە (نەورۆز) و ناوەندی ساڵ (قوربان) لە کار و بیری نوێبوونەوە و بەردەوامیدان بە ژیانی نیشتەجێییەوە هاتووە نەک لە ئایدیالی دینییەوە، لێ درەنگتر دینەکانی ئەم سێ هەزار ساڵەی رابردوو سودیان لەو نەریتە داهێنراوانە وەرگرت و ماناکەشیان بەگوێرەی پێداویستییە دینی و دونیاییەکانی دەستەڵادارن گۆڕی. بە هەر حاڵ، لەتەک کێڵان و وەشاندنی تۆودا ناوی ئاوایی بەنێو هەر سێ کیشوەری ئاسیا و ئەفریکا و ئەوروپادا بڵاو بۆوە(). دەنگی "ئە" و "ئا" کە لە ناوی کیشوەرەکاندا هەیە، هاوتایە بە ناوی زۆرینەی خوداکانی دێرین، هەروەها بە قارەمانەکان، پاشاکان، دەڤەرەکان، ڕووبارەکان، گۆمەکان و ئۆکیانووسەکانی هەر سێ کیشوەر. هێرۆدۆت دووهەزار و چوارسەد و پەنجا ساڵ لەمەوبەر ئەو ناوانەی لە پەڕاوەکەیدا تۆمارکردووە. جگە لەوە پێدەچێت، سەرەتای ئەو ناوانە کە بە دەنگی "ئە" یان "ئا" دەستیان پێکردووە، بۆ پیرۆزکردنی ئاو (کە تۆوە) گەڕابێتەوە. زوانی سۆمەری و کوردی ئەو مانایەی ئاو/ هەتاوی مێزۆپوتامیای دێرینیان بۆ ئاوەدانی سروشت/ گەردوون پاراست کە مانایەکی هێمایی و بیرکاریی بوو. لەم جێیەدا گەرەکە ئاماژە بۆ هەڵوێستێکی هێرۆدۆت بدەین لە لێکدانەوەکانیدا: لێکدانەوەکانی دەری دەخەن، کە بە دیدی ئەو کورشی ئاخامینی کۆتایی بەو گەشە سروشتییە هێنا و بەمەش گەشەی کار و بیری مرۆڤی وەستاند یان پڕخەوش کرد، ئەوەش بە داهێنانی فەرمان (ستراپ). ئەمە بە واتای، کاتێک پێشتر ئەنجومەن شار ـ دەوڵەتی وەک نەریتێکی کولتووریانەی پشتاوپشت ڕێکدەخست، ئەوا کوڕش ئەو شێوازەی ڕێکخستنی نەهێشت و لەبریی ئەو سیستەمی دانانی میری سەپاند. ئەمە لە بنەڕەتدا ڕێخۆشکەر بوو بۆ هاتنەئارای جەنگی دەوڵەتان و ئیمپراتۆرەکان: ئەسکەندەری مەکدۆنی، ساسانییەکان، ئیمپراتۆرییەکانی مەسیح و ئیسلام درێژەیان دا بەو نەریتە جەنگییە.

هەڵوێستەیەک لەسەر نووسینی هێما (token) کە بیرکارییانە (Mathmatic) داهێنراوە، لە شرۆڤەکەی "Denise Schmandt-Besserat()"دا نزیکمان دەخاتەوە لەو مانایە کە لە واتا و دەنگ، لە وێنەی "زوان/ eme"ی کوردیی/ سۆمەریدا دەیبینین، کە زوانیان ـ وەک وشە و بیرۆکە ـ دووفاقەیی پێناسە کردووە. ئەو پێناسەیەی زوان و ئەو هێما بیرکارییانەی ئاڵوگۆڕ پێمان دەڵێن: چۆن پێوانە بۆ شمەک دانراوە، چۆن پێوانەکان بەسیستەم کراون، بە هەمان شێوە زوانی ئاخاوتن گۆڕانی بەسەردا هاتووە. گەر لێرەدا "وادانان" (proposition)ی مانای زوان ـ وەک چێژی خواردن و مانا ـ وەربگرین، ئەوا دەبینین، کە پەیڕەوی ئەو جۆرە زانینە دەکات، کە تەنیا زهن، نەک دەم یان وشە، هاوتا و جیاواز مامەڵەی لەتەکدا دەکات. ئاخر لە دەنگ و وێنە یان بینین و بیستنی وشە و بیرۆکەی زواندا چ وەک وشە و چ وەک کار و بیر سەرچاوەی مانایە. بۆ نموونە وشەی زوان لە کوردی و سۆمەریدا ـ وەک پلە گۆشتی ناودەم ـ مانایە بۆ چێژی خواردن، کە دەنگ و وێنە ماناکەی پێکدەهێنن، لێ زوانی رەگەزی مانای گفتوگۆی سروشتی بە لایە و سروشت ـ گەردوونی بەلایەکی تر دەگەیەنێت. کەواتە ئاڵوگۆڕی شمەک و گفتوگۆی مانا سەر بە یەک سەردەمی داهێنانن و مۆغ ماناکەی ـ بە کار و بیر ـ هێمایی و بیرکارییانە بەرجەستە کردووە. بەمەش دەتوانین وەک دەرئەنجام ببێژین، کە ئەو وشە دووفاقەییانە وێنەدانەوەی کار و بیری ئەقڵانین و مانایان لە هەبوونی ئاو/ تاو وەک گیان/ ڕۆح وەرگرتووە، نەک گیان و ڕۆح کە جیابوونەوەیەکی ئەرزی/ ئاسمانین. لە بۆچوونی زهنی و لە مانای گیانی کوردیدا نەک گیان و ڕۆح، بەڵکو سروشت و گەردوون، وەک ئاو/ هەتاو لەیەک هەڵکێشراون. بۆ نموونە Magi"" و "ماگویس" (magus) لە زوانی لاتینیدا بە مانای پیاوی ژیر هاتوون، لە زوانی سامیدا (SEMITIC LANGUAGES) وەکو "مەجوس"ی گۆکراوە، لە کوردیدا بە پیری مۆغان ناسراون، لێرەشدا ڕێبازی پیران ڕێبازی پەیڕەوە لە زانین کە دەماودەم یان دەستاودەست گواستراوەتەوە. هەروەها مۆغەکان بە ئەستێرەناس و جادووگەر ناسراون. ئەگەر تەماشای مانای وشەی "ماجی Magi" لە زوانی لاتینی و سامیدا بکەین، دەبینین کە مەبەستی ئەو زوانانە لە ناوی "ماجی" بریتی بووە لە پیری مۆغانەکان. مۆغ لە کوردیدا مێشک و مانایە بۆ پێکهاتەی هەستەدەمارییی لەنێو ئێسک و کاسەی سەر و گیاندا. هەروەها مێشکی مرۆڤ سەرچاوەی خەون و خەیاڵە و مۆغەکان ـ وەک پیر ڕۆلی چاودیری دین و دونیاییان لە کۆمەڵدا ـ گێڕاوە. ئاخر مرۆڤی مێزۆپۆتامیا ئاگامەندانە بەردەوامیان بە زانینی دێرین دەدا و کاری دین و دونیاییان دابەش کردبوو، گونجاو بەمەش کرداری مۆغەکان هاوتای خەون (ئەستێرە ناسی) و خەیاڵە (فاڵگرەوەی کە تاک ناسینە)، کە کردارێکی پیشەییە. سۆمەرییەکان "ماگورسی" (magursi)یان بە پیشە (profession) دادەنا. ئێمە تەنانەت لە ڕێبازی پیران و

مانای مەلای دوانزە عیلم و شێخی بەرماڵدا هەوڵی کوشش دەبینین، کۆششەکە بۆ تێگەیشتنە لە بەری ماڵ، کە سروشتە/ گەردوونە نەک ئەم مزگەوت یان ئەو مەرقەد. لێرەدا گەرەکە لایەنێک لەیاد نەکەین: تا ئەو کاتە کە مۆغەکان نەکەوتبوونە ژێر کاریگەریی فەرمانی ئیمپراتۆریانەوە، ئەوان پیشەییانە بەردەوامییان بە دیدی ژیانکردنی سروشتی / گەردوونی دەدا، کە پشتاوپشت لە ئاوایی و ئاوەدانییەکانی دێرینەوە هاتبوو، لێرەشدا بە هەردوو مانای میتۆلۆژی و فەلسەفەیی هاندەری خەون و خەیاڵی کراوەی مرۆڤی ئاوەدانکەر بوون و خەون و خەیاڵی زوانیان سروشتیانە/ گەردوونیانە ڕادەگرت. لوتکەی "پیرەمەگرون" و لوتکەی شاخی "سارا" کە بە تەنیشت یەکدییەوەن، هێمان بۆ وێنەی نێر و مێ، کە بە پۆپە ـ واتا سەر وەک بەرزترین جێی لەش ـ دانراون. سەری کەلی پیرەمەگرون پێش شیو و دەشتەکان ڕووناکی و گەرمی و تەڕی ئاسمانی پێدەگات، درەنگتریش ڕۆژ لێی ئاوا دەبێت. پیرەمەگرون لە ناوچەی سورداشە و هەقە/ یارسان نیشتەجێی ئەو ناوچەیە بوون. لەوێ تا ساڵانی پەنجاکانیش نێر و مێ کراوە و ئازادانە خێزانیان دروست دەکرد و کۆڕ و کوبوونەوەی نێر و مێ لە ماڵە گشتییەکانیاندا بەڕێوە دەچوو.

چێژی زوان بۆ تام و مانا سەرچاوەی تێگەیشتنی ئەو مرۆڤانە بوو، کە گەشەیان بە پەروەردەی تۆو/کێڵانی ئاوی و هاتاوی دا و ئاڵوگۆڕی شمەکیان داهێنا، هەروەها مرۆڤی خۆبەزلزان و خۆهەڵخەڵەتێنەر نەبوون. بەڵێ، لە دێرینەوە بیرۆکەی "سالیمو" (salīmu)ی ئەکەدی هەبوو، کە سۆمەرییەکان بە "ئینیم ـ دوگ" ([()]inim- dug) گۆیان دەکرد و مانای ئارامی و ئاسایشی کوردی دەگەیەنێت. ئەگەر لە زەخرەفەی ئاوازەکانی ئەرز و ئاسمان و ئەستێرەدا بگەڕێینەوە بۆ مانای ئارامی، ئەوا دەبینین، کە بیرۆکەی ئارام مانای لە ئاوازی ئاوایی ئەرزیەوە/ ئاسمانیەوە وەرگرتووە. بیرۆکەی ئارامیی سروشتی/ گەردوونی کە هاودەمییە بۆ بەهەشت وەک ماڵی خودا، لە لایەن میتۆلۆژییەکان و فەلسەفەوە وەرگێڕرا، واتا کردیان ئارامگەیەک کە خودا لێی نیشتەجێیە، بەمەش چیدی بەردەوامیی بوون و خۆخوێندنەوە نەبوو. تا ئەمڕۆ لە کوردستانی باکور ناوچە هەیە بە ناوی بەهەشتەوە، لە زوانی لاتینیشدا بەهەشت بە پاڕادیس گۆدەکرێت، کە هێمایە بۆ قەدپاڵی شاخ کە پارچە پارچە بە جێی کشتوکاڵ کراوە و ئەوەش مایە ئارامی ژیان بووە. لێ زوان لە دۆخی فەرماندا وابەستەی پەیڕەوە. مرۆڤ ئێستا ژیان دروست بە بادان و پەلاماردان بەردەخات و هاوکات چاوەڕێی بەهەشتێک دەکات نەک ژیان لەنێو و لەتەک سروشتدا / گەردووندا وەک ئارامگە بژێنێت. بەڵێ زوانی دۆخی فەرمان زوانی تێکشکانە نەک بیناکردن، هەروەها ماناکانی لەسەر فەرمانی باش و خراپ داهێناوە، بەو ڕێیەشەوە خەڵکی هانداوە، کە گیرۆدەی دەستکەوت بێت، نەک کار لەسەر کردگاری و پەروەردگاری خۆیان و کولتوریان بکەن.

بەشی یەکەم

"ئاو بەتاو"

ئاو بە تاو بوونیکی سروشت-گەردوونیە و واتاکانیش وەک کار و بیر هەڵگری ئەرز-ئاسمانیان هەیە و ئەوەش زگماگی وشە و روانگەی زمانی کوردی دەردەخات وەک ئاو، (ئاوایی)ە کە لە کوردستاندا سەریهەڵداوە، وشەکانیش بەو مانایە تۆماری خۆیان هاوشێوەی سروشت-گەردوونی لە مانادا وەک رۆژهەڵات و رۆژئاوا پاراستووە.

وێنە

(وێنەیەک مانای هەزار وشە رادەگەینێت).
ئەوەی جێی سەرنجە "وشە ـ بیرۆکە"ی ناو"زمان"ی سومەری ـ کوردی، لە وێنەوە، مانای ئەو پلە گۆشتەی ناو دەمی گیانداری(سروشت/زگمان/ هەستەوە) و گفتوگۆ (گەردوون/ مانا کە خەون و خەیاڵە) وەرگرتووە.
ئەندازیاری "گوبەکلی تەپە، گلینە ئوبەدی (عوبەیدی) و لالش" وێنەی هونەرین و بیرکاریان لە خۆگرتووە، وەهەروەها هاوشیوەی (زمان) سروشت ـ گەردوونین و خوازیاری خوێندنەوە ئەقلانی و زانستیەکانن.

بازنە بەردینەکە پیش دوو هەزار ساڵ لەلایەن تیمێکی ئاسەوارناسی ئەڵمانیەوە دۆزرایەوە. ئاسەوارەکە بۆ دوانزە هەزارسال لەمەوەبەر دەگەڕێتەوە. درستکردنی بازنەیەکی بەردینی واو دانانی بەرد بەو مانایانە لە چاخی بەردیندا، مانای دین و دونیایی دەگەیەنێت.

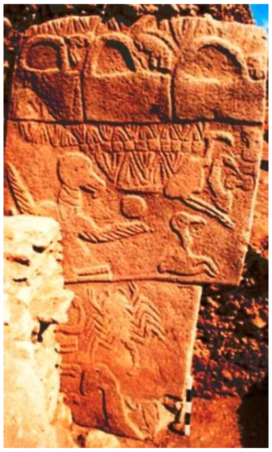

ئەم بەردە یەکێکە لەو دوو بەردە ناوەندییەی ناو بازنە بەردینیەکەی سەرەوە، لەسەر ئەم بەردەیان ئەو وێنانە هەن وەک شەپولی ئاو، مەسینەی ئاو، گیانداری سەر ئەرز و بن ئەرز، وە مەل کە لەبەینی ئەرز و ئاسماندا وەک باران (تاو تاون) دەفرێن و دەنیشنەوە.

ئەمە گڵینە ئوبەیدیە کە بۆ شەش هەزار ساڵ لەمەوبەردەگەڕێتەوە، هێمای(ڕەمز) دانیشتوانی خوارووی شاخی حەمرینن.
ئەم گڵینە لە مۆزەخانەیەکی (بەرلین)دایە.

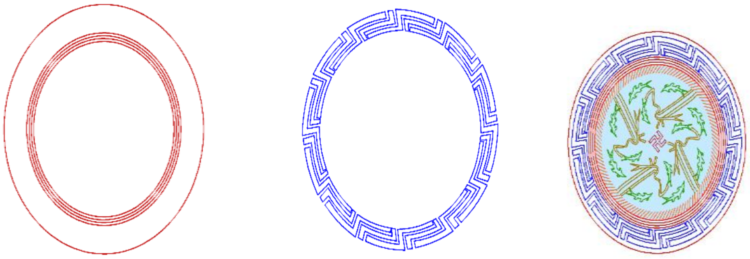

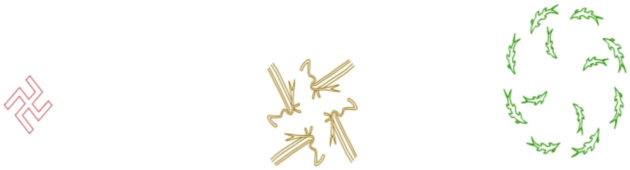

ئەم قوبەیە (کوبەیە) لە مەزارگەی لالشە و لەبنەڕەتدا هاوشێوە گڵینە ئوبەیدیکەیە، وە لە هەردوو کیاندا (کات، جێ و تاوی

شەپولی ئاو) وەکو سێ پاڵووانە لەجەستەگرتووە.

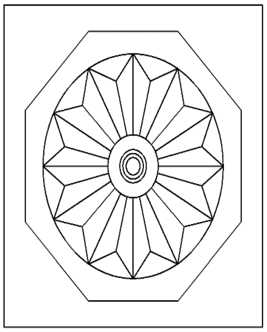

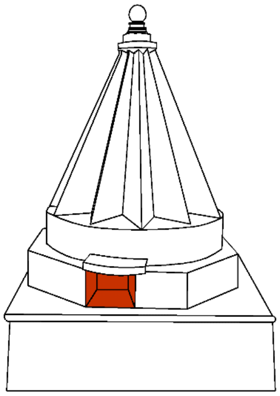

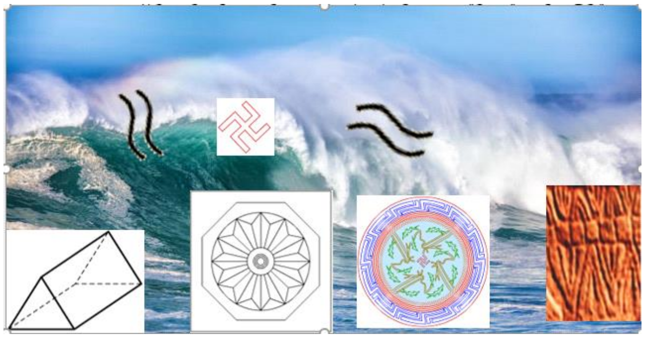

هێماکان (Token) ()

سیستەمی هێماکان (Token()) نزیکترین نیشانەی پێش دەرکەوتنی نووسینی مێخەکی بوون. هێماکان بۆ ژمێردن لە شێوەی خڕۆکەکان (وەک تۆپ)، قۆچکەکان، خەپلەکان، لوولەکان، هێلکەییەکان و شتی قوڕینی بچوک لە ناوەندی خۆرهەڵاتی پێش مێژووی چاخی بەردین،بەکارهێنراون و مێژوویان بۆ (٨٠٠٠ ساڵی پ. ز) دەگەڕێتەوە. هێماکان وەڵام بوون بۆ نەشونما لە سەر پێداویستییە ئابوورییەکانی ئاڵوگۆڕ و لەو ڕێگەیەوە ئاواییەکان گەشەیان کردووە. بۆ پێویستیەکانیان گرنگیان بە نەشونمای بەرهەمە کشتوکاڵییەکان و کاڵای کارگە بەرهەمهێنەرەکانیان داوە. بە دەم ئەو ئاڵوگۆڕانەوە، ئاواییەکانبەرفراوان کراون. دەرکەوتنی هێماکان و نەشونمایان، ڕاستەوخۆ بە پەیکەریسەرکردایەتی کۆمەڵگاوە، گرێدراوە. هەروەها مێتودی هەڵگرتن و تۆماری هێماکان، لەگەڵ گەشەی داهێنانی دەزگایی میرایەتیدا()، چوونیەک بوون. یەکێک لەمێتودی خەزنەی هێماکان، سواخدان و هەڵگرتنی نامە (زەرفە)قوڕینەکان بوون. هەڵکەندنی شێوەی هێماکان لە سەر نامەکان و کشانەوەیان لە بازار و بەکاربردنیان لەئاڵوگۆر، شاردنەوەیان لە ڕێگەی سواخدانیان لە زەرفی قوڕیندا، لە لایەن ژمێریارەکانەوە، دیارە لە خۆوە نەبووە، بەڵکو بڕیار بووە بۆ چارەی ئەو گۆڕانکاریانە کە بەسەر هێماکاندا هاتووە. یەکگرتوویی ژمارەی کاڵاکان تا ئەو دەمە، هاوتا بووەبە ژمارەی دروستکردنەکانیان. بۆ نموونە ئەگەر نامەیەک حەوت شێوەی هێلکەی تێدا بووبێت، هەروەها حەوت نیشانەی هێلکەیشی لە سەر زەرفەکەی وێنەکراوە.

(نیشاندانان) لە شوێن جێگەی هێماکان، هەنگاوی یەکەم بووە بەرەونووسین. چوارهەزار ساڵ دوایی نیشتەجێی، ژمێریارەکان لە دانانینیشانەدا لەسەر دەرەوەی نامەکان وەکو پێوست مۆریان لەسەر ڕووکارەکەی جێهێشتووە. دەرئەنجام ئەو "لیستکردن ــ گڵی ڕەقکراوە" گلۆڵەی مۆر"() ــ هێماکان داهێنراون"، لەناو ئەو گلۆڵانەدا لە جێگەی نامەکان بەکارهێنراون. ئەو نیشاندانانە بە سیستەم کراون، ئەوەش نەک هەر هانی نەشونمایهێماکان و نامەکانی

داوە، بەڵكو گەشەی بەو ئامێرانە داوە كە نیشانەكانی هەڵكۆڵینی پێ ناسراوەتەوە. هەردوو شێوە سیستەمی نیشاندانان و هێماكانی بۆ شێوەی وێنە یان "پیكتۆگراف pictograph()"، وەرگێردراون. هەرچۆنێک بێت، ئەوانە وەک وێنەی پیكتوگرافـنەبوون كە "واربۆرتن()" پێشبینی كردبوو.

هێماكان وێنەیشتەكاننەبوون كە نوێنەرایەتییان بكەن، بەڵكو لە جێگەی ئەوە، وێنە هێمایەكان وەک ژماردنیسیستەمی ژمێریاری بە كارهێنراون.

لەم لێكۆڵینەوەیەدا ئەوەی كەزیاتر سری كردم، ڕەنگدانەوەی زانینی شێوەی سیستەمی "كۆنكرێت"ی هێماكانە،كە لە دوای داهێنانی ژمارەیی ژماردندا باویان نەماوە. هێما بۆ ژمارەی (١) یان (١٠) نەبووە. لە جێگەی ئەوە شتێكی تایبەتیان بۆ هەر شێوەیەكی تایبەت بـۆ ژماردنی شتومەک پێویست بووە: سەتڵی ڕۆن لە شێوەی هێلكەییدا حسابی بۆ كراوە، پێوانەی كەمێک گەنم لە شێوەی قوچ، پێوانەی گەنمێكی زۆر لە شێوەی نیوە هێلكەییدا دروست كراوە. هێماكان وەک یەک بە یەک، لەیەكچوون و بە كارهێنراون: سەتڵێک لە ڕۆن بەرامبەر بە یەک سەتڵی هێلكەیی بووە و دوو سەتڵی ڕۆن بەرامبەر بە دوو سەتڵی هێلكەیی، هتد. ئەنجامی ئەم دۆزینەوەیە مانابەخشە، واتە نووسینی "پیت" نەک تەنها دەرئەنجامی داهێنانی بەڕێوەبەرایەتی میری و شێوەی بیرۆكراتی() بووە، بەڵكو دەرئەنجامی ئەو ڕووداوە دابڕانەیە كە بەسەر ژماردندا هاتووە، كە ژمێریارەكان (بیركارەكان) پەرەیان پێداوە. گرنگترین بەڵگە بۆ ئەوە، ئەو ڕووهەڵماڵینەیە، كە "ژماردن" بە كەمتر لە نووسینی "پیت" دانراوە؛ بە پێچەوانەوە، نووسینی "پیت" لە داوی گەشەكردنی ژمارە سەریهەڵداوە.

چۆن نوسین سەریهەڵدا ؟()

(نوسین) ڕێگای هەڵگرتنی زانیاری بۆ خوڵقاندین. بەم شێوەیە "زانین و بەكارهێنانی" هانی گەشەكردنی سەروەتی ڕەمزی داوە. (زانین و پاراستنی زانین) لە سەرو توانای هەموو تاكێكەوەیە كە لە یادەواریكانیدا پاریزگاری مانەوەی بكات. جگە لەوەش، لە هەمان كاتدا، نووسین لەبەردەستی هەمووان دایە و دەتوان بەكاریبهێنن. ئاوەدانییە دێرینەكان، نوسینیان وەك دیاری خواوەند تەماشا كردووە. میسریەكان گێراویانەتەوە بۆ "سۆز(Thoth)"، خواوەندی زانست و جادوو؛ بابلییەكان بۆ "نیبۆ (Nebo)"ی نەوەی "مەردۆك (ماردۆك)"؛ یۆنانییەكان بۆ "هیرمس (Hermes)". بابزانین لە سەدەی بیستدا چۆن بیر لە سەر هەڵدانی نوسین كراوەتەوە؟

كۆنترین بەڵگە لەسەر سیستمی نوسین لە میزۆپۆتامیا (عێراقی ئێمڕۆ)دا دەردەكەوێت. لە دووسەد ساڵی ڕابردوودا، ئەو شوێنەوارناسانەی كە لە ناوچەكەدا كاریان كردووە، ژمارەیەكی زۆری دۆكیومێنتی نوسینی كۆنیان دۆزیوەتەوە. ئەمانەش پێكهاتوون لە تەختەی قوڕین كە بە ڕێنووسی مێخی لە سەریان نوسراوە. گەشەكردنی خەتی مێخی بۆ سەردەمەكانی پێش ئێستا دەگەڕێتەوە و بە چەند قۆناغێكدا تێپەڕیوە. سەرەتا لە هەڵكۆڵینی هێمای ئاساییەوە دەستپێكردووە، هەتا دەگاتە مۆركردنی سادەی هێماكان، لە دەوروبەری (٣١٠٠ ساڵ پ. ز). ئەوەی كە لامان ئاشكرایە، ئەو هەڵكۆڵین و مۆركردنی هێمایانەیە بە یەكەمین جۆری (خەتی نوسین) لە قەڵەم دەدرێن. ئەمەش وای لەزاناكان كرد كە بگەنە ئەو دەرئەنجامەی كە بڵێن: دەبێت نوسین لە دەوروبەری (٣١٠٠ ساڵ پ. ز)دا لە لایەن سۆمەرییەكانەوە داهێنراوە، كە نیشتەجێی میزۆپۆتامیا بوون().

تەختە قوڕینە سەرەتاییەكان، لە زۆر ڕووەوە سەرسوڕهێنەرن(). قوڕ مادەیەكە خۆش نادات بەدەستەوە و گران كاری لەسەر دەكرێت. پێش ئەوەی بەكاربهێنرێت، پێویستە زۆر بە ووریاری وشك بكرێتەوە. باشە گەر وابووە، بۆچی مرۆڤ هەر لە یەكەم هەوڵی نوسیندا بۆ ئەم شێوەیەیان هەڵبژاردووە؟ سەرەڕای ئەوەش ڕووكاری تەختە قوڕینەكان لە شێوەی دۆشەكڵەیەكی قۆقزدا دروستكراون، باشە بۆچی ئەو شێوە نائاساییەیان بەكارهێناوە؟ سیمای تری سەرسوڕهێنەر لە هێما سەرەتاییەكانی سەر تەختە قوڕینەكاندا تێبینی دەكرێن. لەكاتێكدا زیاتر چاوەڕوان

کراوبوو، کە سیستمی نوسین بە وێنەی بچوك دەسپێکردبێت، بەڵام هێماکان دژواری ئەوەمان بۆ دەسلمێنن، وەك ڕێسا، پوختەکراون. سەرەڕای ئەوەش، ئەو ژمارە زۆرەی هێما جیاوازەکان کە لە ١٥٠٠ جۆر زیاترن، وا دەریدەخەن کە زۆر زۆر بن بۆ سەرەتای دەستپێکردنی نوسین. بە هۆی ژمارەی زۆری هێماکان و شێوە پوختەکانیانەوە (شێوەی تایبەتی دابڕاوAbstract shapes)، گومان لە تەختە قوڕینەکانی ساڵانی (٣١٠٠ پ. ز)، دروستبوو، کە گووایە نوێنەرایەتی قۆناغێکی پێشکەوتووتری نوسین دەکات. زاناکان گریمانەی ئەوەیانکرد کە ڕەنگە هێماکان لە وێنەی بچووکەوە گەشەیان سەندبێت بۆ هێمای پوخت، لەوانەیە لە سەرەتادا لەسەر دار هەڵکەنرابن و دواتر لەگەڵ ڕۆژگاردا، توانای مانەوەیان نەمابێت و بەیەکجاری لە ناوچووبن. دەرکەوت چارەسەری گرفتەکە جیاوازە و بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو ئەنجام دراوە.

ئەی لیۆ ئۆپنهایم (A. Leo. Oppenheim) مامۆستای زانکۆی شیکاغۆ لە ساڵی (١٩٥٧)دا تێبینی ئەوەی کرد کە لە (١٥٠٠ ساڵ پ. ز)دا کاتێك کە نوسین باوبوو، ژمێریارە نوزی (Nuzi[1])ییەکانی باکووری بابل، وایان بە باشتر زانیوە، بۆ هەڵگرتنی تۆمارەکان فیشە((counter بەکاربهێنن. هەر یەك لە ئاژەڵە گەورەکانی کۆشك، فیشەیەك نوێنەرایەتی کردووە. ئەم پولانەش (Token[1]) لە دەفری(زەرفی) جیاوازدا هەڵگیراون هەتاکو زانیارییەکان لە فەوتاندن بپارێزن، لە سەر گۆڕینی شوانەکان یاخود لەوەڕگاکان؛ کاتێك کە ئاژەڵەکان هاوبەش دەکران، هتد... لە شوێنەوارە هەڵکەنراوەکانی نوزی (Nuzi)دا (٤٨) پارچە لەو فیشانە دۆزرانەتەوە. ئەمانە خرابوونە ناو پارچە قوڕینەی ناو بۆشەوە، کە پێدەچێت نوێنەرایەتی گواستنەوەیان کردبێت لە بیرۆیەکەوە بۆ بیرۆیەکی دیکە. لەسەر ڕووکاری دەرەوەی خشتە قوڕینە ناو بۆشەکان یاخود زەرفەکان، لیستی تۆماری (٤٨) ئاژەڵ بە خەتی مێخی نوسراوە، کە بەئاشکرا دیارە هاوتایە لەگەڵ (٤٨) دانە فیشەدا. لیستەکە بەم شێوەیە دەخوێنرێتەوە: "٢١ مەڕ، ٦ کاووڕە مێچکە، ٨ بەران، ٤ کاووڕە نێرە، ٦ بزن کە زاوبوون، ١ سابرێن، ٢ کارە مێچکە". بەداخەوە ئەوانەی بە هەڵکەندنی شوێنەوارەکە هەڵساون زەرفەکانیان هەڵپچڕیوە، بۆتە هۆی فەوتاندنی فیشەکان، بۆیە شێوەکانیان (shapes) بۆ ئێمە زانراونین.

دۆزینەوەکەی ئۆپنهایم سەرنجی پێری ئامیت(Pierre Amiet)ی سەرۆکی بەشی خۆرئاوای ئاسیای دێرینی مۆزەخانەی لۆڤەر و هێد کیپیر (Head Keeper) بۆ لای زنجیرەیەك لە پەنجا دەفری قوڕینە کە پڕبوون لە هێمای (Token) بچووك لە دەفرێکی قوڕینانەدا ڕاکێشا، کە بۆ (٣٣٠٠ ساڵ پ. ز) دەگەڕێنەوە.ئەم هێمایانە نزیکەی (٥٠) ساڵ لەمەوبەر لە شوێنەوارەکانی سوسە (Susa)ی ئێران دۆزراونەتەوە. لە ساڵی (١٩٦٥)دا (Amiet) درکی بەوە کرد کە زەرفە قوڕینەکانی "سوسە"ش هاوشێوەی تەختە ناو زەرفەکانی نوزین بن و پێیدەچێت ئامێری ژمێریاری بووبێتن[1]. دەرئەنجامەکانیشی(دۆزینەوەکانی) لەبەر دوو هۆ زۆر گرنگییانپێدراوە:

یەکەم، زەرفەکان ئەوە نیشاندەدەن کە لە سوسەدا، تۆمار هەڵگرتن بە فیشە (٢٠٠) ساڵ پێش سەرهەڵدانی نووسین کەوتووە.

دووەم، ئاشکرابوونی سروشتی پول (Token)ەکانە کە بریتی بوون لە کاری دەستی قوڕینە، لە شکڵی ئەندازەیی جیاوازدا، هەروەك (Amiet) بە دروستی لێکیداونەتەوە، ئەم پولانە بەرامبەر بە شتومەك و کەلوپەل وەستاون (هاوتان).

(Amiet) دەڵێ: ساڵی (١٩٦٩) دەستمکرد بە لێکۆڵینەوە لەسەر کۆنترین بەکارهێنانی قوڕ لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا، ئەمەش بەردەوام بوو تاکو بەشێوەیەکی سیستماتیك سەردانی مۆزەخانەکان بکەم بۆ بینینی هەموو کارە هونەرییە (یاخود کاری دەستی) قوڕینانەی کە لەبەردەستدا بوون و دەگەڕانەوە بۆ ساڵانی (٨٠٠٠ ـ ٥٠٠٠ پ. ز). من بۆ پەیکەرە بچووکەکان و خشت و دەفرەکان دەگەڕام، بەڵام لەگەڵ ئەوەی کە زۆرم لەو کارانە دەستکەوت، ئەوەبوو سەرم سوڕما بە دۆزینەوەی شێوازی تری کاری هونەری کە من هەرگیز چاوەڕوان نەبووم، چونکە پێشتر بەهیچ شێوەیەك لە بڵاوکراوەکاندا گفتوگۆ لەو بارەیەوە نەکرابوو. ئەمانەش بریتی بوون لە

زنجیرەیەك پولی (Token) قوڕینی بچوك كە شێوازی ئەندازەیی جیاوازیان هەبوو. من زیاتر بەوە سەرم سوڕما كە ڕێك هاوشێوەی ئەو فیشانە (counter) بوون كە ئامیت (Amiet) باسی كردبوون، بەڵام پولە سەرەتاییەكان هەرگیز نەخراونەتە زەرفەوە (دەفری قوڕینEnvelop) و هەمیشە بە هەڵڕێژراوی دۆزراونەتەوە. هەركاتێك لە توركیاوە بۆ ئیسرایل و لە سوریاوە بۆ ئێران چووبێتم، پولە بچوكەكانم لە هەموو شێوێنێكدا بینیوەتەوە. ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە هەڵگرتنی تۆمار لە ڕێگەی پولی قوڕینەوە لە سەرانسەری خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا پراكتیز كراوە، ئەم نەریتەش دەگەڕێتەوە بۆ (٨٠٠٠ ساڵ پ. ز) واتە (٥٠٠٠) ساڵ پێش داهێنانی نوسین(). دەستنیشانكردنی پول (Token) وەك فیشە (counter) بۆ مەبەستی ژمێریاری مایەی سەرسوڕمان نەبوو، چونكە لە زۆربەی شارەكاندا كەرەستەی بچوك بەكارهێنراوە بۆ ژماردن. بەڵام ئەوەی چاوەڕوان نەكراو بوو دۆزینەوەی زیاتر لە (٨٠) شێوە (shape) بوو، كە هاوشێوەی هێما سەرەتاییەكانی نوسین بوون. بۆ تێگەیشتنی تەواو لەو هەنگاوانەی كە بوونە هۆی گۆڕینی پولەكان (Tokens) بۆ نوسین پێویستمان بە لێكۆلینەوە و كاری گەلێك زۆرتر هەیە. بەڵام لە ئێستادا وا دەردەكەوێت كە ئەمە لە چوار قۆناغی سەرەكیدا ڕوویدابێت:

یەكەم: (٨٠٠٠ ساڵ پ. ز) سیستمێكی تۆماركردن بەكارهاتووە، كە پشتی بە پولەكان (Tokens) بەستووە.

دووەم: (٣٣٠٠ ساڵ پ. ز) زەرفە قوڕینەكان كە پولەكانی تێدا هەڵگیراوە، بە مەبەستی ئاڵوگۆڕێكی (transactions) دیاریكراو، ڕوویداوە.

سێیەم: (٣٣٠٠ ساڵ پ. ز) هێماكان لەسەر ڕووكاری دەرەوەی زەرفە قوڕینەكان مۆر كراون.

چوارەم: (٣١٠٠ ساڵ پ. ز) خشتە قوڕینەكان دەركەوتن، كە هێمایان لەسەر مۆر كرابوون یاخود هەڵكۆڵرا بوون.

دەركەوتنی پولەكان لە دەوروبەری (٨٠٠٠ ساڵ پ. ز)دا هاوكات بووە لەگەڵ سەرەتای بەرهەمهێنانی خۆراك لە باشووری خۆرئاوای ئاسیا(). ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت كە ئابووری نوێ، لەسەر بنەمای كشتوكاڵ و ئاژەڵداری هاتۆتە كایەوە و پێویستی بە تۆماركردن بووە(). بۆیە دروستكردنی پولەكان بۆ مەبەستی دابینكردنی ئەو پێداویستییانە بووە. ئەمانەش بریتین بوون لە كاری دەستی بچووك كە قەبارەكانیان لە نێوان (١ تا ٣) سەنتیمەتردا بووە، كە لە شێوەی (shape) جۆراوجۆر لە قوڕی خاوێن كراو دروستكراون. ئەو شێوانەش كە زۆر دووبارە بوونەوەتەوە ئەمانەن "خڕۆكەیی، قوچكەیی، خەپلەیی، لوولەیی لەگەڵ چوار ڕوو". ئەم پیشەسازییەش كە ووردەكارییەكی زۆری تێدا بەكارهێنراوە، بە سادەیی لە ڕێگەی بەكارهێنانی دەستەوە بەرهەمهێنراون، ئەمەش لە ڕێگای خولاندنەوەی پارچە قوڕەكەوە بووە لە ناو لەپی دەستەكاندا، یان لە ڕێگای نوقورچگرتنەوە بووە بە سەری پەنجەكان. هەندێ نموونەی تر هەن، كە پێیدەچێت لە ڕێگای بەكارهێنانی چیلكەدارێكەوە نەخشیان لەسەر پولەكان كێشابێت. هەر پولێكیش هاوتابووە بە بڕێكی تەواو لە كەلوپەلێكی تایبەت، بەڵگەش هەیە كە بۆمان ئاشكرا دەكەن كە پولی قوچكەیی و خڕۆكەییەكان هاوتابوون بە بڕێك لە جۆ هاوشێوەی بێك (Beck) و بوشێڵ (Bushel).

پولەكان (هێماكان) لە هەزار ساڵی رابووردوودا زۆر بڵاوبوونەتەوە و لە زۆربەی شوێنەوارە دێرینەكانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا دۆزراونەتەوە. لە هەر یەك لەو شوێنەوارانەدا ژمارەیەكی بەرچاو دۆزراونەتەوە، بۆ نموونە لە شوێنەواری جەرمۆ(Jarmo()) كە ئاواییەكی (دێەكی) عێراقیە، ئاسەوارە دۆزراوەكان بۆ (٦٥٠٠ ساڵ پ. ز) دەگەڕێنەوە، كە ١١٥٣ جۆری خڕۆكەیی، ٢٩٦ خەپلەیی، ١٠٦ قووچەكین. چوارهەزار ساڵ دوای داهێنانی پولەكان، زۆر بەكەمی گۆڕانكاری بەسەر شێوە، قەبارە و شێوازی دروستكردنیاندا ، هاتوون(). ئەمەش ڕەنگدانەوەی سەقامگیری ئابووری و شێوازی گوزەرانی ئاواییەكانی پێوە دیارە، لەهەمان كاتدا، ئەمانەش بوونەتە گەشەكردنی كشتوكاڵ و دروستبوونی شارەكان.

كاتێك شارەكان دەركەوتن، سیستمی پولەكان بەڵگەی گۆڕانكاری ڕیشەیی نیشاندەدەن(). ئەم پێشكەوتنەش لە

ڕێگەی دەرکەوتنی شێوەی نوێی پولەکانەوە دەبینرێ، ژمارەی ئەو شێوە نوێیانە، کە بە شێوەیەکی بەربڵاو دۆزراونەتەوە، دەگەنە ١٤ جۆر. لەوانەش: دوو قوچەیی، هێلکەیی، لوولەیی خوار، سێگۆشە، لاکێشە، پارابۆلا Parabola، لەبزینەیی، دەفر و شێوەی ئاژەڵەکان. هەروەها هەڵکۆڵین و جێهێشتنی نیشانەی مست لەسەر ڕووکاری دەرەوەی پولەکان پەرەیپێدرا. هەروەها هەڵکەندنی نەقش و نوقورچ لەسەر ڕووبەری هێماکان پەرەی سەند. گومان لەوەدا نییە کە ئەو گۆڕانەکاریانە، لەگەڵ هەڵسان و دانیشتنی ژیانی نوێی شارەکاندا هاوتا نەبن، کە دەرئەنجامی گرنگی دامەزراندی سیستەمی ئابووری بووە. ئەوانەش تایبەتمەندین بە ناوەندبوونی کار و ڕێکخستنی شارەکان و گەشەبوونیانەوە. هەردوولایەنەکە هانی زیادبوونی ژمارەو ئاڵۆزیان داوە، کە سەرقاڵی ئاڵوگۆر و پێداویستی تۆمارکردن سەرچاوەکەی بوون.

دیارە ئەم هەلومەرجەش سیستەمی تۆمارهەڵگرتنی ئاڵۆزتری پێویستبووە. ماوەیەکی کورت پاش ئەو ئالوگۆڕانەی کە لەهێماکاندا ڕوویاندا، لە دەوروبەری (٣٣٠٠ ساڵ پ. ز)دا، زەرفەکان داهێنران()، کە پولەکانی تێدا دەپارێزران. ئەو زەرفانەش پێکهاتبوون لە تۆپی قوڕینەی ناوبۆش کە قەبارەیان لە تۆپێکی یاری تێنس بچووکتربووە. ئەمانە ئامرازێکبوون بۆ هەڵگرتن و پاراستنی پولەکان. هەروەها لایەنەکانی بەشداربووی ساتوسەوداکان دەیانتوانی مۆری تایبەت بەخۆیان لەسەر ڕووکاری قوڕەکە دابنێن. ئەمەش دڵنیایی ئەوەی دەبەخشی، کە بوار نەمێنی بۆ دەسکاریکردنی ناوخنی زەرفە قوڕینەکان.

هەروەك ئاشکرایە، ناڕوونی قوڕ وەك گرفتێکی سەخت زۆر زوو دەرکی پێکرا. کاتێك کە زەرفەکە دادەخرا، دەبوایە ژمارەی پولەکان(تۆکینەکان)ی ناو زەرفەکە لە یاد نەکرێت. خۆ ئەگەر یادەوەری شکستی بهێنایە، دەبوایە زەرفەکە بشکێنرایە و بکرایەتەوە. بەڵام ئەو کەموکورتییەیان توانی بە خێرایی چارەسەری بۆ بدۆزنەوە، ئەویش لە ڕێگای مۆرکردنی پولەکان(تۆکینەکان) لەسەر ڕووکاری دەرەوەی زەرفەکان بوو، لە کاتێکدا کە زەرفە قوڕینەکان هێشتا نەرمبوون، پاشان پولەکان دەخرایە ناوی. بەم شێوەش، کاتێك زەرفەکان وشك دەبوونەوە، پولەکانیان تێدا بوو، وە پولەکانیش لەسەر ڕووکاری دەرەوەی زەرفەکان مۆرکرابوون و دەتوانرا بخوێنرێنەوە، بە بێ ئەوەی پەنا ببرێتە بەر شکاندنی زەرفەکان. ئەمەش سەرەتای سەرهەڵدانی نوسین بووە.

هەر کە پولەکان(تۆکینەکان) لەسەر ڕووکاری دەرەوەی زەفەکان مۆردەکران، ئیتر بوونی پولەکان لە ناو زەرفەکاندا بوونە شتێکی نا پێویست(). بۆیە زۆری نەخایاند تەختە قوڕینە کە شێوەی پولەکانی لەسەر مۆرکرابوو، جێگەی زەرفە ناو بۆشەکانی گرتەوە. ئەو هێمایانەش کە بە شێوەیەکی کاڵ و کرچ مۆرکرابوون بە خێرایی جێگەیان لێش بوو، وە ڕێگایان چۆڵ کرد بۆ هێمای هەڵکۆڵراو()، کە بە ووردی شێوەی تەواوی نیشانە تایبەتەکانی پولەکان(تۆکینەکان)ی دەخستەڕوو. بە وونبوونی پولە سێ ڕووە ناقۆڵاکانی نەوەکانی پێشوو، هێماکانی نوسین دەستیان بە گروگاڵ کردو کەوتنە سەر پێی خۆیان. ئیتر تۆمارەکان بە شێوەیەك گەشەیانکرد، وە جگە لە شتومەکی ئابووری، نیشانەی تر و نەخشی سەرچاوەی تری جیاواز، لە سیستەمی هێما لە خۆبگرێت. بەمەش دەرگایەکی فراوان لە بەردەم نوسیندا، لە هەموو بوارەکاندا، کرایەوە.

یەکەمین تەختە قوڕینەکان لەو زەرفانەوە سەرچاوەیان گرت، کە پولەکانیان تێدا هەڵدەگیرا. ئەمەش هۆکاری بژاردەکردنی قورمان بۆ ڕووندەکاتەوە لە دروستکردن و شێوە ناوازەکانیاندا. هەروەها شێوەی ئەبستراکتی هێماکان و تاڕادەیەك زۆری ژمارەی شێوەکان دەتوانرێت وەها لێکبدرێتەوە، کە ئەو پولانە پێشتر بۆ ڕاگرتنی تۆمار بەکارهێنراون، بۆیە پێویست بوو شێوەکانیان کوالیتیەکی باشیان هەبێت. دوا جار، نوسین نە موعجیزە و نە پێشکەوتنێکی کتوپڕی لە ناکاو بووە، هەر وەك پێشتر وای بۆ چووبوون. نوسین بێ کەمووکورتی تەواوکەری زوانە، سەرچاوەکەی بۆ سیستەمێکی سادەی ژمێریاری (بیرکاری) و بۆ ڕاگرتنی تۆماری شتومەکی ئابووری دەگەڕێتەوە

مێخ (cuneiform)

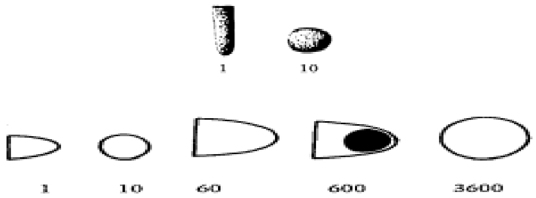

Fig. 32. Tablet showing accounts of sheep, Uruk, Iraq. Courtesy Vorderasiatisches Museum, Staatliche Museen zu Berlin.
()

وشەی مێخ (بزمار   و سنگ) ئاوازە بۆ وێنەی نووسینی "مێخ"ی و وشەی مێخ لە کوردیدا لە بڕگەی "مێ" و پیتی "خ" پێک هاتووە و لە جێگەدا مێخ دادەکوترێت، کە گڵە و نووسینی مێخی لەسەر تەختەی قوڕین نووسراوە و وێنەکەی وەک چاڵ کراوە دەردەکەوێت. ئەوەی جێگە سەرنج مێخ سێ لای دەتاشرێت و تەختە قورینەکان و مێخیش سێ لایەنیان قوچی هاوشێوەی شاخی هەیە یان سێپالوویان هەیە. هەروەها نووسینی خەتی مێخی لەسەر قوڕ بەردەوامیی سیستیمی نووسینی هێماییە و وێنەکەی هاوتایە بە مانای سێیانە ئاو، تۆو و نەوە، سێ ڕووبەری ئاون کە تاوی هەیە و تاوکە بڕیار لەسەر جۆرەکەی دەدات.

ڕوانگەی تێکهەڵکێشیی شەپۆلی ئاو یان لەیەکئالاویی ئاواز و وێنە لە مانای مێخیی ئاویی ئەنگور (engur) 𒇉 و ئاو 𒀀،𒀀 ئاسایدا سەرەتایەکن بۆ ئەو مانا و لێکدانەوەیەی، کە سروشتی ئاوی گەردوونییانە سەرچاوەی مانای بوون و هەبوون لەو بوونە ئاوڵەمەییەوەی()بووە و بەو مانایەش کە نوێبوونەوە لە بەهاردا ڕوودەدات. ڕوودانەکە

ژیانەوەی تۆووە لە سێچواردا کە تەمەنی نوی ڕۆژ بە دوانزە هەمین ڕۆژ دانرابێت و لەو دوانزە ڕۆژەدا چوون تاوی ڕۆژ بە هێز دەبێت، ئاواش تۆو ڕەگ و چەکەکردن دەستپێیکات، ئەم گریمانیە لە ڕوانگەی کات و جێ ڕۆژ، شەو و مانگ کە دوانزیە دەکەم و داونزە سێپالووی قوبە ئێزدیەکانیش هەڵگری ئەو مانایە چوونکە بنەی قوبە جوارگۆشەیە سێ پالووش مانا بنەمای هەیە لە قوبەکەدا و بەو مانایەش کەلە دەنگی هەتاودا ئاو هەیە و هەتاو کە هەڵدێ و ئاوادەبهێت هێمایە بۆکات و ئەوەش مانای بۆ ڕەهەندی بوون کە بەرز، نزم ، پانتای و کاتە ئەو مانایەش لە بوونی ئاو و هەتاودا هاوتای داری ژیان کە ڕەگ، قەد، لق/پۆپە و نوێبوونەوەی تۆوەکەی کارت و بەو مانایەش سێچوار مانای هەیە و سێ و چواریش حەوتە هێمایە بۆ بوونی و هەبوونی خوداژن کە وەک بوون سێ و وەک هەبوونیش چوارە کە گیانی گەردوونیە و کەواتە سێچوار بەرانبەر بە مانای داری ژیان و ژیان و ژیانیش بەردوامی هەبوونی شەپۆلی ئاو و هەتاوە. هەروەها گوتنی سێچوار بەو مانایەش بۆ کولتوری کێڵان دەگەڕێتە و مرۆڤی ڕاوکەر و کۆمەرەوە کە لەگەڵ تۆودا ژیانیان کردووە و ئاشنی سروشتیان لەگەڵ تۆودا وەک سەرچاوەیەکی گرنگ لە ژیاندا هەبووە. ئەوان ئەو مانا بیرکارییانەیان بەرهەمیناوە، نەک نەوەکانیان کە کار و بیر ئەوانیان ژیاندۆتەوە. کەواتە نوێبوونەوە و ڕووناکی وەک وشە و مانا ئاوازە بۆ وێنە دووانەییەکەی سەر بەرەوە سەرەوە و سەربەرەوە خوارەوی شەپولی ئاو، هەتاو کە هەر تۆوی ژیان و درێژکراوەی ئەو زوانەن کە دووفاقیەیان خۆی ـ وەکو پلەگۆشت و گفتوگۆ ـ ناساندووە. ئەو ناساندنە لە زمان وئەزموونی ژیانی جووتیارەوە ڕێگە بۆ مانای تێگەیشتن لە بوون و هەبوو خۆشەویستانە (فەلسەفەیانە) سازاندووە. بۆ تێگەیشتنی زیادتر دەتوانین کۆمپیوتەر بکەین بە نموونە: کۆمپیوتەر ناوە بۆ دوو شتی دی، کە هاردوێر و سۆفتوێرە. کۆمپیوتەر بەبێ ئەم دوو بەشە کار ناکات. لێرەدا ڕووناکی هاوتایە بە کۆمپیوتەر، ئاو و هەتاویش هاوتان بە سۆفتوێر و هاردوێرەکە. ئەم پێناسە هێماییەش لە دێریندا دەرگای بۆ داهێنانی نووسینی هێمای کردۆتەوە، دواتریش نووسین مێخ و پیت بە دوایدا لە هێمایەوە گەشەیان کردووە و هێما دەنگیەکان وەک "ئ، ت؛ خ ..ا هتدا" درێژەیان بەو ڕابردووە داوە. بەم جۆرە وێنەی وشە کە دەنگ و برگە لەیەکدانە لەگەڵ هاتنی مێخ و دواتریش پیتدا زیادتر بەرەو ئەبستراکتبوون چووە.

سۆمەریەکان ئەم مێخەیان (𒀭)،بە واتا (ئینگور/Engur) گۆ کردووە، کە ئاوی گەردوونیە و بە حەوت مێخ نووسیویانە. لە ئەفسانەی ئەفراندنا بە خوداژن ناسراوە (کەرکتەری مێنەی هەبووە)، کە ئاوی گەردوونی (cosmic waters)نییە. تەوراتیش باسی لە دروستبوونی گەردوون لە حەوت ڕۆژدا کردووە. تەورات بە چەند هەزار ساڵێک دوای ئەو سەردەمە کە نووسین تێداهێنراوە نووسراوەتەوە، کاتێک نووسین لە خەتی "مێخی"یەوە بۆ "پیت" گۆڕرابوو. بەو مانایەش سەرەتای مانادان بە وشەکان و نووسینی وشە لە تەوراتەوە نەهاتووە و نووسین درێژکراوەی نەریتی نووسین و زوانی لەوەوبەرەوە مرۆڤەکانی مێزۆپوتامیایی بووە. بەواتاکانی هێرۆدودا وا دەردەکەویت کە نووسینی پیتی لە سەردەمی ماد و ئاخامێنیەکاندا بەکار براوە و ئەوەش ئەوە دەگەێنیت کە نووسینی پیت بەردەوامیی گەشەی نووسینی مێخ بووە.

نوسینی مێخ Cuneiform writing()

زۆر پێچووە تا نوسینی مێخی لە دەوروبەری ساڵانی (٢٤٠٠ - ٣٣٠٠ پ. ز)، لە شاری ئوراك (Uruk)ی باشوری میزۆپۆتامیا (عێراقی سەردەم) داهێنرابێت (Glassner2003:45)(). داهێنانی ئەم نوسینە بە مەبەستی هەڵگرتنی تۆماری شمەك و خزمەتگوزاریەکان(ئیش و کارەکان) بووە، ئەوەندەی ئێمە بتوانین لەسەری بدوێین ئەوەیە کە ئەو زوانەی تۆمارەکانی پێکراوە زوانی سۆمەری بووە. هەرچەندە دواتر خەتی مێخی لەلایەن خەڵکانێتریشەوە کە بەزوانە جیاوازەکانێتر دوواون لەخۆگیراوە، وەك زوانی ئەکەدی کە زوانێکی سامییە، هەروەها زوانی هیتی (Hittite)، کە زوانێکی هیندۆ ـ ئەوروپییە. خودی زوانی سۆمەریش، ئەوەندەی ئێمە بزانین، نزیکایەتی لەگەڵ هیچ یەکێك لە زوانە زیندووەکاندا نییە و بۆ خۆی زوانێکی دابڕاوە().

لە قۆناغە سەرەتاییەکانیدا، نوسینی مێخی سروشتێکی لۆگۆگرافیانەی (Logographic)() هەبووە و بریتی بووە لە هێما (token)، کە نوێنەرایەتی ناوەرۆکی وشە(شتێك یاخود کردارێک)ی کردووە. بە دڵنیاییەوە کەموکورتی سیستەمی لۆگۆگرافی پەتی ئەوەیە، کە ژمارەی ئەو هێما(sign)یانەی، کە پێویستن بۆ نوێنەرایەتیکردنی هەموو

وشەکانی زوانێك دەگاتە هەزاران هێما. بەم شێوەیە مێخەکان هەنگاو بە هەنگاو گەشەیانکرد بەرەو سیستەمێکی یەکگرتوو(پێکەوەگرێدراو)، کە تێیدا هەمان دەستە(کۆمەڵ، تاقم) لە هێماکان دەتوانرا بەکاربهێنرێت بۆ نوێنەرایەتیکردنی (نیشاندانی) لۆگۆگرامەکان (logograms) و فۆنۆگرامەکان() (phonograms) یاخود سیلابۆگرامەکان (syllabograms). لە دەقەکانی سەردەمی ئێمەدا، واتە کۆتایی هەزارەی سێیەم و سەرەتای هەزارەی دووەم، لۆگۆگرامەکان بەکاردەهێنران بۆ نوسینی وشە ناوەخنەکان و بنەما(ڕیشە)ی وشەکان() و فۆنۆگرامەکانیش بەکاردەبران بۆ نوسینی مۆرفیم(بچوکترین یەکەی واتاداری زوان)ە و بەیەکەوە پێکەوەگرێدەدران تا مانایە وشە خوازراوەکان بگەیێنن.

ئەرك (Function) زوان یاخود بانئەرکی (Metafunction) زوانە، کە مانا بە ئەزموونەکانمان دەبەخشن، بۆ نموونە، ڕیزکردنی ئەو شت و کار و پیشانەی کە سەر بەیەکترن (experiential metafunction The، ئەرک یان بانئەرکی ئەزموونگەرانەی ئەوی تریانە کە مەبەستی وەگەڕخستنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانە بەرهەمدەهێنرێت. بۆ نموونە، لە ڕێگەی پرسیارکردن و فەرمان دەرکردن و دەربرینی ئامادەباشی بۆ پێشکەشکردن و دەربرینی هەڵسوکەوتەکانمان هتد... بانئەرکی پەیوەندییە کەسییەکانمان(The interpersonal metafunction) لەگەڵ ئەوانی دی. هەردوو جۆری ئەرکەکانی(Functions) زوان بە شێوەیەکی ئاسایی لە هەموو پانتاییەکانی زواندا دەردەکەوێت و نوسینە مێخییە سەرەتاییەکان ئاماژەیان بە جۆری دووەمی ئەرکەکانی زوان نەداوە. هەر لەبەر ئەوەشە کە ئێمە هەموو کات نازانین ئەو کەسەی کە لە دەقێکدا ناوی هاتووە، ئایا شتێك وەردەگرێت یاخود دەیبەخشێت، شتێك تۆمار دەکات یاخود قبوڵی دەکات. هەزار ساڵ پاش ئەوەی کە یەکەمجار نوسینی مێخی بەڵگەی هەبوونی دەرکەوتی هەبێت، ئەو کاتانەی کە هەندێك لەو دەقە ئەدەبییە سۆمەرییانە نوسراون، کە ئێستا بەشێوەی ئەلەکترۆنی هەڵگیراون ETCSL)) ()، ئەوەی پێیدەڵێن ئەرک یاخود بانئەرکی ئینتەرپێرسوناڵ((metafunction interpersonal)ی زوان و ئەو شێوازە لە نووسین لە سیستەمی نوسیندا بوونی هەبووە، لە فۆرمێکی دامەزراوتری ڕیزبەندی وشە و مۆرفیمی ڕازاوەتەوە، کە ئاماژە بە بکەر (subject) و کارتیاکراو ((object ژێربێژ بێژانە دەدات و کاتی کردار دیاری کراوە، هتد...، هەروەها وشەی فەنکشن(ئەو وشانەی مانایەکی تەمووژاویان هەیە و زیاتر بۆ بەستنەوەی ڕستەکان بەیەکترەوە بەکاردێن Function words) بۆ نموونە ڕاناو و وشەی دیاریکەر.

سەبارەت بە پێشڤەچوون نووسینی مێخی و خودی خەتەکە دەتوانرێت زانیاری زیاتر لە سەر لاپەڕەی میزۆپۆتامیای ماڵپەڕی مۆزەخانەی بەریتانیا وەدەستبهێنرێت. هەروەها لە ویکیپیدیاشدا ڕوونکردنەوەی زۆر باش هەیە().

هێمای مێخەکان

The cuneiform sign

لە پرنسیپدا، هێمای مێخەکانی دەوربەری(٢١٠٠ ـ ١٦٥٠ پ. ز) لە دەستەیەکی بچوکی مۆر و بزمار پێکهاتوون (مێخ = شێوەی بزمار)، بۆ نموونە 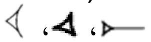 کە لەگۆشەی جیاوازی نووسیندا ماناکانیان یەکیانگرتووەتەوە(). هێماکان لە زۆر سادە و ساکارەوە بۆ هی زۆر ئاڵۆز و وورد گۆڕاوە. ئەوانەی کە زۆر ئاڵۆزن هەندێ جار لە دوو یاخود زیاتر لە دوو هێمای سادە پێکهاتوون، یان پێکەوە لکاون یاخود هێمایەك لە ناو هێمایەکی تردا نوسراوە. ئەو هێمایانەش بە ئاڵۆز ئاماژەیان پێدەدرێت. ئەمانەش دوو نموونەن (DU = "DU over DU&DU") کە (DU) لەسەر (DU) یەکی تر نووسراوە. نموونەی دووەم (HI×AŠ = "HI times AŠ") هێمای (AŠ) لە ناو هێمای (HI)دا نوسراوە. هەروەها زنجیرە هێماش هەیە، کە زنجیرەکە وەك یەك یەکە لێکدەدرێتەوە. ئەمانە پێیان دەگوترێت هێمای لێکدراو. بۆ نیشاندانی دوو هێما کە یەك یەکە پێکدەهێنن لە ترانسلیترەیشنی سەردەمدا بەیەکەوە دەنوسێنرێن، کە تەنها بە دانانی پنتێك (نقتە، period) لە نێوانیاندا لەیەکتر جیادەکرێنەوە. وەک ئەم نموونەیە (GAL.BUR2)، کە بە(ušumgal) ترانسلیترەیشن کراوە کە بە مانای ئەژدیا یاخود ماری گەورە دێت. هەر چۆن نوسینی پیت بە دەست زۆر جیاوازن لە چاپکردنی پیت، بە هەمان شێوە ئەو هێمانەی سەرەوەش ڕەنگە زۆر جیاوازبن لەو هێمایانەی کە لەسەر تەختە قوڕینەکان مۆرکراون یاخود ئەوانەی کە لەسەر بەردەکان هەڵکۆڵراون. بۆ بینینی ئەوەی بزانیت چۆن هێماکان لە ڕاستیدا لەسەر تەختە قوڕینەکان مۆرکراون و ئەوانەی لەسەر بەرد هەڵکۆڵراون سەردانی ماڵپەڕی "پرۆژەی دیگیتاڵی پالیۆگرافی مێخەکان (Digital Palaeography Project The Cuneiform) بکە.

نووسینی میخ بە پیتی زوانێکی تر

Transliterating cuneiform

لە چوارچێوەی ئەم باسەدا، ترانسلیترەیشن مانای نیشاندانی هێمای مێخەکانە بە ئەلف و بێی ڕۆمانی، لەگەڵ هەندێ پیتی تر، وەک (ḫ g̃ and/ĝ ,š) کە ڕۆمانی نین. ئەویش بە کارهێنانی تەقەڵ hyphens"" و بۆشایی بۆ دیاریکردنی سنوری هێماکان (زانیاری زیاتر لەسەر بابەتە لە دۆکیومێنتی پراکتیزەکردنی تەقەڵێداندا hyphenation practices چنگدەکەویت). بە پیتێک یاخود ڕیزیک پیتی یەك لەدوای یەك نووسراون و بەهای ترانسلیترەیشن (Transliteration)، کە ڕەنگە نوێنەرایەتی وشەیەك (logogram) یاخود مۆرفیمێکی ڕێزوانی (phonogram)) بکەن.
با ئەم هێمایە (NI) بە نموونە وەربگرین. دەتوانرێت بە "i_3" ترانسلیترەیشن بکرێت، کە بە مانای ڕۆن (oil) دێت. هەروەها دەشێت بە (zalیش ترانسلیترەیشن بکرێت، کە بەمانای تێپەڕاندن(to pass) دێت، هەروەك لە "کات تێپەڕاندا" (ud zal) دێت. ئەو پەیوەندییە "یەك - بۆ - زۆر"ەی نێوان هێماکان دەبێتە ئاستەنگ لەبەردەم هەر کەسێکدا کە زوانی سۆمەری ترانسلیترەیشن بکات. بۆ نوسەرەکانی میزۆپۆتامیاش هەر بەم شێوەیە بووە. پێدەچێت ئەوەش یەکێك بێت لەو هۆکارانەی کە بۆتە هۆی زۆر بەکارهێنانی ئامرازە دیاریکەرەکان (Determinatives). ئامرازە دیاریکەرەکان بریتین لە پۆلێنکەری واتایی(classifiers semantic) کە لە پێش یاخود هەندێ جار لە پاش هێمایەکی ترەوە دەنوسرێت بۆ نیشاندانی مانا یاخود کاتەگۆری (بابەت) کە واتایی هێمای هەیە. هێمای (AN) ئامرازێکی دیاریکەرە کە زۆر دووبارە بۆتەوە، لە پێش ناوی خوداکاندا نوسراوە. یەکێکیتر لەو ئامرازانە (URUDA)ە کە لە پێش کەلوپەلی لە مس دروستکراوەوە نوسراوە. وای بۆ دەچین کە ئامرازە دیاریکەرەکان گۆ نەکراون هەر بۆیە لە کاتی ترانسلیترەیشندا بە شێوەیەکی تایبەت نیشانەکراوە. لە سەر ماڵپەڕی (ETCSL)، ئەم ئامرازانە بە خەتی گەورە یاخود وەك یەکەی سەربەخۆ نیشاندراون، کە بە هێمای (& لەگەڵ) و (; وێرگوڵی خاڵدار)ەوە لکاون، وەکو نموونە urud&;)).

کۆمەڵێک گرفت لە خوێندنەوەی نووسینی مێخەکدا دێنە پێش، بۆنموونە لە کاتی لێکدانەوەی دەستنووسی هەندێ نوسەردا یاخود خوێندنەوەی هێمای سەر ئەو تەختە قوڕینانەی، کە تێکچوون، ئێمە ئەوە دەبینین و لێرەدا ناچینە ناو ئەو بابەتەوە. گرفتی سەرەکی لە کاتی ترانسلیترەیشنی مانای فرەی هێمایی مێخەکانە و زوانی ئینگلیزی چەند مانایەکی دیاریکراوی هەیە، بۆنموونە وشەی "might" دەشێت هاوشێوەی زوانی سۆمەریش بێت. بەنموونە ئەم هێمای (UD) کە دەشێت بەماناکانی وەکو "ڕۆژ (sun)"، "ڕۆژ (day)"، "باوبۆران (storm)"، "سپی (ڕوون/ڕووناکی) white"، "هەڵهاتن'to shine'" و لە زوانی سۆمەریشدا هاوشێوەی وشەکانی زوانی ئینگلیزین، لە چوارچێوەی گشتی دەق (context) ماناکەی بڕیاردراوە. هەرچەندێك وشەیەك یاخود هێمایەك مانای شاراوەی زیاتر لەخۆبگرێت، ئەوەندەش ئەنجامدانی لێکدانەوەی دروست بۆی گرانتردەبێت. کاتێک دەقێکی سۆمەری بەپیتی زوانێکیتر دەنووسینەوە، بەشێوەیەك لێکیدەدەینەوە، کە بەها جیاوازەکانی هێماکان لەبەرچاودەگرین لەسەر بنەمای ئەوەی کە کام مانا زیاتر گونجاوە لە چوارچێوەی گشتی دەقەکەدا. هەندێ جار چەند بەهایەکی هێمایەک مانای نزیك بەیەکیان هەیە، بۆیە ئەوانە گرفتەکە گەورەتر دەکەن، بۆ بڕیاردان لەسەر بەهای هێماکە تەنانەت لە چوار چێوە فراوانە گشتییەکەی دەقەکەشدا. ئەمە (DU) یەکێکە لەو هێمایانە، کە ئەم بەهایانەی هەیە (du) [فۆرمێکی کرداری "ڕۆشتن"ە "to go")، de_6("هێنان/ هەڵگرتن" "to carry /bring")، gub("وەستان" "to stand")، ĝen ("ڕۆیشتن" "to go")]. ئەمە ئاستەنگێکی تری بەردەم سۆمەرناسەکان و ئەو ڕاستە کە هێماکان بە مانای جیاواز وەکو کۆد to code بەها دەنگیەکانیان بەکاربراون. هەروەها هاودەنگەکان(دەنگی لەیەکچوو homophony) بۆ جیاکردنەوەی هێما هاودەنگەکام بەکار هاتوون. ئەمانە چەند نموونەیەکی بەکەڵکن؛ gu (GU=)، (KA=)gu_3 ،gu_2(=GU2) کە هاوتەریبن لەگەڵ وشەی "bust" ئینلیزی و مانا "کەمکردن" دەگەێنن. ئەگەر لە فەرهەنگدا سەیری ئەم وشەیە بکەیت، دەبینیت، دوو دەرچەی هەیە، کە "زۆرجار" بە ژمارە لە یەکتر جیاکراونەتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا وشەکان بە هەمان شێوە گۆدەکرێت. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە مانای تەواو جیاوازیان هەیە، کە هیچ نزیکایەتییەکیان لەگەڵ یەکتر نییە، هەروەک ئەمانە gu ="cord/net" "تاڵ/ تۆڕ"، gu_2 ="neck/bank"، "مل/ ڕۆخ"، gu_3="voice""دەنگ". لەنموونەی gu/2/3دا هەمان بەهای دەنگی phonetic value ڕیشەیان دەچێتەوە سەر هێمای جیاواز و مانای جیاواز. بەڵام هەمیشە بە یەک شێوە نین و هەندێک جار

ترانسلیترەیشنی(graphic valuesبەهای وێنەیی)جیاواز هەیە، جا ئەگەر بێتو لە هەمان هێماوە سەرچاوەیانگرتبێت یاخود نا ئەوەش گرفتی تر بۆ خوێندنەوەیان دروست دەکات. ئەمەیان پێی دەگوترێت گرافیکی هەمەچیزە (وێنەی نا چونیەك heterography). ئەمانە نموونەی ئەم جۆرەن (be2 ،bad ،ba) کە دەشێت هەموویان مانای "کردنەوە" " to open" بگەێنن.

لێکدانەوە بۆ بوونی سۆمەریەکان

بەشیکی زۆر لە مێژووناسان سۆمەرییەکان، سۆمەریەکان بە دانیشتووی میزۆپۆتامیای خواروو ناو دەبەن، هەندێکی دی لە مێژووناسان بە نەوەی "گۆتی"یەکان کە نیشتەجێی میزۆپۆتامیای سەروو بوون، ناویان دەبەن. بەڵام تا ئەمرۆ هەڵسەنگاندێکی ڕەخنەیی بۆ ئەو دوو ڕوانگەیە لە ڕووی زوان و بەراوردی زوانی سۆمەری و گۆتییەوە نەکراوە یان بەراوردیکی زمانی وا نەکراوە تا لە بنەما زمانی هێمای گۆتی و سومەری و کوردی تێبگەن و پەیوەندی مرۆڤ و خاک و زمان لەسەر ئەو بنەمایە بکرێت وەکو ئەوەی بەردەوامی شێوە ژیان مرۆڤی رابردووی خاکە بێت، لە جێ ئەوە بە بەردەوام ئەو هۆزانە ناوببرێت کە لە سێ هەزار ساڵی رابردوو هاتوون و خۆیان سەپاندوە و هەندیک ئاسەوار نووسینان دەربارەی خۆیان جێهێشتووە. ئێمە لێرە هەوڵە دەدەین، بەراوردکارییەی نێوان زوانی کوردی و سۆمەری وەکو درێژکراوەی زوانی گۆتییەکان و شێوە ژیان جووتیار بخینە ژیر باسەوە چوونکە دەزانرێت، کە جووتیار بە درێژایی مێژوو ئاوایی بچووکەکانی ئاوەدانکەرانە ژیاندۆتەوە. ژیاندنەوە و زمانی جووتیار بەو مانایە زمانی کوردی یان گۆتی هێشتۆتەوە و زمانەکە هەر لە واتاکانی وەکو رۆژ و مانگ لە کوردی و سومەرییدا هاوتا دێنەوە. بەنمون سومەریەکان (ئەمە یا ئیم/ eme) وەک هێما بۆ زمان کە پلەگۆشتە بەکاربردووە و ئەو بەکاربردنەی ئەوان بۆ واتای زمان هاوتا مانای سروشتیە و بۆ سەردەمی سروشتی مانا دان دەگەڕیتەوە و لە زمان هێند-ئەوروپایەکان و سامیەکاندا زمان بە هەمان مانای سروشتی بەکاردەبرێت و بۆیە گونجاوە ئەو مانادانە لە وشەی زمانەکاندا وەک چاخی سروشتی و پیش کولتوری ناوبرێت و بە مانا و شێوە ژیان راوکەرو کۆکەرەوە ببەستریتەوە. مانادان بە زمان کە پلەگۆشت و گۆڕانی مانای زمان لە پلەگۆشتەوە بۆ گفتوگو مانای گۆڕانی شێوەی ژیان هەیە کە کولتوریە و ئەوەش لەگەڵ نیشتەجی و کیڵانی ئەرز و مێشکدا سەریهەڵداوە و لەو سەردەمە پیوانە لە وشەکانی وەک رۆژ، مانگ ، وەزن، قەوارە، بەرز و نزمی و پانتایی گیانی و گەردوونی دامەزراوە. مانا و جێگە خوداکانیش لە سروشتیەوە کە ئاویی بووە بۆ گەردوون کە ئەرز-ئاسمانیە گۆڕاوە. لەم رووەوە وشەی (زوان)ی کوردی بەرامبەروشەی (ئەمە)ی سۆمەری دەوەستێتەوە. لێرەشدا گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە ئەم وەستانەوەیە لە زوانی عەرەبی و زوانە لاتینیدا کە بنەما زوانە ئەورووپییەکانە و سامیەکان ناو دەبرێن، بە دێ ناکرێت. بێگومان ئێمە نازانین، کە گۆتییەکان چ وشەیەکیان بۆ زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی بەکارهێناوە، بەڵام دەبینین زوانی کوردی وەک سۆمەری وشەی زوانیان هێمابیرۆکەیانە یان وەک مانای سروشت (زگماگی) و گەردوونی داڕشتووە و ئەوەش بۆ کار و بیر مرۆڤەکان و شێوەی ژیان و گەمەی-زمانیان دەگەڕێتەوە. ئەو داڕشتنی مانایە لە زمان (زمان ـ ئەمە)دا هاوشێوەی ئەو مانایە کە لە مانای "ئاو ـ ئا" و "هەتاو ـ ئود" دا وەک مانای تۆو و ناوک بوونی هەیە. ئەوەش وادەکات کە گریمانی ئەو بکەین مرۆڤ لە رابردوودا خۆی بە گەردی گەردوون داناوە و بەو مانایەش مامەڵیی لەگەڵ ژیاندا کردووە و ئەو بۆچوونەش هاوکاری بووە، لە دامەزراندنی ئەو بنەما زمانیە کە دەرگای بۆ ئاوەدانی دونیایی و مێشکی کردۆتەوە تا بتوانیت وەک ئاو و هەتاو نەوەیان نەک هەر بگۆڕێت، بەڵکو نوێببێتەوە و داهێنان لە ژیانی خۆیدا کولتوریان بکات.

بەستنەوەی ئەو دوو لایەنەی زوان بەیەکەوە دەری دەخات، کە وشەی "eme" و زوان زانستییانە خۆی ناسیوە و خۆی پێناسە کردووە. ئەو پێناسەیەی هێمای زوان لە زوانی کوردیدا نیشانەیە بۆ ئەوە کە وشە و شێوەکاریی ئاواز و وێنە لە زوانی نیشتەجێبووە دێرینەکانەوە بۆ کورد وەک بەردەوامیی زوانی گۆتی و سۆمەری ماوەتەوە و ئەو سەردەمانەش داهێنانی ئاوەدانی سروشتی بووە، داهێنانەوە مانای زوانی و بەرفراونکردنی وشەش هاوتا بەوە

گۆڕانە گەشەی سەندووە و زوانی کوردی ماناکانی بیر، بیرکاری کە بیرۆکەین لەو زوانەی ڕابردووە کە زەخرەفی بووە، بۆ ماوەتەوە. سەرەداوی ئەو زوانەی دێرین لە واتای وشە هاوکێشەییەکاندا تۆمارکراوە و وێنەدانەوەی هێمای شەپۆلی ئاو کە تاوە، ئەو مانادانەی وشەکان ئاشکرا دەکات، کە بیرکارییانە داهێنراوە. مانادانەکەش سەرەتای زوانی سروشتی و کولتووی زوانی دێرین ڕوون دەکاتەوە. دووفاقەیی وشەی زوان کە گۆشتی و گفتوگۆییە، کاتێک وەک مانای سروشت و گەردوون وەریدەگرین، ئیدی لەو وێنە و ئاوازە تێدەگەین، کە ئەژماردنی "چوار" کە مانای "یەک" یان یەکبوونی خێزانە لەو نیشتەجێ سەرەتاییانەی چاخی بەردینەوە سەرچاوەی گرتووە. ئاو بە تاوە، واتا بەردەوامیی پەیوەندیی زوانی ڕابردووی ناوچەکە و ئێستایە(). بۆ نموونە لە دیدە ئاوییەکەی ئاوەدانکەرە سەرەتاییەکانەوە "ئاو" وەک "ئـ" و "ا" شەپۆلئاسا وێنە کراوە، وێنەی شەپۆلیش پەرچاندنی کات و جێیە کە تاوەکەی بە یەکەوە لکاندونی. گەر لە فەرهەنگەکە() و پرۆژە فەرهەنگیەکەی زانکۆی پەنسلڤانیا() بڕوانین، دەبینین، کە ئاواز و وێنەی مێخەکان گەواهی بۆ بەردەوامیی ئەو بنەما هێماییەی زوانە گۆشتی و گفتوگۆیی لە مانای وشەکان کە وەرگیرانە بۆ مێخ بەرجەستەیە و بەرجەستە بوونەکەش بۆ کاری مۆغ سروشتیە دەگەڕێتەوە کە بیرکارییانە ڕەخساوە(). بۆ نموونە، سۆمەرییەکان وڵاتەکەیان بە شۆمیر (Šumeru) و خۆیشیان بە (ĝir-ki-en) ناو بردووە.() ئەگەر وشەی(ĝir-ki-en) لە بەریەک هەڵوەشێنینەوە، دەگەین بە مانای نیشتەجێبوون. ئەمە بۆ نموونە لە خشتەکانی خوارەوەدا ڕووندەبێتەوە.

[جێگا (کێو)] "جێگا، بنە، ئەرز، خاک؛ بەرەو؛ ژێرزەمین؛ خاک، وڵات؛ خوارەوە، بنەوە، ژێرەوە"	[PLACE] "place; ground, earth, land; toward; underworld; land, country; lower, down "below	ašru; erşetu; mātu; qaqqaru; šaplû	Ki	
[ئاغا]؛ [مەلا] " میر، ئەمیر، فەرمانڕەوا	[LORD] [PRIEST] "lord; "master; ruler	Bēlu	en wr. en; u_3-mu-un; umun	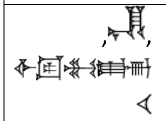
[خۆماڵی، بنچینەیی] "خۆی، خۆوڵاتی، ناوخۆیی، خۆماڵی"	"native, local"[NATIVE]		ĝir wr. $ĝir_{15}$	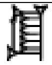

سومەرییەکان خۆیان بە بەردەوامیی تێڕوانینەکەی ئەفسانەی ئەفراندن(کە ئاوی- هەتاوییە) وەکو تۆوە(ناوک)/نەوە ناوبردووە و کوردیش هەر وا خۆی ناساندووە. ئەم تێگەیشتنەی سۆمەرییەکان بۆ خۆیان لە میراتی زوانییانەوە دێرینەکە ماوەتەوە و بەو مانایە کوردیش هەر وا خۆی ناساندووە، مانای وایە بۆچوونەکە لە گوتیەکان یان جووتیارە دێرینەکانەوە ماوەتەوە کە کێڵانی ئەرز و میشکیان داهێناوە.

وشەی سۆمەر لای میسرییە دێرینەکان بە سنگەر (Sngr) و لای هایتییەکان بە شەنهارە (Šanhar(a)) ولە تەوراتیشدا بە شینار (Shinar) گۆ کراوە. شاخی "گۆتی" کە لە ناوچەی "شەنگار"ەوە نزیکە، تا ئەم سەردەمەش بە جێگەیەکی پیرۆزی دینی ناو دەبرێت. پیرۆزکردنی شاخی گۆتی بە گوێرەی داستانە دینییەکانی دوایتر و نەریتی بڕوای ئەوەی کە کەشتیی داپیر و باپیرانی گڵگامیش لەو ناوچەیە نێشتۆتەوە و ئەو داستانە لە پشتی داستانی نوحەوەیە، ئەم جۆرە تێڕونینە پێمان دەڵێت کە نیشتەجێبووە سەرەتاییەکان لە ناو سەهۆڵبەند و دونیا ئاوییدا ژیاون و خۆشیان وەک تۆو بە ئاو داناوە و لەگەڵ بەهێز بوونی هەتاودا، بۆ خۆیان وەک تۆو رەگیان لە ناوچە کێوەکان داکوتاوە و هەر ئەو روانگەیش وایکردووە کە گەردوون بە ماڵی خودای (هەتاو) یان خودا ئەرز-ئاسمانیەکان بناسێن ()، سۆمەرییەکانیش بەردەوامییان دا بەو نەریتە زوانییەی کە ماڵی خوداکانیان بە ماڵی کێو (کور()) ناوبردووە و کێو بەو مانایە بەرز کەوشەنی ئاسمانە و ئەرز و ئاسمانیش بەو مانایە بە بەهەشت (مالێ خودا) دانراوە و لە

سەردەمەکانی دوایدا مرۆڤی زۆر زان لوژیکانە یاریان بەو مانا سروشتیانە کردووە و وەرگیرانی ئەبستراکانەیان بۆ مانا کردووە و لە راڤەکاری دینەکانی دوایدا ئەو جۆر مانایانە ئامادەیان هەیە.هۆی تێڕوانینە سروشتیەکە (ئاوی) کە بۆ گەردوونی (هەتاو) بۆ گۆڕانی پلەی سارد و گەرم دەگەڕێتەوە، کە کۆتایی بەچاخی سەهۆڵبەندان هێناوە و رێگە بە نیشتەجێبوون لە کێوەکان داوە. ئەوەی کە جێگە سەرنجە هەتاو کە ڕووناکیی و گەرمی بەخشە لەگەڵ هەڵهاتندا لوتکەی کێوەکان سەرەتا رووناک دەکاتەوە و ئەو رووناکیە بانگە بۆ کار و بەو مانایەش هەتاو کە رووناکی پیرۆزکراوە و لە دینەکانی دوایش کە دژ بە دینەکانی دێرین بووە، ئەو نەریتە بەردەوام مانا بە پیرۆزی بوونی ئاسمان داوە و هیدی هیدی هەبوو کە ژیان لە ئەرز بێ مانا کراوە. ئەم پیرۆزکردنەی لوتکەی کێو کە جێ نیشتەجێکان بووە دەماودەم بەها کولتووییەکانی هاتووە و بۆ سۆمەریەکان ماوەتەوە و لە دینەکانی سروشت و گەردوونیەکانی وەک ئیزدی، یارسان، کاکەی، عەلەوەی ئاساری ماوە و ئاساری لە دینی زەردەشت، جولەکە، مەسیح و ئیسلامیش هەیە و پەیامبەرەکانیان ئەو دینانەش کیو و ئەشکەوتیان بە پەیامەکانیانەوە بەستوتەوە و درێژە بە نەریتە دێرینەکە داوە، بەبێ ئەو بزان کە مانای پیرۆزیەکە لە هەتاو کە رووناکی و گەرمی هاتووە و بەستەڵەکی تواندۆتەوە و ئەوەش وایکردووە کە مرۆڤ لە دونیادا زیاد بکات.

گڵێنەی ئوبەیدییەکان() وێنەدانەوەی کار و بیری و روانگەی سۆمەرییەکانە ئاشکرا دەکات. لە گڵێنەی ئوبەیدیەکاندامەل و ماسی بەگوێرەی تێگەیشتن هێمان بۆ بەرزی ئاسمان و قووڵی ئاو و ئەوەش مانای داری ژیانی هەیە. داری ژیان لە گیانداری شیردەرا بە ناوک کە دەمی یەکەمە و سەرچاوەی خۆراکی ساوایە لە بەهەشتی ئاویدا کە زیدەی دایکە دەستپێدەکات و ناوک هەڵگری خەسڵەتی "تۆوخا"یە کە نێر و مێیە و دوو شەپۆلی نێوەندی گڵێنە ئاوییەکەی ئوبەیدیاکان هێمایان ناوکی دوو شەپول بە سەرچاوەی تاوکە داناوە و شەپولەکەش کە سەرچەماوەیە مانای وایە لە ناوەندی ئاوەکەدا وەک ئەرز-ئاسمان دەوران دەوران دەکات. بە واتایەکی دی هێمان بۆ ژیان وەک پەیدابوو، لە تۆو/ناوکەوە (قووڵییەوە) کە ئاوە لە وشە و شێوەکاری مانای شێنای ئەرز، ئاسمان و زەریادا بوونی هەیە و گڵینەکەش وەک کارێکی هونەری نوێنەرایەتی مانای دونیا بینین ئوبەید و جووتیارەکانی کوردستانی دێرین دەکات. لە بمانای ینین و بیستن و گوتنی شینایدا ئەو مانا ئاوییە و هێمای ئاو (وەک ناوک و ناوەند وێنەی سەر بەردکەی گوبیکلی تەپە و گڵێنە ئوبەیدیەکان) مانای شینایی (داری ژیان)ی هەیە و مار و مەلک تاوس کە لە هێڵکەوە پەیدا دەبن. هێڵکە شلەمەنیە و بە تاوی گەرمی لە باری سارد و سستیەوە بۆ باری چالاکی کە ژیانەوە تۆو و ناوکەیەتی دەبوژێتەوە. ئیزدیەکان بەو مانایە یادی خا (هیلکە) دەکەنەوە و ئەوەش وەک میرات لە داپیر و باپیرە گەورەکانەوە ماوەتەوە کە خۆیان بە ئاو، تۆو/ناوک، نەوە داناوە.

() 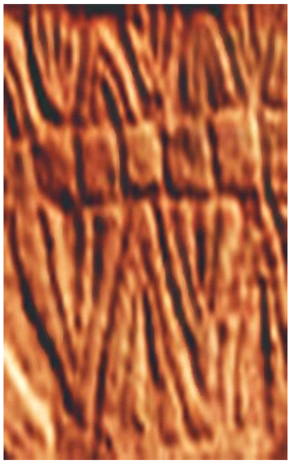 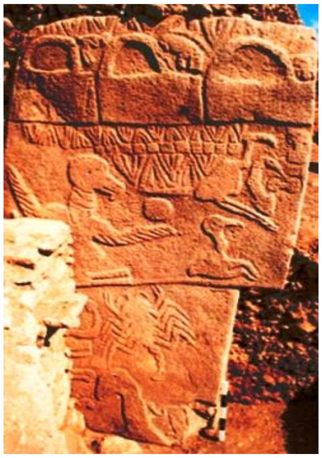

()

()

ئەگەر لە هێمایی گڵێنە ئوبەیدییەکان بروانین و بە سکێچکەی تەنیشتی کە وێنە قوبەکەیە لەسەرەوە بۆ خوارەوە بەراوردی بکەین. ئەوسا لە ئەندازیاری گڵێنەکە و قوبەکە تێدەگەین کە باس لە کات، جێ و تاو وەک بوون و هەبوون دەکات. لە ڕووی هونەرییەوە ناوک و ناوەند لەگەڵێنە و قوبەکەدا کە سکێچە بەیەکەوبوونی بوون و هەبوون وەک یەک (دانە) دەبینینەوە. بەرز ـ نزم یان نزم _ بەرز لە گڵێنەوە و سکیچەکەدا بەردەوامیی مانای ئەفسانە ئەفراندنە کە ئەرز-ئاسمانیە، سروشت، گەردوونیە و درێژکراوەی شەپولە جا شەپول کە بەیەکەوە بوونی بەرز، نزمە لە پانتایدا ئاو ـ هەتاو، ماک ـ ماگنیت، سار ـگەرم، نێر ـمێ بێت، وزەکەیان تاوە و ئەو خوێندوەیەش بۆ شەپول مانای وایە ناوەند و ناوک (قوڵی) بەیەکەوە بەستراوە. ئەوەش لایەنی هێمای هونەری، بیرکاری و گیومەتری بەیان دەکات و بەردەکانی گوپێکلی تەپە، گڵینە ئوبەیدیەکان و قوبەی ئیزدیەکان نوێنەرایەتی دەکەن. کەواتە زمان وەکو هونەری ژیان مانای لە نیشتەجێبووەکانی سەرو _ خواروی وەرگرتووە و بەو مانایەش کە سروشت ـ گەردوونیە ژیان دەکات. ئیدی سۆمەریەکان نووسینی هێماییان بۆ نووسینی مێخ گۆڕی کە میزۆپوتامیاکانی سەرو داهێنەر بوون. بۆ نموونە سۆمەرییەکان ئەنگور (engur) کە خواژنە و ئاوە بەم مێخ نووسی: ( ). بەڵام ئەم مێخە لە بنەڕەتدا حەوت مێخە(): سێیان گەورە و چواریان بچووک و ئەوەش مانایە بۆ سێچوار و ئەو سێچواریەش ژمارەی دوانزەیە کە ڕۆژ، شەو، مانگە و بنەما زانستی دێرین بووە و لە مانا مەلای دوانزە زانست و لە شیوە دوانزە سێپالووی قوبەی ئیزدیەکان تا بە دوانزە هوز لە بروای جووەکاندا مانایە هەیە. کەواتە لکاویی دوو مێخی بچووک بە دوو میخ گەورەوە مانای بەرز و نزمی و دەورانی هەیە و یەک مێخی گەورەوە کە دوو مێخ لەسەری راکشاوە، مانای "تۆو/خا ـ ناوک"ی هەیە. ئەوەش ئەو دەگەێنیت کە تۆو/خا لە قوڵی گەردوونی ئاوییەوە پەیدابووە و ئەو مانایەش لەگەڵ مانای خوداژن و مانای ئەفسانەی پەیدابووندا هاوتا دێتەوە. کەواتە بۆچوونی زانستی وەک ئەوە کە میشک بیرکاریانە کار دەکات، دیاردەیەک زانراوبووە لەلای مرۆڤی دێرین و دژە زانستەکان ئەوەیان قەدەخ کردووە و مانای قەدەخەکردنی خواردنی سێو بەیان وەرچەرخاندی روانگەی خۆ بێنەوە سروشت و گەردوونی دەکات و ئەو وەرچەرخانەش پشتی بە لوژیکی خۆ هەڵخەڵەتان بەستووە نەک بە یاساکانی سروشت و گەردوون کە مەلاین ساڵە مانگنیتس ئاسا کار دەکات.

ئامار ئود ()

ئاواز و وێنەی "ئا" یان "ئاو" لە ئاواز و وێنەی "هەڵم"دا وێنەیان داوەتەوە. مانادان بە وشەی ئاو و هەتاوی سۆمەر و کوردی تەواوکەری ئەو مانا هێمایی و هۆنینەوەیەی ئەفسانەی ئەفراندنە. لە خشتەکەی خوارەوەدا دەبینین ئاواز و وێنەی وشە کوردی و سۆمەرییەکان چۆن ماناکانیان کە هێمایە، لە هێمای وشەی ئاوەوە بیرکارییانە داهێنراوە:

	a	mû; rihûtu	[WATER] "water; semen; progeny"	ئاو، شاوەت، تۆو، نەوە، وەچە، نەتەوە

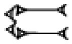	amar	būru; māru	[YOUNG] "calf; young, youngster, chick; son, descendant"	[ساوا، گەنج، تازە] "گوێرەکە، لاو (هەرزەکار)، نوێترین، جوجک، نەوە، نەوە (پشتاوپشت)"

وشەکانی "ئا" و "ئامار"ی سۆمەر کە هاوتان بە وشەی "ئاو" و "شاوەت" کە نوێبوونەوەی "ساوا"یە، وێنەدانەوەی ئەو بنەما هێماییەن، کە مانای بە هەبوون وەک بەردەوامی بوون داوە.

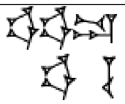	ud šuš	ša ūmi erēpu	[DARKEN] "to "become dark šuš[cover] + ud[sun]	[تاریک] "تاریکبوون" هەتاو + شاردنەوە

	Ud	immu; ummedu; umšu ;šamšu; ūmu	[SUN] ("day; heat; a fever; summer; sun	[هۆر(خۆر)] ڕۆژ؛ گەرما؛ تا؛ هاوین؛ ڕۆژ (هەتاو)"

کاتێک ئەو هێمایەی وشەکانی "ئا و ئامار" بە وشەکانی "ئاو و ساوا" وەک ڕوانگەی زوانی وێنەی بەراورد دەکەینەوە، لە مانای هێماییەکە باشتر تێدەگەین، کە خۆیان وەک زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی پێناسە کردووە. "ئامار ئود" (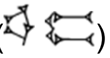) هەتاوییە و نوێبوونەوەی ئاوییەوە کە ساوایەکە بەردەوام وەک گیانێکی سروشتی و گەردوونی نوێ دەبێتەوە و ئەوەش لە چێژە زوانی (کوردی و سۆمەری)دا هێمایانە (وەک زوانی جووتیار) هێمایانە ئاویتە بووە.

()

هەروەها ئەو ئاویتەبوونە لە وشەی ئاسمان و ئەرزی سۆمەر و کوردیدا لە خشتەکەی خوارەوە دەبین، کە لە ئاواز و وێنەیە هاوتا بە بینین و بیستن سەرچاوەی گوتنەهێماییەکەی دامەزراندووە:

	Utah	Šamû	[HEAVEN]	[ئاسمان]

	Utte	mâtu šaplîtu	[LAND] "lower land"	[ئەرز] "ئاخی نزم"

بەهەمان شێوە دەبین، کە زوان ئاوی و هەتاوییە لە دووفاقەی زوانی گۆشتی و گفتوگۆی گیاندارییەوە ڕاڤە کراوە.
ئەو بنەما زوانییە کە دوو پەلە، لە یەک بوونی هێماییەوە وەگیراوە و بۆ مێخ وەرگێراوە:

	bur		[CROTCH]	ناوپەلی دارێکی دووپەل؛ گۆشەی بەیەکگەیشتنی دووپەل

کاتێک دووپەل بە مانای دووفاقە یان دوو باڵ یان شەپۆلی کە دوانەی بەرز و نزم یان مانای دووانە و دووالیزمی زوان کە گۆشتی و گفتوگۆییە، گرێ دەدەینەوە، لە مانای ئاو و هەتاوی ئەفسانەی ئەفراندن کە سەرەتای هۆنینەوەکەی ئاوییە و کۆتاییەکەی هەتاوییە، تێدەگەین، کەدنیابینیی مرۆڤی جووتیار سەرچاوەی ماناکەی بووە.

هۆرییەکان

()

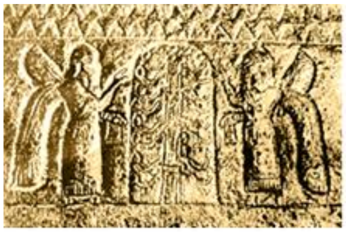

هەردوو وێنەکانی سەرەوە مۆری هۆرییەکانن و هێمان بۆ داری ژیان و ناوەندیانە وێنە کراوە و ڕۆژ لە وێنەی دووەمیاندا لەسەرەوە دانراوە و دوو شەپۆلی باڵئاسا هەلیان گرتووە. لە وێنەی یەکەمی هۆریەکاندا خوداوەندی نێر و مێ باڵدارن و لەژێر شەپۆلە ئاویەکانەوە وێنەیان کراوەو چاودێری لە داری ژیان دەکەن(). دەکرێت لێرەدا گریمانی ئەوە بکەین، کە شەپۆلی ئاو ئاسان بە چاو دەبینرێت و شەپۆلی هەواش بە هەمان شێوە هەست پێدەکرێت و دوریشنیە شەپۆلەکان لە پشتی ئەو مانادانەبن، کە ئاو بە بنەما دابرێت، وەک دەشبین گۆڕان بە سەر وێنە و مانای ڕۆژدا لای مێزۆپۆتامیایەکان ڕوویداو، بەڵام مانا بنەمایەکەی داری ژیان (جێگە_ گەردوون) بەردەوامی هەیە. هەروەها شەپۆلی ئاو، هەوا یان شەقەی باڵی مەل وێنەیە بۆ تێکهەڵکێشی دوولای و بەو مانایەش وێنەی باڵ هێمایە بۆ بەستنەوە ئاسمان بە ئەرز و هۆرییەکان (خۆرییەکان) و ئاشوریەکانیش بەو مانایە بەردەوامیان بە بۆچوونی ئاو و هەتاو و نوێبوونەوەی نەوەی لەوەبەریان داوە.

ئەم مێخە کە بە مانای هەتاو (وەک ئەوەی کە بەردەوامی ئاو بووە) مانای بێگەردی (ڕوونی) و ڕووناکی دەگەیێنێت:

	Had	ebbu; nabāţu; ellu	[BRIGHT] "(to be) bright; to shine; (to be) pure; (to be) "clear	[هەتاو] ڕووناک (هەتاوی)؛ هەڵبێت؛ بێگەرد ؛ ڕووناک"

	ra	Ellu	[PURE] "(to be) pure; (to "be) clear	"[پاک] پاکی؛ ڕوونی"
	Ud	immu; ummedu; šamšu; ;umšu	[SUN] ("day; heat; a "fever; summer; sun	[هۆر(خۆر)] ڕۆژ؛ گەرم (تاو)؛تا؛

		ūmu		هاوین؛ ڕۆژ

ناوچەی خاپوور مەڵبەندی هۆرییەکان بووە. گەشەی گڵێنەی هۆرییەکان، بە بەراورد بە گڵێنەی سۆمەرییەکان، گەواهی بۆ گەشەکردنی کار و بیری گێۆمەتری و بیرکاری و دنیابینی لەوەوبەر مێزۆپوتامیا دێرین دەدات، کە بنەمای ئاوەدانیان وەک بەردەوامی داری ژیان وێنەکردووە. نیتچە() کولتووی یۆنانیی پێش سۆکرات بە کولتووی دیۆنیسۆس ـ کە خۆشی ژیانە ـ و ئەپۆلۆ ـ کە بیرکردنەوەیە لە ژیان ـ ناو دەبات. سەرچاوەی ئەم ناوبردنەی نیتچە ئەوەیە کە ئاوەدانیی یۆنانی دێرین پەیڕەوی لە کولتووی سروشتی ئاوەدانکەری() دونیایی دێرین کردووە، نەک دژی بووبێت. چێژیش بۆ ژیان و مانادان بە چێژی ژیان، ژیانی بە وێنەی هونەریی هەست و هۆش کە دیۆنیسۆسی و ئەپۆلۆیی هۆشمەندانە (هوشیارانە بە بوونی خۆیانەوە گرێداوەتەوە. بەڵام سوکرات دژ بەو کولتوورە()وەستاوەتەوە و شێوازی هزرینی خۆی بە ئاوەزگەرایی ئەپولۆییەوە داناوە، بەمەش کولتووی ژیانکردنی ڕەتکردووەتەوە و کولتووی مردنی() هانداوە، کە ئەقڵانی و ئەبستراکانە ماناکەی داڕشتووەو مانا و فۆرمی بەها ئەحکامیکانی داڕشتووە. ئەو کولتوورە دێرینەی یۆنان، وەک نیتچە ئاماژەی پێداوە، هاوشێوەی ئەو دیدە دینی و دنیاییە بووە، کە ئەفسانەی ئەفراندنی() سۆمەر مانای پێداوە. ئەو کولتوورە بنەمای هێمایەکە، کە ئاماژە بە دیدی دینی و دنیایی گاوان و گێرەکەر دەدا، کە هێمای ئاڵوگۆڕی زوانی گۆشتی و گفتوگۆی دامەزراندووە و لەسەر ئەو بنەمایە نەوە دوای نەوە مانای نوێبوونەوەکانی سەردەمیان یان بیرکارییانە نوێ کردووەتەوە. بەم مانایە، داری ژیان کە ئاو و هەتاوە، مانای بە بنەمای ئەو کولتوورەی زوان داوە. مرۆڤیش ئەو شێوە ژیانەی ئاو و هەتاوی بۆ مانای وشە، کە ئاواز و وێنەیە، وەرگێراوە().

سیستمی هێما (Token) کە لە ئاڵوگۆڕی شمەکەوە بیرکارییانە گەشەی سەندووە، سەرچاوەی بڵاوبوونەوەی کولتووی ئاوایی دێرین و مانای هاوتاکردنی جیاوازی بووە. گەرچی دیۆنیسۆس و ئەپۆلۆ دوو خوداوەندی نێر بوون، لەگەڵ ئەوەشدا هاوتایی و جیاوازیی نێر و مێیان هانداوە. تا ئەو دەمانەش کولتووی خێر و شەڕ یان ڕەحمان و شەیتان نە لە کولتووی میزۆپوتامیا و نە لە کولتووی یوناندا هیچ مانایەکی سروشتی و ئاکاریی نەبووە. هەر بۆیە تا ئەو سەردەمانەش سڕینەوەی کولتووی دین و دنیا لەناو مرۆڤی ئاوەدانکەری دێریندا بە هیچ جۆرێک باو نەبووە. تەنیا لە دوای کەوتنی کولتووی ئاوایی دێرین و سەرهەڵدانی ئیمپراتۆرەوە کولتووی خێر و شەڕ کە پشتی بە فەرمانی ڕەها (ڕاستی کوتایی) بەستووە، هەوڵی سڕینەوە کولتووی ئەوی تری داوە. هەر لە دوای ئەمەشەوەیە کە هاوتایی و جیاوازی نێر و مێ ڕەت دەکرێتەوە و مرۆڤ لە دەستمایە مرۆڤییەکەی کە سەرە، واتا لە کولتووی زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی، بێبەش دەکرێت و کۆتایی بە کولتووی نوێبوونەوەی نەوە دێت.

بابل

هەندێک جار گومان لە وشەی بابیلیەم (Bābili- m) کراوە، کە ئایا گۆکردنەکەی سۆمەرییە یان سامییە. لە نووسینی تەوراتدا وشەکە بە بابیل و لە زوانی یۆنانیشدا بە بابیلۆن نووسراوە. مێخی بابیلیەم بە ئینگلیزی ئاوا گۆ کراوە:

"KA RA DINGIR". ئاوازی کا (KA) به زوانی سۆمەری مانای "دەرگا"یە کە کراوەییە (وەک گەشتی ئاو _ هەتاو)، "ڕا" (RA) مانای بێگەردی (وەکو روون و ڕووناکی ئاو _ هەتاو) و "دینگیر" (DINGIR) مانای خوداییە(وەکو خودا _ خوداژن کە ئاو _هەتاون) و ئەوەش کار و بیر سۆمەریەکان بەیان دەکات.

ئامار ئود ( )

ئامار ئود خوداوەندی هەتاوە لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا و بەو مانایە نەوەیە و بەردەوام نوێ دەبێتەوە میراوە (میری ئاو) کە ئاسمان ئەرز یان گەردوون _ جێ (an-ki) بە ئەستێرە رازاندۆتەوە و ئەرزی بە گیاندارانەوە (مرۆڤ و ئاژەڵ و گژوگیا)ئاوەدان کردووەتەوە. وێنەی ئامار ئود و شێوەکارییە بیرکاری و گێومەترییەکان کە لەسەر وێنەکەی نەخشینراوە، بەیانی ئەو ئاوەدانیە دەکات. وشەی بابل لە مانای (باب)ی عارەبیدا ماوە و لە بەبو (Bābu) ئەکەکەدیەوە وەرگیراوە. کولتوورە زوانیی ئاو و هەتاو (تاو) لە کوردیدا کە وەکو نێرگز روون (کراوەیە) و چەژنی نەورۆز سەرەتایی ئەو نوێبوونەوەیە کە رووناکی ژیانە.

حامورابی (١٧٠٠ پ. ز)

()

حامورابی مەلیکی شار ـ دەوڵەتی بابل بوو. خوێندنەوەی ناوی ئامورابی (Ammurāpi)() یان هامورابی ـ ئیلو (Hammurabi- ilu) لە ڕووی ئاوازی "ئا" و "ها" جێگەی سەرنجە، چونکە ئاوازەکان ئاسان لەگەڵ یەکدیدا جێگۆڕکێ دەکەن و وێنەی بنەما زوانییەکە ئاشکرا دەکەن، زوانی کوردی خۆیشی گەواهی ئەمە دەدات. بۆ نموونە کاتێک ئاو دەچێتە ئاسمان، ناوی دەنێین هەڵم و هەور، لێرەشدا دەنگی "ئ" کە لە ئاودا هەیە، بووە بە دەنگی "ە"ێ کە لە هەڵم و هەوردا هەیە. لەم ڕوانگەیەوە جوتیارەکان ئاسۆیی و ئەستوونی ئاو لە ئەرزدا و هەڵمیان لە ئاسماندا پێکەوە گرێداوە.

"دەستووری حامورابی" لەسەر "بەردی ڕەش" هەڵکۆڵراوە. لێرەدا گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە هەڵکۆڵینی یاسا لەسەر بەرد بەردەوامیی نەریتێکی میزۆپۆتامییەکان بووو بابلییەکانیش بەردەوامیان پێداوە و نەریتەکەیان چڕتر کردەوە. جگە لەوە بنەمای ئەم نەریتە لە ئاڵوگۆری شمەکەوە هاتبوو وەکهاوتاکردنی جیاوازی. مانای "یاسا لە بەرد()" تا ئەمڕۆ لە وێنە سروشتییەکەی بەرد و ئەو کولتووره بەردینەوە ماوەتەوە، هەروەها ئەو هەڵکۆڵینە لەسەر بەرد هەندێکیاساناسی خۆرئاوای بزواند کە ببێژن: "یاسا لە بەردەوە هاتووە" ومەبەست لێی ئەوەیە، کەنابێت هەر کەسێکی بە دەسەڵات گەیشتوو هەوەسئاسا یاساکان وەک مەزاجێ خۆی بگۆڕێت.

گڵێنە

گڵێنە() لە دێرینەوە لە گڵ() دروست کراوە، لەبەر هەتاو وشک کراوەتەوە یان لە کوورەدا سوتێنراوە. بەدەم ڕۆژگارەوە نەقش و نیگار لەسەر گڵێنە وەک چێژی سەردەمەکان و پێویستیی ماڵی گۆڕاوە.

لەو گۆڕانانەدا ئەو مانا هێمایییە کە وێنەی بوون و هەبوون و نوێبوونەوەی لەوەوبەر بوون ئاوی و هەتاوی ماناکانیان بیرکارییانە نۆێ کردوەتەوە. بەو مانایە گڵێنەکان وێنەدانەوەی هێمای زوانی کولتووی شارەکان بوون و بەردەوام سەرچاوە دێرینەکەیان سەرمایە ئاسا پاراستووە و ئەوەش ڕەسەنی کار و بیری داهێنەرانەیان ئاشکرا دەکات، کە بەردەوامیان بە بیناکردن داوە. بۆ نموونە بەراوردی ئاواز و وێنەی وشە کە مانا دەگەیەنن، هاوتا بە هونەری شێوکاری لە زوانی ئێمە و سۆمەردا وێنەی داوەتەوە: وشەی "گڵێنەی چاو" و "گڵێنە (دەفر)" وێنەن بۆ گوزارشتی زارەکی، کەواتە وشەکەی ئەمڕۆ پەیوەندە بە وێنەی ڕابردووی زوانەکەوە هەیە. لەم خشتەیەدا ئاواز و وێنە و مانای ئەو دوو وشەیە دەبینرێن، کە لە سەرچاوەی هێمایییەوە بیرکارییانە وەرگیراون و بەدەم ڕۆژگاریشەوە وەرگیرراون، یان ئاوازی وشەکان کەمێک گۆڕراوە، بەڵام خودی وشەکان مانا هێمایییەکەیان لە دەست نەداوە:

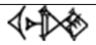	Gakkul	kakkultu	[EYEBALL]	[گڵێنەی چاو]
	gakkul gakkul2ku6		[FISH] "a fish"	[ماسی]

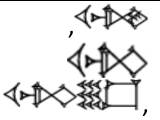	gakkul gakkul3; gakkul3sar		[HEART] "heart (of a plant)"	[دڵ] "دڵی (نەمام)"
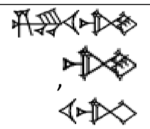	gakkul wr. gigakkul; gakkul2; gakkul3	kakkullu; namzītu	[MASH-TUB]	[تەشت، دەفر (کەمۆڵە) - جۆ]، ئەوانە گڵێنەن

لە زوانی کوردیدا هەردوو وشەی گڵێنە و گلینە لە ڕووی ئاوازی وشەکانەوە نزیکن لە یەک. لە زوانی سۆمەریدا گڵێنەی چاو بە گاککول (gakkul) گۆکراوە، هەروەها وەک گۆتمان، گڵێنە لە قوڕ دروستکراوە. نزیکییەکە لەوەدایەکەچۆن چاو ئاوازی وشەی ئاوی تێدایە و لە بنەڕەتیشدا ئاو بەشدارە لە پێکهاتنیدا، بە هەمان شێوە گڵێنە لە قوڕ و ئاو دروستکراوە و وەک جام بۆ ئاوخواردنەوە بەکارهێنراوە. مانای گڵێنە هاوتایە بە وێنەی دەفر کە لە قوڕ و ئاو دروستکراوە. لە ئەفسانە ئەفراندنیشدا باس لەو مانایە کراوە، کە گیانلەبەر لە تۆز و خوێنی نەوەی یەکەمی خودای ئاوی دروستکراوە. مانادان بە وشەی گڵێنە بەو مانایە لە زوانی سۆمەری و کوردیدا بەردەوامیی ئەو مانا دووفاقەییەیە، کە لە ئاڵوگۆڕی ماناوە سەرچاوەی گرتووە و هاوتایە بە بیستن و بینینی زوان - وەک زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی. لە هەردوو زوانەکەدا بنەمای هاوتایی و جیاوازیی هەردوو وشەکە پارێزراوە. وشەی گاککول لە زوانی سۆمەردا هێمایە بۆ وشەکانی: "گڵێنەی چاو"، "ماسی"، "دڵ"، "نەمام" و "کەمۆڵە". هەر لەم مانایەشدا گڵێنە و گلینە هاوتای یەکدین. گڵێنەی چاو لە کەللەی سەردایە و "دڵ"ی دار لەناو توێکڵدایە، ماسی لە ئاودایە و کەمۆڵەش بۆشە و پڕ دەبێت. کەواتە ئاواز و وێنەی کەموڵە و کەللە و کاکڵ هێمایەکی بەراوردیی بینین و بیستنن، کە زوان مانای پێداون.

ئەگەر سەرلەنوێ لە گڵێنە ئوبەیدییەکان کە کاسەی نانخواردنن، ورد بینەوە، دەبینین مەل و ماسییش ئاواز و وێنەن بۆ ئەو مانایەی داری ژیان کە ئەستوونی و ئاسۆییە، داری ژیانیش هاوتایە بە دەوران دەورانی ئاو و هەتاو. ئەم مانایە شێوەکارانە لەسەر گڵێنەکە وەک چێژ بۆ ئاواز و وێنە دروستکراوە.()

داستانی گلگامێش()
Epic of Gilgamesh

درێژترین هۆنینەوەی ئەکەدییەکان، داستانی گلگامێشە،کە لە دوانزدە تەختەقوڕینە پێکهاتووە و ئەو تەختەقوڕینانە لە کتێبخانەی ئاشووربانیپاڵ لە شاری "نەینئاوا()" دۆزراوەتەوە. هۆنراوەکە بە زوانی ئەکەدی نووسراوە، بەڵام ئاشووریناسی ڕووسی (I. M. Diakonoff)، دەڵێت: "ئەم داستانە بە شێوەیزارەکیپشتاوپشت گێردراوەتەوە"
ئەو پێیوایە مێژووی‌هۆنینەوەی‌بۆ سەردەمی "سۆمەرییەکان" دەگەڕێتەوە. چەند بەشێکی‌ئەم هۆنراوەیە لە فەلەستین‌و تورکیا و کوردستان دۆزراوەتەوە. هەروەها پێشتر داستانەکە بۆ سەر زوانی "هۆری و هایتی"یەکانیش وەرگێردراوە. وەك دەردەکەوێت‌هۆنینەوەی‌ئەم داستانە بە لای کەمەوە بۆ چوار کاتی جیادا و کەس و سەرچاوەی جودا جودا سەردەمی سۆمەری دەگەڕێتەوە. شاعیرێکی‌ئەکەدی لە سەردەمە دوایەکانی ئەکەددا بە زوانێکی زۆر پاراو ئەو چوار بەشەی بە یەکەوە گرێیداوە و سەرلەنوێ‌هۆنیویەتییەوە و لەسەردوازدە تەختەقوڕینەی‌سوورکراوە دایڕشتووە.
ئێمە بەو هونیەنەوەیە دەڵێین داستان‌نەك ئەفسانە، چونکە پاڵەوانەکانی‌خوداوەند نین، بەڵکو مرۆڤن و بەشداری‌ڕووداوەکانن. هەروەها گلگامێش لە مۆرە هەڵکەنراوەکانیدا، دەڵێت کە "جەستەی‌ئەو لە چەند بەشێکی‌جیاواز پێکدێت، کە یەك بەشی مرۆڤە و دووبەشی سەر بە ڕەگەزی‌خوداوەندەکانە()". دوور نییە ئەم لێکدانەوەیەی‌گلگامێش لەوەوە هاتبێت، کە دووبەشی تۆوەکەی لە دایکی خوداژن "Ninsum"بێت‌و بەشێکیشی‌لە باوك، کە مرۆڤ بووە،هاتووە.
پیاوە ئایینی‌و ئەمیرەکان لەو دەمانەدابە "ئین En()" ناو براون و لە ڕێگەی‌هاوسەرگیریی دینی‌و دنیایی‌بە یەکدی

تێکەڵبوون، کە زەوی‌و ئاژەڵ‌و مرۆڤی بەپیتی لێ کەوتووەتەوە. گلگامێش بۆخۆی (En) بوو، دوور نییە بەشداری لەو جۆرە سکپڕکردنەدا⁽⁾ کردبێت یان بە ئاگا بووە لەوەی کە پشتاوپشت لە پیاوەـ ئایینییەکان و پاشاکانەوە هاتووە و دایکی لە لایەن مرۆڤەوە سکی پڕ کراوە. هونێنەوەکە ئەوەش دەردەخات، کە گلگامێش ستەمکار بووە. مناڵی لە دایك سەندووە وژنیشی لە مێرد داگیر کردووە. هەروەها خەڵکی "Erech" لای خوداکان شکاتیان لێ کردووە و خوداکان گوێیان لە سکاڵای‌خەڵکەکە گرتووە و ڕێگەیان بە خوداژنی "Aruru" داوە، کە" ئینکیدۆ Enkidu" لە ناوچەی‌کەژ و کێوەکانەوە لە قوڕ بخولقێنێت⁽⁾ تا بەرامبەر بە گلگامێش بوەستێتەوە. هۆنراوەکە ئاوا ئاماژە بە ئینکیدۆ دەدات:

هەموو گیانی بە تووك داپۆشراو بوو.
تووکی سەری وەك گوڵەجۆ پڕ بوو.
نە خەڵك و نە وڵاتەکەشی نەدەناسی.
لەگەڵ‌ئاسکەکاندا گیای دەخوارد.
هەمیشە دەم بە بزە بوو لەنێو ئاژەڵە کێوییەکاندا.

ڕاوکەرێك بە ترسەوە هەواڵی شکاندنی‌داوەکانی بە باوکی ڕاگەیاندووە، کە لە لایەن مرۆڤێکی نەناسراو پووچەڵکراوەتەوە و ڕێگە نادات ڕاوی‌گیانلەبەری چوارپێش بکرێت‌و دووریش نییە کە ئەو پیاوە "ئینکیدۆ" بێت.
باوکە پیرەکە، کە ئەوە لە کوڕەکەی دەبیستێت، بە باشی دەزانی کە کوڕەکەی‌بچێ بۆ لای گلگامێش‌و لە بوونی ئەو مرۆڤە کێوییە ئاگاداری بکاتەوە و پێی ڕابگەیەنێت کە باشتر وایە ئەومێینەیەك‌بنێرێت تا مێینەکە دڵی پیاوە دەشتەکییەکە بفڕێنت وبە تەڵەکەوە ببێت⁽⁾:
مێینەیەکە کە بەرگەکەی دادەکەنێت. سەرنجی سێکسیی‌پیاوەکە بۆ لای خۆی ڕادەکێشێت. ئەویش کە مێینەکەی بە دیکرد، خۆی لە مێینەکە نزیك دەکاتەوە.
پیاوە پیرەکە وتبووی کاتێك کە "ئینکیدۆ" داوێنپاکی خۆی لە دەست دا، گیانەوەرەکان جارێکی تر ئەو وەك یەکێك لە خۆیان وەرناگرنەوە. تەڵەی پیرەکە بە ئەنجام گەیشت.
ژنە حەشەرییەکە بەرگی شێرەکەی داکەندو لاقی بڵاو کردەوە، ئەویش خۆی‌کرد بە خاوەنی. ژنەکە بەرگری لە خۆی نەکرد و پیاوەکەش لە هەوڵی بەدەستهێنان بەردەوام بوو. ژنەکە کە بەرگەکانی فڕێدەدا. ئەویش هەوڵێ ئەدا کە لەگەڵیا جووت بێت. ژنەکە دڕندانە و مەکربازانە هۆگری خۆی بە کار دەبرد. ئەویش هەست‌و سۆزی بۆ ژنەکە زیاتر دەوروژا. بۆ شەش ڕۆژ و حەوت شەو" ئینکیدۆ"و ژنەکە بە یەکەوە جووتبوون.
بە دوای تەواوبوونی شایی‌و زەماوەنددا، ئینکیدۆ هەستی بە هیلاکی دەکرد، ویستی بۆ ناو ئاسکەکان بگەڕێتەوە، بەڵام کە نزیکی ئاسکەکان بووەوە، ئەوان لێی دوور کەوتنەوە. ژنەکە،کە ناوی "دێلیلاە⁽⁾ - Delilah"یە دەڵێت:

ئۆی" ئینکیدۆ"ی داناى لە خودا چوو،
بۆچی دەتەوێت بۆ ناو ئەو کێوییانە بگەڕێیتەوە؟
ڕێگەم بدەبۆ شاری"Erech" چاوساخیت بکەم.
"ئینکیدۆ" ڕاوێژکارییەکە پەسەند دەکات.
ژنەکە ئینکیدۆ بەو شێوەیە بۆ ناو ئاوەدانی دەبات.
ئینکیدۆ فێری مژینی‌شیری ئاژەڵی کێوی بوو
بۆ یەکەمجار خواردنی ئاسایی مرۆڤی خوادرد.

کاتێك کە خواردنی لە بەردەم دانا، بە سەرسووڕمانەوە لە خواردنەکە ورد دەبووەوە. ئینکیدۆ نەیدەزانی نان بخوات و فێری‌خواردنەوەی بەتین (مەی) نەبوو.
ئینکیدۆ نانی خوادرد و خواردییەوە تا سوور هەڵگەڕاو سەری گەرم بوو. ئەمجا بەرگی وەك مرۆڤ پۆشی و خۆی لەناو شاردا نیشانی خەڵکی دا و لە دوای ئەو ڕۆژەوە بووە بە شوان تا پارێزگاری لە ئاژەڵەکان بکات.
ئینکیدۆ ڕۆژێك‌کە لە شوانکاری بۆ شار دەگەڕایەوە،خەڵکی شار پێیان وت، کە لەگەڵ گلگامێشی قارەماندا زۆرانبازی بکات تا ئەو لە ڕۆژی جەژنی مارەیی پیرۆزدا "سکی ژنی چارەنووس" پڕ بکات.
بەڕێوەبەری گشتیی‌شار پێشنیاری‌کرد، کە دوو قارەمانەکە "ئینکیدۆ و گلگامێش" شایستەی‌زۆرانگرتن و سکپڕکردنن، بۆیە ئەوان دەبوو بەرەنگاری‌یەکتر ببنەوە.
لە پەرتوکی "The Golden Bough"دا کە"Sir James Frazer" دایناوە، ئەو بە ڕوونی باس لە نەخشەی‌پیرۆزی ئەو دوو پیاوە ئایینییە دەکات، کە بە شمشێر ڕووبەڕوویەکتر دەبنەوە تا لەو ڕێگەیەوە پۆستی‌پیرۆزی‌دینی‌و کومەڵایەتی بە دەستبهێنن. ئەو کەسەی ئەو پۆستە پیرۆزە دینی‌و پاشایەتییەی‌پێ دەدرا، دەبوو پاشای پێش خۆی بکوژێت یان پشتی لە ئەرز بدات تا جێگەکەی‌بگرێتەوە.

کاتێك هەردوو پاڵەوانەکە، گلگامێش‌و ئینکیدۆ بە شەڕ هاتن، دیوارەکانی شار دەلەرانەوە. بەڵگەی‌ئەنجامدانی‌ئەم زۆرانبازییە لەسەر مۆری برۆنزیی بە وێنە داڕێژراوە. ڕستەیەک لەسەر هەیکەلەکە نووسراوە کە ئاماژە ئەدا بەوەی کە ئینکیدۆ لە زۆرنبازییەکەدا پێی لە زەوی بەرز کراوەتەوە،بەڵام پشتی لە زەوی نەدراوە، ئەو پێ بەرزکردنەوەیە بە شکستی‌ئینکیدۆ دانراوە(1).

لەو زۆرانبازییەدا، گلگامێش چەمییەوە، بەڵام قاچی لە زەوی‌بەرز نەکرایەوە.

گلگامێش هیچ ڕق‌و کینەیەکی‌بەرامبەر ئینکیدۆ لە دڵدا هەڵنەگرت، زۆری‌نەخایاند هەردووکیان بوون بە هاوڕێی گیانییەگیانی یەکترو بە دوای ئەوەدا هەردوو پاڵەوانەکە پێکەوە گەشتیان کرد، تا ڕووبەڕووی دەعبای‌پیاوخۆر ببنەوە کە پارێزگاری لە دارستانی سنەوبەر دەکرد.

دەعبای دارستانەکە ناوی "هاواوە (Huwawa)" بوو، دەنگی هاواوە، دەنگی بوومەلەرزە و دەمێکی ئاگراویی خودایی و هەناسەیەکی گەرمی شێداری هەبوو. ئەو لە توانادا بێوێنە بوو و هەرگیزاوهەرگیز خەوی نەبوو.

گلگامێش لە گەشتەکەی‌دا خۆی دەخاتە ژێر ڕەحمەت‌و چاودێری خودای خۆرەوە تابیپارێزێت. بۆ خۆپاراستنی زیاتریش تەور و خەنجەرو گورزی دووسەد هۆقەیش‌لەگەڵ خۆیاندا هەڵدەگرن‌و بە ناو دارستانی سنەوبەردا دەڕۆن‌و بە دەم ڕۆیشتنەوە سنەوبەر دەبڕنەوە. شەو کە بەسەریاندا دێت، لە کێوەکە دەخەون. گلگامێش لە خەوەکەی‌دا ترس دایگرتبوو. بۆ ئەوەی لە ترسەکە خۆی ڕزگار بکات،لە خەوەکەی‌دا ئەو ڕۆژانەی بە بیر خۆی دەهێنایەوە،کە پیر و داناکانی شاری (Erech) هەوڵیان دابوو، کە ئەو لەو گەشتە پەشیمان بکەنەوە. لە هەمان کاتدا ئینکیدۆی هاوڕێشی لە خەوەکەی‌دا هانی دەدات، کە بێخەم بێت، چونکە خودا لە خەودا پەیامی‌پێ دابوو.

گلگامێش چەناگەی بۆ سەر ئەژنۆی شۆڕ بووەوە.

خەو بە سەریدا زاڵبوو، خەو بردبوویەوە.

لە ناوەڕاستی خەوبینیەنەکەی‌دا کۆتایی بە خەوەکەی‌هات.

هەستایە سەر پێ‌و بە هاوڕێکەی وت:

"هاوڕێکەم تۆ منت بانگ نەکرد، بەڵام من هەستام،

تۆ دەستت لە من نەدا، بەڵام من سەرم لێ شێوا،

خودا بە لاماندا تێنەپەڕی، بەڵام قاچەکانم سڕ بوون.

لە خەوەکەمدا، خەوی سێهەمم دی،

ئەو خەوەی کە دیم، زۆر تێکەڵ و پێکەڵ بوو"

دوو خەوی یەکەم لە پێشەوە باس کران.

"یەکەم خەو" باس لە ڕێگە ون کردن بوو. "دووەم خەو" کێوەکە هەڵگەڕایەوە و گلگامێش لنگەوقووچ کەوتبوو، بەڵام پیاوێکی زۆر قەشەنگ پەیدا بوو، قاچی گلگامێشی ڕاکێشاو ئاویشی پێ دابوو تا بیخوداتەوە، تالەو بارە سڕبوونە دەرچێت.

"خەوی‌سێهەم" کە ترسناك بوو، پەیوەندی‌بە مان‌و نەمانی‌هاوڕێکەیەوە هەبوو:

کێوەکە بە تواناو هێمنییەوە وەستابوو، بە تاریکی داپۆشرابوو،

ڕووناکی دەدرەوشایەوە، ئاگر کەوتبووەوە،

مردن بەرەو خوار دەباری،

ئەوەی لەو چرکانەدادەرکەوتبوو، بە قەقنەس ببوو.

ئینکیدۆ کە گوێی‌لە گێڕانەوەی‌خەوی هاوڕێکەی‌دەگرت، "وای پیشان دەدا کە خەوەکانی گلگامێشی‌بە لاوە پەسندە"و بڕوای‌بە گلگامێش هێنا کە خەوەکانی‌ئەنجامی‌باشیان‌لێ دەکەوێتەوە. بەو شێوەیە هەردوو پاڵەوانەکە بەردەوامییان بە گەشتە ترسناکەکەیان دا. گلگامێش بە دەم ڕۆیشتنەوە سنەوبەری دەبڕییەوە و بەو کارەی سەرنجی "هاواو"ـەی بۆ لای خۆی ڕاکێشا. هاواوە لە بەردەم هەوری هەشتەمدا، کە خودای ڕۆژ ناردبووی‌هەستی بە بێتوانایی کرد، بۆیە هاواوە ئامادە نەبوو، کە لەگەڵیاندا بکەوێتە شەڕکردنەوە. کە ڕووبەڕووی یەکتر بوونەوە،خۆی بە دەستەوەدا، بەڵام ئینکیدۆ سووربوو لەسەر ئەوەی کە دەبێت هاواوە بکوژرێت. بەدوای ئەو ڕووداوەدا گلگامێش‌و هاوڕێکەی بە سەرکەوتوویی بۆ (Erech) گەڕانەوە. لە گەڕانەوەیاندا خوداژنی عەشتار(Ishtar)، کە بەخوداژنی پیت‌و بەرەکەت ناسراو بوو، خۆی جوان بۆ گلگامێشی‌پاڵەوان ڕازاندبووەوە، بە هیوا بوو، کە لەگەڵیدا جووت ببێت، بۆیە لێینزیک کەوتەوە:

شیلاوی خۆت بە مندا بپرژێنە هەر وەك شاباشێک.

ببە بە مێردەو دەبمە ژنت.

من گالیسکەی کووژەکەی‌شینی ئاسمانم هەیە،

به ئاڵتوون، نەخش و نیگاریکێشراوە
گالیسکەیلە ئاڵتوونە و زینەکەشیبە بەردی نایاب دارێژراوە،
ئەو کاتەی کە زینی دەکەیت، لە شێوەی بادا هەڵدەکات.
بە وێنەی ئێستری گەورە غار دەکات.
بزنەکان لە ساڵیکدا سێ جار دەزێنو مەڕەکانم بە سکێك دووانە دەخەنەوە.
کەرە بارهەڵگرەکانم کە کێوین، بە هەڵمەتەوە غار دەدەن.
ئەسپی گالیسکەکانم بە غاردەر ناسراون.
گلگامێش چاوقایمانە ولووتبەرزانە مل بۆ داواکەی خوداژن نادا و چاونەترسانە سووکایەتی پێ دەکات:
دەرگی پشتەوەت نە ڕێگە لە با دەگرێت و نە ڕێگە لە وشکەساڵ دەگرێت
مرۆڤ کە قیر هەڵدەگرێ پیسی دەکات.
مرۆڤ کە مەشکەیئاو هەڵدەگرێ بە شانیا دەچۆڕێتەوە و
بە پشتدا هەڵدەخلیسکێت.
گلگامێش ئاماژە بە بێباریو چەنەبازی خوداژن دەدات:
چ دۆستێکت بەردەوام خۆش ویستووە؟
وەرە با دۆستەکانت بۆ بژمێرم.
(Tammuz) کە دۆستی لاوێتیت بوو.
ساڵ بە ساڵتۆ بە دەوریا هاتیتو بە شانو باهوی‌دا هەڵتدەدا.
تۆ کە لەگەڵ مەلی ئەلەلوی ڕاهاتبوویو خۆشت دەویست.
لەگەڵئەوەشدا لێت دا و باڵیت شکاند.
ئەو لە دارستاندا لە تاو باڵە شکاوەکانی هاوار دەکات
تۆ هۆگرانە شێرت خۆش دەویست لەبەر ئەوە هێزی تەواوی هەیە.
بەڵام چاڵی لە ژمارە نەهاتووت بۆ هەڵدەکەند تا تێیبکەوێت.
تۆ هۆگری ئەسپ بوویت، کە لە جەنگدا بەناوبانگە.
کەچی جڵەو و نەقیزە و قامچیت داهێنا.
تۆ هۆگری گاوانبوویت،
ڕۆژانە ئەوان مەڕ و کاربۆ سەر دەبڕیت،
کەچی تۆ هەورەتریشقەت لێ دانو
بە گورگت کردن.
تا شوانەکانی هاوڕێیان راویان بکەنو
سەگ قەپاڵبە لاقیانا بکات.
هەروەها گلگامێش دەڵێت:
بە تەمای منیش، بە دەردی ئەوان ببەیت.
عەشتار بە تووڕەییەوە چوو بۆ لای "ئانو Anu"ـی باوکی، کە خودای ئاسمان بوو، تا ئەو تۆڵەی سووکایەتی پێکردنەکەی لە گلگامێش بۆ بکاتەوە. ئانو لەژێر گوشاری عەشتاردا، گای ئاسمان دەخولقێنێت بۆ سەر ئەرزی دەنێریت، تا لەگەڵ گلگامێش بە شەڕ بێت. دوای ئەوەی "گا" کە سەد پیاو دەکوژێت،شالاو بۆ "ئێنکیدۆ" دەبات.
ئێنکیدۆ بە دوای گا ئاسمانییەکەدا ڕایکردو شاخەکانی گرت.
ئینجا کلکی گرت.
لەو کاتەداگلگامێش،
خەنجەری لە ملو ناو شاخەکانی گاکە چەقاند و
گای ئاسمانیان کوشتو دڵەکەیان پارچە پارچە کرد،
لە بەردەم ڕۆژدا دایان نا.
وەك دوا سوکایەتی بە ئیشتار، گلگامێش ئێسقانی رانی گاکەی وردوخاشکرد(لەوانەی دەربرێنێکی جوانبێت بۆ ناشرین کیر) و لەگەڵ گونی گاکە دا، بۆ خوداژنی بەرز کردەوە و سەرزەنشتی کرد:
ئەمەش بۆ تۆو ئەگەر هاتوو دەستم پێت گەیشت،
ئەوەی بە گاکەم کرد، بە تۆشی دەکەم.
بە دوای ئەوەدا گلگامێشو ئێنکیدۆ ئاهەنگێکی خۆش دەگێڕن، بەڵام لە پاش ئەو شەوە ئێنکیدۆ خەوێکی ترسناك

دەبینێت و دوایی بۆ گلگامێشی گێرایەوە:
"ئانو و ئینلیل Enlil" و" شەمش Shamsh" بە یەکەوە ڕاوێژیان دەکرد،
ئانو بە ئینلیل دەوت.
لەبەر ئەوەی گای ئاسمانو هاواوەیان کوشتووە.
یەکێك لەو دووانە دەبێ بمرن.
ئینلیل وتبووی دەبێت ئینکیدۆ بمرێت،
گلگامێش کاتی مردنی‌نەهاتووە."
ئینلیل بەرپەرچی شەمشی دایەوە:
"بۆ بە فەرمانی من نەبوو، کە گای ئاسمان و هاواوە بکوژرێت؟"
بۆچی دەبێت ئینکیدۆ بێتاوان بمرێت؟
ئینلیل تووڕە بوو،
بەڵام بڕیاری ئانو و ئینلیل دەبێت جێبەجێبکرێت.
بەو شێوەیە ئینکیدۆ نەخۆش دەکەوێت، دەمرێتو گلگامێش خەموپەژارە دایدەگرێت.
ئینکیدۆ بە مردوویی لە بەردەم گلگامێشدا ڕاکشابوو،
ئەسرین بە چاوی‌دا دەهات،
گلگامێش بە دەم شیوەنەوە، دەڵێت:
"براکەم، برا خۆشەویستەکەم، بۆچی لە جێی تۆ سزای مانەوەی من دەدەن؟
جارێکی تر بە چاوی خۆم تۆی خۆشەویست نابینمەوە؟"
هەر لەو خەوەدا ئینکیدۆ پەشیمانە، کە دونیای سرووشتی بە جێ هێشتو ڕووی لە شارستانییەت کرد، کە بەم چارەنووسەی گەیاند. هەر بۆیە لە خەوەکەی‌دا بیر دەکاتەوە، کاتێک بۆشاری (Erech) گەڕایەوە، سەرزەنشتی ڕاوکەرو سۆزانییەکە دەکات، کە بەم ڕۆژە ڕەشەیان گەیاند. لەو کاتەدا، شەمش لە ئاسمانەوە بانگی دەکاتو ئاماژە بە گەورەیی شارستانییەتو شێوەی ژیانی شار دەدات، کە چۆن ڕێز لە مردووەکان دەگرن:
میرو ناودارەکان بەڵێن دەدەن کە خۆشیان بوێت،
چونکە تۆ شایستەی، ژنەکانیان ئەگەر دایکی حەوت منداڵیش بن هەر خۆشیان دەوێیت
وتەکانی شەمش، ئینکیدۆ هێمن دەکاتەوە و ئەویش لە نەفرەتکردن پاشگەز دەبێتەوە().
ئێستا ئینکیدۆ خەوێك دەبینێت، لە خەوەکەدا نیشتەجێکانی ژێر دنیا پێی دەڵێن:
دوای ئەوەی کە دووازدە ڕۆژ بە دەم نەخۆشییەوە لەسەر جێگا دەمێنێتەوە، دەمریت.
گلگامێش شیوەن دەکات:
"ئێستا چ خەونێکە دەستی بە سەر تۆدا گرتووە؟
تۆ کە ئێستا گوێت لە من نییە، بوویتە مایەی ترس!"
گەرچی ئێستا من ناتوانم (چاو لە تۆ وەرچەرخێنم).
دەستی لەسەر دڵی هاورێکەی دادەنێتو بۆی دەردەکەوێت، کە دڵی لێنادات. لاشەکەی وەکو پەلەوەرێک دادەپۆشێت. گلگامێش لەگەڵ ڕۆیشتنی هاورێکەی‌دا هەست دەکات، کە مردن لێی نزیک دەبێتەوە و ترس دایدەگرێت. گلگامێش بەرەوناوچە هەورازەکان دەڕوات و بە دەم سەرکەوتن بەسەر یاڵەکاندا بۆ ئینکیدۆی هاوڕێی بە کوڵ‌دەگری.
"منیش دەبێت بمرم، بەڵام نابێت وەك ئینکیدۆم بە سەربێت؟
ئێستا من بە تەواوەتی دڵگرانم.
لە مردن دەترساو بەرەو هەورازەکان رای دەکرد
دەبێت ڕێگەی"ئوتاناپیشتم Utanapishtim"ـی کوڕی" ئبار- توتو tutu -Ubar" بگرمە بەر، تا کات ماوە، چاکە ئەو ڕێگەیە بگرمە بەر".
گلگامێش بە چاکی زانی کە بۆ لای ئوتاناپیشتمی هەمیشەزیندوو بچێت، کە باپیری بوو تا ڕاوێژی نەمریی لەگەڵدا بکات. بۆیە بێئاگایانە بەرەو شاخی (Mashu) چوو، کە دەکەوتە کەناری ئەودیوی دنیاوە، کە ڕۆژ لێیەوە هەڵدەهاتو ئاوا دەبوو. لەسەر ئەو ڕێگەیەدا بوو کە بینی:
مرۆڤە دووپشکییەکان‌بۆ دەرگای ئەشکەوتەکە دەیانڕوانی.
ڕووناکی دەم ئەشکەوتەکە ترسی لە گیاندا بەرقەرار دەکرد.
گەر ئەوان بۆ هەر کەس بڕوانن، ئەوا ئەو کەسە دەمرێت.

تroووسکایی ڕۆحیانەت لە دەوری کێوەکە،
لە خۆر هەڵاتن و ئاوابوون بە ئاگا بوو
مرۆڤە دووپشکییەکان گلگامێشیان ناسییەوە،کە دوو بەشە، بەشێکیخودایی و بەشێکیش لە مرۆڤە، بۆیە ڕێگەیان دا بە دەرگای کێوەکەدا تێپەڕێت، تا بەرەو ئەو ڕێگەیە بڕوا کە خۆر پێیدا تێدەپەڕێتو لە زەوییەوە دەرناکەوێت.
گلگامێش بە تاریکیدا یازدە فرسەخ() ڕێگا دەبڕێت، تا یەکەم تێشکی ڕۆژی لێ دەرئەکەوێت. پاش ماوەیەک دنیا یەکسەر بە تەواوەتی ڕووناکدەبێتەوە. لەو کاتەدا گلگامێش خۆی لەناو دارستانێکی دەوەندا دەبێنێتەوە کە بەردی بەهاداری گرتووە، خودای ڕۆژ هاوسۆزانە لێرەو لەوێ دەبینرێت، گلگامێش لە گەشتەکەی بە ئاگا دەهێنێتەوە:
"گلگامێش، بە چ مەبەستێك گەشت و دەوران دەکەیت؟
ئەو ژیانەی کە تۆ زۆر بۆی بە پەرۆشیت نایدۆزیتەوە."
گلگامێش بەردەوامی بە ڕۆیشتنەکەی دەدات،تا دەگاتە مەڵبەندی خانمی "سێدوری Siduri"، کە لە کەناری هەتاهەیدا چاودێرە. خانمی سێدوری ڕاچڵەکی، کە لەناکاو ئاوارەیەک دەرکەوت،
دەرگاکەی دەرەوەی لەسەر خۆی داخست و کڵۆمیدا.
هەرچۆنێك بوو، گلگامێش هەڕەشەی شکاندنی دەرگاکەی کرد و هۆکاری ئاوارەیی خۆی بۆ سێدوری بەیانکرد.
سێدوری کە گوێی لەڕوونکردنەوەکەی دەبێت، دەرگاکە بۆ گلگامێش دەکاتەوە. دوایی لێیدەپرسێت:
بۆچی دەموچاوت بەیەکدا داوە؟
بۆچی ترس لە ڕووت دەبارێت؟
بۆچی وا دڵگرانو نارەحەتیت؟
گلگامێش باسی لەدەستدانی هاوڕێکەی و پەسەندنەکردنی مردنی خۆی بۆ سێدوری دەگێڕێتەوە،کە چۆن تا ئەو چرکەیەی کە کرمی لە ناوچەوانی هاوڕێکەی بە دی نەکردبوو، ترس میوانی تەواوی نەبوو، لە دوای ئەو دەمەوە تا ئێستا ترس لە مردن، وەک مۆتەکە لە بەردەمیدایە وڕێگەی مانەوەی لە ژیاندا لێدەگرێت. ئەوترسەش، ترسێکی بێهاوتایە و دڵی گرانانە داگیرکردووە و نازانێت چۆن خۆی لێبرزگار بکاتو تا دێت مردن زیاتر لێینزیكدەکەوێتەوە. هەستی مردنەکە وای لە گلگامێش کردبوو، کە بیر لە ڕاوێژکردن لەگەڵ باپیری "ئوتاناپیشتم" بکاتەوە، بۆیە ئەم ڕێگەیەیگرتووتە بەر:
"ڕێگەی ڕۆیشتنم بۆ لای" ئوتاناپیشتم" پیشان بدە. گەر پێویست بکات ئەوا ئامادەمبە قووڵی دنیاشدا شۆڕ ببمەوە".
سێدوری لە وەڵامدا بە گلگامێشی وتبوو:
ئۆی! گلگامێش لە هیچ کاتێکدا، کەس لە قووڵایی "کۆتایی" نەپەڕیوەتەوە و ئەوانەی لە ڕابردووشدا، کە بە کۆتایی دنیا گەیشتوون، نەیانتوانیوە بپەڕنەوە یان بگەڕێنەوە. ڕاستییەکەی تەنها خودای جەربەزەی ڕۆژە لەو ڕێگەیەوە دەپەڕێتەوە، بەڵامو بەڵام کێ دەبێت هەبێت بێ لە خودای ڕۆژ زیاتر توانای پەڕینەوەی هەبێت؟
پەڕینەوە لەو ڕێگەیەوە زۆر گرانە، ڕێگاکە لەو ناوەڕاستەدایە و لەسەر رووکەشی ئاوەکە ژیان لە تەک مردندا پێکوڵە دەکات)).
هەرچیی چۆنیەکەبووبێت، سێدوری دەربارەی "ئۆرشانابی -Urshanabi " کەشتیوان بە گلگامێشی وت:
کە ئەو دەتوانێت گلگامێش بۆ لای ئوتاناپیشتم بەرێتو ئەگەر گلگامێش لەو ڕێگەیەدا رەفتاری هەڵە بکات، "ئەوا ئەوانەی، کە لە بەردن دەشکێن".
کاتێک کە گلگامێش بە ئۆرشانابی دەگاتو باسی گەشتە بێوێنەکەی خوی بۆ دەگێڕێتەوە. ئۆرشانابی بە گلگامێش دەڵێت، مادام ئەوانەی کە لە بەرد بوون، شکاون، هێنانەدی ئامانجەکەت گرانتردەبێت، چونکە ئەوانە توانایەکی ئەفسوناوییان هەیە و لە ناوەندی ئاودا دەتوانن ڕێگە لە مردن بگرن.
"برۆ بۆ دارستانەکە داری پاڵنەر ببڕەوە، درێژیهەریەکەیان سی یارد بێت و سەرەکەیان قیراوی بکە و بە سەرەوخوداری بۆ منی بهێنەرەوە".
گلگامێش داوای کەشتیوانەکەی بە جێ دەگەیەنێتو کەشتییەوانەکەش کەشتییەکەی ئامادەی گەشتەکە دەکاتو بە خێراییەک، کە پازدە جار لە خێرایی ئاسایی زیاتر دەبێت، ماوەی ڕێگاکە دەبڕنو بەو شێوەیە گەشت دەکەن، تا بە ئاوی مردن دەگەنو ئۆرشانابی بە گلگامێش دەڵێت، کە لێرە بە دواوە دارە پاڵنەرەکان بە کار بەرە. لەو کاتەدائێمە تێدەگەین، کە بۆچی ئۆرشانابی داوای ئەو ژمارە زۆرە دارە پاڵنەری کردبوو. گلگامێش دارەکانبە ناو گیانی ئاوی مردندا دەکات، تا لەو ڕێگەیەوە لە مردن دوور بکەوێتەوە. دوای ئەوەی کە گلگامێش سەد و بیست داری پاڵنەری بەلەم لە ناو دەبات، ئوتاناپیشتمی باپیری لە کەناری ئەوبەرەوە دەبینێت، کە بە سەرسووڕمانەوە بۆیان دەڕوانێت.
ئوتاناپیشتم، کە دوور دەبڕوانیو بیری لە گەشتیارەکە دەکردوە بەرەو لای ئەوان دەهات. لەگەڵخۆیدا دەدووا:
بۆچی "ئەوانەی کە لە بەردن" لە کەشتییەکەدا شکێنراون؟

بۆچی تەنها بەلەمەوانەکە و گەشتیارێک گەشت بەرەوە ئێرە دەکەن؟
کاتێکگلگامێش دەگات، بەسەرهاتی خۆیو هۆکاری گەشتەکەی بۆ ئوتاناپیشتم دەگێرێتەوە. ئوتاناپیشتم لە سەر چالاکی مرۆڤ دەدوێت:
ئایا خانووەکان وا دروستکردبوون تا هەتاهەتایە بمێننەوە؟
ئایا مۆرکردن (بەڵگەکانی شمەک بە چاکی)بۆ هەتا هەتا بەکاردێت؟
ئایا بەشکردنی میرات(میراتی بەشکراوی ملکومال ئەگەری مانەوەی هەیە)، بۆ هەتا هەتالە بەینی براکاندا هەیە؟
ئایا ڕقو کین لە دوژمنەکان بۆ هەتا هەتا بەردەوام دەبێت؟
ئانونناکی Anunnaki، خودا گەورەکان،کۆبوونەوەتەوە،....
ئەوان مردن و ژیانیان دیاریکرد،
بەلام ڕۆژی مردنیان ئاشکرا ناکرد.

چیرۆکی تۆفان

The flood story ()

گلگامێش بە ڕاڤەکردنەکان دڵشاد نەبوو و بە پەژارەشەوە وتبووی، کە خەمو ژانی مردن تا دێت گرانتر دەبێتەوە و پێیشی خۆش نەبوو کە بڵێت لە مردن دەترسێ، لەبەر ئەوە لە "ئوتاناپیشتم"ـی پرسیبوو "پێم بڵێ تۆ چۆن نەمرییت داوا کرد؟"
لە وەلامدا "ئوتاناپیشتم" چیرۆکی تۆفان() بۆ گلگامێش دەگێڕێتەوە:
"من بۆ تۆ، ئەی گلگامێش نهێنییەك دەدرکێنم،
بەڵێ نهێنییەکی خوداکانت لا دەدرکێنم،
شاری "شوروپاک - Shuruppak" کە تۆ بۆ خۆت دەیزانی
ئەو شارەی لەسەر کەناری فورات بینا کرابوو،
شارەکە شارێکی دێرین بوو، خواکانیش لە شارەکەدا بوون.
خوای گەورەش ویستی لافاو هەڵسێنێت".
خواکان ژمارەیان زۆر بوو. لە بەینی خواکاندا، خوای دڵفراوان "ئیا Ea"ی زانا، دەیزانی کە خواکان بڕیاری لافاو هەڵستاندنیان داوە تا مرۆڤەکان لە ناو بەرن.ئەو بڕیاری ئەوانی بە لاوە کارێکی شێتانە بوو. لەبەر ئەوە ئیای زانا، زانایی خۆی بە کار هێنا و لەبەر ئەوەی ئەو خۆی تەڵە و پلانی جەنگی داهێنابوو، لێزانانە توانای تەڵەبازی خۆی بە بێ ئەوەی خواکان ئاگادار بن بە کار هێنا. ئەو مرۆڤیخۆش دەوێیتو مرۆڤی لە تۆفان ئاگادار کردەوە:
"قامیش، کوخ، قامیشی کوخ، دیوار! دیوار!
قامیش، کوخ، دیوار بە ئاگاوە گوێ بگرە !
پیاوی شەوروپاک، کوڕی "ئوبار- توتو tutu -Ubar"،
خانووەکەت بڕووخێنە، کەشتی دروستکە،
ماڵ بە جێ بهێڵە، هەوڵی ژیان بدە!
هەموو ئاژەڵێ کە ژیان دەکا، بیخەرە ناو کەشتییەکەتەوە."
کاتێك "ئوتاناپیشتم" لە ئامۆژگارییەکانی ئیا تێدەگات، کە بانگیقامیشو کوخ و دیوار دەکات. گوێڕایەلانە دەست بە کار دەبێت، بەلام خەمو مەراقی بوو، بۆ ئەوەی کە چۆن بە خەڵکی شارەکەی بڵێت، کە خواکان بڕیاری لافاوهەستانیان داوە. ئوتاناپیشتم کە لەوەوبەر "ئیا"ی زانا فێری گەمە بە وشەی کردن، کردبوو،بە شێوەیەک بە خەڵکەکەدەڵێت تا کەس گومان نەکات، کە ئیا ئاگاداری کردووتەوە تا خۆی لە مردن دەرباز بکەن. بۆیە ئوتاناپیشتم ئاوا لەگەڵ خەڵکیدا دووابوو:
"من بە ئاگا هاتوومەتەوە لەوەی کە ئێنلیل (Enlil) ڕقی لێم دەبێتەوە،
لەبەر ئەوە من ناتوانم بەردەوام لە شارەکەی ئێوە بژیم،
من دەبێ بڕۆم بۆ قوولاییو لەگەڵ ئیای خودای خۆمدا بگەڕێم"
"پێش ڕۆیشتنم،" بۆ لای ئەو.
"ئێنلیل بارانێکی بە خوڕو نەگبەت بە سەرماندا دەبارێنێت"
کەشتییە دروستکراوەکە وەک یەختێکی گەورەی حەوت نهومی دەردەکەوێت، کە بەرزیی یەختەکە بەقەد درێژیی لاکانی بووە. هەندێك لە زانایان بەو دەرئەنجامە گەیشتوون، کە لاشەی یەختەکە شەش پالوویەکی تەواو بووبێت.

کەشتییەکە هەرچۆنێک بوو‌بێت، دەشێت لە شێوەی پلە پلە لەدار، وەکو "زوگارەت" ((باخچە هەڵواسراوەکان)) دروست کرابێت. ئەوانەی کە ئەوەیان دروستکردووە،لەوە ناچێت گوێیان بەوە دابێتکە دروستکردنەکەی چەند لە سەریان دەکەوێت، چونکە ئەوان‌دروستکردنەکەیان لا مەبەست بووە.
دوای ئەوەی کە کەشتییەکەیان تەواو کردووە، "ئوتاناپیشتم" هەرچی زیوو و ئاڵتوون و ئاژەڵ و دەسترەنگین و خێزانەکانیان هەیە، لەگەڵ خۆی‌دا سواری کەشتییەکەی کردوون. خودای ڕۆژیشیان لەگەڵ خۆیان بۆ ناو کەشتییەکە بردووە (مەبەست لە پەیکەرەکەیەتی) تا خوا بۆخۆی سەرپەرشتی دەربازبوونیان بکات، ئەگەر کونو درز کەوتە کەشتییەکەوە لە کەوتنەژێرئاو بیانپارێزێت. کاتێک کەشتییەکە تەواو ببوو، ڕادەستی کەشتییەوان "پوزور ئامورری Amurri - Puzur" کراوە. بەیانییەک زریان دەستپێیدەکات و لە ئاسۆیەکی دوورەوە هەورێکی رەش دێت.
ئاداد (Adad) کە (خودای باوبۆران)ـە بەردەوام هەورەتریشقەی لێ دا،
خودای شوللات (Shullat) و هانیش (Hanish) باو بۆرانیان هەڵستاندبوو،
پۆپەی شەپۆلیان وەک کێو بە پانتایی دەشتدا بە پێش خۆیاندا دابوو،
خودای ژێرزەمین (Irragal Nerga) بەربەستی ئاوی ژێرزەوی بەردابوو،
(Ninurata) بەنداوەکانی هەستاندبوو،
"ئانۆکی" تینی بە بڵێسەی ئاگردابوو،
زەوی وەکو پشکۆیەک بریسکاوەتەوە.
تاریکی جێگەی بە ترس لەق کردبوو، لافاو تا دەهات زیاتر هەڵدەستا.
تەنانەت خواکان لە هەستانی لاوفا ترسیان لێ نیشتبوو،
خواکان هەموویان بۆ لای ئەنۆ (ئاسمان) گەڕابوونەوە و
لە دەوروبەری ئەو خۆیان وەك سەگ گرمۆڵە کردبوو.
بە شێوەی ژنی ژانگرتوو دەکڕوزانەوە،
"عەشتار" بە دەنگە ناسکەکەی، خانمانە بانگی لە خواکان دەکرد،
داخی گرانم (ئادەمیزادی) بۆقوڕ وەرچەرخاند،
من بۆ خۆشم لەو بڕیارە شەیتانییەدا دەنگم بۆ لە ناوبردنیان دابوو،
من نازانم چۆن بوو کە فەرمانی‌لەناوبردنی خەڵکەکەم لەو کۆبونەوەیەدا دابوو؟
ئێستا ئەوان وەکو سەرەمێکوتە دەریایان پڕ کردووە.
ئەنۆکی لەگەڵ‌خواکانی تردا شینیان دەکرد.
خواکان بێفیزانە دانیشتبوون فرمێسکیان دەڕشت.
پاش حەوت ڕۆژ زریان کز بوو، "ئوتاناپیشتم" بە دریژایی هەر چوار لای ئاوەکەداڕوانی. کەلی کێوەکانی بە دی دەکرد، کەشتییەکە لەنگەری لە کەلی‌کێوی نیسیر (Nisir) گرتەوە. دوای حەوت ڕۆژی تر ئاوەکە کەمتر بووەوە. "ئوتاناپیشتم" کۆترێکی نارد، بەڵام کۆترەکە جێگەی سرەوتنی نەدۆزیەوە و گەڕایەوە. دوای ئەوە پەرەسیلکەی بەرداو بە هەمانشێوە ئەویش گەڕایەوە. لە کۆتایی‌دا قەلەڕەشی نارد، قەلەڕەش نیشتەوە و نەگەڕایەوە.
قەلەڕەش بە قیرەقیر فڕی و ناگەڕایەوە.
بە دوای ئەودا "ئوتاناپیشتم" ڕێگەی بۆ هەموو گیانلەبەرێک کردەوە تا کەشتییەکە بە جێبهێڵن و بۆ خۆشی قوربانی بۆ خوداکان لە سەرکەلی کێوەکە ئامادە کرد. خواکان بۆنی بۆنداری دارەکانیان کردو هەر وەك مێش لە دەوری قوربانییەکە کۆ بوونەوە.تا ئەو دەمەش خواکان شیوەنیان بۆ کاولکاریی سەرانسەری دەکرد.
"ئنلیل" بە دوای ئەواندا گەیشت و زۆر توڕەبوو لەوەی کە زانی بڕیارەکە، کە لەناوچوونی گشتی بوو، بە تەواوەتی بە جێگە نەگەیەنراوە:-
"چۆن دەبێت هەندێك ئادەمیزاد سەرفراز بن و لە ناو نەچووبن"
کوڕەکەی (Ninurta) راوێژکارانە هاتە دوواندن:-
"کێیە، بێ لە ئیا کە دەتوانێت پلانی سەرفرازیی‌ئەوان دابڕێژێت؟
هەر ئیایە کە سەری لەم جۆرە کارانە دەردەچێت".
"ئیا" بە دڵراگرتنەوە ڕرووی دەمی لە ئنلیل کردو بە دەنگێکی گونجاوەوە دەستی بۆ ناڕەوایی و بێبنچینەیی بڕیاری تەڕو وشک سووتاندن بە یەکەوە ڕاگەیاند:
"ئەوەی خراپەی کرد، خراپەی بە سەردا بسەپێنە، ئەوەی ناڕەوایی کرد ناڕەوایی بە سەریدا بسەپێنە."
"لە جێگەی ئەوەی کە لافاو هەستێنیت، ڕێگە بدە با شێر ژمارەی مرۆڤ کەم بکاتەوە.

لە جێگەی ئەوەی کە لافاو هەستێنیت، ڕێگە بدە با گورگ ژمارەی مرۆڤ کەم بکاتەوە.
لە جێگەی ئەوەی کە لافاو هەستێنیت، ڕێگە بدە با برسێتی بڵاو بێتەوە و خاك پیتی نەمێنێت.
لە جێگەی ئەوەی کە لافاو هەستێنیت، ڕێگە بدە با تاعون بڵاو بێتەوە و خەڵکی تووشی دەردبین".
"ئێنلیل" بە قسەکەی خوای زانا هێمن دەبێتەوە و دەچێتە ناو کەشتییەکەوە و تەوقە لەگەڵ"ئوتاناپیشتم" دەکا. ئوتاناپیشتمو هاوسەرەکەی سەری ڕێزی بۆ دادەنەوێنن‌و ئەویش دەست بەسەر ناوچەوانیاندا دەهێنێت، ئنجا لە بەینی هەردووکیاندا ڕادەوەستێتو پلەی خودایی ئەوان ڕادەگەیەنێت:
"لە ڕاستی‌دا ئوتاناپیشتم تا ئێستا مرۆڤ بوو.
لە ئێستادا ئوتاناپیشتمو هاوسەرەکەی وەك ئێمە خودان(1)،
بە گوێرەی خووڕەوشت، ئوتاناپیشتم تا ئێستا مرۆڤ بوو، ئێستاکە ئوتاناپیشتم و ژنەکەی وەك ئێمە بە خودا دەبن بێگومان لەمڕۆ بە دواوە ئوتاناپیشتم لە دەمی کەنارەکەدا نیشتەنی دەبێت".
بەم شێوەیە ئوتاناپیشتم کۆتایی بە گێڕانەوەی بەسەرهاتی لافاوەکەی هانی‌و گلگامێش، لە نەمریی بێهیوا کرد.
"کێ لەبەر خاتری تۆ هەڵدەستێت خواکان کۆ بکاتەوە، تا تۆ بتوانیت ئەو ژیانە بدۆزیتەوە،کە بە دویدا دەگەڕییت؟"
تا چ ڕادەیەك‌گلگامێش بە نەمری دەتوانێت بمێنیتەوە. بۆ ئەو مەبەستە "ئوتاناپیشتم"، گلگامێش ڕووبەڕوو لەگەڵ "نەنووستن" دەکا و پێی دەڵێت، کە شەش ڕۆژ و حەوت شەو مەخەوە، بەڵام هەر ئەوەندی گلگامێش لەسەر چیچکان دادەنیشێت،
" خەو بە ئەسپایی دەیباتەوە"
ژنەکەی "ئوتاناپیشتم" کە هاوسۆزی بۆ پاڵەوانە هیلاکەکە هەیە و بە مێردەکەی دەڵێت‌لە خەو هەڵیبسێنێت تا بۆ شاری (Erech) بە هێمنی بگەڕێتەوە، بەڵام "ئوتاناپیشتم" دەیەوێت، کە گلگامێش خۆی لە فریوی توانای بە دەستهێنان دەرکاو هانی بدا خۆی وەک خۆی ببینێتەوە:
" ئادەمیزاد خۆهەڵخەڵەتێنەرە، بە هەڵخەڵەتانی خۆیان ئەیانەوێت کە تۆ هەڵخەڵەتێنن.
گوێ بە هیلاکی مەدە، نانی ڕۆژانەی بۆ ببرژێنە و لەسەر سەری بۆی دابنێ و لەسەر دیوارکەش بنووسە، کە چەند ڕۆژ خەوتووە!"
ژنەکە ڕۆژ بە ڕۆژ نانی گەرمی بۆ دادەنێ‌و لە حەوتەم ڕۆژدا "ئوتاناپیشتم" " گلگامێش" لە خەو خەبەر دەکاتەوە.
گلگامێش داوای لێبوردن دەکات، لەوەی کە وەنەوزی خەو بردوویەتییەوە:
"بە ئەستەم خەو بە سەرمدا باری، لەو کاتەدا کە تۆ خێرا دەستت بەرم کەوت، من بە خەبەر هاتوومەتەوە".
"ئوتاناپیشتم" فەرمانی بە گلگامێش دا:
"گلگامێش بەشی نانی ڕۆژانەت، کە لەسەر سەرت دانراوە بیژمێرە،
تا بزانیت ئەو ڕۆژانەی کە تۆ نووستوویت چەندە بوون!"
گلگامێش بە سەرسامییەوە دەبینێت، کە نانەکان لە نانی تازەبرژاوەوە بۆ نانی دوێنی و نانی ترشاو و نانی کەڕوودارو ڕەقبووەوە لە بەر خۆر، هەفتەیەکە لەسەر سەری دانراوە.
گلگامێش بەناچاری‌هەڵەی گەڕان‌و مردنی خۆی پەسەند کرد:
"پەلامارەدەرەکان دەستیان لە گۆشتم گیر کردووە، مردن لە جێگاکەمدا ڕاکشاوە، لە هەر کوێیەك پێ دادەنێم مردن لەوێ چاوەڕێم دەکات".
گلگامێش خۆی بۆ گەڕاندنەوە ئامادە دەکات. ئوتاناپیشتم فەرمان بە ئۆرشانابی ئەدا، کە گلگامێش بشواتو ئەو بەرگ و چەرمە پیسەی بەری بە کەواو سەڵتەیەکی جوان بگۆڕێت و مێزەرێك لەسەر سەری ببەستێت.
لەو کاتانەدا کە گلگامێش و ئۆرشانابی خەریکی ئامادەکردنی کەشتییەکە بوون تا بۆ ناو دەریا بە ڕێ بکەوێت، ئۆرشانابی هانی ئوتاناپیشتمی دا، کە وەک ڕێزلێنان دیارییەك بە
پاڵەوانە کەشتیگەرەگە بدات. ئوتاناپیشتم نهێنی ڕووکە دڕکدارەکەی بنی دەریا بە گلگامێش دەڵێت. ئەگەر لەو ڕووکە ئەفسانەییە بخۆن، ئەوا: "پیر گەنج دەبێتەوە".
گلگامێش بەردێك بە قاچییەوە دەبەستێت تا دەگاتە بنی دەریاکە و ڕووکە دڕکاوییەکە بۆ سەر ئاوەکە هەڵدەکێشێت و دەگەڕێتەوە، لە قەراخی دەریاکە بە ئۆرشانابی دەگات و پازدە فرسەخی تر ڕێگا دەبڕن:
گلگامێش گۆلاوێکی ئاوی سارد بە دی دەکات،
دەچێتە گۆلاوەکەوە تا خۆی پاك بکاتەوە.
مارێك بۆنی ڕووکە ئەفسوناوییەکەی دەکات
ڕووکەکە دەبا و دەڕوا،
مارەکە بە دەم ڕۆشتنەوە کاژەکەی فڕێ دەدات.

گلگامێش کە دەزانێت لە دوای ئەو هیلاکییە زۆرە ڕووەکەکەی لە دەست چووە، دادەنیشێت و دەست بە گریان دەکات. ئەو هیچی بۆ نەمایەوە و مارەکە ناوی "شێری زەوی()" بە سەردا بڕا و ساڵانە کاژەکەی خۆی فڕێ دەدات و ژیانی تازە دەکاتەوە.
گلگامێش بە دەستی بەتاڵەوە لەگەڵ ئۆرشانابی بۆ شارەکەی گەڕایەوە. کاتێک کە لە شووراى (Erech) نزیک بوونەوە، گلگامێش سەربەرزانە دەستی بۆ شۆخوشەنگیی شارەکە ڕاکێشاو باسی خشتە سووتێنراوەکانی بۆ کردن، کە لە جێی خشتی قوڕ دایاننابوون و دەستی بۆ سێ بەشی یەکسانی شارەکە درێژ کرد، کە بە سەر خانووبەرە و باخو زەویی کشتوکاڵدا دابەش کرابوون، "بێ لە ئەرزە و جێگەی مەزارگاکە کە باڵابەرزانە ڕاوەستابوو." پێشاندانی ئەو ڕێکخستنو بەڕێوەبردنە بە ئۆرشانابی بۆ گلگامێش سوکنایەک بوو().

بە ئەقڵی شارستانی و بە سەرەتایی بیرکردنەوە
لیڤی ستراوش (Levi-Strauss) ()

جگە لەوەی کە مرۆڤە (هندییە سوورەکان) لەبیرکردنەوەدا بە دەشتەکیو کێوی یان سەرەتایی ناو براون. ئەو ناولێنانەی ئەوان خۆی لە خۆیدا بە لای منەوە هەڵەیەکی کوێرانەیە و وا چاکە لەبری ئەوەی کە ئەوان بە دەشتەکی ناو بەرین، بڵێین ئەوان "بێ نووسین" بوون. ئەو کاتانە کە باپیرانی ئێمە چوون ناوچەکانی ئەوانیان داگیر کرد، چونکە ئەوانەی کە خاوەنی نووسینن بە جیاواز لە وانەی تریان روانیوە کە خاوەنی نووسین نەبوون. ئەوەش ئەوە ناگەیەنێت کە ئەوانەی نووسینیان نەبوو دەشتەکی یان کێوین. جگە لەوەش ناو لێنان و ناتۆرە لەوانی تر، بەرەو کار و لێکدانەوەی نابەجێمان دەبات. هەر ئەوە وامان لێ دەکات کە بیرکردنەوە و تێڕوانینی ئەوان بۆ "دین و دنیا" بە هەڕەمەکی لە قەڵەم بدەین. لەو بارەیەوە کارەکانی مایلونویسکی (Malinowski)() مرۆڤناسم بە بیر دێتەوە. ئەگەرچی زۆر ڕێزم بۆ کاری ئەو وەک مرۆڤناسێک هەیە، لەگەڵئەوەشدا مایلونویسکی هەستێکی وام لا دەجووڵێنی کە نێگەتیڤانە بیر لەوانی تربکەمەوە کە خاوەنی نووسین نین. ئەگەرچی دەزانم وابەستەیی ئەوان بە بنچینە سەرەکییەکانیژیانەوە لە نووسین بۆ ئەوان گرنگتر بووە. گەر بێتو تۆ بزانیت هەر مرۆڤێك وابەستەی مانەوە و ئارەزووی شکاندنی تاسەی "سێکسی و خواردنە و زاوزێ"کرنە، **دواتر دەتوانی لەسەر ئەو بناغانە لایەنی کۆمەڵایەتی و دیدەی دینی و بیری ئەفسانەیی و قەوارە کۆمەڵایەتییەکانیان ڕوون بکەیتەوە.** کەواتە لە دیدی مرۆڤناسییەوە ئەم گرووپانە دەچنە خانەی ئەو مرۆڤانەی کە توانای بەڕێوەبردنی کاروباری خۆیان (functionalism) هەیە.
لیڤی بروها(Bruhl - Levy) ()بیرکردنەوەی "دەشتەکی" بە دیاردەیەکی پلەنزمو بەرژەوەندپەرست و بێ کەلتووری نووسین ناو دەبات، پێدەچێت "دەشتەکییەکان" بۆخۆیان بێباك بن لەوەی کە نووسینیان نییە و من بە پێچەوانەوەی ئەو بۆچوونانەوە بیر دەکەمەوە و ئەوان بە"دەشتەکی" نابینم، بەڵکو وەک مرۆڤگەلێکی جیاواز بە دییان دەکەم کە شێوەی ژیانیان لە ئێمە جیاوازە. لە زۆرکاتدا، من وشەی "دەشتەکی" دەخەمە کەوانەوە، چونکە پێم وایە بیری سەردەم و ناهەستیاریی شاراوە لە پشتی ئەو تێڕوانین و زاراوەنەوە کار دەکەن.
بڕوابوونی ئەوان بە تۆتەم (Totemism) ()وای کردووە کە ئێمە ئەوان بە "دەشتەکی" ناو بەرین. بڕوای ئەوان بە تۆتەم ملکەچبوونە بۆ پێویستییەکانی خۆیان، تا لەو ڕێگایەوە خۆیان لە ترسی تیاچوون بە دوور بگرن، ئەوەش وای کردووە کە ئێمە توانای تەواوی ئەوان بۆ ژیانکردن، لە بیر بکەین و شێوازی بیرکردنەوەی ئەوان پشتگوێ بخەین، بەڵام ئەوان بە دوای پێویستییەکانی ژیاندا ڕۆیشتوون و لەو گەڕانانەیاندا بەو شێوەیە مەبەستی خۆیان پێکاوە. کاتێک کە ئێمە کار و بیری ئەوان بە وردی لێک دەدەینەوە، دەبینین کە ئەوان شێوازی بیرکردنەوەی فەلسەفیی تایبەت بە خۆیان هەبووە و تا ڕادەیەکیش مێتودی زانستییانەیانلە کارەکانیاندا بە کاربردووە و لەو ڕێگەیەشەوە بە مەبەستی خۆیان گەیشتوون. مەبەستەکانیشیان بەگوێرەی ئەو سرووشتە کۆمەڵایەتییەی کە ژیانیان تێدا کردووە،گۆڕاوە.
هەر وەک چۆن تۆتمەکان لە ناوچە جیاجیاکان بەگوێرەی نەریتی پێویست گۆڕاون، ئەوانیش بەو جۆرە گۆڕاون. ئەمە گریمانی منە دەربارەی شێوازی بیرکردنەوەی "دەشتەکییەکان" کە بۆ وەها بووە.
پێم خۆشە کە ڕاستەوخۆ هەڵەی ئەم دیالۆگە ناکۆکە بەوە بڕەوێنمەوە کە بڵێم: سەرچاوەی ئەم دیالۆگە لە بەدینەکردنی ڕەوتی گۆڕانەوە لە لایەن ڕۆشنبیرانەوە سەرچاوەی گرتووە. ئەمەشئەوە ناگەیەنێت کە شێوازی بیرکردنەوەی منبەرامبەرە بە زانست و بیرکردنەوەیەکی تەواو زانستییانەیە.
دیارە لەمشێوازی بیرکردنەوەیەدا بیری جیاوازی بەرز و نزمتر لە یەکتر دەردەکەون و بیرکردنەوەیجیاوازیشلەو هەوڵانەوە سەرچاوە دەگرێت و لەو ڕێگایانەوە بە مانای کورتکردنەوە دەگاتو هەر ئەوەشە وا دەکات کە گشتێتی

گەردوون و لێکدانەوەی جیا، مانای هەبێت. نەك هەر لەبەر ئەوەی فۆرمی گشتیی بیرکردنەوەی وا داوادەکات، بەڵکو بیرکردنەوە هەوڵێکە یان گەڕانە بە دوای مانای تەواودا تا تێگەیشتنی بەجێ دادەمەزرێت. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، ئەگەر تۆ لە گەردوون نەگەیت تۆ ناتوانی هەموو شتێك ڕوون بکەیتەوە. ئەم بیرکردنەوەیەش ڕاستەوخۆ ناکۆکە لەگەڵزانستی لێکدانەوەدا، چونکە بیرکردنەوەی زانستی هەنگاو بە هەنگاو هەوڵدانە بۆ کەشفکردنی دیاردە سنووردارەکان و لێکدانەوەی ئەو شتانە دەخاتە پێشچاو. لە دەمێکەوە دیکارت وتوویەتی، زانست لە هەوڵی دابەشکردنی گرفتدایە،تا لە ڕێگەی بەشکردنی پێویستەوە بتوانێت چارە بۆ گرفت بدۆزێتەوە. بەرزخوازیی دەشتەکی و بیرکردنەوەیانتەواو جیاوازە لە زانستی بیرکردنەوە و هەمان مانای دابەشکردنی گرفتیش دەگەیەنێت. ئاشکرایە کە دەشتەکی لە ڕێگەی بیرکردنەوەوە سەرکەوتنی کۆتاییان بە دەست نەهێناوە. دیارە کە توانیوویانە لە ڕێگەی بەئاگایی لە زانستی سرووشت،کار لە سەر جیاوازییەکانی ناو سرووشت بکەن. لێرەدا من بە پێویستی نازانم کە ئاماژە بۆ وردەکاریی بیری زانستی ئەوانبکەم، چونکە کاری زانستی، ئاشکرا دیارە. لە هەمان کاتدا دیارە ئەفسانە توانای ماددی بە مرۆڤ ئەدا تا لە ڕێگەی خەیاڵی داهێنانەوە بەسەر کەش و هەوادا سەرکەوێتوتێگەیشتنی دروستی هەبێت کە مانابە خەیاڵەکانی دەدا، نەک دوای کڵاوی بابردوو بکەوێت و چارە بۆ شتێک دانێت کە خەیاڵپڵاوە. دەشتەکیەکان لەو ڕێگەیەوە مانایان بە مانەوەی خۆیان داوە و بیر و زانستییان بەو شێوەیە بەکاربردووە.

هەرچۆنێك ئێمە بیر لە زانست بکەینەوە. باشترەکە ئێمە رەچاوی توانای سنوورداری و فەنتازیکە کاری ئاسایی مێشکە، لە بیر نەکەینو بەگوێرەی تایبەتییەکان و پیشەکانبیر لەکارەکان بکەینەوە. هەر وەك چۆن مرۆڤێك ماوەی بیست ساڵ لەسەر بیری ئەفسانەیی کار دەکات، ئا بەو شێوەیە توانای مێشکی ئەو مرۆڤە لەو مەیدانەدا بەرفراوانتر دەبێت، لە یەکێک کە لابەلا بیر لە ئەفسانە دەکاتەوە. هەندێک لایەنی بیرکردنەوەی دەشتەکی ئەگەر رەچاو بکەین. لە هەمان کاتدا رەچاوکردنی خۆمان بە ئێمە دەڵێت کە ناتوانین بە هەموو مرۆڤێك بڵێین لە هەمان کێڵگەدا کار یان بیر بکاتەوە، چونکە هەرکەس بەگوێرەی ئارەزووی پێویست و توانای دەماغی خۆی کار دەکات.

ئاشکرایە کە لە ئەمڕۆدا، ئێمە دەتوانین مێشکمان بەرفراوانتر و زیاتر لە رابردوو بە کار بەرین. هەروەهابەکارهێنانی دەماغ لەم ڕۆژەدا، ناکرێت بەراورد بە بەکاربردنی مرۆڤیرابردوو بکرێت. بۆ نموونە ئێمە لەمڕۆدا کەمتر هەستی وەرگرتنو تێگەیشتنی مانای ئەفسانەمان هەیە بە بەراود بە مرۆڤی رابردوو کە خوێندنەوەی جیایان بۆی هەبووە. ئەفسانەیرووبەڕووبوونەوە لەگەڵ نادیارییەکانی گەردوون کە مرۆڤ لە رابوردوودا بە وردی کاریانلە سەر کردووە. لە هەمان کاتدا هەندێک هۆز هەبوون، توانیویانە ئەستێرەی ناهیدە (ڤینوس) لە رۆژی ڕووناکدا بە دی بکەن، بەڵام ئەمڕۆ ئێمە ئەو توانایەمان لە دەست داوە. من کاتێک کە زانیم مرۆڤ بە ڕاستی لە ڕابردوودا توانای بینینی ڤینوسیان هەبووە تەواو بە لامەوە سەیربوو. بۆیە لە ئەستێرەناسانیشارەزام پرسی، ئەوان پێیان وتم ئێمە دەزانین کە ئەستێرەی ڤینوس چەند تیشك دەنێرێت و هەندێك مرۆڤچاویان لە سەر وەرگرتنی ئەو تێشکانە راهاتووە.بۆیە ئەو مرۆڤانە بە ڕۆژیش توانای بینینیئەو ئەستێرەیان هەیە. دوای ئەوەی کە گوێم لەو ڕوونکردنەوەیە بوو، سەیری هەندێك لە نامیلکە و نووسراوەکانی رابردووی شارستانیی خۆرئاوام کرد، بۆم دەرکەوت کە دەریاوانەکان لە ڕابردوودا توانای بینینی ڤینوسیان هەبووە و لە کاتی گەشت بە دەریادا بە ڕۆژی ڕووناك بە دییان کردووە. لەوانەیە تا ئەمڕۆ ئێمە بتوانین "ڤینوس" بە ڕووناکی بە دی بکەین، ئەگەر لە منداڵییەوە مەشق بە چاومان بکەین. بە هەمان شێوە ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە ئاشناییو شارەزایی مرۆڤ لەمەڕ گژوگیا و ئاژەڵ جیاواز بووە. ئەو مرۆڤانەی کە توانای نووسینیان نەبوو، توانای فەنتازی گەورە و وردەکارییزانستی و پێشبینیی کەش و هەوایان کردووە.

دووریش نییە کە دەماودەم هەندێک راهێنانو زانستیان هەبووبێت کە ئێستا فەوتاوە. ئێمە زۆر لەو تواناهەستییانەمان لەگەڵ رۆژگاردا لە دەست داوە، بەڵام لەدەستدانەکانمانبە بەلاش نەبووە. بۆ نموونە ئێمە ئەتوانین ئۆتۆمبێل لێبخوڕین بێ ئەوەی کەس بکەین بەژێرەوە یان لە رێگەی تەلەفزیۆن و رادیۆوە بەئاگا بین لە گۆڕانکاریی کەش و هەوا، بە بێ ئەوەی بۆنی هەوا بکەین. کارەکانی رابردوو وەکو ئەمڕۆ پێویستی بە جۆرە مەشقی جیا و کار و تێڕوانین هەیە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە مرۆڤە دەشتەکییەکان وەکو ئێمە توانای شاراوەیان هەبوو، بەڵام پێویستییەکانی ژیانی ئەوان بە سرووشتەوە لەگەڵ پێویستییەکانی ئێمە جیاواز بووە.

ئێمە ناتوانین بەرفراوانی مێشکی مرۆڤ چوونیەک و لە یەک کاتدا لە هەموو جێگەیەک گەشەیپێ بدەین. تۆ دەتوانیت بەشێکی بچووك لە مێشکت بە کار بەریت و ئەو بەکاربردنەش بۆ هەموو کەلتوورێك چوونیەك نییە. دەرئەنجامی لێکۆڵینەوەی مرۆڤناسەکانکەرتبوونی کەلتووریجیاوازی مرۆڤایەتی دەردەخات. راستە مرۆڤایەتی لە هەموو شوێنێك یەك توانای دەماغییان هەیە، بەڵام بڕوا ناکەم کە کەلتوورەکان بە مەبەستەوە پەیڕەوی مێتودی خۆلەیەکترجیاکردنەوەیانبەرهەم هێنابێت. لە ڕاستیدا چەندسەد هەزار ساڵێك لەمەوبەر مرۆڤ زۆر بەربڵاوانە لە

دونیادا ژیاوه و بەگوێرەی ژیانی دابراو لە یەك كەلتووری جیایان بەرهەم هێناوه. ئەو دابڕینەش كارێكی سرووشتی بووه، كە مرۆڤەكانلە كۆتاییدا خۆ لە یەكتر جیا بكەنەوە. ئەمەش بە مەبەستەوە نەكراوە، بەڵكو دەرئەنجامی ئاسایی مەرجی زاڵەكانە كە لە ماوەیەكی درێژدا سەقامگیر بوون.
ئێستا من ناخوازم تۆ وا بیر بكەیتەوە كە شێوازی بیركردنەوەی جیاواز زەرەرمەندە و وا چاكە كە هەوڵ بدەین بە سەر جیاوازیدا سەركەوین و هەموو هەوڵ بدەین وەک یەک بژین. لە ڕاستیدا بوونی جیاوازی، دەوڵەمەندی مرۆڤ دەگەیەنێت و لە ڕێگەی جیاوازییەوە مرۆڤ بەردەوام گەشە دەكات. لە ئێستادا بیر و مەیلییەک زانستی ڕاستی لەوانەیە هەڕەشە لە بوونی مرۆڤایەتی بكات، چونكە هەندێک مرۆڤ دەخوازن، كە خۆیانچەقی زانینی سەردەم بن.
كەلتوورێك بۆ ئەوەی خودی خۆی بێتو بەرهەمی هەبێت، ئەوا ئەندامەكانیپێوستیانە بە دڵنیایی هەست بە ڕەسەنیی كەلتوورەكەیان بكەنو بە ڕادەیەكیش فەخر بە بوونی باڵادەستی كەلتوورەكە و خۆیانەوە بكەن، چونكە لەو بارەدا وەک مرۆڤ هەست دەكەن كە جیاوازن و ئەتوانن لە ڕێگەی جیاوازییانەوە شتێكی تازە بەرهەم بهێنن.
ئێستا ئێمە لە ژێر مەترسی ئەوەداین كە سەروەتی كەلتووری مرۆڤایەتی بە هەدەر بەرین، چونكە هەموو شتێك لە چەقی یەک كەلتووری دنیاییەوە بە دی دەكەین، ئەو بەدیكردنە لەدەستدانی هەموو ڕەسەنایەتی كەلتوور دەگەیەنێت.
لەو ڕووەوە سەبارەت بە كات ئێمە وا لە دنیا دەگەین، كە ڕووەو یەك كەلتوور و یەك شارستانی دەڕوات. من بۆخۆم بڕوا ناكەم كە گۆڕان بەو جۆرە ڕوو بدات، چونكە ناكۆكیی بەردەوامی كەلتوورە جیاجیاكان لە كاردایە و لە لایەكی ترەوە ئەو ناكۆكیانە هاوتوخم بەرهەم دەهێنێت. هەتا شارستانی ڕووە و هاوتوخمی بڕوا، ئەوا هێڵی جیاوازیی ناوەندیزیاتر لە یەكتر دوور دەكەوێتەوە. دیارە وەكو مرۆڤ ئەوەی لە لایەک دەستمان دەكەوێت، لە لایەكی ترەوە دەیدۆڕێنین. لە دەربڕینی ئەم واتەیەمدا، هیچ بەڵگەیەكی ڕوونی دیالێكتیك شك نابەم تا بیخەمە پێشچاو. لەگەڵئەوەشدا نابینم مرۆڤایەتی بە بێ هێڵی ناوەندیی هەمەرەنگ گەشە بكا و لەژیاندا بەردەوام بێت.
با بۆ چركەیەك بیر لە ئەفسانەی خۆرئاوای هندییە سوورەكانی كەنەدا بكەینەوە. ئەوانلە ڕێگەی ماسی "سكەیت - skat" هەوڵیان داوە بای خواروو بخەنە ژێر ركێفی خۆیانەوە و لەو هەوڵەیاندا سەركەوتنیان بە دەست هێناوە. ئەو ئەفسانەیە باسی سەردەمێك دەكات كە مرۆڤ وەكو ئێمە لە دنیا هێشتا نەبووە. ئەو كاتە مرۆڤـو "مرۆڤ ئاژەڵ" و ئاژەڵ جیاوازییەكەیان لە تۆوی ترەوە بوو. هەموو ئەو گیانلەبەرانە كە لە یەک ناوچە ژیاون، بای ناوەخت كە لە خوارەوە هەڵیكردووە، زۆر بێزاری كردوون. باكە كات و ناكاتی بۆ نەبوو، بەردەوام هەڵیكردووە، لەبەر ئەوە مرۆڤ و ئاژەڵ نەیانتوانیوە ڕاوی قرژانگ و گوێچكەماسی لە كەناریدەریاكەدا بكەن.
بەگوێرەیئەو ئەفسانەیە،گیانلەبەرەكانی ئەو ناوچەیە بە یەكەوە بڕیاریان داوە كە بە گژ باكەدا بچنەوە و وا لە باكە بكەن كە مامناوەندییانە ڕۆژ نا ڕۆژێک هەڵبكات، بۆ ئەو مەبەستە بڕیاریان دا كە بای خواروو بگرن. مرۆڤ و ئاژەڵ و نیمچەمرۆڤەكان و سكەیت، لەشكرێكیان ڕێكخستووە تا "با" كە بگرن. ماسی سكەیت لە گرتنی بای خوارووودا دەورێكی گرنگی گێڕا. لە دوای ئەوەی كە بای خوارووویان گرتووە، باكەیان بەو مەرجە ئازاد كردووە كە پەیمانیان بداتێ كە ڕۆژ نا ڕۆژێك یان فەترەیەك بۆ فەترەیەكی تر هەڵبكات. لەو سەردەمانەوە تا ئەمڕۆ بای خوارو جار نا جارێك لە ساڵدا یان لە ڕۆژدا هەڵدەكاتو ئادەمیزاد و گیانلەبەرەكانیش لەوساوە ئاسوودەتر ڕاوی خۆیان دەكەن.
چیرۆكەكە یان ئەفسانەكە بەو شێوەیە ڕووی نەداوە، بەڵام چاكە كە ئێمە نابەجێیانە بیر لە داڕشتنی ئەفسانەكە نەكەینەوە یان وەكو داڵغە و وڕێنە لێكی نەدەینەوە. بە دڵنیاییەوە پێویستە چیرۆكەكە بە توندی وەرنەگرین، لە هەمان كاتدا لە خۆمان پرسیار بكەین: بۆچی سكەیت لە چیرۆكی گرتنی بای خوارووودا گرنگی هەیە و بەشداری لە گرتنی باكەدا كردووە یان چۆنو بۆچی وێنەی ئەو ئاوا هاتۆتە ناو ئەفسانەكەوە؟
كاتێك كە ئێمە بە دڵ بیر (تێڕوانین بۆ گرتنی با) لە گێرانەوەیداستانەكە دەكەینەوە و ماددەكانی ناو ئەفسانەكە لای خۆمانەوە وێنەكێش دەكەینو ڕەچاوی فۆرمی ماسی سكەیت دەكەین، كە بەشدارێكی چالاكە لە گرتنی "با"كەدا، ئەوسا تێدەگەین، كە بۆچیناوی ئەو لە ئەفسانەكەدا هاتووە. سكەیت دوو ڕۆڵ لە گرتنی "با"كەدا دەگێڕێت؛ یەكەم؛ سكەیت ماسییەكی تەختە و وەكو ماسیش ڕووبەری سكی زۆر لوسە و پشتی زۆر زبرە. كاتێك كە لەسەر پشت مەلە دەكا و ئێمە لەسەرەوە بۆی دەڕوانین، زۆر گەورە دەردەكەوێت، بەڵام كاتێک كە لەسەر تەنیشت مەلە دەكا، لە ڕادەبەدەر تەنكو بە ئاستەم ئەتوانین لە ئاوەكەدا بە دی بكەین یان هەست بە بوونی بكەین. هەر دوژمنێك كە بیر لە گرتنی ماسی سكەیت بكاتەوە یان تیری تێبگرێت، ماسی سكەیت زۆر بە پەلە خۆی بەسەر لاتەنیشتدا دەخات و بەو جۆرە خۆی لە گرتن یان بەر تیركەوتن ڕزگار دەكات.
سكەیت بەو شێوەیە بە لایەكدا گەورە و بە لایەكدا تەنك، ئاماژە بە باربوونی جیاوازی گەورە دەدا. بوونی سكەیت

بەو شێوەیە وای کردووە کە لە ئەفسانەی گرتنی بای خواروودا هەڵبیژێرن. سایبەرنێت(cybernetics) زانستی بەراوردی ژمێرەری ئەلەکترۆنی بە مێشك ڕوون دەکاتەوە، ئەگەر بیری لێ بکەینەوە ئەوا لە مەتەڵی سکەیت باشتر دەگەین. بنچینەی زانستی ئەلکترۆنیکی کەبەبنچینەی (Digital) ناو دەبرێت، لەسەر زنجیرەیەك لە "ئا" و "نا" کە ڤۆلتی بەرزو نزمە، دامەزراوە.ماسی سکەیت وەڵامی ئەو بوونە بنەماییە دەداتەوە کە وێنەی بەرزیو نزمییە یان تەنکی و پانییە. کاتێک کە ماسی سکەیت لە باری پانی مەلە دەکات، وەک یەک یان ڤۆڵتی بەرز دەبینرێت و کاتێک لەسەر تەنیشت مەلە دەکات نادیارە وەک سفر یان ڤۆڵتی نزم نادیار دەبێت.

لەو ڕووەوە من نامەوێ داستانەکە لە تام دەرکەم و بڵێم بە تەواوەتی کاری کۆمپیوتەرو شێوەی مانادانی ئەوان لە ئەفسانەکەدا بە ماسی سکەیت چوونیەکن، بەڵام لەو ئەفسانەیەدا سکەیت دیارە وەک "با" حسابی بۆ کراوە و سات بە ساتی گۆڕانی یان بە دیکردنی لە ئاودا وادانراوە، بوونی ماسی سکەیت لەو ئەفسانەیەدا شێوەی تێگەیشتنی مرۆڤەکان ئاشکرا دەکات. ئەو بوونەیە ماسی سکەیت کە وای کردووە، کە ئەو لە گرتنی بادا بەشداری پێبکرێت. بەگوێرەی لۆژیکی بیرکردنەوە ناگونجێت ماسی لە گرتنی بادا بەشدار ببێت، بەڵام دەکرێت وێنەی ماسییەک بخوازرێت بە مەبەستی شارەزابوون لە گرفتی چارەسەری بای خواروو کە نادیارانە لەناکاودا دەردەکەوێتو ئەوانیش ناچارن کە ڕووبەڕووی نادیارییەکەی ببنەوە تا لەو ڕێگەیەوە بیر لە گرتنی بکەنەوە و پلان بۆ گرتنەکەی دابڕێژن. ئەمە ڕەسەنییەتی بیری ئەفسانەکەیە کە لە گرتنی با یان بەرهەمهێنانی بیری گرتنی بادا بەکاربراوە. لەو ڕوانگەیەوە پەیوەندیی لۆژیکی دووانەیی"binary" کە گرفتو چارەیە، پۆزەتیڤو نێگەتیڤ وێنەیەکی بەسود بەخشە بۆ بیرکردنەوە. من ئەم گرفتە بە گرفتی دووانە(مرۆڤـو با) ناو دەبەم. گەر بای خواروو هەموو ڕۆژێك لە ساڵەکەدا هەڵبکات ئەوا مرۆڤ ناتوانێت ژیان بکات، بەڵام گەر باکە ڕۆژ نا ڕۆژێك هەڵبکات، ڕۆژێك کە هەڵنەکات وەکو نەرێ و ڕۆژێك کە هەڵکا وەکو ئەرێ، ئەوە سازشێکی گونجاولە بەینی مرۆڤ و بادا پێک دێت و لەو کاتەدا کە وێنەی سکەیت لە ئەفسانەکەدا مانابەخش دەبێت.

لە لۆژیکی ڕوانینی لەیەکچوونو جیاوازدا، سکەیت لە چارەسەری گرفتدا بەشدارە. چیرۆکەکە لە ڕوانگەی زانستییەوە دروست نییە، بەڵام ئێمە کە لە سەردەمی"cybernetics" دەژین، دەتوانین لە تایبەتمەندیی بەشداربوونی سکەیت لە ئەفسانەکەدابگەین، چونکە لەم دەمەدا زانستی دیجیتاڵلە کۆمپیوتەردا بە کار دەبەین و دوور نییە ئەفسانەکەشلەو ڕوانگە دوانییەوە سەرچاوەی گرتبێت. لە ڕاستیدا ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە بیری ئەفسانەیی لە بیری زانست جیا نەبووەتەوە. زانستە کە تواناى بە ئێمە داوە لە ئەفسانە بگەین، چونکە پێش"binary operations" ئێمە بە کوێرانە لەم جۆرە ئەفسانانە دواوین.

ئێستاکە نامەوێت تۆ زانست و ئەفسانە لە تای یەك تەرازوودا دابنێیت. ئەوەی کە دەمەوێ ڕوون بێتەوە، زانستە نەك هەر بورهانی دروستی خۆی دەکات، بەڵکو لە توانایدا هەیە کەهەندێك لایەنی ئەفسانەش ڕوون دەکاتەوە. ئێمە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ رووکاری چۆنیەتی ژیانکردنمان بە لاوە گرنگتر دەبێت. هەروەها زانست لە سەدەی حەڤدەوە تا سەدەی نۆزدە چەندایەتی بەرچاو خستووە. بەڵام ئێستا زانست یەکگرتن و چۆنایەتیمان بەرچاو دەخات. بێگومان ئەوە وامان لێ دەکات کە زیاتر لە شتەکانی ئەفسانە بێگەین، کە لەوەوبەر بە بێمانا سەیرمان کردووە. سەدەی حەڤدە لە ڕێگەی کاریگەریی دوولایەنەی ڕێبازی فەلسەفەوە ژیاوە، ئەو ژیانکردنەوای کرد کە دەستبەرداری ئەو بیرانە ببین کە لەنێوان ژیان و بیری کۆتاییدا هەیە. ئەگەر هات و ئێمە بڕوامان بەوە کرد ئەوەی کە لە مێشکماندا ڕوو دەدا شتێکی جیاواز نییە، لە دیاردە بنچینەییەکانی ژیانە و هەستمان کرد کە بۆشایی نییە لەنێوان مرۆڤایەتیو ئاژەڵ و سەوزاییدا و ئێمە نابێت هەوڵی زاڵبوون بە سەریاندا بدەین. لەوانەیە لەو کاتانەدا، بتوانین زیاتر زانست بە دەست بهێنین و ڕێگە بە خۆشمان بدەین کە بڵێین ئێمە دەتوانین ئەو کارە بکەین.

سەقامگیریی کەلتوور Stability of Culture ()

کۆمەڵگایەك کە بە دابڕاوی و گۆشەگیری گوزەران دەکەن، ئەوا ئەو کۆمەڵگایە دەکەوێتە ژێرسایەی ئەو مەرجانەوە کە ژینگە بۆی ڕەخساندوون و ناچار پابەندی ئەوە مەرجانە دەبێت. هەروەها کۆمەڵگایەکـکە ژنو ژنخوازی لەگەڵ دەرەوەی خۆیاندا نەکەن، ئەوە وا دەکات ئەوانلەشیان شێوازێکیڕاگیراو وەربگرێت. ئەم بارە وەها دەمێنێتەوە تا ئەو کاتەی کە هاندەرێکیکاریگەر پەیدا دەبێت و هەیکەلی کۆمەڵایەتی و شێوازی ژیان و عەقڵیان دەگۆڕێت و کەلتووری "کۆنزەرڤاتیڤ" لەو ڕێیەوە ڕەواجی بوونی خۆی و مانەوەی دەپارێزێت. بۆ نموونە، هۆزە دەشتەکییەکـکە بە دابڕاوی لە کۆمەڵگای تر ژیانیان کردووە، شێوەی لەشولاریان لای خۆیانو ئێمەش بە شێوەیەکی چەسپاو دەردەکەوێت، چونکە مەرجی گۆڕانی کەلتورەکەیان ئەو بارەی ڕەخساندوە.

پێدەچێت لە سەردەمانێکیزۆر دێریندا ڕادەی گۆڕانی کەلتووریی ئەوەندە لەسەرخۆ بووبێت کە هەست بە گۆڕان

نەکراوە. مرۆڤ بۆ (١٥٠) هەزار ساڵێك ئامرازی وەکو یاریدەدەرێکی بەرهەمهێنەر لە بەردی ئاسایی دروست کردووە، یان ئامرازی بەڕێکردنی پێویستیی ڕۆژانەی خۆی لەناو گڵ و خۆڵدا دۆزیوەتەوە. بەردەکانی ئەو سەردەمانەی بە شێوەی ئاسایی داتاشیوە و زیاتر لە (٣٠) هەزار ساڵ گۆڕانێکی ئەوتۆ بەسەر خۆیان و ئەو ئامرازی بەرەهەمهێنانەدا نەهاتووە و ئەو شێوازە نەگۆڕاوەش‌لە لاشەی ئاژەڵی ئاساییشدا بە دی دەکرێت‌کە بە زگماکی یان نەگۆڕ ناویان دەبەین.
لەو دەمانەدا مرۆڤ وەکوفۆڕمو بابەت لە ئامرازدروستکردنی روانیوە، چونکە ئامرازەکان سیمایەکی زگماکیان لە خۆ گرتووە. هەر وەك چۆن زگماکی لای "هەنگ و مێلورە" دەردەکەوێت، بەرهەمهێنانەوەی ئامراز ئاوا نەگۆڕ لای مرۆڤی ئەو سەردەمانەش دەرکەوتووە. هەر بۆیە ئەوان‌نەوە دوای نەوە، هەستیان بەو بوونە زگماکییەی ئامراز،وەکو بڕیارێکی بایۆلۆژی خوڵقاو، کردووە. ئەگەرچی ئێمە تا ئێستا نازانین ئەو بۆچوونانەمان لە جێی خۆیەتی‌یان نا، بەڵام لەوە دەچێت کە خۆیان بڕوایان بەوە هەبووبێت. لەبەر ئەوەی ئێمە ناتوانین بڵێین ئەوان چەند نەوەی یەك لە دوای یەك لە باووباپیرانیانەوە فێری ئەوە بوون‌و ئەو فێربوونەیان وەك خۆی گواستۆتەوە.
هەر وەك دەزانرێت ئاژەڵو پەلەوەرە شیردەرەکان تەنیا لە ڕێگەی بوونە زگماکییەکەیانەوە هەڵسوکەت ناکەن، ئەوان لە ڕێی‌لاسایی‌و سەیرکردنیشەوە لە یەکدی فێری شت دەبن. "ئەسپ و سەگ" لە ڕێی‌وشە و دەنگەوە فێر دەبن‌و کاردانەوەیان بۆ دەنگ هەیە. "چۆلەکە"ی ئینگلیزی کە دوای کەنارییەکان دەکەون، لەوانەوەفێری گۆرانییەکانیان دەبن و ئاوازەکانی ئەوان دەچڕن. "پاپەگویە"فێری لاسایی دەنگیی و دووانی مرۆڤ دەبێت. "مەیمون"یش دار و بەرد وەك ئامراز بە کار دەبات.
وا دەردەکەوێت کە مەرجە سەرەتاییەکانی گەشەی ژیانی مرۆڤ بە گشتی لە جیهاندا چوونیەك بووبێت، گەرچی لە دۆزینەوەکانی پێشوتردا جیاوازی دەبینرێت. لە هەندێك‌ناوچەدا بەردی‌شین بە شێوازی تیغی تەنك و تیژ بە کار هێنراوە و لە ناوچەیەکی تردا بەردەکە لە شێوازی تەوردا بە کار براوە. "مێنگین" کە لە سەردەمی "فرانك بۆس"دا ژیاوە وا لێکی داوەتەوە کە ئەوان ئێسکیان وەک ئامراز بە کار بردووە. لە ناوچەکانی ئارتیکی ئاسیا کەلتووری بەکاربردنی "شینکە بەرد" و لە خۆرئاوای ئاسیا بەردەکان نەقاڕی کراون و لە تەڵاشەبەردی شینکەیش بەکار براوە.
لەو دەمانەوە کە ئێمە زیاتر لە سەردەمی شارستانی نزیك بووینەتەوە، کاریگەریی پرۆسێسی فێربوون زۆر تیژڕەوتر بووە، گەشەی مرۆڤ ئەوە دەسەلمێنێت. پرۆسێسی گەشەکردن و جیاوازیی ئامرازەکانیش زیاتر بوون. هەروەها کاتێك لە هەڵسوکەوتی مرۆڤەکانی ئەو دەمانەدا لە مەودای هەزاران ساڵی جیا دەکۆڵینەوە، بە ئاشکرا جیاوازیی گۆڕان لە هەرێمەکانی دنیای دێرین و سەردەمەکاندا دەبینین کە روویان داوە.
لە کۆتایی چاخەکانی بەستەڵەکدا، جیاوازی لە شێوەی بەرهەمهێنانی کاڵا و واڵادا زۆر گەورە و بەرفراوانتر بووە. هەر وەکو چۆن لە ناوەندی هۆزە دەشتەکییەکانی‌ئەو سەردەمەدا بە دی دەکرێت. هیچ هۆیەك نییە کە وا بکات ئێمە بە شێوەیەکی تر لێکیان بدەینەوە، بۆچی مرۆڤ لە کۆتایی چەرخەکانی بەستەڵەکدا، بۆ نموونە "مەگەدیلیانس"()، لە مرۆڤی "ئاسکیمۆ"ی ()ئەم سەردەمە جیا بکەینەوە؟
لەگەڵ دەستپێکی "سەردەمی جیۆلۆجی"() (زەمین‌و ژێرزەمینناسی)، لەو چاخەدا چالاکییە ناوچەیی و کۆمەڵایەتی‌و مرۆڤییەکان لەڕادەبەدەر بەرفراوان بوون. گۆڕانکارییە بنچینەییەکانی کۆمەڵ، لەو سەرەتایانەدا ماوەی (١٠) هەزار ساڵێکی بردووە، بەڵام لە دوای "سەردەمی جیۆلۆجی"یەوە، ڕێژەی گۆڕان هەزار ساڵی بردووە، ئێستا ئەو گۆڕانە لە سەد ساڵێکدا ڕوو دەدات‌و تا دێت ڕەوتی گۆڕانکاریی تیژڕەوتر دەبێت.
لەگەڵ دەستپێکی مێژوودا، مرۆڤ شارستانی بووە و ڕادەی سەقامگیریی کەلتوور تا هاتووە کەمتر بۆتەوە و گۆڕان تیژڕەوتر بووە. لەم دەمە تازەیەشدا، پرۆسێسی گۆڕانکاری زۆر خێراتر تێدەپەڕێت. نەك تەنها لە بەرهەمهێنانی کەلوپەلی شارستانییەتدا، بەڵکو فۆرمی بیرکردنەوەی‌سەردەمیش بە خێرایی دەگۆڕێت.
هەر لەگەڵ دەستپێکی سەردەمی شارستانیدا، ڕەوتی گۆڕان‌ڕوو لە زیادبوونە.
تێکڕای گۆڕان لە کەلتووردا، بە هیچ واتەیەك یەك شێوازی گۆڕان ناگەیەنێت. لەوانەیە ئێمە لە ڕەچاوکردنی سەردەمی کەلتوورێکدا ڕەوتی‌سەقامگیریی گۆڕان بە دی بکەین کە جیاواز بێت لە ڕەوتی تێژڕەوی گۆڕانی هەمان کەلتووردا. بۆ نموونە ئەگەر ئەو کەلتوورە بە کەلتوورێکی تری سەقامگیر بەراورد بکەین، دەبینین کە ئەو کولتوورانە لە یەك جیاوازن. هەر بۆیە گۆڕانەکانی کەلتوورێک بە خودی خۆی لە سەردەمێکەوە بۆ سەردەمێکی تر بە هێوری گۆڕاوە، بەڵام لە سەردەمێکی تردا تیژڕەو گۆڕاوە. خێڵە "جەرمەنییەکان" () کە لە کۆتایی چاخە کۆنەکاندا کۆچی گەورەیان دەست پێ کردووە. گۆڕانێکی بنەڕەتییان هێنایە ناو کەلتووری ئاخاوتنەوە، یان کاتێک‌عەرەبەکان سەرووی ئەفریقایان داگیر کرد، چاخێکی تیژتر لە گۆڕانکارییان بەسەر شارستانییەتی کۆنی ئەفریقای سەرووەدا هێنا کە لە بنەمای گۆڕانی‌کەلتووری خۆی جیاواز بوو.

هەر لەو دەمانەدا هەست بە تووانەوەی کەلتووری دەشتەکییە ئەفریقاییەکان دەکرێت کە خۆیان لەگەڵ ئەو گۆڕانانەدا گونجاندووە، گەرچی ئێمە رێژە و ئاستی ئەو گۆڕانکارییە نازانین، بەڵام ریتمی گۆڕان لە ئاستی ناوخۆدا بە پەلە ڕووی داوە. رادەی تیژڕەویی گۆڕانو سەقامگیریی روودانەکان لە زوانیشدا بە دی دەکرێت. گواستنەوەیزوان لە زوانی "ئەنگلۆ_سەکسۆن" () و نۆرمانەوە بۆ زوانی ئینگلیزی تیژڕەوانە لە مێژوودا ڕووی داوە، بەڵام لەوساوە کە زوانی ئینگلیزی سەقامگیر بوو رادەیگۆڕانی زوانی ئینگلیزی هێوەر بۆتەوە. هەمان گۆڕان لە زوانی "فارسی" ئەمڕۆدا ڕوو دەدات.

گۆڕانی تیژڕەو و نائاسایی کەلتووری دەشتەکییەکانی دنیا لەم دواییانەدا بە کاریگەریی شارستانییەتی ئەورووپی ڕووی داوە. ئەوان لەگەڵدۆخی تازەیژیانی نوێدا خۆیان گونجاندووە، ئەو بەپەلە خۆگونجاندنە یارمەتی مانەوەی کەلتووری دەشتییەکانی دا، لەناونەچوونی تەواویکەلتووری هیندییە هاوچەرخەکانلە "مەکسیك و پیرۆ"، نموونەیەکی ئەو خۆ گونجاندنەیە. هیندییەکان هەندێك لایەنی کەرەسەیی کەلتووری دینی کاسۆلیکیان بە "زەردکەفت"ـی لە کەلتووری خۆیان سواخ داوە تا لەو رێگەیەوە بتوانن بەرگری لە شاڵاوی کەلتوور و شارستانیی ئیسپانی بگرن و خۆیان لە تووانەوەی کولتوری بپارێزن. بەو شێوەیە لە ڕێگای خۆڕاگرتن و گونجاندنەوە توانیان بمێننەوە.

لەو رێگەی خۆگونجاندنەوە شێوازێکی هاوسەنگیلەیەکدراوی کەلتوورییان بەرهەم هێناوە. ئەم لەیەکدانە کەلتوورییانە بە ئاشکرا دیار نەبوو تا ئەو کاتانەی کە لێکۆڵەرەوەکان، چالاکانە لە کەلتووریجیهانیی تێکەڵەبوو وردبوونەوە. نموونەیەکی زیندووی بەئاگاهاتنەوە و خۆپاراستنیهۆزی "پێوبوڵی" کە لە مەکسیکی ئەمەریکای تازە ژیان دەکەن و خۆیان لە شێوە ژیانی ئەمەریکییەکان دابڕیوە، هەرچەندە ئەوان لە رێگەی بەرهەمی ئەمەریکییەکانەوە ژیانیخۆیان رێك خستووە، بەڵام بەو خۆدابڕینە توانیان کەلتووری چنین، رەنگکردنی شووشەی دەرگا و پەنجەرە و کاری کشتوکاڵیو دروستکردنی قەنەفە و کورسی ناو ماڵی خۆیان بپارێزن و بەردەوام پەرە بە بەرهەمهێنان بدەن و رۆژانیشەممانیش بۆ کەنیسەی کاسۆلیك بچن، بەڵام بەکاسۆلیکبوونەکەیان، فۆرمی دێرینی دینەکانی خۆیانیان داوەتێ. ئا بەو شێوەیە پەیڕەویان لە کەلتووری دێرینیان کردووە. تەنانەت شێوازیخانووکردنی دێرین و هەندێك جلوبەرگی "پێوبوڵی"، گەنمەشامی بە"دەستتاڕ هاڕینو نانکردن بە تەنووری ئیسپانی کۆن" وەك سیمایەکی رابردوو، پاراستوویانە. هەر وەك چۆن ئایینی کۆنیباپیران و کاسۆلیکیان ئاوێتەی یەك کرد و گونجاندوویانە،ئاواش جەژنەکانی دێرینو مەسیحییەکانیان هاوشان بە یەکەوە گرێ داوە.

هیندییەکانئەم دوولایەنیبوونە کەلتوورییە لە ژیانی رۆژانەیاندا پەیڕەودەکەن، کە هەستێکی نابەجێلە ناخیاندا ناخولقێنێت، بەڵام کاتێك کە مەرجی هاوسەنگبوونی گشتیی ژیان بە دابڕاوی ناتوانێت لە بەردەم گۆڕانی کاراونوێدا خۆڕاگر بێت، لاوەکان ناچار دەبن بە جۆرێکی تر خۆیان لەگەڵ سیما نوێکانی ژیاندا بگونجێنن، ئا لێرەدا داهێنانێکی تری کەلتووری بەرهەم دەهێنرێت.

لە هەمان کاتدا کەلتووریئەمەریکییە رەشپێستەکان زۆر بە خێراییەکی سەرسووڕهێنەر گۆڕا، لە دوای ئەوەی کە وەکو کۆیلەیەك بۆ ئەمەریکا هێنران. ئابووریی ئەمەریکا زۆرزوو کەلتوور و زوان و بڕواو نەریتی ئەوانی لووش دا. دکتۆر "پەرسون" و دکتۆر "هێرسکۆڤیتس" و خانم "زۆرا هەرتستونگ" لەو لێکۆڵینەوانەی کە لەسەر"گانیا" ()ی هۆڵەندی لە ئەمەریکایباشوور کردوویانە و لێکۆلێنەوەکەیان لە خوارووی ئەمەریکاوە دەست پێ کردووە و بەرەو خوارووی ئەمەریکای باکور و سەرووتری چووە. لەو لێکۆڵینەوەیەدا پیشانیان داوە کە کەلتووری رەشپێستەکان کەمتر و کەمتر خۆی لە بەردەم شاڵاوی لووشدەرانەی کەلتووری ئەورووپییەکاندا راگرتووە، بەڵام هۆزە بوشە رەشپێستەکانی"سۆرینام"ـیکە لە ناوچەکانی خوارەوە دابڕابوون، تا رادەیەك هەندێك لە کەلتوورە ئەفریقییەکەیان پاراستووە، بەڵام ئەو رەشپێستانەی کە لە شارەکانی سەرووی ئەمەریکا دانیشتوون، هەر بە تەواوەتی وەکو سپیپێستەکانی دراوسێیان لێ هاتووە، بێ لەو بەربەستە رامیاری و کۆمەڵایەتییەی نێوان رەشپێستو سپیپێست کە بە کاریگەریی ناوەندی رامیاری سەپێندراوە و دەرئەنجامی ئەو سەپاندنیجیاوازییە،کەلتوورێکی سەیروسەمەرە لە ناوەندی کەلتووریی سپییەکاندا سەپێنراوە.

سەرەڕایی ئەوانەش، ئێمە لە هەندێكرووەوە رەچاوی باری سەقامگیریی کەلتووریی دەکەین، ئەگەرجی کۆمەڵگای مۆدێرن لە زۆر رووەوە بە گورانکارییەکی خێرادا تێدەپەڕێت و کار لە کەسایەتی شارستانیی ئێمە دەکات و کێشەیەکی زۆر بۆ "نەریتخواز" دروست دەکات و رادیکاڵی بەهەڵپەش، کە رێز لە ڕابردوو ناگرن، بە پەرۆشەوە هەوڵدەدەن، کە داهاتوویەکی عەقڵانی لەبەررۆشنایی ئەو ئایدیالانەی بینابکەن، کە بڕوایان پێ هێناوە. کێشە و ململانێی نێوان نەریتخوازی نەگۆڕ و رادیکالی هەڵپەکەر لە دەزگاکانی خوێندنو یاسا و تێوەرییە ئابوورییەکان و دینو هونەردا بە ئاشکرایی بەر چاو دەکەوێت. کار و کاردانەوەی ئەو دوو رێبازە وەکو "دوو بەرەیە" کە لە بەرامبەر یەکتر راوەستاونو هەر یەکەیان بە جۆرێک هەوڵی خۆسەپاندن بەسەر ئەوی تردا دەدات. لەو

ململانێیەدا: "کۆیلایەتی و ئازادیی تاك"، "سەرمایەداری و سۆسیالیزم"، "دۆگمایدینی و ئازادیی بیروڕا" یان سەپاندنی ئەم فۆرمی هونەریی یان ئەو فۆرمێکی هونەری کە پێچەوانەی یەکترن،بە دی دەکرێن. ئەمانە هەندێك لەو کێشانەن، کە لە ناخی کۆمەڵگادا هەن. ئەم بوونە تێکەڵاوەیکەلتووریی تەنها لە کەلتووری "تیژگۆڕاو"دا بە دی دەکرێت. کۆن و نوێ بوونەتە هاوشانی یەك‌و بە یەکەوە لەم سەردەمەدا خۆیان گوزەراندووە.

ئێمە خولیایەکمان هەیە، ئەویش ئەوەیە کە توانای کەلتوورەرەگەزییەکان کە دەسکەوتیان باشترە، بە دەستکەوتە ئابوورییەکانی دەپێوین. گەرچی تیژگۆڕاندنی کۆمەڵ، ئەم شێوازی بیرکردنەوەیە ئاشکرا دەکات. بەگوێرەی ئەو پێوانەیە ئەو رەگەزانەی کە بە پەلە دەگۆڕێن، بە گەشەسەندوو ناو دەبەین.

لەبەر ئەو هۆیانە گرنگە مەرجەکانی سەقامگیریو گۆڕان لە کەلتووردا ئاشکرا بکەین تا خوێندنەوەمان بۆیان هەبێت‌و بزانین ئایا گۆڕانەکان کە ڕوو دەدەن، لە بنەڕەتدا گۆڕانی کەلتوورییین یان بڕیاردراون. رەفتارێك کە لە بنەڕەتدا بڕیار دراوە، بە زگماك ناو دەبەین. کاتێك ساوایەك دەگری و پێدەکەنێت، دوایش کە پێ دەگرێت. کردارەکانی وەکو "هەناسەدان، جووین، پاشەکشێ لە بەردەم شاڵاوی هەڕەشەی کتوپڕ"دا، بە زگماك ناو دەبرێن، بەڵام هەست بەو بوونە بۆ بابەت کە لە ئارەزووە وە نزیکە بڕوا دەکرێت کە لە بنەڕەتدا بڕیاردراوبن. ئێمە پێویستمان نییە کە فێری ئەمانە بکرێین، گەرچی زۆربەی ئەو کارانە بۆ بەردەوامیی ژیان پێویستن. ئێمە قەت ناتوانین هۆکارە دەمودەستییەکانی فەرمان بەجێگەیاندن بژمێرین کە لە بنەڕەتدا بڕیار دراون، چونکە خودی وریاکەرەوەکان لە کاتی پێویستدا ئامادە دەبن‌و ئێمەش ڕاستەوخۆ کاردانەوەمان بۆیان هەیە، بێ ئەوەی لە خۆئامادەکردندا بە ئاگا بین تا بەگوێرەی کاریگەرییان کاردانەوەمان هەبێت. لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك جار کاردانەوەکان هێوەر دەکرێتەوە یان خەفە دەکرێت، بێ ئەوەی ئێمە لە هەستەوە رەزامەند بین بەو خەفەکردنانە کە دەیانکەین. لەوە دەچێت بەم شێوەیە فێری ترس تێپەڕاندن بووبین. ئەگەرچی جێبەجێکردن‌و پاشەکشێ یان هێوربوونەوە گرانە، بەڵام کردنیان مەحاڵ نییە.

ئەزموونە بنەڕەتییەکان، وا لە ئێمە دەکەن، کە ڕاستەوخۆ وا هەڵسوکەوت بکەین، کە لەناکاو ڕوو دەدەن وەك ئەوەی کە زگماکن. ئەمە هەڵەیە، چونکە خووەکان لە کۆرپەییەوە بۆ منداڵی لەسەر ئێمە سەپێنراون. هەمان سیمای سەپاندن هەیە. ئەو سیمایانەن کە بڕیاری شێوازی چالاکییەکانی ئێمە دەدەن، پەیکەریبنچینەیی ئۆرگانیزمی ئێمە پێك دەهێنن، بۆیە پێویستە ئێمە ئەو شێوازە تایبەتییانەی کارکردن بناسینەوە کە کەلتوور بە سەرماندا سەپاندوویەتی.

ئێمە دەبێت خواردن بخوێن تا بژین، چونکە پێویستیمان بە مانەوە هەیە. ئەو مانەوە مرۆڤییە، وای لە مرۆڤی ناوچەی "ئەرتیك" () کردووە، کە ناچار ببن بە گۆشتخواردن ژیان بگوزەرێنن. هیندییەکان بە سەوزەخواردن ژیانی خۆیان گونجاندووە، هەر یەك لەو کەلتوورانە لەگەڵ پێویستیی رۆژانەیاندا شێوازێکی جیای مانەوە و خواردنیان بۆ خۆیان هەڵبژاردووە.

ئێمە کە دەڕوێن، لە بنەڕەتدا قاچمان جۆرە مەرجێکی رۆیشتن بە سەرماندا دەسەپێنێت، کە چۆن رەوت بکەین، ئەو رەوتکردنە وایکردووە، کە بیر بکەینەوە تاقونەرەکەمان پاژنە و شێوازی تایبەتیان هەبێت. لەو کاتانەیکە رەوت دەکەین، لاشەمان ئەو شێوازە وەردەگرێت، کە جەستەی رەوتکردنمان بڕیاری داوە، گەرچی زۆربەی رەوتکردنمان لە لاسایی دەوروبەرەوە سەرچاوە وەردەگرن. زۆر کات رەوت‌و هەڵسوکەوتی رۆژانەمان، چونکە دووبارە دەبنەوە،ئێمە ئۆتۆماتیکییانە و بێ بیرلێکردنەوە دەیانکەین. رەوتەکە لەوە دەچێت، کە بە زگماکی هاتبێتە کایەوە، بەڵام کاتێك هەوڵی گۆڕانی ئەو رەوتکردنە دەدەین، هەست دەکەین، کە رووبەڕووی بەرگریی جەستەمان دەبینەوە. ئاگامەندی لە کات‌و ئاستی ئۆتوماتیکییەتی رەوتکردن، لە ساواییەوە لامان وەکو زگماکێکی کاردانەوە دامەزراوە و بەو شێوەیش کار دەکات.

لە هەموو ئەو بارانەدا، توانای گەشە سرووشتییەکان بەشێکن لە بزوێنەرە (مۆتۆڕ) خوویەکان کە لە بنەڕەتدا بڕیار دراون‌و لەو کاتانەدا کە بزووتنەوە تایبەتییەکان دەبنە کاری ئۆتۆماتیکی، بەردەوامی بە خوو دەدەن.

تایبەتمەندیی بەکاربردنی زوان ئاشکرا بە تاکەوە دیارە. گەرچی توانای پەیڤیین، لە بنەڕەتدا بڕیار دراوە، لەبەر ئەو هۆیە،زوان بە زگماك ناو دەبەین. لەگەڵئەوەشدا وتنەکان هەرچۆنێك بن، ئێمە چی دەبێژین تەنها ژینگە بڕیاری دەدات. ئێمە دەتوانین فێری زوانێك یان چەند زوانێك ببین، بەگوێرەی ئەو دووانانەی لە دەروربەرماندا دەوترێن‌و دەبیسترێن. کاتێك کە دەدوێین، لێو، زوان و سەرجەم ئۆرگانەکانی دووان بە کار دەبەین، بە بێ ئەوەی ئاگامان لەو ئورگانانە بێت کە سەرچاوە و بونیادو زوانی دووان پێك دەهێنن.

ئەگەرچی هەندێك جار لە گۆکردنی وشەدا بەرەنگاری لادانی شێوەی گۆکردن دەبینەوە، بەڵام کاتێك وەکو پێگەیشتوویەك کە هەوڵ دەدەین فێری زوانێکی تازە ببین، رووبەڕووی هەندێك سنووردارییو گرانیی گۆکردن دەبینەوە کە زۆر ئەستەمە بە شێوەیەکی پاراو وەک زوانی خۆمان بتوانین بە زوانی بیانی کە لە گەورەییدا فێری

دەبین، بدوێین. بە تایبەتی لەو کاتانەدا کە هەوڵی فێربوونی زوانێکی تاز دەدەین. ئاشنایی بە هەیکەلی زوانە تازەکە داوامان لێ دەکات کە فێری گۆکردنێك ببین کە بە زگماکی پێیان ئاشنا نین، لەو کاتانەدا بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی فێربوون ڕوو نادات، بەڵکو کارکردنو لاساییکردنەوە داوا دەکات کە بیکەین.
بیرکردنەوەکانو قسەکردن هاوکارن و لەگەڵماسولکەکانی کە دەنگ دەبزوێنن. تەنانەت هەندێك مرۆڤ، بزووتنەوەکانی گۆکردن و دوواندن بە بیرەکردنەوەکانی لەو چرکەی گۆکردنانەدا بە یەکەوە دەبەستنەوە. دیارە شێوازی بزووانی ئۆرگانی دەنگ لە مرۆڤەکاندا چوونیەك نین. کاتێك ماسولکە بزوێنەکانی ئیتاڵییەکان بە ماسولکە سڕبووەکانی ئینگلیزییەکانبەراورد دەکەین، سەیرمان بە شێوازە جیاوازەکانی هەردوو زوانەکە دێت.
توانای بەکاربردنی ئامراز لە لایەن مرۆڤەوە لە بنەڕەتدا بڕیار دراوە. ئەمە توانای زگماکییە کە مرۆڤ هەیەتی. هەرچۆنێك بێت، ئەمە ئەوە ناگەیەنێت، کە لە زگماکییەوە ڕەچەتەی گەشەسەندنی پێشوەخت لە خودی مرۆڤدا نووسراوتەوە. چونکە کەمترین زانیاری لەمەڕ گەشەی ئامراز لە ناوچە جیاکانی دنیا، مۆرکی ناوچەییو سەردەمی تایبەتی گۆڕانیان پێوەیە دیارە، کە سەر بە نەریت و ناوچە جیاوازەکان، کە داهێنەنانی زوان و گۆکردنەکان، پەیوەستن بەو ڕووداوانانە، کە لە ناو خۆیاندا ڕوویداوە. داهێنانە خۆیەکان لە بنەڕەتدا بڕیاری جیاوازییان داوە. هەڵبژاردنی کەرەستەی خۆبەرهەمهێنانەوە، بەشێکی پەیوەستە بە ژینگەوە و بەشێکی پەیوەستە بە دۆخی داهێنانەوە. ئێمە پۆڵا و شتی ترمان بە کار بردووە، ئەفریقاییەکان ئاسنو یەکێکی تر بەرد و ئێسکی بە کار بردووە. لە زۆر کاتدا ئامرازیبەکاربردن پەیوەستە بە جێگا و مۆتۆڕی "خوویی" بەڕێوەبردنەوە.
لەباری ئاساییدا ئێمە چیمان لا خۆشە یان لا ناخۆشە هەڵیدەبژێرین. لە دێرزەمانەوە توانیومانە "مۆزیك" بەرهەم بهێنین و چێژی لێ وەرگرین، بەڵام زۆربەمان چێژ لە جۆرە مۆزیکێکی جیا جیا دەبینین، ئەوە چێژە جیاوازنە پەیوەستە "بەخووە"، کە گرتوومانە. بۆ نموونە لای هەریەك لە ئێمە هارموونی، ریتم لەگەڵ مێلۆدی مانای جیا دەگەیێنێت، هەر وەك چۆن مرۆڤێك کە مەشقێکی تایبەتی لەگەڵ مۆزیکدا هەیە و چێژێکی جیاواز لە یەکێکی تر دەبینێت، کە هەمان ئەزموونی ڕاهێنانی نییە.
هەرچییەك کە بە ساوایی و لە منداڵیدا بە دەست دێت لە ڕێگەی "خوو"ە هەمیشەییەکانەوە دەبنە ڕاهاتنێکی ئۆتۆماتیکی. ئۆتوماتیکییەت هەم کاریگەرییگەریەکی نێگەتیڤ و هەم پۆزەتیڤ لەسەر مرۆڤ جێ دەهێڵن.
هەر کارێك جیاواز لەوکارانەی کە خوومان پێوە نەگرتووە و دەیکەین، بۆخۆمان یەکسەر بەرامبەری دەوەستینەوە یان بە لامانەوە سەیر و نابەجێیە، کە دەیکەین. لەو کاتانەدا دەنگێکی هەستیار بە دوای کارە جیاوازەکەدا دێت، کە وەك ئەوەیە کە کارەکە بەشێك لە "خوو"ی لەوەبەرمان نەبووە. لە زۆربەی کاتەکاندا کە لە کاری ئۆتۆماتیکی لا دەدین، هەست بە بەرهەڵستی دەکەین. سەگێککە فێر دەکرێت قاچی پاشەڵیمان بداتێلە جێی دەستی، ئێمە زیاتر بەو کارەی پێدەکەنین. بەرگێك کە رواڵەتی جیای هەیە، کاتێك کە لە بەری دەکەین، نەریتی باو بە چاوی سووك بۆی دەڕوانێت، بەڵام بەرگێك کە لەوەوبەر باو بووە و لە ئێستادا مۆدیلی بەسەر چووە و ئێمە لە بەری دەکەین،ئەوا دەبێتە جێی سەرسووڕمان. بۆ نموونە، بەسە بۆ ئێمە بیرکردنەوە لە سەیروسەمەرەی کراسی "هوپ" () بکەینەوە، ئەگەر ئەمڕۆ ئافرەت لە بەری بکات، یان کراسی سپی کە پیاوان لەمەوبەر لە بەریان دەکرد، ئەگەر ئەمڕۆ ئێمە ئەوانە لە بەر بکەین کارمان تێدەکات. کاتێکئێمە کە بەرگ دەپۆشین ناچارین بیر لە بەرهەڵستەکان بکەینەوە کە ڕەوشتو خووی باو سەپاندوویەتی.
زیاتر لەوانەش بەرهەڵستی ئەو بارانەیە کە هەستی کاردانەوەی بەهێز دەورووژێنێت. بۆ نموونە لە بەجێنەگەیاندنی خووڕەوشتە داڕێژراوە کۆمەڵایەتییەکان لە کاتی نانخواردندا، زۆربەمان هەستیارین کە ئەو خووە داڕێژراوانە پێشێل نەکەینو پەیڕەویان بکەین. گەرچی دەزانرێت خەڵکانێکو هۆزی جیا هەن کە خواردن بە دەست دەخۆن. ئەو خووی خواردنەی ئەوان هەستی ڕشاندنەوە لای ئێمە دروست دەکات کە بیریان لێ دەکەینەوە، چونکە ئێمە وا فێر بووین کە بە "کەوچکو چەتاڵ" لە کەشێکی هێمندا نان بخۆین، بەڵام هۆزە هیندییەکان خوویەکیان هەیە، گەر یەکێك لە دوای نانخواردن لێو نەتەقێنێت بە سووکایەتیپێکردن لە قەڵەمی دەدەن. نەتەقاندی لێویش ئەوە دەگەیەنێت کە نانەکەی خۆش نەبووە. ئەوکارە لای ئێمە مایەی قێزکردنەوەیە، بەڵام لای ئەوان پڕ بە پێستی خۆیەتی.
لەوانەش سەرسووڕهێنەرتر کاردانەوەیئێمەیە دەربارەی ڕەفتارێك کە پێشێل دەکرێتو ئێمە بە پەرۆشەوە گەواهیی گۆڕانی دەدەین. لەو کاتەدا ئاسایی یان نائاسایی چی دەگەێنێت؟. لێکۆڵینەوە وبەراوردکراوەکان کە لەمڕۆدا بە دەست هاتوون،دەربارەی ئەوکارانەی کە لە سەراپای جیهاندا ئاساییە،چی دەگەیەنێت؟ بەڵام بیری ئاسایی یان نائاسایی لای هەر لایەنێك لەڕادەبەدەر جیاوازە. ئەو بەرگەی ئێستا ژنان لە بەری دەکەن، سی ساڵ لەمەوبەر بۆ ژنانی ئەو دەمە نائاسایی دەبوو.
ڕەشپێستەکانی ئەفەریقای خواروو کە سڵاو لە گەورەپیاوێك دەکەن، پشتی تێدەکەنو خۆیان دەچەمێنەوە و بە جێی دەهێڵن. هەندێك لە هیندییەکانی ئەمەریکای خواروو بە نائاسایی دەزانن کە لە بەردەم یەکێکی تردا نان بخۆن.

شێوازی ئاسایی ڕەفتار هەرچۆنێك بێت، پێشێلکردنی نەریت بە توندی بەرهەڵستی لێ دەکرێت.
هەموو شێوەکانی هەڵسوکەوتی ئۆتوماتیکی تایبەتمەندێتیی خۆی هەیە. کرداری ئۆتوماتیکی لە بەجێگەیاندندا پلەیەکی زۆر نزم لە ئاگامەندی دەوێت. کاتێك کە بمانەوێت بەرپەرچی ئۆتوماتیکیەتی ڕەفتاری خۆمان بدەینەوە، گەواهی گرژی و خرۆشاندنێکی سەرنجراکێش‌لە خۆماندا بە دی دەکەین، کە بەڵگەی بەرگریمانە لەو کردارەی کە خۆمان دژی خۆمان بە جێی دەگەیەنین. ئەوەی پەیوەندی بە مۆتۆری خووگرتنمانەوە هەیە، سەختییەکەی‌لەو بنەمایەدایە کە خۆمان، خۆمانمان لە سەری‌بونیادناوە، بۆیە ئەو بونیادە بەرهەڵستی لە کردنی دەکات تا خوویەکی‌تازە جێی خووە دێرینەکە دەگرێتەوە. لەگەڵ چوونە تەمەنەوە بەرهەڵستی خۆمان گەورەتر دەبێت. لەوانەیە کە ئەمە کەمتر پەیوەندی بە بێتوانابوونەوە هەبێت وەك لە هۆ، کە بەردەوام داوای کارمان لێ دەکات و ئێمەش کاتمان نییە تا خۆ لەگەڵ شێوازی تازەی خۆدا بگونجێنین. لە بێبایەخیدایە کە بەرهەڵستی دەکەین. لەوانەیە لە ترسی ئەوەش بێت کە خووە تازەکە ناشیرین دەرکەوێت و ترسی جددیشمان لە کۆمەڵ‌هەبێت، نەکابمانبوغزێنن، بەڵام تەنها ترس نییە لە هەڵوێستی ڕەخنەیی کۆمەڵ کە وا لە ئێمە دەکات بەرهەڵستی لە گۆڕینی خوو بکەین، خۆشمان بە تەواوەتی‌و نەویستانە لە بەردەم گۆڕانی خوودا جۆرێك لە بەرهەڵستیمان هەیە.
لێنەبوردنی ڕەهای کۆمەڵایەتی کە زۆر کات لە سەر کاردانەوە و هەستی خرۆشاندن‌و بەرهەڵستیی ئۆتوماتیکییەتی دارێژراوە، مرۆڤ وا لێ دەکات شێوازی بەرپەرچدانەوە بگرێتە بەر. بۆ نموونە دەمارگیریی کەنیسە کە لە ڕۆژگاری پێشوودا بە توندی سزا و ئازاری بێدینەکانی داوە، ئەمڕۆ پێویستە ئێمە ئەو ڕەفتارانەی ڕابردووی کەنیسە و بیرە ڕەهاکان تاوتوێ بکەین، کە بۆچی ئەوان ئەو کارانەیان بەو شێوەیە ئەنجام داوە. ئەوسا کەنیسە مرۆڤی فێری دۆگمای ئایینەکان دەکرد و بەسەر هەموو تاکێکدا بە چرووپری بیروبڕوای دینی دەسەپاند. ئەو ڕێڕەوە هێدی هێدی بووە بەشێك لە ئۆتوماتیکی کار و بیرکردنەوە کە هەستێکی بەهێزی بەرپەرچدانەوە لە دژایەتی ئەوان جووڵانەوە. دەستەواژەی دەمارگیر بە تەواوەتی هەڵوێستی ئایینی ناگەیەنێت، گەرچی ئەو شێوازە دەبێتە بنچینەی خووی سایکۆلۆجی و بیرکردنەوەی ئۆتوماتیکی کە بە ئاستەم دەگۆڕێن‌و ئەو ئاستەمییە هێڵێکی تازەی بیرکردنەوە بەرهەم دەهێنێت کە سەرەنجام وەك کاری دژەکۆمەڵ دەردەکەوێت‌و تاوانی گەورەی لێ دەکەوێتەوە.
لە ئێستای جیهاندا لەنێوان لایەنگرانی "ناسیۆنالیزم‌و ئەنتەرناسیۆنالیزم"دا کێشمەکێشی جیاواز هەیە. بە هەمان شێوەش لە ناوەندە زانستییەکاندا هەمان کێشە هەیە، هەر بۆیە لێنەبوردن‌و بەرهەڵستیی سەرسەخت لە دژی تیۆری یەکتر بە دیدەکەین. ئەو کێشەیەمان‌ئاماژەیە بە بێتوانایی لێکدانەوە و تێنەپەڕاندنی نەریتی پەسەندنەکردنی بۆچوونی جیاواز و مشتومڕ لە جێی گفتوگۆنەکردن‌و بەرپەرچی یەکتر دەدەنەوە، پەیرەوە دەکەین.
کاریگەریی پۆزەتیڤ و نێگەتیڤ، ئۆتوماتیکی کارێکی دامەزراوە، کە دەرئەنجامەکەی بە تەواوەتی لەناو کەلتووردا سەقامگیربووە. تاکەکان بەگوێرەی ڕێڕەوی کەلتوور هەڵسوکەوتیان دەگوزەرێنن، بەڵام کاتێك کە تاکەکان چوونیەك کاری ئۆتوماتیکی کۆمەڵایەتی پێشێل دەکەن، کەلتوور سەقامگیریی پلەوپایەی خۆی لەدەستدەدات و هێدی هێدی لە ناو دەچێت. هەڵکردن‌و هەڵنەکردن، جێگیربوون و جودابوونەوە و بەیەکەوەگرێدران‌و لەیەکجیابوونەوە بە زەبری نەریت و خوو دامەزراوە. پشکنین‌و گەڕان بە دوای مەرجەکانی هەڵکردن و هەڵنەکردن بە یەکەوە،ئێمەی بەم دەرئەنجامانە گەیاندووە.
هەڵکردن لەگەڵ چالاکییە زگماکییەکاندا جەخت لەسەر بونیادی ئۆرگانیزممان دەکات، هەڵکردن لەگەڵ ئۆتوماتیکییەتی کار و نەریت جەخت لە سەر بەڕێوەبردنی کۆمەڵایەتیمان دەکەن. ساوا بە لاساییکردنەوە فێری ئاخاوتن دەبێت و لە ماوەی چەند ساڵێکدا بە سەر بزووتنەوەکانی قوڕگ، زوان، مەڵاشوو و لێوەکانی‌دا زاڵ دەبێت‌و لە کۆتایی‌دا زۆر بە خێرایی و ڕێکوپێکی فێری زوانی دووان دەبێت. ئەگەر منداڵەکە لەو دەمەدا لە ژینگەیەکەوە بۆ ژینگەیەکی تر گوازرایەوە، ئەوە ئاسان بە زوانێکی تر ئاشنا دەبێت. منداڵ پێش ئەوەی تەواو لە سەر گۆکردنی زوانی یەکەم ڕاهاتبێت، ئاسان فێری گۆکردنی زوانی دووەم دەبێت. چونکە منداڵ‌تا ئەو دەمە توانای فێربوونی گۆکردنی زوانی تری هەیە و دەتوانێت زوانی دووەم بە ڕێکوپێکی و ئاسانی فێر ببێت. بەڵام بۆ مرۆڤێکی گەورە زۆر گرانە کە بە شێوەیەکی ئاسایی‌وەکو منداڵێک فیری گۆکردنی زوانێکی تر ببێت یان گۆکردنی زوانێکی تر ئاسان فێر بێت یان بیگۆڕێت. لە منداڵییەوە ئۆتوماتیکییەتی خوو دادەمەزرێت‌و ئۆرگانەکانی دەربڕین و گۆکردن گەشە دەکەن و بە ڕۆژانەش ناچارە کە ئاخاوتن لە سەر ئەو شێوازە بکات. لە ڕێی لاساییەوە هەندێك هێورکردنەوە ڕوو دەدات، بەڵام دابڕینی گرانە تا ئەو خووە بگۆڕێت و لەوانەشە لە هیچ بارێکیشدا بە تەواوەتی نەگۆڕێت. هەندێك جووڵانەوەی ناکاو هەن کە مرۆڤ نەویستانە وەك خوویەك دەیانکات. ئەو جۆرە خووانە پەیوەستە بە نەخۆشیی‌دەماغەوە. خووە سەرەتاییەکانیش کە بە سەر جموجووڵەکانی لەشدا زاڵن. لە منداڵییەوە مامەڵە لەگەڵ لەشماندا بە شێوەیەکی تایبەتی دەکەن. هەر جموجۆڵێکی لەش کە بە ئۆتوماتیکی دەیکات، زۆر ئاستەمە، ئەگەر بێت‌و هەوڵ بدەین شێوازی کارەکەی بگۆڕین، چونکە ماسولکەکان بە گشتی پێشتر سەقامگیر

بوون. بۆ ئەوەی ڕۆیشتنمان بگۆڕین، یان شێوازی دەستی نووسینمان بگۆڕین، یان بزووتنەوەی دەموچاوەکان لە کاتی وەڵامدا بە شێوەی سۆزداری دەربڕین، ئەوانە هەمووی کاری گرانیدەوێتو ئاستەمیشە کە جێی ڕەزامەندیی تەواوی خۆمان بن کە لە کاتێکدا دەیانگۆڕین.
هەر مامەڵەیەك بۆ "لەش" ڕاست بێت بە هەمان شێوەش بۆ پرۆسێسی "بیرکردنەوە"ش وەهایە. کاتێك کە ئێمە فێری جۆرێك پێناسەی بیرکردنەوە دەبین، ئەو کاتە زۆر گران دەبێت، کە ئەو شێوازە بۆ شێوازێکی تازەتر بگۆڕین، ئەگەر بێت و لە منداڵییەوە فێری خووگرتن بە هەستی گریان، پێکەنین نەکرێن، ئەوا لە گەورەییدا تووشی گرانیی زیاتر دەبین، کە ناتوانین وەکو ئەوانی تر ئەو هەستانە دەربڕین. فێربوونە سەرەتاییەکانیمنداڵییە کە دەبنە نەریتی ژیانی دوای گەورەبوونمان، ئەو فێربوونانەیە، کە دەبنە ڕاستییەك کە زۆربەی مرۆڤەکان گومان لە نادروستییانو دروستی بنچینەکانیان ناکەن. لەم دواییانەدا، دەروونناسان پێ دادەگرن لەسەر گرنگیی مۆرکی منداڵی لە سەر گەورەبوون. لە پێنج ساڵی یەکەمی گەشەی منداڵدا هەرچییەك ڕووی دابێت، ڕێبازی کار و کاردانەوەیتاك دادەڕێژێت. خوویەك کە لەو دەمەدا دامەزراوە، دەبێتە ئۆتۆماتیکی و بەرهەڵستیی هەموو گوشارێکی گۆڕانی لەوەو داوا دەکات.
گەر بێتو بوترێت خوو بە تەنها لە کاردانەوەی تاك بەرپرسە، زیادەڕۆیی دەبێت. بێگومان ڕێکخستنی لەش لە کاردانەوەدا دەورێکی گرنگ دەگێڕێت. دەوری لەش بە ئاشکرا لە تاکی "کەمعەقڵ" یان زۆر "بەهرەدار"دا بە ڕوونی دەردەکەوێت. زۆربەی دانیشتووان شێوە و کارکردنی لەشیان لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆڕدرێت و هەر لەو کاتەنەوەیە کە شێوە و بەهرەی جیا لەناو گرووپدا دەردەکەوێت، گەرچی بونیادی کەلتوور لەو بارە جیاوازەدا کاریگەریی بنچینەیی لەسەر گرووپەکە دانانێت. جیاوازیی کەلتوور وابەستەی ئۆتۆماتیکیی نەریتە، کە خوازیاریەتی لە سەرچاوەی پارێزەرییەکەیەوە وەردەگرێت.

سەرەتا و ددانپێدانان ()

()

پاش هەشتا ساڵ دامەزراندنی مۆزەخانەی بەغداد لەلایەن "گێرترۆد بیل"ـی ئاسەوارناسەوە بەریتانیاوە، لە (٢٠٠٣) دا تاڵان کرا. لەو دەمەدا ڕۆژنامەوانەکان بانگی "مردنی مێژووویان" ڕاگەیاند. ئاسانە بزانن بۆچی لەلایەن ڕۆژنامەکان ئەو بانگە درا. لە کۆتایی چاخی بەستەڵەکدا، لە دوروبەری دوانزە هەزار ساڵ لەمەوبەر، خۆرهەڵاتی ناوەڕاست گەواهی بۆ دەستپێکی ئەو گواستنەوەیە دا کە لە مێژووی لەوەوبەری دونیادا وێنەی نەبووە، ئاراستەی ئەو گەشە و گۆڕانە تا ئەمڕۆش لە دونیای ئێمەدا بەردەوامی هەیە. لە (٨٠٠٠ پ. ز)دا، یەکەم دامەزراوەی"نێشتەجیی وماڵداری ئاژەڵ و گەنم و جۆ" کێڵان، هاودەم بە سەرەتاکانی گەشە و گۆڕان لەوێ دامەزرا. دوا بە دوای یەک بە یەکی هەزار ساڵەکانی یەکەمی ئەرز کێڵان لەو ناوچانەدا دەستپێکرد و بە دەوری ناوچەکانی دەریای سپی و ئەوروپادا بڵاوبوەوە. هەروەها لە ناوەڕاستی ناوەندی خۆرهەڵات خۆیدا، نەشونمایەکی تر سەری هەڵدا کە جیهان و ئەورووپا بۆ هەزران ساڵ پێی نامۆ بوون. لە (٤٠٠٠ پ. ز) شاری گەورە و ئاڵۆز

بە درێژایی رووباری "دیجلە و فورات"، کە عێراقیئەمڕۆ دەگرێتەوە،سەری هەڵدا. دۆزینەوەیسەرەتایی سیستەمی نووسین (مێژووونوسەکان بە مێزۆپۆتامیای دێرین ناوی دەبەن)، لە دەوروبەری (٣٣٠٠ پ. ز) لەو ناوچەیەدا ڕووی دا، لە خۆرئاوای "مێزۆپۆتامیا" بە درێژایی ڕووباری" نیل"، گرووپێکی جیاواز لە دەستنووس لەو سەردەمەدا سەری هەڵدا.
ئەم پەڕاوە حسابێکی نوێ بۆ ئەو گەشە و گۆڕانە نایابەی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی و تەکنەلۆجی و زۆر شت کە بە دوای گۆڕانەکە هاتووە، دەکاتەوە. بابەتی سەرەکیمان دوو دەوڵەتی "پاشایەتی" بە هێزی هاوتەریب و جیاوازە کە لە بەینی ساڵەکانی (٢٣٠٠ بۆ ٣٠٠٠ پ. ز) لە "عێراق و میسر"ی ئێستادا سەریانهەڵدابوو، لە راستیدا ئەوان دەوڵەتی تەواو یەکگرتووبوون. لە مێژووی مرۆڤایەتیدا ئیمپراتۆری نوێ سەریهەڵدا. سەرهەڵدانەکەیان وای لە شوێنەوارناس و مێژوو نووسەکانی کردوە، کە دەربارەی ئەو سەردەمە سادەییە "لانەی لە دایک بوونی شارستانی خۆرهەڵاتی" بنووسن. مەزنی و شکۆداری ئەو فەترانە لە ئێستادا زۆر سەرسووڕهێنەر نییە، بەڵام وابەستی ئێمە بە ناوەڕاستی خۆرهەڵاتەوە کە جێگەی "لەدایکبوونی ئاوەدانی" سەرەتایی بووە، بنەمای کۆمەڵایەتی ئێمە پێکدەهێنێت، تا ئەمڕۆش ئەو پەیوەندیە پتەوە ماوە. لەگەڵ ئەوەشدا درێژوبوونەوە ئەو گەشەکردنە بەرز خەملێنراوە، جۆرێکی جیاوازی لە بیرەوەری دەربارەی "خۆرهەڵات" هەیە؛ نامۆیی و هەندێک سەیرو سەمەری جیهانی سەردەم، کە لەسەر نارەزای شارستانی ئەم سەردەمە ژیان دەکات؛ وەک هەڵخەڵتاندنی خزمایەتی پیرۆز هەستپێدەکرێت و چارەنووسی مرۆڤایەتی لەلایەن ئەو خزمە دوورانە و خودایەکی نەناسراوە بەرێوەدەبرێت.
زۆرینەی مرۆڤی ئەم سەردەمە لە چاویلکەی "هۆلویدەوە" و خەیاڵی کەسانی وەک "ولیم پلات"ەوە لە رابردووی "مێزۆپۆتامیا و میسر" دەگەن، کە باس لە دەرپەڕاندنی جنۆکە دەکەن، نەک تێگەیشتن لە نووسینەکانی "یۆنان، رۆما، تەورات، ئینجیل" کە دونیا بینینی نەوە سەرەتاییەکانی خۆرئاوایەکان بووە.
زۆر لەو خەیاڵانە_ دونیایەک لە موومیا، دێو، خێزانە خوێنمژەکان _ یەک بابەت لە خۆ دەگرن: داگیرکاری بۆرجوازی، لاشەی خۆرئاواییە شێوەیەکە لە خێزانی دەسەلاتی خەلافەتی زانست و ئاشتی دەشێوێنێت. ئەوانەش بنەمایەکی دینییان هەیە، چوونکە ئەوان بەردەوام پەنا دەبەنە بەردەم ئەو بۆچوونانە، کە نوێنەرایەتی دەکەن، ئەوەش زیاتر لەسەر"سام"بوون، گومانی قوڵ لە ڕۆحی سەردەمدا دەربارەی ژیان و ڕاستگۆی "خۆرئاوا" دروستدەکات.
بەڵام سەرچاوەکەیان چییە؟
لە بەشی دووەمی پەڕاوەکەدا، پەیوەندی بەوەی کە چۆن مۆدێرنەتی پێشوازی لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست کردووە، شوێنپێی ئەو پێشوازییە بۆکەلتووری باوباپیرانمان، زانراوی مەجازی، سەردەمی لە ناوچوونی ڕژێمی میرایەتی() و خزمایەتی پیرۆزی شۆڕشی ئەوروپای دەبەمەوە. بەر لەمە زۆر دەربارەی بیرۆکەی "خۆرهەڵات" دژ بە "خۆرئاوایە" نووسراوە: رەگی ئەو بۆچوونانە بۆ شەڕی کلاسیکی دێرینی فارس و یونان و بەرنامەی درێژکراوەی ئیمپراتۆری سەردەم دەگەڕێنمەوە. بەڵام سەرهەڵدانەوەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و دەرکەوتنی سەردەمی و بەئاگای خۆرهەڵات لە خۆی پەیوەندی بە رەهەندێکی ترەوە هەیە، منیش لەم کاتەدا کە دەبینم کۆمارییەکان، بە هیوای هەڵهاتنی سەردەمێکی نوێن و ترسیان لە دەسەلاتی کەلەپووری خانەوادەی ڕژێمی میرایەتی هەیە، لەو روانگەیەوەپێشنیار بۆ پێویستی یەکگرتووی ناوخۆی ئەوروپایی زیاتر لە ئێستایدەکەم.
ئەم پرۆسێسە بە "لەبیرچوونەوەی رژێمی دێرین" ناو دەبەم، کە دەتوانرێت هەست بە ئاسەوارەکەی، لە نووسینەکانی" ئیسحاق نیوتن"، دەربارەی رەچەڵەکی خانەوادەی "نهری میسر و فورات (رۆشنایی شۆرشی ١٦٨٨ ()" و نووسینەکانی "s'Comte d Volney (1791) ()" بکرێت بۆ "ئاسەواری رۆژهەڵاتی دێرین" وەک چیرۆکی مەجازی دەربارەی کەوتنی رژێمی مەلیکی بە دوای ئەو سەردەمەدا هاتووە، بگەڕێندرێتەوە. دامەزراندی لۆڤەر کە کۆشکی شاهەنەبووە بۆ مۆزەخانە گۆرانێکی شۆرشگێرانە بوو، کە بە موڵکی میری کرا. لەوانەیە ئەوە باشترین دەربڕین بووبێت. بەڵام کێ لەوەوبەر، چاوەڕێی لاشەیمۆمیای میسری دێرینی دەکرد، کە وەک شانۆی شەقام لە ماڵی پاشای بۆڕبۆندا () نمایش بکرێن؟ ژێردەستەکان لەو کۆشکەدا کۆ دەبوونەوە و چاوەڕوانی دەستی مەلیکیان دەکرد، کە پەرجووەی میهرەبانی بخولقێنێت. ئەگەر کاریگەریی ئەو پیشاندانانە و جێگرتنەوەکەی بە دڵنیاییئێمە دابنرێت، ئەوە سەرەتای چوونەژوورەوەیە بۆ ناو ئاوایی و سەرەتایەکیشە کە مەرجەکانی مۆدێرنەتی دامەزراندووە؛ هەر بۆیە زۆر گرنگەکە لەو ڕووکارەوە بۆ قووڵایی "دین و دنیا" شۆڕ ببینەوە و لێکۆڵینەوە لە سرووشتی راستی ئەو کۆمەڵگایانە بکەین، کە خۆمان بە دوورەپەرێز لە ئەوان دادەنێین. چی؟، چۆن؟، لە هەردوو باردا پشکنین لە ناوەڕاستی خۆرهەڵاتی ئەوسا و رەنگدانەوەی ئێستای لەسەر بیرۆکەی "شارستانی"بە دوای خۆیدا دەهێنێت.
لەراستیدا ئەم دەرخستنە و جێگرتنەوەکەی دڵنیامان دەکاتەوە، لەوەی کەئێمەهەنگاوی "ئاوەدانی سەرەتاییمان()"

تێپەڕاندووە و زیاتر بەرەو "مەرجەکانی مۆدیرنەتی" هاتووین، بەدوای ئەوەدا زۆر گرنگترە، کە لەو ڕووکارەوە بۆ قووڵایی رابردوو شۆڕببینەوە و لێکۆڵینەوە لە سروشتی راستی ئەو کۆمەڵگایانە بکەین، کە خۆمان بە دورەپەرێز لە ئەوان دادەنێین. چی و چۆن بەدوای ئەودا دێت، ئایا هەردوورابردوی ناوەڕاستی خۆرهەڵاتن و رەنگدانەوەی لە ئێستادا دەبارەی پشکنینی بیرۆکەی "شارستانیەت نین."

* * *

زۆرکات دەربارەی شارستانیەت پێمان وتراوە،کە قەوارەیەکی زۆر گەورەیە و بەردەوام درێژ بۆتەوە، لە تاک دەوڵەتیئنەتەوەیی زیاترە. بەڵام دەوڵەتی-نەتەوەیی بە ناوی شارستانیەتەوە چۆتە ژێر باری شەڕکردنەوە، نەگۆڕاوانەش داوای قوربانی دەکات تا شێوازی ژیانی شارستانی- بەردەوام بێت کە بە مێژوو ناسپێرێ. لە پشێوی جۆرێک بەیەکداداندا، ئەگەر زۆر گران نەبێت، ئەوا ناتوانرێت خۆمان لە هەلومەرجی راستەوخۆی دوور بخەینەوە و بیر لەوەی چی دەپارێزین، بکەینەوە. ئایا ئێمە باس لە بەهای ئەبستراکی وەک ئازادی و دیموکراتی دەکەین یان باس لە تەواو لەبەرکردنی بەرگی هەموو رۆژانێکی ژیاندا دەکەین یان باس لەو نەرێتە خۆگونجاندنە لەگەڵ مەرگدا دەکەین؟

وەڵامەکان لە زۆربەی کاتدا ئەوەیە کە باس لە دوو تێکەڵە دەکەین. بیرۆکەی ئەبستراک بۆ خۆی گەشت ناکات یان خۆشی خۆی کەشف ناکات، بەڵام لە رێگەی مەشقی بەرجەستەییەوە -شێوەی دروستکردن و کردنی شتەکانەوەبە مێژووی تایبەت بە خۆی و شێوەی گەیاندن پێک دەهێنێت. لەوەپێش مشتومڕ کراوە، لەو رێگەیەوە دەست بۆ سەرەتای مۆدێرنەی ئەورووپا درێژ کراوە، هەموو شتی ئەو رۆژانە (شێوەی خواردن، کوڵاندن، خواردن و خۆاردنەوە، شێوەی خۆماڵی و شێوەی ژوور ڕازاندنەوە، هەستی -چی پاک و چی پیسە؟) مەشق کراوە، ئەوانە زەخرەفەی "شتی" راستین، بەشێکی گەورەی شارستانی، شارستانی لەسەر ئەوانە بیناکراوە. بەڵام لە خەملاندنی ئێمە بۆ سەرەتای شارستانی، مەیلی ئێمە وا بووە کە ئەو لایەنە لەسەر خۆییە کرداری رۆژانە فەرامۆش بکەین، لە جێی ئەوە، ددان بە "معجیزە"ی داهێنانی تەکنەلۆژیا و (وەک خوێندەواری و کانزاتووانەوە) یان دروستکردنی (وەک پیرامید و مەزرگا) بە گەورە دابنێین، لە زۆرکاتدا، گوێ بە باری کۆمەڵایەتییئەو کۆمەڵانە نەداوە، کە تەکنەلوژیا تێیاندا سەری هەڵنەداوە.

کلیلی مشتومڕی بەشی(١ - ٨)ی ئەم پەڕاوە، تایبەتە بە هەڵسەنگاندنی ئەو شوێنەوارە کۆمەڵایەتی و تەکنەلۆژییانەی کە سەریان هەڵداوە. هاوتەریبی پەرەسەندنی"میسر و میزۆپوتامیا" گونجاو نییە، لێرەدا بێ کەم وزیاد پێشنیارێ بۆ جیاوازی و پەیوەندی بەیەکەوەبوونی هەردوو "شارستانیەتەکە" دەکەم.

هەر لێرەدا ناکۆکانە پێچەوانەی کاریگەریی دەربڕینیسەرسوورهێنەری نامیلەکەی (١٩٩٦)ی سامۆیل هاونتینگ[1] کە دەربارەی "بەیەکدادان"ی مودێرنەتی شارستانییەکانە، دەوەستمەوە، بەڵام ئەوانەنیشانەی مەیلێکی بەرفراونی ئەو نزیک کەوتنەوەیە لە دونیا دێرینە کە دابراوە لە سروشتە کۆمەڵایەتیەکان؛ وەک بەریەکەوتنی ناوبەناوە و چاوەڕان نەکراون، کە زنجیرەیەک "بەیەکگەیشنە"، لە جێی سەرەتا و پێزانین. لە جێگەیئەوە مشتومڕ لەسەر بوونی کۆمەڵگای "میسر و مێزۆپۆتامیا" وەک پەردەی ناوکیبەینی هەردوو شارستانییەتەکە دەکەم.

لە حسابی مندا (پێوانەیە بۆ دروستی ژیانی کۆمەڵگا)، رەنگدانەوە هەڵبژاردەکان زاراوەکانی خواردن، ئەوانە بەشێکی گرنگن لە دروستکردن. ئەو هەستە یەک بە ناوەندە "مەزنی وڵات" و گرووپەکانی دەورویشت بە یەکەوە دەبەستێتەوە و لە کۆتایی‌دا بڕیاری پێکهێنەری تێکەڵبوون، ستایشی تێرکردنی خواکان و هێمنکردنەوەیان دەجووڵێنێت.

لە حسابی مندا هەڵبژاردنی زاراوە رەنگدانەوەن، بەتایبەتی، لە هەڵبژاردنی زاراوەکانی چێشتکردندا (چوونکە ئەوانە بەراستی هەستە پێوەری کۆمەڵایەتین). هەروەها پەیوەستی هەستی "گەورەی وڵات" و گرووپە جیاوازەکانی دەوربەری لەو ڕێگەیەوە لەیەک نزیک دەکەونەوە، بڕیاری زیادکردنی کەرەستەی نوێی تێکەڵکردنی "تام نادات" بۆ خواردن وەک ناوەندی گەشەی پەیوەندی کە زیادکردنی رەنگی "کانزا" پڕ بەهاکان و بۆن و بەرامی "بوخۆردە" کە خوداکانی تێر و رەزامەند کردووە.

ئەگەر بمانەوێت زاراوەی شارستانی لە ئێستادا بە دەست بهێنینەوە، لەو کاتەدا پێویستە سەیری مێژوو بکەین و دەست بۆ خواستی کۆمەڵگایەکی تر درێژ بکەین، لە جێگەیئەوەی گۆڕان وەک پرۆسێسێکی جیا یان تایبەت بە کۆمەڵگایەک لە کۆمەڵگایەکی وەربگرین. لە کاتێکدا کە بە دوای رێچکەی بەریەککەوتنی شارستانی دەڕۆین، لە بەرزاییەکانی "ئەڤگان"ـەوە بۆ دیوارەکانی شاری "ترۆیا"، لە شارەکانی دۆڵی "هندستان"ەوە بۆ بەندەری "کەنداوی فارس"، بۆ خەڵوەتگای دەسەڵاتی پاشایەتی دەشتی "رووبارە نیل و فورات" دەگەڕێنەوە. لە "هەڵکەندن" و بەدەستهانین پەیوەندی بەشە پارچە پارچەکانی شوێنەوارەکان، کە وەک شت لێرەولەوێ، وێنە و نووسینیان بەبڵاوی ماوە، باسەکەم دەربارەی سەرهەڵدانی خانەوادە ـ هەستان و کەوتنی مەلیک و نەوە، یەک بە دوای

یەکەکانیان ـ نییە،بەڵکو ئەو مێژووی ڕوودانە ڕوون دەکەمەوە. لەو کارەدا، سەرم سوڕماوە لە بەردەوامیی هەڵدانەوەی نیگارە زەخرەفیەکان‌زیاترلە نەریتە جیاکان‌و ئەو تێگەیشتنەی کە ئێمە بۆ پێش مێژوو و دوای مێژوو (خوێندەواری و نەخوێندەواری) هەمانە.

هەرچۆنێک، لە "شارستانییەت" بدوێین، ئەوە ناگەینیت کە بە شانوباهوی رابردوودا یان لێکۆڵینەوە دەربارەی ئەو کۆمەڵگایانەی کە تێی‌دا دەژین، بکەین، ئەوە پێداهەڵدان نییە، چۆنکە هەموویان پەیوەندیان بە یەکترەوە دەبەستێتەوە و داهاتوویان بە میراتی نەریتی لەوەوبەری شارستانییانەوە گرێ دەداتەوە.لەبەر ئەوە کۆتاییهانین بە چاپتەری (٩ و ١٠) بەردەوام باس لە وتاری کەلتوور خواستن دەکەم، بەڵام ددانئنان لەسەر ئەو کەلەپوورە کەلتوورییەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست دادەگرم، چۆن ئەوروپای مۆدێرن "دوودڵانە بەرامبەر بە مرۆڤ، شتیان()" لە ئەوانەوە وەرگرتووە. پشتبەستن بە بورهانی مێژووی چاخی سەتەکانی شانزە تا نۆزدەی‌زانین، تێبینی من، لەوەی بۆچی بابەتەکان، بە تایبەتی میسری دێرینمان بیر دەهێننەوە، ئایا ئەو بووە بە بەشێکی گرنگ لە پانتایی کەلتووری ئێمە. بۆ کەسێکی ڕوونکەرەوە وەک "هاونیگتن"، "شارستانیی سەرەتایی" مردووە و لە "خاکی رۆژگاردا نێژراوە". وەک چاپتەرەکان پیشانی دەدەن، ئەوان جێگەی سەرسامیی ئێستایین، لە بیری بیرکەرەوەکان و خەڵکانی سەرجادەی شارەکانماندا، تێگەیشتن لەوانە، لە جەمسەری رەخنەیی رابردوو نزیکمان دەکاتەوە، دوا چرکەکانی مێژووی داهاتوومان پێناسە دەکات.

بیرۆکەی ئاو و تاو

وشەی ئاو و تاو لە زوانی کوردید وێنەیان لە سروشتی ئاو و هەتاو وەرگرتووە و لە مێشکی کولتوریمانەوە کە دەماو و دەمە، بە ئێمە گەیشتووە، بەو مانایەش وشەی ئاو و تاو بە ژیانەوە، کە بوونی تۆوییە، لکاوە؛ هەروەها دەوران دەورانی ئاو لە سروشتدا وابەستەی گەرمیی هەتاوە و ئەوەش دەریدەخات، کە وشەی ئاو و تاو لە بنەڕەتی زوانەکەدا مانای لە دەنگی "تا" و "ئا" وەرگرتووە. ئێمە دەتوانین بە شێوەیەکی دی ببێژین، کە زوانی کوردی لە دوو دەنگەوە ئاوەڵابووە بۆ سێ دەنگ و چوار دەنگ، ئەوەش بێگومان لەگەڵ نیشتەجێبوون، کشتیاری، ئاژەڵداری و بەخوێوکردنی مەلدا بووە. مانای وشەکان وەک وێنەی مێشکی لە ڕێگەی زیادکردنی ژمارەی دەنگەکانەوە بەردەوامیان بە ئاوازەکان داوە و هەوڵیان داوە مانا هزرییەکەی کە سروشتی بووە، گەردوونیانە گەشە پێبدەن. بەواتایەکی دی، ئەو بنەما دوو لایەنییەی مانادان بە وشە لە ماناچێکردنەکانی مێشکدا (ئاوەزدا) کە لەسەر ڕەگی بیر و کار چالاکانە، بەردەوامیی هەیە. بیر کە مانایە، قوڵیی بیرکردنەوەیە کە قوڵیی بوونی ئاوە (تۆوە). هاوکات ئاوازی "ئا" ئاماژە بە لەیەکچوون و بەردەوامی دەنگەکانی "با، تا، پا" دەدەن. ئاشکراشە کە ئەم جۆرە لە دوو دەنگی لە کوردی‌دا بوونیان هەیە. ئەوجا گەرەکە لە لایەنی سۆمەرییەکانەوە ببژین، کە ئەوان بیریان بە "پو" (pu()) گۆکردووە، لێرەش‌دا گۆکردنە کوردی و سۆمەرییەکە دەری دەخات، کە ئاو و تاو وەک سەرچاوە و بنەمای سروشت (ئاو) و گەردوون (هەتاو)، گیانلەبەرانە بێنراوە.

وشەکانی ئاو و تاو دەرخەری جیاوازین، لێ هاوکات کاراییان هاوتایە بەو وێنەیە کە بە شەپۆلی ئاو ناو براوە، لێرەش‌دا تاوی ئاو یەکبوونی سروشتی دەردەخات. ئێمە دەتوانین گریمانە بکەین، کە ئاو لە دێرزەمانەوە وەک بنەڕەتێکی توخمی دانراوە، بە واتایەکی دی ببێژین، ژیان و گیان لە سروشتی ئاویی و هەتاوییەوە ئەفرێنراون. لێ هاوکات گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە "تا"ی کوردی بەرامبەر "ud"ی سۆمەری دەوەستێتەوە، کە لەرز و تایە (گەرمایە)، لێرەش‌دا لەرز هێمایە بۆ ئاو (سارد)، بەتایبەتی ئاو لە چاخی بەستەڵەکدا، لێ "تا" بووە بە تاو و هەتاو. وێنەی تاو و ئاو مانای لە ئاوازی بوونەوە وەرگرتووە، بەو مانایەش ئەرز بە سارد و ئاسمان بە گەرما دانراوە، و ئەو مانایەش لەگەڵ مانای ئەفسانە ئەفراندنی سومەردا یەکدەگرێتەوە: ئەفسانە ئەفراندن لە سەرەتادا دوو ئاوی لە یەک ئاڵاو وەردەگرێت، لە کۆتاییشدا ئاسمان کە هەتاوییە وەک پەیدابوو، لە ئاوەوە دادەنێت. لەرزوتا بە ساردی دەستپێدەکات و گەرم دەمێنێتەوە تا ئەو دەمەی ئارق (ئاو) دەردەکات، "ئارەق"ی گیانیش هەر ئاوە و سۆمەرییەکان بە ئابارا گویان کردووە. ئابارا لە شەش دەنگی "ئا"، "با" و "را" پێکهاتووە و هێمایە بۆ ئاوی باران، لێ "با"

هەوایە و ئاسمانییە و دوور نییە کە وێنەکەی لە هەڵمەوە وەرگیرابێت، کە هەر ئاوە و "را" هەر مانای "را"ی ڕۆیشتنە، کە تا ئەمڕۆ لە کوردیدا بەکار دەبرێت و ئاو و هەتاو دێن و دەچن و مانا بینین و بیستن بەیان دەکەن. بۆنموونە لە هێمای شەپۆلی ئاو و وێنەی ئاوپرژێن و گیانلەبەرەکانی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپەدا، وێنەی ئاو وەک سەرچاوە یان بنەمای ژیان دەبینین، واتا ئاو و ئاودان مانایان بە بوونی ژیان داوە. بەو مانایەش گێرەکەر و گاوان لە کوتایی چاخی بەردین بەدوواوە، مانایان بە ژیانی ئاوایی خۆیان وەک بەردەوامی مانای ئا _ ئاو داوە.

ئاو و تاو بەو مانایە گیانین کە هەم ئاو و هەم
شەپولن و ناو و کارن، بەیەکەوە و لەیەک کاتدا ئاو و هەتاون کە شەپۆلن و بەرامبەر مانای پشتاوپشت و نوێبوونەوە و بەردەوامیی نەوە دێن و هاوشێوەی وشەی زوان وەک وشە و بیرۆکە داهێنراوە.لەسەر بەردەکەش شەپۆلی، ئاو هەر بەو مانایە تێهەڵکێشانە کراوە. هەروەها سۆمەر بەو مانا تێهەڵکێشییە وشەی "ئاو"ی بە ناوەندی وشەی گیاندار () داناوە و سۆمەرناسانیش وشەکەیان بەم شێوەیە گۆکردووە: ."gud-de3-a-na-an-DU"

وێنەیە ئاسەواری گوێپەکلی تەپە لە ئاسمانەوە گیراوە

ئاو لە وشەی "گان"دا کە سۆمەرییەکان لە شێوەی گەردانکراویدا وەک ئە -گێ (a gi) گۆیانکردووە، لەو ڕوانگەیەوە وێنەدانەوەی تاوی نێر و مێیە، کە ئاوهاتنەوەیەوە و بریتییە لە بەردەوامیی ئەو خۆشەویستییە، کە کورد بە گیان و سۆمەر بە گرو(giru) گۆیان کردووە. هێما وێنەییەکانی سەر بەردەکە و وشە مێخییەکان دەرئەنجامی گەشەی نووسینی هێمای و گفتوگۆی نێر و مێن، کە هاوتاکردنی مانایە و جیاوازیی هەست و هۆشیان بۆ یەکدی کە زوانی گفتوگۆ ئاشکرای کردووە. بەم پێیەش مانای ژیان وێنەدانەوەی ئەو ئاو و تاوەیە کە مرۆڤ مانا تۆوییەکەی بە ئاو و نەوەیەکە بە هەتاو داناوە. بەواتایەکی دی، ئاو و تاو ڕوون و ڕووناکی ئاواییە و وشەی ئاو هاوتایە بە وشەی تۆو، بە واتایەکی دی ئەو تێڕوانینە دەرگای بۆ نوێبوونەوەی نەوە و نوێبوونەوەی کولتووی ئاوەدانکەری سەرەتایی کردووەتەوە. لێرەشەوە ئاوایی سەرەتایی بەرەو شار ـ دەوڵەتی مێزۆپۆتامی کە میری بووە، پەرەی سەندووە، کورد بە ئەماراتی ناویبردووە و مێژوو نووسەکان بە شار-دەوڵەتی گۆتی و سۆمەر و ئیلامی ناویانبردوون. یەکبوونی گیان و ڕۆح() سەرچاوەی تێڕوانینی دینی و دنیاییان ئەو سەردەمانە بووە.

جگە لەوە با وشەی ناوک بە نموونە وەربگرین. ناوک بە خەتی مێخی و بە زوانی سۆمەری بەم شێوەیە () نووسراوە و بە "نیندا/ Ninda ()" گۆکراوە. وشەکە بە زوانی ئینگلیزی مانای تۆوی ڕەحەتی (ئاخر شێوەی ڕەحەتیی هەیە) دەگەیەنێت. ئەم مێخە بە دوو مێخی گەورە و دوو مێخی بچووک نووسراوە و هاوشێوەی مێخی ئاوە، کە دوو مێخە و چوارسەری هەیە. لەم پەیوەندییەشدا وشەیناوک() دەنگی ئاو لە خۆ دەگرێت و لەناو

ئاویشدایە، ئەمەش هێمای ئەو ڕوانگەییە، کە لە مێخی نیندادا وەکو بەردەوامیی ئاو دەبینرێت. هەر لەم ڕوانگەیەشەوە تۆو مانایە بۆ داری ژیان کە ئاوی و هەتاوییە یان سروشتی و گەردوونییە.

دەتوانین هەندێک مێخ (بڕوانە خشتەی خوارەوە) بە نموونە وەربگرین تاکو نزیکتر لە هێمایی زوانی سۆمەری و کوردی تێبگەین، کە بیرکاری سەرچاوەی داهێنانەکانیان بووە. ئەم مێخە ( ) سۆمەرییە بە (گودیئاناندو/ DU - an - na - a - de3 - gud) گۆکراوە، واتای گیاندار دەگەیەنێت و بەشەکانی مێخەکە لە خشتەکەدا دەبیبنین، پێشانمان دەدەن، کە خودی مێخەکان بەردەوامیی ئەو سیستەمە هێماییەن، کە لەوەوبەر زوانی مێزۆپۆتامییەکان هێمایانە وێنەکەیان لە سروشتەوە وەرگرتووە:

مێخ	سۆمەری	ئەکەدی	ئینگلیزی	کوردی
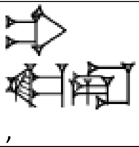 ,	gud	alpu; lī'um	"bull, ox; cattle; calf; lion"	"گا، گامیش؛ گا و گۆتاڵ؛ گۆیرکە؛ شێر"
	de	babālu	"to bring, carry"	هێنان، هەڵگرتن
	a	ماو ;rihûtu Mû	WATER	ئاو، شاوەت، تۆو، نەوە، وەچە، نەتەوە
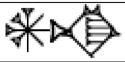	ana		UPPER	سەرەوە
	Du ()	alāku	[GO] "imperfect singular stem of ĝen[to go]"	روێن، ڕۆیشتن، چوون

یان با نموونەیەکی دیکەی پڕبەهاتری مێخ وەربگرین، کە بریتییە لە ئاوازی "ئادەم" ( ) و بە زوانی سۆمەری مانای ژینگە و ماڵی گەیاندووە. ژیان بەیەکەوە یان ژینگە بەو مانایەی کە ماڵە، هاوتایە بە "هاودەمی" کە نێر و مێیە لە ئاواییدا، جا ئەو ئاواییە مرۆیی بێت یان گیانداری بێت. وێنەی وشە سۆمەرییەکە دوو لایەنی و دوالیزمی مانا ئاشکرا دەکات. ئاخر مێخی "ئادەم" پێکهاتووە لە: مێخی "ئا/a" ( ) کە مانای باڵ دەگەیەنێت، هەروەها مێخی "دەم/ dam" ( ) مانای هاوژین دەگەیەنێت. دوو مێخەکە پێکەوە بە مانای ژینگە و ماڵ ڕاڤەکراون، کە هاودەمی دەگەیەنێت.

وشەی "دەم" لە زوانی کوردیدا لە دوو بەشی لێو پێکدێت. ئەم دوو بەشەی لێو لە دوو باڵ دەچن و ئەم دووباڵییەش هاوتایە بە نێر و مێ. هەروەهاکرانەوە و داخرانی لێو هاوتایە بە بەرز و نزمیی شەپۆلی ئاو. ئەم تێگەیشتنەش هاوتایە بە وشەی "ئا" و "دەم"ی سۆمەری، کە "ئادەم"ە و ئەمیش هاوتایە بەو مانایە کە ئێمە بە ژینگە ناوی دەبەین، واتە:ژینگەی دووانی، کە هاودەمیشی بۆ بەکاردێت. ئەو چوواندنە لە هێمای ئەو زوانە بیرکارییەوە وەرگیراوە و وەرگێردراوە، کە خۆی بە زوانی و گفتوگۆ وەک بەردەوامیی گیاندار ناساندووە. وشە سۆمەرییەکەش پشتگیری لە بەردەوامیی ئەو تێڕوانینە زوانییەی زوانی کوردی دەکات، کە لە ڕابردووی یەک سەرچاوەی مانادان بە وشەوە سەرچاوەی گرتووە.

"جۆرج [George Smith 1840-1876 CE]، هێنری [Henry Rawlinson1810-1895 CE]()" بۆ یەکەمجار خەتی "مێخەکیان" خوێندووە. دوای دۆزینەوەی ئاسەواری زیادی لەم ناوچەیەی ئێمەدا، زانراوە، کە مێخی ئاو ( ) بە دوو مێخی چوارسەر نووسراوە. چوار سەری مێخەکە هاوتایە بە دوو شەپۆلی ئاو، کە دوو سەری سەرەتاییە (دایک و

باوک) و دوو سەری کۆتاییە (کوڕ و کچ)ە. ئاوی سەر بەردەکانی گۆبیکلی تەپە، بەو مانایە وەک شەپۆل وێنە کراوە. سۆمەر ئاواز و وێنەی "ئا"(𒀀) یان "ئاو/ a'u" ( )ی بە جۆرێک وەرگێڕاوە، کە وێنەدانەوەی هێمای لەوەوبەری وننەکردووە. سۆمەرییەکان پارێزگارییان لە بنەمای هاوسەریی نێر و مێ (کە چوارییە) کردووە و هاوتایە بە چوار سەری دوو شەپۆلە ئەستوونی و ئاسۆییەکەی ئەو نەخشەکارییە، کە لەسەر بەردەکەی گۆبیکلی تەپە دەیبین. بەمەش بۆمان ڕووندەبێتەوە، کە ئەو بنەما ئاوی و هەتاوییە لەو ڕابوردووەوە هاتووە و تا سەردەمی سۆمەر و مادەکان ئەو بۆچوونە دین و دونیا پارێزراوبووە، کە مانای بە بەرپرسیاری ئەنجوومەنی لاوان و پیران و ڕێخستنە سیستەمیەکەی داوە، بە کردگارێتیی خودایی و مرۆڤی دانراوە، بەڵام لە کاتی باڵادەستبوونی ئاخامێنەکاندا وازیلێهێنراوە و لەبریی ئەوە فەرمانی ئیمپراتۆر سەپێنراوە و پاساوی مێتافیزیکیی بۆ تێکشکاندنەوە ئەو کولتوورە ئاوەدانکارە() هێنراوەتەوە. لێرە بەدوواوە ئایدیای سڕینەوەی ئەویدی بووە بە بنەمای دیدە کولتوورییەکەی ئیمپراتۆرێتی، کە دژی کردگاری مرۆڤ بووە وەک خۆئافراندنەوەی ئاواییە دێرینەکان بنەما زوانیەکەیان گفتوگۆکەرانە داهێنابوو.

ئاو و تاو کە هێمان بۆ ئاواز و وێنەی ئاو، لە پیتەکانی "ئ"، "ت"، "ا"، "و" پێکهاتوون و بە دیدی ئێمە وێنەدانەوەی ئەو هێمایەی شەپۆلی ئاون، کە لەسەر بەردەکەی گۆبیکلی تەپە بەم شێوەیە وێنە کراوە:(≈)، ( ).
هەروەها لەگەڵ داهێنانی مێخدا سۆمەرییەکان ئەو وێنە شەپۆلییەی ئاویان بەم شێوەیە بۆ مێخ وەرگۆڕی: "ئا / a" (𒀀) کە بوونەکەیەتی، لێ تا وزە و هێزەکەیەتی. لە بنەڕەتدا زوانی کوردی ئەو نهێنییەی ئاوی لە دەربڕینە تاویەکەدا پاراستووە. تاو لە دەنگی ئا و تا پێکهاتووە کە ئاو و هەتاوە، ئاشکراشە بیروەریی کولتوری ئێمە کە مێشکیە (ژیربێژیی زوانیە) مانای وشەی بیرۆکەیان پاراستووە.

پێدەچێت ئەم پەڕەگرافەی خوارەوە تا ڕادەیەک لەو دۆخگۆڕییە نزیکمان بکاتەوە، کە بەسەر شێوەی نووسینی هێماوە بۆ مێخهات:

"سیستێمی نووسینی سۆمەری لە سەرەتادا لە سەرەوە بۆ خوارەوە نووسراوە، بەڵام لەبەر هۆیەکی نەزانراو کرا بە نووسین لە ڕاستەوە بۆ چەپ(ئەو گۆڕانە لە دەوربەری (٣٠٠٠ پ. ز) ڕووی داوە. کاریگەری لەسەر هێما سەرەتاییەکان ئاڕاستەیەکی وەرچەرخانی 90 پلەیی هەبوو؛ هەروەها گۆڕانێکی دییش بەسەر شێوەکارییە سەرەتاییەکانی هێمادا هات: لەوەوبەر خەتەکان خاڵ بە خاڵ "هێڵییانە" ڕاست و کەوانەیی وێنەکرابوون، بەڵام دوای (٣٠٠٠ پ. ز) ئەو خاڵخاڵییە شێوەیمێخی وەرگرت و هێما لە هێڵەوە بۆ مێخ گۆڕرا()."

وەک چۆن نیشتەجێ سەرەتاییەکانی چاخی بەردین ئاویان بە سەرەتای ژیان لەسەرەوەی بەردەکە داناوە و هەتاویشیان بە بەردەوامی نوێبوونەوەی داناوە، ئاوهایش دەستپێکی ئەو چاخە بە کۆتایی چاخی بەستەڵەکی دنیا دانراوە و نیشتەجێ سەرەتاییەکانی ئەو چاخە ڕۆڵی بەرچاویان لەو مانادان و گۆڕانە دنیاییەدا هەبوو،لەمەشەوە بنەمای هێما و سیستێمی ئاڵوگۆری هێمایی و بیرکارییانە دامەزراند. لەو بنەمایەشەوە هێما و مێخ و پیت داهێنرانو کاریگەرییان لەسەر داهێنانی نوێبوونەوەی مانا دانا، کە بێگومان نوێبوونەوەی مانا بەردەوام بە ئاڕاستەی کولتووری نەوەیی بوو.

خاڵی هاوبەشی نێوان نووسینی مێخی لە زوانی سۆمەری و نووسینی پیت لە زوانی کوردیدا ئەوەیە کەئاواز و وێنە و مانا دووفاقانە مانا پێکدەهێنن، ئەو دووفاقییە وێنەدانەوەی ڕابردووی هێمای پێوە دیارە، کە هاوتایە بە بینین و بیستن، ئەگەر ئەوها نەبێت، ئەوسا داهێنانی پیت بە شێوەی ئاسۆیی و ستوونی دەبێت بە ئەفسانەیەکی لۆژیکی و جادووگەری کە نکۆڵی لە ڕابردووە هێماییەکەی نووسین دەکات و نووسینی هێمایی بێمانا دەکات. بەمەش داهێنانی نووسین و گەشەی هێما وەک بنەمای ئاڵوگۆری شمەک لە دنیای مرۆڤایەتیدا بێوەلام دەمێنێتەوە، هاوکات پیت، وەک وشەپەرستی، بەردەوامی بە زەلیلیی مرۆڤ دەدات، کە مێتافیزیکییانە پشت بە لۆژیکی زوان و ئایدیۆلۆژییە مەزاجیەکەی دەبەستێت کە هەست و هۆش تیکەڵ دەکات وەک پیت نەک وەک وێنەی سروشتی کە گەردوونییە

بەیەکدیان دەبەستێتەوە، بەمەش لەو پرۆسێسە نامۆ دەبێت، کە نووسینی هێمایی دەرگای بۆ نووسینی مێخی کردۆتەوە و دەرەنجام بە نووسینی پیتی گەیشتووە. بەمەش بەبتکردنی وشە، یان چاکتر وایە بڵێین، بەها کولتوورییەکانی دین لە دونیا، کە لە ڕێگەی وشەپەرستییەوە جێگەی بتیان گرتۆتەوە، مانا بە سەروەریی مرۆڤ (بە تەنیا مرۆڤ) دەدەن و ئەو داهێنانە زوانییە لەکاردەخەن، کە سەرەتا زوانی گۆشتی بووە و ڕووەو زوانی گفتوگۆ گۆڕراوە، هاوکات ئەو ڕاستیەش نابینن، کە بیرکاری لە پشتتی داهێنانی نووسینی هێماییەوە بووە. ئەگەر لەم برگانەی خوارەوە بڕوانین، بۆمان ڕووندەبێتەوە، کە نووسینی برگەیی هێماین و لە تێڕوانینی هێماییەوە، کە گەڕان بووە لە دوای مانا، هاتوون، ئەوەش دیدی ئاسۆیی و ئەستوونیی مرۆڤی سروشتییە، کە هاوشێوەی بوونی سروشتی و گەردوونە و ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەرییش، کە پێش نووسینی مێخەکی هەبووە، چوارلایەنە بوون کە مانای لە دووانەی نێر و مێیی ئاویانە وەرگرتووە. دووانەییەکەش لە زوانی سۆمەری و کوردیدا وەک دوو برگەی دەنگی دەبینرێت.

ئ، ا = "ئا"="ئاو" و "ئ" لە مانای ١) ئەرێ ؛ ٢) ئاغا دا

ت، ا= "تا" ="تاو" لە مانای لە "تا"ی گەرمی و سارد کە لەرزوتایە؛ لە دەنگی "تاو"یشدا دەنگی "ئاو" هەیە.

ب، ا = با، لە مانای ١) با؛ ٢) بابا.

ش، ا = شا، لە مانای ١) شا ٢) شاخ.

د، ا = دا، لە مانای ١) ڕۆچوونە؛ ٢) دان و ددانە.

ی، ا = یا لە مانای ١) یا الله؛ ٢) یار جووتیار.

ف، ا = فا لە مانای تۆفان.

گ، ا = گا لە مانای ١) گا یان جار یان کات و جێگە ؛ ٢) گات = نزا و نوێژ.

ه، ا = ها لە مانای ١) ها = بگرە، ٢) هەیە.

ج، ا = جا لە مانای ١) جا (جار) ؛ ٢) جان (گان یان گیان).

ک، ا = کا لە مانای ١) کا (لاسکی دەخڵ)؛ ٢) کا (ئا بزانم).

ل، ا = لا لە مانای ١) لا (بەش)؛ ٢) لافاو.

م، ا = ما لە (مان = نەمر) ماە = چیای سەخت؛٣) مانگا، مانگ.

ن، ا = نا لە مانای ١) نا؛ ٢) ناو؛ ٢) بێناو (ناهومێد).

و، ا = وا لە مانای ١) وا و ئاوا؛ ٢) وا (با).

پ، ا = پا لە مانای ١) پا (پێ)؛ سەراپا؛ ٢) سێپا (هەڵپەرکێ).

ق، ا = قا لە مانای ١) قا (کات)؛ ٢) قاقا (پێکەنین).

ر، ا = لە مانا ١) ڕا (تەگبیر)؛ ٢) ڕاڕا (دوودڵ).

ژ، ا = ژا لە مانای ١) ژان و "لەوێ"؛ ٢) یا.

س، ا= سا لە مانای ١) سات (کات)؛ ٢) سار (سارد)؛ ٣) سارا (بیابان)؛ ٤) پەنا "یارسا (خودا)".

ش، ا= شا بە مانای ١) پاتشا، ٢) زل= شاخ یان شیاو ٣) شاوەت (پۆپەی ئاوهاتنەوە).

ڤ، ا= ڤا (با) بە مانای ١) با و پێچی ناوسک؛ ڤادار (بادار)؛ ٢) ڤادان (بادان)؛ ٣) ڤارین (بارین).

خ، ا = خا لە مانای ١) خاو؛ ٢) ئاخا =خاک.

ز، ا = زا لە مانای زاوزێ دا.

هەروەها ئاو و تاو بە ئاپ و تاپ "ap و tap"لە زوانی پەهلەویدا() هاتووە. بە لابردنی دەنگی "t" لە بڕگەی (tap)، ap دەمێنیتەوە و ئاوازی "ئاپ ap" و "ئاب" و ئاو و tap هەر ئاوە و لەیەک هەڵکیشراون. تاوی ئاو لە باران بە تاو و هەتاو بە تاودان گرێدانەوەیە بەو مانایە کە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری هێماییانە دەیگەیەنێت، دەرچەکەشی (نەماکەش) خودا ئاویەکانە و بە خودا هەتاویەکان کوتایی پێدێنێت. لەو مانایەدا ئاو و تاو پێکەوە بەستراونەتەوە. بۆ نموونە "نم"ی باران و دەنگی "نم"ی لە وشەی "گەنم"دا بەیەکەوەبەستنەوەی مانان و بەستنەوەکەش هێمایە بۆ ئەو وێنەیە، کە زوانی جوتیار بەرهەمی هێناوە.

"بێهزادی خۆشحاڵی" باسی لە زاراوەی "نم" وەک وشەیەکی سۆمەری، ئەوها کردووە:

"سۆمەرییەکان" زاراوەی "نم"یان بۆ پێناسەی ئەم تایبەتمەندییە کاریگەرە "هێزی بان سروشت" بەکاردێنا. "ئەکەدییەکان" ئەم زاراوەیان وەرگێرایە سەر زوانی خۆیان ناویان نا "شمتو". ئەم وشەیە هەر بەو شێوەیە ڕۆیشتە نێو زوانی عەرەبی و بوو بە "شیمة و سمة" و مانای "ناوەڕۆک"ی وەخۆ گرت. زاراوەی "شمتو" مانای چۆنیەتی هەبوونی شمەک نییە، بەڵکو پێناسەی شتێکە کە بەسەر کات و شوێندا زاڵە و بە ئارەزووی خۆی مامەڵیان لەگەڵ دەکات. "شیمة" لە عارەبیدا بە مانای هەبوون "بابەتییانەی زات()."

کاتێک مانای "بابەتییانەی زات" وەک ناوەڕۆک وەردەگرین نەک وەک زاراوەی "نم"، کە "نام nam"ی سۆمەرییە و بە مێخ وەک ( ) نووسراوە، ئەکەدیەکانیش بە "شیمتو šīmtu" نەک "شمتو" خوێندوویانەتەوە، ئەوسا زیاتر لە مانای "نم"ی کوردی و "نام"ی سۆمەری تێدەگەین، کە گەوهەری ژیانە و زوانە جوتیارییەکە ئاشکرا دەکات، چونکە ئەوان بوون، کە وەک داهێنەری کشتوکاڵ پەیوەست بوون بە ئاو و هەتاوەوە، لێرەشدا "نم" ئاوە و "گەنم" گوڵە کە هەتاوە. ئەم پەیوەندیە لە بنەڕەتدا گەوهەری ژیانی ئەوانی پێکهێناوە.

لەم خشتانەدا مانای "نام nam"ی سۆمەری بە نموونە وەردەگرین، کە چارەنووسی دیاریکراوە لە لایەن خوداوە:

کوردی	ئینگلیزی	ئەکەدی	سۆمەری	مێخی
[چارەنووس، مردن]"بڕیاری ڕێکخراو؛ ویست؛ پەیمان؛ چارەنووس"	[FATE] "determined order; will, testament; fate, "destiny	šīmtu	nam wr. Nam; na-aĝ$_2$	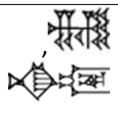
[ماسی]" ماسی"	""a fish"[FISH]		NAM wr. NAMku$_6$	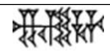
[ئاغا، میر] " گەورە، خودا"	"lord"[LORD]		nam wr. nam$_2$	

	nam wr. Nam_2	ţēmu	[THOUGHT] "(fore)thought, plan(ning); understanding; "instruction	[بیرکردنەوە] "(پێش بیرکردنەوە، پلان؛ تێگەیشتن؛ فێرکردن، پەروەردە، ئامۆژگاری"
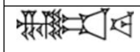	namabba wr. nam-ab-ba	;abbūtu šībūtu; puršumu	"[AGE] "old age	[تەمەن] "پیریی"
	name wr. na-me	mamma	[SOMEBODY] "somebody"	[هەندێک کەس]
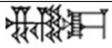	namengar wr. nam-engar		[FARMING] "farming"	[کشتوکاڵ]

وشەی "دان()" کە تۆو و "ددان()" کە ئێسکە و لە "دەم"دا چەقاوە، ماناکەی لەسەر بنەمای یەکبوونی ئاواز و وێنە دارێژراوە. لە وشەی "ئا دا 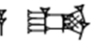"ی سۆمەری و "ئاودان"ی کوردیدا ئەو مانادانە دەبینرێت، کە ماناکەی لە هێمای ئاواز و وێنەوە دارێژراوە. ئەو دارشتنەی وشەی "ئا دا 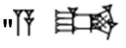" دووفاقانە شەپۆلئاسا داهێنراوە. ئەگەر سەیری وشەی (گا)ی سۆمەر و مانادان بەو وشەیە لە زوانی سۆمەردا بکەین، دەبینین کە دوو سەری گوان و گوانمژەکە، وەک وێنەی وشەی "گاە"ی پەهلەوی یان "گا"ی کوردی، دووفاقەیی "کات و جێگا" کە تێهەڵکێشی مانایە ڕوون دەکاتەوە. "عەباس جەلیلیان" وشەی "گا"ی ئاوا لێکداوەتەوە:

"گا/ga" کەڵێیا، لە پەهلەوی (gev گەو) و لە ئەوێستا (gevu گەئو) و لە گیلەکی (ga گا) نووسراوە، وشەی (گێوماتا) یەکێک لە مۆغەکانی زەردەشتی لە ڕاستیدا بە مانای (گەورەی ماد) دێت، چونکەیەکێک لە ماناکانی وشەی (گا) بە مانای "گەورەیە" وەکو: (گاپیا، گاچەو).()

وشەی (گا) چ لە قۆناغی پێش نووسینی مێخی و چ لە قۆناغی دوای نووسینی مێخی لە تێکهەڵکێشی هەردوو وشەی گوان و گوانمژە پێک هاتووە. گوان و گوانمژە لە گیانی ئاوییەوە هاتوون.وشەی "ئە گێ" (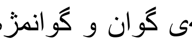)ی سۆمەری و کوردیش کە وشەی "ئاو" لەناویان و لە پرۆسێسەکەدا هەیە، پشتگیری لەو مانایە دەکات. جووتبوونی نێر و مێ کە کۆتاییەکەی "ئاوهاتنەوە و تۆووەشاندنە"، لە هەفتەی یەکەمی دوای جووتبوونەکەدا "ئاوڵەمەی" لێ دەکەوێتەوە. دوای ئەوەی کە تۆوی "نێر لە ڕەحمی مێدا" دەچەقێت، سکی مێ ئاوس دەبێت. لە وشەیەی "ئاوس"دا ئاوازی "ئاو" دەبینین. بەم جۆرە بۆمان دەردەکەوێت پرۆسەی نەوەخستنەوەکە و نوێبوونەوەکە "ئاوی"یە و لە وشەی ئاوسدا خۆی بەیان دەکاتو تاوی نێر و مێش وەک تاوی ئەرز و ئاسمان بۆ نوێبوونەوەی تۆو بەیان بووە. لە دوای پرۆسێسی "ئاوسبوون" "منداڵ لەدایک دەبێت"، کە پێی دەوترێت "ساوا" و لە ئاوازی وشەکەدا دیسانەوە ئاوازی "ئاو" بەدی دەکەین. "ساوا" لە کوردیدا بۆ "کوڕ و کچ" وەک "ڕۆژ و شەو کە کات و جێگا (گاە)"یە بەکار دەبرێت. ئەم پرۆسێسی ئەفراندنەی گیان بنەماکەی ئاوییە. مانای داهێنان و ئەفراندن و ئەفسانەی ئەفراندنیش ئەو مانایانەیان لە هەناوی وشەکاندا هەڵگرتووە

نزیکی زوانی مێزۆپۆتامیایەکانی سەروو و سۆمەرییەکان

وشەی "چێژ" هاوشێوەی وشەی زوان دووفاقییە بۆ "تام"ی زوان و "تێگەیشتن" کە چێژی گفتوگۆیە. چێژ سروشتییە و تێگەیشتن گەردوونییە، هەردووکیشیان سەرچاوەی بەردەوامی بیرکارییە (ماتماتیکییە). بە واتایەکی دی، ئێمە وای دەبینین، کە وشەی "گفتوگۆ" لە "گفت" (گوتن) و "گۆ" (گوێگرتن) پێکهاتووە، بەمەش کولتوری زوان مانای خۆناسینی "نێر و مێ"ی جیاواز و هاوتای هێمایانە بەرهەمهێناوە. ئەو مانایە لە وشەی "چێژ" و "زوان"دا وەک یەک تۆماربووە. ئەو شێوازی تۆماربوونە لە زۆر وشەی دیدا دەبینرێت. بۆ نموونە وشەی "ژان"

که مانایە بۆ "لەدایکبوون" و وێنەشە بۆ "نوێبوونەوەی نەوە" کە پێکهاتووە لە نێر و مێ. ئەم ڕەوشە بەردەوامیی سروشتە کە زوان (بە مانا دووفاقییەکەی) بەکاری هێناوەتەوە. وشەی "زوان" و زۆر وشەی دی لە کوردیدا ئەو خەسڵەتە دووفاقەیان هەیە.

ئەو دیاردە وشەییانە کە وەک وشەی زوان یان بیرۆکەی زوان لە زوانی ئێمەدا تۆماربوون، مێژووەکەیان بۆ سەرەتای نیشتەجێبوونی مرۆڤەکانی ئەم خاکە دەگەڕێتەوە، کە دەکرێت ئەمڕۆ بە داگەورە و باپیرە گەورەکان ناویان بەرین. دێرینترین دانیشتوانی ئەم ناوچەیەن لە دوای خۆیانەوە نووسینی "هێمایی()بەجێهێشتووە، کە لە دوایدا بۆ "مێخەکیان" گەشەیکردووە. نووسینی هێمایش لە ناوچە شاخاویەکانی مێزۆپوتامیا نزیکەی کۆتایی چاخی بەردین داهێنراوەو تا سەرهەڵدانی نووسینی مێخەکی بەکاربراوە. لێکۆڵەرانی ئەم سەردەمە نووسینی خەتی مێخەکی بۆ گەشەکردنی نووسینی "هێمایی" دەگەڕێننەوە. نووسینی "هێمایی" مانایان لەسەر بنەمای هاوکێشەی "بیرکاریانە" بۆ ئاڵوگۆری شمەک بەکاربردووە. بە واتایەکی دی سۆمەرییەکان گەشەیان بە نووسینی هێماییدا و کردیان بە خەتی مێخەکی. ئەوەی کە جێگەی سەرنجە زوانی "سۆمەری و کوردی" لەسەر بنەمای هێمایی دامەزراون، کە لە ئاواز و وێنە و مانا لە وشەکەنیاندا ڕەنگدانەوەیان هەیە. "ڤیتگنشتاین"() زوانی وەک "گەمەی زوان" بە "شێوەی ژیان"ەوە بەستۆتەوە. ئەو روانگەیەی ڤیتگنشتاین لەگەڵ هاوکیشەی زوان (هێما و بیرکار) بەرامبەر بە مانای "زوان _ eme" دەوەستێتەوە(). ئێمە ئەمڕۆ دەزانین مرۆڤە "گوندییەکان"() زیاتر لە "شارییەکان" مانا هێمایەکەی زوانی کوردیان پاراستووە. زوانی سۆمەرییش وەک زۆر لە مێژووناسانی دێرین باسیان کردووە، زوانی ئاوەدانی مێزۆپۆتامیای خواروو بووە. ئەوان چۆن پەرەیان بە سیستەمی بەڕێوەبردنی ئاوایی (گوند) داوە، ئاواش گەشەیان بە ڕێکخستنی کۆمەڵایەتیان (بە شار ـ دەوڵەت) و نووسینی مێخەکی داوە. ئەوەش ئەوە دەگەیێنێت، کە تێگەیشتنی مرۆڤ وەک نێر و مێ هاوسەنگییە کۆمەڵایەتیەکەی راگرتووە و ڕێگە بۆ گەشەکردنی نەوەکانیان خۆشکردووە. بۆ نموونە ئەفسانەی "ئەفراندنی سۆمەری" کە مانای لە هێمای "ئاو" ("خودا" یان "کردگار") وەرگرتووە، بنەمایەکە کە دەرگای بۆ بنەمای هێمایی و سیستەمی هێمایی کە لە خۆ و لە دەنیا گەیشتنە، واڵا کردووە. زەمینەی ئەم سیستەمە هێماییە ئاواز و وێنەیە و مانا دوو فاقەییەکەی بۆ زوانە نێر و مێیەکە دەگەڕێتەوە، کە خودا و خۆیانیان (وەک ئاو کە شیرین و سوێر) پێناسەکردووە. "ئاو" چۆن مانایە بۆ "چێژ"، ئاواش لە زوانی "سۆمەری و کوردی"دا مانایە بۆ "نەوە" کە نوێبوونەوەی "ئاو"ە. ئەو مانایەش کە "نەوە" ئاوە و "ئاوهاتنەوە"ش "تۆو"ە، لە زوانی سۆمەری و کوردیدا وەک بەردەوامی مانای "ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەر" هێشتا ماوە. نەوەخستنەوە ئاوەدانیە و "ئاوایی"ش هەر لەو روانگە زوانیەوە وەرگیراوە. وەک گوتمان نەوە کە "ئاو"ە، لە زوانی "کوردی و سۆمەری"دا هاومانان، لە سۆمەری‌دا وەک "ئور" لەگۆڕی بوو و لە کوردیدا تا ئەمڕۆ لە وشەی "ئاوایی"دا پارێزراوە. کەواتە زوانی "سۆمەری و کوردی" بەردەوامیی ئەو زوانە هێماییەن کە ئەفسانەی "ئەفراندی سۆمەری" لەسەر بیناکراوە.

ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەر بە زوانی هۆنینەوە (شعر) داڕێژراوە، کەواتە زوانێکی "ئاوازی و وێنەییە". داستانەکە سەرچاوەی ئەو مانا داڕێژراوەیە، کە نێر و مێ شیرین و سوێرن، هەردووکیان لە ئاو پێکهاتوون، بە واتایەکی دی، خوداوەندە سەرەتاییەکان "نێر و مێ"ی "ئاو"ی بوون و وەک "شیرین و سوێر" وێنەکراون. پاشان لەو خودا نێر و مێیانەوە نەوەی ئاوی (کە بێگومان ئەوانیش خودایین) پەیدابووە و لە کۆتایی ئەو خودا ئاویانەشدا خودای هەتاوی پەیدابووە، کە لە بنەرەدا هەر ئاوین. بە گوێرەی داستانەکە خودا هەتاویەکان سروشت و گەردوونیان لە گیانی دوو خودا بنەمایەکەی "ئاو" کە شیرین و سوێرن خوڵقاندووە. داستانەکە ئەو مانایە دەگەیێنێت، کە "ئاو" بنەما و "هەتاو" کۆتایی بووەو ئەوەش وێنەی راڤەکردنە بۆ ئەوەی، کە سروشت و گەردوون دووفاقەیانە خولقێنراوە. کەواتە "ئاو و هەتاو" کە هەردووکیان ڕووناکین، سەرچاوەی بوونی سروشت و گەردوونن (وەک سەرجەم)، بەمەش بنەڕەتی پیرۆزیی خودا لە ڕوناکیی ئاوی و هەتاوی‌دا بەرجەستە بووە().

ژیان پێکەوەبوونی گیان (ڕۆح) و لاشەیە، واتە کە لاشە هەیە، ئەوا "ژیان"یش هەیە. کە زوان هەبێت، ئەوسا مانا

بە ژیان دەدرێت، کە بەردەوامیی بوونە لاشەیی ـ گیانیەکەیە. بۆ نموونە کاتێک کلۆیەک شەکر دەخەینە سەر زوانمان، هەست بە تامی شیرینی دەکەین، ئەوجا پاش ئەوەی کە زوان تامی شیرینیەکە دەکات، چێژ وەردەگرێت، ئەو چێژوەرگرتنەش مانابەخشینە بە تام کە دێتە دەربڕین. کەواتە لێرەوە کۆنسێپتێک (بیرۆکە) دروست دەبێت، کە دەچێتە پرۆسەی ئاڵوگۆڕی لەیەکتێگەشتنی زوانییەوە. کەواتە چێژ گوازرایەوە بۆ زوانی گفتووگۆ. بە هەمان شێوە لە زوانی سۆمەریشدا وشەی (ئێمی eme) بەرامبەرە بە وشەی (زوان) لە زوانی کوردیدا کە جارێک بەمانای پلە گۆشتەکەی ناو دەم و جارێکیش بە مانای زوانی گفتوگۆ دێت. لێرەدا دەبینین زوان جارێک بوونێکی لاشەییە کە پلە گۆشتەکەیە و جارێکیش بوونێکی گیانیەکە زوانی گفتووگۆیە.

لێرەدا پێدەچێت گەڕانەوە بۆ ئەفسانەی ئەفراندنی "سۆمەر"ی کۆمەکمان بکات بۆ تێگەیشتنی زیادی لەو بنەما دووفاقیەی، کە زۆریک لە وشەکانی لەسەر بنیاتنراوە و لە هەردوو زوانی "سۆمەری و کوردی"دا هەن. ئەفسانەکە باس لە دوو ئاوی " شرین و سوێر" دەکات، کە دووفاقانە تێکهەڵکێش بوون. تێکەڵبوون لەیەکئاڵانی "نێر و مێیە". گیاندار و مرۆڤ لە شێوەی مانەوەی ئێستایاندا لەو تێکەڵبوونەوە هاتوون. وەک گوتمان، وشەی گفتوگۆ وشەیەکی "دووفاقەییە"(): "گفت" بە مانای قسەکردن دێت، "گۆ" بە مانای بیستن دێت. ئەم دووفاقەییەی زوانی "گفتوگۆ" هاوتایە بە دووفاقەیی زوانی "چێژ"، کە نەوەخستنەوەیە. "نەوە""ئاویی"ـە. پاش ئەوەی لەدایک دەبێت، دەبێت بە "هەتاو"ی. ئەمەش سەرەتای لێکدانەوەی ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەرییە، کە بە وێنەی "ئاو" باسی لە ماناداان بە هۆنێنەوە ئاوییەکەی ئەفسانەکە کردووە و بە ڕووناکیی هەتاوی کۆتایی بە گێڕانەوەکە هێناوە. مانای ئەو "سەرەتا و کۆتایی"ـەی "ئاو" لە چێژەوە بۆ مانای ژیان هاتووە. زوانی سۆمەری بەو جۆرە دووفاقییە باسی لە هەبوونی خوداوەندی "نێر و مێ" پێش سەرهەڵدانی ئەم گەردوونەی ئێمە کردووە، زوانەکەشیان هەروا دووفاقییانە گەشەی سەندووە. بۆ نموونە، هۆنینەوەی ئەفسانەی ئەفراندن لە چێژی تامەوە بەرەو چێژی مانا کە ڕووناکییە، هاتووە و بەو مانایەش ئاوازی "ئاو و هەتاو" وێنەی ڕووناکییە (ڕووناکی کە مانایە). گفتوگۆ، کە چێژی بیستن و گوێگرتنە و پرۆسەیەکی ئاڵوگۆڕییە، سەرچاوەی ئاڵوگۆڕی پێداویستییەکانی ژیان و سیستێمە. "دێنیس شاماد"() ئەم پرۆسەی ئاڵوگۆرەی پێداویستییەکانی ژیان بە هێمایی (token) ناو دەبات.

ئەمە لە سەرەنجامدا بووە بە بنەمای ئاڵوگۆڕی ئاژەڵ و کشتوکاڵ و ئاوەدانی و پێوانەی بەرهەمهێنا، هەروەها ڕێگای خۆش کردووە بۆ ئەوەی گەشەکردنی زوانەکە لە زوانی چێژەوە بۆ زوانی گفتوگۆ بەردەوامی هەبێت. دەرئەنجامی تێگەیشتنی بنەمای ژیان مانایە، کەواتە مانا خۆی "چێژ"ە و بەرەو "ڕووناک"ـی ئاڕاستە بووە، کە چ مەعریفەی دینی و چ مەعریفەی دنیاییە. بنەمای ژیانیش کە لەسەر نوێبوونەوە دامەزراوە، دەرگای بۆ "پەروەردەی نەوە و ئاوایی" کردووەتەوە و نووسینی لە "هێماوە" بۆ "مێخ و پیت" گەشە پێداوە.

چەمکی "ئاو" "چێژ"ەو مانای بە "ئاوایی" و ئەو گەشە ئاوەدانیە (شارستانی) داوە، کە لەسەر وێنەی گڵێنەی "ئوبەیدییەکان" و لە هۆنینەوەی ئەفسانەی ئەفراندندا وێنەی داوەتەوە. ئاوی ناو گڵێنەکە بە شێوەیەکی شەپۆلییانە وێنە کێشراوە، کە ڕەنگدانەوەی بۆچوونی سۆمەرییەکانە. لەناو گڵێنەکەدا وێنەی "ماسی و مەل" دەبینین، کە نەخشاندنەکەیان لە شەپۆلی "ئاو" دەچێت. لەووێنەکارییەدا "ماسی" هێمایە بۆ ژیان لە "نزمی و نزمیی ئەرزدا"، "مەل" هێمایە بۆ ژیان لە بەرزی و بەرزیی ئاسماندا. دەنووکی مەلەکان لەسەر ماسییەکانن. بەم شێوەیەش وێنەی (مەل و ماسی، بەرزی و نزمی، ئەرز ـ ئاسمان) دووفاقانە لەیەک هەڵکێشراویان بەیانی بوونیان یان بوون دەکات. دوو شەپۆلی ناوەندی گڵێنە ئوبەیدییەکە لە ناوەندی ئاوەکەدایە و چوار سەری هەیە. ئەم چوار سەرە هاوتایە بە شێوەی نەخشاندنەکەی "مەل و ماسی" کە ئاسۆیی و ستوونییە. گڵێنەکە ڕەنگدانەوەیەکی وێنەی ئەفسانەی ئەفراندنە و بەو مانایە چێژی "ئاو و هەتاوی" لە وێنەکارییەکەدا بەرجەستە بووە. هەمان ئەم بۆچوونەی سەر گڵێنە ئوبەیدییەکە لەسەر بەردەکەی "گوبەکلی تەپە"() دەبینین وەک ئەوەی کە گلێنەکە نوێبوونەوە مانای شێوەکارییە کە لەسەر بەردەکە وێنە کراوە. لە وێنەکارییەکەی سەر بەردەکەی گۆیبکلی تەپەدا شەپۆلی ئاو دەبینین، کە لەسەری سەرەوەی نەخشاندنەکەدایە و مانای بنەمای ژیانی پێدراوە. لەژێر شەپۆلەکاندا وێنەی گیاندارەکان دەبینین. گیاندارەکانیش لە گیانداری "ژێر ئەرز و سەر ئەرز و هەوا " پێک هاتوون، کە پلە بە پلە بەرز دەبنەوە. هەردوو

وێنەکارییەکەی سەر "بەردەکەی گۆبیکلی تەپە"و "گڵێنە ئوبەیدی"یەکە لە تێگەشتنێکی پێشدیەوە() سەرچاوەیان گرتووە، کە "ئاو"ی بە بنەمای ژیانو دونیا "ئاو"ی ئەو سەردەمانە دانراوە. تێکهەڵکێشیی وێنەی ئاوی سەر هەردوو وێنەکە هاوتایە بە تێکەڵبوونی "نێر و مێ" کە بە سەرچاوەی نەوەخستنەوەیە خودایی (گەردوون) و گیانداریی (سروشت) دەوەستنەوە.

ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت، کە ئاواز و وێنەی ئاو کە دووفاقەییە، بە بنەمای ژیان (بوون و هەبوون) دانراون. لێرەوە دەتوانین لە "داری ژیان" تێبگەین. داری ژیان هاوتایە بە نەوە. نەوە کە "دایک و باوک" لە هەناویاندا مانای بوون و هەبوونیان هەڵگرتووە. تۆوەکەیان ڕەگە لە قووڵایی "ئاو"ییەوە هەڵقوڵاوە(). دایک و باوکەکەش کە گوڵی دارەکەن، لە سەرووی ڕووی زەوین و "هەتاو"یان یان ئاسمانیانە نوێدەبنەوە، وەک ناوک و ناوەندی بوونەکەیان گیانێکە بەیەکەوە گرێدراوە(). زوانی ئاوایی دێرینی ناوچەکە مانای بەو شێوەکارییە زوان وەک داری ژیان دووفاقەییانە داوە.

گەشەی هێمایی زوانی ڕابردوو لە پشت هاوکێشەی دووفاقەی "مانا و ئاواز و وێنە"وە بووە. بۆ نموونە، ئاواز و وێنەی بەرزی و نزمیی شاخ و شیو یان کێو و کەند یان کێر و کوز هاوتای چێژە زوانییەکەی ئاو و هەتاوە، کە ڕووناکییە، هەتاو کە لە بەرزیدایە، هاوتایە بە "شاخ، کێو، کێر"، ئاو کە لە نزمیدایە، هاوتایە بە "شیو، کەند، کوز".

دووفاقەیی ئاواز و وێنەی زوان هاوتایە لەگەڵ پەیدابوونی ئاوەدانی و ئاوایی "دونیا". سەرچاوەی ئەم ئاوەدانییە کێڵانی ئەرزە. وەک چۆن لە کێڵانی ئەرز و تۆووەشاندنەوە بەروبووم پەیدا دەبێت، بە هەمان شێوە پێکەوەبوونی نێر و مێ نەوەی لێ دەکەوێتەوە. ئەم دوو پرۆسەیەش هاوتای یەکدیین. هەردوو پرۆسەی پێکەوبوونی نێر و مێ و کێڵانی ئەرز بووە بە هۆی سەرهەڵدانی هاوکێشەیەکی بیرکارییانە، کە هاوتا بووە بە زوانەکەیان. سروشتی ئەم هاوکێشەیەش پەیدابوونی سیستێمی ئاڵوگۆڕکردنی پێداویستییەکانی مرۆڤی ئاوایی سەرەتاییە. ئەم سیستێمی ئاڵوگۆڕەش دەبێتە هۆی پەیدابوونی "نووسین" بۆ کارئاسانیی نێوانیان، بێگومان لەو قۆناغەشدا نووسین جارێ هێمایی بووە. گەشەکردنی سیستێمە هێماییەکە وردە وردە گەشەکردنی نووسینی لێکەوتووەتەوە و نووسین گەیشتووەتە قۆناغی "مێخی".

گۆبیکلی تەپە

مودێلکە هونەریەکە شێوەی ئاسەوارەی گۆبیکلی تەپە (نزیک شاری ئورەفە) کراوەتەوە.

"زوان" کار و بیری "مێشکە"، بەو مانایەی کە قسەکردن بەرجەستەبوونی کارکردن و بیرکردنەوەی مێشکە لە ڕێگەی زوانەوە، بەم پێیەش ئاڵوگۆڕی شمەک و گفتوگۆ لە ئاوەدانیی دێریندا سەرچاوەی گرێدانەوەی زوانی هێمایی بووە، بە زوانەوە (گفتوگۆ). بەپێی ئەفسانە سۆمەرییەکە پێش هەموو شتێک و لە سەرەتای سەرەتاکاندا تەنیا ئاوی سوێر و شیرین هەبوون. ئەم دوو ئاوە سەرچاوەی دروستبوونی دوو خوداوەندی "نێر و مێ" بوون. لە جووتبوونی ئەم دوو خوداوەندە نێر و مێیەوە"شەشسەد" نەوە (جیل) کەوتوونەتەوە، هەر نەوەیەکیش لە "چوار خوا" پێک هاتووە: دایک و باوک و کوڕ و کچ.

لە هەردوو زوانی کوردی و سۆمەریدا "ئاو" مانای "تۆو"، "نەوە" کە ڕەهەندە جیاجیایە، مانای "پشتاوپشت"یش دەگەیەنێت. ئەوەیش ئاماژەیە بۆ ئەو مانایە کە هەردوو زوانەکە مانای ئاوی بە "پشتاوپشت" داناوە و هێما شەپۆلییە ئاوییەکەی سەر بەردەکەی "گۆبیکلی تەپە": لەسەر بەردەکە وێنەی دوو شەپۆل کێشراوە و بە هەڵچوویی و داچوویی تێهەڵکێشی یەکدیی بوون. هەر دوو شەپۆلێک هێمایە بۆ "دایک و باوک" و نوێبوونەوەی نەوە. کاتێک ئەم دوو شەپۆلەیەک دەبڕن، نەوەی لێ دەکەوێتەوە، کە دیسانەوە دەبنەوە بە دایک و باوکێکی نوێ. بەپێی وێنەی کێشراوی سەر بەردەکە گیاندارەکانی خوار شەپۆلەکان، کە لە ئەرزەوە پەیدا بوون، گیانداری خشۆک بوون، مەلەکانیش بەرەو ئاسمان دەفڕن. تۆو (شاوەت) کە وێنە و ئاوازی ئاوی تێدایە، بەردەوامیی مانا بنەماییەکەیە، کە لە دێرینەوە تێگەیشتنەکەی لە کولتووی زوانی ئێمەدا ماوە.[1] تۆووەکە "ئاوە"، کاتێک دەچێتە "ڕەحم"ـەوە، دەبێت بە "ناوک"ی نەوەکە. ئەو کاتەش بە دایکەوە دەبەسترێتەوە. ناوک کە لە سەرەتادا "تۆو" بووە، جگە لەوەی مانای "پشتاوپشت"ی هەیە، سەرچاوەی ژیانی گیانلەبەرە لە سکی گیانداردا کە قوڵاییە. هەر بەو مانایەش هەردوو شەپۆلی سەربەردەکەی "گۆبیکلی تەپە" و گڵینە سۆمەرییەکە لەیەک هەڵکێشراون. ناوک و تۆو مانان بۆ ئاواز و وێنەی گیان، بنەمای دروستبوونی گژوگیا و گیاندار کە سەرچاوەکەیان بووبیانە، پرۆسەیەکی "ئاوی"یە، بەڵام بەرزبوونەوەی گژوگیا لە ئەرزەوە و ژیانەوەی گیاندار پرۆسەیەکی "هەتاو"ییە. کەواتە مانای بوون ئاو تاوییە. شەپۆلی تێهەڵکێشی سەر بەردەکە بەو مانایە وێنەی کێشراوە. کولتووی دەماودەمیش ئاواز و وێنە و ماناکەی بە درێژایی مێژووی ئاوایی و ئاوەدانیی ناوچەکە گواستووەتەوە. وێنەی زوانی هێمایی سەر بەردەکە،کە (زوانەکە) گیانداری و گفتوگۆییە، کولتووی کێڵانی ئەرز و مێشکی دامەزراندووە. وەک چۆن لە کێڵانی زەوییەوە،کە قووڵکردنەوە و هەڵگێڕانەوەی زەوییەکەیە و بەروبووم پەیدا دەبێت، بە هەمان شێوە لە کێڵانی مێشکیشدا وێنە و ئاوازی وشەکان ئەمدیو و ئەودیو دەکرێن و مانا و تێگەیشتن دروست دەبێت. لە ڕاستیشدا وشەی "کولتوور" لە زوانی لاتینیدا لە سەرەتاوە بە مانای "کێڵان و چاودێریی زەوی" هاتووە، دوادی ماناکەی گۆڕاوە بۆ ئەم وشەیەی ئێستای کولتوور. بەشێکی بەرچاوی لێکۆڵەرانی ڕابردوو ئاماژە بۆ گاوان و گێرەکەری ئاوەدانکەر دەکەن، کە ئاوایی سەرەتاییان دامەزراندووە. نیشتەجێبووەکانی ناو ئاوایی سەرەتای هێمای ئاڵوگۆڕیان داهێناوە و بەهۆی ئەمەوە نووسینی هێمایی پەیدا بووە. بە کاریگەریی هێمایش خەتی مێخەکی پەرەی سەندووە. لەیەکچوونی هێما لە زوانی "کوردی و سۆمەری"دا ڕەنگدانەوەی ئاواز و وێنەی هێماین کە بیرکارییانە مانای بە وشەکانی هەردوو زوانەکە گفتوگۆکەرانە داوە.

کاتێک لە ڕوانگەی هێمای ئاوەوە کە تۆوە، بیر لە وشەی نم [(١) ئیلاقەکردن؛ ٢) شێ] ئاوی وەک ئاوهاتنەوەی گیاندار کە شاوەتە (تۆوە) دەکەینەوە، ئەوا لەو چێژی مانای جووتبوونە تێدەگەین، کە لەنێوان "خاک و خۆر" لە لایەک و لەنێوان "نێر و مێ"دا لە لایەکی دی هەیە. لە پرۆسەی جووتبوونی خاک و خۆردا"باران بە تاوە و خۆر بە تاو"ە، لە پرۆسەی جووتبوونی نێر و مێدا هەردووکیان تاوی یەکدی دەدەن.

مێژووناس و شوێنەوارناسانی جیهان، مێژووی ئاوایی سەرەتایی و نیشتەجێبوونی مرۆڤ لەسەر ئەرز و بنەماکەی، کە ئاڵوگۆڕ بوو، بۆ خاکی "کوردستانی دێرین" دەگەڕێننەوە. سەرەتای "ئاوایی" لە کۆتایی چاخی بەستەڵەکدا دەستی پێکردووە، هەروەها نیشتەجێبوونەکە شێوەی ژیانی مرۆڤی ڕاوکەر و کۆکەرەوەی لەوەوبەری

بۆ کشتیاری گۆڕیوە و بریتیش بووە، لە سەرەتای دۆزینەوەی کانزا و دروستکردنی خانووی بەردین و قوڕیین. ئاڵوگۆڕی نێو ئاوایی وەک شەپۆلی ئاوی دووفاقەیی نەرم بووە یان هاوشێوەی نەرمیی پەیوەندیی نێر و مێ بووە، مرۆڤەکانیش بەگوێرەی ئەو پەیوەندییە نەرمانە هێمای ئاواز و وێنە و مانایان بە شێوەی هاوتا و جیاواز هێناوەتە ئاراوە. تێگەیشتنی ئاوی و هەتاوی لەو دیدە هاوتا و جیاوازەوە بۆ دنیا سەرچاوەی گرتووە، و ڕێگەی بۆ گەشە یان بۆ گۆڕانی شێوەی ژیان خۆش کردووە و سەقامگیری و نیشتەجێبوون دەرئەنجامی ئەو تێگەیشتنەی نێر و مێ لەیەکتر دامەزراوە(). دێرینترین شوێنەواری نیشتەجێبوون لە مانای "ئاوایی"دا لە ناوچەی ئورفە دۆزراوەتەوە. ئەو جێگەیە لە ئێستادا بە "گۆبیکلی تەپە" ناو دەبرێت.

لە گۆبیکلی تەپە سێ شوێنەواری نیشتەجێبوونی سەرەتایی تا ئێستا پاک کراونەتەوە. ئەو سێ جێگەیە وەک بازنەیەک لە کەڵەکەبەرد دروست کراون. لە ناوەندی هەریەک لەو کەڵەکەبەردانەدا دوو بەردی هاوتا و جیاواز لە شێوەی پیتی "T" هەن، "ناوک"یان لە ناوەندی کەڵەکەبەردینەکە چەقێنراوە و لەسەر یەکێک لەو بەردە دووشەپۆلییەوێنەی "ئاو" کێشراوە.

بەردێکی ناوەندی بازنە بەردینەکەی گۆبیکلی تەپە

کەڵەکەبەردەکان و وێنەی هەڵکەندراوی سەر بەردەکان ڕەنگدانەوەی چالاکیی مرۆڤەکانن، کە هەتاوییانە خوێندنەوەیان بۆ ژیان لە ئاو کردووە و کەڵەکەبەردەکان بە شێوەیەکی ئاسۆیی و دوو بەردەکەی ناوەندیان بە شێوەیەکی ئەستوونی وێنە کێشاوە. "ئەستوونی و ئاسۆیی" بەردەکان ئاماژەیە بۆ چێژی مانا، وێنەی ئاویی سەر بەردەکەش ئاماژەیە بۆ بەردەوامیی ئاوازی وشەکە، کە مانای بە بنەمای ژیانی "ئاوایی" داوە. "ساگس"() ئاماژەی بە هەبوونی ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەر داوە، کە لە پێش داهێنانی نووسینی مێخەوە هەبووە و دەماودەم هاتووە. بەو مانا هێماییەش "ئوبەیدییەکان" وێنەی داستانەکەیان لە گڵێنە ئاوییەکەیاندا، هەتاوییانە بەرجەستە کردووە و ئوراکییەکانیش کە گەشەیان بە هێما داوە و مێخیان داهێناوە، ئەفسانەی ئەفراندنیان نووسیوەتەوە. ئاوازی "ئاو" کە بە مێخ نووسراوە، سۆمەرناسەکان بە "ئا (a)" گۆیان کردووە و "باڵ"یشیان هەر بە "ئا" گۆ کردووە. ئەوەیش مانای بەرز و نزمیی ئاوە کە "ئەرزی و ئاسمانییە" یان گەردوونییبوونی دووقۆچەی "نێر و مێ" ڕوون دەکاتەوە. بەو مانایەش سۆمەرییەکان خوداکانیان بە ئەرز/ ئاسمان ناو بردووە. ئاوی شیرین و سوێر، کە لە قووڵاییەوە پەیدا بوون، لە ئەفسانەی ئەفراندندا بە گەردوونی ناویان براوە.

کاتێک کە ئاواز و وێنەی شەپۆل (بەرز/نزم یا نزم/بەرز) بە مانای وشەی "ئاو" کە دووفاقەیە یان بە دووقۆچەی "زوان"ی "نێر و مێی" هێمایی بەراورد دەکەین، دەبینین چۆن لە وشەی "زوان"دا مانای گیان و گفتوگۆ هەیە، بە

هەمان شێوە لە مانای وشەی "ئاو"دا وێنە و ئاوازی ڕووناکیی "هەتاو یان تاو" هەیە، ئاواش شەپۆلی ئاو و دەنگ هەیە. لە ئاواز و وێنە و مانای ئاو و هەتاویشدا تێهەڵکێشی دەنگەکانیان بەیەک دەبیستین (وەک دەنگی ئاو لە هەتاودا). مانادان بە ئاو کە ژیانە، هێمایی و بنەمایە، هەر بەو مانایەیش وشەکە لە دێریندا وەک تام و مانا کە چێژە، هاتووە و ماوەتەوە. ئەو مانادانە کە "ئاو"ی و "هەتاو"ییە، ڕەنگدانەوەی گەڕانی مرۆڤی بە جیهانی دێرین و سروشتدا پێوە دیارە.

ئەگەر وشەی "گە + نم" بە نموونە وەربگرین، دەبینین کە گەنم لە دوو برگە پێکهاتووە، یەکێکیان "گە"ی گیانە و ئەوی دیکەیان "نم"ەی بارانە. ئەو وێنەیەش کە وشەی گەنمی پێکهێناوە، ڕەنگدانەوەی لێئاڵاویی ئاو و هەتاوە و مانای نوێبوونەوەی کە تاوە (وزە و هێزە) لە بوونیدا پارێزراوە.

یان ئەگەر سەرنجی وشەی "مانگ" لە زوانی کوردیدا بدەین، دەبینین بە دوو مانا بەکار هێنراوە، مانایەکی جێگاییە، کە ئاماژەیە بۆ "مانگ" وەک تەنێکیئاسمانی کە جێگەیە، لەگەڵ مانایەکی کاتی کە ئاماژەیە بۆ "مانگ" کە پێوەرێکی کاتییە. دەوران دەورانی ساڵ و مانگ وەک چۆن شەو و ڕۆژیان لێ دەکەوێتەوە، بە هەمان شێوە ڕووناکی و تاریکیشیان لێ دەکەوێتەوە، بەو مانایەش ئاواز و وێنەی (مانگ و ساڵ، شەو و ڕۆژ، تاریکی و ڕووناکی) ئاواز و وێنەی هێماییین و لە ڕابردوویەکی نەزانراوەوە هاتوون.

دوانەی شەو و ڕۆژ بە چوارەوەرزەکەوە گرێ دراون و بەو مانایەش بیرکارییانە (مەبەستمان لە پێکگەیشتنی دایک و باوک و کوڕ و کچە) مانا بە کات و جێگا دراوە. دوو شەپۆلە ئاوییەکەی سەر بەردەکەی گۆبیکلی تەپە و گڵێنە ئوبەیدییەکە ئەو مانا دوانەییەیان کە دوو سەرەتا و دوو کۆتاییە، بە ناوەندەوە کە ناوکە، گرێ داوە. ئاوازی "ئا" و "را" کە لە زوانی سۆمەریی‌دا ئاوی و هەتاوییە، هاوتا بە ئاوازی "ئاو" و "ڕۆژ" دەوەستنەوە و بەو مانایەش کە گیانین، وێنەی کات و جێگاکەیان لە وشەی "گاە"ی پەهلەوی و "گا/گە"ی کوردی‌دا پارێزراوە().

شوێنەوارناس (کڵاوس شمیت) () کە کاری لەسەر پاککردنەوەی ئاسەواری گۆبیکلی تەپە کردووە، بە مەزارگا() ناوی بردووە و پڕۆفیسور تێد بانینگ() Ted Banning) مرۆڤناس، جێگاکەی بە درێژ کراوەی کێڵگە (مەزار) ناودەبات. ئاوازی "گا" لە ئاوازی جێگا و مەزارگادا بە شێوەیەکی دووقۆچەیی ئاماژە بە " جێگاو کات" دەدەن، جێگە (وەک مەزار) و "گا" (وەک کێڵان) هەرلگری مانای ئەرزە بە تۆو (وەک نوێبوونەوەی) و بەو مانایەش مەزارگا بە پیرۆز ماناکەی لە زوانی ئێمەدا ماوەتەوە. ئەگەر بیر لە وێنەی دووقۆچەی ئاواز و وێنە یان شەپۆلی بەرز و نزمی "ئاو" یان دوو بەردی وەستاوی گۆپێکلی تەپە، کە هاوتایە بە مانا، بکەینەوە، بۆمان دەردەکەوێت کە "ئاو" لەو مانادانانەدا بە بنەما دانراوە؛ لە دارشتنی مانای "را"ی سۆمەری و "ڕۆژ"ی کوردی‌دا کە لای هەردووکیان ڕووناکیەی، تێدەگەین، کە وشەی "گا" وەک کات و جێگا هەردوو ماناکەی هەیە. زوانی گۆشتی و گفتوگۆییش بەو مانا دووفاقییە کە لە وشەکانی وەک زوان، ڕۆژ، مانگ و هتد دەیبینین، هێمایە بۆ یەکتایی ژیان، کە هاوتا و جیاوازە، نەک بەو مانا دوالیستییە کە مێتافیزیک دابڕاوانە وەک "گیان" و "ڕۆح" وێنای کردووە، یان بە واتایەکی دی ببێژین، نەک بەو مانا ئەندێشەییەی کە زەردەشت هەوڵی داوە ماناکەی پێناسە بکاتەوە.

وێنەی وەستاوی دوو بەردی ناو بازنەکە هێمایە بۆ گیانداربوونی بوون و دوو بەردە نوێنەرایەتی ئەو مانایە دەکەن. لە نزیکی شوێنەوارەکە هیچ کانزایەک نەدۆزراوەتەوە، تەنیا بەرد دۆزراوەتەوە. ڕەنگە ئەمەش ئاماژە بێت بۆ گرنگیی بەرد لای گۆبیکلی تەپەییەکان و وا سەیریان کردبێت، کە گیانی تێدایە و زیندووە و ئەوش ئەوە دەگەێنێت، کە داستانی ئەفراندن لەو سەردەمانەوە مانای هەبووە. گۆبیکلی تەپەییەکان مانایان بە وێنەی "ئاو" داوە، کە هەتاوییانە نوێ دەبێتەوە و بەو مانایەش ئوبەیدییەکان ماسیی ئاویان بە مەلی ئاسمانەوە گرێ داوە و دووقۆچانە ئەو وێنەیەی ژیان یان گیانیان بە "نێر و مێی"ـەوە بەستووەتەوە. "دینیس شاماد"() خوێندنەوەی بۆ هێما (token)ی ئاڵوگۆڕی پێش خەتی مێخەکی کردووە و بە بنەمای داهێنانی نووسین و بیرکاری ناوی بردووە.

بە پێی لێکدانەوەکەی شاماد هێماکان (token) سەرەتان بوون، بۆ دروسبوونی نوسینی مێخەکی. ئەگەر سەرنجی

ئەم مێخە بدەین () کە لە نوسینی مێخەکی سۆمەردا بە مانای "ئاو" دێت، دوادوایی ئەگەر سەرنجی ئەم وێنانەی سەر گڵێنەی ئوبەیدییەکان بدەین (≈ ≀)، پێدەچێت بگەینە ئەو بۆچوونە، کە هەر سێ وێنەکە هێمابن بۆ شەپۆلی ئاوی لە باری جیاوازدا.

لە لێکدانەوە بۆ ئاواز و وێنەی شەپۆلی "ئاو" و نووسینی مێخەکە بەو مانایە دەگەین، کە لە سەرەتای دانانی دوو بەردەکەی گوبەکلی تەپە بیر لە مانای ئاسۆیی و ئەستوونیی "ئاو و هەتاو"ی سروشتیانە کراوەتەوە. لەو مانایەش بیر لە دوو شەپۆل کراوەتەوە، کە دوو سەرەتا و دوو کۆتاییان هەیە، کە هاوتان بە دوو مێخ کە چوارسەرەن، ئەو مانایەش هاوتا لەگەڵ هۆنینەوەی ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەریدا دێتەوە. جێن پۆتێرو[] لە لێکۆڵینەوەی دینی سۆمەریدا دەڵێت: خێزانی خوداکانی سۆمەر لە چوار ئەندام پێکهاتووە، کە "دایک و باوک، کوڕ و کچ"ن. بەپێی ئەفسانەی ئەفراندن خوداکانی سۆمەر "ئاو" بوون. بۆیە دەشێت ببێژین ئەو تێگەیشتنەی، کە بۆ بوونەوەر هەیە و لە لای سۆمەر و کوردیش تێگەیشتنێکی ئاوییە، ئەویش بەو پێیەی کە بوونەوەر لە تۆو پەیدادەبێت و تۆویش لە پرۆسەی ئاوهاتنەوەوە دێتەئاراوە، لەو تێگەیشتنە هێماییەی زوانەوە لە دێرینەوە سەرچاوەی گرتبێت، کە لەسەر بەردەکەی گوێبکی تەپە و گڵێنە ئوبەییدیەکان وێنە کراوە.

ئاوازی "ئا"ی سۆمەری مانای "ئاو"ی کوردی دەگەیەنێت. برگەی "ئا" لە پیتی "ئ" ی کپ یان نزم و لە پیتی "ا" ی دەنگدار یان بەرز پێک هاتووە. پێکهاتەی "ئا" وێنەیەکی هێماییە بۆ ئاوی سروشت، کە ئاسۆیی و ئەستوونی گەشت و دەوران دەکات. با ئەم دوو مێخە بە نموونە وەربگرین: () (واتا: ئا/a ی سۆمەری کە بەرامبەر ئاوی کوردییە)، هەروەها () (واتا ئاو a'u ی سۆمەری کە بەرامبەر ئاوی بەرزی کوردییە). لێرەدا بەڕوونی دەبینین، کە ئاواز و وێنە و مانای "ئا" هێمایی و برگەیین. هێمای برگەی "ئا" کە ئاواز و وێنەیە بۆ وشەی "ئاو" لە سۆمەری و کوردیدا، لە خۆڕا پەیدا نەبووە.[] ئاواز وێنە و ماناکانیان بەرهەمی زوانی ئاوەدانکەرن، کە بە شێوەیەکی چەمکئاسا (واتە تەنیا وشەی ڕووت نا) لەگەڵ دەستپێکردنی ئاوایی دنیادا بەرهەمی هێناون. مێژووناسانی سەردەمە دێرینەکان سەقامگیریی "ئاوایی" چاخی بەردین دەگەڕێننەوە، بۆ کشتوکاڵی "گەنم". ئەوەی جێگەی سەرنجە، ئەوەیە کەبرگەی گەنم لە "گە" (گیان یان گژوگیا) و "نم"ەی باران پێکهاتووە. گەنم لە ڕابردوودا پشتئەستوور بە باران چێنراوە. سۆمەرییەکان ئاوازی "ئاودان"یان بە "ئا دی/a de" () گۆکردووە و لە ڕێگەی ئاوەڕۆشەوە گەشەیان بە کشتوکاڵ داوە. "هەتاو" ئاوازێکی دوو برگەییە (لە دوو برگە "هە و تا" پێک هاتووە) و مانایە بۆ ڕووناکیی ڕۆژ کە سۆمەرییەکان بە "ئود Ud" گۆیان کردووە و وێنەی مێخی ڕۆژەکەیان بە شێوەیەکی دەوران دەوران () کێشاوە کە دوو مێخ بچووک و دوانی گەروە پێکهاتووە. ئاڕاستەی بزووتنەوەی مێخی "ئود" شەپۆلئاسا هەڵهاتن و ئاوابوونی هەتاو، کە شەو و ڕۆژی لێ دەکەوێتەوە. جێگەی سەرنجە کە ئاوازی "ئاو" لە ئاوازی هەتاودا دەبیستریێت. وێنەی "ئاو" کە ڕووناکییە، بەو مانایە دێت، کە ڕووناکیی ئاو هاوتای ڕووناکی هەتاوە، ئەو وێنە ڕوناکییەی ئاو و هەتاویش وەک سوڕانەوەی سروشت لە دەربڕینی خۆر -"هەڵهاتن" و خۆر -"ئاوابوون"دا مانای بە نوێبوونەوە و شەو و ڕۆژ و مانگ وساڵ یان چوار وەرزەکە داوە.

بیستنی ئاوازی "ئاو" لە "هەتاو"دا یان بەدیکردنی "تاو" لە وێنەی شەپۆلی ئاودا، بە شێوەیەکی تێهەڵکێش مانای بە "باران بە تاو" و "خۆر بە تاو" داوە، هەر بە مانای "نێر و مێ"یش تاویی یەکدی دەدەن و لە کۆتاییدا "ئاو"یان دێتەوە. ئەو مانادان بە ئاو و تاوە هاوتایە بەو مانایەی "ئاو و هەتاو". وەک دیاریشە زوان وێنەی وشەکەی لە سروشتەوە خواستووە و گەردوونیانە مانای پێداوە. بۆ ئەوەی لە وێنەکاری وشە بگەین، پێوستە بیر لە داهێنانی نووسینی هێمایی بکەینەوە.

دینیس شاماد لە کتێبی "چۆن نووسین هاتە ئاراوە"، دەڵێت:

سیستێمی هێماکان نزیکترین نیشانەی پێش دەرکەوتنی نووسینی مێخەکی بوون. لە ناوەندی خۆرهەڵاتی پێش مێژووی چاخی بەردین، لە دەوروبەری (٨٠٠٠ ساڵ پ. ز)، هێماکان بۆ حسابکردن لە شێوەی خڕۆکەکان،

قۆچکەکان، خەپلەکان، لوولەکان، هێلکەییەکان و شتی دی لە قوڕی بچووک، بەکاربراون. هێماکان وەڵامبوون بۆ نەشونمای پێداویستییە ئابوورییەکانی ئاڵوگۆڕ، لەو ڕێگەیەوە ئاواییەکان گەشەیان بە نەشونمای بەرهەمە کشتوکاڵییەکان و کاڵای کارگە بەرهەمهێنەرەکانیان داوە و بە دەم ئاڵوگۆڕەوە ئاواییەکانبەرفراوان بوون. دەرکەوتنی هێماکان و نەشونمایان، ڕاستەوخۆ پەیوەندییە مرۆڤییەکانی بە هەیکەلی سەرکردایەتیی کۆمەڵگاوە گرێداوە.

لێرەدا ناچینە ناو لێکدانەوەکەی "دینیس شاماد" و ئاڵوگۆڕی شمەکەوە، بەڵکو بۆچوونەکەی ئەو بە مانای هێمایی و بیرکاریی ئاو و هەتاوە کە نوێبوونەوەی ژیانە (بوونە) گرێدەدەینەوە. لەوەش زیادی، "ئاو" بۆ ژیانی گیاندار زۆر گرنگە: لە سەتا شەستی (60%) لەش و لە سەتا حەفتای (70%) مێشک و لە سەتا نەوەدی (90%) سییەکانی مرۆڤ لە "ئاو" پێکهاتوون. لە سەتا حەفتاوپێنجی (75%) وەزنی ڕیشاڵەکانی بازوو ئاوە؛ لە سەتا دەی (10%) چەوری لەش ئاوە. لە سەتا بیستودووی (22%) ئێسک ئاوە؛ لە سەتا هەشتاوسێی (83%) خوێن ئاوە. "ئاو" یارمەتیی هەرسکردنی خواردن و گواستنەوەی پیسایی و ڕاگرتنی پلەی گەرمایی گیان دەدات. گیانی مرۆڤ ڕۆژانە پێویستی بە گۆڕینی ٢ تا ٤ لیتری ئاو هەیە. سێ بەشی گۆی زەوی لە "ئاو" پێکهاتووە. ئەوجا لەو ڕوانگەیەوە کە داستانی ئەفراندنی سۆمەر لە ڕوانگەی پارادایمی "ئاو و هەتاو"ەوە بیناکراوە، دەگەین بەوە کە "ئاو" بەرفراوانترین چەمکە، کە مانای داری ژیانی بەرهەمهێناوە، واتا کێڵانی ئەرز (ئاو/تۆو) و مێشک (هەتاو)ی لێکەوتۆتەوە.

کێڵان

وشەکانی کێڵان، کۆڵین، هەڵکۆڵین، کێشان ئاواز و وێنەن و ڕەنگدانەوەی پرۆسەی کێڵان و گێرەن، کە کار و بیری مرۆڤ یان کولتووی زوانی گێرەکەر و گاوان دایهێناون. کێڵان پرۆسەی هەڵدانەوەی ئەرزە تا ڕێگە بۆ ئاوداریی تۆو خۆش بکات. سۆمەرییەکان کێڵانیان بە "گابا/gaba" (𒃮) و جێ بە "کی/Ki" (𒆠) کە ئەرز و کوڕ(کێو) بە "کور/ kur" گۆکردووە. ئاوازی "گابا" و "کی" ڕەنگدانەوەی دەنگی پیتی "گ"ی گێرە و "ک"ی کێویان پێوە دیارە. مێژووناس و شوێنەوارناسانی دێرین داهێنانی کشتوکاڵ دەبەستنەوە بە داهێنانی نیشتەجێبووانی ئاواییە سەرەتاییەکانی چاخی بەردین. ئەم نیشتەجێبووانە گەنمی کێوییان بۆ وێنەی تۆو و وەشاندنەکەی وەرگۆڕیوە. ناوچە کێوییەکان سەرچاوەی گۆڕانی ئەو شانۆییەی ژیانی ئاوایی سەرەتایی بوون، کە شێوەی ژیانی مرۆڤیان لە ڕاوکەر و کۆکەرەوەوە بۆ گێرەکەری نیشەجێبوو گۆڕیوە. ئەو گۆڕانەی ژیان کاریگەریی داناوە لەسەر ئاوازی زوان و وێنەی دنیا، کە مانادان بووە بە ئاو و هەتاو یان لاستیکیبوونی زوان().

گەنم تۆو دەکرێت. تۆوی گەنمەکە بە ئاو گەورە دەبێت. گووڵەگەنمەکە کە پێدەگات، هەتاوییە. تۆووەشاندن و گێرەکردن نوێبوونەوەیە. بە واتایەکی دی ژمارەی دەنکەگەنمەکان نوێبوونەتەوە و زیادیان کردووە. مێشک وێنەی ئەم پرۆسەیەی وەرگرتووە. جگە لەوەش، ئەم پرۆسەیە لەناو وشەکاندا وێنەی داوەتەوە. وەک چۆن ئاوازی ئاو لە وشەی هەتاودا هەیە، ئاوازی گەنمیش لە گێرەدا هەیە، کە لە پیتی (گ)دا بەرجەستە دەبێت. لە کاتی وەشاندنی تۆودا پرۆسەکە ئەستوونییە و دەنکەگەنمەکە ئەستوونییانە ڕۆدەچێتە ناو خاکەوە، بەڵام پرۆسەی گێرەکردنەکە ئاسۆییە. ئەمەش هاوتایە بە شەپۆلی ئەستوونی و ئاسۆیی ئاوی سەر نەخشەی بەردەکەی گۆبیکلی تەپە و نەخشەی سەر گڵێنەی ئوبەیدییەکان. ئاو و هەتاو بەو مانایە بە نوێبوونەوەی تۆو و داری ژیانەوە لکاون(). ڤیتگنشتاین بەو مانایە باسی لە وشە وەک "گەمەی ـ زوان" و "شێوەی ـ ژیان"ی مرۆڤ کردووە(). بە دیدی ڤیتگنشتاین مانادان بە وشە بەندە بە شێوەی ژیانەوە نەک بە ڕێزوانی لێکدانەوەوە. ڕێزوانی لێکدانەوەی وشە مانای لە لۆژیکی لێکدانەوەی تاکەکەسییەوە وەرگرتووە.

لە فەرهەنگی "etymon line"دا وشەی کولتوور بە کۆڵێر "colere" گۆ کراوە و بە مانای کێڵان و کۆڵین دێت.

ئاوازی کێڵان و کۆڵێر مانایە بۆ کۆڵین و هەڵکۆڵین. میژووناس و شوێنەوارناسانی دێرین داهێنانی کشتوکاڵ بۆ ناوچەی کەل و کێو و کەنەکانی ناوچە شاخاوییەکانی کوردستانی دێرین و مرۆڤی گاوان و گێرەکەر دەگەڕێننەوە. هەروەها تا ئەمڕۆیش دەزانرێت کە ژیانکردنی مرۆڤ و مانەوە لە ناوچە شاخاوییەکان وابەستەی گێرە و گاوانی بووە، هەر بەو مانایەش چۆن هێمای ئاواز و وێنە و مانای وشەی "ئا" یان "ئاو" لە زوانی سۆمەریدا هەبوو و تا ئەمڕۆ لە زوانی کوردیدا ماوە، ئاوایش وشەکانی گێرەکردن و کۆڵین بە هەمان شێوەی وشەی مرۆڤی گاوان و گێرەکەر ماون، تەنانەت شێوە ژیانییەکە و سەرەتای مانادان بە ئاواز و وێنە و مانای وشە بەردەوامە لەو شێوەیەدا کە ڤیتگنشتاین ڕاڤەی گەمەی ـ زوان بە شێوەی جیاوازی ژیانەوە بەستۆتەوە.

بۆ نموونە، داستانی تۆفان کە گیلگامیش() لە دەمی باپیرەیەوە دەیگێڕێتەوە، تا ئەمڕۆ وا خوێندنەوەی بۆ دەکرێت، کە ئەو بە دوای "نەمری"ی خۆی لە "ژیان"دا گەڕاوە، نەک بە دوای ئەوەدا گەڕابێت، کە هەوڵبدات مانای ژیان ڕاڤە بکات وەک ئەوە کە تووی ژیان لە ئاوەوە پەیدابووە. گیلگامیش مانای تووی ئاویی بەستووەتەوە بە ژیانی ئاوەدانی و مانای نوێبوونەوەی تووەکەی (واتا "نەمری"ی) گرێداوەبە نوێبوونەوەی بەردەوامیی ئاوەدانییەوە. داستانی تۆفان بەستنەوەی مانای دینە بەو دنیایەی ئاوایی سەرەتاییەوە، کە هەتاوییانە مانای لە ئاو وەرگرتووە و سەرەتای ژیانی بە کۆتایی ژیانەوە گرێداوە. ئاوایی و ئاوەدانیی دێرین تا سەردەمی شارستانی مێزۆپۆتامیا بەردەوامییان بە مانای هێمایی داوە و ئەو مانا هێماییەش کە گیانی و گفتوگۆییە، لە زوانی سۆمەری و کوردیدا بە دی دەکرێت.

گیلگامیش لە داستانەکەیدا گەڕاوەتەوە بۆ لای باپیر و داپیرەی کە تووی ژیانیان لە لەناوچوون (تۆفان) ڕزگار کردووە، بەڵام گەڕانەوەکەی بۆ لای باپیر و داپیرە ئاسایی نەبووە، بەڵکو ڕۆیشتن بووە بۆ ناوچە کێویەکان کە لێیان کێڵانی ئەرز و ئاوەدانیی جیهانی دێرین داهێنراون(). گیلگامیش (وەک مەلیکێک) ئاگاداری ئەوە بووە،کە نیشتەجێبووانی مێزۆپۆتامیای سەروو ئاوەدانییان داهێناوە، هەر لەبەر ئەو هۆیەش گەڕاوەتەوە بۆ لای داهێنەرەکانی سەرەتا، کە باوانی بوون. کەواتە ئەو نەگەڕاوەتەوەبۆ لای باپیر و داپیرە بایۆلۆجییەکەی. بۆ ئەوەی لە مانای ئەفراندنی ئاوایی وەک ئاواز و وێنەی "ئا" و مانای ئاواییەکە لە داستانی تۆفاندا تێبگەین، گەرەکە ڕووبکەینە لێکدانەوەکەی گیلگامیش بۆ داستانی تۆفان. لەوێدا دەبینین کە چۆن گیای بن دەریا() مانای بە نوێبوونەوە یان کاژفڕێدانی مار داوە. وەک پێشدی گوتمان، بەگوێرەی ئەفسانەی ئەفراندن ژیان لە ئاوەوە هاتووە و نەمریش وێنە بووە بۆ توو، کە ئاوییە. لەم ڕوانگەیەوە ئاو خودایی و بنەمایی و سیمبولی نوێبوونەوەی نەوەیە، ئاخر هەر ئاوە،کە ئاوایی بەو شێوازە ڕێکخستنە گەیاندووە، کە گیلگامیش شانازیی پێوەکردووە. نوێبوونەوەی هەتاو کە هەڵهاتن و ئاوابوونە، گەڕانەوەیە بۆ ناو ئاو. لە داستانی ئەفراندندا خوداکان لە قووڵایی ئاوەوە هاتوون. گیلگامیش دەچێتە ناو قووڵاییەوە بۆ بەدەستهێنانی گیای نوێبوونەوە، بەڵام مار گیاکە دەخوات، ئەوجا ماردوای خواردنی گیاکە کاژ فڕێ دەدات. مەبەستی کاژفڕێدان وەک نوێبوونەوەی توو بە ئاو کە داری ژیانە، لە داستانی تۆفاندا گرێدراوە بە وێنەی قووڵایی ئاوەوە کە سەرچاوەی ژیانە(). ئەوەتا گیلگامیش کە بۆ لای باپیرە وێنەییەکەی گەڕاوەتەوە نەک باپیرە کەسییەکەی، بە خۆی دەڵێت: "دەبێت ڕێگەی "ئوتاناپیشتم "Utanapishtimی کوڕی "ئوبار ـ توتو"tutu -Ubar بگرمە بەر، چاکدی وایە تا کات ماوە، ئەو ڕێگەیە بگرمە بەر: "ڕێگەی ئەو باپیرەیە کە بەرپرسیارییەکەی دروستکردنی کەشتی و کارکردن بووە، نەک وەک مرۆڤەکانی پێشوو بووبێت، کە لەسەر سروشت مشەخۆرییان کردووە". لێرەشدا خوداوەندی "ئیا" هاندەری ئەو مانادانە بووە و مەردوکی کوڕی ڕاپەڕێنەری مانادانەکە بووە(). کەواتە "ئیا" و "مەردوک" ڕێخۆشکەرییان کردووە بۆ مانادانەکەی داستانی گیلگامیش و کۆتاییان بە مانای مشەخۆریی هێناوە(). داستانی تۆفان کە گیلگامیش لە زاری باپیرییەوە بۆی دەگێڕرێتەوە، هاوتایە بەو مانایەی داستانی ئەفراندن کە بەردەوامیی بە ژیانی ئاوی و هەتاویی داوە.

لەم ڕوانگەیەوە مرۆڤ دنیابینیی ڕاوکەر و کۆکەرەوەی بەجێهێشتووە،کە مشەخۆریی سروشتی بووە، لەم ڕەوتەشدا گەشەی بە گێرە و ئاژاڵداری داوە، کە وەرگرتنی بەرپرسیارییە بۆ ڕێکخستنی ژیانی ئاوایی. لێرەشدا

ئاوایی بەردەوامیدانە بەو مانایە، کە تۆو لە ئاوەوە هاتووە، نەکـئاوتوو لەناوبەرێت یان تووی لەناوبردبێت. بۆ ئەوەی لە مانای ئاوایی وەک کردگاریی خودا و مرۆڤ لە داستانی گیلگامیشدا تێبگەین، ئەم نموونەیە لە داستانی تۆفانەوە وەردەگرین:

"دەستی بۆ شۆخوشەنگیی شارەکە ڕاکێشا و باسی خشتە سوتێنراوەکانی بۆ کرد، کە لەجێی خشتی قوڕین دانرابوون، دەستی بۆ سێ بەشی یەکسانی شارەکە درێژ کرد، کە بەسەر خانووبەرە و باخ و زەویی کشتوکاڵدا دابەشکراون".

هەروەها وشەی "کێڵان" لە فەرهەنگی ئاریانڤاچ(۱) بە "کێش" تۆمارکراوە. کێش بە مانای "زەوی ڕوشاندن کە هێڵکێشانە" و بۆ مەراسیمی "زەمزەم"ی دینی کراوە. هەر لەو فەرهەنگەدا وشەی "کیشت" بەرامبەر بە "کشت" دانراوە، کە مانای "دابەشکردن"ی زەوی دەگەیەنێت. ئەگەر تەماشای ئاوازی وشەکانی کیشت و کیڵانی زەوی و بینین و بیستنی مێشک بکەین، ئەوا لەو پەیوەندییە تێدەگەین، کە لە نێوانیاندا هەیە، ئەویش بەو مانایە کە وشەی کیشت و کێڵانی زەوی لەبەر ڕۆشنایی بیستن و بینینی مێشکدا داڕێژراوە.

هەروەها وشەی "گابا/ gaba" ( )ی سۆمەری کە ئاوازە بۆ مانای "سنگ"، وێنەی پەراسووە، کە هێڵ ـ کێشی گیانە. لەم ڕوانگەیەشەوە "گابا" و گێرە بەرامبەر "هێڵ ـ کێشان" دەوەستنەوە.

کشتوکاڵ

دێرینديين شوێنەواری نێشتەجێی مرۆڤ و کشتوکاڵ و زۆرینەی هێماکانی ئاڵوگۆڕی ئابووری لە ناوچە کێوییەکانی کوردستان دۆزراونەتەوە.

سیستێمی هێمایی بەرەنجامی کار و بیری مرۆڤی گێرەکەر و گاوان بوو، کە ئاڵوگۆڕی بە دەستمایەی ئاوایی سەرەتایی کردووە. ئاڵوگۆڕی هێمای دەستمایە و سەرمایە لە ئاوایی سەرەتایی‌دا سەقامگیر بووە.

سۆمەرییەکان ئەم مێخەیان (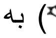) بە مانای "سەر" کە کەس(مرۆڤی تاک) و سەرمایەیە، بەکار بردووە و بە "ساگ saĝ" گۆیان کردووە. وشەی "سەر"ی کوردی و "ساگ"ی سۆمەری کە ئاوازەکەیان بە پیتی "س" دەست پێدەکات، بەردەوامیی سیستێمە هێماییەکەیە و مانای لەو وێنە هێماییەوە وەرگرتووە و هاوتایە بە دەستمایە زوانییەکە و ڕابردووەکەیان لە ئاوایی دێرینەوە سەرچاوەی گرتووە.

بۆ نموونە ئەگەر سەیر بکەین، هاوشێوەییەک لەنێوان جەستەی مرۆڤ و بەردەکەی "گوبەکلی تەپەدا" بەدی دەکەین. دانانی بەردەکە، کە شێوەی پیتی (T)ی ئینگلیزی هەیە، هاوشێوەیە لەگەڵ وەستانی مرۆڤ. شوێنی دوو بەردەکە لە ناوەڕاستی کەڵەکەبەردێکدایە. پانیی سەری دوو بەردەکە ئاماژەیە بۆ فراوانی سەری مرۆڤ یان دەماغی مرۆڤ.

ئەگەر سەرنجی شەپۆلی ئاوی وێنەکاریی سەر بەردەکە بدەین، دەبینین بە دوو شێوەی "ئاسۆیی و ستوونی" وێنە کێشراون و تێکهەڵکێشی یەک بوون. ئەم تێکهەڵکێشییە ئاماژەیە بۆ تێکهەڵکێشیی نێر و مێ.

بەو مانایەش ئەفسانەی ئەفراندن لەو دەمەوە هۆنراوەتەوە و بەشی سەرەوەی پیتی "T" بە مێشک و هەتاو بەراورد کراوە کە بوونیان چ وەک خەون و خەیاڵی گیاندار و چ وەک تیشک کراوەیە و بەو مانایەش سۆمەرییەکان "ساگ"یان بە "سەر و سەرمایە" داناوە و سەر و سەرمایەش هاوشێوەی وشەی زوان (سروشت) و گفتوگۆ (گەردوونی) داهێنراوە.

ئاو لە سروشتدا بە "تاو و تین" گەشت و دەوران دەکات، بەو مانایەش تاوی ئاو بە هەتاوییەوە لکاوە. بەردی

ناوەڕاستی ئەو کەڵەکەبەردینە و دوو شەپۆلی ناوەندی گڵێنە سۆمەرییەکەش هەمان مانایە و ماناکەیش هێمایە بۆ تۆو، کە بە داری ژیان ناو براوە.

ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری() Story (Enuma Elish 'When Above') Creation

پوختەی ئەفسانەکە

ئەفسانەی سۆمەر باس لە سەرەتای دروستبوونی گەردوونو دنیا دەکات. هەروەها باس لەوە دەکات، کە خواکان لە بەڕێوەبردنو چاودێریی‌شارەکاندا بەشدارییان کردووە و باس لە بوونی گەردوونێک دەکات. کە گەردوونی خوداکان بووە و ئەو گەردوونەش وەک بوونی خوداکان، بوونیکی ئاویی بووە. سەرەتا دوو ئاو هەبوون. ناوی یەکێکیان بریتی بوو لە "ئابزۆ Apsu" کە ئاوی شیرینە و قووڵە، ناوی ئەویدیکەیان بریتی بوو لە "تیامات () Tiamat" کە ئاوی سوێرە. لەناو خوداکانیشدا تەنیا "ماردوك" (() Marduk) بە مەزنترین خودا دانراوە.

ئەفسانەکە لقوپۆپی زۆر لێ دەبێتەوە، جگە لەوەش ئەفسانەکە بنچینەی بوونی خودا بۆ نێر و مێ،باوک و دایک و خوشکـو برا دەگەڕێنێتەوە. بوونی خودا لەسەر بنچینەی سیستمی چواری دامەزراوە.

هەروەها ئەفسانەکە باس لە کردگاریی (داهێنەریی) خوداکان دەکات. هەندێك لە نووسەرانی سەردەم دەڵێن، کە وشەی "مومو () Mummu" مانای وشەی ناوە یاخود مانای بوون‌دەگەیەنێتو ئەو ناوە وەکو بنچینەی دایك و باوك بیری لێ کراوەتەوە، بەڵام رای مێژوونووسان لە سەر ئەم بۆچوونە جێگیر نەبووە. زاراوەکە لە زوانی سۆمەردا بە دوو مانا هاتووە یان لە دوو مەیدانیجیاوازدا بە کار براوە. یەکێکیان وەك پێش ناوی (Tiamat)ە وە لەوی تریاندا نوێنەرایەتی بوونێکە یان سەرچاوەیی‌بوونەکەیە کە لەگەڵ "ئابزۆApsu"دا، راوێژ دەکات. لە ڕووی ئاینناسیەوە لەوانەیە مانای بوون (وەک ژیان، گەوهەر، گیان، بنچینە) کە مانای "هێزی خالق"ـە بگەیەنێت، نەك شتێکی وەك ڕۆحی پاك کە تازە "پلاتۆنییەکان" بەرهەمیان هێناوە.

بارودۆخی پێش کردگاریو بوونی گەردوون، کە سەرەتای ئەفسانەکەیە ئاوادەدوێت:

لە کاتێکدایە کە (خودا) لە بەرزیدا بە ئاسمان ناوی نەبراوە،

زەوی لە خوارەوە بەناوبانگ نەکرابوو،

تەنها ئابزۆی سەرەتایی لە دونیادا (گەرای هەبوو)،

هەروەها لە "مومو ـ تیامات Mummu - Tiamat" کەوتبوونەوە،

هەردوو ئاوەکەیکە بە یەك تێکەڵ بوون،

بێشەڵان پێک نەهاتبوو،

بێشەڵانی قامیشو قەڕەم نەبینرابوون

هیچ خوایەکتا ئەو کاتە بوونی خۆی رانەگەیاندبوو،

خوداکان‌ناو نه‌نرابوون، چاره‌نووسیش دیاری نه‌کرابوو.

دوای ئه‌وه‌ی خودایه‌ك له‌و ناوه‌نده‌دا خوڵقا {ئاوه‌کان، ئابزۆ و تیامات له‌ یه‌ك ئاڵان}

Lahmu”، Lahamu ()"، بێ دواکه‌وتن به‌ ئاشکرا ناو نران.

ئه‌و کاته‌ی که‌ گه‌وره‌ ده‌بوون،

”Anshar و Kishar ()"خوڵقێندران‌و ئه‌مان جێگه‌ی ئه‌وانیان گرته‌وه‌،

ڕۆژ درێژ کرایه‌وه‌، ساڵیش خرایه‌ سه‌ر ساڵ،

"ئانشار - Anshar" که‌ له‌ دایك بوو،"ئانو - Anu()" هاوسه‌نگی ئه‌و بوو.

ئانو منداڵی خسته‌وه‌،که‌ وه‌کو به‌رامبه‌ره‌که‌ی "Nu-dim-mud"()،

واته‌"ئیا Ea ()"، وه‌کو باوك خالیق بوو،

ڕێ به‌دیکه‌رو زانا بوو، له‌ڕاده‌به‌در دانابوو.

زۆر له‌ باوکی به‌تواناتر بوو، که‌ هێنابوویه‌ دونیاوه‌،

هیچ یه‌کێک له‌ خوداکان له‌ هاوشانی توانای ئه‌ودا نه‌بوون.

خودا گه‌نجه‌کان، که‌ هاتنه‌ دنیاوه‌، له‌گه‌ڵ خودا بنه‌ڕه‌تییه‌کاندا که‌وتنه‌ ململانێوه‌

"ئابزۆApsu "، که‌ گه‌رای خوداکانی خستبووه‌وه‌،

هاواری بۆ"مومو Mummu"ی شالیاری بردبوو،

ئای "مومو" شالیارم به‌ تۆ دڵخۆشم،

وه‌ره‌ با هه‌ردووکمان بۆ لای "تیامات "Tiamat بچین!

"کاتێک لای تیامات داده‌نیشن

راوێژیان له‌ سه‌ر له‌دایکبوونی خوداوه‌نده‌کان کردبوو.

"ئابزۆ" به‌ ته‌وژم "ده‌می کردبووه‌وه‌"،

به‌ تیاماتی وتبوو:

"هه‌ڵسوکه‌وتیان ئازارده‌ره‌ و

به‌ ڕۆژ ناتوانم ئارام بم‌و به‌ شه‌و ناتوانم بخه‌وم.

ڕێگه‌م بده‌ با له‌ ناویان به‌رم، ڕێگه‌م بده‌ با کۆتایی به‌ هه‌ڵسوکه‌وتیان بهێنم،

له‌وانه‌یه‌ ئه‌وسا بێده‌نگی دابمه‌زرێین‌و ئێمه‌ش ئارام ببین".

هەرچۆنیك بوو "تیامات" وەڵامێكی بەهێزیدایەوە و بە تورەبوونەوە پرسی:

"چی"؟! ئێمە ئەوان لە ناو بەرین، كە خۆمان دروستمان كردوون؟

بێگومان هەڵسوكەوتیان ئازاردەرە، بەڵام وا چاكترە، كە ئێمە بەئارام بین."

"مومو"یشالیاری "ئابزۆ"، وەكو نوێنەرایەتی پاكسازی دەردەكەوێت، چونكە بە قسەكەی "مومو"دا نەخشەی لەناوبردنهەوڵێكی ئایندارى پێوە دیارە. كاتێكیش كە "ئیا Ea" بە نەخشەی ئابزۆ دەزانێت، "لە هەموو شتێك تێدەگاتو دەزانێت پلان دابرێژێت و دوعای بەهێز و فێڵبازانە بخوێنێت تا كار لە ناوەندی ئابزۆ بكات".

مەبەستی ئەو لە دوعا خوێندنەكە ئەوەیە"كە خەو لە ئابزۆ بزرێنێت و مومۆش لە پەلوپۆ بخات." پاشان ئابزۆ سەردەبرێتو لە لاشەكەی گومەزێك() دروست دەكات. لە دوای ئەو كارەوە "ئیا" دەبێت بە گەورەی "ئاو"، لێ "مومۆش" بە بەندكراوی دەمێنێتەوە.

"ئیا" هەر ئەو كاتە هاوسەرەكەی "ئابزۆ" بە ناوی "Damkina" دەگرێت، ئەو خوای "گەرا" دانان بووە. "ئیا" وەك باوكی "مەردوک " ناوی براوە و "مەردوک" وەكو خودایەک زۆر زاناو بەتوانا باسی لێوە كراوە.

هونەرمەندی ئەفسانەكە زۆر بە رِازاوەیی باس لە "مەردوک"ـی لاوەكات، كە چۆن خۆڵقێنراوە:

نەخشی رەهەندەكانی زیرەكانە و بێوێنە كێشرابوون،

گرانبوو تێگەیشتن لێیان، ئاستەم بوو بە دی كردنیان.

چاوەكانی چوار بوونو گوێكانی چوار()،

كاتێك كە لێوكانی دەجووڵا ئاگریان لێ دەردەچوو

بە راستی لەناو خوداكاندا تەواو دەستروێشتوو و باڵادەست بوو.

خوا گەنجەكان گەڵاڵەی ئەوبوونەیان كردبوو، كاتێک كە "تیامات" دەربارەی چارەنووسی "ئابزۆ"و "مومو" بە ئاگاهاتبووەوە، بیری لە تۆڵە كردبووەوە و كۆمەڵێك دەعەجانی خستەوە تا تۆڵە لە خودا لاوەكان بكاتەوە.

دایكی Hubur"" (نازناوی تیاماتە) كە، دەیتوانی هەموو شتێك گەڵاڵە بكات،

چەكی بەرهەڵستی و ئەژدیهاكانی خستەوە.

ئەژدیهاكان دانیان تێژو چرنووكیان زۆر پتەو بوون.

لاشەی ئەژدیهاكان پر لە ژەهر بوو،

تەنانەت لاشە زبرەكانیان ترسێنەر بوون.

ئەژدیهاكان بە بریسكەی سرووشت چەكدار كرابوون، وەكو خوداكان توانایان هەبوو،

"ماری Bashmu" و "ئەژدیهای Lahamu "ی لە شێوەی دێودا خوڵقاندبوو،

سەگە هارەكانو مرۆڤە دووپشكییەكان خۆڵقێنرابوون،

مرۆڤە ماسییەکان، گامێشە توندوتۆڵەکان خوڵقێنرابوون،

تا شێتگیرانە و نەترسانە شەڕ بکەن.

"تیامات" یازدە جۆری دەعەجانی خوڵقاندبوو،کە خودای "کینگۆ Kingu"فەرماندەریان بوو. "کینگۆ" یەکەم نەوەی خوداکان بوو، کە لەوەوبەر خۆڵقێنرابوو، "تیامات" بە "کینگۆ"ـی وتبوو:

"من دووعایەکەم خوێندووە و تۆم لە ئەنجومەنی خوداکاندا بە خودایەکی مەزن داناوە"،

دەسەڵاتی تۆم لە سەرووهەموو خوداکانەوە داناوە،

بە ڕاستی تۆم بە مەزنو تەنها هاوبەش داناوە"

خودا گەنجەکان زانییان "تیامات" خۆی بۆ شەڕ ئامادە کردووە. "ئیا" بە بیستنی هەواڵەکە سەری سووڕ مابوو. دوایی چوو بۆ لای باپیرەی "ئانشار Anshar" و بۆی گێرایەوە:

باوکە تیامات ئێمەی بۆ دنیا هێناوە، ئێستا ڕقی لێمان دەبێتەوە،

ئەو ئەنجومەنی کۆ کردۆتەوە و لە توڕەییدا ئاگر دەکاتەوە،

زۆرینەی خوداکانیش پشتی ئەو دەگرن،

تەنانەت ئەوانەی کە تۆش خوڵقاندووتن، ئێستا لایەنی ئەو دەگرن."

"ئانشار" بە بیستنی وتەکان زۆر دڵگران بوو، پێشنیاری بۆ ئیا کرد؛ کە لەگەڵ"ئابزۆ"دەستوپلی نەرمکردبوو، پێویستە ئەو بەرەنگاری "کێنگۆ" ببێتەوە. "ئیا" بێ وەڵام بوو، ئامادەش نەبوو پێکوڵی ڕاستەوخۆی "کێنگۆ" بکات. دوای ئەوە "ئانشار" ڕووی بۆ لای "ئانو Anu" وەرچەرخاند. ئانو بە مەبەستی مامەڵە لەگەڵ دوژمندا ملی ڕێگەی گرت، بەڵام لەگەڵ چاوی بە تیامات کەوت، دڵی ڕێگەی نەدا و بۆ لای ئانشار گەڕایەوە. خوداکان بە بێورەییدانیشتبوون و لە پاشدا "ئانشار" پێشنیاری "مەردوک" کرد، کە ببێتە پارێزەر. مەردوک لاو تا ئەو دەم لە ئەنجومەنی خواکاندا بەشدار نەبوو، "ئیا"ـی باوکی بانگی لێ کردو پێی ووت، کە لە بەردەم "ئانشار" ڕابوەستێت. ئەو ڕاوەستانەی ئەو ئانشار بەوە دڵخۆشکەربوو. لەگەڵ ئەوشدا مەردوک پێشمەرجی هەبوو:

"گەر من بە ڕاستی تۆڵە بۆ تۆ بسەنەمەوە،

ئەوە دەگەیەنێت، کە من تیامات بەند بکەم و ژیان بە تۆ بدەم،

کەواتە ئەنجومەن کۆ بکەرەوە و بانگی پایەبەرزی چارەنووسم بدە

بە دڵێکی خۆشەوە لە هۆڵی ئەنجومەندا دانیشن،

ڕێگەم بدە با بە دەمی خۆم لە جێی تۆ چارەنووس ئاشکرا بکەم؛

هەرشتێک کە من دروستی دەکەم نەگۆڕبێت."

ئەو وشانەی کە لە زارمەوە دێنە دەرێ وەرناگێردرێنو ناگۆڕێن[1]"

"ئانشار" شالیارکەی بە دوای " Lahmuو Lahamu" "باپیرو نەنک"ـیدا نارد تا لەگەڵخوداکانی تر بۆ هۆڵی

ئەنجومەن بێن، بۆ لێدوان:

خودا گەورەکان دەبوو بە یەکەوە بڕیاری چارەنووس بدەن،

کاتێک کە بۆ لای" ئانشار" هاتن، هۆڵەکە پڕبوو،

هەر یەکەیان باوەشیان بەوەی تردا کرد،

هەموویان لەسەر سەکۆکە دانیشتبوونو بە یەکەوە دەدووان،

نان و شەرابی جۆراوجۆریان دەخوارد،

شیریناوەکەیان بە قامیش هەڵدەمژی،

لە دوای خواردنەوە هەموو سەرگەرم بوون،

مەردوک کە تولەسینەرە، ئەوان بڕیاری چارەنووسی ئەویان دا،

تاجی ئەمیریان لەسەر نا،

ئەو لە بەردەم باوکیدا دانیشت (بۆ ئەو مەبەستەی)، کە یاسا بە جێ بگەێنێت.

ئەنجومەنی خوداکان بانگی پایەبەرزیی ئەویان دا:

"تۆ جێگەی ڕێزی تایبەتیت لە ناوەندی خودا گەورەکاندا،

فەرماندانی تۆ بێوێنەیە، دەربڕینەکانت لە شێوەی" ئانو()"،

لەمڕۆ بە دواوە فەرمانەکانی تۆ نەگۆڕن.

شکۆ یان نزمیی فەرمانەکانت لە ڕاستیدا لە دەست خۆتدایە،

دیارە ئەوەی لە دەمی تۆوە بە تەوژم دەردەچێ، ڕاستییەکە کە بەدرۆ ناخرێتەوە.

لەمڕۆ بە دواوە هیچکەس لە خوداکان سنووری دەسەڵاتی تۆ ناشکێنێت،

شکۆی کەون هەموو بە تۆ سپێردراوە،

لە ئەنجومەندا لەمڕۆ بە دواوە جێگە و فەرمایشتی تۆ بەرز رادەگیرێت!"

بە دوای ئەوەدا مسۆگەرکردنی هێزی "مەردوک" تاقیکرایەوە. بۆ ئەو مەبەستە ئەستێرەیەك هەڵبژێردرا تا "مەردوک" فەرمان بە ونبوون و دەرکەوتنەوەی بدات. لە ڕووی ئەستێرەگەرییەوە، ئەم کارە دەست خستنەسەر ونبوونو دەرکەوتنی ناوبەناوی هەندێک ئەستێرە بوو. کاتێك کە "مەردوک" لەو تاقیکردنەوەیەدا سەرکەوتنی بەدەستهێنا، خوداکان بە خۆشیەوە جاڕیاندا:

"مەردوک ئەمیر (میرە)"

بە دوای ئەوەدا دروشمی" میر" بە ئەو درا. بەدوای ئەواد پرچەك کرا و نێردرا بۆ ئەوەی تا "تیامات" تێك بشکێنێت.

ئەو چەخماخە لە پێشەوەی خۆی دانا،

لاشەی خۆی پڕ لە کڵپەی ئاگر کرد؛

ئەو تۆڕێکی دروستکرد تا تیامات بە داوەوە بکات،

ئەو چوار پای دانا تا هێچ شتێک لێ دەرباز نەبێت،

تۆڕەکە، دیاری بابە ئانو بوو، بەستبوویەوە بە لایەکی ئەوەوە،

هەوای ـ خراپ، گێژەلووکە، خۆڵ باراندنی خوولقاند،

چوار ـ با، حەوت ـ با، گەردەلوول، بای ـ بەرهەڵستنەکەر؛

بەدوای ئەودا ئەو ڕێگەی دا ئەو حەوت باییە کە خوڵقاندبوونی پێشی بکەون،

هەموویان لە پێشیەوە بەرزبوونەوە تا گیانی تیامات لە ناوەوە بشێوێنن.

دوای ئەوە میر لافاوی هەڵسان کە بەهێزترین چەکی بوو،

ئەو سواری گالیسکە ترسێنەرەکەی بوو،کە ڕەشەبای بەرهەڵستنەکەر ڕایدەکێشا،

هێنانەبەر بار و دانەپاڵ کە تیپێکی چواری، (ناوبراون) خوێنڕێژ، بێبەزەیی، پێشێلکەر، تیژڕەو؛

ددانی تیژ و پڕ ژەهرەوە.

خوداکان بە چواردەوری "مەردوک"وەن، کە لە تیاماتی تۆڕە نزیک دەکەوێتەوە، کاتێك ئۆردووی(1) مەردوک و تیامات بەیەک دەگەن، هەردوو لا پلار لە یەکتر دەگرن، مەردوک" داوا لە "تیامات" دەکات کە بۆی بێتە مەیدانەوە:

کاتێك کە" تیامات" ئەوداوایە دەبیستێت،

هەر وەك شێت بەرچاوی تاریک دەبێت،

بە تووڕەییەوە هاوار دەکات،

موچڕکەش بە لەشیدا دێت،

بە دەم نزاکردنەوەجادوو دەخوێنێت، شاڵاو دەهێنێت.

لە دوای ئەوەی تیامات و مەردوک بەرەنگاری یەکتر دەبنەوە.

"مەردوک" کەمەند بۆ تیامات فڕێ دەدا تا بیگرێت،

ڕەشە با بە ڕوویدا بەر دەدات.

کاتێك تیامات دەمی دەکاتەوە تا بای ڕەش قووتبدات،

بای ڕەش وەها خوڵقێنرابوو، کە تیامات نەتوانێت هەڵی لووشێت و دەم دابخات،

بای ڕەش ورگی تیامات پڕ لە هەوای تیژ دەکات،

ورگی دەئاوسێنێتو ناچار تیامات دەم دادەچەقێنێت،

مەردوک تیری تێدەگرێت ورگی شەقار دەکات و

لە ناوەڕاستەوە ورگی دووپارچە دەکات و دەیبەستێتەوە،

ئینجاکۆتایی بە ژیانی دەهێنێت،

مەردوک لاشەی تیامات پاڵ دەخات و لە سەری ڕادەوەستێت.

مەردوک بەسەر ئۆردووی تیامات سەرکەوتنی کۆتایی بەدەستدەهێنێتو لەناو گرتووەکاندا کینگۆ، کە کارنامە و بڕیاری چارەنووسسازی پێیە، لێی دەسێنێتو بە سنگی خۆیدا هەڵیدەواسێت.

مەردوک بۆ سەر لاشەی تیامات دەگەڕێتەوە و لە لاشەکەی ئەو ئاسمانو ئەرز دروستدەکات:

خودا، بە وردیو بە ئارامی لاشەکە بەش دەکات و

زیرەکانە ژیانی لێ بەرهەم دەهێنێت.

بە نیوەی لاشەکە سەری ئاسمان دەگرێتو

بە ئاگایانە ڕێ لە بڵاوبوونەوی ئاوەکە دەگرێت.

بەمشێوەیە سرووشتی ئەرز و ئاسمان خوڵقێنراوە. بەشێکی تری ئەفسانەکە پەنجە بۆ دیاردەی ئەستێرەگەریی ڕادەکێشێت، کە باس لە دانانی هەندێک لە پێکهاتەکانیان دەکات، کە چۆنن. هەروەها باس لە چەسپاندنی بورجی حەوتەوانە بە ئاسمانەوە دەکات، کە چۆن دامەزراوە. بە دوای دامەزراندنی ئاسماندا، خودا بیر لە دروستکردنی گیانلەبەرێك دەکاتەوە،کە بە ئادەمیزاد ناو براوە، تا ئەوان خزمەتی خوداکان بکەنو خوداکان کەمێك لە باری هێمنتردا ژیان بەسەر بەرن. مەردوک پلانی داهێنانەکەی دەخاتە پێشچاوی ئیای باوکی. ئەویش نەخشەکە پەسەند دەکا و بە چاکی دەزانێت کە،خودایەك لە ناوبرێت تا بتوانرێت ئادەمیزاد لە ئەودروستبکرێت:

ئیاوەڵامی دابووە، بۆ ئەوی درکاندبوو،

بۆ ئەوەی خوداکان بە پلانەکەی ڕازی بن،

پلانەکە دەبێت بە وردی داڕێژرابێت

"تا یەکێك لە خوا زاوزێکەرەکان بە دەستەوە بدرێت،

با ئەو یەکە بکوژرێتو ئادەمیزادی لێ دروست بکرێت

با خودا گەورەکان کۆ ببنەوە،

تا ئەو گوناهبارە بە دەستەوە بدەنو بۆ خۆشیانترسیان نەمێنێت"

ئەنجومەنی خوداکان ئاسای بۆ کۆبوونەوە بانگکرابوون و مەدوک پرسیاریکردبوو، کێ تیامات بۆ دوژمنکاری خوداکان هاندابووە. خودا گەورەکان لە وەڵامدا "کینگۆ" بە دوژمنکار تاوانبار کردبوو. مەردوک کینگۆ پەلبەست

کردبوو، لە بەردەمی ئیادا دایدابوو:

ئەوان سزای تاوانیان بەسەردا دا،خوێنیان ڕشت؛ لە خوێنەکە ئادەمیزادیان() خوولْقاند؛ ئەو [ئیا] خزمەتگوزاری لەسەر (ئادەمیزاد دانا) و جوداکان ئازادبوون.

تا لە خوێنەکەی ئەو ئادەمیزاد بخولقێنرێت.

مانای ئەفسانەکە و خوێندنەوەی لە ئەمڕۆدا

ئەفسانەکە سەرگوزەشتەی ئەفسانەیی زوانیش پێشچاودەخات، ئەگەرچی زوان مرۆییە و ئەوەش وادەکات کە زوان داستانی خۆی بەیانبکات. وشەی داستان لە "دا" و "ستان" پێک هاتووە. "دا" لە پێشی وشەدا بە مانای:١) بەرەوخوار: (داکەوتن، داهێنان، داهێشتن) و "ستان": ١) لە دۆخی پاشگردا بە واتای: جێگە، شوێن هاتووە، بۆ نموونە (دارستان، کوردستان). داستان بەو مانایە وشەیەکی دووفاقییە و بەردەوامیی وێنەی زەهنیی زوانییە، کە لە ئاواز و وێنەوە ماناکەی وەرگیراوە و بەو مانایەش ئەفسانە لە داستان جیا دەبێتەوە. یەکەم داستان وەکو نووسراو، ناوی ئەفسانە ئەفراندنی "سۆمەر"ە، بە خەتی "مێخی" لەلایەن مرۆڤەوە نووسراوە و باس لە " خوداکان" دەکات. گەردوونی خوداکانیش گەردوونێکی دی بووە و لە گیانی خودا بنەمایەکان، کە ئاوی "سوێر و شیرین" بووە، گەردوونی ئێمە وەکو داری ژیان ئاسویی و ئەستونی دروستکراوە. بەو مانایەش ئەفسانەکە داستانێکە کە مرۆڤ هۆنینەوەیەتەوە تا وێنەی کات و جێگای سەرەتا و کوتایی لەیەکتر جیابکاتەوە یان بەیەکەوەیان گرێبداتەوە. ئەو مانا سەرەتاییەی زوانی "ئەوان" کە ئاوەدانکەر بوون خۆ خوێندنەوە سروشت و گەردوونیە و لە واتا و بیرۆکەی زوان کوردی و ئیمی سۆمەرییەوە ئەو مانایە دەبینرێت. لە هۆنینەوەی ئەفسانەکەدا ئاو مانایە بۆ خوداکان کە گەردوونین و ئەوەش ئەوە دەگەیێنێت، کە بوونیکی گیومەری (گیان)یان هەیە و ئەو بوونەش دووفاقەییانە پەیدابووە. هەروەها بزوتنەوەی ئاو بە مانای تاو و تاویی باران و هەتاو بەلایەک و تاوی نێر و مێی مرۆڤی و خودای بەلایەکی ترەوە گرێدراوە و دەرئەنجامی ئەو گرێدانەوەیەش مانای بوون لە بوونی ئاوییە بۆ بوونی هەتاویی وەرگۆڕاوە و بە روونی ئەرز و بە رووناکی ئاسمان ناسراوە. سۆمەریەکان ئەو بوونەیان بە ئان _کی (an-ki) ناوبردووە. ئەگەر سەیری کەڵەکەبەردە بازنەییەکە و دوو بەردی ناوەڕاستی ئەو کەڵەکەبەردە بکەین، دەبینین دوو بەردەکە هاوتا بەیەک دانراون یان مانای نێر و مێ ئاویی کە خودایی (سروشت _ گەردوونیە) کە نێر و مێیە دانراوە. وێنەی شەپۆلە ئاوییەکە کە لەسەر بەردێکیان کێشراوە، هاوتایە بە دوو بەردەکەی ناوەڕاستی کەڵەکە بەردینەکە. لەمەشەوە لە تێهەڵکێشیی دوو شەپۆلەکە و دوو بەردە دانراوەکە تێدەگەین، کە لە هەمان سەرچاوەی مانای "زوان _ ئیمی"ە کە گۆشتی و گفتوگۆییە. ئێمە لێرەش سەرلەنوێ بەردەوامیی ئەو ڕوانگە هزرییە دەبینینەوە، کە ئەفسانەکەی لەسەر بیناکراوە و بە شێوەیهونەریەکەش لەسەر بەردەکەی گۆبێکلی تەپە وێنە کراوە.

مێژووناسەکان باوەڕیان وایە کە ئەفسانەی ئەفراندنی "سۆمەر" پێش داهێنانی خەتی مێخەکی کە "٥٢٠٠" ساڵە، هەبووە. هەروەها ئەمڕۆ لە ڕێگەی پێوانەی کاربۆنی دوازدەوە شوێنەواری نیشتەجێبوون مرۆڤی مێزۆپۆتامیای سەروو بۆ کۆتایی چاخی بەردیندا (نزیکەی "١٢٠٠٠" ساڵ لەمەوبەر) لە ناوچەی "ئورفە" دەگەڕێندرێتەوە و دەزانرێت لەو دەمەوە مرۆڤ دەغڵودانی چاندووە و لە مشەخۆریی سروشتی ئازاد بووە. بەواتایەکی دی، ئاویی سەرەتایی چاخی بەردین، بەدەم "تۆو" وەشاندنەوە سەریهەڵداوە. ئەو سەرهەڵدانە کە گۆڕانی دنیا ئاویی (چاخی بەفرین) گۆراوە و مرۆڤیش خۆی کولتوریانە داهێناوەتەوە. ئەفسانەی ئەفراندن بەو مانایە هۆنراوەتەوە. "لیڤی ستراوش"ی مرۆڤناس، دەربارەی ماناداں بە داستانە دێرینەکان کە ڕەسەنانە نووسراون، دەڵێت: "ئەوان هەوڵی لێکدانەوە و ڕوونکردنەوەیان داوە" تا "لەو ڕێگەیەوە مانا بۆ چارەسەری پێویستییەکانیان بدۆزنەوە."() کاتێک ئێمە "ئاو" بە "تاو" بیرۆکەیانە بەکاردەبەین و بەرامبەر مانا هێماییەکانی شەپۆلی ئاو و تاوی سروشتی دایدەنێین، ئەوا

ئەو بەکاربردنە لە مانای ئاویی و هەتاوییدا، کە باران بە "تاو" و "خۆر" بە تاوە، هاوتایە بەو تاوەی "نێر و مێ" کە لە زوانەکەماندا وەک نوێبوونەوەی نەوە و تۆو دامەزراوە. لەو مانایەشدا نوێبوونەوەی ئەرز و ئاسمان(جێگە _گەردوون) دەبینرێت ، کە هاوتایە بە نوێبوونەوەی نێر و مێ لە ڕێگەی ساواوە. وشەی "جووتیار" لە مانای کێڵاندا کە دوولایەنەی گیانی گیاندار و ئەرزە، بە وێنە ئاوییەکەیەوە دەبەستێتەوە و مانا بە نوێبوونەوە تۆوییەکە دەدات، کە تاودانە بە ئەرز و ژیانی بە ئاوابییەوە بەستۆتەوە.

هەروەها لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەردا نازناوی "ئاشووبە" بۆ خوداژنی "تیامات Tiamat" کە "ئاوی سوێرە"، بەکاربراوە. نازناوی ئاشووبە هاوتایە بە مانای مەزاجی مێینە کە لە کاتی سووڕی خوێندا دێتەئاراوە. هەر لەم مانایەشدا دوای نیشتنەوەی ئاشووبەکە جووتبوون هاتۆتە گۆڕێ، جووتبوونیش (شاوەت) بە سەرچاوەی پەیدابوونی ئاوڵەمەیی بوون لای سۆمەر زانراوە. ئەو مانای ئاوڵەمەییە وەک بەهەشت (شوێنێک وەک جێ وێنەی ئاوڵەمەیە کە سەرچاوەی بێ گەردی ساوایە)، ئەو بۆچوونەش مانای لەو وەرچەرخانە سروشتییەوە (بەستەڵەکی بۆ وشکی کە ریگە بۆ نیشتەجێ سازاندووە) وەرگرتووە، کە ئاوەدانی سەرەتایی وێنەیان کردووە. بەڵام کاتێک "ئیمپراتۆر" دێت، خۆی دەخاتە شوێنی ئەو وێناکردنە و فەرمانی خۆی بە رەها دادەنێت. لێرەشدا لە مانای هەبوون یان پەیامی بووندا ئەقلی ئیمپراتۆریی کە نێرینە بووە، فەرمانی خۆی بە رەها داناوە و مێینەشی ناشرین کردووە و بەسەرچاوەی شێواندنی ئاوەدانی دین و دونیایی داناوە و دەرئەنجامی ئەو گۆڕانەش نێر و مێ سروشتی بە کویلەی دەسەڵاتی باڵا کراوە. ئەو مانایەش لە داستانی ئادەم و حەواد دوو سەرە وەک هاوڕی مار و شەیتان بە وێنەی گەڕان بە دوای زانینەوە کە دژە زانیە بەستراوە. گەڕان لە دووی "سێوی زانین" هەر لە داوی سەردەمی سەرهەڵدانی ئیمپراتورە گەورەکان قەدەخەکراوە. لە بنەڕەتدا "سوێری و شیرین" تامی سروشتییە و چێژێکیشە کە زوان لە ڕێگەی بوونە ئاوییەکەی خۆیەوە دەیگەیەنێت و گفتوگۆکەرانە لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەردا مانای پێدراوە و گۆڕانی دەسەڵاتیش لە باریی ئاوییە بۆ هەتاویی بەردەوامی بەو بنەمایە داوە کە گۆڕاوە، نەک گۆڕان رەدکەنەوە و ئەو مانادانی زوان و زوانی ئەفسانەکە بەردەوامی بە ئەفراندنی تامی ئاویی هەتاوییانە داوە و ڕێگەری بۆ گەشەی نەوە (نێر و مێ) مرۆڤ هاوتا و جیاواز کە نوێبوونەوەیە فەراهەکردووە". ئەو مانادانەی زوان ئاماژەیە بۆ مانا وەک چێژی سروشتی و گفتوگۆیی لەمەڕ مانا، کە ڕووناکی (زانست) ئاشکرادەکات. ئەفسانەکە ئاوییە و بە هەتاویی کۆتایی هاتووە، یان چاکدی وایە ببێژین، ئەفسانەکە وێنەدانەوەی ئەو مانا زوانییەیە کە زوان بە زوانی "گۆشتی و گفتوگۆیی" ناوی بردووە و ڕێگریی لە گفتوگو نەگرتووە.

وێنەکاریی ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری هاوتایە بە وێنەکاریی سەر بەردەکانی "گوێپیکلی تەپە" کە "١٢٠٠٠" ساڵ لەمەوبەر زوان هێمایانە ئاوی و هەتاوی سەرتاو کوتاییانە وەکو تێهەڵکیش شەپول ناساندووە و بەو مانایەش هاوتای نەخشاندنیشەپۆلی سەر بەردەکەیە. ئەوەش ئەوە دەگەێنێت، کە مرۆڤ وەک "نێر و مێ" گەردوونییانە سەیری خۆیان کردووە، هاوتایە بە مانای "عاشقە و ماشقە"ی مرۆڤی کە بەیەکەوە ئاوەدانییان دامەزراندووە. سۆمەرییەکان ئاویان بە "eš ،a'u،a " گۆ کردووە، بەو شێوەیەش بەردەوامییان بە هێمای زوان لەوەوبەریان داوە.

لەوەش زیادتر، چۆن ئاو لە سروشتدا بەرز و نزم دەکات و نوێ دەبێتەوە، ئەوهایش وشەکانی ئاو و تاو هێمان بۆ نوێبوونەوەی شەپۆل. ژیانی ئەرز/ئاسمان بوون و هەبوونی ئاویین و دووفاقانە مانای نوێبوونەوەی ئاو و تاویان لە خۆیاندا هەڵگرتووە. هەردوو پیتی (ئـ) و (ا)ی وشەی ئاو بە شێوەیەکی ئاسۆییانە و ئەستوونییانە لە وشەی ئاودا بەرجەستە بوون. واتە پیتی (ئـ) لە وشەی ئاودا بە شێوەیەکی ئاسۆیی بەرجەستە بووە، پیتی (ا)یش بە شێوەیەکی ئەستوونی بەرجەستە بووە. ئەمەش وێنەدانەوەی بەرزی و نزمیی شەپۆلە کە جیاوازییەکـئاشکرا دەکەن و نوێبوونەوەی تۆوە، مەبەستیش لە جیاوازییەکە، بەرزی و نزمییە یان ڕەوتی ئەستوونی و ئاسۆییە، کە تێکهەڵکێشی یەک دەبن. ئاخر ئەگەر ئەمە ئەوها نەبووایە، ئیدی چۆن سۆمەرییەکان وێنەی دوو شەپۆلی ئاویان لەسەر یەک بە شێوەی ڕاکشاو و ڕاوەستاو و تێکهەڵکێشانە وێنە دەکرد یان چۆن زوانی کوردی ئەو مانا تێکهەڵکێشییەی ئاوهاتنەوەی بە مانای پشتاوپشتەوە (وەک بوونی تۆوی) دەبەستەوە؟

نازناوی ئاوی شیرین و سوێر لە ئەفسانە ئەفراندندا هێمان بۆ سرووشتی ئاو لە دنیادا و بەو مانایەش نێر و مێی خودا بە بنەمای ژیان دانراون. تێهەڵکێشی شەپۆلی ئاوی و گیاندارەکانی سەر بەردەکەی گۆبیکلی تەپە ئاماژەن بۆ ئەو مانایەی داستانەکە کە لەو سەردەمەوە یان لەوەوبەر هۆنراوەتەوە. بۆ نموونە نووسینەکانی ئەم مێخانە: "me" ( )، "em" ( )، "am_3" ( ) جیاوازن و مانای جیاواز دەگەیەنن، وەک: بوون، هەبوو، ژین، ژیان (BE)، جگە لەوە ئاوازی "ئا/a" و "ئی (e_4) a" لە هەرسێ وشەکەدا بە مانای ئاو هاتووە، لەو مانایەشدا بوون و ژیان بە ئاو خوێندراوەتەوە، ئەو مانایەی بوونیش لە هێمای لەوەوبەری زوانەکەیانەوە بۆ زوانی سۆمەری و کورد تا ئەم سەردەمە ماوەتەوە. ئەو تێڕوانینەش بۆ بوون و ژیان، کە تۆو وەک بنەمای ژیان و ئاو دەبینێت، بنەمایەکی هەیە و بریتییە لە وێنەی ئاوهاتنەوەی گیانداری کە ماناکەی تا ئەمڕۆ لە زوانی کوردیدا ون نەبووە. لەم ڕوانگەیەوە مانادانی سەرەتایی بە وشە کە هێمایە، ڕێگەی بۆ نووسینی هێمای سەرەتایی بیرکارییانە کردۆتەوە و ڕێگەی بۆ سیستێمکردنی هێما خۆشکردووە، ئەوجا لە دەرئەنجامدا نووسینی هێمایی بەرەو نووسینی مێخ و پیت گەشەی سەندووە و کولتووی زوانی ئاوایی سەقاگیر بووە. ئەو سەقامگیرییە یارمەتیی مانەوە و گەشەی ژیانی مرۆڤی داوە و پێناسەی ئاوادانیی مرۆیی مانای نوێبوونەوەکەی لەو هاوتاکردنەی سروشت بە گەردوونەوە راڤەکراوە و راڤەکاریش ڕێگە بۆ کار و بیر کە نوێبوونەوەی بەردەوام بووە، کردۆتەوە.

ئینگور و ئابزۆ لە ئەفسانەکەدا دوو خواوەندی بنەڕەتین لای سۆمەرییەکان. ئاشوورییەکان "ئاب"یان بە "تامتو" (Tâmtu) و "ئینگور"یان بە "ئاپزو" (apsû) گۆکردووە. لە ئەفسانە ئەفراندندا ئەم دوو خوداوەندە نێر و مێن، بریتین لە خودا (ئینگور) و خوداژن (ئاب)، بە واتایەکی دی بریتین لە ئاوی شیرین و ئاوی سوێر (ترش)، کە هەردووکیانگەردونین، هاوکات سروشتییانە ناویان براوە. ئەو دوو خودا ئاوییە بنەمایین (گەردوون _ جێ)گەن و لەوانەوە شەشسەد نەوەی خودای ئاویی پەیدا بوون. دوا نەوەی ئەم خودایانە لە داستانەکەدا بە خودا هەتاوییەکان (ئەرز _ ئاسمانی) ناسێنراون. هەر نەوەیەک لەو شەشسەد نەوە خودایانە بەرامبەر بە نەوە (جیل) دەوەستێتەوە، واتا بەرامبەر "باوک و دایک و کوڕ و کچ". چوار لایەنیی خوداکان وەک وێنەی گۆشەی گەردوون (خۆرهەڵات، خۆرئاوا، باکوور، باشوور) کە ئاسۆیی و ئەستوونیی ئاوییە، هەتاویانە یان روون و ڕووناکانە کە هەبوونە. وێنەی شەپۆلی سەر بەردەکەی گۆبیکلی تەپە بە شێوەیەکی چوارگۆشەیی (لەبزینەیی) وێنە کراوە، ئەو مانایە هەبوونی گەیاندووە و بەو مانایەش ئەفسانەی ئەفراندن لە سەرەتای ئاوایی چاخی بەردین بەدوواوە مانای بە تێڕوانینی دین و دنیای مرۆڤی ئاوەدانکەر داوە. ئەفسانەکە لە سەردەمی ئورکا بە مێخ نووسراوە و مێخیش درێژکراوەی مانا هێماییەکانی لەوەوبەر بووە. لەوەوبەر مێزۆپۆتامیایەکانی سەروو بەدەم ئاڵوگۆڕەوە بنەما هێماییەکەی زوانیەکەیان بیرکارییانە بە دەم ئاڵوگۆڕی شمەکەوە دامەزراندووە و مانای بە کولتووی زوان و بەهای ژیانکردن (کە بنەماکەی ئاو، تووە ونەوەییە) داوە، ئەگەرنا.

بە واتایەکی دی، بنەمای ئەفسانەی ئەفراندنی نێر و مێ بریتییە لە دیدە ئاوییە شەپۆلییەکەی سەر بەردەکانی گۆبیکلی تەپە، کەتێکهەڵکێشانە وێنەدانەوەی ژیانیان داڕشتووە، بە هەمان ماناش چوارگۆشەی تۆو کە دوو سەرە (وەک ئەوەی بە ئەرزا ڕوو دەچێت و بۆ ئاسمان بەرز دەبێتەوە) یان دووفاقەی نێر و مێیە کە شەپۆلییانە و زنجیرییانە لە ڕابردووە تێکهەڵکێشانە ماناکەی ئاوییانە هاتووە و نەوەی ئاویشیان بە هەتاوی داناوە. دانانی تۆو بە ئاو پرۆسەیەکی نوێبوونەوەی هەتاوییە کە دەوران دەورانە و ئەم دەوران دەورانەش هەڵگری مانایە (داتاییە) یان بیرەوەرییە کە هەستیارییە و دورنییە هەستیاری گیانلەبەر و مرۆڤ لەو بوونە ئاویی و هەتاوییە سەرچاوەی گرتبێت، ئەگەرنا چۆن مرۆڤ لە رابردوویەکی نەزانراوە، خۆی بە ئاو، تۆو و نەوە داناوە. تێڕوانینی ئەفسانەیی ئەفراندنی سۆمەری، گەڕانی گڵگامیش لە داوای مانای نەمری تۆو و داستانی تووفان ئاماژەیەک بۆ زانین رابردووی مرۆڤی چاخی بەردین و بەستەڵەک و ئەو مانایەش تا کۆتایی شارستانیی جووتیاری کە کولتوری کیڵان سەرچاوەکەی بووە، بەردەوام بووەو بەدووی سەرهەڵدانی ئیمپراتۆرە مەزنەکاندا کۆتایی پێهێنراوە و زمانی ئەبستراک و لوژیکی تاک جێگەی گرتووتەوە.

لەو دەمەوە کە مرۆڤ لە گوێبکلی تەپە نیشتەجێ بووە، تۆو بە بنەمای هەبوونی شینایییەوە کە گژوگیایە گرێدراوە، لێرەشدا وشەی شینایی ئاماژەیەک بۆ شینایی ئاسمان و شینایی ئاو لە خۆ دەگرێت، کە بووە بە کولتووی زوانی و هاوتایە بە وێنەی سەر بەردەکە. ئەو دیدە کولتووییە کە لە شێوەکارییەکەدا بەرجەستە بووە، بووە بە دەستمایەی زوانی ئاڵوگۆڕی شمەک و گفتوگۆی مرۆڤەکان. وێنە و ئاوازی وشە کە مانایان پێکهێناوە، لە ڕێگەی دامەزراندنی چێژەوە بۆ گفتوگۆ کولتووی ئاوەدانیی پێکهێناوە، کە بووە بەپێوەرێک بۆ تێگەیشتن لە سەرەتا و کۆتایی دینی و دنیایی کە ڕووناکییە. ئەم ڕووناکییە کە ئاوی و هەتاوییە،لە ئەفسانەی ئەفراندندا وێنەداوەتەوە. ئەم شێوازەی هزرین لە داستانەکەدا لەتەک نیشتەجێبووندا بەرجەستەکراوە، لە پیادەکردنی کشتوکاڵ و ئاژەڵداریدا کەسەقامگیریی کۆمەڵایەتیی (واتا ئارامی یان ئیسلامی()) بە مانا سروشتییەکە بە کولتور کراوە.

بیستنی دەنگی شەپۆلی ئاو، و بینینی ئاو، هاوتایە بە ئاواز و وێنەی ئاو. لە نموونەی دیکەشدا هەمان هاوکێشەی ئاواز و وێنە دووبارە دەبێتەوە وەک وشەی "زوان"، کە زوانی گۆشتی (وێنە) و گفتوگۆییە (ئاواز). لێرەوە هەوڵی بەکولتوورکردنی ئەم هاوکێشەیەی ئاواز و وێنە دراوە لە بنیادنانی زوانی سۆمەریدا، ئەویش، هەر وەک لە داستانەکەدا ئاماژەی پێکراوە، لە سەرەتایەکی ئاوییەوە دەستی پێکردووە و هەتاویانە کۆتایی هاتووە. دەتوانین هەمان هاوکێشەی ئاواز و وێنە لە بنیادنانی زوانی کوردیشدا ببینینەوە. ئەو هاوکێشەیەی ئاواز و وێنەی زوان مانادانە دووفاقەییەکەی زوان ئاشکرا دەکات. مانای دووفاقەیی وشەی "زوان" هەر باس لە زوان ناکات، بەڵکو باس لە کولتوور و تێڕوانینی زوانی ئاوەدانی سەرەتایی دەکات، کە زوانێکی بیرکارییە، چونکە وشەکە دوولایەنیی مانا دەگەیەنێت، وەک گۆشت و گفتوگۆ. بۆ نموونە ئاواز و وێنەی وشەی "زوان" (eme) کە هاوتایە بە مانای وشەکە، لە بەکاربردندا بەم چەشنەیە: (ئاواز + وێنە = مانا). ئەم هاوکێشەیەش لە وشەکانی ئاو و هەتاودا دەبینرێتەوە. ئەو مانادانەی زوان، هاوشێوەی وشەکان بووە، بە بنەمایەک بۆ دامەزراندنی ئاوەدانی و ئاڵوگۆڕی شمەک. ئاڵوگۆڕی شمەک ڕێگەی بۆ لێکدانەوەی بیرکاری و دیدە گێۆمەترییەکەی نووسینی هێمایی ئاوەڵاکردووە. بەم پێیە هێمای وشەکان هاوتا بە کردار (داهێنان) و کشتوکاڵیش دەرگای بۆ گەشەی کولتووی کردۆتەوە. تەقینەوەیگەورە (big Bang()) بە تێگەیشتنی گەردووناسان دەگەڕێتەوە بۆ چڕبوونەوەی دوو گاز کە بریتین لە هیلیۆم و هایدرۆجین. لەو دوو گازەوە ٩٨ مادەی کیمیایی پەیدا بوون. جێگەی سەرنجە، کە مانادان بە تیۆریی تەقینەوەی گەورە لەتەک مانای ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەریدا یەکدەگرێتەوە، کە وەک لە سەرەوە پێشانمان دا، "نێر و مێ"ی دووانەی "ئاو"ی بە بنەمای هەبوونی دنیا دادەنێت، وەک دووانەیەکی پەیدابوو لە قووڵاییەوە. ئەو قووڵاییە لە ئەفسانەکەدا بەرامبەر بوون یان هەبوونی دوو گازەکەی "هێلیوم و هایدرۆجین" دەوەستێتەوە. پرسیارەکە ئەوە نییە کە داخۆ مرۆڤ لەو دەمەدا زانستێکی بەو چەشنەی لەسەر بوون هەبووبێت یان نا، بەڵکو مرۆڤ بوونی وەک پەیدابوو لە دووانەی هاوتاوە (بە ئاوی "شیرین و سوێر") کە هێمایەکی کیمیاییە دامەزراندووە و لەو دووانە هاوتایەشەوە خودا "ئەرز ـ ئاسمانییەکان" پەیدا بوون، کە بێگومان ئەوانیش هەر دووانە بوون. هاتنەدنیای خوداکان یان مانای بوون (کە گەردوونی خوداکانە یان گەردوونی ئەستێرەکانە) تا ئەمڕۆ ڕاڤەی مرۆڤین و ئەو مانایەش کە بە وشەکان دراوە، هەر مرۆڤین، لێرەشدا ئاشکرایە کە مرۆڤ نە لە دێرین و نە لەم سەردەمەدا بە وەڵامی کۆتایی نەگەیشتووە و هەوڵی تێگەیشتن دەدات، جگە لەوە کاتێک لە داستانەکەدا خوداکان بە بوون و هەبوون وەک زنجیرەیەک لە شەشسەد وەچەی خودایی دادەنرێن، ماناکەی هێمایە بۆ ژیان کە بە زنجیرەی شەپۆلێک هاتووە، ئەم مانا و تێگەیشتنەش "گوێبیکلی تەپە"ییەکان بە شێوەیەکیهونەری بە وێنە لەسەر بەردەکە دەریانبڕیوە. مانادانی هونەری هەوڵێکە بۆ بەستنەوەی تێڕوانین بە ماناوە، کە لای "گوێبکلی تەپە"ییەکان هاوتا بە ئاواز و وێنەی ئاو دانراوە و دەرگای بۆ تێڕوانینی ئەقلی کە ئەزموون کردنە یان زانستییانە کردووەتەوە. بەستنەوەی داستانەکە بە ماناوە هاوتایە بە وێنەی بینین و بیستن، کە لە زوانی گۆشتییەوە مانای وەرگرتووە و هێدی هێدی بەرەو زوانی گفتوگۆیی گەشەی سەندووە. ئەو گفتوگۆیەش کە "بیرکارییانە و گێۆمەترییانەیە"، بنەما هێماییەکان و هێماکانی ئاڵوگۆڕی دامەزراندووە. بۆ نموونە زانستی ناوکداری (nucleate) کە بە "ترشۆک" ناودەبرێت، وێنەیەکی کیمیاییە و چوار مادەی (g ، c،t ،a) دەکات بە بنەمای پێکهاتنی شتەکان. ئەم چوار مادە کیمیایە هەمان بنەمای تۆوە، کە ژیانی لێوە پەیدا بووە. لە ڕووی مانا و وێنەوە ئەم ڕاڤە کیمیاییە لەتەک وێنەی

چوارگۆشەی شەپۆلی سەر بەردەکاندا یەکدەگرێتەوە: لەتەک ئەو مانایەدا کە خێزانی خوداکان "ئاو"ن و لە "باوک و دایک و کور و کچ" پێکهاتوون و پێکرا چوارسەرەی بە "ناوک"ەوە کە قوڵایی گیان بەستراونەتەوە. هەبوونی گەردوون و مانای گەردوون چ بە مانا زانستییە دێرینەکەی میزۆپۆتامیا و چ بە مانای زانستی سەردەم دەچنەوە سەر ئەو بنەمایە، کە مرۆڤ لە ڕێگەی ئەزموونەوە بە پێناسە و ناسینی ماناکانی گەیشتووە. زاناکانی کیمیا ژیانیان بە وێنەی ناوکداری "nucleate"بەستووەتەوە. ناوکدار مانای بنەمایی دەگەیەنێت. ئاو لە داستانی ئەفراندن و لەسەر بەردەکەی گۆبیکلی تەپە ئەو مانا بنەماییە کە گوزارشتی لێکراوە. لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین ببێژین، کە دەشێت ئاوایی سەرەتایی لە بوونی کیمای ژیان بەئاگابووبن(). لە زانستی نوێدا ناوکدرای بەرامبەر پێکهاتەی (DNA / deoxyribonucleic acid) دەوەستێتەوە. (DNA) لە مرۆڤدا ٢٣ کرۆمۆسۆمە و کرۆمۆسۆمەکانیش جووتن، کە بەشێکیان لە مێینە و بەشەکەی دییان لە نێرینەوە سەرچاوە دەگرێت. دەشێت گریمانە بکەین، کە تێکهەڵکێشی شەپۆلەکانی سەر بەردەکە و وێنەی کرۆمۆسۆمەکان لەو ڕووەوە هاوشێوەن، کە هەردوو لا بە دوو شەپۆل دەست پێدەکەن. لەم ڕوانگەیەوە ڕووندەبێتەوە کە دیدی مرۆڤ بۆ بوونی تۆو نزیکە لە دیدی زانست کیمیایی سەردەم بۆ پێکهاتەی کیمیایی ناسراو بە کرۆمۆسۆم. کرۆمۆسوم هەڵگری داتاییە و بە ناوکدار (ترشوک) ناسراوە. خوداژنیش لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەریدا پێناسەکەی ترشوک و کەرکتەری ئاشوبەشی لەسەر ماڵە و مرۆڤ و گیاندار و رووک لە داوای دروستبوونی ئەم گەردوونەوە، بوونی هەیە. بوونی گیاندار و رووەک و سروشت بەیانی بوونیکی کیمایی دەکات. ئەوەی جێگە سەرنجە ترشوک لە کوردیدا لە ترشەوە وەرگیراوە، کە تامە و تام تاو و تینی بە زمان دەبەخشیت و زمانیش مانای بە ترش،تف، تاڵە و شیرین داوە و ئەو مانادانەش ئەوە دەگەیێنێت، کە مرۆڤی لە رابردوودا هەستیارانە بیر لە مانای بوون و هەبوون کردۆتەوە.

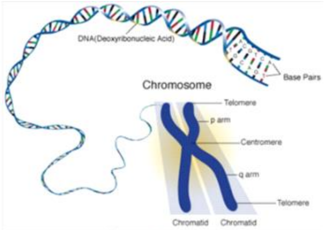

View larger image View 3D animation
Images and animations are courtesy of the National Human Genome Research Institute's Talking Glossary (http://www.genome.gov/glossary/).

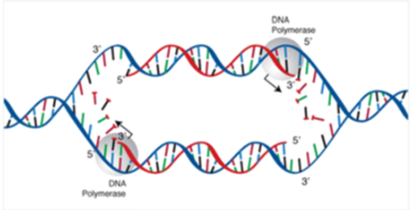

View larger image
Images and animations are courtesy of the National Human Genome Research Institute's Talking Glossary (http://www.genome.gov/glossary/).

گەر دیدی سۆمەرییەکان بۆ نەوە وەربگرین، کە ئاوە (تۆوە)، تۆوی نێر و مێیش لە کرۆمۆسۆم پێکهاتووە، دەگەین بەوە کە نیشتەجێبووە سەرەتاییەکان تێڕوانینێکی زانستییان بۆ بوونی گیانداران و گەردوون هەبووە و کوردیش لەو مانا دێرینەوە کە زمانی جووتیار بووە، ئەو ڕوانگە زمانیە ئاو و تاویی بۆ ماوەتەوە.

تێکچوونی هاوتایی نێر و مێ بە چەسپینی هزری مێتافیزیک()

کێڵان وەرگرتنی بەرهەمە لە ئەرز و ئاسمان. ئاوایی سەرەتایی ناوچە شاخاوییەکان ئەو مانا "ئاویی"ەی (لێرەدا "ئاو" تۆوی داری ژیانە کە وێنەیە) لە وێنەی بەرز و نزمی ئەرز/ئاسمان یان کەل/کەندەوە وەرگرتووە. لەگەڵ سەرهەڵدانی کشتوکاڵ و نیشتەجێبوون لە ناوچە کێوییەکاندا مانادان بە وشەی کەل و کەند ئەو شانۆییەی گۆبێکلی تەپەییەکان ئاشکرا دەکات. ئەبێت سەرنجی ئەوە بدەین، لە زوانی سۆمەریدا وشەی (کیki) هاوتایە بە وشەی جێ (ئەرز). ئاوازی وشەی (کی) لە وشەی کەل و کێو و کەندی کوردیدا دەبینینەوە. بەرزی، نزمیی کەل و کێو و کەن هاوتایە بە بەرزی و نزمیی شەپۆلەکانی ئاو. ئەم شێوەکارییەی وشە لە هەردوو وشەی کوڕ و کچ یان کێر و کوزدا هاوشیوەی جێ (کەل و کەنە) و ڕەنگدانەوەیە بەرز و نزمیە کە کێڵانی تێداکراوە. هەر لەو ڕوانگەیەشەوە مێینە وەک کێڵگە سەیر کراوە و کێڵراوە و تۆوی تێدا چێنراوە و بە "مەزار و مەزارگا" ژیان دانراوە.

سۆمەریەکان مەزارگایان بە ماڵی گەورە ناساندووە. ئەگەر سەرنجی دووبارەبوونەوەی پیتی (ک) بدەین، پتر بەرچاومان ڕوون دەبێتەوە. سەیرکردنی مێینە وەک مەزار لەو ڕوانینەوە هاتووە،کە مەزار شوێنی زیادبوون و شوێنێکی پیرۆزی خوداییە. مێینەش سەرچاوەی گەشەکردن و نوێبوونەوەی نەوەیە. تێگەیشتنی ئایینەکانی زەردەشت و جولەکە و گاور (کریستیانی) و ئیسلامیش بۆ پیرۆزی بەردەوامیی ئەو نەریتەی میزۆپۆتامییەکانە، ئەمەش وێنەی داوەتەوە لە بیناسازییەکانیاندا کە ماڵی خودایە()و ئەو شێوەکاریە کە لە بەڕە و فەرشدا زەخرافیانە وەک مەزار دەبینرێت، رەنگدانەوە ڕوانگەی سروشت _ گەردوونیە. "مە"ی واتایە مەزار مانای ئێمەیە کە کۆ و "زا"کەی زیادبوونە.

بەڵام دوای ئەوە کە پیت داهێنرا و زوانی ئەبستراکت گەیشتە ترۆپک و دەسەڵاتی ئیمپراتۆریگەرا بۆ مەبەستی خۆیی پتر هانی دونیا بینین مێتافیزیکی درا و زوانی میتافیزک لەگەڵ گۆڕانی پیتیشدا ریگەی بۆ بەهانە هێنانەوەی مانای باش و خراپ دینی کردووە، ئیدی دابڕانێک لە بنەمای گفتوگۆی جووتلایەنەی نێر و مێ و کولتورەکاندا بەرجەستە بوو و مانای ڕووناکی وەک زانستی دینی و دنیایی، کەئاوی و هەتاوی بوو، ڕەتکرایەوە: کاتێک ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەر جەختی لە هاوتایی "ئاو" وەک نێر و مێی "خودایی" دەکرد، پێکڕا لەتەک نەوە هەتاوییەکانیاندا، بە واتایەکی دی جیاوازیی نێر و مێ جەختلێدەکرا، بەبێ ڕەتکردنەوەی ئەو جیاوازییەیانەی کە ئاو و هەتاو کولتوریانە مانا بە جیاوازیەکەی دابووە، کە لە سەرەنجامدا سەقامگیریی کۆمەڵایەتیی لە دونیا دێریندا بەرهەمهێنرابوو، ئەوا لە ئێستا بەدوواوە نێر بە بەرزییەوە وێنای خۆی وەک نێر دەکردوو و لێرەشەوە مێی بۆ ئاستی کۆیلە نزم کردەوە، بەمەش هانی دژایەتی نێوان "نێر و مێ" درا و بەو ڕێیەشەوە هەردوولا لە لایەن دەسەلاتی ئیمپراتۆرەوە کۆنترۆل کران. ئاخر بەو ڕێیەوە هاوکات نەوە لە خۆنوێکردنەوە بێبەشکرا، کە وەرچەرخاندنی ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەر بوو، بۆ داستانی ئادەم و حەوا.

یان با ئاوەدانییەکەی "گوێبکلی تەپە" بە نموونە وەربگرینەوە. وەک گۆتمان، لای ئەم ئاوەدانییە دووفاقیی بەرز و نزمیی ئاو لە سروشتدا مانای بە تۆوی ژیان داوە، هەر لەم مانایەشدا گوێبکلی تەپەییەکان وێنەی ئاویان لە سەرەوەی بەردەکەدا تێکهەڵکێشانە نەخشاندووە، بەڵام سۆمەریەکانیش ئەو مانایەی ئاویان وەک ئاوی شیرین و سوێری خودایی وێنا دەکرد. جیاوازیی وێنە و ئاوازی زوان کە دووفاقەیە، پێوانەی زانستیی پاراستووە. بۆ نموونە، با لە وشەی ئاست و ڕاست لەم ڕستەیەدا بڕوانین: "کەس لە ڕاست (ئاست) تۆدا خاوەن ماڵ نییە". کاتێک بڕگەی "ڕا" هاوتا بە "ئا" وەردەگرین، دەبینین، کە وشەکە مانای لە ئاواز و وێنەی ئاو و هەتاو وەرگرتووە. هەتاو هاوتایە بە "ڕۆژ"ی کوردی و وشەی "ڕا"ی سۆمەریش کە مانای بێگەردی خودای ڕووناکیی ئاو و هەتاوی گەیاندوە، هاوتایە بەو مانایەی ئاو و هەتاو کە کەس لە ئاستیدا (لە ڕاستیدا) خاوەن ماڵ نییە. تێگەیشتن لە کار و بیری زوان، کە بیستن و بینینە، هانی نێر و مێ دەدا، کە لە "هێماییبوونی" گیانی یەکدی تێبگەن و گفتوگۆی نێوانیان مانابەخش بکەن و لە دژایەتی و تێنەگەیشتنەی "باش _ خراپ کە لە مانای "ئاهورا مەزدا _ ئەهریمە" وەرگیراوە، خۆیان ئازاد بکەن.

بۆ تێگەیشتن لەو تێڕوانینە بنەماییە کە زوانی کوردی و سۆمەری لە مانابەخشیندا یەک ڕەگیان هەیە، ئەم بەراوردکارییە خشتەییەی خوارەوە دادەنێین. خشتەکە لۆژیکی کار و بیری مێشک (مۆغ) یان بینین و بیستنی زوانی ڕابردووی سۆمەر و کوردی هاوتا بەیەک ئاشکرا دەکات:

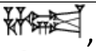 ,	Had	ebbu; nabāţu; ellu	[BRIGHT] "(to be) bright; to shine; (to be) pure; (to be) clear"	[هەتاو (ڕووناکی)] ڕووناک بێت (هەتاوی)؛ هەڵبێت؛ بێگەرد بێت (هەڵمابە پاک بێت)، ڕووناک بێت (ئاودەنبێت)"
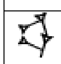	Ra	Ellu	[PURE] "(to be) pure; (to be) clear"	[پاک]" پاکی؛ ڕوونی"

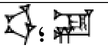	Tam تام	ebbu; elēlu; zakû	(to be) bright; (to be) pure; to purify; (to be) clean”	ئاوا بێت، ڕووناک بێت؛ پاڵاوتە بێت (تام)؛ بێگەرد بێت؛ پاک بێت
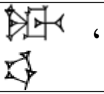 ،	Tam تام	Qīapu	TRUST؛to believe	"ئی"مان (بروا) ؛ متمانە

	u یا ئو هو	nagāgu; rigmu	to bray, bellow, bawl; voice, cry, noise	"ها"وار؛ پارانەوە؛ بۆرە؛ نەڕە، قیژە، دەنگ، لوورە،
	Ud ئود	šumma شمما	IF	"ئە"گەر، ئەگەرچی؛ ئایا؛ لەوە دەچێت؛ وەک ئەوە وایە
	ud هود	Ūmu	STORM ؛storm demon	گەردەلوول، وررووژم؛ ئاشووب (لێزماو) یا باران بە تاو
	Ud	immu; ummedu; umšu ; šamšu; ūmu	[SUN] ("day; heat; a fever; summer; sun" Akk. immu; ummedu; umšu ;šamšu; ūmu	[هۆر (خۆر)] ڕۆژ؛ گەرمان (تاو)؛ پروکان (تا)؛ هاوین؛ ڕۆژ
	ud šuš	erēpu ša ūmi	DARKEN ؛to become darkud[sun] +šuš[cover]	تاریک (شەو)؛ تاریکی دابێت.
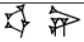	ud zal		[PASS" [to pass (said of time); to dawn; to do something at daybreak"	[ڕۆیشتن] تێپەری؛ ئاوابوون؛ لە کازیوەدا شتێک بکەیت"
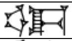	Udda	Manzaltu	STAND	وەستان
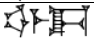	Udmed a	Matīma	[EVER] "ever, always"	[هەمیشە" هەردەم]، بەردەوام"
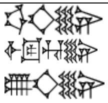	uhin	Uhinnu	DATE ؛fresh date	هۆرما (خۆرما)؛ خورمای تازە (نوێ)
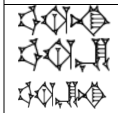	Udtena		EVENING	ئێوارە

پیر و مۆغەکان

()

پیر و مۆغ() لە بیرەوەریی مرۆڤی ناوچەی خۆرهەڵاتدا دەستەواژەی دینیین و لەم سەردەمانەشدا نەزانانە دەبەسترێنەوە بە دینی زەردەشتییەوە() نەک خودی زوانی کوردییە کە زۆر لەوەوبەرەوە بوونی مانای بە پیر و مۆغ داوە. وشەی پیر ئاماژەیە بۆ تەمەن، شێخانی نەقشبەندییش هەر بەو مانایە وشەی پیریان هاوتا بە ڕێبازەکەیان کە بەرماڵ و مەلای دوازدە عیلمە، بەکاربردووە. مۆغ ئەو مادەیەیە کە لەناو ئیسک و مێشکدا هەیە و یەکەم

خانەیە گیان کە لەگەڵ یەکبوونی ئاوی نێر و مێ لە زاگەا (زێد) مێنەدا گەشە دەکات. مێشک سەرپەرشتیی گیان (ژیان)ی گیانلەبەردەکات و جیاوازیی نێوان دەرەوە و ناوەوەی گیان، کە کار و بیری گیانلەبەرە، هاوتا دەکاتەوە. لە زانستی سەردەمدا ئەو شێوازەی ژیان ناو دەنرێت "گونجاوترین" (survival of the fittest). وشەی مۆغ کە مانای دووفاقەیی مۆغ و مێشک لە مانای (کارەکەی کە بیر) بەرجەستەبوو و بە دەستەواژەی پیری مۆغانەوە لکاوە،پێدەچێت لە ئەزموونی دێرینی مرۆڤەوە هاتبێت کە پشتاوپشتی هوشیاری کار و بیرەکەی گواستراوەتەوە. مانای وشەی پیر لای میزۆپۆتامییەکان پەیوەند بوو، بە فرمانی پیرانەوە بۆ گواستنەوەی زانیاریلە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دی. لە ئەنجامی ئەم گواستنەوەیەی زانیاریشدا نوێبوونەوەکان بەردەوامییان هەبووە. بەستنەوەی سەر و کەس بە سەرمایەوە لە زوانی کوردیدا ئەو مانایەی پیر و مۆغ دەگەیەنێت. سەرمایەی گواستنەوەی پیرەکان ئەو زانیارییانە بوون، کە میزۆپۆتامییەکان لەوەوبەر بەرهەمیان هێنابوون.

ئەگەر سەیری وشەی نەوە لە زوانی کوردیدا بکەین، دەبینین بە دوو مانای تاک و کۆ بەکار هێنراوە، واتە جارێک بە مانای ئەو منداڵە (کوڕ و کچ بە بێ جیاوازی)بەکار هاتووە، کە لەدایک بووە و پێی وەدنیاناوە، جارێکیش بە مانای (جیل) وەک مانادان بە زوان بەکار هێنراوە. هەرچی وشەی سەر و سەرمایەشە، پەیڕەوی لە هەمان ئەو بنەمایەی مانادان بە وشەی نەوە دەکات. سەر بۆ تاکە کەسێک بەکار دێت (بۆ نموونە لە دەستەواژەی: چەند سەر خێزان)، بەڵام وشەی سەرمایە ئاماژەیەکی کۆیی تێدایە و بۆ زیادتر لە کەسێک بەکار دێت. لە هەمان کاتیشدا سەر بە بنچینە دانراوە، چونکە (سەر) خۆی مایەیە. وشەی مایە هاوتایە بە پیر و مۆغ و ئەزموونی کار و بیر لە زوانی دێرینی ناوچەکەدا. ئەمەش لە زوانی کوردیی ئەمڕۆدا وێنەی داوەتەوە.

لە دەستەواژەی مۆغ و پیری مۆغاندا پەیڕەوی لە دووفاقەیی ئاواز و وێنە کراوە، کە هاوکێشەی مانای پێکهێناوە. وشەی پیر کە سەرەتای دەستەواژەی پیری مۆغانە، مانای ئەزموون و کاتە و هاوتایە بە هێمای وشەکە کە توانای ناسین و پێناسەی وشەکە ئاشکرا دەکات. مۆغ ئەو تاوەیە، کە نوێبوونەوە ڕەگەزەکەی لە سروشتدا پاراستووە، کولتووی زوانی ئاوایی دێرینیش هەوڵی داوە نوێیانە وێنەی ئەو پەیامە بگات، وەک بەردەوامیی هەبوون و بوونی ئاوی و هەتاوی. لەم ڕوانگەیەوە دەستەواژەی پیری مۆغانەکان بەردەوامی مانای ئەو نەریتەیە کە لە داستانی ئەفراندنی سۆمەردا بە ئەنجوومەنی خوداکان و لە داستانی گیلگامیشدا بە ئەنجوومەنی پیران و لە گێڕانەوەی هێرۆدۆتدا بە ئەنجوومەنی خانەوادەکان ناسێنراوە. هەروەها ناوبردنیان بە پیری موغانەکان هێمایە بۆ ئەو دیدە بنەماییە، کە کەس سەرمایەیەا، جگە لەوەش بەردەوامیی ئەو زوانەیە کە پێناسەی ڕووناکیی ئاوی و هەتاوی کردووە. وشەی"مۆغ" هاوتایە بە "ئاقڵ" و ئەقڵیش بەسەر ڕاست و چەپی گیاندا تێکهەڵکێشانە کاری گیان دابەش دەکات. زاناکانی بواری مێشک بەشی چەپی مێشک بە ئەقڵی ئاگایی ناودەبەن، کە ئاگای لە زوانە کاتێک لەگەڵ خۆی یان ئەوانی دیدا گفتوگۆ دەکات. بەشی ڕاستی مێشک بەرپرسە لە هاوتاکردنی سۆز و داهێنان و سەلیقە، کە کار و بیر یان خەون و خەیاڵە. مۆغی ئاوڵەمە لە دوای هەفتەی یەکەمدا لە ڕەحمی مێیەندا گەشە دەکات. ئاوڵەمە لەم قۆناغەدا لە ڕێگەی مژینەوە کە ناوکیەتی و لە ناوەندی دایکیایەتی درێژە بە گەشەی خۆی دەدات. ئەو شێوەیە، واتە مۆغی ئاوڵەمە، کە لە رەحمدا بە مژین دەست پێدەکات، بەرەو گەشەی مۆغ/مێشک دێت. هەمان وێنەکاری لەنێوان مانای وشەی مۆغ _ مێشک و زوانی گۆشتی/گفتوگۆیی دەبینرێتەوە، کە سروشتی مانا و گەردوونی مانا لە تێگەیشتن (زانست _ ڕووناک)ی هوشمەندیی گیانیەوە سەرچاوەی گرتووە و گەشە دەکات.

بە واتایەکی دی، کاتێک بیر لە وشەکانی مەغز، مژی، مۆغ، مێشک دەکەینەوە، دەبینین ئاوازەکەیان زەخرەفەیی داهێنراوە، لێرەشدا دەتوانین گریمانە بکەین، کە مژین یان گوانمژین سەرچاوەیانن، لێرەشدا وشەکان پێمان دەڵێن، کە لە زانستێکی ئەقڵانییەوە یان ڕەچاوی زانستیەوە وشەکان بەرهەمهێنراون. وەرگرتنی وشە لە وشەوە بنەما دووانەییەکەی زوان ئاشکرا دەکات، کە چ گۆشتی و چ گفتوگۆییە. ئەم زوانە بەرهەمی پۆلێنی نێر و مێی سروشتییە کە مژینیان بە سەرەتا گیاندار داناوە و گەردوونیانە هەوڵێ تێگەیشتنیان لە خۆیان داوە. ئەو تێڕاوانینە دەرگای بۆ کولتووی زوان و ئاڵوگۆڕی مانا وەک هاوتا و جیاوازی کردۆتەوە. بەو مانایەش مانا لە چێژەوە بۆ مانا

وەک ڕووناکی کولتووی زوان یان پۆلێنی زوان گەشەی سەندووە. سەقامگیری ئاوەدانی دێرین لەسەر ئەو بنەمایە خۆی نوێ کردۆتەوە و لەگەڵ سەرهەڵدانی دەسەڵاتی رەها کوتایی بەو تێگەیشتنە کولتووریە هێنراوە. ئەو مانادانە وەک دیارە، لە گەڕان بە دوای مانای ژیان و لە ڕێگەی گفتوگۆی ئەقڵانییەوە سەرچاوەی گرتووە. مانەوەی مانای پیر و مۆغ لە دەستەواژەی پیری مۆغان و ڕێبازی مەلای دوازدە عیلمدا وێنەدانەوەی ئەو بۆچوونە دونیاییەی زوانە کە گیانی بە ڕۆحەوە گرێداوە، ئەوەش لە مانا ئاوییەکەوە هاتووە، کە بوونی سروشتی بە گەردوونەوە گرێداوە. گرێدانی مانای ژیانیش بە ئالوگۆری شمەکەوە ڕێگەی بۆ گواستنەوەی مرۆڤ لە باری سروشتییەوە بۆ باری کولتووی و خۆگونجاندنی دینی لە دونیادا خۆشکردووە. ئاوەدانی میزۆپۆتامیا وەک بە مێژوویدا دیارە، ئەو ئاراستە پەروەردەییە هەبووە. بۆنموونە بیرۆکەی ڕێبازی دینی بەواتای بەرماڵەوە گرێدراوە، کە بەری ماڵی خودایە (بەرماڵ)ی نوێژە سوپاس گوزارییە، وەک دەبینین لە قۆناغێکی مێژوویی درەنگتردا لە میزۆپۆتامیا ئەو مانایانە گونجێنرا بەو کولتوور و نەریتە زوانییەی کە بە ئارامیی و داوایتریش بە ئیسلامی ناسرێنراوە. وەک دەبینین ئەو نەریتە زوانی و دینییە لە ناو کورددا یارمەتی زیندووکردنەوە یان پاراستنی کولتووری کوردییەکەی داوە، بەڵام هانی مرۆڤی نەداوە دژایەتییە وەک بنەما دانراوەکەی شەیتان/رەحمان وەربگرێت و هاوسەنگی یان جیاوازی دینی لە کوردستاندا بۆ بۆچوونی زوانیەکەی دەگەڕێتەوە، کە دونیا وێنەکردووە. ڕێبازی بەرماڵ کۆششی دین بووە، بۆ گەیشتن بە ڕووناکیی کە هەست و هوشیە یان هوشیارییە نەک تەنها بڕوا کە تسلیم بوونە بە نەزانین، ئەم تێگەیشتنە لە پەیرەوەکەرانیدا بەیان بووە، لە مانا نەک کۆپی دینی لەو شێوەیەدا کە شێخەکانی سەر بە دەستەڵات پەیرەویان لێ دەکرد و هانی مرۆڤیان دەدا گوێرایەڵی کوێرانەی فەرمانی دەستەڵاتداران بن. هەوڵی پیرەکان بۆ ئەو مەبەستە بوو، کە بەردەوامی بە مانای بدرێت و زوانی دووفاقییان لە پشتی ئەو هوشیارییەوە بووە، کە هاوتای جیاوازی ڕادەگرێت و نوێیانە مانا بە دین و دنیا دەداتەوە. پیری مۆغان هەر بەو مانایەی نوێبوونەوە بە دوای ڕووناکی بەردەوامی دنیادا گەڕاون و دینیان وەک بەرپرسیاری داناوە، بەڵام کە زانیاری پشتاوپشت ئامادەیی نەبوو، نەیانتوانیوە گۆڕانی خوازراو گەشە پێبدەن. ئەو وزە زوانییە تا ئەمڕۆ لە زوانی ئێمەدا نەک تەنیا جێگەی سەرنجە، بەڵکو هەروەها سەرچاوەی نزیکە بۆ ئەو مانایە کە ڕووناکی ژیان لە ئاو و هەتاوەوە پەیدابووە، وەک لەئەفسانەی ئەفراندنیشدا هاتووە. مانای مۆغ و مێشک هاوتایە بە وێنەکاریی زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی، هەروەها سەر و سەرمایە وێنەن بۆ تاک (فەرد)، کە ئەو خۆی مایەیە بۆ گەشتن بە مانا کە زانستی ژیانکردنە وەک زانستی دین و دنیا، لەم ڕوانگەیەشەوە زانستەکە بەردەوامیدانە بە ژیان نەک خۆشەکردنی تاک بۆ مردن کە بە بنەما ژیانەوە (نوێبوونەوە) لە دینی یەهود و مەسیح و ئیسلامدا دانراوە. زانست کە ڕووناکییە، لە بنەمادا هەوڵی نوێبوونەوەی دین و دنیایە، دین و دنیاش ڕووناکیە کە دەگۆڕێت، نەک بریتیە لە ئایدیالی تاکی مردو کە ژیان ماڵئاوایی لێکردووە.

با سەر لەنوێ لە ڕوونکردنەوەکەی وشەکانی پیر و مەغزی پەهلەوی وردبینەوە بە گوێرەی ڕوونکردنەوە ئینگلیزییەکەیان: لە فەرهەنگی ئازادیدا مانای "Brain" بریتییە لە: ١) مێشک، دەماخ؛ ٢) زیرەکی، ژیر؛ مانای "marrow" بریتییە لە: ١) مۆغ، ٢) ناوکۆک، ناوەڕۆک، نەژاد. ٣) زیندوێتی، هێزی ژیان. مانای پیر(pir) لە فەرهەنگی هەنبانە بۆرینەدا بریتییە لە: ١) بەتەمەن، ئیختیار؛ ٢) شێخی تەریقەت؛ ٣) مەرقەدی پیاوچاکان؛ ٤) پێشوازی (بەپیرمەوە هات). گەر ئاوازی وشەی پەهلەویی مۆغ "[mazg [mzg I (M mgj, N mayz)" بە ئاوازی "ماجی" (Magi [1])ی لاتینی بەراورد بکەین و دابینێین بەرامبەر مانای "ماگویس" (Maguse)ی لاتینی لە حاڵەتی کۆدا (پلورالدا)، ئەوا تێدەگەین کە "Maguse" دوو مانا دەگەیەنێت: ئەستێرناس و جادووگەر. ئەمەش دیاریکردنی پلە و پایەیە، ئەم بیرۆکەیەش وەک پیری مۆغان (مەجوس) تا ئەمڕۆ لە کورددا ماوە. لەم ڕوانگەیەوە مۆغ هاوکات هەبوویەکی بایۆلۆجی و هۆشەکییە. بەڵام پیر بەزۆریی مانایەکی کاتەکیی هەیە، کە گواستنەوەی زانستە (ڕووناکی دین و دنیایە) و ئەو مانایەش لە واتایی پیرەمەگرون (مەگ) کە ماگ و ماژ و مێشکە پارێزراوە. لوتکەی سارا هاوشانی پیرەمەگرومە و ئەوەش هاوتایی نێر و مێ ئاشکرا دەکات، کە بە لوتکەی سروشتی دانراون. لە فەرهەنگی ئۆکسفۆرددا ئاماژە بۆ ئەوە دراوە، کە وشەی (Magi) لە وشەی "فارسی"دێرینەوە وەرگیراوە. هێرۆدۆت باس لە فارسەکان وەک تیرەیەک "ماد"ەکام دەکات و مادەکانی بەرز نەنرخاندووە. پێدەچێت بەرز

نەنرخاندنەکەی هێرۆدۆت بۆ فارسەکان لەو کوشتارکاریی مۆغەکانەوە سەرچاوەی گرتبێت. ناونانی ماگ (مۆغ) کە هاوشێوەی وشەکانی مژ و مۆغ و مێشک بێت، دەماغ (ژیری) سەرچاوەکەی بووە. دەماغ لە گیاندارردا سەرچاوە ئەقل (سروشتە) و گەشەکردنی (ئەزمونە کە گەردوونی کار و بیرە) و لە گیاندا جێگەکەی سەر کە بەرزە و سەر بەو مانایە مایە کەسە. با سەرلەنوێ بگەڕێینەوە بۆ وێنەکانی سەر بەردەکەی ئاوایی گۆبیکلی تەپە: لێرەدا دەبینین، کە شەپۆلی ئاوەکان هاوشێوەی عاشقە و ماشقەی نێر و مێ تێکهەڵکێشن. یان گەر لە گوانمژە بڕوانین، دەبینین، کە کاتێک گوان دەمژێت، دەم و گوانەکە تێکهەڵکێشن وەک ئاوڵەمە لە زاگای دایکدا وێنەبووە. ئەوجا مۆغ کە سەرە و پیر کە کاتە، نیشانەن بۆ ئەوە، کە کات و جێ تێکهەڵکێشن، واتا یەکانگیرن. لێرەدا سەرلەنوێ بە یاریدەی وشەکان دەبینینەوە، کە ئاڵوگۆڕی بیرکارییانەی شمەک لە بنەڕەتدا سەرچاوەی داڕشتنی ماناکەی بووە، نەک پەیڤ کە تەنیا بە پێشبینیی ئایینی ڕوونکراوەتەوە، بەڵکو هەروەها میتافیزیکییانە و لۆجیکییانەش پاساوی بۆ هێنراوەتەوە.
هێمای نووسینی ئاڵوگۆڕ کە پاشان بۆ نووسینی مێخی گۆڕرا، مانایان لە هێمای زوانی پێشینەوە وەرگرت و ماناکەیان تا ئەمڕۆ لە زوانی کوردیدا ماوە. بۆ نموونە:

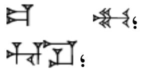	mu; u5 ;ĝeš .wr Ĝeš	Işu	[TREE] "tree; wood; a description of "animals	[دار] "دار؛ تەختە؛ نیشانەهەڵدانە بۆ گیاندارەکان"
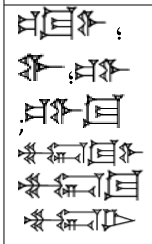	.Ĝeštug wr ;ĝeštug$_2$;ĝešĝeštug ;ĝeštug$_3$;ĝeštug mu-uš- ;muštug$_2$ tug$_2$; mu-uš-tug	hassu; uznu; uznu; ţēmu	[EAR] "reason, plan; (to be) wise; wisdom, "understanding; ear	[گوێ] "تێگەیشتن (مێشک)؛ پلان، ژیر، تێگەیشتن؛ گوێ"
	maš	māšu	[TWIN]	جووت، دووگیان؛ هاوسەنگ؛ جووتگرتن
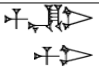	mašga'en	muškēn u	[STATUS] "a social status or "profession	[پلەوپایە] باری کۆمەڵایەتی یان تایبەتمەندی
	Magursi		PROFESSION	تایبەتمەند
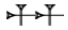	mašmaš	ašīpu; mašma š(š)u	[SORCERER] "sorcerer, "incantation priest	[مەجوس]"جادووگەر، دوعاخوێن"؛ دوعا جادووە یان هەوڵە تا کار لە کاری خودا بکات

ئەگەر ئاواز و وێنە و مانای مێخەکانی ""maš"، "mašga'e"، "mašmaš" بە وشەکانی جووت، تایبەتمەند (هۆشمەندی)، مەجووس (فاڵگرەوە)، بەراورد بکەین، ئەوا هێمایەک بۆ پێگەی مۆغ (واتا: پلەوپایە)کانیان ئاشکرا دەکەین، لێرەشدا مۆغ بەڕێوەبەری گیانە و تایبەتمەند و مەجوسیش چاودێر و پێشبینکەری کۆمەڵ بوون و ئەو

مانایەش بەرامبەر بە واتاکانی خەون و خەیاڵ کە دەماغ مرۆڤ کاریان لەسەر دەکات. ئەمە لە بنەڕەتدا تێگەیشتنێکی ئەوتۆی زوانە کە مرۆڤ لە پرۆسێسی ئەزموونندا پێی گەیشتووە. ئێمە لێرەدا سەر لەنوێ دەگەینەوە، بەو تێگەیشتنە دووفاقییەی زوان کە هانی نوێبوونەوەی داوە و هاوسەنگی جیاوازییەکانی راگرتووە. ماژ (maš) کە لە زوانی سۆمەریدا مانای هاوسەنگی دووبەش یان جووتی دەگەیاند، بریتی بوو لە ژیانی نێر و مێ کە ژیانێکی هاودەمزوانی بوو و مانای بەیەکەوە ژیان کردنبووە. سۆمەرییەکان ژینگەی پیکەوە بوونیا بە "Adam" (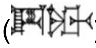)، کە هاودەمی ناوبردووە، بەڵام پاشان ئەم مانایەی ئادەم گۆڕرا بۆ مانای نێری هەڵبژێردراو و ئەوجا بۆ مانای نێر و مێی مرۆڤ. سەرەڕای ئەوە وشە کوردییەکە مانای هاودەمە گیانلەبەرییەکەی وەک مانای زوانە سۆمەرییەکە پاراستووە و هەموو گیانداریک لە خۆ دەگریت، کە پیکەوە ژیان دەکەن. پێناسەی جووت یان هاودەمی مانای ئەو میراتە زوانییە سروشتییە دەگەیەنێت، کە بۆ زوانی کولتووی دەستەڵات بەهاکەی گۆڕراوە. ئەو وشانەی پێشتر ئاماژەمان بۆ دان، لە ڕووی ماناوە دووفاقین، ئەمەش خەسڵەتی هاوبەشی هەردوو زوانی سۆمەری و کوردییە کە پێدەچێت، لە زوانە دێرینەکانی میزۆپۆتامیاوە هاتبێت، واتە ئەو زوانانە کە پێش سەرهەڵدانی نوسینی مێخەکی هەبوون. گوانمژە وێنەی بینینە و بیستنیش مانای بە مژینەکەی شیر داوە، لێرەشدا شیر لە قووڵایی گیانەوە دێت و گەشە بە نوێبوونەوە نەوە دەدات. ئەو مانایە هاوتایە بە مانای ڕووناکیی ئاو کە هەتاو کۆتاییەکەیەتی، نەک هاوتا بێت بە مانای ئەبستراکتی وشە کە دابڕاوە لە سەرچاوەی مانای ڕووناکی زوانە دینی و دنیایی کە وشە ئەبستراکەی بەسەرچاوەی مانا داناوە. بۆ نموونە وشەکانی مۆغ و مەجوس یەک مانایان گەیاندووە و ئەوان رۆڵی ئەستێرەناس و جادووگەریان بینیوە (دوعاخوێن بوون)، ئەوەش بەردەوامی ئەو مانا زوانییە بووە، کە ئاوی و هەتاویانە زوانەکەی وەک بینین و بیستن لە گوتنی وشەکاندا بەرجەستەکردووە. تەنانەت ئەمڕۆش مێژووناسانی دێرین واتای مۆغ و پیری مۆغان لە مانا زوانییەکەی میزۆپۆتامیادا وەک جێگەی پرسیار دادەنێن، وەڵامی ئەو پرسیارەش وەک ڕوونمان کردەوە، وابەستەی ئەو دنیابینییە بووە، کە سروشتی زوان و سروشتی گەردوونی بۆ سروشتی کولتووی گواستۆتەوە، یان مرۆ بیرۆکەی دنیای بە دینەوە (واتا بە ڕووناکی ئاو و هەتاوەوە کە زانستە) بەستووەتەوە، نەک دەستەڵاتە دینیەکەی وەک فەرمان بە شێوەی ئەبستراکتی وشەی دینی ڕاگەیەنرابێت. وشەکانی "مەگز" (مەغز) و "مژ" کە هاوتانبە "مازگ" (mazg)ی پەهلەوی و "ماگی" (Magi)ی لاتینی، هاوواتان بە مانای مۆغ و مێشک، ئاواز و وێنەشیان لەو دوو زوانە دێرینەدا وەک ماناکەیان پارێزراوە. یان بۆ نموونە وشەی "سەر" چەند هەزار ساڵ پێش نووسینی مێخ بەم شێوەیە نووسراوە: (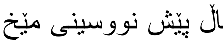). نووسینەکە لە "راستەوە بۆ چەپ" گۆڕاوە و هێدی هێدی ئەبستراکتانە وێنە کراوە و پاشان وەک ئەم مێخە نووسراوە: (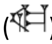). ئاوازی میخەکە کە بە "ساگ" (sag) خوێندراوەتەوە و سۆمەرناسەکان بە "سەر، کەس، سەرمایە" لێکیان داوەتەوە. ئەو سێ لایەنیە مانای سەر هاوتایە بەو مانایە کە سەر بە نەوە وەک "کور و کچ"، تۆو و نەوە دانراوە. هەتا ئێستا مانای وشەی کور و کچ وەک "نێر و مێ" لە کوردیدا هاوتا و جیاواز لە مانای نەوە و ساودا دەبینرێن. وشەی "saĝ" ( ) ی سۆمەری کە مانای سەر، کەس، سەرمایە دەگەیەنێت، چ لە ئاواز و چ لە مانای سەری کوردییەوە نزیکە، هەروەها لە ڕووی مانای زوانەوە لە وشەی سەرمایە نزیکە، ئاخر سەرمایە لە زوانی کوردی و سۆمەریدا مانای ڕووناکی و زانین و کەس دەگەیەنێت. کەواتە سەرمایە لە بنەڕەتدا واژەیەک نییە بۆ (پارەی بەگەڕخراو یان بەردەست بۆ بەگەڕخستن). ئێمە بە پێچەوانەوە دەبینین، کە سەرمایە لە زوانە ئەورووپیەکاندا واتای " capital" دەگەیەنێت و لە زوانی عارەبیدا وەرگێڕراوە بۆ ڕاسمال. وشەکانی "ڕاسمال" و "capital" وەرگێڕانی ئەبستراکی زوان و مانای سروشتییەکەی و ئەبستراکی وەرگیرانەکەی ئاشکرا دەکەن، نەک ئەو ڕاستییە کە پارە بریتییە لە سەرچاوە یان لە مایە کە سەرە (کەسە). هاوکات وشەی سەرمایە وەک وشە بەردەوامیی مانای ئەو زوانە دێرینە ئاشکرا دەکات، کە خودی ئاڵوگۆڕ مەبەست بووە و وەک دەرەنجامی ئاڵوگۆڕەکەش زانستی بیرکاری و نووسین بوون بە سەرمایە کە خۆ داهێناوەییە. لە وشەی سەر و مایەدا مانای سروشتی و کولتووی دیاردەدات و لە زانینی ماناوە سەرچاوەی گرتووە، لێرەشدا ئاو و هەتاو ئەو سەرچاوەیەی زانین بوون، کە جوتیار ماناکەی لە سروشتی بوونەوە وەرگرتبوو. مێشک کە لە سەردایە و مۆغ لە ئیسک، ئێسکدا و لە ناو گیاندایە)، هاوتان بەو وێنە و مانایەی بینین و بیستن کە ژیاریان لەسەر ئاراستەی سێیانەیی وەک ئاو، نەوە و تۆو بیناکرا.

[سەر] " کەس؛ سەرمایە"	[HEAD] " person; capital"	qaqqadu; rēšu	saĝ ساگ	

ئەگەر هەڵویستەیەک لەسەر وشەی موغەکان بکەین و بەراوردی بکەین بە وشەی "ماگوێس" لە ئینجیلی ماتیۆدا (matthew)، ئەوا دەبینین، وشەکە مانایە بۆ سێ مەلیکی ژیر، کە بەگوێرەی ئینجیلی ماتیۆ پەیامی لەدایکبوونی مەسیحیان هێناوە. وشەی مەسیحیش خۆی هێمایە بۆ سێ مانا کە بریتین لە "خودا" و "ڕۆح"(خێو) و "نەوە". ئەم دیاردە سیانییە هاوشێوەی ئەو دیاردە سیانییەی سۆمەریەکانە کە ئەوان بۆ وشەی "ئاو" شەپولئاسا یان ماناکەی "ئاو" کە "تۆو" و "نەوە" گەیاندووە و ئەوانەش لە گیانی دوو خودا بنەمایەکەی ئاوەوە پەیدابوون. حیکایەتی لەدایکبوونی مەسیح لە دەمی مریەمی پاکیزەوە ئەوە دەگەیەنێت، کە مەسیح هاوتایە بە وشە و لە دەمی مریەمەوە هاتۆتە دەرەوە. ئێمە لێرەدا بەردەوامی ڕوانگە میزۆپۆتامییەکە لە دیدی ئاینی مەسیحیدا دەبینینەوە.

"مۆغ" لە فەرهەنگی "ئاریانڤاج" بەرامبەر بە وشەکانی "مۆگ و ماگ، مەجووس، مەلا و پێشەوا" هاتووە. هەروەها وشەی "ماگیۆس" لە لاتینیدا بە مانای زانا و زیرەک هاتووە. کاتێک مانای مۆغ و ماگیوسە(مەجووس) بە مانای پیرەوە (وەک ئەزموون) دەبەستینەوە، ئیدی لە چەمکی مەلای "دوانزە عیلم" تێدەگەین، کە مانای "پێگەییوی دین لە دونیادا" دەگەیەنێت.

یان با لە مێژووی خەلافەتی ئیسلامی بڕوانین. لێرەدا دەبینین، کە سۆفییەکان لەگەڵ کەوتنی ساسانییەکان و سەرهەڵدانی ئیسلامدا لە خوارووی عێراقی ئەو سەردەمەدا یەکەم گروپ بوون، کە دژ بە زۆرکاری دینی ئیسلامی وەستانەوە و هەوڵیان دا ئیسلام بە مانا زوانییەکەی "مێزۆپوتامیا" بگونجێنن. ئەکەدیەکان وشەی ئیسلامیان بە "سالیمو" (salīmu) گۆ دەکرد، ئەمەشیان لە مانای وشەی "ئینیمدوگ" (inimdug)ی سۆمەریەوە وەرگرتبوو، کە ماناکەی بریتییە لە "ئارامی وئاسایش" و ئەو مانایەش دەرئەنجامی نێشتەجی مرۆڤ داهێنراوە و لە مانای ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەردا سەرچاوە بۆچوونە دین و دونیاییەکەی بووە. مێژووی ئیسلام پێشانی دەدات، کە چۆن "سۆفییەکان" لەلایەن خەلیفەکانەوە لەناوبراون، ئاخر خەلیفەکان بەردەوامییاندا بە هۆشی تاکڕەهەندی دینیی، یان بە کولتوری ڕەهای ئیمپراتوری، بەڵام سۆفیەکان بە پێچەوانەوە بەرگرییان لە کولتوری فرەڕەهەندی دەکرد. ئەم هەڵوێستە لە زوانیشدا وێنەی هەبووە، ئەمەش لە وشەی "لسان"دا دەردەکەوێت، کە فرەڕەهەندیی ماناکەی لەدەستداوە و ئەمڕۆ تەنیا مانای "پلە گۆشتەکەی ناو دەم" دەگەیەنێت، نەک ئەو مانایە کە لە وشەی "زوان" (eme)ی میزۆپۆتامیادا هەیە، بە مانا دووڕەهەندییەکەیەوە: چ "پلە گۆشتی ناو دەم" و چ "زوانی گفتووگۆ".

زمان گفتوگۆیانە گەشەی سەندووە، نەک مێتافیزیکیانە بەخشراوە

کوردی	ئینگلیزی	ئەکەدی	سۆمەری	مێخی
گوتە، دەنگ، گریان	"voice, cry, noise"	rigmu	gu	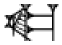
گوتن	SAY	nabû; šasû	gu de	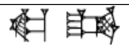

ئەو پێناسەیەی زمان کە گفتوگۆی گیاندارییە یان نێر و مێی مرۆڤە، سەرچاوەی مانای نوێبوونەوەی دین و دنیاکە بووە و گەشەی ژیاریی مێزۆپوتامیا گەواهی بۆ ئەو گۆڕانە بێوێنەیەی دنیای مرۆڤایەتی دەدات، کە لەوەوبەر وێنەی نەبوو، ئەو مانایانەش بە هێمای ئاڵوگۆر لەگەڵ نیشتەجێبووندا دەستیان پێکرد.

هەندێک لە مێژووناسانی دێرین "زمانی کوردی"() بە زمانی هۆرییەکان و مادەکانەوە دەبەستنەوە. زمانەکانی

ئەوانیش بە "زمان"ی ئیرانیی دێرین و هیندو ـ ئەوروپایی ناو دەبەن. بەڵام ئەو مێژووناسە خۆرئاواییانە لە ڕوانگەی وشەسازییەوە (etymology)() لە زمانە دێرینەکانی ناوچەکانی میزۆپوتامیا کۆڵیونەتەوە، نەک لە رووی داهێنراویی کولتووره زمانییەکەوە خوێندنەوەیان بۆ ئاواز و وێنە لە زمانی سۆمەری و کوردیدا کردبێت، کە "مانا"ی وشەدا سروشتی و گەردوونی دەبینرێت. ئەگەر کولتووی زمانی سومەری و کوردی لە رووی مانادان بە وشەوە بەراورد بکەین، ئەوسا دەبینین بۆچی وشەی زمان هاوکێشانە وەک زمان گوشتی و زمانی گفتوگۆیی لە هەردوو زمانەکەدا پێناسەکراوە. بۆ بناغەڕشتنی ئەم تێڕوانینە چەند نموونەیەکی بەراوردکاری دەهێنینەوە:

وشەی "گیان"ی کوردی و "گیرو" (giru)ی سۆمەری ئاواز و وێنەن بۆ مانای گیان (گیان کە جسم و روحە)، بەڵام گیان لە رۆح دانەبڕراوە، بە پێچەوانەوە وەک وشە و بیرۆکەی "زمان"ی گۆشتی و گفتوگویی تەواوکەری یەکدین. یان ئاوازی 'پا' (pa)ی سۆمەری هاوتا بە وێنەی ئەم مێخە (𒉺) دانراوە و مانای "پەلی دار"، "باڵ"، "پێشەوە" دەگەیەنێت، ئەو مانایەش هاوتایە بە مانای وشەی 'پەل' لە زمانی کوردیدا. هاوتایی ئاواز و مانای وشەی 'پا'ی سۆمەری و 'پەل'ی کوردی، ئەوە دەگەیەنێت، وشەکە لە یەک سەرچاوەی زمانەوە هاتووە، کە هێما و بیرکاری دایانڕشتووە. ئەم کێشەیەی دووفاقیی زمان دەشێت بەم گریمانەیە ڕوونبکرێتەوە: پێدەچێت ئاوازی "مژ/مژین" و "ماژ/مێشک" لە وێنەی "زمان"ەوە هاتبن، زمانیش زمان ـ زمانە، واتا "گۆشتی" (eme) و "گفتوگۆ" (eme) یە، هەردووکیشیان بینین و بیستنن هاوشێوەی "هاردوێر و سۆفتوێر"ی پێکەوەگونجێنراو. مرۆڤی دێرن بەبێ ئەم جۆرە زمانە نەیاندەتوانی گۆڕان بدەن، بە ئاڵوگۆڕی شمەک کە کردارێکی هێمایی و بیرکارییە. بەواتایەکی تر شارستانیەت نەوەی زمانی تێگەیشتنە، کە هێمای و بیرکاریانە نێر و مێ داهێنەری بووە.

ئەو خەسڵەتە دووفاقەییەی زمانی سۆمەریی و کوردی هاوتایە بە دووفاقەیی دیاردە سروشتیەکان، بۆ نموونە تۆوی ڕووەکێک. ئێمە دەبینین، کە چۆن ئەو تۆوە لە ڕێگەی کردەیەکی دووفاقی سروشتیانەی ئاو و هەتاوەوە لە ئەرزەوە بۆ ئاسمان گەشەدەکات و دەبێتە ڕوەکێک کە گول دەکات (نوێ دەبێتەوە). زمان کە دەرئەنجامی هاوکێشەیەکی ئاڵوگۆڕی سروشتییە و "نێر و مێ" بنەمای ئاواز و وێنەکانیان داڕشتووە، لە رێگەی لۆژیکی زمانەوە ڕوون ناکرێتەوە، چونکە لۆژیکی زمان و بە تایبەتی ئەو لۆژیکە کە بە لۆژیکی "ئیفلاتۆن و ئەریستۆتێلیس" ناسراوە، پشتی بە هۆ و ئەنجام بەستووە، ئەوەش وادانانێکی میتافیزیکییە کە ئایدیالی مرۆڤ هاوتا بە ئایدیاڵی خودایی بە بەرز داناوە. وەک دەرئەنجامی ئەم وادانانەش زمانی وەک کۆمەڵێک لە وشە ناساندووە، کە لە هزرەوە بە شێوەیەکی ئەبستراکت سەرچاوەدەگرێت. ئاخر زمانی میتافیزیکی خۆی لە دەرەوەی زمانی گەشەکردووی سروشتی و کولتووی داناوە و ناساندووە، لێرەشدا نووسینی پێتی بە بنەمای زمان داناوە، بێئاگا لەوە کە ڕەوتەکە لە هێمایی نووسینەوە کە بیرکاریی بووە، بەرەو نووسینی مێخ و پیت هاتووە، لێرەشدا ئەوە مۆغەکان بوون، کە رۆڵی بەرچاویان لەو گەشەکردن و گواستنەوە زمانییەدا بینیوە. بۆیە وەرگرتنی وشە بە دابڕاوی (ئەبستراکت) لە ژیان ئەو مێژووناسانەی رابردووی بەهەڵەدا بردووە، کە خۆیان بە مێژووی سەرەتای ناوچەکەوە خەریککردووە، ئەوان هەڵەیەکی گەورەیان دەرهەق بە زمانی ناوچەکە و بە تایبەتی زمانی کوردی کردووە، چونکە ئەوان بەردەوامییان بە بۆچوونی میتافیزیکی و ئایدیاڵی پیتی داوە و بەمەش بە کولتووری گەشەکردنی زمانی سروشتیان بێماناکردووە. میتافیزیکی زمان، پشتبەستوو بە ڕاڤەکردنی لۆژیکی زمان، خودا لە سروشت دادەبڕێت و دەیکات بە وشە، بەمەش مرۆڤ لەو زمانە بێبەش دەکات، کە نیر و مێ دووفاقەیی دایانهێنابوو. زمانی کوردی کە بەردەوامیی بە زمانە دێرینەکانی میزۆپۆتامیا داوە و تەنانەت هەڵگرانی رێبازی بەرماڵ کە بە پیر ناسراون، وشەکانی ئەو زمانەیان لە ڕاڤەی دین و دنیادا بەکاربردووە، بەڵام جێی سەرنجە کە ئەوانیش پەییان بەو سەرچاوە دووفاقییە سروشتییەی زمان نەبردووە، بە پێچەوانەوە لە هۆنینەوە شیعریەکانیاندا تێکەڵەیەکیان لە وێنەی دین و دنیا دوای خۆیان بەجێ هێشتووە. بۆ نمونە چەمکی پیری مۆغان یان مەجووس کە مانای دوولایەنیی خەون و خەیاڵ یان ئەستێرەناسی و جادووگەری دەگەیەنێت، وێنەدانەوەی دوو لایەنی کار و بیرە/مێشکە، تەمەنی (واتا پیری) گەیاندووە، بە زانستی ڕاڤەکردن، کە بە رێباز (مەلای دوانزە عیلم) ناودەبرێت(). هەروەها جێگەی سەرنجە کە سۆمەرناسەکانیش تا ئەمڕۆ درکیان بە لایەنی ئاواز و وێنە لە وشە سۆمەرییەکاندا نەکردووە، کە بەردەوامیی

هێمای زمانی لەوەبەر بوون. بەشێک لە بێئاگایی سۆمەرناسەکان دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بڕیارە نادروستەی مێژووناسەکانی "سەدەی هەڤدە و هەژدەیەم" کە بەسەر زمانی سۆمەریدا دایان: ئەوان زمانی سۆمەرییان بە زمانێکی مردوو ناساند، بەبێ ئەوەی لە بنەمای زمانی هێمایی سۆمەری و کوردی بهزرێن، کە لە سەرچاوەی دێرینی مرۆڤە نیشتەجێبووەکانی چاخی بەردینەوە ماوەتەوە، نەخێر ئەوان زمانیان دابەش کرد بەسەر زمانی سامی و هیندۆ ـ ئەورپیدا، دابەشکردنەکەشیان لەسەر بنەمای زمانی سەردەمانی ئەو ئیمپراتۆرییانە ئەنجام دا کە شوێنەواری هونەری و نووسینیان لە دوای خۆیان جێهێشتووە. کەواتە سۆمەرناسەکان بێئاگا بوون لەوە کە مانای زمان، یان بنەمای زمانەکە، خۆی لە هاوکێشەی بینینی هاوتا بە بیستندا دەبینێتەوە، هەر ئەمەشە کە گەرەکە مرۆ لێی بتوێژێتەوە و ڕاڤەی بکات. بۆ نموونە وشەی (eme) ی سۆمەری کە پڕاوپڕ مانای "زمان"ی کوردی دەگەیەنێت، هاوتایە بەو مانایەی زمان، کە هاوکێشانە مانای بە زمانی گۆشتی (وەک چێژ) و گفتوگۆیی (وەک دەربڕینی مرۆڤ) داوە. لەم شێوە بینینەی جیهاندا مانا بە ژیانەوە (بە بوونەوە) گرێدراوە. لێرەدا گەشەی زمان جیاوازیی مانای هاوتا کردووە، یان مانای کولتووریی داوە بە گۆڕانی شێوەی ژیانی سروشتی، ئەم مانا کولتورییەش گفتوگۆی نێر و مێیە. لێرەدا پەیوەندیی مرۆڤەکان نوێبوونەوەی (update)() نەوەیە بەدووی نەوەدا. بەڵام لەگەڵ گۆڕانی بنەماکانی ڕێکخستنی کۆمەڵگەی دێریندا ڕێگە بۆ دەستەبژێری تاکی برِوابوو بە تاکپەرستی و تەنانەت زمان سازا، بە شێوەیەکی دی باڵادەستی وەربگرن بەسەر کۆمەڵگەی مێسۆپۆتامیادا، واتا باڵادەستییەکەیان بەردوامیی کولتوری لەوەبەری جوتیار نەبوو، بۆیە نەیان دەتوانی لەو مانا کولتوریانە تێبگەن، کە گلگامیش وەک بوژانەوەی تۆو و گەشەدان بە ئاوەدانی باسیکردووە. گەر هەڵوێستەیەک لەسەر بەها زمانیەکانی سومەری و کوردی بە لایەک، و بەها زمانیەکانی سامی و هێندۆ ـ ئەوروپاییەکان بە لایەکی دی بکەین، ئەوا بە جیاوازیی درشت دەگەین: بەها زمانییەکانی وەک زمان، ڕۆژ، مانگ، ژیان، دەستمایە، سەرمایە لە زمانی سۆمەری و کوردی بەلایەک و سامی و هێندۆ ـ ئەورپایی بەلایەکی دی، لە لە ڕووی کولتوورییەوە تەواو جیاوازن: بەها سروشتیەکانی زمانی سۆمەری و کوردی لەسەر بنەمای گەردوونیانەی مانا دامەزراون، لێ لە زمانی سامی و هێندۆ ـ ئەورپاییەکاندا لەسەر بنەمای ئەحکامی وەستاون، لەمەشدا جیاوازی ڕوانگەی هەردوو لایان بۆ ژیان دەردەکەوێت: لای سۆمەری و کورد بەردەوامی بەهاکانی سروشت و گەردوون دەبینین، لێ لای سامی و هیندۆ ـ ئەوروپاییەکان بەهای ئایدیالی دەبینین، کە بە خودای تاک و تەنیا ناونراوە.

ئەو جیاوازیە بەهاییە جێگەی پرسیارە، چونگە بەها سروشتیەکان گۆڕانیان بەسەردا هێنرا، بەو ڕێیەشەوە دەرفەت بۆ گەشەی دەسەڵاتی ئیمپراتۆری سازێنرا، کە شێوازی ڕێکخستنی کولتوری لە شار–دەوڵەتەوە بۆ ڕێکخستنی ئیمپراتۆریانە بگۆڕێت، هەروەها دەرگا لەسەر ئەقلیەتی دەستەبژێری دێرین بکاتەوە. جگە لەوە بەو گۆڕانە تاکی باڵادەست چە بە مانا دێرین و چە بە مانا سەردەمییەکەی دەرفەتی بۆ کرایەوە، کە خۆی وەک نمایشکەری خودایی و دونیا بناسێنێت. بۆ نمونە دینەکانی زەردەشت، جوولەکە، مەسیح و ئیسلام، کە هەر یەکەیان پەیامبەرێک نوێنەرایەتیی کردوون، بە دژایەتیکردنی ڕابردووی باوانیان خۆیان نمایش کرد، لێرەشدا باڵادەستییان ڕاستی و ناڕاستیان ئاشکرا ناکات، بەڵکو لاوازی و تێکچوونی شیرازەی سروشتی بەیان دەکات. ئێمە هەر لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین پرسیار لە مانای زمانیان بکەین، تاکو لە تێڕوانینیان بۆ ژیان و لە شێوە ژیانیش تێبگەین، کە ئەوان ڕەدیان کردەوە. واتا ئەوان بە دەسەڵاتیان ژیانیان بێمانا کرد، چونکە دژی تێگەیشتنی سروشتی و گەردوونی وەستانەوە و مانایەکی دیکەیان بە زمان دا. بۆ نمونە ئەکەدییەکان مانای وشەی "لیسانو" (lišānu)یان وەکو سەرچاوەی مانای "لیسان" –(tongue) دانا، ئەوەش وەک سەرچاوەی هێزی مرۆڤی لە سەرو گیاندارەوە، لێ ئەمە دژی مانای زمانی گەشەسەندووە لە گفتوگۆی نێر و مێوە، کە هەردووکیان پێکەوە مانایان بە شێوازی ڕێکخستنی خێزانی، تیرەیی و هۆزی لە ئاوایی و ئاوەدانیدا داوە. "لیسانو" تەنیا مانا گۆشتییەکەی زمان دەگەیەنێت. ئێمە هەروەها بەردەوامیی مانای سروشتی-گەردوونی لە واتایی لغە (language) نابینین، چونکە لێرەدا ڕوانگەکەی گلگامیش وەک مەلیکی سۆمەر بە تەواوی وەلاوەنراوە. ئاخر گلگامش دەرکی بەو جیاوازیە کردبوو و هانی هاوتاکردنی سروشتی دەدا، جگە لەوە ئەو نەک ئەنکیدوی نەکوشت، بەڵکو وەک هاوڕێی گەشت لەگەڵ

خۆدیا بردی، تاکو پێکەوە بەدووی مانای نوێبوونەوەی تۆودا بگەڕێن. لێ دوای ئەوە کە ژمارەی ئەکەدییەکان لەگەڵ ڕۆژگاردا زیادی کردوو، کشتوکاڵیش پتر گەشەی سەند و فراوانبوونی شارستانی هانی لەشکرکێشیی دا، ئیدی هێدی هێدی مشەخۆریی سروشتی خرایە جێی بەرزنرخاندنی کار و بیر، کە ئیدی وەک سەرەنجام بەها ئەحکامیەکان باڵادەستییان وەرگرت و دەستەبژێری کۆمەڵ تیگەیشتنی خوی وەک ڕاستیی خودایی دانا. ئەم گۆڕانە هاوکات، ڕێگەی بۆ شەڕ و دژایەتی و ڕەدکردنەوەی یەکدی خۆشکرد و ئەم دیاردەیەش تا ئەمڕۆ لە خۆرهەڵاتی نزیک و ناڤین بەسەر کۆمەڵدا باڵادەستە. لەم پەیوەندییەدا گەرەکە هەروەها ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە لای زەردەشتیش ئەوە خودی ئەندیشەیە کە مانابەخشە نەک ئەو زمانە گفتوگۆییەی نێر و مێ.

بەم شێوەیە دابڕانی ڕۆح لە گیان مانای لە دابڕانی زمان لە گفتوگۆ وەرگرتووە، تەوراتیش کە خودا و ئادەمی وەک نێر، شەیتان و مێینەی وەک فێلباز وێناکردووە، بەیانی ئەو وەرچەرخانە دەکات، کە زمان سەرچاوەی گۆڕانی شێوە ژیان و مانا بەهاییەکان بووە. ئێمە لێرەدا جیاوازیی کولتورییانەی زمان و بڕوای دێرینی سومەری و کورد بە لایەک و بڕوای زمانی سامی و هیندو-ئەورپاییەکان بەلایەکی دی دەبینین، واتا زمانی گفتوگۆیی نێر و مێ لای سۆمەری و کورد کە پابەندی بنەمای سروشت-گەردوون بوو، لێ زمان وەک "لیسانو" کە دابڕاندنی سروشی و بیرە لە یەکدی. ئەوەش کاریگەریی لەسەر بڕوا دینیەکان نواند، کە لە ئایندەدا وەک زەردەشتی و یەهودی، مەسیحی و ئیسلام سەریانهەڵدا. سەرئەنجامی ئەم گۆڕانە بریتی بوو، لە تەشەنەی ناسەقامگیری و لەیەک تێنەگەیشتنی نێر و مێ بە بنەمای کۆمەڵ کرا ، هەروەها خێر و شەڕ کە بەهای ئەحکامین، کران بە سەرچاوەی زانینی ئەخلاقی، بەوەش ئاکاری کار و بیر لەکارخرا و یاسای مەزاجیی دەستەبژێر جێی وەک یاسای خودایی خرایە جێی یاسای سروشتی. ئەم ڕەوشەی ناسەقامگیری تا ئەمڕۆ بەردەوامە و ڕاڤەکارییەکانی شێخ و مەلاکانیش درێژکراوەی ئەم بەدڕەوشەن لە هەنووکەدا.

کوردی	ئینگلیزی	ئەکەدی	سومەری	مێخی
[زمان]" زمان؛ زمان"	[TONGUE]. "tongue; language	lišānu	Eme	𒅴

کۆروشی ئاخامینی (٥٥٠ - ٥٤٧ پ. ز)

()

ئەمڕۆ "كۆروشی ئاخامێنی(هیخامەنی)" بە دامەزرێنەری دەوڵەتی فارس ناو دەبرێت. مێژووناسەکان کە خەتی مێخەکیان خوێندۆتەوە، وشەی "ئاخامێنی"یان بە دوو شێوە un-nē'ak- u-mē،"an•ni•me•ae•Ach"نووسیوە. لە نووسینی ئەم وشەیەدا (un-nē'ak- u-mē) سەرنجی خوێنەر بۆ بڕگەی "ئاک/ ak((ag" رادەکێشین. بڕگەی "ak" لە پڕۆژەی پەنسلڤانیا وەک ئەم دوو میخە (𒀝 ؛𒀀) نووسراوە و ماناکەی بریتییە لە "do/کردن". ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر ئاوازی "ئاک/ak" و مانای وشەکە بکەین، ئەوا پێدەچێت باشتر لە ڕاڤەی مانای "کردن/do"ی ئینگلیزی تێبگەین. "ئەکا" و "کردن" لە کوردیدا یەک مانا دەگەیەنن. هەروەها بە مێژووی زوانی سۆمەری و ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا دیارە کە ئاوازی "ئا" لە وشەی ئاودا چ وەک "ئاو" بە مانای خودا و خوداژن و بە مانای تۆو و نەوە هاتووە و کە کارێگەری کردگاریی لە مانای بوونیەکەیاندا هەیە و ئاخامینەیەکانیش بەو مانایە خۆیان بەکردگار داناوە و هەر لەم ڕوانگەیەشەوە ئاوازی وشەکە لە ماناداندا بە کردارەکە مانای بە کردارە ئاویەکەی داوە. بەهەمان شێوە وشەی "کردن" و "کردگار" هەمان مانا دەگەیەنن، لە وشەی ئاویشەوە وشەکانی ئاوایی و ئاوەدانی کەوتوونەتەوە، کە کرداری کردگاریانەن. ئەمە واتایەکی ئەوتۆ دەگەیەنێت، کە ئاخامێنیەکان مێخی "ئا/a" (𒀀)یان بەو مانایەی مێخەکە بەکاربردوە، کە سۆمەرییەکان پێناسەیان کردووە. لێرەدا جێی سەرنجە، ئەو زوانە هێماییەیە دووفاقەییە کە ئاوایی سەرەتایی بنەمای ئاواز و وێنەکەی داڕشتووە، ئاخامێنیەکانیش پەیرەویان کردووە. تەنانەت وشەی "نشین" لە وشەی " هیخامەنشین"دا وێنەدانەوەی مانای ئاوایی و نیشتەجێ ـ ییە و لەو دەمەشدا نیشتەجێبوون مایەی ڕێز بووە و مانای ئاریش هەر ئەو مانایە دەگەێنێت. بەو مانایەش مانای کردگاری گەیاندووە، کە ئاوەدانکردنەوە بووە. جگە لەوە هێرۆدۆتیش ئاماژەی بەوە داوە، کە دایکی کۆروشی ئاخامێنی لە بەگزادەکانی ماد (ماغ) بووە و ئاخامێنیەکانیش بە ماد و خواردەستی مادەکان ناوبردووە. کۆروش ئیمپراتۆرییەکەی وەک " ئاخامێنی" نەک "فارسی" ناساند، ئەمەش واتایەکی ئەوتۆ دەگەیەنێت، کە کۆروش بە زوانی سەردەمەکەی دواوە و نوێنەرایەتیی تێڕوانینی کولتووی سەردەمەکەی کردووە، هەروەها هەوڵی گۆڕانی بەو ئاڕاستەیەدا داوە، کە ئەو خۆی هەستی بە بیناکردنەکەی وەک فەرمان کە ڕەهایە پەیوەست کردووە. لێرەدا گۆڕانەکە ئەوەیە کە ئیمپراتۆرییەکەی کۆروش وەک ئەو بیناکردنە ڕێکخستنێکی جیاواز بووە، لە ڕێکخستنەکانی لەوەوبەری ئاوەدانی کە شار ـ دەڵەت بووە. بە واتایەکی دی، ئێمە دەتوانین کۆروش بە داهێنەری بیرۆکەی ڕەهای دەسەڵات ئیمپراتوری رەها دابنێین، ئەمەش ڕەهایەتییە لە زوانی مرۆڤ وەک جیابوونەوەیەک بوو، کە دژ() بە باوانەکانی بووە. لێرەوە دەبین دژ باوانی و داڕوخانی ناوخۆی شارستانی مێزۆپۆتامیا سەریهەڵداوە و تا یەمرۆش ئەوە لە خۆرهەڵات و ناو کوردا ڕەچاو دەکرێت. تێڕوانینی زوانیی کۆروش وەک مانای وشەی ئاخامێنی خۆبەستنەوەیە بە نەریتی ئاوی و هەتاو بە بێ ئەوەیە مەبەستی نوێکردنەوە مانای زوانی یان ئاوەدانی بێت کە سروشت _ گەردوونیە بووە، ئەمەش وایکرد، کە لەو ڕوانگە فەرمانیەکەی کە یەکخستنی دەسەڵاتی دین و دونیا بوو، رووە ئایدیا و ئایدۆلوجیاییە گەشە بکات، کە دژ بە بۆچوونی سروشتی و

گەردوونی لەوەبەرەی زوانی مێزۆپوتامیاییەکان و کردگارییەتی گەردوونی بووە.

کۆروش لەسەر بنەمای "فەرمان" (strap)، واتا بەڕێوەبردن، گۆڕان دەدات بە پیادەکردنی دەسەڵات لە ئیمپراتۆرییەکەیدا، لێرەشدا ناوچە داگیرکراوەکان بەسەر بیست و یەک "فەرمان"دا بەشدەکات. بە مێژووی ناوچەکەدا دیارە، کە "Strap"ەکان لەوەوبەر لەلایەن سەروکی خێزانەکانەوە وەک ئەنجوومەن (میر _ ئەمارات) بەڕێوەبراون. بەڕێوەبردن لە واتای "فەرمان"دا پێشبینییەکی رەهایە، کارێکی ناکردگارانەیە و سەرەتایەکی نوێی گۆڕانی کولتوویانەی دین و دونیا بووە. (Joan Oates) لە پەڕاوی "Babylon"دا دەربارەی دەسەڵات و ڕێکخستنی فەرمانڕەوایی ئاخامێنیەکان دەبێژێت: "ناوەڕاستی خۆرهەڵات دینێکی نوێ و بۆچوونێکی نوێی ئاوەدانکەری لە جێگەی ڕێکخستنی لەوەوبەر دامەزراند"(). ڕێکخستنەوەی دەسەڵات لە لایەن ئاخامێنیەکانەوە بەو مانایە نوێیە، کە سەرەتای جیابوونەوەیە لە ڕێکخستنی لەوەوبەر و لەو کولتووورە زوانیی و بەهاکانی کە ئاوایی سەرەتایی بنەماکەی هاوتا و جیاواز گۆڕان پێدابوو، بەمەش ڕێکخستنەوەکە زوانی ڕەهای گۆڕانێکی ئیمپراتۆری بووە و لەسەر بنەمای کۆلۆنیزکردنی ئایدیالی دین و دونیا کە دامەزراوە. پرسیارەکە ئەوەیە ئایا ئەو گۆڕانی ڕێکخستن لە بەڕێوەبردنی خانەوادەکانەوە بۆ فەرمانی تاک کە هاوتا بە وێنە وەرچەرخانی سفینکسی() مانا نەبووە، بۆ چێژی زوانی گۆشتی (سروشت) کە مەزاج و ئەندیشەی تاک بڕیاری ئایدیاڵەدینیەکەی دەدات، نەک نەریتە دینی و دونیاییەکە کە ئاوەدانی دێرین سەرچاوەی مانا بنەمایەکانی بوو، کە لە هەزاران ساڵی لەوەوبەرەوە داپیر و باپیرەکان بەدەم نیشتجێبیەوە کەم وێنەیانە گەشەیان بە گەردوونی ماناکانی دابوو.

ئەمڕۆ ئاشکرایە کە ڕێکخستنی ئیمپراتورییەکانی دێرین سەرچاوەی مانای تێڕوانینی رەهایی زوانی ئیمپراتۆرەکان بووەو ئایدیالی زوانیەکەیان لەسەر بنەمانی بۆچوونی میتافیزیکی و رەهایی فەرمانی زوان بووە و هاوتا بەوەش فرتوفێڵی بەڕێوەبردنیان بووە، کە خۆهەڵخەڵەتان و هەڵخەڵەتنی دەوربەر بووە. بۆ نموونە کۆروشی لە ڕێگەی بەڕیوەبەری فەرمانەوە کە تاک رەهەندیی بڕیارە بووە، بە هانەی میتافیزیکی وەک ئەوەی کە "خودا بە ناوی خۆمەوە بانگی کردووم" هێناوەتەوە. ئەو دەربڕێنە مرۆییە کۆروشی جێگە سەرنجە و دژ مانایە بۆ بنەماکانی بوونی زوانی مرۆڤی ئاوەدانکەر کە مانای بە وشە وەک بیینین و بیستن لە گوتندا داوە. رەتکردنەوەی ئەو بنەمایە لەلایەن کۆروشی سەرەتاییەک بوو، بۆ بێبەشکردنی تاک و کۆمەڵ لە گفتوگو و بەوەش ڕێگە بۆ بە بەستزوانی و بێزوان تاک و کۆمەڵ دامەزرێنرا و تا ئەمڕۆش کارێگەری ئەو نەرێتە دامەزراوەی ئەو سەردەم لە کۆمەڵگاکانی ناوچەکەدا و لە پەروەردەیی خێزان، دین، رۆشنبیر، کۆمەڵایەتیدا بەردەوامی هەیە. دوور لەو مانا سروشتییەی زوان کە بە دەم ئەزموونی مرۆڤایەتییەوە ئاوەدانی لەوەوبەر پەرەی پیدابوو و تاکی مرۆڤ بەڕێی کرداری ژیانەوە لە کردگاریی ماناکەی تێگەیشتبوو. ئەو تێگەیشتنە زوانیەش ڕێگە بۆ نوێبوونەوە، نەوە داوی نەوە رەخساندووە، بەڵام بەدوای ئەو گۆڕانەدا، تاک بەڕێی ڕەوانکردنی (پاساوی لوژیکی) وشەکانەوە ملی بۆ فەرمان رەوایی زوان رەهاییانە شۆڕکرد. بۆ نموونە وشەی "ئەکا" کە مانای کردگاریی هەیە، ماناکەی کردگاریانە لەلای تاک بەرجەستە دەبێت، لە ڕێگەی بڕوا هێنانەوە، کە خۆخەڵەتاندنە و وشەپەرستی وەک پەنهانیک بۆ مەبەستیک کە زوانی مێتافیزک خۆی لە پشتییەوە حەشارداوە. کۆروش لە ڕابردوودا زوانی وەک پەنهان بۆ مەبەستی رەها بەکاربردووە، بە هەمان شێوە دەسەڵاتی دونیایی هەوڵی بەکاربردنی زوانی داوە، وەک دەرئەنجامی ئەو کارەش نەوەکانی خۆیان و بەرامبەرانیان کردووە بە کویلەی مانای وشە. سەرکەوتنی ئاخامێنیەکان ناوچەکەیان گەیاند بە مەزنترین ئیمپراتۆری رەها، بەڵام ئیمپراتۆرییەکەیان نەیتوانی گەشە بە ئارامیی ئاوایی و ئاوەدانی و نوێبوونەوەی نەوەیی بدات و پێچەوانەوەکەی روویدا کە بەردەوامی جەنگ و جەنگەڵی ئایدییاڵ دین و دونیا کە مرۆڤ تا ئەمڕۆ بەدەستیەوە دەناڵێنێت. لێرەدا گونجاوە هەڵوێستەیەک لەسەر مردووی کۆروشی و زیندویی ئایدیاڵی رەهاییەکە بکەین، کە دژە کولتووی ئاوەدانی ـ تێگەیشتن لە ئاوەدانی دونیا کە هاوتایی ئاوەدانی زوانی ـ بووە و مایەی کاولکردنی ئەو ئاوەدانیانە کە ئاوایی ناوچەکەی لە ڕێکخستنی شار ـ دەوڵەتی کولتورە جیاکانی زوانەکانەوە بە جەنگڵەستانی ئەم سەردەمە گەیاندبوو. کاتێک مانای "ئەکا" بە وشەی ئاخامێنی "فەرمان"ی ئیمپراتۆرەوە دەبەستینەوە و بە پەیکەری سفینکسی میسری بەراوردی دەکەین، لە مەزنیی پەیکەری سفینکسی میسری هاوتا بە

هرمەکانیان و وەرچەرخانی سفینکسی ئاخامینی کە تێکدانی ئاوەدانی بووە، تێدەگەین کە چۆن مردو زیندووبوونەوە مانا لە ئەقڵیەتی نارەسەنیفیرعەونی کە وەرچەرخانە وەرگرتووە، لە مانای ئەو زوانە سروشتیی و گەردوونییە میزۆپوتامیا و میسریەکان تێدەگەین، کە شاخی و گیانداریان هاوتا بەیەک وەک مەزن نەک تاکی مرۆڤ داناوە، بەمەش هاوکات تێدەگەین، کە ئایدیالی ئاخامێنیەکان پشتی بە مەزاج و ئەندێشە پیاوە مەزنەکان بەستووە، نەک بە تێگەیشتنی لەو زوانەی کە ئاوەدانی زوان و دونیا لەوەوبەر داهێناوە، بەمەش زوانی فەرمان، کە ئایدیالیە لە زوانی کولتووی سروشتی دابڕیوە و پشتی بە لۆژیکی ئەندیشە دژ بە سروشتی کولتووی زوانی ئاوەدانکەر بەستوو، کە ئیدی وەک دەرئەنجامی ئەو بێماناکردنەی زوان، زوانی دژ و شەڕ جێی مانا و گفتوگۆی گرتووتەوە. ناوەرۆکی فەرمانی کۆروش بێ هیچ گومانێک ئاماژە بۆ خەون و خەیاڵی مرۆڤانێک دەدات، کە هەستی خۆبەکەمزانینی سروشتییان سەرچاوەی مانا زوانیەکەیان بووە، بە گێرانەوەکانی هیرۆدۆتیشدا دیارە کە مادەکان بە چاویکی نزم سەیری ئاخامێنیەکانیان کردووە. پرسیارەکە ئەوەیە کە ئایا خۆبەکەمزانینیان هاوتابێت بە خۆبەزلزانینان؟ لە بنەڕەتدا تێروانینە دژبەرەکان دەرئەنجامی بەیەکگەیشتنی کولتووی ڕاوکەرو و کۆکەر و ئاواییەکان بووە، لەو قوناخەدا کە شار ـ دەوڵەتەکان لە ناوچەکانی میزۆپۆتامیادا لە هەڵکشان و داکشاندا بوون، کە ئیدی مرۆڤان لەو سەردەمانەدا مانا بنەمایەکانی زوانیان وەک هێمای زوانی سروشتی و گەردوونی لەبیرکردووە. ئەمڕۆ بەڕوونی دیارە، کە زوان وەک ئاواز و وێنە لەبیرکراوە، ئەوەش لە ڕابردووی لەیەک تێنەگەیشتن و بێموتمانەیی دین و دونیایی رابردووەوە ماوەتەوە، واتا ئەو سەردەمە شێواوە، کە ئایدیالی تاک مانای دا بە خۆمەزناندنی ناسروشتیی میتافیزکی. بۆ نموونە دامەزراندنی ئیمپراتۆری لەسەر بنەمای فەرمان وێنەیەکی مەزاجی و ئەندێشەی فەرد بەیان دەکات، ئەو وێنە کولتوویە تا ئەمڕۆش لە بەڕێوبردنی دەوڵەتانی ناوچەکەدا باڵادەستە و دەرئەنجامی ئەو هەوڵەش تێکشکانی تاک و گروپ لە ناوچەکەدا بەردەوامی هەیە. با لەم پەیوەندییەدا "ئاک" (ak) لە دەستەواژەی "un-nē'ak- u-mē"دا وەربگرین، کە لە مۆرەکەی کۆروشدا هاتووە و هاوتایە بە "پەیام"ەکەی وەک کردار:

"خودا بە ناوی خۆمەوە بانگی کردم، بە شاهی هەموو شتێک دایناوم. خوداوەند مەردوک (ئامار ئود) هەڵیبژاردووم تا بابل لە ستەمکاریی ڕزگار بکەم، لەشکرە بەتواناکەم بەبێ‌هیچ گرانییەک بۆ ناو شارەکە هاتووە، پیرۆزیی دێرەکانی (مەزارگا) شارەکە دڵیان هەژاندم، ئەو ڕۆژە ڕامگەیاند، کە هیچ کەسێک بۆی نییە ڕێگەی خوداپەرستی لە هیچ کەسێکی دی بگرێت، چونکە هەموو کەسێک لە هەڵبژاردنی ڕێگەی دینی خۆیدا ئازادە؛ هەروەها فەرمانم داهیچ خانوویەک نەڕوخێنرێت و ماڵی هیچ کەسێکیش زەوت نەکرێت، ڕێگەم دا، کە مەزارگا داخراوەکان بکرێنەوە؛ فەرمانم دا کە ئاشتی و هێمنی بۆ هەموو مرۆڤێک دابین بکرێن()."

مانای مۆرەکەی کۆروش وێنەی پەیامی دینێکی ئارامە، بەڵام وەرچەرخاویی "سفینکس" ئەو مانایە رەدەکاتەوە، چونکە ئاخامێنیەکان بە کردار دەسەڵاتی ڕەهای ئیمپراتۆریان وەک فەرمان دامەزراند و دامەزراوەکەیان هانی شەڕی دا نەک ئارامی، ئەوەش بە ڕوونی لە مۆرە نووسراوەکەیدا ئاشکرا کراوە. ئاشکرایی وشەکانی کۆروش و مانای نووسینەکان ئەو مانایە دەگەیەنن، کە زوان وەک دەسوێژ نەک کردار بەدیکراوە، ئەمڕۆش ئێمە دەتوانین گەواهی بدەین، کە زوانی دین و دونیا کەرەستەئاسا بێمانا کراون و لەسەر ئەو بنەمایەش مرۆڤ بێزوان و بەستەزوان کراوە.

بۆ ئەوەی پتر لەو وەرچەرخانە ناسروشتییەی سەردەمی ئاخامێنیەکان تێبگەین، چاک دەبێت ڕەچاوی گەڕانی هێرۆدۆت بکەین. بە تێگەیشتنی ساگس (H.W.F.Saggs) لە داستانی گیلگامیشدا:

"میری جەنگ دەستەڵاتی ڕەهای بڕیاری سەربازیی نەبووە، لەباری هەڕەشەدا، ئەنجوومەنی گشتیڕاوێژ لەگەڵ هەموو گەورە خێزانەکانەکاندا دەکرا، هەروەها لە بڕیاری بەشداربوون لە جەنگدا دەبوو گوێ بۆ ئەنجوومەنی هەراشەکان (باڵقەکان) بگیرێت".()

هێرودۆت مێژوونووسێکی یۆنانی بوو. مێژوونووسانی سەردەم بە باوکی داهێنانی نووسینەوەی مێژوو ناوی دەبەن. بۆ یەکەمجار هێرۆدۆت ڕێبازی پشکنینی ڕووداوەکانی لەوەوبەری خستە ژێر پرسیاری ڕەخنەیی و لێکۆڵینەوە و مێتودی ڕاڤەی زانستیی بۆ مێژوو دامەزراند. مێژوو لە زوانە خۆرئاواییەکاندا بە هیستۆری (history) ناودەنرێت و واتاکەی بریتییە لە پێداچوونەوەی ڕەخنەییبە ڕابردوودا. هێرودۆتیوس لە (٤٥٠ پ. ز)دا لە کتێبی یەکەمیدا دەربارەی مادەکان دەبێژێت:

داییوکیس (دیاکۆ) پیاوێکی بەتوانای دەستەڵاتخوازی مادەکان و کوڕی فەرائوتی بوو. لە سەردەمەکەیدا بەڕێوەبردن لە ناوچەکەیدا نەبوو؛ خەڵکی ئاواییەکانی دەوروبەر ئەویان بە ناوبژیکەر هەڵبژاردبوو، لە کۆتاییدا کردیان بە میری خۆیان و گوتیان: "با ڕێگە بدەین یەکێک لەناو خۆماندا سەرپەرشتیی بەڕێوەبردنی کارەکانمان بکات، با لەناو ئاژاوەدا ماڵ و ئاواییەکانمان لەدەست نەدەین".

ئەم نووسینەی هێرودۆتیوس پێمان دەبێژێت، کە مادەکان بەردەوامییان بە نەریتی بەڕێوەبردنی ئەنجوومەنی لەوەوبەر (وەک گلگامیش) داوە. ئەوجا هێرودۆتیوس لە پەڕاوی سێهەمی کتێبەکەدا (لاپەرەی ٦٩) باسی لە جەژنێکی ئاخامێنیەکان کردووە، کە بە جەژنی مۆغکوشتن (Magi) ناویان بردووە. هەزار ساڵ دوای ئەو کوشتارە، کە ئاخامێنیەکان کردبوویان، ئەولیا چەلەبی کوشتنی ئەژدیهایەکی پیر لە شاری ماردین بەم شێوەیە دەگێڕێتەوە:

مێژوونووسانی ڕۆم و یۆنان بەپێی بڕوا مەسیحایەتییەکەی خۆیان زۆر شتی خەیاڵییان لەسەر قەڵای ماردین نووسیوە، بەڵام (مەقدیسی) دەبێژێت کە "وێنس پێغەمبەر" هۆی بنیاتنانی ئەم قەڵایە بووە، چونکەئەو لە وەرزی زستاندا لە شاری (ئەلخەتیب)ی نزیک موسڵ دادەنیشت و هاوینان دەهاتە هەوارگەی چیاکانی ماردین. ئێستا ئەشکەوتێک لە چیای ماردیندا هەیە، و بە تەکیەی وێنس پێغەمبەرناودەنرێت، هەروەها ئەو سەردەمە بەم کێوەیان دەگوت "چیای قۆچ" کە لە ئەشکەوتەکانیدا هەژدیهایەک پەیدا ببوو و چەند هەزار کەسی لە ئۆمەتی وێنس پێغەمبەر خواردبوو. ئەو کەسانە کە دژی ئەو پێغەمبەرە بوون، داوایان لێکرد با ئەو هەژدیهایە بکوژێت تا ئەوان باوەڕی پێبکەن، ئەویش بە یەک بەرد هەژدیهاکەی کوشت و سێ هەزار کەس بە جارێک هاتنە سەر دینەکەی و لە دەوروپشتی ئەشکەوتەکەی ئەودا خانوویان دروست کرد، کەوتنە کاسبیکردن و ڕۆژبەڕۆژ دەوڵەمەند دەبوون. ئەوجا کێوەکەیان ناونا "کێوی مار" و بە شارەکەشیان دەگوت "ماردین ()."

لە هۆنینەوەکەی مەقدیسی و گێڕانەوەکەی "ئەولیا چەلەبی"یەوە بەو دەرئەنجامانە دەگەین، کە هۆنینەوەکەی مەقدیسی هاوتا بە مەبەستی ئەولیا دەوەستێتەوە، ئەگەرچی لە مانادانەکەدا دژە بۆچوون دەبینرێت. هەروەها لە مەبەستی ئەولیا (وەک نوێنەری خەلیفەی عوسمانی ئسیلامی) و مەبەستەی مەقدیس کە نوینەری بۆچوونی مەسێح ڕۆما دەگەین، کە چۆن دەسەلاتدارانە بەهانە بۆ کوشتن و داگیرکردن (ئەنفاڵ) هێنناوەتەوە وە دژ موغی کە گفتوگویە سەرکۆنەکردن و کوشتنی پیرەکانیان (بە دەماغەکان) بووە. ئەوەش دەمانگەێنێتە ئەو ئەنجامە کە چۆن ئیمپراتوری ئاخامینەکان بە هاوکاری رابایەکان مۆغەکانیان لەناوبرد و بۆ تەبریری کارەکەشیان مۆغەکانیان بە "ئەژدیها" چوواند و مار و شەیتان و ئادەمیش لە دوای ئەو سەردەمانەوە نووسراوە. عوسمانیەکان ئەمەراتی بەدرخانییەکانیان لەناو برد و ئەنفالی ئێزدیەکانیان کرد. ئیزدیەکان وەک یارسانیەکان کە کوردن بە گاور یان "شەیتانپەرست" تاونبارکراون() یان بەئەژدیها شوبهینراون. تاوانبارکردنی مرۆڤ حوکمێکی ڕەها و ئایدیالە، کە

زوانی "تاکی مەزن" میتافیزکییانە پێی گەیشتووە و بۆ لەناوبردنی ئەوانی دی بەکاری بردووە. هەروەها گێرانەوەکەی مەقدیس پێمان دەڵێت کە "یونس" لە میزۆپۆتامیای سەروو ژیاوە، بەڵام پێمان ناڵێت، کە مانای زوانیانە و مەبەستی ناوبردنی مرۆڤ بە ئەژدیها پەیوەندیی بە چ مانایەکی زوانی یان تێڕوانینی وێنەی زوانی و بەهای کولتوریەوە هەبووە. بۆ نموونە لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەردا هاتووە، کە ئامار ( ) ئود(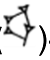)() بە کەشتییە ئەژدیهاییەکەی گەشتی گەردوون دەکات، ئەمەش بەڕوونی هزرینی سۆمەرییەکانمان بۆ ڕووندەکاتەوە، بە پێچەوانەی دیدی مەقدیسەوە کە مانا گەردوونیەکە بۆ مانای سروشتی وەرگیراوە.

حەزرەتی یونس لە تەوراتدا بە یەکێک لە پێغەمبەرەکانی یەهودا ناسێنراوە، بەڵام تەورات لە سەردەمی داهێنانی نووسینی پیتدا نووسراوە، پیتیش دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئیمپراتۆریی ئاخامێنیەکان و دەرئەنجامی گەشەکردنی نووسینی مێخی بووە، نەک ئایدیالی دینی کە دنیایی مرۆڤ بەرهەمیهیناوە. ئەمەش واتایەکی ئەوتۆ دەگەیەنێت، کە وێنەی ئەژدیها لە مانای زوانیی مێخەوە وەرگیراوە و بەو مانا دژە وەک وێنەی مار کە ژەهراوییە، بەکارهێنراوە. ئەگەر وشەی ئەژدیها لە زوانی کوردیدا وەربگرین، دەبینین هاوتایە بە وشەی ئەژداد و هەر دوو وشەکەش بە پیتی "ئـ"ی ئاو دەستپێدەکەن و خودای ڕووناکیش کە هەتاوە، بە ئەژدیها گەشتی کردووە. وەک گوتمان، مانادان لە زوان کوردی و سۆمەریدا پشتی بە ئاوازی هاوتا بە وێنە بەستووە.

سەرنج بدەینە بەرگی یەکەم و دووەمی پەڕاوی "هێرۆدۆت" کە تێیدا ناوی زۆرینەی خوداکان، پاڵەوانە ئافسانەییەکان، کیشوەرەکان، هۆزەکان، دەڤەرەکان، ناوی شارەکان، پەرستگەکان، ڕووبارەکان و گۆمەکان لە هەر سێ کیشوەری ئەفریقا، ئاسیا، ئەوروپا بە پیتی "ئ یان ئا" دەست پێدەکەن. ئەمە دەشێت بمانگەیەنێت بەو تێڕوانینە، کە پێدەچێت لەو سەردەمەدا دەستپێکی ناو بەو پیتانە بۆ ئەو بنەما شارستانییەی میزۆپۆتامیا بگەڕێتەوە، کە بنەمای بوونی بە ئاو (ئا) داناوە و ئاویش خودا بووە. ئەوجا مرۆڤ لە دوای نیشتەجێبوونی ئاوەدانکەری دونیاوە وەک ڕێز و پێزانین ناوی ئەو شتانەی بەو پیتانە دەست پێکردووە.

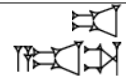	Ab; a-ab-ta	Tâmtu		[زەریا] "دەریا"	ئاواز و وێنەی وشەی ئاو لە زوانی کوردیدا هاوتایە بەو مانایانە وشە کە سۆمەرناسەکان وەک مانای ئاو و ناوی خودا و خوداژی سۆمەری ناساندوویانە
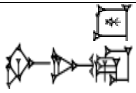	Engur; im-gu-ra	apsû; engurru	(cosmic) " undergrou "nd waters	"(گەردو ونی)ئاو ی قوڵایی"	

دایوس

	šu	qātu	"hand"	"دەس" "لەپ"	مێخی یەکەم و سێیەم چوار مێخی بچووک و دووی گەورەیە، مێخی دووەم چواری بچووک یەک گەورەیە، ئەوەش مانا هێمای و بیرکاریەکەی دەستی گیاندار و جیاوازی بوونی دەست وەک بوونی پەنجەکان و بست (لەپ) ڕوون دەکەتەوە.

"دایوس" (Deus ()) لە زوانی لاتینیدا لە وشەی "دیا" (dea) وەرگیراوە. دیا مانای "خوداژن" (goddess) و "خودا" (god) دەگەیەنێت، هەروەها لە زوانی لاتینیدا مانای ڕووناکیی ئاسمانی و من ڕووناکی دەبینم دێت. ئاواز و وێنە و مانای دیا و دایوس لە مانای ڕووناکیی وشەی "دیگیر" (Diĝir)ی سۆمەری و دایکی کوردییەوە نزیکە، لێرەشدا

ئاشکرایە، کە زوانی سۆمەری پێش زوانی لاتینی مانای بە بیرۆکەی خودایی کە ڕووناکی دین و دونیاییە داوە. تێڕوانینی دین و دنیایی میزۆپۆتامیا کە بەردەوامیی ئاوەدانییە سەرەتاییەکانی ناوچەکە بوون، زوانی دێرین ناوچەکە کاریگەرییان لەسەر تێڕوانینی دین و دنیایی دێرینی جیهان و گەشەکردنی ئاوەدای دوایتریان وەک بەردەوامی نەریتی مرۆڤی هەبووە. کاتێک وشەی ((Diĝir و (Deus) وەک مانای ڕووناکی و خودایی بەراورد بەیەکە دەکەین، ئەوا لە هاوشێوەیی ئاواز و وێنەکەیانەوە بەردەوامی مانا بنەماییەکانیان لە یەک سەرچاوەی تێڕوانینی زوانییەوە دەبینین، کە لەگەڵ بڵاوبوونەوەی کشتوکاڵدا بە ناوچەکەدا بڵاوبوونەتەوە. هەروەها دیگیر لە زوانی سومەریدا ناوە بۆ خودای "ئان" (an) و خوداژنی "ئاننا" (anna)، کە هەردووکیان بە ڕووناکیی ئەرز و ئاسمان ناسراون و نەوەی خوداوەندە ئاوییەکان بوون و لە ئەوانەوە نەوە هەتاوییەکان پەیدابوون، کە کوتاییان بە مانای دونیا ئاوییەکە کە گەردوونی خودا ئاوییەکان بووە، هێناوە.

ئەگەر وشەی "دیگیر" (Diĝir)ی سۆمەری و "دایوس" (Deus) ی لاتینی وەک مانای ڕووناکی خودایی یان سروشتی وەربگرین، ئەوسا لە سەرچاوەی مانادان بە وشەکانی ڕووناکی و بینین (کە دیدەییە، واتا لە ڕێگەی چاوەوەیە) تێدەگەین. نزیکیی ئاوازی وشەکە لە هەردوو زوانەکەدا ئەو تێڕوانینەمان لا بەهێز دەکات، کە هەردوو ئاوازەکە لە یەک سەرچاوەی زوانی دێرینەوە هاتوون: لە کوردستاندا شوێنەواری ئەو بۆچوونە دێرینە لە هێمای دێنی ئێزدیدا (وەک مار و مەلەک تاوس) کە هێمان بۆ قوڵی ئەرز و ئاسمان دەبینرێت. مار هێمایە بۆ قولی ئەرز (وەک گیاندار ئاویانە بێ بربراگەیە) و بە وشەی تاوسەوە وەک مەلێک یان مەلەک (فریشتە) لکاوە. ڕەنگی تاوس بریتین لە سور و شین و زەرد کە بنەمای ڕووناکی هەتاون و ئاو و هەتاو ڕوونی و ڕووناکین کە بێ ڕەنگیە، هەر بەو مانایەش ئاو و هەتاو لەوەوبەرەوە بە کردگاری (پاکی) دانراوە. ڕەنگی تاوس و پەلکەزێرینەش هێمان بۆ کردگاری ئاو و هەتاو وێنەی وشەکانیش ئاماژە بۆ مانای یەکبوونیان کە لە ڕوانگە دین و دونیایەکە مێزۆپوتامیایەکانی کە سروشت _ گەردوونە لەسەر بیناکراوە.

ئەم نەخشەیەی خوارەوە وێنەیەکی هێڵکاری و بیرکارییە و لە پەڕاوی "نیکۆلاسی کۆسا" کە کاردینالّی کاسۆلیکی ئەڵمانیی سەردەمی ڕێنیسانسی خۆرئاوایی بووە، وەرگیراوە:

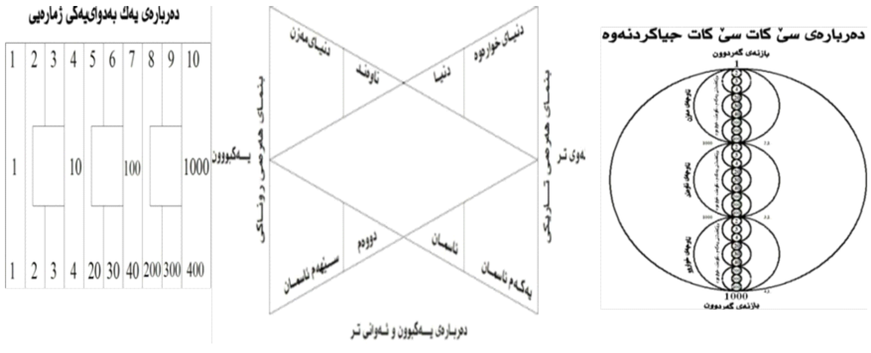

هەروەها "نیکۆڵاوسی کۆسا" مانای "خودا"کە "ڕووناکی"یە و ناوی "دایوس" هاوتا بەوەیە کە ڕووناکییە و "تاک و تەنهایی" یان "یەک"بوونی خودای ڕوون کردووەتەوە. ئەو دەبێژێت:

"کاتێک لە یەکەم هەنگاودا بیر لە ژماردن دەکەینەوە، دەبینین، کە ژمارە لە یەکەوە پەرەی سەندووە و بە چوار کۆتایی هاتووە، بەڵێ، بە:یەک، دوو، سێ، چوار. کۆکردنەوەی ئەو چوار ژمارە بنەماییە (١ + ٢ + ٣ + ٤) بە ژمارەی (١٠) کۆتایی دێت؛ یەکبوونی ژمارەکان لە ژمارە یەک بۆ چوار هاوتایە بە ژماری "یەک تا دە"، ئەوەش بەیانی یەکبوونی "دوو دەست" لە گیانی یەک مرۆڤدا دەکات. دوو دەست لە گیانی یەک مرۆڤدا لە یەکەم هەنگاودا ئاماژەیە بۆ سروشتی ژماردنی "تاک"ی مرۆڤ و بەو مانایە "یەک" داهێنەر و "خودای ڕووناکیش خالق و تەنهایە"().

کۆسا وێنەی خودای ڕووناکی بە یەک ڕووناکیی ئەبستراکت نەک ئاوی و هەتاوی، بەراورد کردووە و لەگەڵ ئەوەیشدا مانای بەکاربردنی بیرکاری کە ژماردن سەرەتاکەی بووە و گیومەتری وێنەکەی بووە، لەبیرنەکردووە. ئەو مانادانەی نیکۆلاوسی کۆسا لێکدانەوەی ئەبستراکت و بۆچوونی مێتافیزیکیی ئەو ئاشکرا دەکات و دووریش نییە بەئاگابووبێت لە هەندێک لایەنی گەشەکردنی بیرکاری و گیومەتریی یونانی بووبێت کە بە زوانی لاتینی نووسراوە و لەسەردەمی ئەسکەندەری مەکدۆنیدا بۆ ئیتالیا برابێت.

ئەگەر بیرکاری و گیۆمەتری لە مانای مێخی () ئاویی "ئینگۆر" (engur) وەربگرین، دەبینین مێخەکە لە دوو بەشی "هاب" () و "هاڵ" () پێکهاتووە. مانای هاب بریتییە لە قووڵی و مانای هاڵ بریتییە لە خوولانەوە، کە گێژاوە (گی - ژێ - ئاو). گێژاو ئاوازە و لە وێنەی ئاوەوە وەرگیراوە و هاب و هاڵ لە ئاواز و وێنەی وشەی هەور و هەڵمەوە نزیکە و دووریش نییە لەیەکدانی ئەو ئاواز و وێنە زوانییە سەرچاوەی مانادان بە گەردوونی بوونەکەی بووبێت کە وشەی ئینگۆرە. هەروەها مێخی () (engur) لە ڕووی ژمارەوە لە حەوت مێخ پێکهاتووە، سێ مێخیان گەورەن و چوار مێخیان بچووکن و مێخە گەورە و بچووکەکان وەک سەرەتا و کوتایی بەیەکەوە دانراون. دانانی مێخەکان لەسەر یەک وەک وێنەی ئەم مێخە () کە دوو مێخی بچووکە لەگەڵ مێخێکی گەورەتردا لە خاڵێکدا یەکیان گرتووە، کە دەکرێت ببێژین ناوک یاخود ناوەندیان تاک و کۆوە (جووت) پێکدەهێنێت. لە وێنەی ئەم مێخەشدا () دوو سەری مێخە گەورەکان بە دوو کوتایی مێخە بچووکەکانەوە لکاون کە هاوسەنگی گەورە و بچووک رادەگرن. بەو مانایە وێنەی هەردوو مێخەکە و گرێدانەوەیان بەیەکەوە، هێمایە بۆ بەردەوامی ناوک و ناوەند، سەرەتا و کۆتایی وەکو زمانی گوشتی و گفتوگوی بەیەکەوەیی بوون و هەبوون. هاوشێوەی ئەو مانا دوو فاقییەی کە لە وشەی "زوان" (eme)دا دەیبینین.

هەروەها سۆمەرییەکان ئەم مێخەیان () بە ئادەم گۆ کردووە، کە هێمایە بۆ مانای "ژینگە و نیشتەجێ"ی ماڵ، کە لە قوڕ دروست کراوە. مێخەکە لە مێخی "دام" () و "ئا" () پێکهاتووە و ئاواز و وێنەکە ئەو مانایە بەیان دەکەن، کە هاودەمییە یان "دوو باڵ"ی نێر و مێی سەرچاوەیی بریتی بووە، لە مانای بەیەکەوەبوونیان یان ژیانیان لە یەک ماڵدا. ئەگەر ئاوازی "دام"ی سۆمەری بە کرداری "دەم"ی کوردی کە دوو لێوە وەک دوو باڵ بەراورد بکەین، ئەوسا لە مانای دووفاقەیی وشەکە (وەک ئاواز و وێنەکەیان یان مانا زوانییەکەیان تێدەگەین. یان ئەگەر وشەکانی "ئاو/دام" وەک دووفاقەیی ئاواز و وێنەکەیان یان مانا زوانییەکەیان، وەرگرین، ئەوسا هاوتا بە وشەی "ئا دی / a de" () و "ئا دوگ / a dug" ()ی سۆمەری دەیانناسینەوە. یەکبوونی مانا ئەو ڕەوشەیە کە ئاواز و وێنە لە دوو زواندا (یەکێکیان بەگوێرەی ڕاڤەی سۆمەرناسان زوانی سۆمەری مردوو و ئەوی تریان کە کوردیە زیندوو) دەمانگەیەنێت بەو تێڕوانینە کە نەک تەنیا هەردوو زوانەکە زیندوون، بەڵکو هەروەها هەردووکیان لە یەک هێمای زوانییەوە دێرینی چاخی بەردینی میزۆپۆتامیایە سەرووەوە سەرچاوەیان گرتووە، ئاخر ئەم هەقیقەتەیە کە مانای بە ڕووناکیی ناوچەکە وەک ئاوایی و ئاوەدانی دین و دنیا داوە.

بۆ ئەوەی باشتر لە مانای هێمای زوانی رابردوو و ئەمڕۆ تێبگەین، ئاواز و وێنە یا بیرکاری و گیومەتری لە نووسینی مێخی "گیستۆگزامیناک/ ĝeštugzaminak" () دەڕوانین، کە مێخەکەی لە مێخی "گیستۆگ/ ĝeštug" () و "زامین/zamin"() پێکهاتووە. گیستۆک واتای "گوێ"(Ear)ی زامین و ئەوەش لە زوانی سۆمەریدا مانای گیۆمەتری گەیاندووە و لە زوانی کوردی ئەمڕۆشدا ئەو مانایە دەگەیەنێت. لێرەدا ئەم مانادانەی زوانی سۆمەری ئاشکراکەری مانا هێماییەکەی لەوەوبەرێتی. گیان (کە لە زوانی کوردیدا هەڵگری مانایە) و ڕۆح هاوتان بەو مانایە کە وێنەی دنیا و دینە، ئەو مانایەش بریتییە لە وێنەدانەوەی ئەو مانا زوانییە کە ئاواز و وێنەی ڕووناکی هاوتا بە مانای خودای ئەرز و ئاسمانیی کە سۆمەریەکان بە دیگر و کورد بە داسنی ، لاتین بە دایوس ناویان بردوە.

زەردەشت

زەردەشتییەکانی ئەم سەردەمە دینەکەیان گرێ دەدەن بە سەرهەڵدانی دەوڵەتی پارس (فارس) و زوانی ئاڤێستاوە() و بەو مانایەش بەردەوامیان بە ڕەدکردنەوەی نەک دین و دونیا لەوەوبەر داوە، بەڵکو ئایدیاڵی تاک بەسەروەری ژیان دەناسین، نەک کردگاری جووتیار کە ئاوەدانی زوانی و دونیاییەکەی داهێناوە. مێژووناسانی خۆرئاواش سەرهەڵدانی دەوڵەتی فارس گرێ دەدەن، بە دەستەلاتی ئاخامەنێیەکانەوە. دینی زەردەشتی وەک دینی دەسەڵات لە سەردەمی ساسانەکانەوە بە دینی ئیمپراتۆرەکەیان ناسێنراوە و هەندێک سەرچاوەش ئاماژە بە بڵاوبوونەوەی دینەکە دەکەن، کە لە سەردەمی دوای کوشتنی کۆروشی ئاخامێنەوە سەریهەڵداوە، ئەوەی کە جێگەی سەرنجە، ئەوەیە لەو سەردەمەدا گۆڕانی بەڕێوەبردن لە دنیای ئاواییەوە() (لە دنیایی ئاواییدا بەڕێوەبردن لە بنەمانی ئەنجومەنی لاو و پیرەوە بووە) بۆ دنیای ئیمپراتۆری ڕەها() (کە تێیدا بەڕێوەبردن لە ڕێگەی چەقی میرەوە بووە کە میری میران دایناوە) گۆڕراوە، گۆڕانەکەش لە شێوەی بەڕێوەبردن و دەسەڵاتدا پەیوەندییەکی ئەبستراکتی لە نێوان فەرمانڕەوا و خەڵکدا هێناوەتە ئاراوە، سۆکراتیش لەگەڵ ئەو گۆڕانەدا پشتگیری ڕێکخستنی ئیمپراتور بووە و ئەوەش ئەوە دەگەێنیت، کە گۆڕانی بۆچوونی دین و دونیا لەو سەردەمەدا لە ئاسیاوە بەرەو ئەورپا (یونان) چووە. هەر لەو دەورانەشدا نووسین لە وێنەی مێخەوە بۆ وێنەی ئەبستراکتی پیتی گۆڕرا. گۆڕانی پیت و باڵادەستیی ئایدیالی ئیمپراتۆر ڕێگەی بۆ دژایەتی و لەیەکتێنەگەیشتنی مرۆیی و زوانی میتافیزیکی خۆشکرد، کە بەردەوامی بە شەڕ و پێکدان نەک ئارامی و نوێبوونەوەی نەوە. بۆ نموونە لە گێڕانەوەی هێرۆدۆتدا دەبینین کە شار- دەوڵەتەکانی ئاسیا و ئەفریقا و ئەوروپا زۆرتر لە ئاشتی کۆمەڵایەتی سروشتییەوە نزیک بوون - هەتا سەرهەڵدانی ئیمپراتۆریەکان کە ئایدیاڵی دینی تاکی کرد بە بنەمای یاسای کۆمەڵایەتی. لە دوای ئەو بەیەکدادانانەی لە نێوان ئیمپراتۆریەکان و دەسەڵاتەکانی دوایی ڕوویاندا، هەتا ئەمڕۆش، هەڵەی تێگەیشتن لە ئایدیاڵی زوانی یەکدی بەهێز ترە کە دین وەک وشە مانای بە ئایدیاڵەی داوە. بۆ نموونە ئەگەر بڕوانینە ئەندێشەی زەردەشت کە "ئاهورا مەزدا" بەرامبەر (دژ بە) ئەهریمەن دایناوە، واتە برەو بە کەلتوری ناکۆکی و بەدەوامی شەڕ دەدات، لەبریی لە یەکدی تێگەیشتن و تەبایی، ئەوا بە ڕوونی دەبینین، ئەو تێڕوانینەی زەردەشت مانای لە دەسەڵاتەوە وەرگرتووە، ئاخامێنیەکانیش دەسەڵاتی خۆیان لەسەر فەرمان دامەزراند. ئەمڕۆش زوان وەک فەرمان باڵادەستە و کاریگەریی نێگەتیڤی نواندووە، لەسەر توانای سروشتیمان. بەواتایەکی دی، توانای سروشتی لە ڕێگە ئایدیالی مرۆڤی باڵادەست و بیرەوە لە قاڵبدرا. بۆ نموونە لە "داستانی ئادەم و حەوا"دا، ئادەم لە قوڕ و حەواش لە پەراسوی ئەو دروستکراوە. دروستبوون لە قوڕ هێمایە بۆ لە قاڵبدانی مانا کە بڕیارە، نەک شێوە کردگارییەکەی ئاو و هەتاو کە "داینامیک" ()(dynamic)ی بوونە. بەڵام بڕیار و فەرمان هاوتای یەکترن و لەو ڕێگەیەوە مانای بەڕێوەبردن و پەیدابوون هاوتا بە دوان دێنەوە، نەک هاوتا بە نەوە کە تۆو و گوڵەکەی نوێبوونەوەی ئەو جیاوازیەیە کە ئاوی و هەتاویی ڕەفتار دەکات. لێرەدا دەبینین، کە زوانی جووتیار لە ماناداندا بە تۆو و گول (وەک نەوە) جیاوازە لە مانای فەرمان بە سەر نەوەدا کە گوڵە بۆ ئەوەی هاوشێوەی تۆوکەی ببێت. لێرەدا دەتوانین گریمانەی بۆچوونی جیاواز لەمەڕ داهێنانی مانای "ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەر" و "داستانی ئادەم و حەوا" بەلایەک وەک مانای داینامیکی ژیان بەلایەکی تر وەک خوێندنەوەی مێکانیکی مرۆڤ بۆ داهێنانی ئاوایی و داهێنانی ئیمپراتوری بکەین. لە دۆخی ئاوەدانی سروشتید کە ئاو و هەتاو مانای گەردوونی بە سەرچاوەی ژیان و بەردەوامی تۆو کە نوێبوونەوەیە دانراوە، بەڵام لە دۆخی ئێمپراتوریدا فەرمان (ڕەحمانە و ئەندێش)ەئاسا تاک سەرچاوەی بڕیاری بووە، کە خۆی بە ڕەحمان و بەرامبەرکەی بە دژ یان شەیتان ناوبردووە. بەواتایەکی دی، ژیان مانا ئاو و هەتاویەکەی لەدەستداوە و ئەندێشەیی یا میتافیزیکیانە مانای مەزاجی بۆ داتاشراوە.

با بۆ ئەمە نموونەیەک لە گاتاکانی زەردەشتەوە وەربگرین:

ئەی مەزدا ئەهوورا

ئەو کاتەی تۆم بە پاک ناسی و

ئەندێشەی پاک هاتە سەرم و لێی پرسیم؟

کێیت و لە چ کەسێکی؟

لە بەرانبەر پرسیار و دڵەڕاوکێکانی ڕۆژانەتدا

سەبارەت بە جیهان و خۆت

چ ڕێگایەک دەنوێنی و دەناسێنی؟()

لە "گاتا"کەدا ئاخافتی زەردەشت مۆرکێکی ئایدیال و زوانێکی میتافیزکیی هەیە و دوالیزمێک لە خۆ دەگرێت. هەروەها ماری بۆیس (Mary Boyce()) لە لایەنی خۆیەوە ئاماژە دەدات، بۆ زوانی دوالیزمییانەی تەورات، ئەوەش دەگەڕێنێتەوە بۆ کاریگەریی دینی زەردەشتی لەسەر دینەکانی دوای خۆی دەگەڕێنێتەوە: زەردەشت بە ڕادەیەک یەکەم کەس بووە، کە ئەو ڕێبازی ئایدیالی بەهەشت و جەهەنەم و مانەوەی هەتاهەتایی و یەکگرتنەوەی گیان و ڕۆحی باس کردووە و خەڵکی فێری ئەو جۆرە پەروەردەیە کردووە. ڕێبازەکەی ئەو بۆ مرۆڤایەتی مایەوە و جولەکە و مەسیحی و ئیسلام بڕوای خۆیان لەسەر بیرۆکەکانی ئەو بیناکرد. لەگەڵ ئەوەشدا تەنها لە زەردەشتیدا بە شێوەیەکی تەواو ڕێبازی لۆژیکی و ڕۆح و گیان پێکەوەگرێدراون.

ماری بۆیسیش وەک لێکۆڵەرەوەیەکی خۆرئاوایی لە زوانی میزۆپوتاکانی نەکۆڵیوەتەوە، کە سەرچاوەی پێکەوەگرێدانەوەی مانای زوانی و دینیەکە بووە.

زەردەشت لەم گاتایەشدا مەبەستی خۆی ئەوها بەیان دەکات:

"ئەی باشترین مەزدا، بەرەو من وەرە و خۆتم نیشان بدە، تاکو لەبەر تیشکی ڕاستی و ئەندێشەی چاکەدا وتەکانی خۆم لەدەرەوەی" ئەنجوومەنی مۆغان" بە گوێی خەڵکانی دیکەش ڕابگەیەنم، تا ئەوەی لەسەر ئێمەیە و ئەو نوێژەی کە شایستەی تۆیە، بۆ ئێمە ئاشکرا ببێت ()."

ڕەتکردنەوەی "ئەنجوومەنی مۆغان" لە لایەن زەردەشتەوە هاوتایە بەو ڕەتکردنەوەی ئیمپراتۆریی ئاخامێنیەکان کە مۆغەکانی لە ناوبرد. لەم ڕوانگەیەوە زەردەشت هانی جیاکردنەوەی دین لە دنیا دەدات، واتە سەندنەوەی دەسەڵات لە مۆغەکان کە زانیاریەکانی لە پشتاوپشتەوە بۆ مابووە، بۆ خۆی گواستەوە و ئەو وەرچەرخانەش هاوشێوەی کاری ئیمپراتۆرەکان بوو، کە دەسەڵاتیان لە دەستی خۆیاندا چڕکردەوە و ئەنجوومەنی پیرەکان یان خانەوادەکان لە دەسەڵات کە خۆ بەریوەبردن سروشتی و گەردوونی بوو، بێبەش کرد.

بوون و هەبوون

وشەی هەبوون لە بڕگەی "هە" و "بوون" پێکهاتووە. بڕگەی "هە"ی "هەبوون" و "هەتاو" ڕێڕەوی زوانی کوردییە، ئەم شێوازەی مانادانیش بە وشە لە هاوکێشەی ئاواز و وێنەوە سەرچاوەی گرتووە، هەروەها وەک دیاردە هاوتایە بەو بنەمایە کە بیرکاری و گیۆمەتریی وەک ئاڵوگۆڕ بۆ مانادان بە شمەک هاوتا بە هەبوون کە هەڵمیە لە دەستە بۆ دەستێکی تر بەکاربراوە. بۆ نموونە "ئ"ی ئاو و "ە"ی هەتاو یان هەڵم مانای لە بەراوردی زوانییەوە وەرگرتووە و هەر بەو مانایەش ئاڵوگۆڕی ئاواز لە ئاوازی جیاوازی وشەی ئاو و تاودا دەبیسترێت، کە چۆن جێگۆڕکێ دەکەن. لە ئاوازی ئاو و هەتاو یان وێنەی "ئاو" و "تاو" یان مانای ئاو و هەتاودا ئەو هاوکێشە زوانییە دەبینرێت، کە زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی مانای بە جێگۆڕکێی ئاواز و وێنەکەی داوە. ئەو جێگۆڕکێیەی ئاواز و وێنە و مانا لە زوانی کوردی و سۆمەریدا وەک بەردەوامیی هێما و گەمەی زوان دەبینرێت. بۆ نموونە مانای بوون و هەبوون لە زوانی سۆمەری دا وێنەیە بۆ ئاو (ئا/a) کە سەرەتایە و هەروەها وێنەیە بۆ هەتاو (ئود/ud) کە

کۆتاییە و وەک بوون و هەبوون یەکیان گرتووە و لەیەک جیانەبوونەتەوە.

"ئا" و "ئود"ی سۆمەر بەلایەک و "ئاو و هەتاو"ی کوردیش بە لایەکی دی وێنە بۆ ئاوازەکەیان کە لە وێنەوەیە نەک لە دابراوی وشەوە و مانای سروشتی و گەردوونیان وەرگرتووە. ئەوش ئەوە دەگەێنێت کە "هێمای زوانی" سەرچاوەی مانای وشەکانی هەردوو زوانەکە بووە.

مانای وشە بە گۆیرەی پێوانەی زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی لە وێنەی تامەوە، کە چێژییە بۆ وێنەی "مانا" کە گفتوگۆییە گۆڕاوە و ئەو بنەمایە لەرابردوو چۆن دامەزراوە تا ئەمرۆش تەواو نەزانراوە.

بۆ نموونە لە فەرهەنگە کوردییەکاندا، وشەی مانا بە واتای "نیاز" ڕاڤە کراوە. نیاز (نویژ) لە ڕووی زوان و وشەوە مانایە بۆ هەوڵدان یان گەڕان بەدووی "مانا"دا و شێخ بەرماڵ ئەو هەوڵەیانداوە، بەلام نەیان زانیووە، لە کوێ یان لەکەیەوە سەرداوی گەڕان وەرگیراوە. کاتێک گەڕان بەدووی مانای "ئاو"دا وەک مانادانەکە بە وێنەی بەجێگەیەنراویەوە دەبەستینەوە، لە وێنەی "ئاو"دا لە پێناسەکەی تێدەگەین، کە ئاوڵەمی() ڕاڤە کراوە، بەو مانایەش ئاو بە سەرەتای ژیان دانراوە، ڕوونکردنەوەکەش وەک کوتاییەکەی بە هەتاوی دانراوە. ئەو مانایەی ئاو و هەتاو یان "ئا و ئود"ە، لەگەڵ نووسینی مێخدا بە بنەما ژیان دانراوە، لێرەشدا وێنەی بوون و هەبوون وەک ئاو و هەتاو (وەک هەردوو خودا و خوداژن سروشتی و گەردوونییانە) وێنە کراوە.

ناو و ناوک و ناوەند

ناو لە فەرهەنگی "Dictionary.com"دا پێناسەیە بۆ: وشە، وشە بەکاردەهێنرێتبۆ: کەس، جێگە، شت، گیان، پول، یا مادەی بیرکردنەوە، یان ناوبردن، یان زانین. لە فەرهەنگی هەنبانەبۆرینەدا ناو ڕووندەکرێتەوە وەک: ۱) ناو، ناف، دروشمی ناسینی هەرشتێ؛ ۲) دۆڕ، مەیان؛ ۳) نا، وشەی قبووڵ نەکردن و حاشا: (چویە شار؟ ناو)؛ ٤) دەنک، کاکڵ: (ئەم گوێزە ناوی تیانەبوو، شەلانی (مژمژە) خۆی خۆشە و ناوەکەشی خۆشە)؛ ٥) هەرچی لەژێر تێکۆڵەوەیە؛ ٦) وشەی دنە، هانە: (ناوتێدان)؛ ٧ دۆلاش، نای ئاسیاو: ٨) مەڵبەند:(خەڵکی ئەم ناوەیە): ٩) ئاخنداو: (کەواکەت ناوی تیا نییە)؛ ۱۰) ماوە، مەودا:(ناو ئێرە و شار دوو سەعاتەڕێیە)؛ ۱۱) کات، دەم، جار (ناو بە ناو دێت)؛ ۱۲) تەقین، تاربوون.

یان با لەم خشتانەی خوارەوە بڕوانین:

mu [NAME] [ناو؛ ناڤ؛ نام؛ نێو؛ نامێ؛ نۆم؛ نووم؛ نۆمە]

mu [NAME] (2994x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. mu "name; line of text; son " Akk. Šumu

[1]						mu
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		81	2255	635			2

1. name (2993x/100%)نامێ
2. line of text (1x/0%) هێڵ لە دەقدا
3. sonنەوە
Akk. šumu "name".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 45.
See ETCSL: mu=line of text; mu=name.
mu [YEAR] [۱)تەمەن. ۲) ساڵ (وەرزەکان)]

mu [YEAR] (43667x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, Middle Babylonian, uncertain, unknown) wr. mu "year" Akk. Šattu

[1]	𒈬				mu		
+	-0 (43664x/100%); - (3x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		298	41880	1459	1		10

1. year (43667x/100%)
Akk. šattu "year".
[1995] R. Englund, OrNS 64 394.
[1995] M. Stol, BSA 8 174-175; 177-178.
See ETCSL: mu=year.()

گەر لە خشتەکاندا مانا لەبیرنەکەین، ئەوسا دەبینین، کە بۆچی سۆمەرییەکان وێنەی مێخەکەیان هاوتا بە ئاوازی "مو" mu /بۆ مانای ناو و ساڵ دووفاقیەنە بەکاربردووە. سۆمەرییەکان کەلەندەری ساڵی هەتاوییان بەکاربردووە. ساڵیش هێمایە بۆ چوار وەرز و هەر وەرزێک لە سێ مانگ کە دوانزە مانگە پێکهاتووە و بیرکاریش حساب بۆ مانا هەتاوییەکەی "ساڵ" کە ناوە کراوە. ئاوازی"mu" ی سۆمەری بە مانای "name; line of text; son" ڕاڤە کراوە، کە بۆ کوردیی ئەمڕۆ وەریدەگێرین، ئەوسا ئاوازەکانی وەک ناو، هێڵ لە دەقدا وەکو "نو"ی نۆ و نوقتە یان نەوە و نوێ بوونەوە کە وەک هێڵی پشتاوپشت دەبینرێت، ئەوەش بەردەوامی ڕوانگەی هێماییە بۆ سروشتی نوێبووە و ساڵ و شەپولی ئاو، دەشێت سۆمەرییەکان بۆ گۆڕانی مانا لە بوونی خواکانەوە، کە نەوە دوای نەوە پەیدابوون ناو و ساڵیان دووفاقیانە وەکو خاڵی نوێبوونەوەی ناو و ساڵانەی ئاو و هەتاو بەیەکەوە کە پشتاوپشتە بەیەک بوونەوە بەستبێتەوە .بەستنەوە شێوازیە ئەو مانایە لە وێنە وشەی ناوک و ناوەندی ئاو یان گیاندا دەبینرێت، کە زوانی سروشتی گەردوونیانە مانای بە ناوەکەیان داوە. ژیان و نوێبوونەوەی تۆو وەک ناو یان ئاو لە ساڵدا بە بنەمای کات و جێگە دانراوە. هەروەها دەربڕینی "مو" لە مانای ناو و نوقتە و نەوە بنەما زەخرفیە و هێمایە بۆ سەرەتا بیرکاریی نو و نوێ و لەو بارەدا ئاوازەکان تۆماری بینینەکەیان کردووە .وێنەدانەوەی ئەو ئاواز و وێنە و مانایە لە وشەکاندا چ بە سومەری و چ بە کوردی پێمان دەڵێت، کە وشەکان لە زوانی جووتیار و سەرەتایی نیشتەجێیەوە سەرچاوەیان گرتووە، چوونکە ئەوان ژیانیان لەسەر بنەما گۆڕانی وەرز دامەزراندووە. ئەگەر هەڵویستەیەکیش لەسەر وێنەی وشە سۆمەری و کوردیەکان بکەین، لە وێنەی ساڵدا وەک بەردەوامی مانگ، وەک نوقتەی سەرەتایی نوێبوونەوەی ئاسمان یان ئاو و هەتاوی وەرزەکان، هاوتا بە گۆڕانەکەی ساڵ یان مانگ وەک نەوە خستنەوەیە یان نوێبوونەوە تۆو کە سەرەتایە (نوقتەی دەستپێکە) ئەوسا لە وێنەی ئاو و هەتاو تێدەگەین، کە چۆن بیرکارییانە بنەما هێماییەکەی کە وشەیە هاوتا بە مانادان بە سەرەتا (وەک سروشت و وشەی زوان (و کۆتایی مانا کە ژیانە (وەک گەردوون و زوان کە گفتوگوییە) بەیەکەوە گرێدراونەتەوە .

هەروەها وشەی ناوک لکاوە بە وشەی ناو و بە مانای لەدایکبوونی نەوەوە لکاوە. ناوک نوێی نەوە و لە ناوەندی ئاوە دەست بە نوێبوونەوە دەکات. ئەو وێنەی مانادانە بە تۆو لە چاخی بەردینەوە دامەزراوە و زوانی کوردی و سۆمەری لەو جووتیارانەوە ئەو هەستیارییە مانادان بە تۆوی بۆ ماوەتەوە، ئەگەرنا زوانی کوردی ئەو ڕوانگە زوانیە لەسەردەمی هۆڕی و مادەکاندا بەرهەمنەهێناوە. کاتێک ئاوازی "ئاو"ی کوردی لە بیستنی ئاوازی "ناو" و "ناوک"دا دەبیستین، بیستنەکە سەرنجمان ڕادەکێشێت بۆ تێهەڵکێشی وێنەی ئاوازەکە هاوتا بە وێنە سروشتییەکان: ئاو وەک بنەمای ژیان. بۆ نموونە "ئا"ی سۆمەری کە ئاوە، لە زوانی ئەکەدیدا بۆ "مو/mû" گۆڕاوە و زوانی عارەبی وشەی "مائ" لێ وەرگرتووە. زوانی ئەکەدی و ئاوازەکەی بەم شێوەیە لە زوانی عارەبیدا دەبینرێت، بەڵام ئاوازی زوانی ئەکەدی کاری لە ئاوازی ئاوی ("ئا"ی) سۆمەری یان ئاوازی ئاویی لەوەوبەری ناوچەکانی سەرووی میزۆپۆتامیادا نەکردووە، ئەگەرچی زۆر لە ئەکەدی ناسەکان وا باس لە نووسینی مێخەکەی و داهێنانی پیت دەکەن، کە ئەوان باوانی سامی زوانەکان. ئەوەش واتایەکی ئەوتۆ دەگەیەنێت، کە زوانی میزۆپۆتامیای سەروو لە پێش هاتنی ئەکەدییەکانەوە سەقامگیر بووە و کاریگەری لەسەر هەموو زوانەکانی دوایتری وەک سامی

و لاتینی بەجێهێشتووە. دوریش نییە تێکهەڵکیشی ئاوازی ئاو بە وشەکانی وەک تاو، ناو، ناوک، هەناو، هەتاو، ساوا و هتد، بەردەوامی سەقامگیریی زوان یان پارادایمی مانا کولتوریەکە بووبێت، کە کێڵان و کانز توانەوە و نووسینی هێمایی داهیناوە. ئەوەش وایکردبێت کە مانا دووفاقەیەکان لە زوانی کوردیدا وەک مانادانە سەرەتاییەکان مابن، ئاخر ئەگەر ئەوها نەبوایە، ئەوسا زوانەکە هاوتا بە گۆڕانی پارادایمی دین و بەها تاکڕەوەکانی فەرمان وەک گیان و جەستە کە لە زمانی کوردیدا "گیان"ە لەبەریەک هەڵدەوشاندەوە. وشەی زوان یان گیان کە درێژکراوەی یەک مانای ئاواز و وێنەین، سەقامگیر بووە و ئەمەش مانای وشەکانی پاراستووە، نەک گۆڕانی پارادایمە کولتوریەکەی کە دینەکان دوای سەرهەڵدانی ئێمپراتورییەکان بانگەشەیان بۆ کردووە. ناوەرۆکی زوانی کوردی لەسەر بنەمای مانا، کە ئاویی و هەتاوییە، دامەزراوە.

ناوەرۆک

زاراوەی ناوەڕۆک بە مانای "هەرچی دەناو شتێ دی"دا دێت. مانا و ئاواز و وێنەی "هەرچی دەناو شتێ دیدا"یە، دیارە لە زوانی ئاخاوتنەوە، کە بینین و بیستنە، وەرگیراون، ئەوەش هاوتا بە بوونی شت کە ناوک و ناوەندە، نەک لە هزرینی میتافیزیکی یان فەلسەفە دینییەکەیەوە برابێتنەوە کە پشتیان بە لۆژیکی ڕاڤەکردن و گونجاندنی وشە بەستووە. وشەی ناوەڕۆک کە لە وشەی ناو و ناوکەوە وەرگیراوە و لە دەنگی ناو و ناوکدا دەنگی ئاو دەبیستڕێت، دەمانگەیەنێت بەو تێڕوانینە کە زاراوەی ناوەڕۆک لە کوردیدا بەردەوامیی ئەو زوانەیە کە مانای ژیانی بە بوون و هەبوونی ئاوەوە هەتاوییانە گرێداوە، بەڵام لێرەدا پشتی بە بەهانەی میتافیزیکی و لۆژیکیانەی وشەداڕشتنەوە نەبەستووە، واتا ئەو زوانەی میتافیزیک کە بە لۆژیکی بیرکردنەوە و هێنانەوەی بەهانە بۆ مانای بوون()، ناوەڕۆکی وەک گەوهەر، یان سەرچاوەی ڕەش و سپی وەک خێر و شەڕی ئەخلاقی وێنەکردووە، تاکڕەهەندیی ماناکەشی بە ئەخلاقی بەرزەوە بەستۆتەوە و لەسەر ئەو بنەمایەش بوونی سروشتی و گەردوونی و پارادایمی زوانی لەوەوبەری وەک شەیتان یا درۆزن ()کە جیاوازی مانای لەوەبەر بووە، ڕەتکردۆتەوە.

ئێمە وشەی "ناوەکی" لە زوانی ئەمڕۆی کوردیدا وەک بوونی ئاویی دەبینین و هاوتایە بەو مانایە کە زانستی سەردەم، کە بە "DNA" ناوی دەبات، لەم ڕوانگەیەشەوە زوانی کوردی تا ئەمڕۆ توانای بینین و بیستنی سروشتی و گەردوونیی لەدەست نەداوە، بە پێچەوانەوە بەردەوامیی بەو تێڕوانینە زوانییە داوە، کە مانای بە ناوک وەک ناو لە ئاودا داوە. ئاو لە وێنەی سەر بەردەکانی گۆبیکلی تەپە و گڵێنەی ئوبەیدییەکاندا مانایە بۆ بوونی ژیانی گیانداری، زوانە هونەریەکەش کە وێنەیە، ئەو کردارەی (خولقاندنەی) ئاو ئاشکرا دەکات. ئاو بە تاو وەک ناوک و ناوەند وێنەی ژیانی سروشتییە و ئەو مانا کردارییەی (خولقێنەرییەی) بە وێنە ئاوییەکەیەوە (ناوکییەکەیەوە) گرێ داوە.

دەستەڵات

لەم خشتەیەی خوارەوەدا ئاواز و وێنەی مێخەکان وەک درێژکراوەی هێما و سیستەمی هێمایی دەبینین و تا ئەمڕۆش ئەو بنەما هێماییە لە وێنە و ئاوازی وشە کوردیەکاندا بەردەوامیان هەیە:

	saĝ wr. saĝ	qaqqadu; rēšu	[HEAD] "head; person; capital"	[سەر]"سەر ؛ کەس؛ سەرمایە"
	šu wr .Šu; sum_5; šu-x	qātu	[HAND] "hand"	[دەست]"دەست"

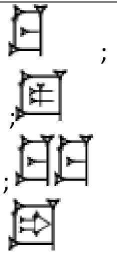	dab wr. Dab₅ ;dab; dab₅-dab₅; dabx	sahāpu ; tamāh u; kamû; şabātu	[SEIZE] "to seize, take, hold; to bind; to envelop, overwhelm; to choose (by extispicy); to accept; to take charge of"	[دەستبەسەرداگرتن]"زەوتکردن، بیگری؛ بیبەستییتەوە؛ داپۆشی؛ زاڵبوون بەسەردا؛ هەڵبژاردن؛ پەسەندکردن؛ گرتنەدەست"

هەروەها ئەمڕۆ دەزانرێت، کە سیستەمی نووسینی مێخی لە سیستەمی هێماییەوە سەرچاوەی گرتووە. ئەوەش ئەوە دەگەیەنێت، کە نووسینی هێمایی و مێخەکی و پیت دەرئەنجامی گەشەکردنی کار و بیری مرۆڤی ئاوەدانکەر بووە، نەک ئەو شەرکەرانەی کە باوانیان ردەکردۆتەوە. کار و بیری مرۆڤ لە ڕێگەی دەست و سەرەوە(مێشکەوە) وەک تەواوکەری یەکدی، نەک داپراو لەیەک، بەیەکەوە کار دەکەن و بەو مانایەش مرۆڤ لە ڕابردوودا وەک کەس و سەرمایە ناسێنراوە. بەواتایەکی دی ئاوایی و ئاوەدانی سەرەتایی ئەم خاکە کە گاوان و گیرەکەری نیر و مێ بوون، مرۆڤیان وەک کەس و سەرمایە ناساندووە. کەس و سەرمایە وێنەن بۆ دووفاقەیی زوان و بەو مانایەش کار و بیر بە تەواوکەری گیان دانراوە. ئەوە کە لە خشتەکەی سەرەوەدا جێگەی سەرنجە، بریتییە لە وێنەی مێخ و ئاواز و مانای مرۆڤ کە بە کەس و سەرمایە وەک مایە و دەستمایە ناسێنراوە. گەرچی ئاوازەکانی "ساگ/ sağ"، "شو/ šu"، "داب/ dab"، هاوتابە ئاوازەکانی سەر و دەست و دەستبەسەرداگرتنی کوردی چوون یەک نین، بەڵام هێمایی وشەی سۆمەرییەکان و کوردییەکان بیرکارییان وەک بەردەوامی روانگەی زوانیەکە دەبینرێت، کە داهێنەرانە بەرهەمهێنراون.

دەستەڵات لە فەرهەنگی هەنبانەبۆرینەدا بە "دەستڕۆیشتن" پێناسەکراوە. وشەی ڕۆیشتن وێنەیە بۆ رێگا، کە مەودایە و بەو مانایەش وشەی دەستەڵات و دەست بە توانای دەستەوە گرێدراون، نەک سەرۆکەوە کە سەرە. بۆ ئەوەی لەو شێوەکارییەی زوانی کوردی باشتر تێبگەین، چاك دەبێت، گەر ئاواز و وێنە و مانا لە وشە سۆمەرییانەدا بە وشە کوردییەکان بەراورد بکەین، تا لە هێمای وشەکان کە گیانییە (زوانی جەستەیە) تێبگەین، یان ببینین کە زوان مانای لە چێژ و گفتوگۆ نەک فەرمان وەرگرتووە. زوانی فەرمان لە کوردیدا بە مانای دەستەوە لکاوە، دەستی بوونێکی سروشتییە کە کاریی گیان بەڕێ دەکات، نەک فەرمان دەدات و تەنانەش مێشک لە کارکردندا فەرمان بە سەر ئۆرگانەکانی لاشدا نادا، بەڵکو هاوتاو جیاواز لە گیاندا وەک ئۆرگان کار دەکەن و ئەوەش ئەوە دەگەێنیت، کە سروشت و گەردوون لەسەر بنەمای فەرمان دروستنەبوون و ئاوەدانکەرە سەرتاییەکانی ئەم خاکەش لەو بوونە سروشتی و گەردوونییە خۆیان بە ئاگابوون.

با بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم پرسە لە وێنەی ئەم مێخە ( ) و "ئا ئاغا" (a ağ) کە بە مانای فەرمان (command) هاتووە، بڕوانین. ئاوازی "ئاغا ağ" لە زوانی سۆمەریدا بە مانای پێوان (measure) هاتووە. کاتێک مانای پێوان بە پێوانەی دەست یان دەستڕۆیشتن وەردەگرین، ئەوسا لە یەکچوونی ئاواز و وێنە و مانای "ئاغا"ی کوردی و ئاوازی "ئا ئاغا"دا کورتبوونەوەی ئاوازی "ئا ئاغا" بۆ "ئاغا" دەبینین. لەیەکچوونی وشەکەش لە زوانی سۆمەری و کوردیدا مانای دەستڕۆیشتنە، کە هێز و توانا ئاشکرا دەکات و بەو مانایەش وێنەیە بۆ ئاغا گەورەی ئاوایی (ناوچە) و ئەو شێوە ژیانییە، کە بەردەوامی هەیە. لێرەدا جێگەی سەرنجە کە شار ـ دەوڵەتەکانی سۆمەر یەک بە دە باجیان⁽⁾ لەسەر شتومەک داناوە، ئاغای کوردیش تا سەدەی بیستەم یەک لە دەی بەروبومی لە جوتیار وەردەگرت. ئەمەش واتایەکی ئەوتۆ دەگەیەنێت، کە کولتوری زوان و بەشێکی بەرچاوی بەهاکانی دەسەڵات و پێوانە دێرینەکان تا ئەم سەردەمانە لەناو کوردەواریدا بەردەوام بوون. بەردەوامیی کولتور وابەستەی خودی مرۆڤە، مرۆڤی کوردیش کە وەک جووتیار ژیاوە، پارێزگار و پارێزەری خەسڵەتی جوتیارە و بەو مانایەش نەریتی خۆیان و باو و باپیرانیان تا ئەمڕۆ بە رادەیەکی بەرچاو پاراستووە.

خود

ماناکانی وشەی خود لە فەرهەنگی هەنبانەبۆرینەدا بریتین لە: ١) خۆ؛ ٢) خۆی:(خودی خۆی هات). هەروەها خۆ لە هەمان فەرهەنگدا ئەم مانایانە دەگەیەنێت: ١) خزم، دۆست و ئاشنا؛ ٢) خۆم: (خۆ بەدۆستی تۆ دەزان)؛ ٣) لەئاکامدا: (وەرە ماچێکم دەیە خۆ دنیا کاول نابێ)؛ ٣) هەر شەخسی ئەو:(هەموی بۆ خۆ برد)؛ ٥) کەچی:(خۆ هاتم تۆ لە ماڵ نەبوی)؛ ٦) شەونم، ئاونگ، خناف؛ ٧) ئارەقەی لەش.

لە مانای وشەی "خود" و "خۆ"دا دووفاقەیی مانای تاک و خزمایەتی هاوتا بە وێنە و ئاوازی وشەکانی وەک: ئاونگ، ئارەق، ئەسرین نەخشێنراوە، لێرەشدا ئاواز و وێنە لە وشەی خود و خۆدا وەک مانا هێمایە بۆ خود و خودا یان ئاو و هەتاوە کە مانای هاوتایی یان شێوەی هاوکێشەیی زوانە کردگارییەکەیە، کە جیاوازی نێر و مێ مانای پێداوە. زوانی کوردی بەو مانایە سەرچاوەی وشەکانی سروشت و گەردوونی ناساندووە و مانای هاوکێشەیی زوانەکەی کە ئاواز و وێنەیە یان بیستن و بینینە بە سەرچاوە هێماییەکەی رابردووی زوانەکەوە بیرکارییانە نەخشاندووە. ئاوازەکانی خودا، خود، خۆر، خاک، هاوتان بەو بینین و بیستنە کە وێنەی ئاسۆیی و ئەستوونییە، بیرکاریی و هێماییە ماناکەی داڕێژراوە، ئەوەش سەرچاوە زوانییەکەی ئاشکرا دەکات، کە مانای لە وێنەی ئاویی و هەتاویی دنیاوە کە ڕووناکیە وەرگرتووە. ئەو بەستنەوە دونیایە بە مانای دینەوە وێنەیەکی زانستی و معریفییە و بەو مانایەش وشەکانی لە کار و بیری هەروەزی مرۆڤەکانەوە سەرچاوەیگرتووە، نەک لە ئایدیالیزمی خودی تاکەوە، وەک ئەو مانا زوانەکانی تر کە مێتافیزیکییانە خۆیان بە سەرچاوەی مانای وشەکان داناوە و ناویی خودایان لێناوە. ئەو مانادانە بە خود وەک درێژکراوەی خودا یان سروشت و گەردوون لەگەڵ کەوتنی شار ـ دەوڵەتەکانی دێرینی دونیادا سەریهەڵدا و ڕەهایانە (ئیمپراتۆران) وشەکانی بە راستی و کوتایی مانا داناوە. هەر بۆیە لە زوانی سروشتی مرۆڤی ناوچەکەدا بە گشتی و زوانی کوردی بە تایبەتی وەک سروشتی گەردوونی لە مانادانی دوو ئاراستەی جیای دونیابینیی یان بەهایی تێکەڵ بە یەکدی کراوە: مانادانی زوان بە بوونی خود کە سروشتییە، بەردەوامیی ئەو مانایەش کە خودایە، گەردوونیە، بەم شێوەیەش خود و خودا لە یەکدی جیانەبوونەتەوە و بوونی خودا لە زوانی کوردیدا لە خود جیانەبووتەوە.

گیان (لەش و ڕۆح)

ئاوازی مێخی () بریتییە لە "گێرو" (Giru) و لە زوانی سۆمەریدا مانای گیان (خۆشەویستی) دەگەیەنێت. وشەی گیانی کوردی لە هەمان ئاواز نزیکە، ئەوجا کاتێک وێنەی مێخی گێرو بە مانا و ئاوازی مێخی خۆشەویستیکردنی سۆمەری، واتا بە "ئە گیَ/a gi" () بەراورد دەکەین، ئیدی باشتر لە وشە کوردی و سۆمەرییەکان تێدەگەین، کە مانا ئاوازی و وێنەییەکانیان لە یەک سەرچاوەی هێمایی گیانییەوە وەرگیراوە. هەروەها کاتێک وشەی گێرو یان گیان بە مانای گیان بەروارد دەکەین، لەو شێوەیەدا کە چۆن لە زوانی سامی و لاتینیدا بەسەر ڕۆح و گیاندا بەشکراوە، ئەوسا ڕوونتر لە کرۆکی کولتوریانەی دینی جولە و مەسیحی و ئیسلام تێدەگەین، کە هەر سێکیان مانایان لە زوانی گۆشتییە وەرگرتووە و ئەبستراکانە لە ڕێگەی لۆژیکی زمان و بەهانەی دونیایەوە پاساوایان بۆ مانا دونیایی، دینیانە هێناوەتەوە. ئەو زوانانە گۆشتی زوانیان بە سەرچاوەی زانینی (مەعریفەی) یەکەمی زوانی خود داناوە، ئێمە تا ئەمڕۆش دەبینین، کە زوانی دینیان لە ڕووی بوونیان و مانای ئاوەدانییەوە وەک ئاوەدانی ئەرزی و گوندی بەو گەشە زوانییە نەگەیشتوون، کە مانای زوانی گۆشتی/گفتوگۆیی هاوتایانە گیان کە گیان/گیان نەک گیان/روح یان خود/خودا کە تەواوکەریی سروشتی یەکترن گەردوونیانە بەرهەمنەهێناوە. زوان وەک مانا و زوان کە هەر گۆشتییە یان گۆشتی و گفتوگۆییە، ئەو بنەما جیاوازەی معریفەی زوان ئاشکرا دەکات، کە مرۆڤایەتیی لە باری ڕاوکەر و کۆکەری سروشتییەوە(وەک مشەخۆری سروشت) بەرەو بەرپرسیاریی ئاوەدانکردنەوە بردووە و لەو پرۆسێسەشدا "نوێبوونەوە update"ی زوانی ڕوویداوە. ئەوەش ئەوە دەگەیەنێت، کە مێژووی مرۆڤایەتی هاوکاتانە لە جیهاندا بە یەک تەرز گەشەی نەسەندووە و سامی زوان و لاتینی زوانەکان وەک تاک و کۆمەڵ بە ڕێگەی ئاسایی و نائاسایی بۆ ناوچە دێرینەکانی مێزۆپۆتامیا هاتوون()، لەگەڵ ڕۆژگاریشدا لە ڕێگە شەڕەوە باڵادەستیان بەدەستهێناوە و بەهای کولتووی زوانەکەشیان کە تاک ڕەهەندی دین و

دنیاییە سەپاندووە. ئاخر جێی سەرنجە، چۆن زوان پشتاوپشت هاتووە، ئەوهایش دینەکان پشتاوپشت زانستی زوانیان مرۆڤانە گواستۆتەوە، نەک خودا بە مانا گەردوونییەکە یەکێکی لێرە یان لەوێ هەڵبژاردبێت بەو مەبەستە، کە لە ڕێگەی داگیرکردنەوە پەیامی ئەوی خودا وەک ئیمپراتۆری تاک و تەنیای بێ گیان و ڕۆح (میتافیزیک) بە مرۆڤایەتی بگەیەنێت.

چۆن مانای ڕۆح و گیان لە ئاوازی وشەی گیانی سۆمەری و کوردیدا لە یەکدی جیانەکراونەتەوە، بە هەمان شێوە ئاواز و وێنە و مانای ئەرز و ئاسمان یان ئاو و هەتاو وەک "زوان" لە یەک جیا نەکراونەتەوە: مانادان بە گیان هاوتای مانادانە بە گیانی ئەرز و ئاسمان، ئاو و هەتاو و ماناکەش وەک دیارە پەیڕەویان لە هاوکێشەی هێمایی زوانەکەیانەوە هەبووە و هەیە. "گیان" ئاواز و وێنەیە بۆ ماناکەی و لە هەنبانەبۆرینەدا بەم شێوانە دیاری کراوە: ١) ڕۆح، جان؛ ٢) بەدەن؛ ٣) جواب بۆ زۆر خۆشەویست: (گیان چێت وت؟)؛ ٤) خوایشت: (گیان دە وەرە). وشەکانی "گیان" و "ڕۆح" ئاواز و وێنەن بۆ مانای ژیان کە گیانییە. ئەوجا گیان لە زوانی کوردی و سۆمەریدا مانای ئەڤین کە ڕۆحە (گیانە)، دەگەیەنێت، لەم ڕوانگەیەشەوە گیان/ ڕۆح وەک گۆشتی/گفتوگۆیی بە درێژکراوەی مانای سروشت/ گەردوون دانراوە. بە پێچەوانەوە گیان لە زوانی سامی و لاتینیدا بە مانای ڕۆح نەهاتووە و گیان و ڕۆح وەک مانای ژیان بە درێژکراوەی یەکدی دانەنراون. بۆ نموونە چۆن ئاواز و وێنەی "لیسان" (tongue) لە ئاوازی وێنەی "اللغە" (language)دا دابڕاون و مانای وشەکانیان لە ڕێگەی لۆژیکەوە پێکەوە پینەکراون، بە هەمان شێوە ئاواز و وێنەی "روح" (soul) لەو دوو زوانەدا بە یاریدەی لۆژیکی ڕاڤەکردن لە مانای گیاندا (کە گەردوونییە نەک سروشتی) گرێدراوەتەوە بە مانای کۆتایی ڕۆحەوە (خوداوە) دانراوە. بەم پێیە جیاوازی زوانە دێرینەکان مانای بۆ جیاوازی ڕاڤەکردنی دین لە دونیادا هاوتا دۆزیوەتەوە و مانا دۆزینەوەکەش بە ئاراستەی دژە مانای زوانی لەوەوبەری سروشتی بووە.

بۆ نموونە کاتێک پیتی "گ" لە وشەی گیاندا هاوتا بە جێگۆڕکێی پیتی "ژ" کە "ژیان" و پیتی "ج" کە جیهانە وەردەگرین، تێدەگەین کە ژیان، گیان، جیهان، لە زوانی کوردیدا سێ سەرانە (وەک مانای ئاوی سۆمەر و کوردی ئاراستەکەی) داڕێژراوە. بۆ ئەوەی نموونەکەمان ڕوونتر بێتەوە، دەیهێنینەوە یاد کە: زوانی سۆمەری و کوردی ئاویان بە نەوە و تۆو داناوە. نەوە لە ئاوهاتنەوەی نێر و مێوە پەیدا دەبێت، ئەو پەیدابوونە مانای ژیان لە خۆ دەگرێت و لێرەشدا زوان سروشتی مانای بەستۆتەوە بە: پەیدابوونی نەوە کە گیانە وێنەیە بۆ جیهان کە ئەرز و ئاسمانە. ئەو مانادانە بە وشەی گیان تێڕوانینی هاوتا و جیاوازی نێر و مێ دەردەخات و بە وێنە زهنیەکەیان ئاوازیان بە مانای نەوەکەیانەوە وەک نوێبوونەوەی خۆیان گرێدراوە. ئەم مانایەی گیان هاوتایە بە ماناکەی "ڕۆح" کە خودای ئاویی و هەتاوییە و بەردەوام نوێبوونەوەیە، کە ڕووناکیە نەک مردن.

چاو

ئاوازی "ئیگی igi"ی سۆمەری لە خشتەی یەکەمدا بۆ "ئینو īnu"ی ئەکەدی گۆڕاوە و وشە ئەکەدیەکەش لە زوانی عارەبیدا بۆ "عین" گۆڕاوە، بەڵام لە خشتەی دووەمدا زوانی ئەکەد وشەیەکی تری بۆ دەموچاو بەکاربردووە.	[چاو]" چاو؛ چاڵاویی چاو (لە پەیکەردا)"	[EYE] "eye; carved eye "(for statues)	īnu	igi	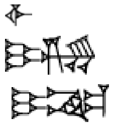
	[چارە: ڕوو،] "یەکەم ناوچەوان؛ دەموچاو "	[FACE]"first, earlier; front; "face	Mahrum; pānû	igi	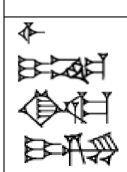

کاتێک وێنەی مێخی (𒅆) لە خشتەکەی سەرەوەدا هاوتا بە مانای "چاو"(igi) و ڕوخسار/دەموچاو (igi) وەردەگرین، ئیدی لە هێمای وشەکانی زوانی سۆمەری و کوردی تێدەگەین، کە چۆن بینینی چاو وەک بەردەوامی ڕوخسار/دەموچاو وێنە کراوە. بەم شێوەیە زوان ڕوانگەیە بۆ بینین و لە هەردوو زوانەکەدا ئەو وێنەکارییەی زوانی گۆشتی (eme) و گفتوگۆیی (eme) دەبینین، کە پەیڕەو لە هاوکێشەی "ئاواز + وێنە= مانا" دەکات. لە هەردوو زوانەکەدا ئاواز و وێنە بەردەوامیی ئەو مانایەی زانینن، کە وێنەیە بۆ ڕووناکی سروشتی و مانا گەردوونیەکەی کە چاو و ڕوخسارە/دەموچاوە. وێنەدانەوەی مانا لە وشەی چاو و زواندا، لە زوانی سۆمەری و کوردیدا هاوتان بە ڕوانگەی زوانی هێمایی، لەم ڕوانگەیەشەوە زوان پارادایمە بۆ زوان کە بنەماکەی هێماییەکەی بیرکارییە و پەیرەوەی لە سروشتی مانا گەردوونیانە کردووە، بۆیە وشەی زوان (eme) و چاو (igi) بەردەوامی یەک روانگەی زوانین. هەروەها لە ئاوازی چاودا ئاوازی ئاو دەبیستین و دەبینین خەسلەتی ئاویی لە وشەی چاودا هەیە، بەم مانایەش چاو هاوتایە بە ڕووناکی و ماناکەش ئەوەیە کە لە ئەفسانە ئەفراندانی سۆمەردا بە ئاوی و هەتاوی ناوبراوە. ئاو و هەتاو لە سروشت و گەردووندا وێنەیەکی خاچین بۆ بوونی ئەستونی و ئاسویی بوون و زوان وێنە یان مانای بە ئاوازەکەیان داوە. هەروەها ئاو و هەتاو وێنەن بۆ ڕووناکی کە وێنەیە بۆ ئاوایی (دێ) و ئاوەدانی (شار) و خێزان، بەو مانایەش زوان وێنەیە بۆ گفتوگۆی نێر و مێ کە ئەفسانەی زمانی و ئەفسانی ئەفراندنی سۆمەر مانای پێداوە.

وشەی "ئەسرین" مانایە بۆ گریان و وێنەیە بۆ ئاو کە لە چاوەوە سەرچاوە دەگرێت. کەواتە لە بوونی چاو و ئاوازی چاودا ئاوازی ئاو دەبیسترێت. ئەسرین وێنەیە بۆ مانای ئاو سەرچاوەیی (بنەمایی)، ئاویش بنەمایە بۆ مانای ڕووناکی کە ئاواییە. ئاوازی ئاو و ڕووناکی بەو مانایەی بینین یەکانگیر بوون. مێخی (𒀀𒅆)/"ئێر" بە زوانی سۆمەری مانایە بۆ ئەسرین، گریان، شیوەن و مێخەکەی لە مێخی (𒀀)/"ئا"ی ئاو و مێخی (𒅆)/"ئیگی" کە چاوە پێکهاتووە. ئاواز و وێنەی وشەی "ئێر"ی سۆمەری و ئەسرین لە یەکدیەوە نزیکن. کاتێک ئەو نزیکییەی وشەکان وەک مانای ڕووناکی (کە هێمایە) لە مانای چاودا (کە سروشتییە) بە بینینەوە (کە گەردوونیە) دەبەستینەوە، ئیدی لە وێنەی چاو و کرداری چاو کە ڤیدۆکامێرایە تێدەگەین، کە بیرکارییانە ماناکەی (بیرۆکەکەی) داهێنراوە، هەروەها لەو مانایەش تێدەگەین، کە زوان لە مانای زوانی "گۆشتی"دا (eme) وێنەکەی مێشکی بە زوانی "گفتوگۆ"ییەوە (eme) گرێداوە. ئەو وێنەکارییەی زوان وێنەدانەوەی رۆشنبیری زوان بووە و مێژووناسان بە هێمای نووسین ناویان بردووە، بەڵام نە ئەوان و نە ئێمە سەرنجمان لەو بنەمایانە زوانی کوردی و سۆمەریی نەداوە.

زاراوەی "رۆشنبیر" لەیەکدراوی وشەکانی رۆشن و بیرە، بەو مانایەش زاراوەکە ئاویی و هەتاوییانە وشەی بیر کە قووڵایی "بیری ئاو"ە، بە بیرکردنەوەوە کە ڕۆشناییە، گرێداوە. ئاوازی رۆشن بە هەمان مانا، وێنەی رۆژە کە شەو و رۆژ یان ڕووناکی و تاریکییە، لێرەشدا سەرلەنوێ دەبینین، کە زوان دووفاقەیی بنەماکەی بیرەوە بەدیکراوە. لە داڕشتنی وێنەی "ڕۆشبیر"دا بەرزیی ڕووناکی بە تاریکیی قوڵی ئاو یان بیرەوە کە بیرکارییەوە گرێدراوە. بیرکاری و گێۆمەتری وەک تەواوکەری یەکدی یان بیرۆکە وێنەکەی وادانراوە. وادانراویی وشەکە هێمایە بۆ ئەو ژیریەی مۆخ وەک هاردوێریەریک و زوانەکەی وەک سۆفتوویەریکە، کە وێنە و ئاوازیان وەک گیانێکی زیندو داینامێکیانە نەک مێکانیکییانە هەڵسەنگاندووە. بەمەش موغ و مژی ئەو مانایە دەگەیەنن، کە گۆنمژە بە گوان و قوڵایی گیانەوە مانای وەک ناوک بە ناوەندی ئاوەوە (ساوا _ ئامار) گرێداوە.

پەروەردە

لە فەرهەنگی "هەنبانە بۆرینە"ی هەژاردا، پەروەردە بە مانای بەخێوکردن و بەرهەمهێنانی گیاندار و کشتوکاڵ هاتووە. دیارە وشەکە لە "پەرە"و پەرەش لەسەر پا و پێ وەستانی رووەک و گیاندارە کە سروشتی پێگەیووییان بەیان دەکات. پەرە لە باری سروشتدا مانایە بۆ زیادکردنی "بەر"ی ڕووەک و گیاندار و لە باری کلتوریدا مانای گەشەدانە بە بەرە (بەهرە)ی نەوەکان، لە بوونیدا بەرجەستەیە و بە ڕێگای سروشتی خۆی بەرەو پێگەیشتن (پێگەیوو) دەگرێت،ئەمەش لە خودی خۆیدا کولتوریە. مرۆڤ وەک هەبوون درێژکراوەی ئەو بوونەیە کە وەکو سارد و روونی ئاو و گەرم و رووناکی هەتاو دەگۆڕین. گۆڕانی سارد-گەرمی کە تاو تاوە هێمایە بۆ پلەی بەرز و نزمی تاو و تارماییە وەک شەو و ڕۆژی مانگ، وەرز و ساڵ. سۆمەریەکان ئاو بە "ئا" و هەتاو بە "ئود" گۆدەکەن. (ئود) لە زمانی کوردی دا بە مانای (هەتاو، هاوین و تا) دێت. لە (تا)و (پا) دا دیارە کە ئاوازەکانیان لە دەنگی وەکو(ت، پ،ا) پیکهاتووە. ژیانیش کە سارد-گەرمی گیان و لە سەر پێ وەستانیش گەشە و نوێبوونەوەی ئەو دەوران دەورانەیە کە لە ژیاندا دووبارە دەبێتەوە. ئەوەی لیرەدا مانای هەبێت (وشەکانە)چوونکە وشەکان مانایان لەو بنەمایەوە وەرگرتووە، کە کاریگەری لەسەر زمان هەیە و زمانی مرۆڤیش یەکەم زانستی پەروەردەییە. بۆیە پەروەردە بە بێ تێگەیشتن لە مانای (پێ و پا) کارێکی ئاسان نیە!

هەروەها ئاو-هەتاو- جگە لە سارد و گەرمی شەپۆلیان هەیە، شەپولیان تاو تاوە، دەمێک بەرز، دەێک نزم و خاوەنی پانتاییەکی فراوانە، بەو مانایەی کە شەپۆلی ئاو-هەتاوهەبوونە، هەبوونەکەی درێژکراوەی بوونێکە کە وەک مانای ئاو، تۆو و نەوە دەوران دەوارانە . ئەم وشانە (ئا- ئاو،ئود- تا) لە زمانی سومەری و کوردی مانان، ماناشیان خوێندنەوەیە بۆ سروشت کە گەردوونیە. زمانی ئێمە ئەو مانا تۆمارکراوانەی لەرابووردوودا پاراستووە. لە وشەکانیشیاندا دیارە کە کاریان لە سەر پەروەردە کردووە. کەواتە چۆن بتوانین خۆمان وەک ئەو (مانایە) کە داپیر و باپیر بە دەم کێڵانی ئەرزەوە بەرهەمیانهیناوە، بناسێنین. دەبێت لە بنەمای زمانیان کە هێما-بیرۆکەیانە مانایان بە وشە داوە وەکو (کار) و (بیر) تێبگەین. ژیاننەوەی (کار و بیر) مانای ژیانەوەی مرۆڤ و کولتورە لەسەر ئەو بنەمایەی کە لە ئیستادا بوونی هەیە و ئێمە لێ بێئاگاین!

زمانی کوردی بەو مانایەی کە کارەکتەری سروشت/گەردوونی هەیە، درێژکراوەی وێنەیی ئەو سروشتەی لە خۆگرتووە. ئیتمولوجی وشەکان ئەوەمان بۆ دەردەخەن کە لە بارن بۆ گۆڕان. مرۆڤ کە هەست وهۆشە، بە هوشیارییەوە کەڵکی لە خەسڵەتی وشەکان وەرگرتووەو بە بەردەوامی گەشەدان بووە بە کولتورەکەی. ئەگەرنا چۆن واتای زیدە (رەحم) بۆ ئاوایی گۆڕا و چۆن ئاوەدانی پەرەی سەند؟ پەرەسەندنی کولتوری مانای لە بەرپرسیارییەوە وەرگرتووە، سەرچاوەی بەرپرسیاری لە خۆ ناسینەوەوە دەستپێدەکات. کەواتە بەرپرسیار بوون لە (کار و بیر) سەرچاوەی گەشەی کولتوری بووە. گۆڕانی بەهای کولتوری لە سروشتیەوە بۆ گەردوونی ڕێگەی بۆ ئەو گۆڕانە سازاندووە کە خۆ دۆزینەوە و خۆ پیناسەکردنە، سەردەمیان بگۆرن. بۆ تیگەیشین لە مانای (پا، پێ، زا، زێ ،بەر، پەر) کە وەکو (زیادبوون)، ناچارین رەچاوی وێنەی یەکتر بین و لە ئەزموونی جیاوازی ئاوازو مانای یەکتر تێبگەین. ئەوەش ئەو کاتە روو دەدات کە بە ئاگابین لە بنەما ی زمانەکە کە هێمای وەکودەنگی (ب، ێ ،ز، ا، ی) کە بۆ (با و بێ)(زا و زێ) گۆڕاوە. ئەو گۆڕانەش تەنیا هەر ئێتومولوجی نەبووە، بەڵکو جۆرێک لە تیگەیشتنبووە لە سەرەتای مانا بەخشین بە (هێما)ی ووشە وەک بوونی روون و رووناکی. کەواتە ئیتمولوجی لە زمانی کوردیدا پەیرەوی ڕێزمانی ئەو زمانە پەروەردە سروشتیە دەکات، شێوە ژیانی سروشتی وەک (ئاو و گەردوون) (هەتاو) سەرچاوەی کردگارییەکەی بووە و ئەو دەوران دەورانەش بۆ هەموو نەوەیەکی (نوێ) نوێیە و بە تێگەیشتن لەو بنەمایە، هەست و هوشیاری دروستدەبێت. هوشیاری لە زمانی سومەری و کوردی کە مانای بە زمان وەک پلە گۆشتی ناو دەم کە (تام و گفتوگۆ) داوە، گەردوونییە و پێکەوە ناساندنی مانایە، لەو رێیەوە سەرچاوەی گرتووە و رێگەی بۆ تیگەیشتنی کولتوری لەبارکردووە. (خود)کە مانای خۆی لە مانای (ئاو، تۆو، نەوە)دا دیاری کردووە، وشەی (زیدە)کە مانای رەحم و ئاوایی پێبەخشراوە، گەراندنەوەیە بۆ جێگای ژیان (ئاو، ئەرز، هەتاو) و وەرێزلێگرتنی. بۆنموونە (مانا)لە زمانی سومەری و کوردیدا درێژکراوەی گەمەی زمانن (دوان- dug⁰) و شێوەی زی (ژی-zi⁰)، بوەتە هۆی دامەزراندنی کولتوری (کار و بیر). (زمان

) وەک پلە گۆشت(هێمایە) و وەک ئامرازی گفتوگۆ (بیرۆکەیە). گەر چاو بخشێنین بە وشەی "ئاو، هەتاو، زمان" کە مانای سروشت-گەردوونییان هەیە، مانای بوونی (ئاو) لە وشەی (هەتاو)دا هەیە، ئەوەمان بۆ دەردەخات کە گۆڕانێکی سروشتی بەسەر وشەکاندا هاتووە، ئەمە لەلایەک، لەلایەکی ترەوە ئەوەشمان پێدەڵێت کە مرۆڤ هەر لە رابووردووەوە هەوڵی بەستنەوەی سروشتی بە گەردوونەوە داوە. لە ژێر هزری گۆڕانی شێوەی ژیاندا لە راوکەروکۆکەرەوە بۆ نیشتەجێ گۆڕاون، ئەمەش مانای رێکخستنی کۆمەڵ (خیزان، تیرە و هوز) دەگەێنێت.
کەواتە ئەو مرۆڤانەی کە کوردستانی دێرینیان ئاوەدانکردۆتەوە، ئەوان بنەمای زمانەکەیان لە شێوەی ژیانی جووتیاریدا دامەزراندووە، خۆشیان وەک نەوەی (ئاو،هەتاو) کە سروشت-گەردوونیە لە قەڵەم داوە. مانای وشە سومەری و کوردیەکان پشتگیری لەو روودانە سەرەکییە دەکەن. کێڵانی ئەرز لەگەڵ خۆیدا کولتوری لە سەر بنەمای گۆڕان داهێناوە، ئەو بنەمایەش رێگەی بۆ نەوەی دوای نەوە کردۆتەوە لە رێی پرسیارکردنەوە (کە من کێم)، خۆی بە سروشت و گەردوون پێناسە بکات و گەشە بە بەهرەی خۆی وەک مرۆڤ بدات. گەر وشەی (ئاو-هەتاو) لە زمانی سومەری و کوردیدا پیناسەیان وەرگرین، ئەوسا بۆمان دەردەکەوێت کە (مانان)، (ئاو) کە ناوەندە و (هەتاو) ناوکە، ئەم خوێندنەوەیەش لە بوونی سروشت و گەردووندا دەلالەت لە مانای دەوران دەورانی رۆژ(شەو،رۆژ و رۆژی ئاسمان) و ساڵ (ئاو، تۆو، نەوە) دەکات. ئەم دیاردانە ساڵانە دووپات دەبنەوە، یانی دەژێنەوە. مانا دان بە ژیانەوەی ئاو لە وشەکاندا هاوشێوەی مانای وشەی زمانە کە (پلەگۆشتی ناو دەم و گفتوگۆ)یە، خەیاڵ و خەونە کە هەست و هۆشی پێکەوەگرێداوە. ئەو گرێدانە هاوتای کێڵانە کە لانە دروستکردنە بۆ تۆو و مرۆڤیش خۆی بە تۆو و ئاو داناوە. لەگرێدانی ئەو وشانە و زۆر وشەی تری زمانی سومەری و کوردیدا، هوشیاری زمان نیشتەجێ بووە. دێرینەکانی کوردستان کە وەکو هەموو گیانداریک توانای هەناسە وەرگرتن و دانەوەی هەبووە و ئەوەش مانای وایە (خۆ ناسین) هەر لە منداڵیەوە سروشتیانە رێگەی بۆ خۆشکراوە. هەروەها لەوشەی کوردی و سومەریدا دیارە کە وشە وەکو (هێما) سەریهەلداوە و بوەتە (بیرۆکە) بیرکاریانە و دەرئەنجامی ئەو گۆڕانە، ئاوەدانی گەشەی کردووە و ئامرازی نوێتری داهێناوە . بۆنمونە یانزە هەزار ساڵ لەمەوبەر نووسین (هێمای) بووەو لە چوارهەزار و پینسەد ساڵ لەمەوبەر توانددنەوەی ئاسن لە کوردستاندا داهێنراوە. لە لانە (زیدە) وەکو (زیدە گیان و ژیان) مانایان لەلای مرۆڤ ئاشکرابووەو لێی تیگەیشتوون، مانای وایە مرۆڤ لە خودی خۆی وزمانەکەی ، کولتورەکەی ، بوون و هەبوونەکەی تیگەیشتووە و ئەم تیگەیشتنەش هانی داوە کە خۆ ئێستایانە کە نوێبوونەوەی خۆی و کولتورەکەی گەشە پێبدات، نەک لاسای مردوو یان خورئاوا بکاتەوە، کە کۆیلەیەتی دەرئەنجامێتی. بەو مانایەش کە وشەکان وەک ئاو؛ تۆو؛ نەوە و ناوک سروشتین و بەرانبەر بە مانا گەردوونیەکانیان، ئەوەش ئەوە دەگەیەنێت کە وشەکان پێش نیشتەجێ بوون مانای سروشتی خۆیان کە (هێمایی)یە، هەبووە و لەگەڵ نیشتەجی بووندا، بۆ مانای گەردوونی ژیندراونەتەوە (update). بۆنمونە مانای وشەی "زمان-eme"ی کە زانینی هەستیە (هێمایە) و هوشیە (گەردوونیە) و هەست و هوش بەیەکەوە هوشیاری زمانیان پێکهێناوە. ئەو هوشیارییە لە مانای روونی ئاو و رووناکی هەتاودا کە مانای بە خودی (خودا + خوداژن) خۆی وەکو دایک + باوک داوە و لەسەر ئەو بنەمایە نەوەی سروشتی دێنێتەکایەوە.
زمانی کوردی و سومەری کە لەم خاکەدا سەریانهەڵداوە و مانایان بە کولتوری کێڵان داوە. کیڵان لە ناوچە کێو و کەندەکانی زاگرۆز، دوانزە هەزار ساڵ لەمەوبەر سەریهەڵداوە و کارەکەش کارێکی کەم وێنەییە لە مێژووی داهێناندا. کەواتە مانای پەروەردگاری و کردگاریی کە خودای و خوداژنی بووە، سەرچاوەی مانای لە بەخشندەیی دایک و باوکەوە وەرگرتووە. ئاو و هەتاو بە مانای خودا-خوداژن یان دایک-باوک مانای بەخشندەیی دەگەێنن. گەر لەو روانگەیەوە تێبینی لە زمان بکەین، ئامرازی گەسشەکردنی ئاوایی وئاوەدانی جیهانی دێرین بووە و کشتوکاڵی بە جیهانی دێریندا بڵاوکردۆتەوە. (کورد) وەک ناو لەم وشە کوردیانەوە (کو، کێو و کەن) هاتووە و واتای کور، کچ و کیر و کوز پشتگیری لەو مانایە دەکەن. ئەو مانایە لە دەنگی وەک (ز، خ ،ا) هێماین و پێکەوە زا (لە دایکبوونەوە ئاو/تۆو) و خا (هێلکە) ناوی شوێن بووە لە زاگرۆز. مانای زا و زێ (کوز و چەم) پشتگیری لەو هێما ئاویە دەکات، هەر وەکو چۆن لە مانای (زیدە) دا جێی ئاوە و ئاویش سەرچاوەی زیادبوونی

نەوە و تۆوە. ئەوەی لێرەدا سەرنج رادەکێشێ، کولتوری کێڵانی ئەرزە که دونیای مرۆڤایەتی گۆڕیووە. بە خۆدا چوونەوە وگۆڕان هاوشیوەی (شڵپە، شڵپە، پلە پلە) یە و بەو مانایەش شەپولی ئاو سەرچاوەی ئەو روانگەیە بووە. مرۆڤ بە دەم کارەوە بیری داهێناوە و هەوڵی پێگەیووی داوە، (پێگەیووی) مانای بەر و بەهرە، بەریش دیارە کە لە مانای "پا، پێ" وەرگیراوە. کەواتە پەروەردەی دێرین لەسەر بنەمای دۆزینەوەی خود گەشەی کردووە. واتای "را، رێ" پشتگیری لەو کار و بیرەی زمان و ژیانکردنە، دەکات. هەستی نەوە وەک (تۆو) دەرگا بۆ گەشەکردنی هوش دەکاتەوە و رێگا بۆ گۆڕانی بە ئاراستەی پێگەیووی دەکاتەوە. تێگەیشتنی نەوە کە گۆڕان بووە، لە سەر بنەمای بەرپرسیاریی و ئێستایی دروستبووە، ئەگەرنا گۆڕانی رابردوو و وەک ئیستای خۆرئاوا مانای نەدەبوو. کەواتە گۆڕان کولتورییە و کولتور پرۆژەیەکی پەروەردەییە، نەک وەک قوتابخانە کە بیری مردوەکانی دین و دونیای تێدادەوترێتەوە، چوونکە هێمای (دونیا) مرۆڤییە و داهێنانی مرۆڤیانە هاتوتەکایەوە، نەک لە رێی سروشت/گەردوون یان خودا بە مانای وشەی تاک. چوونکە وشە لە بنەرەتدا مانای لە تاکەوە وەرنەگرتووە، بەڵکو بەرهەمی کار و بیری سەدان هەزار ساڵی کۆ بووە. بۆنمونە ئاوازی "دا" کە بە مانای دایک و دێ لە زمانی کوردیدا ماوە، ئەوەمان پێدەڵیت کە داپیرو باپیرانی کورد (ئەرز/ئاسمان)یان بە خودا و خوداژنی/ ئاوی و هەتاوی داناوە. (نەوە) تا ئەو دەمەی ساوایە و پێدەگات پیوستە رێگا بۆ هەستی وەک (بوونی) خۆشبکرێت، نەک وەک قوتابی ماموستا و مەلا مامڵەی لەگەڵدا بکرێت. زانینی ئەو راستیە، خەیاڵی نەوە کە (هەست)ە گرنگی پێبدرێت. کاتێک فیرکردن دەسەپێنرێت، نەوە رەگی خۆی کە درێژکراوەی تۆوی سەدان هەزار (داپیر و باپیر)ە مانای لای نابێت. ئەمەش لە رێی گەڕان لە دووی بوونی خۆی دێتەکایەوە، کە هەست سەرەتایەتی و هوش پێگەیاندنێتی، ئەو کارەش لە ئەستوی (نەوە) خۆیدایە نەک ماموستا و مەلا کە بۆچوونی خۆیان وەک راستی بەیان دەکەن!

تێگەیشتنی (نەوە) لە خودی خۆی وەستاندنە لەسەر پاو و پێ، ئەمەش مانای داکوتاندنی رەگی ساواییە تا قەدی لاوی و لق و پۆپ گرتنە. لە رابردووی دێریندا داپیران و باپیران بەو جۆرە پەروەردەیە خۆیان پێناسەکردووە، نەوەش لەسەری رۆیشتووە و کولتور بەو شێوەیە گەشەی کردووە، بە واتایکی تر "زمان-ئەمە" و داستانی گەرانی گلگامیش کە هاندانی گەران بە دوای مانای ژیاندا داوە وەک (تۆوی داپیر و باپیر کە ئاو/هەتاوە) هەتا هەتاین، بەو مانایەش ژیان نەمرییە و وەک سەردەم تۆوەکەی لەگەڵ کولتورەکەیدا دەگۆڕێت. کەواتە ساوا بۆ ئەوەی پێبگات، دەبێت پیوستیی ژیانی وەک ئاو/هەتاوی بۆ خۆشبکرێت تا تۆوەکە بە ئاراستەیی هەتاو کە (ناوک)ە گەشتی ژیانی خۆی بکات. گەشت یانی رێگا دەدۆزیتەوە.

بۆ تێگەیشتن لە مانای "ئا-ئاو "و "ئود-تا" وەکو پا، پێ و پەل کە پانتای جیگە و کات لە خۆ دەگرن، پیوستە لە خۆمان کە (کێین) تیبگەین و لە ئەرینی و نەرینی بەها پەروەردەکان کە سروشت/گەردوونین یان مەزاجیین تێبگەین، ئەگینا لە بوون و گۆڕانی خۆمان، بنەمای زمانەکەمان و کولتور تێناگەین و درێژە بە لاسای کردنەوە و خۆهەڵخەلەتان دەدەین. ببۆنمونە ئەم مێخە کە پینج هەزار ساڵ لەمەوبەر نووسراوە، سۆمەریەکان بۆ مانادان بە "دەم-kag"، "دوان-dug"و "دەرگا-kan" بەکاریان هێناوە و ئەم مێخە لە ناوندی ئەم مێخەدا ، ئاوا نووسیووە، بوەتە هۆی گۆڕانی مانا و ئاوازی مێخەکە. ئەو گۆڕانەش لە نووسیندا پێمان دەڵێت، ئەوانەی نووسینیان داهیناوە، لەم خاکەدا ژیاون و خاوەنی راستەقینەی نووسین بوون، داگیرکەرانی پیش ئیسلام بە شوینکەوتوی دێو دایناون و ئیسلام بە کافر ناوی بردووون. هەروەها (نووسین) پێش مێخ هێمایی بووە و بیرکاریانە داهێنراوە. لە وشە کوردی و سومەریەکاندا ئەو بنەما هێما و بیرکارییە کە بیرۆکەییە ماوە. کەواتە بۆچوونی داپیر و باپیر کە خۆیان بە ئاو و هەتاو داناوە، زیاتر مانا بەخشەبووە لە گەشەدا بە نەوە، کە ئاو لە رێگەی گەرانەوەوە بۆ هەتاویی خۆی تیدەگات، زیاتر لەو مانایانە مانا بەخشتر بووە کە ناوی وشەی خودای لێنراوە. بۆنمونە زمانی کوردی وسۆمەری کە مانای بە "زمان-eme"ی سروشتی و گەردوونی داوە، درێژەی ئەو مانایە کە خودی خۆی بە ئاوی و هەتاوی داناوە، پاراستووە. پارستنەکە بۆ زمان دەگەڕیتەوە، بەلام گەر زمان هاوتای کولتوری پەروەردە نەبێت، سەرلێشواوی جێگەی دەگرێتەوە و ئەوەش وادەکات کە نەوە بکرێتە قوربانی مەزاجی ماموست و مەلا و درێژە بە خۆهەڵخەڵەتاندن بەردەوام بێت.

ئەوەش ئەوەدەردەخات، وشەی (زمان) لە کوردیدا بە مانای دەم و زار هەیە، بۆ سەرەتایی زمانی نیشتەجێ

دێرینەکان دەگەڕێتەوە، چوونکە زار و دەم لە بەرهەمهیانی (نەوە) و (وشە)دا هاوشێوەن و ئەوەش توانای زمانی دێرینی نیشتەجێ دێرینەکان بەیان دەکات. ئەوەی بۆ ئێستامان گرنگە تێگەیشتنە لەوەی چۆن جووتیاران کە کێلانی ئەرزیان جار جار بەر ئەرز جارجار نزم داهێناوە، ئاواش مانایان بە وشەکانیان وەکو کار و بیریان سروشتیی و گەردوونیانە داوە. بۆ نمونە (دوان) کە لە هاوشیوەی دەم دەم دایە، لێو وەک شەپول دەم دەم تاوەکەی بەرز و نزم دەبێتەوە. بەو مانایەش دانە (یەک)، دوو و دە وەک ژماردن مانای بە دەم دەم وەکو کاتی هەڵهاتن و ئاوابوونی ژیان هەتاوییانە داوە و هەتاو وەک سەرچاوەی تەڕی (ژیانەوە) و وشکی (مردن) داوە. گەر بەو مانایە زمانی کوردی و سۆمەری وەرنەگرین، ناتونین لە مانای ئاوایی کە (رووناکی) و (کراوەی) ئەبەخشێت، تیبگەین. ناوی شاری بابل "بەبو bubā" مانای لە وشەی سۆمەری (کاگ kag) وەرگرتووە، کاگ مانایە بۆ دەرگا، دەرگا و دەم وەکو یەک دەکرێنەوە. مانای دەم و دەرگا یان زار و زمان پێمان دەڵێت کە (وشە و نەوە زیادبوون) بۆ زاوزێ و چاک بوونی ژیانی دێرین دەگەڕیتەوە، لەگەڵ داهێنانی کێڵاندا ژیانی مرۆڤ پەرەی سەندووە. پەرەسەندن و تیگەیشتن لە (خودی خۆ) رێگەی بۆ دۆزینەوەی بەهرەی خۆی کردۆتەوە. کەواتە ئاوەدانی و نەوەی ئاوی یەک مانایان بە تۆو و نەوە داوە، کێڵانی ئەرز و مێشکیش سەرچاوەی ئەو گەشە و گۆڕانە بوون.

بە کوردی و کورتی، مانای وشەکان لە زمانی کوردیدا بەیانی سروشت-گەردوونی مانا (هێما-بیرۆکەی) زمانی کوردی دەکەن. هەروەها ئاوازی "کراوە-kan()" کوردی وسۆمەری کە بۆ کردنەوەی دەم، دونیا، دەرگا، دەربەند و دەروازە بەکار دێن، ئەوەمان بۆ ڕووندەکەنەوە کە مانا لە خۆ خوێندنەوەی سروشتی و گەردوونیەوەوەرگیراوە و ئەو وشانەش مانای رەسەنی ڕابردووی دونیای سروشتی خۆیان کە هێما-بیرکاریی بووە، پاراستووە. ئەوەش لە رێگەی بە خۆدا چوونەوە و خۆ پەروەردەکردنەوەی زمانی رودەدات، نەک درێژەدان بە خۆهەڵخەڵەتاندنی ئایدیالی و مەزاجی ئەوانی تر. بۆ دەرچوون لە گرفتی خۆهەڵخەڵەتاندن کە رۆژانە پێوەی دەناڵێنین (دایک/باوک، ماموستا/مەلا ،سیاسی/رۆشنبیر)، دەبێ پرسیار لە خۆمان بکەین کە ئێمە کێین و چۆن لە زمانەکەمان تێگەیشتووین؟ بۆ وەڵام دانەوەی ئەم دوو پرسیارە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ داپیر و باپیر کە چۆن گرنگیان بە زمان، کار، بیر و کولتوری ئاو-هەتاویان داوە. داپیر و باپیربە ئاگا بوون لە چۆنێتی ژیانی رۆژانەی خۆیان، داهێنانی وشەو بەکارهێنانی رەگی لە ناو ئەرزی کار و بیری رۆژانەیاندا چاندووە.

کولتوری ئاو/هەتاوی رەگی لە ناو ژیانی داپیر و باپیردا چەسپاندووە، تاوی هەتاو دەم دەمیە ئەوەش وای لە (نەوە) کردووە کە ئاگای لە هەناسە دان و وەرگرتنەوەی هەناسەی خۆی بێت و رەچاوی کار و بیری خۆی بە دەم گەشەکردنەوە لە (منداڵیەوە بۆ پێگەیووی) بکات. بۆنمونە لە مانای "ئا-ئود و ئاو-هەتاو"دا کە (ئەرز/ئاسمان)ین، تێهەڵکێشن و خۆ بینینەوەی نێر و مێ وەک تەواوکەری یەکتر لە خۆگرتووە. ئەو خۆ بینینەوەیە رێگەی بۆ هاوسەنگی و تێگەیشتنی زمان سازاندووە، ئەو وشانە لە بەر خۆرو بە دەم کارەوە بەرهەمهێنراون و ئەو ڕوودانە ئاوەدانی لە و خاکەدا هێناوەتە کایەوە. ئەمەش ئەوەمان نیشان دەدات کە (زمانی بیرکاری) سەرچاوەی بیرۆکەی ئاوایی و زێدەیەکەی بووە. کاتیک ئەو زانا زمانیە بە مانای وەک (مەلای دوانزە زانین)()، وەردەگرین. ئەو جا لەو مانایە (دوانزە کاتی شەو، رۆژ و مانگ) تێدەگەین کە بەکاهێنراوە بۆ رێکخستنی (رۆژ، هەفتە، مانگ، وەرز و ساڵ). ئەم بەکارهێنانە گۆڕانی بە ئاگاییەوە بەسەرهااتووە، ئەو گۆڕانەش مانای لە هەستی سارد/گەرمی سروشت و گەردوون و مانای کولتورییەکەوە وەرگرتووە. پەروەردە بەو مانایە رێگەی بۆ زانین کە زیادبوونی مانایە خۆشکردووە. لە مێژووی ناوچەکەدا دیارە کە فێربوون گەشەدانە بە نەوە تا سەردەمی ئاخەمەشینەکان بەردەوامی هەبووە. ئاخەمەشینەکان کە رەهای بیرکردنەوەیان سەپان بە ناوی فەرمانەوە، (نەوە) رێگەی سەربەستی خۆی وونکردو مۆغیان لە ناوچوو. ئەوەش رێگەی بۆ لوژیکی خۆ بەزلزانین و خۆیان بە نوێنەری خودا دانا. بەم شێوەیە وا لە (نەوە) کرا کە ببێتە کوپیێ ئەو مانایە کە ئەوان بە فەرمانی رەها دایانا بوو، ئەمەش لە رێگەی بەرزنرخاندنی وشەوە کرا. لەو دەمەوە (کولتوری کوێلەیی) هاندراو و مرۆڤ بووە کۆیلەی (وشە). وشە بووە (خودا)و جێگای کار و بیری کە بەردەوامی بوونی (ئاو/هەتاو) کە گۆڕانی بەردەوامی لەخۆ گرتبوو، گرتەوە.

ماناى ئاو يان ئاوايى (دى) كه (دايک/خيزان) بنەماكەييەتى، گوێخراو، ناپەروەردەگارى، مەزاجى ئەم دايک و باوكه گيانداريیەيان بێگيان كرد. كه دەڵيم (بێگيان) لەو روانگەيەوه دەڵيم، دەبينم پەروەردە لە ژێر كاريگەرى ناپەروەردەگاريدايه و مرۆڤيش بێ پرسيارانه (ژيان) دەكات، ئەوانيش درێژه بەو سستەمكارييه دەدەن كه مردووەكان به ناوى خوداوه وەكو وشەى رەهاى ماناكەيان سەپاندوويانه و مرۆڤيان له دەست و پێ خستووه. زمانى كوردى مانا بەخشانه وشەى (پەره، پا، پێ) وەک (دا) كه له (دايک، دى، داپير)دا تۆماركردووه، بەو مانايیەى زا و زێ بوونى "ئاو، تۆو و نەوه" وەكو وشەى زار و زمان زيادیانكردووه.

ئاو- شەپولى له بوونێكى سێ پاڵووه، كه دوانزه هەزار ساڵ لەمەوبەر، شەپولى ئاو وەكو دوو شەپولى بەرز/نزم كه پانتايى هەيه، لەسەر بەردەكەى گوبيكلى تەپه وينەكراوه، ئەو وێنەيه لەسەر گڵينه ئوبەيديەكان گەشەى پێدراوه و له بيناسازى قوبەى ئيزديەكاندا به پوپەى مانا گەيشتووه.

شەپولى ئاو كه سێ پاڵوويیه، سەر و ژێرو لوولەى ئاسا تاوى هەيه. سێ پاڵوو، دوو رووبەرى سێگۆشه و سێ رووبەرى چوارگۆشه يان له شێوەى لەبزينه يا لاكيشى هاتووه، رووبەرەكانى بەيەكەوه بەرز و نزمى و پانتاى له خۆگرتووه، بەگوێرەى تاوى شەپولەكه، قەورەكەى و پانتايیەكەى له شێوەى سێ پاڵوووەوه بۆ شەش، هەشت، دوانزه و بيستوچوار گۆڕاون. بەو مانايەش وێنەى شەپولى ئاو لەسەرەوەيى بەردەكەى گوێبكلى تەپه و گڵينەى ئوبەيديەكاندا وێنەكراون، بوونەته هۆى داهێنانى نووسينى مێخى و به ئاو ناوبراون وەكو دوو مێخى سێسەر كه سێگۆشەيين، به ئاو، تۆو و نەوه دانراون. ئاو بەو شێوه شەپوليیەى، ماناى ئەوه دەگەێنێت كه ئاو به خودا و خوداژن دانراوه و ژيان وەک رووەک، گياندار، مرۆڤ له ئاوه پەيدابووه، ئەو مانايه تا ئەمڕۆ له زمانى كورديدا ماوەتەوه، بۆ پەروەردەى زمانيى دەگەڕێتەوه. چوونكه له مڕۆدا دەزانين كه زمان يەكەم سەرچاوەى زانين و گوازتنەوەى زانينى دێرينى نەوه بۆ نەوه بووه. پێشى دەچێت لەگەڵ داهێنانى كێڵانى ئەرزدا، ميشک وەک ئەرز به وشه كێڵرابێت و ماناى تۆو بۆ ماناى ئاو و نەوه زيادكرابێت. له دواى ئەو سەردەمەوه مرۆڤ خۆى به نەوەى هەتاو دانابێت و نەورۆز لەو دەمەوه وەک يادوەرى بوونى ئاو و هەتاو كرابێت.

قوبەى (كوبەى) ئيزدى له رووى بوونييەوه جێگەى سەرنجه چوونكه نەک بنەكەى له دوو سێپاڵوو كه شەش پاڵوو دەكات، پێكهاتووه بەڵكو لەسەرو شەشپالووەكەشەوه، هەشتپاڵووه، لووله دوانزه سێپالووەكەى و پوپەى دوانزەپاڵوكه لەيەک خالدا وەكو ناوک له ناوەندا بەيكتر دەگەن و له ناوكى قوبەكەشدا جێگەى ئاگر هەيه كه تاوه و مەليک تاوس لەسەر قوبەكەوه وەک مەليک راوەستاوه. تاوس بەو مانايه هەتاوه و له ناوەندى ئاسمانداية و به خودا دانراوه. هەتاو گەرما و رووناكى بەخشەو سەرچاوەى گۆڕانى پلەى سارد و گەرمايه. سارد و گەرماش بەو مانايه وزەى جياوازن و سەرچاوەى شەپولى ئاو و هەتاون. هەتاويش بوەته نەوەى خوداوەنده ئاوييەكان و دەيسەلمێنێت كه ئاو و تاو بوونيان بەيەكەوه بەستراوه. لەيكچوونى شەپولى ئاو-هەتاو ماناى ئەفراندنى هەيه و وەكو زمانيش بۆ زمانى ئەو جووتيارانه دەگەڕێتەوه كه كيلانى ئەرز و مێشكيان داهێناوه و لەسەر ئەو بنەمايه پەرەيان به خۆيان و تۆوه جياوازەكانى بوون داوه.

بۆ زياتر تێگەيشتن له شەپۆلى ئاوى سەربەردەكه كه شێوەى لەبزينەيى وەرگرتووه و شەپۆلەكان بەرز و نزم له كەمەرياندا له يەكترئاڵاون، دەبێ بگەرێينەوه بۆئەفسانەى ئەفراندنى سۆمەرى و گڵێنەى ئوبەيديەكان تا له پلەى گۆڕانى سارد و گەرمى گيان وەک ماناى ئاو-هەتاو كه تاويان هەيه، تێبگەين، چونكه ئەو مانا بەخشينه وەک (مار و مەل) يان مەليک تاوس، نەک هەر له دينى ئيزديدا ماناى هەيه، بەڵكو له دينەكانى ترى وەک (زەردەشتى، جوو، فەلا و ئيسلام)دا مانا هەڵەوگێراويان هەيه. ئەو دوو مانا جياوازه رەنگدانەوەى ئەريينى لەسەر ئاراستەى پەروەردە هەيه. له ماناى ئەرينى دينيدا پەسندكردنى ژيان وەک درێژكراوەى سروشت و گەردوون، ماناى بەردەوامى ژيان و نەوەيى بوونى هەيه، له ماناى نەرينيدا پەسەند نەكردنى ژيان و مردنه، ژيانەوەييەكى دۆزەخى و بەهەشتيه، ئەوەش هانى ترس/خۆ هەڵخەلەتان/بروا به خورافات دەدات نەک رێگه خۆشكردن بۆ گەشەكردنى هەست به ئاراستەى هوش و هۆشيارى كه يەكبوونى مرۆيى وەک ئەوەى كه بەردەوام روونى ئاو و رووناكى هەتاوه. بۆنمونه له زمانى كورديدا (ناوک) هەر تۆوه و، له دەنگى (ناوک)دا دەنگى ئاو هەيه، مرۆڤيش له شاوەت پەيدادەبێت كه ئاوهاتنەوەيه و ئەوەش له قولايى گيانييەوه هاتووه. گيانيش وەک بوونى سروشت و گەردوون

گیومەترییە و لەسەرەتایی میژووی ئاوەدانیەوە بەماڵی خودا و بەهەشت دانراوە، (ئەرز و ئاسمان) وەک (رۆح و گیان) لەیەکتر جودا نەکراونەتەوە. ئاو کە هاوشیوەی هەتاوە، تاوی هەیە لە ناو چەقی گیاندا، گیانیش بەو مانایە کە دریژکراوەی گەردوونە و ناوکی گیانیش دەمی یەکەمی ساوایە و بە زێدەی دایەکەوە گرێدراوە. زێدە بەو مانایە بەهەشتی ساوا بووە و ئەوەش بۆتە هۆی کە (لێو) وەک مانایەکی سەرەکی بێتەکایەوە. کەواتە نێر و مێ لە بوونیاندا نەوەی ناوکن، قولای ئاو کە زەریاییە و پیناسەی زمانیی لەو روانگە دونیا ئاوییەوە ماوەتەوە، ئەوەش ئەوە دەگەێنێت، داپیرو باپیرانی کورد پیش نیشتەجێ بوونیان لە زاگرۆز ئەو مانایەیان بۆ بوونی خۆیان هەبووە و کە ناوی زاگرۆزیشیان ناوە، مانای زێدە (ئاوایی)ان لێ ناوە و لە وشەی زاگرۆزیشدا (زا،زگ،رۆز) بوونیان هەیە و لەو دەمەوە (رۆژ) بە خودای ئەفریندەری کوتایی کە نوێبوونەوەی رۆژانە و ساڵانەیە دانراوە. ئەو بۆچوونە (ئەفراندن) لەگەڵ مانای خودا بۆ یەکەم جار هێلکە (هیک، خا) داناوە، هاوتان. (هێلکە) هەر وەک (ئاو) شلەمەنیە، (مار و مەل) لە هێلکە پەیدا دەبن و سۆمەریەکانیش ماسی و مەلیان لەسەر گڵینەی ئوبەیدیەکان کێشاوە، بەو مانایەی (ناوک) ناوەندی ئاو بووەو بۆ بوونی دونیای ئاوییان گەڕاندۆتەوە. ناوک و هەتاو یەک مانا دەگەێنن، لە دەنگی (ناو،هەتاو)دا دەنگی (ئاو) هەیە.
داهێنانی ئاوایی سەرەتای بۆ دوانزە هەزار ساڵ دەگەڕێتەوە و لە زمانی کوردیدا مانای (بیر، بیرکاری، بیرۆکە و رۆشنبیر)دا دیارە کە مێشک لە رابردوودا بە سەروەری گیان دانراوە و لە روانگەی زانستی خۆ خوێندنەوە، ئاو و هەتاو گەشەی کردووە. ئەو گەشەکردنە چۆن بووە و کەی بووە، تا ئەمڕۆ مرۆڤایەتی کاری لەسەر دەکەن. ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە زانستی ژیان و بەرپرسیاری مرۆڤە کە کولتوری ئاوەدانی داهێناوە. بۆ تێگەیشتن لە بوونی مرۆڤی و کولتوریی کورد، دەبێت بگەرێینەوە بۆ (مانا کوردییەکان) کە سەرچاوەی ئەو تیگەیشتنەن. لە ئەوەش ئەوە دەگەێنێت کە پیوستە بە خودی خۆماندا بچینەوە و لە هیزو و لاوازی خۆمان تیبگەین و خۆمان لە رق و قینە و شەر بپارێزین، بۆ ژیان و ژیانەوە و ئارامی بینا بکەینەوە. (بیناکردنەوە) بیرکاریە و ژماردنی رۆژ/شەو، مانگ/وەرز/ساڵ لە گۆڕانی پلەی سارد و گەرمیەوە سەرچاوەی گرتووە. داپیر و باپیر مانایان بە بوونە ئاوییەکەی چاخی بەستەڵە داوە و نەوەیان کە کێڵانیان داهیناوە، مانایان بە هەتاوییەکەی وەک ناوکی بوون داوە و ئەو مانایەش لەسەر شیوەی شەپولی ئاو-هەتاوی لەسەر (بەرد، دەورا، لبا، جاجم، بەڕە و فەرش)، سێپالووانە کە سێ ئالیە، مانای پێدراوە. کاتێک پانتای بۆ شەپولەکە زیاد دەکەین، ئەوسا لە ئەژماردە و مانای (یەک، دوو، سێ، چوار) وەک بنەما بیرکاری تێدەگەین کە (دە = ١٠) دەکات. بیرکاری لەسەردەمی گویبکی تەپەیەکاندا وەک ئەژماردنی پلەی (سەرما و گەرما) یان (تاریکی و رووناکی) مانای (رۆژ، مانگ و ساڵی) هەیە. ئەو مانایە سارد/گەرم یان روون/رووناکی کە بەسەرچاوەی ژیان دانراوە.
یەکەم شێوەی نووسین کە بۆ ئاڵووگۆری شمەک بەکارهێنراوە "دێنس" لە پەراوەکەیدا "چۆن نووسین سەریهەڵ"دا باس لە نووسینی داهێنان وەک "هێما-بیرکاری" دەکات. بەواتایەکی تر نووسینی هێمایی دریژکراوەی زمانی هێمای ئەو ئاوەدانکەرانە بووە کە کێڵانی ئەرزیان وەک هاوشیوەی شەپولی ئاو/هەتاوی و ئەرز/ئاسمانی داناوە و وە خودایان بە پەروەردگار و کردگاری سروشت/گەردوونی ناوبردووە. پەروەردگاری و کردگاری بیرکارییە و نەک وشە سازی یەکلایەنی. گەر (باوک یان دایک) بە نمونە وەرگرین، کە لە بنەمادا سێ سەریە (خود، کور،کچ)، لە هەمان شێوەی ڕووەکدایە (ڕەگ، قەد، لق/پۆپ) و بەردەوامی بوونی ئاو-تاون. تیگەیشتن لە مانای هێمایی (پا، پێ، پەر، بەر و بەهرە) پێویستە ڕەچاوی (ئاواز، وێنە)ی مانای "پا" وەکو (لاق، پلە/پێ) بکەین تا باشتر لە ئیتمولوجی زمانی کوردی و شێوەی ژیانی ڕابردووی جووتیاران بگەین کە کێڵانی ئەرزیان هاوشێوەی شاخ/شیو، کێو/کەن وەک شەپولی ئاو/هەتاو مانایان پێداوە.
مرۆڤ وەک تاک و کۆ لە ڕێگەی ئەزمونی ژیانەوە بە بیری خۆی ئاشنا دەبێت و بیری مرۆڤیش لە منداڵیدا زیاتر خەیاڵ و داڵخەیە. بە دەم گەشەی دروستەوە مانای داڵخە و تیگەیشتنی زمان بۆ گەوریی (پێگەیووی هەست و هوش) دەگوێزیتەوە. لە زمانی کوردی و سۆمەریدا بە ئاشکرا دەبیینین کە (ئاو/هەتاو) وەک مانای بوون و هەبوون سەرچاوەی ئەو زانیارییانەن.
گەر سەرنج بدەین لە وشەی (دایەنی) کە مانای دایکایەتی دەگەێنێت، دەور و کاری مێینەمان بۆ ئاشکرادەکات.

تەنیا دەوری نەوە خستنەوە نییە و بەڵکو پیش نەوە خستنەوە، تێگەیشتنە لە مانای پەروەردەگاری کە وەستاییە. لە ئاوازی"dim ()" سۆمەری و وشەی دایەنی (dim) بە دەنگی (دا و دی) دەستپێدەکەن و لە کوردیدا بە مانای دایک و دێ دێن، کەواتە مانای وەستا کەریم (وەستای بەخشندە) کە خودا/خوداژنی دەگەیێنێت.
کاتێک مانای شێوەکاری شەپۆلی ئاوی سەر بەردەکەی گۆبێکلی تەپە -وەکو ئاو لە بەینی (ئەرز،ژێر ئەرز و ئاسمان) وەردەگرین و شێوەکاری جیاوازی ژیانی گیاندار و رووک پێکەوەدەبەستینەوە، ئەوسا دەتوانین هەتاو وەکو تاوی گیانەکەی کە هەناویی و ناوکییە ببینین، یانی بوون و هەبوون وەک روون و رووناکی مانا بە نێر و مێ کە سروشت و گەردوونیە، دەدات. بۆنمونە لە گلینە ئوبەیدیەکاندا ماسی/مەل و لە روانگەی ئیزدیدا مار/مەل هێمای نزمی و بەرزین کە پانتایی ئەرز و ئاسمانیان لە خۆ گرتووە. کەواتە ئەو دوو بەردە کە لە ناوەندی بەردینیەکەی گوبیکلی تەپە، ماس/مەل و مار/مەل خوێندوەی هێماین و بیرکاریان لەسەر کراوە و ئەو مانایەش لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەریدا رەنگدانەوەی هەیە.
مانادان بە دایەنی بۆ زا و زێی نەوە و ژیانەوەی تووە سروشتیەکەی دەگەڕێتەوە، کە دایک هوشیار لێی هوشیار بووە. نەوە لە زێدەی (ڕەحمی) دایکدا وەک رەگی ئاویی کە ژیان و ژیانەوەیە، دەژێتەوە و ئەوەش هاوتای هەبوونی هەستەکەیە کە وەک سروشت تەمەنی مەلاین ساڵی هەیە. دایک لە سەرەتاوە سروشتیانە دایەنی دەکات، و کە نەوە دێتە دونیاوە بەردەوامی بوونیان بەیەکەوە لە زێدە بۆ زیدە (ئاوایی/ماڵدا) هەیە.
پرسیارەکە ئەوەیە مرۆڤ وەک مێ یان نێر چۆن رابردووی ناپەروەردەی خۆی هەڵدەسەنگێنێت و تێگەیشتنی هەبێت لەسەر لاوازی خۆی و ئەو لاوازیانە نەک نەگوێزێتەوە بۆ نەوەی نوێ، بەڵکو ڕۆژانە بە بیری خۆیدا بهێنێتەوە، تا لەو ریگەیەوە کار لەسەر بەهیزکردنی خۆی بدات و دەرگای زیاتر بۆ نەوەی نوێ بکاتەوە. تا نەوە رەگی خۆی وەک هەست ویستی خەیاڵی خۆی داکوتێ و گەشە بە هەستی سروشتیانەی خۆی بدات. بەڵام لە کۆمەڵگای پەککەوتوودا، مرۆڤەکان ئەوەشیان پێ ئەنجام نادرێت، پەککەوتوویی کولتوری دین و دونیان ئاشکرایە، هەر چۆن خۆیان هەڵخەڵەتێنراون واش بەردەوام دەبن لە هەڵخەڵەتاندنی نەوەکاندا، ئەوەش وادەکات کە نەوە بەرپرسیار نەبێت، چوونکە هەر لە منداڵییەوە ڕەگەکەی کە خەیاڵ بووە، نەک هەر شێوینراوە بەڵکو ئاراستەیەکی وای بۆدانراوە لە ڕێگەی هەڵخەڵەتاندنەوە هیدی هیدی (دایک/باوکەوە، مەلا/مامۆستا و سیاسی/رۆشنبیر)ەوە تا نەتوانێ لێی بێتەدەرەوە. ئەگەرچێ لە ئیستادا ئێمە واتای (دایک) دایەنی بەکار دێنین و دەزانین دەنگی (دایک) دایە بە دەنگی "دا" چەقاندن کە سەرەتای ڕەگ دروستکردنە، کەچی ساوا وەکو ڕەگ نابینین، هەر لە ساواییەوە بێ زمان و بەستزمانیان دەکەین و وەکو مرۆڤ مامڵەیان لەگەڵ ناکەین، خەیاڵی خوازیارە و ڕێگەشیان بۆ خۆش ناکەین تا خەیاڵیان ببنە خەون. گرفتەکەش لای ئێمە ئەوەیە کە لە لاوازی و پەککەوتەی و ناپەروەردگاری خۆمان نەگەیشتووین و بۆ نەوەی نوێشمان هەمان رێ دەکێشین.
پەککەوتوویی ئیستامان رەگی لە مێژووماندا هەیەو ئەگەر لە پەراوی هێرودۆتی یونانی ورد بینیەوە، تێدەگەین بۆچی ئاخەمەشینەکان مۆغەکانیان لە ناوبرد. مۆغەکان زەردەشتی نەبوون و بە پیرش ناوبراون، مەبەست لە پیریش ئەزمونی ژیانی تاک و کۆیە کە دەما و دەم / دەستا و دەست لە نەوەوە بۆ نەوە گوازراوەتەوە، ئەگەرنا واتای موغ کە مێشک و بە ماگ و ماژ گۆکراوە، بەم جۆرە کارە گوازتنەوەی مانایان دارشتووە، مانای وایە وشەکە لە "ما" وەرگیراوە. زانینی دیرین و دژ زانین کە لەسەردەمی ئاخامینەکاندا سەریانهەڵداوە، پشتگیری لەو لێکدانەوەیە دەکەن کە موغەکان هەر ئەستیرە ناس و فاڵگەروە نەبوون، بەڵکو دەست رەنگین و هونەرمەند و دەرمان گرەوەش بوون.
مانای وشە لە رابردووە بە هاوشێوەی ئەو مانایانە وەکو بیرەوەری زمانی لە وشەکاندا زانینیان تۆماربووە، هاتووە. مانەوەیان و تۆماربوونیان لە زمانی گفتوگۆدا بۆ شێوەی ژیانی ئاوایی کوردی دەگەڕێتەوە. گەر سەرنج لە وشەی کێڵان و کاری کێڵان بدەین، زانین وزانیاری دێرینە کە لە ڕێگە دەم و دەستەوە گوازراوەتەوە. گوازستنەوەی زانیارییە دێرینەکان کە سروشت و گەردوونین، هاوتای مانای زمانن کە هەست و گفتوگۆ و هۆشی بە گەردوونی داناوە. ئەو مانایانەش تەمەنی هەزاران ساڵیان هەیە، کە کردگاری و پەروەردگاری مانای دایەنی هەبووە.

مانا بەخشی و گەشەکردن لە ناوەراستی خۆرهەلاتدا مانای گرنگی بووە. لە داستانی گلگامیش و گیرانەوەی تووفاندا مانای دەما و دەم/ دەستاو دەست وەک داستانی ئەفراندن مانا بەخشەوە و ئەوەش یانی خاوەنی نەریتی خۆ داهێنان بوون، گلگامیش سەرچاوەی پەروەردەیی و نوێبوونەوە بووە.

لێرەدا گرنگە سەرنج لە پیرۆزی شاخ و ئەشکەوت لە دینەکانی دوای سەرهەڵدانی دەستەلاتی رەها و ئەقلی راستی کە خۆ بەزلزانیە بدەین تا لە مانای مێشکی مرۆڤی دێرین تێبگەین کە وەکو (پیر مۆغانەکان) ناسراوبوون. (سەر) کە سەرچاوەی بەرچاو روونیە و (بیر) قولایە، پێکەوە (رۆشنبیری) پێکدێنن، لە رووناکی رۆژ کە مانای کردگاری و پەروەردگاری هەیە، هاتووە دەگەرێتەوە بۆ رابردووی ئاوەدانییە سەرەتاییەکان کە زاگرۆزیان وەک جێ بە زیدەکرد و مانای هەتاویان وەک سەری بەرد لە گوییکلی تەپە نەخشکردووە. گەر دوو بەرد لە ناوەندی بازنەیەکی بەردەڵانیدا مانای نێر و مێ ئەرز/ئاسمانی نەبێت، چۆن شەپولی ئاو لە زمانی سۆمەری و کوردیدا مانای ئاو/تۆو/نەوەی دەبوو. هەروەها (مۆغ) وەک سەر و سەرچاوەی (رۆشنایی) کە مانادانە بە دونیا ، هاوشیوەی (دار/درەخت) رەگوریشەی بە گیاندا بڵاو بوونەتەوە و (ڕەگ) وەک سەرەتای ژیان دروستبووە.

لە زێدەدا دەست بە ژیان کراوە، زێدە کە بە زێ دەست پێدەکات وەک وشە مانای زیاد دەکات، مرۆڤایەتی لە دوو ملوێن ساڵ زیاترلەسەر ئەم ئەرزە بوونی هەیە، تا دوانزە ساڵ لەمەوبەر، گیاندارێکی لاواز بووە و مەترسی سروشتی زۆری لەسەر بووە. لەگەڵ نیشتەجێ بوونیدا، نەک تەنیا کێڵانی ئەرز بەڵکو کێڵانی مێشک، رێگەی بۆ ئەو زیادبوونە مرۆڤیە سازان کە لە چەند هەزار ساڵیکدا، هاوتا بە کردگاری سروشت بدات بۆ ئەوەی کردگاریانە ژیانی خۆی پەرە پێبدات. مۆغەکان بەو مانایە تێگەیشتنیان لە ناو دونیای مرۆڤایەتیدا دروستکرد و مانا مرۆڤەییەکانیان هێنایەکایەوە. لە زمانی کوردیدا پیر موغان مانای ئەزمونی هەیە کە کار و بیرە، موغیش لەسەر بنەمای تێگەیشتن کار دەکات. (تێگەیشتن) شتێک نیە کە لە قوتابخانەکاندا فێری ببین، بەڵکو وەرگرتنی (مانا)یە لە تەمەنی ساواییەوە، سروشتیانە لە دەوروبەرمان. گەر سەیری فێربوونی زمان کەین لەلای منداڵان ئەو فێربوونە سروشتیەمان بۆدەردەکەوێت. لەو تەمەنەدا زۆر لە منداڵ ناکرێت تا فێری زمان بین، بەڵکو بوونی سروشتی منداڵ خۆیەتی کە پاڵی پێوە دەنێت، بەشداری گفتوگۆ بکات لەگەڵ دەوروپشتی.

کولتوری (مرۆڤبوون) کە جیابوونەوەیە لە گیاندارانی تر، پەیرەوی زانستیە سروشتییەکانە، وەکو مانادان بە وشەکان (زمان، رۆژ، مانگ ، موغ ..هتد) پشتگیری لە تێگەیشتنی کولتوریمان دەکەن بۆ مانای (کێو/کەن، شاخ/شێو) کە شەپولی تاویان لە خۆگرتووە.

(ئامار) لە زمانی سۆمەریدا مانای (ساوا) دەگەیێنێت و (ئامار ئود) مانای (میر رۆژ) دەگەیێنێت. بە گوێرەی ئەفسانەی ئود وەک هەموو خوداکانی تر لە خوداژنی و خودائاویی پەیدابوون، گەر سەیری وشەی (ساوا) لە زمانی کوردیدا کەین و گوێ لە دەنگەکەی بگرین دەنگی (ئاو) دەبیستین.

ئاوازی "ئا"ی سومەری مانایە بۆ (ئاو، باڵ، کات) ئەو مانایەش لە مانای هەتاوی کوردیدا هەیە وەک هەتاو هەڵهات (باڵ/هەڵفرین)، دەنگی (ئاو) و مانای (کات)یان تیا بەدیدەکرێت. هەروەها ئاوازی "ما" لە سۆمەریدا مانای سوتاندن (گەرم و رووناکی) و بەلەم (گەشت بە ناو گەردوون)دا دەگەیێنت، (را) لە سۆمەریدا مانای بێگەردی و تیشکێ کە رووناکی و گەرمی دەگەیێنێت. (بێگەردی) کە خەسڵەتی ڕوونی ئاو و ڕووناکی هەتاوە. دەنگی "هە" کە لە (هەتاو، هەڵم، هەوا، هەنجیر)دا دێن. مانا، وێنە و ئاوازی بزوێنی "ێ / ە" کە جێگۆرکێ دەکەن، ئیشارەت دانە بەو گۆڕانە ئیتمولوجییانە، وەک چۆن ئاو دەبێتە هەڵم و مێشک وەک ڤیدیۆکامێرا وێنەکان دەکێشی.

شێوازی (مانا) دان بە سروشت و گەردوون لای سۆمەری و کورد باس لە شێوەی ژیانی جووتیارانی دێرین دەکات کە هاودەمانە لە سروشت تێگەیشتبوون، تیگەیشتن لە وشەکان بەیانی بەردەوامی ساوایی ژیان وەک ئاو، هەتاو، تۆو و ناوک دەکەن، بەو مانایەش باس لە رابردووی زمانی ئاوەدانکەران دەکەن کە دونیای سروشتیان بۆ دونیای کولتوری گۆڕیوە.

لەو کاتەدا کە مانای ئامار و ئود وەکو ئامار کە ساوایە و ئود کە هەتاو (ڕۆژ) وەردەگرین، ئەوسا لە مانای ساواییەکە دەگەین، وەک رۆژانە و شەوانە کە سروشتیانە دێن و دەرۆن، یان وەکو ساڵانە جێی گەردوونی بە

بەردەوامی ژیان دەکات و بۆتە ڕێگا نیشاندەری جووتیاران لە تۆو چاندن و پێگەیوی و کوتایی و نوێبوونەوەی. ئەم دیاردەیە بە ئاشکراش دەبیرنرێ لە لە دایکبوونی منداڵەوە تا کۆتایی تەمەنی، بە چەند مەرحەلەیەکدا دەروات (دایکبوون و ساوای، منداڵی، میر منداڵای و لاوی و پیگەیوو، پیر و پەکەوتەیی). (شەو/ڕۆژ، مانگ، وەرز، ساڵ) لەو ڕێگەیەوە مانایان پێبەخشراوە و ئەوەش وایکردووە، کە زانایانە کار لەگەڵ رووەک، گیانلەبەر و نەوە لەسەر بنەمای گەورە بوون کە (پێگەیوی) دەگەێنێت، بکەن. بەلام لە ئیستادا مرۆڤ لەژێر کارێگەری مەزاجی پیاوە گەورەکان و ئەحکامی رەهای ئەواندا، تا نەتوانێ لە پێگەیاندنی هەست و هوشی نەوەکانی خۆی تێبگات. دەرئەنجامی ئەو نەفامییە، نەوەی نوێ فێری هەمان نەخۆشی نەریتی خۆیانیان دەکەن و لە رێ بیری داخراوییانەوە ئەوە دەخرێتە سەر ڕێی دینە مردوەکان.

(ئامار/ئود) وەک ئاواز و مانا نزیکە لە مانای (ئەمیر، میر و میراو)، لە ئاوازی میراودا ئاوازی دەنگی ئاو دێتە گوێمان، ئەمەش سەرچاوەی مانای ناوەکەمان بۆئاشکرادەکات کە هاوشێوەی ساوا، نوێیە. گەر سەرنج لە مانای وشەی و ڕۆژ هەڵهات و ئاوابوو بدەین، لامان ئاشکرا دەبێت کە (هەڵهاتن) نوێ بوونەوەیە و (ئاوابوون) ماڵ ئاواییە. ئەمەش مانای گەرانەوەیە بۆ ناو ئاو کە تاریکییە، کەواتە داپیران و باپیران رەچاوی سروشت و گەردوونیان زانستیانە کردووە و لەو روانگەیەوە مانایان بە وشەکانی (ڕۆژ) وەک شەو و ڕۆژ داوە.

ئاو لە سروشتدا کە ڕۆژانەوە و ساڵانە وەکو هەڵم و باران نوێ دەبیتەوە، ئەو نوێبوونەوە بۆ کردگاری کاری "ئامار/میراو" دەگەڕێتەوە و دانانی ئامار لە ئەفسانەی ئەفراندن وەک دانانی میر لە داستانی گلگامیشدا. لە هەردوو بارەکەدا بۆ هەڵبژاردنی میر لەرێی ڕاویژکردنەوە بە پیران هاتۆتەکایەوە و لاوان کارەیان بەجێ گەیاندووە، ئەوەش ئەوە دەگەێنێت کە (تیگەیشتن لە سروشت) یاریدەدەرێکی گرنگ بووە بۆ ئەوەی نوێ تا بەردەوام بن لە سەر ئەوسیستێمە سروشت/گەردوونیە. ئەم سێستێمە تا سەردەمی ئاخامنییەکان(ئاخامەنیشینەکان) بەردەوامی هەبووە و لەدوای باڵادەستی ئەوانەوە بەها رەهایەکان بە ناوی خوداوە داهێنراوە، کورش لە مێژوودا یەکەم کەسە کە دەڵێت خوا بە ناوی خۆمەوە، بانگی کردم، بەڵام ئەو مانایە نە لەگەڵ مانای داستانی ئەفراندندا هاوتایە و نە لەگەڵ مانای داستانی گڵگامیش و تۆفانیش دا هاومانان. چونکە لە هەردوو داستانەکەدا، مانا بە خۆ گونجاندن لەگەڵ سروشتدا کارێکی گەردوونی و مانا بەخشە.

لەگەڵ سەرکەوتنی ئاخامنییەکان و لە ناوچوونی مادەکان و لە ناوبردنی مۆغەکان دا کولتوری جووتیاری و روانگەی ژیانیان کە سروشت/گەردوونی بوو، گۆرا، روانگەی مەزاجی و رەهای ئایدیالی جێگەی گرتەوە. ئەمەش بووە سەرچاوەی پەککەوتوویی نەوەی دوای نەوە، چونکە بۆچوونی رەها کرایە ستاندەردی ژیان و پەروەردە. وەلەهەمان کاتدا بووە رێگر لەبەردەم پەروەردەی نەوەی نوێ دا و سەربەستی تاک لە خۆدۆزینەوە و پێشکەوتن پێشێلکرا. زانین و رەغبەتی تاک گۆرا بۆ بوونێکی مێکانیکی. ژیان وەک بوونێکی داینامیکی رێگرە لە نوێبوونەوەی کولتوری کار و بیر کە هاندەرن بۆ دۆزینەوەی رێگەی ژیان.

گەر سەرنج لە ئێستای کوردەواری لەلای ئێزدیەکان بدەین، وەک میراتی رابردووی بەرێوەچوون، کەڵک لەو سێستێمە وەردەگرن. بەلام تا ئەمڕۆ کەسێکی ئێزدی یان یەکێکی تر لەسەران سەری کوردوستاندا کاری وای نەکردووە تا لەو رێکخستن، لاوازی و هێزی خۆی تێبگات و کار لەسەر ئەوە بکەن وەک (مۆدێلێک) تا لەو رێیەوە گفتوگۆیەکی دروست لەسەر پەروەردەی نەوە، وەکی ئەوەی لە رابردوودا پەیرەویکراوەو بە دۆزینەوەی (رێگا و دوانزە زانست)ناوبراوە. ئەگەرچی دوانزە سێپاڵو لە قوبەی گوبەکلی تەپەدا، ئیشارەت بۆ ئەو دوو سێ سێپالوە نێر و مێ پیگەیووی سروشت/گەردوونی دەدەن.

واتاکانی وەک ما و مێ کە بنەمای ئیتمولوجیان هەیە لە ئامار/میراو کە ئاماراتیان بەرێوەبردووە دەبینرێت، ماون وەک ئەوەی زمان سروشت/گەردوونیە بەلام ما و مێینە ئەو رۆڵی پەروەردەیی خۆیان لە دەست داوە کە دایانە وەک ئەوەی لە زیدەی خۆیان و ماڵ (زیدە) دا بوویانە. ئەوەش بۆ لە دەستدانی ئەو بنەما دەگەڕێتەوە کە (گفتوگۆ)ی بەو مانا هەستیارییەی کە تێگەیشتنە لە (ویست و پیوست)ی نێر، وەک ئەوەی کە تەنیا خۆیان ببینن و پێناسەی خۆیان لابێت کە کێن، نەک وەک ئەوەی کە هەن و بوونی ئیستاشیان لە منداڵیەوە بە ناوی ئەوەی (وشە) هی خودایە و لەلایەن مردووەکانەوە شێوێنراوە. بۆ تێگەیشتنی زیاتر لە مانای "ما" کە نەمری ژیانە، وەکو ئەوەی (ئاو، تۆو و نەوەیە)، شەو/رۆژانە، دەگۆرێت. تێگەیشتن لەو گۆرانە تەنیا لە رێی زانینی هەستی خۆمان و نەوە دێتەکایەوە. چوونکە ئێمە لە منداڵیەوە شێوینراوین، (بڕوامان) بە بەردەوامی بڕوای مردوەکانەوە و نەمان توانیوە خۆمانی لێ قوتار بکەین، لە هەموو پەیوەندیەکی سروشتی کە هەست و کولتورین، رۆژانە دەگۆرێن، بێبەش بووین. بە رۆژانە دەگۆڕیت و ئەوەش ئەوە دەگەینیت کە زانیاریەکانی رابردووە کە وشەین ، مانای رابردووە دەگەێنن وەک شەو و رۆژ نوێ نابنەوە، کە نوێ نەبنەوە مانای وایە دژی ژیان رادەوەستنەوە. بۆنمونە داستانی تۆوفان کە نوح دەیگێرێتەوە، راستەوخۆ نوح خۆی وەک (باپیرە گلگامیش) داناوە، ئەوەش ئەوە دەگەینیت، کە نووسەری داستانەکە کارەکتەرێکی بە ناوی نوحەوە دروستکردووە، چوونکە لە گیرانەوەکەی گلگامیشدا بۆمان دەردەکەوێت کە گلگامیش خۆی داستانەکەی نووسیووە ، چوونکە کە گلگامیش یەکێک بووە لە مەلیکەکانی سومەرێکان و وەکو مەلیک هەوڵی داوە، کۆمەلگاکەی لەسەر بنەمای سروشت/گەردوونیە کولتورییەکەی بەرێوەببەرێت. بۆ ئەوەی ئەو کارە بە ئەنجام بگەیەنێت داستانی نووسیووە و لەو رێیەوە رۆشنبیرانی سەردەمەکەی هانداوە کە ئێستایانە کار لەسەر داهاتووی نەوەیان بکەن. داستانی تۆوفان گەرانە لە دوای مانای نەمری، گلگامیش زانیوەیەتی کە (ئاو، تۆو و نەوە) وەک (هەتاو) رۆژانەوە و ساڵانە نوێ دەبنەوە، مردن وەک کاژ فڕیدان واییە و لە داستانەکەشدا ئەو مانایە بەرجەستەیە. گلگامیش لەگەشتەکەیدا گەراوەتەوە بۆ لای داپیر و باپیرانی کە لە کەوشەنی ئەرز و ئاسماندا ژیاون و بەو مانایەی کە ئەوان جووتیار بوون وئاوەدانکردنەوەی (گوبیکلەی تەپە) بۆ ئەواندەگەرێتەوە. کاتێک ئەوان وەک داپیر وباپیر وەردەگرین، ئەوسا لە مانای ئاو و تاو تیدەگەین، کە لە زاگروز هەڵهاتووە، داپیر و باپیرە گەورەی گلگامیش نیشتەجێ سەرەتییەکانی ئەم شوێنە (زاگرۆز)بوون، نەوەی ئەوان وەک شەو و رۆژ /ئاو، هەتاو، ژیان دەبنەسەر. ئەو ژیانەی ئەوان کە مانای ئاوەدانیە، پاراستی ئاوەدانی نەمرییە و لە داستانەکەدا ئەو مانایە ئاشکرایە و رەچاودەکرێت. گلگامیش لەسەردەمی خۆیدا هەستی بەوە کردووە کە ئینکیدوکان (ئەکەکەدیەکان) لەو مانایەی ژیان تێنەگەیشتوون، مشەخۆرانە ژیانیان کردووە، نەک بەرپرسیارانە کار لەسەر خۆیان بکەن و لە مانای بوونی خۆیان کە سروشت/گەردوونیە تێبگەن.

ئیتمۆلۆجی "ما" (ژیا) یان مانا کە نەمریە و بەردەوام بوونی ژیانە، (تۆو) یان "خا" لە رێگەی (زا و زێ)وە وەکو ئاو/هەتاو نوێ دەبێتەوە، ئەو نوێبوونەوەش هاوشیوەی تێگەیشتنە لە مانای زمان کە (پلە گوشتە، گفتوگویە).

ئەو مانایەش بەرانبەر بە (بروێن و نەبزوێن) یان دەنگی (بەرز و نزم) و "ما ()ma"ی سۆمەری کە مانای بەلەمە، دێت. بەڵەم وەک مەلەوانێک، وزە دەستوێنێ تا لە ئاودا (ژیاندا) بمێنتەوە، ئەوەش ئەو دەگەێنێت کە بەکاربردنی بیرکاری لە ماناداں بە وشە وەک (هۆ و ئەنجام) بە مانای تێگەیشتن لە (هەڵە و راستی) بەرانبەرە بەهەڵهاتن و ئاوبوونی رۆژ. خەیاڵ، خەو، هەست و هۆش بەهان شیوەی سروشتی رۆژ کار دەکەن. تێگەشتن لەو مانایانە سەرچاوەی هوشیاریی بووە بۆ دۆزینەوەی رێگای ژیان، ئەوەش لەلای گلگامیش و سۆمەرییەکان سەرچاوەی وزەی خۆداهێنان بووە.
هەروەها لە داستانی گلگامیش و تۆفاندا پێناسەی مان(ژیان) وەکو سەردەمەکەی کراوە و لە هەردوو داستانەکەدا کار لەسەر مانا وەک کار و بیر کراوە و ئەو مانایەش لەگەڵ ڕوانگەی دایەنێتی لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەریدا هاوشێوەن، بۆنمونە ئابزۆ بە خوازیار بۆ لە ناوبردنی نەوە دەنگەدەنگەکەرەکان کاردەکات، بەلام خواژن رێگرە و لە داستانی گلگامیشدا، گلگامیش ئەنکیدو لە ناو نابات، بەڵکو دەیکاتە هاوڕێی خۆی و هانی دەدات هەمان رێگەی ئەو هەڵبژێرێت تا لە مانای نەمری (ئاوەدانی) بۆ ئەنکیدوکانی تر روون بکاتەوە، کە (ئاوایی) نەمری تاک و کوێ مرۆڤە لە (تۆو و نەوە)دا نوێ دەبێتەوە. نەوە ئەو مانا بەرزەی پێدراوە بۆ ئەوەی لەباربێت بۆگۆڕان بە پێی سەردەم. بۆنمونە لە ئەفسانە و داستانەکاندا نەوەی بۆ بەڕێوەبردنی خیزانی خوداکان و کاری گشتی ئەماراتەکان ئامادەکراون و پیرەکانیش لە ئەنجومەنەکەدا دەنگیان لەسەر گۆڕانکارییەکانی سەردەمیان داوە و کۆمەڵگای دێرینیان (ئاواییە دێرینەکان) لەسەر بنەمای تێگەیشتن وەک مانا هێمایییەکەی کە سروشتی بووە، بۆ گەردوونی نوێ بۆتەوە. نوێبوونەوە گۆرانە و گۆڕانیش لە مانای شەو و رۆژ بۆ ساڵ گۆڕاوە، مانای وایە تێگەیشتنیان بۆ پێگەیوی رووەک، گیاندار و مرۆڤ هەبووە. ئەمەش وایکردووە کە مرۆڤی دێرین ئاهەنگی (نوێبوونەوە) ساڵانەیان گێراوە. گۆڕانی شەو/رۆژ بۆ ساڵ، دوو گۆڕانی سەرەکی لە مانای سروشتی ومانای ئاویی دا کرد، مانای سروشتی گۆرا بۆ مانای گەردوونی و مانای ئاوی بۆ مانای هەتاوی. هەتاو کە ئاسمانیە و ئاسمان بەو مانایە بە مەزن دانراوە و رۆژیش ناوکی بووە، بەڵام لەو کاتەوەی کولتوری گەورەبوونی نەوە بێماناکراوە، مرۆڤی مەزن وەک (ئیمپراتور، فەیلەسوف و پەیامبەر) هاتوونەتەکایەوە و سەرچاوەی مەزنییان پێدراوە، وایکردووە کە نوخبەیەکەی خۆ هەڵخەلەتینەری کۆمەلایەتی، مشەخۆرانە لەسەر هەژاری و کۆیلەیی زۆرینە ژیان بکەن.
پرسیار ئەوەیە؛ باشە چۆن، لە ئێستای ئیمپراتوری ئەلکترونیەدا کە لە نێو هەموو کەرتەکانی ژیاندا و کاریگەری ئەرینی و نەرینی لەسەر نەوە هەیە، بتوانرێت رێگە بۆ نەوە ئاسانبکرێت تا دوای خەیاڵ و خەونی خۆی کەوێت و هەستی سروشتی ون نەکات و گەشە بە هۆشی بدات. تێگەیشتن لە هەست وەک سەرەتای خەیاڵ، مەرجی سەرەکیە بۆ تێگەیشتن لە هوش، کە خۆ ئامادەکردنە بۆ ژیان. ئاڵوزی و بە بازارکردنی کار درێژەدانە بە کۆیلەییمان. ئاشکرایە لە خۆ گەیشتن کارێکي ئاسان نییە و لە نەوە تێگەیشتنیش کە (داهاتوویيە) گرانترە، بەڵام محاڵ نییە گەر ڕەچاوی کار و بیری سروشتی و ناسروشتی خۆمان و نەوە بکەین.
لە ئێستای پەرەوەردەی خیزان، قوتابخانە، دین و سیاسەتەدا نابینایین و کەمتەرخەمین لە پەروەردە کردنی نەوەدا، وەکو ئەوەی (کەس) مانای (سەر) نەبێت و پێکەوە وشی (سەرکردە) پێکدێنن، بە واتایەکی تر (کەس) هەست و هۆشە کە کار و بیرە نەک پلە گۆشتی (جگەر)، بەڵکو   نەوە "دەست" و "سەرمایە-()saĝ"یيەی خوێ و کۆمەڵگاکەیەتی کە بە بەردەوامی مرۆڤیی و کولتوریە.
کارو رۆڵی دین وایکردووە ببێتە کۆیلەی وشە مردوەکان، سیاسەتمەداران وا کار لەسە نەوە دەکەن تا ببنە خزمەتکاری فەرمانەکانیان، بازاری ئەلکترۆنیش لە بیر نەکەین کە دەوری بێسنووری هەیە لەسەر نەوە، هەستی گەشە نەکات و ببێتە گەمەیەک بەدەستییەوە. یاری بە هەست و هوشی دەکرێت، ئەمەش گرفتی سەرەکی سەردەمە، رۆشنبیری کوردیش لاسایی ئەم رێرەوە دەکات و چاوێلکەی مۆدێرنی لەسەر چاوی خۆی کردووە و نابینێت کە چاوێلکەکە دونیابینی لێڵکردووە، تاکو تێگەیشتنی بۆ گرفتی خودی خۆی و کۆمەڵ نەبێت. گەر نیشانەی پرسیار بەرانبەر تێگەیشتنمان لە دونیای ئیستادا دانێین، لامان ئاشکرا دەبێت؛ مشەخۆری، پەککەوتوویی و ناکردگاری کاری رۆژانەی هەموو تاک و کۆیە. گەر بە بیر و کاری خۆماندا سەبارەت بە پەروەردەکردنی نەوە نەچینەوە و لە داهاتوودا نەیکەینە بابەتی تایبەت، ئەوا چۆن ئێمە بێبەری بووین لە مانای دونیایی خۆمان، ئاواش نەوەی نوێ

بێ مانایانە ژیانی خۆی دەکات و ئاشکرا نابێت بە ڕێگا دوونیاییەکەی. ژیان بۆ منداڵ تا تەمەنی پێگەیووی، خەیاڵە، منداڵ لەو تەمەنەدا ناسکە و لە دونیا وەک خەیاڵی خۆی کە هەستکردنە، تیدەگات، بەڵام ناتوانیت مانای پێ بدات، چوونکە مانا ئەبستراکتە و بە دەم گفتوگۆی هۆشمەندانەوە، تێگەیشتن لە ئەبسترکەتی مانا وەکو (خۆشەویست، خودا، دین، بوون ...هتد) دروستدەکات. تیگەیشتن لە بوونی منداڵ وەک خەیاڵ، گرنگە کە بیری گەورەکان ئەو خەیاڵە منداڵیە نەشێوێنن و وەڵامی ئامادەکراویان بۆ پرسیاری منداڵان نەبێت.
نەوە هاوشیوەی تۆو پێدەگات و مرۆڤە ئاوەدانکەرانی جیهانی لە رابردووە هەستیان بەو مانایە (خۆدۆزینەوەیە) کردووە، بە ئاشکرا لە زمانی کوردیدا، کە هەڵگری ئەو مانا سروشت/گەردوونیانەیە دیارە، ئیشارەتە بۆ ئەو روانگەیەی کە کێڵانی ئەرز و میشک سەرچاوەیان بوون. بۆ ئەوەی تۆو بچینریت، پیوست بە کێڵانی ئەرز دەکات، پاکژکردنەوە لە دڕگ و داڵ، پەین ڕێژی و ئاودانە، ئەژماردە کردنی کات تا تۆو بە ئەنجامی پێگەیووی بەروبوومی رووەکی یان دار و درختی بگات، ئەمەش لە ریی کولتورێکی جیاوازی خۆیەوە هاتوتەکایەوە. مانای وایە مرۆڤی جووتیار ئەو وشانەیان وەک وشەی زمان، مانگ و رۆژ لە هێماییەوە بۆ بیرۆکە ژیاندۆتەوە، هەمان مانایان لە ژیانی خۆیاندا پەیرەوکردووە، چوونکە لە مانای (ئاو) بوون بە (هەتاو) کە خودا و خوداژنیە ئەو گۆڕانەیان بە دیکردووە و ئەو گۆڕانەشیان وەک ئەفسانە و ئەفسانەی زمان دڕشتووە و لەو روانگەیەوە ژیانی خۆیان لە (راوکەری ە کۆکەرەوە) بۆ (نیشتەجێی و ئاژڵدار و جووتیاری) گۆڕیووە. ئەو گۆڕانە گەورەترین شوڕشی مرۆڤایەتی بووە و لە ماوەی چەند هەزار ساڵێکدا هاتوتەکایەوە، کە پێشتر وێنەی لە دونیای مرۆڤایەتیدا نەبووە.
بەلام لەو دەمەوە کە دەستەلات و پارە دەستیان بەسەر هەموو بەشەکانی کۆمەڵدا گرت، (ژیان) وەک مانای خۆش بێماناکرا، پارە و دەستەلات بوونە سەرچاوەی خۆهەڵخەڵەتان و پەروەردەکردن. مرۆڤ لەو دەمەوە خەیاڵی سروشتی لە دەست داو، گەردوونیش وەک ئەرز مانای (خاک)ی پێدراو وەک ئامرازی بەرهەمهێنان سەیرکراو دەرئەنجامیش (مرۆڤ) وەک (خاک)، کرایە کۆیلە.
 وشەی "ئەستیرە" لە زمانی سۆمەریدا بە "مەولان()" گۆکراو، مەولانە لە کوردیدا ناو بووە بۆ ڕێبازی پیران کە بە پیر بەرماڵ (بەری ماڵی خودا) و بە مەلای دوانزە زانست هاتووە. لە ناو ئیزدیەکاندا پیر تا ئەمڕ ئەو ناو و مانایەیان ووننەکردووە. کەواتە درەوشانەوەی مەولانە (مەلای دوانزە زانست) بۆ تیگەیشتنیان لە روونی ئاو کە بیرە (بیری ئاو/بیرکردنەوەی مێشک) و ڕووناکی هەتاوە، کردگاری و ژیانەوە بووە کە ئاو تۆو و نەوەیە.
با بۆ جارێکی تر لە مانای (ئاو/هەتاو) وەک ناوەند و ناوکی ژیان لە بەینی ئەرز/ئاسمان دا بڕوانین، تا لە مانای ڕوونی/ڕووناکی و زانستی زمان وەک کار و بیری رابردوو تێبگەین، کە چۆن جوتیار لە رابردوودا مانای بە خۆی، خودا، خوداژن لە بەینی خاک و خۆردا داوە و بەو مانایەش خۆی بە (ئاو) کە (ئاو، تۆو و نەوە)یە، داناوە. چونکە لەو مانایەدا (کات و جێ) بە مانای (تاو)ی ئاو وەک باران و هەتاو دراوە، ژیانەوەش کە (زا و زێ)یە دەوران دەورانە و بوون بەردەوامی هەیە. زا و زێ وەک ئاو و ئاوایی ، را و رێ، خا و خێ (خوێ؛ نمەک؛ خوا) مانای نوێ و خوداژنی هەیە کە بە (ئاو) لە ئەفسانەی ئەفراندی سۆمەریدا ناسراوە و ئەو مانا ئەفسانەییە لە وشە کوردیەکاندا ماوەتەوە. ئەو مانا زمانییە بەرهەمی هەزاران ساڵی کار و بیرە، بنەمای خۆ بینینەوە وای لە داپیر و باپیران کردووە، بوونی نەوە   وەک (کۆرپە، ساوا، منداڵ، میرمنداڵ و لاو، پیگەیوو، پیر و پەککەوتوو) مانا بەخش بن.
ئەوەی لێرەدا جێگەی سەرنج و پرسیارە، تەنیا نەوەکانی ڕابردوو نەبوون ئەم خاکەیان ئاوەدانکردۆتەوە ؟! بەڵکو زمانەکەشیان بووە کە مانایان بە کێڵانی (ئەرز و مێشک) بە (تۆو؛ ئاو؛ نەوە) کە ژیانەوەیان لە خۆگرتووە. (ژیاننەوە) یانی ژان و ژانیش خۆ داهێنانەوەی نەوەیانەیە کە نەک هەر سروشتیە بەڵکو کلتوریشە. چوونکە واتای زمان هەر مانای ئەو پلەگۆشت نییە، کە لە دەمی مرۆڤدا هەیە، بەڵکو پەروەردەکردنی هەستی ئەو پلەگوشتەیە (جگەرە) کە هوشیارانە ژیانی سەردەم بکەن و ئەوەش کار و بیری پەروەردەییە، تاکو نەوە لەسەر پا و پێی خۆی وەک مرۆڤ کە هەتاوییە، بوەستێت.
کەواتە بۆ ئەوەی نەوە سروشتیانە پەرە بە خۆی بدات، پێوستە نەوە لە ساوییەوەوەک ئەوەی (زمان) بە (ئاو و

تۆو) ناساندوویەتی، (گەورەبوونی ساوا تا لاوێتی)، هەمان گرنگی پێبدرێ کە سروشت/گەردونیە، گرنگی بە گەشەکردنی خەیاڵی لە دونیایی ئێستاماندا، لە هەموو کات زەروورترە، لە کاتێکا کە بەها کولتوریەکان زیاتر ئاڵوز و گرانتر بووە. کەواتە نابێت ئەوە لە رێگەی مەزاجی دایک/باوک، مەلا/ماموستا و سیاسی/رۆشنبیر وەک ساوا و منداڵ مامەڵە بکرێت، بەڵکو پیوستە بە دەم گەورەکردنیەوە رێگە بۆ بیری کە خەیاڵ و داڵخەیە، خۆشبکرێت و ئەوەش مانای وایە کە بەخێوکەران چاوی ئەوە بکەنەوە بەو مانا سەرەکییەی پەروەردەگاری دەگەیێنێت. سروشت تا ئەمڕ گەورەترین سەرچاوەی پەروەردە و پەروەردگارییە، هەبوونی هەست دژ بە پەروەردەگاری و کردگاریی، قسە جوونەوەیە، مانای ئەخلاقی خۆهەڵخەڵەتاند و ئەوە هەڵخەڵەتاندنە دریژە دانە بەو گەندەڵەییە کە پەککەوتەیی و نابەرپرسیارییە.

کەواتە چۆن، خێزان و قوتابخانە لەو تێبەگەن کە پەروەردە (دایەنی)یە؟ (دایەنی) داڵخەییە و منداڵ وەکو (رەگ) و داڵخەش وەک (بیر) بکرێتە بەرنامە و هەڵخەڵەتاندنی دین و دونیا کوتایی پیبهینرێت. لە داوی ئەوەی کە ئەوە گەیشتە تەمەنی لاوی دەبێت بە مێژووی دین و دونیا ئاشنابکرێت تا بتوانێ مانای ئیستا لە سەر بوون، هەبوون و داهاتوویان وەک کولتور لا دروستبێت.

کولتور کە مانای لە کێڵان و کێڵانیش مانای لە زمان وەرگرتووە. زمان ≥≥≥ کێڵان ≥≥≥ کولتور.

سومەر و کورد زمانیان وەک "زوان-eme" گۆکردووە، سومەر و کورد "دایەن-eme"یان بۆ دایکی کە زمانی دایکە گەراندۆتەوە، ئەوەش ئەوە دەگەێنێت کە پێویستە ڕۆڵی مێینە بۆ مێینە بە جێبهێڵرێت، چۆن (زا، زێ) سەرەتا و رێگا خۆشکەر بووە بۆ ئەوە تا بتوانێ لەسەر پا و پێ خۆی بوەستێ. ئەو ئەرکەش کە مێینە هەیەتی، تەنیا لە رێی خۆدۆزینەوەی خۆیەوە کە (کێی)یە، بە ئەنجام دەگات. ئەمەش بەو مانایەی کە (رێبازی کولتوری)مان تاکە سەرچاوەیە بۆ گەیشتن بەو مەرامە **(کە هەرکەس لەسەر رئی خۆی بژێنرێتەوە)!**

مێخ	سومەر]	ئەکەدی	ئینگلیزی	کوردی
	eme	mušēniqtu	[NURSE] "wet nurse"	[دایەنیکردن] "دایەن"
	eme	lišānu	[TONGUE]. "tongue; language"	زوان (پلەگۆشت)؛ زمان (گفتوگو)
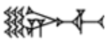	inti	alaktu	"way, path"	رێ، ریباز
	in	pilku	"sector"	کەرت، لا
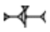	ti		“arrow”	تیر

داری ژیان

زاراوەی "داری ژیان" لە وشەی دار و ژیان پێکهاتووە. لە داردا ڕەگ و تۆو بەردەوامیی ئاون، سەوزی و پەلبلاویەکەشی وێنەی هەتاون. لەم ڕوانگەیەوە داری ژیان کە کردگاری پەروەردەگاریە، وێنەی سروشت و ئەرز لە خۆ دەگرێت و ئاو و هەتاو بە سەرچاوەی ماناکەیەوە وەک هەمیشە سەوز لکاون. سەوز وێنەیە بۆ بەردەوامیی نوێبوونەوەی ژیان، ئەمەش بەو مانایە کە زوان وەک گیان و ژیان و جیهان مانای پێی داوە. ئەوەش نەمریی ژیان دەگەیەنێت. بەڵام لەم پەیوەندییەدا پرسیارێک لەبارەی خودی نەمریی[i] دێتەگۆڕێ: ئایا خودا یان گەردوون بە چ مانایەکی زوان نەمرە؟ لە وەڵامدانەوەی پرسیاری نەمریدا زوان بە هەموو وشە داهێنراوەکانی و هەموو ماناکانییەوە دەکەوێتە ژێر پرسیارەوە بەبێ ئەوەی مرۆ بە وەڵامێکی دروست بگات، یان ئەوەتا مرۆڤ هەوڵی وەڵامدانەوە دەدات و بەوەش دەخزێتە نێو ئەو هەڵە گەورانەوە، کە پێشبینیی ئایدیال مەزاجیانەوە و مێتافیزیکیانە وێنەی کردووە. ئێمە ئەمڕۆ دەزانین، کە نەک تەنیا زوانی دونیا، بەڵکو زوانی دینەکانیش لە بەردەم مانای بوون و هەبوون یان بوونی گەردوون و ئەو شێوازەی مانای دێنەیەکانی دوایی مانایان بە خودادا داوە، بێوەڵام ماونەتەوە.

ئەم بێوەڵامیەی زوانی دین و دونیا وا دەکات، کە ئێمە بیر لە وەڵامێک بۆ ئەو بابەتە وەک ڕاستی و دروستی نەکەینەوە، بەڵکو لەبریی ئەوە بیر لە مانای وشەکان بکەینەوە، کە وەک ئەوەی مێزۆپۆتامیاییەکان لەسەرەتاداهێناوە و لە داویی ئەوانیشەوە ئیمپراتور و پەیامبەرەکان ماناکانیان وەک تێگەیشتنی زوانیەکانیان مێتافیزکیانە داهێناوەتەوە. بۆ نموونە داری ژیان کە مانای هەمیشە سەوز دەگەیەنێت، هاوتایە بە مانای "زوان"ی دووفاقی وەک ئاو و هەتاو یان ڕەگ و پۆپ یان ئەرز و ئاسمان، بەو مانایەش گەردوون و خودا بە ڕووناکیی ژیان (داینامێک) دانراون.

() 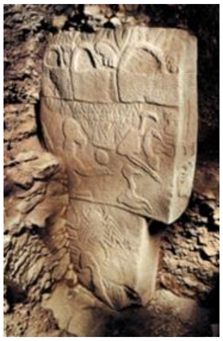

شیوەکاریەکانی سەرەوە هێماین و بیرکاریان پیش چاو خراون، وێنەن بۆ داری ژیان کە ئاوەدانکەری سەرەتایی ماناکەی داهێناوە و نەریتە جیاوازەکانی دوای بەردەوامیان بە نەریتە شێوەکاییەکەی داوە و بە دوای سەرهەڵدانی پیت دا ئایدیالانە وێنە و ماناکەی وەرگێڕاوە یان وەرگێران بۆ نەرێتە زوانیەکان هێدی هێدی وەک پیداویستی و مەزاجی دەستەڵاداران نەک سروشت – گەردوون کراوە.

میرات و ژیان

مانای گۆشتی و گفتوگۆیی "زوان _ eme" کە هێمایە بۆ خۆناسین و تێگەیشتنی بیرکاریانە لە میزۆپۆتامییە دێرینەکانەوە بۆ زوانی کوردی ئەمڕۆ ماوەتەوە، بەڵام ئەستەمە بزانین، کە ئەو زانین و پێناسەیە بە تەواوی بۆ چ سەردەمێک لە گەشەی زوانی مرۆڤایەتی دەگەرێتەوە، بەمەش سەرچاوەکەی بدۆزینەوە. لەگەڵ ئەوەشدا دەبینین، کە دووانەی نێر و مێ هاوتا بە بوونەکەیان و توانای "بینین و بیستنیان"، یان خۆشەویستیی هاودەمییان، سەرچاوەی مانای زوانی ئاو و هەتاوییەکەی بوون. مانای ئاویی و هەتاویی کە مانای ئەفراندنی ژیانی لێکەوتووەتەوە، لە تۆو و کشتوکاڵکردنەوە سەرچاوە دیدەییەکەیی بیرکارییانە ڕۆشن بۆتەوە و لەو ڕۆشناییەشەوە مانادان بە هێما کراوە و نووسێنی سیستەمی هێمایی و نووسینی مێخەکیی لێکەوتووەتەوە. مێخی () "زوان _ eme"(٥٢٠٠) ساڵ لەمەوبەر هاوشێوەی وشەی زوانی کوردی پێناسەکراوە و هەردووکیان هاوتا بەیەک دەوەستنەوە، هێندە نەبێت کە جیاواز گۆ دەکرێن. ئەو هاوتایی و جیاوازیەیان سەرچاوەی هێما زوانییەکەی لەوەوبەریان وەک بەردەوامی مانا ئاشکرا دەکات. ئەم مانا دووانیەی زوان هاوتایە بە مانای سروشت کە گەردوونیانە وێنە کراوە و ئەو وێنەیەی زوانیش هاوتایە بەو مانایەی زوان کە ئەمڕۆ وەک "هاردوێر و سۆفتوێر" یان دیجیتاڵ باسی لێوە دەکرێت. ئەمەش نیشانەیە بۆ دەوڵەمەندیی زوان کوردی کە دەگەڕێتەوە بۆ بەردەوامیی زوانی شارستانی دێرین، واتا ئەو شارستانییە کە پەیرەوی لە ئاواز و وێنە وەک بنەمای ڕێزوان دەکرد و هاوکێشەیانی بە شێوەی بیرکاری و گیومەتریانە دەهزراند. زوانە هێماییەکە ئاوایی چاخی بەردینی وەک کەڵەکە بەردەکانی گۆبیکلی تەپە ڕێکخستووە و وەک ڕووناکی مانای بە ڕێکخستنەکە داوە، کە زانستی سەرەتایی بووە، ئەوەش ئاوەدانی دین و دونیای دامەزراندووە، کشتوکاڵ و ئاژەڵداری سەرچاوەی ئاڵوگۆڕ و گفتوگۆکردنەکەشی گەشەی بە سێستەمکردنەکەی داوە. بەمەش دین و دنیا لەو دەمەدا بارگاوی بوون، بە زانستی مرۆڤی کە هاوتاکردنی جیاوازیی سروشت و گەردوون بووە و ئەو هەوڵەیان سەرچاوەی هوشیارییان بووە.

بەڵام کە کومەڵگەی میزۆپوتامیا کەوتە بەر شاڵاویی کۆمەڵگەی ڕاوکەر و کۆکەرەوەی لە گەشەکردن پەکی کەوت، چونکە ئەم کۆمەڵگە مشەخۆرە مانای زوانی بێ گفتوگۆ بە چێژی تاک و مەزاجەوە گرێدا و لێرەشەوە ناوەرۆکی ژیانی بە ئاراستەی پێچەوانە ئاوەدانیەوە برا. وەک سەرەنجامی ئەم ڕەوشە میزۆپۆتامیا و شار ـ دەوڵەتەکانی دێرین خزانە نێو جیهانبینیی دژبەرەوە و ئەوجا ناهاوتایی دەستەڵات ئیمپراتۆرییەکانی خستەوە. ئیمپراتۆرییەکان، یەک لە دوای یەک، هاوشێوەی خەلیفەکانی دەسەڵاتی ئایینی، خەریکی بەیەکدادان بوون و بۆ مەبەستی خۆسەپاندن زوانی گفتوگۆییان سڕییەوە، بەوەش تەنیاماڵوێرانییان خستەوە. ئاخر ئەوان کۆتاییان هێنا بە شێوازی هاوتاکردنی جیاوازیی زوان وەک خۆناسین(چێژ)ی تاک و گفتوگۆ. جگە لەوە دونیابینیی سروشتیش تێکەڵ بەو زوانە تاکڕەوە کراوە و کولتووی پێچەوانەکردنەوەی ژیان بە مردن دامەزرێنرا. واتا دوو بۆچوونی دین و دنیا هاوتا و جیاواز و ناهاوتا تێکهەڵکێشی یەکدی کران و بەو ڕێیەشەوە پارادۆکسی زوان یان زوانی ئیمپراتۆر تێگەیشتنی خۆی ناساند. لە دینەکانی زەردەشت و یەهودی و مەسیحی و ئیسلامدا ئەو پێناسە پاردۆکسەی زوان کرا بە سەرچاوەی خۆناسین، ئاخر ئەو دینانە دژواریی دین و دنیایان تەنیا پینە کرد، بۆ ئەمەش پشتیان بە لۆژیکی راڤەکردن بەست و بەزۆر خۆیان کرد بە سەرچاوەی مانای کۆتایی زوانی دین و دونیا کە ئاوەدانی دین و دونیا لەسەر بنەمای لە خود کە خۆ ناسینە و خودا کە "پەنهای نوێبوونەوە()" سروشتی و گەردوونی تێبگەن.

سەرەڕای ئەوە ڕەوتی ئەو گۆڕانە هێشتا هەر مایەی لێهزرینە، چونکە واتای بۆ ژیانی ئەمڕۆی مرۆڤەکان هەیە. ئەمڕۆ لە بنەڕەتدا دایک و باوک، مامۆستا و مەلا، ڕۆشنبیر و سیاسی، کرێکار و جوتیار، بەرپرسیارن لە بەکاربردنی زوان، واتا لەو هەقیقەتە کە وشە کردارە و مانادان بە کردار داهێنانە، نەک ژیان بێمانا بکەن، لەو شێوەیەدا کە ئایدیۆلۆژیەکان بۆ مەبەستی دەسەڵات ئەنجامی دەدەن، لێرەشدا بە وشە سەیر و سەمەرەکانی وەک شەیتان و تیرۆریست و هتد زوان ئەتک دەکەن، بەمەش بەردەوام هەوڵی بێماناکردنی سروشت و ژیان و گەردوونی مانا دەدەن. لە بنەڕەتدا بێبەشکردنی مرۆڤ لە مانادانەوە بە زوان مرۆڤی تووشی زەلیلی کردووە و سەقەتی پەروەردەی خێزان، قوتابخانەی دین و دنیا و سیاسە رۆڵی بەرچاویان هەیە، کەواتە ئەوە خودا یان ڕووناکی نییە کە مرۆڤی بە زەلیلیی دین و دونیا گەیاندووە. ئەمڕۆ نوێبوونەوەی مرۆڤ لە خۆرئاو وەک رابردووی مێزۆپۆتامیا لەسەر ئەو بنەمایە گەشە دەکات، کە چۆن تۆو پێویستی بە "کێڵانی ئەرز و بە ئاو و هەتاو و پەیین و پاکژ کردنە لە گژوگیا"، بە هەمان شێوە نەوە پێویستی بە "نان و ئاو و زانست" هەیە تا درێژە بە خۆشی بوونی خۆی نەوەیانە نەک پەکەوتووانە بدات، ئەوەش گفتوگۆ سەرەتایەکانن کە ئەو مانا بنەماییە لەلای "ساوا و منداڵ و مێرمنداڵ" بەرجەستە دەکەن، نەک زانگۆکانی کە رۆحی خۆبەزلزان و نەزانینی خودی کە سروشت _ گەردوونیە تێدا دەچێنن. بەرجەستەکردنی زوان بە مانا سروشتی و گەردوونیەکە بۆ نەوە لە ساواییەوە تا چواردەساڵی مانای گەمەی هەیە و ئەو مانایە گەشەی پێدەدا نەک فێرکردنی زۆرکاریانە کە ترسە لە رۆحیدا بەرجەستەدەکات. نەوە لە هاوکیشەی زوان مانای بۆ گەمەی ژیان و ڕێگە بۆ لاوی و پێگەیوییەکەی وەک نێر و مێ تا هەستی بەرپرسیاریتی بەرەوە هۆشمەندی گەشە پێبدات، ئەوە ڕێگەی بۆ بەهرەی سروشتیی دەگوزەرێنێت و گەشە بە خۆی دەدات و سودێش بۆ کۆ دەبێت. نەوەکان لە رێگەی بەرپرسیارییەوە، نەک کۆپێ رابردووی باوانیانەوە، هاوشێوەی گۆڕانی دونیا ئاو و هەتاو دەبن و دەتوانن مانا بە گۆڕانی دین (زانست _ ڕووناک)ی سەردەمەکەیان بدەنەوە: مانایەکەی هاوتا بەو بنەمایە کە ئاوایی دین و دونیا سروشتی و گەردوونییانە لەسەری دامەزراوە. ئەوە ڕووناکییە کە بە سەرەتا و کۆتایی مانای دین و دنیا دادەنرێت، نەک ئایدیاڵێک کە مانای لە وەرگیرانی نەریتە تێکشکاوەکانی ئیمپراتۆرە خۆ بەزلزانەکانەوە وەرگرتووە.

وشەی "زوان" کە گۆشتییە، ئەو مانا زوانییە ئاشکرا دەکات، کە چێژی زوان بە معریفەی سەرەتای داناوە و ئەو سەرەتایەی زانینی زوانیش لە رابردوودا پەرەی بە نەوە داوە، بە زوانی گفتوگۆیی، بەڵام داستانی ئادەم و حەوا کە دژبەری زانینی لکاوە بە داری ژیانەوە، زوانی ئادەم یان داستانی ئادەمی دژ بە مانای زوانی گفتوگۆیی نێر و مێیە و ئەفسانەی "ئابزۆ و تیامات" کە نەرمی ئاویی و ڕووناکی هەتاویی بووە، نەفی کردۆتەوە. بۆچوونی نەفی ماڵکاولی و شەڕی هانداوە. ئەفسانەی داستانی ئەفراندنی سۆمەر کە لەسەر بنەمای کار و بیری مۆغ (مێشک)

دامەزراوە و مانای بە زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی دەدا، رێگری لە نوێبوونەوەی زوانی گفتوگۆ ناکات، کە بەهاا کولتوریەکانی گۆڕێوە، بەڵکو هانی گفتوگۆی مرۆڤی گەردوونیانە داوە و ڕێگە بۆ زانین زیاتر کردۆتەوە، لەو زانینەشەوە زوان بەهای کولتوری کە داهێنان بووە، بە دەستمایە و سەرمایەی نەوە کردووە و هەر لەو جۆرە جیهانبینیەدا ئەژداد (ئاب) بەرز دەنرخێنرا. ئاخر میزۆپۆتامیا لە چەند هەزار ساڵێکی ئاوەدانکردنەوەدا مرۆڤایەتیی لە چاخی بەردینەوە کە تەمەنی مەلاین ساڵ بووە، بۆ دۆزینەوەی نووسین و کانزاتوانەوە و کشتوکاڵ و ئاژەڵداری گواستەوە، لێرەشدا سەرچاوەی زانستیی ئەوان بریتی بوو لە گفتوگۆی نێر و مێ کە دووسەرە بە دەسمایە و سەرمایەی مرۆڤایەتی ئەنجام دەدرا، چونکە میزۆپۆتامییەکان زانینیان هاوتا بە مانای ڕووناکیی ژیان، یان ئەفراندنی سرووشت و گەردوون، سروشتیانە بە گەردوونی ماناوە ئاوییان بە هەتاوە بەستەوە. بە پێچەوانەوە سەرهەڵدان و خۆسەپاندنی ئیمپراتوری نەوەکانی بەدووی یەکدیدا لە مانای "خۆناسین"ی "بوونە گیانداری"یەکەیان (نەک "گیان") بێبەشکرد، ئەوەشی بە ئامرازی ئەو ئەقڵە دینییە کرد، کە چێژی زوانی گۆشتیی بە بنەمای زانینی ڕووناکی ئەبستراک دانا، واتا دژی ڕووناکیی ئاوی و هەتاوی وەستایەوە، کە ئاوەدانی جیهانی دێرینی بەرهەمهێنابوو. بێماناکردنی زوانی گفتوگۆیی و بەرزنرخاندنی زوانی گۆشتیی هانی مشەخۆری و مفەتخۆریدا، خۆبەزلزانین و خۆهەڵخەڵەتاندنی ئەندێشەی کە لاسای و کۆپی ئەوی تر لە جێگەی نوێبوونەوە نەوە دانراو و نەریتی وشە پەرستی جێگە گرتووە.

بێگومان ئەم لێهزرینەی بەردەست ئەوە نییە کە داوای گەڕانەوەمان بۆ چاخی بەردین بکات، بەڵکو ئەوەیە کە مانا بە زوان وەک ئاواز و وێنە بدینەوە تا خود (نەوە) لە مانای ژیانی خۆی کە ئەزموونی سروشتیە لە بارە گەردوونیەکەی بگات، کە ئیستاییە و لەسەر ئەو بنەمای گەشە بە خودی و لە بیرکاری و گێومەتریی مانا کە بوون لە هەبوونیەکەی تێبگات، تا نەبێتە مشەخۆر و نابەرپرسیارانە ژیان نەکات. ئەمەش لە بنەڕەتدا نوێبوونەوەی نەوە و ژیان و کردگاری مانا بەخش دەکات. بە پێچەوانەوە ئەندێشەی گەڕانەوە بۆ دنیای ئاوڵەمەیی (بەهەشتی) لەو شێوەیەدا کە "تەورات" یان زانست و چەپ وێنەی دەکەن، هیچی دیکەی لێناکەوێتەوە، کە خۆمان دەکەین بە ئامرازی ئەقلی خۆبەزلزان، ئیمپراتۆری و کۆلۆنیستی، بەمەش خزاویمان بۆ نێو داوی تۆڵەکردنەوە لەیەکتر، کە بەردەوامی بە ناسەقامگیریە دەدات.

بەشی دووەم
"فەرهەنگۆک"

پێشگۆتن

بۆ ئەم پرۆژەیە وەرگێرانە کە لەم شێوەیەدا لە بەردەمی خوێنەردایە، ناوێکی تایبەتم هەڵبژاردووە و بریتییە لە "فەرهەنگۆک"ی ئاو بە تاو. مەبەستی من لە هەڵبژاردنی وشەی "فەرهەنگۆك" کەمکردنەوە و بچوککردنەوەی پرۆژەکە نییە، بەڵکو ئەوەیە، کە ئەم فەرهەنگۆکە لە بەراورد بە "پرۆژەی فەرهەنگی پێنسلڤانیای سۆمەری ()" کە سەرچاوەییە، هەموو وشە و ڕاڤەکردنەکانی سۆمەرناسانی لەخۆنەگرتووە، بەڵکو تەنیا ئەو وشانەی لەخۆگرتووە، کە کۆمەکمان دەکەن، لە بیرۆکەی ئاو و تاوی کوردی تێبگەین، کە هەردووکیان بەردەوامیی ئاواز و وینە و مانای "ئا" (ئاو) و "ئود" (خۆر)ی سۆمەرین، یان بەردەوامی زوانی گوتیەکانن کە بە میرات بۆ کوردیی ئەمڕۆ ماوەتەوە.

بەڵگەی من بۆ ئەم تێروانینە کە دەرچەی (مەبدەئی) سەرجەم شرۆڤەکانی نێو ئەم فەرهەنگۆکەیە، ئەوەیە کە کوردستانی دێرین شانۆی شۆڕشی کشتوکاڵی و نیشتەجێبوون و ئاوەدانیی شارستانی مێزۆپۆتامیا بوو. ئەم ڕووداوە هاوکات کاریگەریی لەسەر ئاگایی دانیشتوانەکەی و زوانی ئەو نواندووە. بە دیدی من وشەی "ئاو"ی کوردی و "ئا"ی سۆمەری کە هەر سێ واتای "ئاو، تۆو، نەوە" ("water; semen; progeny") لە خۆ دەگرن، سەر بە زوانی

جوتیارانی ئەو دەمەن. جگە لەوە کاتێک گریمانەی زوانەوانی وای دادەنێت، کە کورد لە ڕووی ڕەگەزەوە سەر بە زوانی هیندۆئەورپاییەکانە، ئەوا بە پێچەوانەوە ئەمڕۆ مرۆڤناسان کورد بە درێژکراوەی ئەو کۆمەڵگە مرۆڤیانە دادەنێن کە لە چاخی بەردینەوە لە نێوان هەردوو ڕووباری کەمەر مانگی میزۆپۆتامیادا نیشتەجێ بوون و زوانەکەیان بریتی بووە لە زوانی ئێلیتی (دەستەبژێری) ئێرانیەکان (هیندوئەروپایەکان) ().
ئێمە گەرەکە بۆ نزیککەوتنەوە لە شێوازی هزینی دانیشتوانی مێزۆپۆتامیا بگەڕێینەوە بۆ ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری [] Enuma Elish (When Above] ()، کە لە بنەڕەتدا دەربڕینی ئەو شێوازە هزرینەیە کە جوتیار داهێنەری بووە. ئاخر چۆن بۆ نموونە ئاینە یەکتاپەرستەکانی وەک یەهودی و کریستیانی و ئیسلام لە کرداری ئەفراندنی خودایەکەوە دەردەچن، ئەوجا ئەو سێ ئاینە بەم ڕوانگە هزرییەی خۆیان شەقڵیان بە هزر و هەستی هەڵگرانی ئەو ئاینانە و زوانی گەلەکانیان داوە، بە هەمان شێوە ئەفسانە ئەفراندن وەک دەربڕینی ئاگایی مێزۆپۆتامییەکان هاوکات دەربڕ و ئاوەڵاکەری زوانەکەیان بووە. لە بنەڕەتدا ئەو بەراوردکارییانە کە من لە فەهەنگۆکەکەدا ئەنجامم داون، بۆ خۆ بەزلزانین نەبوو، بەڵکو هەوڵێکن بۆ سەلماندنی ئەو ڕاستییە کە بنەمای زوانی کوردیی ئەوڕۆ، کە ڕێگە ژیان بووە، درێژکراوەی زوانی مێزۆپۆتامییەکانی دێرینە کە نیشتەجێیانی ئەوێ لەسەر بنەمای کولتوری کێڵان لە رابردوودا دایانهێناوە.
ئێمە گەرەکە هاوکات بۆ پتر نزیکبوونەوە لە ئاگایی دانیشتوانی مێزۆپۆتامیا هەوڵبدەین، هەندێک دۆزینەوەی شوێنەوارناسیی بخوێنینەوە، بۆ ئەم مەبەستەش گڵێنەی ئوبەیدییەکان و بەردەکەی گۆبەکلی تەپە (gobekli tepe) گرنگترین دۆزراوەن، کە تێیاندا جیهانبینیی سروشتی (ئاو) و گەردوونیی (هەتاو) مێزۆپۆتاییەکان دەردەکەوێت، هەروەها بەشێک لەو نەریتی بیناکردن و کۆڕ و کۆبونەوانە لە کار و بیری ئێزدی و یارسانیەکاندا تا ئەمڕۆ پارێزراون.
لەم جێیەدا بە پێویستی دەزانم جیاوازییەک لە نێوان ئەم فەرهەنگۆکە و پڕۆژەکەی پێنسلڤانیادا ڕوونبکەمەوە: لە پڕۆژەکەی پێنسلڤانیادا مانای وشە ئینگلیزییەکان بەرانبەر دەنگ/ئاواز و وێنە و مانای مێخەکان دانراون. مێخەکان بەگوێرەی ستاندارتی دەنگیی خوێندراونەتەوە و هەرکەس بخوازێت لەو لایەنە دەنگییە تێبگات، دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ سەر لینکی پڕۆژەکەوە و کلیک لەسەر ئەم نووسراوە() بکات، تا باشتر لە گۆکردنی مێخەکان تێبگات. لێ من ئەو بنەمای گۆکردنەم بەراورد بە گۆکردنی وشە و بیرۆکە کوردییەکان وەرگرتووە، لێرەشدا ئامانجی من ئەوەیە، کە لەیەکچوون و بەردەوامی و گۆڕانی دەنگ، وێنە و مانا، بخەمە پێش دیدی خوێنەر، هاوکات خزمایەتی و بەردەوامیی زوانی مێزۆپوتامیای دێرین لە زوانی سۆمەری و کوردیدا دیاربهێنم _ هەردوو زوان کە لە ڕووی واتاوە زادەی شێوە ژیانن.
لێ من هەروەها بە پێویستی دەزانم ڕەخنەییانە لەبارەی سۆمەرناسان ببێژم، کە ئەوان بە وردی پرسیاریان لە وێنە و دەنگ نەکردووە. ئەوان مانایان بە گۆتنی وشەکان داوە. ئەمە وادەکات، کە پەیوەند بە پێناسەکردنی وشەکانەوە گومان لە هەندێک بۆچوونی بەپەلە یان هەڵەی ئەوان بکەین. ئاخر ئەوان زوانی سۆمەرییان بە مردوو داناوە و ڕایانگەیاندووە گۆیا زوانی سۆمەری هیچ پەیوەندیەکی بە زوانەکانی ئەم سەردەمەی خۆرهەڵاتی ناڤینەوە نییە کە بەردەوامیی زوانی دانیشتوانی مێزۆپۆتامیای سەروون، لەنێویشیاندا بە تایبەتی زوانی کوردی. ئەوان تەنیا پێمان دەڵێن، کە سۆمەرییەکان لە مێزۆپۆتامیای خواروو، لێ گۆتی و ئیلامییەکان لە مێزۆپۆتامیای سەروو ژیاون، لێرەشدا بۆمان ڕوون ناکەنەوە، کە چۆن ڕوانگەی زوانیی ئەوان یان بنەمای هێمایی و بیرکاری لە زوانی ئەوان و زوانی کوردیی ئەمڕۆدا هاوشێوەیە. ئێمە بەم فەرهەنگۆکە، هەروەها ئەم تێروانینە هەڵەیەی ئەوان سەبارەت بە زوانی سۆمەری دەخەینە ژێر پرسیارەوە.
جگە لەوە دەخوازم ئاماژە بۆ ئەوە بدەم، کە من لەم کارەی وەرگێڕان و ڕاڤەکردنی زوانی سۆمەری و کوردیدا بە دیالێکتی سۆرانی و کۆمەڵێک فەرهەنگی کوردی () کارمکردووە و لە ڕاڤەکردنی وشە و مێخەکاندا تێبینیم نووسیوە. لێرەدا گومانم نییە، کە ئەگەر توانا و شارەزاییم لە زوانی دیکە و لە دیالێکتە کوردییەکانی دیکەدا هەبووایە، ئەوا کارەکەم لە ڕووی راڤەکردنەوە مانابەخشتر دەبوو.

A) ئا-(

a [ARM][باڵ]

a [ARM] (6115x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. a_2 "arm; labor; wing; horn; side; strength; wage; power" Akk. ahu; idu.

[1]	𒀉						a_2
+	-0 (6115x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		55	5564	482			

1. arm (4381x/72%)له ئەنگوستەوە هەتا سەرشان

2. labor (1734x/28%) ۱. کرێکاری. ۳. ئەرک. ۲. کار؛ فەرمان

3. wing بالی باڵندە؛ پەل .

4. horn شاخ .

5. side لا.

6. strength توانا؛ هێز؛ گوڕ.

7. wageکرێ .

8. power توانا؛ هێز؛ وزە.

Akk. ahu "arm, side, bankلا "; idu "arm; side".

[1993-1997] J. Krecher, RlA 8 157; 162.

[1993-1997] M. Stol, RlA 8 163.

[1990] T. Krispijn, Akkadica 70 5 wn31; 22 n70.

تێبینی: کاتێک مانای مێخی (𒀉) وەک "باڵ، کار، باڵی باڵندە" بە وێنەی "شاخ"ی ئاژەڵ، کە دوو پەلە، بەراورد دەکەین، ئەوسا لە مانای وشەکانی "لا، توانا، کرێ، هێز" وەک تەواوکەری کردارکە کە کارە تێدەگەین. لەم ڕوانگەیەوە مانای وشە سۆمەری و کوردییەکان لە سروشتی کارەوە وەرگیراون.

a [BIRD-CRY][هاواری ـ مەل؛ قاو]

a [BIRD-CRY] (2x: Old Babylonian) wr. a "a bird- cry"

[1]	𒀀				A		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. a bird-cry (2x/100%) (وەک خوێندن) هاواری باڵندە.

[2004] N. Veldhuis, Nanše 288.

[1987] M. Civil, NABU 1987/48.

تێبینی: هاواری مەل یان قاو مانایە بۆ بەرزبوونەوەی دەنگ. لێرەدا گەرەکە ڕەچاوی لایەنێک بکەین: دەنگی "ئ" نزمە یان ئاسۆییە و دەنگی "ا" بەرزە یان ئەستوونییە، بەم مانایەش ئاوازی a / "a" ئا"ی سۆمەری و کوردی لە یەک هێمای زوانەوە سەرچاوەیان گرتووە.

a [TIME][ماوە؛ دەم؛ کات]

a [TIME] (3x: unknown) wr. a_2 "time"

[1]	𒀉					a_2	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							3

1. time (3x/100%).

تێبینی: لە کوردیدا وشەی "ماوە"، "گا" بە مانای "کات و جێ" دێن. وشەی گا لە کوردیدا برگەیەکە و بە دەنگەکانی "گ"ی ئاسۆیی و "ا"ی ئەستوونی دەردەبڕرێت. برگەی "ما" بە مانای "نەمرد، ژیا، ماوە، ماگە" دێت و بنەما برگەییەکەش لە وشەی "ما"، "گا"، "ئا"دا هێمایە بۆ سەرەتای ڕێزوانی زوانەکە. بەڵێ لەوەش زیاتر، "ما" کە مانایە بۆ نەمری، هێمایە بۆ بەردەوامیی کات و جێگە، ئەوەش بنەمای مانا لە برگەکاندا ئاشکرا دەکات. بۆ نموونە مێخی (𒀉) کە بە a / "a" ئا" گۆکراوە و سۆمەرناسەکان لە پڕۆژەی پێنسیلڤیانادا بە مانای "باڵ" و "کات"ی مانا دووفاقی ڕاڤەیانکردووە. باڵ هێمایە بۆ بەرزبوونەوە و نزمبوونەوە و بڕینی مەودا، کە ئاسۆیی و ئەستوونییە، بەم مانایەش ئاوازی "ئ"ی ئاسۆیی و "ا"ی ئەستوونی مانا لە وێنە زهنییەکەوە وەردەگرن کە خۆخوێندنەوەی سروشت ـ گەردوونە وەک گیان، ئەم شێوازی مانادانەش هاوشێوەی مانای بوونی دوو خودا گەردوونییەکەیە کە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری وەک ئاو باسی کردوون. جێگەی سەرنجە کە لە مانای برگەی a/ " ئا"ی سۆمەری و "گا"ی کوردیدا هاوشێوەیی کات و جێ هەیە و نیشانەیە بۆ دووفاقیی مانای وشەکانی وەک "زوان"ی کوردی و "eme"ی سۆمەری. لەو وشانەدا سەرەتا و کۆتایی وەک مانای سروشتی و گەردوونی بەلایەک، وەک وشە و بیرۆکە بەلایەکی دی، دەبینرێن.

a [WATER] [ئاو]

a [WATER] (2329x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. a "water; semen ; progeny" Akk. Mû ; rihûtu

[1]	𒀀				a (e_4, ea)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		193	1227	892		1	9

1. water (2329x/100%) ئاو
2. semen شاوەت؛ تۆو
3. progeny (نەمام) و کژوگیا (نەوە) ساوای گیاندار

Akk. mû "water"; rihûtu "progeny; sperm".

[2002] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 92 39.

[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 696.

[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 242.

[1989] P. Steinkeller, SDU 142 n410.
See ETCSL: a=water.
تێبینی: ئەگەر سەرنجێک لە وشەی "ئا(a) "ی سۆمەری بدەین، ئەوا دەبینین کە ئەم مانایانەی هەیە" :ئاو، شاوەت، تۆو". "ئاوهاتنەوە" لە زوانی کوردیدا بە وشەی ئاو دەستپێدەکات، ئەو مانایەش لەگەڵ مانای وشە سۆمەریەکە و نیگاری شەپۆلی ئاوی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە ()هاوتا دێتەوە. لێرەدا دەتوانین تێبینی ئەوە بکەین، کە مانای مێخ و وشە کوردییەکە پەیڕەویی هاوکێشەی "ئاواز + وێنە" دەکەن، بنەمای مانادانەکەش بیرکارییانە لە هێمای بینین و بیستنەوە وەرگیراوە .جێگەی سەرنجە، بڕگەکانی وەک" ئا، گا، ما، کا" پەیرەویی هێما و سیستەمی هێمای زوانی زیهنی دەکەن کە زوانێکی بیرکاریانەیە، یەکەم نووسینی دونیاش بە سیستەمی نووسینی هێمایی و بیرکاریی ()ناودەبرێت.

a aĝ] COMMAND[ئەمر، فەرمان] [
a aĝ [COMMAND] (116x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. a$_2$ aĝ$_2$ "to command; to instruct" Akk. (w)u'uru
(a[arm] + aĝ[measure])[باڵ + ڕۆیشتن)

[1]	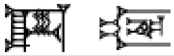				a$_2$ aĝ$_2$		
+	-0 (116x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2		5			

1. to commandفەرمانکردن .
2. to instruct فەرمانپێدان.
Akk. (w)u'uru.
[2001] F. Huber, ZA 91 175-176.
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 72-74.
[1997-1998] R. de Maaijer and B. Jagersma, AfO 44-45 284.

a bad [SPREAD] [ئاوڵە؛ کردنەوە]
a bad [SPREAD] (15x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. a$_2$ bad "'to spread the arms'" Akk. ?
(a[arm] + bad[open]) (باڵ + کراوە).

[1]					a$_2$ bad		
+	-0 (15x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. 'to spread the arms' باڵکردنەوە
Akk. ?.
تێبینی: ئاوازی "ئا باد (a bad) "و ئاوەڵە بە بڕگەی "ئا (a) "دەستپێدەکەن. ئاوازی "ئا باد" و "ئابەدان" مانان بۆ ئاوەدان و شاری ئابادان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان تا ئەمڕۆ بەو ناوەوە ماوە. جێگەی سەرنجە کە بڕگەی "ئا باد"ی سۆمەری بەرانبەر "ئا دان"ی کوردی دەوەستێتەوە

a de [IRRIGATE] [ئاودان]
a de [IRRIGATE] (112x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. a de$_2$ "to irrigate (by flooding)" Akk. šaqû ša eqli
(a[water] + de[pour])(ئاو + تێکردن)

[1]					a de$_2$		
+	-0 (112x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

1. to irrigate (by flooding) (بەلافاو) ئاودێر

Akk. šaqû ša eqli "to irrigate".
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 242.
[1990] K. Maekawa, BSA 5 127-128.
[1982] K. Maekawa, ASJ 4 88-89.

تێبینی: ئاوازی "ئا دی(a de)" ی سۆمەری و "ئاودان، ئاودێر"ی کوردی بە بڕگەی "ئا (a)" "دەسپێدەکەن و مانان بۆ کرداری "ئاو-دان". جێگەی سەرنجە کە ئاواز، وێنە، و مانای "ئا دی a de / و "ئاو دان" لە کردگاریی "ئاو"ەوە وەرگیراون. ئاو لە زوانی سۆمەری و کوردیدا بە "تۆو" (کە ساوایە، کە نەوە و نەمامە) دانراوە. ئەو پێناسەیەی "ئاو" لە سەرەتای ماناداندا بە ناوی شارەکانی وەک "ئارەفە" و "ئۆر uru" هاتووە کە هەردووکیان "ئاوایی" و "ئاوەدان"ن یان "ئاودێری"ن. لەم ڕوانگەیەوە زاراوەی "ئا دی a de" ی سۆمەری و "ئاودان"ی کوردی بیرکارییانە لە هێمای زوانییەوە داهێنراون. ئێمە بە هەمان شێوە لە هۆنینەوەی "داستانی ئەفراندن"ی سۆمەریدا دەبینین، کە گەردوون (ئەرز، ئاسمان، ئەستێرە) لە گیانی خودا ئاوییەکان دروستکراوە. مێژووناسان ئاوەدانی دەگەڕێننەوە بۆ نیشتەجیبوونی مرۆڤ، لەم پەیوەندییەشدا دێرینترین ئاوەدانی لە گۆبەکلی تەپە دۆزراوەتەوە. نیگاری سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە و وشە سۆمەری و کوردییەکان مانای هاوشێوەیان هەیە و درێژکراوەی مێژووی ئاوەدانین.

a dug [IRRIGATE][ئاودان]
a dug [IRRIGATE] (128x: Ur III) wr. a dug_4 "to irrigate (from canal water)" Akk. šaqû ša eqli
(a[water] + dug[speak])(ئاو + گوتن) .

[1]		a dug_4
+	-0 (128x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			105				

1. to irrigate (from canal water) (لە ڕێگەی جۆگەوە) ئاودان.
Akk. šaqû ša eqli "to irrigate".
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 68-69.

a gi [DEFLOWER] [بێ-بنکردن؛ کونکردن]
a gi [DEFLOWER] (14x: Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. a gi; a gi_4 "to deflower" Akk. naqābu
(a[water] + gi[turn]) (ئاو + سووڕانەوە)

[1]		a gi
[2]		a gi_4
+	-0 (14x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

1. to deflower(کونی دەکات) ئەیگێ
Akk. naqābu "to penetrate sexually (کێر بۆ ناو قوز) بردنە ناوەوەی , deflower".

تێبینی: ئاوازی "ئا گی (a gi)" و "ئەیگێ" بە بڕگەی "ئا" و "ئە" دەستپێدەکەن و مانان بۆ گانی نێر و مێ کە تازە گوڵ دەکەن و بە دوای زگ پڕ لە ئاو دەبێت و ئەوەش ئەو دەگەینێت کە داپیر و باپیرە جووتیارەکان چوون مانایان بە جووتداوە، ئاوش مانایان بە جووتبوونی نێر و مێ ئاویانە داوە یان ماناکەیان بۆ ڕابردووی دونیا ئاویی دەگەڕێتەوە، کە ڕێگە بۆ گەشەی تۆو سروشتی گەردوونیانە کردۆتەوە.

a ĝar [IRRIGATE][ئاودێر ؛ ئاویار]
a ĝar [IRRIGATE] (102x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. a ĝar "to irrigate" Akk. rahāṣu
(a[water] + ĝar[place])(ئاو + جێگەی؛ شوێن)

[1]		a ĝar (a gar)
+	-0 (102x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			67	1			

1. to irrigateئاوداری
Akk. rahāşu "to flood".
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 68-69.
[1990] K. Maekawa, BSA 5 128.
[1982] K. Maekawa, ASJ 4 88-89; 90.

a rah [DROWN] [ژێر ئاو کەوتن]
a rah [DROWN] (18x: Ur III, Old Babylonian) wr. a ra-ah; a ra "to drown" Akk. ?
(a[water] + rah[beat])(ئاو + لێدان (ژێرکەوتن)

[1]		a ra-ah
[2]		a ra
+	-0 (18x/100%).	

1. to drownنوقمبوون؛ ژێر ئاو کەوتن

a ri [IMPREGNATE] [ئاوس]
a ri [IMPREGNATE] wr. a ri "to impregnate" Akk. rehû
(a[water] + ri[impose])(ئاو + سەپان)

[1]		a ri

1. to impregnate سکپڕکردن؛ ئاوس
Akk. rehû "to pour outتێکردن ; have sexual intercourse with لەگەڵی داگان بکا".
تێبینی: ئاوازی "ئا ری" (a ri) "و" "ئاوس" بە برگەی "ئا(a)" ، کە وێنەیە بۆ مێخی ئاو( ) ، دەستپێکردووە. لە دەنگی ئاوسیشدا، دەنگی ئاو بەردەوامیی وێنەی ئاوە، کە ئاوسانەکەی ئەفراندووە. بەو مانایە چەمکی ئاو، ئاوەدانی و ئاوسان بەردەوامی داستانی ئەفراندن و زوانی نیشتەجێبووەکانی مێزۆپۆتامیان کە ئاواییەکانی چاخی بەردینی ناوچە شاخاویەکانیان داهێناوە.

a sur [URINATE][[میزکردن
a sur [URINATE] (6x: Ur III, Old Babylonian) wr. a sur "to urinate"
(a[water] + sur[press]) (ئاو + گوشین)

[1]		a sur
+	-0 (6x/100%).	

1. to urinate بکات میز
[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 81.
تێبینی: میزکردن دەرکردنی (گوشینی) ئاوە لە گیان.

a tu [WASH][شتن]
a tu [WASH] (150x: ED IIIb, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. a tu_{15}; a tu_{17}; a tu_5 "to wash, bathe" Akk. ramāku
(a[water] + tu[cvve])

[1]		a tu_{15}

[2]		a tu_{17}
[3]		a tu_{5}
+	-0 (150x/100%).	

1. to wash, bathe شۆردن؛ خۆشتن
Akk. ramāku "to bathe, wash os,.".
[1993] W. Sallaberger, Kalender 65 n284.
[1984] J. Postgate, BSA 1 106.

a'abak [SEA] [زەریا؛ دەریا]
a'abak [SEA] wr. a-ab-ba "sea (water)"

[1]	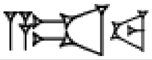	a-ab-ba

1. sea(water) (ئاو) دەریا؛ ئۆقیانوس
See ETCSL: a-ab-ba=sea(water).

a'ambar [WATER] [ئەمبار؛ عەمبار]
a'ambar [WATER ئاو] wr. a-ambar "marsh water " Akk. ?

[1]		a-ambar

1. marsh water (ئەهوارِ)زۆنگاو
See ETCSL: a-ambar=marsh water
تێبینی: ئاوازی " ئا ئەمبار (a'ambar) "و ئەمبار و ئەهوار بە برگەی "ئا" و "ئە" دەستپێدەکەن.

a'aš] SIGN [ئیما؛ هێما] [
a'aš [SIGN] wr. a_2-$aš_2$ "sign" Akk. īttu

[1]		a_2-$aš_2$

1. sign
Akk. īttu "sign". نیشانە هێما؛

a'aš [SUPPLIES] [ئازووقە]
a'aš [SUPPLIES] wr. a_2-$aš_2$ "supplies" Akk. hišihtu

[1]		a_2-$aš_2$

1. suppliesئازووقە؛ تیفاق؛ بژێوی
Akk. hišihtu "requirement".١) پێویستی (٢ داواکاری؛
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 74.
See ETCSL: a_2-$aš_2$=requirement.

تێبینی = a [ARM] : باڵ = aš [CURSE] . نەفرەت.
سۆمەرناسەکان ئاوازی "ئا ئاش" ($aš_2$-a_2) بە مانای ئازووقە لێکداوەتەوە. جێگەی سەرنجە کە برگەی "ئا" سەرەتای مانایە لە ئاوازی وشە سۆمەری و کوردیەکەدا. هەروەها ئاش و ئاسیاو یەک مانا دەگەیەنن، جگە لەوە هەردووکیان بە مانای چێشت و ماسی و گیا دێن. ئاش و ئاسیاو و ئازووق هەر بە ئاوازی "ئا" دەستپێدەکەن و هێمان بۆ مانای خواردن و خواردنەوە.

ab [COW][مانگا]
ab [COW] (5272x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, 1st millennium, unknown)
wr. ab_2 "cow" Akk. arhu; littu

[1]					ab$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		141	4956	164		7	1

1. cow (5272x/100%)مێینەی فیل و نەهەنگ و گامێش مانگا؛
Akk. arhu "cow"; littu "cow".
[1995] R. Englund, OrNS 64 394.
[1995] M. Stol, BSA 8 175; 178.
See ETCSL: ab$_2$=cow.

ab [FISH] [ماسی؛ ماهی]
ab [FISH] (1x: ED IIIa) wr. ab$^{ku}{}_6$ "a fish"

[1]				ab$^{ku}{}_6$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

1. a fish (1x/100%).ماهێ

ab [SEA] [ئوقیانووس]
ab [SEA] (51x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. ab; a-ab-ta "sea" Akk. tâmtu

[1]	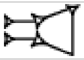				Ab		
[2]					a-ab-ta		
+							
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			6	40			
[2]			1				

1. sea (51x/100%)دەریا
See:agargara ab;bir ab;e ab šag la;gir ab;iškila ab;ubi ab.
Akk. tâmtu "sea".
See ETCSL: ab=sea.
تێبینی: ئاوازی "تەمتو(tâmtu)" ی "ئەکەد"ی بەرانبەر مانای "ئاب(ab)" ی سۆمەری و هاوکات بە مانای ئۆکیانووس (دەریا) هاتووە. ئاشورییەکان "تەمتو"ی ئەکەدییان بە "تیمات" () گۆدەکرد، کە خوداژنە و بەرانبەر "ئابزو (abzu)" کە خودایە، دیاندنا. ئەو دوو خودایە لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا نێر و مێن و هەردووکیان هاوتا و جیاواز ناویان براوە. ناوبردن و کردگارییان هێمان بۆ ئەو مانایە، کە ئەوان ئاوەدانی(نیشتەجێبوون) و ئاوەدانی زوانی مێزۆپۆتامیایان بیرکارییانە داهێناوە.

ab [WINDOW][ئاواڵە؛ پەنجەرە]
ab [WINDOW] (15x: Old Babylonian) wr. ab "window, window opening" Akk. aptu

[1]	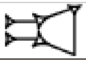				Ab		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				14			

1. window, window opening (15x/100%)(ئاوەڵە) پەنجەرەکرانەوە؛ پەنجەرە
Akk. aptu "window, window opening"."پەنجەرە، پەنجەرە کردنەوە"
[1987] M. Civil, AuOr 5 32-33.
See ETCSL: ab=(window) opening
تێبینی: مێخی ( ) لە ماناداندا بە "ماسی، ئۆکیانووس، ئاواڵە(کراوە)" بەکاربراوە. ئاواڵە و ئۆکیانووس جێگەن و

ماسی بەکراوەیی ژیانی تێدا دەکات. هەروەها لە زوانی کوردیدا دەبینین کە ئاو بۆ هەڵم و هەور دەگۆڕرێت و گۆڕانەکە لە دەنگی "ێ" بۆ "ە"دا دەبینرێت. هەڵم و هەور لە هەوادا وەک ماسی دێن و دەچن، مانادانەکەش بەو شێوەیە بنەما هێماییەکەی زوانی کوردی ڕوون دەکاتەوە کە لە مانادانداندا بە وشەکان مێشک "بیرکار"یانە بەکاربراوە. جگە لەوە ئاوازی "ئاب"ab / ی سۆمەری یان کوردی بە "ئا"ی ئاو دەستپێدەکەن و ئاو لە نێوان سروشت و ئاسماندا بەکراوەیی(ئاوڵانە) گەشت دەکات. لە پاش و پێشکردنی فۆنەکانی "ئاب" بە "با"ba / دا جێگۆڕکێی دەنگ بەرانبەر مانا و ڕاڤەکردنەکەی داستانی ئەفراندن ڕوودەدات، لەو شێوەیەدا کە چۆن ئاو بۆ هەڵم دەگۆڕرێت و هەڵمیش وەک با گەشت بە هەوادا دەکات. هەوا و با لە کوردیدا هەڵگری مانای هێمایی و بیرکایانەن کە هەردووکیان هاوتا و جیاوازن، ئەوەش بەردەوایی مانا زهنییەکەی زوانی کوردی یان ڕێزوانەکەی (بیرکردنەوە لە مانا) ڕووندەکاتەوە. لەم ڕوانگەیەوە داپیرە و باپیرە گەورەکان بەدەم داهێنانی ئاوەدانی و ئاوەدانکردنەوەی زوانەوە دونیایان بە شێوەی دینی خوێندۆتەوە.

abaĝara [FETUS][ئاوڵەمە]

abaĝara [FETUS] wr. a-ba-ĝar-ra "fetus" Akk. kūbu

[1]		a-ba-ĝar-ra (a-ba-gar-ra)

1. fetusئاوڵەمە

Akk. kūbu "fetus".

تێبینی: ئاوازی "ئا ـ با ـ گار ـ را(a-ba-ĝar-r") "ی سۆمەری و "ئاوڵەمە"ی کوردی بە بڕگەی "ئا" دەستپێدەکەن. هەروەها لە مانای ئاوگردتن لە مندالدان(ئاوێڵداندا) ئاو مانایە بۆ کردگاری. لەم ڕوانگەیەوە داپیرە و باپیرانی زوانی سۆمەری و کوردی "ئاو"یان بە مانای کردگاریەوە بەستۆتەوە، ئەوەش بێگومان هاوتا بە تاوی نێر و مێ کە جووتبوونە.

abala [WATER DRAWER][ئاو دێری]

abala [WATER DRAWER] (68x: Old Akkadian, Ur III) wr. $^{lu}{}_{2}$a-bala;

[1]		$^{lu}{}_{2}$a-bala
[2]		$^{lu}{}_{2}$ab-la$_{2}$

1. water drawer ئاو ڕاکێشان؛ ئاوبردن(68x/100%)

Akk. dālû "water drawer".

[1997-1998] R. de Maaijer and B. Jagersma, AfO 44-45 280.

تێبینی: کاتێک ئاوازی "ئا ـ بابلا (a-bala) "یا "ئاب ـ لا(ab-la$_{2}$) "ی سۆمەری بە ئاوازی "ئا- بەلا- بردن" یا "ئاب ـ بەلا ـ دا- بردن" بەراورد دەکەین، ئەوا نزیکیی مانا و وێنەی ئاو-دێر دەبینین، جگە لەوە ئاوازی "دەلو"dālû ی ئەکەدیش نزیکە لە ئاوازی "دۆڵ"ی کوردی، ئەمەش پشتگیرییەکی دیکەیە بۆ مانای وشەکان، کە جووتیاری مێزۆپۆتامیا گۆیانکردوون.

abara [SWEAT][ئارەق ئارەق کردنەوە؛]

abara [SWEAT] (3x: Old Babylonian) wr. a-bar-ra "sweat" Akk. zūtu

[1]					a-bar-ra		
+	-0 (3x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. sweat (3x/100%) ئارەق (وەک کردنەوە یا ڕشتن)

Akk. zūtu "sweat".

تێبینی: ئاوازی "ئابارا (abara) "یان "ئا ـ بار ـ را(a-bar-ra) "ی سۆمەری لە ئاواز و وێنە و مانای "ئاو-بارین"ی کوردییەوە نزیکە و هاوتایە بە مانای "ئارەق"کردنەوەی گیان وەکو ئەوەی کە گەردوونیە .بەگوێرەی ئەفسانە ئەفراندنیش ئەرز و ئاسمان لە گیانی ئاویی خودایی دروستکراوە.

abba [FATHER][باوک]

abba [FATHER] (107x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ab; ab-ba; $abba_2$ "old (person; witness; father; elder; an official" Akk. abu; šību

[1]	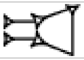	ab (abba)
[2]	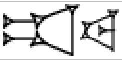	ab-ba
[3]		$abba_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	39	1			
[2]				44			
[3]		1	11				

1. old (person) (106x/99%) (باپیر) پیر
2. witness (1x/1%)(ڕوودان) گەواهی؛ شایەتی(بینین)
3. father باوک
4. elder (برا، خوشک) گەورە
5. an official ۱) میریکاری؛ میرگەری ۲) کاربەدەست.

Akk. abu ئابو"father"; šību "old (person); elder; witness".

[1998] R. Maaijer, Landless and Hungry? 57.
[1997-1998] R. de Maaijer and B. Jagersma, AfO 44-45 287.
[1992] M. Sigrist, Drehem elder.
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 234-235.
See ETCSL: ab-ba=father.

تێبینی: وێنەی مێخی ( ) لە خشتەکەی سەرەوەدا ئەم مانایانە دەگەیەنێت: "باوک، پیر (باپیر)، گەواهی، گەورە (برا، خوشک)، کاربەدەست"، ئەوجا ماناکانی لە سەروترەوە بریتین لە: "ماسی، ئۆکیانوس، ئاواڵە(کراوە)". چۆن پاش و پێشی فۆنەکانی "ئاب "بیرکارییانە گۆڕراوە بۆ "با(ba) "، بە هەمان شێوە پێدەچێت "باوک" لەو لەیەکچوونەی ئاوهاتنەوە کە شێوەی "باران"ە، وەرگیرابێت. باران هەر ئاوە. هەروەها مرۆڤی کورد و سۆمەری خۆیان بە ئاو (تۆو) دادەنا، گەردوون و سروشتیش بەگوێرەی داستانی ئەفراندن لە گیانی خودا بنەماییەکانە کە "ئاو"بوون، دروستکراوە. لەم ڕوانگەیەوە با و باوکیش هەر لە ئاوەوە پەیدابوون. بە واتایەکی دی، با کە کراوەیە و دەوری ئەرزی داوە، بە "باوک" دانراوە .زوانی کوردی، هەروەها ناوچە شاخاویەکان کە دابڕاوی و شێوەژیانیکی پارێزەریان بەرهەمهێناوە، وایانکردووە کە وشەکان وەک بەردەوامیی نەریتە زیهنییەکە بمێننەوە. ئەگەر لێرەدا هەڵوێستەیەک لەسەر ئاواز و مانای "ئابو(abu) "ی ئەکەدی بکەین، دەبینین کە وشەکە بۆ "ئاببا " (abb)ی ئارامی و "اب(ab) "ی عارەبی گۆڕراوە. هەروەها "مائ"ی عارەبی لە "ماو(Mû) "ی ئەکەدییەوە وەرگیراوە و هیچ پەیوەندییەکی ئاوازیی لە نێوان ئاوازی "اب" و "مائ" عارەبی‌دا نییە. لێرەوە دەتوانین گریمانە بکەین، کە زوانی ئەکەدی و عارەبی ئەو وشانەیان لە زوانی سۆمەریی خواستووە، بەبێ ئەوەی هەمان تێڕوانینی ئاوییان بۆ بوونی سروشت و گەردوون هەبووبێت، بەڵام بە پێچەوانەوە ناتوانین بڵێین کە زوانی کوردی وشەکانی لە زوانی سومەری وەرگرتووە، چونکە وشە کوردی و سۆمەرییەکان بەردەوامیی زوانی مێزۆپۆتامییەکانی چاخی بەردینن، کە ئاوەدانییە سەرەتاییەکانیان بە دەم کێڵانی ئەرز و مێشکەوە (کار و بیر) داهێناوە.

abzu [WATER][ئاو]

abzu [WATER] (314x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. abzu; $abzu_x$ (|UMUM×KASKAL|) "(cosmic) underground water; a ritual water container in a temple " Akk. apsû

[1]	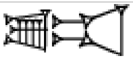	Abzu
[2]		$abzu_x$(|UMUM×KASKAL|)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]		44	63	205			

1. (cosmic) underground water (گەردوون) ئاوی ژێرەوەی (314x/100%)
2. a ritual water container in a temple ئەستێرک (هەماری ئاو) لە پەرسگا

Akk. apsû "(cosmic) underground water (گەردوون) ئاوی ژێرەوە".

[1992] M. Sigrist, Drehem 141.

See ETCSL: abzu=underground water.(ژێرەوە) ئاوی قوولایی

تێبینی: ئاوازی "ئابزو(abzu)" ی سۆمەری و "ئاپزو(apsû)" ی ئەکەدی مانایە بۆ ئاوی ژێرەوە(گەردوون)، ئاوی قوڵاییش لە "داستانی ئەفراندن"ی سۆمەریدا هێمایە بۆ خودای نێر کە ئاوی شیرینە. مانای هێمایی داستانەکە و ڕاڤەی سۆمەرناسەکان بۆ ئابزو هاوتان بە مانای "ئاو" کە بنەمای ژیان (دونیا) و کردگارە (خودایە). ئەوە نیشتەجێبووە سەرتاییەکانی سەردەمی سەهۆڵبەندانی چاخی بەردین بوون کە بۆ خۆیان کردگارانە دونیایەکی نوێیان داهێنا و بەدەم بەراوردی داهێنانەوە کردگاریی خۆیان و خودایان بە تەواوکەری بوون دانا. بۆ نموونە داستانەکە بە ناوبردنی خوداوەندی نێر و مێ دەستی پێکردووە و نێر و مێی مرۆڤیش ئاوەدانیی داهێناوە. ئاوەدانیی خودایی و مرۆڤی لەو بارەدا هاوتا و جیاواز ڕاڤە کراوە و ئەو ئەفراندنەی ماناش لە وشەکانی وەک "ئاو، ئاگر، ئاخ (خاک یا ئەرز)، هەوا" بەرجەستەبووە. لێرەوە دەتوانین گریمانە بکەین، کاتێک نێر و مێ کوڕ و کچ دەخەنەوە، ئەوە کردارێکی هاوشانی ماناکەیە، ئەو چوارسەرییەش لە وێنەی دوو مێخ ی سێسەرەدا هاوتایە بە سێ گۆشە، دوو سێگۆشەش بەیەکەوە شێوەی لەبزینەیی وەرگرتووە، ئەوجا شێوەی تێکهەڵکێشی شەپۆلی ئاوی سەر بەردەکە مانایەکی شێوەکاریانەیە بۆ نوێبوونەوەی زنجیرەیەک شەپۆل. لێرەدا گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوەش بدەین، کە داستانی ئەفراندن لە نەوەی (جیلی) خوداکان دەدوێت کە 600 نەوە بوون و هەر نەوەیەک لە باوک و دایک و برا و خوشک پێکهاتوون و ئەوەش مانای 600 کەرەت چوارە دەگەێنێت، کە 2400 خودا دەگەێنێت و ژمارەی چوار و خودا دە دەکات و 600 بەسەر دەدا بیست و چوار دەکات و ئەوەش بەیانی کات نەک شەو ڕۆژ بە تەنها بەڵکو باسی گۆڕانی پەیوەندی ئاو و هەتاویش دەکات.

ad gi [ADVISE][ئامۆژگاری

ad gi [ADVISE] (73x: Old Babylonian) wr. ad gi_4 "to advise, give advice" Akk. malāku

(ad[voice] + gi[turn])(دەنگ + وەرگێران)

[1]		ad gi_4
+	-0 (73x/100%).	

1. to advise ئامۆژگاری کردن, give advice ئامۆژگاری پێدا

Akk. malāku "to discuss; advise"."گفتوگۆکردن؛ ئامۆژگاریکردن"

تێبینی: ئاوازی "ئاد گی(ad gi)" ی سۆمەری و "ئامۆژگاری"ی کوردی بە بڕگەی "ئا" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

adam [HABITATION][نیشتەجێ]

adam [HABITATION] (37x: Ur III, Old Babylonian) wr. a_2-dam "habitation" Akk. namû

[1]					a_2-dam		
+	-0 (35x/95%); -ma (2x/5%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	35			

1. habitation (37x/100%) ١) خانوو، هەوارگە،ماڵ ٢) .تێدا ژیان؛ ژیان؛ ژین

Akk. namû "living in the steppe, steppe-dweller"."ژیان لە دەشتدا، نیشتەجێ-دەشتی"

See ETCSL: a_2-dam=habitation.

تێبینی = a [ARM] :باڵ = dam [SPOUSE] .ژن و مێرد

کاتێک ئاواز و وێنەی مێخەکە وەک خودی مێخەکە و وەک بەشەکانی بە مانای وشەی "ئادەم" (adam)ی سۆمەری دەبەستینەوە، ئەوجا بە ئاواز و وێنەی مانای "هاودەم"ی کوردی بەراوردی دەکەین، ئیدی نزیکی هێمایی و

بیرکارییانە لە وشەکە و بیرۆکەی هەردوو زوانەکەدا دەبینینەوە، ئەمەش وەک مانای هاوژینی (نیشتەجێی) نێر و مێی گیاندار. نیشتەجێبوونی پێکەوەیی گیاندار دیاردەیەکی سروشتیی دێرینە، وشە و بیرۆکەی "ئادەم و هاودەم"یش دیاردەیەکن کە مانای وشەیی و بیرۆکەیان هاوشان بە نیشتەجێبوونی نێر و مێ کە لەگەڵ دروستکردنی "ماڵ"دا داهێنراوە. هەروەها وشەی "ئادەم و هاودەم" هاوشێوەیە لەتەک: وشە و بیرۆکەی "زوان/eme"، هەروەها لەتەک ئەو مانایەدا کە لە "ئەفسانە ئەفراندنی" سۆمەردا هەیە و وێنەی تێکهەڵکێشی شەپۆلە ئاوییەکەی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە لەبزینەئاسا داڕشتووە: ئاو بنەمای ژیانە، گیاندارانیش لە ژێرەوەی ئاوی سەر بەردەکە ژیان دەکەن.
لە تەوراتدا وشەی "ئادەم" مانای نێری سەرەتا دەگەیەنێت، کە وەک مرۆڤ لە قوڕ خوڵقێنراوە و حەوا لە پەراسوی ئەو بۆ خۆشیی ئەو دروستکراوە. ئەگەر بیرۆکەی ئادەمی سۆمەری بە ئادەمی تەورات بەراورد بکەین و ئەو ڕێکخستەن کۆمەڵایەتییە بەهەند وەربگرین، کە لە سەردەمی ئاخامینەکانەوە دەستی پێکرد، ئەوسا دەبینین، چۆن ڕێکخستنی شارـدەوڵەتی کە ئەنجوومەنی پیر و لاوان بڕیاریان لەسەر بەڕێوەبردنی دەدا، لە لایەن ئیمپراتۆریی ئاخامێنیـیەوە (هیخامەنی()) کۆتایی پێهێنرا و وەرگۆڕرا بۆ ڕێکخستنی ڕەهای پابەندی فەرمان (ستراپ)، کە ناسروشتی و ناگەردوونیە. هەر لەو سەردەمەدا مێخ گۆڕرا بۆ پیت، ئەم گۆڕانەی نووسینیش ڕێگەی بۆ بیرۆکەی ئەبستراکت و مانادانی ڕەهای مێتافیزیکی و ئەبستراکی مانای فەرمان کردەوە، ئەگەرنا دڵ و دەماغ لە گیاندا سروشت _ گەردوونیانە کاردەکەن.
بەگوێرەی گێڕانەوەی "هێرۆدۆت" جەژنی "مۆغڕان()" کردن لە لایەن ئاخامێنییەکانەوە وەکو فەرمان پەیڕەو کرا. مۆغەکان لە مێژوودا وەک نوێنەری زانستیی دین و دونیا ناسراون، ئەوان بە گەڕان دەگەیشتن، بەو جۆرە زانستەش. لێ تەورات دژ بە تێڕوانینی زانستە، کە بە خوازەی "سێو" دەربڕیوە و وەک گەڕان بەدووی مانای خود و خودادا قەدەخەی کردووە. گۆڕانی ریکخستنی کۆمەڵایەتی و مانادانی ئەبستراکت هاوتا بە مانای وەرچەرخانە تەوراتییەکە دێنەوە.

adea [FLOODING][لافاو]

adea [FLOODING] (107x: ED IIIb, Ur III) wr. a-de$_2$; a-de$_2$-a "flooding; flood season"

[1]	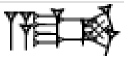				a-de$_2$		
[2]					a-de$_2$-a		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		97	1				
[2]			9				

1. flooding (107x/100%) تێژەنگاو لێشاو ؛ لێزماو ؛
2. flood season ئاو هەڵستان وەرزی

[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 68-69.

تێبینی: چۆن لە نووسینی مێخەکەدا ئاوازی "ئا(a)"ی ئاو هەیە، ئەوەهاش لە وشەکانی "لافاو، لێزماو، لێشاو... هتد"دا ئاواز و وێنە و مانای "ئاو" دەبینرێن. لەم ڕوانگەیەوە زوانی جوتیاری دێرینی چاخی بەردین زەمینەی مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردیەکەیە، وێنەی هێمایی هەردووکیان بیرکارییانە لە سروشتی بینین و بیستنی زیهنییەوە سەرچاوەیانگرتووە.

agin [THUS][ئاوەها ؛ وەها]

agin [THUS] (60x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. a-gin$_7$ "thus" Akk. kī

[1]					a-gin$_7$		
+	-0 (59x/98%); -nam (1x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	55			3

1. thus (60x/100%)

Akk. kī "like; how? that; just as".

See ETCSL: a-gin$_7$=type of manner adverbial.شێوازێکی ئاوەڵ فەرمانە

تێبینی: ئاوازی "ئاگین (agin)" و "ئاوەها" بە بڕگەی "ئا" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

agrig [STEWARD][چاودێر]
agrig [STEWARD] (233x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian)
wr. agrig "steward, housekeeper" Akk. abarakku

[1]		agrig (aĝrig)
+	-0 (202x/87%); -ge (31x/13%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		156	43	33			

1. steward, housekeeper (233x/100%) چاویار؛ کەیبانو(سەرکاری کارەکەر)
Akk. abarakku "steward".
[2005] G. Visicato and A. Westenholz, Kaskal 2 67.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 32.
[1989] G. Selz, AWEL 61.
[1986] D. Charpin, Clerge 243-244.
See ETCSL: aĝrig=housekeeper.
تێبینی: لێرەدا ئاوازی "چاو" جێگەی سەرنجە، کە لە دەنگەکەیدا ئاوازی "ئاو" دەبیسترێت. وشەی "چاودێر" مانای سەرکار دەگەیەنێت، کە چاو دەگێرێت. لێرەدا ڕوانگە هێماییەکەی زوانی کولتووری سۆمەری و کوردی ڕوون دەبێتەوە کە بیرکارییانە داهێنراوە. بۆ نموونە لە نێوان ئاغا و جوتیاردا چاودێر هەبووە، بەو پێیە دەنگی "ئاگرین(agrig)" ی سۆمەری بەرانبەر کرداری "چاودێر"ی کوردییە و زادەی شێوازی ڕێکخستنی ئەرزە (ئاخە) کە بۆ کێڵان بەکاربراوە.

aguziga [DAWN][ڕۆژبوونەوە؛ بەرەبەیان]
aguziga [DAWN] (12x: Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. a_2-gu_2-zig_3-ga "dawn"

[1]		a_2-gu_2-zig_3-ga

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			8	2			1

1. dawn (12x/100%) شەبەقدان
See ETCSL: a2-gu2-zig3-ga=dawn.
تێبینی = a [ARM] :باڵ = gu [FORCE] = توانا. gu [NECK] ئەستۆ؛ مل؛ گەردن zig [RISE] = . هەستان؛ لەخەوهەڵسان = ga [MILK] . شیر.
ئاوازی مێخی "ئاگوزیگا" (aguziga) مانایە بۆ "ڕۆژبوونەوە"، ئاوازی مێخەکە بە برگەی "ئا" کە لای سۆمەرییەکان مانایە بۆ "باڵ"، دەستپێکردووە. باڵ لە کوردیدا وێنەیە بۆ لەشەقەدان(هەستان)، ئەوەش وێنەیە بۆ هەڵهاتنی ڕۆژ. هەروەها ئاوازی مێخەکە بە "گا" (ga) کۆتایی هاتووە، کە مانای "شیر" دەگەیەنێت و ڕەنگی شیر وەک هەتاو "سپی"یە. لێرەدا مانای دووفاقیی مێخ و وشە کوردییەکە دەبینین، کە لە هێمای زوانەوە وێنەی وەرگرتووە، بەو مانایەش "زوان/eme" هاوکێشەیە و هاوکێشەکە سیستەمییانە لە "بینین و بیستن"وە بۆ "گوتن" گواستراوەتەوە.

aĝar [RAINSHOWER][تاوە باران]
aĝar [RAINSHOWER] wr. $aĝar_5$; $aĝar_6$ "rainshower, downpour" Akk. rādu

[1]	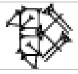	$aĝar_5$
[2]		$aĝar_6$

1. rainshower, downpourڕەهێڵە، لێزمە باران
Akk. rādu "rainstormڕەهێڵە , cloudburstلێزمەیەک؛ شەستەباران ".

aĝi [WAVE] [شەپۆل؛ شەکانەوە]

aĝi [WAVE] (51x: Old Babylonian) wr. a-ĝi$_6$ "wave, flood" Akk. agû

[1]					a-ĝi$_6$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				50			

1. wave شکانەوە , flood ئاو هەڵسان؛ لافاو؛ لێشاو؛ لێزماو (51x/100%)

Akk. agû.

See ETCSL: a-ĝi$_6$=flooding.

تێبینی: ئاوازی "ئاگی" یان "ئاخی(aĝi) "ی سۆمەری، "ئاگو(agû) "ی ئەکەدی و "ئاو هەڵسان"ی کوردی بە بڕگەی "ئا"ی ئاو دەستپێدەکەن، وشەکان مانان بۆ "لافاو و لێشاو" کە باران بارین بەرهەمیان دەهێنێت، بەردەوامبوونی بارانیش "تۆوفان" بەدووی خۆیدا دەهێنێت. هەروەها وشەی "ئاخیز"ی کوردی بە مانای "نیوەهەڵسان" دێت، شەپۆلی ئاویش لە نیوەهەڵسانی بەرز و نزمی ئاوی پێکدێت، لێرەیدا گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەینەوە، کە مرۆڤی سۆمەری و کورد خۆیان بە ئاو (تۆو) دادەنا و "ئاو بە تاو ()"سەرچاوەی مانادانە زوانیەکەیان ئاشکرا دەکات.

ah [DRY][ئیشک: هیشک؛ وشک]

ah [DRY] (506x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ah$_3$ "(to be) dried (out), dry; to dry" Akk. abālu; šābulu

[1]					ah$_3$ (had$_2$, a$_{12}$, hud$_2$)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		10	475	18			1

1. (to be) dried (out), dry (506x/100%) وشک (بێ)، ئیشک؛ هشک؛ خشک

2. to dry وشک

Akk. abālu "to dry (up)"; šābulu "dried (out), dry".

[1995] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 85 44-45.

[1994] D. Foxvog, JCS 46 13 n7.

[1987] J. Postgate, BSA 3 123.

[1976] A. Cavigneaux, Sumerische-Akkadischen Zeichenliste 17.

See ETCSL: had$_2$=to be dry.

تێبینی: لێرەدا مێخی ( ) بە "ئاە (ah) "گۆکراوە و ئاوازەکەی نزیکە لە مانا و وێنەی "ئیشک، هیشک، وشک" لە کوردیدا .ئاوازی "ئاە" و "ئیشک" بە دەنگی"ئ" دەست پێدەکەن. وێنەی مێخەکە جێگەی سەرنجە، چونکە لە جێگەی دیکەدا بە "ئود (ud) "گۆکراوە، کە مانایە بۆ خۆر (ڕۆژ) و ئێمە تیشکەکەی ناودەنێین هەتاو. هەتاو ئەرز ئیشک (وشک) دەکاتەوە. هەتاو کۆتایی بە دونیای تەڕی (سەهۆڵبەندان) هێناوە.

ak [DO][ئەنجامدان؛ کردن]

ak [DO] (3643x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ak; a "to do; to make; to act, perform; to proceed, proceeding (math.)" Akk. epēšu

[1]					ak (ag)		
[2]					A		
+	-0 (3581x/98%); -ke$_4$ (45x/1%); -ka (10x/0%); -ke$_2$ (4x/0%); -kam (1x/0%); -ka$_3$ (1x/0%); -ka$_5$ (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		197	2221	1136			1
[2]				3			

1. to do (3643x/100%) کردن
2. to makeدروستکردن
3. to act, perform کردن، ئیش
4. to proceed, proceeding (math.)(بیرکاری) کردن یا دەستپێکردن، ئالووگۆڕ
Akk. epēšu "to do; make; build"."کردن؛ دروستکردن؛ بیناکردن"
[2003-2004] R. Maaijer and B. Jagersma, AfO 50 353.
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
[1999] A. Cavigneaux, Mesopotamian Magic 259-260.
See ETCSL: ak=to do.
تێبینی: "ئاک(ak)"،" ئاگ (ag)" و "ئا (a)" بە مانای کردن و بەردەوامیی کردار دەربڕراون، کاتێک ڕەچاوی ئاوازەکەیان دەکەین، بەردەوامیی مانای وشە سۆمەری و کوردییەکە دەبینین، بەو مانایەش وشە سۆمەری و کوردیەکە وەک ئاواز و وێنە و مانا لە یەکدییەوە نزیکن. ئەو شێوە کردگارییەی زوانی سۆمەری و کوردی هاوتا و درێژکراوەی مانای زوانن کە بە گۆشتی (چێژ) و گەردوونی (گفتوگۆیی) دانراوە.

akiti [FESTIVAL][ئاهەنگ]
akiti [FESTIVAL] (7x: ED IIIb, Ur III) wr. a$_2$-ki-ti; a$_2$-ki-te; a$_2$-ki-tum "a festival at new year; month name" Akk. akītu

[1]		a$_2$-ki-ti
[2]	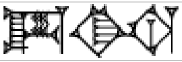	a$_2$-ki-te
[3]		a$_2$-ki-tum
+	-0 (7x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	3				
[2]				2			
[3]				1			

1. a festival at new year (7x/100%)(نەورۆز) ئاهەنگی سەری ساڵ
2. month nameناوی مانگ
Akk. akītu "a cultic festival"."ئاهەنگێکی نەریتی"
[1992] M. Sigrist, Drehem 128-133.
See ETCSL: a$_2$-ki-tum=type of festival.
تێبینی =[ARM] a : باڵ. ki [PLACE] = جێ؛ خاک = ti [ARROW] تیر. te [CHEEK] = کولم. tum .
= 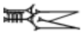 [CROSS-BEAM]دەستەک؛ نێرگە.
سۆمەرناسەکان ئاوازی مێخی "ئا - کی - تی" (ki-ti-a$_2$)یان بە مانای "ئاهەنگ" (FESTIVAL) ڕاڤەکردووە. ڕاڤەکردنەکە مانای لە بەشەکانی مێخەکەوە وەرگرتووە: "باڵ" (ARM)، "جێ" (PLACE)، "تیر" (ARROW). ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر مانای بەشەکانی مێخەکە بکەین و بە مانای "نەورۆز"ی کوردی کە "ئاهەنگی ساڵ"ـە، بەراوردی بکەین، ئەوا بۆمان دەردەکەوێت: "باڵ" هێمایە بۆ کردنەوە و داخستن، کە گەرمیی باوەش و خۆشیی مرۆڤە یان سروشت و گەردوونە، "جێ" هێمایە بۆ پەیوەندی ئاو و هەتاو کە لە ساڵدا ئاهەنگ بۆ گۆڕانەکەی گێڕراوە، "تیر" هێمایە بۆ کات کە لە ساڵدا تیژ ڕوودەدات. کاتێک تێڕوانینە سۆمەرییەکە بە واتا و کرداری نەورۆز بەراورد دەکەین - نەورۆز (نۆرەس) کە مانای تازەپێگەیشتوویی دەگەیەنێت یان نێرۆژ کە ساڵی تازەیە -، ئەوسا نزیکیی ماناکە لە مانای وشەی "ئاکیتی" (akiti) و "ئاهەنگ" دەبین، کە هێمایی و بیرکارییانە داڕێژراوە.

ala [SILT][لیتە]
ala [SILT] (49x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. a-la$_2$ "silt"

[1]		a-la$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			47	2			

1. silt (49x/100%) ليتاو
See ETCSL: a-la₂=silt.

تێبینی [WATER] a = :ئاو = la [display] .دەرخستن.
ئاوازی "لیتاو"ی کوردی لە "لی + تاو" یان لە "لیت + ئاو" پێکهاتووە. لە دەنگی تاویشدا دەنگی ئاو دەبیسترێت. بڕگەی "لی" و "لێ" لە مانای "لافاو، لاپاو، سێلاو"دا هەیە، ئەوەش وێنەیە بۆ "تاو"ی ئاو کە بەرزکردنەوەیە(هەڵ). بە لابردنی ئاوازی "ئا" لە "ئالا" (ala)ی سۆمەری، ئاوازی "لا" دەمێنێتەوە. "لا" لە کوردیدا بە مانای "لا"دان دێت، ئەو مانایەش لە ئاوازەکانی "لی" و "ڵی" یان "لا"ی "لافاو"ەوە نزیکە. سۆمەرناسەکان مێخی ()یان بە "ئا" (a) و مێخی ( )"یان بە "لا" (la) گۆکردووە، ماناکەشی بەرانبەر بە مانای "لافاو"ی کوردی دەوەستێتەوە کە "لیتاو" لەگەڵ خۆیدا بەرزدەکاتەوە. لە ئاوازی لافاودا دەنگی "ئاو" دەبیسترێت.

ama [MOTHER][دایک؛دایە؛ دا؛ ئامە؛ ئانە؛ ئادا؛ ئۆدا؛ داڵک؛ داڵگ؛ دادە؛داکۆ؛یایە؛ یادێ؛ مەتەر()]
ama [MOTHER] (863x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ama "mother" Akk. ummu

[1]		ama (eme₄)
+	-0 (863x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		60	236	552			3

1. mother (863x/100%) (ئافرەت) ئامە؛ ئانە؛ ئادا؛ ئۆدا
Akk. ummu "mother".
[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 35-6.
See ETCSL: ama ئاما=mother.
تێبینی: ئاوازی "ئاما(ama) "ی سۆمەری گۆڕراوە بۆ "ئوممو(ummu) "ی ئەکەدی و لە عارەبیدا بووە بە "ئوم". (ئاوازی "ئامە"ی کوردی ناوە بۆ دایک کە "ئافرەت"ە. بڕگەی "ئا" لە ئاوازی "ئاماama" ی سۆمەری، "ئامە" و "ئافرەت"ی کوردیدا هەیە و ئەوەش نزیکی مانا زوانیەکەیان ئاشکرا دەکات.

amar [YOUNG][(١) ساوا؛ تازە. ٢) گەنج؛ لاو؛ هەرزەکار. ٣) بچکەڵە، منداڵ]
amar [YOUNG] (2771x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium) wr. amar "calf; young, youngster, chick; son, descendant " Akk. būru; ()

[1]	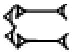	Amar
+	-0 (2709x/98%); -ra (56x/2%); -re (6x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		124	2422	163		3	

1. calf (2771x/100%)گوێرەکە؛ بەچکە فیل، نەهەنگ، مانگای دەریا
2. young, youngster, chick ساوا؛ بەتین؛ هەرزەکار
3. son, descendantنەوە، وەچە؛ بەرە؛ توخم
Akk. būru "(bull) calf"; māru "son; young animal".
[2004] N. Veldhuis, Nanše 218.
[1995] R. Englund, OrNS 64 394.
[1995] M. Stol, BSA 8 177-178.
[1980] K. Maekawa, Zinbun16 27.
See ETCSL: amar=calf.
تێبینی: مێخەکە مانایە بۆ تازە و نوێ یان بۆ ساوا کە وێنەیە بۆ نوێبوونەوە. سۆمەرییەکان و کورد تۆوی

گیانداریان وەک "ئاو" کە ئاوهاتنەوەیە (شاوەتە)، ناساندووە. ئاوازەکانی "نوێ، نەو، نوو، نۆ، نەوە، نفت، نووف، ناڤۆ، نەوەی"، وێنەن بۆ مانای نوێبوونەوە، کە تەڕییە و دەرئەنجامی "تاو"ی نێر و مێیە بۆ جووتبوون، ئەمیش نوێبوونەوەی نەوەیە لە ساڵدا. مێخی ( ) بە "ئامار (amar) "گۆکراوە و بە مانای ساوا یان "نەوە"ی مرۆڤ و گیاندار ڕاڤە کراوە .لە داستانی ئەفراندنی سۆمەردا "ئامار (amar) "و "ئود (ud) "مانای "ئامار ئود" دەگەیەنێت، کە بە "ئەمیری ڕۆژ یان خودای ڕوناکی" دانراوە و "ئەمر" بەسەر هەڵهاتن و ئاوابوونی ڕۆژدا دەکات. "ڕۆژ" وێنەیە بۆ ڕووناکی، هەروەها گەرمیی هەتاوە، کە تاو مانا بە نوێبوونەوەی ژیان (ساوا) دەدات، لێرەشدا سەرلەنوێ خوێندنەوەی سروشت و گەردوونی مرۆڤی دێرینمان بۆ ئاشکرا دەبێت.

an [SKY][(١) ئاسمان؛ (٢) گەردوون]

an [SKY] (1598x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. an "sky, heaven; upper; crown (of a tree)" Akk. Šamû

[1]	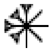				An		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		54	184	1320			4

1. sky, heaven (1598x/100%)(گەردوون) ئاسمان، کۆئاسمان
2. upper سەروەو ؛ خودا
3. crown (of a tree) (دار) پۆپەی

Akk. šamû "sky ئاسمان , heavenبەهەشت ".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 43.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 17; 31-32.
See ETCSL: an=heaven.

تێبینی: ئاوازی "ئان(an) "ی سۆمەری و "ئاسمان"ی کوردی بە برگەی "ئا"ی دەستپێدەکەن، ئەوەش نزیکیی مانای وشەکە و وێنەکەیان ئاشکرا دەکات. داستانی "ئەفراندن سۆمەر"ی پەیوەند بە دروستکردنی "ئەرز، ئاسمان و ئەستێرە"وە جەختی لەوە کردووە کە لە گیانی خودای ئاویی دروستکراون، جگە لەوە سۆمەرییەکان ئاوەدانکردنەوەی ئەرزیان بە جوانکردنی دونیای خودا ناوبردووە.

وێنەی ئاسمان شینە و هاوشێوەی شینی دەریا و مانای شینایی خاکە، کە ئاوەدانییە. کەواتە ئاوایی ئەرز لە کوردییدا هاوشێوەی مانای ئاوایی ئاسمانە(گەردوونە) کە خودا هەتاویەکان ئاوەدانیان کردۆتەوە، بەو مانایەش ئاوەدانیی ئەرز تەواوکەری ئاوەدانیی خوداییە کە ئاوە. لێرەدا دەتوانین گریمانە بکەین، کە وشە و بیرۆکەی "ئان"ی سۆمەری و "ئاسمان"ی کوردی بەردەوامیی ئەو مانا هێمایی و بیرکارییەن کە مێزۆپۆتامییەکانی چاخی بەردین دایانهێناوە. لە کوردیدا هەندێک وشەی دی بۆ ئاسمان هەن، وەک "ئاسیمان، ئاسمێن، ئاسیمە، ئازمین، ئەزموو، ئازمێن، عاسمان" ئەم وشانەش پشتگیری لە گریمانەکەمان دەکەن.

anaĝ] DRINK[خواردنەوە، نوشین] [

anaĝ [DRINK] (10x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. a-naĝ "drink" Akk. maštû

[1]					a-naĝ (a-nag)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			6	4			

1. drink (10x/100%)خواردنەوە؛ هەڵمژین

Akk. maštû "drinking vessel جامی ئاو خواردنەوە; drink نۆشین".
See ETCSL: a-naĝ=drink.

anbarsug [IRON] [ئاسن؛ ئاهەن]

anbarsug [IRON] (3x: Old Babylonian) wr. an-bar-sug$_4$ "iron" Akk. parzillu

[1]		an-bar-sug$_4$
+	-0 (2x/67%); -ga (1x/33%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. iron (3x/100%)ئاسن
Akk. parzillu "iron".
See ETCSL: an-bar-sug₄=iron.

تێبینی= an [SKY]: ئاسمان= bar [OUTSIDE]. دەرەوە یان لاکەی تر= sug [EMPTY]. بۆش؛ بەتاڵ.
ئاواژی "ئان ـ بار ـ سوگ" (an-bar-sug) و ئاسن بە برگەی "ئا" دەستپێدەکەن. "ئەفسانە ئەفراندن"ی سۆمەری باسی لە سەرچاوەی "ئاسمان، ئەرز و ئەستێرە" کە گەردوون _ جێیە کردووە، کە لە گیانی خودا ژنی "ئاوی" دروستکراوە، خودای "ئاو"یش وەک ئاسنی پتەو وەستاوە. کاتێک وێنە و مانای بەشەکانی مێخەکە کە بریتین لە "ئاسمان + دەرەوە + بۆشای"، بە ئاواژی "ئاسن"ی کوردی بەراورد دەکەین، ئەوجا بیر لە کردگاریی "باران بە تاو" و "خۆر بە تاو" دەکەینەوە کە بە ناو هەواو و بۆشایی سروشت و گەردووندا تێپەڕدەبن و دەزانین، کە ئاسن لە ڕێگەی تین و تاوەوە وەک هەتاو گەرم دەکرێت و وەک ئاو سارد دەکرێتەوە، ئیدی لە ئاواز و وێنە و مانای وشە و بیرۆکەی "ئان ـ بار ـ سوگ" (an-bar-sug) و "ئاسن" تێدەگەین، کە مانای لە زوانی هێمایی و بیرکاریانەی مێزۆپۆتامییە دێرینەکانەوە وەرگرتووە.

ane [HE][ئەو]
ane [HE] (236x: Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. e-ne; a-ne "he, she"

[1]		e-ne
[2]		a-ne

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	202			4
[2]		4	4	4			

1. he, she (236x/100%) ئەو (بۆ نێر و مێ)
See ETCSL: e-ne=he ئەو, she ئەو .
تێبینی: ئاواز و وێنەی مێخی "ئانی(ane)"ی سۆمەری و وشەی "ئەو"ی کوردی نزیکن لە یەکدی، هەردووکیان وەک یەک بۆ نێر و مێ بەکاربراون و "ئەو" کوردی تا ئەمڕۆ هەر ئەوها بەکاردەبرێت، لەم ڕوانگەیەشەوە وشەکە وەک بیرۆکە نەخشێنراوە و هێمایی و بیرکاریانە داهێنراوە.

aneden [STEPPE][دەشت]
aneden [STEPPE] (34x: Old Babylonian) wr. an-eden "the high steppe" Akk. ṣēru

[1]		an-eden

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				34			

1. the high steppe (34x/100%)بەرزایی دەشتی
Akk. ṣēru.
[1989/90] J. Bauer, AfO 36/37 80.
See ETCSL: an-edin=high plain.

تێبینی = an [SKY]: ئاسمان = eden [PLAIN]. دەشت؛ تەختی.
مێخی () لە ئاوازی "ئیدین" (eden) و "ئان" (an) پێکهاتووە. ئاواژی "ئیدین" مانای دەشت و تەختایی و ئاواژی "ئان" مانای ئاسمان دەگەیەنێت. جگە لەوە ئاواژی "ئیدین" لە فەرهەنگی ئۆکسفۆرددا بە مانای بەهەشت هاتووە و وشەکە بە سۆمەری دانراوە، هەروەها مانای وشەکە بەرانبەر مانای وشەی "دڵخۆشی" (delight)ی یەهودی دانراوە. پێدەچێت وشەی "عید" عارەبیش لە وشە یەهودیەکە وەرگیرابێت. ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر ئاواژی "شێرو" یان "شیرو" (ṣēru)ی ئەکەدی بکەین، کە بەرانبەر بە مێخی (aneden) دانراوە، دەبینین کە لە

ئاوازی "شیرو" و "شین"ی کوردییەوە نزیکن، ئاخر زوانی کوردی وشەی شین و شینایی بۆ وێنەی "دەشت و دەریا و ئاسمان" بەکاردەبات و لە مێخەکەشدا "ئاسمان" دەبێنرێت.

anki [UNIVERSE][گەردوون]

anki [UNIVERSE] (6x: ED IIIa, ED IIIb) wr. an-ki "the universe, heaven and earth"

[1]				an-ki			
+	-0 (6x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6					

1. the universe, heaven and earth (6x/100%)گەردوون، ئەرز و ئاسمان

See:X pirig̃ anki.

تێبینی = an [SKY]: ئاسمان = ki [PLACE] . جێگە.

مانای مێخەکە دیارە، کە لە ئاواز و وێنەی ئاسمان و ئەرزەوە، کە جێگەیە، وەرگیراوە. وەک پێشتر گوتمان، ئاوەدانی مێزۆپۆتامیای باکور نووسینی هێمایی بیرکارییانە داهێناوە. ئێمە دەتوانین داهێنانێکی مێزۆپۆتامییەکانی باکور لە ئاواز و وێنە و مانای مێخی "ئان - کی" (anki) و "کەڵ و کێو و کەند"دا وەک وێنەی جێگە ببینین. لێرەدا جێگە بەرزی و نزمی یان وێنەی "ئاسمانی/ئەرزی" گەردوونی پێشاندەدات. کەواتە دەتوانین گریمانە بکەین کە ئاواز و وێنە و مانای وشە و مێخەکە نزیکن لە یەکدی، ئەوەش وەک بیرۆکەی داهێنان یان مانادان بە ئەرز و ئاسمان کە بوو بە میرات بۆ زوانی کوردی و سۆمەری. بۆ نموونە لە هاوکێشەی "زوان / eme"دا مانای گۆشتی و گفتوگۆیی ئەو بەرز و نزمییە لەخۆدەگرێت: چێژ، واتا گۆشت، نزمە، لێ گفتوگۆ، واتا گەردوون، بەرزە، بەرز و نزمییەکەش بیرکارییانە ڕەخساوە.

ankišua [UNIVERSE][گەردوون]

ankišua [UNIVERSE] wr. an-ki-šu2-a "the extent of heaven and earth" Akk. sihip šamê u erşeti

[1]		an-ki-šu2-a

1. the extent of heaven and earthئاسمان و ئەرز دریژکراوەی Akk. sihip šamê u erşeti "the extent of heaven and earth"."دریژکراوەی ئەرز و ئاسمانە"

تێبینی= an [SKY]: ئاسمان = ki [PLACE] جێ. šu2 [COVER] = داپۆشین. a [WATER] = ئاو.

ئاوازی "ئانکی" (anki) و "ئانکیشوئا" (ankišua) بە مانای گەردوون هاتوون. جێگەی سەرنجە کە لە هەردوو مێخەکەدا مێخی "ئان" (an) ئاسمانە و مێخی "کی" () هێمایە بۆ جێ کە گەردوونە، مێخی "شو" (šu/) مانایە بۆ داپۆشین و مێخی "ئا" (a/) مانایە بۆ ئاو. لێرەدا مێخە سۆمەرییەکان و وشە کوردییەکان مانای گەردوون دەگەیەنن و بەردەوامیی ئەو مانا گریمانەیەن، کە لە سەرەوە ئاماژەمان پێدا، واتا ئەو مانایە لەگەڵ ڕوانگەکەی "داستانی ئەفراندن"ی سۆمەریدا یەکدەگرێتەوە، کە گەردوونی وەک دروستکراو لە گیانی خودای ئاوییەوە ناساندووە. هەر بەو مانایەش گەردوون بە ئاو داپۆشراوە.

anumun [WATER][ئاو]

anumun [WATER] (1x: Old Babylonian)

[1]					a-numun2		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. rush water (1x/100%)خوڕ (هوڕە)؛ خوڕاو؛ گوڕاو

See ETCSL: a-numun2=rush water.

تێبینی a [WATER] =: ئاو = numun [GRASS]. گیا.

anur [HORIZON][ئاسۆ]

anur [HORIZON] (40x: Old Babylonian) wr. an-ur$_2$ "horizon"

[1]	𒀭𒌨			an-ur$_2$			
+	-0 (25x/63%); -ra (14x/35%); -re (1x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				38			

1. horizon (40x/100%) ئاسۆ

See: lu anur.

See ETCSL: an-ur$_2$=horizon.

تێبینی =[SKY] 𒀭 an :ئاسمان = ur [BASE] 𒌨 .بنچینه؛ بنەوان؛ بناغە؛ ڕەگ

ئاوازی "ئانور" (anur)ی سۆمەری و "ئاسۆ"ی کوردی بە بڕگەی "ئا"ی ئاو دەستپێدەکەن. ئاو لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا بنەمایە، کە بە ئانور (ئاسۆ) ناوبیراوە، ئەویش مانایە بۆ هێمای بینین، کە بیستن و گۆتن بیرکارییانە مانایان بە سیستەمە گفتوگۆییە "زوان/eme"ییەکەی داوە.

anzag [HORIZON][ئاسۆ]

anzag [HORIZON] (22x: Lagash II, Old Babylonian) wr. an-zag "horizon, border of heaven"

[1]	𒀭𒍠			an-zag			
+	-0 (21x/95%); -ga (1x/5%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	21			

1. horizon, border of heaven (22x/100%)ئاسۆ، دەوری ئاسمان

[1983] M. Civil, Or NS 52 233-240.

See ETCSL: an-zag=border of heaven.

تێبینی = an [SKY] 𒀭 :ئاسمان = 𒍠 zag [SIDE] .لا.

ئاوازەکانی "ئانور" (anur) و "ئازەنگ" (anzag) مانای "ئاسۆ"ی کوردی دەگەیەنن کە مەودای بینینە. بێگومان مەودای بینین ئاسۆیی و ئەستوونییە. "زاگ" (zag) بە مانای "لا"ی "ئان"، واتا لای ئاسمان ڕاڤە کراوە، کەواتە لا بەرانبەر ئەستوونیبوون دەوەستێتەوە، لەم ڕوانگەیەشەوە ئاسۆییبوون و ئەستوونیبوون بنەمای ئاسمانن، کە لە "داستانی ئەفراندن"دا بە گەردوون دانراوە. گەردوون بۆیە بنەماییە، چونکە لە گیانی خودای ئاویی دروستکراوە. جگە لەوە وشەی ئاسۆیی و ئەستوونی بە بڕگەی "ئا" و "ئە" دەستپێدەکەن، کە مەودای بینینە و وەک شەپۆلی ئاو یان هەوا بەرز و نزم دەبینرێت. بەم پێیە بینین پێناسەیەکی شێوەکارییە. بۆ نموونە لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە ()ئاو وەک بنەمای بوون لە سەرووی بەردەکەوە وێنە کراوە، لێ گیاندارانی بن ئەرز و سەر ئەرز و نێو هەوا لە ژێرییەوە ژیان دەکەن. بە پوختی: ئاو بنەمایە، شەپۆلەکانیشی ئاسۆیی و ئەستوونی لە یەکتر هەڵکێشراون.

apin [PLOW][(١) ئاموور ؛ هەوجاڕ. (٢) کێڵان]

apin [PLOW] (741x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. apin; ^{ĝeš}apin "(seed) plow" Akk. epinnu

[1]	𒀳			apin			
[2]	𒄑𒀳			^{ĝeš}apin (^{ĝeš}apin)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		112	384	28			
[2]		35	133	46			

(seed تۆو) plow (741x/100%)

Akk. epinnu "(seed) plough".

[1999] A. Cavigneaux, Mesopotamian Magic 259-260.

[1990] K. Maekawa, BSA 5 121; 115.
See ETCSL: apin=plough. ١) ئاموور ؛ هەوجار. ٢) كێڵان
تێبینی: ئاوازی "ئاپین(apin)"ی سۆمەری گۆڕراوە بۆ "ئیپینو(epinnu)"ی ئەکەدی و ماناکەی بەرانبەر "ئاموو" و کێڵانی کوردی دەوەستێتەوە. "ئاپین"ی سۆمەری و "ئاموو"ی کوردی بە برگەی "ئا" دەستپێدەکەن، ئەوەش نزیکییان لە مانای "ئا"ی سۆمەری و ئاوی کوردی کە ئاو و تووە، نزیک دەکاتەوە.

ara [GRIND][هاڕین (ئاردکردن)]
ara [GRIND] (416x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. ara$_3$ "to grind" Akk. samādu

[1]				ara$_3$ (ar$_3$, ur$_5$)			
+	-0 (416x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	397	2			

1. to grind (416x/100%) هاڕین
Akk. samādu "to grind (finely)"." بە ئارد کردن (تەواو) "
[1993-1997] L. Milano, RlA 8 395.
See ETCSL: ar$_3$-ar3=to grind.

ara [HAND-MILL] [دەستاڕ (ئاسیاوی دەستی)؛ دەساڕ]
ara [HAND-MILL] (58x: Ur III) wr. $^{na}{}_4$ara$_3$ "hand-mill; lower grindstone" Akk. erû

[1]				$^{na}{}_4$ara$_3$ ($^{na}{}_4$ur$_5$)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			58				

1. hand-mill (58x/100%) دەستهاڕ، دەساڕ
2. lower grindstone بەرداشی بنەوە
Akk. erû.
[1993-1997] L. Milano, RlA 8 394-395.
[1989] P. Steinkeller, SDU 37 n73.
تێبینی: لە ئاوازی "ئارا(ara)"ی سۆمەری و "ئارد"ی کوردیدا برگەی "ئار" دەبینین، مێخەکەش مانای "ئارد"کردن دەگەیەنێت کە "هاڕین"ی گەنم و جۆیە، جگە لەوە لە واتای "دەستهاڕ" و "دەساڕ"دا دەنگی "هار" یان "ئار" دەبیسترێت. هەروەها دەستهاڕ لە کوردیدا بەرانبەر واتای "ئاسیاوی دەستی" دێت، لەم ڕوانگەیەشەوە ئاو لە هاڕیندا بە بنەما دانراوە. پێدەچێت واتای "ئار" یان "هاڕ" لە هاڕینی خواردن لە دەمدا وەرگیرابێت. هاوکات ئاوازی "ئارا"ی سۆمەری و "ئاش"ی کوردی بە برگەی "ئا"ی ئاو دەستپێدەکەن. ئاش لە کۆندا هەر بە ئاو باراشی کردووە و ئاش (خواردن) هەر لەو بۆچوونە زمانیە دێرینەوە ماوەتەوە.

arali [EARTH][ئەرز]
arali [EARTH] (3x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. a-ra-li; arali; arali$_x$(|URU×GAL|) "earth, land; underworld" Akk. erşetu

[1]					a-ra-li		
[2]					arali		
[3]	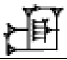				arali$_x$(|URU×GAL|)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1	1			

1. earth, land (3x/100%) خاک، ئاخ، ئەرد
2. underworld ژێرخاک، گۆڕ

Akk. erşetu "earth, land".
تێبینی: ئاوازی "ئارالی(arali)"ی سۆمەری، "ئێشێتو(erşetu)"ی ئەکەدی، "ئاخ و ئەرز و ئەرد"ی کوردی، بە برگەی "ئا" یان دەنگی "ئ" دەستیان پێکردووە. دەستپێکردنی ئاوازەکان بە دەنگی "ئ" یان "ئا" نیشانەیە بۆ بەردەوامی هێمایی و بیرکاریانەی زوانی مێزۆپۆتامیای دێرین، لێ هاوکات ماناداری زوانیشن بە ژیان، کە هاوتایە بە داهێنانی پێداویستیەکان، چونکە ژیانی ئاوەدانی سەرچاوەکەی بووە. لەم ڕوانگەیەشەوە مێزۆپۆتامییەکان کردگارییانە وشەیان هاوتا بە کار و بیر داهێناوە.

arar [MILLER][ئاشەوان]

[arar [MILLER]](#) (16x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. $^{geme}{}_2$ar$_3$-ar$_3$; $^{lu}{}_2$ar$_3$- ar$_3$; $^{geme}{}_2$ara$_3$; $^{lu}{}_2$ara$_3$ "miller" Akk. ararru; ţē'inum

[1]		$^{geme}{}_2$ar$_3$-ar$_3$
[2]		$^{lu}{}_2$ar$_3$-ar$_3$
[3]		$^{geme}{}_2$ara$_3$
[4]		$^{lu}{}_2$ara$_3$
+	-0 (14x/88%); -ra (2x/13%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

1. miller (16x/100%) ئاشەوا؛ ئاشەوان؛ ئاسیاوان؛ ئاساوان؛ ئاشڤان
Akk. ararru "miller"; ţē'inum.
[1993-1997] L. Milano, RlA 8 395.
تێبینی: ئاوازی "ئارئار(arar)"ی سۆمەری مانای "ئاشەوان"ی کوردی دەگەیەنێت و هەردووکیان بە برگەی "ئا" دەستپێدەکەن. ئاوازی "ئارئار"ی سۆمەری هاوتایە بە ئاوازی "هارهار"ی کوردی، جگە لەوە دەنگی "ئ" و "ە" لە زوانی کوردیدا ئاسان جێگۆرکێ دەکەن. بە تێڕوانینی من پێدەچێت ئەو جێگۆڕکێیەی دەنگ لە زوانی کوردیدا بۆ گۆکردنی ناسکی دەنگی مێینە و گڕی نێرینە بگەڕێتەوە.

asiri [PRISONER][ئەسیر()]

[asiri [PRISONER]](#) wr. a-si-ri "prisoner of war" Akk. asiru

[1]		a-si-ri

1. prisoner of war ئەسیری جەنگ
Akk. asiru "captive, prisoner of war".
تێبینی: ئاوازی "ئاسیری(asiri)"ی سۆمەری و "ئەسیر"ی کوردی بە برگەی "ئا" و "ئە" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

asura [WATER][ئاو]

[asura [WATER]](#) (4x: Old Babylonian) wr. a-sur-ra "water from the depths " Akk. mê šuri?

[1]				a-sur-ra			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. water from the depths (4x/100%) ئاو ژێرەوە (بیر؛ قووڵایی)
Akk. mê šuri?.
See ETCSL: a-sur-ra=subterranean water.ئاوی ژێر زەوی
تێبینی = a [WATER] ئاو: ()sur [PRESS] = ئاولێگرتن. rah2 (ra) [BEAT] = پیاکێشان.
کاتێک ئاوازی "ئاسۆرە" (asura)ی سۆمەری و "مێ شوری" (šuri mê)ی ئەکەدی و "ئاوی ژێر" زەوی کوردی

به یەکتر بەراورد دەکەین، دەبینین کە "ئاسۆرە"ی سۆمەری و "ئاوی ژێر" زەویی کوردی بە برگەی "ئا" دەستپێدەکەن و لە یەک وێنە و ماناوە نزیکن. هەروەها لە مانای بەشەکانی مێخەکەدا مانای "ئاوی ژێر"ەوە دەبینین، کە سۆمەرناسەکان ئاوازی مێخەکەیان وەک گوشین و پیاکێشانی ئاوەکە ڕاڤەکردووە، ئەو وێنەیەش لەگەڵ زاراوەی "هەڵقوڵین"دا دێتەوە، وەکو ئەوەی ئەرزەکە بیگوشێت، بە بڵقەبڵق دێتە دەرەوە.

aš] FLOUR[ئارد] [

aš [FLOUR] wr. aš "bread; a type of flour" Akk. akalu; upumtu

[1]		aš

1. bread نان

2. a type of flour جۆرێک لە ئارد

Akk. akalu "bread, loaf; food چێشت؛ خواردن؛ بژێو"; upumtu "(a type of) flour".

تێبینی: ئاوازی "ئاش(aš)" ی سۆمەری بە مانای "ئارد"ی کوردی دێت، ئەو مانایەش وێنەیە بۆ کرداری "ئاش"کردن، کە "دەغڵودان" دەهاڕێت. هەروەها ئاش لە کوردیدا بە مانای "چێشت" دێت و سۆمەرناسەکانیش هەمان مانایان لە وشەکەدا رەچاوکردووە.

aše [NOW] [ئێستا؛ ئیسا؛ ئایسە]

aše [NOW] (32x: Old Babylonian, unknown) wr. a_2-še "now" Akk. anumma

[1]						a_2-še	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				26			1

1. now (32x/100%) ئێستا؛ نووکە

Akk. anumma "now".

See ETCSL: a_2-še=now.

تێبینی: ئاوازی "ئاشی(aše)" ی سۆمەری و "ئایسە"ی کوردی بە برگەی "ئا" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن. جگە لەوە دەزانین کە لە کوردیدا دەنگی "س" و "ش" جێگۆڕکێ دەکەن.

a'u [WATER][ئاو]

a'u [WATER] wr. a-u_2; a-u_3; a-u_5; u_3; u_5 "high water"

[1]		a-u_2
[2]		a-u_3
[3]	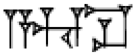	a-u_5
[4]		u_3
[5]	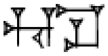	u_5

1. high water ئاوی بەرز (ئەو کاتەی کە ئاستی ئاوی ڕووبار و دەریا بەرز دەبێتەوە)

See ETCSL: a-u_3=high water.

= a [WATER] ئاو = u [BED] . جێ (نووستن یان لەسەر ڕاکشان).

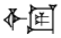 u [AND]= و

تێبینی: ئاوازی "ئاو" (a'u)ی سۆمەری و "ئاو"ی کوردی بە برگەی "ئا" دەسپێدەکەن و گۆکردنیان لە وێنەی بینینەوە وەرگیراوە..سۆمەرییەکان مانای وشەی "ئاو" (a'u)یان بۆ بەرزبوونەوەی ئاو بەکاربردووە.

بەرزبوونەوەی ئاو لە کوردیدا هاوشێوەی ئەو مانایەیە، کە ئاو لەسەر ئاو ڕاکشێت یان ئاو بۆ ئاو زیادبکرێت. سۆمەرناسەکانیش لە خوێندنەوەی مێخەکەدا هەر بەو دەرئەنجامە گەیشتوون. هەر لەم ڕوانگەیەوە بیینین و بیستن لە گوتندا پەیڕەویان لە هاوکێشەی "هێمایی و بیرکاری" کردووە. زوانی سۆمەری و کوردی پێمان دەڵێن، کە لە خودی هەردوو زواندا دیاردە سروشتییەکان گەردوونیانە خوێندراونەتەوە.

a'u'a [EXPRESSION][دەربڕین]

a'u'a [EXPRESSION] wr. a-u$_3$-a; a-u$_3$-am$_3$-ma "soothing expression"

[1]		a-u$_3$-a
[2]		a-u$_3$-am$_3$-ma

1. soothing expression ("دەربڕێنی هێمن (وەک "ئاوەها؛ ئاووا

See ETCSL: a-u$_3$-a=soothing expression.

تێبینی: ئاوازی "ئاوئا(a'u'a)" ی سۆمەری و "ئاوەها" یان "ئاووا"ی کوردی بە بڕگەی "ئا" دەستپێدەکەن و هەمان مانا دەگەیەنن. هەروەها تا ئەمڕۆ لەناو کورددا وەها وەها وەک "ئا و ئا (a-u3-a)" ڕەچاو دەکرێت.

aya [CRY][ئەسرین؛ ئەسرین ڕشتن]

aya [CRY] (110x: Old Babylonian) wr. a; u$_3$ "a cry of woe; to cry, groan" Akk. ahulap; nâqu

[1]				a			
[2]	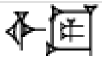			u$_3$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				103			

1. a cry of woe (110x/100%) ئەسرین ڕشتن

2. to cry, groan گریان؛ ناڵاندن؛ نرکە؛ لووراندن

Akk. ahulap "it is enough! (declaration of/petition for clemency)"; nâqu.

See ETCSL: a=soothing expression

)Ba - (با

ba [ALLOT] [پارچەکردن؛ بەشکردن]

ba [ALLOT] (839x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babyloni an, Old Babylonian, unknown) wr. ba "to divide into shares, share , halve; to allot " Akk. qiāšu; zâzu

[1]						ba
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		253	539	41			1

1. to divide into sharesبەشکردن , share(پشک) بەش , halve (بەش) نیوە (839x/100%)
2. to allotبەشکردن
Akk. qiāšu "to give, present"; zâzu "to divide".
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 250.
[1996] C. Wilcke, ZA 86 15 wn41.
[1995] J.J. Glassner, BiOr 52 9-10.
[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 698.
[1983] P. Steinkeller, JCS 35 246-247.
See ETCSL: ba=to allot.

ba [GARMENT] [بەر؛ بەرگ]
ba [GARMENT] (30x: Old Babylonian) wr. $^{tug_2}ba_{13}$ "a garment" Akk. nalbašu

[1]						$^{tug_2}ba_{13}$
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				26			

1. a garment (30x/100%)بەرگ
See:siki ba;tug ba.
Akk. nalbašu "cloak(لبادە) عابا؛ عبا؛ بالاپۆش , coat(لبادە) پاڵتۆ ".
[1972] H. Waetzoldt, UNT XXI-XXII.
See ETCSL: tug₂-ba13=type of garment.جۆرێک بەرگ
تێبینی: لێرەدا دەبینین، کە ئاواز و وێنەی مێخی "با (ba) "مانایە بۆ "بەرگ؛ باڵاپۆشین؛ پاڵتو"، بەڵام وێنەی مێخی "با (ba) "جیاوازە و بە مانای بەشکردنی ئامراز هاتووە. لەگەڵ ئەوەشدا ئاوازی "با (ba) "چ وەک باڵاپۆشین و چ وەک بەش کە بەرگ و گیان دادەپۆشێت، نزیکییەکیان لە ڕوانگەی سروشتیدا" با" کە گیانی زەوی سروشتیانە دادەپۆشێت و دورنیە مرۆڤ لە دێریندا توانای بینینی با هەبووبێت یان هەستی بوونەکەی مانای بەرگی وەکو "باڵاپۆشین" لادروستکردبێت .لەم ڕوانگەیەوە دەربڕینی ئاوازە سۆمەری و کوردییەکە لە ڕووی وێنەییەوە لە یەک مانای هێماییەوە نزیکن.

ba [TOOL][ئامراز]
ba [TOOL] (19x: Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}ba "a cutting tool" Akk. suppīnu

[1]						^{ĝeš}ba (^{geš}ba)
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			9	8			

1. a cutting tool (19x/100%) ئامرازی بڕین
Akk. suppīnu "a builder's tool".ئامرازی بیناکردن
تێبینی: ئاوازی "با (ba) "لە سەرەوە بە مانای بەرگ و بڕین و بیناکردن هاتووە، ئاواز و مانای مێخەکان لە "ئاواز و وێنە و مانا"ی بەرگ و بەردی کوردییەوە نزیکن. ئاوازی "با"ی سۆمەری بە مانای بەرگ هاتووە، لێ نووسینی مێخەکەی لە وێنەی مێخی ئامرازی بیناکردن جیاوازە. جیاوازی لە ئاوازی بەرگ و بەردی کوردشدا دەبینرێت. پێدەچێت بەرد و بەرگ وەک شمەک هێمایی و بیرکارییانە لە چاخی بەردینەوە پێناسەکرابن. لێرەوە گونجاوە گریمانە بکەین کە بڕگەی "با" و "بە"ی سۆمەری و کوردی لە یەک سەرچاوەی زوانییەوە هاتوون، ئەو سەرچاوەیەش زوانی مێزۆپۆتامییەکانی سەرووی چاخی بەردین بووە.

ba [VESSEL][بابیه]

ba [VESSEL] (1x: Old Babylonian) wr. ^{dug}ba "type of vessel"

[1]		^{dug}ba
+	-0 (1x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

- type of vessel (1x/100%) بادی؛ کاس یان قاب

تێبینی: مێخی ( ) بە "با" (ba) "گۆکراوە و ماناکەی بریتی بووە لە "پارچەکردن" یان "بەشکردن". هەروەها مێخی ( )هەر بە "با" (ba) "گۆکراوە و بە مانای "بەرگ" هاتووە. جگە لەوە مێخی ( ) هەر بە "با" (ba) "گۆکراوە و بە مانای "ئامراز " هاتووە. ئەوجا مێخی ( ) هەر بە "با" (ba) "گۆکراوە، لێ ماناکەی بریتی بووە لە "بادی" کە بادەی (مەی) تێدا هەڵدەگیرێت. ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر ڕاڤەکردنەکانی "ئاواز و وێنە و مانا"ی هەر یەکێک لەو مێخانە بکەین و ماناکانیان وەک بەکاربردنیان بە وشە کوردییەکان بەراورد بکەین، ئەوسا لەیەکچوون و جیاوازیی مێخە سۆمەرییەکان و وشە کوردییەکان دەبینینەوە، کە بێگومان بەردەوامیی هێمای زوانی بیرکارییانە کە سروشتی و گەردوونییە و زوانی گفتوگۆ بوو. هەنووکە "هێماناسەکان "دەزانن، کە نووسینی هێمای بیرکارییانە لەلایەن مێزۆپۆتامییەکانی سەروو (کوردستانی ئەمڕۆ) داهێنراوە و ئەو نووسینە و زوانەکەی ئەوان سەرچاوەی داهێنانی نووسینی مێخی بووە.

babaya [OLD MAN][باپیر یان پیاوی پیر]

babaya [OLD MAN] wr. ba-ba-ya$_{10}$ "old man" Akk. paršumu

[1]		ba-ba-ya$_{10}$

1. old man باپیر

Akk. paršumu "old (man)".

تێبینی: ئاوازەکانی "بابایا(babaya) "ی سۆمەری، "پارشومو (paršumu) "ئەکەدی، "باپیر و باوان و بابا"ی کوردی مانان بۆ تەمەندێژیی پیاو. ئاوازی "بابایا (babaya) "و "بابا" وێنەی پیرن و بە برگەی "با" دەستپێدەکەن.

babbar [WHITE][سپی (وەک ڕەنگی بەفر)]

babbar [WHITE] (1109x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. babbar$_2$; babbar "(to be) white" Akk. peşû

[1]	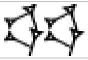	babbar$_2$
[2]		babbar (bar$_6$, par)
+	-0 (1069x/96%); -ra (34x/3%); -re (6x/1%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		313	268	31			
[2]		21	288	167		1	12

1. (to be) white (1109x/100%) سپی (بێ)

Akk. peşû "white".

[1997] N. Veldhuis, EEN 123-125.
[1994] D. Foxvog, JCS 46 13-14.
[1989-90] J. Bauer, AfO 36-37 81.
[1987] M. Civil, Ebla 1975-1985 155 n32.
[1972] H. Waetzoldt, UNT 50-52.
See ETCSL: babbar=white; babbar=to be white.

babbardili [STONE] [بەرد]

babbardili [STONE] (1x: Old Babylonian) wr. $^{na}{}_{4}{}^{nir}{}_{2}$babbar-dili "a stone"

[1]	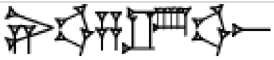				$^{na}{}_{4}{}^{nir}{}_{2}$babbar-dili		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. a stone (1x/100%) بەرد.

bad [GROUND] [بن]

bad [GROUND] (3x: Old Babylonian) wr. bad$_4$ "hard ground" Akk. apītu; dannatu

[1]					bad$_4$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

1. hard ground (3x/100%) بناغەی پتەو

Akk. apītu "(a kind of fallow land) بەیار" ; dannatu "fortified (place) (جێگا) بەهێزکرنی".

bad [LEG] [پێچکە]

bad [LEG] (11x: Ur III, Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}bad "leg or foot of a piece of furniture" Akk. kablu

[1]						^{ĝeš}bad	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			9	2			

1. leg or foot of a piece of furniture (11x/100%) پێچکە یا پای کورسی و مێز

Akk. kablu "(furniture) foot".

[1993-1997] W. R"ollig and H. Waetzoldt, RlA 8 329.

badbad [DEFEAT] [بەزاندن؛ بەزانن]

badbad [DEFEAT] wr. bad$_5$-bad$_5$ "defeat in battle" Akk. dabdû

[1]		bad$_5$-bad$_5$

1. defeat in battle بەزاندن لە جەنگا

Akk. dabdû "defeat, bloodshed".

badšulhi [PALISADE?] [پەرژین]

badšulhi [PALISADE?] (1x: Old Babylonian) wr. bad$_3$-šul-hi "palisade?"

[1]					bad$_3$-šul-hi		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. palisade? (1x/100%)بەربەست؛ بەربەس

See ETCSL: bad$_3$-šul-hi=palisade?.

تێبینی: لە ئاوازی "بادشولهی (badšulhi) "کە مانای پەرژین دەگەیەنێت، ئاوازی "شول (šul) "دەبینین، کە پەرژینی پێ دروستدەکرێت.

bala [TURN][بادان]

bala [TURN] (3308x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. bal; bil$_2$ "to rotate, turn over, cross; to pour out, libate, make a libation; reign , rotation, turn, term of office; to revolt; to hoist, draw (water); to transfer (boats over weirs etc. blocking a stream); to carry; to boil (meat in water); to change, transgress (the terms of an agreement); conversion (math.)" Akk. elû;

nabalkutu; nakāru; naqû; palû; tabāku

[1]		bal (bala)
[2]		bil_2
+	-0 (3308x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		503	2292	374			1
[2]			5				

1. to rotate, turn over, cross (3303x/100%)(وەک خاچ کێشان) خولانەوە، سورانەوە، برین
2. to pour out, libate, make a libation (3x/0%) شەراب یان ڕۆن ڕشتن
See:a bala.
3. reign, rotation, turn, term of office (2x/0%)بینا، بادان، دەسەڵاتی بێ سنور
4. to revolt یاخی بوون؛ شۆڕش
5. to hoist, draw (water)بەرزکردنەوە، (ئاو) هەڵکیشان یا ڕاکێشان
6. to transfer (boats over weirs etc. blocking a stream) (لە بەنداوەوە تا ئاوەکە کۆبێتەوە. لەو ڕێگە گواستنەوە ڕێگەیەوە بەلەمەکە لە مستوایەکی نزمەوە بۆ بەرزە یان لە بەرزەوە بۆ نزمە دەگوێزدرێتەوە.)
7. to carry گواستنەوە؛ هەڵگرتن
8. to boil (meat in water) (گۆشت لە ئاودا) کوڵان
9. to change, transgress (the terms of an agreement)گۆڕان، سنوور بەزاندن
10. conversion (math.) (بیرکاری) گۆڕینی ژمارە لە شێوەیەکەوە بۆ شێوەیەکی تر بەبێ گۆڕینی نرخەکەی
Akk. elû; nabalkutu "to cross over"; nakāru "to be(come) different, strange, hostile"; naqû "to pour (a libation), sacrifice"; palû "period of office"; tabāku "to pour (out)".
[2005] K. de Graef, NABU 2005/59.
[2003] S. Garfinkle, ZA 93 180-1.
[2003] P. Steinkeller, Ancient Archives 45.
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 43.
[2001] P. Steinkeller, ZA 91 35 wn46.
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 195-196.
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 96; 108 n129.
[1993] W. Sallaberger, Kalender 32-34; 113 wn510.
[1992] M. Sigrist, Drehem 339-356.
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 246.
[1989] M. Sigrist, Studies Sjoberg 500 n1.
[1989] P. Steinkeller, SDU 47-48.
[1986] D. Charpin, Clerge 262-269.
[1982] K. Maekawa, ASJ 4 89-91.
See ETCSL: bal=term (in office); bal=to turn over.

balak [SPINDLE] [تەشی]
balak [SPINDLE] (31x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}balak "spindle" Akk. pilaqqu

[1]	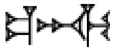						^{ĝeš}balak (^{ĝeš}balak, ^{ĝeš}bala, ^{ĝeš}bala)
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	7	15			

1. spindle (31x/100%) بەن بادان
See:e balak;saĝ balak.
Akk. pilaqqu "spindle".
See ETCSL: bal=spindle.

تێبینی bala [TURN] =:بادان = ĝeš [TREE] دار.

تەشی لە دار دروستدەکرێت و بۆ "بەن بادان" بەکاردەبرێت. مێخی () بە مانای "بادان" و "تەشی" (خەرەک) هاتووە و هێمایە بۆ کرداری "بادانی بەن"، هەروەها ئاوازی "بادان" و "بالا" (bala) بە بڕگەی "با" دەستپێدەکەن و ئەوەش سەرچاوەی کردارەکە ئاشکرا دەکات.

banda [QUOTIENT][بەرکەوت؛ ئەنجامی دابەش کردن (بیرکاری)]
banda [QUOTIENT] wr. banda$_3$ "quotient" Akk. bandû

[1]	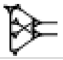	banda$_3$

1. quotient بەرکەوت
Akk. bandû "quotient".

bandul [MAT] [بەڕە]
bandul [MAT] wr. ^{gi}ba-an-dul "a reed mat" Akk. zibnu

[1]	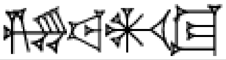	^{gi}ba-an-dul

1. a reed matبووریا؛ هەسیر (حەسیر)؛ ڕاخەر لەجەگەن و قامیش یا زەل
Akk. zibnu "a reed mat; a month name ناوی مانگێکە".

تێبینی = gi [TURN]: بادان = ba [ALLOT] .بەشکردن = an [SKY] .ئاسمان = dul [COVER] .داپۆشین
بۆ ئەوەی لە هێما و نووسینی خەتی مێخی و بەردەوامیی ئاوازی زوانی دێرینی مێزۆپۆتامیا تێبگەین، پێوستە هاوکات لە هاوتایی کار و بیری مرۆڤی ئەو دەمە تێبگەین، واتا ببینین کە چۆن بە دەم داهێنانی شمەکەوە مانایان بە وشەکانیان وەک ئاواز و وێنە داوە. ئەگەر وانەکەین، ئەوسا لە مێژوو و پێناسەی زوانی خۆمان تێناگەین و نازانین لەسەر چ بنەمایەکی ڕێزوانی داهێنراوە. بۆ نموونە مانای مێخەکە لەم بەشانە وەرگیراوە: "بادان، بەش، ئاسمان، داپۆشین". بەشەکان هەڵگری مانای هێمایی و بیرکاریانەن، بەو مانایەش لە وشەکاندا کار و بیری مرۆڤ بەراورد بە کاری سروشت و ئاسمان کراوە. ئەو جۆرە کردار و بینینەی ئەوان لە مانادانیاندا بە وشەکان وێنەیانداوەتەوە. دارشتنی وشەکان پێمان دەڵێت، کە کار هاوتەریبی بیرکردنەویان بووە، نەک لۆژیکی خۆهەڵخەڵەتاندن، کە گۆیا خودا بە مانا وشەیەکە فێری کاری کردوون. بۆ نموونە ئاوازی "باندوا" (bandul)، کە مانای بەڕە دەگەینێت، لە کرداری "بادان"ی بەنەوە نزیکە، لەم ڕوانگەیەشەوە ئاوازی بادان و بەڕە مانای لە بادانی بەن(موی بزن و خوری مەڕ)ەوە وەرگرتووە، هەروەها پێدەچێت، کە لە مانگی دوودا (بانەمەڕدا) ڕوویدابێت. هەر بۆیە گونجاوە گریمانە بکەین، کە زەخرەفەی ئاواز و وێنە و مانا لە وشەکانی "باندوا، بادان، بەڕە، بەن، بانەمەڕ" بەردەوامیی زوانی جوتیار و ئاژەڵدارن، کە حسابیان بۆ جێگە (ئاوایی) و کات (دووەم مانگی ساڵ) کردووە. ئاوەدانی دونیا و زوانی مێزۆپۆتامیا بەو مانایە پەرەی سەندووە و نووسین لەو ڕێگەیەوە داهێنراوە. ئەو ڕەهەندەی زمانیش پێمان دەڵێت، کە خۆدی مرۆڤ بەرپرسارانە لە رابردووی خۆ داهێناندا، خوی و خودای ناسیوە.

bangaš] THIRTY-SIX[سێ – شەش] [
bangaš [THIRTY-SIX] wr. ba-an-ga-aš$_2$; ba-ga-ša$_2$ "thirty-six"

[1]	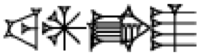	ba-an-ga-aš$_2$
[2]		ba-ga-ša$_2$

1. thirty-six
[1998] H. Hunger, St Römer 182.
تێبینی: ئاوازی ئەم مێخە () لەم برگانە پێکهاتووە: "با - گا - شا(ba-ga-ša2) "، برگەی "شا" لە مێخەکەدا نزیکە لە برگەی "شە"ی "شەش"ی کوردییەوە و هەردوو برگەکە هێماین و ئاماژەن بۆ بیرکاری. سۆمەرناسەکان دەڵێن، لە سەرەتای داهێنانی نووسینی مێخیدا، مێخ لە سەرەوە بۆ خوارەوە نووسراوە، پاشان لە ڕاستەوە بۆ چەپ نووسراوە. ئەو گۆڕان و وەرگێڕانە، کە لە سەرەتای نووسینی مێخیدا ڕوویداوە، دەبێت پەیوەست بووبێت بە گەشەی شێوەی نووسینەوە، واتا لە نووسینی هێماییەوە بۆ مێخی، شێوەی گۆتنیش لەو گۆڕانی وەرگێڕانەدا

کاریگەری خۆی هەبووە. بە بڕوای من برگەی "شا(ša)"ی سۆمەری و "شە"ی "شەش"ی کوردی لە نووسینی سیستەمی هێمایی دێرینەوە ماونەتەوە، چوونکە شەش دوو بەشی سێیە، و ئەستێرە شەش "شانی" هەیە..مێزۆپۆتامییەکان ئەستێرەناس بوون و مۆغەکان (Magi) بە ئەستێرەناس و فاڵگرووەوە ناسراوبوون .هاوکات وشەی شا کە شکۆیە وەکو شاخ بەرز وەستاوە و لاشانی شاخ و ئەستێرەش کە بوونیکی گیومەترین وەک یەکتر دەبینرین، ئەوەش وادەکات بڵێین: تاج شا کە لەسەر دانراوە مانا لە واتایی شاخ و وەرگرتووە و ئەستێرەش شەش لاشانی هەیە و بەو مانایەش ئاواز و وێنەکەی هاوتا یەکدین .ئەژمارەکانی وشەی شا و شەش هاوشێوەی ئەژماردنە "زوان و ڕۆژ و مانگ"وێنەیان بەرهەمهاتوون .لەم ڕوانگەیەشەوە زوانی ئەمڕۆی کوردی درێژکراوەی زوانی مێزۆپۆتامییەکان و ئەو بنەما هێماییە()کە بیرکارییانە کار دەکات.

bangi [RESPONSE][بەدەنگەوە چوون]

bangi [RESPONSE] (5x: Old Babylonian) wr. ba-an-gi4 "response, answer"

[1]					ba-an-gi4		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. response, answer (5x/100%)بەدەنگەوە هاتن، وەڵام

See ETCSL: ba-an-gi4=response.

تێبینی ba [ALLOT] = بەش: [SKY]= an .ئاسمان = 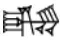 gi [TURN] .بادان.

ئاوازی "بانگی" (bangi)ی سۆمەری و "بانگی" کوردی مانایە بۆ "بەدەنگەوە چوون"، لە وێنەی مێخەکەشدا مێخی ئاسمان (ئان) دەبینرێت، کە بە سەرچاوەی بانگەکە دانراوە.

bangi [TAPER][باریکبوونە]

bangi [TAPER] (11x: Ur III, Old Babylonian) wr. ba-an-gi4 "taper, bevel, slant, incline"

[1]					ba-an-gi4		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			10	1			

1. taper, bevel, slant, incline (11x/100%) بەرەبەرە باریکبوونەوە، ڕوویەکی خوار یان لێژ، لێژبوونەوە، لاربوونەوە

[2004] W. Heimpel, CDLJ 2004:1 .

تێبینی: مێخی ( ) بە "بانگی (bangi)" گۆکراوە و بە مانای "بەدەنگەوە چوون" و "باریکبوونەوە" هاتووە، بەشەکانی مێخەکەش ئەم مانایانە دەگەیەنن: "بەش، ئاسمان، بادانە". کەواتە بانگ بەسەر دوو کاتدا بەشکراوە و بەشەکان وەک بەن بەیەکەوە بادراون. ئەمە وادەکات گریمانە بکەین کە مێزۆپۆتامییە دێرینەکان داهێنەری نەریتی بانگکردن بوون، نەک دینەکانی یەهوودی مەسیحی و ئیسلام کە شێوازی کاتی بانگیان گۆڕیوە.

bar [OUTSIDE][(١) ڕوو؛ ڕوواڵەت. ٢) دەرەوە؛ دەرێ. ٣) ئەوپەڕ؛ پەڕی ئەوپەڕ)]

bar [OUTSIDE] (2579x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. bar; ba-ra; bala; bur "outside, (other) side; behind; outer form, outer; fleece; outsider, strange; back, shoulder; liver; because of; to set aside; to cut open, slit, split" Akk. būdum; kabattu; kawûm; ahû; warkatu; qalāpu; salātu; šalāqu

[1]		bar
[2]		ba-ra
[3]		bala
[4]		bur

+	-0 (2255x/87%); -ra (298x/12%); -re$_2$ (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		140	1775	373			3
[2]		2	8	2			

1. outside ڕوو , (other) side ئەویەڕ (2573x/100%)
2. behind (4x/0%) پشتەوە
3. outer form, outer (1x/0%)شێوەی دەرەوە، دەرەوە
4. fleece (1x/0%)بەرگن
5. outsider دەرەکی , strangeبێگانە
6. back پشت , shoulder شان،
7. liver جگەر؛ جەرگ
8. because ofلەبەر ئەوە
9. to set aside(بۆ دواڕۆژ) هەڵگرتن؛ خستنەلاوە
10. to cut open هەڵدڕین, slit بڕینەوە بە پارچەی باریک لە باری دڕێژی , split شەقکردن

Akk. būdum; kabattu "liver, shoulder of liver"; kawûm; ahû; warkatu "outer; outside"; qalāpu "to peel"; salātu "to slit, slice through, split"; šalāqu "to cut open".
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 124.
[1984] M. Powell, BSA 1 50.
[1982] K. Maekawa, ASJ 4 89-90.
[1972] H. Waetzoldt, UNT 39-40.
See ETCSL: bar=outside; bar=to set aside; par$_2$=to set
تێبینی: مانای وشەکانی "بار(bar) "ی سۆمەری و "بڕ"ی کوردی بریتین لە: ١) داپاچین و لەتکردن، ٢) دڕاندنی پارچە بە دەست.

bar [BURN][برژاندن]
bar [BURN] (20x: Ur III, Old Babylonian) wr. bar$_7$ "to burn; to fire (pottery)" Akk. napāhu

[1]		bar$_7$ (bir$_9$)

+	-0 (13x/65%); -ra (5x/25%); -re (2x/10%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	10			

1. to burn (20x/100%)براشتن؛ بریان کردن
2. to fire (pottery) بە ئاگر برژاندن (گۆزەو دیزە)

Akk. napāhu "to blow; light up; rise".
[1996] W. Sallaberger, Töpfer 17.
See ETCSL: bar$_7$=to burn.
تێبینی: ئاوازی "بار "bar و برژاندن و "پرش"ی ئاگر نزیک وێنە و مانا.

bar [PLOW][بەفرماڵ ؛ هەوجاڕ]
bar [PLOW] (18x: ED IIIb, Ur III) wr. ^{ĝeš}bar "a type of plow" Akk. mayāru

[1]		^{ĝeš}bar (^{geš}bar)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		16	2				

1. a type of plow (18x/100%) جۆرێک بەفرماڵ یا هەوجار

Akk. mayāru "plough".

barag [SPREAD] [بڵاوبوو؛ بڵاوەبوو؛ بڵاوکراو]

barag [SPREAD] (76x: ED IIIb, Ur III) wr. BAD; ba-ra-ge; ba-ra-ga; [ba]barag₂; KISAL[ra] "to spread out" Akk. uşşû; šuparruru

[1]		BAD (bara₄)
[2]		ba-ra-ge
[3]		ba-ra-ga
[4]		[ba]barag₂
[5]		KISAL[ra]

+ -0 (57x/75%); -ge (10x/13%); -ga (9x/12%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	28				
[2]			6				
[3]			1	3			

1. to spread out (76x/100%) بڵاوکردنەوە؛ خۆ کشاندن
Akk. uşşû "to spread out, open wide"; šuparruru "to spread out".
[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 80.
See ETCSL: barag₂=to spread out.

barah [FIGHTING] [بەیەکدادان]
barah [FIGHTING] (1x: Old Babylonian) wr. ba-ra-ah "fighting" Akk. puhpuhhu

[1]	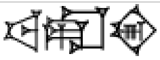	ba-ra-ah

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. fighting (1x/100%) بەربەرەکانی کردن
Akk. puhpuhhu "squabble, brawl"."بەیەکداهاتن، شەڕوهەرا"
See ETCSL: ba-ra-ah=fighting.
تێبینی: ئاوازی "بارە" و ئاوازی "بەرە" هێمان بۆ دوو بەرە کە بە یەکدا دەدەن. وێنە و مانا و ئاوازیان نزیکن لە یەک.

baraš] FLY[باڵەواز؛ فرین] [
baraš [FLY] (1x: Ur III) wr. ab-ra-aš; ba-ra-aš; bar-ra-aš; ib₂-ra-aš "to fly"

[1]		ab-ra-aš
[2]		ba-ra-aš
[3]		bar-ra-aš
[4]		ib₂-ra-aš

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. to fly (1x/100%)فرین
تێبینی: ئاوازی باڵندە، باڵەواز، باڵەفڕی (باڵەفڕە)، باڵگرتن، و ئاوازی "باراش" (baraš) "بە برگەی "با" دەستپێدەکەن و وێنەن بۆ مانای فرین.

bardul [GARMENT][بەرگ]

[bardul [GARMENT]](379x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III) wr. bar-dul₅; bar-SIK$_2^{tug}{}_2$ "a garment" Akk. şubātu

[1]		bar-dul₅
[2]		bar-SIK$_2^{tug}{}_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		214	158				

1. a garment (379x/100%) بەرگێک

Akk. şubātu "textile, garment".وبەرگچنراو، جل"

[1996] C. Wilcke, ZA 86 21 n53.

See ETCSL: bar-dul₅=type of garment.جۆرێک لە بەرگ

basi [SQUARE] [چوارگۆشە]

[basi [SQUARE]] wr. ba-si₈; ba-si "square (math.)"

[1]		ba-si₈
[2]		ba-si

1. square (math.)

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 27; 43.

تێبینی [ALLOT] = :بەشکردن sa (si₈) [EQUAL] =.هاوتا (بەش) si [FILL] = .پڕکردنەوە si .
= [HORN]شاخ si [REMEMBER] = .بیر هاتنەوە.

ئاوازی "باسی" (basi)ی سۆمەری و "بەش"ی کوردی بە برگەی "با، بە" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن. مێخی ( ) مانای چوارگۆشەیە و "بەش" لێرەدا هێمایەکی بیرکارییە بۆ دوو سێگۆشە و چوارگۆشەی گەردوون، کە پێدەچێت لای سۆمەرییەکان و پێش سۆمەرییەکان بیرۆکەی جیومەترییەکەی مانای دین و دونیای گەیاندبێت. بۆ نموونە لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە زنجیرەیەک شەپۆلی بەرز و نزمی ئاو لە شێوەی سێگۆشەدا وێنە کراوە، دوو لای سێگۆشەکە وەک یەکن و لەسەر یەک وەستاون، قوچەکانیشیان کە بەرز و نزمن، بە ئاراستەی سەرەوە و خوارەوە دارێژراون. شێوەی شەپۆلەکانی سەر بەردەکە وەک لەبزینە یان چوارگۆشە دەردەکەون. سەری قوچەکان بۆ ناوەندی شەپۆلەکان نزم بۆتەوە و هەمدیسان بەرز بۆتەوە، ئەوجا سەرلەنوێ چوارگۆشەیەکی دیکەیان پێکهێناوە. بەو شێوەیە سێ شەپۆلی هاوتا و جیاوازی ئاویی لەسەر بەردەکە تێکهەڵکێشکراون. لەژێر ئەو شەپۆلانەدا گیاندارانی بن ئەرز و سەر ئەرز و باڵداری ئاسمان وێنەکراون. هەروەها لە "ئەفسانەی ئەفراندن"ی سۆمەردا، باس لە دوو ئاو کراوە، کە بە خودای نێر و مێی گەردوونی ناوبراون و لە ئەوانەوە "نەوە ئاسمانییەکان"، کە خودای هەتاویین، پەیدابوون. لەم ڕوانگەیەوە دونیای ئاویی بە بنەمای دونیای هەتاویی دانراوە، وێنەی ئاسۆیی و ئەستوونیش مانا گەردوونی خودایی و گەردوون _ جێ گەیاندووە. گەردوون بە ئاسۆیی و ئەستوونی وەک شەشپاڵوو خوێندراوەتەوە و لە هۆنینەوەی ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەریدا ئەو مانا دینییەی لە دونیای دێریندا گەیاندووە. لەم ڕوانگەیەوەشەوە هێما و بیرکاری بریتین لە سەرچاوەی مانای شێوەکاریی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە و گڵێنەی ئاویی ئوبەیدیەکان. لێرەوە دەتوانین گریمانە بکەین: مار و مەلیک تاوسی ئێزدی لە بینای لالشدا وەکو ماسی و مەلی ئوبیدیەکان لەسەر گڵێنەکە و هەر دووکیان هێمای و بیرکارین و لە شێوەی ئاسۆییبوون و ئەستوونیدا ڕەخسێنراون. بۆنموونە "لالش" () جێگەیە و قوچەی بیناکەی بە ئاراستەی ئاسمان و بنەکەی چوارگۆشیە، لێرەدا گەرەکە ڕەچاوی ئەندازیاریی جێگە - ئاسمان بکەین. چونکە بیناکە لە بەینی دوو لاشانی شاخدا کراوە و حەجکەرانی ئێزدی ساڵانە وەکو ماڵی خودا سەردانی دەکەن. هەروەها دیواری چواردەرەکەی چوار لایە (چوار لاشانە) یان چوار پاڵووە و شەش پاڵویەک لەسەرەوەیەتی و بازنەیەکی ئەڵقەئاسا لەسەرووی شەشپاڵوەکەوەیە، ئەوجا دوانزە لاشانی بەرەوە ئاسمان بەرزبۆتەوە و بەیەک خاڵ کۆتایی هاتووە. کە کاتێک لە ئاسمانەوە بۆی دەڕوانین لاشانەکان هاوشێوەی بەرز و نزمی شەپۆلی گڵێنەکە دەردەکەون و خاڵی کۆتایی دەبێتە ناوکی بیناکە و گیانەکەش وەک ناوەندێک دەردەکەوێت، ئەو لەیەکچوونە هونەری هێمایی و

بیرکارییە. لێرەشدا دەشێت نووک و ناوک، وەک مانای قووڵی گیان بەدی بکرێن، کە بە ئاراستەی گەردوون (ئاسمان)ە، ئەوەش مانای جێ _ گەردوون دەگەیەنێت. بیناکە ماڵی خوداییە و گڵێنە ئوبەیدیەکانیش هەڵگری مانای ئەفسانەییە. بناغەی پەرستگاکەی لالش چوارگۆشەیە، چونکە چوار گۆشە لە دوو سێ گۆشە پێکهاتووە و لاشانەکانیش سێ گۆشەن و هاوشێوەی شاخ بەرزبوونەتەوە. لاشانەکانی لالش کە سێ گۆشەن هاوشانە لەگەڵ وێنەی شەپۆلی سەر گڵێنەکە کە سێ ڕەهەندن و بەو مانایەش ئاو، تۆو، نەوە وەک ئاراستە و مار _ مەلەک تاوس و ماسی و مەل بەلایەکی تر ئاو _ هەتاویانە یەکانگیرن.

ئێستا لای ئێمە ڕوونە کە نەوە وەک تۆو لە زوانی سۆمەری و کوردیدا بەکاردەبرێت و ساوا ئاسا لە قوڵایی گیانەوە پەیدا دەبێت. لەم ڕوانگەیەوە بینای لالش هەڵگری مانای هێمایی و بیرکارییە. ئێزدییەکان بە زوانی داپیرە و باپیرەکانیان(کە زوانی ئاخاوتنیانە، بەردەوامییان بەو پێناسەیەی مێزۆپۆتامیای دێرین داوە و مانای بیرەوەی فەرمان لای ئەوان وەک کوشتن و تالانکاری هەر ماوە، کە ئاخامینەکان سەرچاوەی لە ناوبردنی مۆغەکان بوون.

bed [DEFECATE][پاککردنەوە؛ پاڵاوتن؛ خڵتە دەهێنان (شەراب، ئاو.. هتد)]

bed [DEFECATE] (17x: Old Babylonian) wr. bed$_3$ "to defecate; excrement" Akk. teşû; zû

[1]	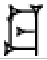			bed$_3$ (bes$_5$, bid$_3$)			
+	-0 (10x/59%); -da (7x/41%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				17			

1. to defecate (17x/100%)پیسایکردن

2. excrement پیسایی؛ گوو

biluda [RITUALS] [بەندوباو]

biluda [RITUALS] (15x: Old Babylonian) wr. biluda; bi$_3$-lu$_5$-da; bi-lu-da$_{10}$; pi-lu$_8$-da "rituals, rites" Akk. parşu; pilludû

[1]				biluda			
[2]				bi$_3$-lu$_5$-da (pi-lu$_5$-da)			
[3]	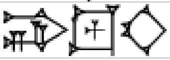			bi-lu-da$_{10}$			
[4]				pi-lu$_8$-da			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			
[2]		1	2	2			
[3]				2			

1. rituals, rites (15x/100%)بەند(بەندوباو) نەریتی ئاینی ، وباو

Akk. parşu "office; (cultic) ordinance"; pilludû "cult(ic rites)".

See ETCSL: biluda=type of ritual.جۆرە نەریتێک

bir [SCATTER] [بڵاوکردن]

bir [SCATTER] (37x: Ur III, Old Babylonian) wr. bir; bi-bi-re; bir$_9$ "to scatter, disperse" Akk. sapāhu

[1]					bir		
[2]					bi-bi-re		
[3]					bir$_9$		
+	-0 (28x/76%); -re (8x/22%); -ra (1x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]			10	16			
[2]			1	2			

1. to scatter, disperse (37x/100%)پرژاندن، بێژانەوە
See:a bir.
Akk. sapāhu "to scatter, disperse".
See ETCSL: bir=to scatter.

bir [SHRED] [پرزۆلە؛ پارچە، پاژ بڕ؛]
bir [SHRED] (7x: Old Babylonian) wr. bir$_7$; bir$_6$; bir$_9$ "to shred" Akk. šarāţu
See zu bir[laugh].

[1]		bir$_7$
[2]		bir$_6$
[3]		bir$_9$
+	-ra (3x/43%); -0 (3x/43%); -re (1x/14%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. to shred (7x/100%)پرزۆلە پرزۆلە کردن (بڕک بڕک کردن)، پارچە پارچە کردن
Akk. šarāţu "to tear, shred". شیتاڵ شیتاڵ کردن، وونڤر وونجر کردن
[1973] M. Civil, JNES 32 60.
See ETCSL: bir$_7$=to shred.
تێبینی: ئاوازی مێخی (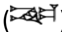) لە سەرەوە بە "بیر (bir) "گۆکراوە و دووفاقیانە بە مانای "بڵاوکردن" و "بڕ "ڕاڤە کراوە .ڕاڤەکردنەکە هاوشێوەی ئەو بنەما زوانیەیە کە دووفاقییانە وەک وشە و بیرۆکەی" زوان"eme/هێمایی و بیرکارییانە کار و کۆتایی کاری یان شت و کۆتایی شتی سروشتیانە و گەردوونیانە بەیەکەوە گرێداوە.

birgun [CHEESE][پەنیر]
birgun [CHEESE] wr. bir-gun$_3$ "a cheese" Akk. pinnāru

[1]		bir-gun$_3$

1. a cheese
Akk. pinnāru.
[1993-1997] M. Stol, RlA 8 198.
تێبینی: ئاوازی "پیننەرو(pinnāru) "ی ئەکەدی و "پەنیر" کوردی زۆر لە یەکەوە نزیکن.

bisaĝ] BASKET[بەرچن؛ بەرچنە] [
bisaĝ [BASKET] (861x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. bisaĝ; ^{gi}bisaĝ; bisaĝ$_3$; bisaĝ$_2$ "basket" Akk. pisannu

[1]		bisaĝ (pisan)
[2]		^{gi}bisaĝ (^{gi}pisaĝ, ^{gi}pisan)
[3]	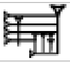	bisaĝ$_3$ (pisan$_3$, mezeĝ)
[4]	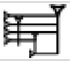	bisaĝ$_2$ (pisan$_2$)
+	-0 (861x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		72	616	16			
[2]			95	56			

[3]				3			
[4]				1			

1. basket (861x/100%) سەوی ؛زەمیلە ؛سەوەتە ؛سەپەتە ؛پووشینە
Akk. pisannu "box, chest"."سنووق، دەفر"
[1997-1998] N. Veldhuis, AfO 44-45 127.
[1993-1997] W. R"ollig and H. Waetzoldt, RlA 8 330.
[1981] P. Steinkeller, OA 20 247 n23.
[1975] M. Civil, Studies Jacobsen 149.
See ETCSL: pisaĝ=basket.
تێبینی: ئاوازی "بیساخ(bisaĝ) "ی سۆمەری و "پیساخ(pisaĝ) "ی ئەکەدی بە دەنگی "ب" و "پ" دەستیانپێکردووە و وەک دیارە ئەو دوو دەنگانە لە دێرینەوە جێگۆڕکیان کردووە.

biza [PUPPET][بووکە سەماکەرە]
biza [PUPPET] (1x: Ur III) wr. bi-za "puppet, doll" Akk. passu

[1]		bi-za

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. puppet, doll (1x/100%)بێک؛ بووبک؛ بویک؛ بەو؛ بووەی؛ وەوی؛ ڤەیەک؛ بووک سەماکەری
Akk. passu "doll بووک ; pawn بارمتە یان داش, gaming pieceپارچەی گەمە ".

bizaza [FROG] [بەق؛ بۆق]
bizaza [FROG] (16x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. bi$_2$-za-za; bil$_2$-za; bi-za- za "frog; ~ figurine" Akk. muşa'irānu

[1]		bi$_2$-za-za
[2]		bil$_2$-za
[3]		bi-za-za
+	-0 (16x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			5	6			
[2]				2			
[3]				1			

1. frog (11x/69%)قربۆق؛ قربۆک؛ قورواق
2. ~ figurine (5x/31%)~ پەیکەری بچووک
Akk. muşa'irānu.
[1987] M. Civil, AuOr 5 25.
See ETCSL: bi$_2$-za-za=frog.

bu [FLIT] [فڕین]
bu [FLIT] (10x: Old Babylonian) wr. bu; bu$_2$; wu "to flit, chase about" Akk. našarbuţu

[1]		bu
[2]		bu$_2$
[3]		wu

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

[2]			1				
[3]							

1. to flit فڕین , chase about بەدوادا ڕۆیشتن: بە دوادا ڕاکردن (10x/100%)
Akk. našarbuţu "to flit, chase about".
[1995] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 85 31.
[1989] P. Michalowski, Lamentation over Sumer and Ur 83.
See ETCSL: bu=to roam. سەوڵ لێدان

تێبینی "flit" بەم مانایانە دێت: ١) پێدا تێپەڕبوون (بیر بە مێشکدا) ؛ ٢) دەربازبوون ٣) فڕین ڕۆیشتن. ئەگەر سەرنج لە وێنەی وشە ئینگلیزییەکە وەک فڕین یان پرتەپرتی چاو بدەین، کە پەلەکردنە، ئەوسا نزیکیی نێوان وێنە و مانای وشە کوردییەکە و ئینگلیزییەکە دەبینین، کە لە هێماوە وەرگیراون. بۆ نموونە مەل بە باڵ دەفڕێت و پێلۆ (چاو) پرتە پرت دەکات و کورد خۆیشی دەبێژێت: "چاوم دەفڕێت". ئاوازی "بو"(bu) ی سۆمەری و "پرتە"ی کوردی لەیەکەوە نزیکن و پێدەچێت، کە پرتە بۆ "فڕ"ەی فڕین گۆڕرابێت

bu [SECRET][پەنهان: پەنا؛ پەنام؛ پەنامەک؛ پۆشراو؛ پیوار؛ نهێن؛ حەشار؛ شاراوە]
bu [SECRET] (1x: Old Babylonian) wr. bu-u2bu-u2 "secret"

[1]					bu-u2bu-u2		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

secret (1x/100%).پەنا

bubu'I [RATION] [بەش]
bubu'I [RATION] wr. bu-bu-I "food ration" Akk. ipru

[1]		bu-bu-I

1. food ration بەشە خواردن
Akk. ipru "ration بەش , subsistence allowance بەشی بڕاوە"

budnu [TEREBINTH] [بەن (داری قەزوان)؛ بندق]
budnu [TEREBINTH] wr. bu-ud-nu "terebinth or pistachio"

[1]		bu-ud-nu

terebinth or pistachio بەن (داری) یان پستە (داری)

bul [BLOW] [هەڵکردن (با)]
bul [BLOW] (15x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. bul_4; bul; bun; bul_5 "to blow; to winnow; to sift; to inflate"
Akk. edēpu; našāpu; nesû

[1]	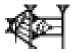				bul_4 (bun_2)		
[2]	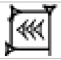				bul (bu_5)		
[3]	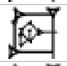				bun		
[4]	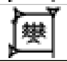				bul_5		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2		4			
[2]							2

1. to blow (15x/100%)فووکردن
2. to winnow شەنەکردن؛ شەن

3. to siftبێژانەوە؛ لە بێژەنگدان
4. to inflateفوتێکردن؛ هەواتێکردن
Akk. edēpu "to blow (away)"; našāpu "to blow (st,h.) away"; nesû "to be distant".
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 96; 108 n127.
[1979] P. Steinkeller, RA 73 91-92.
[1978] P. Steinkeller, RA 72 76.
[1973] M. Civil, JNES 32 60.

bulbal [SOUND] [ئاواز؛ دەنگ (بۆڵەبۆڵ)]
bulbal [SOUND] wr. bul$_3$-bal "a sound (onomatopoeic)"
See bulbal za[make noise].

[1]		bul$_3$-bal

1. a sound (onomatopoeic)(دەبیسترێت) ئاوازێك .
تێبینی: مانای ئاوازی "بولبال" (bulbal) و" ئاوازەکانی "بۆڵەبۆڵ" و "بڵقبڵق" برێتییە لە پێکهێنانی "onomatopoeic"دەنگ، کە بیستنە.

buluĝ] GROW[(١) پشکوتن. (٢) پەروەردەبوون. (٣) بوون بە. (٤) بەخێوکردن. (٥) پەرە پێ سەندن [
buluĝ [GROW] (56x: Ur III, Old Babylonian) wr. buluĝ$_3$; buluĝ$_5$; bu-lu-ug; buluĝ "to grow up, rear, make grow; novice; foster child" Akk. rabû; tarbûtu

[1]		buluĝ$_3$ (bulug$_3$)
[2]		buluĝ$_5$
[3]	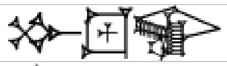	bu-lu-ug
[4]	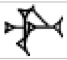	buluĝ
+	-0 (34x/61%); -ĝa$_2$ (19x/34%); -ĝe$_{26}$ (3x/5%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			4	40			
[2]				4			
[3]				1			

1. to grow upهاتن بە خۆدا , rearپەروەردکردن, make grow پێگەین (56x/100%)
2. novice(تازە پێگەیوو) پێگەیوو
3. foster child منداڵ بەخێوکردن
Akk. rabû "to be big گەورە بی; to growپی بگات " ; tarbûtu "novice".
See ETCSL: buluĝ$_3$=to flourish.بووژانەوە؛ پەرەسەندن
تێبینی: مانای مێخەکان بەرانبەر مانای وشە کوردییەکەن و لە وشەی "بلووقبوونەوە"، کە مانای پشکوتن دەگەیەنێت، زۆر نزیکە.

bunga [CHILD][بێچوو؛ بچە؛ پسانگ؛ پێ نەگەیوو؛ منال؛ رۆڵە؛ زارۆک]
bunga [CHILD] (3x: Old Babylonian) wr. bunga "child, suckling" Akk. lagu; lakû; šerru

[1]		bunga (bungu)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. child, suckling (3x/100%)ساوا، بێچوو
Akk. lagu "child" بەچە; lakû "weak لاواز, sucklingشیر مژە " ; šerru "(young) child(ساوا) شیر مژە ".

See ETCSL: bungu=child.

تێبینی: ئاوازی "بونگا" (bunga) "و "بەچکەگا" لەیەکەوە نزیکن و مانای بێچوو و بچووک دەگەیەنن.

bur [AUTHORITATIVE][ڕەسمی؛ بەدەسەڵات؛ (٣ زۆردار؛ (٢ جێگەی بڕوا؛ (١) بڕواپێکراو]

bur [AUTHORITATIVE] (1x: Old Babylonian) wr. bur$_2$-bur$_2$ "authoritative"

[1]					bur$_2$-bur$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. authoritative (1x/100%) بڕواپێکراو

bur [BOWL] [بادی؛ بادیە؛ بابیە؛ کاس؛ تاس؛ جام؛ زەرک؛ گڵێنە]

bur [BOWL] (85x: ED IIIa, ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. bur; ^{na_4}bur "(food) offering, sacrifice; meal(-time); (stone) bowl; a priest" Akk. abru; naptanu; nīqu; pūru

[1]					bur		
[2]					^{na}$_4$bur		
+	-0 (72x/85%); -ra (13x/15%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	3	50			
[2]			13	10			

1. (food) offering, sacrifice (85x/100%)بەقوربانی کردن یان قوربانی، پێدان (خواردن)
2. meal(-time) خواردن (کاتی)
3. (stone) bowl (بەرد) بادییە
4. a priest (قشە یان مەلا) کەشیش

Akk. abru "a kind of priest جۆرێک لە کەشیش"; naptanu "meal(-time)"; nīqu "offering, sacrifice; libationبادەنۆشین "; pūru "(stone) bowl".

[1993] W. Sallaberger, Kalender 73 n324.

See ETCSL: bur=type of bowl.

تێبینی: کاتێک ئاوازی "بور" (bur) "بە" "بادییە"ی کوردی بەراورد دەکەین و بیر لە ئاوازەکانی "بادییە، بادە، بەرد" دەکەینەوە کە لە چاخی بەردینەوە وەک کاسە بۆ خواردن و خواردنەوە بەکاربراون، ئەوسا بۆمان ڕووندەبێتەوە، کە بادە هاوتا بە سەرهەڵدانی ئاوەدانیی دێرین هەبووە، نەریتە زوانیەکەش هەر لەو کولتورەوە سەرچاوەی گرتووە. لێرەدا جێگەی سەرنجە، وشە و بیرۆکەی "بور" و "بادییە" کە مانای لە بەردەوە وەرگرتووە، چ وەک وشە و چ وەک بیرۆکە سروشتی و گەردوونیانە داڕێژراوە و تێیدا ڕەچاوی هاوکێشەی" زوان "کراوە. لەم ڕوانگەیەوە نەک تەنیا ئاڵوگۆڕی شمەک، بەڵکو زوانی ئاڵوگۆڕەکەش کە گفتوگۆ بووە، هێمایی و بیرکارییانە بەدەم ئاوەدانی ئاواییە سەرەتاییەکانەوە پەرەی سەندووە.

bur [CLOTHING][بەرگ؛ پۆشەنی]

bur [CLOTHING] (1x: Lagash II) wr. ^{tug_2}bur$_2$ "an item of clothing"

[1]					^{tug}$_2$bur$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. an item of clothing (1x/100%)

تێبینیی: ئاوازی "بور(bur) "ی سۆمەری و "بەرگ"ی کوردی بە دەنگی "ب" دەستپێکەن و هێمان بۆ یەک وێنە و مانا.

bur [CROTCH][(١) ناو پەلی دارێکی دووپەل. (٢) ناوگەڵ؛ ناولنگ یان "پەل"ی گیاندار]

[bur [CROTCH]](bur [CROTCH]) wr. bur$_8$ "crotch"

[1]		bur$_8$

1. crotch (١) ناو پەلی دارێکی دووپەل. (٢) ناولنگ؛ ناوگەڵ

تێبینی: ئاوازی "بور(bur)"ی سۆمەری و "پەل"ی کوردی مانان بۆ وێنەی دوو پەل. ئەو وێنە دوو پەلییە لە وشەی سۆمەری و کوردیدا وەک بەردەوامیی هێمای زوانی لە یەکدییەوە نزیکن. دوور نییە مانای "بەر"ی مرۆڤ و گیاندار کە لەنێو گەڵدایە، بگەڕێتەوە بۆ ئەو وێنەیەی زوانە هێماییەکە، بەو مانایەش "بەر"ی کوردی و "بور"ی سۆمەری لەیەکترەوە نزیکن.

bur [CUT](/bud'[برین] (/

[bur [CUT]](bur [CUT]) (3x: Old Akkadian, Ur III) wr. bur$_x$(|KA×ŠU|) "to cut"

[1]				bur$_x$(|KA×ŠU|) (bu$_3$)			
+	-0 (1x/33%); -ra (1x/33%); -re (1x/33%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			3				

1. to cut (3x/100%) (ڕێگە) برین؛ پچڕاندن؛ برینەوە؛ بریندارکردن

bur [GARMENT] [بەرگ؛ پۆشین]

[bur [GARMENT]](bur [GARMENT]) wr. ^{tug_2}bur; ^{tug_2}bur$_2$ "a garment"

[1]		^{tug_2}bur
[2]		^{tug_2}bur$_2$

a garmentبەرگ

bur [GLOW] [بەرق؛ بریقە؛ برووسکە]

[bur [GLOW]](bur [GLOW]) (78x: ED IIIa, Old Akkadian, Ur III) wr. bur$_2$; bu$_7$ "light; to glow, shine" Akk. napāhu; nūru

[1]				bur$_2$			
[2]				bu$_7$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4	68				
[2]				4			

1. light (78x/100%)شەوق؛ ڕووناکی؛ بەرەبەیان

2. to glow, shine بریقانەوە، درەوشانەوە؛ کلپە

Akk. napāhu "to blowهەڵکردن ; light up ڕووناکبوونەوە; rise هەڵهاتن" ;nūru "light" ڕووناکی.

See ETCSL: bu$_7$=to shine.بریقانەوە

تێبینی: دەنگی "بور(bur)"ی سۆمەری کە وێنەیەکی ڕووناکی هەیە، بە مانای" بەرق و بریقە و برووسکە"ی کوردی دێت، کە لە ناکاو ئاسمان ڕوون دەکاتەوە. بۆ نموونە ئاوازی "بەرەبەیان و بەرق "بە برگەی "بەر" دەستپێدەکەن و هێمان بۆ مانای ڕووناکی کە "بەر" تاریکی دەکەوێت یان تاریکی لە ڕووناکی جیادەکاتەوە. هەر لەم ڕوانگەیەوە هەردووکیان لە ڕووی مانای هێماییەوە لە یەکدی نزیکن و پێدەچێت بەردەوامیی هەمان بنەمای هێمایی زوان بن کە شێوەکاریی گفتوگۆکردنەکەیان بیرکارییانە لەگەڵ ئالوگۆڕی شمەکدا گەشەیکردووە.

bur [SPREAD][بڵاوکردنەوە؛ کردنەوە؛ پێشاندان؛ خستنەڕوو]

[bur [SPREAD]](bur [SPREAD]) (176x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, uncertain) wr. bur$_2$; bur "to release, free;

to reveal; to spread out, cover" Akk. pašāru; šuparruru

[1]		bur$_{2}$
[2]		bur

\+ -0 (120x/68%); -ra (32x/18%); -re (19x/11%); -ru (5x/3%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	44	93			
[2]				4			

1. to release بەڕەڵاکردن؛ بەردان, free ئازاد (176x/100%)
2. to reveal پێشاندان؛ دەرخستن؛ خستنەڕوو
3. to spread out, cover بڵاوکردنەوە، پۆشین

Akk. pašāru "to release, free"; šuparruru "to spread out".
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 96.
See ETCSL: bur$_{2}$=to release.بەردان

تێبینی: دەنگی "بور(bur)"ی سۆمەری، "پاشەرو (pašāru)" و "شوپارڕورو(šuparruru)"ی ئەکەدی و "بەردان و پێشاندان"ی کوردی بە دەنگەکانی "ب" و "پ" دەستیانپێکردووە و یەک مانا دەگەیەنن. بۆ نموونە لە کوردیدا دەڵێن: "ترێکی بەردایەوە" یان "ترێکی لێ بەر بووە"، کە پاشان وەک سەرئەنجام بۆنی ترەکە "بڵاو" دەبێتەوە. لێرەدا دەبینین، کە وشەی "بەر"ی کوردی و "بور(bur)"ی سۆمەری هاوکێشەئاسا مانا دەگەیەنن.

bur [TEAR][برین؛ دڕاندن؛ پارچە پارچەکردن]
bur [TEAR] (197x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. bur$_{12}$; bu$_{7}$ "to tear out" Akk. nasāhu

[1]		bur$_{12}$ (bu)
[2]	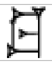	bu$_{7}$

\+ -0 (141x/72%); -ra (30x/15%); -re (24x/12%); -ru (2x/1%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4	91	61			
[2]			8				

1. to tear out (197x/100%)لێ لابردن؛ لێکردنەوە

Akk. nasāhu "to tear out".
See ETCSL: bur$_{12}$=to tear out.

burbalaĝ [MUSICIAN] [مۆسیقاژەن]
burbalaĝ [MUSICIAN] (3x: ED IIIa, ED IIIb) wr. bur$_{2}$-balaĝ; lu$_{2}$-bur$_{2}$-balaĝ "musician; an animal"

[1]		bur$_{2}$-balaĝ
[2]	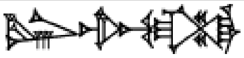	lu$_{2}$-bur$_{2}$-balaĝ

\+ -0 (3x/100%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2					
[2]		1					

1. musician (2x/67%) بلوێرژەن
2. an animal (1x/33%) ئاژەڵ

تێبینی = bur [SPREAD] 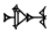: بڵاوکردنەوە؛ پەخشکردن.
balaĝ [INSTRUMENT] = ئامراز.

ئاوازی "بوربالاخ" (burbalaĝ⁽ⁱ⁾) لەلایەن سۆمەرناسەکانەوە بە مانای مۆسیقاژەن و ئاژەڵ ناوبراوە. ئاوازەکەی لە ئاوازی "بلوێرژەن"ـەنەوە نزیکە، هەروەها بلوێر و لموزی بەراز هاوشێوەن بۆ ئەو مانایە کە لمۆزی بەراز وەک بلوێر دەنگ دروستدەکات.

burgul [STONE-CUTTER][بەردبڕ؛ بەردتاش]

burgul [STONE-CUTTER] (55x: ED IIIa, ED IIIb, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, uncertain, unknown) wr. bur-gul "stone-cutter" Akk. purkullu

[1]				bur-gul			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	1	48			2

1. stone-cutter (55x/100%) نەقاڕ؛ سەنگتاش

Akk. purkullu "seal-cutter, lapidary"."(نەقاڕ) مۆر هەڵکەن، کارگەری بەردی بەنرخ"

[1987] J. Bauer, AoN 1987/44.

تێبینی= gul [DESTROY]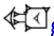: تێکدان؛ ڕووخاندن= bur [bowl (stone)] . قاپی قوڵ (لە بەرد).

ئاوازی "بور" (bur)ی سۆمەری و "بەر" یان "بەرد"ی کوردی بە دەنگی "ب" دەستپێدەکەن. مانای بەشەکانی مێخەکە و مانای مێخەکە، کە تێکدان و دروستکردنی قاپی قووڵە لە بەرد، هاوتایە بە مانای "بەردتاش" (STONE-CUTTER)، لەم ڕوانگەیەشەوە سەرەتا و کۆتایی مێخەکە هێمایی و بیرکارییانە ڕاڤە کراوە.

buru [HARVEST]/)ᵍburu[بەروبومی کشتوکاڵ؛ بەر] [(/

buru [HARVEST] (206x: Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. $buru_{14}$; gur_{7}; gur_{16} "harvest, summer" Akk. ebûru

[1]				$buru_{14}$			
[2]				gur_{7}			
[3]				gur_{16}			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			136	56			
[2]		3	1	8			2

1. harvest, summer (206x/100%)بەرهەم، هاوین یان کاتێ خەرمانان

Akk. ebûru "harvest". بەرووبوم

[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 90.

[1973] M. Civil, JNES 32 60.

See ETCSL: $buru_{14}$=harvest (time).کاتێ هەڵگرتنەوەی بەرووبووم

تێبینی: ئاوازی "بورو (buru)" ی سۆمەری و "بەر" یان "بەرووبووم"ی کوردی لە یەکەوە نزیکن، وشەکەش لە زوانی جوتیاری مێزۆپۆتامییە دێرینەکانەوە بۆ زوانی کوردی و سۆمەری ماوەتەوە.

buru [SPARROW][پاساری؛ چۆلەکە پاساری]

buru [SPARROW] (30x: ED IIIa, Ur III, Old Babylonian) wr. $buru_{5}^{mušen}$ "bird(s), small birds, sparrow; flock of birds" Akk. işşūru

[1]	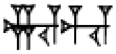			$buru_{5}^{mušen}$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	3	20			

1. bird(s), small birds, sparrow (30x/100%)باڵندە، باڵندەی بچووک، پاساری

2. flock of birds پۆلیک لە باڵندە

Akk. işşūru "bird".

[2004] N. Veldhuis, Nanše 229-231.
[2002] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 92 44-50.
[1995] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 85 32.
See ETCSL: buru$_5$=sparrow?.

bur'u [UNIT] [یەک؛ دانە؛ پارچە (پێوان)]
bur'u [UNIT] wr. bur'u$_x$(|U×KASKAL|); bur'u$_x$(|HI×U|) "a unit of area"

[1]	?	bur'u$_x$(|U×KASKAL|)
[2]		bur'u$_x$(|HI×U|)

1. a unit of area پێوانەی ڕووبەر
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 71-72.
[1972] M. Powell, ZA 62 175-176.

burudugud [FLOCK] [پۆل؛ بڕ]
burudugud [FLOCK] (3x: Old Babylonian) wr. buru$_4$-dugud "flock of crows"

[1]							buru$_4$-dugud
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. flock of crows (3x/100%)(قەلەڕەش) پۆلیک یان بڕێک قاژوو
See ETCSL: buru$_4$-dugud=flock of crows.

burzi [BOWL] [بادی؛ بادیە؛ بابیە؛ کاس؛ تاس؛ جام؛ زەرک؛ گڵێنە]
burzi [BOWL] (50x: Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian) wr. bur-zi "a bowl" Akk. pursû

[1]							bur-zi
+	-0 (50x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			36	6			

1. a bowl (50x/100%)بادیەیەک
Akk. pursû "(offering) bowl"."(پێشکەشکردن) بادی"
تێبینی: ئاوازی "بورزی(burzi)" ی سۆمەری گۆڕراوە بۆ "پورسو(pursû)" ی ئەکەدی. ئێمە گۆڕانی دەنگەکانی "ب" بۆ "پ" و "ز" بۆ "س" لە زوانی ئەکەدییدا ڕەچاودەکەین، کە بادی تێدا دەخوێنرێتەوە. لە ئاوازی بادی و بادەدا بەردەوامی ئەوەش وادەکات، کە پرسیار لەسەر ڕاڤەکردنی سۆمەرناسەکان بکەین، کە بۆچی زوانی سۆمەریان بە مردوو و زوانی ئەکەدییان نزیک بە زوانی سامی یان ئارامی نەک کوردی داناوە؟ ئێمە بە پێچەوانەی ئەوانەوە وشە سۆمەری و کوردییەکان وەک درێژکراوەی زوانی هێمایی دەبینین کە بیرکارییانە بووە، هەر لەم ڕوانگەیەشە دەبێژین کە زوانی سۆمەری و کوردی دوو دیالێکتی هەمان زوانی مێزۆپۆتامییە دێرنەکان بوون کە ئاوەدانی سەرەتایی و ئاڵوگۆڕی شمەکیان داهێنا.

(Daدا) -

da [BIRD] [توار؛ تەواڵ؛ تەیر؛ باڵدار؛ باڵندە؛ پەرندە؛ پەڵەوەر؛ فرندە؛ سرِ]
da [BIRD] (1x: ED IIIa) wr. da^{mušen} "a bird"

[1]		da^{mušen}

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

a bird (1x/100%) تەیر

تێبینی = da [LINE]: دێڕ(کێلان)؛ هێڵ(ناو لەپی دەست یان دەموچاو) = mušen [BIRD]. مەل؛ باڵندە، تەیر.

da [CVVE][دا]

da [CVVE] (157x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. da "(compound verb verbal element)"

[1]	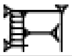	da
+	-0 (157x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	137	14			

- (compound verb verbal element)

تێبینی (CVVE): کورتکراوەیە، لێرەشدا ئاوازەکەی "دا (da) "کە بڕگەیە، بە مانای "بێژەیی" دێت. ئەوجا ئەگەر بڕوانینە بەکاربردنی بڕگەی "دا" لە فەرهەنگی هەنبانەبۆرینەدا و بەراوردی بکەین بە بەکاربردنی "دا"da ی سۆمەری، ئەوسا پێدەچێت باشتر لە بەکاربردنی "دا" وەک هێما و بیرکاری تێبگەین، کە چۆن و بۆچی ئەو مانایانە لە بڕگەی "دا"ی کوردی یان سۆمەریدا تۆمار بوون. بەکاربردنی وشە وابەستەی "گەمەی -زوان "و "شێوەی - ژیانە "()نەک ڕاڤەکاریی لۆژێکیانە، کە زوانزانەکان بە ڕێزوانەکەیەوە سەرقاڵن.

da [LINE][دێڕ (هێڵ)؛ ڕیز؛ خەت]

da [LINE] (77x: ED IIIa, Old Babylonian) wr. da "line, edge, side"

[1]	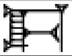	da

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. line هێڵ؛ دێڕ, edge قەراخ, side لا، دیو (77x/100%)

[1987] J. Krecher, ASJ 9 88 n39.

da [SIDE BOARD] [تەختە تەنیشت؛ تەختەی لا]

da [SIDE BOARD] (1x: Old Babylonian) wr. ĝešda "side board (of a chariot)" Akk. marhaşu

[1]		ĝešda (ĝešda)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. side board (of a chariot) (1x/100%)(گالیسکە) تەختەی تەنیشتی

Akk. marhaşu "rinse شتن, lavage(وەک گەدە یان ڕیخۆڵە)شتنی ناوەوەی ; drain(pipe) (بۆر) ئاوەڕۆ".

[1989] P. Steinkeller, SDU 198.

تێبینی =ĝeš [TREE]: دار = da [LINE]. دێڕ (هێڵ)؛ ڕیز.

مێخی () بە "دا" (da) گۆکراوە و بە مانای دێڕ هاتووە؛ هەروەها مێخی () هەر بە "دا" (da) گۆکراوە و بە مانای تەختە و تەنیشت و دێڕ دانراوە. "دێڕ" هێڵی ڕاکێشانی ئاوە، "دێران"یش بە مانای ئاوداشتن و دیر بە مانای لا دێت. هەروەها ئاوازە کوردیەکان هەر بە دەنگی "د" دەستپێدەکەن و هێمان بۆ ئەو مانایە کە سۆمەرناسەکان ڕاڤەیانکردووە. لێرەشدا سەرلەنوێ بۆمان ڕوونەبێتەوە کە چۆن ئاواز و وێنە و مانای مێخە سۆمەریەکە و وشە کوردییەکە لە زوانی جووتیارییەوە سەرچاوەیان گرتووە.

da [STIR] [تێکدان؛ تێکهەڵدان]

da]STIR] wr. da9 "to stir into a liquid" Akk. marāsu

]1]		da_9

1. to stir into a liquid(تووانندەوە) تێکدان بە ئاڕاستەی شلبوونەوە یان تاوندنەوە
Akk. marāsu "to mix". "تێکەڵکردن"

تێبینی: لە کوردیدا دەنگی "ت" و "د" جێگۆرکێ دەکەن.

da [WRITING BOARD] [تەختەی نووسین]

da]WRITING BOARD] (13x: Old Akkadian, Ur III) wr. ^{ĝeš}da "writing board" Akk. lē'û

]1]	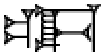				^{ĝeš}da (^{ĝeš}da)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
]1]			13				

1. writing board (13x/100%) تەختەی دار؛ تەختەی رەش
Akk. lē'û.
]1968] M. Civil, JAOS 88 7-8.

تێبینی [TREE] ĝeš =:دار = da]LINE]. دێڕ؛ ریز.

مێخەکە تەختەی نووسینە و بەشەکانی بریتین لە "دار" و دێڕ(هێڵ). کاتێک مانای ئەو مێخە و بەشە ناوبراوەکانی بەیەک بەراورد دەکەین، ئەوسا هاوشێوەییەک دەبینین لە نێوان: وشەی "دێڕ" کە هێڵکیشانە بۆ نووسین، هەروەها هێڵکیشان لە ئەرزدا بۆ ئاودان، کە "دێراوە"، لێرەشدا ماناکە جارێک هاوشێوەی زوانە وەک "پلە گۆشتی ناو دەم" و جارێک "گفتوگۆ"ی گیاندارییە، کە مانادانە. ئەم لەیەکچوونەی وشەی "زوان" و "دێڕ" لە ڕووی دووفاقیی ماناوە دەگەڕێتەوە بۆ بنەمای هێمایی ئاڵوگۆڕ، کە بیرکارییانە بە سیستەمگەێنراوە.

Dab [SEIZE][داگیرکردن]

dab]SEIZE] (8723x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. dab_5; dab; dab_5-dab_5; dab_x(|LAGAB×GUD|) "to seize, take, hold; to bind; to envelop, overwhelm; to choose (by extispicy); to accept; to take charge of" Akk. sahāpu; tamāhu; kamû; ṣabātu

]1]	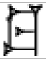				dab_5		
]2]					dab (dib)		
]3]	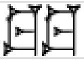				dab_5-dab_5		
]4]					dab_x(|LAGAB×GUD|)		
+	-0 (7786x/89%); -ba (816x/9%); $-be_2$ (117x/1%); -be (4x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
]1]		146	7857	375			
]2]		1	240	43			
]3]		1	16	26			

1. to seize بەسەرداگرتن دەست,takeگرتن ,hold گرتن؛ گرتنەدەست (8723x/100%)"
2. to bind بەستن؛ دەورگرتن
3. to envelop, overwhelm(لافاو، شەپۆل) داپۆشین، پێچانەوە؛ داپۆشین
4. to choose (by extispicy) (لە ریگەی گرتنەوە) هەڵبژاردن
5. to accept ڕازیبوون
6. to take charge ofگرتنەدەست

Akk. sahāpu "to envelop, overwhelm"; tamāhu; kamû "to grasp"; ṣabātu "to seize, take; hold".
]1999] E. Flückiger-Hawker, Urnamma 171-172.
]1995] W. Heimpel, BSA 8 119-120.

]1995] W. Sallaberger, BiOr 52 444.
]1993] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 83 185; 186.
]1992] M. Sigrist, Drehem 94; 103.
]1976] K. Maekawa, RA 70 16.
See ETCSL: dab$_5$=to seize; dab$_5$=to seize.

Daba [STRAP] [پشتێن؛ قایش]
daba]STRAP] (1x: Old Babylonian) wr. ^{kuš}da-ba "strap"

]1]		^{kuš}da-ba

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
]1]				1			

1. strap (1x/100%)

تێبینی= kuš [SKIN]: پێست = da [LINE]. دێر؛ ڕیز = ba [ALLOT]. بەش.
دەباغ کەسێکە، کە پیشەی پاککردن و خۆشەکردنی پێستە، هەروەها لە پێست قایش دروستدەکات. قایش وەک پشتێن و پێست دەوری گیانی مرۆڤ و ئاژەڵی داوە. ئاوازی "دابا" (daba)، "دەباغ" و "دەوران" بە برگەی "دا" و "دە" دەستپێدەکەن.

daban [HARNESS][(دەمگرتن) لغاو]
daban [HARNESS] wr. daban "a part of a harness" Akk. šardappu

[1]		daban

1. a part of a harness بەشێک لە لغاو
Akk. šardappu "a part of a harness".
تێبینی: ئاوازەکانی هەوسار؛ ئەفسار، جڵەو؛ دەسکەوسار، دەستەوسار؛ دەسکەیشە؛ دزگین؛ دەزگین؛ دەسگین؛ دەڤگەم؛ دەسکەڕشمە؛ دەتەجڵەو، مانان بۆ "لغاو" کە لە دەمی ئەسپ و ماین دەنرێن و مرۆڤ بەدەستیەوەیان دەگرێت. ئاوازی "دابان"(daban) "ی سۆمەری مانایە بۆ وێنەی بەستنەوەی "دەم"ی ئاژەڵ بە دەستی ماڵباتەکەیەوە. وێنەی "لغاو لە دەم"دا و "دابان" بیرکاری و هێماین.

dabariri [LIAR][درۆزن؛ درۆکەر]
dabariri [LIAR] (4x: Old Babylonian) wr. da-ba-ri-ri; ^{lu_2}da-ba-ri-ri "liar?; trickster?"

[1]		da-ba-ri-ri
[2]		^{lu_2}da-ba-ri-ri

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]							

1. liar? (4x/100%) درۆزن؛ درۆکەر؟
2. trickster? کەڵەکچی؛ ساختەچی؛ فێڵباز؟
[1959] E. Gordon, SP 213, 337.
See ETCSL: da-ba-ri-ri=con artist?.هونەرمەندی ساختەچی؟
تێبینی: ئاوازی درۆزن لە "درۆ"وە وەگیراوە. ئاوازی درۆ بە"درۆی؛ درۆی؛ درێ؛ دڕوو؛ درەو؛ دەرەو"ش لە دیالێکتە کوردییەکاندا گۆدەکرێت.

dabatum [TEXTILE][تەنراو؛ تەناو]
dabatum [TEXTILE] (44x: Ur III) wr. da-ba-tum "a textile" Akk. tapatu

[1]		da-ba-tum

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			44				

1. a textile (44x/100%) هۆنراو؛ تەنراو؛ چندراو
Akk. tapatu "a textile or garment".

dabiltum [POT] [دەفر؛ قازان؛ قابلەمە، مەنجەڵ]

dabiltum [POT] wr. ^{dug}da-bil$_2$-tum "a pot" Akk. tabiltu

[1]		^{dug}da-bil$_2$-tum

1. a pot دەفرێک بۆ چێشت لێنان
Akk. tabiltu "(a pottery vase)".گلێنەی یان دیزەی گوڵدان

dada [HOSTILE] [دوژمنانە؛ نەیارانە]

dada [HOSTILE] (15x: Old Akkadian, Ur III) wr. da-da; da$_3$-da$_3$^{da} "(to be) hostile; to be difficult" Akk. waštum

[1]		da-da
[2]		da$_3$-da$_3$^{da}

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			14				
[2]							

1. (to be) hostile (15x/100%) دوژمن (بێ)
2. to be difficult ئاڵوز بێ
Akk. waštum "stiff"."وبەفیزتوند؛ رەق؛ ووشک"
See ETCSL: da$_3$-da3=to be fierce. دڕبێ

dadag [BRIGHT] [دڵشاد؛ درەوشاوە]

dadag [BRIGHT] (108x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. dadag; dag$_2$ "(to be) bright; to clean" Akk. ebbu; ellu; namru

[1]	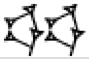	dadag
[2]		dag$_2$
+	-ga (59x/55%); -0 (38x/35%); -ge (11x/10%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	12	90			1

1. (to be) bright (108x/100%) درەوشاوە (بێ)
2. to cleanپاک؛ خاوێن؛ بێگەرد؛ تازە
Akk. ebbu "bright; pure; clean"; ellu "(ritually) pure"; namru "bright, shining".
See ETCSL: dadag=to be bright.درەوشاوە بێ

dadamul [ANIMAL] [گیاندار]

dadamul [ANIMAL] (1x: Old Babylonian) wr. da-da-mul "an animal"

[1]	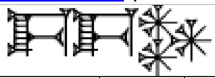	da-da-mul

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. an animal (1x/100%) زیندەوەر

تێبینی: لە سەرەوە دەبینین ئاواز‌ی "داداگ" (dadag) "بە "دڵشاد" و "درەوشانەوە"، و "دادامول" (dadamul) "بە" زیندەوەر ڕاڤەکراون. ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر ئاوازی "دا" و "دڵشاد"ی کوردی لە لایەک، "دا" (da) "یان "داد(dad) "ی سۆمەری لە لایەکی دی بکەین، ئەوسا لەیەکچوونی بڕگەیی و زیادکردنی سیستەمییانەی دەنگ بۆ بڕگەکان دەبینین.

dadara [TIED][توندکردن؛ توند بەستن]

dadara [TIED] (12x: Old Babylonian) wr. da-da-ra "(to be) tied, cramped up" Akk. ebēṭu

[1]	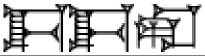				da-da-ra		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				12			

1. (to be) tied (بێ)توند , cramped up تەنگەبەر (12x/100%)

Akk. ebēṭu "to bind"."١ (بەستن ٢. دەورگرتن"

See ETCSL: da-da-ra=to put on. لەبەرکردن

تێبینی: ئاوازی "دادا" (dada) "بە مانای "دژ" و "دوژمنایەتی"، ئاوازی "دادامول" (dadamul) "بە مانای گیاندار، و ئاوازی "دادارا" (dadara) "بە مانای "توندکردن" یان "بەستنەوە" هاتووە .

dag [DEMOLISH][داڕوخان؛ دارمان؛ تێکوپێکدان]

dag [DEMOLISH] (15x: Ur III, Old Babylonian) wr. dag "to demolish; to scratch; overthrow, military repulse" Akk. naqāru; sukuptu

[1]	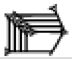				dag		
+	-ga (10x/67%); -ge (3x/20%); -0 (2x/13%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			10	3			

1. to demolish (15x/100%)داڕوخاندن

2. to scratchکڕاندن؛ ڕووشاندن

3. overthrow, military repulseڕووخاندن (میری)، هەڵگەڕانەوەی سەربازی

Akk. naqāru "to demolish"; sukuptu "repulse (of army)".

تێبینی: هەروەها وشەی داغانی کوردی و "داگ(dag) "ی سۆمەری بە بڕگەی "دا" دەستپێدەکەن. دەشێت داخ ی کوردی، کە مانای سوتان و ڕەشهەڵگەڕانە، بەردەوامی هەمان ئاواز و وێنە و مانا بێت.

dag [DWELLING][خانوو؛ نیشنگە]

dag [DWELLING] (46x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. dag "dwelling" Akk. šubtu

[1]	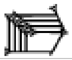				dag		
+	-0 (39x/85%); -ga (7x/15%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	31	12			

1. dwelling (46x/100%) ماڵ

Akk. šubtu "seat, dwelling"."جێ یان جێ دانیشتن، نیشتەجێ"

See ETCSL: dag=residence ١) نیشتەجێ ٢) ژیان لە شوێنێک.

تێبینی: ماناکانی ئاوازی "داگ"ی کوردی بریتین لە: ١) داین؛ بەخشین. ٢) ناوەوە، گۆڕ. ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر ئاوازی "داگ"ی کوردی بەو مانا ناوبراوانەی سەرەوە و "داگ(dag) "ی سۆمەری بە مانای "ژیان لە شوێنێک" یان "نیشتەجێ" بکەین، ئەوسا لە هێما و مانا بیرکارییەکە تێدەگەین، کە چۆن وێنەییانە لە وشەکەدا تۆماربووە. تۆماری مانای "داین" یان "نیشتەجێ" بەردەوامیی ئەو گەمەی ـ زوانەیە کە وابەستەی شێوەی ژیان و

سەرچاوەی مانای وشەکانی بووە. سۆمەری و کوردی زوانەکەیان لە جوتیاری دێرینەوە بۆ ماوەتەوە. بۆ نموونە سۆمەری هاوشێوەی کورد ئەرزی بە ماڵی خودا داناوە.

dagan [TOTALITY][تەواو؛ تەواوەتی؛ هەموو؛ هەموویی]

dagan [TOTALITY] (2x: Ur III, Early Old Babylonian) wr. da-gan "totality; assembly; band" Akk. kullatu; puhru; riksu

[1]				da-gan			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	1			

1. totality (2x/100%)سەرجەم؛ سەرجەمی؛ سەرپاک؛ سەرپاکی
2. assemblyگردکردنەوە
3. bandتیپ؛ دەستە؛ تاقم

Akk. kullatu "totality, all of..."; puhru "assembly"; riksu "binding, knot, bond".

تێبینی: da [CVVE] = دا = da [LINE] .دێر؛ ڕیز = gan [BEAR] .هەڵگرتن(ئاوسان).

daggan [CHAMBER][خانە]

daggan [CHAMBER] (11x: Old Babylonian) wr. da-gan₂ "(sleeping) chamber?"

[1]					da-gan₂		
+	-0 (11x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. (sleeping) chamber? (11x/100%)(خەوتن) خانەی

See ETCSL: dagan=(sleeping) chamber. (نووستن) خانەی

تێبینی: ئاوازی "داگگان"(daggan) "ی سۆمەری بە مانای "خانە"ی نووستن دێت. ئاوازی "دا ـ گان (da-gan) " جێگەی سەرنجە، چونکە "گان" لە جێگەدا دەکرێت، کە شوێنی خەوتنە، بەو مانایەش وشەی "گان(gan) "ی سۆمەری و کوردی لە هێماوە بۆ جێی بەیەکەوەبوون وەرگیراوە، جگە لەوە دوور نییە کە وشەی "دا ـ گان-da) gan) "سۆمەری و "دەگا گا" هەورامی کە مانان بۆ جێی دێ، بەردەوامیی هەمان دیدگە بن.

daggan [DOORWAY?][دەرگا؛ دەرک؛ کون؛ شوێنی چوونەژوورەوە]

daggan [DOORWAY?] (1x: Old Babylonian) wr. daggan; da-gan₂ "doorway or door part" Akk. dakkannu

[1]	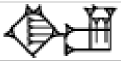				daggan (dagan)		
[2]					da-gan₂		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. doorway or door part (1x/100%)شوێنی چوونەژوورەوە یان بەشیک لە دەرگاکە

Akk. dakkannu "doorway".

dagsi [HOOK] [داو؛ تەڵە؛ قولاپ]

dagsi [HOOK] (8x: Ur III, Old Babylonian) wr. dag-si "saddle hook"

[1]					dag-si		
+	-0 (8x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	5			

1. saddle hook (8x/100%) (لەنگەر) جێگەی گرتن

[1987] M. Civil, AOS 67 47.
See ETCSL: dag-si=saddle hook.

تێبینی = dag [DWELLING] : نیشتەنی = si [HORN] . شاخ.
مانای مێخەکە بریتییە لە داو (قولاپ)، بەشەکانیشی نیشتەنی و "شاخ"ن و وێنەن بۆ ئەو مانایە کە چۆن نیشتەجێ وەک بە "داوە"وە بوون وێنە کراوە. وێنەکە دەریدەخات، کە وشەکە لە هێمای زوان و سیستەمی هێمای نووسینی لەوەوبەری مێخەوە بۆ سۆمەرییەکان ماوەتەوە، چونکە مانای مێخەکە "داو"ە، نیشتەجێش لە ناوچە شاخاویەکاندا وەک بەتەڵەوەبوون دادەنرا، ئەو ناوبردنەش هێمایە بۆ بە داوەوە بوون. "داو"ی کوردی و "داگس"ی سۆمەری بە برگەی "دا" دەستپێدەکەن و سەرەتان بۆ ئەو مانایەش کە لە وشە و مێخەکەدا تۆمارکراوە.

dal [LINE][دێر؛ هێڵ؛ ڕیز]
dal [LINE] (9x: Old Akkadian, Ur III) wr. dal "dividing line, transverse line" Akk. perku

[1]					dal	
+	-la (9x/100%).					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			9				

1. dividing line دێری بەشکراو , transverse line (لەمبەر بۆ ئەوبەر) هێڵی دابەش (9x/100%)
Akk. perku "transverse line". (لەمبەر بۆ ئەو بەر) داری ڕایەڵە یا دەستەک
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
تێبینی: سۆمەرییەکان بەوە ناسراون، کە ئەوان گەشەیان بە دێراو داوە و ژیانیان لەسەر کشتوکاڵ و ئاژەڵداری بیناکردووە. ئاوازی "دال(dal)"ی سۆمەری و دۆڵ و "دێر"ی کوردی بە دەنگی "د" دەستپێدەکەن و هاو وێنەن. دێراویش لە "دێر"ە بۆ دانوەشاندن، ئەرز) دۆڵ (بەم لاو ئەو لادا هەڵدەدرێتەوە تا تووەکە لە قولاییدا ڕەگ داکوتێت.
ئاوازەکانی "دال"ی سۆمەری و "دێر، دیر، دان"ی کوردی هاوشێوەن و بەردەوامیی زوانی جوتیاری مێزۆپۆتامیان، کە کێلانی ئەرز و مێشکیان هاوتا بە کار و بیرکردنەوە بەدەم کشتوکاڵەوە داهێناوە .

dala [THORN]دڕک] [داڵ؛ دڕک؛ دڕوو؛ دڕی؛ دڕەی؛ چقڵ؛ چەقڵ؛ ڕوو؛ کوررە]
dala [THORN] (14x: Old Babylonian) wr. ĝešdala2; dalla2; kušdala2 "thorn, pin, needle; a lance" Akk. dalû; şillû; gubru

[1]					ĝešdala2 (ĝešdala2)		
[2]					dalla2		
[3]					kušdala2		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			
[2]			2	1			
[3]				1			

1. thorn داڵودڕک , pin دووگەه, needle دەرزی (14x/100%)
2. a lance ڕم
Akk. dalû "(a needle or pin)"; şillû; gubru "thorn, needle, pin (gubru a kind of lance)".
[1997] N. Veldhuis, EEN 119-120.
See ETCSL: dala2=type of pointed object.شیوەیەکی نووک تیژ
تێبینی: ئاوازی "داڵا" یان "داڵە(dala)"ی سۆمەری و ئاوازی "داڵ"ی کوردی لە دەستەواژەی "دڕکـوداڵ"دا لە ڕووی ئاواز و وێنە و ماناوە لە یەک نزیکن و بە برگەی "دا" دەستیانپێکردووە. چ مێخە سۆمەریەکە و چ وشە کوردییەکە هەمان بنەمای برگەیان هەیە.

dalla [RING][ئەڵقە یا ئاڵقە (دەوردان)؛ بازنە]

[dalla [RING]](#) (20x: Ur III, Old Babylonian) wr. dalla "ring; crown" Akk. kamkammatu

[1]					dalla		
+	-0 (20x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			15	4			

1. ring (18x/90%) ئەڵقە
2. crown (2x/10%) کڵاوی زێرین سەری شا؛ تاج ؛ دەسەڵاتی شا
Akk. kamkammatu "ring".
تێبینی: کاتێک ئالقە وەک وێنەی دەوردانی پەنجە یان سەری شا کە تاجە وەردەگرێن، ئەوسا نزیکی برگەی "دا" و "دە" لە ئاوازی "دالا(dalla)" ی سۆمەری و "دەوران"ی کوردیدا دەبینین .

dalla e [APPEAR][دەرکەوتن]
[dalla e [APPEAR]](#) (112x: Ur III, Old Babylonian) wr. dalla e_2 "to appear, shine" Akk. šūpû
(dalla[ring] + e[leave])([بەجێهێشتن] + [دەوردان])

[1]					dalla e_2		
+	-0 (112x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to appearدەرکەوتن , shine درەوشانەوە Akk. šūpû "made apparentدەرکەوی ,resplendentدرەوشاوە ,famousناودار ".
تێبینی: ئاوازی "شوپو(šūpû)" ی ئەکەدی و "شەوق"ی کوردی و ئاوازی "دالا ئی(dalla e)" ی سۆمەری و دەرکەوتنی کوردی مانایان لە وێنەوە وەرگرتووە. وێنەش بەردەوامی ئەو زوانەیە، کە مێزۆپوتامیا دێرینەکان بنەما هونەریەکەیان دارشتووە و ئاڵوگۆرکەرانە داهیانهێناوە.

dalu [BAG][دەفر، توورەکە]
[dalu [BAG]](#) wr. ^{ĝeš}da-lu "bag, stomach" Akk. tākaltu

[1]		^{ĝeš}da-lu (^{ĝeš}da-lu)

1. bag دەفر, stomach گەدە
Akk. tākaltu "bag".
تێبینی: ئاوازی "دالو(dalu)" ی سۆمەری و "دەفر"ی کوردی بە برگەی "دا" و "دە" دەستپێدەکەن، هەروەها مانای دەفر و گەدە لە هاوشێوەی وێنەکەیانەوە وەرگیراوە. جگە لەوە لە کوردیدا "دۆڵ" مانای گەلی دەگەیەنێت کە بۆشایی نێوان دوو کەلە، "دۆلکە"ش دەفرە و شلە و شتی تێدا هەڵدەگیرێت.

dam [SPOUSE][هاودەم]
[dam [SPOUSE]](#) (2104x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. dam "spouse" Akk. aššatu; mutu

[1]	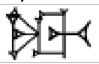				dam		
+	-0 (2101x/100%); -ma (3x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		977	811	310			5

1. spouse (2104x/100%) هاوژین؛ هاوسەر؛ ژن؛ مێرد
Akk. aššatu "wifeژن؛ خێزان "; mutu "husbandپیاو؛ مێرد ".
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 182-184.
See ETCSL: dam=spouse.هاودەم

تێبینی adam [HABITATION] = :نێشتەجێ = a [ARM] .باڵ.

ئاوازی "دام" (dam)ی سۆمەری مانایە بۆ هاودەمی لە کوردیدا، مانای پێکەوەبوونی نێر و مێ دەگەیەنێت و لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەریدا پێکەوەبوونی ئاوی شیرین و سوێر تا بە خودا هەتاویەکان دەگات، ئەو بوونەبوون و شیوازی بوونەش تا ئەمڕۆ وەکو گیاندار و بێگیان، ئەرز و ئاسمان و ئەستێرەکان دەبینرێت. هەروەها ئاوازی "ئادام" (adam) لە مێخی "ئا "a، کە "باڵ"ە و "دام" (dam) کە هاودەمە، پێکهاتووە. هەروەها "ێ" و "ە" لە کوردیدا ئاسان جێگۆڕکێ دەکەن. کەواتە ئا + دام و هاودام مانان بۆ یەکبوونی دووباڵ کە بریتین لە نێر و مێی نیشتەجێبوو بەیەکەوە، لە رابردووی ئەفسانەی سۆمەرەوە کە بۆ سەردەمی ئاویی گەردوونی دەگەڕێتەوە، بوونی هەبووە. ئێمە لێرەش سەرلەنوێ دەبینین، کە ئاوەدانکەرە دێرینەکان وشەکانیان هاوتا بە کردارەکیانی خویان و خواکان داهێناوە و بە کردەوە و پەیڕەویان لە مانا سروشتییەکەی گەردوونیانە کردووە. بۆ نموونە کاتێک بیر لە ئاوهاتنەوە دەکەینەوە، کە لە زوانی سۆمەری و کوردییدا نەوە و تووە یان ئاوە، ئەوا دەبینین، کە ئەو مانایانە لە هێما و بیرکارییەکەوە سەرچاوەیان گرتووە، کە وادانانی ئاوی و هەتاوی سەرچاوەی ماناکەی بووە. ئەو وادانانە پێمان دەڵێت، کە جوتیاری ئاوەدانکەر، کە ئاوی و نەوە و تووییە، وەک بەردەوامی ژیانی گەردوونی کاری لەسەر جوتیاری کە جووتبوون و ژیانەوەیە کردووە و نێر و مێ وەک هاودەم "زوان/eme"ی دووفاقییان داهێناوە و لەسەر ئەو بنەمایە دوو لایەنی گۆشتی (وەک چێژی سروشتی) و گفتوگۆی گەردوونی واڵاکردۆتەوە.

damgar [MERCHANT][(١) سەوداگەر؛مامەڵەگەر، ماڵفرۆش، بازرگان؛ (٢) دووکاندار]

damgar [MERCHANT] (914x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. dam-gar₃ "merchant, trader" Akk. tamkāru

[1]	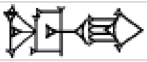			dam-gar₃			
+	-0 (883x/97%); -ra (30x/3%); -re (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		134	760	20			

1. merchant بازرگان ,trader سەوداگەر (914x/100%)

Akk. tamkāru "merchant, businessman کاسبکار؛ بازرگان ".

[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 316-323.

[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 101-105.

[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 121 n39.

[1989] P. Steinkeller, SDU 175.

[1987] P. Steinkeller, AOS 68 96.

See ETCSL: dam-gara₃=merchant.

تێبینی = dam [SPOUSE]: هاودەم(ئاڵوگۆڕکەر) = gar [CAKE] .کێک؛ کادە؛ کەیک.

کاتێک ئاوازی "دەمگار" یان "دەمگەڕ" (damgar)ی سۆمەری و "دەمگەڕ"ی کوردی وەک ئاڵوگۆڕکەر وەردەگرین، ئیدی تێدەگەین، کە چۆن ئاڵوگۆڕ() دەرگای بۆ هێما و بیرکاری کردۆتەوە و لەو رێگەیەوە بنەماکانی پێوانەی شمەک دامەزراوە.

de [POUR][تێکردن]

de [POUR] (702x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. de₂ "to pour; to winnow" Akk. šapāku; šaqû

[1]				de₂			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		52	377	215			20

1. to pour (702x/100%) تێکردن یان رۆکردن (وەک شلەمەنی)

2. to winnow (گەنم و جۆ) شەنەکردن

Akk. šapāku "to heap up تۆپەڵکردن; pour on تێکردن "; šaqû "to give to drink(دان) پێدانی خواردنەوە , irrigate ئاودان".

[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 95-96.
[1989] P. Steinkeller, SDU 142.
See ETCSL: de_2=to pour.(تێکردن (ئاو، شەراب، رۆن
تێبینی: گۆڕانی "د" بۆ "ت" یان بە پێچەوانەوە، لە کوردیدا دەبینریت. لێرەدا ئاوازی "دێ" (de) "بە مانای "تێکردن" دێت. پێدەچێت "دێ" و "تێ" بەردەوامی یەک برگەی دەنگی بن. بۆ نموونە دەنگی "تێ" لە وشەکانی وەک "تێکردن، تێخستن، تێگرتن... هتد"دا لە مانای وشە سۆمەرییەکەوە نزیکە.

de [SHAPE][شێوە؛ تارمایی]
de [SHAPE] wr. de_2 "to shape, create" Akk. patāqu

[1]		de_2

1. to shape شێوە, create داهێنان؛ دروستکردن
Akk. patāqu "to shape, create".

di [SPEAK] [دووان؛ دەربڕین]
di [SPEAK] (59x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. di "non-finite imperfect stem of dug[to speak]" Akk. atwû; dabābu; qabû

[1]					di		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	21	33			1

1. non-finite imperfect stem of dug[to speak] (59x/100%)
Akk. atwû "speechدووان , wordوشە "; dabābu "to speakدەربڕین , talkدووان "; qabû "to sayدەبڕین , speak, commandفەرمان پێدان ".

تێبینی: ڕەگی دووان لە کوردیدا "دوو"ە، و دوو گیاندار یان مرۆڤ بەیەکەوە دەدوێن.ئاواز و وێنە و مانای "د " (di)و "دووان" هیمان بۆ ئەو بەیەکەوەبوونە و ئەوش لە وێنەی وشە کوردیەکە و مێخەکەدا دەبینرێت. بۆ نموونە لە کوردیدا دەنگی "د" و "دەی" مانان بۆ هاندان و مانای دەنگ دەگەیەنن .

dib [BOARD] [دەب ؛ دەپ؛ تەختە]
dib [BOARD] (2x: Old Babylonian) wr. dib "board" Akk. Dibbu

[1]					dib		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. board (2x/100%) دەپی دارین : تەختەدار
See:ig dib.
Akk. dibbu.

dibiri [SWINDLER] [دەستبڕ]
dibiri [SWINDLER] (1x: unknown) wr. di-bi-ri "con artist"

[1]					di-bi-ri		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							1

1. con artist (1x/100%) هونەرمەندی دەستبڕ

did [LAWSUIT] [دادخوازی؛ داواکاری (دادگا)]
did [LAWSUIT] (433x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. di "lawsuit, trial; legal

decision" Akk. dīnu

[1]				di			
+	-0 (395x/91%); -da (18x/4%); -dam (13x/3%); -de_3 (7x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	297	124			

1. lawsuit (دادخوازی، داوکاری (دادگا, trial (433x/100%) دادگەری ؛ تاقیکردنەوە
2. legal decision بڕیاری دادگایی
Akk. dīnu "legal decision".
[2003] C. Wilcke, Early ANE Law 42 wn93.
See ETCSL: di=(law)suit.(دادگا) داوا
تێبینی: لێرەدا ڕەچاوی گۆڕانی ئاوازی "دید(did) "ی سۆمەری بۆ "دینو(dīnu) "ی ئەکەدی دەکەین و دەبینین سۆمەرناسەکان مانای مێخەکەیان بە "داوا" (داد یان دادگا)" ڕاڤەکردووە. ئاوازەکانی "دید، دینو، داوا (دادگا)"ش بە دەنگی "د" دەستپێدەکەن، لە قورئانیشدا "دین" بە مانای "یوم القیام"، کە داوای خوداییە هاتووە .بە واتایەکی دی، "دید(did) "ی سۆمەری مانای داوا و داد دەگەیەنێت. "داوا" و "داد" هاوشێوەی مانای دووفاقییە کە لە وشە و بیرۆکەی" زوان"eme/دا دەبینرێت. لەم ڕوانگەیەوە وشەکانی "دید (did) "کە" داوا (داد)"ییە، (diĝirدیگر یان دیخر (کە مانای خودایە هێمایی و بیرکاریین و بەردەوامیی ئەو دیدگە ئاوی و هەتاوین کە ئەفسانەی ئەفراندم وەکو مانای روون و ڕووناکی دین و دونیایی لە پێنج هەزارو دووسەد ساڵ لەمەبەوەبەر نووسیویەتی و بەو مانایەش لە کوردیدا ماونەتەوە، مانەوەکەی بۆ مانای دین و دونیا داسنی (ئیزدی) دەگەڕیتەوە، کە یارسانیانە خود و خودایان لە بەینی خاک و خۆردا وێنەکردووە .ئەو خوێندنەوە دینی و دونیاییە لە مێزۆپۆتامییە دێرینەکانەوە ماوەتەوە. لێرەدا دەتوانین گریمانە بکەین، کە بیرۆکەی دین و دنیا مانای لە وشەی "دیدە" یان دیدگای مرۆڤی ئاوەدانکەری دێرینەوە وەرگرتووە، کە خۆیان وەک بەردەوامیی ڕووناکیی ئاو و هەتاو دەبینی. ئەو وادانانە، کە بە ڕاست (هەق) دانراوە، لە تێڕوانینی دین و دونیای یارسانی، کاکەیی، ئێزدی و عەلەویدا وەک وێنە و وێنەی زوانی دینییان دەبینرێت.

diĝir [DEITY][(١) خودا؛ ٢) خودایی]
diĝir [DEITY] (1837x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. diĝir; dim_3-me-er; dim_3-me_8- er; dim_3- mi-ir; di-me_2-er "deity, god, goddess " Akk. Iltu,ilu

[1]	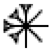			diĝir (dingir) دیگیر یا دیخیر			
[2]				dim_3-me-er (ES) دیم - مێ - یر			
[3]				dim_3-me_8-er (ES) دیم - مێ - یر			
[4]				dim_3-mi-ir (ES) دیم - می - یر			
[5]	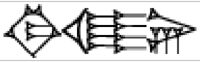			di-me_2-er (ES)(نیر) دی - مێ - یر			
+	-0 (814x/44%); -ra (587x/32%); -re (430x/23%); -re_2 (6x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		120	742	948			
[2]				9			
[3]				2			
[4]				2			
[5]							

1. deity خودایی , god خودا , goddess خوداژن (1837x/100%).
Akk. iltu "goddess خوداژن "; ilu "godخودا , deityخودای ".

See ETCSL: diĝir=deity. خودای

تێبینی: ئاوازەکانی خودا؛ خوا؛ خوداوەند؛ خواوەن؛ خوڵا؛ خودێ؛ یەزدان؛ هوما؛ هۆما؛ بینایی؛ چاوان؛ بینابیا چەهڤان؛ ئێزد؛ سەرترین و بەرزترین زاتی ئارمانی؛ داهێنەر و ڕاهێنەری جەهان؛ هەق (ڕاست)؛ کردگار؛ هەبووی تاکانە و بێشەریکی هەتاهەتایی کە جەستەی نییە، نەزاوە و ئافرێنەری جیهانە؛ خودان؛ خاوەند؛ خێوەند؛ خێو؛ وەدیهێنەر ماناى گەردوون یان گەردوونیانە ماناکان لەلایەن نووسەرانی فەرهەنگە کوردیەکانەوە پێناسەکراوە .ئەو مانایانەی سەرەوە پێناسەی زوانین بۆ خودا و وێنەدانەوەی هێمایی و بیرکاریی بەلایەک و ئەبستراکانە بەلایەکی تر و هەردوو ماناکەش پێوانەی جیاواز و دیاریکراون .بۆ نموونە وشەی "بینایی"، کە بەرانبەرە بە ماناى دیدە و چاو، یان بینینی سروشتی کە گەردوونییە (واتا ئاسۆیی و ئەستوونییە)، تواناى بینینی مرۆڤ ئاشکرا دەکات. هەروەها لە زوانی سۆمەریدا ئاوازی "دی (di) "کە بۆ "دینو (dīnu) "گۆڕراوە و وشەکە بەدەم ڕۆژگارەوە بۆ "دین" کوتکراوەتەوە، نزیکە لە وێنەی مێخی (𒀭) کە بە "دینگر یان دینخر (dingi) "گۆکراوە. هەر لە نووسینی مێخیدا، مێخی "ئان (𒀭) "an/کە ئاسمانە و ماناى خودایە، هەر ئەوها وێنە کراوە .ئاسمان وێنەیەکی ئاسۆیی و ئەستوونیە، کە چاو بەدیی دەکات. دینەکانی وەک ئێزدی، زەردەشتی، یەهودی، مەسیحی، ئیسلام، خودایان هەر بە ڕووناکی ئەبستراکا لەمڕۆدا پێناسەدەکەن .ئەو پێناسەیەی خودا بەردەوامیی پێناسە گەردوونیەکەی مێزۆپۆتامییەکانە، کە ماناکەی لە ڕووناکی ئاو و هەتاوەیەوە وەرگرتووە، بەڵام دینەکانی وەک یەهودی، مەسیحی و ئیسلام، کە ماناى ڕووناکیان لە تێڕوانینی ئاوی و هەتاوییەوە وەرگرتووە، لەو پێناسەکردنە مێزۆپۆتامییە لایانداوە و ئەبستراکتانە ماناکەیان ڕووناکی گەردوونیان ئەبستراکانە پیناسەکردۆتەوە یان گۆڕیووە. گۆڕینەکە بۆ لوژیکی زمان و پاساوی تێنەگەیشتن لە داهێنانی نووسینی پیتی دەگەڕێتەوە، کە سەردەمەکانی کەوتنی کولتوری شار _دوڵەت بەرەوە ئیمپراتوریەت دۆزراوەتەوە .پێدەچێت ئەو پێناسەکردنە ئەبستراکەی خودا بۆ دابڕاویی زوانەکانی دوایی لە رابردوی زمانی رەسەن دێرین و تینەگەیشتن لە مانا ئاواز کە وێنە سەرچاوەکەی بووە، بگەڕێتەوە .بە واتایەکی دی، زوان لای ئەوان هیشتا ماناى چێژ گەیاندووە و بە ماناى گفتوگۆیەکە نەگەیشتووە، کە ماناى روون و رووناکی لە بوونی ئاو و هەتاوی ژیانەوە وەرگرتووە .بۆ نموونە ئاواز و وێنە و ماناى "لیسان"ی عارەبی و لاتین کە تا ئەو دەمە کولتوری سروشتیەن هەبووە، لەگەڵ بەریەکەوتنیان بە میزۆپوتامیایەکان، لە مانا تەواوی دووفاقەی زمان نەگەیشتوون و کولتور سروشتی خۆیان کارێگەری لەسەر بۆچوونیان هەبووە و ئەوەش پێنەگەیووی زمانی گفتوگویان ئاشکرا دەکات، هەر بۆیە" لغە "کە ئاوازەکەی هاوتای "لیسان"نییە و پەنا بۆ لوژیکی زمان و پاساو هێنانەوە مانا براوە و تا ئەمڕۆش ماناى کولتوری زمانی عارەبی بۆ خودا و خودا ئاو و هەتاو نییە وەکو ئەوەی کە سەرچاوەی روون و رووناکی ژیانە، وەک چۆن جسم (گیان) لە زمانی عارەبیدا لە ڕۆح دابڕاوە ئاواش روونی ئاو (ئەرز) لە رووناکی هەتاو) ئاسمان (دابراوە .لێرەدا دەتوانین گریمانە بکەین، کە چۆن لسیان) زوان (وەک ئاواز و وێنە لە "لغە" دابڕاوە، بە هەمان شێوە دیدی دونیایی دینە سامیەکان" ڕۆح"ی لە جسم (گیان) لەیەک وەکو گەردوون _ جێ لەیەکدی دابڕیوە و بە دەسوێژی لۆژیکی ئایدیال پاساوی بۆ بەیەکەوەبوونی جسم و ڕۆح هێناوەتەوە. بۆیە دیدە زوانیەکەیان، کە هاوتا بە زوانی مێزۆپۆتامییەکان لە رابردووی ئاوەدانی دونیادا گەشەی نەکردووە و ، لەسەر دەمەکانی دوایی کە سەردەمی داروخانی شار _ دەوڵەتەکانی مێزۆپوتامیا بووە، لە رێگە پاساوە مانا وێنەیەکانی زمانەکەیان شاردراوەتەوە، لەگەڵ ئەوەشا کارێگەریان تا ئەمڕۆش لەسەر ناوچەکە و داڕوخان کولتوری بەردەوامی هەیە.

diĝir'ama] MOTHER[دایک] [

diĝir'ama [MOTHER] wr. diĝir-ama "divine mother"

[1]	𒀭𒂼	diĝir-ama

1. divine motherخوداژن

See ETCSL: diĝir-ama=divine mother.

تێبینی: دایک لە زوانی کوردیدا بەم ئاوازانە گۆکراوە: "دایە؛ دا؛ داڵک؛ داڵگ؛ داک؛ دادک؛ داکۆ ؛ دەیک؛ دای؛ ئامە؛ ئانە؛ یایە؛ یادی؛ جێ؛ مەتەر". لە ئاوازی "دایک و ئامە"ی کوردیدا و لە ئاوازی "دایگیر ـ ئاما-diĝir) " sama)ی سۆمەریشدا" ئاما (ama) "دەبینرێت. دوورنییە، کە برگەی "دی (di) "سەرچاوەی "دیگیر(diĝir) "، و "ئا "a/سەرچاوەی "ئاما (ama) "بووبێت، چونکە داستانی ئەفراندنی سۆمەر، بوونی خوداکانی بۆ بوونی ئاو گەڕاندۆتەوە.

dikud [JUDGE][دادگەر]

dikud [JUDGE] (326x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. di-kud "judge"

[1]		di-kud (di-ku_5)					
+	-0 (322x/99%); -da (3x/1%); -dam (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	283	42			

1. judge (326x/100%) دادپرس؛ دادپەروەر

See:e dikud kalam;maškim dikud.

See ETCSL: di-kud=judge.

dili [SINGLE] [تاک؛ تەنها]

dili [SINGLE] (227x: ED IIIa, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. dili; di-il_5 "(to be) single, unique, sole; (to be) alone" Akk. dēlu; ēdu

[1]		dili					
[2]		di-il_5					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	4	196			
[2]				3			

1. (to be) single (بێ) تەنها , unique بێهاوتا, sole تاقانە (227x/100%)
2. (to be) alone تەنها (بێ) یان بێ هاوتا

Akk. dēlu "unique, single"; ēdu "single, sole; alone".

[2000] J. Klein, St Cagni 569 n32

dilibad [SHINING] [دەرکەوتوو]

dilibad [SHINING] wr. dili-bad "shining" Akk. nebû

[1]		dili-bad

1. shining درەوشاوە

Akk. nebû "shining, brilliant".

dilim [OVEN] [تەنوور]

dilim [OVEN] wr. $dilim_3$ "oven" Akk. tinūru

[1]	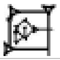	$dilim_3$

1. oven تەندور

Akk. tinūru "oven, tannour"."تەنور"

تێبینی: لێرەدا دەبینین، کە ئەکەدیەکان ئاوازی "دیلیم(dilim)" ی سۆمەرییان بە "تینورو (tinūru)" گۆکردووە. ئاوازی "تەنووری" کوردی هێمایە بۆ تین کە گەرماییە. "تینورو"ی ئەکەدی بەردەوامیی زوانی مێزۆپۆتامییە دێرینەکانە.

dilimbanda [BOWL][دەوری]

dilimbanda [BOWL] (1x: Old Babylonian) wr. $^{geš}dilim_2$-$banda_3^{da}$ "a bowl" Akk. tannu

[1]		$^{geš}dilim_2$-$banda_3^{da}$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]				1			

1. a bowl (1x/100%)دەفریک
Akk. tannu.

dilius [COMPANION?] [دۆست؟]

dilius [COMPANION?] (1x: Old Babylonian) wr. dili-us$_2$ "companion?"

[1]					dili-us$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. companion? (1x/100%)هاودەم؛ هاودەنگ؟
See ETCSL: dili-us$_2$=companion?.

dim [CREATE] [دروسکرن؛ هێنانە جیهانەوە؛ داهێنان]

dim [CREATE] (2109x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. dim$_2$ "to create, make, manufacture; to replace?; to bring forth?" Akk. banû

[1]					dim$_2$		
+	-0 (2002x/95%); -ma (85x/4%); -me (21x/1%); -ma$_3$ (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		20	1770	266			2

1. to createداهێنان , makeدروستکردن , manufacture دروستکردن (2109x/100%)
2. to replace?لەشوێنی خۆی دانان؟
3. to bring forth?هێنانە بەرهەم؛ منداڵبوون؛ دەرخستن؟
Akk. banû "to create; build بیناکردن; engenderلەدایکبوون ".
[1989] P. Steinkeller, SDU 286.
See ETCSL: dim$_2$=to create.دروستکردن، دامەزاندن

تێبینی: لێرەدا ئاوازی "بانو"ی ئەکەدی مانای "بینا" دەگەیەنێت. بیناش تا ئەمڕۆ بە مانای دروستکردنی خانوو بەکاردەبرێت. خانووش لە مێژوودا یەکێکە لەو داهێنانە، کە مێزۆپۆتامییەکانی سەروو (کوردستانی ئێستا) دایانهێناوە. ئاوازەکانی داهێنان و دروستکردنی کوردی و "دیم"(dim) ی سۆمەری بە دەنگی "د" دەستپێدەکەن.

dim [POST][دار ؛ کۆڵەکە]

dim [POST] (38x: ED IIIa, ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. dim; dim$_3$; ^{ĝeš}dim "post, pillar, pole; binding, knot, bond" Akk. mahrašu; makūtu; riksu; timmu

[1]					dim		
[2]	dim [POST]				dim$_3$		
[3]					^{ĝeš}dim (^{ĝeš}dim)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	13	14			
[2]				2			
[3]				1			

1. post (دار یا بەرد) کۆڵەکە , pillar (دار یا بەرد) پایە, pole دارئالا (38x/100%)
2. binding, knot, bondبەستەوە، پێوە، گرێ، (بەستن) لێکدان
Akk. mahrašu "a fastening post کۆڵەکەی بەستنەوە"; makūtu "staffدارەدەست یان شت , pole, post"; riksu "binding بەستنەوە, knot گرێ, bondگرێدان"; timmu "post, pillar".

[1987] P. Steinkeller, AOS 68 92-93.
[1984] M. Civil, JNES 43 294.
See ETCSL: dim=(cosmic گەردوون) post کۆڵەکە; ĝiš-dim$_3$=type of weapon.شێوەیەک لە چەک
تێبینی: ئەگەر سەیری ئاوازی "دیم(dim) "ی سۆمەری و مانا جیاوازەکانی بەشی مێخەکە بکەین، بەو دەرئەنجامە دەگەین، کە سۆمەرییەکان وەستاوی گەردوون، کە "ئەرز، ئاسمان، ئەستێرە"بیە، وەک کۆڵەکە یان دار وێنەیان کردووە.

dimme [DEMON][دێو]
dimme [DEMON] (2x: Old Babylonian) wr. ^{d}dim$_3$-me "demon" Akk. lamaštu

[1]					^{d}dim$_3$-me		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. demon (2x/100%)دێوودرنج
Akk. lamaštu.

dimmea [DEMON] [دێو]
dimmea [DEMON] (1x: Old Babylonian) wr. ^{d}dim$_3$-a; ^{d}dim$_3$-me-a "demon" Akk. labāşu

[1]					^{d}dim$_3$-a		
[2]					^{d}dim$_3$-me-a		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. demon (1x/100%)دێوودرنج
Akk. labāşu.
تێبینی:ئاوازەکانی "دیممی (dimme) "و "دیمميا(dimmea) "ی سۆمەری و "دێو، دێوە؛ دیو؛ دێولّپا؛ دی؛ درنج"ی کوردیی لە یەکەوە نزیکن. هەروەها برگەی "دی (di) "مانای دووان دەگەیەنێت کە یەک و یەکە .برگەی "دی" و "دووان" گەواهی بۆ نزیکی یەک و یەک دەدەن، ئەویش لەو شێوەیەدا کە دووانە بەیەکەوە بوونیان هەیە .لە وشەی دێودا کە مانای گەورە و بنەمای هەیە، ئەم مانایانە هەیە:
[POST] dim = کۆڵەکە؛ دار. me [BE] = بوون؛ ژیان. a [WATER] = ئاو.
مێخی ( ) بە "دیم" (dim$_3$) گۆکراوە و بە مانای "کۆڵەکە و دار" راڤەکراوە، لەگەڵ ئەم مێخی ( ) کە مانای ژیانە و مێخی ( ) کە مانای ئاوە، پێکەوە مانایان بە مێخی "دێو" داوە. کاتێک مانای دێو وەک "کۆڵەکە، ژیان، ئاو" وەردەگرین، ئەوسا لە مانای وشەکە و بیرۆکەکەی تێدەگەین، کە چۆن لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا وەک فەنتازی مرۆیی بەکاربراوە. ئەفسانەکە باس لە گەردوونی خودای پێش ئەم گەردوونە دەکات، لێرەشدا فەنتازی مرۆڤی داهێنەری دێرین ئاشکرا دەبێت. لەگەڵ ئەوەشدا سۆمەرناسەکان و ئێمەش دەزانین، کە زوانی سۆمەری و کوردی بوونی مرۆڤ و گیاندرایان گەڕاندۆتەوە بۆ بوونی ئاو، کە تووە و ئەوەش زانیاریەکی زانستیانەیە. هەروەها سۆمەرناسەکان دەزانن، کە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری پێش نووسینی مێخەکەی داهێنراوە و بۆ سەردەمی نووسینی هێمایی دەگەڕێتەوە، کە بیرکارییانە گەشەی بە ئالۆگۆڕی شمەک داوە و بە سیستەمی پێوانەیی گەیاندووە. کەواتە لێرەدا دەتوانین گریمانە بکەین، کە زوان هاوتا بە ئالۆگۆڕی شمەک گەشەی سەندووە، شمەکیش لەگەڵ خۆیدا هانی کێبرکێی داوە و هاوتا و جیاواز گەشەی بە فەنتازی دین و دنیا داوە. بەواتایەکی دی، بینین و بیستن هاوتا بە خەون و خەیاڵ گەشەی بە فەنتازی مرۆڤی ئاوەدانکەری دێرین داوە. دێو و درنج لەو فەنتازییانەوە مانایان گەردوونیانە لە سروشت وەک "زوان/eme" وەرگرتووە. لێ دوای سەرهەڵدانی ئیمپراتۆریی رەهای ئاخامێنییەکان، زەردەشت تێروانینی سروشتی و گەردوونیی رەدکردەوە. بەم شێوەیە هێدی هێدی ئایدیالی ئیمپراتۆر و پەیامبەر سەپێنرا و لە رێگەی سەپاندنی فەرمانەوە مرۆڤی ئاسایی لە گەشەی فەنتازی سروشتی و گەردوونی بێبەشکرا. دینەکانی جوولەکە، مەسیحی، ئیسلام، پەیڕەویان لە فەرمان کرد و خۆیان بە شێوەی رەها دامەزراند، سەرەڕای ئەوە داسنیەکان (ئێزدیەکان) ملیان بۆ ئەو فەرمانە نەدا و بەرگریان لە مانەوەی خۆیان کرد.
وەرگۆڕانی تێروانینی سروشتی و گەردوونی بۆ بۆچوونی ئایدیال دەمانگەیەنێت بەوە کە گریمانە بکەین، لەو

دەمەوە، کە "پارادایم" (paradigm)ی زوان مانا کولتورییەکەی بینین و بیستنی لەدەست داوە، ئیدی مرۆڤ لە فەنتازی، کە خەون و خەیاڵە یان هەس و هوشە کە هوشیاریە، بێبەشکراوە و لە جێگەی ئەو زانینی نەزانراو کە مەزاجییە لەسەری سەپێنراو و ناوی خودا و پیرۆزیی لێنرا. لەو ڕێگەیەوە ئایدیالی مردوو نەک ئایدیالی نەوە کە زیندوە بەرز نرخێنراوە و تا ئەمرۆش ئەو ڕوانگەیە باڵادەستە لە کۆمەڵگای خۆرهەڵاتیدا.
دیو "دەمۆن" (DEMON) لە زوانی لاتیندا بە مانای "فریشتەی پارێزەر" (genius) و "خودا" (diety) بچووک هاتووە، هەروەها "دایوس" (dues) هەر لە زوانی لاتیندا بە مانای خودای ڕووناکی دێت و لای ئێزدیەکان مانای "ئەز بینین" دەگەیەنێت، لەوش دەچێت کە ناوی ئێزدی و یەزدا و دایوس و داسنی بەردەوامی هەمان مانا دێرینی مێزۆپۆتامیای بن.
هەروەها وشەی "داسنی"ی کوردی بە مانای یەزدانی یان خوداپەرستی دێت و وەک "دایوس"ی لاتینی بە بڕگەی "دا" دەستپێدەکات. داسنیەکان بە هەقە خۆیان ناساندووە کە دادوەری یان هاوتایی نێر و مێیە. دینی داسنی و ئێزدی بەو مانایە بەردەوامی یەک تێروانینی سروشتین، کە بیرۆکەکەی گەردوونیە.
هەروەها ئاواز و وێنە و مانای ئەم وشانەی خوارەوە زەخرەفین و هێمان بۆ جێ کە فەنتازیی زوان بیرکارییانە بەرهەمیهێناون: "دیار؛ دێر، دیو(مەڵبەند)؛ لادێ و دێ".

ditila [CASE][(داوا (دادگا]
ditila [CASE] (4x: Ur III, Old Babylonian) wr. di-til-la "completed court case" Akk. dīnu gamru; ditillû

[1]					di-til-la		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	3			

1. completed court case (4x/100%)داواکاری تەواوی دادگا
Akk. dīnu gamru "completed case"; ditillû "completed case".
See ETCSL: di-til-la=completed court case.
تێبینی= di [SPEAK] :دووان= til [COMPLETE] .تەواو = la [HANG] .هەڵواسین.
کاتێک مانای مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە بە مانای "دینو" (dīnu)ی ئەکەدی، کە مانای "داد"ە، وەردەگرین، ئەوجا بیر لە دووانەی دادگا و دی (دیتن) کوردی دەکەینەوە، ئەوسا زەخرەفەی زوانی سۆمەری و کوردی دەبینین، کە بەردەوامییان بە زوانی مێزۆپۆتامیای دێرین داوە.

du [ALL][تەواو]
du [ALL] (14x: Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. du_3 "all" Akk. kalāma

[1]					du_3		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	10			

1. all (14x/100%)تەواو، هەموو، گشت
Akk. kalāma "all".
See ETCSL: du_3-a=entirety. تەواوی؛ تەواوێتی
تێبینی: تەواو؛ تواو؛ تم، تەمام؛ لە زوانەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا بەو ئاوازانە بەکاردەبرێت. کاتێک بیر لە مانای "تەواو" دەکەینەوە، ئەوجا دەبینین، کە "تەواو" وەک وێنەی نێر و مێ، کە دووانن و لە تووەوە (واتا لە ئاوەوە) پەیدابوون، ئەوسا لە ڕوانگەی زوانی سروشتیی سۆمەری و مێزۆپۆتامیای دێرین تێدەگەین، کە چۆن لە مانای وشەدا هاوکێشەی کار و بیریان وەک ئاواز و وێنە ڕەخساندووە. بۆ نموونە دەنگی "د" و "ت" لە زوانی کوردیدا جێگۆڕکێ دەکەن، بەو مانایەش ئاوازی "دو" و "توو "لە یەکەوە نزیکن. لێ مانای "دو" و "تەواو"یش لە یەکەوە نزیکن. بەواتایەکی تر، ئاواز و وێنە و مانای "تەواو" پێمان دەڵێن: لە وێنەی "دوو"ەوە، کە دوو سەری تەواوی ڕەگە و گوڵە، توو هەڵگری سەرەتا و کۆتایی بوونەکەیەتی کە ئاو و هەتاوە. لەم ڕوانگەیەوە ئاوازی "دو"ی کوردی و "دو(du) "ی سۆمەری لە هێمای زوانی دێرینی مێزۆپۆتامیاییەکانەوە سەرچاوەی گرتووە.
هەروەها ئەوە "دو(du) "ی سۆمەرییە کە بۆ "کالەما(kalāma) "ی ئەکەدی وەرگێڕراوە، ئەوجا کالەما بۆ "کامیل"ی عارەبی گۆڕراوە.

du [BUILD](/d^{r}u/) [(١) دروستکردن؛ دامەزراندن؛ بیناکردن. (٢) دانان]

du [BUILD] (7061x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, uncertain) wr. du_3 "to build, make; to do, perform" Akk. banû; epēšu

[1]				du$_3$ (ru$_2$)			
+	-0 (7060x/100%); - (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		518	5540	832			

1. to build دروسکردن, make کردن (7061x/100%)
2. to do کردن , perform بەجێهێنان
Akk. banû "to create; build; engender لەدایکبوون"; epēšu "to do; make; build".
See ETCSL: du$_3$=to erect. دانان؛ دروستکردن؛ ڕەپکردن.
تێبینی: مێخی ( ) بە مانای "تەواو" و "دروستکردن" هاتووە، ئەکەدیەکان وەریانگێراوە بۆ "کالەما" (kalāma) و "بانو" (banû). "کالەما" مانای "تەواو" و "کل"ی عارەبی، بانو مانای "بینا"ی عارەبی دەگەیەنێت. ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر "دی" (di) و "دو" (dug)ی سۆمەری بکەین، کە مانای "دووان"ی کوردی دەگەیەنێت، ئەوجا بە "دو"ی کوردی وەک مانای نێر و مێی پەیدابوو لە تۆو (ئاو) بەراوردی بکەین، ئەوسا لە مانای "تەواو" و "دروست" لەو دوو مێخەدا تێدەگەین، کە مانا گەردوونیەکەی لە یەکی وێنەی سروشتییەوە سەرچاوەی گرتووە، لە زوانی کوردیشدا ئەو دیدگە سروشتی و گەردوونییە وەک مانای زوان بەردەوامیی هەیە.

du [GO][ڕۆین، ڕۆیشتن، چوون]

du [GO] (5868x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. du "imperfect singular stem of ĝen[to go]" Akk. alāku

[1]				du			
	2500	2000	1500	1000			(no date)
[1]		32	5729	32			

1. imperfect singular stem of ĝen[to go] (5868x/100%)
Akk. alāku "to go".
تێبینی: ماناکانی وشەی "دەو" لە کوردیدا بریتین لە: ١) ڕاکردن، غار، بەزین؛ ٢) دۆ؛ ٣) دەم، زار؛ ٤) جۆری دابەشکردنی نان. ئاوازی "دو" (du) "سۆمەری" و "دەو"ی کورد بە دەنگی "د" دەستپێدەکەن و مانای "ڕۆیشتن" دەگەیەنن، هەروەها دوور نییە کە لە ڕابردوودا ڕۆیشتن و ڕاکردن دووفاقیانە پێناسەکرابن.

du [HEAP][تۆپەڵ؛ تۆپەڵکردن]

du [HEAP] (1x: Old Babylonian) wr. du_8 "to heap up, pile up" Akk. kamāru

[1]	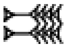			du$_8$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to heap up, pile up (1x/100%) تۆپەڵکردن، کەڵەکەکردن
Akk. kamāru "to pile up, accumulate"."کۆکردنەوە"
[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 77.

du [LAMENT] [تکا؛ داوا بە گریانەوە]

du [LAMENT] (6x: Old Babylonian) wr. du_9-du_9 "lament"

[1]				du$_9$-du$_9$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			

1. lament (6x/100%)شیوەنکردن؛ کرۆزانەوە؛ تکا و پاڕانەوە؛ داوا بە گریانەوە
du [PLATFORM] [دووانگە]
du [PLATFORM] wr. du$_6$ "throne platform for a deity" Akk. di'u

[1]		du$_6$

1. throne platform for a deity "سەکۆ؛ هەیوان؛ دووانگە" بۆ خودا
Akk. di'u.
du [SQUARE] [چوارگۆشە]
du [SQUARE] wr. du$_7$ "to square"

[1]	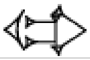	du$_7$

1. to square دووجا
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 24.
تێبینی: ئاوازی "دو"ی سۆمەری بە مانای "چوارلایەکسان"ی کوردی دێت. ئاوازی چوارلایەکسانی کوردی مانای لە ژمارەی چوارگۆشەوە وەرگرتووە، کە وێنەیە بۆ دوو بەشی یەکسان، ئەوەش هاوتایە بە دووجای "دو"ی بیرکاری، کە ئەژماردنە. لەم ڕوانگەیەوە چوارلایەکسان مانای لە هێما و بیرکاری "دو"وەوە وەرگرتووە.

du [SUITABLE][دروست]
du [SUITABLE] (119x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. du$_7$ "(to be) fitting, suitable" Akk. asāmu; naţû

[1]				du$_7$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		15	60	35			1

1. (to be) fitting ،(بێ) دارماڵ یا پڕاوپڕ, suitable دروست (119x/100%)
Akk. asāmu "to be(come) fitting, suitable"; naţû "to hit لێدان, beat "پیادان
تێبینی: ئاوازی "دو(du)"ی سۆمەری و "دروست"ی کوردی بە دەنگی "د" دەستپێدەکەن، مانان بۆ وێنەی پڕاوپڕ، کە هاوشێوەی "یەک و یەک"ی کوردی مانای بە "دو"ان داوە. ئەو وێنەکارییە لە ئاوازی مێخکە و وشە کوردییەکەدا بۆ ڕوانگە زوانییەکەیان دەگەڕێتەوە. "دو"لایەنی ی زوانی کە گۆشتی و گفتوگۆییە، دروستە و ئەو پێناسەیەی زوانیش مانای لە دوولایەنیەوە وەرگرتووە. کەواتە دروستە پێناسەی بیرۆکەی" زوان"eme/، وەک لەیەکتێگەیشتنی "دروست"ی دووانەی نێر و مێ گریمانە بکەین، نەک پشت بە ئایدیالێک ببەستین کە ناراستیە خۆشەکانی حازر بەدەستن و نادروستیی بەرهەمهێناوە.
dub [TABLET][دەب؛ تەختە بەرد؛ دار؛ یان ئاسن]
dub [TABLET] (1183x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. dub "tablet" Akk. ţuppu

[1]	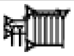			dub			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		143	983	54			

1. tablet (1183x/100%) دەب: تختەدار
Akk. ţuppu "(clay) tablet, document, letter"."تختە (گڵ)، بەڵگە، نامە
[2001] N. Veldhuis, ZA 91 93-5.
See ETCSL: dub=tablet.
تێبینی: ئاوازی "دوب(dub)"ی سۆمەری و "دەب"ی کوردی مانان بۆ وێنەی تەختەدار و بەرد.

dubdab [NOISE][دەنگەدەنگ]
dubdab [NOISE] (1x: Old Babylonian) wr. dub-dab; dub-dab$_2$; dub-dab$_4$; dub-dab$_5$; dub-da-ab "noise"

[1]		dub-dab

[2]		dub-dab$_2$
[3]		dub-dab$_4$
[4]	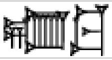	dub-dab$_5$
[5]	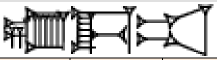	dub-da-ab

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. noise (1x/100%) دەنگی (بەرز و ناساز) ؛ دەمەدەمی
[2003] J. Black, Studies Wilcke 40-41.
See ETCSL: dub-dab$_5$=rumbling noise.دەنگی گرمەگرم

dubus [SECOND] [دووەم؛ دوهەم]
dubus [SECOND] (4x: Old Babylonian) wr. dub-us$_2$ "second, second-in-rank"

[1]		dub-us$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. second, second-in-rank (4x/100%)،دووەم پلە، دوهەمین دووەم
See ETCSL: dub-us$_2$=second-in-rank

dudu [BEATING] [دارکاری]
dudu [BEATING] (2x: Old Babylonian) wr. dudu$_x$(|PA.UZU|) "thrashing, beating" Akk. Niţûtu

[1]		dudu$_x$(|PA.UZU|) (tud$_2$)
+	-0 (2x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. thrashing داپڵۆسین, beating دارکاری (2x/100%)
Akk. niţûtu "thrashing, beating".

dug [SPEAK] [دووان]
dug [SPEAK] (3878x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, uncertain) wr. dug$_4$ "to speak, talk, say; to order; to do, perform; to negotiate" Akk. atwû; dabābu; epēšu; qabû

[1]	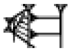	dug$_4$ (du$_{11}$)
+	-0 (2291x/59%); -ga (1548x/40%); -ge (39x/1%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		41	1292	1321			

1. to speak, talk, say (3878x/100%) دەربرین، دووان، ووتن
2. to order داواکردن؛ فەرمان پێدان
3. to do, perform کردن، بەجێهێنان
4. to negotiate ووتووێژکردن؛ گفتوگۆکردن؛ دەمەتەقێ
Akk. atwû "speech ووتە , word ووشە "; dabābu "to speak دەربرین , talk دووان"; epēšu "to do کردن; make کردن; build دانان"; qabû "to say, speak, command".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
[1989] P. Steinkeller, SDU 34.

[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 19.
See ETCSL: dug_4=to say.دووان؛ دواندن.

duga [COMMAND] [داوا؛ داواکردن؛ داخوازی؛ فەرمانکردن]
duga [COMMAND] (24x: ED IIIb, Old Akkadian, Old Babylonian) wr. dug_4-ga "command" Akk. qibītu

[1]					dug_4-ga		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1	22			

1. command (24x/100%) داوا
Akk. qibītu.
تێبینی: ئاوازی "دوگا"(duga) "ی سۆمەری و "داوا"ی کوردی بە دەنگی "د" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

duh [LOOSEN][بەرەڵا؛ ئازاد]
duh [LOOSEN] (556x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. duh; ze_2-eb "to loosen, release; to open" Akk. paţāru

[1]	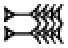	duh (du_8)
[2]		ze_2-eb (ES)
+	-0 (521x/94%); -ha (21x/4%); -hu (14x/3%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		42	459	43			1

1. to loosen, release (556x/100%)؛بەرەڵابوون؛ شل بوونەوە؛ دەست لێ هەڵگرتن بەردان،
2. to openکردنەوە
Akk. paţāru "to loosen, release".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 28 wn47.
تێبینی: لە کوردیدا ئاوازی "دالو" مانای داڵان دەگەیەنێت. داڵان بەینی دوو دیوارە کە سەرەکەی داپۆشراوە. "دۆڵ" سەرەکەی کراوەیە(بەرەڵایە) و لاکانی گیراوە. لەم ڕوانگەیەوە ئاوازی "دول(duh)" ی سۆمەری و "دۆڵ" کوردی وێنەی هێماین و بیرکارییانە مانا سروشتییەکەیان وەک وشەی زوان گوازراوەتەوە بۆ مانا کردگارییەکەیان. ئێمە دەتوانین لەم وشانەوە گریمانەی دروستکردنی خانووی قوڕ بکەین کە نیشتەجێ دێرینەکانی کوردستان دایانهێناوە.

dumdam [CLAMOR][دەمەدەم؛ دەنگەدەنگ]
dumdam [CLAMOR] (3x: Ur III, Old Babylonian) wr. dum-dam "clamor" Akk. nazāmu; ramāmu

[1]		dum-dam
+	-0 (2x/67%); -ma (1x/33%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	1			

1. clamor (3x/100%) دەنگەدەنگ
Akk. nazāmu "to moanنووزەنووز , complain "بۆڵەبۆڵکردن"; ramāmu "to roar نەڕەکردن, growl مرەمرکردن".
See ETCSL: dum-dam=rumbling noise دەنگی گرمەگرم; dum-dum=roar.

dumdam [SOUND] [دەنگ]
dumdam [SOUND] wr. dum-dam "to make noise"

[1]		dum-dam

1. to make noise دەنگ دروستکات
[2003] J. Black, Studies Wilcke 42-44.
تێبینی: ئاوازی "دومدام(dumdam)" ی سۆمەری و "دەمەدەم"ی کوردی لە یەکترەوە نزیکن.

dumumunus] DAUGHTER[کیژ؛ کچ؛ دۆت] [
dumumunus [DAUGHTER] (660x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, Middle Babylonian, unknown) wr. dumu-munus "daughter" Akk. mārtu

[1]	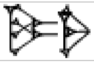				dumu-munus		
+	-0 (660x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		567	36	53	1		3

1. daughter (80x/12%)
Akk. mārtu "daughter".
See ETCSL: dumu-munus=daughter.
تێبینی = dumu [CHILD]: منداڵ(کور/کچ) = munus [WOMAN]. ژن(مێ).

dumunita [SON][(١) کوڕ (نێرینە)؛ خورت؛ پس. (٢) ڕەبەن؛ پیاوی بێ ژن]
dumunita [SON] (636x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. dumu-nita "son" Akk. māru

[1]	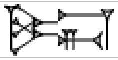				dumu-nita		
+	-0 (636x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		398	46	10			

1. son (23x/4%)
Akk. māru "son; young animal گیاندارى لاو".
See ETCSL: dumu-nitah=son.
تێبینی: ئاوازەکانی (dumumunus) و(dumunita) ی سۆمەری و "mārtu" و"māru" ی ئەکەدی بەرانبەر مانای "نەوە"ی کوردی دەوەستنەوە. نەوە مانایە بۆ کوڕ و کچ و هێمایە بۆ هاوتا و جیاوازیان، کە وەک نێر و مێ سروشت _ گەردوونی پێناسەکراون. وشەی "نەوە" بەو مانایە جێگەی سەرنجە، چونکە هەڵگری مانای نوێبوونەوەی گیاندارییە، وشەی "نەمام"یش مانایە بۆ نوێبوونەوەی دار و سەوزایی، هەر لەم ڕوانگەیەشەوە مانای وشەکان لە سروشتەوە وەرگیراون و ماناکانیان گەردوونیانە بە یەکدی بەراوردکراون. هەروەها ئاهەنگی نەورۆز کە هێمایە بۆ نوێبوونەوەی ساڵ، هاوتایە بە نوێبوونەوەی سروشت و هەتاوی گەردوون. وەک لە سەرەوە چەند جارێک گوتمان، زوانی کوردی و سۆمەری ئاو و هەتاویان بە سەرەتا و کۆتایی داناوە، هەردوکیان نەویان بە ئاو (توو) ناو بردووە. دوورنییە کە ئاوازی توو لە ئاوازی "دومونیت"ەوە مابێتەوە، چونکە توو زیاتر بە هی نێرینە و ناوک بە هی مێینە دەناسێنرێت.

dumutab [TWIN][دووان؛ دووانە]
dumutab [TWIN] wr. dumu-tab "twin"

[1]	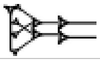	dumu-tab

1. twinهاوسک؛ هاوزا

dur [BREAK WIND] [تڕ؛ تڕکەندن]
dur [BREAK WIND] (1x: Old Babylonian) wr. dur_2 "break wind"

[1]	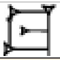				dur_2		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. break wind (1x/100%)ترکەندن

dur [BUTTOCKS] [دواوە؛ سمت، کەفەڵ]

dur [BUTTOCKS] (98x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. dur_2 "defile, cleft ; buttocks, rump" Akk. pūqu; šuburru

[1]	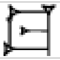				dur_2		
+	-0 (88x/90%); -ra (9x/9%); -re (1x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		13	14	62			

1. defile, cleft (98x/100%) داتڵیشان (قلیش یان دووبەش) ئاو پیسکردن ؛ بێ بن کردن،

2. buttocks, rumpدوواوە، سمت

Akk. pūqu "defile, cleft; of sheep, human 'cleavage' at rear"; šuburru "rump, bottom".

See ETCSL: dur_2=rump.

dur [SIT] [دانیشتن؛ داین]

dur [SIT] (32x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. dur_2 "imperfect singular stem of tuš[to sit (down)]" Akk. ašābu

[1]	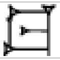				dur_2		
+	-ra (20x/63%); -ru (6x/19%); -0 (5x/16%); -re (1x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	27	1			

1. imperfect singular stem of tuš[to sit (down)] (32x/100%)

Akk. ašābu "to sit (down) دانیشتن; dwellنیشتەجێ؛ دامرکانەوە ".

duru [WET] [تەڕ؛ تەڕکردن]

duru [WET] (227x: ED IIIa, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. $duru_5$; $duru_5^{ru}$ "(to be) soft; (to be) wet, irrigated, damp, fresh" Akk. labāku; raţbu

[1]					$duru_5$		
[2]					$duru_5^{ru}$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	167	49			3
[2]				7			

1. (to be) soft (227x/100%) (بێ) نەرم یان تەر

2. (to be) wet (بێ) تەڕ , irrigated دێراو, damp (شێ) تەڕ , fresh (نوێ) تەڕوبڕ

Akk. labāku "to be(come) soft"; raţbu "damp, fresh".

[1987] J. Postgate, BSA 3 123.

See ETCSL: $duru_5$=to be wet.تەڕ بێ

تێبینی: وەک پێشتر لێیدوواین، دەنگەکانی "د" و "ت" دەگۆڕرێن. کاتێک لە کوردیدا لە "تەڕی" دەدوێین، ئەوا لە مانادانەکەدا هەست بە وێنەی ئاو دەکەین، کە هەروەها وەک "شێ" ناسراوە. هەروەها وشەی "شێنایی" مانای لە "شێ"وە وەرگرتووە، ئەوەش هێمایە بۆ شێنایی، کە بە ئاوایی ئەرزی و ئاسمانی ناسێنراوە، ئەو ئاواییەش ئەستێرەیە. وێنەی مێخی "دورو" (duru) "و "ئا(a) "ی سۆمەری کە ئاوە، بە شێوەی ( ) بە دو مێخی سێ سەر

نووسراوە. ئەو هێمایەی نووسینی مێخەکە هاوتایە بە هێمای وێنەی ئاوی و تەڕی(شێ) کە زوانی کوردی پێناسەیکردووە. ئاوازی "دورو" و "تەڕ" دووفاقیین و هاوشێوەی وشەی" زوان "eme/نەخشێنراون.

Duruna [OVEN][تەنور]
[duruna [OVEN]](#) wr. ^{im}duruna$_2$; ^{im}ti-nu-ur; duruna$_x$(|KU.KU|) "oven, tannour" Akk. tinûru

[1]	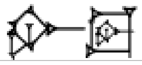	^{im}duruna$_2$ (^{im}tinur)
[2]		^{im}ti-nu-ur
[3]		duruna$_x$(|KU.KU|)

1. oven, tannour
Akk. tinûru "oven, tannour".
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 55

تێبینی: مێخی (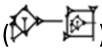) و مێخی ( ) لە زوانی سۆمەریدا بە "دیلیم (dilim) "و "دورونا(duruna) "، لە زوانی ئەکەدیدا بە "تینورو (tinûru) "و لە کوردیدا بە "تەنور" گۆکراوە. ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر دەنگی هەر سێ زوانەکە بکەین و ڕەچاوی گۆڕانی دەنگی "د" و "ت" بکەین و بیر لە ٦٠٠٠ ساڵ ئاوەدانیی پێش سەرهەڵدانی خەتی مێخەکی بکەینەوە، ئەوسا لە کار و بیری داهێنەری ئەو سەردەمە تێدەگەین و بەو سەرئەنجامە دەگەین، کە پێناسە زوانیەکەی تەنوری کوردی و دیلیم دووفاقی بووە، ئەوەش پێش پەیدابوونی ئەکەدیەکان، کە بۆ چوارهەزار ساڵێک لەمەوبەر دەگەڕێتەوە. هەروەها لە کوردیدا وشەی "توون" هەیە، کە لە دەنگی "تەنور" و "دورونا"ی سۆمەرییەوە نزیکە.

(E - ئێ)

e [BARLEY?] [جۆ ؛ ئیو؟]
[e [BARLEY?]](#) (1x: Old Babylonian) wr. e "barley?"

[1]				e			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. barley? (1x/100%)جە؟
See ETCSL: e=barley?.
تێبینی: لە کوردیدا ئاوازی جۆ بە جە، جەو، جوویە، جەە، جیو، یەو، ئیو گۆدەکرێت. هەروەها ئاوازی "ئێ " (e)ی سۆمەری و "ئیو"ی کوردی لە یەکەوە نزیکن و مانای جۆ دەگەین.

e [HOUSE][یانە؛ خانە؛ ماڵ]

e [HOUSE] (13124x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, uncertain, unknown) wr. e2; ĝa2; e4 "house; temple; (temple) household; station (of the moon)?; room; house-lot; estate" Akk. bītu

[1]		e2 ئی
[2]		ĝa2 (ES)خا
[3]		e4 (a)ئا
+	-0 (13123x/100%); - (1x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		722	10089	2234			16
[2]				16			

1. house (13124x/100%)خانوو؛ یانی؛ خانی؛ کێ؛ کەی؛ کەڵ؛ مار؛ کیە
2. templeپەرستگا؛ بتخانە
3. (temple) household(پەرستگا) خێزان یان ماڵی
4. station (of the moon)?(مانگ)خانە یان جێگەی
5. roomژوور؛ خانە
6. house-lotخانوو - بەشی
7. estateخانووبەرە؛ دۆخ
Akk. bītu "house".
[1996] C. Wilcke, ZA 86 12.
[1993] W. Sallaberger, Kalender 40-41 wn168.
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 223; 240.
[1989] P. Steinkeller, SDU 122.
[1982] K. Maekawa, ASJ 4 86.
See ETCSL: e2=house(hold); ĝa2=house.

تێبینی: مێخی (𒀀𒀀) لە سەرەوە بە "ئی" (e4) و "ئا(a) "، کە "ئاو" و جێی "ئاوە" ("تەڕییە")، ڕاڤەکراوە، ئەوش هاوتایە بە مانا و ئاوازەکانی "ئاخ" و "ئاو" یان " ئەرز، ئاسمان، ئەستێرە "کە بە ڕووناکی ژیان (خودا) دانراوە. کەواتە وشە سۆمەری و کوردییەکە هاوشێوەی وشەی" زوان "eme/گۆشتی و گفتوگۆییانە پێناسەکراوە. ئەوجا مانای"ئی (e4) "وەک ماڵ یان پەرستگا کە خانووە و لە خاک (ئاخ) دروستکراوە، هاوتایە بە وێنەی جێگە، لێرەشدا دەنگی "ئێ" پشتگیریمان دەکات، کە جێی ئاو بە ئاوەوە ببەستینەوە. هەروەها داستانی ئەفراندن لەوە دەدوێت کە ئەرز و ئەستێرە و ئاسمان لە گیانی خودای ئاوی دروستکراون. جگە لەوە "ئێرە"ی کوردی کە هێمایە بۆ جێ، دوور نییە ئەمیش بەردوامیی ئاوازی "ئی(e)"ی مێزۆپۆتامییەکان بێت.

e [INTERJECTION][پێ برین یان باری سەرسامی]

e [INTERJECTION] (19x: Old Babylonian) wr. e "a vocative interjection"

[1]				e			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				19			

1. a vocative interjection (19x/100%)وتەی "ئی" وەک ئاگاداری یان پێ برینی قسە بەکاردەبرێت
See ETCSL: e=vocative expression.

تێبینیی: لە کوردیدا "ئی" بۆ پرسیار و "ئێ" بە مانای "دەی؛ بەڵێ" بەکاردەبرێت، و ئەو مانادانە بە ئاوازەکانی "ئی و ئێ" کوردی لە ماناداn بە ئاوازی "ئی(e)"ی سۆمەری نزیکە.

e [PRINCELY?][میری؛ شازادەیی؛ گەورەیی؟]

e [PRINCELY?] (14x: Old Babylonian) wr. e; e_5 "princely?"

[1]		e
[2]		e_5

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			
[2]				6			

1. princely? (14x/100%) و دارایی کە رادەگوێزری‌ماڵ :میری

See ETCSL: e_5=princely.

تێبینی: کاتێک ئاوازی "ئی (e_4)" ی سۆمەری وەک برگە وەردەگرین و بە مانای میری، کە "ئاغا"یە، بەراوردی دەکەین، ئەوسا لە مانای "ئا (a)" و "ئی (e_4)" وەک ئاو و جێگە تێدەگەین، کە وێنەیە بۆ موڵکداری، لەم ڕوانگەیەشەوە زوانی سۆمەری و زوانی کوردی، کە بەردەوامیی زوانی نیشتەجێ دێرینەکانی مێزۆپۆتامیای سەروون، لە شێوە ژیانی جوتیاری و ئاژەڵدارییەوە مانایان وەرگرتووە، هەروەها زوانی کوردی تا ئەم سەردەمانە بەردەوامی بەو "شێوە ـ ژیان" و "گەمە ـ زوان"ییەی دێرین داوە.

e [TRUST][ئیمان]

e [TRUST] wr. e_7 "trust" Akk. tukultu

[1]	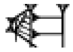	e_7

1. trust باوەڕ؛ بڕاو؛ ئومێد؛

Akk. tukultu "trust".

e'ara [MILL] [ئاش]

e'ara [MILL] wr. e_2-a-ra; e_2-ara_3; e_2-ara_5 "mill" Akk. ?

[1]		e_2-a-ra
[2]		e_2-ara_3
[3]		e_2-ara_5

1. mill ئاش؛ هاڕەر

Akk. ?.

[1993-1997] L. Milano, RlA 8 395-399.

See ETCSL: e_2-kinkin=mill.

eb [OVAL] [هێلکەیی]

eb [OVAL] (108x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III) wr. eb "oval"

[1]		eb

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		29	77				

1. oval (108x/100%)(ئێلکەیی) هێلکەیی

eban [PAIR] [جووت]

eban [PAIR] (381x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian) wr. e_2-ba-an; e_2-ba; e-ba-an; e-pa-na; e_2-pa-na "pair" Akk. tāpalu

[1]		e_2-ba-an
[2]		e_2-ba

[3]		e-ba-an
[4]	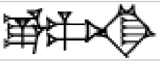	e-pa-na
[5]	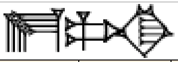	e$_2$-pa-na

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	323	28			
[2]		2	15	1			
[3]			2	1			
[4]				2			
[5]				1			

1. pair (381x/100%) جووت (ئادەمیزاد؛ گیاندار؛ باڵندە) یان نێر و مێ
Akk. tāpalu "pair (of objects)".
[1987] M. van de Mieroop, Isin crafts 137.
[1980] P. Steinkeller and J.N. Postgate, OA 19 87-88 n15.

تێبینی = e$_2$[HOUSE]: ماڵ = ba [ALLOT] بەش (دابەش) = an [SKY. ئاسمان.
ئاواز و مانای "ئی ـ با ـ ئان" (ba-an-e$_2$) ئاوازە بۆ مێخی ( )، ماناکەش بەردەوامی مانای بەشەکانی مێخەکەیە، ئەوجا ئەو مانایانە وەک جووت وەردەگرین، دەبینین "ماڵ" لە بەشەکانی مێخەکەدا هێمایە بۆ جووتبوونی نێر و مێ لە ماڵدا، لەم ڕوانگەیەشەوە سۆمەرییەکان و باوانیان جووت-گیاندارایان بە بنەمای نیشتەجێبوونی پێکەوەیی داناوە.

ebgal [OVAL][ئێلکەیی؛ هێلکەیی]
ebgal [OVAL] (40x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. eb-gal "temple oval" Akk. ?

[1]		eb-gal (ib-gal)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	30	2			

1. temple oval (40x/100%) پەرسگای هێلکەیی (گومەز)
Akk. ?.
See ETCSL: ib-gal=temple oval.
تێبینی: مێخی (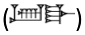) بە مانای هێلکەیی و شێوە هێلکەیی، کە گومەزییە هاتووە. گومەز وەک هێلکە کە جێگەی پەرسگایە (کەنیسە، سیناگۆگ، مزگەوت)، تا ئەمڕۆ شێوەی بیناکەی ماوە. لەم ڕوانگەیەوە بیرۆکەی گومەز لە وێنەی هێلکە و ئاسمانەوە (گەردوونەوە) وەرگیراوە. هەروەها هێلکە جێگەیە و سەرەتای ژیانە و بوونێکی شلەیی هەیە. ئەگەر ئاواز و وێنە و مانای هێلکە وەک "زوان eme/"گۆشتی و گفتوگۆیی بەهەند وەربگرین، ئەوسا دەبینین، کە سۆمەرییەکان لە وەرگێڕانی وێنە هێماییەکانی نووسیندا بۆ مێخ بەردەوامییان بە زوان و بۆچوونی باوانیان داوە. هەروەها ئێزدیەکان لەوە دەدوێن، کە خودا بۆ یەکەمجار هێلکەی داناوە.

eblak [BEER][ئابجۆ؛ ئاوجۆ]
eblak [BEER] wr. ^{kaš}ebla "a beer" Akk. iblakku

[1]		^{kaš}ebla

1. a beer جۆئاب
Akk. iblakku "a thin beer".بیرەیەکی ڕوون

eburgul [WORKSHOP] [کارخانە]
eburgul [WORKSHOP] (2x: Ebla, Ur III) wr. e$_2$-bur-gul "stone-cutter's workshop"

[1]		e$_2$-bur-gul

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1				

1. stone-cutter's workshop (2x/100%) جێ نەقار

تێبینی = e$_2$[HOUSE] ماڵ: bur [UNIT] = پێوانە (یەک). gul [DESTROY] = کاولکردن (ورد و خاشکردن).

eda [CONTAINER] [ئامان؛ ئیربار؛ دەفر؛ قاپ وقاچاغ]

eda [CONTAINER] wr. e$_2$-da "a container"

[1]		e$_2$-da

1. a container ئامان

[1987] J. Postgate, BSA 3 120; 137; 123-124.

edadi [FLOUR] [ئارد]

edadi [FLOUR] (13x: Old Babylonian, unknown) wr. ^{zid}$_2$e$_2$-da-di "a type of flour" Akk. edadû

[1]		^{zid}$_2$e$_2$-da-di

1. a type of flour (13x/100%) جۆریک لە ئارد

Akk. edadû "a flour offering"."ئارد بەخشین"

edam [TAVERN?] [مەیخانە؛ خان]

edam [TAVERN?] (10x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian) wr. e$_2$-dam "tavern?"

[1]					e$_2$-dam		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	4	1			

1. tavern? (10x/100%)

تێبینی = e$_2$[HOUSE] ماڵ(جێ)؛ خان (خا) = dam [SPOUSE] هاوەدەم.

کاتێک وێنەی مەیخانە و مانای "دام" (dam)، کە هاودەمە، بە مانای جێ - وە (واتا بە خانە یان مەیخانەوە) دەبەستینەوە، ئیدی لە ڕوانگەی "زوان/eme" تێدەگەین، کە بەردەوامیی بە وێنەی ئاو و هەتاو وەک سەرەتا و کۆتایی داوە.

eden [BACK][پشت]

eden [BACK] (334x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. eden "back, upper side" Akk. ṣēru

[1]					eden		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		30	104	196			

1. back, upper side (334x/100%) پشت، بەشی سەرەوە

Akk. ṣēru "back, upperside"."پشت، بەشی سەرەوە"

See ETCSL: edin=open country.(خاکی والا (کراوە

eden [BIRD] [باڵندە]

eden [BIRD] wr. eden^{mušen}; da^{mušen} "a bird"

[1]		eden^{mušen}
[2		da^{mušen}

]		

1. a bird مەل
[2004] N. Veldhuis, Nanše 240.

eden [PLAIN] [تەخت؛ دەشت]
eden [PLAIN] (5x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. eden "plain, steppe, open country" Akk. Edinu

[1]		eden ($edim_x$(EDIN), edin)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		4			

1. plain دەشت, steppe پان و ڕووتەنیدەشتی , open country (5x/100%) ناوچەی کراوە
Akk. Edinu "desert سەحرا , steppe دەشت".

تێبینی: ئاوازی "ئیدین (eden) "لە فەرهەنگی ئۆکسفۆرددا بە مانای بەهەشت هاتووە. وشەکە بەگوێرەی فەرهەنگی ئۆکسفۆرد لە "ئیدینو(edinu) "ی ئەکەدی و "ئیدین(eden) "ی سۆمەریەوە وەرگیراوە و پاشان چۆتە نێو زوانەکانی وەک لاتینی و یۆنانی و عیبرییەوە (جوولەکەوە .(لەگەڵ ئەوەشدا بڕوا دەکرێت، کە "ئیدینو" لە زوانی جوولەکەدا مانایە بۆ دڵخۆشی و جوولەکەکان گەڕاندوویانەتەوە بۆ ئەو ڕۆژە کە حەزرەتی ئیبراهیم چووە بۆ سەر شاخ تا کوڕەکەی بە قوربانیی خودا بکات، پاشان لە لایان بووە بە جەژنی قوربان. کەواتە جەژنی قوربانیی جوولەکە وابەستەی ڕووناکیی ڕۆژە بووە، کە لەدەم کەل دەردەکەوێت. هەروەها وشەی "عید"ی عارەبی مانای جەژن دەگەیەنێت، کە قوربانیدانەکەی ئیبراهیم دەهێنێتەوە بیر شوێنکەوتووانی. لە قورئانیشدا (جنات عدن) هەیە. لەم ڕوانگەیەوە جەژنی قوربان نەریتی دێرینی دونیا بووە و بۆ نێو دینەکانی دواتر گوازراونەتەوە، ئەوجا ماناکەی لە دینێکەوە بۆ دینێکی دی گۆڕانی بەسەردا هێنراوە .بۆ نموونە چەژنی قوربانی ئیسلام وابەستەی دەرکەوتنی ڕووناکی مانگە نەک ڕۆژ، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ نەریتی عارەبەکانی نزیک دەریای سوور. ئاوی دەریای سوور بە هوی دەورانی مانگ و مانگ لە ئەرز نزیک و دروکەوتنەوە، ئاوەکە هەڵدەستێت و عارەبەکان لە دێرزەمانەوە بۆ کشتوکاڵ و ماسیگرتن سودیان لێ هەستانەی ئاو وەردەگرت، ئەوان لەبەر ئەم هۆیانە بە چاوی ڕێز و خوداییەوە تەماشای ڕووناکیی مانگیان دەکرد، کە ئیدی ئەو نەریتەیان وەک نەریتی کات هاتە نێو دینی ئیسلامەوە.
جگە لەوە ئاوازی "ئیدین" (eden) لە سەرەوە بە ماناکانی "پشت، دەشت، باڵندە، سەحرا" هاتووە. کاتێک ئەو مانایانە بە ئاوازی "ژیرو" (şēru)ی ئەکەدی و ژووری کوردی بەراورد دەکەین، ئەوا لێرەدا نزیکیی ئاواز و ماناش دەبینین. پێدەچێت جوولەکەکان مانای ژووریان بە مانای ئاسمان وەرگێڕابێت، یان جەنات عدن کە بەهەشتە، بە مانای ماڵی خودا وەریانگێرابێت، کە لە ژوورەوەیە بەرەو سەرەوە وەک بەرزایی ئاسمان (ناوچە شاخاویەکان)، لێرەشدا پێدەچێت نەیانزانیبێت، کە سۆمەرییەکان بەردەوامییان بە مانای هێمای سەروو وەک ئاوایی دێرین (ناوچە شاخاویەکان) و داوە و ماڵی خواکانیشیان بە کور ناوبردووە و ئەوەش بۆ ئەوە دەگەڕیتەوە کە باوانیان خەلکی ناوچە شاخاویەکان بوون. بۆ نموونە "G.R.Levy" دەڵێت(): "بەشێک لە سۆمەرییەکان ماڵی خوداکانیان بە "ماڵی شاخ ناوبردووە"، لەم ڕوانگەیەشەوە "جنات عدن" هێما بووە، بۆ ئاوایی کە ئارامیی بە مرۆڤ بەخشیووە. لێرەدا پێویستە هەڵوێستە لەسەر گۆڕانی چاخی بەردین بۆ ئاوەدانی بکەین، تاکو لە مەبەستی دین و دونیای مرۆڤی دێرین و مانای زوانی و وشە سروشت _ گەردوونیەکان تێبگەین. جگە لەوە گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە گۆڕانی زوانی سروشتی و گەردوونی بۆ زوانی ڕەها و ئایدیال، لەگەڵ گۆڕانی دەستەڵات رەها و داهێنانی نووسین کە پیتە لە مانا ئەبستراکی وشەکان تێبگەین، کە سەرچاوەکەیان بۆ گەمە _ زمان و زمانی لوژیکی و پاساوەکا دەگەڕیتەوە، نەک نوێبوونەوە نەریت وەک نوێبوونەی ئاو _ هەتاوی کە هاوتاکردنی جیاوازی گفتوگوی بووە. گۆڕانی ناسروشتی بۆ ناسروشتی خوخێندنەوە و مەبەستی مەزاجی دەگەڕیتەوە. مانای وشەکە و نەریتە جیاوازەکانی پیش سەرهەڵدانی دەستەڵاتی رەها بەیانی ناسروشت (بەستزمانی مرۆڤ) دەکات کە مانای لە نەریتی سروشتی وەرنەگرتووە و بەردەوامی بە ئەقلیەتی گەردوونی نەداوە.
هەروەها تا ئەمڕۆ ناوچەیەک لە نزیکی شاری "ئەزمیر"ەوە هەیە، بە بەهەشت ناو دەبرێت.

eduba [STOREHOUSE][ئەنبار، ئەمار، هەمار]
eduba [STOREHOUSE] (2x: Old Babylonian) wr. e_2-dub; e_2-dub-ba "storehouse, magazine"

[1]		e_2-dub

[2]		e$_2$-dub-ba

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. storehouse, magazine (2x/100%)ئەمار، خەزێنە

eduru [VILLAGE] [ئاوایی، دێ]
eduru [VILLAGE] (381x: Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. e$_2$-duru$_5$; e-dur$_2$ "village" Akk. kapru

[1]		e$_2$-duru$_5$
[2]		e-dur$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			366	9			
[2]			1	4			

1. village (381x/100%) لادێ؛ گوند؛ لاگە؛ دەگا؛ لادگا؛ کەند
Akk. kapru "village".
[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 700.
[1992] M. Sigrist, Drehem 114-115; 146-147; 371.
See ETCSL: e$_2$-duru5=village.
تێبینی = e [HOUSE] : خانوو (جێ) = duru [WET] تەڕ؛ شێدار؛ تێراو = e [LEATHER] چەرم. dur .
= [BUTTOCKS]دواوە (سمت).
ئاوازی " ئی - دوری" (duru$_5$-e$_2$) بە مانای ئاوایی(دێ یان گوند) کە لە سەرووی مێزۆپۆتامیا سەریهەڵداوە. بۆ نموونە ئاوازی "ئی" (e) لە ئاوازەکانی "ئاوایی، ئاوو، ئاخ (خاک)، ئێرە (جێ)"دا دەبینرێت، هەروەها ئاوازی "دوروو" (duru)ی سۆمەری و "تەڕ"ی کوردی بە دەنگی "د" و "ت" دەستپێدەکەن. کەواتە "ئی" (e) لە مێخەکەدا کە مانای "ماڵ" دەگەیەنێت، بەرانبەر "چەرم" دەوەستێتەوە کە تەرایی گیان لە وشکی دەپارێزێت. ئەو مانادانە هێمایی و بیرکارییە لە وشەی "ئاوایی" و "ئی - دوری"دا هاوتایە بە مانای "زوان/eme"، کە "هاوکێشەیی(ئاواز + وێنە= مانا) ڕەخسێنراوە.

e'EŠ] PRISON[ئەسیر] [
e'EŠ [PRISON] wr. e$_2$-EŠ$_2$ "prison"

[1]		e$_2$-EŠ$_2$

1. prison گیراو؛ زیندانی؛ دۆساخ؛ دیل؛ هێسیر؛ یەخسیر
[1991] P. Steinkeller, AuOr 9 227-231.

eĝir [BACK] [(١) بربرە؛ پشت(٢ . ئەودیو]
eĝir [BACK] (393x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. eĝir; eĝir$_5$(LUM); egir$_4$; eĝir$_6$(MURGU$_2$) "back, rear; after; estate, inheritence" Akk. arkatu

[1]		eĝir (egir, eĝer)
[2]		eĝir$_5$(LUM) (egir$_5$)
[3]		egir$_4$
[4]		eĝir$_6$(MURGU$_2$) (egir$_6$)
+	-0 (361x/92%); -ra (32x/8%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]		5	175	122			3
[2]		1	46				
[3]		28					
[4]			10				

1. backمورغە ،پشت؛ ئەودیو ، rear دواوە؛ بەدوایدا (393x/100%)
2. after لەدوایدا؛ لەدواتر؛ لەپاشدا؛ بەدوادا
3. estate سامان ,inheritence میراتی
Akk. arkatu "rear".
[1965] M. Civil, Studies Landsberger 6.
See ETCSL: eĝer=back ئەودیو .
تێبینی: کاتێک ئاوازەکانی (eĝir (egir, eĝer)) بە مانای پشت وەک (ئەودیو)ی گیان یان "مروغو (مورگو) " (MURGU₂)ی سۆمەری کە مانایە بۆ "مورەغە یان موراغە"ی کوردی و مانای موراغەی پشت دەگەیەنێت، بە یەکدی بەراورد دەکەین، ئەوسا تێدەگەین، کە چۆن "میرات" لە پشتەوە بۆ نەوە دەمێنێتەوە.

eme [TONGUE][زوان]
eme [TONGUE] (178x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian,Old Babylonian) wr. eme "tongue; language " Akk. lišānu

[1]					eme		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		16	44	113			

1. tongue (178x/100%)زوان
2. languageزوان (ئاخاوتن؛ گفتوگۆ)
Akk. lišānu "tongue, language".
See ETCSL: eme=tongue
تێبینی = me [SILENCE] :بێزوان؛ کپ؛ دەمکوت؛ بێدەنگ = gu [VOICE] .ئاواز(دەنگ).
مێخی () بە "ئیمی (eme) گۆکراوە و وێنەکەی لەو دوو مێخەی سەرەوە پێکهاتەوە، کە مانای "بێدەنگ (کپ)" و "دەنگ" دەگەیەنن. زوانی سۆمەری و کوردی لەم ڕوانگەیەوە وێنەن بۆ پلە گۆشتی ناو دەم و گفتوگۆی گیانداری دەگەڕێتەوە. کەواتە وشە کوردی و سۆمەرییەکە لە یەک سەرچاوەی زوانی کولتووریەوە مانایان وەرگرتووە و لە ڕۆژگاردا گۆڕان بەسەر ئاوازەکەیدا هاتووە، بێگومان نەک بەسەر وێنە و ماناکەیدا. بۆیە گۆنجاوە مانای وشەی "زوان/eme" بە دوو لادا ڕاڤەبکەین: یەک، زوان وەک پلە گۆشت هێمایە بۆ چێژی سروشتی و گەردوونی و لێرەشدا زوان بێدەنگییە. دووەم، زوانی گفتوگۆیی مانایە بۆ دەنگ کە گیانداری سروشت _ گەردوونیە. کەواتە مانادان بە زوان لە بوونی سروشتیەوە بۆ مانای گەردوونی گۆڕاوە. گۆڕانەکە هاوشێوەی ئەو مانایەیە کە ئەفسانە ئەفراندنی لەسەر بیناکراوە، خواکانی ئاوی بوون و بۆ خودا هەتاویەکان گۆڕان. بیرۆکەی "زوان/eme" وەک گۆشتی و گفتوگۆیی هاوتایە بە مانای ئاو و هەتاو کە سەرەتا و کۆتاییە یان سروشتە و گەردوونیە. مێزۆپۆتامییەکان کردگاریی هاوکێشەی زوانیان وەک (ئاواز + وێنە = مانا) بەکاردەبرد و ماناکەی لەگەڵ مانای "بیستن + بینین"دا کە گۆتنە، یەکدەگرێتەوە. بەڵام ئاواز و وێنە و مانای "لیسان" (tongue) کە سروشتییە، لەگەڵ مانا گفتوگۆییەکەی وشەی "لغە" (language)دا یەکناگرێتەوە، جگە لەوە پێدەچێت، ئەو بۆچوونە زوانیە تاکڕەوە هانی ئایدیالی ناسروشتیانەی (مێتافیزیکیانەی) مرۆڤی دابێت، کە دەرئەنجامەکەی بریتی بوو لە دارمانی بەردەوامی کولتووری شارستانیی دێرین کە بێ بنەما کراوە و مرۆڤ لەو دەمەوە دەستەپاچانە هەوڵی بیناکردنی کوشی لە ئاسماندا نەک لە ئەرزدا دەدات. ئێمە خۆیشمان ئەمڕۆ شاهێدی دارمانی ئەو کولتوورە زوانیەین، کە مرۆڤی کردووە بە مەخلوق (ناکردگار) و لە خالقێتیی (کردگاریی) خستووە.

eme bala [TRANSLATE][وەرگێڕان (لە زوانیکەوە بۆ زوانێکی تر)]
eme bala [TRANSLATE] (2x: Old Babylonian) wr. eme bala "to translate" Akk. ?
(eme[tongue] + bala[turn])(وەرگێڕان + زوان)

[1]				eme bala			
+	-0 (2x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to translate وەرگێران

eme sig gu [LIE] [درو (زوان بەد)]

eme sig gu [LIE] (2x: Old Babylonian) wr. eme sig gu$_7$ "to speak falsely" Akk. karşī akālu (eme[tongue] + sig[weak] + gu[eat (زوان + لاواز +جووین)

[1]					eme sig gu$_7$		
+	-0 (2x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to speak falselyدرۆکردن

Akk. karşī akālu "to slander".بەدزوان بەدگۆیی؛ ناوزڕاندن؛ بوختان؛

emeĝir [SUMERIAN] [سۆمەری]

emeĝir [SUMERIAN] (32x: Ur III, Old Babylonian) wr. eme-gi; eme-ĝir$_{15}$ "the Sumerian language" Akk. šumeritum; šumerû

[1]					eme-gi		
[2]					eme-ĝir$_{15}$ (eme-gi$_7$)		
+	-0 (24x/75%); -ra (8x/25%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			21	2			
[2]			1	8			

1. the Sumerian language (32x/100%)
Akk. šumeritum "Sumerian"; šumerû "a Sumerian; (scribe in) Sumerian".
[1993] P. Steinkeller, Akkad FWE 112 n9.
See ETCSL: eme-gir$_{15}$=Sumerian language.

تێبینی = eme [TONGUE]: زوان = gi [ESSENCE] گەوهەر. = ĝir [NATIVE] زگماکی؛ خۆماڵی، خۆیی؛ خۆوڵاتی؛ بنەچەیی؛ سروشتی.

کاتێک مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە وەک مانا وەردەگرین و بە مانای وشە کوردیەکان بەراوردیان دەکەینەوە، دەبینین کە هەردوو هۆشی سۆمەری و کوردی زوانی گۆشتی و گفتوگۆییان بە گەوهەر (بنەما) و زگماگ (سروشتی و گەردوونی) داناوە. لای هەردووکیان ئاواز + وێنە سەرچاوەی مانا بووە.

emi [HOUSEHOLD][خێزان؛ خاوەن ماڵ]

emi [HOUSEHOLD] (219x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. e$_2$-mi$_2$ "queen's household"

[1]	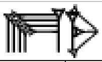				e$_2$-mi$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		163	14	4			

1. queen's household (219x/100%)گەورەی ماڵ
See ETCSL: e$_2$-mi2=woman's estate.

en [INCANTATION] [دۆعا خوێندن]

en [INCANTATION] wr. en$_2$ "incantation, spell" Akk. šiptu

[1]		en$_2$

1. incantation, spell دۆعا خوێندن، نوشتەکردن

Akk. šiptu "incantation, spell".

en [LORD] [ئاغا؛ ئەمیر؛ میر]

en [LORD] (1631x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. en; u$_3$-mu-un; umun "lord; master; ruler" Akk. bēlu

[1]	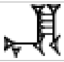	⁽⁾en
[2]		u$_3$-mu-un (ES)
[3]		umun (ES)
+	-0 (1629x/100%); -nam (2x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		59	389	1032			
[2]				138			

1. lord (1631x/100%) بەگزادە؛ ئەرباب
2. master ئاغا؛ سەرگەورە؛ گەورەی ماڵ
3. ruler فەرمانڕەوا؛ فەرماندەر

Akk. bēlu "lord; proprietor"."ئاغا؛ خاوەن موڵک"

endur [NAVEL?] [ناوک⁽⁾؟]

endur [NAVEL?] (9x: Old Babylonian) wr. ^{geš}en$_3$-dur; ^{gi}en$_3$-dur; ^{u}$_2$en$_3$-dur "navel, belly button?" Akk. Abunnatu

[1]		^{geš}en$_3$-dur (^{geš}en$_3$-dur)
[2]		^{gi}en$_3$-dur
[3]		^{u}$_2$en$_3$-dur
+	-0 (7x/78%); -ra (2x/22%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			
[2]				1			

1. navel, belly button? (9x/100%) ناوک، ناوک

Akk. abunnatu "umbilical cord (ناوکەپەتک) ناوک , navel ناوک ; center ناوەند ; socket (of chariot ناو گالیسکە) "بۆشایی.

See ETCSL: en$_3$-dur=navel; gi-en$_3$-dur=umbilical cord.

تێبینی: ئاوازی "ناوک "چ بە مانای توو و چ بە مانای "ناوک"ی گیاندار دێت و هێمایە بۆ بوونی "ناو" لە "ئاو"دا. بۆ نموونە لە ساتی دروستبوونی "ئاوڵەمە" لە "زێی" دایکدا، بەستنەوەی ئاوڵەمەکە بە زێی و هەناوی دایکەوە، دەبێتە ناوکی نەوەکەی. ئەگەر سەرنج لە وشەی ناوکیش وەک توو بدەین، دەبینین ناوک وەک توو لە ڕێگەی ئاوەوە ڕەگ (ئەرز) بە کوتایی گوڵەکەیەوە (هەتاو) گرێدەداتەوە. هەروەها ناوک لە کوردیدا بۆ ئەو تووانە بەکاردەبرێت، کە گیانێکی ئاوین (وەک شوتی و سێو) و گۆشتێکی ئاویی دەورەی داون. ئەو وێنەیە لە مانای ناوکدا هێمایە بۆ مانای هاوکێشەیی و مانای وشەکە بیرکارییانە داهێنراوە. هەروەها ئاوازی

"ئابونناتو(abunnatu)"ی ئەکەدی و ئاوازی "اب و ئیین"ی عارەبی نزیکە لە مانای نەوە و باوک و هەروەها ئاوڵەمەیانە، واتا نەک ناوک ئاسا، وێنە کراوە .لەم ڕوانگەیەوە زوانی ئەکەدی و عارەبی یان پەیوەندی دێرینیان بە زوانی نیشتەجێبووە دێرینەکانی مێزۆپۆتامیاوە هەبووە یان مانای بیرۆکەکانی ئەوانیان بە زوانی خۆیان وەرگێراوە. لێرەدا دەتوانین گریمانە بکەین، کە ئاواز و مانای "ئیدور(endur) "ی سۆمەری نزیکە لە مانای "هندرو"ی کوردی.

ماناکانی ئاوازی "هندرو"ی کوردی بریتین لە: "ناو؛ نیو؛ لە ناو؛ لە نیو؛ نەتوی؛ لە توی". ئەوش پشتگیری لە بیرۆکەی ناوک دەکات، کە ناوە لە ئاودا. هەروەها کاتێک گوێ لە گوتنی ئاوازی ناوک، ناو، تاو، هەتاو، هەناو دەگرین، دەنگی "ئاو"یان تێدا دەبیستین. لەم ڕوانگەیەشەوە ئاواز و وێنە و مانا لە بیرۆکەی "ئیندور" (endur) و "ناوک"دا بریتین لە بەردەوامیی زوانی لەوەوبەری نێر و مێی خودای ئاوی و هەتاوی، کە لە نووسینی مێخیی و ئەفسانە ئەفراندندا وێنەی داوەتەوە و هەروەها لە شێوەکاری گڵێنەی ئوبەیدیەکان و لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە دەبینرێت، کە ئاو بە بنەما دانراوە و بەردەوامی شەپول گۆڕانە کە نوێبوونەوەی لەگەڵ خۆیدا هێناوە.

engar [FARMER][جووتیار؛ جووتکار]

engar [FARMER] (3915x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. engar; mu-un-gar$_3$; mu-un-ga-ar "farmer; an official" Akk. ikkaru

[1]	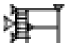	engar
[2]		mu-un-gar$_3$ (ES)
[3]		mu-un-ga-ar (ES)

\+ -0 (3856x/98%); -ra (35x/1%); -re (14x/0%); -re$_2$ (10x/0%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		157	3646	96			1
[2]				9			

1. farmer (3915x/100%) جووتیار؛ وەرزێر؛ کشتیار
2. an official کاربەدەست

Akk. ikkaru "farmer جووتیار, plowman وەرزێر".

[1996] A. Sjoberg, Studies Limet 125.
[1995] M. Stol, BSA 8 192.
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 139.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 98-102.
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 237; 40.
[1990] K. Maekawa, BSA 5 117-119; 134.
[1989] P. Steinkeller, SDU 100-101.
[1985] K. Maekawa, BSA 2 101.
[1982] K. Maekawa, ASJ 4 94-97.
See ETCSL: engar=farmer.

engur [WATERS] [ئاوی]

engur [WATERS] (45x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. engur; im-gu-ra "(cosmic`) underground waters" Akk. apsû; engurru

[1]	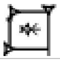	engur
[2]		im-gu-ra

\+ -ra (27x/60%); -0 (18x/40%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	8	34			

1. (cosmic گەردوونی) underground waters ئاویی ژێرەوە (45x/100%)
Akk. apsû "(cosmic) underground water"; engurru "subterranean waters".
See ETCSL: engur=subterranean water.ئاویی ژێر زەمین
تێبینی: لێرەدا دەبین، کە ئاوازی "ئینگور(engur)" ی" سۆمەری لە لایەن ئەکەدییەکانەوە بە "ئاپسو (apsû)" و" "ئینگوررو (engurru)" گۆکراوە، هەروەها لە ئەفسانەی ئەفراندندا بە مانای ئاویی قوڵایی (ژێرەوە) و وەک "ئاوی شیرین _ سوێر "وەرگێرراوە، کە ئاوی خوداوەندی نێر _ مێ بوو. ئاشکرایە ئاوی شیرین لە کوردیدا وێنەیە بۆ "کانیاو "کە لە ژێر زەمینەوە هەڵدەقوڵێت و ئاوی سوێر دەریاییە. ئەو هەڵقوڵانەی ئاو هاوشێوەی ئاوهاتنەوەی گیانداری نێرینە و مێینەیە و ئاماژەیە بۆ دیدی مێزۆپۆتامییەکان کە گەردوونییانە مانای سروشتی-بوون-یان گەردوونیانە خوێندۆتەوە.

ensik [FARMER][جووتیار]
ensik [FARMER] wr. $ensi_2$ "a farmer" Akk. Iššakku

[1]		$ensi_2$

1. a farmer کشتیار
Akk. iššakku "city-ruler شار - میری , ensi ئەمیر ".
[1996] A. Sjoberg, Studies Limet 125.

ensik [RULER] [(ئەمرکەر: فەرمانرەوا (خاوەن دەسەلات: ئەمیر (میر))]
ensik [RULER] (7043x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. $ensi_2$; u_3-mu-un-si; $ensi_x$(|PA.TE.SI.GAR|); $ensi_x$(|GAR.PA.TE.SI|) "a ruler, governor; a quality designation" Akk. iššakku

[1]		$ensi_2$
[2]		u_3-mu-un-si (ES) mu [NAME; line of text; son]
[3]		$ensi_x$(|PA.TE.SI.GAR|)
[4]	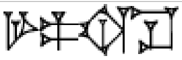	$ensi_x$(|GAR.PA.TE.SI|)
+	-0 (5614x/80%); -ka (1259x/18%); $-ke_4$ (155x/2%); -kam (13x/0%); -(2x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		917	6017	82			1
[2]				7			

1. a ruler ئەمیر ,governor میر (فەرمانرەوا) (7043x/100%)
2. a quality designation ناونیشانی سروشتی
Akk. iššakku "city-ruler, ensi".
[2005] G. Visicato and A. Westenholz, Kaskal 2 68.
[2001] G. Visicato, Fara Tablets 65.
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 191-193.
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 130-131; 138.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 17-19.
[1993] J. Bauer, WO 24 164.
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 102-103.
[1987] K. Maekawa, ASJ 9 94.
[1972] H. Waetzoldt, UNT 49.
See ETCSL: $ensi_2$=(city) ruler.

en [LORD] (1631x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. en; u3-mu-un; umun "lord گەورە; master ئاغا; ruler فەرماندەر، میر " Akk. Bēlu.

sig [PLACE] (1212x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. sig9; sig10; si-ig "to place (جێگە) دانان " Akk. šakānu

تێبینی: ئاوازی "ئینسک" (ensik) "لە سەرەوە بە مانای ئاغا (ئەمیر یان فەرمانڕەوا) و ناونیشانی سروشتی هاتووە و دەبینین کە واتاکە بەردەوامی ئەو مانایانەیە لە بەشەکانەوە وەرگیراوە .لێرەدا ئاشکرایە کە کاری کێڵان سەرچاوەی مانای ئاغا _ جوتیار داویی بووە، کەواتە سەرتا کێڵان کار لەسەر ئەرز (جێ) بووە، بۆیە شیاوە کە کێڵان وەک فەرم لەسەر جێ بوویێت و لەگەڵ ڕۆژگاردا بۆ ئاغا _ جووتیار گۆڕابێت .هەروەها ئاوازی "ئینسک (ensik) "و ئیشکەر، وەک ئەمیر (ئاغا؛ جوتیار (لە وێنەی ژیانکردن لە ڕێگەی کێڵانەوە بووە .ئەوش وادەکات، کە بڵێین، ئەگەر سۆمەرناسەکان بە کوردی نەک ئینگلیزی ڕاڤەی مانای مێخەکانیان بکردایە، ئەوسا پێدەچوو خوێندنەوەیەکی نزیکتریان بۆ مانای هێمایی و بیرکاریی مێخەکە بکردایە. لە داستانی ئەفسانە و گلگامیشدا ئیش)کار و بیر (و شێوەکاریانە وەک لاو و پیر دەبینرێت لەو گۆڕانەدا کە زۆرانبازی گلگامیش و ئێنکدویە و کە کوشتن مەبەست نیە، مانای واییە فەرمانداری ئەو مانایە نییە، بەڵکو گونجاند و دۆزینەوە ڕێگە چارەییە . ئاوەدانکەرە دێرینەکان ڕەچاوی ئیشی سروشتی/ گەردوونیان دەکرد و لەو ڕوانگەیەشەوە وشەکانی خۆیان دادەهێنا. لێرەدا دەتوانین گریمانە بکەین، ئاوەدانکەرە دێرینەکان کە خۆیان سروشتی و گەردوونی دەخوێندەوە، بەو شێوەیە ڕێگەیان بۆ خۆناسین خۆشدەکرد و خوێندنەوەی خۆیان وەک بەردەوامیی کاریی خودایی کە کردگارییە دادەنا. وشە کوردیەکانی وەک خود، خودا، خاک، خۆر، بەردەوامیی مانای خۆشەویستیی نێر و مێ ئاوەدانکەرن، کە نەوەی بە ئاو و هەتاوی بە ماڵ (ئاوایی) دین و دونیا دادەنا.

er šeš] WEEP[ئەگری (گریان)؛ ئەسرین/ فرمێسک/ رژاندن] [

er šeš [WEEP] (39x: Old Babylonian) wr. er$_2$ šeš$_4$ "to weep" Akk. bakû

(er[tears] + šeš[weep])(ئەسرین + رژاندن)

[1]					er$_2$ šeš$_4$		
+	-0 (38x/97%); -ra (1x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to weepئەگری

Akk. bakû "to weep".

تێبینی: گریان لە چاوەوە دەرژێت. لە ئاوازی "چاو"دا دەنگی ئاو دەبیسترێت؛ لە ئاوازی ئەگری و ئەسریندا، کە فرمێسکە، "ئاو" دەبینرێت. ئاوازی "ئێرشیش(er šeš) "ی سۆمەریی و "ئەبڕێژ"ی کوردی لە وێنەی گریانی کوردییەوە نزیکن.

eren [CEDAR][درەختیکی هەمیشە سەوز]

eren [CEDAR] (213x: Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. ^{ĝeš}eren; eren; ^{šim}eren; ^{šimĝeš}eren; ^{ĝeš}hu-ri$_2$-in; ^{ĝeš}e-re-ne; hu-ri$_2$-in^{mušen} "cedar" Akk. erēnu

[1]		^{ĝeš}eren (^{geš}eren)
[2]	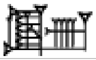	eren
[3]		^{šim}eren
[4]		^{šimĝeš}eren (^{šimgeš}eren)
[5]		^{ĝeš}hu-ri$_2$-in (^{geš}hu-ri$_2$-in)
[6]		^{ĝeš}e-re-ne (^{geš}e-re-ne)

[7]				hu-ri$_2$-in^{mušen}		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			26	107			3
[2]		20	27	18			1
[3]			6				
[4]			1				
[5]				1			

1. cedar (213x/100%) سنەوبەر (داری سەروو)
Akk. erēnu "cedar".
[1992] M. van de Mieroop, BSA 6 158.
[1987] M. Powell, BSA 3 148; 149.
[1983] M. Civil, OA 22 2-4.
See ETCSL: erin=cedar; ĝiš-hu-ri$_2$-in=type of tree. هەمیشە سەوز (جۆرێک لە دار).

eš [WATER] [ئاو]
eš [WATER] wr. eš$_{10}$ "water" Akk. mû

[1]		eš$_{10}$

1. water
Akk. mû "water".
تێبینی: ئەگەر ئاوازی "ئیش(eš) "ی سۆمەری بە شلوی (لێڵاو) یان شۆراو (سوێراو) یان ژاوە (ئاوی ڕوون) یان "هاژە"ی کوردی بەراورد بکەین، ئەوسا تێدەگەین کە ئاوازی "شلمەنی" لەو شانەوە وەرگیراوە. لێرەشدا سەرلەنوێ دەبینین، کە تێروانینی وێنەی زوانی سۆمەری و کوردی چەند لە یەکدییەوە نزیکن، هەروەها دەبینین، کە ئاواز و مانای "مائ"ی عارەبی لە "مو(mû) "ی ئەکەدییەوە وەرگیراوە. جگە لەوە دوور نییە کە وشەی "میز"ی کوردیش لە زوانی ئەکەدییەوە وەرگیرابێت، چونکە میز شلمەنیە و وەک ئاو هاژە (شڵپە) دەکات.

ešdam [DISCUSSION][ئاخاوتن، ئاخاوتن لەسەر]
ešdam [DISCUSSION] wr. eš$_2$-dam "discussion" Akk. šitūltu

[1]		eš$_2$-dam

1. discussionئاخاوتن
Akk. šitūltu "discussion, consultation".

تێبینی =eš [FLOUR] :ئارد dam [SPOUSE] 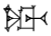 = هاوسەر.
ئەگەر هەڵوێستە لەسەر ئاواز و وێنە و مانای مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە بکەین، ئەوا دەبینین، کە دەنگی "ئیش" (eš) کە مانای ئاردە و ئارد لە ڕێگەی هارینەوە دێتەئاراوە، هارینیش هاژەیە کە شەپۆلئاسا دەورانی ئاش بەگەڕدەخات. گەر ئەو مانایە بۆ ئاخاوتن وەربگێڕین، دەبینین کە ئاخاوتن دوو لایەنی بەرز/نزم یان نزم/بەرزی بۆ کراوە، ئەمەش وەک مانای ئاخاوتن، کە جوونەوەی مانایە(وردکردنە)، حسابی بۆ کراوە، لێرەشدا وەک یەک مانا بە ئاخاوتن و "ئش دام" (dam-eš2) داوە.

ešedak [LAVATORY][ئاودەست؛ دەستشۆر]
ešedak [LAVATORY] wr. e$_2$-šed$_6$ "lavatory" Akk. bīt šitti

[1]		e$_2$-šed$_6$

1. lavatory ئاودەست
Akk. bīt šitti "excrement 'house'".
[1993] A. Cavigneaux and F. Alrawi, Iraq 55 103.
تێبینی = e$_2$[HOUSE] :ماڵ(ئاوایی) šed [DEFECATE] = پیسایيکردن؛ خڵتە دەرهێنان.

ešeš] FESTIVAL[ئاهەنگ] [
ešeš [FESTIVAL] (209x: Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian,unknown) wr. eš$_3$-eš$_3$ "festival"

[1]					()eš$_3$-eš$_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			204	2			3

1. festival (209x/100%)ئاهەنگ
[1993] W. Sallaberger, Kalender 41; 79.
[1992] M. Sigrist, Drehem 150-158.
تێبینی: لە فەرهەنگی ڕێژەدا دەستەواژەکانی "ئیشکە داوەت"، "ئیشکە سوما"، بە مانای ئاهەنگ دێن؛ ئاوازەکانی "ئیشکە"، "ئاهەنگ"، "ئیشئیش" (ešeš) "بە "ێ" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

eškiri [STAFF][ئیشکەر]
ešgiri [STAFF] (24x: Old Babylonian) wr. ešgiri$_2$; ^{ĝeš}ešgiri$_2$ "staff"

[1]					ešgiri$_2$		
[2]					^{ĝeš}ešgiri$_2$ (^{ĝeš}ešgiri$_2$)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				21			
[2]				1			

1. staff (24x/100%) ئیشکەر
See ETCSL: ešgiri$_2$=staff.
تێبینی: نزیکی لە نێوان ئاوازی "ئیشگیری" (ešgiri) "و "ئیشکەر" یان "ئیشگیر"دا دەبینرێت.

ga) گا)

ga [MILK][شیر]
ga [MILK] (4425x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. ga "milk; suckling" Akk. šizbu

[1]					ga		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		155	4044	181		1	25

1. milk (4424x/100%) شیر
2. suckling (1x/0%) شیرخۆر؛ شیرەخۆرە؛ گوانمژە
Akk. šizbu "milk".
[1995] R. Englund, OrNS 64 394.
[1995] P. Steinkeller, BSA 8 54-55.

[1993] W. Heimpel, BSA 7 120-122.
[1993-1997] M. Stol, RlA 8 189-192.
See ETCSL: ga=milk.
تێبینی: ئاوازی "گا"ی کوردی و"گا(ga)" ی سۆمەری بەرانبەر یەکن، مانگاش لە دێرینەوە سەرچاوەی شیر بووە، هەروەها وشەی "گووان" لە کوردیدا پەیوەندیی بە "شیر"ەوە هەیە.

ga sur [MILK][شیر]
ga sur [MILK] wr. ga sur "to milk"
(ga[milk] + sur[press]) (شیر + گوشار)

[1]		ga sur

1. to milk شیردان؛ دۆشین
[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 81.

gaba [CHEST] [سنگ؛ گەنجینە]
gaba [CHEST] (821x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, Middle Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. gaba "breast, chest; frontier" Akk. irtu

[1]	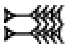				gaba		
+	-0 (821x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		60	577	171	2	3	3

1. breast, chest (821x/100%) سنگ؛ سندوق
2. frontier کەرخ؛مەرز ؛ هۆم؛ سنور
Akk. irtu "breast, chest".
See ETCSL: gaba=chest.

gaba [PLOW] [کێڵان؛ جووتکردن؛ هەوجار؛ بەفرماڵ]
gaba [PLOW] (4x: Ur III) wr. ĝešgaba "a plow"

[1]					ĝešgaba (ĝešgaba)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			4				

1. a plow (4x/100%) هەوجار؛ بەفرماڵ
تێبینی: ئەگەر لە ئاوازی "گابا (gaba)" "بروانین و بە مانای "گابار"ی کوردی (وەک "بار"نان لە "گا") بەراوردی بکەین، ئەوا نزیکی ئاوازی "گابا"ی سۆمەری و "گابار" کوردی دەبینین، کە یەک مانا دەگەیەنن. بۆ نموونە پەراسوی سنگ وەک هێڵی کێلان دەردەکەوێت و سنگ گەنجینەی هەوایە، ئەرزی کێڵراویش گەنجینەی تووە و هەردووکیان بۆ مرۆڤی جوتیار مانای ژیان دەگەیەنن. وشە و بیرۆکەی "گابا" و "گابار" هاوشێوەی وشە و بیرۆکەی "زوان "eme /ڕەخسێنراون.

gaba rugu [OPPOSE] [دژوەستان؛ بەربەرەکانی کردن؛ کەڵەگاییکردن]
gaba rugu [OPPOSE] (6x: Old Babylonian) wr. gaba ru-gu₂ "to oppose" Akk. mahāru
(gaba[chest] + rugu[withstand]) (سنگ + بەرگەگرتن)

[1]					gaba ru-gu₂		
+	-0 (6x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to opposeدژوەستان؛ بەربەرەکانی
Akk. mahāru "to face ڕووبەڕوو وەستان, confront بەڕەنگاربوونەوە; oppose; receive وەرگرتن".
تێبینی: ئاوازی "گابا ڕو- گو (gaba ru-gu) "و کەڵەگای ئاژەڵ، کە بەرنگاربوونەوەیە، لە ڕووی وێنە و ماناوە لە یەکدی نزیکن.

gabar [HERDER][گاوان؛ گاوۆ؛ گاوۆن]
[gabar [HERDER]](#) (246x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III) wr. gab₂-ra; gab₂-bar; gabar "herder, shepherd-boy"
Akk. kaparru

[1]				gab₂-ra		
[2]				gab₂-bar		
[3]	? ?			gabar (kapar)		
+	-0 (245x/100%); -ra (1x/0%).					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		212	29				
[2]				3			
[3]				2			

1. herder گاوان , shepherd-boy کورە- گاوان (246x/100%)
Akk. kaparru "shepherd-boy".
[1989/90] J. Bauer, AfO 36/37 81.
[1973/4] K. Maekawa, Mesopotamia 8/9 106-107.
See ETCSL: kabar=junior shepherd.گاوانی گەنج
تێبینی: ئاوازی "گابار (gabar) "و "گاوان" بە بڕگەی "گا" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن، هەروەها ئاوازی "گابار"ی سۆمەری و "گاران" یا "ڕانەگا"ی کوردیش لە ڕووی وێنەییەوە زۆر لە یەک نزیکن.

gabari [COPY][کۆپی؛ وێنە؛ دەق]
[gabari [COPY]](#) (563x: Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. gaba-ri; gaba "copy; equal"

[1]				gaba-ri			
[2]	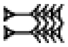			gaba			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			334	229			

1. copy (563x/100%) وێنەی دەقاو دەق
2. equal هاوتا؛ لنگە؛ هامتا؛ ئامتا؛ هەڤتا
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
[1992] M. Sigrist, Drehem 97.
See ETCSL: gaba-ri=equal.
تێبینی: ئاوازی مێخی ( ) بە "گابا (gaba) "گۆکراوە و سۆمەرناسەکان بە مانای "کیلان"، "سنگ"، "دەقاودەق" ڕاڤەیانکردووە. ئەم جۆرە ڕاڤەکردنەی سۆمەرناسەکان دەگەڕێتەوە بۆ وێنەی "سنگ"ی ئاژەڵ و مرۆڤ، کە لە ڕووی وێنەوە (قەبارەوە) دەقاودەقن، هەروەها لە ڕووی کارکردنەوە مانای هاوتا بە یەکدی دەگەیەنن. کەواتە ئاوازی "گاباری gabari" "و "قەبارە" هێمان بۆ دەقاودەق و بیرکارییانە داهێنراون. هەروەها دەنگی "ق" و "ک" لە یەکەوە نزیکن و "گ" و "ک" و "ق" "جێگۆڕکێ" دەکەن، ئەوەش ئەگەری نزیکیەکەی ئاوازی "قەبارە" و "گەباری" دەردەخات.

gabil [BASKET][گاڵە؛ گەواڵە؛ چنگڵە؛ جەواڵە؛ جوهاڵ؛ هۆڕ؛ زەمبیل؛ زەمیلە؛ سەبەتە]

gabil [BASKET] (1x: Old Babylonian) wr. gab$_2$-il$_2$ "a basket" Akk. zabbīlu

[1]		gab$_2$-il$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. a basket (1x/100%) گەواڵە
Akk. zabbīlu "basket". زەمبیل
[1968] M. Civil, JAOS 88 10.
تێبینی: ئاوازی "گابیل(gabil)" ی سۆمەری بۆ گۆڕراوە بۆ "زابیلو(zabbīlu)" ی ئەکەدی، وشە سۆمەرییەکە و ئەکەدیەکەش هاوتا بە مانای وشە کوردییەکان .

gabilil [PORTER][کۆڵ کێش؛ کۆڵ هەڵگر؛ حەماڵ]
gabilil [PORTER] (1x: Old Babylonian) wr. gab$_2$-il$_2$-il$_2$ "porter" Akk. zabbilu

[1]		gab$_2$-il$_2$-il$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. porter (1x/100%)
Akk. zabbilu "(used to) bearing; bearer".
تێبینی = gab [LEFT] : چەپ = il [carry]. گواستنەوە؛ هەڵگرتن .
لێرەدا ئاوازەکانی "گابیل" (gabil) و "گابیلیل" (gabilil)ی سۆمەری دەبینین، کە بەرانبەر بە "زابیبەلو" (zabbīlu) و "زاببیلو" (zabbilu)ی ئەکەدی دانراون. زەمیلە تا ئەمرۆ بۆ هەڵگرتن و گواستنەوە بەکاردەبرێت.

gada [FLAX][کەتان؛ ڕووەکی کەتان]
gada [FLAX] (633x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. gada "flax; linen" Akk. kitû

[1]		gada

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		20	563	49			

1. flax (632x/100%)کەتان
2. linen (1x/0%)کەتان
Akk. kitû "flax".
See ETCSL: =linen (fibre). و دەزوو قوماشی کەتانڕێس
تێبینی: لێرەدا دەبینین، کە ئاوازی "گادا(gada)" ی سۆمەری بۆ "کی(kitû)" ی ئەکەدیی گۆڕراوە و لە دەنگی کەتانی کوردییەوە نزیکن. هەروەها لە کوردیدا جێگۆرکێی دەنگەکانی "گ" بە "ک" و "ت" بە "د" دەبینرێت، ئەوەش وادەکات، کە گریمانە بکەین، کە ئاوازی "گادا" گۆڕراوە بۆ "کەتان" یان بە پێچەوانەوە.

gadala [FABRIC][کوتاڵ(؟)]
gadala [FABRIC] wr. ^{tug_2}gada-la$_2$ "a fabric" Akk. gadalalû

[1]		^{tug_2}gada-la$_2$

1. a fabric
Akk. gadalalû "linen fabric"."کوتاڵی کەتان"
تێبینی = tug [TEXTILE] : ١)تەنراو؛٢)کوتاڵ =gada [FLAX] .کەتان =la [HANG] .هەڵواسین.

gadala [PRIEST][کەشیش]

gadala [PRIEST] (2x: Old Babylonian) wr. gada-la$_2$ "a priest" Akk. labiš kitê

[1]					gada-la$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. a priest (2x/100%) کەشیش

Akk. labiš kitê "one entitled to wear linen"."یەکێک کە کوتاڵی کەتانی لەبەردا بێ"

[1981] W. Heimpel, JCS 33 111.

تێبینی: کاتێک ئاوازی "گادالا"(gadala) "ی سۆمەری وەک مانای "کوتاڵ" و "کەشیش" وەردەگرین و وێنەیان بە ئاوازی "لابیش کیتێ(labiš kite)" ی ئەکەدی، کە مانای لیباسی کوتاڵ دەگەیەنێت، بەراورد دەکەین، دەبینین کە مانای کەشیش وابەستەی لەبەرکردنی کوتاڵ بووە، کە لە کەتان دروستکراوە. ئەو مانادانە لە زوانی سۆمەری و ئەکەدیدا پێمان دەڵێت، کە زوانەکانیان بەردەوامییان بەو زوانە داوە، کە نووسینی بە شێوەی هێمایی-بیرکارییانە بووە و بە پێڕەو (سیستەم)، نەک پێشتر زوانێک هەبووبێت بە وشەی تەواوکراوەوە و ماناکانی لە خوداوە بۆ مرۆڤ گواسترابنەوە. ئێمە لە مانای خودی مێخەکەوە دەگەین بەم تێڕوانینە بنەماییە.

gaĝ] CARRY[گواز ؛ گواستنەوە] [

gaĝ [CARRY] (538x: Ur III) wr. gaĝ$_x$(IL$_2$); ga-aĝ$_3$ "to carry" Akk. našû

[1]					gaĝ$_x$(IL$_2$) (ga$_6$)		
[2]					ga-aĝ$_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			507				

1. to carry (538x/100%) گوازستنەوە

Akk. našû "to lift هەڵگرتن, carry گواستنەوە".

[2001] G. Farber and W. Farber, ZA 91 221-222.

[1993] M. Yoshikawa, ASJ 15 300-302.

[1992] H. Waetzoldt, NABU 1992/16.

gakkul [EYEBALL] [گلێنە (چاو)]

gakkul [EYEBALL] (1x: Old Babylonian) wr. gakkul "eyeball" Akk. kakkultu

[1]					gakkul		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. eyeball (1x/100%)گلێنەی چاو؛ گلارە؛ گوللی؛ گووزەر کاچاڵ؛ کۆرژا؛ بیلبیلە

Akk. kakkultu "eyeball" .

[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 84.

gal [BIG] [گەورە؛ گرس]

gal [BIG] (6612x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. gal; gu-la; gu-ul; gal-gal; ku-ul "(to be) big, great; (to be) retired, former; (to be) mature (of male animals)" Akk. rabû

[1]	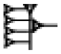	gal
[2]		gu-la

[3]		gu-ul
[4]	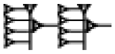	gal-gal
[5]	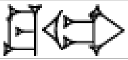	ku-ul
+	-0 (6315x/96%); -la (252x/4%); -le (41x/1%); -la$_2$ (2x/0%); -le$_2$ (1x/0%); -lam (1x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		198	3047	1408			9
[2]		26	857	80			2
[3]				19			
[4]		2					
[5]				2			

1. (to be) big, great (6612x/100%) گەورە (بێ)، ناودار
2. (to be) retired, former پەککەوتوو (بێ)، رابووردوو
3. (to be) mature (of male animals) گەییوی؛ هەراشی؛ گەماڵ؛ گۆل (گیانداری نێر)

Akk. rabû "big; nobleبەناوبانگ , chief of. گەورە ".
[2005] C. Wilcke, RAI 48 439.
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
[1995] R. Englund, OrNS 64 394
[1981] P. Steinkeller, ASJ 3 83 n29.
See ETCSL: gal=to be big. گەورە بێ
تێبینی: ئاوازی "گاڵ"(gal) "ی سۆمەری و "گەورە" بە دەنگی "گ" دەستپێدەکەن، هەروەها "گەل" هێمایە بۆ ژمارەی گەورەتر، بۆ نموونە کورگەل، کچگەل، سەگگەل، گەلەگورگ. "گەل" جۆرێکە لە گەورەیی.

gala [SINGER][گۆرانی بێژ]
gala [SINGER] (500x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. gala; gala$_{10}$ "lamentation singer" Akk. kalû

[1]		gala
[2]		gala$_{10}$
+	-0 (500x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		109	356	35			

1. lamentation singer (500x/100%)گۆرانی بێژ یان سێدوولکەخوێن

Akk. kalû "lamentation-priest"."کەشیش - لاوانەوە"
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 105-108.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 33; 62-63.
[1992] M. Sigrist, Drehem 213-214.
[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 37.
See ETCSL: gala=lament singer سەردوولکەخوێن .
تێبینی: ئاوازی "گالا"(gala) "ی سۆمەری و "گاڵە"ی کوردی مانای "گۆرانی بێژ" دەگەیەنێت و وشەکە لە سەدەی هەڤدەیەمەوە چۆتە نێو زوانی فەرنسی و ئەوجا ئینگلیزییەوە کە بە مانای "دڵخۆشی و ئاهەنگ" بەکاری دەبەن . ئاوازی "گاڵە" لە کوردیدا بە مانای: (١) دەنگی پێکەنینی ساوا (گڕوگاڵ)؛ (٢) دەنگی تێکەڵاوی باڵداری دەنگخۆش؛ (٣) داد و هاوار بە نارەحەتی؛ (٤) ئازایەتی لە کاردا (هەرگاڵە دەکا)؛ (٥) دەنگی هەور ؛ (٦) داخستنی دەرگا (درگا گاڵە دە).

gala [VULVA][کوز؛ کوس؛ قوز؛ زی؛ پز؛ ڤرجک؛ ئەندامی زا و زێی مێوینە]

gala [VULVA] (58x: Ur III, Old Babylonian) wr. gal_4-la; gal_4 "female genitals, vulva" Akk. bişşūru

[1]				gal_4-la			
[2]				$^{()}gal_4$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	56			
[2]				1			

1. female genitals کوزی مێینە , vulva کوز (58x/100%)
Akk. bişşūru "female genitals, vulva".
See ETCSL: gal_4-la=female genitals.

galdi [EXALTED] [گەورەیی]

galdi [EXALTED] (15x: Old Babylonian) wr. gal-di "exalted" Akk. tizqāru

[1]	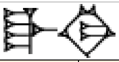			gal-di			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				15			

1. exalted (15x/100%)شکۆداری
Akk. tizqāru "exalted, prominent"."پایە بەرز؛ بەناوبانگ"
See ETCSL: gal-di=important..گرنگ

gam [CROOK] [گۆچان؛ گۆپاڵ؛ گاڵۆک]

gam [CROOK] (33x: Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}kab; $^{ĝeš}gam_3$; ^{ĝeš}KIN "shepherd's crook, bent stick; haft, hilt" Akk. gamlu; šikru

[1]				^{ĝeš}kab (^{ĝeš}kab)			
[2]				$^{ĝeš}gam_3$ ($^{ĝeš}gam_3$)			
[3]				^{ĝeš}KIN (^{ĝeš}KIN)			
+	-0 (33x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			23	8			

1. shepherd's crook گۆچانی گاوان , bent stick دارى چەماوە (33x/100%)
2. haft دەسگە؛دەسک , hilt "هەنگڵ؛ مشتە"ی (چەقۆ)
Akk. gamlu "bent stick"; šikru "haft, hilt".
[1997] N. Veldhuis, EEN 189.
See ETCSL: gam_3=dorsal fin.
تێبینی: سەری گۆچان نیوە بازنە یان چەماوەیە و بەرانبەر مانای ئەم وشان دێت: گەر، گاخ، کۆز، بازنە، شووز، خێزک، گرۆڤە، خرت.

GAM [DEPTH][کورایی؛ قووڵی؛ قووڵایی]

GAM [DEPTH] wr. GAM "depth (math.)" Akk. šuplu

[1]		GAM

1. depth (math.)(بیرکاری) قوڵی
Akk. šuplu "depth".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.

GAM [VULVA] [کوز؛ قوز]
GAM [VULVA] (5x: ED IIIb) wr. GAM "vulva" Akk. hurdatu

[1]					GAM		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. vulva (5x/100%)
Akk. hurdatu "female pudenda"."لچی کوز"
تێبینی :ئاوازی "گام" (GAM) "و وێنەی مێخەکەی کە بریتییە لە( ) ، لە سەرەوە بە مانای "قووڵ و قوز" هاتووە، لەم ڕوانگەیەشەوە ئاواز و وێنە و ماناکەی هاوشێوەی" زوان "eme/دووفاقیانە وەک گۆشتی و گفتوگۆیی یان وەک سەرەتاو و کۆتایی ڕاڤە کراوە .لێرەدا زوانە دووفاقییەکە مانای لە وێنەی نێر و مێیەوە وەرگرتووە، نەک یەکلایەنی ئادەمی وەک پیاو دانابێت، یان خودای بە تاک و تەنیا پێناسەکراوی وەرگرتبێت.

gana [FIELD][گۆڕەپان؛ کێلگە]
gana [FIELD] (666x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. $gana_2$; gan_2-ne_2 "field; area (of a geometric figure)" Akk. eqlu

[1]					$gana_2$ (gan_2)		
[2]					gan_2-ne_2		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	518	109			
[2]				28			

1. field (666x/100%)گۆڕەپان
2. area (of a geometric figure)(شێوەیەکی گێومەتری) گۆڕەپان
Akk. eqlu "field (وەک مەزارگا) مەزار ".
[1999] E. Robson, Mesopotamian Mathematics 38.
[1998] R. Maaijer, Landless and Hungry? 55.
[1997-1998] R. de Maaijer and B. Jagersma, AfO 44-45 283-284.
[1990] A. Kilmer, Artistic Environments 85-87.
[1987] K. Maekawa, ASJ 9 96-97.
[1982] K. Maekawa, ASJ 4 83-107.
[1973] M. Civil, JCS 25 171-172.
[1973] M. Powell, JCS 25 178-184.
See ETCSL: $gana_2$=field (جێگەی پیرۆز) نزرگە .

ganzer [EARTH] [کاد؛ ئەرز؛ زەوی؛ زەمین؛ زەی؛ زەڤی]
ganzer [EARTH] (3x: Old Babylonian) wr. ganzer; $ganzer_3$ "earth, land; underworld, door to the underworld" Akk. erşetu; kanisurru

[1]					ganzer		
[2]					$ganzer_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. earth کاد, land خاک (3x/100%)
2. underworld دونیا ژێرەوە, door to the underworld.دەرگا بۆ دونیای ژێرەوە

Akk. erşetu "earth, land"; kanisurru "earth".
تێبینی: ئاوازی "ئێرشیتو(erşetu) "ی ئەکەدی لە زوانی ئەڵمانیدا بە "ئێردە (Erde) "و لە ئینگلیزیدا بە "earth" و لە کوردیدا بە "ئەرز و ئەرد" گۆدەکرێت.

ganzer [FLAME][گڕ: ١) تاو. ٢) گەرمای. ٣) بڵێسە]
ganzer [FLAME] (3x: Old Babylonian) wr. ga-an-ze-er; ga-an-ze$_2$-er; ganzer$_2$ "flame" Akk. nablu

[1]		ga-an-ze-er
[2]		ga-an-ze$_2$-er
[3]		ganzer$_2$
+	-0 (2x/67%); -ra (1x/33%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]				1			

1. flame (3x/100%) ئاگر
Akk. nablu "flash of fire گڕی ئاگر, flame گڕ ".
See ETCSL: ga-an-ze-er=flame..گڕ

gar [CAKE] [کێک؛ کادە؛ کەیک]
gar [CAKE] wr. gar$_3$ "a cake or a baked product"

[1]		gar$_3$

1. a cake or a baked product کێک یان نانی برژاو
[1982] M. Civil, OA 21 11.
تێبینی: برژاندن بە گڕ کراوە و ئاوازی "گار (gar) "و گڕ لەو مانایە نزیکە کە کولێرەی پێ گڕدراوە. گاڵگالی کولێرەیەکە کە بە ڕۆن و زەردێنەی هێلکە دەکرێت.

gar [HAIRSTYLE][گودلە]
gar [HAIRSTYLE] (2x: Old Babylonian) wr. kar; gar$_3$ "a hairstyle" Akk. abbuttu

[1]		kar
[2]		gar$_3$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. a hairstyle (2x/100%) گودلە
Akk. abbuttu "(a hair style شێوازی قژ)".

gar [HEAP] [گرد؛ گرۆ؛ گەڕ]
gar [HEAP] (3x: Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. gar "to heap up" Akk. garānu

[1]		gar

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. to heap up گردکردنەوە (3x/100%)
Akk. garānu "to stack up خەرمان؛ گورزە , pile onکەڵەکردن ".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.

تێبینی: ئاوازی "گار(gar)"ی سۆمەری، "گارەنو(garānu)"ی ئەکەدی و "گرد"ی کوردی بە دەنگی "گ" دەستپێدەکەن و هەمان مانا دەگەیەنن. هەروەها ئاوازەکانی "گرد؛ گرۆ؛ گەڕ؛ گردۆڵە؛ گردۆڵکە؛ گۆژمە" لە کوردیدا مانان بۆ کۆبوونەوەی گڵ، کە گەرد پێکدەهێنن، ئەوەش زەخرەفەی سروشتی ئاشکرا دەکات، کە زوان بیرکارییانە وێنەی کردووە.

gar] HEROIC[قارەمان؛ پاڵەوان] [

gar [HEROIC] (1x: Old Babylonian) wr. gar$_3$ "(to be) heroic"

[1]	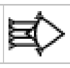			gar$_3$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. (to be) heroic (1x/100%)

gar [KNOB] [گرێ (یەکەی پێوانە)]

gar [KNOB] (31x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. gar$_3$ "knob; a unit of measurement" Akk. karru

[1]				gar$_3$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	13	14			

1. knob (31x/100%) گۆپکە؛ دوگمە
2. a unit of measurement پێوانەیەک؛ یەکەی پێوانە

Akk. karru "knob".

See ETCSL: gar$_3$=pommel.١. بەرکۆ؛ قەڵەپووزی زین؛ ٢. سەری مشتووی شمشێر

تێبینی: سەری مشتوی شمشێر وەک وێنەی گرێ جێدەستەکەی دروستکراوە. هەروەها لە دێرینەوە جوتیاری کورد گوریسی گرێ گرێ بۆ پێوانەی درێژی بەکاربردووە.

gargar [ACCUMULATION][گردکردنەوە ؛ کۆکردنەوە]

gargar [ACCUMULATION] wr. gar-gar "accumulation"

[1]		gar-gar

1. accumulation گردوکۆ

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 19; 44

gardu [SOLDIER] [سەرباز]

gardu [SOLDIER] (73x: Ur III) wr. gar$_3$-du "soldier" Akk. qardu

[1]				gar$_3$-du			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			73				

1. soldier (73x/100%) سەرباز

Akk. qardu "heroic (AHw)" قارەمان؛ کەڵەگەت

تێبینی: وشەی "گاردو(gardu)"ی سۆمەری بە مانای قارەمان دێن، جگە لەوە هەندێک لە مێژووناسانی کورد وشەی کورد بۆ کاردو و گوتێ دەگەڕێننەوە. ئاوازی "قاردو(qardu)"ی ئەکەدی و "قارەمان"ی کوردیش بە برگەی "قا" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن .

gašam [WISE][(١) ژیر؛ ئاقل. ٢) دانا؛ تیگەیشتوو]

gašam [WISE] (109x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. gašam "(to be) knowing, wise; sending, mission; work; craftsman, specialist" Akk. mūdū; ummiānu; šipru

[1]			gašam				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6	89	12			

1. (to be) knowing (بێ) ئاگادار, wise ژیر (109x/100%)
2. sendingناردن , mission ناردنی خەڵک بۆ بڵاوکردنەوەی ئاینێک
3. work ئیش؛ ئارەقکردنەوە؛ کار؛ رەنج
4. craftsman ", specialistشارەزا؛ کارزان

Akk. mūdū "wise"; ummiānu "craftsman, specialist"; šipru "sending, mission".

See ETCSL: gašam=(expert) craftsman.

تێبینی: ئاوازی "گاشام" (gašam) "هاوتا بەو مانایانەیە کە لە سەرەوە نووسراون. ئاوازی "گەشتاندن"ی کوردیش بە ماناکانی ١) تێ گەیاندن؛ ٢) پێ گەیاندن دێت.

gi [ESSENCE][گەوهەر؛ پوختەی؛ ماک؛ کاکڵ]

gi [ESSENCE] wr. gi; ^{šim}gi "an essence"

[1]		gi
[2]		^{šim}gi

an essence .ناوەرۆک

gi [JUDGMENT] [بریار؛ بنەگیر؛ قەرار]

gi [JUDGMENT] (3x: Old Babylonian) wr. gi; gi_{16} "judgment" Akk. šipţu

[1]			gi				
[2]	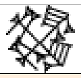		gi_{16}				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]				1			

1. judgment (3x/100%)

Akk. šipţu "judgment". .بریار (شەرت).

See ETCSL: gi=verdict..بریاری (شەرتی) دادگایی.

gi [KILL] [کوشتن]

gi [KILL] (1x: Old Babylonian) wr. gi_4 "kill" Akk. dâku

[1]			gi_4				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. kill (1x/100%) کوژتن

Akk. dâku.

gi [REED] [زەل؛ قامیش]

gi [REED] (4900x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. gi "reed, cane; a unit of length" Akk. qanû

[1]				gi			
+	-0 (4900x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		977	3725	189			1

1. reed, cane (4900x/100%)قامیش، قەرەم؛ گۆچان
2. a unit of length(وەک مەتر) پێوانەی درێژی
Akk. qanû "reed, cane".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
[1992] M. Sigrist, Drehem 394.
[1992] H. Waetzoldt, BSA 6 125.
[1990] K. Maekawa, BSA 5 123-124.
[1987-90] M.A. Powell, RlA 7 463.
See ETCSL: gi=reed.
تێبینی: ئاوازی "قانو(qanû) "ی ئەکەدی و "قامیش"ی کوردی بە بڕگەی "قا" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

gi [THICKET][چڕ (چڕستان)؛ جەنگەڵ؛ گەبەلە؛ گژوگیا]
gi [THICKET] (308x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium) wr. ^{ĝeš}gi "reed thicket" Akk. ?

[1]				^{ĝeš}gi (geš-gi, giš-gi)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		96	202	9		1	

1. reed thicket (308x/100%)قامیشەلان؛ گژوگیا
Akk. ?.
[1987] K. Maekawa, ASJ 9 94-95.
See ETCSL: ĝiš-gi=reedbed.

gi [TURN] [گەڕ؛ وەگێران؛ خولانەوە؛ خولاندنەوە؛ خول؛ چەرخان]
gi [TURN] (1485x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. gi_4; gi "to turn, return; to go around; to change status; to return (with claims in a legal case); to go back (on an agreement)" Akk. lamû; târu

[1]				gi_4			
[2]				gi			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		54	378	419			6
[2]			5	35			

1. to turn, return (1485x/100%)خولانەوە، گەڕانەوە
2. to go aroundگەڕان؛ پێچ کردنەوە؛ دەوردان
3. to change status جێ گۆڕین
4. to return (with claims in a legal case)(کە داوای دادگای دێتە پیشەوە) گەڕانەوە
5. to go back (on an agreement) (لەوە کە لەسەری پێکهاتوون) پاش گەرز بوونەوە
Akk. lamû "to surroundگەمارۆدان "; târu "to turn, return".
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 244-246.
[1989] P. Steinkeller, SDU 45-47.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 15; 25.
See ETCSL: gi_4=to return.گەڕانەوە
تێبینی: گ: ١) تێکڕا؛ ٢) پیسایی مرۆڤ، گوو. گی: گوو؛ پیسایی مرۆڤ. گێ:١) گوێ؛ ٢) گ، گش، تێکڕا.

ئەگەر ماناکانی "گی(gi)"ی سۆمەری بە وشانەی سەرەوە بەراورد بکەین، ئەوجا بیر لە ئاوازی "گی (gi)" و وێنەی مێخەکەی و ئەو ماناپانەش بکەینەوە کە لەسەرەوە دیاریکراون و بریتین لە: "گەوهەر، بڕیار، کوشتن، قامیش، گژوگیا؛ وەرگێڕان (گەڕانەوە)"، ئەوسا باشتر لە هاوکێشەی ئاواز و وێنە و مانای مێخەکان و زخرفی (pattern)وشە کوردیەکان تێدەگەین، کە لە سیستەمی هێمای نووسینەوە و بوونی وێنەییە سروشتیەوە سەرچاوەیان گرتووە.

gidim [ANIMAL][گیاندار؛ ئاژەڵ]

gidim [ANIMAL] wr. gidim "an animal"

[1]		gidim

1. an animal .گیاندار

تێبینی: گدە لە کوردییدا بۆ بزن و "گدی"یش بۆ بانگردنی کاژیلە و بزن بەکاردەبرێن.

gidim [GHOST][(١) گیان (ڕۆح). (٢) خێو؛ تارمایی مردوو]

gidim [GHOST] (45x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. gidim; $gidim_2$ "ghost" Akk. eṭemmu

[1]				gidim			
[2]				$gidim_2$			
+	-0 (37x/82%); -ma (8x/18%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	8	30			
[2]							

1. ghost (١) گیان (ڕۆح). (٢) خێو؛ تارمایی مردوو (45x/100%)

Akk. eṭemmu "ghost".

See ETCSL: gidim=ghost

تێبینی: ئاوازی "گیدیم(gidim)"ی سۆمەری و "گیاندار و گیان"ی کوردی بە دەنگی "گ" دەستپێدەکەن. مانای "گیدیم" و "گیاندار" و "گیان" هاوشێوەی وشە و بیرۆکەی "زوان /eme".

gigir [CHARIOT][گالیسکە]

gigir [CHARIOT] (437x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}gigir; $^{ĝeš}gigir_2$; $gigir_x$(|LAGAB×TIL|) "chariot" Akk. narkabtu

[1]				^{ĝeš}gigir (^{ĝeš}gigir)			
[2]				$^{ĝeš}gigir_2$ ($^{ĝeš}gigir_2$)			
[3]	?			$gigir_x$(|LAGAB×TIL|)			
+	-0 (382x/87%); -ra (49x/11%); $-re_2$ (6x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4	316	54			
[2]		20	7	3			
[3]							

1. chariot (437x/100%)گالیسکە

Akk. narkabtu "chariot".

[1997] N. Veldhuis, EEN 93-94.

[1981] P. Steinkeller, ZA 71 26.

[1972] M. Powell, ZA 62 210-211 n128.

See ETCSL: gigir=chariot.

تێبینی: ئەگەر گۆڕانی دەنگی "گ" بۆ "ج" لەو شێوەیەدا وەربگرین، کە چۆن لە کوردیدا جێگۆرکی دەکەن، ئەوسا

له بەردەوامیی مانا و وێنەی جەنجەڕ و ڕەوڕەوی گالیسگە تێدەگەین، کە مانای لە بیرۆکەی بەرز/نزم یان نزم/بەرزی ئاو وەرگرتووە ــئاو کە تاوە .تاو هێزە، تین و مانای لە هەتاوە وەرگرتووە .ئەم بنەمایە لە ئەفسانەی ئەفراندندا مانای نەوە بۆ نەوەی بازنەیانە هەیە و بە سەرچاوەی گۆڕانی دونیای خودایی (لە ئاوە بۆ هەتاو) و لە هەتاوەوە بۆ دونیای مرۆیی کە نیشتەجێییووە، یان بە گۆڕانی دونیای ئاوی بۆ هەتاوی، ڕێگە بۆ دۆزینەوە جەنجەڕ و گالیسکەش کە میکانیکییە، مانای لەو گۆڕانە دینامیکییەی سروشت وەرگرتووە. مێخە چوارگۆشەییەکان بنەماییین و لە دوو مێخی گەورە و دووانی بچووک پێکهاتوون، کە ڕێگە بۆ دەوران دەورانی داری جەنجەڕ و گالیسکە خۆش دەکەن. جەنجەڕ کاری هاڕین و گالیسکە کاری گەیشتن بەجێدەگەیەنن، لێرەشدا سەرەتا و کۆتایی مانای ئاو و هەتاو یەکدەگرنەوە .لەم ڕوانگەیەوە دەورانی جەنجەڕ و گالیسکە مانای لە وێنەی دوو شەپۆلی ئاو وەرگرتووە، شەپۆلەکانیش ئاسویی ( ) و ئەستونین ( ). بە واتایەکی دی، زوانی هێمایی و بیرکاریی خۆی لە پشتی مانای مێخەکە و وشە و کردارە داینەرەکانەوە کوردیە بینیوەتەوە.

gi'izila [TORCH][گڕی ئاگر]

gi'izila [TORCH] wr. gi-izi-la$_2$ "torch" Akk. dipāru; gizillû

[1]		gi-izi-la$_2$

1. torch بڵێزە؛ بڵێسە
Akk. dipāru "torch"; gizillû "torch".
See ETCSL: gi-izi-la$_2$=torch.

تێبینی = gi [REED]: قامیش = gi [ESSENCE]. گەوهەر = Izi [FIRE]. گڕ؛ ئاگر . [HANG] la= هەڵواسین.

gilim [CROSS][خاچ]

gilim [CROSS] (25x: Old Babylonian) wr. gilim; gilib$_x$(|GI%GI|)^{ib}; gi$_{16}$-il; gil-gil^{il} "to lie across; to be entwined; to entwine, twist; to block; (to be) difficult to understand" Akk. egēru; parāku

[1]	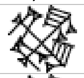	gilim
[2]		gilib$_x$(|GI%GI|)^{ib}
[3]		gi$_{16}$-il
[4]	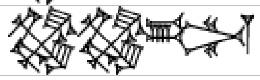	gil-gil^{il}
+	-0 (23x/92%); -ma (2x/8%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				16			
[2]				5			

1. to lie across (25x/100%)(لەیەکەوە ئاڵان)چەپ و ڕاست ڕاکشان
2. to be entwined ئاڵۆسکان؛ لەیەکەوە ئاڵان
3. to entwine, twist تێوەئاڵاندن؛ بادان
4. to blockدەورەدان؛ ئابلۆوقەدان
5. (to be) difficult to understand (بێت) تێگەیشتن لێیگران
Akk. egēru "to lie (transverselyلەم لاوە بۆ ئەو لاوە) across"; parāku "to lie across, obstuctڕی گرتن ".
[1993] P. Attinger, Elements 519 wn1441.
[1992] H. Waetzoldt, BSA 6 133.
[1990] T. Krispijn, Akkadica 70 3.
See ETCSL: gib=to lie across (obstructively ڕێگرانە); gilim=to be intertwined لەیەکەوە ئاڵاو بێ.
تێبینی: ئاوازی "گیلیم(gilim) "ی سۆمەری مانایە بۆ خاچی کوردی. خاچ لە خوێندنەوەی سۆمەرناسەکاندا هاوتایە

به مانای بینینی چاو که ئاسۆیی و ئەستونی سروشت و گەردوون تێکهەڵکێشانە(ئاڵۆزکاوانە) بەدیدەکات، لێرەشدا بۆ مێشک گرانە لە وەستاوی و بێدەنگیی ئەو بوونە تێبگات. هەروەها ئاو هاوشێوەی خاچ بەرزی و نزمی لەخۆدەگرێت و هەتاو کە هەڵهادێ و ئاوادەبێت، ڕاست و چەپ دەکات. کەواتە گونجاوە گریمانە بکەین، کە وێنە و مانای خاچ لەتەک بوونی سروشت و گەردوون یان بوونی ئەرز و ئاسماندا یەکدەگرنەوە و دەتوانین خاچ هاوتا بە بزوتنی نوێژ ڕاڤەبکەین.

gilim [FOLIAGE][گەڵا]

gilim [FOLIAGE] (47x: Ur III, Early Old Babylonian) wr. ^{gi}gilim; ^{geš}gilim "foliage; forest" Akk. gūru; halbu

[1]				^{gi}gilim			
[2]				^{geš}gilim (^{geš}gilim)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			44	1			
[2]				2			

1. foliage (47x/100%) گەڵا
2. forest جەنگەڵ؛ گەبەلە؛ دارستان ؛ لێڕ ؛ لێرەوار؛ هۆرمان؛ نزار
Akk. gūru "foliage"; halbu "forest".

gilim [ROPE] [گوریس؛ وەریس؛ چەلە؛ جلە؛ کڕ ؛ چنراوی درێژ چەند تاڵی لە هەودای بادراو بەیەکەوە]

gilim [ROPE] (3x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. gilim; kilib "rope of twined reeds" Akk. kilimbu

[1]	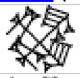			gilim			
[2]	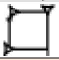			kilib			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	1			

1. rope of twined reeds (3x/100%) پەتێک لە زەلی تێک ئاڵێنراو
Akk. kilimbu "reed bundle"."گورزەی زەل"
[1992] H. Waetzoldt, BSA 6 132-134.

تێبینی = gi [TURN] :خولاندنەوە

مێخی () لە دوو مێخی وەک ئەم مێخە () پێکهاتووە، مانا و ئاوازە جیاجیاکانیمان لە سەرەوە ڕاڤە کرد. وەک گوتمان، نووسینی مێخ بەردەوامیی نووسینی هێمایە، کە ئاوایەکانی چاخی بەردینی مێزۆپۆتامیای سەروو دایانهێناوە. لەم پەیوەندییەدا گونجاوە وێنەی خاچ و گەڵا وا دابنێین، کە لە شێوەی گوریسدا تەنراون، ئەو وێنەیەی گوریسیش هاوتایە بە کردگاریی ئاو و هەتاو کە بەرز/نزم یان نزم/بەرز مانای داوە بە ڕوونیی ئاو و ڕووناکی هەتاو کە تێهەڵکێشن. لەم ڕوانگەیەوە مانای تێهەڵکێشی ئاو بە تاو لە بیرۆکەی تێهەڵکێشی سروشت ـ گەردوونەوە سەرچاوەی گرتووە. بۆ نموونە چوارگۆشەیەک (چوارلایەکسانێک) کە لە دوو سێگۆشە پێکهاتووە؛ یان با بڕوانینە هێمای "شلێپەشلێپ" ()ی ئاوی سەر سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە کە وێنەی سێگۆشە و چوارگۆشە وەک زنجیرەیەک لە شەپۆلی بەرز و نزم دەبینرێت؛ یان هێمای سەر گڵێنە ئوبەیدییەکان، کە "خاچ" () سەرچەماوەیە و هەمان وێنەی سێگۆشە و چوارگۆشە لە بزوتنەوەی خاچە سەرچەماوەکەدا دەبینرێن. هەروەها ئێمە دەزانین، کە داستانی ئەفراندیش ئاوی بە سەرەتا و هەتاوی بە کۆتایی دونیای خودایی داناوە. لەم ڕوانگەیەوە ئاو و هەتاو بە سەرچاوەی بوون دانراون، هەروەها خاچ بریتییە لەو بوونە هێمایە کە مانایە بۆ خوێندنەوەی ئەو بوونە لەیەک ئاڵۆسکاوە. بەواتایەکی دی تر هێمای "ئاو" () مانایە بۆ دەوران دەورانی ئاو و هەتاو کە بەرز و نزم و ڕاست و چەپ دەکات، ئەو هێمایەش لەگەڵ ڕۆژگاردا بۆ ئەم هێمای "خاچە" گۆڕراوە (واتا بۆ "卍") و پاشان نووسینی مێخە داهێنراوەکەی بە () خوێندراوەتەوە.

gin [MOUNTAIN][چیا؛ شاخ؛ کێو ؛ کور]

gin [MOUNTAIN] (46x: Ur III) wr. gin$_3$ "mountain(s)" Akk. šadû

[1]				gin$_3$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			46				

1. mountain(s) (46x/100%) کێو
Akk. šadû "mountain(s); a myth. locality corresponding to Sum. kur".
تێبینی: ئاوازی "گین(gin)" ی سۆمەری بەرانبەر ئاوازی "شادو(šadû)" ی ئەکەدی دانراوە و بە مانای شاخ و کێو ڕاڤەکراوە. کێو کوره. هەروەها ئاوازی "شادو(šadû)" ی ئەکەدی و "شاخ"ی کوردی لە یەکەوە نزیکن و یەک ماناش دەگەیەنن. لە ڕستەی"a myth. locality corresponding to Sum. kur " دا، "Sum. kur"هەیە و بە مانای ئەفسانەیی "شادو (šadû) "کە شاخە، ڕاڤەکراوە. کەواتە ئاوازی "کوڕ(kur)" ی ئەکەدی هاوتا بە ئاوازی "کوڕ"ی کوردی دەوەستێتەوە. بۆ نموونە کوڕیی پشتی حوشتر سروشتییە، بەڵام مرۆڤ کە پشتی دەشکێت یان پیر دەبێت، ئەوسا کوڕ دەبێت.

gir [JAR][گۆزە]
gir [JAR] (21x: Ur III, Old Babylonian) wr. ^{dug}gir$_{16}$; gir$_9$ "a large jar" Akk. kirru

[1]				^{dug}gir$_{16}$			
[2]				gir$_9$			
+	-0 (21x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]			1				

1. a large jar (21x/100%) گۆزەی گەورە
Akk. kirru "a big jar".
See ETCSL: gir$_{16}$=type of container.
تێبینی: ئاوازی "گیر(gir)" ی سۆمەری گۆڕراوە بۆ "کیررو(kirru)" ی ئەکەدی و مانای هەردووکیان بەرانبەر گۆزەی کوردییە، کە گڕداراوە.

gir [OVEN][کوورە]
gir [OVEN] (44x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. gir$_4$ "oven, kiln" Akk. kīru

[1]				gir$_4$			
+	-0 (43x/98%); -ra (1x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			17	23			

1. oven تەنوور , kiln کوورە (44x/100%)
Akk. kīru "oven, kiln".
See ETCSL: gir$_4$=oven.
تێبینی: ئاوازی "گیر(gir)" ی سۆمەری و "کیرو(kīru)" ی ئەکەدی بە مانای کوورە هاتووە. کوورە بە گڕ دەسوتێنرێت و بۆ خۆیشی جێگەی گڕە، لەم ڕوانگەیەشەوە "گیر"ی سۆمەری و "گڕ"ی کوردی بە سەرچاوەی کوورە و گۆزە دروستکردن دانراون.

gir [YOKE][(١) جووت؛ جووتە گا. (٢) کەڵەوە؛ کەڵەمە، نیڵە؛ نیر سەر ملی گا لە جووتدا]
gir [YOKE] wr. gir$_{11}$ "to yoke, harness" Akk. ṣamādu

[1]	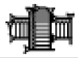	gir$_{11}$

1. to yokeجووتکردن , harness (جووت پێ کردن) هێنانە بەربار

Akk. şamādu "to tie upبەستن ; yoke; hitch upبەستنەوە ; bind up بەستنەوە".
[1995] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 85 34-35.
[1989] M. Geller, Studies Sjoberg 200.

تێبینی: جووت یان کێڵان لە دێرینەوە بە گا ئەنجام دراوە. هەروەها وشەی جووت هێمایی و بیرکارییانە ڕەخساوە. بۆ نموونە جووت هێمایە بۆ دوو گا یان دوو گا و جووتیارێک، کە پێکەوە وەک یار) گا+ یار (کە تینی بە ئەرزدانە)کێڵانە) دەدا. ڕوانگەی وشەکە پێمان دەڵێت، کە گونجاوە بیرۆکەی جووتیار(گایار) یان "گر" (gir) "وەک بەردەوامیی" زوان "eme/و "گر"ی کوردی ڕاڤەبکەین، چونکە دەنگی "گ" لە مانای "گا"ی سۆمەریدا، کە مانای "شێر" کوردی دەگەیەنێت، هێمایە بۆ "گوانمژە"ی گیانداری، کە بە شیردەر ناودەبرێت و ئەرزیش وەک سەرچاوەی ژیان ئەو مانا شیریە دەگەیێنێت. لەم ڕوانگەیەوە جووتیار لە دێرینەوە گیانداری شیردەری لە گیانداری دی جیاکردۆتەوە. لێرەدا گەرەکە بیهێنینەوە یاد کە "گیان" لە زوانی سومەری و کوردیدا وەک زوان دوو لایەنانە پێناسەکراوە، نەک وەک جسم و ڕۆح لە یەک جیاکرابنەوە.

giranum [WAILING][گریان؛ گیران؛ شینکردن]

giranum [WAILING] (57x: Ur III) wr. gi-ra-num₂ "wailing, wailing ceremony" Akk. gerrānu

[1]				gi-ra-num₂			
+	-0 (57x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			57				

1. wailing گریوان ؛گرین, wailing ceremony (57x/100%).(پرسە (ئاهەنگی گیریان

Akk. gerrānu "wailing, lamentation".

تێبینی: ئاوازی "گیرانوم(giranum) "ی سۆمەری، "گیررینو(gerrānu) "ی ئەکەدی، "گریان و گیران"ی کوردی لەیەکەوە نزیکن و یەک ماناش دەگەیەنن.

girim [FLOWER][گوڵ]

girim [FLOWER] (53x: Old Babylonian) wr. gi-rin; gi₄-rin; girim; ĝešgi-rim "(to be) pure; (to be) clear; a fruit; a tree; a flower; olive" Akk. ellu; girimmu; hulamīsu; illūru; serdu

[1]				gi-rin			
[2]				gi₄-rin			
[3]	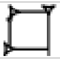			girim (girin)			
[4]				ĝešgi-rim (ĝešgi-rim)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				43			
[2]				4			
[3]				3			
[4]				1			

1. (to be) pure (53x/100%) پاک (بێ)
2. (to be) clear ڕوون(بێ)
3. a fruit میوە
4. a tree دار
5. a flower گوڵەباخ
6. olive زەیتون

Akk. ellu "(ritually نەریتی) pure "; girimmu "a kind of fruitمیوە جۆرێک "; hulamīsu "a tree"; illūru "a flower"; serdu "olive tree داری زەیتون".

[1987] M. Powell, BSA 3 149-150.

See ETCSL: gi-rin=blossom; gi-rin=to be clear.
تێبینی: ئاوازی "گیریم (girim) "و "گوڵ" بە دەنگی "گ" دەستپێدەکەن، هەروەها ئاوازی "سیردو(serdu) "ی ئەکەدی مانای زەیتون دەگەیەنێت و ئاشکرایە کە دەنگی "س" و "ز" لە کوردیدا جێگۆڕکێ دەکەن.

giru [DEAR][گیان]

giru [DEAR] (8x: Ur III, Old Babylonian) wr. gi-ru "an affectionate epithet"

[1]				gi-ru			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	7			

1. an affectionate epithet (8x/100%) هەستی سۆزداری
See ETCSL: gi-ru=term of endearment زاراوەیەکی بۆ خۆشەویستی

تێبینی = gi [ESSENCE] :گەوهەر RU [ARCHITECTURE] = .ئەندازیاری.
سۆمەرناسەکان لە خوێندنەوەیاندا بۆ مێخەکان لەسەر ستانداردێک ڕێککەوتوون. لەو ستانداردەدا ئاوازی " گرو" (giru) وەرگێڕراوە بۆ خوشەویستی (گیان) کە هەستی سۆزدارییە. مێخی "گرو" (giru) مانایە بۆ وشەی "گەوهەر" و "ئەندازیار". ئەوەش پێمان دەڵێت، کە ئاوازی "گرو"ی سۆمەری و "گیان"ی کوردی مانایان لە گەوهەر و ئەندازیارییەوە وەکو کار لە سەر گیانی خۆ و خاک وەرگرتووە. گەرمی ئەندازیاریی گیان، کە تاوی ژیانە، هێمایە بۆ گڕ، کە گەرمی و ڕووناکیە یان کردگارییە، ئەو مانایەی مێخەکەش لەگەڵ مانای ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەردا هاوتایە بەو گۆڕانە کە ئاو بۆ هەتاو و راوکەری بۆ نیشتەجێ گۆڕاوە. بۆ نموونە لە ئەفسانەکاندا "ئامار ئود" (amar ud) بە ئەندازیاری (کردگاری) گەردوون ناوبراوە و بۆ خۆی ناوک کە بەردەوامی بوونە ئاوییەکەیە و بووە بە هەتاوە و فەرمانی "بەسەرونبوون و دەرکەوتنەوەی ئەستێرەدا()"کردووە. کەواتە گونجاوە گریمانە بکەین، کە وشەی "رو" (RU)ی سۆمەری و "رۆژ"ی کوردی هێما و بیرکاریین بۆ مانای دەرکەوتن و ونبوونی ئەستێرە کە گەردوون پێکدەهێنێت، ئەوەش گەوهەری ئەندازیارییە و مانایە بۆ هەڵهاتن و ئاوابوونی رۆژ، ژیانیش هاوشێوەی ئەو مانایەیە. کەواتە گیانی کوردی کە مانای "ڕۆح/لاشە" دەگەیەنێت، هاوتایە بە هەڵهاتن/ ژیان و ئاوابوون/مردن، ئەو مانایەش لەگەڵ ژیانکردنی ئاو/تۆو، واتا لەسەر مردنی تووەکە و بەردەوامی ئاوەکە، هاوتا دێتەوە.

gu [CORD][گوریس]

gu [CORD] (1850x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. gu "cord, net; unretted flax stalks" Akk. qû

[1]				gu			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		54	1641	119			

1. cord, net (1850x/100%) گوریس؛ ژێ، تۆڕ
2. unretted flax stalksڕیشاڵی لاسکی نەخوساوەی کەتان
Akk. qû "flax کەتان; thread دەزو, stringبەن؛ ڕایەڵ؛ تاڵ ".
See ETCSL: gu=cord گوریس; gu=(flax) thread. دەزووی (کەتان)

gu [NECK] [گەردن]

gu [NECK] (753x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. gu_2 "bank, side; neck" Akk. ahu; kišādu; tikku

[1]	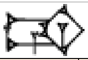			gu_2			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		30	109	599			2

1. bank, side (753x/100%) کەنار، لا

2. neck (ئەستۆ) مل)
Akk. ahu "arm باڵ, side, bank"; kišādu "neck; bank"; tikku "neck".
[1972] H. Waetzoldt, UNT 39-40.
See ETCSL: gu$_2$=neck; gu$_2$=pulse. ترپە؛ دڵ لێدان

gu [VOICE] [وگۆ)گۆ : ئاخافتن:(گفت]
gu [VOICE] (283x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. gu$_3$ "voice, cry, noise " Akk. rigmu.

[1]				gu$_3$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6	8	263			

1. voice; دەنگ یان ئاواز, cry گریان , noise دەنگەدەنگ (283x/100%)
Akk. rigmu "voice, cry, noise".
See ETCSL: gu$_3$=voice.

تێبینی = dug [SPEAK] :دووان (گۆ) = eme [TONGUE] .زوان = gu [VOICE] .گۆ
کاتێک لە ئاواز و وێنە و مانای ئەو سێ مێخەی سەرەوە ورد دەبینەوە، ئەوجا بە مانای "زوان/eme" بەراوردیان دەکەین، کە دووفاقیانە گۆشتی (سروشتی) و گفتوگۆیی (گەردوونی) پێناسە کراوە، ئەوسا باشتر لە مانای مێخەکان و برگەی وشەکان تێدەگەین، کە چۆن مانایان لە دوو دەنگی وەک "گۆ" (gu) و (dug)، و "ئاو/ئا" (a) وەرگرتووە. پێدەچێت نێر و مێ بنەمای برگەیی وشەیان هێمایی و بیرکارییانە هاوتا بە هەست و هۆش کە هوشیارییە داهێنابێت یان ئاراستەی (رەهەندی) هەست، هوش و هوشیانە بە گەورەبوونە کە لە خۆ گەیشتی زمانیە بە مانای بوون _ هەبووە، کە ئاو و هەتاوییە گرێدابێتەوە.

gu de [SAY][گوتن]
gu de [SAY] (306x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. gu$_3$ de$_2$ "to say (addressing someone),; to call; to read out" Akk. ?; nabû; šasû
(gu[voice] + de[pour])(گوتن + هەڵرشتن (خۆرە)

[1]		gu$_3$ de$_2$
+	-0 (306x/100%).	

1. to say (addressing someone), بڵێت (بەیەکێک)
2. to call (گوتن)بانگ کردن
3. to read out (گوتن)خوێندنەوە بە دەنگ
Akk. ?; nabû "to name" ناونان; šasû "to shout هاوار , call (out)بانگکردن".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 104-109.
تێبینی: خورە هاوتایە بە گورە و گورە و گوتن بە برگەی "گو" دەست پێدەکەن.

gu du [NEGLECT][گوی پێنەدان]
gu du [NEGLECT] (4x: Old Babylonian) wr. gu$_2$ du$_3$ "to neglect" Akk. zêru
(gu[neck] + du[build])(گوتن + دروستکردن)

[1]		gu$_2$ du$_3$
+	-0 (4x/100%).	

1. to neglect پشت گوێ خستن
Akk. zêru "to dislike, hate رق لێ بوونەوە ".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 95.

gu dub [SHOUT] [قیژە؛ شیرە؛ هاوار گۆڕاندن؛]
gu dub [SHOUT] (6x: Old Babylonian) wr. gu$_3$ dub$_2$ "to shout" Akk. nagāgu

(gu[voice] + dub[tremble])(گوتن + لەرزین)

[1]	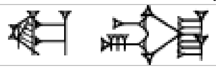	gu$_3$ dub$_2$
+	-0 (6x/100%).	

1. to shoutهاوارکردن؛ دەنگ بەرزکردنەوە
Akk. nagāgu "to brayزەڕین , bellow (بۆڕاندن) گریان بە دەنگی بەرز, bawlهاوارکردن ".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 109.

gu e [ROAR] [گرمە]
gu e [ROAR] (3x: Old Babylonian) wr. gu$_3$ e$_3$ "to roar" Akk. ?
(gu[voice] + e[leave])(گوتن + گەڵا)

[1]				gu$_3$ e$_3$			
+	-0 (3x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to roar گرمە
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 110

gu gar [PILE UP] [گردکردنەوە]
gu gar [PILE UP] wr. gu$_2$ gar; gu$_2$ gar-gar "to pile up" Akk. gurrunu
(gu[neck] + gar[heap])(گەردن + گرد)

[1]		gu$_2$ gar
[2]		gu$_2$ gar-gar

1. to pile up گردکردنەوە
Akk. gurrunu "heap, pileتۆپەڵ؛ گردکردنەوە ".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 99.
gu ĝar [GATHER] [گردکرنەوە]
gu ĝar [GATHER] wr. gu$_2$ ĝar; gu$_2$ ĝa$_2$-ĝa$_2$ "to gather" Akk. puhhuru
(gu[neck] + ĝar[place])(گەردن + جێی)

[1]		gu$_2$ ĝar
[2]		gu$_2$ ĝa$_2$-ĝa$_2$

1. to gatherخڕکردنەوە؛ کۆکردنەوە

gu ĝar [GATHER] [گردکرنەوە]
gu ĝar [GATHER] wr. gu$_2$ ĝar; gu$_2$ ĝa$_2$-ĝa$_2$ "to gather" Akk. puhhuru
(gu[neck] + ĝar[place])(گەردن + جێگەی)

[1]		gu$_2$ ĝar
[2]		gu$_2$ ĝa$_2$-ĝa$_2$

1. to gatherخڕکردنەوە؛ کۆکردنەوە
Akk. puhhuru "assembled".گردکراوە؛ کۆکراوە
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 96

gu la [EMBRACE] [گرتنەباوش]
gu la [EMBRACE] (1x: Old Babylonian) wr. gu$_{2}$ la$_{2}$ "to embrace" Akk. edēru
(gu[neck] + la[hang])(گەردن + هەڵواسین)

[1]	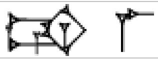	gu$_{2}$ la$_{2}$
+	-0 (1x/100%).	

1. to embrace باوش گرتنە
Akk. edēru "to embrace, wrap s.o. around".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 100-101.
[1987] M. Civil, AuOr 5 27
gu mer [THRIVE] [گەشەکردن (وەک گۆپکەکردن)]
gu mer [THRIVE] (11x: Old Babylonian) wr. gu$_{2}$ mar-mar; gu$_{2}$ me-er-me-er "to grow abundantly, thrive" Akk. hanābu
(gu[neck] + mer[cvve])

[1]		gu$_{2}$ mar-mar
[2]		gu$_{2}$ me-er-me-er

1. to grow abundantly, thrive (10x/91%) زۆر گەشەکردن، گەورەبوون
Akk. hanābu "to sprout گۆپکەکردن, flourish چەکەرکردن".
[1999] E. Flückiger-Hawker, Urnamma 200-201.
See ETCSL: mar=to flourish.

gu peš [GROW] [گەشەکردن]
gu peš [GROW] (2x: Lagash II, Old Babylonian) wr. gu$_{2}$ peš "to grow" Akk. ?
(gu[neck] + peš[thick])(گەردن + چڕ)

[1]	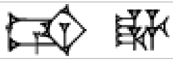	gu$_{2}$ peš
+	-0 (2x/100%).	

1. to growگەشەکردن

gu šum [ECHO] [دەنگدانەوە]
gu šum [ECHO] (2x: Old Babylonian) wr. gu$_{3}$ šum$_{2}$ "to echo" Akk. šagāmu
(gu[voice] + šum[give])(گوتن + دان)

[1]	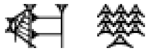	gu$_{3}$ šum$_{2}$
+	-0 (2x/100%).	

1. to echoدەنگدانەوە
Akk. šagāmu "to roar, shout"." قیژەنەڕاندن؛ بۆڕاندن، هاوار؛
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 111- 112.

gu zig [CALL] [گازکردن؛ گازندە]
gu zig [CALL] (2x: Old Babylonian) wr. gu$_{3}$ zig$_{3}$ "to call" Akk. ?
(gu[voice] + zig[rise]) (گوتن + هەڵسان؛ هەڵهاتن؛ بەرزبوونەوە)

[1]		gu$_{3}$ zig$_{3}$
+	-0 (2x/100%).	

1. to callبانگکردن

gu'anesi [THUNDER] [گرمەگرم]

gu'anesi [THUNDER] wr. gu$_3$-an-ne$_2$-si "thunder"

[1]		gu$_3$-an-ne$_2$-si

1. thunderهەورەگرمە

See ETCSL: gu$_3$-an-ne2-si=thunder.

gu'anše [TOTAL] [گشتی]

gu'anše [TOTAL] wr. gu$_2$-an-še$_3$ "total"

[1]		gu$_2$-an-še$_3$

1. totalهەموو؛ سەرجەم؛ تەواو

gub [BATHE] [گەرماوکردن]

gub [BATHE] (4x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. gub$_2$ "to bathe, wash oneself; (to be) pure" Akk. ramāku

[1]		gub$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		3			

1. to bathe, wash oneself (4x/100%)گەرماوکرد؛ خۆشتن

2. (to be) pure(بێ) بێگەرد؛ (بێ) خاوێن

Akk. ramāku "to bathe, wash os".

See ETCSL: gub$_2$=to bathe.

gubar [NAPE] [گەردن]

gubar [NAPE] (13x: Old Babylonian) wr. gu$_2$-bar "nape of the neck"

[1]		gu$_2$-bar
+	-0 (9x/69%); -ra (4x/31%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				11			

1. nape of the neck (13x/100%) پشتی گەردن

gud [JUMP] [گۆت؛ گۆتەکە؛ هەڵئەنگۆت؛ بازدان]

gud [JUMP] (28x: Old Babylonian) wr. gu$_4$-ud; gud$_2$ "to jump (on); to attack; to escape; to dance; hero, warrior" Akk. qarrādu; šahāţu

[1]	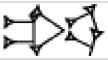	gu$_4$-ud
[2]		gud$_2$
+	-0 (22x/79%); -da (4x/14%); -de$_3$ (2x/7%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				12			
[2]							1

1. to jump (on) (28x/100%) بازدان

2. to attack ؛بەگژداچوون گۆتلێدان

3. to escape دەربازبوون

4. to dance هەڵپەڕین

5. hero, warrior پاڵەوان، جەنگاوەر

Akk. qarrādu "warlike; hero, warrior"; šahāţu "to jump (on)".

See ETCSL: gu4-ud=to jump on.

تێبینی: لە گەمەی "یەکە و گۆتەکە"دا یەکێک پشت دادەنوێنێت و ئەوانی دی باز بەسەر پشتیدا دەدەن. ئەگەر هەموو بازدەرێک بە چاکی بازیدا، ئەوا بازدەری یەکەم لەکاتی بازدانەکەدا دەستەسڕێک لەسەر پشتی دانەویوەکە دادەنێت و گەر بە دوای ئەودا هەر بازدەریک توانی باز بدات بەبێ ئەوەی دەستەسڕەکە بکەویت، ئەوا گەمەکە بەردەوام دەبێت، لێ گەر یەکێک لە بازدەرەکان دەستەسڕەکەی خست، ئەوسا ئەو پشت دادەنەوێنێت. ئەوە کە لێرەدا جێگەی سەرنجە ئاوازی "گود"ی سۆمەری و "گۆتەکە" و "گەمە"ی کوردییە، کە بە دەنگی "گ" دەستپێدەکەن و مانای بازدان، کە گەمەیە، دەگەیەنن.

gud [OX](/gudʳ[گا] (/

gud [OX] (17947x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. gud; gu3-ra "bull, ox; cattle; calf; lion" Akk. alpu; lī'um

[1]	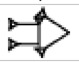		gud (gu4)				
[2]			gu3-ra				
+	-0 (17888x/100%); -de3 (26x/0%); -da (25x/0%); -dam (6x/0%); - (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		371	16867	644		11	1
[2]			2	3			

1. bull کەڵگا, ox (گای خەساو)گا (17947x/100%)
2. cattleگاوگۆتاڵ
3. calfگوێرەکە
4. lion شێر

Akk. alpu "bull, ox"; lī'um.
[1995] R. Englund, OrNS 64 394.
[1995] M. Stol, BSA 8 173-17l; 177-178.
[1992] M. Sigrist, Drehem 24.
See ETCSL: gud=bull.

gudaria [DROVER] [گاوان]

gudaria [DROVER] (1x: Old Babylonian) wr. gud-da-ri-a "drover"

[1]				gud-da-ri-a			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

- drover (1x/100%)گاوان؛ شوان

تێبینی: ئاوازی "گوداریا"(gudaria) "ی سۆمەری و "گاداری"ی کوردی لەیەکەوە نزیکن، هەروەها پێدەچێت ئەو کەسانە کە گاداریان کردووە، کێڵانی ئەرزیان داهێنابێت.

gudeanandu [ANIMAL][گیاندار]

gudeanandu [ANIMAL] (1x: Old Babylonian) wr. gud-de3-a-na-an-DU "low quality animal"

[1]					gud-de3-a-na-an-DU		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. low quality animal گیانداری هەرزان بەها (1x/100%)

تێبینی: = gud [OX] :کەڵگا de [BRING] 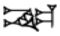 = . هێنان؛ هەڵگرتن.

[WATER] = a ئاو. na [MAN] = مرۆڤ. na [STONE] = بەرد. an [SKY] = ئاسمان. du

.ڕۆیشتن = [GO]

gudgaz [BUTCHER][گۆشت فرۆش]

gudgaz [BUTCHER] (1x: Old Babylonian) wr. gud-gaz "butcher" Akk. tābihu

[1]				gud-gaz			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. butcher قەساب (1x/100%)
Akk. tābihu "butcher".

gud'i [FAT BULL] [گای دابەستە]

gud'i [FAT BULL] wr. gud-i₃ "fat bull"

[1]		gud-i₃

1. fat bullگای دابەستە
See ETCSL: gud-i₃=fat bull.

gudsumun [COW] [مانگا]

gudsumun [COW] (2x: Old Babylonian) wr. gud-sumun₂ "wild cow"

[1]	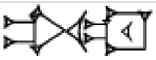				gud-sumun₂		
+	-0 (2x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. wild cow (2x/100%)مانگای کێوی
See ETCSL: gud-sumun₂=wild cow.

gug [BRIGHT] [گەش ؛ ڕۆشن؛ ڕووناک]

gug [BRIGHT] (3x: Old Babylonian) wr. gug "(to be) bright"

[1]					gug		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. (to be) bright (3x/100%) (بێ) گەشاوە

gug [CARNELIAN] [گەوهەری سوور]

gug [CARNELIAN] (89x: Ur III, Old Babylonian) wr. ${}^{na}{}_{4}$gug "carnelian" Akk. sāmtu

[1]					${}^{na}{}_{4}$gug		
+	-0 (87x/98%); -ga (2x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			48	29			

1. carnelian گەوهەری سوور (89x/100%)
Akk. sāmtu "redness سووری هەڵگەڕاو ; carnelianگەوهەری سوور ".
[1997] N. Veldhuis, EEN 89.
See ETCSL: gug=cornelian.

guggêšdili [BEADS] [گەردنبەند؛ کووژەکە]

[guggeŝdili [BEADS]](#) (3x: Old Babylonian) wr. $^{na}_{4}$gug-ĝeš-dili "string of carnelian beads"

[1]		$^{na}_{4}$gug-ĝeš-dili ($^{na}_{4}$gug-geš-dili)					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. string of carnelian beads گەردنبەدێک لە گەوهەری سور (3x/100%)
See ETCSL: na$_4$-gug-ĝiš-dili=string of cornelian beads.

gukiri [CRY] [گریان؛ کورکەکورک]
gukiri [CRY] (8x: Old Babylonian) wr. gu$_3$-^{ĝeš}kiri$_6$; gu$_3$-kiri$_6$ "battle cry" Akk. ikkillu

[1]		gu$_3$-^{ĝeš}kiri$_6$					
[2]		gu$_3$-kiri$_6$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			
[2]				2			

1. battle cry (8x/100%) نەڕەی (قیرەی) جەنگ؛ هاواری پەلاماردان
Akk. ikkillu "lamentation; clamor, uproar".
[1993] A. Cavigneaux and F. Alrawi, Iraq 55 103.
See ETCSL: gu$_3$-kiri6=war cry.

gul [DESTROY] [کاولکردن؛ شکاندن؛ هاراندن]
gul [DESTROY] (518x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. gul; gu-ul "to destroy; to break; to flatten; to carve, cut; to engrave" Akk. abātu; hepû; naqāru; sapānu

[1]		gul					
[2]		gu-ul					
+	-0 (297x/57%); -la (168x/32%); -lu (51x/10%); -le (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	120	262			
[2]			5	12			

1. to destroy هاڕندن (518x/100%)
2. to break شکاندن
3. to flatten تەختکردن
4. to carve, cut هەڵکەندن؛ داتاشین، قرتاندن؛ لێکردنەوە
5. to engrave هەڵکەندن (لەسەر دار، بەرد..هتد)
Akk. abātu "to destroy"; hepû "to break"; naqāru "to demolish"; sapānu "to flatten, lay flat".
[1987] J. Bauer, AoN 1987/44.
[1979] M. Stol, On Trees 90-91 wn362.
See ETCSL: gul=to destroy.

تێبینی: ئاوازی "ناقەرو"(naqāru) ی ئەکەدی و "نەقار"ی کوردی هەمان مانا دەگەیەنن، کە بە لایەک نەقاری بەرد و بە لایەکی دی وردوخاشکردنە، ئەو مانادانەش بە "نەقار" دووفایەیی مانا دەگەیەنێت و بەردەوامیی هاوکێشەی بینین و بیستنە لە گۆتندا پەیڕەوکراوە.

gum [MANGE][گەڕی(گیانەوەر و مرۆڤ)]
gum [MANGE] (28x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. gan; gum$_2$ "mange, scab, leprosy" Akk. garābu; epqēnu

[1]		gan
[2]		gum$_2$ (gud$_6$, guz)

+ -0 (28x/100%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	19	6			

1. mange, scab, leprosy (28x/100%) گەڕ، (گەڕوگول)، کەچەڵی، گەڕی
Akk. garābu "mange, scab"; epqēnu "a skin complaint"."گیان خوراندن"

gumgam [SOUND] [دەنگ]
gumgam [SOUND] wr. gum$_2$-ga-am$_3$ "a sound (onomatopoeic)"
See gumgam za[sound].

[1]		gum$_2$-ga-am$_3$

1. a sound (onomatopoeic)
Onomatopoeic (پێکهێنانی دەنگ)
تێبینی: ئاوازی "گومگام(gumgam)" ی سۆمەری هاوشێوەی "گرمەگرم"ی هەور و "گمەگمە"ی کوترە، ئەو جۆرە دەنگانەش دەچنە قەوارەی "پێکهێنانی دەنگ"ەوە، کە سۆمەرناسەکان پێناسەیانکردووە.

gun [TWIST][گوشین ؛ لولدان]
gun [TWIST] (1x: Early Old Babylonian) wr. al-gu$_2$-gu$_2$ "to twist"

[1]	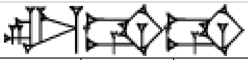	al-gu$_2$-gu$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to twist (1x/100%) گوشین

gušum [WEDGE] [(گوڵ مێخ؛ مێخ؛ پواز (دار قلیشان)]
gušum [WEDGE] (1x: Old Babylonian) wr. gu-šum$_2$ "(cuneiform) wedge" Akk. mihiştu

[1]	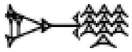	gu-šum$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. (cuneiform) wedge (1x/100%) مێخ (نووسینی مێخی)
Akk. mihiştu "wedge".
[2002] M. Schretter, ZA 92 156.
See ETCSL: gu-šum$_2$=cuneiform wedge.نووسینی مێخ
تێبینی = gu [CORD]: گوریس (زنجیر) šum [GARLIC; onion] = .سیر؛ پیاز.
ئەگەر بروانینە مانای مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە لەو مانایانەی سەرەوەدا، ئەوجا بە وشەی "مێخ و گۆڵە مێخ"ی کوردی بەراوردیان بکەین، ئەوسا لە بیرۆکەی نووسینی هێمایی یان نووسینی مێخی وەک درێژکراوەی مانادان بە نووسین تێدەگەین، کە بەدەم ئاڵوگۆری شمەکەوە داهێنراوە و سروشتی دووفاقیانەی زوانی نێر و مێ (وەک ئاواز، وێنە، مانا) بنەماکەی دامەزراندووە. بۆ نموونە گەر دەنکە سیرێک لەسەر قوریکی نەرم دابنێین و گوشاری لەسەر بکەین، ئەوسا شێوەی سیرەکە لەسەر قوڕەکە دەردەکەوێت، ئەوجا ئەگەر لەسەر خشتێکی قورین زنجیرەیەک لەو کارە دووبارە بکەینەوە، ئەوسا تێدەگەین، کە چۆن سۆمەرییەکان مانایان بە نووسینی مێخ و شێوەی نووسین مێخ و سێ لایی مانا و ئاراستە وەک درێژکراوەی گوریسێک لە وێنەی دەنکە سیر داوە. جگە لەوە دوور نییە کە سۆمەرییەکان نووسینیان بە گوڵی مێخەکی چواندبێت، چونکە ئەوان سروشت و بوونە سروشتییەکانیان بە نووسینی خودا دادەنا و لەو روانگەیەشەوە کاری خۆیان وەک هەوڵی داهێنان بە درێژکراوەی کرداری خوایی (ئاو

و هەتاوی) دادەنا. هەروەها سیر و نووکی مێخ سێ ڕووبەریان هەیە و شێوەی هەر ڕووبەرێک لە سێگۆشە دەچێت، سێگۆشەش لەگەڵ مانای ئاودا دێتەوە، کە نێرە یان مێیە و لە ئاوی هەردووکیانەوە کوڕ و کچ (نوێبوونەوە) دەکەونەوە. کەواتە نێر یان مێ و نوێبوونەوە هاوتایە بە سێ سەر کە ماناکەی لە مێخدا ئاودا بەرجەستەبووە.
هەروەها وشەی "نووک" و "نینۆک" کە لە شتێکی نەرم گیربکرێت، دەچێتە ناوییەوە و لە دوای خۆیەوە جێگەیەک بەجێدەهێڵێت. ئەوەش وادەکات، کە بڵێین وشەی نووسین (نووشتە کە نووسینە) و نووسینی هێمایی کە بیرکارییانە بووە، بریتی بوون لە بەردەوامیی وێنەی سروشت و گەردوون و خۆ خوێندنەوە. بە واتایەکی دی، وشەی نووسین و "گوشوم" (gušum) لەو ڕووە وێنەییەوە لە یەک نزیکن و بەردەوامیی ئەو "زوان/eme"ەن، کە دووفاقیانە مانای لە زوانی نێر و مێی ئاوەدانکەرەوە وێنەی وەرگرتووە.

gutab [COLLAR][گەردانە:ملیوانە]

gutab [COLLAR] (1x: Old Babylonian) wr. kušgu2-tab "collar"

[1]				kušgu2-tab			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

collar (1x/100%)گەردنبەند؛ گڵادە؛ گولوەن؛ گەردوان؛ گەردەنی؛ ملوانەکە؛ ملێنک

تێبینی: ئاوازی "گوتاب(gutab) "ی سۆمەری و "گولوەن"ی کوردی بە بڕگەی "گو" دەستپێدەکەن و مانان بۆ گەردانە، کە لە گەردن دەکرێت.

guz [TUFTED][گیسوو؛ گودلە؛ کاکۆڵە]

guz [TUFTED] (110x: ED IIIa, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. guz "to be tufted"

[1]				guz			
+	-za (109x/99%); -0 (1x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	101	6			

1. to be tufted (110x/100%) هەبێ گودلەی

See:munus siki guz;siki guz;tug guz.

See ETCSL: guz=to be tufted.

() (ĝa - خا)

ĝa [HOUSE][خانوو]

ĝa [HOUSE] (67x: Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. ĝa2; ma "house" Akk. bītu

[1]				ĝa2 (ga2)			
[2]				ma (ES)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			47	9			

1. house (67x/100%)
Akk. bītu "house".

تێبینی: ئاوازی "خا" لە کوردیدا بە مانای هێلکە و هێلکەی گون دێت. هێلکە وەک خانوو (ماڵ) جێگەی سروشتییە و ژیانی گیاندار دەپارێزێت. سۆمەرناسەکان وێنەی مێخەکەیان بە ئاوازی "خا" (ĝa) و "ما" (ma) " خوێندۆتەوە. مێزۆپۆتامییەکان لەگەڵ نیشتەجێبووندا خانوویان دروستکردووە، بەو مانایەش برگەی "خا(ĝa)"ی سۆمەری و "خا"ی کوردی مانای خانوو دەگەیەنن، جگە لەوە "ما(ma)" ی سۆمەری و "ماڵ"ی کوردیش بە برگەی "ما" دەستپێدەکەن. هەروەها برگەی "ما"ی کوردی جێگەی سەرنجە، چونکە مانای "ژیا" دەگەیەنێت.

ĝae [I][خۆم؛ من]

ĝae [I] (609x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. ĝa$_2$-e; ĝe$_{26}$ "I"

[1]		ĝa$_2$-e
[2]		ĝe$_{26}$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	14	297			
[2]			16	133			

1. I (609x/100%)
See ETCSL: ĝe$_{26}$=I.

ĝagia [CLOISTER] [خانەقا(خاچ پەرستی)؛ پەرسگا]

ĝagia [CLOISTER] (2x: Ebla, Old Babylonian) wr. ĝa$_2$-gi-a "cloister" Akk. gagû

[1]		ĝa$_2$-gi-a

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. cloister (2x/100%)
Akk. gagû "cloister".خانەقا؛ پەرسگە
See ETCSL: ĜA$_2$×GI=cloister.

تێبینی: ئاوازەکانی "خاگیا(ĝagia)" ی سۆمەری، "خاگو(gagû)" ی ئەکەدی، "خانەقا"ی کوردی مانان بۆ جێی خوداپەرستی. جگە لەوە برگەی "گا" لە کوردیدا مانای "جێ و کات" دەگەیەنێت.

ĝal [BE][جێ دیاریکردن (بوون؛ هەبوون؛ ژین؛ ژیان)]

ĝal [BE] (3954x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ĝal$_2$; ma-al; ${}^{ga}{}_2$gal$_2$ "to be (there, at hand, available); to exist; to put, place, lay down; to have" Akk. bašû; šakānu

[1]	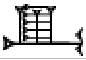	ĝal$_2$ (gal$_2$)
[2]		ma-al (ES)
[3]		${}^{ga}{}_2$gal$_2$
+	-0 (3250x/82%); -la (680x/17%); -le (23x/1%); -lam (1x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		265	2874	751			3
[2]				25			

[3]			2				

1. to be (there, at hand, available) (3954x/100%)هەبێ (لێرە. لەبەردەست، ئامادەی)
2. to exist بوون؛ هەبوون
3. to putدانان, place جێگەی, lay downدادانان لە جێگەی
4. to haveخاوەن بوون؛ هەبوون؛ هەیەتی

Akk. bašû "to be (at hand, available); exist"; šakānu "to put, place, lay down".
[1992] M. Sigrist, Drehem 99.
[1989] P. Steinkeller, SDU 56-60.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 15; 25.
See ETCSL: ĝal$_2$=to be (located)

تێبینی: ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر هەردوو ئاوازی "خاڵ" (ĝal) و "ما- ئاڵ"(ma-al)ی سۆمەری بکەین و بە ئاوازی "خانوو" و "ماڵ"ی کوردی بەراوردیان بکەین، ئەوا دەبینین خاک جێگەیە بۆ ماڵ یان مانەوە، کە نیشتەجێبوونە. کەواتە وشەکان مانایان لە کار و بیر وەرگرتووە. بۆ نموونە مێخی ( )مانای "خۆم" و مێخی ( ) مانای ژیان دەگەیەنێت. ئەمە لە بنەڕەتدا پشتگیری تیۆروانینەکەی ئێمە دەکات، کە بەو پێیە هەردوو زوانەکە شێوەکاریی داهێنانی مانادانیان لە مێزۆپۆتامیای دێرینەوە بۆ ماوەتەوە. لەم ڕوانگەیەوە گونجاوە، کە وشەکانی ماڵ و خانوو وەک بەردەوامیی برگەی خا و ما دابنێین، کە هێماییبوونی زوانە دێرینەکە سەرچاوەی مانادانە سیستەمییەکەی بووە.

ĝanun [STOREHOUSE][خان؛ خانووی گەورە]

ĝanun [STOREHOUSE] (637x: Ur III, Old Babylonian) wr. ĝa$_2$-nun; ĝanun; $^{e}_{2}$ĝa$_2$-nun "storehouse"

[1]		ĝa$_2$-nun (ga$_2$-nun)
[2]		ĝanun (ganun)
[3]		$^{e}_{2}$ĝa$_2$-nun (e$_2$-ga$_2$-nun)
+	-0 (637x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			435	12			
[2]		154	29	2			

1. storehouse (637x/100%)خان

See:lu ĝanun.
See ETCSL: ĝa$_2$-nun=storehouse.

تێبینی = ĝa [HOUSE] : خانوو.

ئاوازی "خانون" (ĝanun)ی سۆمەری و "خانوو"ی کوردی زۆر لەیەک نزیکن و یەک ماناش دەگەیەنن. هەروەها خان خانوویەکی گەورەیە کە لە دێرینەوە کاروان باری لێخستووە و تێیدا ماوەتەوە. لەم ڕوانگەیەوە خانوو و خان دوو وشەی مێزۆپۆتامیای سەروون و لەوێوە چوونەتە نێو زوانەکانی دیکەی ناوچەکە و ناوەڕاستی ئاسیاوە.

ĝar [PLACE][جێگە؛ جێ؛ شوێن]

ĝar [PLACE] (3926x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, uncertain, unknown) wr. ĝar; ĝa$_2$; ĝa$_2$-ar; $^{ĝa}_{2}$ĝar; ĝar^{ar}; mar; $^{ĝa}_{2}$ĝar^{ar} "to put, place, lay down; to give in place of something, replace; to posit (math.)" Akk. šakānu

[1]		ĝar (gar)
[2]		ĝa$_2$ (ga$_2$)
[3]	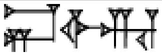	ĝa$_2$-ar
[4]		$^{ĝa}_{2}$ĝar ($^{ga}_{2}$gar)

[5]	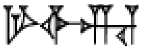	ĝar^{ar} (gar^{ar})
[6]		mar (ES)
[7]		^{ĝa_2}ĝar^{ar} (^{ĝa_2}gar^{ar})

+ -0 (2943x/75%); -ra (933x/24%); -re (48x/1%); -re$_2$ (2x/0%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		404	1378	719			2
[2]			179	29			
[3]			54	9			
[4]		2	28				
[5]			7				
[6]				7			
[7]			4				

1. to put, place, lay down (3926x/100%) دانان، جێگەی، دانان لە جێگەیدا
2. to give in place of something, replace لەجێگەیدانان، جێ گرتنەوە
3. to posit (math.)دانان؛ و ادانان

Akk. šakānu "to put, place, lay down".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
[1995] W. Sallaberger, BiOr 52 444.
[1992] M. Sigrist, Drehem 92.
[1990] T. Krispijn, Akkadica 70 5-6; 22 n33.
[1989] P. Steinkeller, SDU 210.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 15; 16; 19-20.
See ETCSL: ĝar=to place.دانان
تێبینی: وشەی جێ، جێگەی، شوێن مانایە بۆ "خانوو" و مانایە بۆ جێگەی خانوو بەلایەکی تر دا.

ĝarig [PEN][گەوڕ؛ پشتیر]
ĝarig [PEN] (3x: Old Babylonian) wr. ĝa$_2$-rig$_7$ "animal pen" Akk. ?

[1]		ĝa$_2$-rig$_7$ (ga$_2$-rig$_7$)

+ -0 (3x/100%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. animal pen (3x/100%) گەوڕی گیاندار
Akk. ?.
See ETCSL: ĝa$_2$-rig7=animal pen.
تێبینی = ĝae [I] من: خۆم = rig [pasture] لەوەڕ؛ لەوەڕین.

ĝarim [MEADOW][مێرگ]
ĝarim [MEADOW] (6x: Old Babylonian) wr. ĝarim "a meadow" Akk. tamirtu

[1]	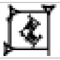	ĝarim (dagrim)

+ -0 (6x/100%).

1. a meadow (6x/100%)مێرگ
ašag ĝarim tur.

Akk. tamirtu "(a type of) meadow".جۆرێک لە مێرگ
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.

ĝarza [RITES] [خووەکان]

ĝarza [RITES] (132x: Old Babylonian) wr. ĝarza; mar-za; ĝarza$_2$ "rites; cultic or cosmic ordinance" Akk. parşu

[1]		ĝarza
[2]		mar-za
[3]		ĝarza$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				66			
[2]			26	16			
[3]				15			

1. rites (132x/100%) خوونەریت
2. cultic or cosmic ordinance پەرستنی یان نەریتی گەردوونی
Akk. parşu "office; (cultic) ordinance"."جێی (پەرسگا)؛ نەریت (پەرستنی)"
[1980] S. Oh'e, ASJ 2 126; 136-137.
See ETCSL: ĝarza=rite.

ĝen [GO] [چوون]

ĝen [GO] (2789x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ĝen; ma "to go; to flow" Akk. alāku

[1]		ĝen (gen)
[2]		ma (ES)
+	-na (1637x/59%); -0 (1126x/40%); -ne (17x/1%); -ne$_2$ (6x/0%); -nam (3x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		25	1729	657			15

1. to go (2789x/100%)ڕۆیشتن
2. to flowخورە
Akk. alāku "to go".
[1993-1997] M. Stol, RlA 8 198.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 15; 16; 23-24; 32.
See ETCSL: ĝen=to go.
تێبینی: ئاوازی "خین(ĝen)" ی سۆمەری و "خورە"ی کوردی بە دەنگی "خ" دەستپێدەکەن. خورەی کوردی بە مانای "ڕۆیشتن" و ئاویش لە زوانی سۆمەری و کوردیدا بە مانای "تۆو" بەکاربراوە، تۆویش ئاو و نەوەیە کە دێن و دڕۆن.

ĝeš] PENIS[کێر؛ کیر؛ کر] [

ĝeš [PENIS] (47x: Old Babylonian) wr. ĝeš$_3$; mu "penis; male" Akk. išaru; zikaru

[1]		ĝeš$_3$ (geš$_3$)
[2]		mu (ES)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				42			

[2]				4			

1. penis (47x/100%) کێر
2. male نێر ؛ نێرینه
Akk. išaru "penis"; zikaru "male پیاو, virile(جووت بوون) بەکار ؛بەهێزی ".
See ETCSL: ĝiš$_3$=penis.

ĝeš [TREE] [دار ؛ درەخت]
ĝeš [TREE] (5552x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. Ĝeš; mu; u$_5$ "tree; wood; a description of animals" Akk. işu

[1]		ĝeš
[2]	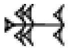	mu (ES)
[3]		u$_5$ (ES)
+	-0 (5533x/100%); -ša$_3$ (18x/0%); - (1x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		190	5080	251			1
[2]				14			

1. tree (5539x/100%) دار ؛ درەخت
2. wood (13x/0%) تەختە
3. a description of animals وێنەکێشانی گیاندارەکان
Akk. işu "tree".
[1995] W. Heimpel, BSA 8 87.
[1992] M. Sigrist, Drehem 395-396.
[1990] K. Maekawa, BSA 5 116.
See ETCSL: ĝiš=tree.

ĝeš du [COPULATE] [گاین؛ گایین؛ کەڵگرتن؛ کەردەی؛ گان کەڵدان؛]
ĝeš du [COPULATE] (4x: Old Babylonian) wr. ĝeš$_3$ du$_3$ "to copulate" Akk. rakābu?
(ĝeš[penis] + du[build])(کێر + بیناکردن)

[1]	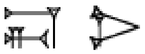	ĝeš$_3$ du$_3$ (ĝeš$_3$ du$_3$, ĝiš$_3$ du$_3$)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. to copulateجووتبوون
Akk. rakābu?.
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 94-95.

ĝešandul [SHADE] [خۆر لێ گرتن]
ĝešandul [SHADE] (8x: Old Babylonian) wr. ĝeš-an-dul$_3$ "tree shade"

[1]	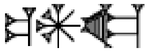	ĝeš-an-dul$_3$ (ĝeš-an-dul$_3$)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				8			

1. tree shade (8x/100%) سێبەر ؛ تاریکی
See ETCSL: ĝiš-an-dul$_3$=shady tree.سێبەری دار

ĝešbun [MEAL] [خواردن؛ ژەم خواردن]
ĝešbun [MEAL] (63x: Ur III) wr. ĝešbun$_2$; ĝešbun "(cultic) meal" Akk. tākultu

[1]	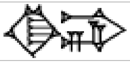	ĝešbun$_2$ (gešbun$_2$)
[2]		ĝešbun (gešbun)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			33				
[2]				19			

1. (cultic) meal (63x/100%)خواردن (خووی)
See:ninda ĝešbun;udu ĝešbun.
Akk. tākultu "(cultic) meal".
See ETCSL: ĝišbun=(cult) meal.

ĝeškanak [JAMB] [گیژن: گێجەنە، گرێژنە، پاژنەی درگا]
ĝeškanak [JAMB] (8x: Old Babylonian) wr. ĝeš-kan$_4$-na; ni-iš-ka-an-ka-na-ak "a part of a door frame, door jamb" Akk. giškanakku; sippu

[1]		ĝeš-kan$_4$-na (geš-ka$_2$-na, giš-ka$_2$-na)
[2]	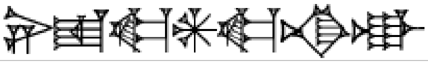	ni-iš-ka-an-ka-na-ak
+	-0 (6x/75%); -ke$_4$ (2x/25%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. a part of a door frame بەشێك لە چوارەوری درگا, door jamb گرێژنەی درگا (8x/100%)
Akk. giškanakku "part of doorframe"; sippu "(door-)jamb".
[2002] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 92 54-55.
See ETCSL: ĝiš-kan$_4$-na=doorframe.

ĝešlabi [SILENCE] [خامۆش ؛ كپ؛ بێدەنگی]
ĝešlabi [SILENCE] (7x: Old Babylonian) wr. ĝeš-la$_2$-bi; mu-uš-la$_2$-bi "silence"

[1]		ĝeš-la$_2$-bi (geš-la$_2$-bi)
[2]		mu-uš-la$_2$-bi (ES)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. silence (7x/100%)خامۆش؛ بێ دەنگی
See ETCSL: ĝiš-la$_2$-bi=silence.
ĝešnu [ALABASTER] [گەچ]
ĝešnu [ALABASTER] (5x: Old Babylonian) wr. $^{na}{}_4$ĝešnu; $^{na}{}_4$ĝeš-nu$_{11}$; $^{na}{}_4$ĝešnu$_x$(|NU$_{11}$.GIŠ|) "alabaster"

[1]		$^{na}{}_4$ĝešnu ($^{na}{}_4$gešnu)
[2]	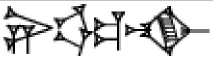	$^{na}{}_4$ĝeš-nu$_{11}$ ($^{na}{}_4$geš-nu$_{11}$)
[3]	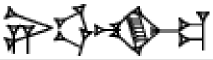	$^{na}{}_4$ĝešnu$_x$(|NU$_{11}$.GIŠ|) ($^{na}{}_4$gešnu$_x$(|NU$_{11}$.GIŠ|))
+	-0 (5x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			
[2]				1			

1. alabaster (5x/100%) بەردەگەچ
See ETCSL: ĝiš-nu$_{11}$=alabaster; nu$_{11}$=alabaster.

ĝešnu [LIGHT] [رەوشن؛ گەش؛ ڕووناکی]
ĝešnu [LIGHT] (26x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. ĝeš-nu$_{11}$; ĝešnu; gešnu$_2$ "light" Akk. nūru

[1]		ĝeš-nu$_{11}$ (geš-nu$_{11}$)
[2]		ĝešnu (gešnu)
[3]	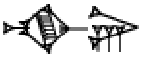	gešnu$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		21			
[2]				3			

1. light (26x/100%) داگیرساو
Akk. nūru "light".
See ETCSL: ĝiš-nu$_{11}$=light; nu$_{11}$=light.

ĝešnu [TREE] [دار؛ درەخت]
ĝešnu [TREE] (1x: Old Babylonian) wr. ĝeš-nu$_{11}$ "a tree" Akk. samānu

[1]		ĝeš-nu$_{11}$ (geš-nu$_{11}$)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. a tree (1x/100%)
Akk. samānu.
[1987] M. Powell, BSA 3 146.

ĝeštaga [SACRIFICE] [خۆبەختکردن]
ĝeštaga [SACRIFICE] (1x: Old Babylonian) wr. ĝeš-tag-ga "sacrifice" Akk. gištaggû

[1]		ĝeš-tag-ga

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. sacrifice (1x/100%) خۆبەختکردن، قوربانی
Akk. gištaggû.

ĝeštin [VINE] [ڕووەکی خشۆک یا خۆهەڵواس. ٢ مێو، داری مێو (١]
ĝeštin [VINE] (796x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ĝeštin; ^{ĝeš}ĝeštin; mu-tin; mu-ti-in "vine; wine" Akk. karānu

[1]	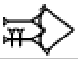	ĝeštin (geštin)
[2]		^{ĝeš}ĝeštin (^{geš}geštin, ^{giš}geštin)
[3]		mu-tin (ES)
[4]		mu-ti-in (ES)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		407	220	70			23
[2]			58	10			2

[3]				1			

1. vine (796x/100%)خشۆک؛ خۆهەڵواس
2. wineشەراب؛ سەرخۆشی

Akk. karānu "vine".
[2003] M. Powell, RlA 10 17.
[1995] M. Powell, Origins and Ancient History of Wine 100-101; 103; 105; 105-114.
[1992] M. van de Mieroop, BSA 6 158.
[1987] J. Postgate, BSA 3 116; 123; 126-127.
See ETCSL: ĝeštin=(grapeتری) wine; ĝeštin=grape (wine); tin=wine.

تێبینی: ئاوازی "خیشتن"(ĝeštin) "ی سۆمەری و "خشین" و "خشۆک"ی کوردی لەیەک نزیکن. هەروەها داری مێو خشۆکە و پێدەچێت ناوچە شاخاویەکان نیشتمانی ئەو دارە بووبن.

ĝeštinaha [RAISIN][مێوژ()؛ مەویز؛ مەووژ؛ مەڤیژ]
ĝeštinaha [RAISIN] wr. ^{ges}ĝeštin-ah$_3$-a "raisin" Akk. muzīqu

[1]		^{ges}ĝeštin-ah$_3$-a (^{ges}geštin-ah$_3$-a)

1. raisin مێوژ
Akk. muzīqu.
[1995] M. Powell, Origins and Ancient History of Wine 104.

تێبینی: ئاوازی "موزیقو"(muzīqu) "ی ئەکەدی و "مێوژ"ی کوردی لەیەک نزیکن. هەروەها لە کوردیدا مانای "مشتاخنانەوە" بریتییە لە هەڵخستنی تری لەبەر تاو بۆ وشکبوونەوە.

ĝeštinbil [GRAPE][مێو؛ دارمێو]
ĝeštinbil [GRAPE] wr. ^{geš}ĝeštin-bil$_2$ "a grape" Akk. pillu

[1]		^{geš}ĝeštin-bil$_2$ (^{geš}geštin-bil$_2$)

1. a grapeتری؛ دارتری
Akk. pillu.
[1987] M. Powell, BSA 3 146.

ĝeštug [EAR] [گوێ؛گوش؛ گوە؛ گوو]
ĝeštug [EAR] (269x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. ĝeštug$_2$; ^{geš}ĝeštug; ĝeštug; ĝeštug$_3$; muštug$_2$; mu-uš-tug$_2$; mu-uš-tug "reason, plan; (to be) wise; wisdom, understanding; ear" Akk. hassu; uznu; uznu; ţēmu

[1]		ĝeštug$_2$ (geštug$_2$, ĝeštu$_2$, geštu$_2$)
[2]		^{geš}ĝeštug (^{geš}geštug)
[3]		ĝeštug (geštug)
[4]		ĝeštug$_3$ (geštug$_3$)
[5]		muštug$_2$ (ES)
[6]		mu-uš-tug$_2$ (ES)
[7]		mu-uš-tug (ES)
+	-0 (229x/85%); -ga (33x/12%); -ge (7x/3%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]		6	9	189			
[2]		12	13				
[3]		1	6	14			
[4]			2	6			
[5]				5			
[6]				1			

1. reason نەخشە بەڵگە؛ تونای بیرکردنەوە و لێکدانەوە , plan (269x/100%)
2. (to be) wise(بێ) ئاقڵ؛ (بێ) ژیر
3. wisdom ژیری؛ ئاقڵی, understandingتێگەیشتن
4. ear گوێ

Akk. hassu; uznu "clever, wise"; uznu "ear; wisdom, understanding"; ţēmu "(fore)thought, plan(ning)".
[1987] M. Civil, Ebla 1975-1985 147-148 wn21.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 22-23.
See ETCSL: ĝeštug$_2$=ear.
تێبینی: کاتێک ئاوازی "گیشتوگ" یان "خیشتوگ (ĝeštug) "بە مانای وشە ئینگلیزییەکان وەردەگرین و ئەوجا بە مانای وشە کوردییەکان بەراوردی دەکەین، ئەوا هەست دەکەین، کە وشە سۆمەرییەکە لە ئاواز و وێنەی وشەی "تێگەیشتوو" نزیکە. هەروەها "ئوزن"ی عارەبی لە "ئوزنو(uznu) "ی ئەکەدییەوە کە گوێ و گورتنە وەرگێراوە.

ĝeštug du [LISTEN][گوێگرتن]
ĝeštug du [LISTEN] (1x: Old Babylonian) wr. ĝeštug$_2$ du$_3$ "to listen" Akk. ?
(ĝeštug[ear] + du[build])(گوێ + دروسکردن)

[1]		ĝeštug$_2$ du$_3$ (ĝeštug$_2$ du$_3$, geštu$_2$ du$_3$)
+	-ga (1x/100%).	

1. to listenگوێگرتن

Akk. ?.
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 86.

ĝir [NATIVE] [خۆیی؛ خۆماڵی؛ خۆوڵاتی؛ خۆکەری؛ ناوخۆیی]
ĝir [NATIVE] (7x: Old Babylonian) wr. ĝir$_{15}$ "native, local"

[1]				ĝir$_{15}$			
+	-0 (6x/86%); -ra (1x/14%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. native خۆماڵی , local ناوچەیی (7x/100%)

[2005] P. Steinkeller, Studies Klein 307-309.
[1993] P. Steinkeller, Akkad FWE 112 n9.
See ETCSL: gir$_{15}$=noble.خانەدان؛ خانزادە؛ بەگزادە؛ بەناوبانگ.

ĝir [PRIDE] [خۆخردان؛ خۆخرهەڵدان؛ ئامادە تەیاربون؛ خۆبادان]
ĝir [PRIDE] wr. ĝir$_3$ "to take pride in; to make splendid" Akk. šarāhu

[1]		ĝir$_3$

1. to take pride inخۆ پێوە بادان
2. to make splendid خۆ رازاندنەوە؛ شەوقدانەوە؛ رازاندنەوە؛ گەشاندنەوە

Akk. šarāhu "to take pride in, make splendid".

ĝiri [DAGGER] [خەنجەر؛ خنجەر؛ خینگر؛ خەنجۆک]

ĝiri [DAGGER] (198x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ĝiri$_2$; ^{urud}ĝiri$_2$; me$_2$-er; me-er; me-ri "razor; sword, dagger" Akk. naglabu; patru

[1]		ĝiri$_2$ (gir$_2$)
[2]		^{urud}ĝiri$_2$ (^{uruda}gir$_2$)
[3]		me$_2$-er (ES)
[4]		me-er (ES)
[5]		me-ri (ES)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		25	105	57			
[2]			2				
[3]				2			

1. razor (198x/100%)گوێزان
2. sword, daggerخەنجەر؛ گورد؛ شمشێر؛ شیر

Akk. naglabu "razor, shaving blade"; patru "sword, dagger".

See ETCSL: ĝiri$_2$=blade(شیر، خەنجەر، چەقو) دەمی ; ĝiri$_2$=scorpion.دووپشک

ĝiri niĝin [CIRCLE] [خولگە]

ĝiri niĝin [CIRCLE] (2x: Old Babylonian) wr. ĝiri$_3$ niĝin "to circle" Akk.?

(ĝiri[foot] + niĝin[encircle])(پێ + دەورگرتن)

[1]	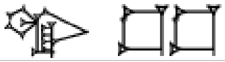	ĝiri$_3$ niĝin (ĝiri$_3$ ninni$_2$)
+	-0 (2x/100%).	

1. to circleخولانەوە

Akk. ?.

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 94

تێبینی: "خولگە"، "خولانەوە" و "خڕ" زەخرەفیانە ڕەخساون، ئەوش بۆ ڕوانگە سروشتییەکەی زوانی دێرین دەگەڕێتەوە.

ĝiri saga [TRAMPLE][خستنەژێر پێوە]

ĝiri saga [TRAMPLE] wr. ĝiri$_3$ saga$_{11}$; ĝiri$_3$ sa-ga; ĝiri$_3$ sag$_2$ "to trample, destroy"

(ĝiri[foot] + saga[press?((پێ + گوشار)

[1]		ĝiri$_3$ saga$_{11}$
[2]		ĝiri$_3$ sa-ga
[3]	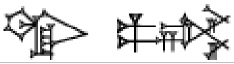	ĝiri$_3$ sag$_2$

1. to trample, destroy ،ڕووخاندن خستنەژێرپێوە

[1972] J. Cooper, RA 66 81-83.

[1970] A. Sjoberg, OrNS 39 89-90.

ĝiri sig [PERFORM SERVICE] [خزمەتکردن]

ĝiri sig [PERFORM SERVICE] (17x: Old Babylonian) wr. ĝiri$_3$ sig$_9$ "to serve someone/something, perform

service"
(ĝiri[foot] + sig[place](پێ + جێ)

[1]		ĝiri$_3$ sig$_9$
+	-0 (17x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to serve someone/something خزمەتی کەسێ/ شتێک بکرێ , perform service خزمەتکردن

ĝiri ul [RUSH] [خێراکردن؛ پەلەکردن]
ĝiri ul [RUSH] (3x: Old Babylonian) wr. ĝiri$_3$ ul$_4$ "to rush" Akk. hamāţu
(ĝiri[foot] + ul[hasten]) (پێ + خێراکردن)

[1]		ĝiri$_3$ ul$_4$
+	-0 (3x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to rush زووکردن
Akk. hamāţu "to hasten, be quick خێرابێ ".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 94.

ĝiri zer [SLIP] [خزان؛ خلیسکان؛ خێرا تێپەڕبوون]
ĝiri zer [SLIP] (2x: Old Babylonian) wr. ĝiri$_3$ ze$_2$-er "to slip" Akk. nehelşû
(ĝiri[foot] + zir[break](پێ + شکاندن یا لەکارخستن)

[1]		ĝiri$_3$ ze$_2$-er
+	-0 (2x/100%).	

1. to slip خێرا تێپەڕبوون
Akk. nehelşû "to slip خزان , slide خلیسکان ".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 93.

ĝiribal [FLOODING] [خوڕاو؛ لافاو]
ĝiribal [FLOODING] (3x: Old Babylonian) wr. ĝiri$_3$-bal "flooding" Akk. rihşu

[1]		ĝiri$_3$-bal
+	-0 (3x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. flooding (3x/100%) خوڕاو؛ گوڕاو
Akk. rihşu "flood(ing)".
See ETCSL: ĝiri$_3$-bal=flood-storm.

ĝirsiga [ATTENDANT] [خزمەتکەر؛ خولام]
ĝirsiga [ATTENDANT] (349x: Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. ĝir$_3$-sig$_{10}$-ga "an attendant" Akk. gerseqqû

[1]		ĝir$_3$-sig$_{10}$-ga

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			348	1			

1. an attendant (349x/100%) خزمەتکەر
Akk. gerseqqû "palace, temple attendant".
[2003] R. Englund, CDLJ 2003:1 s9.
[1998] R. Maaijer, Landless and Hungry? 57.
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 108.
[1987] K. Maekawa, ASJ 9 06-97.
تێبینی = ĝiri [FOOT] :پێ = sig [CAST] .خستنە سەر؛ چاو خستنە سەر.

ĝišgal [STATION][خان]
ĝišgal [STATION] (5x: ED IIIa, ED IIIb, Old Babylonian) wr. ĝišgal "station, attendant" Akk. manzazu

[1]	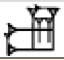			ĝišgal		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2		2			

1. station, attendant (5x/100%) خان، خزمەتکەر
Akk. manzazu "position"."جێ"
See ETCSL: ĝišgal=location.جێ؛ شوێن
تێبینی: خان مانایە بۆ جێ (خانوو) کە کاروانکەر و بازرگان لێ ماونەتەوە.

(ha - ها)

HA [VEGETABLE][(١) سەوزە؛ سەوزی؛ سەبزی. ٢) گژوگیا]
HA [VEGETABLE] (17x: Ur III) wr. HA^{sar} "a vegetable"

[1]				HA^{sar}		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			12				

a vegetable (17x/100%) هەوز؛ هێشین
تێبینی: هاز (کاردو) یان هاس گیایە بۆ چێشت بەکاردەبرێت. ئاوازی سەوزە مانایە بۆ شێنایی دەشتودەر و بەرانبەر

مانای هەوز و هێشین دێت. ئاوازی "ها(Ha)" ی سۆمەری و "هاز، هاس، هەوز"ی کوردی بە برگەی "ها" و "هە" دەستپێدەکەن، هەروەها وێنەن بۆ سەوزایی و بەو مانایەش ماناکانیان وەک سەوزە لەیەک نزیکە.

habum [ANIMAL][گیاندار؛ زیندەوەر]
habum [ANIMAL] (17x: Ur III) wr. ha-bu-um "an animal; a kind of wool?"

[1]	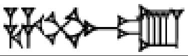			ha-bu-um			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			17				

1. an animal (17x/100%) گیاندار
2. a kind of wool? جۆرێک؟(هەری)لە خوری

تێبینی: ئاوازی "هابوم" (habum) "لە لایەن سۆمەرناسەکان مانایە بۆ گیاندارێک کە گیانی بە خوری(هری) داپۆشرابێت و ئەوەش ئەوە دەگەێنێت، کە ئاشنایی زمانی و مانای خوری لە دێرینەوە مانای لای مرۆڤی مێزۆپۆتامیا هەبووە.

had [BRIGHT][ڕووناک (هەتاو)]
had [BRIGHT] (18x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. ha-ad; had_2 "(to be) bright; to shine; (to be) pure; (to be) clear" Akk. ebbu; nabāţu; ellu

[1]				ha-ad			
[2]				had_2			
+	-0 (18x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	7	2			
[2]				1			

1. (to be) bright (18x/100%) ڕووناک(بێ)
2. to shine (بێ)هەڵ
3. (to be) pure (بێ) بێگەرد
4. (to be) clear (بێ) ڕوون

Akk. ebbu "bright; pure; clean"; nabāţu "to be(come) bright, shine"; ellu "(ritually نەریتیانە) pure پاک".
[1994] D. Foxvog, JCS 46 12-14.
[1976] A. Cavigneaux, Sumerische-Akkadischen Zeichenliste 16-17.
See ETCSL: ha-ad=to shine.

تێبینی: ئاوازی "هاد(had)" ی سۆمەری و "هەتاو"ی کوردی بە برگەی "ها" و "هە" دەستپێدەکەن و هەردووکیان مانای "ڕووناکی" دەگەێنێت. هەروەها سۆمەرییەکان ئەم مێخەیان ( ) بۆ ئاوازی "ئود(ud)" یش بە مانای"ڕۆژ" و هور و هەتاوە بەکاربردووە. ئەوەش ئەو مانایە دەگەێنێت، کە دەنگی "هە" و "خە" لە رابردوویەکی نەزانراوە، جێگۆرکیان کردووە و لەگەڵ ئەوەشدا زمانی کوردی دەنگە دێرینەکەی وەک دەنگی "هە" هەنجیر و هەنار کە پێگەیووی هەتاوییە پاراستووە. ئاوازی ئود و هەتاو لە ڕووی وێنە و ماناوە لەیەک نزیکن. ڕۆژ و هەتاو لە زهنی زوانی کورددا وێنەن بۆ ڕووناکی، کە بێگەردییە، ئەو مانایەش لە راڤەکردنی سۆمەریەکانەوە بۆ ئاواز و وێنەی "هاد (had)" "نزیکە. ئەکەدییەکان "هاد(had)" "یان بە"ئیللو" گۆ دەکرد و ئەوەش جێگەی سەرنجە، چونکە نزیکە لە ئاواز و مانای "الله"ی عارەبی، لێرەشدا خودا لە قورئاندا ناوی بە ڕووناکی نێوان ئەرز/ئاسمان هاتووە.

hal [DIVIDE][هاوپۆلکردن؛ دابەشکردن؛ هاوبەش]
hal [DIVIDE] (55x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. hal-ha; ha-la; hal "to divide, deal out, distribute; to perform an extispicy; to open; a secret; to pour away; to sieve; to slink, crawl away; a qualification of grain" Akk. barû; halālu; nazālu; petû; pirištu; zâzu; šahālu

[1]		hal-ha
[2]		ha-la
[3]		hal
+	-0 (41x/75%); -la (14x/25%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4	2	13			
[2]		7	2	5			
[3]				6			

1. to divide, deal out, distribute (55x/100%) بەشکردن دابەشکردن، جیاکردنەوە،
2. to perform an extispicy
3. to open کرانەوە
4. a secret نهێنی
5. to pour away بەلادا هەڵڕشتن
6. to sieve لە هێڵکدان؛ بێژانەوە
7. to slink هەڵهاتن؛ بەهێواشی دورکەوتنەوە , crawl away بە دزییەوە هاتن و چوون
8. a qualification of grain خەسڵەتی گەنم و جۆ (وەک هەڵچوون)

Akk. barû "to see بینین, look at لێ ووردبوونەوە"; halālu "to confine سنور بۆ دانان, shut away داخستن"; nazālu "to pour out بەخۆڕی لەبەر ڕۆیشتن , drain away چۆڕاندنەوە"; petû "to open کرانەوە"; pirištu "secret پەنهان"; zâzu "to divide دابەشکردن"; šahālu "to sieve بێژانەوە , filter پاڵاوتن ".
[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 42.
See ETCSL: hal=to divide out دابەشکردنی تەواو ; hal-hal=qualification of plant.خەسڵەتی نەمام

halba [BUCKET] [ئەلپ؛ سەتڵ؛ دۆڵ؛ باڵدی؛ پەقرەج]
halba [BUCKET] (1x: Old Babylonian) wr. halba; $halba_5$ "a bucket for a well" Akk. kannu ša burti

[1]		halba
[2]	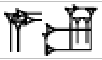	$halba_5$

1. a bucket for a well سەتڵی ئاو هەڵهێنجان لە بیر (1x/100%)
Akk. kannu ša burti "well bucket سەتڵی بیر ".
تێبینی: ئاوازی "بورتی"(burti) "ی ئەکەدی و "بیر"ی کوردی لە ڕووی مانا و وێنەوە لەیەک نزیکن. ئاوی بیر لە قوڵیدایە و بە ئەڵب (سەتڵ) بۆ سەرەوە هەڵدەکێشرێت. مانای ئاو بە سەتڵ ئەوەیە کە ئاوەکە هەڵدەگیرێت یان بەرز دەکرێتەوە. هەور و هەڵهاتن هەمان وێنەی زوانیانە ڕووندەکەنەوە. ئەوەش وادەکات، کە گریمان وشەی "ئەڵب"ی کوردی و "هەلبا"(halba) "ی سۆمەری وەک درێژکراوەی وێنە و مانای زوانە دێرینەکەی مێزۆپۆتامیا بکەین.
halib [NETHERWORLD][دۆزەخ؛ شوێنی مردووان]
halib [NETHERWORLD] (1x: Old Babylonian) wr. halib "Netherworld" Akk. irkala

[1]				halib (hilib)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. Netherworld (1x/100%)جەهەننم
Akk. irkala "underworld".جەهەندەم
تێبینی: جەهەننم یان دۆزەخ لە کوردیدا بە "هاتوون"یش گۆ دەکرێت. ئاوازی هاتوون و "هالیب" (halib) "بە برگەی "ها" دەستپێدەکەن و ئەوەش جێگە سەرنجە. هاوکات دۆزەخ لای سۆمەرییەکان مانایە بۆ مانەوەی گیان لە ژێر ئەرزدا، نەک شوێنی چاوەڕوانی، کە سزای کۆتایییە و دینەکانی سەردەمی ئیمپراتورە گەورەکان ڕەهاییانە وێنایان

کردووە.

halub [TREE][دار]

[halub [TREE]](110x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. ha-lu-ub$_2$; ^{geš}ha-lu-ub$_2$; ^{geš}ha-lu-ub$_4$ "a tree" Akk. haluppu

[1]	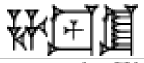	ha-lu-ub$_2$
[2]		^{geš}ha-lu-ub$_2$ (^{geš}ha-lu-ub$_2$)
[3]		^{geš}ha-lu-ub$_4$ (^{geš}ha-lu-ub$_4$)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	63	1			1
[2]		1	18	14			

1. a tree (110x/100%)

Akk. haluppu "a tree".دارێک

[1992] M. van de Mieroop, BSA 6 159.

[1987] M. Powell, BSA 3 146.

See ETCSL: ha-lu-ub$_2$=oak?. بەڕوو؛ داربەڕوو

تێبینی: وشەی "هەلووک" بەو دارە دەڵێن، کە یاریی هەلووکێنی پێدەکرێت. هەلووک لە یاری هەلووکێندا دارێکی بچووکە لە ئەرزدا دادەنرێت و یاریکەرەکە، دارێکی درێژتر بە دەستەوە دەگرێت و دەیدا بە سەری هەلووکەکەدا، ئەوجا کە هەلووکەکە لە ئەرز بەرز دەبێتەوە، یاریکەرەکە جارێکی دی لە هەلووکە دەدات، کە هەوادایە تا لەو جێگەی دوری بخاتەوە. یارییەکە بەو جۆرە لە نێوان یاریکەرکاندا بەردەوام دەبێت. ئەوەی لێرەدا جێگەی سەرنجە برگەی "هەل" لە هەڵهاتندا کە بەرزبوونەوەیە و "هال" لە وشەی "هەلووک" و "هالوب(halub)" دا کە مانان بۆ "دار"، لە مانای بەرزبوونەوە (گەورەبوون و روو) لە هەتاوە نزیکە. هەروەها دار لە ئەرزەوە بەرەو ئاسمان هەڵدەکشێت، لەم ڕوانگەیەشەوە دار لای مێزۆپۆتامییەکانی سەروو و خواروو گرێدراوە بە مانای هەڵکشانەوە، ئەو مانایەش هاوشێوەی وێنەی ئاوە (هەڵم و هەور کە هەتاوییانە بۆ ئاسمان بەرزبۆتەوە و هەل لە دەنگی هەنجیر، هەنار و هەرمێدا دەبیسترێت.

halubharran [TREE][دار]

[halubharran [TREE]](1x: Old Babylonian) wr. ^{geš}ha-lu-ub$_2$-har-ra-an "type of tree"

[1]	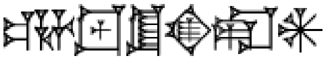	^{geš}ha-lu-ub$_2$-har-ra-an (^{geš}ha-lu-ub$_2$-har-ra-an)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. type of tree (1x/100%) جۆرێک لە دار

See ETCSL: ha-lu-ub$_2$-har-ra-an=type of tree.

تێبینی: کاتێک ئاوازی "هالوب (halub)" و "هالوبهارران (halubharran)" بە ئاوازی درەختەکانی وەک هەنجیر، هەنار، هەرمێ (هارمێ)، هەڵووژ، هەڵالوک (بەڵالوکی کێویی)، هەرجن (بادامەتاڵە)، هارسم (بەرسیلە) بەراورد دەکەین، دەبینین، کە بە برگەی "ها"ی سۆمەری و "هە"ی کوردی دەسپێدەکەن. هەروەها نیشتمانی زۆرینەی ئەو درەختانە ناوچە شاخاوییەکانی کوردستانی دێرینە، کە بە مێزۆپۆتامیای سەروو ناسراوە.

hamun [HARMONY][هارمۆنی؛ هاوئاواز؛ یەککەوتن؛ سازان؛ پێکەوە گونجان]

[hamun [HARMONY]](12x: ED IIIa, Old Babylonian) wr. ha-mun "harmony" Akk. mithurtu

[1]		ha-mun

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		11			

1. harmony (12x/100%)هارمۆنی؛ گونجان
Akk. mithurtu "convergence یەکگرتنەوە لە یەک خاڵ یا شوێنکدا, coincidenceلێکچون ; harmony گونجان یان ڕێککەوتن لەگەڵ یەکدا ".
[2000] J. Klein, St Cagni 567-568 n26.
See ETCSL: ha-mun=harmony

تێبینی = had [BRIGHT] ڕووناک: (هەتاو) = had [BRIGHT]. هەتاو.
HA [VEGETABLE]= هەوز (سەوز). mun [SALT] = خوێ (نمەک).
بەگوێرەی فەرهەنگی ئۆکسفوردی ئینگلیزی ئاواز و مانای "harmony"ی ئینگلیزی لە "harmonia" یان "harmos"ی لە زوانی لاتینی و یۆنانییەوە وەرگیراون. ئەگەر بەراوردی ئاواز، وێنە و مانای مێخەکانی سەرەوە بکەین، ئەوا دەبینین کە ئاوازی "ها" (ha)ی سۆمەری و "هە"ی کوردی لە ڕووی ئاواز و وێنە و مانا زۆر لەیەک نزیکن، هەروەها هێمان کە لە پشتی گەشەکردنی وشەکانی وەکو "هەتاو، هەڵم، هەڵهاتن، هەڵهیان، هەنجیر و هەڵوژە" و میوەی دیکەوە هەیە. هاوکات هەڵم و هەتاو دەرهاویشتەی ساردیی ئاو و گەرمیی ڕۆژن کە هاوتایانە ژیانیان لە ئەرزدا گونجاندووە. گونجان و هارمۆنی یەک مانا دەگەیەنن و ئاوازەکانی "ها" و "هە" پشتگیری لە مانای هارمۆنیبوونیان دەکەن، لەم ڕوانگەیەشەوە ئاوازی "هامون" (hamun) و "هارمۆنی" لە زوانی جوتیاری مێزۆپۆتامییەوە ماوەتەوە و لەگەڵ بڵاوبوونەوەی تووەکاندا بە جیهاندا بڵاوبۆتەوە.
لێرەدا بەشەکانی مێخەکە جێگەی سەرنجن، کە لە مانای "سەوز" و "خوێ" پێکهاتوون. سەوز و خوێ لە سروشتدا بەیەکەوە گونجاون و وێنەن بۆ "هەمان" کە لە ئەرزەدا هەن. وشەی هەمان لە وشەکانی "هەر ئەو" یان "هەر ئان" وەرگیراوە. "ئان" (an) لە زوانی سۆمەریدا مانایە بۆ ئاسمان و خودای "ئان"، هەروەها ئان لە داستانی ئەفراندندا سەرەتای گۆڕانی دونیای ئاوییە بۆ دونیای هەتاوی. جگە لەوە لە کوردیدا "ئان" بە مانای کات و جێگە دێت، لێرەشدا مانای "ئان" هاوتایە بە ئەو مانایەی کات و جێ کە لە وشەی ڕۆژ و مانگدا دەبینرێت، لەم ڕوانگەیەشەوە کات و جێ هاوتان بە وێنەی سروشت و گەردوون، کە بە سەرچاوەی ژیان دەبینرێن. کەواتە وشەی "ئان"ی سۆمەری و کوردی بەردەوامیی زوانی مێزۆپۆتامییە دێرینەکانە.

har [RING][هەڵقە]
har [RING] (383x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. har "ring" Akk. kamkammatu

[1]				har			
+	-0 (382x/100%); -ra (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	348	26			

1. ring (383x/100%) ئەڵقە(هەڵقە)
Akk. kamkammatu "ring".
See ETCSL: har=ring.

haran [PLANT] [هاڵ؛ نەمام؛ شەتڵ]
haran [PLANT] (64x: Ur III) wr. u2har-an "a plant"

[1]				u2har-an			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			60				

1. a plant (64x/100%) نەمام
تێبینی :ئەگەر لە وشەکانی هەڵان، هەڵدان یان هەراش وردبینەوە، کە زوانی کوردی بۆ گەشەکردنی مرۆڤ و گیاندار و نەمام بەکاریان دەبات، ئەوسا هەست بە نزیکی ئەو مانایە دەکەین، کە لە مێخەکەدا بەرجستەبووە.

harran [ROUTE][ڕێ؛ ڕێگا]
harran [ROUTE] (72x: Ur III, Old Babylonian) wr. har-ra-an "route, passage; path" Akk. mētequ; urhu

[1]				har-ra-an			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			5	63			

1. route, passage (72x/100%)رێ ڕێچکە،
2. path تووڵەڕێ؛ لاڕێ؛ گوزەر

Akk. mētequ "route, passage"; urhu "way, path".

See ETCSL: har-ra-an=route.

تێبینی: ئاوازی "هارران"ی سۆمەری بە مانای "ڕێ"ی کوردی دێت و لە ئاوازەکانی "هەڕە"، "هەڕۆ" و "بڕۆ"ی کوردییەوە نزیکە، کە مانای "بڕۆ بە ڕێگەی خودا" دەگەیەنن.

harrangur [PATH][ڕێچکە؛ بایکەڕی]

harrangur [PATH] wr. har-ra-an-gur "a path" Akk. kanagurru

[1]		har-ra-an-gur

1. a path تووڵەڕێ

Akk. kanagurru.

[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 93.

harrankalag [STRONGHOLD] [قەڵا؛ سەنگەر]

harrankalag [STRONGHOLD] (6x: Old Babylonian) wr. har-ra-an-kalag "stronghold"

[1]				har-ra-an-kalag			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. stronghold (6x/100%)(قەڵا) کۆک

See ETCSL: har-ra-an-kalag=fortress.قەڵا

تێبینی: = har [RING]: هەڵقە = ra [Flood]. لافاو (ڕاماڵین) = an [SKY]. (ئاسمان = gur [TURN]. وەرگەڕان = kalag [STRONG]. کۆک(پتەوە).

ئەگەر هەڵوێستەیەک لە سەر مانای مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە بکەین، دەبینین، کە ماناکانیان هێمایی و بیرکارییانە داڕێژراوە. بۆ نموونە ئاوازی "ڕا" (ra) بە مانای لافاو دێت، کە شت "ڕا"دەماڵێت. ئاوازی "ڕا" ی(ra) سۆمەری و "ڕاماڵین"ی کوردی بە برگەی "ڕا" دەستپێدەکەن و "ڕێ" و "ڕەچە" جێدەهێڵن، ئەوەش جێگەی سەرنجی مرۆڤ بووە. هەروەها ئاوازی "کالاگ" (kalag) بە مانای پتەو(کۆک) دێت. ئاوازی کۆک و قەڵا مانان بۆ پتەوکردن، کە ڕێگرتنە لە شاڵاوێکی وەک ڕاماڵین. کەواتە گونجاوە، کە ببێژین ئاوازی "کالاگ" و کۆک مانایان لە وێنەی ئاوییەوە وەرگرتووە تا بەر بە ڕاماڵین یان شاڵاو بگیرێت. هەروەها کەڵکە بەرد ڕێگرە لە ئاو کە گڵێ شاخ ڕادەماڵێت، کەڵەگاش وێنەیە بۆ تونا و پتەوی، ئەوەش زەخرەفەی زوانی هێمایی و بیرکاریانەی مێزۆپۆتامییە دێرینەکان ئاشکرا دەکات، کە لە کردارەکەوە مانایان بە وشەکەی داوە.

haš] BREAK[هەڵگرتن] [

haš [BREAK] (13x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. haš "to break off; to break; to divert (water)" Akk. haşābu; šebēru

[1]				haš			
+	-0 (10x/77%); -ša$_4$ (3x/23%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	1	8			

1. to break off (13x/100%) هەڵگرتنی برگە (جۆگە) یان دیراوە
2. to break (ئاو) شکاندن

3. to divert (water) هەڵگرتن (ئاو)
Akk. haşābu "to break off"; šebēru "to break".
[1997-1998] R. de Maaijer and B. Jagersma, AfO 44-45 279.
See ETCSL: haš=to break.

hašbar [BELLY] [سک؛ ئاوساوی]
hašbar [BELLY] wr. haš$_2$-bar "belly; womb" Akk. emšu

[1]		haš$_2$-bar

1. belly سک؛ وورگ
2. womb مناڵدان:جێگەی پیزە لە سکدا؛ تێزانگ
Akk. emšu "lower body, abdomen". "سک، گیان، خوارِووی"

hašhurmada [PEAR] [هەرمێ؛ هەمرۆ؛ هرمێ؛ هرمێک]
hašhurmada [PEAR] wr. ^{ĝeš}hašhur-ma-da "pear-tree; pear" Akk. kamiššaru

[1]		^{ĝeš}hašhur-ma-da

1. pear- treeدار هەرمێ
2. pearهەرمێ
Akk. kamiššaru.
[1987] M. Powell, BSA 3 147.

haya [PEACOCK] [تاوس؛ تاووس]
haya [PEACOCK] (6x: Old Babylonian) wr. ^{d}ha-ia$_3$^{mušen} "peacock; the cry of the peacock"

[1]				^{d}ha-ia$_3$^{mušen}			
+	-0 (6x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			

1. peacock (6x/100%)تاووس
2. the cry of the peacockهاواری تاووس
[2004] N. Veldhuis, Nanše 251-252.
See ETCSL: ha-ia$_3$=bird-cry; ha-ia$_3$=peacock.
تێبینی: ماناکانی وشەی "هایا" لە کوردیدا بریتین لە: ١) ئاگادار؛ ٢) هۆشیار، زرنگی؛ ٣) هەر ئەوەندە و بەس. ئاوازی "هایا(haya) "ی سۆمەری بە مانای تاووس و هاواری تاووس هاتووە و لە ئاوازی "هایا"ی کوردییەوە نزیکە، کە مانایە بۆ ئاگاداری و هۆشیاری. هەروەها ئاوازی "هایا(haya) "ی سۆمەری و "هایا" و "هاوار"ی کوردی بە بڕگەی "ها" دەستپێدەکەن. لێرەدا ناوی مەلەک تاووسی ئێزدی جێگەی سەرنجە، چونکە هێمایە بۆ ڕەنگی ڕووناکی (هەتاو) یان رۆژ، کە سەوز و شین و سوورە، هەروەها بۆ هاواری تاووس هاوشێوەی خوێندنی بەربەیانی کەڵەشێر، کە بەئاگاهانینەوەی بەیانیانە. لێرەدا پێوستە هەڵویستەیەک لە سەر وشەی یەزدان و ئێزدی بکەین، کە مانان بۆ خودا و خوداپەرستان. لەم ڕوانگەیەوە ئێزدیەکان وەک مرۆڤ راستەخۆ پەیوەندی بە خوداوە دەکەن، ئەو نەریتەش نەریتێکی دێرینی مێزپۆتامییەکان بووە. هەروەها ناوی خودا لە زاری زازایی و کرمانجیدا بە "هۆما"ش گۆدەکرێت. ئاوازی "هایا(haya) "ی کوردی نزیکە لە مانای هاواری بەئاگاهێن، جگە لەوە ئاوازی "حی" و "حی علی السلات"ی عارەبیش هەر ئەو مانایە دەگەیەنن، لەم ڕوانگەیەشەوە نەریتی بانگدان نەریتی مێزۆپۆتامییەکان بووە و دینەکانی دی بە دینی ئیسلامیشەوە لەو نەریتەیان وەرگرتووە و بۆ مانای وشە نەک بوونی ئاسمان _ جێگە.

he [BE][هەبوون؛ بوون؛ ژیان]
he [BE] (8x: ED IIIb, Old Akkadian, unknown) wr. he$_2$; he$_2$-a "be it, be he"

[1]		he$_2$
[2]		he$_2$-a

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4	1				1
[2]				1			1

1. be it, be he (8x/100%)هەبێت، ئەو بێت

تێبینی: ئاوازی "هێ" (he) و "هەیە" لەیەک نزیکن و هەیە و هەبوو یەک مانا دەگەیەنن.

hehezer [SQUEEZE][هەڵگوشین؛ هەڵگلۆفتن]

hehezer [SQUEEZE] (1x: Old Babylonian) wr. he-he-ze$_2$-er "to squeeze" Akk. mazû

[1]		he-he-ze$_2$-er

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to squeeze (1x/100%) هەڵپشاوتن ووشین؛ گووشین؛

See:šu hehezer.

Akk. mazû.

henun [PLENTY] [هەوانتە]

henun [PLENTY] (22x: Ur III, Old Babylonian) wr. he-nun; he$_2$-nun "plenty"

[1]	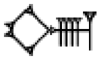	he-nun
[2]		he$_2$-nun
+	-0 (22x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	15			
[2]				6			

1. plenty (22x/100%) هاجار: ئاجەر؛ مشە؛ مفتە

See ETCSL: he-nun=abundance. زۆروزەبەنی؛ فرە

hub sar [RUN] [هەرِاکردن؛ هەڵهاتن]

hub sar [RUN] (6x: Old Babylonian) wr. hub$_2$ sar "to run" Akk. lasāmu

(hub[foot] + sar[run]) (پێ + هەڵهاتن)

[1]		hub$_2$ sar
+	-0 (6x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to run راکردن؛ غاردان

Akk. lasāmu "to run".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 112-113.

huĝ [HIRE] [هەقدەست]

huĝ [HIRE] (7633x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. huĝ; hu$_x$(KU)-un "to hire, rent; to install in office" Akk. agāru

[1]		huĝ (hun)
[2]	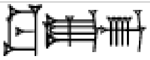	hu$_x$(KU)-un

+	-0 (7607x/100%); -ĝa$_2$ (20x/0%); -ĝe$_{26}$ (5x/0%); - (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6	7532	90			
[2]				1			

1. to hire, rent (7633x/100%) هەق، کری
2. to install in office بە کاربەدەست دانان لە دەزگا
Akk. agāru "to hire, rent".
[1993-1997] J. Krecher, RlA 8 156-158; 161-162.
[1993-1997] M. Stol, RlA 8 ; 162.
See ETCSL: huĝ=to hire.
تێبینی: ئاوازی "هوخ (huĝ) "و "هەق" بە دەنگی "ە" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

huĝ] PACIFY[هێمن کردنەوە] [
huĝ [PACIFY] (5x: ED IIIb, Old Akkadian, Old Babylonian) wr. huĝ "to pacify"

[1]		huĝ (hun)

+	-0 (4x/80%); -ĝa$_2$ (1x/20%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	2	2			

- to pacify (5x/100%) دڵنەوایی کردن؛ هێنانە سەرخۆ

humhum [DESTITUTE] [هەژار]
humhum [DESTITUTE] (1x: Old Babylonian) wr. ^{lu_2}hum-hum "a destitute, a very poor person" Akk. luppunu

[1]		^{lu_2}hum-hum

1. a destitute, a very poor person (1x/100%) هەژار، زۆر هەژار
Akk. luppunu "very poor".

hur [EVER] [هەر؛ هەمیشە]
hur [EVER] (42x: Old Babylonian) wr. hur "ever (again)" Akk. hurri

[1]		hur

+	-0 (42x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				42			

1. ever (again) (42x/100%) یەدم؛ هەمووەدمێ؛ جار لە دوای جارەدم
Akk. hurri "ever (after)"."هەر (بەدویدا)
[2000] A. Cavigneaux and F. Alrawi, CM 19 37 wn73.
See ETCSL: hur=ever.
تێبینی: ئاوازی "هور(hur) "ی سۆمەری و "هەر" و "هەمیشە"ی کوردی بە دەنگی "ە" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

hurrum [CAVE]هڵۆڵ ؛(هەشکەوت) ئەشکەوت] [رەهۆڵ و
hurrum [CAVE] (18x: Old Babylonian) wr. hur-ru-um; hur-rum^{um} "cave"

[1]	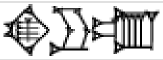	hur-ru-um
[2]	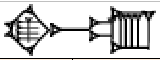	hur-rum[um]

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				16			

1. cave (18x/100%) ڕەهۆڵهەڵۆڵ و
[2002] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 92 38-39.
[1972] M. Civil, JNES 31 386.
See ETCSL: hur-ru-um=cave.

hursaĝ [MOUNTAIN] [شاخ؛ چیا؛ کەژ؛ کێو]
hursaĝ [MOUNTAIN] (598x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. hur-saĝ; PA.DUN$_3$ "mountain, foothills; steppe" Akk. hursānu

[1]		hur-saĝ (hur-sag)
[2]		PA.DUN$_3$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6	284	304			
[2]		1					

1. mountain کێو, foothills (گردی بناری شاخ) هەوراز (598x/100%)
2. steppeدەشتی پان؛ ڕووتەنیدەشت و
Akk. hursānu "mountain".
[1999] M. Luciani, ZA 89 4-5.
[1983] M. Civil, OA 22 1-2.
See ETCSL: hur-saĝ=mountain (range).

تێبینی hur [EVER] :=هەر؛ هەمیشە = saĝ [HEAD] سەر. = pa [BRANCH] پەل؛ چڵ.

ئاواز و وێنە و مانای هەردوو مێخی ( ) و ( ) لای سۆمەری و مێزۆپۆتامییە دێرینەکان هێمان بۆ بەرزیی سەر، پەلی دار یان بۆ هەتاو و هەڵم. کەواتە وشەکان زادەی ئەو مانایەن، کە نیشتەجێکانی دێرین هێمایی و بیرکارییانە دایانهێناوە و پاشان بە میرات بۆ زوانی سۆمەری و کوردی ماوەتەوە. ئاخر زوانی سۆمەری بە دیدی سۆمەرناسەکان چوارهەزار ساڵە نەماوە، هەروەها زوانی کوردی بە دیدی هەندیک لە مێژووناسە خۆرئاواییەکان لەگەڵ هاتنی هیندۆئەورپییەکاندا سەریهەڵداوە. لێ سەرەڕای ئەوە دەزانریت، کە نووسینی هێمایی بیرکارییانە پێش یانزە هەزار ساڵ داهێنراوە، جگە لەوە ئاو وەک شەپۆل یان ئاو بە تاو لە وێنەی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپەدا باس لە بەردەوامیی بنەما زوانییەکە و مانای بوونی ئاو، تۆو، نەوەی گیاندار دەکەن، کە چۆن لە دوایدا سومەرییەکان وێنەی شەپولی ئاویان بۆ ئا (a) ورگیراوە و زمانی کوردی نەک مانای تۆو کە ئاو بەڵکو مانای ناوکیش هەر وەکو ناو لە ئاودا پاراستووە.

(ئای - I)

i [CLOTHING] [بەرگ؛ پۆشاک؛ جلک؛ سێپاڵ]

i [CLOTHING] wr. i6 "clothing, garment" Akk. lubuštu

[1]	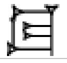	i6

1. clothing, garmentوبەرگ، پۆشەنیجل

Akk. lubuštu "clothing, garment".

تێبینی: هەژار لە هەنبانەبۆرینەدا "ئای" بە ماناکانی: "(١) هاوار لە نێشان؛ (٢) وشەی سەیرمان" پێناسەکردووە. کەواتە گونجاوە گریمانە بکەین، کە بەرگ مایەی سەیرمانی مرۆڤی دێرین بووە، هەروەها دوور نییە ئەو مانایە لەگەڵ رۆژگاردا بە ئاسایی وەرگیرابێت و گۆران بەسەر ئاوازی وشەکەدا هاتبێت. ئێمە تا ئەمرۆش کە وێنەیەکی جیای بەرگ لەبەر یەکێکدا دەبین، زۆر جار بە دەربڕینی "ئای کە جوانە" یان "ئای کە ناشرینە" پەرچەکردار دەنوێنین.

i [HEY!][هێی؛ ئەری]

i [HEY!] (5x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. i "(vocative exclamation), hey!"

[1]	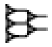			i			
+	-0 (5x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	4			

1. (vocative exclamation) (وەک هێی ئەوە چدەکەیت؟)دەنگ بۆ سەرنج ڕاکێشان, hey! هێی (5x/100%)

See ETCSL: i=vocative expression. سەرسامی

ia [OH!] [ئاه!؛ ئۆه!؛ هۆ]

ia [OH!] (9x: Old Babylonian) wr. i3-a; i-a; ia4 "(an exclamation), oh!"

[1]				i3-a			
[2]				i-a			
[3]				ia4			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			
[2]				1			
[3]				1			

1. (an exclamation سەرسام), oh ئۆی! (9x/100%)

See ETCSL: i3-a=type of exclamation.جۆرێک لە سەرسامی

iba [RATION] [بەش]

iba [RATION] (2x: Old Babylonian, unknown) wr. i3-ba "ration" Akk. piššatu

[1]				i3-ba			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			1

1. ration (2x/100%) (بەشی بۆ براوە (خواردەمەنی؛ ئازووقە...هتد

Akk. piššatu.

تێبینی: ئاوازی "ئیبا(iba)"ی سۆمەری لە ئاوازی "ئەییبا"ی کوردییەوە نزیکە کە مانایە بۆ بردنی بەشێک.

ibbaru [HARNESS][هێنانەبەر بار؛ هەوسار]

ibbaru [HARNESS] (3x: Old Babylonian) wr. ib$_2$-ba-ru; ^{tug_2}ib$_2$-ba-ru; ^{kuš}ib$_2$-ba-ru "harness"

[1]		ib$_2$-ba-ru
[2]		^{tug_2}ib$_2$-ba-ru
[3]		^{kuš}ib$_2$-ba-ru

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]				1			

1. harness (3x/100%)ولغاوکردنزین

[1973] J. Krecher, ZA 63 214-215 wn210.

See ETCSL: ib$_2$-ba-ru=harness.

ibsi [ENOUGH!] [و نە زۆربەس؛ نە کەم]

ibsi [ENOUGH!] (5x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ib$_2$-si "enough! (lit. "it is enough")" Akk. maşi

[1]	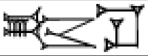	ib$_2$-si

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	3			

1. enough! (lit. "it is enough") ("ئەوە بەسە")دەقاودەق! بەس (5x/100%)

Akk. maşi "it is enough!"."ئەوە بەسە"

See ETCSL: ib$_2$-si=it is enough.

تێبینی: ئاوازی "ئیبسی"(ibsi) ی" سۆمەری و "ئێ بەس"ـە "و"بەس"ی کوردی لەیەک نزیکن و هەمان مانا دەگەیەنن.

id [RIVER][ڕووبار؛ چەم؛ زێ]

id [RIVER] (1086x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. id$_2$; id$_3$; id$_6$; id$_7$; id$_5$ "river, watercourse, canal" Akk. nāru

[1]		id$_2$ (i$_7$)
[2]	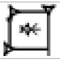	id$_3$ (i$_8$)
[3]		id$_6$
[4]	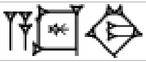	id$_7$
[5]		id$_5$
+	-0 (777x/72%); -da (274x/25%); -de$_3$ (35x/3%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		112	678	292			
[2]				1			

1. riverزێ , watercourse ئاوەڕێ , canal ئاوەڕۆ (1086x/100%)

Akk. nāru "river, watercourse, canal".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.

[1985] J. Bauer, AoN 1985/21.

See ETCSL: id$_2$=watercourse.

تێبینی :مێخی ( ) لە نووسینی دیکەی مێخیدا بە مانای "ئاوی" دێت، کە دەریاییە. هەروەها مێخی (𒀀𒀀) بە مانای "ئاو" دێت. ئاوازی "ئید(id)"ی سۆمەری، "ئاویی" و "ئاو"ی کوردی، بە دەنگی "ئ" دەستپێدەکەن.

idgurum [LADLE?][ئەسکو؛ هەسک؛ چەمچە؟]

idgurum [LADLE?] (2026x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III) wr. id-gurum; ^{urud}id-gurum "ladle?" Akk. itqūru

[1]		id-gurum (id-gur$_2$)
[2]		^{urud}id-gurum (^{uruda}id-gur$_2$)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	2019				
[2]			6				

1. ladle? (2026x/100%)کەوچکی گەورە

Akk. itqūru "spoon"."کەوچک"

[2001] N. Veldhuis, ZA 91 98.

[1997-1998] R. de Maaijer and B. Jagersma, AfO 44-45 285.

[1987-1990] M. Powell, RlA 7 503.

تێبینی: ئاوازی "چەمچە" و "چەم"ی کوردی بە برگەی "چە" دەستپێدەکەن. چەم لە کوردیدا ئاوە و چەمەش بۆ شلەمەنی بەکاردەبرێت.

idim [SPRING][(١) بەهار؛ (٢) سەرچاوە؛ کانی؛ کاریز؛ کانیاو]

idim [SPRING] (12x: Old Babylonian) wr. idim "spring, underground water" Akk. nagbu

[1]		idim
+	-ma (7x/58%); -0 (5x/42%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				12			

1. spring, underground water (12x/100%) سەرچاوە، ئاوی ژێر زەوی

Akk. nagbu "underground water".

[1981] P. Steinkeller, ZA 71 20-21.

See ETCSL: idim=underground water.

idlurugu [ORDEAL RIVER] [چەمی سزای ڕاست و چەوتی]

idlurugu [ORDEAL RIVER] (14x: Ur III, Old Babylonian) wr. id$_2$-lu$_2$-ru-gu$_2$ "ordeal river"

[1]		id$_2$-lu$_2$-ru-gu$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			7	7			

1. ordeal river چەمی سزای ڕاست و چەوتی (14x/100%)

[1992] M. Sigrist, Drehem .

See ETCSL: id2-lu2-ru-gu2=ordeal river.

تێبینی ORDEAL: مانایە بۆ : (١) شێوەیەکی دادپرسی کۆن بۆ بڕیاردان بەسەر تاوانبارێتی یا بێتاوانیی گومانبارێکدا بریتییە لە تاقیکردنەوەیەکی سەختی گومانبارەکە (وەک خستنی دەستی بۆ نێو ئاوی لەکوڵ)، کە گۆیا ئەگەر بێ تاوان بێت، ئەوا خوا دەیپارێزێت و زیانی پێ ناگات. ٢ (تاقیکردنەوەی سەخت.

igi [EYE][چاو]

igi [EYE] (1133x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. igi; i-bi$_2$; i-gi "eye; carved eye (for statues) " Akk. īnu

[1]		igi
[2]		i-bi₂ (ES)
[3]		i-gi

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	24	1039			3
[2]				50			
[3]				1			

1. eye چاو (1132x/100%)
2. carved eye (for statues) (چاڵاو) قوڵی چاو(1x/0%)
Akk. īnu "eye".
[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 697.
See ETCSL: igi=eye.

igi [FACE] [ڕوودەم؛ چارە؛ وچاو]
igi [FACE] (3906x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, uncertain, unknown) wr. igi; i-bi₂; igi₃; i-gi "first, earlier; front; face" Akk. mahrum; pānû

[1]		igi
[2]		i-bi₂ (ES)
[3]		igi₃
[4]		i-gi

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		134	3153	591			20

1. first, earlier (3903x/100%) یەکەم، زووتر
2. front (3x/0%)دەم؛ وچاوناوچەوان
3. faceڕووخسار،دەم؛ چاو
Akk. mahrum "front, presence شێوەی هاتنە بەرچاو"; pānû "first, earlier".
[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 697.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 17-18.
تێبینی: ئاوازی "ئیگی(igi)" ی سۆمەری مانای چاو و دەموچاو دەگەیەنێت، هاوشێوەی ئاوازی "ئیمی(eme)" یە کە مانای زوانی گۆشتی و گفتوگۆیی دەگەیەنێت. هەروەها ئاوازی "ئیگی(igi)" ی سۆمەری گۆڕراوە بۆ "ئینو (īnu)ی ئەکەدی و لە زوانی عارەبیدا بووە بە "عین" کە سەرچاوەیە (کانیاوە) و عیون (چاو)یش لێ وەرگیراوە . لێرەدا جێگەی سەرنجە کە وشەکانی چاو، چاڵ، چاڵاوە) چاڵاوی چاو (و چەم "ئاو"یان تێدایە و لە دەنگی چاویشدا دەنگی ئاو دەبیسترێت. لەم ڕوانگەیەوە ئاوازی وشە سۆمەری و کوردییەکە لە وێنەی "ئاویی"ەوە وەرگیراوە، هەروەها "ئیگی" و "ئاویی" بە دەنگی "یێ" دەستپێدەکەن، ئەوەش سەرەتای مانادانی دەنگی لە زوانی سۆمەری و کوردیدا ڕوون دەکاتەوە، کە سروشتی و گەردوونی داهێنراون، ئەو بنەما زوانیەش لە زوانی جوتیارەکانی چاخی بەردینەوە بۆ سۆمەری و کورد ماوەتەوە.

igi [QUALITY][چۆنیتی؛ چۆن]
igi [QUALITY] wr. i-gi₈ "a quality of a vessel or a tablet"

[1]		i-gi₈

1. a quality of a vessel or a tablet چۆنێتی قوڵی و پەلی
[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 697.

igi bad [OPEN THE EYES] [چاو کردنەوە]
igi bad [OPEN THE EYES] (2x: Old Babylonian) wr. igi bad "'to open the eyes'" Akk. ?
(igi[eye] + bad[open])(چاو + کراوە)

[1]		igi bad
+	-0 (2x/100%).	

1. 'to open the eyes'"چاو کراوە"

igi bar [LOOK AT] [چاو تێبڕین]
igi bar [LOOK AT] (1x: Lagash II) wr. igi bar "to look at" Akk. amāru; barû; naplusu
(igi[eye] + bar[cvve])

[1]		igi bar
+	-0 (1x/100%).	

1. to look at لێ ووردبوونەوە، سەیرکردن
Akk. amāru "to see"; barû "to see, look at"; naplusu "to look".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 113-118.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 15; 20-23.

igi duh [SEE] [چاوپێکەوتن؛ بینین؛ سەیرکردن؛ بەدی کردن]
igi duh [SEE] (4x: Old Babylonian) wr. igi duh "to see" Akk. amāru; naplusu; naţālu
(igi[eye] + duh[loosen])(چاو +شک کردن)

[1]	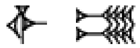	igi duh
+	-0 (4x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. to see چاو بینین
Akk. amāru "to see"; naplusu "to look"; naţālu "to look".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 118-122.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 22

igi gid [LOOK WITH DISFAVOR] [چاوی پێدا هەڵنەیێت]
igi gid [LOOK WITH DISFAVOR] (1x: Old Babylonian) wr. igi gid_2 "to look with disfavor" Akk. nekelmû
(igi[eye] + gid[long])(چاو + دوور (درێژ))

[1]		igi gid_2
+	-0 (1x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to look with disfavor بەسوک سەیرکردن
Akk. nekelmû "to frown at, regard malevolently".

igi gub [SEE] [چاوپێکەوتن؛ بینین؛ سەیرکردن؛ بەدی کردن]
igi gub [SEE] (23x: Ur III, Old Babylonian) wr. igi gub "to see" Akk. ?
(igi[eye] + gub[stand])(چاو + وەستان)

[1]		igi gub
+	-0 (23x/100%).	

1. to see چاوپێکەوتن

igi ĝal [LOOK AT] [سەیرکردن]

igi ĝal [LOOK AT] (78x: Lagash II, Old Babylonian) wr. igi gal₂ "to look at" Akk. dagālu

(igi[eye] + ĝal[be])(چاو + بوون)

[1]		igi gal₂
+	-0 (78x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	69			

1. to look atتەماشاکردن

Akk. dagālu "to see, look".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 122-123.

[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 21.

igi ĝar [APPEAR] [هاتنە بەرچاو؛ هاتنەروو؛ دەرکەوتن ٢) پەیدابوون؛ سەهەڵدان ٣) وا دیابوون ١)]

igi ĝar [APPEAR] wr. igi ĝar "to appear (in court)" Akk. ?

(igi[eye] + ĝar[place])(چاو + جێ)

[1]	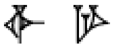	igi ĝar (igi gar)

1. to appear (in court) چوون بۆ (دادگا)؛ خۆ پیشاندان (لە دادگا)دا

igi ĝar [LOOK AT] [سەیرکردن]

igi ĝar [LOOK AT] (36x: Ur III, Old Babylonian) wr. igi ĝar "to look at" Akk. ?

(igi[eye] + ĝar[place])(چاو + جێگەی)

[1]		igi ĝar (igi gar)
+	-0 (36x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. to look at سەیرکردن

Akk. ?.

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 123-124.

[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 20-21.

igi hulu [LOOK WITH ENVY] [چاو لە دوا بوون]

igi hulu [LOOK WITH ENVY] (8x: Old Babylonian) wr. igi hul "to look with envy" Akk. ?

(igi[eye] + hulu[bad])(چاو + بەد)

[1]	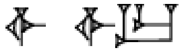	igi hul
+	-0 (8x/100%).	

1. to look with envy چاو لە دوا بوون

[1992] M.L. Thomsen, JNES 51 21- 22.

igi il [LOOK] [سەیرکردن؛ سەرنجدان؛ بۆ گەڕان؛ لەوەچوو]

igi il [LOOK] (70x: Old Babylonian) wr. igi il₂ "to look at/towards" Akk. našû ša īni

(igi[eye] + il[raise])(چاو + بەرزکردنەوە)

[1]	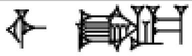	igi il₂
+	-0 (70x/100%).	

1. to look at/towards سەیرکردن/بەرەو ڕوو
Akk. našû ša īni "to look at".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 125-126.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 21.

igi kar [EXAMINE] [تێروانین]
igi kar [EXAMINE] (21x: Ur III, Old Babylonian) wr. igi kar_2 "to examine" Akk. barû
(igi[eye] + kar[blow])((چاو + کرانەوە (گوڵ، خونچە)

[1]		igi kar_2
+	-0 (21x/100%).	

1. to examine لێ وردبوونەوە؛ پشکنین؛ تاقیکردنەوە
Akk. barû "to see, look at".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 126-127.
[1982] P. Steinkeller, ASJ 4 149-151.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 22.

igi la [WATCH] [چاودێری؛ ئاگاداربوون]
igi la [WATCH] (7x: Old Babylonian) wr. igi la_2 "to watch" Akk. naţālu
(igi[eye] + la[hang])(چاو + هەڵواسین)

[1]	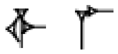	igi la_2
+	-0 (7x/100%).	

1. to watch چاو تێبڕین
Akk. naţālu "to look".

igi tum [SPY] [چاودێری کردن؛ سووسەکردن]
igi tum [SPY] wr. igi tum_3 "to spy" Akk. šapātu
(igi[eye] + tum[bring])(چاو + هێنان)

[1]		igi tum_3

1. to spy سیخوڕی کردن؛ پشکنین؛ لێ ووردبوونەوە
Akk. šapātu "to be malicious نهێنگر؛ ناپاک؛ ناحەز؛ بەدخوازی؛ پیس, treacherous پەیمان شکێن "

igi tur gid [DESPISE] [بەچاوی سوک سەیرکردن]
igi tur gid [DESPISE] (2x: Old Babylonian) wr. igi tur gid_2 "to look contemptuously at someone" Akk. ?
(igi[eye] + tur[small] + gid[long]) (چاو + بچووک + درێژ)

[1]	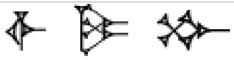	igi tur gid_2
+	-0 (2x/100%).	

1. to look contemptuously at someone بەچاوی سوک سەیر یەک بکرێت

IGI.IGI [THIEF] [چەتە؛ چاپ؛ دز؛ ماڵبڕ؛ ئەبابۆز]
IGI.IGI [THIEF] (1x: Old Babylonian) wr. IGI-IGI "thief"

[1]	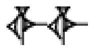			IGI-IGI			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. thief (1x/100%) دز؛ چەتە

igigig [DISEASE] [نەخۆشی؛ دەرد؛ درم]

igigig [DISEASE] (2x: Old Babylonian) wr. igi-gig "eye disease"

[1]				igi-gig		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. eye disease (2x/100%) نەخۆشی چاو

See ETCSL: igi-gig=eye disease.

تێبینی= igi [EYE] :چاو = gig [SICK] .نەخۆش

igiĝal [WISE][چاپوک؛ ژیر؛ هیر؛ بە ئاووز؛ ئاوزمەند زۆرزان]

igiĝal [WISE] (53x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. igi-ĝal$_2$ "wise"

[1]	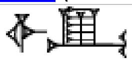			igi-ĝal$_2$			
+	-0 (45x/85%); -la (8x/15%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			17	36			

1. wise (53x/100%)چاپوک

See ETCSL: igi-ĝal$_2$=wise.

igikal [SCOWLING] [چاوبزکردنەوە؛ پێش خواردنەوە؛ خێسەکردن]

igikal [SCOWLING] (1x: Old Babylonian) wr. igi-kal "scowling" Akk. akşu; šakşu

[1]	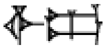			igi-kal			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. scowling (1x/100%) مۆن بوونەوە؛ مۆڕبوونەوە

Akk. akşu "dangerous مەترسیدار"; šakşu "scowling".

See ETCSL: igi-kal=scowling. پیش خواردنەوە

iginuĝal [BLIND] [بێ چاو؛ کوێر؛ کۆر؛ کورە]

iginuĝal [BLIND] (1x: Old Babylonian) wr. igi-nu-ĝal$_2$ "blind"

[1]	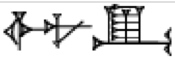			igi-nu-ĝal$_2$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. blind (1x/100%) کوێر

See:munus iginuĝal.

ili [MAN] [ئایم؛ ئینسان؛ ئادەم؛ بنیادەم؛ مرۆ؛ مرۆڤ]

ili [MAN] (3x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. i$_3$-li$_2$ "man" Akk. amēlu

[1]				i$_3$-li$_2$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	1			

1. man (3x/100%)ئایم

Akk. amēlu "man".مرۆڤ

تێبینی: ئاوازی "ئیلی"(ili) "ی سۆمەری مانایە بۆ ئاوازی ئینسانی کوردی یان ئارەبی؛ برگەی "ئی" دەشێت، پێش داهێنانی نووسینی مێخی، هەر مانای ئاوی گەیاندبێت، چونکە دەزانرێت، کە سۆمەرییەکان وایاناناوە، کە

نەوەکانیان، یان ئینسان، لە ئاوەکەیانەوە پەیدابوون. هەروەها ئاوازی "ئامێلو(amēlu)"ی ئەکەدی و "ئایم" و "ئادەم"ی کوردی کە مانان بۆ ئینسان، هەر بە برگەی "ئا" دەستپێدەکەن. زوانی سۆمەری و کوردی بوونی مرۆڤیان گەڕاندۆتەوە بۆ ئاوهاتنەوە کە تووە. هەردووکیان، وەک بەردەوامیدان بە ڕوانگەی زوانیانەی مێزۆپۆتامییەکانی دێرین، دونیای ئاوییان وەک سەرچاوەی بوونی مرۆڤ داناوە، کە پاشان ئەو ڕووانگە ئاوییە بۆ ژیان لەگەڵ نیشتەجێبووندا گۆڕراوە بۆ ڕوانگەی هەتاوی و مانای گۆڕانەکە لە وشەکاندا تۆمارکراوە. بەگوێرەی ئەو ڕوانگە زوانیە توو ئاوە و گوڵیش (هاوشێوەن کە کراوەییە و خۆ نەشاردنەوەیە .لە ئەفسانەی ئەفرندنی سۆمەرییدا هەتاو نەوەی ئاوە، ئاو و هەتاویش ڕووناکین و ئاوەدانیش مانای ڕووناکییە کە کراوەیی سروشت _ گەردوون و مرۆڤی دێرین کراونە مانایان بە ڕوونی و ڕووناکی ئاو و هەتاو داوە و ئەو مانایانەش کە وێنە لە زمانی کوردی و سۆمەرییدا پارێزراوە، کەوات لێکدانەوە، هیندو _ ئەوروپای یان سامی گریمانیکی لاوازن و زمانەوانەکان پێوستە بە خودی ئەو گریمانانەدا بچنەوە و لەسەر بنەما گەشەی زمانی کە گەمەی زمان مانا بە شیوەی ژیان بەراورد بکەن و لەو ڕێگەیەوە، نەک لەرێگە پاساوی لۆژیکیەوە، درێژە بەو جۆرە گریمانانە بدەن، کە هاوتا نییە بە مانای خۆ داهێنانی مرۆڤی کە دونیا خۆی، خۆی داهێناوە و پێ نە بەخشراوە.

illu [WATER][ئاو]

illu [WATER] (65x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. illu "water; source, spring; waterlogging?; flood waters" Akk. mû; mīlu; namba'u; zâbu

[1]				illu		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			59	1			

1. water (65x/100%) ئاو
2. source, spring کانیاو، سەرچاوە
3. waterlogging? خووساو یا ئاوی زۆر تێچوو؟
4. flood waters چەم

Akk. mû "water"; mīlu "high water ئاو، هەستان, flood(ing)لێزمە"; namba'u; zâbu "dissolve خووساو".

See ETCSL: illu=flood water لێشاو.

تێبینی: دەکرێت ڕەچاوی بیستنی ئاوازی ئاو لە وشەکانی "کانیاو، خوساو، لێشاو"دا کە مانان بۆ مێخەکە بکەین، هەروەها لە وشەکانی "سەرچاوە، چەم، ئاو هەستان (لافاو)"دا، کە ببینین و بیستن لە گۆتندا مانایان پێداوە، هەمان لەیەکچوون هەیە. جگە لەوە دەبینین کە وشەی "مو(mû)"ی ئەکەدی گۆڕراوە بۆ "مائ"ی عارەبی و ئەوەش نزیکی کوردی زیاتر لە ئەکەدی بۆ سۆمەری نیشان دەدات و ئەو گریمانەیش هەڵدەوەشێنیتەوە، کە زمانی سۆمەری بە مردوو دادەنێن و زمان کوردی وەک بەردەوامی زمان مێزۆپۆتامیا دێرین ناخەنە ژێر پرسیار و لێکۆڵینەوە ئاو و تاوە کە گەشە بە کێڵانی ئەرز سروشتی و گەردوون وەکو جێگە ئاسمان داوە.

ilu [GOD][خودا]

ilu [GOD] (2x: Old Babylonian) wr. ilu "god" Akk. ilu

[1]	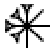			ilu		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. god (2x/100%)

Akk. ilu "god, deity"."خودا، خودای"

تێبینی =had [BRIGHT] :ڕووناک = ud [SUN] .ڕۆژ، خۆر(هەتاو) = an [SKY] .ئاسمان

illu [WATER]= ئاو. ilu [GOD] = خودا.

ئەم وشانە ئەکەدیین: ئیللو ellu = ڕووناکی. شامشو šamšu=ڕۆژ(هەتاو). شامو šamû = ئاسمان. مو mû = ئاو. ئیلو ilu =خودا (الله)

بۆ ئەوەی لە ڕوانگەی زوانی و مانای مێخە سۆمەرییەکان و وشە کوردییەکان هاوتا بە مانای ئەفسانە ئەفراندنی

سۆمەری و ئەفسانەی زمان، وەکو مانا داهێنانی مرۆڤی لێ تێبگەین. مانای مێخەکان بە مانای وشە ئەکەدییەکان هاوتا بە مانا و ئاوازی "الله" بەراورد دەکەین، کە خوداییە (ئاسمان _ جێیە کە ڕووناکییە). ئەم بەراوردکردنە دەرفەتمان دەداتێ باشتر لە نەریتی دینیی مێزۆپۆتامییە دێرینەکان تێبگەین، کە سەرچاوەی ماناداکەی ئاو و هەتاو بووە و گەردوونی سروشتی ژیانیان بە گەردوونی بوونەوە، کە جێگە ئاسمانە بەستۆتەوە. لەم پەیوەندییەدا گەرەکە ئەوەش لەیاد نەکەین، کە زوانی سۆمەری و کوردی نەوەیان بە تۆو داناوە، تۆویش ئاوییە و لەو گۆشەنیگایەشەوە مانای زوانیانەی خود و خودای ناسین لە بوونی دونیاوە، دینیانە دامەزراوە. لە بنەڕەتدا تا ئەمڕۆ ئێزدییەکان و هەقەکان (یارسان و داسنی و کاکەی و عەلەوی) بەو مانا زوانییە خۆیان و خودا هاوتا و جیاواز دەخوێننەوە و باڵادەستی نێرینە وایکردووە کە باس لە خودا ژنی نەکەن، لەگەڵ ئەوەشدا ڕوونگەیان بۆ ژن هاوتایی نێرییە وەکو ئەوەی کە مێ وەکو نێر نەوەییە و ئاویی و هەتاویان گەورە دەبێت و ئەوەش بۆ پێش سەرهەڵدانی ئێمپراتور و دینە مەزنەکان دەگەڕێتەوە، کە مەزاجیانە حوکمیان داوە و بەها ئەحکامیەکانی ناسروشتی و ناگەردوونیانە داتاشیوە.

imdu [DEW][ئاورنگ]

imdu [DEW] (4x: Old Babylonian) wr. im-du$_{8}$ "dew"

[1]	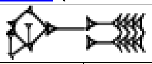			im-du$_{8}$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. dew (4x/100%) شەونم

See ETCSL: im-du$_{8}$=dew.ڕیزبەستوو(بەتایبەتی فرمێسک یان ئارەق) دڵۆپی بریسکەدار یا

immindu [OVEN] [ئاگردان؛ ئاوردان؛ تەنور]

immindu [OVEN] wr. immindu; immindu$_{2}$; im-tu-na "oven" Akk. tinūru

[1]	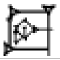	immindu (ninda$_{3}$)
[2]	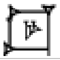	immindu$_{2}$ (inda$_{4}$)
[3]	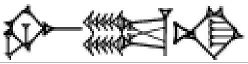	im-tu-na

1. oven

Akk. tinūru "oven, tannour". قوڵگەی ئاگر؛ تەنوور؛ کوورە؛ چاڵی ئاگر

تێبینی :ئاوازی "ئیمیمدو" (immindu) و "ئاوردان" بە دەنگی "ئێ" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن. ئاوردان و ئاگردانیش، کە جێی ئاورن (ئاگرن)، بە دەنگی "ئا"ی "ئاو" دەستپێدەکەن، ئەو ماناداناەنەش بە وشە کوردییەکان هاوتایە بە مانای داستانی ئەفراندن، کە گەرمیی (ئاگریی) هەتاو لە گیانی ئاوییەوە پەیدابووە.

inim [WORD][(١) ئاخاوتن؛ دوان؛ قسە؛ گفتوگۆ؛ (٢) ووشە؛ووتە؛ واژە]

inim [WORD] (1317x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. inim; e-ne-eg$_{3}$ "word; matter (of affairs)" Akk. amatu

[1]	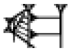			inim (enim)			
[2]				e-ne-eg$_{3}$ (e-ne-ĝ$_{3}$ (ES))			
+	-0 (1060x/80%); -ma (255x/19%); -ma$_{2}$ (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		57	441	754			1
[2]				39			

1. word (1317x/100%)ئاخاوتن

2. matter (of affairs) (کار) کەرەسەی

Akk. amatu "word; matter".
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 239-40; 246-248.
[1991] P. Steinkeller, AuOr 9 227 n2.
See ETCSL: inim=word.

تێبینی: لێرەدا مێخی (𒅗) بە "ئینیم" (inim) "گۆکراوە"، لێ لە جێگەی دیکەی فەرهەنگەکەدا بە "دوگ" (dug) "کە دووانە، گپکراوە. جێگەی سەرنجە، کە ئاوازی "ئینیم" و "دوگ" مانان بۆ ئاوازەکانی "ئاخاوتن" و "دووان"، لێرەشدا هەردوو ئاوازە سۆمەری و کوردییەکە بە دەنگی "ئ" و "د" دەستپێدەکەن. ئێمە تا ئەمڕۆ گەواهی بۆ ژیانکردنی ئاوازکانی وەک ئاو، ئاژەڵ، ئافرەت، دەدەین، کە مانایان لە ئاو و ئەو بوونە سروشتییەوە وەرگرتووە، کە مرۆڤ و گیاندار و سروشتی ئاوی و هەتاوی خوێندۆتەوە .

inim bala [CONVERSE][ئاخاوتن؛ دووان؛ گفتوگۆ]
inim bala [CONVERSE] (22x: Old Babylonian) wr. inim bala "to converse; to translate; to speak; to twitter" Akk. ?; awûm
(inim[word] + bala[turn])(وشە + بادان)

[1]	𒅗 𒁄			inim bala			
+	-0 (22x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				17			

1. to converseئاخاوتن
2. to translateوەرگێران
3. to speakدوان؛ گفتوگۆکردن
4. to twitterجریوەجریوکردن؛ چەنەدان
Akk. ?; awûm "to speak".ئاخاوتنکردن
[2004] N. Veldhuis, Nanše 139; 256.
[1985] M. Civil, Melanges Birot 73.

تێبینی: ئاوازەکانی "ئاینیم" (inim) و "ئاینیمبەلا"(inim bala) "ی سۆمەری بەرانبەر ئاواز و مانای "ئاخاوتن"ی کوردی دەوەستنەوە وەک لێرەشدا وشە سۆمەرییەکان و کوردییەکە بە برگەی "ئا" دەستپێدەکەن .

inim sig [EXPRESS][دەربڕین (ووتە، بیرورا)؛ ووتن؛ درکاندن]
inim sig [EXPRESS] (21x: ED IIIb, Lagash II, Old Babylonian) wr. inim sig_{10} "to express an idea, desire" Akk. ?
(inim[word] + sig[place])(وشە + جێ)

[1]	𒅗			inim sig_{10}			
+	-0 (13x/62%); -ma (8x/38%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2					

1. to express an idea, desireبیرورا دەربڕین، ئارەزووکردن
[1985] M. Civil, Melanges Birot 75.

inim šar [DISCUSS] [گفتوگۆکردن دەربارەی؛ باسکردن (دوان)]
inim šar [DISCUSS] (6x: Old Babylonian) wr. inim $šar_2$-$šar_2$ "to discuss" Akk. amātu šutābulu
(inim[word] + šar[3600])

[1]	𒅗 𒊹𒊹			inim $šar_2$-$šar_2$			
+	-0 (6x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to discuss گفتوگۆ ؛ دەمەدەم

Akk. amātu šutābulu "to mix words وشەکان تێکەڵ بکات , discuss".

inimdug [PEACE] [ئاشتی؛ ئاسایش؛ ئارام؛ ئاسۆودە]
inimdug [PEACE] (3x: ED IIIb) wr. inim-dug_3 "peace, reconciliation with the gods" Akk. salīmu

[1]	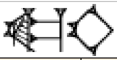			inim-dug_3			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3					

1. peace, reconciliation with the gods (3x/100%) ئاشتی، ئاشتبوونەوە لەگەڵ خودادا
Akk. salīmu "peace".
تێبینی: ئاوازی "ئینیمدوگ"(inimdug) ی سۆمەری و "ئاشتی، ئاسایش و ئارام"ی کوردی بە دەنگی "ئ" دەستپێدەکەن. ئاوازی "سالیمو"(salīmu) ی ئەکەدیش گۆڕراوە بۆ "شالۆم"ی عیبری و "سەلام"ی عارەبی. لێرەدا دەبینین، کە بیرۆکەی "ئاشتی و ئارامی" مانای لە زوانی جوتیارەوە وەرگرتووە، کە ئاو و هەتاوی بە بنەمای سروشت و ئاسمان، کە ئەستێرەن داناوە. وشەی "سڵاو"ی کوردی، "سلام"ی عارەبی، "سالوتاری (salutare) " لاتینیش ئەو مانا گەردوونیەوە(خوداییە) دەگەیەنن، کە داستانی ئەفراندنی سۆمەر سەرچاوەکەی بووە.

ir [PLUNDER][تاڵان؛ ڕاووڕووت؛ تاڵانی]
ir [PLUNDER] (4x: ED IIIb, Ur III) wr. ir "to plunder" Akk. šalālu

[1]				ir			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	2				

1. to plunder (4x/100%) تاڵانکردن؛ ڕاووڕووت کردن
Akk. šalālu "to carry off کوشتن , plunder".
تێبینی: گەر ئاوازی "شالاڵو"(šalālu) ی ئەکەدی بە مانای "شاڵاو"ی کوردی وەردەگرین، ئەوا دەزانین کە تاڵان بەدووی شاڵاودا ڕوو دەدا.

iri [CITY][ئاوەدانی؛ شار؛ شاری]
iri [CITY] (2070x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. iri; iri^{ki}; uru_2; uru_{11}; iri_{11} "city" Akk. ālu

[1]	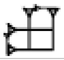			iri (eri, uru)			
[2]	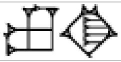			iri^{ki}			
[3]	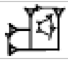			uru_2 (ES)			
[4]	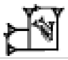			uru_{11}			
[5]	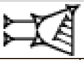			iri_{11} (eri_{11})			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		102	930	635			
[2]			5	206			1
[3]				166			
[4]		1					

1. city (2070x/100%)
Akk. ālu "village ئاوای, townئاوەدانی , city شار ".
[2001] G. Visicato, Fara Tablets 121-124.

[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 696.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 95-96.
See ETCSL: iri=city; iri=town.

تێبینی: سۆمەرناسەکان ئەم سێ ئاوازەی "ئیر" (iri) و "ئور" (uru) و "ئیری"(eri) "یان وەک مانای مێخی ( ) داناوە، ئەکەدیەکانیش ئەو ئاوازەیان بە "ئەلو (ālu)"خوێندۆتەوە. پێدەچێت وشەی لیوای (شار) عارەبیش لەوەوە وەرگیرابێت. کاتێک ئاوازی وشە سۆمەریی و ئەکەدییەکان بە "ئاوایی" کوردی، کە مانایە بۆ "دێ"، بەراورد دەکەین، ئەوجا بیر لە ناوی شارە دێرینەکانی وەک ئامەد، ئاکرێ، ئەربیل، نەین ئاوا، ئورفە، ئارفە، ئور، ئۆرشلیم) دەکەینەوە، یان بیر لە خوداکان، قارەمانە ئەفسانەییەکان، ئەمیرەکان، شارەکان، دەڤەرەکان، رووبارەکان، گۆمەکان و ئۆکیانووسەکان دەکەینەوە، ئەمەش بێگومان هاوتا بە ناوی کیشوەرەکانی وەک ئاسیا و ئەفریکا و ئەورووپا()، کە ناوەکانیان پێش سەرهەڵدانی ئیمپراتۆرە مەزنەکانی وەک ئاخامێنی و رۆمی و ئیسلامی هەبوون، ئەوسا لە مانادان بەو ناوە دێرینانە تێدەگەین، کە دەنگی "ئە" و "ئا"یان هاوتا بە مانای "ئاو" و ئاوازەکەی وەک بوونی جێ _ گەردوون (ئاو، ئەرز، ئاسمان، ئەستێرە) بە ئاویی و پیرۆز داناوە.

irigal [UNDERWORLD][ئارامگا؛ ژێرزەمین؛ گۆڕ]

irigal [UNDERWORLD] (19x: Old Babylonian) wr. irigal; iri-gal; urugal$_2$ "earth, land; underworld; grave" Akk. erşetu; qabru

[1]		irigal (urugal)
[2]	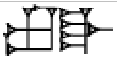	iri-gal
[3]	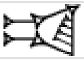	urugal$_2$

+ -0 (17x/89%); -la (2x/11%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				8			
[2]				6			

1. earth, land (19x/100%)خاک ، ئەرز؛ زەمین
2. underworld(ژێر زەمین) جیهانی مردو؛ دۆزەخ
3. grave(ئارامگا) گۆڕ

Akk. erşetu "underworld"; qabru "grave گۆڕ, tomb گومەز ".
See ETCSL: irigal=underworld.

تێبینی: ئاوازی "ئیرگاڵ" (ئورگال)(irigal (urugal)) "ی سۆمەری و "ئارامگا"ی کوردی بە دەنگی "ئێ" دەستپێدەکەن و مانای ئارامی کۆتایی دەگەیەنن. هەروەها ئاوازی "قابرو(qabru)" ی ئەکەدی مانای بە "قەبر"ی ئارەبی داوە .جگە لەوە پرسێکی دی جێی سەرنجە، واتا: "ئیر (iri)" و "ئور(uru)" ی سۆمەری یان ئورفای کوردی و ئورشەلیمی یەهودی بەرانبەر مانای "ئاوایی" و "ئاوەدانی" کوردی دێنەوە، کە هاوتان بە مانا و وێنەی ئارام و ئارامگە، کە واتای" ئینیمدوگ(inimdug) "ی سۆمەری و ئارام و ئاسایشی کوردی و ئیسلامی عبری و عارابیی لێ وەرگیراوە. بۆ نموونە گلگامیش ()لە کۆتایی داستانی تووفاندا دەستی بۆ ڕێکخستنی ئاوایی وەک جێگەی ژیان و ئارامگە (قەبرستان) درێژکردووە.

isiš] SORROW[ئەفسوس؛ سوێ؛ خەم و خەفەت؛ دەردی دڵ؛ سوێ چوون دڵەوە] [

isiš [SORROW] (27x: Old Babylonian) wr. i-si-iš; isiš$_3$ "to laugh; laughter; wailing, lamentation, sorrow; to whisper" Akk. dimmatu; nissatu; ratāmu; tassistu; şiāhu; şīhu
See isiš ĝar[wail].

[1]		i-si-iš
[2]		isiš$_3$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				26			

1. to laugh (27x/100%)پێکەنین؛ بە پێکەنین دەربڕین
2. laughterپێکەنین
3. wailing, lamentation, sorrow سوێ، شیوەن، شینکردن
4. to whisper چرپەکردن؛ بە گوێدا چرپان
Akk. dimmatu "wailing, lamentation"; nissatu "wailing, lamentation"; ratāmu "to whisper?"; tassistu "lamentation"; ṣiāhu "to laugh; cry"; ṣīhu "laughter".
See ETCSL: i-si-iš=tears (of joy). گریان (خۆشی)

isiš ĝar [WAIL] [شین؛ شینکردن؛ شیوەنکردن]
isiš ĝar [WAIL] (8x: Old Babylonian) wr. i-si-iš ĝar; i-si-iš ga2-ga2 "to wail" Akk. nasāsu
(isiš[sorrow] + ĝar[place])(سوێ + جێ)

[1]		i-si-iš ĝar (i-si-iš gar)
[2]		i-si-iš ga2-ga2 (i-si-iš ĝa2-ĝa2)
+	-0 (8x/100%).	

1. to wail شینکردن
Akk. nasāsu "to lamentشین بۆ کردن , wail, moanنوزەنوز ".

iš [MOUNTAIN] [چا؛ چیا؛ کەژ؛ کێو؛ کۆ؛ کاو؛ کەل، شاخ]
iš [MOUNTAIN] (15x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. iš "mountain(s)" Akk. šadû

[1]				iš (iši)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			10	4			

1. mountain(s) (15x/100%)
Akk. šadû "mountain(s); a myth ئەفسانە. locality corresponding to Sum. Kur . ناوچەیانە بەرانبەرە بە واتای کور .سوم".
See ETCSL: iši=peak.لووتکە؛ لوتکە؛ ترۆپک؛ دوند؛ دون؛ چڵ؛ کوڕ؛ سەرکەل

تێبینی = kur [MOUNTAIN] :کووڕ؛ کێو؛ چیا.
سۆمەرییەکان وشەی کێویان بەو دوو شێوازەی مێخ نووسیووە. لێرەدا دەبینین، کە ئاوازی "ئیش" (iš)ی سۆمەری بۆ "شادو" (šadû)ی ئەکەدی گۆڕراوە، ئەوەش دەمانگەیەنێت بەو تێروانینە، کە ئاوازی "ئیش" و "شاخ"ی سۆمەری و کوردی سەرچاوەی ئاوازە ئەکەدییەکە بوون، چونکە ئەکەدیەکان لە بەشی خۆراوای مێزۆپۆتامیا نیشتەجێ بوون، بۆیە ئاساییە کە وشەکەیان لە زوانی سۆمەری و کوردییەوە وەک بەردەوامیی زوانی گۆتیەکان کە خەڵکی ناوچە شاخاویەکان بوون، بۆ مابێتەوە یان ئەکەدییەکانیش لەسەرتایی نیشتەجێ مرۆڤەوە، لە ناوچە شاخاویەکانی کوردستان ژیاون و لە هەزار ساڵی یەکەمدا کە هێشتا نووسینی هێمای دانەهێنرابوو، بەرەوە ناوچەی حیجاز چووبن و لە چوارهەزاساڵی دوایدا وەکو تاک و کۆ ڕوویان لە خواری مێزۆپوتامیا کردبێت و هیدی هید باڵادەستبوون و زمان و بەهاا سروشتیەکانیان ئەحکامیانە ژیانبیتەوە، چوونکە ئەوان وەک هیندۆ _ ئەوروپایەکان تا چوار هەزار ساڵ لەمەوبەر وەک ڕاوکەر و کۆکەرەوە ژیانیان کردووە.

iši [RADIANCE][شەوق؛ درەوشانەوە؛ شەوقدانەوە؛ سۆ]
iši [RADIANCE] (3x: Old Babylonian) wr. i-ši "radiance" Akk. šalummatum

[1]				i-ši			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. radiance (3x/100%)شەوق؛ ڕەوشن

Akk. šalummatum "radiance"."شەوقدانەوە"

تێبینی: ئاوازی "ئیشی(iši)" ی سۆمەری بۆ ئاوازی "شالوممماتوم(šalummatum)" ی ئەکەدی گۆڕراوە و پێدەچێت "شەبەق، شەوق و شەوقدانەوە" هەر لەو ئاوازەوە وەرگیرابێت یان هەر لای کوردەکانی ناو چیاکان مابێت.

izi [FIRE][ئاگر؛ ئاور؛ ئێگر؛ ئار؛ ئاهر؛ئایر؛ ئایەر؛ ئاتەر؛ هەتار]

izi [FIRE] (257x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. izi; izi₂ "fire; brazier" Akk. išātu; pendû

[1]				()izi			
[2]				izi₂			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		44	88	122			1

1. fire (257x/100%) ئاگر؛ ئایر
2. brazier مسگەر

Akk. išātu "fire"; pendû "moleخاڵ ,birthmarkنیشانەی زگماکی ,a red سور ?-speckled stone".

See ETCSL: izi=fire.

iziĝar [TORCH] [ئاگر؛ بڵیسە؛ شاپلێتە؛ مەشخەڵگری]

iziĝar [TORCH] (9x: Old Babylonian) wr. izi-ĝar "torch" Akk. dipāru

[1]				izi-ĝar (izi-gar)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				9			

1. torch (9x/100%) ئاگر یان ئاگریگرگری

Akk. dipāru "torch".

See ETCSL: izi-ĝar=torch.ئاگریگر

تێبینی: ئاوازی "ئزیگار (iziĝar)" و ئاگریگر وەک ئاواز و مانا و وێنە لەیەک نزیکن.

(ka - کا)

KA] CVVE [

KA [CVVE] (9x: Ur III) wr. KA "(compound verb verbal element)"

[1]	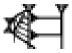	KA

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			9				

1. (compound verb verbal element) (9x/100%)

تێبینی "CVVE": کورتکراوەیە بۆ مانای "بێژەیی". بڕگەی "کا" (ka) "لە دوو دەنگ پێکهاتووە. لە کوردیدا بڕگەی "کا" مانایە بۆ "کوا؛ بکات؛ ئابزانم؛ با ."هەروەها پێدەچێت بڕگەی "کا" وەک بڕگەی "ئا"ی زوانی سۆمەری کە مانای "ئاو" دەگەیەنێت، لە بێژەیی زوانی مێزۆپۆتامیای چاخی بەردینەوە بۆ زوانی سۆمەری و کوردی وەک یەک مابێتەوە. چونکە خەتی مێخەکی سۆمەری درێژکراوەی نووسینی هێمایی و بیرکارییە، ئەو بنەمایەش لە هەردوو زوانەکەدا، هەروەها لە شێوەی ماناداں بە دوو فاقەیی زوانەکەیاندا، دەبینرێت. لێرەدا گونجاوە گریمانە بکەین، کە دەنگە بنەماییەکانی وەک "ئ، ک، د...هتد" ئاسۆیی و دەنگی "ا" ئەستونی بینراوە، بەو مانایەش بینین و بیستن لە گۆتندا بەرجەستەکراوە، هەر ئەو بنەمایەش ڕێگە خۆشکەر بووە، بۆ داهێنانی هێما و بیرکاری کە پاشان وەک دەرئەنجام سیستەمی پێوانەیی شمەک و تێگەیشتن لە جیاوازیی پێوانەکان پەرەی سەندووە.

ka'aDU] AGRICULTUREکشت؛ کێشت؛ کشت] [کشت؛ کشتوکاڵ؛ وکێل]چاندن؛ وکار

ka'aDU [AGRICULTURE] wr. ka-a-DU "an agricultural classification"

[1]		ka-a-DU

1. an agricultural classification هاوپۆلکردنی کشتوکاڵ

[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 131.

تێبینی: کشت: کشتوکاڵ؛ کشتوکێل؛ کشتوکا

= a [WATER] ئاو. = kag(kag2) [MOUTH] زار. = du [GO] ڕۆیشتن

kababum] SHIELD[قەڵخان؛ ئەسپەرە؛ مەرتاڵ] [

kababum [SHIELD] (2x: Old Babylonian) wr. kuška-ba-bu-um "shield" Akk. kabābu

[1]		kuška-ba-bu-um

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

تێبینی =kuš [SKIN] : کەوڵ؛ پێست

ئاوازی "ق" و "ک" لە کوردیدا جێگۆڕکێ دەکەن. بۆنموونە لە دێرینەوە مرۆڤ ئاژەڵی "کەوڵ" کردووە و کەوڵەکەی بۆ بەرگ و خۆپاراستن بەکاربردووە. ئاوازی "کوش" (kuš)ی سۆمەری و "کەوڵ"ی کوردی لەیەک نزیکن، هەروەها قەڵخانیش هەر بۆ خۆپاراستن بەکاربراوە.

kabduga] CHECKED[(١)خانە خانە؛ نەخشەی چوارگۆشەی تێدایە؛ (٢)دابینکراو؛ بەربەست کراوە] [

kabduga [CHECKED] (114x: Ur III, Old Babylonian) wr. kab2-dug4- ga "checked"

[1]	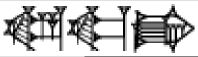	kab2-dug4-ga (kab2-du11-ga)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			113	1			

1. checked (114x/100%) خانە خانەی چوارگۆشەی

[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 194.

تێبینی: خانە:١) ماڵ؛ ٢) چوارگۆشە. چوار گۆشە: ١) چوارچمک؛ چوارسووک؛ چوارقولینچک ٣) لاکێشە؛ درێژکۆلە؛ چواربەر یان چوار شان کە هەر دوو بەری بە قەد یەک و بەرانبەر یەکن، وەکو خانە و خانووی قوڕین داهێنانی مێزۆپۆتامییەکان چاخی بەردین بووە. خانە (قاڵب) لە خشتەی قوڕین چوارگۆشەییانە یان لاکێشانە دروستکراوە. خانووی قوڕ لە دێرینەوە لە شێوەی چوارگۆشە یان لاکێشە دروستکراوە. ئاوازی "کابدوگا " (kabduga)و "قاڵب" مانان بۆ خانە و خانوو کە لە قوڕ دروستکراون.

kad] OPEN[کراوە] [
kad [OPEN] (6x: Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. kad-kad-ni "open"

[1]				kad-kad-ni			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

open (6x/100%) کراوە (ئاوەڵ)

ئاوازی 'کاد' kad' و 'کراوە' بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن و یەک ماناش دەگەێنن.

kag] MOUTH[کەپو؛ دەم] [
kag [MOUTH] (1329x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ka "mouth" Akk. pû

[1]	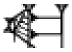			ka (kag_2)			
+	-0 (1262x/95%); $-ga_{14}$ (42x/3%); -ge (21x/2%); -ga (3x/0%); $-ge_5$ (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		40	740	499			1

1. mouth (1329x/100%)
Akk. pû "mouth"کەپ؛ دەم
[1991] P. Steinkeller, AuOr 9 227 n2.
See ETCSL: ka=mouth.

تێبینی: کاتێک ئاوازەکانی "کاگ(kag(ka" ی سۆمەری و "پو"(pû) ی ئەکەدی بە ئاوازەکانی "کەپۆ، کەپوو، کپ، پۆز (لمۆز)"ی کوردی بەراورد دەکەین، بەردەوامی مانا لە هەر سێ زوانەکادا وەک بەردەوامی زوانی مێزۆپۆتامیا دەبینین. هەروەها ئاوازی "کەپو" و "کاگ (kag)" "بەدەنگی "ک" دەست پێدەکەن.

kag bad] TALK[گوتن؛ قسەکردن؛ ئاخاوتن؛ دووان؛ پەیڤین؛ دەمەتەقێ؛ وت] [وویژ]
kag bad [TALK] (3x: Old Babylonian) wr. ka bad; ka ba; ka bar "to open the mouth; to talk" Akk. petû ša pī; pûm ša ana atwî
(kag[mouth] + bad[open]) (کەپوو + کردنەوە)

[1]	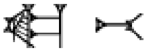			ka bad			
[2]	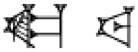			ka ba			
[3]	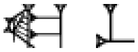			ka bar			
+	-0 (3x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to open the mouthدەمکردنەوە؛ گفتکردن
2. to talk گوتن
Akk. petû ša pī "to talk"; pûm ša ana atwî "to talk".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 128.
[1981] M. Cohen, Ershemmas 91-92, 173.

kag bal [TALK] [گوتن؛ کوتن]
kag bal [TALK] (6x: Old Babylonian) wr. ka bala "to talk" Akk. pûm ša ana atwî
(kag[mouth] + bala[turn]) (کەپوو + بادان)

[1]				ka bala			
+	-0 (6x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. to talk (وتن) کوتن
Akk. pûm ša ana atwî "to talk".

kag duh [OPEN THE MOUTH] [کەپو کردنەوە]
kag duh [OPEN THE MOUTH] (10x: Ur III, Old Babylonian) wr. ka duh "'to open the mouth'" Akk. pû petû (kag[mouth] + duh[loosen]) ((کەپوو + بەرەڵا (دەربازبوو))

[1]				ka duh (ka du_8)			
+	-0 (10x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			8	2			

1. 'to open the mouth' دەم کردنەوە
Akk. pû petû "'to open the mouth'".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 128-129.
تێبینی: ئاوازەکانی "کاگ دوو (kag duh)" و "کا دو(ka du8)" ی سۆمەری و "کەپو کردنەوە"ی کوردی لەیەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن.

KAGABA] CONTAINER[دەفر؛ قاپ؛ کاچانی] [
KAGABA [CONTAINER] wr. KA.GABA "a container"

[1]		KA.GABA

1. a container دەفرێک
[2001] G. Visicato and A. Westenholz, Fara Tablets 92.
تێبینی = gaba [CHEST]: سنگ = gaba [PLOW] . کێش (کێڵان)
ئاوازی "کاگابا" (KAGABA) سۆمەری و "کاچانی"ی کوردی لەیەک نزیکن، هەروەها وشەکانی "کەپوو؛ کادان؛ قاپ" لە کوردیدا هەر مانای دەفر دەگەیەنن.

kaguruk] SUPERVISOR[کارگێڕ؛ سەرکار] [
kaguruk [SUPERVISOR] (489x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III) wr. ka-$guru_7$ "granary supervisor" Akk. kagurrû

[1]				ka-$guru_7$			
+	-0 (457x/93%); -ka (19x/4%); -ke_4 (13x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		11	478				

1. granary supervisor (489x/100%) سەرکاری گەنجینەی دانەوێڵە
Akk. kagurrû "granary supervisor".
[1989] P. Steinkeller, SDU 199-200.
تێبینی: ئاوازی "کاگوررو(kagurrû)" ی سۆمەری و "کارگێڕ؛ کاکی گەورە، کەڵگا"ی کوردی مانان بۆ وێنەی "سەرکار"ی، هەروەها ئاوازی "کا(ka)" ی سۆمەری مانایە بۆ "کەپو"، لەم ڕوانگەیەشەوە سەرکار وەک سەرکردە فەرمان دەدات (دەم بەکار دەهێنێت).

ka'inima] FORMULA[گەڵاڵە؛ گەڵاڵکردن؛ قاڵبی دارشتن] [
ka'inima [FORMULA] wr. ka-inim-ma "incantation formula" Akk. ?

[1]	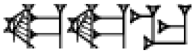	ka-inim-ma

1. incantation formula (زوانەوان ؛ قاڵبی دارڕشتن، قاڵبی دارڕشتنی دوعا) ڕێژە
Akk. ?. incantation
See ETCSL: [ka-inim-ma=eloquence]؛پاراوی زوان ڕەوانبێژی
[ka-inim-ma=incantation formula].
کۆمەڵە وشەیەک (وەک دۆعا) ئەفسونگەرانە دەوترێت
kag [MOUTH] =کەپو = gu [VOICE] .گوتن =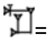 ma [SHIP] .گەمی(بەلەم).
ئاوازی "کا" (ka) بە مانای کەپو، ئاوازی "گو" (gu) بە مانای گوتن، ئاوازی "ما" (ma) بە مانای "بەلەم"، کاتێک وەک وێنەی مێخەکە بە وشە کوردییەکان بەراوردیان دەکەین، بیرکارییانە شێوە وەک هێما بۆ قاڵبی دارشتن بەدی دەکەین.

kakaku] PROFESSION[کارا] [
[kakaku] [PROFESSION] (75x: Ur III) wr. kak-a-ku_5; ^{lu_2}kak-a-ku_5 "a professional term" Akk. mupettû

[1]				kak-a-ku_5			
[2]				^{lu_2}kak-a-ku_5			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			74				
[2]				1			

1. a professional term (75x/100%)زاراوەی پیشەیی
Akk. mupettû.
[1989/90] J. Bauer, AfO 36/37 81.
[1989] G. Selz, AWEL 72.
تێبینی :وشەی "کارکو" لە کوردیدا مانایە بۆ: ١ (کاری بەهرەدەر؛ ٢) کارا. ئاوازی "کاکاکو"(kakaku) "ی سۆمەری و "کارکو"ی کوردی لەیەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن.

kal] RARE[کەم (دەگمەن)] [
[ka l] [RARE] (389x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. kal "(to be) rare, valuable" Akk. aqāru

[1]	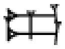			kal			
+	-0 (287x/74%); -la (90x/23%); -le (12x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6	220	98			

1. (to be) rare دەگمەن (بێ) ، valuable (کەم) دانسقە (389x/100%)
Akk. aqāru "to be(come) rare, preciousنایاب ".
See ETCSL: [kal=to be rare]بێ وێنە کەم

kalaga [STONE] [بەرد؛ کوچک؛ کوچگ؛ کەڤر؛ کەموو؛ کەر]
[kalaga] [STONE] (1x: Old Babylonian) wr. ^{na_4}kalag-ga "type of stone"

[1]	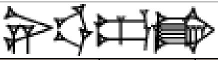			^{na_4}kalag-ga			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. type of stone (1x/100%) جۆرێک لە بەرد
See ETCSL: [kalag-ga=type of stone].
تێبینی: ئاوازی "کەلا"ی کوردی بە مانای بەردی "مەرمەر" دێت. هەروەها قەڵا (کەڵا) لە دێرینەوە لە بەرد

دروستکراوە. دیوارەکانی پەرسگای گوبەکلی تەپە بە بەرد هەڵچنراوە .بەردی مەرمەڕ ئاسانتر لە بەردی دی بۆ بەکاربردنی بینا بە کاربراوە .مرۆڤیش لە دێرینەوە بەردی بە گوێرەی جیاوازیەکانی بۆ مەبەستی جیاواز بەکاربردووە .پێدەچێت "کەلا"ی کوردی هاوتا بێت بە "کالاگا(kalaga)" ی سومەریی، هەروەها گەر کەڵەگای کوردی سروشتیانە وەربگرین، ئەوسا لە مانای بەهێزی کە خۆگرتنە نەک خۆبەزلزانە تێدەگەیەنێت.

kalak] TRENCH[کەناو؛ کەند؛ کەندەک؛ خەندەک] [
kalak [TRENCH] (7x: Lagash II, Old Babylonian) wr. gala$_3$; gala$_4$; gala$_5$; kala$_3$; ki- la$_2$ "excavation, trench; storeroom" Akk. kalakku

[1]	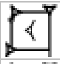	gala$_3$
[2]		gala$_4$ (kala$_4$)
[3]	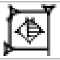	gala$_5$
[4]	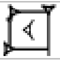	kala$_3$
[5]		ki-la$_2$

1. excavation, trench (7x/100%)کەن ؛ هەڵکەنراو
2. storeroom (کۆگا؛ گەنجینە) کادان
Akk. kalakku "excavation, trench".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 36; 44.
See ETCSL: ka-al=pit (spoil). (بۆگەن پێکردن)لەکەڵکخستن
تێبینی: ئاوازی "کالاک (kalak) "ی سۆمەری و "کەناو؛ کەند؛ کەندەک"ی کوردی بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن، هەروەها پێدەچێت وشەی کەڵەک هەر درێژکراوەی ئەو مانایە بێت، کە چۆن کەڵەک لە شاخدا ڕێ لە دارمانی گڵ دەگیرێت، بە هەمان شێوە بۆ مانای ڕێگری لە ئاو بەکاربرابێت، جگە لەوە پێدەچێت وشەی کەڵەک کە بۆ پەڕینەوە بەکاربراوە، هەر لەو وێنە و مانایەدا پەیوەند بە ئاوەوە بووبێت، ئەوەش پشتگیری لە هاوکێشەی "ئاواز + وێنە = مانا "لە وشەی کوردی و سومەریدا دەکات.

kalam] LAND[خاک (ئاخ)؛ زەمین] [
kalam [LAND] (704x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. kalam; ka-na-aĝ$_2$; ka-naĝ "the Land (of Sumer)" Akk. mātu

[1]	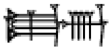	kalam
[2]		ka-na-aĝ$_2$ (ES)
[3]	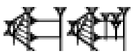	ka-naĝ (ES)
+	-ma (553x/79%); -0 (151x/21%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		17	61	609			
[2]				14			

Akk. mātu "land, country". "خاک، وڵات"
See ETCSL: kalam=the Land.
تێبینی: ئاوازی" کالام(kalam) "ی سۆمەری و "کاڵمەکاڵ"ی کوردی زۆر لەیەک نزیکن. "کاڵمەکاڵ" مانایە بۆ ئەو زەوییە کە بڕێکی داچێندراوە و بڕێکی دیکەی بە بەیار ماوەتەوە، تا ئەمڕۆش ئەو شێوەیە جێی کێڵراو و نەکێڵراوە لە ناوچە شاخاویەکانی کوردستانی ئێمەدا هەیە .لێرەدا بەردەوامی شانوێ کارکردنی جوتیاری دێرین و سەردەم دەبینین. هەروەها وشەکانی "کاڵین؛ کێڵان؛ کاڵیان؛ کاڵە؛ کاڵای؛ کاش؛ هێڵدان" مانان بۆ جووتکرن، کە لەزەویدانی گاسنە. بۆ نموونە ئاوازی" کی(ki) "ی سۆمەری مانایە بۆ جێ، کە خاکە (زەوییە)، هەروەها وشە کوردییەکانی "کەل و کەن و کێو"یش مانان بۆ جێگە.

kamkammatum] EARRING[گواره؛ گۆشیار ؛ گوارکه؛ گووشپاره؛ گوهارکگهار ؛ گار] [

kamkammatum [EARRING] (30x: Ur III, Old Babylonian) wr. kam- kam-ma-tum "earring" Akk. anşabtu

[1]				kam-kam-ma-tum			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			27	2			

1. earring (30x/100%)خشڵێ کە دە گوێ دەکرێ

Akk. anşabtu "earring".

kaman [WORK] [کار]

kaman [WORK] wr. ka-ma-an "irrigation work"

[1]		ka-ma-an

1. irrigation work کاری ئاودێری

KAmuš [WORM] [کرم]

KAmuš [WORM] (1x: Ur III) wr. KA-muš "tooth worm" Akk. tûltu

[1]				KA-muš			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. tooth worm (1x/100%)ددانی کرمی

Akk. tûltu "worm".

تێبینی: ئاوازی کرم و "کاموش" (KAmuš) "بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

KANE] BLAZE[کڵپە] [?

KANE [BLAZE?] (1x: Old Babylonian) wr. |KA×NE| "to blaze?"

[1]	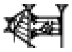			|KA×NE|			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to blaze? (1x/100%) گڕ

See ETCSL: KA×NE=to blaze?

kanšaša [OVERPOWERING] [کۆڵێپێدان]

kanšaša [OVERPOWERING] wr. ka-an-ša-ša; ga-an-ša-ša "overpowering" Akk. muktaššaššu

[1]		ka-an-ša-ša
[2]		ga-an-ša-ša

1. overpowering بەزاندن؛ شکاندن؛ تێشکاندن

Akk. muktaššaššu "overpowering

تێبینی kag(kag_2) [MOUTH] = کەپۆ: = gu [VOICE] گوتن.

an [SKY] = ئاسمان. [MILK] ga = شیر.

"ša"inner body; heart; in, inside = ناوەوەی گیان؛ دڵ؛ لە، ناوەوە.

ئەگەر "کۆڵێپێدان" وەک برگەکانی "کۆڵ - پێ - دان" هاوتا بە دارشتنی برگەیی (ša-ša-ga-an) وەربگرین، ئەوسا دەبینین کە چۆن هەردوو زوانەکە پشتیان بە هێما و بیرکاری بەستووە.

karam] HEAP[کەڵەکە] [

[karam](#) [[HEAP](#)] wr. karam "heap, ruin mound" Akk. karmu

[1]		karam

1. heap کەڵەکەبوون, ruin mound کاول

Akk. karmu "heap, (ruin) mound".

تێبینیی: تا ئەمڕۆ لە کوردستاندا لێرە و لەوێ زۆر گردی بچووک وەک "کەڵەکە"ی خانووی داڕوخاوی دێرین دەبینرێن. ئاوازی "کارام" (karam) و "کەڵەکە" بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

kasu] GOBLET[کاسە (دەفری ئاو خواردنەوە)؛ کووچەڵە] [

[kasu](#) [[GOBLET](#)] (4x: Old Akkadian, Ur III) wr. gu$_2$-zi; ^{dug}KU.ZI; ^{dug}gu$_2$- zi; ^{dug}ka-a- su; ^{dug}KA.ZI "goblet; bowl" Akk. kāsu

[1]		gu$_2$-zi
[2]		^{dug}KU.ZI
[3]	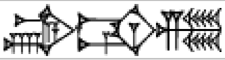	^{dug}gu$_2$-zi
[4]		^{dug}ka-a-su
[5]	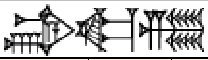	^{dug}KA.ZI

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[[1]](#)			4				

1. goblet [(4x/100%)](#) ١) کاسە؛ ٢) پەرداخی لاسکدار

2. bowl تاسە (قاپێکی قوڵ)

Akk. kāsu "bowl".

[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 39; 54.

تێبینی: ئاوازی "کاسو" (kasu) "سۆمەری و "کەسو" (kāsu)ی ئەکەدی و "کاسە" کوردی لەیەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن. پێدەچێت "کاسە"ی ئاو مانای لە کاسەی سەرەوە وەرگرتبێت، کە سروشتیترین شت بووە، کە مرۆڤ پێش نیشتەجێبوونی مرۆڤ بۆ ئاو خواردنەوە بەکاریبردبێت.

kašu] PART[کەرت؛ بەش] [

[kašu](#)[[PART](#)] (2x: Old Babylonian) wr. ^{geš}ka-šu$_2$ "part of plough"

[1]		^{geš}ka-šu$_2$ (^{geš}ka-šu$_2$)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[[1]](#)				2			

1. part of plough [(2x/100%)](#) بەشێک لە هەوجار

[1994] M. Civil, Farmer's 80.

See ETCSL: [ka-šu$_2$=part of plough](#).

katar sil [PRAISE] [کیشان]

[katar sil](#)[[PRAISE](#)] (3x: Old Babylonian) wr. ka-tar si-il "to praise" Akk. dalīlī dalālu ([katar[cvne]](#) + [sil[split]](#))

[1]		ka-tar si-il
+	-0 ([3x/100%](#)).	

1. to praise نرخ لەسەر دانان

Akk. dalīlī dalālu "to praise".

تێبینی: ئاوازی "کاتار سیل (katar sil) "و "کیش" بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن و بە مانای گران دێن. ئاوازی "گران" بە مانای وەزن و نرخی بەرز دێت.

ka'usa] FUNCTION[کار] [

ka'usa [FUNCTION] wr. ka-us₂-sa "a function or profession" پڕاو

[1]	ka'usa	ka-us₂-sa

1. a function or profession کار یان کارزان (کارامە؛ کاربین)

تێبینی = kaman[WORK] :کار .

ka'usa [FUNCTION] = کار.

سۆمەرناسەکان ئاوازی ئەو دوو مێخەی سەرەوەیان بە "کامان" (Kaman) و "کاووسا" (ka'usa) خوێندۆتەوە و بە مانای "کار"ی کوردی دێن.

kešda] ROOFING[کەرسەی سەربان] [

k ešda [ROOFING] (1x: Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}keš₂-da "roofing, top story" Akk. taşliltu

[1]	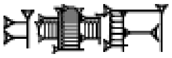	^{ĝeš}keš₂-da					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. roofing, top story (1x/100%) سەرگرتنی خانوو؛ باڵەخانە

Akk. taşliltu.

kezer [HAIRSTYLE] [قژ داهێنان]

kezer [HAIRSTYLE] (2x: Old Babylonian) wr. ke-ze₂-er "hairstyle"

[1]				ke-ze₂-er			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

hairstyle (2x/100%)قژ داهێنان

تێبینی: وشەکانی "کەزی؛ کەزیە؛ گێسی؛ گیسک؛ گجک" مانان بۆ قژ و زولف، جگە لەوە ئاوازی "کیزیر " (kezer)ی سۆمەری و گێسی کوردی زۆر لەیەک نزیکن.

ki] PLACE[جێگەی] [

ki [PLACE] (32379x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. ki "place; ground, earth, land; toward; underworld; land, country; lower, down below" Akk. ašru; erşetu; mātu;qaqqaru; šaplû

[1]			⁽⁾ki (gu₁₄)				
+	-0 (32377x/100%); - (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		282	29607	2433		1	27

1. place (32373x/100%) جێگەی (شوێن)
2. ground, earth, land (3x/0%) بناغە، خاک، ئەرز (زەوی)
4. underworld ژێرەوەی دنیا (گۆڕ)
5. land, country خاک، وڵات
6. lower, down below خوارەوە، خواری خوارەوە

Akk. ašru "place,site"; erşetu "earth,land"; mātu "land, country"; qaqqaru "ground, earth"; šaplû "low(er)".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
[1992] M. Sigrist, Drehem 101; 185-187.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 17.
See ETCSL: ki=place.
تێبینی: ئاوازی "کی (ki) "لە بڕگەیەکی دوو دەنگی پێکهاتووە. سۆمەرناسەکان ئاوازەکەیان بەو مانایانەی سەرەوە بۆ وێنەی مێخەکە داناوە. کاتێک ئاوازی "کی"ی سۆمەری بە "جێ"ی کوردی لە ڕووی مانا و وێنەوە بەراورد دەکەین، نزیکیی هەردووکیان لەیەکتردا دەبینین .هەروەها کەل، کەن، کیو، کوڕ لە کوردیدا جێگەن و لە هەمانکاتدا واتەکانی وەک ئەرز، ئاسمان و ئەستێرە لە کوردی و سۆمەریدا هێمان بۆ جێ _ کێ و بەو مانایەش جێ و کی مانای ئەرز خوارەوە و ژێرەوە دەگەێنێت. بەواتەیکی تر ئەرز، خوارەوە، ژێرەوە (گۆڕ)، لە واتای کی سومەری و جێ کوردییە ماناکەی لە وێنەی دووفاقەی“ زمانeme”/وە وەرگرتووە.

ki deg] PECK[(کۆکردنەوە) دەنوک لێدان] [
ki deg [PECK] (5x: Old Babylonian) wr. ki deg_x(RI) "to peck the ground, to glean" Akk. uţţita ulaqqit
(ki[place] + deg[collect])(جێ + کۆکردنەوە)

[1]	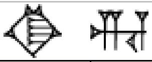			ki deg_x(RI)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2				

1. to peck the ground دەنوک لە خاک دان , to glean (کۆکردنەوە) چینەکردن
Akk. uţţita ulaqqit.
[2004] N. Veldhuis, Nanše 140-141.
[1988] M. Cohen, CanLam 173.

ki hur [SCRATCH] [(١)خوراندن (٤ چنگ لێدان؛ ٣ ڕووشاندن؛ (٢ کڕاندن؛]
ki hur [SCRATCH] (7x: Old Babylonian) wr. ki hur "to scratch the earth" Akk. ?
(ki[place] + hur[scratch])(جێ + کڕاندن)

[1]	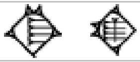			ki hur			
+	-0 (7x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to scratch the earth دان چنگ لە ئەرز

ki kiĝ [SEEK] [کنە؛ گەڕان]
ki kiĝ [SEEK] (16x: Old Babylonian) wr. ki kiĝ$_2$ "to seek; to look after" Akk. ašra še'û
(ki[place] + kiĝ[seek])(جێ + گەڕان)

[1]				ki kiĝ$_2$			
+	-0 (16x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to seek گەڕان بۆ
2. to look after چاو بۆ گێڕان
Akk. ašra še'û.
[2004] N. Veldhuis, Nanše 139.
[1989] P. Michalowski, Lamentation over Sumer and Ur 71-72.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 26.

ki la [DIG] [هەڵکەندن]

ki la [DIG] wr. ki la_2 "to dig" Akk. ?

(ki[place] + la[hang]) (جێ + هەڵواسین)

[1]	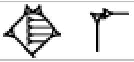	ki la_2

1. to dig هەڵکۆڵین

Akk. ?.

تێبینی: سۆمەرناسەکان "کی لا(ki la)" یان بە مانای هەڵکەندن ڕاڤەکردووە و وشەکەیان لە وێنەی "جێ + هەڵواسین"ـەوە وەرگرتووە. "جێ + هەڵواسین" وێنەیە بۆ بەرزکردنەوەی ئەرز بە گاسن. کەواتە ئەرزەکە فشۆڵ بووە و هەوا چۆتە ژێرییەوە. ئەمڕۆ ساغ بۆتەوە، کە مێزۆپۆتامییەکانی سەروو تەکنیکی کێڵانیان لە چاخی بەردیندا گۆڕان پێداوە، کەواتە وشە و کردارەکە بەیەکەوە داهێنراون. برگەی "کی لا(ki la)"ی سۆمەری و "کێ- لان"ی کوردی ئەو مانایە پشتڕاست دەکەنەوە. بۆیە گونجاوە، کە ئەو پرسیارە بوروژێنین، کە داخۆ وشەی "کی لا" و "کێڵان" مانایان بە بیرۆکەی "کولتور (culture)" "زوان و کێڵان نەدابێت زوانی لاتینی ئەو بیرۆکەیە وەک "کۆلێر (colere)" "گۆکردبێت.

ki la] FALL TO THE GROUND[کەوتن؛ گلان] [

ki la [FALL TO THE GROUND] (25x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ki la_2 "to fall to the ground" Akk. napalsuhu

(ki[place] + la[hang])(جێ + هەڵواسین)

[1]	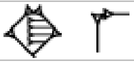	ki la_2
+	-0 (25x/100%).	

1. to fall to the ground بە ئەرزدا کەوتن

Akk. napalsuhu "to fall to the ground, squat کرنووش بۆ بردن, grovelهەڵتووتان "

تێبینی: سۆمەرناسەکان مێخی( ) یان بە مانای کێڵان و کەوتن ڕاڤەکردووە. لە کرداری کێڵاندا گڵە کێڵراوەکە، هەڵواسراوانە لەسەر یەک دەوەستێت و هەوا ئاسان بە نێویدا ڕەت دەبێت، ئەوجا بەدوای تووچاندن و ئاودانداگڵەکە دادەکەوێت. مێخەکە و وشە کوردییەکان ئەو مانایە دەگەیەنن. ئاواز و وێنە و مانای کێڵان و کەوتنی کوردی و وشە سۆمەرییەکە لەیەک وێنەوە نزیکن و مانای سەرەتا و کوتایی دەگەیەنن، جگە لەوە هاوشێوەی وشە و بیرۆکەی" زوان "eme/ڕەمخساون.

ki sub] PROSTRATE ONESELF[کڕنوش بردن] [

ki sub [PROSTRATE ONESELF] (9x: Old Babylonian) wr. ki su-ub "to prostrate oneself" Akk. šukênu

(ki[place] + sub[rub])(جێ + کڕان)

[1]	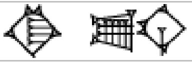	ki su-ub
+	-0 (9x/100%).	

1. to prostrate oneself مل کەچ کردن

Akk. šukênu "to prostrate os,.".

[2001] P. Attinger, ZA 91 141 n44.

ki sub [PROSTRATE ONESELF] [کڕنوش بردن]

ki sub [PROSTRATE ONESELF] (9x: Old Babylonian) wr. ki su-ub "to prostrate oneself" Akk. šukênu

(ki[place] + sub[rub]) (جێ + کڕان)

[1]	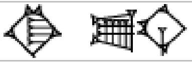	ki su-ub
+	-0 (9x/100%).	

1. to prostrate oneself مل کەچ کردن

Akk. šukênu "to prostrate os,.".

[2001] P. Attinger, ZA 91 141 n44

ki sur [MARK A BOUNDARY] [هێڵ کێشان]

ki sur [MARK A BOUNDARY] (5x: Old Babylonian) wr. ki sur "to mark a boundary" Akk. ?

(ki[place] + sur[press])((جێ + گوشین (زۆر لێکردن)

[1]	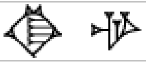	ki sur
+	-0 (5x/100%).	

1. to mark a boundary سنور کێشان (کێر) یان خەتی کێشان

Akk. ?.

تێبینی: ئاواز و مانای "کی سور(ki sur) "ی سۆمەری و "سنور-کێشان"ی کوردی هێمان بۆ کرداری "سنور" کێشان و "شوورا" دروستکردن، جگە لەوە پاش و پێش لە نووسینی مێخەکە و وشە کوردییەکاندا دەبینین، هەروەها ئەوەش زانراوە، کە نووسینی مێخی لە سەرەتای سەرهەڵدانیدا لە سەرەوە بۆ خوارەوە دەنووسرا و پاشان لە ڕاستەوە بۆ چەپ نووسرا.

ki tum] BURY[کاشتن؛ کاڵەی؛ کێڵان؛ ناشتن؛ نێژتن؛ چاندن؛ چکاندن] [

ki tum [BURY] (11x: Old Babylonian) wr. ki tum_2 "to bury" Akk. qebēru

(ki[place] + tum[suitable])

[1]		ki tum_2

1. to bury (8x/73%) ناشتن (مردوو)؛ کردن بەژێر خاکەوە

Akk. qebēru "to bury". ناشتن

[1990] P. Steinkeller, Iraq 52 21 n29.

See ETCSL: tum_2=to bury

تێبینی = ki [PLACE] :جێ = tum [SUITABLE] گونجاو؛ شیاو؛ لە بار.

ئاوازی "قیبیرو" (qebēru)ی ئەکەدی و "قەبر"ی کوردی لەیەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن. هەروەها هاوشێوەیی هەیە، لە نێوان ئاوازی "کی توم" (ki tum)ی سۆمەری و "کاشتن؛ کارتش؛ کارتەن"ی کوردیدا، کە تووکردنە(ناشتنە یان چاندنە).

ki za] BOW DOWN[کڕنووش بردن] [

ki za [BOW DOWN] wr. ki za "to bow down" Akk. šukênu

[1]		ki za

1. to bow down کڕنووش بۆ بردن (چەمانەوە)

Akk. šukênu "to prostrate os".بەدەم دا یان بە پشتدا ڕاکشا؛ ملکەچ

kib [WHEAT] [گەنم]

kib [WHEAT] (599x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. gig; gib "wheat" Akk. kibtu

[1]				gig			
[2]	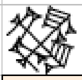			gib			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		72	525	2			

1. wheat (599x/100%) گندم

See:u gana kib dug.

Akk. kibtu "wheat".

[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 6 n1.

[1985] M. Stol, BSA 2 127.

[1984] K. Maekawa, BSA 1 76.
[1984] M. Powell, BSA 1 56-58.
See ETCSL: gig=wheat.

تێبینی gilim [CROSS] = خاچ:
دێرینترین چاندنی گەنم لە باکوری کوردستان دۆزراوەتەوە و دەگەرێتەوە بۆ دوانزەهەزار ساڵ لەمەوبەر. سۆمەرناسەکان گەنمیان بە "کیب" (kib)، "گیگ" (gig) یان "گیب" (gib) گۆکردووە، کە پێکرا لە گۆکردنی گەنم نزیکن. هەروەها مێخی ( ) بە مانای "خاچ"یش بەکاربراوە. کاتێک بیر لە بەکاربردنی وێنەی مێخەکە و داچوونی تۆو و هەڵسانی گوڵەگەنم و شەکانەوە بە لای راست و چەپدا دەکەینەوە، ئەوسا لە وێنەکەی وەک کرداری خاچیانەی نوێژ تێدەگەین، کە مانای لە سوپاس ئاو و هەتاوییەوە وەرگرتووە. تۆو و گەنم و گوڵگەنم هاوشێوەی بوونن و ئاسویی و ئەستوونیانە وەکو کردگارییەکەی ئاو و هەتاو مانای سروشتی و گەردوونی لە خۆ دەگرن. پێدەچێت داپیر و باپیرە جوتیارەکانیش ئەو روانگەیەیان بۆ بوونی ئاو و تۆو و نەوە هەبووبێت، ئەوش لە خۆ خوێندنەوەدا وەک مانای زوانی گۆشتی (سروشتی) بۆ گفتوگۆیی (گەردوونی) گۆررابێت. هەروەها لە بزوتنەوەی نوێژدا وێنەی خاچ وەک دەستجووڵانی مەسیح لەسەر رووبەری گیان، یان هەستان/دانیشتن و وەرچەرخان بۆ لای راست و چەپ لای یەهودی و موسلمان دەبینرێت. بەڵام نوێژی خاچی لەگەڵ سەرهەڵدانی ئیمپراتوری رەهای دین و دونیادا لە خوێندنەوەی سروشتییەوە / گەردوونییەوە گۆررا بۆ لۆژیکی ئایدیال و مێتافیزکی خۆ بەزلزانین، هەروەها پەیوەندی مرۆڤ و خودا لە خۆشەویستییەوە وەک خودناسین و خوداناسین گۆررا بۆ پەیوەندی کوێلەیی مرۆڤ و خودی رەهایی داوای بەجێگەیاندنی فەرمانی کردووە. گۆرانەکە هاوتایە بە گۆرانی شار-دەوڵەت بۆ ئیمپراتۆر و بەرزنرخاندنی دەستەڵات وەک فەرمان. لەگەڵ ئەوەشدا دەستەڵاخوازە دینیەکان بەردەوامیاندا بە بزوتنەوەکانی نوێژ خاچیانە داوە و ئەوەش بۆ بەهێزی نەریتی سوپاس گوزاری تۆو(ئاو _ نەوە) یان تۆو(گەنم _ نان) کە هەتاوییە دەگەرێتەوە.

kibid [BACKSIDE][کەفەڵ]
kibid [BACKSIDE] (3x: Old Babylonian) wr. ki-bid3 "backside, ass"

[1]				ki-bid3			
+	-da (2x/67%); -0 (1x/33%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. backside, ass (3x/100%)(گووپی قنگ) سمت، پاشەڵ
See ETCSL: ki-bid3=backside.کەماخ؛ کلۆت؛ پاشل

kibiKAK [BANQUET] [ژەمێک خواردنی نایاب]
kibiKAK [BANQUET] (1x: Old Babylonian) wr. KI-BI-KAK "banquet" Akk. qerītu

[1]				KI-BI-KAK			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. banquet (1x/100%)ئاهەنگی رەسمی نان خواردن
Akk. qerītu "banquet, feast".
تێبینی: ئاوازی "کیبیکاک(kibiKAK)"ی سۆمەری و "کەباب"ی کوردی لەو مانایەوە نزیکن کە سۆمەرناسەکان بە "ژەمێک خواردنی نایاب" راڤەیانکردووە.

kid] CUTکەرت] [کوت؛ کردن[برین؛ کردن
kid [CUT] (6x: Old Babylonian) wr. kid7 "to cut, fell" Akk. nakāsu

[1]	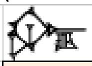		kid7				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]				3			

1. to cut, fell (6x/100%)بڕین؛ کەوتن
Akk. nakāsu "to cut, fell".
See ETCSL: kid₇=to cut.

تێبینی: ئاوازی "کید(kid)"ی سۆمەری و "کوت" و "کەرت"ی کوردی لەیەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەن.

kid] DEMOLISH[کاولکردن] [
kid [DEMOLISH] wr. kid₇ "to demolish; to scratch" Akk. naqāru

[1]	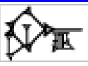	kid₇

1. to demolish کاولکردن
2. to scratch (ڕنین) کڕان
Akk. naqāru "to demolish".

تێبینی: ئاوازی "کید(kid)"ی سۆمەری و وێنەی مێخەکە ( ) بەرانبەر ئاواز و وێنە و مانای "کوت" و کوتکوتکردن" بەلایەک و "کاولکردن" بەلایەکی دی دەوەستێتەوە. وشەکانی کوت، کاول، کرتاندن، بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن و ماناکایان هێمایی و بیرکارییانە داهێنراوە. ئاوازی "کەت(cut)"ی ئینگلیزی بەگوێرەی فەرهەنگی ئۆکسفۆرد لە "کوتتە(kutte)"ی ئەڵمانیەوە وەرگیراوە. ئاوازە ئەڵمانیەکە و "کوتکوت"ی کوردی لەیەک نزیکن، لێرەشدا پێدەچێت وشەکە لە زوانی کوردی دێرینەوە یان مێزۆپۆتامییەوە هاتبێتە نێو زوانی ئەڵمانییەوە. هەروەها دەبینین، کە ئاوازی "کید(kid)"ی سۆمەری بەرانبەر ئاوازی "ناقرو (naqāru)" ئەکەدی دانراوە. کاری نەقاری وێنەیە بۆ "کوتکوت"کردنی بەرد .

kidur] STOOL[کورسی] [
kidur [STOOL] wr. ki-dur₂ "stool" Akk. kiturru

[1]		ki-dur₂

1. stool (سەنگەڵی) سەندەڵی
Akk. kiturru.
[1993-1997] W. R"ollig and H. Waetzoldt, RlA 8 329.

تێبینی: کاتێک ئاوازی "کیدور (ki-dur)" وەک دوو بڕگەی "کی" و "دور" لە بەراورد بە مانای "جێ" و "دوا"وە وەردەگرین، ئەوسا دەبینین، کە "کورسی" و "کیدور" مانایان لە وێنەی سروشتییەوە وەرگرتووە.

kigula] DESTITUTE[کلۆڵ؛ کەم دەرامەت] [
kigula [DESTITUTE] (4x: Old Babylonian) wr. $^{lu}{}_2$ki-gul-la "destitute person"

[1]					$^{lu}{}_2$ki-gul-la		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. destitute person (4x/100%) مرۆڤی کەم دەرامەت

تێبینی = lu [PERSON] :کەس (مرۆڤ وەک تاک) = ki [PLACE] .جێ.
gul [DESTROY] 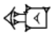 = کاولکردن. la [HANG] = هەڵواسراو (مەمرە و مەژی).
کاتێک ئاوازی "کیگولا" (kigula)ی سۆمەری و "کلۆڵ" یان "کەمدەرامەت'ی کوردی بە مانای بەشەکانی مێخەکە بەراورد دەکەین، دەبینین مانای مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردییەکە هێمایی و بیرکارییانە بۆ باری ژیان.

kiĝ] SEEK[گەڕان] [
kiĝ [SEEK] (108x: Old Babylonian) wr. kiĝ₂ "to seek" Akk. pâru

[1]		kiĝ₂ (kin)

+	-0 (92x/85%); -ĝa2 (15x/14%); -ĝe26 (1x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				46			

1. to seek (108x/100%) بۆ گەڕان؛ گەڕان؛ بە شوێندا گەڕان
Akk. pâru "to seek".
[1989] P. Michalowski, Lamentation over Sumer and Ur 71-72.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 15; 26.
See ETCSL: kiĝ2=to seek.

kiĝ [WORK] [کار]
kiĝ [WORK] (1111x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. kiĝ2 "to work"

[1]		kiĝ2 (kin)					
+	-0 (1094x/98%); -ĝa2 (17x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		217	747	134			3

1. to work (1111x/100%) کار
See ETCSL: kiĝ2=work.
تێبینی: مێخی ( ) بە "کیخ" (kiĝ) و "کین" (kin) "گۆکراوە و بەرانبەر مانای "کار" دێت. هەروەها وشەی "کر"ی کوردی لە دوو برگەی دەنگی پێکهاتووە و بە مانای "تەنراو" دێت، کە کارە.

kiĝal] LAND[خاک] [
kiĝal [LAND] (57x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ki-ĝal2; kankal "threshing floor; uncultivated land" Akk. maškanu

[1]	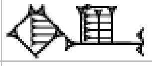	ki-ĝal2 (ki-gal2)					
[2]		kankal					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	45	2			

1. threshing floor (57x/100%) خاک (جێ) کوتانی خەرمان (جێ خەرمان)
2. uncultivated land خاکی نەکێڵراو
Akk. maškanu "place of putting; threshing floor; place".
[1989] P. Steinkeller, SDU 123-125.
See ETCSL: ki-ĝal2-la=site.

kiĝara [SUBSTITUTE] [جێگر؛ جێگەنشین؛ جێگار؛ جێنشین]
kiĝara [SUBSTITUTE] (2x: Old Babylonian) wr. ki-ĝar-ra "substitute"

[1]		ki-ĝar-ra					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. substitute (2x/100%) جێگر
See ETCSL: ki-ĝar-ra=substitute.

تێبینی= ki [PLACE] جێ: = . ra [BEAT] لێدان؛ کوتان = ĝar [PLACE] جێ.
ئەگەر بەراوردی ئاواز و مانای هەر سێ بەشەکەی مێخەکە بکەین، ئەوا ئاوازەکانی "کی" (ki)، "را" (ra) و "گار"

دەبینین و ئاوازەکان نزیکن لە ئاواز و مانای "جێگر"ی کوردی کە هێمایە بۆ هەمان مانا. (ĝar)

ki'inimak] WITNESS[گەواهی؛ گۆڤانی] [
ki'inimak [WITNESS] wr. ki-inim-ma "witness"

[1]	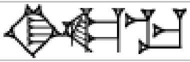	ki-inim-ma

1. witnessشایەتی؛ گۆڤنی؛ ستو؛ ستووف؛ گوزارشی نووسراو یان زارەکی لەسەر ڕووداوێک
See ETCSL: ki-inim-ma=witness.

KIKAL [BOTTOM] [بن، ژێر]
KIKAL [BOTTOM] (1x: Old Babylonian) wr. KI.KAL "chariot platform; bottom of a leather bag; sole of a shoe" Akk. sassu

[1]	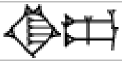	KI.KAL

1. chariot platform (1x/100%) جێ دانیشتن لە گالیسکەدا
2. bottom of a leather bag بنەوەی کیسەی چەرم
3. sole of a shoe پاژنەی قونەر
Akk. sassu "base".
[1968] M. Civil, JAOS 88 10.
See ETCSL: KI.KAL=chariot platform.

تێبینی= ki [PLACE] : جێ؛ جێگە = kal [RARE] . کەم؛ دەگمەن.

KIKAL] GRASSES[گژوگیا] [
KIKAL [GRASSES] wr. KI.KAL "a writing for different types of grasses"

[1]	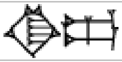	KI.KAL

1. a writing for different types of grasses بۆ گژوگای جیاواز نووسراوە

KIKAL [LAND] [خاک]
KIKAL [LAND] (5x: Old Babylonian) wr. KI.KAL "a writing for different types of land"

[1]		KI.KAL

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. a writing for different types of land (5x/100%) بۆ خاکی جیاواز نووسراوە
See ETCSL: KI.KAL=writing for different types of land.
تێبینی: مێخی ( ) بە مانای گژوگیا و خاک هاتووە و ئەو مانایە لە مێخەکەدا پارێزراوە، لێ لە وشە کوردیەکەدا تەنها مانای هێمای دەبینرێت. خاک جێگەیە بۆ گژ و گیا وەک سەرەتا و کۆتایی، هەروەها هێمایی و بیرکارییە، ئەوەش بۆ دارشتنی "زوان eme/دەگەڕێتەوە"، کە لە گوتندا مانای بە بینینین و بیستن داوە.

kikid] PLACE[شوێن؛ جێ] [
kikid [PLACE] (1x: Old Babylonian) wr. ki-kid "matted place"

[1]		ki-kid

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. matted place (1x/100%) جێ چروچنگ لەیەک داو و پەستراوە
See ETCSL: ki-kid=place of mat.

تێبینی: ki [PLACE]= جێ: kid [MAT] = حەسیر.
مرۆڤ لە دێرینەوە خانووی لە قوڕ دروستکردووە، سەرەکەی بە دار و حەسیر داپۆشیوە و بە گڵ پەستویەتیەوە، ئەوجا سواخی داوە. ئاوازی "کیکید" (kikid) وێنەیە بۆ مانای "جێ" کە مانای لە جێ و داپۆشینی جێ بە حەسیر وەرگرتووە. کەواتە ئاوازی "کیکید" و "جێجێ" وەک وشە و هێما بیرکارییانە ماناکەی داهێنراوە و دەشێت "جێ جێ" لە زوانی کوردیدا بۆ "جێ" کورتکرابێتەوە.

kila [WEIGHT] [کیلۆ]

kila [WEIGHT] (2450x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ki-la$_2$ "weight" Akk. šuqultu

[1]		ki-la$_2$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		50	2376	24			

1. weight (2450x/100%) کیلو (کێشان)
Akk. šuqultu "weight".
See ETCSL: ki-la$_2$=weight.
تێبینی: ئاوازی "کیلا"(kila) "ی سۆمەری و "کیلۆ"ی کوردی بە برگەی "کی" دەستپێدەکەن و مانان بۆ جێ. جێ وەزن و قەوارەی هەیە، کەواتە هێمایی و بیرکارییانە لە مانادانەکەدا بەکاربراوە .

kilib [TOTAL] [کۆ]

kilib [TOTAL] (445x: Ur III, Old Babylonian) wr. kilib; kilib$_3$ "total, sum; (the) whole, entirety; assembly" Akk. napharu; puhru

[1]	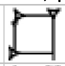	kilib					
[2]	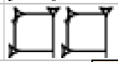	kilib$_3$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			252	4			
[2]			140	19			

1. total, sum (445x/100%) کۆ، گرد (گشت)
2. (the) whole, entirety سەرجەم، (کۆ) گشت
3. assembly (کۆڕ کۆمەڵ؛ ئەنجومەن)
Akk. napharu "total, sum; (the) whole, entirety"; puhru "assembly".
See ETCSL: kilib$_3$=entirety

kilibĝal [ASSEMBLY] [کۆڕ]

kilibĝal [ASSEMBLY] (2x: Old Babylonian) wr. kilib$_3$-ĝal$_2$ "assembly, entirety"

[1]	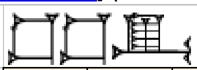	kilib$_3$-ĝal$_2$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. assembly, entirety (2x/100%)(گرد) گشت ،(کۆڕ) ئەنجوومەن
See ETCSL: kilib$_3$-ĝal$_2$=assembly

kilul [MURDER] [کوشتن]

kilul [MURDER] (17x: Ur III, Old Babylonian) wr. ki-lul-la; ki-lul "murder" Akk. šagaštu

[1]		ki-lul-la
[2]		ki-lul

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	15			
[2]			1				

1. murder (17x/100%) كوشتن

Akk. šagaštu "slaughter سەربڕین , murder كوشتن".

See ETCSL: ki-lul-la=place of iniquity.

تێبینی: مێخەكە بە مانای كوشتن و سەربڕین هاتووە. ئاوازی "كیلول(kilul)"ی سۆمەری و "كوشتن"ی كوردی و "kill"ی ئینگلیزی بە دەنگی "ك" دەستپێدەكەن و مانان بۆ كوشتن. لێرەدا جێگەی ڕەچاوە، كە دەشێت بیرۆكەی كوشتن دێرینتر بێت، لە بیرۆكەی سەربڕین و ئەمیان لەگەڵ نیشتەجێبووندا، كاتێك ئاژەڵ و باڵندە ماڵیكراون، بەكاربرابێت.

kim] STONE[كوچك] [

kim [STONE] wr. kim3 "a stone" Akk. alallu

[1]		kim3

1. a stone(بەردێك) گەڤریك

Akk. alallu "a stone".

تێبینی: ئاوازەكانی كوچگ، كەموو، كەرا، گەوهەر، گڕ (چەخماخە)، گرگار، "كێل /"گۆڕ"، هەر بەردن و بەردیش لە جێدایە و جێگەیەكی گرتووە، لەم ڕوانگەیەشەوە ئاوازی جێ و "كی (ki)" "هێمان و بیركارییانە لە مانا و ئاوازەكانیاندا بەرانبەر وێنەكانیان دانراون.

Kimah] GRAVE[گۆڕ] [

kimah [GRAVE] (21x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. Ki-mah “grave; a cultic place” Akk. Kimahhu

[1]		ki-mah

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	12	3			

1. grave گۆڕ (21x/100%)

2. a cultic place گۆڕستان

Akk. Kimahhu “grave, tomb " گۆمەز

See ETCSL: ki-mah=grave.

تێبینی: لە دێرینەوە كێل بۆ گۆڕ دانراوە و "كیماه" سۆمەری و كێل بە برگەی دەستپێدەكەن.

kimu] STORAGE[گەنجینە] [

kimu [STORAGE] (10x: Ur III) wr. ki-mu "storage, a store house"

[1]		ki-mu

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			10				

1. storage خەزێنە , a store house خەزێنە ماڵ (10x/100%)

kin [GRIND] [كوتان]

kin [GRIND] (2x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. kin2 "to grind" Akk. ţênu

[1]		kin2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	1			

1. to grind (2x/100%)کوتان
Akk. ţênu "to grind".
[1993-1997] L. Milano, RlA 8 395

kinbur [NEST] [کولانە]
kinbur [NEST] wr. kinbur "a nest" Akk. kinburru

[1]		kinbur

1. a nest هێلانەیەک؛ کولانەیەک؛ کاپویەک
Akk. kinburru "a nest".

kindar [HOLE] [کون]
kindar [HOLE] (24x: Old Babylonian) wr. ki-in-dar "hole, crevice" Akk. nigişşu

[1]		ki-in-dar
+	-0 (12x/50%); -ra (10x/42%); -re (2x/8%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				22			

1. hole, crevice (24x/100%) کون، درز (کون)
Akk. nigişşu "crack قلیش, crevice "درز
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 67 n142.
See ETCSL: ki-in-dar=crevice.

kindu [EARTH] [کاد؛ ئەرز]
kindu [EARTH] (19x: Old Babylonian) wr. ki-in-du "earth" Akk. erşetu; şippatu

[1]		ki-in-du

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				17			

1. earth (19x/100%)ئەرز؛ خاک
Akk. erşetu; şippatu.
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 67 wn142.
See ETCSL: ki-in-du=(stretch of) earth.ئەرز (دریژکراوەی)
kindu [PATH] [١) کوێرەڕێ؛ ٢) ڕێچکە؛ ٣) ڕێباز؛ ٤) توولەڕێ]
kindu [PATH] wr. ki-in-du "path" Akk. ?

[1]		ki-in-du

1. path ١) (کۆرەرا)؛ کوێرەڕی؛ لاڕێ؛ توولەڕێ؛ ڕێچکە؛ گوزەر ٢) ڕێڕەو؛ ڕێ؛ ڕێگەی ژیان؛ ڕێباز
Akk. ?.
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 67 n141; 67 n142

تێبینی ki [PLACE]= جێ: in [SECTOR] = گوزەر. du [GO] = ڕۆیشتن. مێخەکە بە مانای "کاد" و "کوێرەڕێ" هاتووە؛ لە نێوان ئاوازی "ئێرشیتو(erşetu)" ی ئەکەدی "ئەرز"ی کوردی، "ئێردە (Erde)" "ئەڵمانی و "ئێرز(earth)" ی ئینگلیزی، نزیکی دەبینرێت و یەک مانا دەگەین. لێرەدا بۆ ئێمە جێگەی سەرنجە، ئاوازی "کی"ی سۆمەری مانای جێ دەگەیەنێت و مانای ئاوازەکانی کێو، کەل، کەن دەگەڕێتەوە،" کاد "مانای زەوییە کە جێیە، کوێرەڕێش لە خاکدا وەکو ڕێگە دەردەکەوێت، بەو مانایەش kindu و کاد وێنەدانەوەی ئەو مانا زوانیەن کە

دووفاقیانە وشەکانیان پێناسەکردووە و گونجاویش گەر بڵێن لەگەڵ ڕۆژگارد گۆڕان بەسەر ئاوازەکانیاندا کەمێ هاتووە.

kingal] OFFICIAL[کاربەدەس] [
kingal [OFFICIAL] (23x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Babylonian) wr. kingal; kin-gal "grandee; crown authority over land, labor recruiter" Akk. mu'erru; rabû

[1]	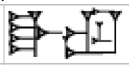	$^{()}$kingal
[2]		kin-gal

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5		10			
[2]			6	2			

1. grandee (23x/100%) گەورە (کەسێکی گەورە)
2. crown authority over land ئاغا , labor recruiter کوێخا/ کوێخایەتی
Akk. mu'erru; rabû "big گەورە; noble بەگزادە, chief of.. کوێخا".
[2005] G. Visicato and A. Westenholz, Kaskal 2 64 wn20.
[1989-90] J. Bauer, AfO 36-37 81-82.
[1989] G. Selz, AWEL 85-86.
See ETCSL: kingal=leader.(گەورە) سەرکردە
تێبینی: ئاواز و مانای "grandee" بە گوێرەی فەرهەنگی ئۆکسفۆرد لە ئاوازی"grand" ی ئیسپانیەوە وەرگیراوە و هاوتایە بە مانای"grand" ی ئینگلیزی کە لە"grandis" ی لاتینییەوە وەرگیراوە و ماناکەی بریتییە لە گەورە و گەورەیی خێزان. کاتێک مانای "grandis" وەک گەورەیی خێزانی کوردی کە مانایە بۆ "کاک" وەردەگرین، کاکی گەورە و ئاوازی "کینگاڵ (kingal) "نزیک بەیەک دەبینین.

kinkin] GRINDER[کاکیلە] [
kinkin [GRINDER] wr. ^{ĝeš}kinkin$_2$ "(wooden) grinder?, pestle?"

[1]		^{ĝeš}kinkin$_2$ (^{ĝeš}kikken$_2$)

1. (wooden) grinder?, pestle?؟ دەسکەوان؛ دەسکی دۆڵ، (دار)؟ چەخماخی
تێبینی: ئاوازی "کینکین" kinkin و کاکیلە زۆر لەیەکترەوە نزیک و وەک دەسکەدۆڵیش خوارد لە کەپودا دەکوتن.

kir] HYENA[کەمتیار] [
kir [HYENA] (20x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. kir$_4$ "hyena" Akk. būșu

[1]	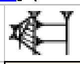	kir$_4$ (giri$_{17}$)					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	8	7			

1. hyena (20x/100%) کەمتیار
See:kuš kir.
Akk. būșu "hyena".
See ETCSL: kir$_4$=hyena.
تێبینی: کەپوی کەمتیار زۆر بەهێزە و دورنییە ناوکەشی هەر لەو مانایە وەرگیرابێت.

kiri] NOSE[کەپوو؛ کەپ] [
kiri [NOSE] (72x: Old Babylonian) wr. kiri$_3$ "nose" Akk. appu

[1]	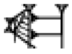	kiri$_3$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				56			

1. nose (72x/100%)لووت
Akk. appu "nose".
See ETCSL: giri$_{17}$=nose.
تێبینی: مێخەکە بە مانای کەمتیار و کەپوو هاتووە، جگە لەوە ئاوازەکانی "کیر (kir)" و "کیری(kiri)" ی سۆمەری هاوتان بە ئاوازی "کەمتیار" و "کەپوو"ی کوردی و بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن .

kiri] ORCHARD[کالیا] [
kiri [ORCHARD] (1086x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ^{ĝeš}kiri$_6$;kiri$_6$ "(fruit) plantation, orchard" Akk. kirû

[1]	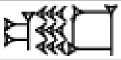	^{ĝeš}kiri$_6$ (^{ĝeš}kiri$_6$)
[2]	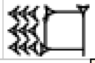	kiri$_6$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	829	90			1
[2]		140	11	6			

1. (fruit) plantation (میوە) باخی, orchard باخ (1086x/100%)
Akk. kirû "(fruit) plantation, orchard".
[1989] P. Steinkeller, SDU 124-125; 168-9.
[1987] J. Postgate, BSA 3 122.
[1985] K. Maekawa, BSA 2 101.
[1972] M. Powell, ZA 62 190-191 wn60.
See ETCSL: kiri$_6$=orchard.

kiridab [DRIVER] [گاوان؛ شوان]
kiridab [DRIVER] (43x: Ur III) wr. kiri$_3$-dab$_5$; giri$_{17}$-dab "animal driver; (animal) driver" Akk. kartappu

[1]		kiri$_3$-dab$_5$
[2]		giri$_{17}$-dab

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			41				
[2]				1			

1. animal driver (43x/100%) گاوان
2. (animal) driver شوان
Akk. kartappu "(animal) driver".
See ETCSL: giri$_{17}$-dab=animal driver.

kirizal [JOY] [کامەران]
kirizal [JOY] (155x: ED IIIb, Old Akkadian, Old Babylonian) wr. kiri$_3$-zal; gi-ir-za "joy, rejoicing" Akk. hidûtu

[1]		kiri$_3$-zal
[2]		gi-ir-za
+	-0 (132x/85%); -la (22x/14%); -le (1x/1%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1	149			
[2]				2			

1. joy, rejoicing (155x/100%)؛خۆشحاڵ؛ خۆش؛ شاد

Akk. hidûtu "joy, rejoicing".
See ETCSL: giri$_{17}$-zal=joy.

kisaĝĝala [STRONGHOLD] [کەڵا (قەڵا)؛ سەنگەر]
kisaĝĝala [STRONGHOLD] (3x: Old Babylonian) wr. ki-saĝ-ĝal$_2$-la "stronghold" Akk. ašar dimāti; ašar samāti

[1]		ki-saĝ-ĝal$_2$-la

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. stronghold (3x/100%) قەڵا
Akk. ašar dimāti; ašar samāti.
[1996] S. Tinney, Nippur Lament 165.
See ETCSL: ki-saĝ-ĝal$_2$-la=stronghold.

تێبینی: قەڵا (کەڵا) لە کوردیدا مانایە بۆ جێی سەخت، کە گیان دەپارێزێت، "کەڵە" سەر جێگەیە و "مۆغ" دەپارێزێت. کەڵە و کەل ئاواز و وێنە و مانان بۆ بەرز و سەختی و دور نییە کە وشەی قەڵا هەر لەو وێنەیەوە وەرگیرابێت. ئاوازی مێخەکەش بە "کیساخالا (kisaĝĝala) "گۆکراوە. هەروەها ئاوازی "کی"ی سۆمەری و "کەڵە" و "کەل"ی کوردی وێنە و مانان بۆ سەختی و جێ بەرزی، شوێنەوارە دێرینەکانی مێزۆپۆتامیای سەرووش ئاماژە بۆ ئەوە دەدەن، کە ئەو دەمە قەڵا لای ئەوان لە بەرد دروستکراوە. بۆ نموونە لە زوانی کوردیدا دەبینین، کە ئاواز و وێنە و مانای "کەڵە"، "کەل" و "قەڵا" زەخرەفیانە لە یەکترەوە وەرگیراون و لە "کەڵە"ی سەریشدا مۆغ هەیە. مۆغ لە پەهلەویدا بە "ماگ" و لە کوردی ئەم سەردەمەشدا بە ماژ و مێشک گۆدەکرێت. لە ناوی شاخی "پیر مەگروون"دا ئاوازی "پیر" و "مەگ" هەیە. ماگی پیر کە مەگروونە، هێمایە بۆ ناوی مرۆڤەکە و سەرەکەی هاوتا بە کەل ناوبراوە، لە تەنیشتیشیەوە کەلی سارا هەیە، بەو مانایەش کەلەی نێر و مێ بە سەروەری کەل دانراوە، کەواتە کەلی شاخ و کەلەی مرۆڤ کە بەرز و سەختن، بە قەڵای ژیان دانانراون. لەم ڕوانگەیەشەوە مرۆڤی ئەو دەمە مانایان لە زوانی هێمایی و بیرکارییەوە وەرگرتووە و ئەوەش ڕەسەنی و دێرین وشە کوردیەکان بە بوونی ناوچەکەی بەیاندەکات.

kisikil] WOMAN[کیژ؛ ژن] [
kisikil [WOMAN] (158x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. ki-sikil; ^{lu_2}ki-sikil; mu-tin; mu-ti-in "young woman" Akk. ardatu; batultu

[1]	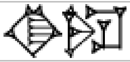	ki-sikil
[2]	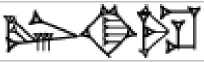	^{lu_2}ki-sikil (lu$_2$-ki-sikil)
[3]		mu-tin (ES)
[4]		mu-ti-in (ES)
+	-0 (156x/99%); -la (2x/1%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	9	124			
[2]				19			
[3]				1			

1. young woman (158x/100%) کێژ؛ کچ
Akk. ardatu "young woman"; batultu "adolescent, nubile girl".
See ETCSL: ki-sikil=young woman.

تێبینی: ئاوازی "کیسیکیل" kisikil و کێژۆڵە لەیەک نزیکن و یەک ماناش دەگەیێنن.

kisura] BORDER[کەنار؛ سنوور] [
kisura [BORDER] (80x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. ki-sur-ra "border;

territory" Akk. kisurrû

[1]	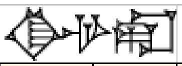 ki-sur-ra						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		14	60	6			

1. border (80x/100%) قەراخ؛ سەرحەد؛ سنوور کەوشەن؛
2. territory (١ ناوچەخاک؛ هەریم؛ (٢ ؛ وئاوی وڵاتێک
Akk. kisurrû "border".
See ETCSL: ki-sur-ra=territory

تێبینی= ki [PLACE] : جێ= sur [FORM] شێوە. = [to flood] (ra) . راماڵین.
کاتێک لە ئاواز و وێنە و مانای مێخەکە و بەشەکانی ورد دەبینەوە، دەبینین کە "کی" (ki) مانای جێیە، "سور" (sur) مانای شێوەیە و "را" (ra) مانای راماڵینە، هەرسێکیان بەیەکەوە مانای "کەنار" و "کەوشەن" دەگەیەنن. کەواتە سنوور و کەنار، کەوشەن و "کی شو را" لە وێنەی زمانیەوە نزیکە. ئێمە لێرەشدا لەیەکچوون و تێکەڵییەک لە دەربڕینی سۆمەری و کوردیدا دەبینین.

kiš] TOTALITY[گشتی؛ گشت (٢ .کۆ ، جەم (١] [
kiš [TOTALITY] (14x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. kiš "totality, world" Akk. kiššatu

[1]	kiš						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		7	6	1			

1. totality هەمووی, world (گەردوون) جیهان (14x/100%)
Akk. kiššatu "totality, world".
See ETCSL: kiš=totality.
تێبینی: ئەکەدییەکان ئاوازی "کیششاتو"یان لە "کیش(kiš)"ی سۆمەری وەرگرتووە، ئەو مانا و ئاوازەش بەرانبەر "گشت"ی کوردین و هێمان بۆ گەردوونی بیرکردنەوە، کە مانای بە گشتێتی و گەردوونێتی داوە.

kišer] LIMIT[کەوشەن] [
kišer [LIMIT] (7x: Old Babylonian) wr. ki-še-er "limit; fence?"

[1]	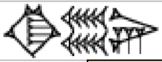 ki-še-er						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. limit; fence? (7x/100%)کەوشەن؛ شوورە
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 69-70; 100 n12.
See ETCSL: ki-še-er=limit.

kišgag [POLE] [کۆڵەکە]
kišgag [POLE] (1x: Old Babylonian) wr. kiš-gag "pole pin?"

[1]	kiš-gag						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. pole pin? (1x/100%)سنگ؛ مێخ
See ETCSL: kiš-gag=pole pin?.

kišur [GRAVE] [گۆڕ]
kišur [GRAVE] (1x: Ur III) wr. ki-šur$_2$ "grave; hole" Akk. qubūru

[1]		ki-šur₂					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. grave (1x/100%) گۆڕ
2. hole چاڵ
Akk. qubūru "grave, burial place"."گۆڕ (قەبر)، گۆڕستان (قەبرستان)"
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 78.
تێبینی: ئەکەدیەکان "کیشور(kišur) "یان بە" قوبورو (qubūru) "گۆکردووە. گۆڕ لە کوردیدا بە قەبر، گڵکۆ، قەوڕ، گۆڕن، گەهەر، تب و تەویش گۆ دەکرێت، کێلیش بۆ دیاریکردنی سنوری گۆڕ بەکاردەبرێت، جگە لەوە بە دووری نازانم کە "کێل"ی کوردی و "کیشور (kišur) "ئەو مانایەیان گەیاندبێت.

kita] LOWER[کەمتر] [
kita [LOWER] (38x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ki-ta "lower; lower side" Akk. šaplû

[1]		ki-ta					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6	21	10			

1. lower (38x/100%) نزمتر؛ خوارتر
2. lower side لای خوارتر
Akk. šaplû "low(er)".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
See ETCSL: ki-ta=lower (side).

kitila [DEITY] [(خودا یان خوداژن) کردگار]
kitila [DEITY] (1x: Old Babylonian) wr. ki-ti-il-la "deity"

[1]	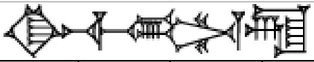	ki-ti-il-la					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. deity (1x/100%) خێو؛ خاوەند؛ هەق؛ ئێزد؛ هۆما؛ یەزدان؛ کردگار]
تێبینی: سۆمەرییەکان خۆیان وەک تۆو (ئاو) پێناسە دەکرد و گەردوونیان وەک دروستکراو لە گیانی خودای ئاوی دەبینی، بەو مانایەش خۆیان بە کردگار (خالق) نەک مەخلوق دادەنا.

kitukum] MOMENT[کات؛ کاتێک] [
kitukum [MOMENT] (1x: Old Babylonian) wr. ki-tukum "moment"

[1]		ki-tukum					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. moment (1x/100%)؛هەناسەیەک؛ کەم؛ ماوەیەکی کورت ماوەیەکی
تێبینی =ki [PLACE] :جێ =tukum [IF] .١ (ئەگەر. ٢) گریمان .

kitum] BURIAL[ناشتن؛ مردوو ناشتن] [

kitum [BURIAL] (7x: Old Babylonian) wr. ki-tum₂ "burial"

[1]		ki-tum₂
+	-0 (6x/86%); -ma (1x/14%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			

1. burial (7x/100%)

See:aba kitum u.

See ETCSL: ki-tum₂=grave.

تێبینی = ki [PLACE] :جێ = tum [SUITABLE] . بەکار هاتوو، شیاو؛ لەبار.
ئاوازی "کیتوم" (kitum) بە مانای "مردوو ناشتن" هاتووە، مردووش لە گۆڕدا دەنێژرێت و کێلی بۆ دادەنرێت.
کێڵ هاوشێوەی مردوو دەچێتە نێو ئەرزەوە، لەم ڕوانگەیەشەوە دەتوانین گریمانە بکەین، کە ناشتن و کێڵ مانان بۆ
قوڵ و کوڵینی ئەرز. لە بنەڕەتدا تووی چێنراوش لەژێر خاکدا دەمێنێتەوە، لەم پەیوەندییەشدا دەتوانین ئاماژە بۆ
بڕوای سۆمەرییەکان سەبارەت بە مردوو بدەین: ئەوان بڕوایان وابوو، کە مردوو وەک تۆو لە خاکدا دەمێنێتەوە و
تووەکەی زیندوو دەمێنێتەوە، نەک خۆی کە لە ژێر خاکدا دەمێنێتەوە. کوردیش کە خۆی وەک تۆو ناساندووە، ئەو
خۆ ناساندنەی جووتیار لە باری ئاو، نەوە و تۆدا لە بیر نەکردووە.

kituš] DWELLING[[ماڵ؛ جێ نشینگە؛ خانوو [

kituš [DWELLING] (261x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ki-tuš "dwelling place"
Akk. *mūšabu*; *šubtu*

[1]		ki-tuš					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		10	27	222			

1. dwelling place (261x/100%)

Akk. mūšabu "dwelling, domicile, abode"; šubtu "seat, dwelling".

kizurra [SHARP] [کەنار؛ تیژ]

kizurra [SHARP] (1x: Old Babylonian) wr. ki-zu₂-ur₅-ra "sharp edge"

[1]	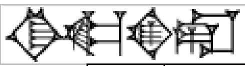	**ki-zu₂-ur₅-ra**					
	3500	**3000**	**2500**	**2000**	**1500**	**1000**	**(no date)**
[1]				**1**			

1. sharp edge (1x/100%) تیژ کەناری

ki'ub [CORNER] [گۆشە]
ki'ub [CORNER] wr. ki-ub "corner of earth"

[1]		ki-ub

1. corner of earth گۆشەی ئەرز
See ETCSL: ki-ub=corner of earth.

تێبینی = ki [PLACE] :جێگەی = ub [ENUNCIATE] .دەربڕین (بە ڕوونی وتن).

ki'udba] THERE AND THEN[ئەوسا و ئیستا] [
ki'udba [THERE AND THEN] wr. ki-ud-ba "'there and then'" Akk. ?

[1]		ki-ud-ba

1. "there and then"ئیستا و ئەوسا

تێبینی =ki [PLACE]: جێگەی = ud [WHEN]. کەی = ud [SUN]. ڕۆژ (هەتاو) .

= ba [ALLOT] بەش، دابەشکردن. ba [ANIMAL] = گیاندار. کاتێک مانای مێخەکە وەک ئەوسا و ئێستا وەردەگرین و بیر لە بەشەکانی مێخە وەک ماناکانی سەرەوە دەکەینەوە، دەبینین، کە چۆن نووسینی مێخی بەردەوامی بە نووسینی هێمای بیرکارییانە داوە و لە وشە کوردیەکەشدا ئەو هێما بیرکارییە بەردەوامی هەیە.

ki'ulutim] PLACE OF CREATION[(١) جێگەی پەیدابوون. (٢) جێگە داهێنان] [

ki'ulutim [PLACE OF CREATION] wr. ki-ulutim$_2$ "place of creation"

[1]	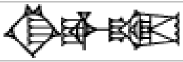	ki-ulutim$_2$

1. place of creation جێگەی داهێنان

[1964] B. Landsberger, WO 3 77.

See ETCSL: ki-ulutim$_2$=place of creation.

تێبینی =ki [PLACE]: جێگەی = ulutim[FORM] شێوە؛ نیشانە؛ هێما.

کاتێک مانای مێخەکە بە مانای بەشەکانی مێخەکە بەراورد دەکەین، دەبینین، کە چۆن جێگە و شێوە یان هێما یەکتریان تەواو کردووە. لێرەدا وشە و بیرۆکە بەردەوامیی ئەو هاوکێشەیەی بینین و بیستنن، کە گۆتن مانای پێداوە، ئەمەش بە تایبەتی لایەنە هاوبەشەکەی زوانی سۆمەری و کوردییە.

ki'umun] PLACE OF LEARNING[جێگەی فێربوون] [

ki'umun [PLACE OF LEARNING] wr. ki-umun$_2$ "place of learning" Akk. ?

[1]		ki-umun$_2$

1. place of learning فێرگە

تێبینی = ki [PLACE] :جێگەی = umun [KNOWLEDGE]. زانین؛ تێگەیشتن.

کاتێک مانای مێخەکە بە مانای بەشەکانی مێخەکە بەراورد دەکەین، دەبین کە جێگە و تێگەیشتن مانایان بە جێگەی فێربوون داوە.

ki'ur] FOUNDATION[بناغە، بنچینە] [

ki'ur [FOUNDATION] wr. ki-ur$_3$ "foundation"

[1]		ki-ur$_3$

1. foundationدامەزراندن؛ بنچینە دانان

تێبینی =ki [PLACE]: جێگەی = ur [SHUT]. داخستن؛ پێوەدان.

kizer] HAIRSTYLE[کەڵشتاش، سەرتاش؛ گودلەتاش] [

kizer [HAIRSTYLE] (1x: Old Babylonian) wr. ki-ze$_2$-er "hairstyle"

[1]				ki-ze$_2$-er			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. hairstyle (1x/100%) شێوەی سەرتاشین

تێبینی =ki [PLACE]: جێگەی =ze [DIRT]. گڵ؛ خاک = er[GO]. دەرچوون.

ئاوازی "کیزیر" (kizer)ی سۆمەری و "کەڵشتاشین"ی کوردی بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

هەروەها "کی" و "کەڵ" مانان بۆ "جێگە".

kizrum] BAND[گزرە؛ گورزە؛ کۆ (کۆمەڵ)؛ دەستە؛ تاقم] [

kizrum [BAND] (1x: Old Babylonian) wr. ki-iz-ru-um "band of soldiers"

[1]		ki-iz-ru-um

+	-ma (1x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. band of soldiers (1x/100%) سەرباز (کوما) کۆمەڵی
See ETCSL: ki-iz-ru-um=band of soldiers

kizurra [SHARP] [کەنار؛ تیژ]
kizurra [SHARP] (1x: Old Babylonian) wr. ki-zu$_2$-ur$_5$-ra "sharp edge"

[1]				ki-zu$_2$-ur$_5$-ra			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. sharp edge (1x/100%) کەناری تیژ
See ETCSL: ki-zu$_2$-ur5-ra=sharp edge.

ku [PLACE] [جێ (کام جێ)]
ku [PLACE] (96x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ku "to place, lay (down), lay eggs; to spread, discharge" Akk. nadû; uşşu

[1]	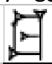		ku				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	50	21			

1. to place دانان، lay (down) (خوارەوە)خستن, lay eggs هێلەکە دانان (96x/100%)
2. . to spread کردنەوە , discharge دەرکردن
Akk. nadû "to throw (down)به زەوی دان "; uşşu.
[2004] J. Bauer, St Pettinato 3-4.
See ETCSL: ku=to discharge. بارداگرتن؛ لە کۆڵ کردنەوە
تێبینی: لە کوردییدا مانای ئاوازی "کۆ" بریتییە لە کێو و "کام جێ"، هەروەها "کوو" هەر بە مانای کێو و "کووڵەکە" و "کام جێ" دێت، لێرەشدا هەردووکیان نزیکن لە مانا و ئاوازی "کو (ku) "سۆمەری.

KU] PLOUGH[کردنەوە ڕیی خۆ؛ ٢) دڕپێدان؛ کێڵان؛ (١)] [?
KU [PLOUGH?] (18x: ED IIIb, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}KU "plough?"

[1]			^{ĝeš}KU (^{ĝeš}KU)				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	11	6			

1. plough? (18x/100%) ١) هەوجار؛ بەفرماڵ
See ETCSL: KU=plough?
تێبینی: لە کوردییدا" کو/ کێو" و "کو/کەن "و"کو/کام جێ "مانان بۆ جێ، وەک جێگەش درێژکراوەی یەکترن و هاوشێوەی مانای شاخ و شیون. دەشێت مانای کو ـ وەک ئاواز/ وێنە ـ لە ئاوازی/وێنەی بەرزی/نزمی شەپۆل وەرگیرابێت. چونکە ئاو ـ وەک تۆو / نەوە ـ لە" زوان"eme/ی دێرینی داپیران/باپیرانەوە وەرگرتووە، کە تۆو وەشاندنیان کرد، بە شێوەی ژیان و لەسەر ئەو بنەمایەش کولتوری زوانی لەوەوبەریان گەشەی کرد و بوژانەوە (update)زمانی، کە کە گوڕینی واتای زمانی گۆشت بوو، بۆ زمانی ڕەگەزی مرۆڤی (گفتوگو) وەرگێرا .هەر لەو ڕوانگە زوانییەوە گونجاوە گریمانە بکەین، کە وشەی کێڵانی کوردی مانای کار و بیرە و لە جێگەی کارەکەوە وەرگرتووە، چونکە کێ و ڵا یان کێڵان/"کو (KU) "کە هەڵگێڕانەوەی ئەرزە کە کون) بۆشاییە(، ڕێگە بۆ هەناسەی خاک خۆش دەکەن .ئەرز بە گوێرەی مانای ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری لە گیانی خوداژن کە ئاویی بنەمایی بوون

بووە، دروستکراوە، ئەوش ئەوە دەگەێنێت کە ئەرز و وەکو گیان هەر بە ئاو دانراوە .کەواتە برگەی "کو(KU) "ی سۆمەری/کوردی وشەیەکی مێزۆپۆتامیایی دێرینە، جگە لەوە برگەی "کو" لە وشەی "کولیر (colere) "لاتینیدا شایەتی بۆ ئەو مانایە دەدات، بەڵام نووسەرانی فەرهەنگی ئۆکسفۆردی ئینگلیزی تا ئەو جێگەیە کە زانیویانە، "بیرۆکە/چەمک"ی کولتوورییان بۆ وشەی "کولیر"ی لاتینی گەڕاندۆتەوە نەک بۆ کێڵانی سۆمەری/کوردی کە هەزاران ساڵ پێش نووسینی پیت، نەک هەر وشەکەیان هەبووە، بەڵکو کێڵانەکەشیان هاوشێوەی مانا کێو و کەند نمایشکردووە .

KU] STRENGTHEN[بەهێزکردن؛ چەسپاندن؛ قایمکردن] [

KU [STRENGTHEN] (6x: ED IIIb, Ur III) wr. KU "to strengthen" Akk. *asāqu*

[1]				KU			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	1				

1. to strengthen (6x/100%)

Akk. asāqu "to strengthen or raise up بەهێزبوون یان بەرزبوون?".

تێبینی: کاتێک ئاواز و مانای "کو(KU) "ی سۆمەری بە ئاواز و مانای "کو" و "کۆ"ی کوردی ـ وەک کۆڵەکە، کێو/چیا یان مانای جڤات کە کۆیە، بەراورد دەکەین، ئەوسا باشتر لە بنەمای زوانە دێرینەکە و شێوە ژیانی جوتیاری دێرین و کوردی تێدەگەین، کە شێوە ژیانێکە وەک کۆمەڵ دروستکردن .زوانی دێرین و کوردی وێنەدانەوەی شێوە ژیانێکە کە ڕەسەنانە بەدەم کێڵانی ئەرز و کێڵانی مێشکەوە (واتا زوان (بەرهەمهێنراوە. وشەی کوردی بە دەنگی کو دەستپێدەکات، لێرەشدا کۆ مانایە بۆ کەڵ و کەن و کێو، لێ هاوکات مانایە بۆ "هۆز" وەک بەیەکەوەبوون. لە داستانی گلگامێشدا بەیەکەوەبوون و پاراستی ئەو بنەمایە لەو چرکانەدا دەبینرێت، کە گلگامێش وەک نیشتەجێ ڕووبەڕووی "ئێنکیدۆ(Enkidu) "ی ڕاوکەر و کۆکەرەوە) دەشتەکی؛ کێوی؛ سروشتی (دەبێتەوە. کۆی ئاوایی بە لاو (کوڕ/کچ) و پیرەوە بە دەنگۆ هاتن و بەدەم ڕووبەڕووبوونەوەکە دەچن و وەک کۆ لایەنگری گۆڕان و نوێبوونەوە دەکەن. ئەوش سەرتای بەیەکگەیشتن و ڕێککەوتنی مرۆڤی ئاوایی و کێوی ئاشکرا دەکات، کە لەسەر بیناکردنی یاساکانی ئاوایی ڕێککەوتوون. ڕێککەوتنەکەیان لەسەر بنەمای زۆرانبازیە، کە پشتدان نییە لە ئەرز، بەڵکو بەرزکردنەوەی یەکترە لە ئەرز. ئەوش داپچڕاندنە لە ڕەگ، کە لەگەڵ مانای بوونی ژیانی ئەرز/ئاسمانیدا (ئاسمان ـ جێ) کە بە سۆمەری ئان ـ کی (an- ki) هاوتا دێتەوە و مانا کوشتن و خۆ بەزلزانینی دین و دونیا ناگەێنێت، بەڵکو پێدەچێت مرۆڤی ئاوایی و مرۆڤی ڕاوکەر لەو مانایە تێگەیشتبن و لەسەر ئەو بنەمایەش ڕێککەوتنی سروشت ـ گەردوونی داهێنرابێت. هەر بەو مانایەش گلگامێش و ئێنکیدۆ ڕێکدەکەون و گەشت بە دووی نەمری ژیاندا دەکەن، کە مانایە. کەواتە گەشتی گلگامێش و ئێنکیدۆ هەوڵی بیناکردنە نەک کاولکردنی دارستان. چونکە لە کۆتایی داستانی تۆفاندا "نەمریی تۆو "⁰وەک جێ کێڵان و نیشتەجێ و ئارامگا بەیان دەبێت، کە نوێبوونەوەی تووی ئاواییە. هەروەها گۆڕانی خشتی قوڕ بۆ خشتی سور ئەو مانایە دەگەیەنێت، کە داستانەکە لە سەردەمی سۆمەریدا وەرگێڕراوە، هەر لەو سەردەمەشدا نیشتەجێی زیاتر گەشەی کردووە و ئەکەدیەکانیش لە هەزار ساڵی یەکەمدا لە ناو سۆمەریەکاندا تواونەتەوە. بەڵام لە دووهەزار ساڵی دوایدا ئەقلی ڕاوکەر و کۆکەرەوە لەگەڵ تەوژمی زیاتر کوچکەراندا هاتووە و لە کۆمەڵگای مێزۆپوتامیادا هێدی هێد وەک ئەقلی مشەخۆری سروشتی باڵادەست بوون .بۆ نموونە عشتار کە ئانی سۆمەریە، لای ئاشوریەکان بە چاوێکی سوک لە نووسینەوە داستانی گلگامێش باسکراوە. ئانی سۆمەری هێمایە بۆ کۆی خوداکان و ئەستێرەکان و ئانکی کە لە ئەفسانە ئەفراندی سۆمەریدا بە خودا ئەرزییەکان/ئاسمانییەکان) جێ ـ گەردوونی (ناویان هاتووە، هەروەها بەیانی ئەو کۆیە دەکات، کە ئاسمانی/ئەرزی دەبینرێت. لە مانای "کۆ"دا ئەوە جێگەی سەرنجە کە ناوچە کێویەکان، وەک زنجیرەی شاخ و شێو، هاوتا بە بوونی شەپۆل وەک بنەمای ئاوی و ئاوەدانی کە ئاواییە دانراوە، هەروەها ئاو و هەتاو بەو مانا کۆییە وەک بوونی ئەستێرە بە سەرچاوەی ژیان و ئارامی دانراوە. بۆ نموونە وشەی "ئاسەقو(asāqu) "ی ئەکەدی بە ئاوازی "ئا" گۆکراوە. ئاشکرایە کە ئەکەدییەکان زانیویانە کە "ئا" مانایە بۆ تۆو/ئاو/ئەوە. سەقوا مانای ئاودان و ساقیش مانای ئاودانکەر دەگەیەنن، بەو مانایەش خودا لە هۆنینەوەی ڕێبازی پیراندا، مانای سەقوای

گەیاندووە .خەلیفەکان و سەلەفیەکان کە لە پیران دەترسن، ترسەکەیان لە تێگەیشتنی مانادایە، کە سروشت ـ گەردوونی داهێنرابوو، نەک فەرمان ئاسا .وشەی فەرمان وەک هەموو وشە و بیرۆکەیەک زادەی شێوەی ژیانی مرۆڤ بوون و کویلەی دونیا بە ناوی دینەوە (خوداوە) مانای لە کردگاری خوداکانی ئاو و هەتاوە وەرنەگرتووە .

KUA] OBJECT [ماک؛ شت ؛ ماڵ] [

[KUA](#) [[OBJECT](#)] **(3x: Ur III) wr. ^{ĝeš}KU-A "a wooden item"**

[1]				**^{ĝeš}KU-A (^{ĝeš}KU-A)**			
	3500	**3000**	**2500**	**2000**	**1500**	**1000**	**(no date)**
[[1]](#)			**3**				

1. a wooden item [(3x/100%)](#) - ماکی داری؛ شتی داری ـ وەک ماڵێک لە دار-

تێبینی= [ĝeš [TREE]](#) دار: =[PLACE] ku جێ؛ کو/کەن =[[WATER] a](#) .ئاو.
لێرەدا دەکرێت رەچاوی ئەوە بکەین، کە بوونی ئاو مانای بە ماک داوە، ئاویش لە زوانی سۆمەریدا/ کوردیدا مانایە بۆ نەوە (تۆو)، لەم ڕوانگەیەشەوە مرۆڤ وەک ماک بە بەردەوامیی سروشت ـ گەردوون دانراوە.

kud [CUT](/kudʳ[کوتکردن] (/

[kud](#) [[CUT](#)] (1111x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. kud; gur$_5$ "to break off, deduct; to separate, cut off; to cut; to incise; to decide; to make clear" Akk. harāṣu; napādu; parāsu; harāṣu; parāsu; harāṣu

[1]				kud (ku$_5$)			
[2]	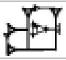			gur$_5$			
+	-0 ([618x/56%](#)); -ra$_2$ ([393x/35%](#)); -da ([50x/5%](#)); -ru ([23x/2%](#)); -de$_3$ ([19x/2%](#)); -re$_6$ ([4x/0%](#)); -re ([4x/0%](#)).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[[1]](#)		36	876	156		1	8
[[2]](#)		1					

1. to break off, deduct [(1111x/100%)](#)بۆ دەرکەوتن، (وەک لە پڕ وەستان) برین
2. to separate, cut offجیاکردنەوە، لێکردنەوە
3. to cutبڕین
4. to incise هەڵدڕین
5. to decideبڕینەوە
6. to make clear کۆتایی پێهێنان

Akk. harāṣu "to break off, deduct"; napādu; parāsu; harāṣu "to separate, cut off"; parāsu; harāṣu "to cut (off)".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44.
[1998] R. Maaijer, Landless and Hungry? 58.
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 70.

See ETCSL: [kud=to cut](#).

تێبینی : ئاوازی "کود(kud)" ی سۆمەری و "کوت/کەرت"ی کوردی و "کەت(cut)" ی ئینگلیزی وێنەن بۆ یەک مانا، بۆیە دەتوانین گریمانە بکەین، کە بنەڕەتی وشەکە دەگەڕێتەوە بۆ زوانی نیشتەجێکانی مێزۆپۆتامیای دێرین.

kuda] ANIMAL[گیاندار] [

[kuda](#) [[ANIMAL](#)] (5x: ED IIIa, Old Babylonian, 1st millennium) wr. kud-da "an animal" Akk. kušû

[1]		kud-da

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		3		1	

1. an animal (5x/100%) گیاندارێک
Akk. kušû "crab".قرژاڵ؛ قرژانک
[1998] M. Civil, JCS 50 12 n11.

تێبینی= kud [CUT]: کوت/کوتکردن = da [LINE] .دێر یان دێڕ/هێڵ.
سۆمەرییەکان ئاوازی "کودا" (kuda)یان بە مانای گیاندار دادەنا، ئەکەدیەکانیش ئاوازەکەیان بە "کوشو" یان "کوژو" (kušû) گۆدەکرد و سۆمەرناسەکان بە مانای قرژاڵ ڕاڤەیانکردووە. "قرژاڵ" لە کوردی دا بە "کەرژنگ، کەرکنج، کێفژاڵ، گێژاڵ، کیفیشک، جنگار" گۆ دەکرێت. لێرەدا نووسینی مێخی قرژاڵ جێی سەرنجە، کە وێنەکەی لە "کوت/پارچ" و دێر/دێر/هێڵ" وەرگیراوە.

kudkudra] CRIPPLE[کۆڵەوار؛ گۆج، گێر؛ کوڕ] [
kudkudra [CRIPPLE] (11x: Old Babylonian) wr. kud-kud-ra$_2$ "a cripple"

[1]		kud-kud-ra$_2$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				9			

1. a cripple (11x/100%)- کۆڵەوار/ئیفلیج ـ وەک کوڕ
See ETCSL: kud-ku$_5$-ra2=cripple.

kug [METAL] [کان؛ کانزا]
kug [METAL] (3875x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. kug"metal, silver; (to be) bright, shiny"

[1]		kug (ku$_3$)					
+	-0 (3841x/99%); -ga (18x/0%); -ge (15x/0%); -gu$_7$ (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		379	3236	253			1

1. metal, silver (3875x/100%) کانزا؛ زیو
2. (to be) bright, shiny درەوشاوە (بێ)، بریسکەدار
See ETCSL: kug=precious metal; kug=to be shining.

kugan [METAL] [کان؛ کانزا]
kugan [METAL] (23x: Ur III, Old Babylonian) wr. kug-an "a metal" Akk. amūtu

[1]		kug-an					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			21	2			

1. a metal (23x/100%) کانزا
Akk. amūtu "(a precious metal, phps.) meteoric iron" " "(کانزای گران بەها)
[1998] J. Westenholz, BiOr 55 46.
See ETCSL: kug-an=meteoric iron? ؟ـ ئاسنێکی شەوقدار ـ وەک ئەستێرە دەکشێت
تێبینی: ئاوازی "کوگ" (kug) و" کوگان"(kugan) ی سۆمەری هاوتان بە ئاوازی "کان/کانزا"ی کوردی، ئەوەش مرۆڤانی ناوچە شاخاوییەکان بوون کە لەگەڵ نیشتەجێبووندا کانی بەرد و کانزایان لێدا. جگە لەوە مانای مێخی "an ئاسمان"[SPADIX; SKY] = جێی سەرنجە، کە ڕووەکێکە و لە نێرەک دەچێت، گەڵاکانیش وەک ڕەحەتی بە دوورییەوەن. لەم ڕوانگەیەوە مێزۆپۆتامییەکان ئەرزیان/ئاسمانیان وەک بوونی کانزا/ماک ڕاڤەدەکرد. کەواتە

ماناداان به کانزا هاوتا به کرداری ئاوی/هەتاوی ئەفسانەی ئەفراندن، که خوداکان ئاون(سوێر ـ شیرین) وێنەن و وەکو "جێ ـ گەردوون" بیرکاریانه ئەژماردەکراون.

kugdiri] SURPLUS[ئێجگار؛ گەلێ؛ گەلێر؛ کواکوو؛ زۆر؛ زیاد؛ فره؛ زاف] [
kugdiri [SURPLUS] (1x: Old Babylonian) wr. kug-diri "surplus" Akk. tattūru

[1]			kug-diri				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. surplus (1x/100%) ئێکجار؛ شتی زیادە؛ زیادە
Akk. tattūru.

kugdun [PROFIT] [کەڵک]
kugdun [PROFIT] (7x: Old Babylonian) wr. kug-dun "profit" Akk. takšītu

[1]	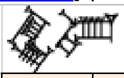		kug-dun				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. profit (7x/100%)کەراو: بارە، فایدە
Akk. takšītu "profit".
[1975] A. Sjoberg, ZA 65 234.
See ETCSL: kug-dun=profitکەڵک

kugmea [METAL] [کانزا]
kugmea [METAL] (9x: Old Babylonian) wr. kug-me-a "bright metal"

[1]			kug-me-a				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. bright metal (9x/100%)
See ETCSL: kug-me-a=bright metal.

تێبینی = kug [METAL] :کان؛ کانزا = kug [PURE] .پاڵاوتە = me [REFINE] .پاڵاوتن = me [STIFFNESS] .
مەین؛ رەقبوون = a [WATER] .ئاو.
کاتێک مانای مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە بە مانای کان/کانزا و کاری پاڵاوتن یان مەین بەراورد دەکەین، لە مانای مێخ و بەشەکانی و وشە کوردییەکان تێدەگەین، کە مانایان لە کارەوە/ بیرەوە یان هێما و بیرکارییەوە وەرگرتووە و ئەو مانایەش لە زمانی سۆمەریدا بەرجەستەیەوە و ئەوەش ئاشکرای زمانە دێرینەکەیان دەکات، کە ناوچە کێویەکان سەرچاوە نوێژنەوەیان یان رەنگدانەوەی سروشت ـ گەردوونی ماناکەیان بووە.

kukku] LAND[خاک؛ کاد] [
kukku [LAND] (1x: Old Babylonian) wr. kukku3(|KI.KI|) "land"

[1]			kukku3(|KI.KI|)				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1.land (1x/100%)(کاد) زەوی
تێبینی: سۆمەرناسەکان وێنەی ئەم مێخەیان بە ئاوازی "کوککو" (kuku) و "کی.کی"(KI.KI) ی خوێندۆتەوە. کاتێک ئەم خوێندنەوەیەی ئەوان بە ئاوازەکانی "کاد/کەل/کەند/کێو" ـ وەک "جێ .جێ" ـ بەراورد دەکەین، لە نزیکیی

kuksu] TOOL[کەرەسە] [
kuksu [TOOL] wr. kuksu2; kuksu "a garden tool" Akk. kuksu

[1]		kuksu2
[2]		kuksu

1. a garden tool ویەلی باغکەل
Akk. kuksu "a garden tool".

kul [BOWL] [کۆد؛ کاسە]
kul [BOWL] (2x: Old Babylonian) wr. kul "bowl"

[1]	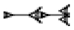	kul					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. bowl (2x/100%)کووپ؛ تاسەی مەی خوردنەوە

kul [COLLECT] [کۆکردنەوە]
kul [COLLECT] (3x: Old Babylonian) wr. kul "to collect; to collect; to glean; to remove, take away; to peck" Akk. laqātu

[1]	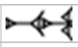	kul					
+	-0 (2x/67%); -la (1x/33%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. to collect (3x/100%) grdkrdnewe گردکردنەوە
2. to collectخڕکردنەوە
3. to glean چنینەوە
4. to remove, take away؛گواستنەوە
5. to peckکونتێکردن؛ دەنووک لێدان
Akk. laqātu "to gather up, glean".
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 66.
See ETCSL: kul=to peck.
تێبینی: مێخی ( ) بە مانای کۆکردنەوە دێت. ئاوازی "کول" (kul) و "کۆکردنەوە" بە برگەی "کۆ" دەست پێدەکەن. جگە لەوە کوپە لە دێرینەوە بۆ هەڵگرتنی شلەمەنی (وەک دۆشاو، شەراب، ڕۆن...هتد) جێ کۆکردنەوەی خواردن بووە.

kul] HANDLE[کلک/ئەنگوست؛ کردن؛ سەرەوکاری کردن؛ بەدەست بەرزکردنەوە] [
kul [HANDLE] (3x: Old Babylonian) wr. kul "a handle"

[1]	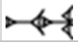	kul

1. a handle (3x/100%) دەسک؛ (ئامێر) کلک (خاکەناز، تەور)
See ETCSL: kul=shaft?. کۆت

kul [HEAVY] [- وەک کۆڵ - گران]
kul [HEAVY] wr. kul "(to be) heavy; to honor a person" Akk. kabātu

[1]	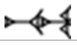	kul

1. (to be) heavy (بێ) گران
2. to honor a person ڕێز لە کەس گرتن
Akk. kabātu "to be(come) heavy".
kullum [COOK] [کوڵان]
kullum [COOK] wr. kul-lum "cook; brewer" Akk. nuhatimmu; siraāšu

[1]		kul-lum

1. cook کوڵان
2. brewer بیرە دروستکەر
Akk. nuhatimmu "cook"; siraāšu "brewer".

kum [HOT] [گەرم؛ بەتین]
kum [HOT] (78x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. kum$_2$; kum$_4$ "(to be) hot" Akk. emēmu

[1]		kum$_2$					
[2]		kum$_4$					
+	-ma (41x/53%); -0 (30x/38%); -me (7x/9%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		22	3	22			1
[2]		29					

1. (to be) hot (78x/100%)(بێ) گەرم
Akk. emēmu "to be(come) hot".
[1994] M. Powell, Drinking in Ancient Societies 100-101.
See ETCSL: kum$_2$=to be hot.

kumul [CUMIN] [کومین]
kumul [CUMIN] (30x: Ur III) wr. ku-mul; ga-mul "cumin" Akk. kamunu

[1]	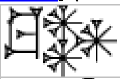	ku-mul					
[2]	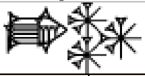	ga-mul					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			29				

1. cumin (30x/100%)زیرە
Akk. kamunu "cumin".
[1985] K. Maekawa, BSA 2 99.
See ETCSL: ku-mul=type of plant.

تێبینی: ئاوازی "کومول"(kumul) "ی سۆمەری و "کامونو"(kamunu) "ی ئەکەدی، "کۆمینی" کوردی بە برگەی "کو + م" دەستپێدەکەن و "کۆ" وەک ژمارەدنیش لە مێخەکاندا نیشانەی بۆ زیاد لە یەک و مانایە بۆ "زیرە" کە لە خواردندا بەکاردەبرێت. فەرهەنگی ئۆکسفۆردی بەریتانی وشەی "CUMIN" (زیرە)ی گەڕاندۆتەوە بۆ زوانی لاتینی و یەهودی، نەک بۆ زوانی سۆمەری و کوردی، کە ئەوسا و ئێستا لە مێزۆپۆتامیا ژیاون/ ژیاندەکەن.

kun] TAIL[دووگ؛ کلێنچکە (٢ .کلک (١)] [
kun [TAIL] (225x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, 1st millennium) wr. kun "tail; canal outlet" Akk. zibbatu

[1]	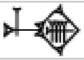	kun

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		18	151	53		1	

1. tail (225x/100%) کلک
2. canal outlet کەڵێنی کەنداو
Akk. zibbatu "tail".
See ETCSL: kun=tail
تێبینی: کلک وەک ئەنگوست لە گیانەوە دەردەچێت و دەشێت جێی دەرچوونەکەی ـ وەک کون ـ لە گیاندا ڕاڤەبکرێت .ئەو وێنەیەی کون/کلک هاوتا بە ئاوازی "کون(kun)"ی سۆمەری دێتەوە.

kunga] EQUID[کەر] [
kunga [EQUID] (792x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III) wr. kunga$_2$; kunga; ^{anše}kunga$_2$; ^{anše}|BAR×AN|; ^{anše}kunga "an equid, probably a donkey-onager cross" Akk. parû

[1]		kunga$_2$
[2]	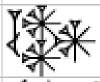	kunga
[3]		^{anše}kunga$_2$
[4]	?	^{anše}|BAR×AN|
[5]	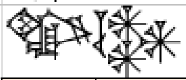	^{anše}kunga

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		247	535				
[2]			4	1			
[3]				2			
[4]						2	

1. an equid, probably a donkey-onager cross کەری خەت دار (792x/100%).
Akk. parû "mule".قاتر؛ هێستر
[1995] W. Heimpel, BSA 8 89-91.
[1992] M. Sigrist, Drehem 30-31.
[1980] K. Maekawa, ASJ 2 113-114 n1.
[1979] K. Maekawa, ASJ 1 35-62.
[1978] J. Zarins, JCS 30 11-14.
See ETCSL: kunga=mule .هێستر
تێبی: کەر لە دێرین بۆ "کۆڵ"ی بار بەکاربراوە و شاخیش کە بە کۆ و کۆڕ ناوی هاتووە، هاوشێوە کۆڵە و کەریکش کە کارکەریکی بەتوانایە، لەوانەی ماناکەی بەو شێوەی بووبێت و واتاکەش بەیانی مانای وێنەیی دەکات لە زمانی سۆمەری و کوردیدا.

kunrim] VESSEL[کوونە/کوندە] [
kunrim [VESSEL] wr. kun-rim^{zabar}; kun-du$_3$; ^{dug}kun-rim; ^{dug}kun-ri "a libation vessel" Akk. maslahtu

[1]	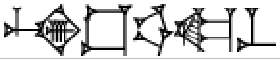	kun-rim^{zabar}
[2]		kun-du$_3$
[3]	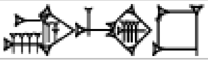	^{dug}kun-rim
[4]	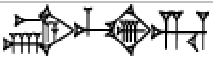	^{dug}kun-ri

1. a libation vesselکوندیان کاس شەراب

Akk. maslahtu "a libation vessel".
[1995] W. Sallaberger, JCS 47 17.
[1987] M. Civil, Organization of Power 52.

تێبینی= kun [TAIL] :کلک = du [PLANT] . رووەک یان چاندن.

کاتێک مانای مێخی ( ) بە کوندە وەردەگرین و بە مانای کلک، رووەک / چاندن بەراوردی دەکەین، ئەوسا لە وشە/بیرۆکە سۆمەرییەکە تێدەگەین، کە تێیدا کلک ـ وەک ڕووەک ـ لە گیانەوە دەردەچێت. لێرەدا زوانی هێمایی و بیرکاریانەی مێزۆپۆتامیا دێرینەکان دەردەکەوێت. هەروەها ئاواز و وێنە و مانای "کونریم" (kunrim)ی سۆمەری و "کونە"ی کوردی بەرانبەر ئاواز و مانای "ماساهتو" (maslahtu)ی ئەکەدی دانراوە. ئاوازە ئەکەدییەکە لە ئاوازی "مەشکە" نزیکە، کە لە دێرینەوە بۆ هەڵگرتنی شلەمەنی بەکاربراوە. هەر بۆیە دەکرێت، گریمانە بکەین، کە وشەکانی وەک شلە، شەراب، مەشروب، مەشکە، هێمایی و بیرکارییانە داهێنراون و بەو مانایەش زوانی کوردی بەردەوامیی بە زوانی مێزۆپۆتامیا دێرینەکانیەکانی چاخی بەردین داوە، زوانی ئەکەدی و کوردیش ئەو تێکەڵیەیان لە ڕابردووەوە بۆ ماوەتەوە. ئەوەش وادەکات کە پێشنیاری پێداچوونەوەی بە وشەدا لەسەر بنەما مانا کە وێنە و ئاوازە نەک ئیعراب کە زمانەکانی دوای سەرهەڵدانی پیت و بە تایبەتیش ئینگلیزەکانی چاخی حەڤدە و هەژدە، ئەو بنەمایەن کردە گریمان و گریمانەکانیش دابراوەی دەنگ وەک پیت دەبینین، نەک دەنگ وەک ئەوەی بەرهەمی کاری داهێنراو بووە، کە مانای لە شێوە ژیانەوە وەردەگرێت، نەک لە لوژیکی پیتەوە کە زمانەکانی دوای سەرهەڵدانی نووسینی پیت، پیتیان وەک سەرچاوەی مانا کە نووسینە پیرۆزکردووە و لەو ڕێگەیەشەوە خوازیارن پیرۆزی وشەکانیان نەک سروشت ـ گەردوون بە سەرچاوە ژیان دابنین.

kunzida] WEIR[کۆسپ؛ قورت؛ گێرەوە؛ گەپل؛ ڕاگر؛ پێشگر؛ چەپ] [

kunzida [WEIR] (462x: Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian) wr. kun-zid-da; kun-zi "weir" Akk. mihru

[1]	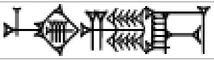	kun-zid-da
[2]	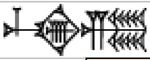	kun-zi

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			341	13			
[2]		2	105				

1. weir (462x/100%) ١. ماشەڵ. ٢. بەست.

Akk. mihru "weir ماشەڵ؛ کۆسپ, barrage بەنداو".

[2001] P. Steinkeller, ZA 91 35 wn46.

تێبینی: ئاوازی "کونزیدا(kunzida) "ی سۆمەری و "کۆسپ"ی کوردی بە برگەی "کو" دەستپێدەکەن، هەروەها ئاوازی "زیدا (zida) "لە مانای زیادکردنەوە نزیکە و کۆسپیش زیادتر ئەرک بۆ مرۆڤ دروستدەکات.

kur] MOUNTAIN[کۆ؛ کوو؛ کاو؛ کەڵ؛ کەژ؛ کێو؛ کێڤ؛ چیا؛ شاخ] [

kur [MOUNTAIN] (2494x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. kur; kir_5 "underworld; land, country; mountain(s); east; easterner; east wind" Akk. erşetu; mātu; šadû; šadû

[1]		kur
[2]		kir_5
+	-0 (1381x/55%); -ra (997x/40%); -re (110x/4%); $-re_2$ (6x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		59	835	1231		2	2

1. underworld (2494x/100%) ژێرزەمین؛ زەمین؛ دۆزەخ
2. land, country خاک؛ وڵات
3. mountain(s) کێو

4. eastڕۆژ هەڵات
5. easternerکەسێکی ڕۆژهەڵاتی؛ ڕۆژهەڵاتییەک
6. east windبای ڕۆژهەڵات
Akk. erşetu "earth, land" خاک; mātu "land, country"وڵات ; šadû "mountain(s) شاخ; a myth. ئەفسانی locality corresponding to Sum. kur"; šadû "mountain(s); a myth ئەفسانەیەک . locality corresponding to Sum . kur". ناوچەی بەرانبەر بە مانای کۆ/گشتی

[1996] W. Heimpel, NABU 1996/28.
See ETCSL: kur =(mountain) land.

تێبینی: سۆمەرییەکان بە نیشتەجێی مێزۆپۆتامیای خواروو (خوارووی عێراقی ئەمڕۆ) ناسراون. ئاوازی "کور "(kur)ی سۆمەری بەرانبەر "کۆ/کو" و "کوڕ"ی کوردییە و مانای "کێو" دەگەیەنێت. لە کوردیدا کەل و کەن مانان بۆ ناوچەی شاخاوی/کێوی. ماناکانی "کور"ی سۆمەری بریتین لە ژێرزەمین/ قوولْ) کون(، وڵات، ڕۆژهەڵات، کەسێکی ڕۆژهەڵاتی و بای ڕۆژهەڵات. ئەوەش مانایە بۆ پەیوەندی خاک/ مرۆڤ/ هەوا و لە زوانی کوردییدا ئەو شێوازە لە وێنەیی وشە دەربراوەکاندا دەبینرێت. هەروەها ئاواز و مانای "کور"ی سۆمەری و "کوور"ی کوردی لە ئاواز وێنەی کوور، کەل، گرد، کووری پشتی مرۆڤدا دەبینریت. کاتێک مانای "کور"ی سۆمەری و "کوور"ی کوردی ـ وەک وێنەی کەل/کەن و کوور/کۆم ـ بە وێنەی شاخ و مرۆڤ بەراورد دەکەین و دەنگی "د" بۆ "کور"ی سۆمەری زیاد دەکەین، ئەوا ئاواز و مانای کورد دەبینین. ئەوە وادەکات، کە بڵێین (واتای "کورد" وەک ئەوەی لە رابردووشدا نیشتەجێی ناوچە کێوییەکان و ڕۆژهەڵات بوون، سۆمەرییەکانیش "کور"یان بۆ پێناسەی "کەسێکی ڕۆژهەڵاتی" و "ڕۆژهەڵات" و "کێو" بەکاربردووە، ئەوا دەشێت ئەو وشە و مانایە لە زوانە وێنەییەکەی ڕابوردوودا هەر بەو مانایە بوونی هەبووبێت، بەڵام بەوە نووسینی مێخەکی لە کوردستاندا گەشەی نەکردووە، بەڵام ئەو مانایە لای کورد وەک گفت و لای سۆمەری وەک نووسین هەبووە. هەروەها "کی(ki) "ی سۆمەری مانای "جێ"ی کوردی دەگەیەنێت و بە دوو برگەی دەنگی دەردەبڕرێن، کە بنەمای زوانە دێرینەکەیان ئاشکرا دەکات. لێرەدا گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە وشەی "کوور"ی کوردی و "کور"ی سۆمەری دووفاقیانە هاوشێوەی وشە و بیرۆکەی" زوان "eme/داڕێژراون. جگە لەوە سۆمەرییەکان ماڵی خوداکانیان بە ماڵی کور/کەل ناوبردووە ـ خوداکان کە ئەرزین/ئاسمانین و بە ئاوی/هەتاوی ناسراون. دینەکانی یەهودی، مەسیحی و ئیسلام بەردەوامیاندا بە هەمان ڕوانگەی کولتوری نەریتەکانی مێزۆپۆتامییەکان، هەر سێکیان تەنانەت شاخیان بە جێی پیرۆز ناوبردووە و پێغەمبەرەکانیان لە ڕێگەی شاخەوە پەیوەندییان بە خوداوە کردووە. کەواتە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری کاریگەری لەسەر بیری/کرداری دینەکانی دواتر هەبووە. بۆ نموونە" زیکوم(zikum) "ی سۆمەری بە مانای [(١)(کۆ) ئاسمان؛ گەردوون. ٢) بەهەشت (شوێنی خودا)، ٣) خودا] هاتووە. گەردوون بەگوێرەی ئەفسانە ئەفراندن لە گیانی خودا بنەماییەکان دروستکراوە، هەر لەو ڕوانگەیشەوە مرۆڤ مانای داوە بە: بوونی خۆی، بە خودا، بە گەردوون، ئەوەش وەک یەک بوون، واتا وەک ئاو/تۆو. هەروەها لە دەنگی "کوم(kum) "ی "زیکوم(zikum) "دا نزیکیی دەنگی "کۆم"ی کوردی کە مانای "کووڕ"ی مرۆڤ و وێنەی شاخ دەگەیەنێت، دەبیرێت. ئاشکرایە کێڵان/کشتوکاڵ پەیوەستە بە جێ ـ وە، یەکەم جێی ئاوەدانیش بریتی بوو لە کۆ/کوو، هەر بەو مانایەش جێ بە بەهشت paradies() دانراوە. پێدەچێت "زیگەرات(ziggurat) "ی ئەکەدی لە "زیکوم(zikum) "ی سۆمەرییەوە وەرگیرابێت، چونکە مانایە بۆ ماڵی خودا، هەروەها لە شێوەی هونەری بیناکەشدا دەردەکەوێت، کە سەری دیوارەکان بەرز/نزم وەک شەپۆلی ئاو یان شێو/شاخ دروستکراون. لە هونەرەکەدا کردگاریی خۆیان و کردگاریی خودا لە شێوەی ئاو بە تاودا دەردەکەوێت.

kurbad] MOUNTAIN TOP[کاکۆڵی کەل] [
kurbad [MOUNTAIN TOP] (5x: Old Babylonian) wr. kur-bad$_3$ "mountain top"

[1]	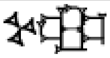	kur-bad$_3$					
+	-da (4x/80%); -0 (1x/20%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. mountain top (5x/100%) کل (سەرکەل)؛ کمت؛ کۆپەک؛ کەمک؛ کمت؛ کەپک؛ ترۆپک؛ کۆمبرەک؛ کلۆپینک؛ کوپ؛ کۆڕ؛ کۆپ؛ گوپک؛ سەر کڵاوە.

See ETCSL: kur-bad₃=mountain peak.

تێبینی = kur [MOUNTAIN] :کەل = bad₃ [WALL] . دیوار.

ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر ئاوازە ئاواز کوردیەکانی سەرەوە بکەین و بە ئاوازی "کورباد" (kurbad)ی سۆمەری بەراوردیان بکەین، ئەوجا بیر لەو وێنە بەردینەی کەل و بە تایبەتی سەرکەل بکەینەوە، ئەوسا نزیکیی نێوان ئاوازی "باد" (bad)ی سۆمەری و "بەرد"ی کوردی دەبینین.

kurbal] COUNTRY[وڵات (٢ .کێشوەر (١] [

kurbal [COUNTRY] (1x: Old Babylonian) wr. kur-bal "overseas country"

[1]			kur-bal				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. overseas country (1x/100%)دەرەوەی وڵات

See ETCSL: kur-bal=overseas country.

تێبینی = kur [MOUNTAIN] :کەل =[bal [DIG . هەڵکەندن(بیر(کون)؛ جاڵ؛ جۆگە.)

لە وشەی کیشوەری کوردیدا "کی" بڕگەی دەستپێکە و مانای وشەکە وێنەیە بۆ زەخرەفەی ئاوازەکانی "کەل، کەند، کێو" کە وڵاتەکە پێکدەهێنن، لەم ڕوانگەیەشەوە کە ئاوازەکان بیرکارییانە بەردەوامیان بە هێمای مانا داوە.

kurĝara] PERFORMER[کردن] [

kurĝara [PERFORMER] (12x: Old Babylonian) wr. kur-ĝar-ra "a cultic performer"

[1]			kur-ĝar-ra				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				11			

1. a cultic performer (12x/100%)(بەجێگەیاندنی ئاینی) کرداری ئاینی

See ETCSL: kur-ĝar-ra=type of cult performer.

kurku [PRIEST] [کەشیش]

kurku [PRIEST] wr. kurku "a purification priest" Akk. išippu

[1]		kurku

1. a purification priest ئەو کەشیشەی کە پاکردنەوەی لە ئەستۆ گرتووە

Akk. išippu "a purification priest".

kurKUDU [CONTAINER] [کەنوو؛ کەندوو]

kurKUDU [CONTAINER] wr. kur-KU.DU₃ "a container"

[1]		kur-KU.DU₃

1. a container کەنوو

[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 53-4.

kuršag [MOUNTAIN MIDST] [کۆسار؛کۆساران؛ کێوات؛ ناوجەرگەی چیا؛ ناوچیا]

kuršag [MOUNTAIN MIDST] (17x: Old Babylonian) wr. kur-šag₄ "center of the mountains"

[1]				kur-šag₄			
+	-0 (7x/41%); -ga (6x/35%); -ge (4x/24%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				17			

1. center of the mountains (17x/100%) چیاکوسار؛ ناوجەرگەی
See ETCSL: kur-šag$_4$=centre of mountain.

تێبینی = kur [MOUNTAIN] :کوو؛ کۆ؛ کەل =[HEART] šag (šag$_4$;ša$_3$) .دڵ.
ئاوازی "کورشاگ" (kuršag)ی سۆمەری و "کوێستان"ی کوردی بە برگەی "کو" دەستپێدەکەن. کوێستان هێمایە بۆ کێوات، کێوڵان، کۆسار، زۆزان، کە مەڵبەندە یان ناوجەرگەیەکی فێنک و دڵخۆشکەرە. ناوجەرگەی کێوەکان هاوشێوەی مانای دڵ لە ناوەندی گیاندا بەردەوامی بە ژیان دەدات. ئاوازی "شاگ" (šag)ی سۆمەری لە برگەکانی "شا" (ša$_3$) و دەنگی "گ" (g) پێکهاتووە. شا لە کوردیدا هێمایە بۆ مرۆڤی باڵادەست، کە ناوەندی کۆمەڵە، هەروەها مانایە بۆ گەورە، شیاو، دڵخۆش. واتای "شا مار" یان "شا گە"ی کوردی نزیکە لە "شاگ" (šag) یان لە دوو برگەی "شا" ("š")ی سۆمەری چ لە ڕووی ڕێزوانی و چ لە ڕوانگەی زوانیانەی هەردووکیانەوە. بۆیە سەیر نییە، کە ئێمە مێخی () وەک بەردەوامی زوان و نووسینی هێمایی و بیرکارییانەی پێش نووسینی مێخی ڕاڤەبکەین، چونکە مێخی () لە سێ سەری سێگۆشەیی پێکهاتووە و ـ وەک سێ سەری مێخی "ئا / a" ()، کە مانای ئاو/توو/ نەوە دەگەیەنێت ـ مانای قوڵیەکەی (کونی ـ ژێرەوەیی یان ناوەوە) لە خۆیدا هەڵگرتووە، هەروەها مێخی () مانای دڵ دەگەیەنێت. دڵ چواردەوری بە گیان گیراوە، مێخەکەش بە چوار مێخ دەورە دراوە: دوو دانەی گەورە و دوو دانەی بچووک، هەروەها هاوشێوەی چوارلایەکسان وێنە کراوە و بەرانبەر مانای چواریی دایک/باوک، کوڕ/کچ دەوەستێتەوە، کە ناوک بە یەکەوە ـ وەک ناو لە ئاودا ـ کۆیان دەکاتەوە، ئەوەش بەردەوامی زوانی دێرینیان ئاشکرا دەکات، کە لە ناوچە کێویەکان سەریهەڵداوە و لەسەر بەردەکەی گۆبیەکلی تەپە وێنە کراوە: شەپۆلەکانی سەر بەردەکە ئاو بە تاویانە وەک کەل و کەن زنجیرەیەکی لەیەک نەپچراون.

kurzag] MOUNTAIN BORDER[کەوشەن؛ سنوور؛ سەرحەد] [
kurzag [MOUNTAIN BORDER] (7x: Old Babylonian) wr. kur-zag "mountain border"

[1]			kur-zag				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. mountain border (7x/100%) کەوشەن
See ETCSL: kur-zag=mountain border.
تێبینی: وشەی "کەوشەن" مانای سنور دەگەیەنێت و ئاوازەکەی بە برگەی "کە" دەسپێدەکات. کەوشەن هێڵێکی سروشتییە کە کەل لە کەند جیا دەکاتەوە.

kuš] CHANNEL[کەناڵ؛ کەناو] [
kuš [CHANNEL] (9x: Old Babylonian) wr. kuš$_3$ "water channel; pipe; mold" Akk. rāţu

[1]			kuš$_3$				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. water channel (9x/100%) کەناو؛ ئاودڕ
2. pipeکێسین؛ لوولە؛ بۆری
3. moldقاڵب؛ چوارچێوە
Akk. rāţu "water-channel, pipe".
[1983] J. Cooper and W. Heimpel, JAOS 103 81-82.
See ETCSL: kuš$_3$=runnel.ئاوەڕۆ؛ جۆگە؛ گونج

kuš [DEVASTATION] [کاول()]
kuš [DEVASTATION] (13x: Old Babylonian) wr. kuš$_7$ "devastation" Akk. naspantu

[1]				kuš$_7$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				13			

1. devastation (13x/100%) کاولکردن
Akk. naspantu "devastation".
See ETCSL: kuš$_7$=devastation.

kuš [OFFICIAL] [کاربەدەست؛ کوشین ـ وەک کوشا -]
kuš [OFFICIAL] (1587x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. kuš$_7$ "a high official" Akk. kizû

[1]				kuš$_7$ (šuš$_3$)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		96	1478	11			

1. a high official (1587x/100%) باڵادەست
Akk. kizû "animal-trainer".مەشقدادەری گیانەوەر
[2000] G. Visicato and A. Westenholz, St Cagni 1112.
[1995] R. Englund, OrNS 64 403 n54.
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 130-131.
[1992] R. Beal, NABU 1992/48.
[1992] A. Cavigneaux, NABU 1992/103.
[1989] G. Selz, AWEL 87.
[1989] P. Steinkeller, SDU 180.
See ETCSL: kuš$_7$=(horse) groom. (ئەسپ) مەیتەر
تێبینی: ئاوازی "کوش"(kuš) ی سۆمەری و "کۆشش"ی کوردی بە برگەی "کو" دەستپێدەکەن و مانای هەوڵدان (کۆشش / کارکردن) دەگەیەنن. وشەکانی وەک کار، کارساز، کارکردن، کاکۆ، کارامە، لە زوانی کوردیدا بە دەنگی "ک" دەستپێدەکەن، هەروەها هێمایی و بیرکارییانە ڕەخساون، ئەوەش "کردگار/کوشش"ی زوانی ـ وەک کار و بیر ـ لە مانای وشەکاندا ئاشکرا دەکەن.

kuš] SKIN[کەوڵ؛ پێست] [
kuš [SKIN] (3818x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. kuš "skin; leather; body; person" Akk. mašku; zumru

[1]			kuš				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		276	2586	946			

1. skin (3818x/100%)کەوڵ؛ پێست
2. leather وەک) کوندە چەرم)
3. body ١) لەش (مرۆڤ، گیاندار، ڕووەک). ٢) قەد (مرۆڤ، گیاندار، ڕووەک)
4. person .کەس
Akk. mašku "skin"; zumru "body".
[1993] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 83 190-191; 202-205.
[1992] M. Sigrist, Drehem 396-398.
[1987] M. van de Mieroop, Isin crafts 27-33; 144-146.
See ETCSL: kuš=skin
تێبینی: سۆمەرناسەکان ئاوازی "کوش"(kuš) "یان بەو مانا جیاوازنەی سەرەوە ڕاڤەکردووە، لەم ڕوانگەیەوە زوانی سۆمەری درێژەی بە زوانی هێمایی داوە، کە بیرکارییانە داهێنراوە.
kušla] GARMENTجل؛ کالا؛ کووتاڵ] [وبەرگ
kušla [GARMENT] (5x: Old Babylonian) wr. kuš-la$_2$ "a garment; a functionary"

Akk. aguhhu; nahlaptu; ramku; ša šibirri

[1]		kuš-la2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. a garment (5x/100%)کاڵا/بەرگ
2. a functionaryکاربەدەست

Akk. aguhhu; nahlaptu; ramku "'bathed داپۆشراو', a priest کەشیش"; ša šibirri.

تێبینی[OFFICIAL] kuš = :کاربەدەست)کەشیش.)

= kuš [CHANNEL] کەناڵ (کۆشش).

[skin; leather; body; person]kuš = کەس؛ پێست؛ چەرم؛ لاشە.

la [HANG; binding]= هەڵواسین، ڕازاندنەوە بە شتی هەڵواسراو؛ بەستنەوە، پێچانەوە

کاتێک لە ئاواز و وێنە و مانای مێخەکانی سەرەوە وردەبینەوە و بیر لە دەستەواژەی "کاڵا بە باڵا"ی کوردی دەکەینەوە، هەست بە بەردەوامی ئاوازە لە وێنە و مانای هێمایی و بیرکاریی مێخە سۆمەریەکە و دەستەواژە کوردیەکەدا دەکەین، وەک ئەوەی کەشیشدا (قەشەدا) کە کار بەدەستە لە دونیادا کۆششی دینی دەکات و کەشیش کەسە کە کوشش دینی لە دونیادا دەکات. بە واتایەکی تر کۆششی کەشی گەشەدانە بەگیاندار کە تۆو و تۆویش لە بوونی خودای ئاو ـ هەتاوە پەیدابووە. بەو مانایەش کەشیش نوێژە (خاچکێشانە)، لەسەر گیان و گیانیش ماڵی خودا (واتا "ماڵی کێو()") کە تێگەیشتن لێ کۆششی دەوێت و ئەوەش ئەوە دەگەێنیت کە دین هاندەری کوششی کردگارانە بووە. پێدەچێت بیرۆکەی مەلای دوانزە عیلم هەر مانای لە دوانزە زانینەوە وەرگرتبێت و کەشیش و مەلا کە پیران ناسراوبوون، بەردەوامیان بەو ڕێبازە دێرینە دابێت. ئەوەی جێ سەرنجە. ڕۆژ بەسەر دوانز و شەو بەسەر دوانزەدا لە دێرینەوە دابەشکراوە و لاشانەکانی قوچەکی ماڵی خودای ئێزدیەکان، لە دوانزە شانی بەرز و نزم وەک کەل و کەن دروستکراوە، بەلام دوانزە زانینەکە لە بیرکراوە و هەوڵی لێکدانەوەش بۆ مانا و شێوەکاری ئەندازیار بینای ئێزدیەکان و فەرش و بەڕە ناکرێت، کە ئەو بیرەوەیە لە رابردووە تا ئەمڕۆ زیندوانە گوازستۆتەوە. دەشیت بێ ئاگایەکە بۆ دینەکانی زەردەشتی، یەهودی، مەسیحی و ئیسلام بگەڕیتەوە، کە دژ بە ریبازی دیرین بوون و باسیان لە دوانزە زانست نەکردووە. بۆنموونە پیر لە واتای پیر مۆغاندا هێمایە بۆ ئەزموون کە تەمەن و ئاشنابوونیش بە دوانزە زانستی کات دەخوازیت، جا ئەو دوانزە زانستە وەک بە وێنە ئەستیرەی ئەرز و ئاسماندا دیارە، بەرهەمی کۆششی دینی بووە تا لە پایە بوونی ئاو ـ هەتاوی بگات و بە گویرە ئەوە ڕێگە بۆ ئاراستە ئاو کە وتۆو و نەوەی سێ لایەنانە بکاتەوە ، تا بوونە دوانیەکە کە بەرز ـ نزمە یان نیر و مێ بە چوار لادا گەشە بکات. ئەگەر سەرنج لە وێنە ناوەندی فەرش، گڵینە ئوبەیدیەکان تا بە بیناکەی لاش دەگات بدەین، دەبین کە چون دوانزە زانست لە سەر بنەمای دوانی و چوار لاشانی تا بیست چوار چوون لە خاڵی کوتاییدا وەک جێگا ـ گەردوون یەکانگیربوون و لەسەر ئەو بنەما نوێبوونەوەی تۆو هەتاویانە گەشەیکردووە. دینەکان دوای کە لەسەردەمی تیکشکانەوەی ڕێبازی مێزۆپوتامیای خۆیان بیناکردووە، ئەوان پێچەوانەوە زانستی ئاو ـ هەتاو کاریانکردووە و ڕەهایانە وەک ئیمپراتۆرە خۆیان مەزنانە لە جیهاندا ناساندووە. خۆناساندنەکەیان لەسەر بنەمای وشە نەک بیرۆکە و ناکردگاریەکەشیان بەردەوامی ئەو شەڕەیە کە ئاهورا مەزد دژ ئەهریمە پەیرەوی دەکات. بەو مانایەش ناوەندیکیان لە بەینی خود و خودا خولڤاند کە تا ئەمڕ لە ڕێگە پاساوە بەردوامی بە تیکشکانەوە نەوە، کە تۆو و ئاو دەدا و ڕێگە لە بەهرەی دەگرێت کە ئەرز ـ ئەستیرەی کە جێگە گەردوونە دریژە بە گەشتی ژیان بدات.

کۆششی کەشیش (پیری مۆغانەکان) بەو مانایە خۆیان بە بەردەوامی ڕێبازی دین وەک "کەس/kuš" کە خودە داناوە. بەڵێ لەوەش زیاتر، مێژووناسانی سەردەمانی دێرین پێمان دەڵێن، ئاواییەکانی مێزۆپۆتامیای دێرین لەسەر بنەمای خۆبەڕیوەبەرایەتی ئەنجوومەنی پیر/لاو بەڕێوەچووە. پیرەکان هەڵگری زانیاری کردەی بوون و نەوەکانیش کارەکانیان نوێکردونەتەوە، ئەو شێوازە لە کار و بێر لە پشتی ئەو گەشە کەم هاوتاییە مێزۆپوتامیایەکان بووە، ئەگەرنا چۆن لە شەش هەزار ساڵێکدا دونیا سروشتی مرۆڤی بۆ دونیا گەردوونی کە نیشتەجیی سەران سەری جیهانی بوو، جیهان ئاوا دەگۆڕا. ریبازی مۆغان بەردەوامی ئەو مانا سروشتیە بووە کە کولتوری سروشتیانە نەک ئەحکامیانە داهێنا. دورنییە پیر ـ وەک ئاوازی کور/کوور - مانای لە وێنەی کووڕ/کومە وەرگرتبێت، هەر وەک بڵێین، کە کۆشش لە ژیاندا سەختە و مرۆڤ وەک کێو کوور دەکاتەوە. هەروەها کەشیش ـ وەک پلەوپایە ـ دوای کۆشش ئەو ناوەی وەرگرتووە. مۆغەکان/مەجووسەکان لەگەڵ هاتنی ئیسلامدا بە کافر

(گاور) ناوبراون و تا ئەمڕۆش گاور/کافر لەلایەن کوردانی موسڵمانەوە بۆ مەسیحیەکان بەکاردەبرێت. لەم پەیوەندییەدا نزیکیی ئاوازی کۆشش و کەشیش ـ وەک کار/مرۆڤ ـ جێگەی سەرنجە چونکە کۆشش هاوشێوەی وشە و بیرۆکەی "زوان/eme" سروشتییە و ئەوجا بۆ کەشیش کە گفتوگۆییە، نوێکراوەتەوە. لێرەدا گرنگە ئیمپراتوری رۆمای مەسیحی لە بیر نەکەین، کە لەسەر بنەما فەرمان رەها و خۆهەڵخەڵەتان بە بڕوا دامەزرا نەک بەو مانایە کار لەسەر خۆ داهێنانەوە نەوە بکات کاریکردووە. مۆغ لە زمانی لاتیندا بە ماجی (Magi) و ماگوس (Magus) ناسراوە، لە کوردی ماژ، موغ، میشکە و لە عارەبیدا کوردی مەجوسی و قوڵکردنەوە و تێگەیشتن لەو رابردووە، دەرگا لەسەر رێباز نوێیە دەکاتەوە.

(La - لا)

la [FLOODING][لا، لافاو، لێشاو، لێزماو]

la [FLOODING] wr. la_6 "flooding" Akk. nīlu

[1]	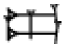	la_6

1. flooding؛ داپۆشین بە ئاو ئاوڕامالْین

Akk. nīlu "wetness تەڕی , moisture شێ; flooding of fieldبەلێشاو ئاودان ".

تێبینی: بڕگەی "لا"ی کوردی ـ وەک مانای لا خستن و ئالی/رۆخ ـ پەیوەندی دوولایەنی بەش و مانا دەردەخات. وشەی لافاو لە "لا +فاو" پێکهاتووە، لە دەنگی "فاو"دا دەنگی "ئاو" دەبیسترێت. بەدوری نازانم، دەنگی "ئـ" بۆ دەنگی "ف" گۆڕرابێت. ئاواز/وێنەی "لا(la) "ی سۆمەری و "لا"ی کوردی یەک مانا دەگەیەنن. هەروەها "لا"ی کوردی بە مانای ئەم وشانە دێت: ١) ئالی/رۆخ؛ ٢) توێ (ناوەوەی(، ناو؛ ٣) نیوە؛ ٤) کن؛ ٥) دوورەپەرێز؛ ٦) لا خستن، دورخستنەوە؛ ٧) خوار ... هتد. کاتێک لە مانای "لا" لەو وشانەدا ورد دەبینەوە، دەبینین کە هێمایی و بیرکارین، هەروەها بڕگەییانە لە هەردوو زوانەکەدا هاوشێوەن. بۆ نموونە مانای "ئالی/رۆخ"ی ئاو واتای "تەڕی/شێ"ی ئەرزی "لا"کانی ئاوەکە دەگەیەنێت. ئاوازی "ئاو" و "ئالی" بە برگەی "ئا" دەستپێدەکەن. وشەی ئالی لە "ئا"ی ئاو و "لی"، کە "لا"کەیەتی، پێکهاتووە. دورنییە "ئا"کە کەوتبێت و "لی"یەکە بۆ "لا" گۆڕابێت.

la [HANG][هەڵواسین]

la [HANG] (1399x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. la_2; la; lal_2 "to supervise, check; to weigh, weigh (out), pay; to hang, balance, suspend, be suspended; to show, display; to bind; binding, (yoke-)team; to press, throttle; to winnow (grain); to carry" Akk. alālu; hanāqu; hiāṭu; kamû; kasû; şimittu; kullumu; šaqālu; šuqalulu; zarû.

[1]		la_2
[2]	la [to weigh, weigh (out), pay]	la
[3]		lal_2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		191	464	594			
[2]		12	47	6			

1. to supervise, check (1399x/100%)سەرکاری، چاودێری
2. to weigh, weigh (out), pay کێشان، پێوان، پێدان
3. to hangهەڵخستن , balanceپارسەنگ , suspend هەڵواسراو, be suspended هەڵواسراو بێ
4. to show, display دەرخستن، نیشاندان
5. to bind بەستنەوە؛ لکاندن
6. bindingبەستنەوە , (yoke-)team (گا)ی جووت
7. to press گوشار , throttle خنکان
8. to winnow (grain) (گەنم و جۆ) شەنکردن
9. to carry هەڵگرتن

Akk. alālu "to hang up, suspend"; hanāqu "to press, throttle"; hiāṭu "to supervise, check; weigh (out)"; kamû "to bind"; kasû; şimittu "to bind"; kullumu "to show, display"; šaqālu "to weigh, pay"; šuqalulu "to hang (down)"; zarû "to winnow; scatter".

[2000] A. Cavigneaux and F. Alrawi, CM 19 23-24.
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 96.
[1989] P. Steinkeller, SDU 19-29.

See ETCSL: la$_2$=to hang ١) هەڵواسران ٢) شۆڕبوونەوە ٣) بەلاداکەوتن

تێبینی: کاتێک ئاوازی "لا"(la) "ی سۆمەری و هەمەلایەنی ماناکانی سەرەوە دەخەینە بەر پرسیار، هاوکێشە و هاوتەریبی" زوان "eme/و "لا"la/ی کوردی/سۆمەری ـ وەک وشە (سروشت) و بیرۆکە (ئاخاوتن) ـ دەبینین، کە ماناییان لە وادنانی هێمایی و بیرکارییەوە وەرگرتووە.

laga [VULVA][زی؛ قۆز؛ کوز؛ کوس]

laga [VULVA] (3x: Old Babylonian) wr. la-ga "vulva" Akk. gurištu; laqlaqqu

[1]	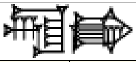				la-ga		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. vulva (3x/100%) قۆز

Akk. gurištu "vulvaقوز"; laqlaqqu "stork لەقلەق, also desig of vulva کوز ی"لێو و لچ" نەخشە".

تێبینی = la [to weigh weigh (out), pay]: کێشان، پێوان، پێدان = ga [MILK] . شیر = GAM [VULVA] .
کوز؛ قوز؛ زی

ئەکەدیەکان ئاوازی "لاگا" (laga)ی سۆمەرییان بە "لاقلاققو" (laqlaqqu) گۆکردووە و بە ماناکانی "کوز، لەقلەق، شێوەی "لچ/لێو"ی کوزیش ناویان بردووە. لە کوردیی ئەمڕۆدا ئاوازی "لچ/لێو" بۆ کوز و "لاقە"ش بە مانای گایینی نارەوا بەکاردەبرێت. مێخەکە جێگەی سەرنجە، چونکە لە ماناکانیدا، گەمەی زوان هاوتایە بە شێوەی ژیانی سروشتی و ماناکەی کە لە وێنەوە وەرگیراوە. بۆ نموونە "کوز" ئەندامێکی گیانی مێینەیە لە بەینی دوو "لاق"دایە، هەروەها "لەقلەق" زۆربەی کات لە سەر یەک "لاق" دەوەستێت و کە دەفڕێت دوو لاقی دادەنێت. کوز/قوز وەک ئەندامێکی گیان سەرچاوەی نوێبوونەوەی نەوەییە کە پێدانە. نەوە لە زوانی سۆمەری و کوردیدا ئاوە/تۆوە، گانیش/خۆشەویستیش هەستی گەرمییە، کە تاوی ئاو دەبزوێنێت. گان لە کوردیدا بەرانبەر گیان/لەش و سەرچاوەی خۆشەویستیە، ئەو وێنەیە هەروەها لە مانا و ئاوازی مێخی "گیرو" (giru)دا دەبینرێت. کەواتە ماناکانی مێخی "لاگا" بەرانبەر "لاقە" دەوەستێتەوە ـ "لاقە" وەک لاقکردنەوە و داخستنی لێوەکان وەک لاقەکان. لە زوانی کورددا دەنگەکانی "گ، ک، ق" جێگۆڕکی دەکەن، ئەوەش وادەکات، کە بڵێین: ئاواز/وێنە و مانای لاگا و لاقە بەردەوامیی کردارە سروشتییەکەن و ئەم مانایەی وشەکەش دوای زاڵبوونی ئایدیاڵی تاک بەسەر کۆدا وەرچەرخێنرا بۆ پرسی ئەخڵاق.

برگەی "گا"ی کوردی ئەم مانایانە دەگەیەنێت: ١) جار؛ کەرەت؛ ٢) جێ؛ ٣) کات؛ دەم. جار و جێ مانان بۆ کات و کردنەوە/داخستن، هەردووکیان هاوشێوەی هەنگاوی "لاقن" کە جێ بەجێدەهێڵێت و وێنەکەی هاوشێوەی کرانەوە/داخستن ی "لچ" و "لێو"ی دەمە/کوزە. لچ و لێوی دەم بەرز/نزم و کوز لا/بەلا دەکرێتەوە/دادەخرێت، ئەوەش وێنەگری و کاری مێشکی سروشتی ئاشکرا دەکات. ئاخر ئەو مانایانە کە ئێمە لە بەشەکانی مێخەکەدا دەیانبینین، بریتین لە "کێشان، پێوان، پێدان". بڕگەی "لا" لە زوانی سۆمەریدا/ کوردیدا بە مانای بەش دێت. کەواتە ئاواز/وێنە و مانای "لاگا / لاقە" ـ هاوشێوەی وشەی زوان/eme ـ دووفاقییە. وشەی لاق گۆڕراوە بۆ وشەی قوز، هەروەها ئاوازی "گام" (GAM) بە مانای قوز هاتووە و لە ئاوازی "گام"ی کوردییەوە نزیکە کە جووتبوونە. ئەوەش وادەکات کە ببێژین وێنەی هەنگاوی لاق کە لۆقەیە، بەرانبەر وێنەی گانی/قوزی کوردییە ـ وەک کرانەوە/داخستن، کە هاتنە/پێدانە. جگە لەوە بۆ ئەوەی لە مانای زوانیانەی شێوەی ژیانی ڕابردوو تێبگەین، پێویستە بیرۆکەی "لاگا/لاقە" ببەستینەوە بە مانای ئاو/تۆوی سومەری و کوردییەوە. ئێمە بەم شێوەیە لە بزوتنەوەی ئاوی/هەتاوی خوداییانە تێدەگەین، کە لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا بەرجەستە بووە.

هەروەها دەنگی "گا" (ga)ی سۆمەری مانای "شیر" دەگەیەنێت و لە گا/مانگای کوردیدا دەبینرێت کە شیردەدات. کاتێک ئاوازی "گا"ی کوردی بە مانای جێ/کات ـ وەک دوو لایەن ـ وەردەگرین و بە برگەی "لا"ی لاق بەراوردی دەکەین، ئەوا مانا هێمابییەکەی/ بیرکارییەکەی ـ وەک بەرز/نزم و لا/بەلا ـ کوز دەبینین، کە لەبزینەییە،

وێنەکەش هاوتایە بەو وێنە تێهەڵکێشەی شەپۆلی ئاو، کە لەسەر بەردەکەی گوێبەکلی تەپە وێنە کراوە، واتا ئەم تێروانینەیە، کە مرۆڤی ئاوەدانکەر لەگەڵ نیشتەجێبووندا وەریگرتووە و ماناکەی ـ هاوشێوەی مانای وشەی "eme/زوان" ـ دارِشتۆتەوە.

lagab [EXCESS][(کردار، رەوشت) بەدەر لە ئەندازە]

lagab [EXCESS] (1x: Old Babylonian) wr. lagab "excess" Akk. atartu

[1]	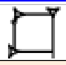				lagab		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. excess (1x/100%) بەدەر "لە" ئەندازە

Akk. atartu "excess".

lah [BEAT] [لێدان]

lah [BEAT] wr. la_7 "to beat; to full (cloth, wool)" Akk. mašādu

[1]	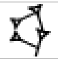	la_7 (lah)

1. to beat لێدان

2. to full (cloth, wool) (بەرگ، خوری) تەواو

Akk. mašādu "to beat لێدان ; strike with disease لێدانی نەخۆشی؛ لەپڕ نەخۆش کەوتن

lal [PRIEST] [مەلا؛ مەلّا؛ مەلی؛ زانای ئایینی]

lal [PRIEST] (1x: Old Babylonian) wr. lal_3 "type of priest"

[1]					lal_3		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. type of priest (1x/100%)جۆرێک لە مەلا

See ETCSL: lal_3=type of priest.

lal [SMALL] [بچووک]

lal [SMALL] (9977x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. lal; lal_2 "(to be) small, little; minus sign; (to be) insignificant, low-value; dimunition" Akk. maţû; tamţâtu

[1]					lal (la_2)		
[2]					lal_2		
+	-0 (9975x/100%); - (1x/0%); -la (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1810	3390	71			1
[2]		1	3				

1. (to be) small, little (5305x/53%)کەم، (بێ) بچووک

2. minus sign (4672x/47%)هێمای لێ دەرکردن

3. (to be) insignificant, low-valueبێ نرخ؛ بچووک؛ کەم، بەهای نزم

4. Diminution لێ دەرکردن

Akk. maţû "to be(come) little"; tamţâtu "to reduce, curtailکەمکردنەوە ".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 45.

[1984] P. Steinkeller, AuOr 2 139 n12.

See ETCSL: lal=to be small.

تێبینی : ئەگەر ئاواز و مانای "لە"ی کوردی ـ وەک ١) دەناو/لەناو؛ ٢) بۆ دەستپێکردن: (لە منەوە بۆ تۆ)؛ ٣) بیچکەلە؛ کاکەلە؛ برالە ـ وەربگرین، کە بچووکردنەوەیە و بە ئاواز و مانای "لال"(lal) "ی سۆمەری بەراورد بکەین، ئەوا لە وێنەکانیادا دەبینین، کە هێمایی و بیرکاریین و لە ڕابردووەوە بۆ هەر دوو زوانەکە ماوەنەتەوە.

li [BRANCH][لق؛ لک؛ لەژگ؛ چڵ؛ پەل؛ خەڵف]

li [BRANCH] (49x: Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. li "branch, twig" Akk. larû

[1]		li

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			47	2			

1. branch, twig (49x/100%)لق، چڵ

Akk. larû "branch, twig".

lilia [OFFSPRING] [لاو؛ خورت؛ نەوە؛ وەچە]

lilia [OFFSPRING] (3x: Old Babylonian) wr. li-li-a "offspring" Akk. nannābu[offspring]

[1]		li-li-a

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. offspring (3x/100%)

Akk. nannābu[offspring] "offspring".

See ETCSL: li-li-a=offspring.

تێبینی: ئاوازی "لیلیئا"(lilia) "ی سۆمەری مانایە بۆ نەوەی نوێ، هاوکات "لای‌لای، لایەلایە، لایی‌لایی"ی کوردی وێنەن بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ساوادا، کە نەوەی نوێیە، ئەوەش نزیکی وێنەیی زوانی سۆمەری و کوردی ئاشکرا دەکات. هەروەها ئاوازی "لاو"ی کوردی وەک یەک بۆ مانای ڕووەکی و گیانداری بەکاردەبرێت، ئەوەش بەلایەکدا دەریدەخات، کە زوانی کوردی زوانی جوتیارە، بە لایەکی دی بەردەوامیی زوانی هێمایی و بیرکارییانەی دێرینە.

limmu [FOUR][چوار]

limmu [FOUR] (1759x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. $limmu_2$; $limmu_5$; limmu; $limmu_3$; $limmu_4$ "four"

[1]		$limmu_2$
[2]		$limmu_5$
[3]		limmu
[4]		$limmu_3$
[5]		$limmu_4$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1721	21			
[2]			11				
[3]			1	3			

1. four (1759x/100%)

تێبینی: لێرەدا ژمارەی "چوار" مێخ دەبینین ـ وەک لا + لا = لا ، ئەم وێنەیەش لە مانای "لا" و"لایەن"ی کوردییەوە نزیکە. "لایەن" لە کوردیدا مانای کۆی "لا" دەگەیەنێت. کەواتە ئاواز و مانای "لیممو(limmu) "ی سۆمەری و "لایەن"ی کوردی سەرەتا بوون، بۆ مانادان بە گۆشە کە لە "لا"ی خانوو و خشتی قوڕ پێکدەهێنێت .

دەشێت گریمانەی مانادان بە بیرۆکەی" گۆشە" بکەین، کە لەگەڵ داهێنانی خشتی قوڕ و سورەوەکراودا پێوانەکەی داهێنرابێت، چونکە لە مێخەکاندا وێنەی شێوازی ڕێکخستنی مێخی جیاواز دەبینین، و تێیاندا بەوردی ئەژمارە بۆ "لا" و "لایەن"ی بینا کراوە .ئێمە بە هەمان شێوە لە کەڵەکە بەردینەکەی گۆبەکلی تەپە و وێنەی لەبزینەیی شەپۆلی ئاوی سەر بەردەکەدا وێنەی "لا و لایەن" دەبینین، جگە لەوە برگەی "لا"ی کوردی پێمان دەڵێت، کە لە زوانی مرۆڤی چاخی بەردینەوە هاتووە.

lu [ABUNDANT] [فرە؛ زۆر؛ گەلێک؛ هۆ/بڵند/هل؛ فت؛ ئێکجار؛ چەڵ]

lu [ABUNDANT] (185x: Lagash II, Old Babylonian) wr. lu "(to be) abundant; to heap up" Akk. *dêšu*; *kamāru*

[1]	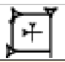				lu		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	134			

1. (to be) abundant (185x/100%) گەلێک (بێ)
2. to heap up ١) کۆمەڵ؛ ٢) کۆمەڵکرن

Akk. dêšu "to sprout"; kamāru "to pile up کۆکردنەوە, accumulate کۆکردنەوە؛ کەڵەکەکردن".

lu [MIX] [تێکەڵاوکردن؛ لتێکەڵاوی؛ تێکەڵی]

lu [MIX] (130x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. lu; lu_3 "to disturb, stir up; to cover completely; to mix" Akk. balālu; dalāhu; katāmu

[1]	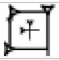				lu		
[2]	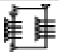				lu_3		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	82	6			
[2]		1	6	8			3

1. to disturb لێڵکردن, stir up تێکدان (130x/100%)
2. to cover completely تەواو داپۆشین یان شاردنەوە
3. to mix تێکەڵاوکردن. تێکەڵکردن.

Akk. balālu "to mix (up)"; dalāhu "to disturb, stir up"; katāmu "to cover".
[2000] C. Huber, St Cagni 1 481-482.
See ETCSL: lu_3=to mix.

تێبینی: با لێرەدا ئاوازی "لو(lu)"ی سۆمەری بەرانبەر وێنەی یەکەم و دووەمی مێخەکە وەربگرین و بیر لە چوارگۆشەی مێخەکان ـ وەک خانەیەک ـ بکەینەوە، کە لە دوو مێخی گەورە و دووانی بچووک پێکهاتووە. لە مێخی یەکەمدا دوو مێخی بچووک لە ناوەندی خانەکەدا ڕاست و چەپ لەسەر یەک دانراون، لە مێخی دووەمدا چوار مێخی بچووک سەرەکانیان لە ناوە بۆ دەرەوەیە و چوارەکەی تریان لە دەرەوە بۆ ناوەوەیە". لو (lu) "مانای تێکەڵاویی دەگەیاند، وشەی" تێکەڵاوی"ش لە برگەکانی "تێ + کە + لا" پێکهاتووە. ئەوجا "تێ" "بەرانبەر ئەم مانایانە دێت: (تا، دەناو؛ تێدا) کە بۆ ناوەوەیە و (دێت) "کە" لە "دەرەوەیە. لە هەمان کاتدا "تێ" بە مانای "نیوە/نیڤ" دێت، کەواتە برگەی "تێ" مانای" لا" دەگەیەنێت. هەروەها ئاواز / وێنە و مانای "لو"ی کوردی ـ وەک مانای "غودە"کان یان "دومەڵ" ـ هەڵگری مانای ناوەکی و دەرەکین، کە تێکەڵن بە گیان.

lu [PERSON][(١) لاو/لاوۆ؛ کەس؛ زەلام؛ ئادەمیزاد. ٢) کابرا؛ ٣) لەش]

lu [PERSON] (12429x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, uncertain, unknown) wr. lu_2; mu-lu; mu-lu_2; lu_{10}; lu_6 "who(m), which; man; (s)he who, that which; of; ruler; person" Akk. amēlu; ša

[1]		lu_2

[2]		mu-lu (ES)
[3]		mu-lu$_2$ (ES)
[4]	?	lu$_{10}$
[5]		lu$_6$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2555	7051	2615			40
[2]				92			
[3]				7			

1. who(m), which (12428x/100%)کێ، کام
2. man (1x/0%)مرۆڤ؛ ئادەمیزاد
3. (s)he who, that which ئەو، ئەوەی کە
4. of لە؛ ـی؛ هی
5. ruler فەرماندەر؛ فەرمانڕەوا
6. person کەس

Akk. amēlu "man"; ša "who(m), which".
[2000] G. Marchesi, St Cagni 673 n1.
[1982] T. Maeda, ASJ 4 70.
See ETCSL: lu$_2$=person.

تێبینی = sag/saĝ [head; person; capital] : سەر؛ کەس؛ سەرمایە
مانای مێخی "لو" (lu$_2$) کە لە کوردیدا "لاوە"، بەرانبەر مانای کەس/سەر دێت. ڕوانگەی لاو ئەوەیە کە وەک مرۆڤی تەواو پێنەگەییوە و پێدەگات. هەر بۆیە لە مانای مێخی "ساگ" (sag)ی سۆمەریدا دەبینین، کە سەر ـ وەک کەس، سەر، سەرمایە ـ پێناسەکراوە. پێناسەی دووفاقیانەی لاو/لو یان کەس هێمایی و بیرکارییە و لە ئاواز/وێنە و مانا "لاو/لو" (lu)ی سۆمەری و کوردیدا ـ وەک بەردەوامیی زوانی مێزۆپۆتامیای دێرین ـ دەبینرێت. بۆیە سەیر نییە، کە بەردەوامی نەریتی یەکسانی لای کاکەیی، هەقە، یارسان، عەلەوی و ئێزدی ببینرێت.

luGAM [WEAK][لاواز(لەش)؛ لاغر؛ لەغەر؛ لەڕ؛ لەڤاز؛ بێ هێز؛ کز؛ گەجەر؛ زیقن؛ زەبوون]
luGAM [WEAK] (1x: Old Babylonian) wr. lu$_2$-GAM "weak" Akk. enšu

[1]		lu$_2$-GAM (lu$_2$-gam)

1. weak (1x/100%) لاواز

Akk. enšu "weak".
See ETCSL: lu$_2$-gam-ma=weakling کەسێ یا گیانداریکی لاواز
تێبینی = lu$_2$ [(s)he who, that which] : کێ، کام/کامیان= GAM [VULVA] . کوز/قوز .
کاتێک مانای مێخەکە بە مانای بەشەکانی ـ کێ، کوز ـ بەراورد دەکەینەوە، نزیکی لە مانای هێمایی و بیرکاریی مێخەکەدا ـ وەک هەڵسوکەوتی لاگری مێنە ـ دەبینین. بۆیە گونجاوە گریمانەی ئاوازی "لاغر/لاغەر" ـ وەک مانای لاوازی ماسولکەیی ـ بکەین، چونکە تا ئەمڕۆ ئەو کردارە لە نێرینەشدا بە کرداری مێینە ئەژمار دەکرێت.

lugididak [MUSICIAN][مۆسیقاژەن]
lugididak [MUSICIAN] (8x: Ur III, Old Babylonian) wr. lu$_2$-gi-di-da "a type of musician" Akk. ša malīlu

[1]		lu$_2$-gi-di-da
	-0 (7x/88%); -kam (1x/13%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			5	3			

1. a type of musician (8x/100%)جۆرێک لە مۆسیقاژەن

Akk. ša malīlu "pipe player".شمشاڵ؛ جووزەلە؛ زۆرنا؛ بلوێر

See ETCSL: lu2-gi-di-da=type of musician

تێبینی= lu2 [(s)he who, that which]: ئەو کێ، کام/کامیان.

gi [REED]= قامیش؛ زەل؛ شمشاڵ؛ دەمی شمشاڵ و نای. di [GO] = بزوان؛ چوون. da

[line, edge, side] = رستە؛ تیژ، قەراغ (لا).

لە کوردیدا "لوتی" هەم گۆرانیبێژە و هەم مۆسیقاژە(شمشاڵژەنە). هەروەها ئاوازی "شامالیلو" (malīlu ša)ی ئەکەدی و "شمشاڵ"ی کوردی و شمشاڵژەن لەیەکەوە نزیکن.

luĝa [DAMAGE][لەکەڵک خستن؛ زیان]

luĝa [DAMAGE] (2x: Old Babylonian) wr. luĝa; luĝ2 "damage; sin; shamelessness" Akk. hiţītu; šillatu

[1]				luĝa (luga)			
[2]				luĝ2			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]							

1. damage (2x/100%)لەکەڵک خستن؛ زیان پێگەیاندن؛ زیان

2. sin(ئاین) تاوان کردن؛ گوناهکرن؛ گوناە

3. shamelessnessبێ ئابڕوی؛ بێ شەرمی

Akk. hiţītu "shortfallناتەواو؛ کورتهێنان؛ کەمی , lossچوون لە کیس "; šillatu "impudenceهەڵەشەیی, shamelessness".

تێبینی: ئاوازی "لوخا" (لوگا) (luĝa (luga)) "کە وەک ماناکانی وەریدەرگرین و بە لاک یان لاشە بەراوردی دەکەین، هەست بە نزیکی ماناکانی سەرەوە دەکەین، وەکو ئەوەی لاشە (مردو) زیان بەخشە .

luhum [MUD][لیتە؛ وورِ؛ قوڕولیتاو]

luhum [MUD] (3x: Old Babylonian) wr. lu-hu-um "mud" Akk. luhummu

[1]		lu-hu-um
+	-ma (2x/67%); -0 (1x/33%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. mud (3x/100%) قوڕولیتاو؛ لم؛ لێتاو

Akk. luhummu "mud".

See ETCSL: lu-hu-um=mud.

تێبینی: ئاوازەکانی "لوهوم(luhum) "ی سۆمەری، "لوهوممو(uhummu) "ی ئەکەدی، "لێتاو"ی کوردی بە دەنگی "ل" دەستپێدەکەن و "لاقاو/لەهی" لیتاو لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت.

lukaš] RUNNER[راکەر؛ لۆقاندن] [

lukaš [RUNNER] (10x: Old Babylonian) wr. lu2-kaš4 "runner" Akk. lāsimu

[1]				lu2-kaš4			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				10			

1. runner (10x/100%)لۆقاندن؛ لۆقانن

Akk. lāsimu "swift تیژڕەو; runner, courier پەیامبەر ".

See ETCSL: lu2-kaš4=runner.

تێبینی = lu2 [who(m), which]: کێ، کام = kaš [RUNNER]. لۆقاندن /لۆقانن؛ راکەر.

ئەگەر هەڵوێست لەسەر ئاواز و مانای "لوکاش" (lukaš)ی سۆمەری، "لەسیمو" (lāsimu)ی ئەکەدی، "لوقاندن"ی

کوردی بکەین، دەبینین برگەی "لو"ی سۆمەری/کوردی و "لە"ی ئەکەدی لە ڕووی کرداری ڕاکردنەوە، سەرەتای ئاواز/وێنە و مانای ڕاکەر پێکدەهێنن، هەروەها برگەی "ڕا" لە کوردیدا مانای ڕێگە و هەڵهاتن دەگەیەنێت. ڕاکەر بە"لاق/ لنگ" ڕادەکات، بۆیە دەتوانین گریمانەی مانای برگەی "لو" و "لە" وەک مانای لاق بکەین. کەواتە لاق ـ وەک وشەی "eme/زوان" ـ هێمایە بۆ سروشت؛ لوقاندیش، کە کردارە، هاوتایە بە گفتوگۆ کە بیرکاریانەیە.

lulu [MAN][مرۆڤ]

lulu [MAN] (100x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. lu$_2$-lu$_7$; lu$_2$-lu$_7^{lu}$ "man; humanity" Akk. amēlu; lullû

[1]		lu$_2$-lu$_7$ (lu$_2$-ulu$_3$)
[2]	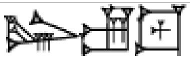	lu$_2$-lu$_7^{lu}$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	8	80			
[2]				10			

1. man (100x/100%)مرۆڤ

2. humanity مرۆڤایەتی

Akk. amēlu "man"; lullû "primeval man"."مرۆڤی سەرەتایی یان مرۆڤی دەشتی"

[2000] G. Marchesi, St Cagni 673 n2.

See ETCSL: lu$_2$-ulu3=person.

تێبینی: "لۆ" بە مانای "ئەی خۆرت! ئەی لاو "!دێت. دە "لو لو "لە گۆرانیدا بەکاردەربرێت. دەشێت" دە لو لو " هەڵگری مانای لاویی بێت، کە هێشتا لە کار و بیریدا نیشتەجێ نەبووبێت ـ نیشتەجێبوون بە مانای نان پەیداکردن و نوێبوونەوەی تۆو .لەم ڕوانگەیەوە لۆ/لا یان لو لو مانای دەشتەکی/سروشتی یان پێنگەیوو دەگەیەنێت .سۆمەرییەکان بە مانای مرۆڤی سەرەتایی/دەشتەکی بەکاریانبردووە. کەواتە لولو سۆمەری/کوردی یەک هەڵگری یەک ئاواز/وێنە و مانایە .هەروەها گۆڕانی دەنگی "ل بۆ ڕ" یان پێچەوانەوە لە مانای ڕۆڵە کە تازە لاوە و لاودا دەبینرێت.

luma [BOATMAN][بەلەمەوان]

luma [BOATMAN] wr. lu$_2$-ma$_2$ "boatman"

[1]		lu$_2$-ma$_2$

1. boatman بەلەمەوان

[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 130-131; 137-139.

[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 130-131; 138.

تێبینی = lu$_2$ [who(m), which] :کێ، کام = ma [SHIP] . بەلەم.

ئاوازی "لوما" (luma) مانای مێخەکەیە و لە وێنەی بەشەکانیەوە وەرگیراوە. ئاوازی/مانای مێخەکە بەرانبەر ئاواز/وێنە و مانای "بەلەمەوان"ە و لە ڕووی وێنەشەوە هاوتایە بە "مەلەوان"()، کە سەر ئاو دەکەوێت. کەواتە شیاوە مانای "ما" (ma)ی سۆمەری بەرانبەر "مە"ی کوردی دابنێین، چونکە دەنگی "ا" و "ئـ/هـ" لە کوردیدا ـ وەک ئاو/هەڵم ـ سروشتیانە دەبینرێت. بۆ نموونە برگەی "مە" لە "مەکۆ"دا مانایە بۆ بەرزی و کۆ مانایە بۆ کێو کە بەرزاییە، ئەوەش پشتگیری لە دێرینی برگەی "ما"ی سۆمەری و "مە"ی کوردی دەکات، چونکە هەڵگری مانای هێماین، کە بیرکارییانە ڕەخساوە.

lusiga [WEAK][لاواز؛ لەڕ؛ لەڤار؛ لەجەر؛ لەغەر؛ ڕەقەڵ]

[WEAK] (1x: Old Babylonian) wr. lu$_2$-sig-ga "weak person" Akk. enšu

[1]		lu$_2$-sig-ga
+	-0 (1x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]				1			

1. weak person (1x/100%) مرۆڤێکی لاواز
Akk. enšu "weak".
See ETCSL: lu$_2$-sig-ga=weak person

تێبینی = lu$_2$ [who(m), which]: کێ، کام = sig [WEAK]. سووک/سفگ؛ زەبوون؛ لاواز = ga [MILK] . شیر.

ئاوازی "لوسیگا" (lusiga)ی سۆمەری و "لاواز" بە برگەی "لو" و "لا" دەستپێدەکەن. هەروەها ئاوازی "لوسیگا"ی سۆمەری و "لووسکە"ی کوردی لەیەک نزیکن. ئەگەر لە مانای مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە بڕوانین، لێ بە تایبەتی لە واتای "شیر" وردبینەوە، کە لە کۆتایی مێخەکەدا هەڵگری مانای یەکلاکەرەوەیە، دەبینین کە "ساوا"ی گیانداری شیردەر لە ساواییدا لاوازە و توانای خۆژیاندنی نییە، لێ سەرەتای مێخەکە مانای "کێ" دەگەیەنێت. ساوا لە دوو برگەی "سا" و "وا" پێکهاتووە. "سا" بە مانای لوس دێت و "وا/ڤا" ئاوە. ئاو شل و نەرم و لوسە، ساواش لە زوانی سۆمەری و کوردیدا نەوەییە و لە ئاوەوە/ئاوهاتنەوەوە کە تووە، پەیدادەبێت. لووس و لوسیگا بە برگەی "لو" دەستپێدەکەن. کەواتە "لوسیگا/لووسکە" مانای لاوازی گیان دەگەیەنێت و هاوشێوەی مانای "زوان/eme" بەرهەمهێنراون. ئەو شێوازی مانادانە بەردەوامی گەمەی زوان بووە، کە شێوازی ژیانی کشتوکاڵی/ئاژەڵداری سەرچاوەی بوو. کەواتە ئەگەری ئەوە هەیە، ئاوازی ساوا لە وێنەی لووسکە/لوسیگا وەرگیرابێت، کە تازە لە دایکبووە، و ئاوازی "لو" فرێدرابێت. لە دەنگی ساواشدا دەنگی ئاو دەبیسترێت.

lušezarsala [PROFESSION][پێشە؛ پیشەگەری؛ کار]
lušezarsala [PROFESSION] (1x: Old Babylonian) wr. lu$_2$-še-zar-sal-la "a profession"

[1]	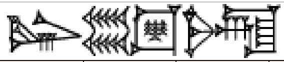				lu$_2$-še-zar-sal-la		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1.a profession (1x/100%)

تێبینی:

[who(m), which] lu$_2$ = کێ، کام/کەس.

še [a unit of length, area, volume, weight] = پێوانەی درێژی، ڕووبەر، قەوارە، کێش

zar [sheaf (of barley); stack of sheaves] = "چەپک/دەستە"ی (جۆ/گەنم)؛ گورزە

sal ["(to be) thin, fine; to spread] = تەنک (بێ)، ڕوون، باش، کردنەوە، نواندن

[to supervise, check; to bind; binding] = سەرەوکاریکردن، پشکنین؛ بەستن، پێکەوەبەستن.

ئاوازی "لاحیدە" بە کوردی و عەلاحیدە بە عارەبی مانای "تایبەتی" دەگەیەنێت. برگەی "لو" (lu2) هێمایە بۆ "کێ" و لە سەرەتای مێخەکەدایە کە مانایە بۆ پیشە و پیشەش تایبەتمەندییە. پێدەچێت "لاحیدە/عەلاحیدە" بەردەوامی زوان مێزۆپوتامیا دێرینەکان بێت و لە زوانی سۆمەریدا گۆڕابێت.

lušira [SINGER][گۆرانی بێژ؛ شایەر]
lušira [SINGER] wr. lu$_2$-šir$_3$-ra "a singer" Akk. ?

[1]	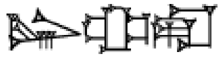	lu$_2$-šir$_3$-ra

1. a singer شاعیر؛ هونەر

تێبینی= lu$_2$ [who(m), which]: کێ، کام= šir [SING]. گۆرانی توون؛ سۆزکردن؛ سترانبێژ/ستانڤان؛ شایەر .

ئاوازی "لوشیرە" (lušira)ی سۆمەری و "لۆرە، لوورە"ی کوردی بە برگەی "لو" دەستپێدەکەن. "لۆرە" مانایە بۆ ١) گۆرانی بە سەبر ؛ ٢) گریان بە دەنگی گڕ ـ وەک شیوەن ـ ؛ ٣) دەنگی بلوێر؛ ٤) مەقامێکە. هەروەها "لوورە"ی گورگ هاوار و هاوارە و دوورنییە، کە بە گۆرانی دانرابێت. هەروەها "شیر" (šir)، کە مانای "سترانبێژی" دەگەیەنێت و لە ئاوازی "شیرە" کە دەنگ دروستکردنە، نزیکە. پێدەچێت ئاوازەکانی وەک شنە و

دەنگ و ناوی شمشاڵیش هەر لەو مانا دەنگییەوە وەرگیرابێت.

(Ma- ما)

ma [SHIP] [بەلەم، گەمی؛ کەشتی، پاپۆڕ]

ma [SHIP] (5559x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ma$_2$; ^{ĝeš}ma$_2$ "ship, boat" Akk. eleppu

[1]							ma$_2$
[2]	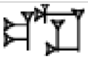						^{ĝeš}ma$_2$ (^{ĝeš}ma$_2$)
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		65	5188	158			
[2]			5	135			

1. ship, boat (5559x/100%)کەشتی، بەلەم ؛ قایاخ

Akk. eleppu "ship, boat"."کەشتی، بەلەم"

See ETCSL: ma$_2$=boat.

ma da [SAIL] [بایەوان؛ بەلەمی با. ۲) بەلەمیک کە لە ئاودا بە با گەشت دەکات (۱]

ma da [SAIL] (1x: Old Akkadian) wr. ma$_2$ da "to sail a boat"

[1]	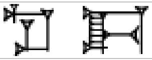	ma$_2$ da
+	-0 (1x/100%).	

1. to sail a boat بەلەمی کە بە با گەشت دەکات

تێبینی: بڕگەی "مە" لە ئاوازی "مەلە"دا هەیە. مەلە گەشتکردنی گیاندارە بە ئاودا و بە دووری نابینم، کە ئاوازی "ما(ma)"ی سۆمەری و "مە"ی کوردی مانایان لە مەلەکردن وەرگرتبێت کە هەوڵی مەلەیە (مانەویە)، وەک ئەوە کە گیانێک ـ تەنێک ـ سەر ئاو کەوتبێت و بە ئاراستەی ئاوەکە یان دژ ئاراستەی ئاوەکە وەکو ماسی گەشت دەکات.

ma gid [HAUL][ڕاکێشان؛ بەکێشکردن]

ma gid [HAUL] (11x: Ur III) wr. ma$_2$ gid$_2$; ^{ĝeš}ma$_2$ gid$_2$ "to haul (a boat)" Akk. ?

(ma[ship] + gid[drag])(بەلەم + ڕاکێشان)

[1]		ma$_2$ gid$_2$
[2]		^{ĝeš}ma$_2$ gid$_2$ (^{ĝeš}ma$_2$ gid$_2$)

+	-0 ([11x/100%](#)).

1. to haul (a boat) .ڕاکێشان (بەلەم)

mabi [FROST] [(مەیین) بەستن ؛زوقم]

[mabi [FROST]](#) (3x: Old Babylonian) wr. $mabi_2$; mabi "frost" Akk. mammû

[1]		$mabi_2$ ($mammi_2$)
[2]		mabi

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. frost [(3x/100%)](#)

Akk. mammû "frost, ice"."بەستن؛ سەهۆڵ"

تێبینی: لە مێخی( )دا مێخی ئاو ( ) سەرەتایە (بنەمایە) بۆ مانای مێخەکە کە "مەیین"ـە. مەیین وێنەیە بۆ خەستبوونەوە و بەستنی شلە، لە ئاویشدا دەبینرێت، کە بۆ بەفر و سەهۆڵ لەکاتی سەرمادا دەگۆڕرێت. هەروەها لە ئاوازەکانی وشەی($mabi_2$ ($mammi_2$)ی سۆمەری، (mammû)ی ئەکەدی و "مەیین"ی کوردیدا برگەی "مە (ma) " وەک سەرەتای مانا بۆ گەشتی ئاو دەبینین و بڕگەی "بی "یان" بێ" مانا پێچەوانەکەیەتی، ئەوەش وەستان یان مانابەستن دەگەیەنێت.

mada [LAND][(١) زەمین؛ وشکانی.(٢) وڵات؛ خاک]

[mada [LAND]](#) (1441x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian, Middle Babylonian, unknown) wr.

[1]		ma-da
[2]	ma [SHIP] [LAND]	ma

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1122	129	1		2
[2]		11	152	6			

1. land, country [(1441x/100%)](#) خاک؛ وڵات

2. earth, landئەرز؛ خاک؛ مڵک

Akk. erşetu "earth, land"; mātu "land, country".

See ETCSL: [ma-da=land](#).

تێبینی: ئاوازی "مادا(mada) "ی سۆمەری، "مەتو(mātu) "ی ئەکەدی و " مڵک " و "مەودا"ی کوردی بە دەنگی "م" دەست پێدەکەن و هێمان بۆ مەودای خاک و بەو مانایەش زەخرەفی وشە و بیرۆکەی سۆمەری و کوردییەکە بیرکارین و مانایان لە ڕوانگەی زوان - eme و یەک شێوەی ژیانەوە وەرگرتووە، کە ژیان جووتیاری سەرچاوەی ماناکەی بوو.

madal [POLE][مێخ؛ تەوەر؛ جەمسەر]

[madal [POLE]](#) (5x: Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}madal; ^{ĝešma}madal; ma-ad-li-um "a pole" Akk. mašaddu; makkû; mudulu; muttû

[1]		^{ĝeš}madal (^{ĝeš}madal, mudul)
[2]		^{ĝešma}madal (^{ĝešma}madal)
[3]		ma-ad-li-um

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. a pole (5x/100%) مێخ؛ بزمار
Akk. mašaddu "(yoke-)shaft"; makkû "(a pole)?"; mudulu "a pole?"; muttû "(a pole)".
[1997] N. Veldhuis, EEN 120-123.
[1987] P. Steinkeller, AOS 68 92-93.
[1968] M. Civil, JAOS 88 13.

madala [BUNDLE] [مەڵۆ ؛ چەپک؛ دەسک؛ گورزە]
madala [BUNDLE] (7x: Ur III, Old Babylonian) wr. ma2-da-la2; ĝešma2-da-la2; gima2-da-la2 "bundle of reeds; raft" Akk. tillatu

[1]	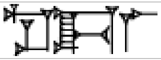	ma2-da-la2 (ma2-da-la2)
[2]		ĝešma2-da-la2 (ĝešma2-da-la2)
[3]		gima2-da-la2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	3			
[2]			1	1			

1. bundle of reeds (7x/100%)چەپکێک لە قامیش
2. raftکەڵک؛ کەڵک لێ دروستکردن
Akk. tillatu "help یارمەتی; reinforcement توندکردن; a piece of boat equipment بەشێک لە بەلەم".
[2003] M. Civil, St Wilcke 81-82.
See ETCSL: ma2-da-la2=grappling hook?.
تێبینی: ئەگەر ڕەچاوی وشەی "مەڵۆ" "یا" مەلو"ی کوردی بکەین، کە بە مانای چەپک دێت، ئەوسا لە مانای مێخەکە وەک ئەوە تێدەگەین، کە "بەلەم" لە چەپکە قامیش دروستکراوە.

madanum [STONE][بەرد؛ مەرمەڕ]
madanum [STONE] (2x: Old Babylonian) wr. na4ma-da-nu-um "type of stone"

[1]		na4ma-da-nu-um

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. type of stone (2x/100%)جۆرێک لە بەرد
See ETCSL: ma-da-nu-um=type of stone.

magursi [PROFESSION] [پیشە؛ پێشەگەری]
magursi [PROFESSION] wr. ma2-gur8-si "a profession"

[1]		ma2-gur8-si

1. a profession
[1989] G. Selz, AWEL 109.
تێبینی: فەرهەنگی ئۆکسفۆرد وشەی(profession) ی گەڕاندۆتەوە بۆ وشەی(prefiteri) ی لاتینی. وشە لاتینییەکە بە مانای "بانگ بە ئاشکرا (declare publicly) "دێت" و بە کوردی مانای "پەیام" دەگەیەنێت. کاتێک ئاواز و وێنە و مانای "پەیام"، "پێشبینین"، "پێشە و پیشەگەری" بە مانای "ماگورسی" (magursi) "وەردەگرین و دەبیەستینەوە بە مانای پیشە (کار) و پەیام (بیر)، ئەوجا بەراوردیان بە ئاوازی "موغ" دەکەین و کرداری موغ کە کار و بیرە چاودێر ناوەوەی و هەست و هوشە ئەزمونی گیانە)، ئەوسا لەیەکچوونی وێنەیی بەینی پیشەی" ماگورس " (magurs)و مۆغ دەبینین، کە هوشیاری خۆدە لەبەرامبەر خودا کە لە بەینی خاک و خۆردا (گەردوون - چێ)دا وەڵام و پێناسەی هەیە، هەروەها مۆغ (مەجوس) بە ئەستێرە ناس و فاڵگرەوە ناسراون و ئەوەش بەیانی تایبەتمەندیان دەکات. هەروەها ئاوازی "ماگ" لە پەهلەوی و "ماژ" "و" "مۆغ" بەردەوامیی هەمان مانان. جگە

لەوە لە وشەی پیرمەگرونیشدا دەنگی" مەگ) ماگ "(هەیە، پیرمەگرونیش پۆپەی شاخەکەیە و جێ رەچاوەی ئاسمانیە و بە تەنیشتی پۆپەی پیرە مەگروونەوە، پۆپەی شاخی سارا هەیە. ناوبردنی پۆپەی ئەو دوو شاخە، کە هەڵگری وێنە و مانای نێر و مێیە، بەو مانایەش تایبەدمەندی نێر و مێ لە دێریندا ناسراو بووە. ئەوە جێ سەرنجە ناوچە سورداش لە رابردوودا رووبەروو ئاشوریەکان بوونەتەوە و تا ئەم دوایانە ناوچەکەیان، بە ناوچەی هەقەکان ناسراوبوو.

Mah] ⁽⁾cow[مانگا] [

[mah [COW]](#) (1000x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. mah_2 "(to be) mature, milk producing (of cows)"

[1]		mah_2

1. (to be) mature پێگەیو, milk producing (of cows) شیردەر یی(مانگا) [(1000x/100%)](#)
 [1995] R. Englund, OrNS 64 389 n28; 394.
[1995] M. Stol, BSA 8 175-176.

mah [GREAT] [مەزن؛ ماس؛ زل؛ گەورە]

[mah [GREAT]](#) (3271x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. mah; mah_2 "(to be) great" Akk. kabtu; mādu; rabû; ṣīru

[1]		mah					
[2]		mah_2					
+	-0 ([3261x/100%](#)); -ha ([8x/0%](#)); -he ([2x/0%](#)).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[[1]](#)		54	2226	971			11
[[2]](#)		1					

1. (to be) great [(بێ) مەزن(3271x/100%)](#)
Akk. kabtu "heavyگران ; importantگرنگ "; mādu "to be(come) manyزیاد بکات, numerousزۆر "; rabû "to be bigبێ گەورە یان مەزن ; to growزۆربوون"; ṣīru "exaltedپایە بەرز, supremeزاڵ ؛بەرز , splendidگەش زۆر , outstandingناسراو ؛ زۆر لێهاتوو ".
See ETCSL: [mah=to be majestic](#).پایە بەرز ؛ بەرز ؛ مەزن

تێبینی: سۆمەرناسەکان مێخی ( ) یان بە مانای "مانگا "و" مەزن "راڤەکردووە. مەزنیی مانگا لە شیردەرییەوە سەرچاوەی گرتووە. لە دینی زەردەشتدا "ئاهوراوە مەزن" مانایە بۆ خودای مەزن، دەستەواژەی ئاهورش لە وشە و بیرۆکەی "ئا "کە ئاوە و "هور" کە خۆرە پێکهاتووە .بۆیە دەپرسین، کە ئایا زەردەشت تا بە زەردەشتییەکانی ئەم سەردەمە دەگات، لە مانا و بیرۆکەی وشەکە تێگەیشتوون؟ واتا لەو مانایەی مەزنی، کە جوتیار بە مانگای داوە، وەک شیردەرێکی کەم وێنە؟ ئاخر نیشتەجێکانی سەرەتا تێروانینی سروشتییان هەبوو و جوتیار و ئاژەڵداربوون، هەر ئەوانیش بیرکاریانە نووسینی هێماییان داهێنا و زوانی ئاخاوتنیشیان بە هەمان شێوە گەشەی کرد .

mah [SICK?][ماندو؛ شەکەت؛ نەخۆش؟]

[(1 instances)](#)

[mah [SICK?]](#) (1x: Old Babylonian) wr. al-mah-mah "(to be) sick?"

[1]					al-mah-mah		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[[1]](#)				1			

1. (to be) sick? [(1x/100%)](#)؟(بێ) نەخۆش
mahdidi [EXALTED] [مەزن؛ پایە بەرز ؛ شکۆدار]
[mahdidi [EXALTED]](#) wr. mah-di-di "very illustrious"

[1]		mah-di-di

1. very illustrious زۆر ڕووناک ؛ زۆر تێشکدار

تێبینی: کاتێک دەستەواژەی مەزن وەک زۆر ڕووناک وەردەگرین، لە مانای "ئاهورە" مەزدا تێدەگەین، وەک ئەو ڕووناکییە مەزنە، کە زەردەشت پەنای بۆ بردووە. پێکهاتەی ئاوازی "ئا + هورا" بریتییە لە ئاوازی "ئا"ی ئاو کە ڕوون و ڕووناکییە، و "هور "کە هەر ڕوون و ڕووناکییە .ئەو پێکهاتەیە بەردەوامیی مانا و بیرۆکەی ئاو ـ سەرتا ـ و هەتاو ـ کۆتایی ـ دەگەیەنێت، و ماناکەی لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریشدا لەسەر بنەمای خوداکانی ئەرزی/ئاسمانی(ڕوون و ڕووناکی) بیناکراوە. بەواتایەکی دی، زەردەشت بەردەوامیی بە نەریتە زوانییەکەی لەوەوبەری مێزۆپۆتامییەکان داوە، لێرەشدا ڕوونی و ڕووناکی، کار و بیر، کردگارین ـ سروشت و گەردوون ـ. ئەو مانایەش بۆ دینەکانی جوولەکە، مەسیح و ئیسلام ماوەتەوە و تێکەڵ بە ئایدیالی پەیامبەرەکان و ئەو ئایدیالەش بووە، کە لێوەی نووسینی پیتی ـ ئەلف-بایی ـ داهێنرا. کەواتە مانای مەزن بە هەڵە بۆ گەورەی پەیامبەرەکان وەرگێڕراوە کە خۆیان بە تەنها داناوە کە پەیوەندیان بە خوداوە هەبووە، نەک خودا مانایە و خود وەک ڕێز بۆ بوون کە نەزانراویە بەینی خاک و خۆرە ناوی خودای لێ ناوە .وەرگێڕانی ناوی خودا بە مانا ئەبستراوەکە کە لە ناوی خود، خاک و خۆر دابڕاوە وەک زانراویکی مرۆڤی گەورەکراوە و یاسای مەزاخی پەیامبەرەکانیش نەک سروشت و گەردوونیەکەی بەسەرچاوەی مانای بوونیەوە بەستراوەتەوە، لە بنەڕەتدا ئەو ئایدیاڵە ئەبستراک و ناسروشتی و ناگەردوونیە بۆ بێئاگایی دەسەڵاتخوازەکان ـ ئیمپراتۆرەکان دەگەڕێتەوە، کە خۆیان گەورەتر ـ مەزنتر ـ لە مرۆڤی سروشتی ویناکردووە و بەمەش ئیدی مانای ڕوون) ئاو (و ڕووناکیی) هەتاو(، کە سروشتی و گەردوونییە، لەبیرکرا .مانای سروشتی و گەردوونی سەرچاوەی داهێنانی نووسینی هێمایی بوو، کە بیرکارییانە داهێنرا و زمان لەگەڵیدا ـ وەکو وشە و بیرۆکە ـ لەگەڵیدا گەشەی سەند، نەک ئایدیالانە یان دابڕاوانە کە پشتی بە لۆژیکی ئایدیال کە وادانانە بەستووە و بەو مانایەش خوێندنەوە بۆ بوون کردووە. پێدەچێت ئەو ئایدیالی خۆ بە پەیامبەر دانان مانای لە ئەبستراکی ئەو خوێندەوانەوە هاتبێت کە" ئەلف و با "و لە ناوچوونی کولتوری پشتاو پشت بووبێت، کە ئیمپراتوری ئاخمینەکان و ڕوما و ساسانی و مەسیح تا بە ئیسلامی دەگات، لە ناویان بردبێت.

malag [NEIGHBOR][هاوسێ]

malag [NEIGHBOR] (26x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. ma-la "female neighbor; secondary wife" Akk. ši'ītu

[1]				ma-la			
+	-ga (13x/50%); -0 (13x/50%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1	23			

1. female neighbor (26x/100%) هاوسێ مێینە

2. secondary wife دووەم ژنی ؛ مێنەی دووەم؛ مالی دووەم

Akk. ši'ītu.

See ETCSL: ma-la=girlfriend.

تێبینی: ئاوازی "مالە؛ مالا(ma-la) "ی سۆمەری و "ماڵ"ی کوردی لە یەک نزیکن. هەروەها ئاوازی "شیتو "یان "ژیتو(ši'ītu) "ی ئەکەدی لە ئاوازی "ژنی دووەم" نزیکە و کە لە مالێکی جیای نزیک لە ژنی یەکەم ژیاوە. بەواتایەکی دی" ما ـ لە(ma-la) "ی سۆمەری و "مال"ی کوردی مانای هاوسێیش دەگەیەنن.

malah [SAILOR][مەلاح؛ کەشتی وان]

malah [SAILOR] (602x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ma_2-lah_5; ma_2-lah_4; ma_2-lah_6; $^{lu}{}_2ma_2$-lah_5; $^{lu}{}_2ma_2$-lah_4; $^{lu}{}_2ma_2$-lah_6 "sailor" Akk. malahhu

[1]	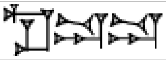	ma_2-lah_5
[2]		ma_2-lah_4

[3]		ma_2-lah_6
[4]		$^{lu}{}_2ma_2$-lah_5
[5]		$^{lu}{}_2ma_2$-lah_4
[6]		$^{lu}{}_2ma_2$-lah_6

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		90	362	9			
[2]		10	93	2			
[3]			28	3			
[4]		1					
[5]				1			

1. sailor (602x/100%)دەریاوان؛ زەریاوان
Akk. malahhu "sailor".
[1982] T. Maeda, ASJ 4 76.
See ETCSL: ma_2-lah5=boatman.بەلەمەوان

تێبینی = ma [SHIP] 𒈠 :بەلەم = ma 𒈠 LAND]] خاک. lah5[BRING] = هێنان، هاوردن.

ئاوازی "مالاە" (malah) و "مەلاح" زۆر لەیەک نزیکن. وشەی "مەلاح" بە وشەیەکی عارەبی نەک میزۆپۆتامیی ناو دەبرێت. مێخی سۆمەریانەی (𒈠) بە مانای بەلەم (گەمی) و "خاک" دێت، ئاوازەکەشی بە "ما" (ma) گۆکراوە و لە ئاوازی مەلە و کرداری "مەلەوان"ـەوە نزیکە، مەلەوانیش هاوشێوەی وێنەی بەلەم یان خاکە، کە لە ئاودا دەبینرێت، ئەوەش وادەکات کە بڵێین وشەی مەلاهای سۆمەری و مەلەی کوردی لە زوانی مێزۆپۆتامییە دێرینەکانەوە سەرچاویان گرتووە.

mallili [MURMURING][منجەمنج]
mallili [MURMURING] (2x: Old Babylonian) wr. ma-al-li-li "murmuring"

[1]		ma-al-li-li

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. murmuring (2x/100%)منجەمنج ؛ گنەگن
See ETCSL: ma-al-li-li=murmuring.

maltum [BOWL] [مەنجەڵ؛ کاسە؛ تاسە]
maltum [BOWL] (15x: Ur III) wr. ma-al-tum; $^{na}{}_4$ma-al-tum "a bowl" Akk. maltu

[1]		ma-al-tum
[2]		$^{na}{}_4$ma-al-tum

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			8				
[2]			6				

1. a bowl (15x/100%)مەنجەڵ
Akk. maltu "a type of bowl".جۆرێک لە مەنجەڵ
See ETCSL: ma-al-tum=type of bowl.

تێبینی: ئاوازی "مالتوم"(maltum) ی سۆمەری و "مالتو"(maltu) ی ئەکەدی مانان بۆ "مەنجەڵ". مێخی (𒈠) سەرەتای مانای مێخەکە پێکدەهێنێت، کە مانای "بەلەم" و "خاک، ئاخ" دەگەیەنێت. بەلەم و ئاخ وێنەن بۆ مەنجەڵ

که خواردنی تێدا دەکوڵێنرێت و دورنییە وێنە زوانیەکەی لە مانای دەرکەوتی ئەرزەوە و لە دوای توانەوەی سەهوڵبەندانیەوە سەرچاوەی گرتبێت، ئەو مانایەش لەگەڵ مانای ئەفسانە ئەفراندندا کە گۆڕانی گەردوونی ئاوییە بۆ گەردوونی خاکی، هاوتا دێتەوە. خۆ بینینەوە لە خاکدا وەک جووتیار و مانای پەیدابوون لە ئاوەوە، بریتییە لە هەڵگری ئەو جۆرە خۆ بینینەوە، کە مرۆڤ لە ئەفسانە ئەفراندندا بوونی خۆا و گەردوون - جێ بۆ ئاو گەڕاندۆتەوە.

mana [UNIT][(پێوان) من ؛مەن]

mana [UNIT] (9459x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ma-na "a unit of weight" Akk. manû

[1]					ma-na		
+	-0 (9458x/100%); - (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		352	8782	318			

1. a unit of weight (9459x/100%) پێوانەی وەزن
Akk. manû "mina (c.480 grams)".
[1987-90] M.A. Powell, RlA 7 510.
See ETCSL: ma-na=weight measure.

mar [PARASITE] [مشەخۆر ؛ مفتەخۆر؛ مرمووشەکەر]

mar [PARASITE] (8x: ED IIIa, ED IIIb, Ur III) wr. mar "louse; worm; parasite" Akk. miqqanu; tūltu

[1]					mar		
+	-0 (8x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6	2				

1. louse (7x/88%) ئەسپێ؛ خۆرە
2. worm (1x/13%) کرم
3. parasite مشەخۆر
Akk. miqqanu "an insect, phps. moth"; tūltu "worm".
تێبینی: ئاواز و مانای "مار" (mar) "لێرەدا" بە مانای مشەخۆر هاتووە و هەردوو ئاوازەکە بە دەنگی "م" دەستپێدەکەن.

marru [STORMWIND][لێزمە]

marru [STORMWIND] (29x: ED IIIa, Ur III, Old Babylonian) wr. mar-ru$_{10}$ "stormwind"

[1]					mar-ru$_{10}$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1	25			

1. stormwind (29x/100%) لێزمە
See: saĝ marru.
See ETCSL: mar-uru$_5$=tempest.

masaĝ [PROW] [مەرد؛ ئازا؛ پاڵەوان]

masaĝ [PROW] (15x: Old Babylonian) wr. ma$_2$-saĝ "prow (lit. boat head)"

[1]					ma$_2$-saĝ		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. prow (lit. boat head) (15x/100%) (وێژەی. سەری بەلەم) مەرد

See ETCSL: ma$_2$-saĝ-ĝa$_2$=boat's prow.

تێبینی: ئاوازی "ماساخ(گ)" له ئاوازەکانی "ما(ma)" و "ساخ(گ (saĝ) "(پێکهاتووە و سۆمەرناسەکان ماناکەیان "وشەییانە "(lit.) وەک "سەر بەلەم" خوێندوەتەوە. لێرەدا ئاوازەکانی "مەرە "و" مەلە"ی کوردی دەبینین، کە بە برگەی "مە" دەست پێدەکەن، ئەوەش نزیکی ئاوازە کوردیەکە و ئاوازە سۆمەرییەکە دەردەخات.

massu [LEADER][میر؛ سەرۆک]

massu [LEADER] (24x: Ur III, Old Babylonian) wr. mas-su "leader, expert" Akk. massû

[1]					mas-su		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	16			

1. leader, expert (24x/100%) میر، شارەزا

Akk. massû "leader, expert".

See ETCSL: mas-su=leader.سەرکردە

تێبینی: ئاوازی " ماسو(massu)"ی سۆمەری هێمایە بۆ مانای سەرکردە. هەنووکە دەزانرێت، دێرینترین شێوەی ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی کە تیرە و هۆز بووە، لە لایەن سەرکردەیەکی بەهێزەوە کە ماسولەکەی هەبووە، بەڕێوەبراوە .بۆیە گونجاوە گەر گریمانە بکەین، کە (massu) و ماسولکە یەک بنەمای هێمایی و بیرکاریان هەیە و پێشمەرج بووە بۆ مانای سەرکردە، نزیکی ئاوازەکەشیان گەواهی دەدات بۆ سەرچاوەی یەک وێنە ـ هێما ـ کە ماناکەی بیرکاریانە داهێنراوە.

()maš] BORDER[مەرز] [

maš [BORDER] (3x: Old Babylonian) wr. maš "border, boundary " Akk. Mişru

[1]					maš		
+	-0 (3x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. border, boundary (3x/100%) مەرز، سنوور

See:usar maš.

Akk. mişru "border, boundary".

maš [INTEREST] [ماف؛ بەش؛ بەرژەوەندی]

maš [INTEREST] (1582x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. maš; maš$_2$ "interest (on a loan); an irrigation tax " Akk.

[1]					maš		
[2]	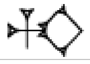				maš$_2$		
+	-0 (1582x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1013	430	8		1	
[2]			67	46		14	

1. interest (on a loan) (1582x/100%) خوایشت سوود؛

2. an irrigation tax باجی ئاودان

Akk. şibtu "interest".

See ETCSL: maš$_2$=interest.

maš [TWIN] [جمک،جێڤی؛ هاوزا؛ دووانە]

maš [TWIN] (4x: Old Babylonian) wr. maš "twinهاوزا ؛ هاوسک ،دووانە " Akk. māšu

[1]					maš		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. twin (4x/100%)هاوزا

Akk. māšu "twin (brother/sister)".

See ETCSL: maš=twin.

mašda [GAZELLE] [مامز؛ ئاسک]

mašda [GAZELLE] (1373x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium) wr. maš-da$_3$; maš$_2$-da$_3$ "gazelle" Akk. ṣabītu

[1]					maš-da$_3$		
[2]					maš$_2$-da$_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		77	1240	34		1	
[2]			19				

1. gazelle (1373x/100%) مامز

Akk. ṣabītu "gazelle".

[1995] P. Steinkeller, BSA 8 50.

[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 697.

[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 20.

See ETCSL: maš-da$_3$=gazelle.

mašdarea [PAYMENT] [دانەوەی قەرز دانەوە؛]

mašdarea [PAYMENT] (359x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III) wr. maš- da-re-a; maš$_2$-da-re-a; maš$_2$-da-re$_6$-a; maš-da-re$_6$-a "a type of payment" Akk. irbu

[1]					maš-da-re-a		
[2]	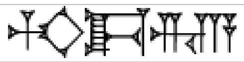				maš$_2$-da-re-a		
[3]	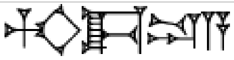				maš$_2$-da-re$_6$-a		
[4]					maš-da-re$_6$-a		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		115	67				
[2]		5	101	6			
[3]			41				
[4]			24				

1. a type of payment (359x/100%) جۆرێکە لە دانەوە

Akk. irbu "income; entry fee? to temple"."دەسکەوت؛ مزەی بەشداربوون؟ بەمەزارگا"

[1992] M. Sigrist, Drehem 190-192.

See ETCSL: maš$_2$-da-ri-a=goat-offering.

تێبینی: مێخەکە مانای "دانەوە" دەگەیەنێت. لێرەدا مانای دانەوە وەک قەرز "دانەوە" یان "دەسکەوت" دەبینین، سەرچاوەی ئەو مانایەش بە "مزەی بەشداربوون" دانراوە، ئەوەش زیاتر لە مانای "ماف" نزیکە، چونکە لەو کاتەدا، کە خوێندکارێک لە خوێندنا بەشدار دەبێت، مافی مامۆستاکەیە، کە نرخێک بۆ کارەکەی وەربگرێت، ئەوەش لێرەدا بە مانای "دان" هاتووە. ئاوازی "ماشداریا(mašdarea)" ی سۆمەری و "ماف"ی کوردی بە برگەی

"ما" دەستپێدەکەن و لەو مانایەوە نزیکن، کە ئێمە لە مێخەکەدا ڕاڤەمان کردووە.

mašga'en [STATUS][مەکان]

mašga'en [STATUS] wr. MAŠ.EN.KAK; MAŠ.KAK "a social status or profession" Akk. muškēnu

[1]		MAŠ.EN.KAK
[2]		MAŠ.KAK

1. a social status or professionپلەوپایە کۆمەڵایاتی یان شارەزایی

Akk. muškēnu "dependant, bondsman of the palace"."پشت پێ بەستن، چاودیری کۆشک "

[1992] M. Sigrist, Drehem 215-216; 370.

[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 20.

mašgurraŠEŠ [FISH] [ماسی]

mašgurraŠEŠ [FISH] (2x: Old Babylonian) wr. maš2-gur-ra-ŠEŠku6 "type of fish"

[1]					maš2-gur-ra-ŠEŠku6		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. type of fish (2x/100%)جۆرێک لە ماسی

See ETCSL: maš2-gur-ra-ŠEŠ=type of fish.

maškim [ADMINISTRATOR] [میرات بەشکەر؛ بەڕێوەبەر]

maškim [ADMINISTRATOR] (3492x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. maškim "an administrative position; a demon " Akk. rābişu

[1]	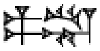				maškim		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		59	3377	51			

1. an administrative position میرات بەشکەری (3492x/100%)

2. a demonگیانی پارێزوە؛ فرێشتەی پارێزەر کەسێکی کارامەو بزان و شارەزا

Akk. rābişu ""lurker", bailiff". کەسێک کە خۆی مەڵاس دەدات"، پۆلیسی دادگا" "

[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 54-55; 132-133 n104.

[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 32; 63-64.

[1993] M. Civil, St Hallo 249.

[1993] W. Sallaberger, Kalender 16-18.

[1992] M. Sigrist, Drehem 123; 290-291.

[1987] M. van de Mieroop, Isin crafts 97-99.

See ETCSL: maškim=judicial officer. کاربەدەستی دادگایی

maškimegi [MESSENGER] [مژدەبەر یا هێنەر؛ پەیامبەر؛ نامەبەر؛ پێغەمبەر]

maškimegi [MESSENGER] (1x: Ebla) wr. e-gi4-maškim; maškim-e-gi "messenger"

[1]					e-gi4-maškim		
[2]					maškim-e-gi		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

1. messenger (1x/100%)مژدەبەر؛ مزگێنیهێنەر

تێبینی: ئاوازی" ماشکیمێگی(maškimegi) "ی سۆمەری، "(مژدە)بەر" "یان" مزگێنی هێنەر"ی کوردی لە یەک

نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن .دووفاقی مانای "مژدە" لە وشەی نامە و نامەبەری) پەیامبەری (سۆمەری و کوردیدا هێمایی و بیرکارین و ئاوازەکەشیان لەیەک نزیکە .

mašmaš] SORCERER[ئەفسونکار ؛ جادوگەر] [
mašmaš [SORCERER] (33x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. maš-maš "sorcerer , incantation priest " Akk. ašīpu; mašmaš(š)u

[1]	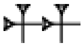			maš-maš			
+	-0 (33x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	11	20			

1. sorcerer جادووگەر, incantation priest (33x/100%)
Akk. ašīpu "sorcerer, magician جادوگەر; incantation priest مەلای دوعا خوێن"; mašmaš(š)u "incantation priest".
See ETCSL: maš-maš=sorcerer

تێبینی = maš [BORDER] :مەرز = maš [TWIN] .هاوزا (دووانە).
ئاوازی مێخی () بە مانای "جادوگەر" و "مەلای دوعا خوێن" ڕاڤە کراوە. مێخەکانیش وەک تاک لەسەرەوە بە مانای "مەرز" و "هاوزا" ڕاڤەکراون. هەروەها دەستەواژەی "ماگوس" (magus) لە فەرهەنگی ئۆکسفۆردی ئینگلیزیدا بە مانای "جادوگەر" و "مەلای دوعا خوێن" ڕاڤە کراوە و وشەکە بە فارسی ناوبراوە. کاتێک هەڵوێستە لەسەر دەستەواژەکانی "ماگوس" (magus)، "مەجووس"، "پیری مۆغان" دەکەین، دەبینین مانا و ئاوازەکانیان لە ئاواز و مانای "ماژماژ" (mašmaš)ی سۆمەری نزیکن. ئاوازی "ماژ" تا ئەمڕۆ لە زوانی کوردیدا مانایە بۆ ئەو مادەیە، کە لەکەڵەی سەردا هەیە. کەڵەی سەر دەوری مۆغی ـ ماژی ـ داوە. مۆغەکان لە مێژووی مێزۆپۆتامیادا بە ئەستێرەناس (دوعا خوێندن) و جادووگەر ناسراون. "مۆغ" لە گیانی مرۆڤدا سەرچاوەی خەون (ئەستێرەناسی) و خەیاڵە (جادووگەرییە) و دورنییە کە خەڵوەتی کە بەینی خەو، خەون و خەیاڵە لە ئەوانەوە وەکو کرداری لە خۆ نزیک بوونە لەو مانا و ئاوازانەوە سەرچاوەی گرتبێت. هەروەها ڕۆڵی مۆغ لە گیاندا راگرتنی هاوسەنگی کیمیاییە لە نێوان ئۆرگانەکانی لەش و پەیوەندیی لەشدا (هەست و هوش) بە دەورووبەرەوە (هوشیاری) ، وشە و بیرۆکەکەشی هاوشێوەی وشە و بیرۆکەی "زوان/eme" داڕێژراوە. کەواتە دەتوانین گریمانە بکەین، کە ئاوازی (mašmaš)ی سۆمەری و "ماژ"ی کوردی وەک مانای خەون و خەیاڵ بەردەوامییە ئەو مانایەن کە بنەمای نووسینی هێمایی و بیرکارییانەی داهێناوە.

mašsaĝ] LEADER[سەرکردە ؛ (مێشک گەورە) سەرگەورە] [
mašsaĝ [LEADER] (11x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. maš₂-saĝ "leader " Akk. ašarēdu

[1]				maš₂ ماژ-saĝ (maš₂-sag)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	6	4			

1. leader (11x/100%)
Akk. ašarēdu "first and foremost, pre-eminent".
[1986] D. Snell, ASJ 8 137.
See ETCSL: maš₂-saĝ=leader.

تێبینی = maš [INTEREST] :ماف = saĝ (sag) [HEAD]..سەر.
مانای مێخەکە وەک "مێشک گەورە"، سەرکردە، مانایە بۆ بەرزنرخاندنی مێشک/ مژی، کە بە سەرچاوەی "کار و بیر"ی تاک و کۆمەڵگا دانراوە. سەرکردە بەو مانایە ڕۆڵی سروشتی خۆی گەردوونیانە ـ بەگشتی ـ گێڕاوە. سۆمەرییەکان لەو ڕوانگە سروشتییەوە سەرکردەیان هەڵبژاردووە(). وشە و بیرۆکەی سەرکردەی کوردیش دیارە، کە مانای لە دوو فاقیی وشەی سەر و کردەوە وەرگرتووە.

me [BEING][بوون، ژین، ژیان]
me [BEING] (750x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Old Babylonian) wr. me "Being, divine properties

enabling cosmic activity; office; (cultic) ordinance" Akk. mû; parşu

[1]	𒈨				me		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	4	738			

1. Being خودا, divine properties enabling cosmic activity سیفەتی خودای گەردوونی چالاککردووە (750x/100%)
2. office ١. هەوڵ. ٢ ئەرک . دەستگا. ٤ فەرمانگە. ٥ نوێژ بە کۆمەڵ
3. (cultic) ordinance (نەریت) فەرمان
Akk. mû "(cultic, cosmic) order, rules"; parşu "cosmic ordinances, divine functions".
See ETCSL: me=essence.گەوهەر؛ ناوەڕۆک

me [BE] [بوون، هەبوون]
me [BE] (2860x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. me; em; am$_3$ "to be"

[1]	𒈨				me		
[2]					em		
[3]	𒀀𒀭				am$_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1448	363	493			31
[2]			2	71			
[3]			5	31			3

1. to be (2860x/100%)
See ETCSL: me=to be.

تێبینی= a [WATER] 𒀀 :ئاو = an [SKY] 𒀭 .ئاسمان.
مێخی (𒀀𒀭) مانای لەو دوو مێخەی سەرەوە وەرگرتووە. مێخی ئاو بنەمایە (ئەرزییە) و ئاسمان کۆتاییە (ئەستێرەییە). کەواتە مانای وشە و چەمکی ئەرز/ئاسمان هاوتایە بە مانای ئاو/ هەتاو.

me [DESIRE][مەیل؛ حەزکردن؛ ویستن؛ ئارەزووکردن]
me [DESIRE] (3x: Old Babylonian) wr. me "desire" Akk. lalû

[1]	𒈨				me		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. desire (3x/100%)
Akk. lalû "plenty, exuberance ١) کەیف؛ جۆش؛ (٢ .(جۆش؛ خۆشی) زۆری

me [SILENCE] [مت؛ خامۆشی؛ کپی؛ بێدەنگی ؛ دەم کوت]
me [SILENCE] (3x: Old Babylonian) wr. me "silence" Akk. qūlu

[1]	𒈨				me		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. silence مت (3x/100%)
Akk. qūlu "silence".

me [STIFFNESS] [مەین؛ رەقبوون]

me [STIFFNESS] (1x: Old Babylonian) wr. me "stiffness" Akk. luʾtu

[1]				me			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. stiffness (1x/100%)
Akk. luʾtu.

تێبینی :مێخی ( ) ئەستوونی و ئاسۆیی وێنە کراوە و لەسەرەوە بە مانای جیاواز ڕاڤە کراوە .ئاوازی "مێ(me) "ی سۆمەری بەرانبەر ئاواز و وێنە و مانای "مەیل، مت، مەیین" دانراوە، مانای وشەکانیش لە ڕەچاوی سروشتییەوە بۆ گەردوون) ئەستێرەکان (سەرچاوەی گرتووە، ئەگەرنا چۆن ئەو نزیکییەی ئاواز و وێنە و مانا لە سۆمەری و کوردیدا دەرەخسا.

me'am [DEAR][ماڵەکەم، گیانە]

me'am [DEAR] wr. me-a-am; me-am "term of endearment, dear"

[1]		me-a-am
[2]		me-am

1. term of endearment, dear [گیانیە؛ زاراوەیەکی خۆشەویستیە "ماڵەکەم"]
See ETCSL: me-a-am=term of endearment.

تێبینی =me [DESIRE]: مەیل؛ مت، مەیین = a [WATER] ئاو. = am [BULL] کەڵەگا. mug [GENITALS] =.
مێ nu [GENITALIA] = نێر.

ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر مانای ماڵ وەک وێنەی نیشتەجێی مرۆڤانی سەرەتایی بکەین، کە ئاوەدانییان داهێنا، ئەوجا بیر لە وشە سۆمەری و کوردییەکان لەو قەوارانەدا بکەینەوە، ئەوسا دەبینین کە ئاوەدانی (ماڵ) جێگەی ژیانی خێزان بوو و خۆشەویستیی نێر و مێ و منداڵ بووە و سەرچاوەی دامەزراوی ژیانی ئاوەدانی بوو. کەواتە وشە و بیرۆکەی "ماڵ" مانایە بۆ بەیەکەوە نێر و مێ (جووتبوون) و بەردەوام دانانە بە تۆو (ئاو) و تۆو ـ ناوک لە کوردیدا مانایە بۆ پشتاوپشت، لێرەشدا ئاواز هاوتا بە کردار (وێنە) سەرچاوەی مانا زوانییەکەی بوو. ئاوازی "مێ ما" (me'am)ی سۆمەری لە ئاوازی "ماڵەکەم"ەوە نزیکە و مانای خۆشەویستی دەگەیەنێت. کەواتە کاتێک مێخی "مێ-ئا-ئام" (me-a-am)، لە بەراورد بە بەشەکانی مێخەکە کە بریتین لە مەیل، مت، مەیینە و ئاو (ئاوهاتنەوە)، بە مانای کەڵی (نێر) بە مێنەوە دەبەستینەوە، ئەوسا لە پێوستی ماڵ و بوونی خۆشەویستی (ماڵەکەم) تێدەگەین، کە ئەوە خستنەوە و خێزان چۆن وەک مانای پشتاوپشت داهێنراوە. هەربۆیە دوور نییە کە ئاوازی "مێ" (me)ی سۆمەری و "مێ"ی کوردی بەردەوامی ئەو مانایە بین، کە ڕوانگەی مێینە مانای بە "ماڵەکەم" هەتاو (ئود)ی دابێت. ئود لە زمانی سۆمەریدا هەتاوە و بە کاری ئامار (میراوە) کە ساواییە (نوێبوونەوەیە)، و نێرینە مەیلی بەلای مێدا هەیە و دورنییە وشەی مێینەی کوردیش هەر لەو تێڕوانینەوە سەرچاوەی گرتبێت. واتایی مێ و نێر کوردی و سۆمەریش کە بە م و ن دەستپێدەکەن، پشتگیری لە سروشتی پێناسەی نێر و مێ دەکات، کە سروشتی و گەردوونیان خۆیان و سروشت و گەردوونیان پێناسەکردووە و ئەو پێناسەیش بۆ چاخەکانی پێش سەرهەڵدانی شار- دەوڵەتەکانی سۆمەری دەگەڕێتەوە، ئەگەرنا چوون کورد و سۆمەر توویان بە بنەما زمانی و زمانیش بە مانای دووفاقی نێر و مێ دەناساند. ئەوەی کە جێگە سەرنجە تا ئەمرۆ جووتیار دەڵێن ئاسمان زگی داوە و ئەرز نێر بۆتەوە.

me ĝar [MAKE SILENT][متبوون؛ بێ دەنگبوون]

me ĝar [MAKE SILENT] (1x: Old Babylonian) wr. me ĝar "to make silent" Akk. qâlu
(me[silence] + ĝar[place])(مت + جێ)

[1]				me ĝar (me gar)			
+	-0 (1x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]							

1. to make silentمتبوون

Akk. qâlu "to pay attention; be silent"."گوێ پێدان؛ متبوون"

[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 88-89.

megida [SOW] [مالۆس؛ مێ بەراز]

megida [SOW] (7x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. $megida_x$(KUN); megida; munus$megida_2$ "sow" Akk. šahītu

[1]	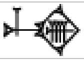	$megida_x$(KUN)
[2]	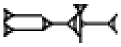	megida
[3]	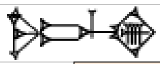	munus$megida_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			
[2]							
[3]							

1. sow (7x/100%) مالۆس

Akk. šahītu "sow, female pig"."مالۆس، مێ بەراز"

See ETCSL: $megida_2$=sow.

meli [NECK] [مل؛ گەردن؛ ئەستۆ]

meli [NECK] wr. mel_3; $meli_x$(|KA×GAR+$ŠA_3$+A|); $meli_2$; $meli_x$(|KA×U_2|) "neck" Akk. nemlû

[1]		mel_3
[2]		$meli_x$(|KA×GAR+$ŠA_3$+A|)
[3]		$meli_2$
[4]	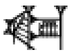	$meli_x$(|KA×U_2|)

1. neck مل؛ ملیوانە

Akk. nemlû "throat?"."قورِک؛ گەروو؟"

تێبینی: ئاوازی "میلی" meli و مل زۆر لەیەکەوە نزیکن.

melim [SPLENDOR][(١) مەزنی. (٢) زۆر گەش؛ شەوق. (٣) زۆر جوان و نایاب و مەزن]

melim [SPLENDOR] (159x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. me-lim_4 "frightening splendor" Akk. melammu

[1]		me-lim_4 (me-lam_2)
+	-0 (134x/84%); -ma (25x/16%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4	6	145			

1. frightening splendor (159x/100%) مەزنیەکی ترسێنەر

Akk. melammu "fearsome radiance, aura". "درەوشانەوەیەکی بە سام، تریفە"

[1987] J. Bauer, AoN 1987/42.

See ETCSL: me-lem_4=(awesome) radiance.درەوشانەوە (سامناک))

تێبینی: ئاوازی "مێڵەدە"ی کوردی بە مانای "مەشخەڵ" و "چۆڵەچرا" دێت. ئاوازی "میلیم(melim)" ی سۆمەری،

"میلاممو(melammu)" ی ئەکەدی و "مەشخەڵ "لەو مانایەی ڕووناکی نزیکن کە سۆمەرناسەکان بە مەزن و ترسێنەر ڕاڤەیان کردووە.

menden [WE][مە؛ ئێمە]
menden [WE] (49x: Old Babylonian, unknown) wr. me-en-de3-en "we" Akk. nīnu

[1]		me-en-de3-en

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			6

1. we (49x/100%)مە
Akk. nīnu "we".
See ETCSL: me-en-de3-en=we.
تێبینی :کاتێک ئاوازی "میندین(menden)" ی سۆمەری بە ئاوازەکانی "مە "و" ئێمە" بەراورد دەکەین، دەبینین کۆی ماناکەیان هێمایی و بیرکارییە، جا گەرچی هەمان مانا ناگەیەنن.

()mes [BLACKNESS][ڕەشایی؛ تاریکی]
mes [BLACKNESS] (56x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. mes; gešmes "blackness, black spot; black wood" Akk. şulmu

[1]	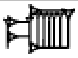	mes
[2]		gešmes (gešmes)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		6	46	1			
[2]				2			

1. blackness, black spot (56x/100%) تاریکی، پەڵەی تاریک
2. black woodتەختەی ڕەش
Akk. şulmu "blackness, black spot; black wood"
تێبینی: ئاوازی "شولمو(şulmu)" ی ئەکەدی و "شەو"ی کورد بە دەنگی" ش" دەستپێدەکەن و هێمان بۆ تاریکی.

mete [IMAGE][(١) وێنەی(ئەندیشە) مێشک. بیر ٢) پەیکەر. ٣) بت. ٤) پەیکەری ئاینی؛ ئەیقوون.]
mete [IMAGE] wr. me-te "image" Akk. simtu

[1]	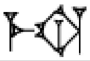	me-te

1. imageوێنە؛ وێنەی دەقاودەق
Akk. simtu "appropriate symboly سیمبۆلی تەواو ،characteristicنیشانە ".
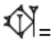=te [CHEEK]ومستانی کوتوپڕی
تێبینی: کاتێک بیر لە بینینی ئاسۆیی و ئەستوونیی خۆمان دەکەینەوە، هەست بە هاوشێوەیی هێمای (وێنەی) ئەو بینینە لە مێشکماندا ومستاوانە دەکەین و دەشزانین، کە مێشکمان بیرکارییانە ئەو کردارە ئەنجام دەدات. هەر بۆیە گونجاوە بڵێین، مێزۆپۆتامییەکان، کە بیرکارییانە نووسینی هێماییان داهێناوە و بەدەم ڕۆژگارەوە گەشەیان پێداوە، سروشتی و گەردوونیانە کاریان لەسەر بیرکردنەوەی خۆیان کردووە. بۆ نموونە لە واتاکانی "مت"، مەیل، مەیین"دا کە بۆ مانای مێخی ( ) دانراون، ئەم مێخەش پێکەوە لەگەڵ مێخی ()دا کە مانای ومستانی کوتوپڕ دەگەیەنێت، ماناپان بە مێخی (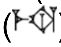) داوە. سۆمەرناسەکان مانای ئەم مێخەیان بە"بت" و "وێنە" داناوە. لێرەدا گرنگ ئەوەیە کە وشەی وێنە یان بت مانای لە بوونەوە ومستاوییەکە کە چرکەیی ڕوانینە سەرچاوە بووە و ئەو مانایەش هێمابینینە، کە مێشک بیرکارییانە ناوەکەی داهێناوە، نەک ئایدیالانە کە دوای ڕووخانی شارستانی (کولتوری سروشتی) دەستەلات خوازانە کۆشکی ئایدیاڵی خۆیان مەزاجیانە (ئەحکامیانە) لەسەر ئەو داڕوخانە بیناکردووە. لەم ڕوانگەیەوە وێنە سەرەتای ماناداران بە ئاواز بووە، نەک وشە کە وشە پەرستەکان لەدوای داهێنانی پیت، وشەیان بەرز و گەورە نەخشاندووە و مەبەستی خۆ گەورەکردنیان لە پشتی کارەکەیان بووە و بەو کارەش

داڕوخانی ئاوایی و نابەرپرساری و گەندەڵی و پەکەوتوویان هانداوە. لەم پەیوەندییەی ئێرەدا گرنگە ڕەچاوی مانای "وێنە" و "ئاواز" بکەین، کە چۆن ڕێزمانی کار و خۆ داهێنانەوەیان دامەزراندووە. وێنەیەک مانای هەزار وشە دەگەیەنێت.

mi [PRAISE][مەزندەکردن؛ هەڵسەنگاندن؛ نرخ دانان]
mi [PRAISE] (13x: ED IIIb) wr. mi$_2$ "praise"

[1]					mi$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		13					

1. praise (13x/100%)مەزندە + کردن

mim [SPACE] [(١) جێ (٢) بۆشایی؛ جێ بەتاڵ؛ (٣) مەودا (شوێن)؛ ماوە]
mim [SPACE] wr. mim$_2$ "flat space" Akk. mātu

[1]		mim$_2$

1. flat space ماوەی درژێکراوە
Akk. mātu "land, country"."خاک، وڵات"
تێبینی: ئاوازی "ماوە" و "میم" (mim) "هێمان بۆ مانای جێ، کە مەودای خاکە (وڵاتە)، وشە کوردییەکە و سۆمەرییەکە وێنەی سروشتن و هێمایی و بیرکارییانە داهێنراون.

mir [ANGRY][مەلول؛ مات؛مەینەتبار؛ تووڕە؛ ڕقهەڵساو؛ دڵپڕ؛ پەست؛ خەمبار]
mir [ANGRY] (25x: Old Babylonian) wr. mir "(to be) angry; anger, rage" Akk. uzzu

[1]	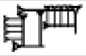				mir		
+	-0 (17x/68%); -ra (8x/32%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				16			

1. (to be) angry (25x/100%) مەلو
2. anger مەینەتبار, rage تووڕەیەکی ئێڤگار زۆر؛ شێتگیر
Akk. uzzu "anger, rage".
See ETCSL: mir=to rage.

mir [SNAKE] [مار]

mir [SNAKE] (3x: Old Babylonian) wr. mir "a mythical snake; a snake-like weapon" Akk. šibbu

[1]	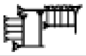				mir		
+	-0 (3x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. a mythical snake (3x/100%) مارێکی ئەفسانەیی (هەژدیها)
2. a snake-like weapon مارێک لە شێوەی تێخێدا
Akk. šibbu "a fierce mythical snake"."مارێکی بە هەڵمەتی ئەفسانەییە"
تێبینی: ئاوازی "مر(mir) "ی سۆمەری و "مار"ی کوردی لەیەکەوە نزیکن.

mirša [SNAKE][مار]
mirša [SNAKE] (4x: Old Babylonian) wr. mir-ša$_4$ "snake" Akk. šibbu

[1]		mir-ša$_4$

+	-0 (4x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. snake (4x/100%)

Akk. šibbu "a fierce mythical snake"."مارێکی دڕی ئەفسانەییە"

See ETCSL: mir-DU=type of snake

See ETCSL: mir=type of snake. "جۆرێکە لەمار"

تێبینی: دوور نییە ئاوازی "میر - شا(mir-ša)" ی سۆمەری و "شامار" یەک ئاواز بوون، چونکە میری کوردی و شا لە کوردیدا مانای گەورە و بە توانا دەگەیەنن، سۆمەرناسەکانیش "شە" "یان" شا(ša) "یان بە دڕ وەرگێڕاوە، کە توانای شەڕ و کۆڵنەدانە لە سروشتدا شاکان (گەورەی گیانداران) توانای خۆیان وەک سەرکردە گروپ، دەبوو بسەلمێن، بۆ ئەوەی ڕەگەزەکەیان بەردوامی بە ژیانکردن بدا، و بە داستانی گلگامیش دەردەکەوێت، کە نیشتەجێکان لەسەر زۆران بازی وا ڕێکەوتوون، گەورەکان پێ یەکتر لەزەوی بەرز بکەنەوە و لەو ڕێگەوە توانای خۆیان وەکو سەرکردە بەیان بکەن.

miršeš] SHIVERS[مووچرکە؛ لەرزین؛ هەڵەرزین] [

miršeš [SHIVERS] wr. mir-šeš "shivers" Akk. hurbāšu

[1]		mir-šeš

1. shivers موچرکە؛ لرفەلرف

Akk. hurbāšu "frost مەیین؛ بەستن; terror ولەرزترس".

تێبینی: ئاوازی "میر - شیش(mir-šeš)" ی سۆمەری و "مووچرکە"ی کوردی مانان بۆ هەواڵ یان ڕوودانی ناکاو کە مووچرکە بە گیاندا دەهێنێت.

misaz [BIRD][مەل]

misaz [BIRD] (2x: Old Babylonian) wr. mi-sa-az^{mušen} "a bird"

[1]					mi-sa-az^{mušen}		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. a bird (2x/100%)مەلێک

See ETCSL: mi-sa-az=type of bird.جۆرێک لە مەل

mu [FISH] [ماسی]

mu [FISH] (1x: ED IIIa) wr. mu$_{11}$(|KAxSAR|)$^{ku}{}_{6}$ "a fish"

[1]					mu$_{11}$(|KAxSAR|)$^{ku}{}_{6}$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

1. a fish (1x/100%)ماسیەک

mu [MANLY] [۱) مەردانە؛ پیاوانە؛ ۲) نێر. ئازا؛ بەهێز؛ مەرد]

mu [MANLY] wr. mu$_{6}$ "manly; young man" Akk. eţlu

[1]		mu$_{6}$

1. manly

2. young manگەنج؛ لاو؛ خوێن گەرم

Akk. eţlu "manly".

mu [NAME] [ناو؛ ناڤ؛ نام؛ نێو؛ نامێ؛ نۆم؛ نووم؛ نۆمە]

mu [NAME] (2994x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. mu "name; line of text; son نەوە؛ تۆرەمە" Akk. Šumu

[1]	𒈬				mu		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		81	2255	635			2

1. name (2993x/100%) نامێ
2. line of text (1x/0%) هێڵ لە دەقدا
3. son نەوە

Akk. šumu "name".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 45.

See ETCSL: mu=line of text; mu=name.

تێبینی: ئاوازی "مو" (mu) "بە مانای" ناو" و "نەوە، تۆرمە" و "هێڵ لە دەق"دا" هاتووە .ساوا) نەوە (لە زوانی سۆمەری و کوردیدا" تۆو"ە"، کە نێر و مێیە و لە بنەڕەتدا "سروش - گەردوون"ین و لە ئاوەوە پەیدابوون .ئاوازی تۆرمە لە دوو برگەی "تۆرە "و" مە" پێکهاتووە .ئاوازی "مە"ی کوردی و "مو (mu) "ی سۆمەری لەیەک نزیکن . هەروەها ئاوازی "مو"ی سۆمەری مانایە بۆ" هێڵ لە دەق"دا، ئەوجا کاتێک مانای ساوا (نەوە یان نەمام) - وەک پشت و پشت - وەردەگرین، دەبینین هاوشێوەی هێڵە یان تۆو وەشاندنە - وەک خاڵ خاڵ دانانە. ئاو بە مانای، کە تۆو - تۆرمە - لە ئاواز و مانای" مو"ی سۆمەریی و "مە"ی کوردییدا نزیکی دەربڕینی برگەیی دەبینرێت.

mu [YEAR][(١)ساڵ (رۆژ، هەفتە، مانگ و وەرزەکان). (٢) تەمەن]

mu [YEAR] (43667x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, Middle Babylonian, uncertain, unknown) wr. mu "year" Akk. Šattu

[1]	𒈬					mu	
+	-0 (43664x/100%); - (3x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		298	41880	1459	1		10

1. year (43667x/100%)

Akk. šattu "year".

[1995] R. Englund, OrNS 64 394.

[1995] M. Stol, BSA 8 174-175; 177-178.

See ETCSL: mu=year.

تێبینی :مانای مێخی (𒈬) لای سۆمەرییەکان بریتی بوو لە ناو و ساڵ .ساڵ وەرز و سەرهەڵدانی تۆو و نوێبوونەوە دیاری دەکات .لەسەرەوە پەیوەندی تۆو - مە یان مو - مان ڕوونکردۆتەوە.

mubal [NEXT YEAR][ساڵێکی تر یان داهاتوو]

mubal [NEXT YEAR] (1x: Old Babylonian) wr. mu-bal-a "next year"

[1]	𒈬𒁄𒀀				mu-bal-a		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. next year (1x/100%)

تێبینی == 𒈬 mu [YEAR] :ساڵ = 𒁄 bal (bala) [TURN] .وەرچەرخان = 𒀀 a [water] .ئاو.

کاتێک مانای ساڵ بە وێنەی "ئاو و هەتاو"، کە چوار وەرزە(ی گۆڕانی سروشتە، بە بوونی گەردوونەوە دەبەستینەوە، ئیدی لە وێنەی سێ مانگ وەرگەڕان (گۆڕانی وەرزی)ی سروشت تێدەگەین، کە گەردوونیانە وەک

مانای بەیەکەوە بوونی مانگ و ڕۆژ خوێندراوەتەوە. خوێندنەوەکە هاوتایە بەو خۆ خوێندنەوەیەی زوان کە سروشتی و گەردوونییە، بەو مانایەش بوون و هەبوون بەیەکەوە گرێدراون. هەروەها لە وێنەی نووسینی مێخەکەدا ساڵ یان ساڵێکی دیکە بە بوونی ئاوەوە گرێدراوە. گرێدانەکەش بەیانی ئەو مانایەی زوانی سۆمەری و کوردی دەکات، کە ئاویان بە بنەما داناوە و کە لێوەی هەتاویش پەیدابووە. لە دەنگی هەتاودا دەنگی ئاو هەیە و لە مانای هەڵهاتن (بوون بە هەڵم) و لە ئاوابوونی ڕۆژدا، گەڕانەوەی ڕۆژ بۆ ئاو گەواهی بۆ بوونی سروشتی/گەردوونی ی ئاو دەدات، کە سەرچاوەیە (بنەمایە).
لەم خشتەیەدا() ناوی مانگە کوردییەکان دەبینین، کە هێمان بۆ گۆڕانی ئاو لە سروشتدا، کە هەتاو گەردوونیانە کاریان تێدەکات.

مانگی کوردی سەرەتای کەش	مانگی زایینی و سەرەتای کەش
١. خاکەلێوە، (نەورۆز): ١ی ١	٣ی مارت، (ئازار): ٢١ی ٣ کەواتە ١ی ١ خاکەلێوەی کوردی بەرانبەر بە ٢١ ی ٣ زایینی، سەرەتای کەشی بەهار و یەکەمین مانگی کوردی ١ی ١.
٢. بانەمەڕ، (گوڵان): ١ی ٢	٤ی نیسان: ٢١ی ،٤ کەواتە دووەمین مانگی کوردی ١ی ٢ لە ٢١ی ٤ی زایینی دەستپێدەکات.
٣. جۆزەردان، (تار): ١ی ٣	٥ی مایس: ٢٢ی ٥، کەواتە سێەمیین مانگی کوردی ١ی ٣ لە ٢٣ی ٥ زایینی دەستپێدەکات.
٤. پووشپەڕ: ١ی ٤	٦ی حزیران: ٢٢ی ٦، کەواتە چوارهەمین مانگی کوردی ١ی ٤ لە ٢٢ی ٦ی زایینی دەستپێدەکات. کەواتە ١ی ٤ کوردی بەرانبەر بە ٢٢ی ٦ی زایینی سەرەتای هاوینە.
٥. خەرمانان: ١ی ٥	٧ی تەموز: ٢٣ی ٧، کەواتە پێنجەمین مانگی کوردی لە ٢٣ی ٧ی زایینی دەستپێدەکات.
٦. گەلاوێژ: ١ی ٦	٨ی ئاب: ٢٣ی ٨، کەواتە شەشەمین مانگی کوردی لە ٢٣ی ٨ی زایینی دەست پێدەکات.
٧. ڕەزبەر: ١ی ٧	٩ی ئەیلوول: ٢٣ی ٩، کەواتە حەوتەمین مانگی کوردی لە ٢٣ی ٦ی زایینی دەستپێدەکات و سەرەتای پاییزە.
٨. گەڵارێزان، (خەزەڵوەر): ١ی ٨	ی١٠ تشرینی یەکەم: ٢٣ی ١٠ کەواتە هەشتەمین مانگی کوردی ٢٣ی ١٠ی زایینی دەست پێدەکات.
٩. سەرماوەز: ١ی ٩	١١ی تشرینی دووەم: ٢٢ی ١١، کەواتە نۆیەمین مانگی کوردی کە ٢٢ی ١١ی زایینی دەستپێدەکات.
١٠. بەفرانبار: ١ی ١٠	١٢ی کانونی یەکەم: ٢٢ی ١٢، کەواتە دەهەمین مانگی کوردی لە ٢٢ی ١٢ی زایینەوە دەستپێدەکات و سەرەتای زستانە.
١١. ڕێبەندان: ١ی ١١	١ی کانونی دووەم: ٢١ی ١، کەواتە یانزدەهەمین مانگی کوردی لە ٢١ی ١ی زایینەوە دەستپێدەکات.
١٢. ڕەشەمێ، (تار): ١ی ١٢	٢ی شوبات: ٢١ی ٢، کەواتە دووانزدەهەمین مانگی کوردی لە ٢٠ یان ٢١ی ٢ی زایینەوە دەستپێدەکات.

()

mud [BLOOD] [خوێن؛ خوون؛ هون؛ ونی؛ ون؛ گۆن؛ گۆنی]

mud [BLOOD] (14x: Old Babylonian) wr. mud; mud_2 "blood" Akk. dāmu

[1]					mud		
[2]					mud_2		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				14			

1. blood (14x/100%) خوێن

Akk. dāmu "blood, dark تاریک".

See ETCSL: mud=blood.

تێبینی: ئاوازی "دم"ی عارەبی لە ئاوازی "دەمو(dāmu) "ی ئەکەدی وەرگیراوە .ئاوازە ئەکەدییەکەش لە "مود " (mud)ی سۆمەری یان لە هەڵگێرانەوەی ئاوازەکەوە وەرگیراوە، کە ئەکەدییەکان بە تاریک خوێندویانەوە. ئاو ڕوون و ڕووناکە، خوێنیش تاریکە، ئەوەش پرسیار لەسەر ڕەسەنی وێنەی وشەکە ڕوون دەکاتەوە، کە ئەکەدیەکان وەریانگێڕاوە. خوێن لە کوردیدا بەم ئاوازنە گۆکراوە: "ون، ونی، هۆن، هوون، خوون، خوین، خوەن، خین، گون، گونی"، کەواتە خوین و تاریکی وێنەن بۆ ئەو مانایە کە ئەکەدیەکان بە دەمو ناساندوویانە. هەروەها خوێن ڕەنگی سورە و ئاوازی "مود (mud) "نزیکە لە ئاوازی مۆر، کە تاریکییە یان تۆێخی ڕەنگی سورە. کاتێک مانای وشە سۆمەری، ئەکەدی و کوردییەکان دەبەستینەوە بە مانای" ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەر"ەوە، ئیدی لە مانای ژیان لەنێو سروشتدا تێدەگەین. لە داستانەکەدا مرۆڤ لە خوێنی یەکەم نەوەی خودای ئاویی تێکەڵ بە تۆز دروستکراوە. هەروەها سروشت و گەردوون کە ئەستێرەکانن، لە گیانی خودای مێنەیی ئاو دروستکراوە، ئەم خودایەش بنەماییە لە ئەفسانەکەدا .بە واتایەکی دی، ئاو بە بنەما و هەتاو بە کوتایی دانراوە. بنەمای ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری ئاوی و هەتاوییە و خۆ خوێندنەوەیە، لێرەشدا خوێنی یەکەم نەوەی خودا سەرچاوەی بوونە خوییەکەییەتی، ئەوەش داپیر و باپیرە ئاوەدانکەرەکانی مێزۆپۆتامیای دێرین بوون، کە بیرکارییانە ئەو مانا هێماییانەیان هۆنیوەتەوە .

لە دەنگی خوێناودا، دەنگی ئاو دەبیسترێت و لە خویندا خوێ هەیە و خوێی لە تۆزی ئەرز و ئارەقی لەشیش و ئاویی دەریاشدا هەیە. کەواتە بزوتنەوەی "خوێن ـ ئاو" لە گیاندا، گەڕێندراوەتەوە بۆ سەرچاوە کردگارییەکەی خودا بنەمایەکان کە نەوەی ئاوییان بۆ ناو دونیا هێناوە و بەو مانایەش ساڵ کە لە شەو (تاریکی) و ڕۆژ پێکهاتووە وەک ئاو و خوێن، هەڵگری مانای ڕووناکی و تاریکین. بەو مانایە تاریکی یان خوێن بە ژیان و گۆڕانی ژیانی سروشت (تاریکی ـ روون) بە گەردوون (رووناکی هەتاوەی) کە نوێبوونەوەیە لکاوە و بوون و هەبوونیش کە خودناسین و خوداناسینە مانای لە روانگەی " جێ ـ گەردوون"ەوە وەرگرتووە.

پرسیارەکە ئەوەیە کە ئایا ئێمە خودی خۆمان وەک پێناسەی زوانەکەمان (سروشت ـ گەردوون) دەناسین تا خودا وەک بوونی سروشتی و گەردوونی بناسین، یان خۆمان بە ئایدیاڵی ئەوان هەڵدەخەڵەتێنین؟

mud [JOY][مەست؛ مەس؛ مەسروور؛ سەرگەرم؛ دڵخۆش]

mud [JOY] (1x: Old Babylonian) wr. mud_5 "joy"

[1]					mud_5		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. joy (1x/100%)مەست؛ زۆر خۆشحاڵ و شاد

[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 88 wn29.

See ETCSL: mud_5=joy.

mud [RABID] [ملۆزم، هار]

mud [RABID] (2x: Old Babylonian) wr. mud_6 "rabid"

[1]	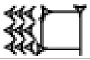	mud_6
+	-da (2x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. rabid (2x/100%)ملۆزم

mudgi [SWEETNESS] [مووت؛ شیرینی]

mudgi [SWEETNESS] (1x: Old Babylonian) wr. mu-ud-gi "sweetness"

[1]		mu-ud-gi

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. sweetness (1x/100%)شیرینی

See ETCSL: mu-ud-gi=sweetness.

تێبینی=[mu [NAME :ناو =[ud [SUN .هەتاو(هۆر = [gi [ESSENCE .(ناوەڕۆک

پێدەچێت دۆشاو دێرینترین شێوەی شیرینی دەستکردنبووبێت. دۆشاوی ترێ بە "مۆت، مووتی، مۆتی" گۆدەکرێت. برگەی "مو"ی کوردی و "مو" (mu)ی سۆمەری لەیەک نزیکن. مانای مێخی مووت لە وشەکانی ناو، هەتاو (گەرمی)، ناوەڕۆک، پێکهاتووە. ئەوەش پرۆسێسی بەدەستهێنانی مۆت ڕووندەکاتەوە و گوندییە کوردیەکان تا ئەمڕۆ ئەو شێوازە سروشتییە بەکاردەبەن.

mudum [FRUIT][میوە؛ مێوە؛ میڤە]

mudum [FRUIT] (6x: Old Akkadian, Ur III) wr. mu-dum "a fruit"

[1]		mu-dum

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			6				

1. a fruit (6x/100%)میوە

[1987] J. Postgate, BSA 3 116; 121

mug [GENITALS] [مێ (کوز ؛ ئەندامی زاوزی)]

mug [GENITALS] wr. mug$_2$ "female genitals, vulva" Akk. biṣṣūru; ūru

[1]		mug$_2$

1. female genitals, vulvaکوز؛ کوس؛ کس؛ زێ؛ پز؛ زە؛ قرچک؛ بۆچ؛ ماڵە؛ هووەلە

Akk. biṣṣūru "female genitals, vulva"; ūru "(nakedness, i.e.) pudenda (of man, woman)".

تێبینی: ئاوازەکانی" کس، زێ، پز، زە، کوز "هێمان بۆ ئەندامی زاوزێی مێینە. دوور نییە وشەی مێینەی کوردی و "موگ(mug)" ی سۆمەری لە دیدە کردگارییەکەی ئاوەوە سەرچاوەیان گرتبێت، چونکە زێ (ی) چەم(ی کوردی هێمایەکی بیرکارییە بۆ مانای ئاو کە نوێبوونەوەیە) زیادبوونە(، ئەو مانایەش لەگەڵ مانای هۆنینەوەی ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا هاوتا دێتەوە. لە ئەفسانەکەدا خودا مێینەکان سەرچاوەی نەوەخستنەوەن (زیادبوونن). هەروەها لە وشەی "نێرمووک"دا ئاوازی "مووک "هەیە، کە هێمایە بۆ باڵادەستی توخمی مێ لەو مرۆڤانەدا، کە نە بە نێر و نە بە مێ دانراون. نزیکی لە ئاوازی "موگ(mug)" ی سۆمەری و مووک (موگ)ی کوردیدا دەبینرێت.

mug [WOOL][مو؛ خوری (مو).]

mug [WOOL] (162x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. mug "low quality wool" Akk. mukku

[1]		mug

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			156	6			

1. low quality wool (162x/100%) خوریەکی بش نییە
Akk. mukku "poor quality, waste wool".
See ETCSL: mug=low quality wool.
تێبینی :زۆرینەی گیانداری سەر ئەرز "مو" بە گیانیانەوەیە، گیانی) جەستەی (بزنیش بە مو) خوری (داپۆشراوە .
سۆمەرناسەکان ئاوازی "موگ(mug)" یان بە خورییەکی) مویەکی (کەم بەها پێناسەکردووە.
mulmal [SOUND][دەنگ؛ شەپۆلی دەنگ؛ ئاواز]
mulmal [SOUND] wr. mul-ma-al "a sound (onomatopoeic)"
See mulmal za[make noise].

[1]	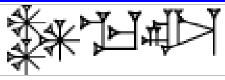	mul-ma-al

1. a sound (onomatopoeic) (بە دەنگەکەی) ماناکەی دیارە دادەنگ
[1960] J.J.A. van Dijk, SGL II 42 wn7, 114.
تێبینی: ئاوازی "مولمال(mulmal)" ی سۆمەری و "منجەمنج، مرخەمرخ"ی کوردی بە دەنگی "م" دەستپێدەکەن و لەو جۆرە وشانەن کە سۆمەرناسەکان بە "onomatopoeic" ناساندوویانن. هەروەها دوور نییە کە دەنگی "م" و "ب" جێگۆڕکێیان کردبێت، چونکە "مۆڵماڵ"ی سۆمەری و بۆڵەبۆڵی کوردی لەو شێوە دەنگانەن، کە گیانداری جیاواز تا دەگات بە مرۆڤ دەریاندەبڕن.

mumun [NOISE]وات [دەنگەدەنگ؛ هەراهەرا؛ دەنگی بەرز و ناساز؛ غەڵبەغلَب؛ تەقەورەقە؛ ووت
mumun [NOISE] (5x: Old Babylonian) wr. mu₇-mu₇ "noise" Akk. ramīmu; rigmu

[1]					mu₇-mu₇		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. noise (5x/100%)خشەخش ؛ وژەووژ ؛ قاوەقاو ؛ مقۆمقۆ
Akk. ramīmu "roar نەڕەنەڕ, rumbling گرمەگرم"; rigmu "voice, cry, noise".

mun [FISH] [ماسی؛ ماهی]
mun [FISH] (5x: ED IIIa, ED IIIb) wr. mun^ku₆ "a fish"

[1]					mun^ku₆		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5					

1. a fish (5x/100%)ماسیەک

munsub [HAIR] [مو؛ قژ؛ تووک]
munsub [HAIR] (5x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. munsub; munsub₂; munsubₓ(|KA×SUHUR|); ^su munsub; ^su munsub₂; u₂-šu-p? "hair; barber" Akk. šārtu; šārat zumri; gallābu

[1]					munsub		
[2]					munsub₂		
[3]					munsubₓ(|KA×SUHUR|)		
[4]					^su munsub		
[5]					^su munsub₂		
[6]					u₂-šu-p?		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]		1		3			

1. hair (5x/100%) مو
2. barber ۱) موتاشین؛ قژتاشین؛ ۲) سەرتاش
Akk. šārtu "hair"; šārat zumri; gallābu "barber, hairdresser".
[1995] A. Cavigneaux, ZA 85 37.

تێبینی: ئاوازەکانی "موسوب (munsub)" و "سوموسوب(^{su}munsub)" ی سۆمەری لە ئاوازی "موی سەری " کوردییەوە نزیکن .کاتێک سەرتاشین یان موتاشین بە مانای بڕینی موی سەر وەردەگرین، ئەوسا نزیکی ئاوازی "شەرتو(šārtu)" ی ئەکەدی و کوردی دەبینین. لە کوردیدا دەنگی "ش، س، ژ" جێگۆڕکێ دەکەن.

munu [MALT][مەشروب؛ جۆی ترشاوی چوکەرەکردوو (بیرە دروستکردن)]
munu [MALT] (584x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. $munu_4$ "malt" Akk. buqlu

[1]					$munu_4$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		297	251	24			11

1. malt بیرە؛ بیرە دروستکردن لە جۆ (584x/100%)
Akk. buqlu "malt".
[1994] M. Powell, Drinking in Ancient Societies 94; 96.
[1987-1990] M. Stol, RlA 7 322-325.
[1984] J. Postgate, BSA 1 106.
[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 76; 78.
See ETCSL: $munu_4$=malt.

تێبینی: مەی (می): مەی؛ بادە؛ مەهە؛ شەراب، مەشروبن (خواردنەوەن) و مێژووناسانی دێرین بە داهێنانی مێزۆپۆتامییەکانی سەرووی چاخی بەردین ناساندوویانن. مەست (سەرخۆشی) مانای لە مەشروبەوە وەرگرتووە، ئەو شێوەکارییەی زوانیش وەک ماندان بە وشە بیرۆکەیانە ڕەخساوە و لە تێڕوانی سروشتی و لێکدانەوەی گەردوونیانە (گشتیانە) نزیکە و بەو مانایە ئاواز و مانای وشەی"munu" ی سۆمەری، "مەی" کوردی بیرۆکەن بۆ خواردنەوە. کەواتە وشەی "munu"و "مەی" هاوشێوەی وشە و بیرۆکەی "eme" و "زوان" ڕەخساون و داهێنراون.

munus [WOMAN][مێ؛ ژن؛ ئافرەت]
munus [WOMAN] (3079x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium) wr. munus; nu-nus "woman; female" Akk. sinništu

[1]					munus		
[2]	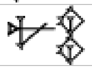				nu-nus (ES)		
+	-0 (3078x/100%); -sa (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1289	761	302		3	
[2]				14			

1. woman (2389x/78%)ژن
2. female (690x/22%) مێ
Akk. sinništu "woman".
See ETCSL: munus=woman.

تێبینی: ئاوازی "مونوس(munus)" ی سۆمەری و "مێ"ی کوردی لێرەدا مانان بۆ ژن و بە دەنگی "م" دەستپێدەکەن .لە کوردیدا بیرۆکەی "مێ" بەرانبەر بیرۆکەی ماکە کە بنچینەی بوونە و ئاسوییە .دایک، زەوی، بە برشتە و مادەی بوون و نوێبوونەوەیە .ئەو مانایانەی مێ لەگەڵ مانای مێ زمانی و مێ لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەردا، هاوتا دێنەوە، کە تێیدا خودا بنچینەییەکان خوداژن و خودان و هاوکات" ئاو "بوون و لە گیانی خوداژن

munzer [LICORICE][مێکۆک؛ مەکووک؛ ماکو؛ بەلەک]

munzer [LICORICE] (9x: ED IIIa, Old Babylonian) wr. munzer "licorice?" Akk. aşuşimtu; supālu

[1]	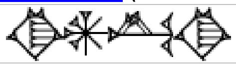	munzer
+	-0 (9x/100%).	

1. licorice? (9x/100%)مێکوک

Akk. aşuşimtu "(a medicinal plant(گیایە بۆ چارسەری نەخۆشیەک "supālu "a juniper دارى عەرعەر".

munzer [UNKEMPT] [(قژ) دانەهێنراو ؛ بژ ؛ موبژ]

munzer [UNKEMPT] (1x: Old Babylonian) wr. munzer$_x$(|SAG.MU.BU|) "(to be) unkempt"

[1]		munzer$_x$(|SAG.MU.BU|)

1. (to be) unkempt بژ یان دانەهێنراوە (قژی) موی (1x/100%)

mur [FISH] [ماسی؛ ماهی]

mur [FISH] (2x: ED IIIa, Old Babylonian) wr. mur "a fish"

[1]		mur

1. a fish (2x/100%)ماسییەک

See ETCSL: mur=stingray?.ماسییەکی گەورەی یان و لوتتیژی دەریاییە

murub [PRIEST] [مەلا؛ مەل؛ مەلی؛ زانای ئایینی؛ کەشیش]

murub [PRIEST] (3x: Old Babylonian) wr. murub; murub$_3$ "a priest" Akk. ēnu

[1]		murub
[2]	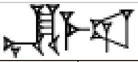	murub$_3$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. a priest (3x/100%)مەلا

Akk. ēnu "lord" "ئاغا".

murum [IN-LAW] [مام یان خاڵ]

murum [IN-LAW] (10x: Old Babylonian) wr. murum$_5$; murum$_4$; uru$_8$ "father-in-law; brother-in-law" Akk. emu rabû

[1]		murum$_5$
[2]		murum$_4$
[3]	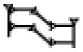	uru$_8$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			
[2]				1			

1. father-in-law (10x/100%)خەزوور

2. brother-in-law برا ژن - مێ - یان ژنبرا

Akk. emu rabû "father-in-law".

See ETCSL: murum$_5$=brother-in-law

muš [CURDLE?] [مەیین؛ مەییو؛ مەیس؟]
muš [CURDLE?] (3x: ED IIIb) wr. muš$_3$ "to curdle?"

[1]					muš$_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2					

1. to curdle? (3x/100%)مەیین؟
See ETCSL: muš$_3$-muš$_3$=to curdle?.

muš [FACE] [(١) دەم (٢) ناوچەیەکـڕووی؛ شێوەی بەرزو نزمی (٣) وچاو؛]
muš [FACE] (107x: Old Babylonian) wr. muš$_3$; muš$_2$ "face, appearance" Akk. zīmu
See muš dub[unmng], muš tum[stop working].

[1]					muš$_3$		
[2]					muš$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				85			
[2]				14			

1. face ڕوو, appearance دەرکەوتن؛ هاتنەڕوو (107x/100%)
Akk. zīmu "face, appearance پەیدابوون ".
See ETCSL: muš$_3$=face; muš$_3$=noun part of multiword verb.
تێبینی: وشەی "مرو موچ" لە کوردییدا هێمایە بۆ ڕووی گرژ، ئەوش مانای موچ و پەیوەندی بە ڕووەوە ڕووندەکاتەوە. ئاوازی "موژ" "یان" موش(muš) "ی سۆمەری و "موش"ی کوردیش بەو مانایە لەیەک نزیکن.

muš] FISH[ماسی؛ ماهی] [
muš [FISH] (5x: ED IIIa, ED IIIb, Old Babylonian) wr. muš$^{ku}_6$ "type of fish"

[1]					muš$^{ku}_6$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3		2			

1. type of fish جۆرێک ماسی (5x/100%)
See ETCSL: muš=type of fish.

muš [POT] [مەنجەڵ]
muš [POT] wr. ^{dug}muš "a pot" Akk. karpat şerri

[1]		^{dug}muš

1. a potمەنجەڵێک
Akk. karpat şerri "a type of pot"."جۆرێک لە مەنجەڵ"

muš [SNAKE] [مار]
muš [SNAKE] (192x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, Middle Babylonian) wr. muš "snake" Akk. şēru

[1]					muš		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]		42	52	97	1		

1. nake (192x/100%) مار
Akk. şēru "snake".
See ETCSL: muš=snake.
muš [SPACE] [وری: ٤) جێ ـ بەش ماوە (شوێن)؛ ٢) بۆشایی؛ ٣) جێ ١)]
muš [SPACE] (81x: ED IIIb, Old Akkadian, Old Babylonian) wr. muš₃ "flat space; a holy area" Akk. mātu

[1]					muš₃		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	3	75			

1. flat space (81x/100%) جێی تەخت
2. a holy area ناوچەی پیرۆز
Akk. mātu "land, country"."خاک، وڵات"
[2000] A. Cavigneaux, CM 19 53 wn160.
See ETCSL: muš₃=flat space.

تێبینی: مێخی ( ) بەم مانایانە هاتووە: "مەین، ڕوو، ماوە (شوێن یان بۆشی) و بەش. "کاتێک ئەو مانا سۆمەرییانە بە کوردییەکان بەراورد دەکەین، بەردەوامیی ڕووانگەی هێمایی و بیرکاریی بەلایەک، ئاواز و وێنە و مانا بەلایەکیتر دەبینین .

mušalum [MIRROR][مریک؛ ئاوێنە؛ قودێک؛ جام؛ گزگی؛ هێلی؛ نەینوک]
mušalum [MIRROR] (34x: Old Akkadian, Ur III) wr. ma-ša-lum; ^{zabar}ma-ša-lum; ^{urud}ma-sal₄-lum; mu-ša-lum "mirror" Akk. mušālu

[1]					ma-ša-lum		
[2]	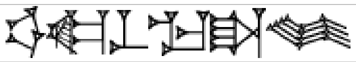				^{zabar}ma-ša-lum		
[3]					^{urud}ma-sal₄-lum (^{uruda}ma-sal₄-lum)		
[4]					mu-ša-lum		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			29				
[2]			2				
[3]			2				
[4]				1			

1. mirror (34x/100%)
Akk. mušālu "metal mirror".
See ETCSL: mu-ša-lum=mirror.

تێبینی = ma [SHIP] : بەلەم (مەلە) = ša [HEART] .دڵ lum [FRUIT] = .میوە؛ بەر.
مێخی ( ) ئاوێنەیە و لە بەشی جیاواز پێکهاتووە. کاتێک ئاواز، وێنە و مانای بەشەکانی مێخەکە ڕاڤەدەکەین، سروشتێتی و گەردوونێتی لە مانای مێخەکە و بەشەکانیدا دەبینین. مێخەکە مانای ئاوێنە دەگەیەنێت، بەشەکانی مێخەکەش وێنەن و پەرچاندنی مانادانێکن کە خود خۆی تێدا بینیوەتەوە. مرۆڤ لە دێرینەوە خۆی لە ئاودا بینییوەتەوە، واتا سۆمەری و کورد بوونی خۆیان بۆ ئاو (ئاوهاتنەوە) کە تووە گەڕاندۆتەوە. خۆ بە ئاو دانان یان بۆ زانیاری داتایی گیانی مرۆڤ یان بۆ خۆ بیننەوە مرۆڤ (وەکو وێنە ـ ئاوێنە) دونیا ئاوی چاخەکانی بەستەڵک دەگەڕێتەوە. بە واتایەکی تر وتەی ئاوینە لە وێنە بوونی ئاوە و هەتاو کە وێنەدانەوەی ڕوون و ڕووناکیە وەرگیراوە. لە بەشەکانی مێخەکە "بەلەم" گیان، "دڵ" بزوینەر و "بەر" کردگارییە. کەواتە وشە بیرۆکە ئاوینە کە لە وێنەوە وەرگیراوە، لە زوانی سۆمەری و کوردییدا ماناکە بۆ بوونی ئاوی ڕابردوو دەگەڕێتەوە، نەک

بۆ وشە نووسراوی "پێت"ی کە هەر لە مێزۆپۆتامیا داهێنراوە. ئەوش جیاوازی زوانی سۆمەری و کوردییە کە بەراورد بە زوانی عارەبی و ئینگلیزیان دەکەینەوە، لە رووی داهێنانی مانای وشە و بیرۆکەوە. لە هەمانکاتدا نووسین ، کە بە نووسینی (هێمای، مێخکی و پیت ناسراون)، هەر لە مێزۆپۆتامیدا سەرو و خوارو سەریانهەڵداوە و فنیقیەکان لە سەردەمی ئاخەمینەکاندا بۆ یونانی پیش سوکراتی گوازتوویونەتەوە. کەواتە جێ سەرنجە، کە ئەبستراکی پێت و دەرکەوتنی ئیمپراتوری رەها بە کەوتنی شار ـ دەوڵەتەکانی میزۆپوتامیا سەروو و خواربووە ببەستینەوە تا لەو وەرچەرخانە ناکردگاری و ناپەروەردگاری کورد تێبگەین کە چۆن بە ئەمرۆژەی گەیاندووە.

mušam [COMPASSION][مشووورخۆر؛ هاوسۆز؛ خەمخۆر]

mušam [COMPASSION] (9x: Old Babylonian) wr. $muš_3$-am_3; $muš_2$-am_3 "(exclamation of) compassion"

[1]		$muš_3$-am_3
[2]		$muš_2$-am_3

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				8			
[2]				1			

1. (exclamation of) compassion (9x/100%)(سۆزەماوانە)مشوورخور

See ETCSL: $muš_3$-am3=(expression of) compassion.

mušdagura [GECKO] [مارمیلۆق مارمیلکە؛ مارمێلک؛ مارمزووک؛ مزرک؛ مارژۆک؛ مارگێس؛ ماردنوگ؛]

mušdagura [GECKO] (3x: Old Babylonian) wr. muš-da-gur_4; muš-da-gur_4- ra "gecko" Akk. pizalluru

[1]	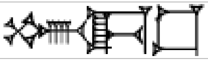	muš-da-gur_4
[2]		muš-da-gur_4-ra

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]				1			

1. gecko (3x/100%)ماردنۆگ

Akk. pizalluru "gecko".

See ETCSL: muš-da-gur_4=gecko.

mušen [BIRD] [مەل]

mušen [BIRD] (454x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, Middle Babylonian, unknown) wr. mušen; mu-ti-in; mu-tin "bird" Akk. iṣṣūru

[1]		mušen
[2]		mu-ti-in (ES)
[3]		mu-tin (ES)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		15	227	204	1		2

1. bird (454x/100%)مەل

Akk. iṣṣūru "bird".

See ETCSL: mušen=bird.

mušgal [SERPENT] [مار؛ ماری؛ شامار؛ ماری گەورە]

mušgal [SERPENT] (2x: Old Babylonian) wr. muš-gal "type of serpent" Akk. mušgallu

[1]		muš-gal

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]				1			

1. type of serpent (2x/100%) جۆرە مارێکی گەورەیە
Akk. mušgallu "great serpent"."ماری گەورە؛ شامار"
See ETCSL: muš-gal=type of serpent.

تێبینی = muš [SNAKE] مار: gal [BIG] = گەورە.
ئاوازی "موشگال" (mušgal)ی سۆمەری و "موشگاللو" (mušgallu)ی ئەکەدی و "ماریگەورە"ی کوردی کە "شامار"ە، لەو مانا هاوکێشەییەوە نزیکە کە بیستن و بینین لە گۆتندا بەرجەستەی کردووە. هەروەها کەڵگا مانایە بۆ گای گەورە یان باڵادەست، لێرەشدا ئاوازی "گاڵ" (gal)ی کەڵگا لەو مانایەوە نزیکە.

mušgu [BIRD][مەل]
mušgu [BIRD] (4x: ED IIIa, Old Babylonian) wr. Muš-gu$_7$^{mušen} "a bird"

[1]					muš-gu$_7$^{mušen}		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

2. a bird (4x/100%) مەل
See ETCSL: muš-gu$_7$=type of bird.

Mušĝen [BIRD] [مەل]
mušĝen [BIRD] (1x: ED IIIa) wr. Muš-ĝin^{mušen} "a bird"

[1]					muš-ĝin^{mušen}		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

3. a bird (1x/100%)

mušĝiri [SNAKE] [مار]
mušĝiri [SNAKE] (9x: Old Babylonian) wr. Muš-ĝiri$_2$ "fanged snake; dangerous animals; reptile"

[1]					muš-ĝiri$_2$		
+	-0 (9x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. fanged snake (7x/78%) ماری ددان تیژ
2. dangerous animals (2x/22%) گیانلەبەرێکی ترسناک
3. reptile خشۆک
See ETCSL: muš-ĝiri$_2$=fanged snake.

MUŠKA'UL [CUPBEARER] [مەیگێڕ؛ مەیگەر؛ ساقی]
MUŠKA'UL [CUPBEARER] wr. MUŠ$_3$.KA.|U.GUD| "cupbearer"

[1]		MUŠ$_3$.KA.|U.GUD|

1. cupbearer مەیگێڕ
See ETCSL: MUŠ$_3$.KA.UL=cupbearer.

mutuna [STOMACH?] [مەشک؛ مەدە؛ مەعیدە؛ ئاشک؛ ئاشقەمە؛ هۆلما؛ گەدە؛ سک]
mutuna [STOMACH?] (2x: Old Babylonian) wr. mu-tun$_3$-na "stomach?"

[1]		mu-tun3-na

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. stomach? (2x/100%)مەشکە؛ مەدە؛ مەعیدە
See ETCSL: mu-tun3-na=stomach?.
تێبینی = mu [NAME] = ناو: tun [CONTAINER] = دەفر. na [MAN] = مرۆ.

muzug [PERSON][(١) کەس؛ زەلام؛ مرۆڤ؛ ئادەمیزاد؛ ٢) کابرا؛ ٣)لەش؛ ٤)خۆ؛ خۆم؛ من]
muzug [PERSON] (8x: Lagash II, Old Babylonian) wr. u2-zug4; muzug; muzug2 "a ritually unclean, impure person" Akk. musukku

[1]		u2-zug4
[2]		muzug
[3]		muzug2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]				1			
[3]				1			

1. a ritually unclean بەنەریت پیس , impure personکەسێکی پیس (8x/100%)
Akk. musukku "ritually unclean". " بە نەریت پیس (نەریتی مشەخۆر)"
[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 21.
See ETCSL: u2-zug4=polluter. پیسکەر
تێبینی: ئاوازی" موژوگ "یا" موزوگ(muzug) "ی سۆمەری، "موسوککو(musukku) "ی ئەکەدی، "مشەخۆر"ی کوردی وێنەن بۆ مانای کرداری ناپەسەند. وەک بە مانای وشە سۆمەریەکەدا دیارە، ئاوەدانکەرەکانی دێرین نەریتی مشەخۆریان ڕەدکردۆتەوە و هانی کارکردنیان داوە.

mul] SHINE[تیشک (رووناکی)] [

mul [SHINE] (129x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. mul; mul2; mul4 "star; to shine, radiate (light); arrow; to radiate (branches)" Akk. *kakkabu*; *mulmullu*; *nabāṭu*

[1]	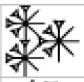	mul
[2]		mul2
[3]	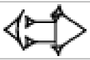	mul4 (ul)
+	-0 (101x/78%); -la (24x/19%); -lu (2x/2%); -la2 (1x/1%); -le (1x/1%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	18	75			

1. star (129x/100%)
2. to shine, radiate (light) تیشک (رووناکی)
3. arrow تیر
4. to radiate (branches) تیشکدان (پۆپەکان)
Akk. kakkabu "star"; mulmullu "arrow"; nabāṭu "to be(come) bright, shine".
See ETCSL: mul=star; mul=to radiate.

mulan [STAR] [ئەستێرە]

mulan [STAR] (33x: Old Babylonian) wr. mul-an "heavenly star"

[1]	𒀯𒀭	mul-an
+	-0 (33x/100%)	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				33			

1. heavenly star (33x/100%)
See ETCSL: mul-an=heavenly star.ئەستێرەی ئاسمان
ereš [WISE] wr. ereš$_5$ "wise" Akk. *mūdû*

تێبینی:

𒀭 =خوا diĝir [DEIDY]

ilu [GOD] 𒀭= خوا

an [SKY] 𒀭 = ئاسمان بەهەشت؛ ؛

زانا šere [WISE] = **(ژیر)**

کاتێک مێخی (𒀭) تەنها وەک وێنەکەی و جیاوازی ماناکانی وەردەگرین و بە مانای هاوکێشییانەی مێخەکانی سەرەوە دەبەستینەوە و لەگەڵ مانا و ئاوازی" مول(mul [SHINE]) "ی سۆمەری و ئاوازی" مولمولای(mulmull) "ی ئەکەدی بەراوردیان دەکەین، ئەوسا باشتر لە مانای" مولانە"ی کوردی تێدەگەین، کە پلەی لە مەلای دوانز عیلم بەرزترە بووە و ئاواز و مانا و وێنەکەی نەک هەر تەنها لە سۆمەری و ئەکەدییەوە وەکو ئەستێرە) کە ئەستێرە ناسیشە (ماوەتەوە، بەڵکو بەردەوامی ئەو شێوە زمانیە کە زمانی دوو فاقیانە (سروشت ـ گەردوون)ی ماناکەی ئەرز ـ ئاسمانیانە ناساندووە .ئەوەش ئەوە دەگەێنێت، کە "وشە ـ بیرۆکە"کەی پشتاوپشت و دەماودەم لە میزۆپۆتامیاکانی سەرەوەوە بۆ خوار ماوەتەوە و تا ئەمرۆش مانای بەرز نرخاندنی ئەستێرەیی (مەولانەیی لە زمانی کوردی و رێبازی پیراندا بەو شێوەیە بەردەوامی هەیە .وتای مەولان وەک ئەستێرە هاوشیوەی مانای "سروشت ـ گەردوون "کە زمان بیرۆکە ئاسا وەکو رۆژ یان زوان ناساندوویەتی .ئاخر دەبینین، کە کاری مەولانە هەر پێگەیاندی مەلا نەبووە، کە تەنها دینی بوو بێت، بەڵکو دونیاییە و پیشەیش (سروشت)ی بووە .واتا و ئاوازی ئەستێرە لای سۆمەرییەکان هاوتایە بە" مولان(mulan [STAR]) "، لەم ڕوانگەیەشەوە، مولانە بەردەوامی کار و بیری کردگاریی ئاواییەکان بووە، کە بەردەوامیان بە زانستی پشتاوپشتیان داوە .ئەوەش ئەو بنەما زوانییە مرۆڤی چاخی بەردینی کوردستانی دێرین ئاشکرا دەکات، کە ئەستێرەناسی (کەلەندەر رەچاوکردن) زانستیکی دێرین بووەم بۆ مانەوە و بە ئاگابوونە بوون، لەو گۆڕانانەی کە سروشت و گەردوون روودەدات. لەم رۆدا دەزانرێت، کە مرۆڤ لە دێرینەوە زانستی رابردووی دەماو و دەم و پشتاوپشت وەکو تۆو پاراستووە .ئاوەدانی سەرەتایی لە مێزۆپۆتامیاکانی سەرو سەریهەڵداوە و لە خواروش گەشەیپێدراوە و ئەوەش زانراوە .نازناوی مەولان وەک ئەستێرە لە زمانی کوردیدا بۆ رابردووی زمانەکە دەگەڕێتەوە، کە نەوەی کوڕ و کچی هاوتا و جیاواز بە تۆو داناوە .کەواتە چوون ئەمڕ کورد بەرخودانی زمانی دەکات، ئاوش لە رابردوودا بەرخودانی سروشتی کردووە و زمانیش مانا تۆمارکراوەکەی پاراستووە .خۆ پاراستن مێکانیزمی مانەوەیە و نەریتەیش رەورەوەی گەشەکەی دەماو دەم و پشتاوپشت هێمای و بیرکاریانە گوازتراوەتەوە و دەرئەنجامی نووسینی هێماوە، مێخی و ئینجا پیتی بەدەم بەخێوکردنی ئاژەڵ و مەل و تۆو گەردوونیانە گەشەیان کردووە، نەک خودا رادەستی مرۆڤی کردبێت.

(Naنا) -

na [MAN] [مرۆڤ؛ ئادەمیزاد]

na [MAN] (9x: Old Babylonian) wr. na "man" Akk. amēlu

[1]	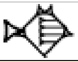				na		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				9			

1. man (9x/100%) ١) مرۆڤ. مرۆڤایەتی ٢) ئادەمیزاد. ئادەم.

Akk. amēlu "man".

See ETCSL: na=smoke?. ١) (وەک هەڵم) شتێکی دووکەڵ ئاسا. ٢) (وەهەڵاودووکەڵ)

تێبینی: ئاوازی "ئامیلو(amēlu)"ی ئەکەدی، و "ئادەمیزاد"ی کوردی بە برگەی "ئا"ی ئاو دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن. هەروەها سۆمەرناسەکان ئاوازی مێخەکەیان بەگوێرەی ستانداردی دەنگ (ETCSL)بە "نا (na) " گۆکردووە، کە مانای مرۆڤ دەگەیەنێت و هاوتاشە بە مانای هەڵم و هەڵاو .ئەم ڕاڤەیەی سۆمەرناسەکان بۆ ئاواز، وێنە و مانای مێخی "نا (na)" "لەگەڵ مانای" ئەفسانە ئەفراندن"ی سۆمەری و مانای زوانی سۆمەری و کوردیدا، وەکو ئەوەی کە مرۆڤ ناوک (ناوە لە ئاواد یان تۆوە) هاوتا دێتەوە. نەوە بەواتای ئاو (تۆو). کەواتە وشەی"ناو، ناوک نەوە "کە لە کوردیدا زەخرفین لە بنەرەتا مانایە و مرۆڤ بۆ ناسین کە پێناسەکردنە داهێناوە .ئەو پێناسەیە لەژێر کاریگەری زوانی ئەکەدیدا نەبووە. چوونکە مانا بنەڕەتییەکان لە ئاوەوە هەتاویانە وەرگیراون و تا ئیستا واتای ئاو لە ئاوازی ناو و ناوکدا دەبیسترین .ئاوازی ئادەمیزادیش کە ماناکەی ئاوازی "نا ـ ئاو "دەستپێدەکات، هێمایە بۆ مانای وێنەی ئاو و ئاوێنە مرۆڤیە کە ماناکانی داهێناوە، بەمەش بەردەوامیی مانای نەوەی ئاوییانە کردووە .ئاو بنەمایە و نەوە کە هەتاوە کۆتاییە، بە واتایەکی دی، ئاو بنەمایە و هەتاو) نەوە یان ئاوەدانیی خێزان) کۆتاییە، ئەم ڕوانگەیەش لەتەک تێڕوانینی ئاو و هەتاوی ئەفسانەی ئەفراندندا هاوتا دەێتەوە .

هەروەها ئاواز، وێنە و مانای "نا" (na)ی سۆمەری و "ناو" و "ناوک" و "نەوە"ی کوردی، کە بە برگەی "نا" و "نە" دەستپێدەکەن، هێمایی و بیرکارین بۆ مانای نێر و مێ، کە مرۆڤن. هاوکات نەوە لە زوانی سۆمەری و کوردیدا لە ئاوەوە (ئاوهاتنەوەوە کە تۆوە) پەیدا دەبن. ئەگەر تێڕوانینی ئاو و هەڵم وەک بەردەوامی یەکدی وەربگرین، ئەوسا مانای نەوە (پشتاوپشت) وەک بەردەوامیی وێنە و ئاوێنە (هەڵم و هەور) دەبینین، کە لەگەڵ بنەمای بوونی فیزیایی ئێمە (داپیر و باپیرە گەورەکان)دا، مرۆڤ لە وەک بوون (مادی و دەروون)ی خۆی بە ئاگابووە، کە وەک ئاو و هەڵم گوم نابێت و ئەو مانایەش لە بوونی زمانی کوردیدا بەردەوامیی بیرەوەری زمانیە کە مانا گیانیەکەی وەک ڕابردووی پاراستووە.

بۆ لە خۆ گەیشتنی زمانی ڕەچاوی ماناداان بە "وشە ـ بیرۆکە"یی هەردوو زمانی کوردی و سۆمەری لەم دوو مێخەدا بکە، کە هەڵگری مانای دەروون (بیر، مانا، ڕوح) و مادە (جێ)ن.

inim sig [EXPRESS] (21x: ED IIIb, Lagash II, Old Babylonian) wr. inim sig10" to express an idea دەربڕینی

([وشە + جێ]place sig + [word]inim?.   Akk) ئارەزوو؛ داخوازی؛ هەوەس " desireئایدیەک,

šag dab [THINK] (34x: Old Babylonian) wr. $šag_4$ dab; $šag_4$ dab_5 "to think, conceive an idea; to take seriously". (šag[heart] + dab[seize]) . (دڵ + تێگەیشتن)

بوو، دایکمی بە بیر هێنامەوە، کە چوارساڵ دەربڕینی ئەو دوو مێخە و وەرگیرانی وشە ئینگلیزیەکە و کوردیەکە و بە گوێ دڵ گوێگرە چاو بنووقینە: چیرۆکی بۆ دەگێرامەوە و پیدەگوتم.

na [PESTLE][(١)دەسکی دەسکەوان؛ دەسکی دۆڵ. (٢) کوتک. (٣) کوتان؛ هاڕین]

na [PESTLE] (6x: Old Babylonian) wr. $^{na}{}_{4}$na "pestle; a stone" Akk. na'u

[1]					$^{na}{}_{4}$na		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			

1. pestle (6x/100%)
2. a stone بەرد؛ کوچەک
Akk. na'u.
[1997] N. Veldhuis, EEN 113.

na [STONE] [بەر؛ بەرد؛ کوچک؛ کەڤر؛ کەرا؛ سەنگ؛ تەنی؛ تونی؛ تەوەن]

na [STONE] (527x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. na_4; na; $^{na}{}_{4}$na "stone; stone weight" Akk. abnu

[1]		na_4
[2]		na
[3]		$^{na}{}_{4}$na

+ -0 (527x/100%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		63	298	127			
[2]		9	1	22			
[3]			3	2			

1. stoneبەرد
2. stone weightبەردی کێشان ـ من؛ مەن؛ منە: کێشێکی کۆنە مێزۆپۆتامیا دێرینەکان بە کاریانبردووە.
Akk. abnu "stone, rock".
[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 706-707.
[1980] S. Lieberman, AJA 84 349.
See ETCSL: na_4=stone.

تێبینی: ئاوازی "نا"(na) ی سۆمەری و "نا"ی کوردی وەک مانای بەرد، کە رەقە، هەروەها مانایە بۆ مرۆڤی رەق و رەدکەرەوە. جگە لەوە مێخی () مانای مرۆڤ) ناو ـ نەوە) و بەرد و (نا) دەگەیەنێت. کاتێک مانای مێخەکە بەرانبەر مانای "کەس) "ئاوەدانکەر (و" ناکەس) "مشەخۆرانی ئەو سەردەمە کە ئاوەدانکەر نەبوون (وەردەگرین، باشتر لە ڕوانگەی هێمایی و بیرکاریی مێخەکە و وشە کوردییەکە تێدەگەین، وەک بەردەوامی ئەو دیدە دێرینەی مێزۆپۆتاییەکان کە ڕێگەی بۆ گەشەکردنی زانست و زانین وەک سەرمایە و دەستمایەی مرۆڤایەتی خۆش کرد، و شارستانی ئەمڕۆش پێمان دەڵێت، کە ئاوەدانکەر نەوەی شارستانی دێرین بوو، نەک نەوەی ئەو ناکەسانە کە خۆیان بەردئاسا بە کۆتایی جێهان داناوە.

nab [MUSICIAN][نەی ژەن یان مۆسیقاژەن]

nab [MUSICIAN] (5x: ED IIIb) wr. nab "a musician" Akk. nāru

[1]		nab

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5					

1. a musician (5x/100%) نەی ژەن
Akk. nāru "musician".

تێبینی: ئاوازی "ناب(nab)" ی سۆمەری،" نەرو(nāru)" ی ئەکەدی و " نەی"ی کوردی بە بڕگەی "نا "و" نە" دەستپێدەکەن. ئاوازەکانی "نەزم، نەی، ناڵە" زەخرەفییانە لەیەکەوە وەرگیراون، ئەوەش هارمۆنی و سروشتی زوانی کوردی ئاشکرا دەکات، کە وشەکانی لە دێرینەوە لەسەر بنەمای ئاواز و وێنە و مانا وەکو سۆمەری داهێنراوە .بەواتایەکی تر "وشە ـ بیرۆکە" سومەری و کوردییەکان مانایان لە زمانی نیشتەجی، ئاژەڵداری و کشتوکاڵکەرەکانی سەرەتایی ئاوەدانی کوردستانەوە وەرگرتووە و ماوەتەوە .بۆ نموونە جەلالەدینی رومی باس لە ناڵەی نەی دەکات وەک دابڕانی قامیش لە قامیشەڵان. ئەو مانادانەی ڕومی بەردەوامی زانین ڕێبازی پیرانە کە خۆیان بە مۆغ داناوە، لەگەڵ ئەوەشدا مانا زمانیەکەی ئەڤین کە) ئاو ـ هەتاو (وەک سروشت ـ گەردوون وێنە نەکردووە و ئایدیال) ئەندێش (مانای درێژەی بە مانای وشەیەکان وشە ئاسا نەک بیرۆکە ئاسا داوە. چوونکە بە حەسرەتەوە لە رابردوو دەڕوانێت، نەک کە دابڕاویی قامیش لە قامیشەڵان نەک بەردەوامی ئاو ـ هەتاو کە ژیان تۆوی قامیش و مرۆڤی تۆوئاسا نوێدەکاتەوە .بەو کارەش قامیش کە تاکە) مەولانەیە(، لە گشتی (لە گەردوونی) خۆی دابڕیوە و بەستوویەتییەوە بە ئایدیالەوە ـ بە میتافیزکیەوە .جەلالەدین لەژێر کاریگەریی فەلسەفەی ئیفلاتوندا بوو، کە لە سەردەمی سەرهەڵدانی ئیمپراتۆری ئاخامشینەکان و جیهانبینیی زەردەشتیدا سەریهەڵداوە. گریکەکان تا ئەو دەمە هاوشێوەی مێزۆپۆتامییەکان تێڕوانینی سروشتی و گەردوونیان بە بنەمای ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی دادەنا، لێ لە سەردەمی ناوبراوەوە جیهانبینیی ناسروشتییانەی ئیمپراتۆر و ئەندێشەی خۆبەزلزانینی مرۆڤی مشەخۆر ئایدیال و ئەندێشەی دینیان وەک بنەمای ڕێکخستنی کۆمەڵگە دانا و ئەو خۆ بێنینەوە تا ئەمڕ کاریگەری لەسەر خۆبینەوەی "سروشت ـ گەردوون"ی هەیە.

لە نووسینی مێخەکانی ( ) nab [MUSICIAN]، واتا "نەی ژەن" و ( ) ana [UPPER]، واتا "سەرەوە"دا، مانای ئاسمان و نەوە و بەرد دەبینین. مێخی ئاسمان لە زوانی سۆمەریی‌دا بە "ئان" (an) گۆکراوە، لێرەشدا ئان و ئاسمان بە بڕگەی "ئا" دەستپێدەکەن. مانادان بە مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردییە لە واتای "نەیژەن"دا ماوە و پێمان دەڵێن، کە مێزۆپۆتامییەکان زوان و ئاوەدانییان وەک وێنە و ئاوێنە ئاوەڵاکردووە، ئەوەش سەرچاوەی هێز و توانایان بووە و زانیویانە، کە چۆن گەشە بە بەهرەی نەوەکانیان بدەن. بۆ نموونە دەبینین، کە ئاوازەکان خود و خودا بەردەوامیی زەخرەفیانەی ئاوازەکانی خاک و خۆرن، کە مانایان بە ڕووناکی (ئاوەدانی)ی دین و دونیای مرۆڤ دێرین داوە، نەک ئایدیال دوایی، کە بەها فەرمانیەکان (رحمان ـ شەیتان یان چاک ـ خراپ) سەریان لە مرۆڤ شێواندووە و مرۆڤیان وا دابەش و بێبەش لە خۆشی ژیان کە مانای کار و بیر بێبەشکردووە، لێرەشدا خۆ و خودا وەک ڕاستی لە سەرووی سروشت و گەردوونەوە دادەنێن.

nadeg [ADVICE][ئامۆژگاری ؛نەسیحەت]
nadeg [ADVICE] (82x: Old Babylonian) wr. na-deg$_x$(RI); na-|DU&DU| "advice"

[1]		na-deg$_x$(RI)
[2]		na-|DU&DU|

1. advice (82x/100%)نەسیحەت
See ETCSL: na=advice.

nadiššu [HAMMER-STONE?] [چەکوشی نەقاڕی]
nadiššu [HAMMER-STONE?] (1x: Old Babylonian) wr. na$_4$-1(diš)-šu "hammer-stone?"

[1]		na$_4$-1(diš)-šu

1. hammer-stone? (1x/100%) چەکوش ـ نەقاڕی
See ETCSL: na$_4$-1-šu=hammerstone? .نەقاڕی؟

تێبینی:

[STONE]na = بەرد. na [STONE] = بەرد. [MAN]na = مرۆڤ. [ONE]diš =یەک. [HAND]šu

دەست .
ئاوازەکانی "نەقار، نەقش، نێگار" زەخرەفین و مانایان لە وێنەی کارکردن بە بەرد و دار وەرگرتووە. کارکردن بە بەرد و دار لایەن مرۆڤەوە دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتایەکی زۆر دێرینی مێژووی گەشەکردنی مرۆڤ و جیابوونەوەی ئەو لە ئاژەڵ. ئەو جیابوونەوەیە دەگەڕێتەوە بۆ توانای بەکاربردنی مێشک و دەست و گەشەکردنی هوشیاری زمانی و خۆناسین. مرۆڤ لە توانای خۆی بەئاگا بووە. مرۆڤی سۆمەری خۆی بە بەرد کە نەبەردییە (ئاسان لە ناو ناچێت)، ناوبردووە. کەواتە ئاوازی نەبەردی کوردی، کە مانای لە "نە" (نا/na) و بەرد وەرگرتووە، لە دێرینەوە ماوەتەوە و دوور نییە بەردەوامیی ئەو زوانە بێت، کە گۆبەکلی تەپەییەکان شوێنەواریان جێهێشتووە. جگە لەوە دەنگی "نە"ی نەخش (نەقش) و نێگاری سەر بەردەکە ئاماژەیە بۆ گێڕانەوەی ئەفسانە و هەر شتێک لەو دەمانەوە مابێتەوە، لەگەڵ داهێنانی مێخدا نووسراوە. نووسینی مێخ و هێما کاری مرۆڤە، ئەوەش نەبەردی (زیندوی) مرۆڤ لە مێژووی سروشتی و شارستانیدا ئاشکرا دەکات، کە بەردەوامیی هەوڵی مانادانەوەییە بە سەردەمەکان کە لەگەڵ خۆ داهێنانەوەدا دەگۆڕێن. ترس لە لای ئەوانەی کە ناگۆڕین، نارەسەنی و مێزۆپۆتامیایەکان باسی ئەوانەیان وەکو مشەخۆر کردووە. ئەوەی کە جێ سەرنجە مشەخۆریش کار و بیر داڕوخێنەرانەیە نەک شەیتانی و لە رێگە دژایەتیەوە کوتایی نایەت بەڵکو لە رێگەی پەروەردەی پرسیارییەوە کە سروشت ـ گەردوونیە سنوردار دەکرێت.

nagar [CARPENTER][نەجاڕ؛ دارتاش]

nagar [CARPENTER] (666x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. nagar "carpenter" Akk. nagarum

[1]				nagar			
+	-0 (651x/98%); -ra (12x/2%); -re₂ (3x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		179	352	135			

1. carpenter (666x/100%)
See:eš nagar;šua nagar;ti nagar;ugula nagar.
Akk. nagarum "joiner, carpenter".
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 278.
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 130-131.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 32.
[1987] M. van de Mieroop, Isin crafts 26-27; 58; 61-65.
See ETCSL: nagar=carpenter

تێبینی: ئاوازەکانی "ناگار(nagar)" ی سۆمەری، "ناگاروم(nagarum)" ی ئەکەدی و "نەجار"ی کوردی و عارەبی بەردەوامیی زمانی رابردووی خۆیان، دوریش نییە کە لە زوانی مێزۆپۆتامییەکانی سەرووەوە بۆ سۆمەرییەکان مابێتەوە، چونکە کار لەگەڵ دار و بەرد و ئیسکدا چ وەک نەجاری و چ وەک نەقاری بەشێک بووە، لە کاری هونەری و بیناکردنی خانوون کە مێزۆپۆتامییەکانی ناوچە شاخاوییەکان مانا دێرینەکەیان پارستووە و لەگەڵ نیشتەجێیدا بەکاریان بردووە.

nagar [PLANT][نەمام]

nagar [PLANT] (1x: ED IIIa) wr. nagar^{sar} "a plant"

[1]	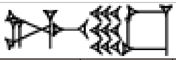			nagar^{sar}			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

1. a plant (1x/100%) نەمام

تێبینی :مێخی ( ) مانای نەجار و مێخی ( ) مانای نەمام دەگەیەنن. وشەی نەمام و نەجار بە برگەی "نە" دەستپێدەکەن، لەم ڕوانگەیەشەوە کار سەرچاوەی مانادان بووە بە وشەکان.

nagbu [WATER][ئاو]

nagbu [WATER] (1x: Old Babylonian) wr. nag-bu "waters; sources

[1]		nag-bu

1. waters (1x/100%)ئاوی

2. sourcesکانیاو؛ سەرچاوە

تێبینی: ئاوازەکانی "مەن، مەند، مەنگ، ماش "مانان بۆ "ئاو"ی وەستاو (وەک ڕاوەستاو یا پەنگاو). کانی لە سروشتدا لە پەنگاوی ژێر ئەرزەوە دەتەقێتەوە.

naĝ] DRINK[نۆشین؛ خواردنەوە] [

naĝ [DRINK] (400x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. naĝ "to drink " Akk. šatû

[1]		naĝ (nag)
+	-0 (388x/97%); -ĝa2 (11x/3%); -ĝe26 (1x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		44	98	160			2

1. to drink (400x/100%)نۆشین

Akk. šatû "to drink".

See ETCSL: naĝ=to drink نۆش

naĝah [BARBARIAN] [نائاگا؛ نامو؛ نەناس؛ بێگانە؛ کێو]

naĝah [BARBARIAN] (8x: Old Babylonian) wr. na-ĝa2-ah "barbarian" Akk. nuwā'u

[1]	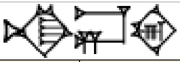	na-ĝa2-ah (na-ga2-ah)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				8			

1. barbarian (8x/100%) نامۆ؛ نەناس؛ بیانی؛ غەوار

Akk. nuwā'u.

See ETCSL: na-ĝa2-ah=fool بێ مێشک؛ کێوی

تێبینی: ئاوازی "ناگاە(naĝah)" ی سۆمەری، "نووەو(nuwā'u)" ی ئەکەدی، "نائاگا؛ نامۆ؛ نەناس"ی کوردی، بە دەنگی "ن" دەستپێدەکەن و هێمان بۆ کەسێک، کە نامۆیە بە شێوە ژیان و زوانی ئەو خەڵکە کە نایناسن . سۆمەرناسەکان وشەی"barbarian" یان بۆ ئەو مانایە بەکاربردووە، وشەکەش لە"barbarous" ی گریکییەوە وەرگیراوە، کە مانایە بۆ قسەکردنی مرۆڤیک کە زوانی دەگیرێت یان وشەکان وەک "برەبرە" (بڵتەبڵت" (لەبەر) ئەوەی زمانی گرێکی نەزانیووە.

nam [FATE][**(١) چارەنووس؛ خوداکرد (٢) ئەنجام؛ (٣) مەرگ**]

nam [FATE] (567x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. nam; na-aĝ2 "determined order بڕیاری ڕێکخراو; willویست , testamentپەیمان ; fate, destiny" Akk. *šīmtu*

[1]		nam
[2]		na-aĝ2 (ES)
+	-0 (555x/98%); -ma (12x/2%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		12	222	305			3
[2]				20			

تێبینی: na [MAN] = مرۆڤ (نەوە). na [STONE] = بەرد. [MEASURE] ag̃ = ١) ئەندازە، ٢) پێوان (یاسا)، ٣) هەند.

کاتێک مانای "چارەنووس" وەک مێخی () یان وەک مێخی () و بەشەکانی مێخەکە بەیەکەوە دەبەستینەوە، دەبینین کە مرۆڤ وەک نەوە هاوتا بەو بوونە ئاوی و هەتاوییە دانراوە، کە بریاری ژیان یان بوونی سروشت و گەردوونی بەو شێوەیە داوە. خۆ خوێندنەوەی مرۆڤ بەو مانایە هەم دین و هەم دونیا بووە.

nam [THOUGHT][١) نیاز. ٢) بیرکردنەوە]

nam [THOUGHT] (1x: Old Akkadian) wr. nam_2 "(fore)thought, plan(ning); understanding; instruction" Akk. ţēmu

[1]						nam_2	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. (fore)thought دووربینی , plan(ning) نەخشە(کێشان) (1x/100%)

2. understanding تێگەیشتن

3. instruction ١) فەرمان ٢) زانیاری؛ ٣) فێرکردن؛

Akk. ţēmu "(fore)thought, plan(ning)".

تێبینی: ئاوازی" نام(nam) "ی سۆمەری و" نیاز"ی کوردی بە دەنگی "ن" دەستپێدەکەن. نیاز لە هەنبانەبۆرینەدا ئەم مانایانە دەگەیەنێت ١ (ئاتاجی؛ ٢ (مانا، مەبەست (نیازت لەم قسەیە چی بوو)؛ ٣) ئاوات؛ ئارەزوو؛ ٤) نەزر، نزر، نەدر:(نیازم لە خۆم گرتوە)؛ ٥) خەیاڵ لە کردنی کارێک:(نیازم وایە خانوو دروستکەم). کاتێک ماناکانی وشەی" نیاز" بە وێنە و مانای ڕوونکردنەوەکەی هەژارەوە کە "بیرکردنەوە"یە، بە مانای بیرکردنەوەی مرۆڤ لە مانادان بە وشە دەبەستینەوە، ئیدی لە کرداری بیرکردنەوە تێدەگەین، کە چۆن لەگەڵ مانای نیازدا هاتووە. لێرەدا ئاوازی "نام"ی سۆمەری و" نەوە ـ ناو"ی کوردی جێگەی سەرنجن، کە نیازی مانادانن بە کاری بیرکردنەوە. بۆ نموونە مێشک موخ (بیرکەرەوەیە (کیمیایی گیانە)، کرداری گیان و بەردەوامیدان بە ژیانی گیان کولتوریان دەستەبەر کردووە. کەواتە ناو و نام مانایان لە نیاز و بیرکردنەوە وەرگرتووە. بۆ نموونە وشەی ئاوەدانی و ئاودێری لە وشەی ئاوەوە وەردەگیرێن، ئاویش لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەردا بە بنەمای ژیان دانراوە.

nam kud [CURSE][نەفرەت؛ نفرین؛ نفرە؛ نەوز؛ نووەڕ؛ نوڕ]

nam kud [CURSE] (72x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. nam kud "to curse" Akk. arāru; nazāru

(nam[fate] + kud[cut])(چارەنووس + برین)

[1]					nam kud		
+	-0 (72x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		22	1	28			

1. to curseنەفرەتکردن؛ نەعلەتکردن

Akk. arāru "to curse; insult ڕووڕشکاندن"; nazāru "to revile جوێن پێدان, curse s.o

تێبینی = nam [FATE] :چارەنووس، بڕیاردراو = kud [CUT] .برین) بڕیاردان)

ئاوازی "نام کود" (nam kud)ی سۆمەری، "نامزەرو" (nazāru)ی ئەکەدی، "نەفرین"ی کوردی و بە برگەی "نە" دەستپێدەکەن و مانای نێگەتیف و ڕەدکردنەوە دەگەیەنن.

nam tar [DECREE FATE][بڕیاری چارەنووس]

nam tar [DECREE FATE] (357x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Old Babylonian) wr. nam tar "to decree fate" Akk. šīmta šâmu

(nam[fate] + tar[cut])(چارەنووس + بڕینەوە)

[1]		nam tar
+	-0 ([355x/99%](#)); -ma ([2x/1%](#)).	

1. to decree fate بڕیاری چارنووس ساز

Akk. šīmta šâmu "to decree fate".

تێبینی :کاتێک وێنەی مێخی (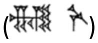) بە مانای بڕیار و چارەنووس وەردەگرین، ئەوجا بە بوون و هەبوون، سروشت و گەردوون و نەوە (واتا تۆو یان ئاو)ەوە دەبیەستینەوە، کە لە ڕابردوویەکی نەزانراوەوە تا ئەمڕۆ نەگۆڕراوە، ئەوسا باشتر لە مانای هۆنینەوەی ئەفسانە "ئەفراندنی سۆمەر"ی وەک خوێندنەوەی مرۆڤ خۆی بۆ بڕیاری هۆر (خۆر) کە سۆمەریەکان بە" ئامار ئود "ناوایان بردووە و لە ئەفسانەکەدا کار و بیر ئەو نەگۆڕە سروشت ـ گەردوون (بە مانای نوێبوونەوە. پرسیارەکە ئەوەیە، کە داخۆ چۆن ئاواز و وێنە و مانای نەگۆڕ بۆ مانای بەخشین و نەفرت وەکو بڕیاری ـ چارەنووس ـ لە دینەکانی دوایدا گۆڕراوە.

namabba [AGE][ماوەی ژیان؛ تەمەن؛ ساڵ؛ عومر]

[namabba [AGE]](#) (6x: Old Babylonian) wr. nam-ab-ba "old age" Akk. abbūtu; šībūtu; puršumu

[1]	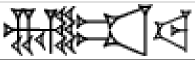				nam-ab-ba		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[[1]](#)				6			

1. old age [(6x/100%)](#) پیری؛ تەمەنداری

Akk. abbūtu "fatherhoodباوکێتی "; šībūtu "old age"; puršumu "old (man/woman)(پیرەمێرد/ پیرەژن)".

See ETCSL: [nam-ab-ba=old age](#).

تێبینی = nam [FATE] : چارەنووس = ab [SEA] . دەریا = ba [ALLOT]. بەشکردن.

namaga'us [STATUS][(١) نامداری (پلەوپایە)؛ گەورەی؛ (٢) باری مرۆڤێک (لە چاو یاسادا)]

[namaga'us [STATUS]](#) wr. nam-aga-us₂; nam-aga₃-us₂ "status as soldier"

[1]	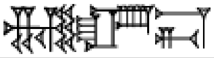	nam-aga-us₂
[2]		nam-aga₃-us₂

1. status as soldier پەلەی سەباز

namarad [SLAVERY] [نامەردی؛ کویلەیی؛ بەندایەتی؛ بەندەگی؛ بەندەیی؛ نۆکەرێتی؛ بەندێتی]

[namarad [SLAVERY]](#) (5x: Ur III, Old Babylonian) wr. nam-arad; nam-arad₂ "slavery"

[1]					nam-arad		
[2]					nam-arad₂		
+	-0 ([3x/60%](#)); -da ([2x/40%](#)).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[[1]](#)			3	1			
[[2]](#)			1				

1. slavery [(5x/100%)](#)نامەردی؛ ناپیاوی

See ETCSL: [nam-arad=slavery](#).

namarum [MIRROR] [ئاوێنە: نەینک، نەینوک]

[namarum [MIRROR]](#) (2x: Ur III) wr. na-ma-ru-um "mirror" Akk. nāmaru

[1]					na-ma-ru-um		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]			2				

1. mirror (2x/100%)
Akk. nāmaru "mirror".
تێبینی: "نا (𒈾) na "بە مانای "مرۆڤ و بەرد"، " ما (𒈠) ma" / بە مانای "بەلەم"، "رو (𒊒) RU/بە مانای ئەندازیاری، "ئوم (𒌝) um" /بە مانای گوریس دێت. ئاوازەکانی "ناماروم(namarum)" ی سۆمەری، "نەمارو " (nāmaru)ی ئەکەدی، "نەینک"ی کوردی بە بڕگەی "نا "و" نە" دەستپێدەکەن و یەک ماناش دەگەیەن.

nambanda [YOUTH][نەوە؛ نوێ؛ گەنجی؛ لاو]
nambanda [YOUTH] (1x: Old Babylonian) wr. nam-banda₃da "youth"

[1]	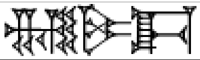				nam-banda₃da		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. youth (1x/100%) نۆ؛ نوو؛ نووی؛نوە؛ نووڤ؛ نفت
See ETCSL: nam-ban₃-da=childhood.(نەوە یان نۆبەن کە تەمەن دوو ساڵە) مندالّ

namdam [MARRIAGE] [(١) ژنهێنانژن (٢) وشوکردنومێردایەتی؛]
namdam [MARRIAGE] (92x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. nam-dam "marriage"

[1]	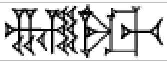				nam-dam		
+	-0 (91x/99%); -ma (1x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		74	11	7			

1. marriage (92x/100%)(نێر و مێ) هاودەمبوون
See ETCSL: nam-dam=matrimony. و مێردایەتی؛ ژنهێنانژن
تێبینی = nam [FATE] 𒉆 :چارەنووس = dam [SPOUSE] 𒁮. هاودەم (نێر و مێ).
لە وێنەی مێخەکە و بەشەکانی مێخەکەدا "هاودەم" و چارەنووس مانان بۆ ژن و مێردی کە بەیەکەوەبوونە. کەواتە ژن و مێرد لای مێزۆپۆتامییە دێرینەکان وەکو ئەفسانەی ئەفراندن لەسەر بنەمای دووانەی خودا ئاوییە نێر و مێ و مرۆڤی بووە. مانادان بە مرۆڤ، وەک نەوە، لای سۆمەری و کورد بەردەوامیی ئەو تێڕوانینە ئاوی و هەتاوییە، کە جوتیار خۆشی هەر بە تۆو (بە ئاو) داناوە. ئاواز و مانای "نامدام" (namdam)ی سۆمەری و "ناودەم"ی کوردی جێی سەرنجن، چونکە "هاودەم" وێنەیە بۆ جووتێک گیاندار، کە بەیەکەوە نەوە پەروەردە دەکەن.

namdub [WRITING][(١) نووسین؛ (٢) نووسراو(وەک نامە، بەڵگەنامە)]
namdub [WRITING] (2x: Old Babylonian) wr. nam-dub "writing"

[1]					nam-dub		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. writing (2x/100%)نامە
See ETCSL: nam-dub=writing.
تێبینی = nam [FATE] 𒉆 :چارەنووس = dub [TABLET] 𒁾. تەختە بەرد یان دار .
ئاوازی "نامدوب namdub" و "نامە ـ نوشتە" کە "نووسین"ە، بە دەنگی "نا" و "نو" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن. نوشتە فاڵگرتنەوەیە و مۆغەکان (مەجوسەکان) لەوە رووەوە لە ناوچەکەو مێژوودا ناسراون. بیرۆکەی "نوشتە" کە دەستبردنە بۆ چارەنووس، هاوتایە بە بەشێک لە مانای مێخەکە. هەروەها نووسینی هێمایی کە بیرکارییانە داهێنراوە، چارەنووسی مرۆڤایەتی گۆڕیوە. مەجوسەکان لە مێژوودا بە ئەستێرناس و نووشتەنووس (چارەنووس) ناسرا بوون، لێ نەریتەکەیان دوای لەناوچوونیان بەردەوامیی پێدرا. ئەگەرچی ئاخامینی و یەهودی، مەسیحی و ئیسلام دژایەتیان کردوون، سەرەڕای ئەوە تا ئەم سەردەمانەش نووشتەنووس لە کوردستاندا هەر

مابوون. لێرەدا جێگەی سەرنجە کە کۆمەڵناس و مرۆڤناس و مێژوونووسان هەوڵیان نەداوە لێکۆڵینەوە لەو پەڕاوانە بکەن کە نووشتەنووسان بۆ گۆڕینی چارەنووس بەکاریان دەبردن.

namdubsa [COMPANIONSHIP] [(١) هاودەمێتی؛ ئاوەڵێتی (٢) کۆمەڵێک هاودەمان]
namdubsa [COMPANIONSHIP] (1x: Old Babylonian) wr. nam-dub$_3$-sa "companionship, friendship"

[1]					nam-dub$_3$-sa		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. companionship, friendship (1x/100%)هاودەمێتی، هاوڕێیەتی
See ETCSL: nam-dub$_3$-sa=companionship.

namdubsar [THE SCRIBAL ARTS] [(نامەنووس؛نوشتەنوس) خۆش نووسەکان]
namdubsar [THE SCRIBAL ARTS] (16x: Ur III, Old Babylonian) wr. nam-dub-sar "the scribal arts" Akk. ṭupšarrūtu

[1]					nam-dub-sar		
+	-ra (10x/63%); -0 (6x/38%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	15			

1. the scribal arts (16x/100%)جوان نووسەکان
Akk. ṭupšarrūtu "scribal art خۆشنووس, scholarship زانیار؛ زانستی؛ لێکۆڵینەوەی ".
See ETCSL: nam-dub-sar=scribe's craft.

= nam [FATE] چارەنووس = dub [TABLET] = تەختە بەرد یان دار. sar [WRITE] = نووسین.

تێبینی: کاتێک ئاوازی "نامدوب سەر" (nam-dub-sar) و "نامەنووسین یان نوشتەنووسین" وەک کار و کرداری هەڵکۆڵەری سەر بەرد یان تەختە یان قوڕ ڕاڤە دەکەین، کە ڕێگەی بۆ نووسینی هێمایی و بیرکاری سازاندووە و بەو ڕێیەوە ئاڵوگۆڕی شمەک بە پێوانە ـ سیستەم ـ گەیشتووە، ئەوسا باشتر لە مانادانی سۆمەرییەکان بە هونەر یان نووسین تێدەگەین، کە بەرز نرخێنراون. هونەری نووسین وەک بەردەوامی نووسین و هەڵکۆڵینی مرۆڤایەتی لە چاخی بەردیندا داهێنراوە، ـ لە لایەن سۆمەرییەکان بەردەوامیی پێدرا، لێ هاوکات مانا زوانییەکەیان پاراست. پاراستنی مانا بۆ نەوەکانیان دەستمایە بوو و لەو ڕێگەیەوە سەرمایە (زانین) گەشەی کرد. ئەوان مرۆڤ (نەوە ـ ناوک)یان بە دەستمایە دادەنا و بەڕێی ئەوەوە سەرمایە (زانین) گەیشت بە لوتکە.

namdumuzi [CHILD-DELIVERING?][نەوەخستنەوە؛ منداڵبوون؛ منداڵ] [زان]
namdumuzi [CHILD-DELIVERING?] (1x: Old Babylonian) wr. nam-dumu-zi "child-delivering"

[1]	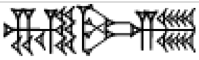				nam-dumu-zi		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. child-delivering (1x/100%)منداڵبوون
See ETCSL: nam-dumu-zid=child-delivery?
تێبینی: منداڵ نەوەیە و نەوە مرۆڤە .زوانی سۆمەری و کوردی نەوەیان بە ئاو (تۆو) دەدانا، ئەوەش واتایەکی ئەوتۆ دەگەیەنێت کە ئەو خودی خۆی چ وەک زوان و چ وەک مرۆڤ سروشتی و گەردوونی خوێندۆتەوە.

name [SOMEBODY][کەسێک (نەوە) ؛ زەلامێک]
name [SOMEBODY] (109x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. na-me "somebody" Akk. mamma

[1]		na-me

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	14	94			

1. somebody (109x/100%) کەسێک
Akk. mamma "somebody, who(so)ever هەر کەسێک بێت".
See ETCSL: na-me=any.

تێبینی = na [MAN]: مرۆڤ (نەوە) = me [BE]. بوون؛ ژیان.
" کەس" ناوی هەیە. ئاوازی "نامی" (name)ی سۆمەری لە ئاوازەکانی "نا" (na) و "مێ" (me) پێکهاتووە و مانایە بۆ "نەوە ـ ناوک" کە مرۆڤ و ژیان دەکات. کاتێک ئەو مانایانەی مێخەکە بەرانبەر مانای "نەوە ـ ناک" و منی کوردی وەردەگرین، هەست بە نزیکیی ئاواز و وێنە و مانای کەسێک دەکەین، کە ژیان دەکات. هەروەها ناو، ناوک، نەوە، نوێ لە کوردیدا زەخرەفین و هێمان بۆ مانای کەس، کە بیرکارییانە لە کەسێکی تر بە ناو جیاکراوەتەوە.

namengar [FARMING]کشت] [کشتوکاڵ؛ وکاڵی
namengar [FARMING] (7x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. nam-engar "farming"

[1]					nam-engar		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	3	1			

1. farming (7x/100%)کشتوکاڵ
See ETCSL: nam-engar=farmer's craft.(جووتیاری) کارامەیی وەرزێر

تێبینی=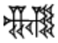 nam [FATE]: چارەنووس= engar [FARMER]. وەرزگەر؛ وەرزێر، کشتیار؛ جووتیار
ئاوازی "نامئینگار" (namengar)ی سۆمەری مانای لە وشەی چارەنووس و وەرزگەرەوە وەرگرتووە. لە مانای مێخەکەدا دیارە، کە مرۆڤانێک هەبوون، وەک ئینگار (وەرزگەر) لەو سەردەمانەدا ژیانیان کردووە. بە واتایەکی دی، وەرزگەر ئەو کەسە بووە، کە ئەرزی لە یەکێکی دی وەرگرتووە و بەپێی ڕێککەوتن بەرهەمی بە خاوەن مۆڵکەکە داوە. بەگوێرەی ڕاڤەکردنی سۆمەرییەکان مڵکدارەکان وەک ئاغا کوردەکان لە سەدا دەی بەرهەمیان لە وەرزگەر وەرگرتووە. "وەرزگەر"ی کوردی لەو ڕووەوە لە مانا و وێنەی "ئینگار"ی سۆمەرییەوە نزیکە. هەروەها ئاوازی "گار" (gar)ی سومەری و "گەر"ی کوردی لە مانای "کارگەر"دا هێمایە بۆ ڕاڤەکردنی بیرکارییانە. ڕێزوانی کوردی و سۆمەری بەو مانایە کە وشە مانای لە وێنەی کارەکەوە وەرگرتووە.

Namgal[GREATNESS][ناوبانگ؛ ناودار؛ گەورەیی]
namgal [GREATNESS] (26x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. nam-gal "greatness"

[1]					nam-gal		
+	-0 (21x/81%); -la (5x/19%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	1	23			

1. greatness (26x/100%) گەورەیی (کەڵەگایی)
See ETCSL: nam-gal=greatness.

namgir [STRANGER] [۱) نەناسیاو ۳) میوان؛ ۲) ئاوارە؛ نامۆ؛ بێگانە]
namgir [STRANGER] (1x: Old Babylonian) wr. nam-gir5 "status as stranger"

[1]		nam-gir5

1. status as stranger (1x/100%)
تێبینی: ئاوازی "نامگیر" (namgir) و "ناموٚ" بە برگەی "نام" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

namgu [EATING]نان [۱) خواردن؛ ۲) خواردن؛ ۳) خواردەمەنی]

namgu [EATING] (1x: Old Babylonian) wr. nam-gu$_7$ "eating"

[1]				nam-gu$_7$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. eating (1x/100%)خواردنان
[1969] A. Sjoberg, Temple Hymns 118.
See ETCSL: nam-gu$_7$=eating.

تێبینی = nam [FATE] : چارەنووس = gu [EAT] . خواردن.

namĝuruš] MANLINESS[مەردایەتی؛ ئازایەتی؛ پیاوەتی] [
namĝuruš [MANLINESS] (14x: Old Babylonian) wr. nam-ĝuruš "manliness"

[1]				nam-ĝuruš			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				14			

1. manliness (14x/100%)مەردایەتی
See ETCSL: nam-ĝuruš=manliness.

تێبینی = nam [FATE] : چارەنووس = ibila [HEIR] . میراتبەر.

namlulu [HUMANITY][مرۆڤایەتی]
namlulu [HUMANITY] (117x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. nam-lu$_2$-lu$_7$ "humanity" Akk. awilūtu

[1]				nam-lu$_2$-lu$_7$ (nam-lu$_2$-ulu$_3$)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	2	97			

1. humanity (117x/100%)مرۆڤایەتی
Akk. awilūtu "humanity".
See ETCSL: nam-lu$_2$-ulu3=humanity.

namlutur [CHILD] [منداڵ]
namlutur [CHILD] (1x: Old Babylonian) wr. nam-lu$_2$-tur "the status of child"

[1]				nam-lu$_2$-tur			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. the status of child (1x/100%) دۆخ یان چۆنێتی منداڵ (مەلووتە)
See ETCSL: nam-lu$_2$-tur=status as child.

تێبینی = nam [FATE] : چارەنووس = lu$_2$ [PERSON] . کەس = 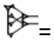 tur [CHILD] نەوە (نوێ) -
منداڵ)

کاتێک ئاوازی "نامڵو تور" (namlutur)ی سۆمەری بەرانبەر "مەلوتکە"ی کوردی وەردەگرین، کە دۆخی یان چۆنێتیی تەمەنی منداڵە، ئیدی لە مانای مێخ و وشەکەدا نزیکی هێمایی و بیرکاری دەبینین، ئەوەش سەرچاوەی وێنەکاریی "زوان/eme" ئاشکرا دەکات، وەک ئەوە کە سروشت بنەمایە (چارەنووسە) و کەس و نوێبوونەوەی کەس (نەوە ـ ناوک) گەردوونیە، ئاخر هەر ئەم بنەمایەیە کە لە وشە و چەمکەکانی زوانی سۆمەی و کوردیدا بەرجەستەبووە.

nammunus [FEMININITY][ناسکی؛ مێینەیی؛ کچێتی؛ ژنێتی]

nammunus [FEMININITY] (12x: Ur III, Old Babylonian) wr. nam-munus "femininity"

[1]					nam-munus		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	10			

1. femininity (12x/100%) ناسکی

See ETCSL: nam-munus=femininity. ژنێتی

namnita [MANHOOD] [نێرێتی؛ مەردایەتی؛ پێگەیووی؛ تەمەنی پیاوەتی]

namnita [MANHOOD] (4x: Old Babylonian) wr. nam-nita "manhood"

[1]						nam-nita	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. manhood (4x/100%)

See ETCSL: nam-nitah=manhood.

تێبینی = nam [FATE]: چارەنووس = nita [MALE]: نێر.

ئاوازی "نامنیتا" (namnita)ی سۆمەری و "نێرێتی" لە یەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن.

namsaĝ] PRIVILEGE[مافی تایبەتی] [

namsaĝ [PRIVILEGE] (4x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. nam-saĝ "privilege"

[1]						nam-saĝ	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1	2			

1. privilege (4x/100%) مافی تایبەتی

See ETCSL: nam-saĝ=eminence.

namšita [PRAYER] [نوێژ]

namšita [PRAYER] (40x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. nam-šita; nam-šita$_2$ "prayer; entreaty" Akk. kāribu

[1]						nam-šita	
[2]						nam-šita$_2$	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		15	8	16			
[2]				1			

1. prayer (40x/100%) نوێژ
2. entreaty تکا؛ پارانەوە؛ نزا

Akk. kāribu "one who blesses"."یەکی پیرۆز دەکرێت"

See ETCSL: nam-šita=entreaty.

تێبینی = nam [FATE]: چارەنووس = šita [PRAYER]: نوێژکەر.

کاتێک مانا و ئاوازی مێخی نامشتا یان نامژتا () و بەشەکانی (واتا: چارەنووس، نوێژکەر) بەیەکەوە دەبەستینەوە، ئیدی لە ئاواز، مانا و نەریتی بزووتنی نوێژ تێدەگەین، کە مانای لە تێروانین و خوێندنەوەی مرۆڤ بۆ بوونی "نەوە ـ ناوک" کە نوییە وەرگرتووە. بوون و هەبوون لە زوانی کوردیدا مانان بۆ ئەرز/ئاسمان یان بۆ سروشت (ئاو) و گەردوون (هەتاو)[1]، ئەو بوون و هەبوونەش لە ئەفسانەی ئەفراندندا بە سەرچاوەی ژیانی ئاوی وەک دەستپێک و کوتایی وەک هەتاو دانراون. لە نووسینی مێخەکاندا ژیانی سروشتی و بینین ـ ی ئەستونی و

ئاسوویی ڕووناکی ـ وەک بەردەوامیی نووسینی هێمایی و بیرکاریی دەبینرێن، لەم ڕوانگەیەشەوە بزووتنی نوێژ مانادانی خودە بە کردگاریی خودا پەیوەست بە بوون و هەبوونەوە. جێگەی سەرنجە کە لە کوردیش‌دا مانادان بە نوێژ هاوشێوەی کردگاری ئاوازی ئاو و هەتاوە وەک وێنەی بوون و هەبوون، کە هەردووکیان چارەنووسسازن و هاوتان بە تاوی باران و تاوی هەتاو کە تاوی نێر و مێ سروشت ـ گەردوونییە و بەو مانایەش نەریتی بزوتنەوەکەی دامەزراوە. بزووتنی نوێژ وێنەیە بۆ نوێبوونەوەی "نەوە ـ ناوک (تۆو)" کە ئاسۆیی و ئەستونییە هەموو بوون هەر لە زەریەکەوە بۆ گەردوون، کەواتە لە نوێژدا وەک نوێبوونەوە "نەوە ـ ناوک" نەک ترس لە مردن. لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین لەبارەی ئەو بەها کولتورییە بپرسین، کە نوێژی وەک وێنەی نوێبوونەوە نەفی کردووە و بە مردن گونجاندوویەتی. بۆ نموونە بزوتنی نوێژ لە دینەکانی یەهودی و مسیحی و ئیسلامدا بەردەوامیدانە بە شێوازی بوونی ئاسویی و ئەستونی، کەچی دینی ئیمپراتۆرەکان بەسوکی ناوی مەسیحی یان فەلەی بردووە و بە خاچپەرست ناوی بردوون، جا ئەگەرچی خاچ هێمایەکی بریکاریانەیە و هەزاران ساڵ پێش لەناوبردنی عیسا لە شاخەکانی مێزۆپوتامیای سەروو وێنەی کراوە و نویژ جوولەکە و ئیسلام بە هەمان شیوەی ئاسوی و ئەستونی دەبزوین. جێگەی سەرنجە لە ئینجیلی مەسیح‌دا مۆغەکان پەیامی چارەنووس، کە لە دایکبوونی عیسایە، بە دایکی عیسا و مەلیکی جووەکان دەگەیەنن.

namšita [RULER][((فەرماندەر (وەک میر (ئەمیر]
namšita [RULER] (2x: ED IIIa) wr. nam$_{2}$-^{ĝeš}šita "ruler"

[1]					nam$_{2}$-^{ĝeš}šita		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2					

1. ruler (2x/100%) ناودێر؛ ناقدێر؛ ناقدایی؛ میر (فەرماندەر
تێبینی: لێرەدا پێوستە هەڵوێستەیەک لەسەر شێوازی هەڵبژاردنی میر (فەرماندار) لای سۆمەرییەکان لە داستانی گلگامیشدا()بکەین، کە چۆن نەریتەکەی دارێژراوە. گلگامیش وەک فەرماندەیەکی سەردەمەکەی ناچار بوو، پەیڕەوی ئەو نەریتەی هەڵبژاردنی میر بکات، کە کۆمەڵگەکەی لە ڕابردووەوە پەیڕەوی کردووە .ئەو بەو پێیە ناچار بوو، لە بەردەم کۆمەڵگەدا ڕووبەڕووی ڕکابەرکەی (ئینکیدۆ Enkidu / ببێتەوە، پیر و لاوانیش (وەک کوڕ و کچ) ڕۆڵی بەرچاویان لە ئامادەکاریدا گێڕاوە .لەم ڕوانگەیەوە کۆمەڵگەی سۆمەری وەک کۆمەڵگەیەکی جوتیاری پەیڕەوی لە بنەماکانی ژیانی هەروەزی و کێبڕکێ و نوێبوونەوە خۆ بەڕێوەبردنی کردووە.

namšita [WEAPONRY][تیغ دروستکردن؛ چەک دروستکردن]
namšita [WEAPONRY] (4x: Ur III, Old Babylonian) wr. nam-šita$_{4}$ "weaponry"

[1]					nam-šita$_{4}$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	3			

1. weaponry (4x/100%)تیغ دروسکردن
See ETCSL: nam-šita$_{4}$=weaponry.

namšul [MANHOOD] [کاتێ پیاوەتی (کاتی نێری) ٢ پیاوان؛ پیاو]
namšul [MANHOOD] (22x: Old Babylonian) wr. nam-šul "manhood"

[1]					nam-šul		
+	-la (11x/50%); -0 (11x/50%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				22			

1. manhood (22x/100%)نێری
See ETCSL: nam-šul=manliness.مەردایەتی؛ پیاوەتی.
تێبینی = nam [FATE] :چارەنووس = šul [YOUTH] نوێ، لاو (شل).

namtab [PARTNERSHIP][ناوکۆیی؛ هاوبەشی؛ بەشداری (لە کاردا یان لە ژیاندا)]
namtab [PARTNERSHIP] (1x: Old Babylonian) wr. nam-tab "partnership"

[1]		nam-tab

1. partnership (1x/100%)ناوکۆیی
See ETCSL: nam-tab=partnership
تێبینی = nam [FATE] : چارەنووس = tab [DOUBLE] .دووان؛ دوو؛ دوانە.

namtibira [SCULPTURE][پەیکەرتاشی؛ ٢) پەیکەر ؛ ٣) پەیکەرتاشین]
namtibira [SCULPTURE] (3x: Old Babylonian) wr. nam-tibira "sculpture" Akk. ?

[1]	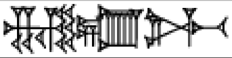				nam-tibira		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. sculpture (3x/100%)نەقاریکردن
See ETCSL: nam-tibira=coppersmith's craft.پیشەی مسگەری
تێبینی: ئاوازی "نام ـ تیبیرا" (nam-tibira) "مانایە بۆ نەقاری، هەروەها ئاوازی "نا" (na) "لە زمانی سۆمەریدا مانایە بۆ بەرد . لەو ڕوانگەیەوە بیرۆکەی "نەقار"ی لای سۆمەرییەکان ئەو مانایە دەگەێنێت، کە ئەوان لەسەروی مێزۆپۆتامیا بۆ خوارووی چوون. کەواتە ئاوازی "نام ـ تیبیرا "و" نەقاری" بەردەوامی زوانی ڕابردووی مێزۆپۆتامیایە سەروو بووە، کە شاخاوی و بەردەلانییە و بەوەی بیرۆکەکە لە زمانی ئەکەدیدا بوونی نییە، ئەوە ئاشکرا دەبێت، کە بیرۆکەکەی میراتی ئەو مرۆڤانەبووە، کە لە چاخی بەردیندا کوردستان ئاوەدانکردۆتەوە.

namtil [LIFE][ژیان (نوێبوونەوەی بەردەوام)]
namtil [LIFE] (588x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. nam-til3; nam-ti-il "life"

[1]					nam-til3		
[2]					nam-ti-il		
+	-0 (329x/56%); -la (259x/44%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		66	186	325			
[2]			6				

1. life (588x/100%) ژیان ؛ ژین؛ ژی؛ ژیوەی؛ ژیوان؛ زنەیی؛ زینگی؛ زیندەگی؛ جیو
See ETCSL: nam-til3=life.
تێبینی= nam [FATE] : چارەنووس= til [COMPLETE] . تەواو.
کاتێک ئاوازی "نامتیل" (namtil) بە مانای ژیان و بەردەوامیی نوێبوونەوە وەردەگرین، ئیدی لە بەشەکانی مێخەکە(وەک چارەنووس، تەواو) تێدەگەین و دەبینین، کە چۆن ژیان وەک دەوران دەورانی تۆو (ناوک ـ نەوە) بەدیکراوە و بەردەوام سروشت و گەردوونیانە نوێبووتەوە. کەواتە چارەنووسی ژیان بە نوێبوونەوە نەک مردنەوە بەستراوە. تیل لە کورددا بە مانای قەڵەمداری تازە نێژراو دێت. هەروەها مانا و ئاوازی وشەی "تیل"ی کوردی و "تیل" (til)ی سۆمەری هێما و بیرکارین بۆ مانای "تازە نێژراو" کە هاوتایە بە نوێبوونەوە کە بەردەوامی ژیان دەگەێنێت.

namukur [POVERTY][نەبوونی ؛ نەداری؛ زاری؛ هەژاری]
namukur [POVERTY] (7x: Old Babylonian) wr. nam-ukur3 "poverty"

[1]		nam-ukur3
+	-ra (4x/57%); -0 (2x/29%); -re (1x/14%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. poverty (7x/100%)نەبوونی
See ETCSL: nam-ukur$_3$=poverty. نەداری

namuš [DEATH] [نەمان؛ مردن؛ مەرگ]

namuš [DEATH] (27x: Old Babylonian) wr. nam-uš$_2$ "death; epidemic" Akk. mūtānu; mūtu

[1]		nam-uš$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				26			

1. death (27x/100%)نەمان
2. epidemic(بڵاو (ناساغ؛ نەخۆش؛ درم؛ پەتا
Akk. mūtānu "epidemic"; mūtu "death".
See ETCSL: nam-uš$_2$=death.

تێبینی= nam [FATE] چارەنووس: uš [DIE] = مردن ؛ نەمان ؛ فەوتان= til [COMPLETE] تەواو.
ئاوازی "ناموش" (namuš)ی سۆمەری و "ناساغ، نەخۆش، نەمان"ی کوردی بە دەنگی "ن" دەستپێدەکەن و وێنەن بۆ یەک مانا. هەروەها ئاوازی "موتو" (mūtu)ی ئەکەدی و "موت"ی عارەبیش مانای مردن دەگەیەنن. کاتێک وێنەی مێخی "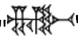" (مردن) و مێخی "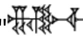" (ژیان) بەیەک بەراورد دەکەین، ئەوسا لە مانای بەشەکانی مێخەکانی "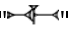" (تەواو) و " " (مردن) و "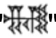" (چارەنووس) تێدەگەین، کە هێمایی و بیرکارییانە مانایان بە ژیان و مردن، وەک بنە تۆو و تۆو کە نەوە ـ ناوکە یان ئاو و هەتاوە، کە چارەنووسسازە داوە، ئەو مانایەش ڕوانگەی کولتووری ئاوایی سەرەتاییەکان بووە، کە هەرەوەزی و بەیەکەوە ژیانی کۆمەڵایەتی سەرچاوەی بوون و نوێبوونەوەیان بووە. نوێبوونەوە و بوونیشان هاوشێوەی کار و بیری خودا ئاوی و هەتاوی بووە، کە لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەریدا وەکو نەگۆڕ و بەردەوامی بەیان بووە. مانەوە "نەوە ـ ناوک" لە داستانی گڵگامیشدا هێمایە بۆ بەرپرسیاری تاک و کۆ تاوەکو پیر و لاو (نێر و مێ) دەستەوەستاو نەبن و لە ئاراستەی گۆڕاندا بەشداربن و ڕێگری لە وەرچەرخان بۆ کیوبیەتی (ئەندکیدۆی) بگرن کە مشەخۆرییە و نامۆییە بە ئاوەدانی. هەروەها ئەفسانە و داستانەکە ئەوە دەردەخەن، کە ئاوایی مانای لە خەسڵەتی تاک و کۆ (نێر ـ مێ) ئاوەدانکەرەوە وەرگرتووە، وەک ئەوەی ئەوان سەرچاوی تەواو ژیان ئاوەدانین، نەک مردن، کە بوون بە بەردە. کەواتە ئەو دینانەی کە مردنیان بە بنەما و بەردیان بە هێمای پیرۆزی داناوە، یان لە مانا ئاوەدانی دێرین نەگەیشتوون یان کاریان لەسەر وەرچەرخاندنی مانای ژیان کردووە، ئەوش هانی مشەخۆری و شەر و داڕوخاندنی داوە. دورنییە یادەوری بەردی "ڕەش"ی کەعبە و بینا ئەهرامەکان وەکو گۆڕ مانایان لە واداڵای کیڵی (بەرد)ی قەبر وەرگرتبێت و ئەو مانایە وەکو مردن پیرۆزکرابێت. چوونکە لەگەڵ باڵادەستی ئەو ئەقڵەدا کە جووەکان خۆیان بەسەرچاوەی دادەنین، هەوڵی گەڕانەوە بۆ چاخی بەردین و مشەخۆری سروشتی دراوە.
لە ئیستا کۆمەڵگای ئێمەدا بەهاکانی مردن و ژیان جێگە پرسیار و کاریگەری لەسەر کولتوری گەندەڵی و خۆ داهێنانەوەی نەوەیی هەیە و لە ڕێگە تێگەیشتنەوە نەک دژایەتیەوە ئەگەر گەشەدان بە ژیان مانای دەبێت.

naptanum [MEAL][نان] کاتێ نان؛خواردن]خواردن

naptanum [MEAL] (27x: Ur III) wr. na-ap-ta$_2$-num$_2$; na-ap-ta$_2$-nu-um; na-ap-ta-num; na-ap-ta-nu-um; na-ap-ta-num$_2$; na-ap-ta$_2$-num "meal, banquet"

[1]	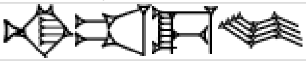	na-ap-ta$_2$-num$_2$
[2]		na-ap-ta$_2$-nu-um
[3]		na-ap-ta-num
[4]		na-ap-ta-nu-um

[5]		na-ap-ta-num2
[6]		na-ap-ta2-num

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			21				
[2]			1	3			
[3]			1				
[4]				1			

1. meal, banquet (27x/100%)خواردنخواردن، ئاهەنگی ڕەسمی نان‌نان

تێبینی: بڕگەی "نا" لە ئاوازی "ناپتانوم" naptanum و "نان و نانخواردن"دا دەبینرێت.

ne [BRAZIER][مسگەر؛ مزگەر]

ne [BRAZIER] (1x: Old Babylonian) wr. ne "brazier" Akk. kinūnu

See ne sub[kiss].

[1]		ne

1. brazier (1x/100%) مسگەر

Akk. kinūnu "brazier".

NEDUDU [CRUCIBLE][(١ مەنجەڵ؛ ٢) شوێنێک کە مرۆڤ یا بیرکردنەوە تێدا تاقی دەکرێتەوە]

NEDUDU [CRUCIBLE] (1x: Old Babylonian) wr. NE-DU-DU "crucible" Akk. muttalliku

[1]		NE-DU-DU

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. crucible (1x/100%) (مەنجەڵ) توانەوەی بۆ دەفرێک (کانز)؛

Akk. muttalliku.

تێبینی = ne [BRAZIER]: مسگەر =[du [GO 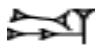. ڕۆیشتن؛ماڵین؛ ڕادان.

ئاواز و مانا و وێنەی مێخەکە، وەک مانای مەنجەڵ یان جێی تاقیکردنەوەی بیر، جێگەی سەرنجن، چونکە کاتێک مەنجەڵ و جێی تاقیکردنەوەی بیر لە بەراورد بە بوون و هەبوونی سروشت و گەردوون وەردگرین، ئەوسا زیاتر لەو ماناداانە تێدەگەین، کە هاوتا بە کار و بیری یان هێما و بیرکاریی نووسین داهێنراون. بۆ نموونە مێخەکە و بەشەکانی هەڵگری ئەو مانایەن کە بریتی بوو، لە پێکهاتەی مەنجەڵ و بەکاربردنی مەنجەڵ و جێی تاقیکردنەوەی بیر ()، کە تواندنەوەی مس بوو. کەواتە ماناداان بە مێخەکە بەردەوامیی مانای هێمایی و بیرکاریی بوو. ئاخر دیدی مێزۆپۆتامییەکان بۆ ئاو و هەتاو، یان بۆ بوون و هەبوون، یان بۆ گیان و ڕۆح کە گیانە، هاوتایە بە زوان کە وشە و بیرۆکەیە. بۆ نموونە ئاواز و وێنەی ماک (مادە) وێنەیە بۆ: ١) هەر ڕەگەز و بنچینەیەک کە شتی لێ پێکهاتووە، هۆی دروستبوون؛ ٢) دایک (زا و ماک تێکەڵن)؛ ٣) ئاسۆ، ئاسۆگ؛ ٤) شاهەنگ؛ کون و لانەی دڕندە و کێوی؛...هتد). وشەی "CRUCIBLE"ی ئینگلیزی، کە مانای لە "crux, cruc (cross)"ی لاتینی وەرگرتووە، هاریکاریمان دەکات بۆ ئەوەی لە ماناداانی زوان دێرینی مێزۆپۆتامی سۆمەری و کوردی تێبگەین. وشەی "crux" مانای "خاچ" دەگەیەنێت. خاچ وێنەیەکی ئاسۆیی و ئەستوونی هەیە. کاتێک لا بۆ خاچ وەک قەوارە دروست دەکەین، ئەوسا وێنەیەکی شەشپاڵو() دەبینین و تێدەگەین، کە وشەی مەنجەڵ و بیرۆکەی جێی تاقیکردنەوە مانایان لە وێنەی بوون (ئاو وەک بنەما) و هەبوون (هەتاو وەک کۆتایی) وەرگرتووە کە بەستنەوەینەوە بە ناوکەوە یان ناو بە ناوەندەوە دەگەێنێت. ماک() (مس)، کە مانای مەنجەڵ و جێ تاقیکردنەوەی بیر دەگەیەنێت، پێکهاتەیەکی ڕەقە (توندە) و مادەی شل، وەک ئاو یان خواردن، دەخرێتە نێوییەوە و ڕێگە لە ڕۆیشتنی دەگرێت. لە کوردیدا ئاوازی "دەو" مانای ڕاکردنە و ئەو مانایەش هاوشێوەی ڕۆیشتنی شلەیە کە مەنجەڵ ڕێگەی لێدەگرێت و لەو ڕێگەیەوە پێناسەی بۆ دادەنرێت کە سنووردارکردنە. بە واتایەکی دی، ئاواز و مانای "دەو"ی کوردی و "دو" (du) لە یەک وێنەوە نزیکن. مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردییەکە هێمایی و بیرکارییانە لەسەر بنەمای ئاواز و وێنە و مانا داهێنراون. بۆ نموونە دوو شەپۆلی ئاو، یان ئاو بە تاو، کە وەک خاچ سەر شکاوانە (چەماوانە = 卍) لەسەر

گڵێنەی ئوبەیدیەکان() وێنە کراوە، هاوتایە بە وێنەی "چەماوەیی = " شەپۆلی ئاو، کە لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە هەڵکۆڵراوە. بە واتایەکی دی، وێنە و ئاوازی شەپۆلی ئاو بەتاو هاوشێوەی وێنە و ئاوازی شاخ و شێوە کە شێوەی جێی بیر تاقیکردنەوە (واتا کشتوکاڵ و کانزا توانەوە) بووە. ئاوازەکانی "مس، ماک، مادە"ی کوردی، "موتتاللیکو" (muttalliku)ی ئەکەدی، "میتاللون" (metallon)ی یونانی، "معدەن"ی عەرەبی، زەخرەفین و درێژکراوەی یەک زوانن کە لە دێریندا مانای بە ماک داوە. لەو سەردەمەوە مەنجەڵ لە مس دروستکراوە. "نی" (NE) لە وشەی "نیدودو" (NEDUDU)دا مانای مس دەگەیەنێت. لێرەدا گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە مس لە ناوچە شاخاویەکانی کوردستانی دێرین دۆزراوەتەوە، جگە لەوە جێگەی سەرنجە کە مس، مەنجەڵ، ماک، ماڵ، بە دەنگی "م" دەستپێدەکەن.

NIa [PLANT][نەمام]

[NIa [PLANT]] (1x: ED IIIa) wr. NI-a^sar "a plant"

[1]					NI-a^sar		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

a plant (1x/100%)نەمام

تێبینی: نەمام، نێژران، ناژتن زەخرەفیانە داهێنراوە.

niĝ] THING[ماک؛ مادە؛ شتومەک؛ شت] [

[niĝ [THING]] (1641x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium) wr. niĝ₂; aĝ₂ "thing, possesion; something" Akk. bušu; mimma

[1]					niĝ₂ (nig₂, nig₂)		
[2]					aĝ₂ (ES)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		65	449	1027		1	
[2]				88			

1. thing ماک , possesion خاوەن بوون(هەبوون) (1641x/100%)
2. something شتێک

Akk. bušu "goods"; mimma "anything هەرشتێک, somethingشتێک ".

See ETCSL: niĝ₂=thing.

تێبینی :کاتێک ئاواز و وێنە و مانای" نی (ne/) "و" نیخ(niĝ/ 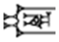) "ی سۆمەری بە مسگەر و ماک بەراورد دەکەین، هاوشێوەیی ڕوانگەی زوانی وەک درێژکراوەی دووفاقییەکەی" زوان"eme/ی سروشتی و گەردوونی ی ان هێمایی و بیرکاری دەبینین.

niĝar [CELLA][ناوجەرگەی (پەرسگای کۆن)]

[niĝar [CELLA]] wr. niĝar; niĝar^ĝar "cella, shrine " Akk. kummu

[1]		niĝar
[2]		niĝar^ĝar

1. cella, shrineناوجەرگە، گۆمەز

Akk. kummu "cella, shrine".

تێبینی: ئاوازی "نیخار" یان" نیگار (niĝar) "مانای ناوجەرگە دەگەیەنن. ناوجەرگە مانایە بۆ "مەیان"، کە "نێوان " یان "ناوبەین"ە .وشەی نیگاریش مانایە بۆ بینینی ناوبەین.

niĝbalbal [CROSSING] [(١) برین؛ پەڕینەوە. (٢) بوار. (٣) چوارڕێیان؛ دووڕیان؛ شوێنی یەکتر برین. (٤)جووتکردن یان لەیەک چاکردنی دوو توخم. (٥) شوێنی یەکتر برین هەر چوار لای زەمینەی کلێسەیەک (مەزارگایەکە) کە لە شێوەی خاچدا دروستکرابێت.]
niĝbalbal [CROSSING] (1x: Old Babylonian) wr. niĝ2-bal-bal "crossing"

[1]				niĝ2-bal-bal		
3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1			

1. crossing (1x/100%)

تێبینی niĝ [THING] = :ماک (شت) =[DIG] bal 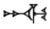 . .هەڵکەندن.
کاتێک مانای مێخەکە و بەشەکانی بەیەک بەراورد دەکەین، تێدەگەین کە ماک لە ئەرز و بەرد و دار هەڵکۆڵراوە. واتە شێوە دروستکراوە. کەواتە شێوە مانای لە بوونی مادە و جێ وەرگرتووە و هێمایی و بیرکارییانە ناوبراوە. وشەی بیرکاریش (بیر + کار) هەمان شێوەی هەیە. شێوەی خاچ ئەستوونی و ئاسۆییە (نەخشی ڕۆستەم^()) و دەشێت وێنەیی یان دەرپۆقاو یان هەڵکۆڵراو بێت. ئەو وێنە و مانایەش بەرانبەر بە مانای مێخەکە و بەشەکانیەتی. هەر بۆیە، بەدووری نازانم، وشەی "خاچ" مانای لە ئاواز و وێنەی "خاک" و "چەقاندن" دارەوە وەرگیرابێت، ئەوجا وشەکانی "خاک" و "چەقاندن" (گیا یان دار) بەدەم ڕۆژگارەوە بۆ مانای خاچی ئەبستراک و نویژ کوتکراونەتەوە.

niĝdea [MOULD][(١) قاڵب؛ چوارچێوە. (٢) شێک بە قاڵب دروستکراو یان لە قاڵب دراو]
(1 instances)
niĝdea [MOULD] (1x: Old Babylonian) wr. urudniĝ2-de2-a "mould" Akk. pitqu

[1]	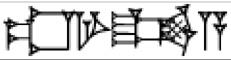			urudniĝ2-de2-a		
3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1			

1. mould (1x/100%)
Akk. pitqu "mud wall".

تێبینی urud [COPPER] 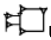 = :مس= . niĝ2 شت = de [SHAPE] .شێوە .
ئاو= a [water]
کاتێک شتێک بخرێتە ئاوەوە، شێوەی ئەو شتە وەک نەخشێک (قاڵبێك) لە ئاوەکەدا جێ خۆی دەکاتەوە. کەواتە واتەی "نەخش" و "نیگار"ی کوردی و "نیگ" (niĝ) سۆمەری مانای هێماین بۆ کار و بیرکاری شێوەکاریی. هەروەها بیرۆکەی کردگاری (هونەری) چە مرۆڤ یان خودایی بن، لەوەوە مانایان وەرگیراوە. سۆمەری و کورد خۆیان بە تۆو دادەنا، ئەمەش بە واتای "خود ـ خودا "سروشتیانە/گەردوونیانە بوون و هەبوونی نەخشاندندووە کە کردگارییە. کەواتە لای ئەوان ئەرز هاوشێوەی ئاسمان کە "جێ ـ گەردوون"ە (an-ki) بەرز دەنرخێنرا.

niĝena [PROPERTY][نەختینە^()؛ موڵک؛ موڵک و ماڵ؛ خاوەنی]
niĝena [PROPERTY] (92x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III) wr. niĝ2-en-na "a type of (landed) property" Akk. ?

[1]				niĝ2-en-na (nig2-en-na)		
3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]	88	4				

1. a type of (landed) property (92x/100%)(جۆرێک خاوەنداری(زەوی وزار)

niĝgu [FOOD] [نان؛ نمەک؛ خواردن؛ خواردەمەنی]
niĝgu [FOOD] (125x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. niĝ2-gu7 "food"

[1]		niĝ2-gu7 (nig2-gu7)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		36	68	21			

1. food (125x/100%)نان
 [1992] M. Sigrist, Drehem 111; 198.
See ETCSL: niĝ$_2$-gu7=food.

()niĝgula [GREATNESS] [ناوداری؛ بەناوبانگ]
niĝgula [GREATNESS] (4x: Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-gu-la "greatness; majesty" Akk. rabâtu

[1]	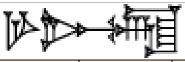	niĝ$_2$-gu-la

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. greatness (4x/100%)ناوداری
See:šua niĝgula.
2. majesty و پلەوپایەی پادشا ب) پادشا. ٢) نازناوی پادشا. دەسەڵات ١)
Akk. rabâtu.
تێبینی= . niĝ$_2$:شت = gu [CORD] 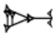 . گوریس = la [HANG] . هەڵواسین.

niĝguna [TRIBUTE][مڵکانە؛ باج یا سەرانە]
niĝguna [TRIBUTE] (1x: Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-gu$_2$-na "tribute, rent, tax" Akk. biltu

[1]		niĝ$_2$-gu$_2$-na (nig$_2$-gu$_2$-na)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. tribute مڵکانە, rent بە کرێگرتنی موڵک , tax (ناخونەک) باج (1x/100%)
Akk. biltu "load بار; talent توانا ; yield بەرهەم دان ; rent; tribute".

niĝĝešnimbar [MATERIAL] [شت؛ کەرەسە؛ شتومەک؛ ماک]
niĝĝešnimbar [MATERIAL] (1x: Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-ĝešnimbar "weaving material"

[1]		niĝ$_2$-ĝešnimbar (nig$_2$-ĝešnimbar, niĝ$_2$-gešnimbar, nig$_2$-gešnimbar)

1. weaving material (1x/100%)کەرەسەی چنین
See ETCSL: niĝ$_2$-ĝišnimbar=weaving material.

niĝĝiri [FEE] [١) زەوی ٢) کرێ ؛ مزەی وەرزێریک بە کرێ وەریدەگرێت؛ وزاریک کە]
niĝĝiri [FEE] (11x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-ĝiri$_3$ "go-between's fee"

[1]		niĝ$_2$-ĝiri$_3$ (nig$_2$-ĝiri$_3$)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			10	1			

1. go-between's fee (11x/100%) مزەی وەرگرتن لە پای بەکاربردنی زەویەکەدا
 [1968] D. Edzard, SRU 108-109.
See ETCSL: niĝ$_2$-ĝiri$_3$=go-between's fee.

niĝin [DISTRICT] [ناوچە؛ هەرێم]
niĝin [DISTRICT] (4x: Old Babylonian) wr. niĝin$_5$; niĝin$_x$(|LAL$_2$.SAR|); niĝin$_9$ "irrigation district" Akk. nagû

[1]	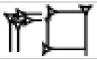	niĝin$_5$

[2]	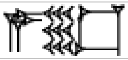			niĝin$_x$(|LAL$_2$.SAR|)			
[3]	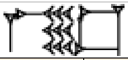			niĝin$_9$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. irrigation district (4x/100%)ناوچەی ئاودێری
Akk. nagû "regionناوچە, district".
See ETCSL: niĝin$_5$=district.

تێبینی: ئاوازەکانی "نیخین "یان" نیگین(niĝin) "ی سۆمەری، "ناگو(nagû) "ی ئەکەدی و " ناوچە"ی کوردی بە دەنگی "ن" دەستپێدەکەن و یەک ماناش دەگەیەنن. ئاشکراشە کە لە کوردیدا دەنگەکانی "گ" "و" "چ" جێگۆڕکێ دەکەن.

niĝin [FETUS][ئاوڵەمە]
niĝin [FETUS] (5x: ED IIIb, Ur III) wr. niĝin$_3$ "fetus" Akk. kūbu

[1]	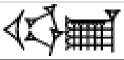		niĝin$_3$				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	4				

1. fetus (5x/100%)ئاوڵەمە
Akk. kūbu "fetus".

تێبینی: ئاوڵەمە: بێچووی ناوزگە. ئاواز و مانای "نیگین(niĝin) "ی سۆمەری و ناوزگ لەیەک نزیکن و مانان بۆ "ناوگیان"، کە نوێبوونەوەی" نەوە ـ ناو"کییە. هەروەها وشەی "ناوک" هێمایە بۆ ناوەندی نەوە (مرۆڤ) و بەستنەوەی ئاوڵەمە بە ناوزگی دایکەوە و هەناوەوە کە ئاوساوە. کەواتە وشەکانی ناوک و ناوزگ بیرکارییانە و ماناکەیان لە وێنەی ناو ئاوەوە وەرگیراوە و مانای ڕەسەنی بیرۆکە ئاوڵەمەی کوردی لە مانادان ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەرییەوە هاوشێوەیان داڕێژراوە و ئەوەش بەیانی بەردەوامی مانا "نەوە ـ ناوک" دەکات.

niĝin [TOTAL][گشت؛ سەرجەم، هەموو (بون) ؛ کۆکردنەوە]
niĝin [TOTAL] (157x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. niĝin$_2$; niĝin "total, sum; (the) whole, entirety" Akk. napharu

[1]	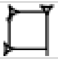			niĝin$_2$			
[2]	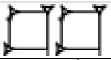			niĝin			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		72	54	5			
[2]		4	9	7			1

1. total, sum (157x/100%)هەموو، سەرجەم
2. (the) whole, entirety(هەمووی) بەتەواوی، (ساغ) گشت
Akk. napharu "total, sum; (the) whole, entirety".

niĝin [WATER] [ئاو]

[1]	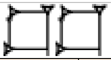			nigin			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. water (2x/100%) ئاو
تێبینیی :کاتێک وێنەی مێخی " " وەک تاک (واتا) یان وەک جووت (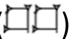) وەردەگرین یان بە مانای گشت

وەکو "نەوە ـ ناوکە" کە ناو و بە تاک ـ کۆ کە هێمایە بەراوردی دەکەین، ئەوسا ڕوونتر لە هۆنینەوەی ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەر و مانای بوونی خودا/ خوداکان، دایک/باوک، ئەرز/ئاسمان، سروشت/گەروون و خاک/خۆر تێدەگەین، کە نێر /مێ بەدەم گفتوگۆوە هێما ماناکانیان بیرکارییانە داهێناون و بەو مانایەش خۆیان بە ناو (نەوە ـ ناوک) داناوە.

niĝir [HERALD][مژدەبەر (مزگینی)؛ جارڕدەر؛ پەیامبەر]

niĝir [HERALD] (134x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. niĝir; li-bi-ir "herald" Akk. nagiru

[1]	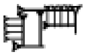			niĝir			
[2]				li-bi-ir (ES)			
+	-0 (125x/93%); -ra (7x/5%); -re$_2$ (2x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		57	47	30			

1. herald (134x/100%) مژدەبەر (مزگینی)

Akk. nagiru "(town) crier (ناوشار) جارچی,herald".

[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 91-101; 139.

[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 33; 57.

[1989] P. Steinkeller, SDU 101-102.

niĝki [FISH] [ماسی؛ ماهی]

niĝki [FISH] (1x: ED IIIa) wr. niĝ$_2$-ki$^{ku}_6$ "a fish"

[1]					niĝ$_2$-ki$^{ku}_6$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

1. a fish (1x/100%)ماسی

niĝki [HERD] [(١) گاوان؛ شوان؛ (٢) ڕەوەک؛ ئاژەڵ؛ جەڵەب؛ ران؛ گەلە؛ گاگەل؛ مێگەل]

niĝki [HERD] (17x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-ki "herd of (wild) animals" Akk. nammaštû

[1]					niĝ$_2$-ki (nig$_2$-ki)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	12	3			

1. herd of (wild) animals (17x/100%)(کێوی) مێگەل یا گەلەی

Akk. nammaštû "moving things شتەکان کە دەجووڵێن, animals ئاژەڵەکان".

See ETCSL: niĝ$_2$-ki=teeming animals. ئاژەڵی ماڵێکراو

niĝmah [GREAT] [ناودار؛ بەناوبانگ؛ گەورە]

niĝmah [GREAT] wr. niĝ$_2$-mah "great"

[1]		niĝ$_2$-mah (nig$_2$-mah)

1. great ناودار

niĝmeĝar [SILENCE] [متی؛ خامۆشی؛ ئامۆشی؛ بێدەنگی؛ ئارامی]

niĝmeĝar [SILENCE] (28x: Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-me-ĝar "silence; stupor" Akk. qūlu

[1]						niĝ$_2$-me-ĝar (nig$_2$-me-ĝar)
+	-0 (26x/93%); -ra (2x/7%).					

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				28			

1. silence (28x/100%) متی؛ قوڕوقەپی
2. stupor ووری؛ کاسی؛ گێژی؛ ٢) بێ هۆشی؛ سڕی ١)
Akk. qūlu "silence".قوڕوقەپ؛ قڕوقەپ
[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 88-89.
See ETCSL: niĝ$_2$-me-ĝar=silence.

niĝnugua [INEDIBLE] [ناخورێت؛ بەکار خواردن نایەت]
niĝnugua [INEDIBLE] (1x: Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-nu-gu$_7$-a "something which is inedible"

[1]	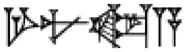					niĝ$_2$-nu-gu$_7$-a
+	-0 (1x/100%).					

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. something which is inedible (1x/100%) شتێک کە ناخورێت
See:kuš niĝnugua.

niĝnuĝara [MALICE] [ناحەزی؛ بەدخوازی؛ ڕق؛ کینە]
niĝnuĝara [MALICE] (17x: Old Babylonian) wr. nu-ĝar-ra; niĝ$_2$-nu-ĝar-ra "malice; maliciousness" Akk. nulliātu

[1]		nu-ĝar-ra
[2]		niĝ$_2$-nu-ĝar-ra (nig$_2$-nu-ĝar-ra)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				12			
[2]				5			

1. malice (17x/100%) ناحەزی؛ نازیبای ؛ ناشرین؛ ناڵەباری
2. maliciousness ناحەزیتی؛ پێسێتی
Akk. nulliātu "maliciousness".
See ETCSL: nu-ĝar-ra=malicious.ناحەز ؛ ناشرین

niĝsaha [FRUIT] [میوە؛ مێوە؛ مێڤە]
niĝsaha [FRUIT] (18x: ED IIIb, Old Akkadian, Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-sa-ha "fruit" Akk. muthummu

[1]						niĝ$_2$-sa-ha (nig$_2$-sa-ha)
+	-0 (18x/100%).					

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		10	1	6			

fruit (18x/100%) میوە
See:bisaĝ niĝsaha.
Akk. muthummu "fruit(s), product(s) of a garden بەرهەمەکانی باخ".
[1987] J. Postgate, BSA 3 117.
See ETCSL: niĝ$_2$-sa-ha=fruit.

niĝsam [PRICE] [(١) بایی؛ بەها؛ (٢) هێنان: نرخ؛ بایەخ]
niĝsam [PRICE] (352x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III) wr. niĝ2-sa10; niĝ2-sa10-am3 "price"

[1]	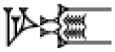				niĝ2-sa10 (nig2-sa10)		
[2]	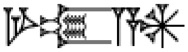				niĝ2-sa10-am3 (nig2-sa10-am3)		
+	-0 (271x/77%); -ma (81x/23%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		68	224				
[2]			60				

1. price (352x/100%) نرخ
[1989] P. Steinkeller, SDU 161-162.

niĝsiga [MEAL] [خواردنان]
niĝsiga [MEAL] (1x: Old Babylonian) wr. niĝ2-si-ga "meal" Akk. mākālu

[1]					niĝ2-si-ga		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. meal (1x/100%) نان
Akk. mākālu "meal, food نان ".

niĝsilaĝ [DOUGH] [هەویر ؛ هەڤیر ؛ شێلدراو بۆ نان]
niĝsilaĝ [DOUGH] (17x: Old Babylonian) wr. niĝ2-silaĝ "dough"

[1]			niĝ2-silaĝ (nig2-silaĝ)				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				14			

1. dough (17x/100%) شێلدراو بۆ نان
[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 77.
See ETCSL: niĝ2-silaĝ=dough.

تێبینی ninda [BREAD] =نان

ئاوازی هەویر و "نیگ سیلگ"ی niĝsilaĝ سۆمەری کە بۆ نان و نیندا "ninda" دەگۆڕین، گۆڕانەکەیان هاوشێوەی گۆڕانی "ئاوە" بۆ "هەڵم" یان "هەور" دەبێت، ئەوەش بنەما هێمایە و بیرکارییەکەیان بەیان دەکات. بەواتایەکی هاوشێوەیان بەیان بەردەوامی نووسینی هێما (token) دەکات، کە مێژوو نووسەکان بە سەرچاوەی داهێنانی نووسین ناوی دەبەن.

niĝsilim [PROSPERITY][خۆش گوزەرانی (ئارامیٚ)؛ گەشەکردن؛ تێروتەسەلی]
niĝsilim [PROSPERITY] (2x: Old Babylonian) wr. niĝ2-silim "prosperity"

[1]				niĝ2-silim (nig2-silim)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. prosperity (2x/100%) وئاو: مایەی ژیانان
See ETCSL: niĝ2-silim=salutation. سڵاو؛ سڵاولێکردن

تێبینی niĝ [THING] = :ماک (شت وەک نان و ئاو یان مڵک).

silim [HEALTHY] = ساغ؛ سەلامەت.

کاتێک مانای مێخەکە (خۆشگوزەرانی) و بەشەکانی (نان، نوش و لەش ساغ) وەردەگرین، دەبینین کە باشبوون و

سەر ـ خۆشی وەک مایەی ئاشتەوایی ژیان دانراون. بۆنموونە لە گەنم و جۆ بیرە و لە ترێ شەراب دروست
دەکرا، کە سەرگەرمی ژیان دەرەخسێنن. کاتێک لەم پەیوەندییەدا بیر لە جێگە وەک "ماک" دەکەینەوە، ئەوا لە
ژیانی ئاوایی دێرین تێدەگەین، کە چۆن هاندەری ئاشتی و خۆشگوزەرانی بووە. لێرەدا ئارامی(سلم) هاوتای
بیرۆکەی پەیدابوونە، کە ئارامیی مرۆڤی بۆ بوونی خودای ئاوی ـ هەتاوی و هەبوونی ئاوی و هەتاویانەی
سروشت ـ گەردوونیان، بۆ بوونی گیانداری ژیان کە جێ ـ گەردوونە گەڕاندۆتەوە. چەمکی "ئیسلام" مانای
ئارامی دەگەیەنێت، بەمەش دەردەکەوێت، کە لە "سلم" (silim)ی سۆمەری یان پێش ـ سۆمەرییەوە بیرۆکەی
هەبووە و بۆ ئەوان و کورد ماوەتەوە. ئەو مانایە لە مێخەکە و بەشەکانیدا تۆماربووە. کەواتە "سڵاو" کە لە سلمەوە
وەرگیراوە، بەو شێوەیە لە زوانەکانی سۆمەری ـ کوردیدا بەکاربراوە، ئەوجا بیرۆکەکە لەگەڵ بڵاوبوونەوەی
کشتوکاڵدا بە جیهانی دێریندا بڵاوبۆتەوە و ماناکەی تەنانەت چۆتە نێو زوانی ئارامی و هندۆئەورپییەوە. هەروەها
دەبین، کە ئەکەدیەکان ئەو بیرۆکەیەیان لێرەدا نەبووە و ئەوەش ئەوە دەگەیەنێت، کە زمانی عارەبی و ئارامی
وشەکەیان لە کوردییەوە وەرگرتووە و لە مانای سروشت ـ گەدوونی بیرۆکەکە نەگەیشتوون. هەروەها ئاواز و
مانای "سالوتەیشن" (salutation)ی ئینگلیزی کە لە ئاوازی "سالوس" (salus)ی لاتینی وەرگیراوە، ئەوە
دەگەیەنێت، کە لاتینەکان (ڕۆمەکان) وشەکەیان هەر وەک وشە نەک بیرۆکە وەرگرتووە. مرۆڤ تا ئەمڕۆ ئاواز و
مانای "سلم" (silim) و "سەڵاو" لە بەیەکگەیشتندا بەکاردەبات، ئەوەش هێمایە بۆ ئارامی و لەش ساغی و نان
(خواردن) کە بە سەرچاوەی ژیانکردن دانراوە.

niĝsun [HUMILITY][مرۆڤایەتی]
niĝsun [HUMILITY] (1x: Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-sun$_5$ "humility" Akk. ?

[1]		niĝ$_2$-sun$_5$ (nig$_2$-sun$_5$)
+	-0 (1x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. humility (1x/100%)
See ETCSL: niĝ$_2$-sun5-na=humble action.

niĝtukum [CONJECTURE] [لێدان؛ گۆترەکاری‌مەزندە؛ وادانان؛ ڕەمڵ]
niĝtukum [CONJECTURE] (1x: Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-tukum "conjecture"

[1]		niĝ$_2$-tukum (nig$_2$-tukum)

1. conjecture (1x/100%)مەزندە
See ETCSL: niĝ$_2$-tukum=conjecture?

niĝul [EVERLASTING] [نەمر؛ هەمیشەیی ٢) درێژخایەن (١]
niĝul [EVERLASTING] (33x: ED IIIb, Lagash II, Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-ul "an everlasting thing"

[1]	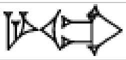	niĝ$_2$-ul (nig$_2$-ul)
+	-0 (33x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	19	11			

1. an everlasting thing (33x/100%) شتی نەمر
See ETCSL: niĝ$_2$-ul=distant time.ماوە

تێبینی [THING] niĝ = ماک: (شت) = ul [DISTANT] ماوە.
وشەی "نەمر" و "ماوە" لە کوردیدا هەڵگری خەسڵەتی کاتن و بەو مانایەش بەکار دەبرێن، مێخەکەش هەر بەو
مانایە بەکاربراوە. لێرەدا هاوشێوەیی لە نێوان ڕوانگەی "زوان/eme" و وشەی "نەمر" (niĝul) دەبینین، ئەوەش بۆ
نووسینی هێمایی دەگەڕێتەوە کە زوانی بە سیستەمی هێمایی گەیاندووە.

niĝumuna [EXAMPLE][(١) نموونە؛نمانە؛ نمانا؛ نەموج؛ نمینە؛ نەمووش؛ (٢) نوێنەک؛ نمێنەک]

niĝumuna [EXAMPLE] wr. niĝ$_2$-umun-a "example"

[1]		niĝ$_2$-umun-a (nig$_2$-umun-a)

1. example

تێبینی niĝ [THING] = :ماک (شت) = umun [BLOOD] = (خوێن).

a [water] =ئاو.

ئاوازەکانی "نیخ - ئومون - ئا" (umun-a-niĝ$_2$) و "نیگ-ئومون-ئا" (umun-a-nig$_2$)ی سۆمەری لە ئاواز و مانای "نموونە"ی کوردی نزیکن.

niĝurum [PLANT][نەمام]

niĝurum [PLANT] (2x: Old Babylonian) wr. ^{u}$_2$niĝ$_2$-u$_2$-rum "a plant"

[1]				^{u}$_2$niĝ$_2$-u$_2$-rum			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. a plant (2x/100%)نەمام

See ETCSL: niĝ$_2$-u2-rum=type of plant.جۆرێک نەمام.

niĝurum [PROPERTY] [وماڵ؛ (٢) خاوەنێتی؛ خاوەن بوونمولْک؛ مولْک]

niĝurum [PROPERTY] (469x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. niĝ$_2$-u$_2$-rum "property"

[1]				niĝ$_2$-u$_2$-rum (nig$_2$-u$_2$-rum)			
+	-0 (468x/100%); -ma (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	457	8			

1. property (469x/100%)زەوی‌مولْک؛ وزارومالْ

See ETCSL: niĝ$_2$-u2-rum=property.

تێبینی niĝ [THING] = :ماک (شت)= u [BED] .جی(نووستن) .

[PERFECT] rum = تەواو.

nihuš] APPEARANCE[(١) هاتنەڕوو؛ دەرکەوتن؛ پەیدابوون؛ (٢) ڕوو؛ ٣ شتێکی لە ڕوو] [

nihuš [APPEARANCE] wr. ni$_2$-huš "terrifying appearance" Akk. rašubbatu

[1]		ni$_2$-huš

1. terrifying appearance ڕووالْەتێکی ترسێنەر

Akk. rašubbatu "terrifying appearance".

تێبینی = ni [SELF] :خود = huš [REDDISH] .سووربووە، سورکەلە

ئەکەدیەکان مێخە سۆمەریەکەیان بە "راشوبباتو" (rašubbatu) خوێندۆتەوە. ئاوازە ئەکەدیەکە نزیکە لە ئاوازی "رووی شێن هەلْگەڕان"ی کوردی کە مانایە بۆ خۆتێزان لە ڕووا.

nim [PLANT][نەمام]

nim [PLANT] (1x: Old Babylonian) wr. ^{u}$_2$nim "a plant"

[1]				^{u}$_2$nim			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. a plant (1x/100%).

nimin [FORTY] [چل]

nimin [FORTY] wr. nimin "forty" Akk. erbā

[1]		nimin

1. fortyچل

Akk. erbā "forty".

تێبینی: ئاوازی "ئێربە(erbā)"ی ئەکەدی و" اربع"ی عارەبی لەیەک نزیکن. مێخەکە لە چوار ژمارەی وەک یەکەی سێگۆشەی مێخ پێکهاتوون و دوو دوو مێخ بە تەنیشت یەکترەوە دانراون. پێدەچێت مانای دانانەکەی و لێکدانەوەکەی کە هاوتای یەکترن لەسەر بنەمای دووانە (دیجیتاڵ) وەکو خۆ خۆبینینەوەی نەوە) نێر و مێ) سەرچاوەکەی بووبێت.

nimur [ASHES][مشکی؛ خۆڵی؛ مۆر؛ خۆڵەکەوە: خۆڵەمێش]

nimur [ASHES] (26x: Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. ne-mur; nimur "alkali, potash; coal; ashes; charcoal" Akk. idrānu; tumru

[1]					ne-mur		
[2]					nimur		
+	-0 (21x/81%); -ra (5x/19%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			9	13			2

1. alkali, potash (26x/100%) قلی، پۆتاسیوم

See:ninda nimur.

2. coal . خەلووز

3. ashes خۆڵەمێش

4. charcoal خەڵووز

Akk. idrānu "potash, salt"; tumru "(glowing) charcoal, ashes".

[1989] P. Michalowski, Lamentation over Sumer and Ur 98.

See ETCSL: ne-mur=(glowing) charcoal.

تێبینی: ئاوازی "نیمور(nimur)"ی سۆمەری مانایە بۆ خۆڵەمیش. خۆڵەمیش هێمایە بۆ "نەرمی"ی خۆڵەکەی کە سۆتاوە. بەو مانایە وێنە و ئاوازی "نیمور (nimur)" و "نەرمی" هێمایی و بیرکارییانە داهێنراون.

nin [LADY][(١) نەوا؛ خانم؛ خاتوون؛ خووشکوو؛ هورمە؛ (٢) خێزان]

nin [LADY] (1467x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. nin; ga-ša-an; ga-ša₂-an; ka-ša-an "lady; mistress, owner; lord" Akk. bēltu; bēlu

[1]					nin		
[2]					ga-ša-an (ES)		
[3]					ga-ša₂-an (ES)		
[4]					ka-ša-an (ES)		
+	-0 (1464x/100%); -nam (3x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		60	635	700			3
[2]				43			

1. lady (1467x/100%) نەوا؛ خانم

2. mistress, ownerخاوەن؛ ژنی ماڵ

3. lordئاغاژن
Akk. bēltu "lady ئاغاژن"; bēlu "lord ئاغا; proprietorخاوەن ".
[2004] G. Marchesi, OrNS 73 186-189.
[2001] H. Maaartin, F. Pomponio, G. Visicato and A. Westenholz, Fara Tablets 54.
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 182-184.
[1987] K. Maekawa, ASJ 9 102-109.
See ETCSL: nin=lady.

nin [SISTER] [ه؛ خوج؛ خێنگ؛ خوار؛ خوشکخە؛ خوەر؛ خوە]
nin [SISTER] (247x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. nin9 "sister" Akk. ahātu

[1]					nin9		
+	-0 (247x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	44	188			1

1. sister (247x/100%)
Akk. ahātu "sister".خە:خوشک
[2004] G. Marchesi, OrNS 73 185.
See ETCSL: nin_9=sister.

تێبینی = nin [LADY] : خانم؛ نەوا = nin [SISTER] . خوشک.

دوو مێخەکەی سەرەوە مانای خانم (نەوا) و خوشک دەگەیەنن. لە نووسینی ئەو دوو مێخەدا جیاوازی ژمارەی مێخ و قەوارە دەبینرێت. وشەی خانم یان ئاغاژن (ژنی خان) لە کوردیدا خاوەنداری خاک یان ماڵ نیشان دەدات. بە واتایەکی دی، خاک و خانوو، خان و دیوەخان، درێژکراوەی خێزانن. کەواتە وشەکانی "خا، خە، خاک، خۆڵ، خانم، خاوەن، خانوو"ی کوردی، کە بە دەنگی "خ" دەستپێدەکەن، بەردەوامی ڕوانگەی زوانیانە و ئەو مانایەن، کە خاک و خۆری وەک ئاو و هەتاو یان جێ ـ گەردوون بە بنەما مانای زمانی داناوە. بڕگەی "خا" لە هەنبانەبۆرینەدا بەم مانایانە هاتووە: ١) هێلکە کە جێی بێچووە(خانووە)؛ ٢) هێلکەی گون: ٣) ڕێز بۆ ژن"؛ لێ بڕگەی "خە" بەم مانایانە هاتووە: ١) خوشک، خوار؛ ٢) لە پاش وشەوە، وەک: کەوتن: بێخە؛ مەیخە)؛ ٣) پێوە هەڵواسین؛ ٤) خۆ (خود).
ئاوازی "نەوا" و "نین" (nin) مانان بۆ خانم. وشەی خانم لە خا و نم پێکهاتووە. نم مانایە بۆ قەترە ئاو و خانم خێزان پێکدەهێنێت. جا ئایا سۆمەرییەکان دەستبەرداری بڕگەی "خا" بوون یان واتای "نم" بۆ "نین" گۆڕراوە، ئەمە پرسیارێکە بە کراوەیی دەمێنێتەوە، چونکە لە پێکهاتەی مێخی ()دا ئەم مانایانە هەیە:
ga [MILK] = شیر. šag- [HEART]- ša = دڵ. an [SKY] = ئاسمان.
کاتێک مانای مێخەکە وەک خانم و بەشەکانی وەک شیر، دڵ، ئاسمان، وەردەگرین، دەبینین: شیر هێمایە بۆ: خێزان لە خانوودا، دڵ هێمایە بۆ خۆشەویستیی جووتبوون (نێر و مێ)، ئاسمان هێمایە بۆ خۆر (ڕووناکی) و مانای خوداش دەگەیێنێت. ئەمەش پەیوەندی سروشتی و گەردوونیی زوان یان ڕوانگەی کولتوری زوانی سۆمەری و کوردی ڕوون دەکاتەوە. واتە ئاوازەکانی خاک ـ خۆر، خود ـ خودا بەردەوامی ڕوانگەی سروشت (ئاو) و گەردوون (هەتاو) بووە. ئەو مانایانەش لەگەڵ وێنەکاری ئەفسانە ئەفراندن و نووسینی هێمایی و بیرکاریدا یەکدەگرنەوە.

ninda [BREAD][نان]
ninda [BREAD] (11296x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ninda; inda "bread; food" Akk. akalu

[1]					ninda		
[2]					inda		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		850	10054	275			115

[2]							

1. bread (11296x/100%)نان
2. foodخواردننان

Akk. akalu "bread, loafلەواشە؛ کولێرە ; food".
[2005] M. Molina and M. Such-Gutiérrez, Neo-Sumerian Administrative Texts 95.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak #orth; 166 wn49.
[1985] M. Stol, BSA 2 131.
[1982] M. Civil, OA 21 9.
See ETCSL: ninda=bread.

تێبینی: ئاوازی "نیندا (ninda) "و "نان" لەیەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن .لە زوانی سۆمەریدا مێخی ( ) بۆ مانای "ماک" (شت" و "نان "بەکاربراوە.

nindagug [CAKE][کولێرە؛ کێک]

nindagug [CAKE] (2x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. ninda-gug$_2$ "cake" Akk. kukku

[1]					ninda-gug$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	1			

1. cake (2x/100%) کولێرە

Akk. kukku "a cake".

تێبینی niĝ [THING] = ماک: (شت) = gug [CAKE] .کێک .
ئاوازی "کوککو" (kukku)ی ئەکەدی و "کولێرە"ی کوردی و کێکی (CAKE) ئینگلیزی نزیکن لە ئاوازی "گوگ" (gug)ی سۆمەری. کێک بەگوێرەی فەرهەنگی ئۆکسفۆرد مانایە بۆ نانی بچووک، ئاوازی "کۆ"ی کوردیش مانای بچووک (وەک لاوکۆ) دەگەیەنێت. ئەوەش بەردەوامیی ئاواز و وێنە و مانای نان و نەریتی نانکردنی ئاسایی و نانی بچوک کە بۆ منداڵ کراوە، ڕووندەکاتەوە. بە واتایەکی دی، گونجاوە بڕوابکەین، کە نەریتی دروستکردنی کولێرە بۆ سەردەمی مێزۆپۆتامییەکانی سەروو دەگەڕێتەوە، کە بەدەم داهێنانی کشتوکاڵەوە نانیان بۆ خۆیان و نانی بچووکیان (کولێرەیان) بۆ منداڵەکانیان دروستکردووە و ئەو نەریتی سەر تەندورە تا ئەم سەردەمانی دوایش لە کوردستاندا مابوو. ئاواز، مانا و وێنەی تەندوریش)(لە زمانی سومەری و کوردیدا پشتگیری لەو راستیە (fact) دەکات.

nita [MALE][نەڕ؛ نێر؛ نێرە؛ نێرینە]

nita [MALE] (5319x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. nita2; nita; nitax(|ARAD×KUR|) "male" Akk. zikaru

[1]					nita2		
[2]					nita		
[3]					nitax(|ARAD×KUR|)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	2977	59			
[2]		1140	1027	98		2	

1. male (5319x/100%)

Akk. zikaru "male, virile".
[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 704.
[1993] W. Heimpel, BSA 7 119-120.
[1987] J. Bauer, AoN 1987/41.
See ETCSL: nitah=male.

تێبینی: ئاوازی "نیتا" (nita) "لە برگەی "نی"(ni)"و" تا" (ta) "پێکهاتووە و مانای نێر دەگەیەنێت. ئاوازی" نێر"ی کوردی بەرانبەر کرداری تاوی نێر بۆ مێیە، ئەوەش نزیکی ئاواز و وێنە و مانای مێخەکە و وشە کوردییەکە پێشاندەدات. هەروەها باران و هەتاو بە تاو وێنەن بۆ گەردوون کە ئەرز (سروشت) نێر دەکەنەوە. ئاوازی "زیکارو (zikaru)"ی ئەکەدی و "ذکر"ی عارەبی مانای نێر دەگەیەنن.

nu [FLY][مێش، مێشوولە]

nu [FLY] (1x: Old Babylonian) wr. nu "(small) fly, mosquito" Akk. baqqu

[1]					nu		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. (small) fly, mosquito (1x/100%)مێشوولە، (بچووک) مێش

Akk. baqqu "(small) fly, mosquito".

nu [GENITALIA] [ئەندامی زاووزی؛ کێروکوز)]

nu [GENITALIA] (1x: Old Babylonian) wr. nu "male genitalia; sperm; offspring" Akk. lipištu

[1]					nu		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. male genitalia (1x/100%) (نێری) کێر

2. sperm-(شاوەت) تووی نێرینە ـ ئاوهاتنەوە

3. offspringنەوە

Akk. lipištu "male genitalia".

[2002] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 92 39.

تێبینی :سۆمەرناسەکان وشەی"GENITALIA" یان بۆ مانای مێخی زاووزی (کێر و کوز) وەک درێژکراوەی مانای نەوە (نێر و مێ) داناوە. بە واتایەکی دی، تووی نێر شاوەتە و تووی مێ هێلکەیە و وەک تەواکەری یەکدی کە نەوەیە دانراون .بەڵام لەگەڵ باڵادەستی نێر و سەرهەڵدانی دینی زەردەشت و دوایش یەهودیدا پێناسەی ئەو خەسڵەتە سروشتی و گەردوونییە گۆڕرا و شاوەتی نێرینە بە بنەما (تۆو)ی تەنها نێری مرۆڤ دانرا. لەم ڕوانگەیەوە دینی یەهودی زانینی سروشتی و گەردوونیان نەبوو یان مێینەی بۆ مەبەستی دونیایی بچووک کردەوە. حەوا بەو مانایە بە پەراسووی نێر نەک تۆو (ناوک ـ نەوە) دانرا و قەترە ئاوی نێر بە سەرچاوەی بوونی مێی ئەو دانراوە و مانای هێمایە تۆو (ئاوهاتنەوە) کە نەوەیە بێماناکراوە .بەو مانایەش داستانی ئادەم و حەوا کە لە دوای نووسین بە پیتەوە نووسراوە، پێدەچێت کە خرابێتە جێگەی ئەفسانەی ئابزۆ و تیمات، کە لەگەڵ داهێنانی نووسینی مێخدا نووسرا.

nu [MAN][(١) مرۆڤ (ئادەمیزاد). ٢) مرۆڤایەتی (خەڵک). ٣) نێر(پیاو)]

nu [MAN] (1x: Old Babylonian) wr. nu "man" Akk. awīlu

[1]					nu		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. man (1x/100%)

Akk. awīlu.

تێبینی = namlulu [HUMANIT :مرۆڤایەتی .

ئەکەدییەکان "مرۆڤایەتی"یان بە (awilūtu) و "مرۆڤ"یان بە (awīlu) گۆدەکرد و پێدەچێت لێوەی ئاوازی ئینسانی کوردی و عارەبی وەرگیرابێت. لێرەدا ئەوە جێگەی پرسیارە، کە مرۆڤ لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا لە خوێنی نۆبەرە (نەوەی یەکەم)ی خوداکانی ئابزۆ و تیمات دروستکراوە. لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین گریمانە بکەین، کە

دروستبوونی مرۆڤ هاوتایە بە وێنەی نۆبەرە و ئاوازی نۆبەر و نو(un) لە یەکترەوە نزیکن و لە واتای "ناملولو" (namlulu = مرۆڤایەتی) کە مانای "نەوەکان" دەگەێنێت، نزیکە. هاوکات دەبینین، کە ئاوازی "نو" (nu)ی سۆمەری مانایە بۆ مرۆڤ و وەک وشەی "نەوە ـ ناوک"ی کوردی و هەڵگری هێمایە بۆ ئاوازی نێری و دورنییە ئەو ئاوازی نێریە بۆ ئەو مانایە بگەڕێتەوە، کە گیاندار بە مرۆڤیشەوە لە خوێنی یەکەم نەوەی خودا ئاوییەکان (ئابزۆ و تێمات)ی ئەفسانەی ئەفراندن دروستکراون، نەک لە گیانی مرۆڤێک کە لە داستانی ئادەم ـ حەوادا وەک پیاو نەک ئاو باسیکراوە. لەوەش زیاتر نەوەی یەکەمی خودای لەلایەن خودا هەتاوییەکانەوە بە نەفرەت نەکراوە بەڵکو لە گیانی ئەوە داهێنانی دونیایەکی نوێ داهێنراوە.

nu [NOT][نا؛ نە؛ نەخێر؛ هیچ]
nu [NOT] (785x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. nu "(to be) not, no; without, un-" Akk. lā; ula

[1]				nu			
+	-0 (784x/100%); - (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		19	609	134			9

1. (to be) not (نە(بێ , no نا (785x/100%)
2. without بەبێ؛ لە دەرەوە , un-
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 71 n151.
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 45.
See ETCSL: =not.
تێبینی: مێخی ( ) بە "نو (nu) "گۆکراوە و سۆمەرناسەکان بەم مانایانە ڕاڤەیان کردووە" :مێش/مێشوولە"، "نەوە (نێر/مێ)"، "مرۆڤ، مرۆڤایەتی، پیاو"، "نا". ئاواز و وێنە و مانای مێخەکە و مانای وشە کوردییەکان جێگەی سەرنجن، چونکە لەو بنەما هێمایی و بیرکارییەوە نزیکن، کە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری لەسەر بیناکراوە. لە ئەفسانەکەدا بوون ئاوییە، ئەوجا پەیدابوونی هەبوون بۆ گیانی بوونەوەرە ئاوییەکان گەڕێندراوەتەوە و سروشت و گەردوون، هەروەها گیاندار و مرۆڤی لێ دروستکراوە. بە واتایەکی دی، هەبوونی" سروشت، گەردوون، گیاندار، مرۆڤ "بەرانبەر" نەبوون"ی لەوەوبەری بوون دانراوە. کەواتە ئاوازی" ئا(a) "ی ئاو بەرانبەرە بە مانای ئاوازی "نو(nu) "، کە بوونی ئاو و نەبوونی گیاندار بووە. هەر بۆیە لە ڕووی بوونەوە ئاو سەرچاوەی بوونی گیاندارییە و نەبوونی ئاویش ئاشکرایە، کە نەبوونە. لێرەدا فەلسەفە و بنەمای مانادانی" زوان"eme/ی هێمایی و بیرکاری ئاشکرای نەبوو وەکو سەرچاوەی بوون دەکات. پرسیارەکە ئەوەیە ئایا سۆمەریەکان بوونیان وەک پێناسە و نەبوونیشیان وەک نەناس یان بێ سنور ناساندووە، کە قوڵاییە گەردوونیە کە بوون یان بوونی خوداکانی لێیەوە پەیدابووە.

nubanda [OVERSEER][نوێنەر؛ نوێنە؛ نووینە؛ چاودێر؛ چاوش؛ سەرکار؛ بریکار]
nubanda [OVERSEER] (4238x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. nu-banda₃; nu-banda₃da "overseer, captain" Akk. laputtû

[1]	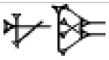			nu-banda₃			
[2]	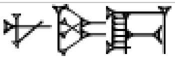			nu-banda₃da (nu-ban₃-da)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1027	3182	21			
[2]			5	2			

1. overseer نوێنەر, captain سەرۆک؛ سەرلق؛ سەردەستە؛ سەرپەل (4238x/100%)
Akk. laputtû "lieutenant یاردەدەر ؛ جێگر ; overseer".
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 52-53.
[1984] F. Pomponio, OrNS 53 10.

See ETCSL: nu-banda3=overseer.

()NU [SPIN] [رستن؛ خەرەک ڕستن؛ چنین؛ چەرخ پێدان؛ خولاندنەوە]

NU [SPIN] (9x: Old Babylonian) wr. NU "to spin (thread)"

[1]		NU (sir5)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. to spin (thread) (9x/100%)

See ETCSL: NU=to spin (thread).

numun [GRASS] [(تۆو؛ تۆڤین)گیا]

numun [GRASS] (94x: Old Babylonian) wr. ^{u_2}numun$_2$; ^{u_2}|ZI&ZI|; šu-mu; ^{u_2}|A.ZI&ZI|; ^{u_2}|ZI&ZI.A|; ^{u_2}|ZI&ZI.EŠ$_2$.ŠE|; šu-mu-un"alfalfa grass" Akk. *elpetu*

[1]	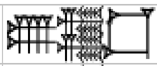	**^{u_2}numun$_2$**
[2]		**^{u_2}|ZI&ZI|**
[3]		**šu-mu (ES)**
[4]		**^{u_2}|A.ZI&ZI|**
[5]	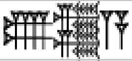	**^{u_2}|ZI&ZI.A|**
[6]		**^{u_2}|ZI&ZI.EŠ$_2$.ŠE|**
[7]		**šu-mu-un (ES)**
+	**-0 (94x/100%).**	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				**36**			
[2]			**35**				
[3]				**1**			

1. alfalfa grass (94x/100%)

See:enbar numun.

Akk. *elpetu* "alfalfa grass".

[2004] M. Molina and M. Such-Gutiérrez, JNES 63 14-16.

[1987] M. Civil, AOS 67 49-50.

See ETCSL: numun$_2$=alfalfa.

numun [INSECT] [مێش و مەگەس؛ مێشولە]

numun [INSECT] wr. numun$_3$ "insect(s), bug(s); caterpillar " Akk. *kalmatu*; *nāpû*

[1]		**numun$_3$**

1. insect(s) مێشولە , bug(s)میروو، میکرۆپ

2. caterpillar تەتەڵمیران؛ پەپولە

Akk. *kalmatu* "insect(s), bug(s)"; *nāpû* "sifter (desig. of a caterpillar)".

numun [SEED] [ناوک؛ تۆو]

numun [SEED] (1219x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. numun "seed" Akk. zēru

[1]	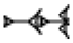		numun				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		38	1077	94			

1. seed (1219x/100%)ناوک

Akk. zēru "seed(s)".

See ETCSL: numun=seed.

تێبینی: ئاوازی نومون(numun) ی سۆمەری بە مانای تۆو، میشولە، مەگەز و تەتەڵە میران و ناوک، تۆو (گیا) کوردی هاتووە .ئاوازی نومون و ناوک بە دەنگی "ن" دەستپێدەکەن. ئەوەی لێرەدا جێ سەرنجە، بێ مانا و وێنەی جیاوازی مێخەکان کە هێما بیرکارین، لە ئاوازی ناوکی کوردیدا، هاوشێوەی ئاواز ناو لە ئاودا و ئاوازی ئاو لە ناوکدا دەبیسترێت، ئەوەش ئەوە دەگەێنیت، کە ئاواز و مانا ناوک کوردی وەک ناوی ناوک و وەک تۆوی مێوە، مانای ناوکی گیادار لە رابردووی زمانەکەدا لێکدراوەتەوە. لێکدانەوەکەش زیاتر لە ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەری نزیکە، بەو مانایە کە بوون و هەبوونی) گەردوون ـ جێ (لە ئاوەوە، هەتاویانە پەیدابووە .چوونکە واتای ناوکی کوردی بەرامبەر بە خاڵی یەکگرتنی دوو شەپۆلی ناوەندی گڵێنەی ئوبەیدیەکەیە کە یەکگرتنەوەی مانای ناو، ناوەند، ناوک و ناوەڕۆک بەیەکترەوە سروشت ـ گەردوونیان دەوەستێنەوە .ئەوەش بۆ زمانی کوردی و زمانەکانی کە هاوشێوەی کوردین سەرچاوەیە بۆ لێکدانەوەی رێزمانەکەی و تێگەیشتن لە کاری دەماغ و هەست و هوش کە بە هوشیاری ژیانکردن ناسراوە .

nun [PRINCE] [میر؛ فەرمانڕەوای میرنشین؛ کوڕەپاشا؛ شازادە]

nun [PRINCE] (656x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. nun "prince; (as attribute) foremost, best" Akk. rubû

[1]					nun		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		12	207	427			

1. prince (656x/100%)

2. (as attribute) foremost, best باش، گرنگترین (نازناو دانەپاڵ)

Akk. rubû "prince".

See ETCSL: nun=prince.

تێبینی: ئاوازی "ڕووبو(rubû) "ی ئەکەدی و "ڕێبەری" کوردی بەرانبەر" نون(nun) "ی سۆمەری دەوەستنەوە. هەروەها بەگوێرەی ئەفسانەی ئەفراندن لە دروستکردنی خێزانی خوداکاندا چارەنووس بە نەوەی نۆبەرەی" ئابزۆ " (Apsu)و" تیامات (Tiamat)() "سپێرراوە، چارەنووسیش مانایە بۆ داهاتوو. هەر لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا، ئامار ئود کە فەرمانی بەسەر هەڵهاتن و ئاوابوونی ڕۆژدا کردووە و بەسەر تیاماتدا سەردەکەوێت، ڕۆڵی چارەنووسی پێسپێراوە .ئامار ئود بە نۆبەری خودا ئەرز/ئاسمانیەکان دانراوە و سروشتی/گەردوونی ئەوها داهێناوە، کە وەک هەتاو نوێ ببێتەوە .دوور نییە ڕیشەی" نون(nun) "ی سۆمەری، کە مانایە بۆ ڕۆڵی ڕێبەری، مانای لە نۆبەرە و نوێبوونەوە وەرگرتبێت، جەژنی نەورۆزیش کە نوێبوونەوەی تووە (نەوەیە)، بریتییە لە وێنەدانەوەی ئەو مانایە، قوربانیش جەژنی هەڵگرتنەوەی تووە .هەروەها لە خێزانی کوردییدا نۆبەرە وەک ئاوەدانیی خێزان دەبینرێت. خێزانی جوتیار تا ئەمڕۆ داهاتووی خۆی)وەک باوک و دایک (لە ئەستۆی نۆبەرەدا دەبینەوە . بێگومان ئەو ڕۆڵە لەگەڵ ڕۆژگاردا گۆڕراوە، لەگەڵ ئەوەشدا هەستی ئەو مانایە تا ئەمڕۆ لە کولتوری زوانی کوردیدا بەدیدەکرێت.

nunuztaba [NECKLACE?][ملوانکە؛ گەردانە]

nunuztaba [NECKLACE?] (1x: Old Babylonian) wr. na4nunuz-tab-ba "necklace?"

[1]		na4nunuz-tab-ba

+	-0 (1x/100%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. necklace? (1x/100%) ملوانکە؛ ملڤانک

nurma [POMEGRANATE] [نار؛ هنار؛هەنار؛؛ هنارێر؛ ئەنار]

nurma [POMEGRANATE] (54x: Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ĝešnu-ur2-ma; gešnu-ur2 "pomegranate" Akk. nurmû

[1]		ĝešnu-ur2-ma (ĝešnu-ur2-ma)
[2]		gešnu-ur2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			14	7			2
[2]							

1. pomegranate (54x/100%) نار؛ هەنار

See:garan nurma;gurun nurma.

Akk. nurmû "pomegranate".

[2003] M. Powell, RlA 10 19.

[1995] M. Powell, Origins and Ancient History of Wine 100.

[1992] M. van de Mieroop, BSA 6 160.

[1987] J. Postgate, BSA 3 116; 123; 127.

[1987] M. Powell, BSA 3 148.

[1987] M. van de Mieroop, Isin crafts 32.

See ETCSL: nu-ur2-ma=pomegranate.

تێبینی: ئاوازەکانی" نورما(nurma) "ی سۆمەری،" نورمو(nurmû) "ی ئەکەدی و" نار"ی کوردی لە وشەی "هەنار"دا بە دەنگی "ن" دەستپێدەکەن. هەروەها وێنەی دەنکە هەنار ئاویی و شەوقدارە، ئاوازەکەشی هاوشێوەی ئاوازەکانی "هەور، هەتاو، هەرمێ...هتد"، کە ئاوسانە، بە ئاو وێنە کراوە .لەم ڕوانگەیەوە "ئاو" بە بنەما، لێ "هەور، هەتاو، هەنار، هەرمێ و...هتد" و "هەتاو" بە کۆتایی دانراون.

(Pa - پا)

pa [BRANCH] [پەل]

pa [BRANCH] (293x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. pa; pa9 "wing ; branch, frond " Akk. agappu; aru; ka
ppu

[1]		pa
[2]	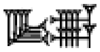	pa9

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		83	124	77			1
[2]							

1. wing (293x/100%) باڵ

2. branch, پەل frond پێشەوە

Akk. agappu "wing"; aru "branch, frond"; kappu "wing ".

See ETCSL: pa=branch.

تێبینی: ئاوازی" پا(pa) "ی سۆمەری بە مانای "پەل، باڵ، پێشەوە" دێت. لە کوردیدا بڕگەی "پا" مانایە بۆ "قاچ؛

لنگ"، کە ئەندامی گیانن (جەستە یان لەشن). گیان بە "پا" "بۆ" پێش"ـەوە دەچێت. مانای مێخەکە هاوشێوەی مانای وشەکانی "پا، پەل، باڵ"ە، ئەوەش بەردەوامیی هێمایی و بیرکاری زوانی لەوەوبەریان ئاشکرا دەکات. هەروەها لە کوردیدا "پەلوپۆ" بۆ" گیاندار "و" ڕووەک"، یان بۆ دیاردەی وەک "پەل"کەزێرینە، کە تێیدا پەیوەندیی ئاو و هەتاو بە وێنە ئاسۆیی و ئەستوونیەکەیانەوە بەستراوەتەوە.

pa e [APPEAR][پەیدابوون، دەرکەوتن]

pa e [APPEAR] (232x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. pa e3 "to cause to appear" Akk. šupû

(pa [branchپەل] + e [leave هێشتنەوە؛ بەجێهێشتن])

[1]		pa e3
+	-0 (232x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			19	6			

1. to cause to appear هۆی پەیدابوون

Akk. šupû "made apparent"."پەیدابێت"

PA.LU [BIRD] [پەلەور؛ پەلەوەر]

PA.LU [BIRD] (1x: ED IIIa) wr. SIPAD^mušen "a bird"

[1]	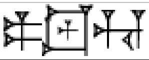	SIPAD^mušen

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

- a bird (1x/100%) پەلەور

pabilga [RELATION] [پەیوەندی]

pabilga [RELATION] (14x: Old Babylonian) wr. pa-bil2-ga; pa-bil3-ga; pa4-bil2-ga; pa-bil-ga; pa4-bil-ga; pa4-bi-ga "a kinship term" Akk. Abu

[1]		pa-bil2-ga
[2]		pa-bil3-ga
[3]		pa4-bil2-ga
[4]		pa-bil-ga
[5]		pa4-bil-ga
[6]		pa4-bi-ga
+	-0 (14x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			
[2]		3					
[3]				2			
[4]				1			
[5]				1			
[6]				1			

1. a kinship term (14x/100%)(باپیر و نەنک) زاراوەیەکی خزمایەتیە

Akk. abu "father"."باوک"

[2004] G. Marchesi, OrNS 73 196; 197 n253.
See ETCSL: pap-bil2-ga=ancestor. باو باپیر؛ باپیره گەوره

تێبینی: ئەکەدییەکان ئاوازی "پابیلگا(pabilga) "ی سۆمەرییان بۆ "ئابو(abu) "، کە مانای باوکە، وەرگێڕاوە، لێ سۆمەرناسەکان" پابیلگا"یان بە مانای "پەیوەندی "ڕاڤەکردووە .کەواتە "پابیلگا "ی سۆمەری و "پەیوەندی" کوردی بەردەوامیی یەک وێنەن، چونکە باو و باپیر کە مانان بۆ وێنەی پشتاوپشت، هاوشێوی پێپلیکانە ڕەخساون. زەخرەفەی وشەکانی باوک، باپیر، پشتاوپشت، پەیوەندی، پێپلیکانە، وەک دیارە لە وێنەوە وەرگیراوە و هێمایی و بیرکارییانە ڕەخساوە و لەگەڵ مانای تۆوی) ناوک ـ نەوەی) مرۆڤ هاوتا دێتەوە .ئاشکرایە، کە مانای" ناوک" لە زوانی کوردیدا هێمایە پەیوەندیی نێر و مێ و پشتاوپشت کە ئاو (تۆو) بە سەرچاوەکەیان دانراوە.

pad [BREAK][پارچەپارچەکردن؛ پارچە ؛ پاژ پەرت؛]
pad [BREAK] (56x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. pad "to break (into bits)" Akk. kasāpu

[1]					pad		
+	-0 (36x/64%); -ra2 (16x/29%); -da (4x/7%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	14	9			3

1. to break (into bits) (56x/100%)(پارچەپارچە) پەرت پەرت کردن
Akk. kasāpu "to break (into bits)".
[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 69.
See ETCSL: pad=to break (into bits).

pad [FIND] [پەیداکردن؛ دۆزینەوە]
pad [FIND] (2313x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, Middle Babylonian, unknown) wr. pad3 "to find, discover; to name, nominate" Akk. atû; nabû
See a pad[unmng], er pad[weep], mu lugalak pad[swear].

[1]				pad3 (pa3)			
+	-0 (1705x/74%); -da (387x/17%); -de3 (219x/9%); -de (1x/0%); -de2 (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		150	1542	571	1		1

1. to find بە ڕێکەوت دۆزینەوە , discover دۆزینەوە؛ بەدیکردن (2313x/100%)
See:abula PN pad;nar pad;niĝ mu pad;pu pad;udu mu pad.
2. to name ناونان , nominate ١) ناولێنان (٢ پاڵاوتن.
Akk. atû "to find, discover"; nabû "to name".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 45.
[1981] P. Steinkeller, ZA 71 27-28.
See ETCSL: pad3=to find.

pag [ENCLOSE] [١) پەرژینکردن؛ دەوردان ٢) پێچانەوە؛ خستنە ناو دەفرەوە]
pag [ENCLOSE] (2x: Old Babylonian, Middle Babylonian) wr. pag "to enclose, confine, cage (a bird)" Akk. esēru; šutanuhu

[1]					pag		
+	-0 (2x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]				1	1		

1. to enclose, confine, cage (a bird) پەرژینکردن، بەستنەوە، قەفەزی (مەل)
Akk. esēru "to enclose, confine"; šutanuhu "to enclose".
See ETCSL: pag=to enclose.

pagdu [EXPERT] [بەڵەد؛ بەڵەو ؛ زانا؛ شارەزا]
pagdu [EXPERT] (1x: Old Babylonian) wr. pag-du3 "expert"

[1]				pag-du3			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. expert (1x/100%)بەڵەد.
See ETCSL: pag-du3=expert.
تێبینی: بەڵەد یان شارەزا لە کوردیدا مانایە بۆ مرۆڤیک، کە لە بوارەکەی خۆیدا" پێگەیوە". ئاواز و مانای "پاگدو(pagdu) "ی سۆمەری و "پێگەیو"ی کوردی لە یەک وێنەوە نزیکن.

pagra [DISASTER][پەتەر ؛ بەڵا؛ کارەسات]
pagra [DISASTER] wr. pagra3 "disaster" Akk. karāšu

[1]	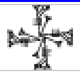	pagra3

1. disasterلێقەوماوی ؛ پەتەر
Akk. karāšu "catastrophe کارەسات, disaster بەڵا".
تێبینی: ئاوازی "پاگرا(pagra) "ی سۆمەری، "پەتەر، پەتا، پەسێو (هەڵامەت)"ی کوردی هێمان بۆ کارەسات. ئاوازە سۆمەری و کوردییەکە بە دەنگی "پ" دەستپێدەکەن و ماناکەیان لە یەک نزیکە.

pah [LEG][پا؛ پێ؛ لاق:قاچ]
pah [LEG] wr. pah "leg of an animal, haunch, lap" Akk. purīdu

[1]		pah [LEG]	pah

1. leg of an animal, haunch, lap پێی گیاندار، پاشەڵ، دامێنی کراس و کەوا
Akk. purīdu "leg".پا

pahal [LEG] [پا؛ پێ]
pahal [LEG] (2x: Old Babylonian) wr. pa4-hal "leg"

[1]						pa4-hal	
+	-la (1x/50%); -0 (1x/50%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. leg (2x/100%) پا
See ETCSL: pap-hal=leg.
تێبینی: ئاوازی "پاە (pah) "و" پاهل(pahal) "ی سۆمەری و "پا"ی کوردی بە برگەی "پا" دەستپێدەکەن .لێرەوە گونجاوە برگەی پای کوردی کە دوو دەنگە، بە بنەمای مانای خۆ بینینەوەی ئاواز و بوونی نێر و مێ دابنێین، لێرەشدا ئەوە ئاوەدانکەرانی چاخی بەردین بوون، کە" تۆویان ـ ئاویان "بە بنەما (پا) و خۆبەرهێنانەوەی تۆویان)بڵاوبوونەوەی تۆو) هەتاوییانە داناوە .بەڵی لەوەش زیاتر، دوو پا و چوار پا، کە گیاندارن، بە بەرپرسیاریی گەردوونییان) گشتییان (لە مشەخۆریی سروشتی جیا دەبنەوە. بۆ نموونە ڕووەک بە ڕووی ئاسماندا پەلکراوەیە تا

تووەکەی پشتاوپشت بەردەوام بێت. جوتیاریش هەر بەو مانایە لە ئاسمان پاڕاوەتەوە. لەم ڕوانگەیەوە ئاواز و وێنە و مانای پا و پەل، پاڕانە و پەیوەندی و پشتاوپشت، مانایان لە وێنەی پلەپەلی شەپۆلی ئاو (واتا بەرز و نزم) یان شێوەی شیو و شاخ (کەل و کەن) وەرگرتووە، کە جێگەی ئاوەدانی چاخی بەردین بووە.

()pahar [GATHERING][کۆکردنەوە]

pahar [GATHERING] (2x: Old Babylonian) wr. pa-har "gathering"

[1]	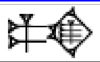				pa-har		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. gathering (2x/100%)

See ETCSL: pa-har=gathering

تێبینی :مانای کوکردنەوە هاوتایە بە پەیداکردن و پێکەوەنان، ئاواز و مانای "پاهار(Pahar) "یش ئەو مانایە دەگەیەنێت.

pala [GARMENT]جل ؛پۆشاک] [وبەرگ

pala [GARMENT] (19x: Old Babylonian) wr. tug2pala3; tug2pala; tug2pala2 "a garment" Akk. tēdīq bēli; tēdīq bēlti; tēdīq šarri

[1]	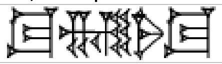				tug2pala3		
[2]	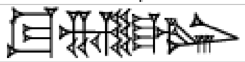				tug2pala		
[3]					tug2pala2		
+	-0 (19x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				14			
[2]				1			

1. a garment (19x/100%) پۆشاک (وەک پاڵتو)

Akk. tēdīq bēli; tēdīq bēlti; tēdīq šarri "king's costumeپۆشاکی پاشا ".

[1972] H. Waetzoldt, UNT XXI-XXII.

See ETCSL: pala3=type of garment.جۆرە پۆشاکێک

تێبینی:ئاوازی "پالا"(pala) ی سۆمەری و "پاڵتو" بە برگەی "پا" دەستپێدەکەن و وێنەن بۆ جۆرێک پۆشاک کە پاشاکان وەک کەوا بە شانیاندا داوە.

palil [FOREMOST][پێشترین]

palil [FOREMOST] (28x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. palil; palil2 "first and foremost, pre- eminent" Akk. ašarēdu

[1]	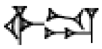				palil		
[2]					palil2		
+	-0 (28x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		27			

1. first and foremost یەکەم و لە پێشترینیان , pre-eminent پایەبەرز (28x/100%)

Akk. ašarēdu "first and foremost, pre-eminent بەرزترین ".

See ETCSL: palil=foremost.

pamul [SPREADING] [پەرش؛ پرژ؛ پەرژ؛ پەراوە؛ بڵاو؛ پەرشوبڵاو]
pamul [SPREADING] (2x:Old Babylonian)wr. pa-mul "spreading branch"

[1]	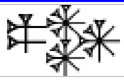	pa-mul

1. spreading branch (2x/100%) لقی پەرشوبڵاو
See ETCSL: pa-mul=spreading branch.

pamušenak [WING] [پەل؛ باڵ]
pamušenak [WING] (1x: Old Babylonian) wr. pa-mušen-na "wing" Akk. kappu

[1]	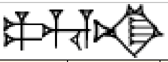					pa-mušen-na	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. wing (1x/100%) باڵ: پەل (وەک پەلی پەلەوەر یا باڵندە)
Akk. kappu.

pana [BOW] [پەلکە؛ کەوان، چەماو]
pana [BOW] (63x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ^{geš}pana; ba-na; ^{geš}pana$_x$(|ŠE.NUN&NUN|) "bow; a geometric figure" Akk. qaštu

[1]					^{geš}pana (^{geš}pana)		
[2]					ba-na		
[3]					^{geš}pana$_x$(|ŠE.NUN&NUN|) (^{geš}pana$_x$(|ŠE.NUN&NUN|))		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		14	29	16			
[2]			2				

1. bow (63x/100%) پەلکە (وەک پەلکەزێرینە)
2. a geometric figure شێوەیەکی گیومەتریە
Akk. qaštu "bow".
[2003] M. Civil, JCS 55 50-51; 53 n20.
[1999] E. Robson, Mesopotamian Mathematics 45-48.
[1990] A. Kilmer, Artistic Environments 85.
See ETCSL: pan=bow.

pap [RELATION] [١) پەیوەندی؛ پەیوەستی؛ ٢) خزمایەتی؛ ٣) پەیوەندیی برادەرێتی]
pap [RELATION] (86x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. pap "first and foremost, pre-eminent; father; male, virile; brother" Akk. abu; ahu; ašarēdu; zikaru

[1]					pap		
+	-0 (86x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			73	11			

2. father باوک
3. male پیاو, virile نێر
4. brother برا
Akk. abu "father"; ahu "brother"; ašarēdu "first and foremost, pre-eminent"; zikaru "male, virile".
See ETCSL: pap=older brother.

PAP [UNIT] [١) پێوان. ٢) یەک؛ پارچە. ٣)کۆمڵ. ٤) تیپ]

[PAP [UNIT]](#) (18x: ED IIIb) wr. PAP "a unit of capacity"

[1]					PAP		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. a unit of capacity (18x/100%)پێوانی قەوارە

[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 15.

papah [CELLA] [ناوچەرگەی پەرستگا]

[papah [CELLA]](#) (7x: Old Babylonian) wr. pa-pah "cella" Akk. papāhu

[1]						pa-pah	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. cella (7x/100%)

Akk. papāhu "cella نزرگە؛ (پەرستگە)پەرستگا, shrine دەفری شتی پیرۆز".

See ETCSL: pa-pah=shrine.پیرۆزگا؛ شوێنی پیرۆز

تێبینی = pa [BRANCH] : پەل(سەرەوە یان پێشەوە)؛ لق .

pah [LEG]= پێ(خوارەوە یان دواوە)؛ لاق.

ئاوازی "پاپاه" (papah)ی سۆمەری، "پاپەهو" (papāhu)ی ئەکەدی، "پەرستگا" یان "پەرستگە"ی کوردی، بە برگەی "پا" یان "پە" دەستپێدەکەن. ئاوازەکان پێکرا هێما و بیرکارین بۆ وێنە و مانای ناوجەرگە، کە یەکپێگرتنەوەی ناوەندی شتەکانە هەر لە تۆوەوە تا دەگات بە ئەرز/ئاسمان یان سروشت ـ گەردوون، چونکە بە مانای ماڵی خودا بەکاربراوە. هەروەها دەزانین، کە لە بەینی دەنگی "ب" و "پ"، "ر" و "ڕ"ی کوردیدا جێگۆڕکێی دەنگی ڕوودەدات. لە چەمکی بەرماڵ و پەرستگادا برگەی "بە" و "پە" سەرەتای وێنە و مانان بۆ یەکپێگرتنەوەی ئەرز/ئاسمان یان سروشت ـ گەردوون لە ڕێگە پەرستنەوە (لایەن بڕواهێنەرانەوە)، ئەوەش مانای نەریتی و کولتوری دینی بەیان دەکات، واتا پێشانی دەدات، کە چۆن زوان بەو شێوەیە وێنەی وشەکانی هاوتا بە کرداری خۆی و کرداری بوون دارشتووە. لەم ڕوانگەیەوە پەرستگای کوردی مانای لە وشەکانی پەڕ (بەرزی و فڕین) و ستان (جێ) و گا (شێر و کێلان) وەرگرتووە و بەرانبەر یەکپێگرتنەوەی سروشتی ـ گەردوونی (an - ki) داناون. مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردییەکە لەو مانادانەدا بە ئاواز و وێنەی چەقی پەرستگا هاوشێوەی یەکدی یەکپێگرتنەوەی بوون و هەبوونیان ئەنجامداوە. یەکگرتنەوە هەر بە هەمان مانا لە وشەی "زوان/eme"دا دەبینرێت، کەواتە وشەکان بەردەوامی ئەو زوانەن کە نووسینی هێمایی و بیرکاری داهێناوە. بۆ نموونە خاڵی ناوجەرگە (یەکپێگرتنەوە یان بڕین) لە وێنەی دوو شەپۆلی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە دەبینرێت کە هاوشێوەی دوو شەپۆلی سەر گڵێنەی ئوبەیدییەکانن. هەروەها لە ڕەوشی وێنەکەی گۆبەکلی تەپەدا، شەپۆلەکانی ئاو بەرز و نزمن، لە ڕەوشی گڵێنەی ئوبەیدییەکاندا باڵدار و ماسین وەک هێما بۆ بەرزی و نزمی، لەم ڕوانگەیەشەوە وێنەکەی گۆبەکلی تەپە و ئوبەیدییەکان بەردەوامیی یەک نەریتی دینی و دونیاین. ئێمە ئەو ڕوانگەیەی یەکپێگرتنەوە لە ئەندازیاریی بینای لالش و یارسانەکاندا دەبینین. بناغە و لاکانی بیناکەی لالش چوارگۆشە و بازنەیە، سەرەکەی گرتووە و دوانزە گۆشەیەکی سێ گۆشە ئاسا بە ڕووی ئاسماندا پلە پلە بەرز بوونەتەوە و لە خاڵێکدا یەکیان گرتۆتەوە، ئەوەش چەقی بینا شەشپاڵووەکە وەک ناوک ئاشکرا دەکات. کەواتە وێنەکاری سەربەردکە، گڵێنەکە و بیناکەی لالش، هەڵگری هەمان مانا و بەردەوامی هەمان نەریتی دین و دونیایین کە ئاوییە و مرۆڤە سەرەتاییەکانی چاخی بەردینی مێزۆپۆتامیا بنەمای کار و بیرە زوانی و ژیانییەکەیان بە کولتوری ئاوەدانی گەیاندووە. بەو مانایە ئاوازی "پاپاه" (papah) و پەرستگا لە یەک نزیکن. ئەو مانادانە بە پەرستگا وەک ماڵی خودا کە سروشتی و گەردوونییە، نزیکە لە بۆچوونی سروشتیی دیدگە و کاری مۆغ، ئەوەش بۆ ڕاستگۆیی مرۆڤ دەگەڕێتەوە، کە خودی وەک بەردەوامیی کاری خودایی بەدیکردووە. بەڵام ئەو ڕوانگە سروشتییە لەگەڵ سەرهەڵدانی ئیمپراتۆری ئاخامینی کە داوای مەزنی کوتایی دەکرد، گۆڕرا، هێدی هێدی ڕوانگەی زوانی و بۆچوونی دینیش لەگەڵیدا گۆڕرا و زوانی ئەبستراکت سەریهەڵدا و سروشت لە گەردوون دابڕرا. لە سەرئەنجامدا ناوجەرگە هاوتا بە جێ پێ (ئۆرشەلیم / قودس)، مەکە (کەعبە) و کەربەلا (گۆری ئیمامی عەلی) دانرا. لە بنەڕەتدا تا ئەمڕۆ تێکەڵییەکی

زوانی و بەهای سروشتی دێرینی مێزۆپۆتامیا و بەهای کولتوری فەرمانی سەرەتای کورش بەردەوامیيان لە ژیانی ئێمەدا هەیە.
هەروەها "پونگال"ی کوردی مانای ناوەند دەگەیەنێت و لە ئاوازی "پوهاه" (papah)ی سۆمەری نزیکە.

papal [BUD][(١) پشکوتن؛ پێگەیشتن؛ (٢) چرۆ؛ گۆپکە]

papal [BUD] (4x: Old Babylonian) wr. pa-pa-al "bud"

[1]	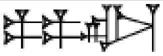				pa-pa-al		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. bud (4x/100%)پشکوتن
See ETCSL: pa-pa-al=shoot.چەکەرە؛ پشکوتن

paphal [SECRET] [پۆشین؛ پۆشان؛ شاردنەوە؛ داپۆشین]

paphal [SECRET] wr. pap-hal "secret; treasure; narrow place; dire straits" Akk. nişirtu; pušqu

[1]		pap-hal

1. secretپۆشین
2. treasure گەنجینە
3. narrow place جێگەی بارێک یان تەنگ
4. dire straits (پۆشاک) زۆر تەسک

Akk. nişirtu "treasure; secret; hiddenپۆشین , secluded placeپەنا "; pušqu "narrowness بارێک; hardship تەنگ, dire straits".

pašeš [PRIEST] [کەشیش؛ مەلا]

pašeš [PRIEST] (7x: ED IIIa, ED IIIb, Old Babylonian) wr. pa4-šeš "a priest" Akk. pašīšu

[1]					pa4-šeš		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3		3			

1. a priest (7x/100%)
Akk. pašīšu "a priest".
See ETCSL: pa4-šeš=type of priest.

تێبینی: سۆمەرناسەکان ئاوازی "پاشیش(pašeš) "یان بە "PRIEST" وەرگێراوە و مانای کەشیش) مەلا (دەگەیەنێت. لە فەرهەنگی ئۆکسفۆرددا وشەی "PRIEST" بۆ وشەی"presbyer" ی لاتینی و"presbuteros" ی یونانی گەڕێندراوەتەوە و مانای "پیر (elder) "دەگەیەنێت. پیر لە کوردیدا بێ لەوەی هێمایە بۆ تەمەن، مانایە بۆ مەلای ئیسلام و کەشیش گاور، کە لە ڕێگەی کوششی دینیەوە بە مەرتەبەی دین و دونیایی دەگەن. بۆ نموونە مانای مەرتەبی پیر) مەلای دوانزە عیلم (زانست) (لە دێرینێکی نەزانراوەوە هاتووە .کەواتە پیری کوردی وەرگێرراوە بۆ شێخ، نەک بە پێچەوانەوە، چونکە لە قورئاندا باس لە شێخ نەکراوە، بەڵکو باس لە مەجوس (واتا لە پیرانی دینەکانی مێزۆپۆتامیا) کراوە. هەروەها لە کوردیدا دەنگی "پ" و "ک" جێگۆرکێ دەکەن. مانای "پاشیش(pašeš) "، "پاشیشو (pašīšu) "و "کەشیش "پشتگیری لە نزیکیی وێنە و ئاوازەکانیان دەکەن.

pec [BIRD][پەلەوەر؛ پەرندە؛ باڵندە؛ باڵدار؛ فرندە]

pec [BIRD] wr. peš2mušen "a bird"

[1]		peš2mušen

1. a birdپەلەوەر

pendu [SPOT] [١) پەڵە؛ پیسی ٢) پینە؛ نیشانە؛ پنک؛ پەڵە]
pendu [SPOT] (1x: Old Babylonian) wr. pe-en-du "spot"

[1]					pe-en-du		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. spot (1x/100%)پەڵە؛ پنۆ؛ پنوو؛ پنۆک؛ لەکە
See ETCSL: pe-en-du=spot.

peš [ANOINT] [پیرۆزکردن: بە ڕۆنی "پیرۆز" چەورکردنی ناوچەوانی پیاوی ئاینی]
peš [ANOINT] (1x: Old Babylonian) wr. peš5 "to anoint" Akk. pašāšu

[1]		peš5
+	-0 (1x/100%).	

1. to anoint (1x/100%)پیرۆزکردن
Akk. pašāšu "to anoint".
See ETCSL: peš5-peš5=to anoint.

peš [DISAPPEAR] [پووکانەوە؛ پووچانەوە؛ ونبوون؛ ڕەوتی ئاوابوون]
peš [DISAPPEAR] (1x: Old Babylonian) wr. peš5 "to disappear" Akk. paşāşu

[1]					peš5		
+	-0 (1x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to disappear (1x/100%)پووکانەوە، پووچانەوە
Akk. paşāşu "to disappear?".
تێبینی : کاتێک ئاوازی "پیش" (peš) "وەک ئەو مانایانە وەردەگرین، لەوێدا لە مانای "فش" "یان" فشبوونەوە" نزیک دەبێتەوە. جگە لەوە لە کوردیدا دەنگی "پ" "و" ف" جێگۆڕکێ دەکەن.

peš] SLICE[پارچە؛ پاژ ؛ برگە؛ بەش؛ قاش] [
peš [SLICE] wr. peš6 "to slice" Akk. paşādu

[1]		peš6

1. to sliceپارچەکردن؛ پارەچەپارچەکردن
Akk. paşādu "to cut into, slice ???".

peš [THICK] [١) تاریک؛ لێڵ؛ قرەباڵغ؛ خەست؛ چڕ؛ ٢) ئەستوور؛]

peš [THICK] (147x: Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium) wr. peš; peš$_5$; peš$_4$; peš$_6$ "innards; to breathe; grandson; descendant; to give birth (to); (to be) pregnant; pregnancy; to gather; (to be) thick; (to be) wide" Akk. alādu; kabattu; līp līpi; mār māri; mērû; napāšu; šabāšu

[1]		**peš**
[2]		**peš$_5$**
[3]		**peš$_4$**
[4]		**peš$_6$**
+	**-0 (145x/99%); -ša (2x/1%).**	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			34	32		1	
[2]			49	4			
[3]				1			
[4]				1			

1. innards (147x/100%) ١) ناوئاخن؛ ناوەڕۆک ٢) ناوسک؛ ڕیخۆڵە؛ هەناو
2. to breathe ١) پشو ٢) هەناسەدا؛ هەناسە
3. grandson کوڕی کوڕەزا یان کچەزا
4. descendant نەوە (پشت)؛ وەچە؛ بەرە؛ توخم
5. to give birth (to) منداڵبوون؛ لەدایکبوون؛ بوون؛ سک کردن
6. (to be) pregnant ١) سکپڕ ـ پڕبوون ـ؛ ئاووس؛ ٢) بەبەر؛ بەپیت؛ ٣) داهێنەر
7. pregnancy - ماوەی سکپڕی ـ پڕی
8. to gather ١) خڕکردنەوە؛ کۆکردنەوە؛ ٢) چنینەوە
9. (to be) thick ١) چڕبوون؛ جەسبوونەوە؛ ئەستووربوون؛ ٢) ئاڵۆزبوون
10. (to be) wide ١) پانبوونەوە؛ ٢) بڵاوبوونەوە؛ فراوانبوونەوە

Akk. alādu "to give birth (to)"; kabattu "liver, innards"; līp līpi "great-grandson, descendant"; mār māri "fat of the fat ???"; mērû "pregnancy"; napāšu "to be(come) wide"; šabāšu "to gather".

peš [TUFT] [پەڵەگیا؛ تۆپەڵە موو یا پەڕ؛ کاکۆڵ؛ تیتک؛ پژی گوڵەگەنمەشامی]

peš [TUFT] (1x: Ur III) wr. peš6 "tuft" Akk. nipšu

[1]		peš6
+	-0 (1x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. tuft (1x/100%) پەڵەگیا

Akk. nipšu "tuft".

تێبینی: مێخی ( ) لەو سێ خشتەیەی سەرەوەدا مانایە بۆ وێنە زوانیەکانی سۆمەری، مانا وێنەکەش لە مانای وشەی "بێشە "و" پڕ"ی کوردییەوە نزیکە. بێشە و پڕ یان چڕ هێمان بۆ جێگە و جێی لەدایکبوون، وەک ئەوەی بوونە و هەبوونی لێ پەیدابووە، ئەوەش هاوشێوەی ئەو وێنەکارییە کە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری لەسەر بیناکراوە. لە بینای ئەفسانەکەدا ئاو) ئاوسا (بەرامبەر بە" پڕبوونە" و ئەوەش بنەمای بوون و هەتاوی پەیدابووە، وەک لەدایکبوون مانای هەبوونە کە پڕی و چڕیی سروشت و گەردوونە. ئەو مانایە لە سەرەتای هۆنینەوەی ئەفسانەکەدا وەک چڕ و پڕی قامیشەڵان دوای بوونی ئاو باسکراوە.

pešĝal [MIGHTY?] هەرمان: [پایەداری] [پێشگەر؛ پێشەنگ؛ بەهێز؛ خۆراگری و

pešĝal [MIGHTY?] (7x: Old Babylonian) wr. peš10-ĝal2 "mighty?"

[1]		peš10-ĝal2
+	-0 (6x/86%); -la (1x/14%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. mighty? (7x/100%) پایەداری؟

See ETCSL: peš10-ĝal2=mighty?.

PI [UNIT] [پێوانە؛ یەکەی پێوان یا کێشان]

PI [UNIT] (9x: Ur III) wr. PI "a unit of capacity"

[1]		PI

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]			9				

1. a unit of capacity (9x/100%) پێوانە بۆ جێگە گرتن (قەوارە) وەک لە پراوپردا

pihu [JAR] [پەرداخ]

pihu [JAR] wr. ^{dug}pi-hu; ^{dug}pihu; ^{dug}pihu$_2$; ^{dug}pihu$_3$; ^{dug}pihu$_4$; ^{dug}pihu$_5$; ^{dug}|NUNUZ.AB$_2$×IGI@g| "a beer jar" Akk. pīhu

[1]		^{dug}pi-hu
[2]		^{dug}pihu
[3]	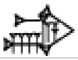 ? ? ? ?	^{dug}pihu$_2$
[4]	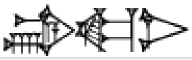	^{dug}pihu$_3$
[5]		^{dug}pihu$_4$
[6]		^{dug}pihu$_5$
[7]	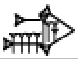 ? ? ? ?	^{dug}|NUNUZ.AB$_2$×IGI@g|

1. a beer jar پەرداخی بیرە

Akk. pīhu "beer-jar".

pu [MOUTH] [پۆز؛ قرپۆز؛ کەپو؛ دەم]

pu [MOUTH] (21x: ED IIIb, Old Akkadian) wr. pu$_3$ "mouth" Akk. pû

[1]			pu$_3$				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			9				

1. mouth (21x/100%)

Akk. pû "mouth"

تێبینی: ئاوازەکانی "پو(pu)" ی سۆمەری، "پوو(pû)" ی ئەکەدی و "پۆز"ی کوردی لە یەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن.

pu [WELL] [بیر]

pu [WELL] (95x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian, Middle Babylonian, unknown) wr. pu$_2$ "lower course, footing; cistern , well ; fish pond; source (of river) ; hole, pit; depth " Akk. asurrû; būrtu; šuplu

[1]	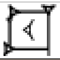				pu$_2$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	36	46	2		1

1. lower course ئاوەڕۆ, footing بن (وەک رووەک، کە لە قوولییەوە دەرپەڕیوە) (95x/100%)
2. cistern گۆل؛ ئەستێل؛ پەنگاو, well بیر، ئەستێل؛ عەماراو
3. fish pond پەنگاوی ماسی بەخێوکردن
4. source (of river) سەرچاوە (رووبار)
5. hole, pit چاڵ، کون
6. depth قووڵی

Akk. asurrû "lower course, footing (of a wall)"; būrtu "cistern پەنگاو, well بیر "; šuplu "depth".

[1995] M. Powell, Origins and Ancient History of Wine 105.

[1981] P. Steinkeller, ZA 71 26-28.

[1972] M. Powell, ZA 62 191 n61; 210-211 n128.
See ETCSL: pu2=(water) hole.

تێبینی: ئاوازی "پو(pu)"ی سۆمەری و" پەنگاو"ی کوردی بە دەنگی "پ" دەستپێدەکەن، ئاوازی "بوورتو " (būrtu)ی ئەکەدی و "بیر"ی کوردیش بە دەنگی "ب" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن .کاتێک لەیەکچوونی ئاوازە سۆمەری و کوردییەکە بە لایەک، لەیەکچوونی ئاوازە ئەکەدی و کوردییەکە بە لایەکی دی، لەگەڵ ڕاڤەی مێخەکە لای سۆمەرناسەکان وەردەگرین، ئەوسا ڕوونتر ڕوانگەی مرۆڤی ئاوەدانکەر دەبینین، کە چۆن سروشتیانە ئاواز و وێنەیان بە بنەمای مانا داناوە .لەم ڕوانگەیەوە مانای "بیر" و هێما بۆ قووڵی (پەنگ خواردنەوەی ئاو) لە بن ئەرز و سەر ئەرزدا بەراورد بە پەنگاو ئاو دانراوە. بە واتایەکی دی، وشە و بیرۆکەی "بیر" هاوشێوەی وشە و بیرۆکەکانی وەک زوان، ڕۆژ، مانگ، ناوک؛ ئاو و تاو، دووفاقیانە بەدیکراوە.

pudpad [SOUND][دەنگ (وەک پرخەپرخ یان پرتە)پرت]
pudpad [SOUND] wr. pu-ud-pa-ad "a sound (onomatopoeic)"

[1]		pu-ud-pa-ad

1. a sound (onomatopoeic) (دەنگ (پێکهێنانی وشە وەک دەنگەکەی

puhrum [ASSEMBLY] [پێکەوەنان؛ پێکهینان؛ برەوپێدان]

puhrum [ASSEMBLY] (19x: Ur III, Old Babylonian) wr. pu-uh$_2$-ru-um; pu-uh$_3$-ru-um; pu-uh2-rum; pu-uh-ru-um; pu-hu-ru-um "assembly" Akk. puhru

[1]		pu-uh$_2$-ru-um
[2]		pu-uh$_3$-ru-um
[3]		pu-uh$_2$-rum
[4]		pu-uh-ru-um
[5]		pu-hu-ru-um

+ -0 (15x/79%); -ma (4x/21%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			3	6			
[2]			1	1			
[3]				2			
[4]				1			
[5]				1			

1. assembly (19x/100%) پێکەوەنان؛ پارچەی وەک پێکەوەنراو
Akk. puhru "assembly".
See ETCSL: pu-uh$_2$-ru-um=assembly.

تێبینی: ئاوازی "پوهروم(puhrum)"ی سۆمەری، "پوهرو(puhru)"ی ئەکەدی و" پێکەوەنان"ی کوردی بە دەنگی "پ" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن .ئاوازەکانی "پێوە، پێک، پێرا، پێکڕ، "مانای "پێکەوە " دەگەیەنن، هەروەها "پۆ" لە کوردیدا بە مانای تێوەدانی تەون و هەواڵی رایەڵ دێت .

puzur [CALL][پێوتن؛ بانگ کردن؛ گازکردن]
puzur [CALL] (1x: Old Babylonian) wr. puzur$_4$ "call"

[1]		puzur$_4$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. call (1x/100%)پێوتن

تێبینی: ئاوازی "پوزور(puzur)"ی سۆمەری و "پێوتن"ی کوردی بە دەنگی "پ" دەستپێدەکەن .هەروەها ئەم مێخی() بە مانای پوز (دەم)یش ڕاڤە کراوە .کەواتە گونجاوە بڵێین، ئاوازی پێوتنی کوردی لە ئاوازی پوزەوە وەرگیراوە و لە ئاوازی "پوزور"ی سۆمەرییەوە نزیکە.

puzur [CAVITY][پووکاو، بۆشایی؛ کلۆر]

puzur [CAVITY] wr. $puzur_3$ "cavity, cave" Akk. huppu

[1]		$puzur_3$

1. cavity (کون ؛ کلۆر ؛ بۆشایی (پوکاو , cave .ئەشکەوت

Akk. huppu "holeکون , pitچاڵ ?".

تێبینی: پووکانەوەی ددان بە کلۆر بوون، دەستپێدەکات و مێخەکەش ئەو مانایە دەگەیەنێت. کەواتە ددان ئێسک بزر دەکات. ئاوازی "پوزور (puzur)" و "بزر" لە ڕووی وێنەییەوە لە یەک ماناوە نزیکن.

puzur [SECRET][پەنهان؛ پەنام؛ پیوار؛؛ پۆشراو؛؛ پەنا؛ نەهێنی]

puzur [SECRET] (5x: Old Babylonian) wr. puzur4; puzur5; puzur; puzur2 "secret, shelter; protection, aegis, shadow, shelter" Akk. puzru

[1]		$puzur_4$
[2]		$puzur_5$
[3]		puzur
[4]		$puzur_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			
[2]				1			

1. secret, shelter (5x/100%)دالدە؛ لانە؛ پەنا؛ پەناگا، پەنهان

2. protection پاراستن , aegis پاراستن , shadow سێبەر ؛ shelter پەنا

)Ra- (ڕا

ra [CVVE] [گەوهەری کرداری ناوی لەیەکدراو]

ra [CVVE] (56x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. ra_2 "(compound verb verbal element)"

[1]		ra_2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8	1	18			

1. (compound verb verbal element) (56x/100%)

See ETCSL: ra_2=to address. ١) بانگکردن؛ ٢) قسە بۆ کردن؛ لەگەڵ دووان؛ ٣) نامە بۆ نووسین

تێبینی"CVVE": مانایە بۆ کورتکراوەی"گەوهەری کرداری ناوی لەیەکدراو."

ra [PURE][(١) ڕووت؛ پوخت. ٢) بێگەرد. ٣) پاک. ٤) سادە. ٥) تەواو. ٦) بێ گوناە. ٧) ڕەسەن]

ra [PURE] wr. ra_3 "(to be) pure ; (to be) clear " Akk. Ellu

[1]		ra_3

1. (to be) pure (بێ) ڕووت
2. (to be) clear(بێ) ڕوون (بێ)؛ ڕووناک
Akk. ellu "(ritually هتد...پاکی pure (خوو و نەریتی ئاینی و کۆمەڵایەتی".

تێبینی :سۆمەرناسەکان مێخی( ) یان بە "ڕا (Ra) "گۆکردووە و بەم مانایانە ڕاڤەیان کردووە" : ١ (ڕووت؛ ٢) ڕووناک :had ١. (هەتاو؛ ٢) هەڵهات :Dag ١. (ڕووناک؛ دەم بەپێکەنین". کاتێک ئەو ڕاڤەکردنە وەک خەسڵەتی ڕووناکی وەردەگرین و بە مانای "الله" لە قورئاندا (وەک ڕووناکی ئەرز/ئاسمان) بەراوردی دەکەین، ئیدی نزیکیی ئاوازی "ئیللو(Ellu) "ی ئەکەدی و "الله"ی عارەبی دەبینین.

rabianum [COMMANDER][ڕابەر؛ فەرماندەر؛ سەرکردە]
[rabianum [COMMANDER]] (2x: Old Babylonian) wr. ra-bi-a-nu-um "commander, a high official" Akk. rabiānu

[1]					ra-bi-a-nu-um		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. commander فەرماندەر, a high official ڕابەر (2x/100%)
Akk. rabiānu "mayor"."بەڕیوەبەری شار؛ سەرۆکی شارەوانی"
تێبینی: ئاوازی "ڕابایانوم(rabianum) "ی سۆمەری، "ڕابیەنو(rabiānu) "ی ئەکەدی،" ڕابەر"ی کوردی و"ڕابا"ی یەهودی بە برگەی "ڕا" دەستپێدەکەن و لە یەک ماناوە نزیکن. مانای "ڕابای" یەهودی هاوتایە بە مانای پێشنوێژی ئیسلام، کە مانای ڕابەرایەتیی دینی دەگەیەنێت. ماناکانی برگەی ڕا لە کوردیدا بریتین لە: ١ (تەگبیر؛ ٢) ڕێگا (ڕووناکی)؛ ٣) جار) کاتی ڕۆژ)؛ ٤) هەڵهاتنی ڕۆژ یان غاردانیی وڵاخ و لێشاوی ئاو؛ ٥) چاودێری ڕووناکی؛ ٦) ڕاهاتن (فێربوون ."(کەواتە برگەی "ڕا (ra) "وەک برگەی "ئا"ی ئاو لە سۆمەریدا و کوردیدا مانای "بنەما"یی هەیە .ئەو بنەما برگەییە لە زوانی سۆمەری و کوردیدا لە یەک نزیکن و دەشێت بڵێن کە لە زمانی جووتیارەوە سەرچاوەی گرتووە، چوونکە ئەوان ئاویان بە بنەما و ڕۆژیان بە کوتایی بەڕیوەبەری (ڕێبەری) ژیان داناوە.

ragaba [IRIDER][سوار]
[ragaba [RIDER]] (615x: Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ra_2-gaba; ra-gaba "rider, messenger" Akk. rākibu

[1]					ra_2-gaba		
[2]	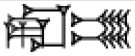				ra-gaba		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			458	18			
[2]			120	18			

1. rider سوار, messenger ڕێگا نیشاندەر؛ پەیامبەر (615x/100%)
Akk. rākibu "rider".
See ETCSL: ra-gaba=rider.
تێبینین: ئاوازی "ڕاگابا(ragaba) "ی سۆمەری، "ڕەکیبو(rākibu) "ی ئەکەدی،" ڕکاب"ی عارەبی و" ڕێگابڕ"ی کوردی لە یەک نزیکن .کرداری "سوار"یش ڕێگەبڕینە.

rah [BEAT][لێدان]
[rah [BEAT]] (597x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. rah_2; ra-ah "to beat, kill; to break, crush; to flood; to thresh (grain with a flail)" Akk. dâku; diāšu; hepû; rahāṣu; rapāsu

[1]		rah$_2$ (ra)
[2]	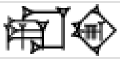	ra-ah
+	-0 (595x/100%); -he (1x/0%); -ha (1x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		16	352	158			
[2]			1	10			

1. to beat تێهەڵدان؛ پیادان , kill کوشتن (597x/100%)
2. to break, crush وردکردن؛ هاراندن، شکاندن
3. to flood (وەک ڕادان؛ ڕاماڵین) لافاو
4. to thresh (grain with a flail) (دەغل بە کوتەک) کوتاندن

Akk. dâku "to beat"; diāšu "to tread down(کوتان) وردکردن "; hepû "to break"; rahāşu "to flood"; rapāsu "to beat, thresh(خەڵەوخەرمان) کوتان ".

[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 87; 95.

See ETCSL: ra=to beat.کوتان؛ لێدان

تێبینی: له هەنبانەبۆرینەدا "ڕاماڵ" بەم مانایە ڕاڤە کراوە: ڕاستە و ڕاست بەرخۆدان و ماشتن:(چێشتەکەی ڕاماڵی هەمووی خوارد، ئەم زبڵ و زاڵە ڕاماڵە"(؛ هەروەها" ڕا" بە مانای هەڵهاتن هاتووە .مێخی (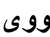) بە "ڕا (ra) "و مێخی ( ) بە "ڕاه (rah) "گۆکراون و بەو مانایانەی سەرەوە ڕاڤەکراون .ئەگەر مانای مێخەکە ـ وەک کردار و کاریگەریی لێدان، کوتان، کوشتن، لاوفاو، شکاندن ـ وەربگرین، ئەوسا هاوتا بە مانا و وێنەی وشە ڕاماڵین دەبینین .

RI [CRY][گریان؛ گری؛ گرین؛ شین]

RI [CRY] wr. RI "to cry out" Akk. şarāhu

[1]		RI

1. to cry out هاوارکردن

Akk. şarāhu "to cry out قیژاندن, wail شین, complainشکاتکردن ".

تێبینی: ئاوازی "شارەهو(şarāhu) "ی ئەکەدی و "شین" و شیوەن مانان بۆ فرمێسک/ئەسرین ڕژاندن .جگە لەوە دوور نییە ئاوازی "ڕژاندن" لە ئاوازی "ری (RI) "مابێتەوە، چونکە ڕژاندن لە کوردیدا بۆ شلەمەنی بەکار دەبرێت و هەروەها گریان و شین فرمێسک ڕژاندنن.

ri [DISTANT][دوور؛ ماوە]

ri [DISTANT] (6x: Old Babylonian) wr. ri "(to be) distant" Akk. nesû

[1]		ri
+	-0 (6x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			

1. (to be) distant (6x/100%)بێ یا ماوەیەک (بێ) دوور

Akk. nesû "to be distant".

تێبینی :بەراوردکردنی ئاواز و وێنە و مانای "ری(ri) "ی سۆمەری بە "ڕێ"ی کوردی جێی سەرنجە. ڕێ لە کوردیدا وێنەیە بۆ "کات" و" جێ"، کە ماوەیە، ماوەش وەک "ڕێ "هەڵگری مانای "کات "و" جێ"یە، ئەو شێوە مانایەش لە مێخەکە و وشە کوردییەکەدا هاوشێوەی وشە و بیرۆکە دووفاقییەکەی "زوان /eme" پێناسەکراوە.

()ri [IMPOSE][(١) بەسەردا دان(ئەرک؛ باج؛ سزا). (٢) بەسەردا سەپاندن]

ri [IMPOSE] (475x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. RI; ru "to lay down, cast, place; to set in place,imbue; to lean on; to impose; to throw down; to release, let go; to walk along; to pour out; to lead away" Akk. bâ'u; emēdu; nadû; nasāku; ramû; rehû; tarû; wašaru

[1]		RI (ri)
[2]		ru

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		10	45	271			
[2]		20	59	13			

1. to lay down خۆبەختکردن , cast فڕێدان؛ هاویشتن, placeجێ (475x/100%)
2. to set in place لە جێ دانان, imbueلە ئاو/شلە هەڵکێشان
3. to lean on بەگیرهێنان
4. to impose بەسەردا دان
5. to throw down فڕیدان
6. to release ئازادکردن, let goبەڕەڵاکردن؛ وازلێهێنان
7. to walk alongڕێ لەگەڵ کردن
8. to pour out ڕژاندن؛ ڕشتن؛ ڕۆکردن
9. to lead away ڕێپێشاندان؛ ڕێنوماییکردن

Akk. bâ'u; emēdu "to lean on; impose"; nadû " nasāku "to throw (down)"; ramû; rehû "to pour out; have sexual to throw (down)"; intercourse withلەگەڵ یەکدا جووتبون "; tarû; wašaru "to sink down ژێر کەوتن (ئاو؛ قوڕاو) ".

[2005] W. Sallaberger, Studies Klein 233 n6.
[1980] J. Klein, Studies E.Y. Kutscher XVII n36.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 25
See ETCSL: ri=to direct.

()ribba [PLANT] [ڕووەک؛ نەمام]

ribba [PLANT] (3x: Old Babylonian) wr. u₂rib-ba "type of plant"

[1]	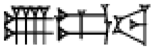	u₂rib-ba

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. type of plant (3x/100%) جۆرێک لە ڕووەک
See ETCSL: rib-ba=type of plant.

RU [ARCHITECTURE] [زانستی تەلارسازی؛ (٢) خانوو؛ (٣) نەخشە]

RU [ARCHITECTURE] (4x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. RU "architectural feature"

[1]		RU

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2		1			

1. architectural feature (4x/100%)نەخشەی ڕوخسار
See ETCSL: RU=architectural feature.

تێبینی :کاتێک ئاوازی "ڕو(RU)" ی سۆمەری وەک مانای زانستیی ئەندازیار بە "ڕو"ی کوردی بەراورد دەکەین، کە ماناکانی بریتین لە "چڕوچاو"،" لای بەرچاو"، "بەکار لەسەر ڕوو "کە ئەندازیارییە یان داهێنانی خانووە، ئەوجا کاتێک بەدوویدا بیر لە دروستکردنی خانوو بۆ یەکەمجار لای مێزۆپۆتامییەکانی دێرین

دەکەینەوە، ئەوسا تێدەگەین، کە داهێنانی خانوو هاوتایە بەو سەردەمە کە تێیدا نووسینی هێمایی و ئاڵوگۆڕ بیرکارییانە داهێنرا .بۆ نموونە ئاوازی "ڕو (Ru) "مانایە بۆ بیرۆکەی دروستکردنی خانوو، کە داهێنانی ڕووە لەسەر ڕووی ئەرز وەک خانوو دروستکردن .هەروەها وشەی "ڕۆنان" بە مانای" دانان "دێت و دوور نییە ماناکەی لە دانانی خشتی قوڕەوە لەسەر یەک نەهاتبێت، کە کارێکی ئەندازیارییە.

rugu [WITHSTAND][ڕیگر؛ ڕێگیر؛ بەرگەگرتن؛ خۆ لەبەردا ڕاگرتن؛ بەرهەڵستیکردن]

rugu [WITHSTAND] (32x: ED IIIb, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. ru-gu₂ "to "withstand; to sail upstream" Akk. mahāru

[1]				ru-gu₂		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	8	12			

1. to withstand (32x/100%)

2. to sail upstream (ڕووبەڕووبوونەوەی تەوژم) بە ڕووی تەوژمدا مەلەکردن

Akk. mahāru "to face ڕووتێکردن;confront بەرەو ڕوو وەستان; opposeلە ڕوودا وەستان ; receive ڕاکێشان (سەرنج)؛ وەرگرتن ".

[1990] T. Krispijn, Akkadica 70 6.

See ETCSL: ru-gu2=to face.

تێبینی =RU [ARCHITECTURE] : زانستی تەلار سازی (ڕوو) .

gu [FORCE] = گوژم.

ئاوازی "رو" (RU) و "گو" (gu)ی سۆمەری، کە لە مانای "ڕو" و "گوڕ ـ تەوژم ـ" نزیکە، هێمایە بۆ مانای خۆ لەبەردا ڕاگرتن. کەواتە ئاواز و وێنە و مانای مێخی "ڕوگو" (rugu)ی سۆمەری و "ڕوگری" کوردی کە "ڕاگر"یە یان "ڕێگر"ییە، لە یەک وێنەی زوانییەوە سەرچاوەیان گرتووە.

rum] PERFECT[تەواو؛ بێ کەموکووڕی] [

rum [PERFECT] (3x: Ur III, Old Babylonian) wr. rum "perfect, ideal" Akk. gitmālu

[1]				rum		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	2			

1. perfect, ideal. (3x/100%)

Akk. gitmālu "perfect تەواوکردن , idealهەیە لە مێشک یا بیردا تەنها نموونەی؛ ?".

تێبینی: کاتێک ئاوازی "ڕوم(rum)" ی سۆمەری هاوتا بە وێنەی ئاسۆیی مێخەکە و ماناکانی وەردەگرین، واتا هاوتا بە ماناکانی تەواو، یان ئایدیال کە ڕەوایە، ڕوانگەیە یان خۆیبینینەوەیە، ئەوسا لە مانای مێخکە و وێنە ئاسۆییەکەی وەک ڕوانگە تێدەگەین، کە مانای لە خەون و خەیاڵی سروشتییەوە وەرگرتووە .کەواتە مانای وشە سۆمەری و کوردییەکە هاوشێوەی ڕوانگەی زوانی مێزۆپۆتامیای دێرین بەردەوامی ئایدیالی) خەڵوەتی (سروشتی و گەردوونی بووە.

(Saسا) -

sa [ADVICE] [بەسەرداهاتن؛ ئامۆژگاری]

sa [ADVICE] (46x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. sa_2 "advice, counsel; resolution, intelligence" Akk. milku

[1]					sa_2		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		13	13	3			8

1. advice, counsel (46x/100%)
2. resolution بڕیاردان؛ سووربوون لەسەر , intelligence ١) سووسە؛ سووسەکردن. ٢) توانای بیرکردنەوە و تێگەیشتن

Akk. milku "advice بەسەرداهاتن, counsel ڕاوێژ؛ ڕاوێژکردن ".

sa [BUNDLE] [سەفتە؛دەسک؛ دەستە؛ دەستەودەستەکردن]

sa [BUNDLE] (4558x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. sa; gisa "reed-bundle" Akk. kiššu

[1]	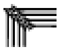				sa		
[2]					gisa		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		481	4044	31			
[2]				1			

1. reed-bundle (4558x/100%)

Akk. kiššu "(reed-)bundle".

[1987] P. Steinkeller, AOS 68 93.

See ETCSL: gi-sa=reed bundle.

sa [ENTRY] [دەرگا؛ جێگەی چوونەژوورەوە؛ (شوێن، وڵات) چوونەناو]

sa [ENTRY] (1x: Old Babylonian) wr. sa "lexical entry"

[1]	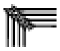				sa		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. lexical entry (1x/100%)زوانی تۆماکردنی وشەیی؛ زاراوەیی؛
See ETCSL: sa=lexical entry.

sa [EQUAL] [هاوسەنگ؛ هاوتا؛ هاوتەرازوو ؛ یەکسان]
sa [EQUAL] (452x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. sa_2; sax(ZAG); se_3 "to equal, compare, compete, be equal to, rival" Akk. kašādu; mašālu; šanānu

[1]					sa_2 (si8)		
[2]					sax(ZAG) (za_3)		
[3]	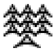				se_3		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		79	11	298			
[2]			8	2			
[3]							

1. to equal هاوتا , compareپیشاندانی لەیەکچوونی دوو شت , compete ململانی , be equal to هاوسەنگی بێ, rival (452x/100%)هاوتا؛ هاوچاو؛ هاوکار ؛
Akk. kašādu "to reachدەست بۆ درێژکردن , arriveگەیشتن؛ هاتن ; equal"; mašālu "to equal"; šanānu "to equal, rivalهاوچاو؛ هاوتا ".
See ETCSL: sa_2=to equal.
تێبینی: ئاوازی "سا"(sa) "ی سۆمەری و "سەنگ"ی کوردی بە برگەی "سا "و" سە" دەستپێدەکەن. "سا "و "سەنگ"مانان بۆ هاوتاکردنی وەزن. "سەنگ" لە دێریندا لە "بەرد" دروست دەکرا .لێرەوە گونجاوە گریمانە بکەین، کە ئاواز و وێنە و مانای مێخی "سا"ی سۆمەری و "سەنگ"ی کوردی بەردەوامی هێمایی و بیرکارین، کە ئاڵوگۆری شمەک و بەسیستەمکردنی وەزن سەرچاوەی داهێنانەکەیان بوون.

sa [HALF][(١) نیو؛ نیوە؛ نیمە؛ (٢) بەش؛ کەرت؛ لەت]
sa [HALF] (8x: Old Babylonian, unknown) wr. sa_9 "half; middle, center; to reach the middle" Akk. mišlu

[1]					sa_9		
+	-0 (8x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			1

1. half (8x/100%)نیوە؛ بەش
2. middle (١ ناوچەق (٢ ناوەند: (٣ ناوەڕاست؛ , center (١ مەڵبەند (٢ تەور؛ (٣ چەق؛
3. to reach the middle بگاتە ناوەند
Akk. mišlu "half".
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 62-63.
See ETCSL: sa9=to halve.

sa [JEWELRY] [خشڵ - وەک سلشلە و پەڵپەڵە]
sa [JEWELRY] (1x: Old Babylonian) wr. sa "jewelry" Akk. šukuttu

[1]	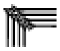				sa		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]				1			

1. jewelry (1x/100%) خشڵ
Akk. šukuttu "adornment ڕازاندنەوە؛ جوان کردن , jewelry".

sa [MOVE] [١) بزواندن؛ جووڵاندن؛ گواستنەوە ٢) (سەما)]
sa [MOVE] (1x: Old Babylonian) wr. sa-sa "to move about"

[1]						sa-sa	
+	-0 (1x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to move about (1x/100%) جووڵام بەم لاوبەولادا
See ETCSL: sa-sa=to move about.

sa [NET] [داو]
sa [NET] (50x: Old Babylonian) wr. sa "net" Akk. šētu

[1]	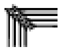					sa	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				43			

1. net (50x/100%)
Akk. šētu "(hunting) net"."داو (راو)"
See ETCSL: sa=net.

sa [PAY FOR] [سەندن؛ ساقی و باقی؛ نرخ پێ دان]
sa [PAY FOR] (991x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. sa_{10} "to pay for, buy; to be paid for, sell" Akk. šâmu

[1]	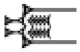					sa_{10}	
+	-0 (991x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		51	816	89			

1. to pay for, buy کڕین (991x/100%)
2. to be paid for نرخی پێ بدرێت , sell (ساقی و باقی) فرۆشتن
Akk. šâmu "to buy, purchase کڕین ".
[2005] M. Molina and M. Such-Gutiérrez, Neo-Sumerian Administrative Texts 76.
[2003] C. Wilcke, Early ANE Law 77.
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths surfaces 46.
[1989] P. Steinkeller, SDU 153-161.

sa [ROAST] [برژاندن]
sa [ROAST] (19x: Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. sa "to roast; to parch" Akk. qalû

[1]						sa	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			3	10			5

1. to roast (19x/100%) دانەبەر گەرمای بەتین
2. to parch ١) برژاندن؛ ٢) وشککردنەوە؛ ٣) هەڵقرچاندن

Akk. qalû "to roast; burnسووتاندن؛ سووورکردنەوە ".
[1984] J. Postgate, BSA 1 105.
See ETCSL: sa=to roast.

sa [SINEW] [ماسوولکە؛ ژێ، ماسولکەژێ]
sa [SINEW] (68x: Old Babylonian) wr. sa "gut; sinew, tendon; string (of a bow, musical instrument); catgut string" Akk. dāmu; erru; matnu; pitnu

[1]	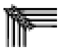	sa

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				64			

1. gut (68x/100%)١) ئازایەتی (٣ (ژێ) ڕیخۆڵە (٢ هەناو؛
2. sinewژێ, tendon(تویکاری) ژێ ؛ ماسولکە ژێ
3. string (of a bow, musical instrument)تیری) ژێ(کەوان، ئامێری مۆسیقا
4. catgut stringژێ لە ڕیخۆڵەی پشیلە
Akk. dāmu "bloodخوێن , dark١) ڕەش (٢ تاریک؛ "; erru "intestine(s)ڕیخۆڵە"; matnu "sinew, tendon"; pitnu "box سنوق; a musical instrument; instrument string ژێی ئامێر".
[1993] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 83 204 wn34.
[1993-1997] W. R"ollig and H. Waetzoldt, RlA 8 328.
[1987] M. van de Mieroop, Isin crafts 149; 33.
See ETCSL: sa=sinew.

sa [STING] [پێوەدان؛ ئازاردان؛ ئاژەن؛ چەقاندن]
sa [STING] (5x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. sa-sa "to sting"

[1]		sa-sa

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1	3			

1. to sting (5x/100%)پێوەدان
See ETCSL: sa-sa=to sting.

sa dug [ARRIVE] [گەیشتن؛ گەیین؛ هاتن]
sa dug [ARRIVE] (10x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. sa_2 dug4 "to arrive; to cause to arrive (regularly)" Akk. kašādu
(sa[advice] + dug[speak])(ئامۆژگاری + دوان)

[1]	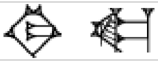	sa_2 dug_4
+	-0 (10x/100%).	

1. to arriveگەیشتن
2. to cause to arrive (regularly) (ئاسایی) هوی گەیشتن
Akk. kašādu "to reach١) دریژکردن (٢ دەست بۆ دریژکردن؛ , arrive; equal".

sa gi [PREPARE] [سازکردن؛ ئامادکردن]
sa gi [PREPARE] (15x: Old Babylonian) wr. sa gi_4 "to prepare" Akk. šutērusû
(sa[sinew] + gi[turn])[ژێ + بادان]

[1]		sa gi_4
+	-0 (15x/100%).	

1. to prepareسازکردن
Akk. šutērusû "to make readyئامادەکردن , prepare".

sa la [BIND] [بەستن؛ پێکەوەبەستنەوە]
sa la [BIND] wr. sa la$_2$ "to tie up" Akk. ?
(sa[sinew] + la[hang])(ژێ + هەڵواسین)

[1]		sa la$_2$

1. to tie up بەستنەوە
Akk. ?.
[2000] C. Huber, St Cagni 1 474-477.
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 71.

sa la [STRETCH A NET] [داو کشان یان داو ڕاکێشان]
sa la [STRETCH A NET] (1x: Old Babylonian) wr. sa la$_2$ "to stretch a net out" Akk. ?
(sa[net] + la[stretch])(ژێ + کشان)

[1]		sa la$_2$
+	-0 (1x/100%).	

1. to stretch a net out داو ڕاکێشان یا داو درێژکردنەوە

sa la [SWEEP] [گسکلێدان]
sa la [SWEEP] (5x: Old Babylonian) wr. sa la$_2$ "to sweep" Akk. ?
(sa[sinew] + la[hang])(ژێ + هەڵواسین)

[1]		sa la$_2$
+	-0 (5x/100%).	

1. to sweep گسکدان
تێبینی: سێلاو ئاوی بەتەوژمە و لەگەڵ خۆیدا شتومەک ڕادەماڵێت. ئاوازی "سێلاو"ی کوردی و "سا لا (sa la$_2$) ی سۆمەری بەو مانایە لە یەک وێنەوە نزیکن.

sa sig [PLOT][پەڵە زەوی؛ پیلان، داو]
sa sig [PLOT] wr. sa$_2$ sig10 "to plot" Akk. ?
(sa[advice] + sig[cast])((ئامۆژگاری + هاویشتن(فڕێدان)

[1]		sa$_2$ sig10

1. to plot پیلان گێران

sadu [COMPANION] [دۆست؛ هاوەڵ؛ بەردەست]
sadu [COMPANION] (1x: Old Babylonian) wr. sa-du$_3$ "companion" Akk. tappû

[1]					sa-du$_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. companion (1x/100%)هاودەم؛ بەردەست؛ دۆست
Akk. tappû.

sadu [FLASK] [شووشەی مل باریک؛ شووشەی مەی]
sadu [FLASK] (3x: Old Babylonian) wr. sa-du$_3$ "a flask" Akk. šikinnu

[1]					sa-du3		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. a flask (3x/100%)(دیزە؛ دیزی) شووشەی مەی یان ڕۆن

Akk. šikinnu "container for oils etc."."دەفری ڕۆن ... هتد"

saĝ [FRONT] [دەم؛ ڕووی؛ پێشەوەسیما؛ ٣) ڕووالەت؛ ٢) وچاو؛]

saĝ [FRONT] (19x: Old Babylonian, unknown) wr. saĝ "front side (math.)"

[1]					saĝ		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				11			2

1. front side (math.) (19x/100%)(بیرکاری) سیما

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 34-35

saĝ [HEAD] [سەر؛ سەلک]

saĝ [HEAD] (3582x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. saĝ "head; person; capital" Akk. qaqqadu; rēšu

[1]					saĝ (sag)		
+	-0 (3582x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		317	2207	921			13

1. head (3503x/98%) سەر
2. person (79x/2%) (وەک "زەلام" دیار نەکراو) مرۆڤ (تاک)؛ کەس
3. capital سەرمایە

Akk. qaqqadu "head"; rēšu "head".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 45.

[1993-1997] W. R"ollig and H. Waetzoldt, RlA 8 329.

[1989] P. Steinkeller, SDU 130-131.

[1973/4] K. Maekawa, Mesopotamia 8/9 92-99 wn21.

See ETCSL: saĝ=head.

تێبینی: ئاوازی" ساگ" / (sag) "ساخ(saĝ) "ی سۆمەری و "سەر"ی کوردی بە بڕگەی "سا "و" سە" دەستپێدەکەن و ئەو مانایانەی سەرەوە دەگەیەنن. کاتێک پرسیار لە ئاوازیsag " - saĝ" (وەک ڕاڤەی سۆمەرناسەکان) و مانای "سەر؛ کەس؛ سەرمایە"ی کوردی دەکەین، ئەوجا بە دیاردەی سەرهەڵدانی "سەرمایە"وە وەک ئاڵوگۆڕی شمەک دەیبەستینەوە، ئەوسا تێدەگەین، کە وشەکان زادەی ئەو سەردەمانە بوون، کە لە مێژوودا بە ئاوەدانی مێزۆپۆتامیای سەروو ناسراون، ئەگەرنا چۆن واتا کوردی و سۆمەریەکان هاوتای یەکتر دەبوون .لێرەدا گونجاوە ئاماژە بۆ ئەوە بدەینەوە، کە مێزۆپۆتامییەکانی چاخی بەردین خۆیان وەک سەر یان کەس بە سەرمایە ژیانی ئاوایی داناوە، هەر لەو ڕوانگەیەشەوە سەرچاوەی پێناسەی مرۆڤیان بۆ ماوەتەوە –مرۆڤ وەک نەوە) ئاو و هەتاو(، زوانی سۆمەری و کوردیش ئەو مانایەیان لە ئەوانەوە بۆ ماوەتەوە. مانادان بە مرۆڤ وەک تۆو) ئاو (مانایە بۆ وێنەی نەوە کە دەستمایەی خێزان (دایک و باوک) و سەرمایەی کۆمەڵە (هەتاوە)، ئەو مانادانەش لەگەڵ ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا هاوتا دێتەوە. هەروەها مانای وشە سۆمەرییەکە و کوردییەکە لەگەڵ ئەو بنەما هێمایییەی ئاڵوگۆردا دێتەوە، کە بیرکارییانە بە سیستەمی پێوانەی گەیشتووە .دامەزراندی کۆمەڵگا لەسەر ئەو بنەمایە کۆتایی بە شێوە ژیانی چاخی مرۆڤی ڕاوکەر و کۆکەرەوە هێناوە و نیشتەجێبوون و ئاوەدانیی بە کۆتایی شێوەی ژیان داناوە .وشەکانی "سەر، سەرمایە، مایە و دەستمایە" بەگوێرەی ئەو داهێنانەی ئاوەدانی، هەڵگری مانای هێمایی و بیرکاری و هەڵسەنگاندنی زانستی و

ئەقڵانین، کە کەس (مرۆڤ) بەرز نرخێنراوە، نەک پارە یان شمەک کە مرۆڤ بەرهەمیهێناوە.

()saĝ] KING[سەرگەورە؛ شا؛ میر؛ مەلیک] [

saĝ [KING] wr. saĝ$_4$ "king" Akk. šarru

[1]		saĝ$_4$ (sag$_4$)

1. king سەرگەورە؛ شا

Akk. šarru "king".

saĝ bala [SHAKE] [شڵەقاندن]

saĝ bala [SHAKE] (9x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. saĝ bala "to shake the head" Akk. a-da-ru?

(saĝ[head] + bala[turn])(سەر + سووڕانەوە)

[1]							saĝ bala
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	7			

1. to shake the head سەربادان؛ سەرلەقاندن؛ سەرسووڕانەوە؛ سەربەلاداخستن

Akk. a-da-ru?.

saĝ dub [SMASH] [شکاندن]

saĝ dub [SMASH] (11x: Old Babylonian) wr. saĝ dub$_2$ "to smash (heads)" Akk. nekelmû; şummuru ?

(saĝ[head] + dub[tremble])(سەر + لەرزین)

[1]	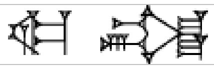	saĝ dub$_2$
+	-0 (11x/100%).	

1. to smash (heads)(سەرەکان) شکان

Akk. nekelmû "to frown at, regard malevolently"; şummuru ?.

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 135.

saĝ il [RAISE] [(١ بەرزکردنەوە ٢) هەڵساندنەوە؛ ڕاستکردنەوە؛ ساغکردنەوە]

saĝ il [RAISE] (181x: Lagash II, Old Babylonian) wr. saĝ il$_2$ "'to raise the head'" Akk. rēšam našû; šaqû ša rēši

(saĝ[head] + il[raise])(سەر + ڕاستکردنەوە)

[1]	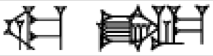						saĝ il$_2$ (sag il$_2$)
+	-0 (181x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	30			

1. 'to raise the head'سەر؛ سەر بەرزکردنەوە؛ ڕاستکردنەوە سەر

Akk. rēšam našû "lift the head ofسەر بەرزکردنەوە , honorسەربەرزی , take care of سەرپەرشتی کردن";

šaqû ša rēši "to raise the head".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 139-140.

saĝ kal [APPRECIATE] [هەستپێکردن؛ جێگەی سوپاس]

saĝ kal [APPRECIATE] (10x: Old Babylonian) wr. saĝ kal "to appreciate" Akk. ?

(saĝ[head] + kal[rare])(سەر + دەگمەن یان بێهاوتا)

[1]		saĝ kal (sag kal)
+	-0 (10x/100%).	

1. to appreciateکردن ؛ نرخزانین؛ پێزانینسوپاس

تێبینی: کاتێک ئاوازی "سەگ کال" (saĝ kal) "بەراورد بە واتای "سەر و کال"ی کوردی وەردەگرین، "کال"یش بە مانای کراوە یان تەمەن سەروو چل ساڵ کە پێگەیووی تەواوە ، ئەوسا نزیکیی نێوان ئاوازی "سەگ کال "و "سەر ـ کال "دەبینین، کە مانایان لە وێنەوە وەرگرتووە. ئەوە وادەکات بپرسین، ئەگەر سۆمەرناسەکان کوردیزان بوونایە، ئایا وشەی "سەر ـ کال"یان لەجێی هەستپێکردن و رێز بۆ مانای مێخەکە دادەنا؟.

saĝ kešed [TAKE CARE][سەرپەرشتیکردن]

saĝ kešed [TAKE CARE] (31x: Ur III, Old Babylonian) wr. saĝ keš$_2$ "to take care, attend carefully (to something)"

(saĝ[head] + kešed[bind])(سەر + بەستن یان پێکەوەبەستن یا ڕاگرتن)

[1]	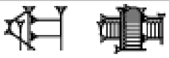			saĝ keš$_2$			
+	-0 (31x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	27			

1. to take care, attend carefully (to something) (لەگەڵ شتێک) لەسەرخۆیی

saĝ mu [SHINE] [شەوقدانەوە]

saĝ mu [SHINE] (7x: Old Babylonian) wr. saĝ mu$_2$-mu$_2$ "to shine" Akk. nabāṭu

(saĝ[head] + mu[grow])(سەر + پشکوتن)

[1]	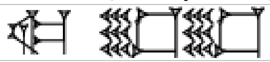	saĝ mu$_2$-mu$_2$ (sag mu$_2$-mu$_2$)
+	-0 (7x/100%).	

1. to shineشەوقدانەوە

Akk. nabāṭu "to be(come) bright رۆشن بی, shine".

saĝ sag [TREMBLE] [لەرزین؛ مووچرکە؛ ٢) ترسان؛ ٣) لەرینەوە (١]

saĝ sag [TREMBLE] (32x: Old Babylonian) wr. saĝ sag3 "to tremble" Akk. nakāpu

(saĝ[head] + sag[beat])((سەر + لێدان یان پێدادان (کوتان)

[1]	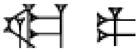			saĝ sag3 (sag sig3)			
+	-0 (32x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	4	1			

1. to trembleلەرزین

Akk. nakāpu "to push, thrust".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 141-142.

[1989] P. Michalowski, Lamentation over Sumer and Ur 95.

saĝ sig [ENTRUST] [سپاردن؛ پێسپاردن]

saĝ sig [ENTRUST] (30x: Ebla, Old Babylonian) wr. saĝ sig$_{10}$ "to take care of; to entrust" Akk. paqādu

(saĝ[head] + sig[place])(سەر + جێ)

[1]	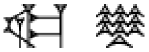			saĝ sig10 (sag sig$_{10}$)			
+	-0 (30x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]			9				

1. to take care of سەرپەرشتیکردن
2. to entrust سپاردن
Akk. paqādu "to entrust; care forویستنخۆش ".
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 70-71.
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 141.

saĝ šu du [BIND?] [بەستن؟]
saĝ šu du [BIND?] wr. saĝ šu du3 "to bind the head and hands?"
(saĝ[head] + šu[hand] + du[hold])(سەر + دەست + گرتن)

[1]		saĝ šu du3

1. to bind the head and hands?سەر و دەست گرتن
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 62.

saĝ šum [OPPOSE] [دژ وەستان بەرهەڵستی؛ بەربەرەکانی؛]
saĝ šum [OPPOSE] (28x: Old Babylonian) wr. saĝ šum2 "to go against" Akk. hiāšu
(saĝ[head] + šum[give])(سەر + دان یان دانەدەست)

[1]	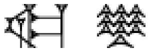				saĝ šum2		
+	-0 (28x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. to go againstدژ وەستانەوە
Akk. hiāšu.
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 142-143.

saĝba [OATH] [سوێند (٢ سوێن؛ سوێنگ؛ سۆکەند؛ سووند؛پەیمانسوێند (٣ خواردن؛]
saĝba [OATH] (3x: Old Babylonian) wr. saĝ-ba; saĝ-ba-a "oath" Akk. māmītu

[1]					saĝ-ba		
[2]					saĝ-ba-a		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]				1			

1. oath (3x/100%)سوێند
Akk. māmītu.

saĝdili [LONE] [سەڵت؛ بێکەس؛ تەنها؛ ڕەبەن؛]
saĝdili [LONE] (12x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. saĝ-dil "lone, single; batchelor; noble" Akk. gitmalu; ēdēnû

[1]					saĝ-dil (sag-dil)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		11			

1. lone کەسبێ, single ١) تەنهایەک (٢ کەس؛ (12x/100%)
2. batchelorڕەبەن؛ زگۆرد؛ سۆبا؛ سەڵت؛
3. nobleبەگزادە؛ خانزادە؛ کەسێک نەجیب زادە؛ (سەربەدەرەوە) بەناوبانگ؛ ناسراو؛

Akk. gitmalu "perfectتەواو "; ēdēnû "aloneزگورد ؛سەڵت ".
See ETCSL: saĝ-dili=single

تێبینی = saĝ [head; person; capital] سەر؛ کەس؛ سەرمایە.

تاک (بێ)؛ بێهاوتا؛ تاقە کەس. = dili ["(to be) single, unique, sole; (to be) alone]

saĝdu [HEAD][(١) سەر؛ سەرە؛ سەلک؛ سەرک؛ کدلە (٢) سەرەتا؛ دەسپێک؛ (٣) سەروک؛ سەرۆک]
saĝdu [HEAD] (90x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. saĝ-du; saĝdu "head" Akk. qaqqadu

[1]					saĝ-du (sag-du)		
[2]	?				saĝdu (sagdu)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			40	35			3
[2]			12				

1. head (90x/100%) سەر
Akk. qaqqadu "head".
[1993-1997] W. R"ollig and H. Waetzoldt, RlA 8 329.
See ETCSL: saĝ-du=head

تێبینی = saĝ [head; person; capital] سەر؛ کەس؛ سەرمایە.

du [GO] = (١) ڕۆیشتن؛ (٢) بە باشی کارکردن.

کاتێک مانای مێخەکە و بەشەکانی بە "سەر" و "کردار"ی کوردی بەراورد دەکەین، نزیکیی مانا و وێنەی "ساگدو (ساغدو)"ی سۆمەری و سەرکردە دەبینین، لەم ڕوانگەیەشەوە وشەی ساگ و سەر لە دێرینەوە مانا بوون بۆ سەر، کەس، سەرمایە.

saĝentar [SUPERVISOR][سەرکار ؛ سەرپەرشت؛ چاودێر]
saĝentar [SUPERVISOR] wr. saĝ-en₃-tar "supervisor" Akk. pāqidu

[1]		saĝ-en₃-tar (sag-en₃-tar)

1. supervisorسەرکار؛ سەرپەرشت؛ سەرپەرست
Akk. pāqidu "carer سەرپەرشت

saĝEZEN [HEED] [سەرنج؛ سەرنجدان؛ گوێپێدان؛ بەقسەکردن]
saĝEZEN [HEED] wr. sag-EZEN "heed, attention" Akk. na'ādu

[1]		sag-EZEN

1. heed ، سەرنجattentionسەرنجدان
Akk. na'ādu.
saĝgig [HEADACHE] [(١) سەرئێشە؛ ژانەسەر (٢) دەردی سەری؛ چەرمەسەری]
saĝgig [HEADACHE] (2x: Old Babylonian) wr. saĝ-gig "headache"

[1]					saĝ-gig (sag-gig)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. headache (2x/100%)سەرئێشە
See ETCSL: saĝ-gig=headache.

تێبینی = saĝ [head; person; capital] سەر؛ کەس؛ سەرمایە.

gig [SICK] = دەردەدار؛ ناساغ.

گڵ، ئالنگ، گزیرک، ژان، مانان بۆ ئێش، لەم ڕوانگەیەشەوە ساگ = سەر، گیگ (gig) = گڵ یان گزیرک.

saĝgiga [HUMANKIND][مرۆ؛ مرۆڤ؛ بەشەر؛ ئادەمیزاد؛ خەڵک]
saĝgiga [HUMANKIND] (4x: Old Babylonian) wr. saĝ-gig₂-ga "humankind" Akk. ṣalmat qaqqadi

[1]	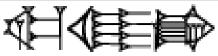				saĝ-gig₂-ga (sag-gig₂-ga)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. humankind (4x/100%)مرۆڤ
Akk. ṣalmat qaqqadi "the black-headed ones سەر ڕەشەکە, mankind".
تێبینی :سۆمەرییەکان خویان (وەک خەڵکی "سەر - ڕەش") ناساندووە.

saĝguĝal [PROUD][(۱)سەربەرز؛ شاناز ۲) لووت بەرز؛ ۳ شاد؛ دڵخۆش؛ ٥) بەشکۆ]
saĝguĝal [PROUD] (11x: Old Babylonian) wr. saĝ-ku₃-ĝal₂; saĝ-gu₂-ĝal₂ "proud"

[1]					saĝ-ku₃-ĝal₂		
[2]					saĝ-gu₂-ĝal₂		
+	-0 (10x/91%); -la (1x/9%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			
[2]				2			

1. proud (11x/100%)سەربەرز
See ETCSL: saĝ-kug-ĝal₂=proud
تێبینی = saĝ [head; person; capital] :سەر؛ کەس؛ سەرمایە .
ĝal [SUBMIT] gu = کۆڵدان؛ ملدان
کاتێک وێنەی مێخەکە "کو گاڵ و گو گاڵ"- لە بەراورد بە کۆڵدان وەک سەردانەوانی ئاشتیانە وەردەگرین، ئەوسا لە مانای وێنەی مێخەکە و وشەکان - ی شانازی، لوتبەرزی، شاد، بەشکو - تێدەگەین، کە چۆن داڕێژراون. کەواتە گونجاوە بڵێین، سەردانەواندن و کۆڵدان مانایان لە وێنەی دێرینی زوانەکەوە وەرگرتووە.

saĝgul [LIGHTNING][بروسکە؛ هەورە بڕووسکە؛ چەخماخە]
saĝgul [LIGHTNING] (28x: ED IIIb, Ur III) wr. sag-kul; saĝ-gul "globe-lightning" Akk. sankullu

[1]	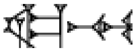				sag-kul (saĝ-kul)		
[2]					saĝ-gul (sag-gul)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	22				
[2]			3				

1. globe-lightning (28x/100%)بروسکەی - سەرزەمین
Akk. sankullu "globe-lightning".
تێبینی saĝ [HEAD] = :سەر = kul [COLLECT] .کۆکردنەوە؛ چنینەوە.
gul [DESTROY] 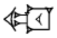 = ۱) ویرانکردن؛ ۲)نەهێشتن؛ ۳) لەناوبردن.
گونجاوە بیر لە نزیکی ئاوازی گەرمە یان گرمەگرمەی سەرەوەمان بەراورد بە "ساگ گول" (sag-gul) بکەینەوە، کە مانای لە وێنەی چەخماخە و بروسکەی ئاسمانەوە - سەروو سەرمانەوە - وەرگرتووە.

saĝĝa [OFFICIAL][سەرکار؛ کاربەدەست؛ کاربەدەس]
saĝĝa [OFFICIAL] (1862x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. saĝĝa; |GAR.ŠID|; |ŠID.GAR| "an official, the chief administrator of a temple household" Akk. šangû

[1]	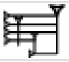	saĝĝa (sanga, sangu, saĝa8)
[2]	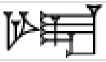	|GAR.ŠID|
[3]		|ŠID.GAR|

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		396	1445	11			

1. an official سەرکار, the chief administrator of a temple household سەرکاری مەزارگا
Akk. šangû "priest, temple manager".
[2001] G. Visicato, Fara Tablets 65.
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 194-195.
[1998] R. Maaijer, Landless and Hungry? 53-54.
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 111-112.
[1993] J. Bauer, WO 24 164.
[1992] M. Sigrist, Drehem 218-219.
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 102-103.
[1982] K. Maekawa, ASJ 4 84.
See ETCSL: saĝĝa=temple administrator.سەرکاری پەرستگا
تێبینی: وشەکانی "سەرگەرم؛ سەرگەورە؛ سەرگێرە) گای پێشەوە لە گێرەدا)؛ سەرگەفار/ سەرە گوریس بەدەست، وەک ئاواز و وێنە و مانا لە مێخەکەوە نزیکن، مێخەکە و وشەکان هێمایی و بیرکارییانە هاوتا بە کار و بیر داهێنراون و ئەوەش بنەمای دووفاقی زوان eme/وەک سەرچاوە و بەردەوامی زوانی مێزۆپۆتامیا دێرینەکان ئاشکرا دەکات.

saĝĝal [SAFE][سەلامەت؛ مسۆگەر]
saĝĝal [SAFE] (8x: Old Akkadian, Ur III) wr. saĝ-ĝal2 "safe"

[1]		saĝ-ĝal2
+	-la (6x/75%); -0 (2x/25%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			8				

1. safe (8x/100%)سەلامەت
تێبینی saĝ [HEAD] 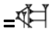= :سەر = ĝal2 [GUARD] .سەرپەرشتی؛ چاودێری؛ خوێداری؛ ئاگاداری؛ پاراستن.
جێگەی سەرنجە کە ئاوازی "خوێ" لە کوردیدا مانای "سەرپەرشت" دەگەیەنێت. ئەوەش وادەکات، گریمانەی سەر (خود یان خودا) وەک خوێداری ئاوەدانی دونیا و گەردوونی بکەین. سۆمەرییەکان خۆیان بە کردگار داناوە، ئاوەدانکرنەوەی دونیاشیان هاوتا بە ئاوەدانکاری خودا داناوە. لەو سونگەیەوە سۆمەرییەکان ئاوەدانکردنەوەی دونیان بە ئەرکی خۆیان داناوە، ئەوەش بە جوانکردنی کاری خودای داناوە.

saĝĝar [MILLSTONE][دەستاڕ؛ بەرداش]
saĝĝar [MILLSTONE] (2x: Old Babylonian, unknown) wr. saĝĝar2; saĝĝar; na4saĝ-ĝar "upper millstone"

[1]		saĝĝar2 (saggar2)
[2]		saĝĝar
[3]		na4saĝ-ĝar (na4sag-gar)

1. upper millstone (2x/100%) سەرەوەی دەستهاڕ
See:ninda saĝĝar.
[1979] M. Stol, On Trees 89; 92-93.

تێبینی: کاتێک ئاوازی "ساگگار" (saggar) "وەک مانای دەستهار (دەست هاڕین) بە "سا" (واتا" سەر ("و "گگار" (واتا" گەڕ / سووڕانەوە ("دەبەستینەوە، ئەوسا نزیکی لە شێوەی مانادان بە مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردییەکەدا دەبینین، کە بیرۆکەکەیان لەسەر بنەمای هێمایی و بیرکاری یان سروشتی و گەردوونی کارەکە داهێنراوە .لەم ڕوانگەیەوە هەر دوو زوانەکە لە یەک سەردەمدا مانایان بە کار و بیری هاڕین داوە یان هەردوو زوانەکە پشتیان بە بنەماکانی ئاواز و وێنە و مانادان لەوەبەری زمانەکەیان بەستووە، کە زمانی جووتیارە ئاوەدانکەرەوەکانی مێزۆپۆتامیا سەروو بووە.

saĝĝasimug [SMITH][ئاسنگەر؛ ئاسنکوت؛ زەرنگەر]

saĝĝasimug [SMITH] (1x: Old Babylonian) wr. saĝĝa-simug "chief smith"

[1]	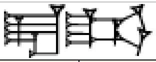				saĝĝa-simug	
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. chief smith (1x/100%)وەستا؛ ئووسا؛ ئووستا

[1995] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 85 192 wn13.

See ETCSL: saĝĝa-simug=chief smith.

saĝimla [CRAFTSMAN] [سەردەرچوو (لە کار)؛ شارەزا ؛ وەستا]

saĝimla [CRAFTSMAN] (1x: Old Babylonian) wr. saĝ-im "craftsman" Akk. ummiānu

[1]	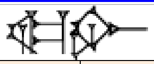				saĝ-im		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. craftsman (1x/100%)(سەردەرچوو (لە کار

See:e saĝimla.

Akk. ummiānu "craftsman, specialistپسپۆڕ؛ کارامە؛ کارزان ".

تێبینی saĝ [HEAD] = سەر: = im [CLAY] .قوڕ.

کاتێک مێخی ( ) بە مانای سەردەرچوون لە کار و بیر وەردەگرین، ئەوجا بیر لە ئاواز و وێنە و مانای "ساگ ئیم" (im-saĝ) و وشەی "سەر" و "قوڕ" دەکەینەوە، وەکو ئەوەی"قوڕ" شتی جیاوازی لێ دروستکراوە ، کە لێرەدا مانای مێخەکەیان پێکهێناوە، ئەوسا نزیکی ئاواز و وێنە و مانای "ساگ ـ ئیم" و "سەر ـ دەرچوون" دەبینین، کە هێمای و بیرکارییانە یان سروشتی و گەروونی مانایان بە کار و بیر داهێنراوی سەردەمەکەیان داوە.

saĝizi [TORCH][سۆڵەچرا؛ چلۆسک؛ شاپلیتە؛ بلێسە؛ مەشخەڵ]

saĝizi [TORCH] (2x: Old Babylonian) wr. saĝ-izi "torch"

[1]					saĝ-izi		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. torch (2x/100%)

See ETCSL: saĝ-izi=torch.

تێبینی saĝ [HEAD] = سەر؛ سیما؛ سەروسیما = izi [FIRE] 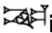.ئاگر؛ ئاور.

ئاگرکردنەوە لە لاش جێ سەرنجە چوونکە لە هەفتەیەکدا ئێزدیەکان دوو جار سێ سەدو شەش شاپلێتەی لە مەزارگاکەیاندا دادەگیرسێن. شاپلیتەکان لە ڕوونی زەیتوون هەڵدەکەیشن. ئەوەش سەرنجامان بۆ لای ئاوازی ئز (izi)ی سۆمەری و ئاگر (ئاور) کوردی ڕادەکیشت. هەروەها ئاوازی ئاور و ئاو لەیەک نزین و ئاو و هەتاو تاویان هەیە و ڕۆنی زەیتوون وەکو ئاو ڕوونە و کە گڕی دەدەیت تینی هەیە. تۆوی زەیتون ئاوکئاسا گۆشتیە و مانای نەوە ـ ناوک لە بوونیدا هاوتایە بە بوونی هێلکە مار و مەل کە لە پەرستگەکەدا هێمان بۆ ئاو هەتاو.

زەیتوون لای یونانیەکانیە دیرینەکان و جوولەکە و عارەبیش بە پیرۆز دانراوە. ئاواز، وێنە و مانا ئز و ئاگر بەو پێیە، سەرداون بۆ تێگەیشتن لە واتای دایوس و داسنەی و ئیزدی کە مانای یەزادان و ئاسمانیە هەیە. نەریتی ئاگرکردنەوەی ئیزدیش مانا بەخشە وەکو ئەوەی ئاگر لە چاخی سەهوڵبەندانەوە بە سەرچاوەی ژیان و روونی دین و رووناکی دونیا دانراوە. ریزە بۆ ئاگر بەو مانایەش کە ئیزدیەکان دەیکەنەوە مانا دین (روون - ئاو و نوێبوونەوەی (نەو - ناوک) یان هێڵکە (مار و مەل)ی) هەیە و دونیاش کە (رووناک - هەتاوییە (ئاوەدانیە) و مەلک تاوس رەنگی رۆژ و تاوی ئاوی) هەیە. ئەو روانگە زمانییە کورد و بوون سروشت کە گەردوونیە لە پشتی ئاواز و مانای ئیزدییەوەیە. مانای "زوان - eme" وەکو کار و بیر (هێمایەکان بیرکاریی) و ئەو مانایەش ئەندازیاری بینا لالش بە بوونی دین و دونیان دەبەستینەوە. بۆنمونە بیناکە بنەمایەکی کەڵەندر هەیە. بنەمای بیناکە چوار گۆشەی و چوارپاڵوی پێکهیناوە و لەسەر ئەوەشەوە شەشپاڵەویەک هەیە، کە لوولوکیەک لەسەری دانراوە و بە دوانزە لاشانی بەرز و نزمی هەرمی قوچکەیان لاشانەکان وەکو هەرم بەرز دەبنەوە و بە خالێک کوتایی دێن، کە ناوک ئاسا رووی لەئاسمان و ئەوەش مانای یەکپیکردنەوە ناوکی گەردوونی هەیە. ئەندازیاری بوون بە کار و بیر یەزدان دانراوە کە سروشت ـ گەردوونییانەی و ئەو مانایەش لەگەڵ مانا "زمان - eme" هاوتا و جیاواز دێتەوە.

saĝkal [FOREMOST][لەسەرو هەموو شتێکەوە؛ یەکەم؛ کرنگترین]

saĝkal [FOREMOST] (50x: ED IIIb, Old Akkadian, Old Babylonian) wr. saĝ-kal "foremost"

[1]				saĝ-kal			
+	-0 (48x/96%); -la (2x/4%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	1	46			

1. foremost (50x/100%)سەروو هەمووشتێکەوە لە

See ETCSL: saĝ-kal=foremost.

تێبینی saĝ [HEAD] =: سەر.

kal [(to be) rare, valuable] = دەگمەن(بێ) ؛ نایاب(بێ).

کاتێک ئاوازی "ساگ - کاڵ" (kal-saĝ) بە مانای گرنگترین - وەک کەڵەپیاو یان کەڵەگا - وەردەگرین، ئەوسا بنەمای هێمایی و بیرکاری لە وێنەی مێخ و وشەکەدا بە لایەک و مانای سروشتی و گەردوونی بە لایەکی دی وەک بەردەوامیی "زوان/eme" دەبینین.

saĝki [FOREHEAD][سەرووی چاو؛ ناوچەوان؛ تەوێڵ]

saĝki [FOREHEAD] (79x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. saĝ-ki "forehead, brow; front" Akk. pûtu

See igi saĝki zalag bar[look favorably], saĝki gid[angry], saĝki zalag bar[favor].

[1]				saĝ-ki			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		78			

1. forehead, brow (79x/100%)- سەرووی چاو، برۆ - سەرەوەی چاو

2. frontدەم وچاو؛ پێشەوەسەرەتا؛ سیما؛ رِوواڵەت؛

Akk. pûtu "forehead, brow".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 46.

[2000] A. Cavigneaux and F. Alrawi, CM 19 39-40.

See ETCSL: saĝ-ki=forehead.

تێبینی saĝ [HEAD] =: سەر = ki [PLACE] . جێ .

کاتێک ئاوازی "ساگ کی" بە مانای مێخەکە و وێنەی "تەوێڵ"ی کوردی وەردەگرین و ئاوازی "کی" (ki)ی سۆمەری بە مانای "جێ" (کەڵەی سەر) بەراورد دەکەین، ئیدی نزیکی وێنە و ئاواز لە مانای "کی" و "جی"دا دەبینین.

saĝki gid [ANGRY][سوورهەڵگەرِاو؛ ؛ تووڕە؛ گرژ؛ زوێر]

saĝki gid [ANGRY] (20x: Old Babylonian) wr. saĝ-ki gid$_2$ "to be(come) angry" Akk. nekelmû (saĝki[forehead] + gid[long])(سەرووچاو + گرژ)

[1]		saĝ-ki gid$_2$ (sag-ki gid$_2$)
+	-0 (20x/100%).	

1. to be(come) angry سەرووچاوی گرژ(بێ)؛ ناوچەوانی بەیەکدا داوە
Akk. nekelmû "to frown at گرژی ناوچەوان , regard malevolently ناحەزانە سەیرکردن".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 137-138.

saĝmen [CROWN] [١)سەروێن ٢)دەسەڵاتی شاهانە ٣) کڵاوی زێرینی شاهانە]
saĝmen [CROWN] (10x: Old Babylonian) wr. saĝ-men "a crown"

[1]					saĝ-men (sag-men)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				9			

1. a crown (10x/100%)
See ETCSL: saĝ-men=type of crown.
تێبینی saĝ [HEAD] = 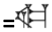: سەر؛ سەروسیما = men [TIARA] . سەرپێچ، سەررازانەوە.

saĝniĝGAra [ASSETS][١) سەرمایە؛ ٢)تایبەت خۆیە یان شتێکی بەنرخ - وەک ڕەوشت؛ ئازایی -]
saĝniĝGAra [ASSETS] (1x: Old Babylonian) wr. saĝ-niĝ$_2$-GA-ra "available assets"

[1]	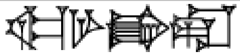				saĝ-niĝ$_2$-GA-ra		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. available assets (1x/100%)کەڵکوەرگرتن لە سەرمایەکان
See ETCSL: saĝ-niĝ$_2$-gur11-ra=available assets.

saĝšu [TURBAN] [سەرتل؛ سەرپێچ؛ سەروێن؛ مێزەر؛ مشکی]
saĝšu [TURBAN] (8x: Old Babylonian) wr. tug$_2$saĝšu "turban; cover of a pot" Akk. kubšu

[1]					tug$_2$saĝšu (tug$_2$sagšu)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. turban (8x/100%)سەرپێچ
2. cover of a pot سەری مەنجەڵ
Akk. kubšu "headclothسەرپێچ , turban".
See ETCSL: saĝšu=type of cap.

saĝtak [TRIANGLE] [سێگۆشە؛ سێ سووچە؛ سێ سووچ]
saĝtak [TRIANGLE] (5x: Old Babylonian) wr. saĝ-KAK; saĝtak; santak$_3$; saĝtak$_4$; santak$_2$ "triangle (math.); wedge" Akk. santakku

[1]		saĝ-KAK (sag-KAK)
[2]		saĝtak (santak)
[3]		santak$_3$
[4]		saĝtak$_4$ (santak$_4$)

[5]					santak₂		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			
[2]				1			
[3]				1			
[4]				1			

1. triangle (math.) (5x/100%) سێگۆشە (بیرکاری)
2. wedge مێخ؛ پواز (دار قڵیشان)؛ نووسینی مێخ (بزمار)
Akk. santakku "triangle, wedge".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 46.
[1990] A. Kilmer, Artistic Environments 86.
See ETCSL: saĝ-gag = (cuneiform مێخی) wedge.نووسینی مێخی

تێبینی saĝ [HEAD] =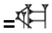: سەر؛ سیما؛ سەروسیما = kak [WEAPON] . تیخ .

کاتێک وشەکانی "سانتاک" (santak) و (KAK-saĝ)ی سۆمەری، "سانتاککو" (santakku)ی ئەکەدی و "سەرتیژ"ی کوردی وەک ئاواز و وێنە و مانا وەردەگرین، لێرەشدا سانتاک بە مانای "مێخەکە = سێگۆشە" و مانای بەشەکانی مێخەکە ("سیما + تیخ") بەراوردی دەکەین، ئەوجا بە مانای وشەی مێخی (پوازی دار کە سێ لای تیژکراوە) و نووسینی مێخی کە سێ گۆشەی هەیە، بەراوردی دەکەین، ئیدی لە مانا و وێنەی "سانتاک/سەرتیژ" تێدەگەین، هەروەها لەو مانایانەش تێدەگەین، کە سۆمەرناسەکان بە "سێگۆشەی مێخ (پوازم) و سێگوشەی نووسینی مێخی" خوێندویانەتەوە. جگە لەوە بۆ ئەوەی ئێمەش لە خوێندنەوەی سۆمەرناسەکان و زوانی خۆمان تێبگەین، پێویستە ڕەچاوی لەیەکچوونی مانای سانتاک/سەرتیژ و وشە و بیرۆکەی "زوان/eme" بکەین. لێ پێش ئەوە گەرەکە سەرنج بدەینە سەری مێخ (پۆزی دار) و وێنەی "چەقاندن" تا لە دوو لایەنی مانای مێخ و نووسینی مێخ تێبگەین، ئەوەش وەک سێگۆشەی لاکانی پۆز و شێوەی سێگۆشەی سەر تەختەقوڕینەکان، کە بە نووسینی مێخی ناسراوە. پێدەچێت سۆمەریەکان، کە نووسینی مێخییان داهێناوە، سودیان لە زانست و وێنەی چەقاندنی پۆز لە قوڕدا بینیبێت، ئەوەش لە مانادانی ئەوان بە نووسینی مێخیدا وێنەی داوەتەوە. وێنەی مێخ سێ لای تیژکراوەیە (گۆشەیە)، هەروەها ئاوازی "کاک" (kak)ی سۆمەری مانای تیژ دەگەیەنێت، لێرەشدا وێنەی مێخ وەک ئەوەی تیژە و گۆشەی (سێ لاشان) هەیە، یان مێخی چەقاندن و وێنەی جێگاکەی لە خاک یان لە تەختەی قوڕیندا، هێمان بۆ سەرتیژ/سانتاک، ئەمیش هاوتایە بە مێخ ـ ئاسا و مێخی نووسین، ئەوەش هاوشێوەی مانای وشەی "زوان"ە (eme) کە جارێک پلە گۆشی ناو دەمە وەک چێژی سروشت و جاریکی دی بیرۆکەیە بۆ گفتوگۆ وەک چێژی تێگەیشتن لە مانا.

saĝtuku [SPLENDID][(١) شەوقدار؛ (٢) بەشکۆ]
saĝtuku [SPLENDID] (9x: Ur III, Old Babylonian) wr. saĝ-tuku "proud; splendid; foremost" Akk. ašarēdu; šarhu

[1]					saĝ-tuku		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			6	3			

1. proud (9x/100%) سەربەرز
2. splendid شەوقدار
3. foremost لەسەرو هەموو شتێکەوە
Akk. ašarēdu "first and foremost, pre-eminent"; šarhu "proud".
See ETCSL: saĝ-tuku=splendid.

تێبینی saĝ [HEAD] =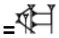: سەر؛ سیما .

[acquire, get; to marry tuku [to = چنگکوتن؛ مارەکردن

ئاوازی "ساگتوکو" (saĝtuku) لە ئاوازی "سەرتەک"ی کوردییەوە نزیکە و وێنەیە بۆ مانای شەوق و شکۆی ئاسمان. تەک لە کوردێدا مانایە بۆ تاق و چاوی مرۆڤیش ئاسمان وەک تاقێکی شەوقدار لە ڕۆژ و شەودا

دەبینێت.

sed [COLD][سارد؛ سەرد؛ سار]

sed [COLD] (89x: Old Babylonian) wr. sed4; sed; sed6; še12; še18; še11; še15; še5; šed5 "(to be) cold; to cool; winter" Akk. kāṣû; kuṣu; kuṣṣu

[1]		sed4 (še17, šed10)
[2]		sed (še4, šed7)
[3]		sed6 (šed12)
[4]		še12
[5]		še18
[6]		še11
[7]	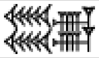	še15
[8]		še5
[9]		šed5
+	-0 (69x/78%); -de3 (14x/16%); -da (6x/7%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				34			
[2]				24			
[3]			3	8			
[4]			10				
[5]				1			

(to be) cold (88x/99%)(بێ) سارد

2. to cool (1x/1%)فێنک؛ ساردی مام ناوەندی

3. winterجستان؛ زۆسان؛ زڤستان؛ زمسان؛ زسان؛ زستان

Akk. kāṣû; kuṣu "coldnessساردی "; kuṣṣu "coldness, winter".

See ETCSL: sed4=to be cold.

si [DRUNK] [سەرخۆش؛ سەرمەست؛ ٢) مەست، مەس؛ سەرگەرم (١]

si [DRUNK] wr. si3 "(to be) drunk" Akk. šakāru

[1]	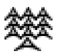	si3

1. (to be) drunk(بێ) سەرخۆش

Akk. šakāru "to be(come) drunk".سەرخۆش بێ

si [HORN] [(شاخ (بزن) بەران، گا..هتد]

si [HORN] (262x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, Middle Babylonian, unknown) wr. si "horn; finger; fret" Akk. qarnu; ubānu

[1]		si
+	-0 (262x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]		9	138	107	1		1

1. horn (262x/100%)(ئاژەڵ) شاخ
2. fingerپەنجە ؛ ئەنگوست
3. fret تەلی سەر عود و گیتار کە بە نینۆکی پەنجە یاری پێدەکرێت

Akk. qarnu "horn"; ubānu "finger(ئەنگوست) پەنجەی دەست , toe(قامک) پەنجەی پێ ".
[1990] T. Krispijn, Akkadica 70 4-5.
[1980] J. Klein, Studies E.Y. Kutscher XXVI-XXVIII.
[1964] M. Civil, Studies Oppenheim 77.
See ETCSL: si=horn.

تێبینی: ئاوازی "قارنو(qarnu) "ی ئەکەدی و "قامک"ی کوردی یەک مانا دەگەیەنن و بە برگەی "قا" دەستپێدەکەن. برگەی "قا" لە کوردیدا مانایە بۆ دەم، کات (ئەو قا تۆ هاتبووی، من لە ماڵ نەبووم .(هەروەها "قا "وێنە و مانایە بۆ هەنگاونان؛ لەم ڕوانگەیەوە وشەی" قاچ "لە وشەی" قا "وەرگیراوە، نەک لە وشە ئەکەدییەکەوە کە سەرچاوەی وشەی "قدم"ی عارەبییە .جگە لەوە ڕەسەنی دوو بڕگەی دەنگی کە مانا بە وشە دەدات، لە زوانی سۆمەری و کوردیدا وەک بەردەوامی ڕابردووی زوانەکان دەبینرێت. بۆ نموونە دەنگی" ق "و "ک" لە کوردیدا جێگۆڕکێ دەکەن. بڕگەی "قا" و "کا" مانای هەنگاوی" گیاندار" و هەڵکردنی "با" دەگەیەنن .

si [REMEMBER][(١) بەسەرکردنەو؛ (٢) بیرکەوتنەوە؛ (٣) لەبیربوون: (٤) لەبەرچاو بوون (چاکە)]
si [REMEMBER] wr. si "to remember" Akk. hasāsu

[1]		si

1. to remember

Akk. hasāsu "to be consciousبی هۆشمەند ; remember".

تێبینی: کاتێک ماناکانی بیرەوەری) وەک سەرخۆش"کەر ("یان بەسەرکردنەوە) وەک دڵخۆشکەر (بە مانا و ئاوازی "هاسەسو"ی ئەکەدی و "هۆشمەندی" کوردی وەردەگرین و بە ئاواز و مانای "سی(si) "ی سۆمەری بەراوردیان دەکەین، لێرەشدا هاوکات ئەگەری گۆڕانی دەنگی "سی "بۆ" شی "یان پێچەوانەکەی لە کوردییدا لەبیرنەکەین، ئەوسا بەو دەرئەنجامە دەگەین، کە "سی"ی سۆمەری و" شی"ی کوردی لە یەک نزیکن، هەروەها وشەکانی "شییان "و" شیاو"ی کوردی هەر لەو مانایەوە وەرگیراون. ئێمە لە وشەی" شاخ/چیا" یان "شاخ"ی ئاژەڵدا سەرخۆشی و دڵخۆشی وەک شیاوی تاجی "شا"ی سروشتی دەبینین. کەواتە" سی "سۆمەری و "شا"ی کوردی مانایان لە وێنەی پۆپەی شاخ یان" سەر"ی شەپۆلەوە وەرگرتووە، ئەو مانایەش لە وشەی شاوەتدا، کە گەیشتنی نێر و مێیە بە شاوەت، بەرجەستە بووە. نێر و مێ لە کرداری خۆشەویستیکردندا تاوی یەکتر دەدەن تا بە شای) پۆپەی (مەبەستیان بگەن، کە شێیە (ئاوهاتنەوەیە) .وشەی "شا" لە کوردیدا مانایە بۆ "شیاو"تر و بە مانای دڵخۆشیش دێت، وشەی "شی" مانایە بۆ شوو و "شێ"ش مانایە بۆ تەڕی، ئەو مانایانەش لە کوردیدا هێمایی و بیرکارییانە ڕەخساون و ڕەسەنی ماناکەی بەیانی دێرین بیرۆکەی" شی " دەکات، کە چۆن زمان لە رابردووی مانایداهێناوە و چۆن داپیر و باپیرەکان پاراستووە، جێگە پرسیارە؟.

si sa [STRAIGHTEN][ڕاست؛ نەنوشتاوە]
si sa [STRAIGHTEN] (410x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, Middle Babylonian) wr. si sa_2; si si-sa_2 "to make straight; to make vertical" Akk. ešēru; šutēšuru
(si[horn] + sa[equal])(شاخ + هاوتا)

[1]		si sa_2
[2]	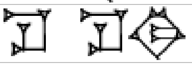	si si-sa_2
+	-0 (410x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				10			

[2]				2			

1. to make straight (10x/2%) ڕاستکردنەوە
2. to make vertical ئەستوونی دروستکردن
Akk. ešēru "to be/go well باش بێ; be straight ڕاست بێ "; šutēšuru "(kept) in order (پارێزراو)شیاو".
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 85.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 19-20.
See ETCSL: si-sa$_2$=to make straight.

تێبینی: ئەگەر سروشتییانە بیر لە نزیکی دەنگی "س "بۆ" ش "بکەینەوە، ئەوجا ئاوازی "سیسا(si sa)" ی" سۆمەری بۆ "شیشا" کوردی وەربگۆڕین، ئەوسا هاوتا بە وشەی شووشە()بەردەوامیی سروشتی مانادان بە وێنەی ڕاستی و نەنوشتاوە دەبینین.

sig [BURN][(١) سووتاندن (شەوتاندن). (٢) سورکردنەوە. ٣ ئاگرتێبەردان]
sig [BURN] (17x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. sig3 "to burn (of digestion)" Akk.

[1]	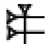				sig$_3$		
+	-0 (12x/71%); -ga (3x/18%); -ge (2x/12%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	14			

1. to burn (of digestion) (17x/100%)(هەزم) سووتاندن
Akk. ṣarāpu "to burn, fireئاگر ؛سووتاندن ; dye (red) (سوور) ڕەنگگرتن یان خومکردن".

sig [CLEAR] [ساف؛ ڕوون]
sig [CLEAR] (8x: Old Babylonian) wr. si-ig "to be clear"

[1]					si-ig		
+	-0 (6x/75%); -ga (2x/25%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. to be clear (8x/100%) ساف بێ
See ETCSL: si-ig=to be clear.

sig [EQUAL] [هاوسەنگ ؛ هاوتا؛ هاوکێش]
sig [EQUAL] wr. sig$_{10}$ "to equal" Akk. mašālu

[1]	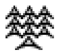	sig$_{10}$

1. to equalهاوسەنگ
Akk. mašālu "to equal".
[2004] N. Veldhuis, Nanše 137.

sig [WEAK] [سیخن؛ سیس؛ لاواز]
sig [WEAK] (343x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, 1st millennium) wr. sig "(to be) weak; (to be) low; (to be) thin; (to be) narrow" Akk. enšu; qatnu

[1]					sig		
+	-0 (282x/82%); -ga (56x/16%); -ge (5x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		109	75	132		1	

1. (to be) weak (342x/100%)سیس
2. (to be) low (1x/0%)(بێ) نزم ؛(بێ) سەرکز

3. (to be) thin (بێ) تەنک
4. (to be) narrow (بێ) تەسک یان تەنگ
Akk. enšu "weak"; qatnu "thin".
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 87.
See ETCSL: sig=to be low.

sikil [PURE] [١) سادە؛ ٢) بێخەوش؛ ٣) پاک؛ ٤) پاڵاوتە؛ ٥) ڕووت]
sikil [PURE] (457x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. sikil "(to be) pure" Akk. ebbu; ellu

[1]		sikil
+	-0 (341x/75%); -la (112x/25%); -la2 (2x/0%); -le (2x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	205	241			1

1. (to be) pure (457x/100%) ساکار؛ سادە
Akk. ebbu "bright ڕووناک; pure; cleanڕوون"; ellu "(ritually) pure پاکی (نەریتی)".
See ETCSL: sikil=to be pure.

sikil [STONE] [سەنگ؛ بەرد]
sikil [STONE] (1x: Old Babylonian) wr. na$_4$sikil "a stone" Akk. sikillu

[1]		na$_4$sikil
+	-la (1x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. a stone (1x/100%)سەنگ
Akk. sikillu.

sikildua [INSULTING] [سووکی؛ سووک کردن]
sikildua [INSULTING] (1x: Old Babylonian) wr. sikil-du$_3$-a "insulting"

[1]		sikil-du$_3$-a
+	-0 (1x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. insulting (1x/100%) سووکی(قسەی سووک)؛ سووککردن

sil [SPLIT] [بردن؛ قلیشان؛ هەڵتلیشانشەق]
sil [SPLIT] (119x: Ur III, Old Babylonian) wr. si-il; zil; silx(|EZEN×LAL2|); sil$_5$ "(to be) remote; to split apart; to split, slit" Akk. nesû; šalātu

[1]		si-il
[2]		zil
[3]	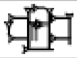	silx(|EZEN×LAL2|)
[4]	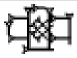	sil$_5$
+	-0 (44x/37%); -la (39x/33%); -le (28x/24%); -la$_2$ (8x/7%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			33	52			

[2]				8			

1. (to be) remote (119x/100%) دووره دەست؛ دوور
2. to split apart پارچە پارچە کردن
3. to splitشەق پێ بردن , slit ١) قڵیش (٢) هەڵدڕین؛
Akk. nesû "to be distantجیا بێ "; šalātu "to cut (into) (بۆ) بەش کری?".
See ETCSL: si-il=to split apart; zil=to strip.
تێبینی :هەڵبەتە ئاواز و مانای " سیل(sil) "ی سۆمەری بۆ ئاواز و مانای "شالاتو(šalātu) "ی ئەکەدی گۆڕراوە و لە ئاواز و مانای "شڕ"ی کوردیشدا نزیکی ئەو وێنە هێمایی و بیرکارییە دەبینرێت .

sila [STREET][سەر جادە؛ جادە؛ شەقام]
sila [STREET] (238x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, Middle Babylonian) wr. sila; $sila_3$ "street" Akk. sūqu

[1]					sila		
[2]					$sila_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	141	91	1		
[2]				1			

1. street (238x/100%)شەقام
Akk. sūqu "street".
[1992] M. Sigrist, Drehem 112-113.
See ETCSL: sila=street.
تێبینی: کاتێک ئاوازەکانی "سیلا(sila) "ی سۆمەری و " سووقو(sūqu) "ی ئەکەدی و "شەقبردن"ی کوردی وەک کرداری سیلاو) شەقکردنی لافاو (لە ئەرزدا بە وێنە و ئاوازی شەقام بەراوردی دەکەین، تێدەگەین، کە ئاوازی شەقام مانای لە سیلاو و سیلە (گۆشەنیگای چاو) وەرگرتووە .کەواتە زوانی دێرینی مێزۆپۆتامیی سەرچاوەی مانا کردگاریەکەیان بووە، نەک ئەو سەردەمانە کە کورد سەربەخۆیی خاکەکەی و بەهای سروشتی کولتورەکەی لەدەستداوە.

sila [UNIT][پێوانە (وەک سەبەتە)]
sila [UNIT] (43496x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. sila3 "a unit of capacity; a vessel" Akk. mīšertu; qû

[1]					Sila		
+	-0 (43494x/100%); - (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1501	41831	155			2

1. a unit of capacity (43496x/100%) پێوانەی قەوارە
2. a vessel سەوە؛ سەڵ؛ سەبەت؛ سەفی؛ سەوەتە؛ (دەفری لە تووڵ تەنراو) سەبەتە
Akk. mīšertu "standard q^u-measure, vessel (holding 1 sila)"; qû "a capacity measure پێوانەی جێ گرتن, as measuring vesselسەبەتەی پێوانە ".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 46.
[2001] G. Visicato and A. Westenholz, Fara Tablets 90.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 32 n4.
[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 28-30.
[1987-90] M.A. Powell, RlA 7 495; 497.
See ETCSL: sila3=capacity measure (container).پێوانەی قەوارە (سەبەتە)
تێبینی: ئاوازی "سیلا(sila) "ی سۆمەری و "سەوە؛ سەوەتە؛ سەفی؛ سەڵ؛ سەبەتە"ی کوردی نزیکن لە یەک.

سەبەتە تا ئەم سەردەمانە لە لایەن جوتیارەوە بۆ پێوانەی گەنم و جۆ و شتی تر بەکاربراوە. بەکاربردنەکە لە نەریتی دێرینی ناوچەکەوە ماوەتەوە.

siladag̃al [SQUARE][چوارگۆشە؛ چوار شەقام]

siladag̃al [SQUARE] (2x: ED IIIb) wr. sila-dag̃al "(public) square" Akk. rebītu

[1]	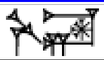				sila-dag̃al (sila-dagal)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2					

1. (public) square (2x/100%) چۆرگۆشە (گۆرەپانی ناوشار)

Akk. rebītu "square, piazza مەیدانی گشتی (ناوشار)".

تێبینی sila [STREET] = شەقام: = dag̃al [WIDE = بڵاو. (مەیدان).

silag̃ [KNEAD] [شێلان (هەویر، قوڕ، لەش)]

silag̃ [KNEAD] (5x: Old Babylonian) wr. silag̃ "to knead"

[1]	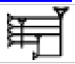				silag̃		
+	-0 (2x/40%); -g̃e26 (2x/40%); -g̃a2 (1x/20%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. to knead (5x/100%) شێلان

See ETCSL: silag̃=to knead.

silim [HEALTHY] [سلیم: بێ ئازار، هێدی و هێمن؛ ٢) تەندروست؛ لەش ساغ (١]

silim [HEALTHY] (228x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. silim "(to be) healthy; completeness; well- being" Akk. šalāmu; šulmu

[1]					silim		
+	-ma (114x/50%); -0 (111x/49%); -me (3x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		29	18	174			3

1. (to be) healthy (228x/100%)

2. completeness تەواوی؛ کۆتایی هاتوو

3. well-being ئاسۆودەیی

Akk. šalāmu "to be(come) healthy, intact"; šulmu "completeness".

See ETCSL: silim=to be healthy.

تێبینی: ئاواز" سلم(silim) "ی سۆمەری و "سەلیم"ی کوردی یەک مانا دەگەیەنن و وێنەن بۆ ئەو مانایانە، کە لە سەرەوە نووسراون. ئاوازی " شەلەمو (šalāmu) "یان" شەولمو(šulmu) "ی ئەکەدی لە وشە سۆمەرییەکەوە وەرگیراوە و لە ناوی "ئورشلیم"دا) وەک ئور (ئاوایی) + شلیم (سلم)) دەزرنگێتەوە، وێنە و مانای "ئاوایی "سەرچاوەیەتی، کە وەک جێگەی بە مانای ژیان دانراوە. کەواتە ئاواز و وێنەی ئاوایی هاوتایە بە ئارامی) ئاسایشی (ژیان، کە نیشتەجێکانی چاخی بەردین بیرۆکەکەیان بە دەم کار و بیرەوە داهێناوە. نیشتەجێ دێرینەکان ئەوەی ڕاوکەر و کۆکەرەوەکان بوون، پاشان ئەوان نیشتەجێبوون) ئاوایی(یان لە میزۆپۆتامیا باکور (کوردستانی باکور) داهێنا و ئەوجا کوتایی دونیا ئاویی و بەستەڵەکی بوو .بوونی دونیای ئاویی وای لە ئەوان دەکرد، کە ئاو و ئاویی بە بنەمای شیوە ژیانیان دابنێن .ئاخر ئێمە دەزانین، کە سۆمەری و کورد خۆیان بە ئەوەی ئاو) تۆو (دادەنا و ئەوەش ئەم مانایە هەیە، کە ماناکەی لە هەستی و هوش یان هوشیاری دێرین کۆییانەوە، پێش ئاوەدانیەوە مانای ئاوی و ئاو لە ئاوابوونەکەی کە ناوکە هەبوویێت .هەروەها لە کوردیدا وشەی ئاوایی کە نێوەندی نیشتەجێیە، مانای لە بیرۆکەی ئاوەوە وەک بنەمای ژیان وەرگرتووە و ماناشە بۆ خێزان پێکهێنان لە کوردیدا، کە ئاوەدانی نەوەییە) نەوە ـ ناوکە.(

جگە لەوە مانای شلیم (ئارام)ی ئەکەدی گۆڕراوە بۆ "سلم" و "ئیسلام"ی عارەبی. ئیسلامەکان ناوی "ئورشلیم"یان بۆ "قودس" گۆڕیوە. قودس مانای لە پیرۆزیی نەریتی لەوەوبەرییەوە وەرگرتووە، کەواتە جێگەیە بە سەرچاوەی ئارام (سلم) دانراوە. ئیسلامیش لەو مانایەوە وەرگیراوە.

simuš] BRILLIANCE[(۱)شەوق؛ ڕۆشنای؛ تریفە؛ ۲) شەوقدانەوە؛ درەوشانەوە]
simuš [BRILLIANCE] (20x: Old Babylonian) wr. si-muš$_3$; si-muš$_2$ "brilliance, radiance" Akk. šarūru

[1]		si-muš$_3$
[2]		si-muš$_2$
+	-0 (20x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				10			
[2]				3			

1. brilliance, radiance (20x/100%)شەوقدانەوە؛ درەوشانەوە
Akk. šarūru "brilliance, ray ۱) تیشک؛ ۲) وێنەی تیشک؛ ۳) تڕووسکە".
See ETCSL: si=brilliance; si-muš3=brilliance
تێبینی: دیارە ئاوازی "شاروەرو(šarūru) "ی ئەکەدی گونجێنراوە یان بەردەوامیی ئاوازی "سیموش(simuš) "ی سۆمەرییە و لە ئاوازی "شرارە"ی عارەبی و "شەقی" کوردییەوە نزیکە.

sipad [SHEPHERD][سیپان؛ شوان]
sipad [SHEPHERD] (2463x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. sipad; su$_8$-ba; lu$_2$sipad; šuba "shepherd; herder" Akk. rē'û

[1]	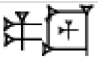	sipad (sipa)
[2]		su$_8$-ba (ES)
[3]		lu$_2$sipad
[4]		šuba
+	-0 (2375x/96%); -de3 (51x/2%); -da (35x/1%); -dam (2x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		575	1452	388			
[2]				25			
[3]				13			
[4]			2				

1. shepherd (2461x/100%) شوان
2. herder (2x/0%)شوان؛ گاوان
Akk. rē'û.
[2003] S. Garfinkle, ZA 93 164 n11.
[1992] M. Sigrist, Drehem 35-42.
[1982] T. Maeda, ASJ 4 79.
See ETCSL: sipad=shepherd.
تێبینی: ئاوازی "سیپاد(sipad) "ی سۆمەری و "سیپان" و "سەپانی" کوردی لە یەک مانا نزیکن .

sisa [WIND][سۆسە؛ سووسە ـ بای نەرم ـ؛ سروە؛ شنانەوەی هەوا؛ هەڵکردن؛ هەناسە]
sisa [WIND] (1x: Old Babylonian) wr. tumusi-sa$_2$ "north wind"

[1]	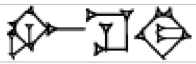	tumusi-sa_2
+	-0 (1x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. north wind (1x/100%)بای سەروو
See ETCSL: si-sa_2=north wind.
تێبینی: ئاوازی "سیسا(sisa) "ی سۆمەری و "سۆسە؛ سووسە"ی کوردی زۆر لە یەک نزیکن .ئاوازی سۆسە مانایە بۆ سروە، شنە؛ شنەبا.

sisig [BREEZE][سۆسە؛ سووسە؛ سروە؛ شنە؛ کزەبا؛ شنەبا؛ سۆزە]
sisig [BREEZE] (14x: Old Babylonian, unknown) wr. sig-sig; tumusi-si-ig; si-si-ga; sig_3-sig_3 "ghost?; storm; breeze, wind" Akk. mehû; zīqīqu?; šāru

[1]		sig-sig
[2]	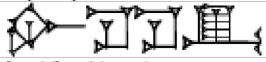	tumusi-si-ig
[3]		si-si-ga
[4]		sig_3-sig_3

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			3	1			
[2]				1			
[3]			1				

1. ghost? (14x/100%) ١) سووسەکردن؟ ٣) خێو؛ ٢) ڕۆح؛ گیان،
2. storm بای بە هێز
3. breeze شنە, wind شنەبا

sissi [GREEN] [سەوزە]
sissi [GREEN] (160x: Ur III, Old Babylonian) wr. si1$_2$-si1$_2$; sissix(GI) "(to be) green-yellow, pale" Akk. arqu; arāqu

[1]	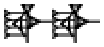	si1$_2$-si1$_2$ (sig_7-sig_7)
[2]		sissix(GI) (sig_{17})

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				18			6
[2]		3	1				

1. (to be) green-yellow, pale (160x/100%) سەوز ـ زەرد (بێ)، کاڵ
Akk. arqu "yellow, green; greeneryسەوزایی "; arāqu "to be(come) green-yellow; pale".
[1997] N. Veldhuis, EEN 123-125.
[1995] P. Steinkeller, BSA 8 56.
[1994] M. Powell, Drinking in Ancient Societies 104-105.
[1987] M. Civil, Ebla 1975-1985 155 n32.
[1983] M. Civil, OA 22 4-5.
[1972] H. Waetzoldt, UNT 50-52.
See ETCSL: sig7=to be green.

si'una [ZENITH] [١) ئەستێرەناسیسەری ئاسمان (تەوقەسەری ٢) لوتکە؛ تاڤ؛ سەر)]

si'una [ZENITH] wr. si-un$_3$-na "zenith"

[1]		si-un$_3$-na

1. zenithسەرسەری

تێبینی = si [HORN] شاخ: (گیانلبەر) =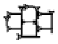 un$_3$[HIGH] بەرزی .

na [MAN] = مرۆڤ.

کاتێک مانای "سەرىسەر" یان "تەوقە سەر" وەک مانای مێخەکە وەردەگرین و لە مانای بەشی مێخەکە ورد دەبینەوە، دەبینین، کە زوانی سۆمەری و کوردی مانایان لە هەمان ڕوانگەی سروشتەوە وەرگرتووە، واتا بەردەوامییان بەو بنەما زوانییەی نووسینی هێما و بیرکاری داوە، کە مێزۆپۆتامییەکانی چاخی بەردین دایانهێناوە.

su [RED][(١) سوور؛ سۆر؛ ئاڵ ٢) ڕەنگی سوور]

su [RED] (184x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. su4; sa$_5$; šu$_4$ "(to be) red, brown" Akk. pelû; sāmu

[1]		su$_4$ (si$_4$)
[2]		sa$_5$
[3]		šu$_4$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		33	77	48			8
[2]				1			

1. (to be) red, brown (184x/100%)سوور (بێ)، قاوەیی

Akk. pelû "to be red"; sāmu "red, brown".

[1997] N. Veldhuis, EEN 123-125.

[1972] H. Waetzoldt, UNT 50-52.

See ETCSL: su4=to be red.

()sub [RUB] [سوان؛ سووان؛ لێ سووان؛ لێ خشان]

sub [RUB] (126x: Ur III, Old Babylonian) wr. su-ub; sub; sub$_6$ "to suck; to rub" Akk. naşābu.

[1]		su-ub
[2]	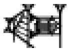	sub
[3]		sub$_6$
+	-0 (74x/59%); -ba (33x/26%); -be2 (15x/12%); -bu (4x/3%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			27	71			
[2]		8	1	2			
[3]		4	4	2			

1. to suck (126x/100%) ١) مەمک مژین ٢) مژین؛

2. to rubسوان

Akk. naşābu "to suck".

[2001] M. Geller, ZA 91 236.

See ETCSL: su-ub=to rub; sub-sub=to suck.

sug [MARSH] [زۆنگاو؛ زەلکاو؛ زۆنگ]

[sug [MARSH]](#) (31x: Old Babylonian) wr. sug "reed-bed, marsh" Akk. appāru; şuşû
See [sug gu[devastated]](#).

[1]	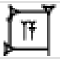				sug		
+	-0 (27x/87%); -ga (4x/13%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				30			

1. reed-bed زەلان؛ قامیشەڵان, marsh (31x/100%)
Akk. appāru "marsh"; şuşû "reed-thicket"."زەبەنگ؛ زەبەند؛ قامیشڵان؛ بێشە"
See ETCSL: sug=marsh
تێبینی: لەنێو وێنەی مێخی( ) دا وێنەی مێخی ( ) کە "ئاو"ـە، دەبینرێت. لە ئاوازی "زەلکاو، زۆنگاو"دا دەنگی ئاو دەبیسترێت. هەروەها ئاوازی "مارش(marsh) "ی ئەکەدی لە ئاوازی "موو(mû) "ی ئەکەدییەوە وەرگیراوە و زوانی عارەبیش ئاوازی "مائ"ی لێ وەرگرتووە.

sugin [ROT]پیس (٣ گەنین؛ ٢ (رزین؛ ١)] وبۆگەن بوون]
[sugin [ROT]](#) (3x: Old Babylonian) wr. ĝešsugin "rot; decayed matter" Akk. sumkīnu; nutāpu

[1]					ĝešsugin (gešsugin)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			

1. rot (3x/100%)ڕزین؛ ؛ ڕزان؛ پووکانەوە
2. decayed matterشتی گەنیو؛ شتی داڕزاو؛ شتی بۆگەن کردوو
Akk. sumkīnu "rot, decayed matter"; nutāpu "old woodداری پوواو ".
[1997] N. Veldhuis, EEN 185-186.

sugu [REDNESS] [سووری؛ سوویێتی؛ سوورایی]
[sugu [REDNESS]](#) (2x: Old Babylonian) wr. su-gu$_7$ "redness, reddening" Akk. rišûtu

[1]					su-gu$_7$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. redness سووری, reddening سوورکردن (2x/100%)
Akk. rišûtu "redness, reddening ".
See ETCSL: su-gu7=skin disease.(نەخۆشی پێست (وەک سورهەڵگەڕان یا شینبوونەوە
تێبینی= su [to submerge ; to sink] :بەئاو داپۆشین؛ ڕووچوون.
gu [SQUARE] = چوارگۆشەی، خانە
کاتێک ئاوازی "گو" (gu)ی سۆمەری وەک ماناکانی سەرەوە وەردەگرین و بە ئاوازی گۆن (خوێن، هوون)ی کوردی کە بەراوردی دەکەین، هاوکات دەزانین، کە خوێن لە خوێن (خوێکان) و ئاو پێکهاتووە و ڕەنگەکەی سوورە، ئیدی دەتوانین بڵێین، کە وشە سۆمەرییەکەوە و کوردییەکە بەردەوامیی ڕابردووی یەک زوانن.

suh [CONFUSE]تێک (٢ .سەر لێ شێوان (١)] شێواندن؛ وپێکدان]
[suh [CONFUSE]](#) (64x: Old Babylonian) wr. suh$_3$ "to confuse; confusion" Akk. ešītu

[1]	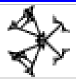				suh$_3$		
+	-0 (61x/95%); -ha (3x/5%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				39			

1. to confuse (64x/100%)سەرشێت کردن؛ چەواشەکردن
2. confusionشێوانسەرلێ
Akk. ešītu "confusion".
See ETCSL: suh3=to blur.شێواندن؛ لێڵ کردن

suhsah [SOUND] [ئاواز؛ دەنگ]
suhsah [SOUND] wr. suh₃-sah₄ "a sound (onomatopoeic)"

[1]	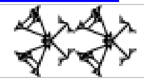	suh₃-sah₄

1. a sound (onomatopoeic) (وەک شڵپەشڵپ) پێکهێنانی وشەیەک
تێبینی :کاتێک ئاوازی "سوهساه (suhsah) "و "شڵپەشڵپ "بە یەک بەراورد دەکەین و بیر لە جێگۆڕکێی دەنگی "س "بۆ" ش "یان پێچەوانەوەکەی دەکەینەوە، هەست بە نزیکی هێمایی دەکەین، کە چۆن دوو دەنگی ئاوی یەک لە دوای یەک لە کوردی و سۆمەریدا مانایان لە وێنەی سروشتەوە وەرگرتووە. کاتێک مێخی ( ) بە تەنیا وەردەگرین و بە سەرشێت وەک وێنەی "شێواو"ی بەرز و نزمی ئاو بەراوردی دەکەین، ڕەگی وێنەیی وشە کوردییەکە و بەردەوامی ئاوازەکە دەبینین، کە چۆن سەرچاوەی ماناکەی بووە، ئەوەش بۆ ڕاڤە سیستەمییەکە دەگەڕێتەوە، کە مێژوونووسەکان بە نووسینی هێمای و بیرکاری ناویان بردووە.

suhub [TREAD][بەسەردا ڕۆیشتن؛ پێدا ڕۆیشتن؛ پلیشاندنەوە]
suhub [TREAD] wr. suhub "to tread; rim of a wheel" Akk. kabāsu; šuhuppu

[1]	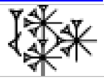	suhub

1. to tread
2. rim of a wheelلێوار (قەراخ)ی چەرخ (ڕەورە؛ پێچکە) یا سووکان
Akk. kabāsu "to tread, trample"; šuhuppu "rimلیواری خڕاو خڕ , tire تایە ".
تێبینی: وێنەی مێخی ( ) لە چوار مێخ پێکهاتووە و یەک ناوەندی بازنەیی بە یەکەوەی بەستوونەتەوە. بازنە هێمایە بۆ سووڕانەوە. ڕاڤەکردنی سۆمەرناسەکانیش بۆ مانای مێخەکە، وەک" بەسەردا ڕۆیشتن، پێدا ڕۆیشتن، "پلیشاندنەوە، لێواری خڕاو خڕ، تایە"، هێمایە بۆ سووڕاندنەوە. بە واتایەکی دی سووڕانەوەی ڕەوڕە و "سوهوب (suhub) "بە بڕگەی "سو" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

sukkal [SECRETARY][شالیار (وەزیر)؛ سکرتێری فەرمانگە]
sukkal [SECRETARY] (3469x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. sukkal "secretary, civil servant" Akk. sukkallu

[1]					sukkal		
+	-0 (3466x/100%); -le (3x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		123	3196	146			

1. secretary, civil servantکاربەدەستی میری، فەرمانبەری میری (3469x/100%)
Akk. sukkallu "a court official کاربەدەستی دادگا; ministerشالیار ".
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 32; 63-64 n18.
See ETCSL: sukkal=minister.
تێبینی: بەراوردکردنی ئاواز و مانای "سوککال(sukkal) "ی سۆمەری بە ئاواز و مانای "سەرکار"ی کوردی دەرفەتمان دەداتێ لە بیرۆکەی ڕێکخستنی کۆمەڵگای دێرینی سۆمەری و کوردی یان مێزۆپۆتامیای دێرین تێبگەین، کە لە واتاکاندا تۆماریان کردووە. بۆ نموونە سەرکاری کوردی هێمایی و بیرکارییانە وەک کار و بیری موغ یان وەک سەر + کار ڕەخساوە. سەر لە گیاندا ڕۆڵی هاوسەنگی نێوان ئۆرگانەکانی گیان و پەیوەندی دەرەوەی گیان بە کۆمەڵەوە ڕادەگرێت .لەم ڕوانگەیەوە وشە و بیرۆکە کوردییەکە گەردووینانە ڕەخساون و

مانایان لە سروشتەوە وەرگرتووە. کەواتە مانای سوککال، کە بەرانبەرە بە "سەرکار، کاربەدەست، شالیار"، هاوشێوەی مانا کوردییەکەی و بەردەوامیی دەربڕینی" زوان "eme/دووفاقییە، کە مانای بە وشە و بیرۆکەکەی داوە.

sukkalgal [OFFICIAL][تایبەتە بە پلەوپایەو ئەرک (وەک کاربەدەست، میرکاری)]
sukkalgal [OFFICIAL] (3x: Ebla, Ur III) wr. sukkalgalx(|GAL.LUH|) "an official"

[1]	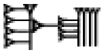				sukkalgalx(|GAL.LUH|)		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. an official (3x/100%)

sukkalmah [OFFICIAL] [تایبەتە بە پلەوپایەو ئەرک (وەک کاربەدەست، میرکاری)]
sukkalmah [OFFICIAL] (14x: ED IIIb, Lagash II, Old Babylonian) wr. sukal-mah "an official" Akk. sukkalmahu

[1]					sukal-mah		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	1	12			

1. an official (14x/100%)
Akk. sukkalmahu "chief minister"."سەروکی وەزیران (شالیاران)"
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 188-190.
See ETCSL: sukkal-mah=chief minister.

sullim [TIP] [سەرەوخوارکردن]
sullim [TIP] wr. sullim "rubbish tip" Akk. baliltu

[1]		sullim

1. rubbish tip سەرکۆزەر؛ سەرەنۆیلکە
Akk. baliltu "rubbish tip or waste land?".سەرەنۆیلکە یان ناوچەی زبڵ؟

sumur [ROOF] [سەربان]
sumur [ROOF] (1x: ED IIIa) wr. sumur; $sumur_2$; $sumur_3$ "roof" Akk. şululu

[1]	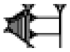				sumur		
[2]	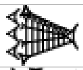				$sumur_2$		
[3]	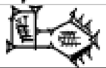				$sumur_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

1. roof (1x/100%)سەربان
Akk. şululu "roof".
[2004] N. Veldhuis, Nanše 147.
[1967] M. Civil, RA 61 63-66.

sun [HUMBLE] [هەوا؛ خاکیسانا؛ ئاسان؛ ساکار؛ سەرکز؛ ملکەچ؛ بێ]
sun [HUMBLE] (48x: Old Babylonian) wr. sun_5 "(to be) humble"

[1]		sun_5

+	-na (38x/79%); -0 (9x/19%); -ne (1x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				41			

1. (to be) humble (48x/100%)(بێ) سەرکز ؛(بێ) ساکار
See ETCSL: sun5=to be humble.

sur [FORM] [شێوە یا شێواز]
sur [FORM] (1x: Old Babylonian) wr. sur "to form" Akk. bašāmu

[1]		sur

1. to form (1x/100%)شێوە وەگرتن؛ پێکهاتن
Akk. bašāmu.

sur [LOCUS] [شوێن؛ جێ؛ جێگەی]
sur [LOCUS] (127x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. su_7 "threshing floor; abandonment" Akk. maškanu; nidûtu

[1]		su_7					
+	-0 (116x/91%); -ra (9x/7%); -re (2x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	109	17			

1. threshing floor (127x/100%)شوێنی کوتانی خەلەوخەرمان
2. abandonment بەجێهێڵران؛ بەجێهێشتن
Akk. maškanu "place of putting شوێنی دانراو; threshing floor; place"; nidûtu "abandonment; uncultivated state شوێنی نەکێڵراو ,waste landشوێنی بێ سوود ".
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 94.
[1989] P. Steinkeller, SDU 123 n370.
See ETCSL: sur12=threshing floor.

sur [SPIN] [سوور؛ خول؛ ٢)خەرەک ڕستن؛ هۆنینەوە؛ ٢) چنین؛ ٣) سووڕاندنەوە؛ خول پێدان(١]
sur [SPIN] (200x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. sur "to spin; to twist; to slither" Akk. ţawû; šalālu

[1]		sur					
+	-ra (105x/53%); -0 (94x/47%); -ru (1x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		60	136	2			

1. to spin (198x/99%) سووڕاندنەوە؛ خولاندنەوە
2. to twist (2x/1%)١) هۆنینەوە؛ بادان؛ لوول دان؛ ٢) تێهەڵکێشان؛ ٣) تێوەئاڵاندن؛ دەورەدان
3. to slither ١) خزان؛ خلیسکان؛ ٢) کشان وەک مار؛ ٣) هەڵخزاندن
Akk. ţawû "spin"; šalālu "to carry off بردنەوە , plunderتاڵانکردن ".

[1992] H. Waetzoldt, BSA 6 132; 141 n63.

تێبینی: ئاوازی "سور" (sur)ی سۆمەری و "سووڕ"ی کوردی لە یەک نزیکن، بۆیە ئێمە دەتوانین پەیوەند بە ئاواز و وێنەوە لە مانای مێخ و وشەکەدا گریمانە بکەین، کە لە وێنەی سووڕاندنەوەی تەشییەوە (وەک سادەترین ئامرازی بادانی خوری) وەگیراوە. وێنەی مێخەکە و مانا لە وشە کوردییەکەدا هێمان بۆ سووڕانەوە بە دەوری تەوەرەکەیدا، لە وێنەکەشدا گێومەتریی بیرکارییانە بەکاربراوە، بەو مانایەش مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردییەکە بەردەوامیی ئەو مانایەن، کە نووسینی هێمایی و بیرکاری بە سیستەم گەیاندووە. ئەو بنەما هێمایی و بیرکارییە لە سووڕانەوەی دوو شەپۆلی ناوەندی گڵێنە ئوبەیدییەکە (دەورانی ماسیەکان) و بەرزی و

نزمیی شەپۆلی ئاوی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە دەبینرێت، کە تەوەرەکەی وەک نوێبوونەوەی ئاوی و هەتاوی تێکهەڵکێشە، کە دووبارەبووانە مانای بە ژیانی گیاندار داوە و هاوشێوەی رایەڵەی چنین و تێروانینەکەی ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری رەخساوە. ئاو و هەتاو، وەک رایەڵەی چنینی سروشتی و گەردوونی سورە و بەردەوام نوێدەبنەوە.

(Ša - شا)

ša [BIRD][باڵندە؛ پەرندە؛ مەل؛ پەلەوەر؛ فرندە؛ سر؛ توار؛ تەواڵ]

ša [BIRD] wr. šamušen "a bird"

[1]		šamušen

1. a bird

تێبینی = ša [HEART] :دڵ = mušen [BIRD] .مەل.

مێخی () بە "موشین" (mušen) گۆکراوە. ئاوازی "موشین" لە برگەکانی "مو" و "شین" پێکهاتووە. ئاوازی "مو" و "مەل" بە دەنگی "م" دەستپێدەکەن. گیانی مەل بە پەڕ (مو) داپۆشراوە. هەروەها مێخی () مانای "دڵ" دەگەیەنێت. کاتێک ئاواز و وێنە و مانای مێخەکە بە ئاواز و وێنەی "شینەشاهو" (کە مەلە) و بە وێنەی گڵێنە ئوبەیدییەکە و مانای داستانی ئەفراندنییەوە دەبەستینەوە، ئەوسا لە مانای ژیان (دڵ) و مەل (بەرزی و نزمیی شەپۆل) و خوێن کە ژیانە تێدەگەین. شەپۆلی ئاو وزە و هێزی بوونە، کە کردگارییە، کاری دڵیش ژیانەوە (هیزە) و سەرچاوەی گەڕانی وزەیە لە گیاندا. ژیان وەکو بوونە ئاوی و هەتاوییەکە هاوتایە بەو کردگارییە کە کورد بە شینایی ئەرز ـ ئاسمان ناوی دەبات . دوور نییە واتای شینایی کە لە کوردیدا بۆ دەریا و شینی ئاسمان بەکاردەبرێت، لەو بۆچوونەوە نەمابێتەوە، ئەوەش هاوتایە بە وێنەی گڵێنە ئاوییەکەی ئوبەیدیەکان کە مێژووناسەکان بە خەڵکی سەرووی مێزۆپوتامیا خواروو ناویان دەبەن. هاوکات بوون لای سۆمەر بۆ بوونی خوداکان کە ئاوی سوێر و شیرینن و هەبوونیش بۆ دروستبوون لە هەبوونی گیانی ئەوان گەڕیندراوەتەوە، بەو مانایەش هەبوونی ژیان لە ئەرزدا کە شیناییە، بە بوونی شینایی ئاسمانەوە بەستراوە.

ša [CVVE][گەوهەری کرداری ناوی لەیەکدراوی]

ša [CVVE] (61x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. $ša_4$ "(compound verb verbal element)"

[1]					$ša_4$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		57			

1. (compound verb verbal element) (61x/100%)
See ETCSL: ša4=to make noise.(وەک شێرە نەڕەی شێرە) دەنگ دروستکردن

šag [HEART] [دڵ]
šag [HEART] (10808x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, uncertain, unknown) wr. šag4; ša; ša3-ab "inner body; heart; in, inside" Akk. libbu

[1]		šag4 (ša3)
[2]		ša
[3]		ša3-ab (ES)
+	-0 (10420x/96%); -ga (238x/2%); -ge (147x/1%); - (1x/0%); -ge8 (1x/0%); -ge4 (1x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		159	8966	1569			5
[2]		1	64	7			
[3]				18			

1. inner body (10808x/100%)ناوەوەی گیان/هەناو
2. heartدڵ
3. in لە؛ لەناو, insideناوەوە؛ ناو؛ ژووروەوە
Akk. libbu "inner body; heart".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 46.
See ETCSL: šag4=heart.

šag bala [PONDER] [هەڵسەنگاندن؛ تێبینین؛ بەوردی بیرلێکردنەوە]
šag bala [PONDER] wr. šag4 bala "to ponder" Akk. ?
(šag[heart] + bala[turn])((دڵ + بادان (خووولاندنەوە

[1]		šag4 bala (ša3 bal)

1. to ponderهەڵسەنگاندن

šag bala [PROCREATE] [(١) زاوزێکردن (٢) هێنانە بەر؛ هێنانە جیهانەوە]
šag bala [PROCREATE] (1016x: Ur III, Old Babylonian) wr. šag4 bala "to produce offspring" Akk. ?
(šag[heart] + bala[turn])) (دڵ + بادان (خووولاندنەوە)

[1]		šag4 bala (ša3 bal)
+	-0 (1016x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1011	1			

1. to produce offspringسکپڕکردن
[1989] P. Michalowski, Lamentation over Sumer and Ur 83.

تێبینی: ئەم مێخە 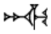 بەو مانایەن سەرەوە هاتووە و ماناکەی لەم دوو مێخەی خوارەوە دروستکراوە:

šag [inner body; heart; in, inside] = هەناو، دڵ، لەناو؛ ناوەوە

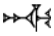 bal [to dig, excavate; to unload (a boat)] = هەڵکەندن، دەرهێنان بە هەڵکەندن؛ داگرتن (بەلەم)

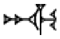 bala [TURN] = خولاندنەوە؛ بادان؛ هەڵگەڕانەوە؛ وەرگەڕندن؛ تێکدان؛ وەرگێران؛ پێچکرنەوە؛ گێرانەوە.

abzu ["(cosmic) underground water; a ritual water container in a temple] 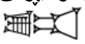 = ئاوی (گەردوونی)، ئاوی پیرۆز لە پەرستگا.

engur [(cosmic) underground waters] = ئاوی ژیرەوە (گەردوونی)

abšag [center of the sea] = ناوجەرگەی دەریا/زەریا.

ab [SEA] = دەریا/زەریا

ABGAR [WAVE?] = شەپۆل؟

gar [HEAP; to heap up] = گرد؛ گردکردنەوە

ئاواز و وێنەی مێخی () لە کوردیدا بە مانای شەپۆل دێت. شەپۆلی دەریا هاوشێوەی بەرز و نزمیی "گرد"ە، و ئاوازی "گار" (gar)ی سۆمەری بەرانبەر مانای گرد و گردکردنەوەیە. لێرەدا نزیکیی ئاواز و مانای مێخەکە و وشە کوردییەکە دەبینین.

بۆ نموونە چۆن لە وشە و بیرۆکەی "زوان/eme"دا مانای سروشتی و گەردوونیی زوان دەربڕراوە، واتا زوان وەک پلە گۆشتی ناو دەم و سەرچاوەی گفتوگۆ و لەیەکتێگەیشنی گیانداری، بە هەمان شێوەی وشەی "دڵ" (šag) هێمایی و بیرکارییە. لە وێنەی نووسینی مێخی ()دا / دڵدا دوو مێخ لەسەر یەک تەور لە ناوەوەن و چوار مێخیش دەوریان داوە، جگە لەوە "ناوەوە/هەناو" یان دڵ کە لە ناو گیاندایە، دوو لایەنە بە بەرزبوونەوە و نزمبوونەوە، یان گوشین و کرانەوە، کار دەکات، بەو مانایەش کاتێک بەراوردی ئاواز و وێنە و مانای "شاگ" بە ئاواز و مانا و وێنەی گوشار یان شەپۆل دەکەین، نزیکی لە وشە و مێخی "دڵ" (šag)دا دەبینرێت.

وشەی شەپۆل و گوشار نزیکن لە کرداری تاو و شیدە، کە لە مانای باران بە تاو وەک شەستە، شەس، هڕشت، شەماڵدا دەبینرێت. گەر شەپۆل (شیپە) بەگوێرەی وێنەی دەرەوەی وەربگرین، ئەوا لێرەدا هاوشێوەی بەرز و نزمیی گردە، گەر بەگوێرەی کرداری ناوەوەی کە تاوە وەریبگرین، ئەوا هاوشێوەی گوشین و کرانەوەیە. بۆیە گونجاوە ئاوازی "شاگ" (šag) بە هەڵگەڕاوەی ئاوازی "گوشار" یان پێچەوانەکەی دابنێین، گوشاری خوێنش کردگاری دڵە، کە کارە. جا چۆن وشەکە لە گوشارەوە یان گوشینەوە بۆ دڵ گۆڕراوە، ئەوە جێگەی پرسیارە.

هەروەها ئاوازی "بالا" (bala) مانایە بۆ بادان و هەڵکەندن کە بەرهەمی چنین و چاندنی لێ دەکەوێتەوە، بەو مانایەش ئاواز و مانای "بەرهەم"ی کوردی و "بالا" سۆمەری لە یەک نزیکن. لەگەڵ ئەو مانایانەشدا ئاوازی "شاگ بالا" (šag bala) مانایە بۆ ١) بەوردی بیرلێکردنەوە؛ ٢) منداڵ خستنەوە. ئەو دوو مانایە بۆ مێخە سۆمەریەکە نزیکن لە مانای کردگاری گیانی کوردی کە هەم بیرە (بیر لێکردنەوەی وردە) و هەم "نەوە" دەخاتەوە کە کردگارییە.

šag dar [HEARTBROKEN] [دڵ شکاو]

šag dar [HEARTBROKEN] (4x: Old Babylonian) wr. šag4 dar "(to be) heartbroken" Akk. libbu hepû

(šag[heart] + dar[split]) (دڵ + شەق پێ بردن)

[1]		šag4 dar (ša3 dar)
+	-0 (4x/100%).	

1. (to be) heartbroken شکاودڵ

Akk. libbu hepû "to be heartbroken".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 144-148.

تێبینی: ئاوازی "دار(dar) "ی سۆمەری کە بە مانای "شەق پێ بردن "هاتووە، هێمایە بۆ دڵ ـ شکاوی. لە کوردیدا واتای دڵ ـ تەنگی مانایە بۆ بەدینەکردنی ڕووناکی، بەو مانایەش ئاوازی "دار"ی سۆمەری و "تار"ی کوردی، کە تاریکییە، لە یەک وێنەوە نزیکن.

šag dug [CHEERFUL][دڵشاد؛ دڵخۆش؛ سەرگەرم]

šag dug [CHEERFUL] (41x: Old Babylonian) wr. šag$_4$ dug$_3$ "to be cheerful" Akk. ?

(šag[heart] + dug[good])(دڵ + باش)

[1]		šag$_4$ dug$_3$ (ša$_3$ dug$_3$)
+	-0 (31x/76%); -ga (6x/15%); -ge (4x/10%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			3	10			

1. to be cheerfulدڵشاد

تێبینی = dug [GOOD]: باش (با).

[split, split up; to cut open]dar 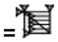 = شەقبردن، کردنەوە.

ئەگەر لە ئاوازەکانی "دار" (dar) و "دوگ" (dug)ی سۆمەری لە مانای لە دڵدا، هەروەها لە ئاوازی "شاگ" (šag) کە مانای هەردوو مێخەکەی سەرەوەی پێکهێناوە، پروانین، ئەوا دەتوانین گریمانەی فرێدانی "شاگ" بکەین، کە شابەری خوێن هانین و بردنە، لێرەشدا دەتوانین بڵێین، کە ئاوازی "دڵ"ی کوردی لە ئاوازی "دار و دوگ"ی سۆمەرییەوە یان مێزۆپۆتامیای دێرینەوە ماوەتەوە.

šag gur [FEEL WONDERFUL][شادمان، دڵخۆش، شاد]
šag gur [FEEL WONDERFUL] (8x: Old Babylonian) wr. šag$_4$ gur$_4$ "to feel wonderful" Akk. ?
(šag[heart] + gur[thick])(دڵ + ئەستوور یا قەوی)

[1]	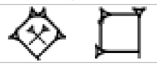	šag$_4$ gur$_4$ (šag$_3$ $^{()}$gur$_4$)
+	-0 (8x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to feel wonderfulدڵشاد
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 144-148.

تێبینی = šag [inner body; heart; in, inside] : هەناو، دڵ، لەناو؛ ناوەوە .

gur ["(to be) thick; (to be) big, to feel big] = قەوی (بێ)؛ گەورە (بێ)؛ هەست خۆش یان گەورە بێ.

šag huĝ] SOOTHE[دڵخۆشکەر؛ خۆشی؛ دڵنەوایی] [
šag huĝ [SOOTHE] (19x: Old Babylonian) wr. šag$_4$ huĝ "to soothe" Akk. nâhu ša libbi
(šag[heart] + huĝ[hire])(دڵ + کرێ یان بەکرێیگرتن)

[1]		šag$_4$ huĝ (ša$_3$ huĝ)
+	-0 (17x/89%); -ga (2x/11%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to sootheدڵخۆشکەر
Akk. nâhu ša libbi "to soothe".

šag hul [HAPPY] [شاد، دڵشاد]
šag hul [HAPPY] (189x: Lagash II, Old Babylonian) wr. šag$_4$ hul$_2$ "to be happy" Akk. hadû
(šag[heart] + hul[rejoice])(دڵ + دڵشادبوون)

[1]		šag$_4$ hul$_2$ (ša$_3$ hul$_2$)
+	-0 (182x/96%); -ga (7x/4%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			47	22			

1. to be happy دڵشاد بێ
Akk. hadû "to be joyfulدڵخۆش؛ شاد , rejoiceدڵخۆشبوون ".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 144-148

šag sur [HAVE DIARRHEA] [شووربوون]

šag sur [HAVE DIARRHEA] (9x: Old Babylonian, unknown) wr. šag$_4$ sur "to have diarrhea" Akk. şanāhu; şubburu
(šag[heart] + sur[press])(گوشین + دڵ)

[1]	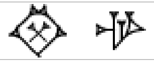	šag$_4$ sur (ša$_3$ sur)
+	-0 (9x/100%).	

1. to have diarrheaشووربوون
Akk. şanāhu "to excrete (fluid) سکچوون, have diarrhea"; şubburu "suffer (ئازار) چەشتنی contractions گرژبوون (of intestines ڕیخۆڵە)".
[1973] A. Ferrara, Nanna-Suen 137-138.
šag šed [SOOTHE] [۱) ئازار کەمکردنەوە؛ ۲) دڵخۆشی دانەوە؛ دڵنەوایی کردن؛ هێمن کردنەوە؛]
šag šed [SOOTHE] (15x: Old Babylonian) wr. šag4 šed$_{10}$ "to soothe the heart" Akk. ?
(šag[heart] + sed[cold])(سارد + دڵ)

[1]				šag$_4$ šed$_{10}$ (ša$_3$ šed$_{10}$)			
+	-0 (13x/87%); -ga (1x/7%); -ge (1x/7%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			

1. to soothe the heartدڵدانەوە؛ دڵنەواییکردن؛ دڵنەوایدانەوە
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 144-148.

šagba [PREGNANT] [سکپڕ؛ ئاووس؛ دووگیان]
šagba [PREGNANT] wr. šag$_4$-ba "pregnant"

[1]		šag$_4$-ba

1. pregnantسکپڕ
[1995] M. Stol, BSA 8 175.

šagia [CUP-BEARER] [(شەرابتێکەر) ساقی]
šagia [CUP-BEARER] (1160x: ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. šagiax(|SILA$_3$.ŠU.GABA|); SILA$_3$.ŠU.GABA.A; SILA$_3$.GABA; SILA$_3$.GABA.A "cup-bearer" Akk. šāqû

[1]				šagiax(|SILA$_3$.ŠU.GABA|) (sagi)			
[2]	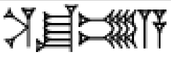			SILA$_3$.ŠU.GABA.A			
[3]				SILA$_3$.GABA			
[4]	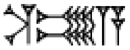			SILA$_3$.GABA.A			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		177	953	27			
[2]				1			

1. cup-bearer (1160x/100%)(شەرابتێکەر) ساقی
Akk. šāqû "'giver to drinkبدەری خواردنەوە ', butler, cup-bearer".
[2002] J. Taylor, NABU 2002/29.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 32; 121 n39.
See ETCSL: sagi=cupbearer.
تێبینی: ئەم ئاوازە سۆمەرییە(š) ، وەک لە خانەکەی سەرەودا و لە فەرهەنگە سۆمەریەکەی زانکۆی پەنسلڤانیادا دەبین، بە دەنگ "ش؛ ژ و س" خوێندراوەتەوە و لە کوردیشدا ئەو دەنگانە جێگۆڕکی دەکەن و

ئەوەش بەردەوامی دەنگی مێزۆپۆتامیایەکان بەیان دەکات، لە زوانی سۆمەری و کورددا.
ئاوازیی" سیلا. گابا. ئا "GABA.A.SILA$_3$" و ماناکەی لە وێنەی مێخی ( ) وەرگیراوە و بەرانبەرە بە ئاواز و مانا کوردیەکان کە هەر لە وێنەوە وەرگیراون:

sila [UNIT; a unit of capacity; a vessel = پیوانە ـ وەک گۆزە، مەرکانە، پەرداخ.

gaba [breast, chest; frontier] = مەمک، سنگ، پێشەوە. [a [WATER]] = ئاو

کاتێک ئاواز و وێنە و مانای مێخەکەی سەرەوە و مانا کوردیەکان بە ئاوازی "شاگیا" (šagia)ی سۆمەری و "شەقو" (šāqû)ی ئەکەدی و "ساقی"ی کوردی بەراورد دەکەین، ئەوا بیر لە دروستکردنی "شەراب" لە گۆزەدا و ئاوازی "شەراب" کە خواردنەوەیە (مەشروبە) دەکەینەوە، کە ـ وەک شیر ـ لە کاسەدا (پەرداخدا) دەخورێتەوە یان خواردراوەتەوە. هاوکات پێویستە گۆڕانی دەنگی "س" و "ش" و "ژ" یان بە پێچەوانەوە وەربگرین، تا لە بەردەوامیی وشەکانی ساقی و شەراب وەک بەردەوامیی داهێنانی مێزۆپۆتامییە دێرینەکان تێبگەین، کە هەر شەرابەکەیان دانەهێناوە، بەڵکو ماناشیان بە وشەکەی داوە. هەروەها لە پرۆسێسی دروستکردنی شەراب و ئارک (عارق)دا گوشار و گوشین بەدیدەکرێت، وەک گوشینی مەمک بۆ شیر، بەرهەمەکەش شاگەشکەی یان سەرخۆشی یان دڵخۆشی تاکی لێدەکەوێتەوە.
لێکۆڵەرەوەکانی بواری دۆزینەوەی شەراب، مەشروبی ڕۆحی بۆ داهێنانی مێزۆپۆتامییە دێرینەکانی سەرووی کوردستان دەگەڕێننەوە. لەم ڕوانگەیەوە داهێنانی وشەکانی شەراب و ساقی (شاگیا؛ شەقو) هاوتای "کار" و "بیرن" و بەردەوامیی ئەو بنەما زوانییەن، کە دووفاویانە "زوان/eme"ی وەک وشە و بیرۆکە پێناسەکردووە، هەروەها دەشێت لە زوانی ئەکەدییەوە بۆ ناو زوانی عارەبی گوازرابێتەوە. لە شیعری ڕێبازی پیرانیشدا مانادانی ڕۆحێ (خودایی) هەیە، وەک ئەوە کە بەردەوامی بۆچوونە دین و دونیایەکەی مێزۆپۆتامیایە نەک بەردەوامیی ئەو مانا دژ و بێبەشکەرە کە ئیسلامی عارەبی هەوڵی ناشرینکردنی داوە.

šaĝan [FLASK][شووشە؛ شووشەی مەی؛ شووشەی ملباریک]

šaĝan [FLASK] (161x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. šaĝan; dugšaĝan "a flask" Akk. šikkatu

[1]		šaĝan (šagan, šakan)
[2]		dugšaĝan (dugšagan, dugšakan)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		25	53	22			
[2]			10	47			

1. a flask (161x/100%) شووشە؛ شیشێ؛ شوویشە
Akk. šikkatu "flask".
See ETCSL: šaĝan=flask.

šakir [CHURN] [(١) ژەنین (٢) مەشکە]

šakir [CHURN] (44x: Old Babylonian) wr. dugšakir$_3$; dugšakir; dugša-kir; dugšakirx(|URU×MIN+NI+GA|) "churn" Akk. šakirru

[1]		dugšakir$_3$
[2]		dugšakir
[3]		dugša-kir
[4]	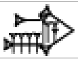 ?	dugšakirx(|URU×MIN+NI+GA|)
+	-0 (35x/80%); -ra (9x/20%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				38			
[2]				5			

1. churn (44x/100%) ١) مەشکە ژەنین؛ ٢) ڕاوەشاندن ؛ ٣) کەرە دروستکردن
Akk. šakirru "churn.

šamanur [VERDIGRIS] [ژەنگ؛ ژەنگی مس]
šamanur [VERDIGRIS] wr. šamanur "verdigris, patina" Akk. šuhtu

[1]		šamanur

1. verdigris ژەنگی مس, patina زەردژەنگی سەوزباو مس و
Akk. šuhtu "verdigris, patina, rust ژەنگ ".
تێبینی: ژەنگی مس سەوزێکی ئاماڵ شینە و وەک تۆزێکی "نیشتو" لەسەر مسەکە دەردەکەوێت. ئاوازەکانی "شامانور(šamanur) "ی سۆمەری، "شوهتو(šuhtu) "ی ئەکەدی و ژەنگی "نیشتو"ی کوردی لە یەک نزیکن.

še [BARLEY][جۆ؛ جی]
še [BARLEY] (28315x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, Middle Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. še "barley; grain; a unit of length; a unit of area; a unit of volume; a unit of weight" Akk. uţţatu; û; uţţatu

[1]		še				
+	-0 (28308x/100%); - (7x/0%).					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4155	23550	498	6	1	95

1. barley جۆ(28313x/100%)
2. grain (2x/0%) ١) دەنکۆڵە (لم، خوێ..هتد)؛ ٢) زۆرکەم (دەنک (جی، جۆ، گەنم..هتد)؛ ٣
3. a unit of length یەکەی پێوانەی درێژی
4. a unit of area یەکەی پێوانەی ڕووبەر
5. a unit of volume یەکەی پێوانەی قەوارە
6. a unit of weight یەکەی پێوانەی کێش
Akk. uţţatu "grain, barley"; û; uţţatu "grain, barley".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths surfaces 46.
[2000] C. Huber, St Cagni 1 468-469.
تێبینی: ئاوازی "شی(še) "ی سۆمەری و" جی"ی کوردی لە دوو دەنگ پێکهاتوون. "شی "لە سەرەوە بە مانای جیاواز هاتووە و بەرانبەر یەکەی پێوانەی ـ درێژ، ڕووبەر، قەوارە، کێش ـ دانراوە، ئەوەش ئاماژەیەکە بۆ جۆ و گەنم، کە لە سەرەتای کێڵانەوە بە گرنگ دانراون. لەبەر ئەوەی جۆ بە یەکەی پێوانە دانراوە، ئەوا هاوتایە بەو داهێنانەی ئاڵوگۆڕی شمەک کە بە داهێنانی مێزۆپۆتامیای سەروو ناسراوە. کەواتە جی (جۆ) هاوتا بە پێوانەی جی(جێ) دانراوە. جۆ و جێ (جی) دوو بڕگەی دەنگین و دەنگی "جێ "هاوتایە بە وێنە و مانای "شێ" کە جێگەی تەڕە، ئەوەش نزیکیی ئاواز و وێنە سۆمەری و کوردییەکە ڕووندەکاتەوە وەک ئەو وێنەیە کە جێ و شێ شێنایی تۆو و ڕووبەرن، ڕووبەریش چاندراوە و قەوارە و کێشی هەیە .جێ لە سۆمەریدا" کی " (ki)یە، ئاوازی کی و کێو و کێڵانیش هەر لەو وێنەیە وەرگیراوە. کێڵان بە داهێنانی مێزۆپۆتامیا سەروو لە مێژوودا ناسێنراوە .کەواتە کرداری جی (کی) کە کێڵانی جێگەیە، لە یەک وێنەی زوانییەوە ماوەتەوە، لێرەشدا ئاوازی "ج "و" ک" لە زەمەندا جێگۆڕکێیان کردووە .جێگەی سەرنجە سۆمەری و کورد بوونی خۆیان بۆ ئاو، تۆو، ئەوە گەڕاندۆتەوە کە وابەستەی هەتاوە ئەوەش نەرمی سروشتی و سروشتی گۆڕانی دەنگی کوردی و سۆمەری ڕووندەکاتەوە .

še] CONE [قوچەک (ئەندازیاری)؛ پۆپەی ئاگر پرژین]
še [CONE] (3x: Old Babylonian) wr. ĝešše "(conifer) cone"

[1]	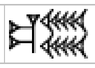	ĝešše (gešše)

+	-0 (3x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

See ETCSL: še=(conifer دارى سنوبەر بەردەوام سەوزە) cone

تێبینی: سنەوبەر دارێکی هەمیشە سەوزە (شین)ە و دەنگی "س" و "ش"ین لە کوردیدا جێگۆرکی دەکەن . دورنییە سنوبەر لە رابردوودا بە" شین " ناوبرابێت و لەگەڵ رۆژگاریشدا تووەکە (بەرەکەی) بە وشەکەوە لکابێت .ئەوەی جێ سەرنجە وێنەی قوچەییە منارەی ئیزدیەکان کە هاوشێوەی پۆپەی شاخ (سەر ـ کەل) بیناکراوە. بیناکەی لالش و شێوەی کردنەکەی هەڵگری مانا رووبەر و گیومەتریە و کارەکەش کاریکی ئەندازیاری و ئیزدیەکان بە ماڵی خودا دەیناسین و ئەوەش ئەوە دەگەێنیت، کە بیناکەی لالش خوێندنەوە بۆ بوونی ئەرز ـ ئاسمان کە گەردوون ـ جێگەیە و "مار" و "مەلک تاس"یش هێمان بۆ ئەو بوون بەردوامیە کە بە شێنایی ئەرز ـ ئاسمان لە زمانی کوردیدا دەناسرێت .

še] HOOK [قولاب] [?

še [HOOK?] (1x: Old Babylonian) wr. še "hook?"

[1]	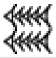			še			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. hook? (1x/100%)

See ETCSL: še=hook?.

še [PLANT] [١) رووک (٢) شینایی؛ ٣) شەتڵ؛]

še [PLANT] (1x: ED IIIa) wr. šesar "a plant"

[1]				šesar			
+	-0 (1x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1					

~ LEX/ED IIIa/unknown šesar ED Plants 137.

Še [SHAPE][شێوە؛ وێنە]

še [SHAPE] wr. Še "a geometric shape"

[1]		še

1. a geometric shapeشیوازی جێۆمەتری

[1999] E. Robson, Mesopotamian Mathematics 45-48.

[1990] A. Kilmer, Artistic Environments 85.

تێبینی: ئاوازەکان "شی (Še) "سۆمەری، "شێوە"ی کوردی، "شکل"ی عارەبی، "شەیپ(SHAPE) "ی ئینگلیزی بە دەنگی "ش" دەستپێدەکەن و مانان بۆ رووبەر. کەواتە گونجاوە وشەی "شی (Še) "سۆمەری و "شێوە"ی کوردی کە جێیە، بۆ تۆو وەشاندن وەک سەرچاوەی مانای دێرین گریمانە بکەین و بە وشەی مێزۆپۆتامیای دێرینیان دابنێین .بە واتایەکی دی، "شی (Še) "سۆمەری و "شێوە"ی کوردی بەردەوامیی ئاواز و وێنە و مانای هێمایی و بیرکارین بۆ رووبەر.

ŠEDIN [BUNCH?][هێشو؛ وشی ترێ؟]
ŠEDIN [BUNCH?] wr. ŠE.DIN "bunch (of fruit)?"

[1]		ŠE.DIN

1. bunch (of fruit)? هێشوی (مێوە)
[1987] M. Civil, OrNS 56 236.

ŠEDIN [DRINK] [خواردنەوە (وەک شەراب؛ شوربا؛ شلە)]
ŠEDIN [DRINK] wr. ŠE+DIN "an alcoholic drink"

[1]		ŠE+DIN

1. an alcoholic drinkشەراب خوردنەوە
[2001] G. Visicato, Fara Tablets 59.

šedu [ABUNDANT] [بێ شومار؛ فرە]
šedu [ABUNDANT] wr. šedu3 "abundant, copious" Akk. duššû

[1]		šedu3

1. abundant, copious بێ شومار؛ بی ئەژمار؛ بی هەژمار
Akk. duššû "abundant, copious".

šedu [SPIRIT] [(١) هۆش؛ دەروون. ٢) گیان. ٣) خێو(باش یا خراپ)؛ پەری؛ فریشتە؛ دێوودرنج]
šedu [SPIRIT] (3x: Old Babylonian) wr. šedu; šedu$_2$; šedu$_3$ "spirit" Akk. šēdu

[1]	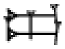	šedu
[2]		šedu$_2$
[3]		šedu$_3$

1. spirit (3x/100%) هۆش/ڕۆح
Akk. šēdu "protective deity" خودا یان فریشتەی پارێزەر.
تێبینی: ئاوازی "شیدو(šedu)" ی سۆمەری و شەدو(šēdu) ئەکەدی بە مانای "هۆش"ی کوردی هاتووە . وەرگرتنی ئەو مانایەی شیدو /شەدو ـ هۆش وەک کرداری "شەیدا، شیت، هەوای"، کە مانای دینیی ئەڤین یان دێوانەی عەشق دەگەیەنن، دەرفەتمان بۆ دەرەخسێنێت، کە نزیکی لە ئاواز و وێنە و مانای مێخە سۆمەریەکە و وشە کوردییەکەدا ببینین. هۆش و شەیدا کرداری خودن / گیانن، لێرەشدا چۆن گیان لە زوانی کوردییدا مانایە بۆ کار / بیر (هۆش)، ئەوهاش مانایە بۆ لەش ـ هەست /ڕۆح کە لە یەکێتییان نەک جیابوونەوەیاندا وەریگرتون . کاتێک لەم ڕوانگەیەی یەکبوونەوە لە مانای مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردیەکان وردەبینەوە، ئیدی بەردەوامیی "زوان" eme/وەک بەردەوامیی نووسینی هێمایی و بیرکاری دەبینین، کە بریتی بوو لە سەرچاوەی مانا-داهێنانەکانی مێخ و وشەکان.

šeg [AGREE][(١) شیان؛ گونجان. ٢) سازان؛ پەسەندکردن؛ قایلبوون]
šeg [AGREE] (62x: Old Babylonian) wr. še "to agree, be in agreement; to obey" Akk. magāru

[1]				še			
+	-ga (46x/74%); -0 (11x/18%); -ge (5x/8%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				56			

1. to agree, be in agreement شیاوبن (62x/100%)
2. to obey بەگوێکردن؛ ملدان
Akk. magāru "to consent پەسەندکردن؛ ڕێککەوتن , agree".
See ETCSL: še=to agree.

šeg [ANIMAL] [ئاژەڵ؛ ئاژاڵ]
šeg [ANIMAL] (15x: Old Babylonian) wr. $šeg_9$ "a deer or mountain goat" Akk. atūdu

[1]	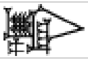	$šeg_9$
+	-0 (15x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				14			

1. a deer or mountain goat ئاسک یان بزنە کێوی (15x/100%)
Akk. atūdu "wild sheep مەڕی کێوی ; ramبەخته؛ بەران ".
[2005] C. Mittermayer, Tierkopfzeichen 54-61.
See ETCSL: $šeg_9$=wild sheep?.

šeg [BRICK] [(١) لە ڕێ) شتێکی وەک خشت (٢ لە چوارچێوەکەیداخشت؛ کوپێکی و خشتی)]
šeg [BRICK] (572x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. $šeg_{12}$; še-eb "mudbrick" Akk. libittu

[1]		$šeg_{12}$ (sig_4)
[2]		še-eb (ES)
+	-0 (561x/98%); -ga (11x/2%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		19	346	188			1
[2]				18			

1. mudbrick (572x/100%) خشتی قوڕ
Akk. libittu "mudbrick".
See ETCSL: šeg12=brick(work).

تێبینی = še [SHAPE] :شێوە = eb [OVAL] . هێلکەیی.

سۆمەرناسەکان مێخی ( )یان بە "شیگ" (šeg) خوێندۆتەوە. ئاوازی "شی" (še)ی سۆمەری مانای "شێوە" دەگەیەنێت، هەروەها ئاوازی "ئیب" (eb) مانای هێلکەیی دەگەیەنێت. کەواتە زوانی سۆمەری و کوردی شێوەی هێلکەیی و پێکهاتەکەیان ـ وەک مانای زوان/eme ـ لەیەک جیانەکردۆتەوە. بە واتایەکی دی، "شیگ" یان خشت، کە شێوە و پێکهاتەیەکی شیکە / ڕێکوپێکە، دڕێژکراوەی کردار و وێنەی ئاوە/هەتاوە. لێرەدا گەرەکە ئاماژە بۆ ئەوە بدەین، کە مرۆڤان لە چاخی بەردینی مێزۆپۆتامیاوە گۆزە و دیزەیان دەسووتاند یان لە بەر هەتاو وەک خشتی قوڕ وشەک دەکردووە، هەروەها شێوەی ڕەقبوونی گۆزە و دیزەیان بە شێوەی هێلکە بەراوردکردووە. کەواتە گونجاوە گریمانە بکەین، کە ئەم مانادانە بە توو/هێلکە یان بە زوان/eme بەردەوامیی تێڕوانینی سروشتییە کە گەردوونیانە ڕەخساوە و مرۆڤ خوێندنەوە ئەقلی و زانستیانە بۆ کردووە.

šeg [VOICE][دەنگ؛ ئاواز ـ وەک شین، شیرە، شریخە]
šeg [VOICE] (28x: Old Babylonian) wr. še; šeg10; šegx(|KA×KID2|); šegx(|KA×LI|); šed15; šeg12 "voice, cry, noise" Akk. rigmu

[1]		še
[2]		šeg10 (šed14)
[3]	?	šegx(|KA×KID2|)

[4]		šegx(|KA×LI|)
[5]		šed15
[6]		šeg12 (sig4)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				27			
[2]				1			

1. voice ئاواز, cryشین , noise قیژە (28x/100%)
Akk. rigmu "voice, cry, noise".
See ETCSL: še=groan. ١) شنەی با؛ لووراندن؛ ٢) ناڵین. ناڵاندن؛
تێبینی: ئاوازی "شیگ"(šeg) ی سۆمەری و ئاوازەکانی "شیوەن، شێ، شێوە، شنە، شیرە، شریخە"ی کوردی بە دەنگی "ش" دەستپێدەکەن و لە مانای مێخەکەوە نزیکن.

šegazi [COMMODITY][شتومەک (شمەک)؛ کەلوپەل]
šegazi [COMMODITY] wr. še-gazi "an agricultural commodity"

[1]		še-gazi

1. an agricultural commodityشتومەکی کشتوکاڵ

šegin [GLUE] [شریژ (سریژ)؛ کەتیرە]
šegin [GLUE] (203x: Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. še-gin2 "glue"

[1]		še-gin2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			72	131			

1. glue (203x/100%) شریژ

šeĝ [RAIN] [١) شت بارین ٢) بارانبارین. ٣) باران.]
šeĝ [RAIN] (70x: Ur III, Old Babylonian) wr. šeĝ$_3$; šeĝx(|IM.A.A|); šeĝx(|IM.A.AN|) "to (fall as) dew; to rain; rain" Akk. nalāšu; zanānu

[1]		šeĝ$_3$ (šeg$_3$)
[2]		šeĝx(|IM.A.A|)
[3]		šeĝx(|IM.A.AN|)
+	-0 (48x/69%); -ĝa2 (12x/17%); -ĝe26 (10x/14%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	43			

1. to (fall as) dew (70x/100%) شەونم (کەوتن وەک)
2. to rainبارانبارین
3. rain باران

Akk. nalāšu "to (fall As) dew"; zanānu "to rain".
[1995] A. Cavigneaux And F. Alrawi, ZA 85 188 n11; 190-191 n12.
See ETCSL: šeĝ$_3$=rain; šeĝ$_3$=to rain.
تێبینی: شەونم و شێ تەڕیین. شێ پێش باران لە هەوادا زیاد دەکات. سۆمەرناسەکان ئاماژەیان بۆ باران وەک "شەونم" کردووە. وێنەی شەونم و باران هاوشێوەی هەوا و هەڵمن، کە شێدارن، تا ئەمڕۆش کورد دەڵێت، هەوا شێدارە. لێرەدا گونجاوە گریمانەی وێنە و مانا و ئاوازی "شیگ" (šeĝ) "وەک شێ / شێداری بکەین. لەگەڵ ئەوەشدا

گرنگە دوو دەنگی برگەی" شێ "بەهەند وەربگرین و بیبەستینەوە بە بنەمای دێرینی زوانی کوردییەوە، چونکە وشەی" زوان "eme/خەسڵەتی دوو لایەنەی هەیە .ئەو بنەمایە لە ماناداندا بە وشەی شێ یان زوان بۆ ڕوانگەی دووفاقی مرۆڤی دێرین دەگەڕێتەوە، کە لەگەڵ نیشتەجێبووندا گۆڕانی ژیانی خۆیان سروشتییانە خوێندۆتەوە . لێرەشدا باران یان شێ بە بەردەوامی بوونی ئاوی، کە شەپۆلە یان بەرز و نزمە یان بزوێن/نەبزوێنە، خوێندراوەتەوە، لێرەشەوە" ئاو "بە سەرەتا و" هەتاو "بە کۆتایی دانراوە .وێنەی بەردەکانی گۆبەکلی تەپە و گڵێنەی ئوبەیدییەکان تا دەگات بە پەرستگای ئێزدی و یارسانییەکان، هەڵگری مانای دووفاقییانەی ناوک و ناوەندن، لێرەشدا ئەرزی /ئاسمانیانە و بە شێوەی بەرز/نزم یان وشک و شێدار دەبینرێن .لەم ڕوانگە زوانییەوە" هۆش(šedu) "ی "تاک/کۆ "مانای بە کولتورە زوانییەکە داوە و ئەوەش بۆ هوشیار سروشتی و زمانی جوتیاری دێرئن دەگەڕێتەوە، کە کە گەردوونیان مانایان بە کار و بیری خۆیان داوە .بەو مانایە گەمەی" زوان "eme/هاوشێوەی ژیانی سروشتی ـ گەردوونی جوتیارەوە، ئەو مانایانەش لە" وشە" کوردیەکان و" مێخە "سۆمەریەکاندا تۆمارکردووە. هەروەها لە تۆماری دوو دەنگی برگەی "شێ"ی ئەرز و شێداری هەوادا هاوشێوەی شەپۆلی ئاو وەک هۆش کردار دەکات و هەست بە ماناکەی دەدات .لە مێخی( ) دا کە لێکدراوی" ئا"ی ئاو و" ئان"ی (ئاسمان + خودا)یە کە خوداژنە، کولتوری زوانی سۆمەری دیارە، کە واتا شێ ئاوە و شێدارییە هەواییەکەی درێژکراوەی ئەفسانیە ئەفرانندە و بەو مانایەش زمانی سۆمەری و کوردی میراتگەری ئەو زمانەن کە مانای ئاو، توو و نەوییان لە چاخی سەهەوڵبەندانەوە بۆ ماوەتەوە .کەواتە ئاواز و وێنە و مانای وشە کوردی و مێخەکە لە رابردووەوە هاتوون و تا ئەمڕۆ ژیان دەکەن و ئەوەش گریمانی دابەشکردنی زمانی هیندۆ ـ ئەورپای و سامی زمانی هەڵدەوەشێنیتەوە.

še'ila [FESTIVAL][شایی (ئاهەنگ)؛ شاییلۆغان]

še'ila [FESTIVAL] wr. še-il$_2$-la "a festival"

[1]		še-il$_2$-la

1. a festivalشاییە

[1992] M. Sigrist, Drehem 166.

šen [BATTLE] [شەڕ؛ شەڕکردن]

šen [BATTLE] (44x: Old Babylonian) wr. šen "battle; (single) combat" Akk. qablu; šašmu

[1]	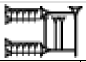			šen			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. battle (44x/100%)شەڕ؛ ناکۆکی؛ جەنگ

2. (single) combat شەڕکردن (تاک)

Akk. qablu "battle"; šašmu "(single) combat".

See ETCSL: šen=combat.

šenumun [SEED] [شاوەت؛ ئاوی پشت؛ ئاو؛ تۆماو؛ توو]

šenumun [SEED] (85x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. še-numun "seed" Akk. zēru

[1]	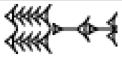			še-numun			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		64	18	3			

1. seed (85x/100%)توو، ناوک؛ دان

Akk. zēru "seed(s)".

[1984] K. Maekawa, BSA 1 75-77; 79.

See ETCSL: še-numun=grain seed.تۆوی گەنم

تێبینی = še [BARLEY]: جی، جۆ = numun [SEED] .ناوک؛ توو.

کاتێک مانای مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە بە ئاواز و وێنە و مانای وشە کوردییەکانەوە دەبەستینەوە، ئیدی ڕوانگەی مانا لە مێخە سۆمەریەکە و وشە کوردییەکەدا وەک بەردەوامیی بیرۆکەی کار و بیری کێڵان دەبین، ئەو

ڕوانگەیش دەرگای بۆ نووسینی هێمایی و بیرکاریی کردۆتەوە. کەواتە تێروانینی "تۆو/ناوک" هاوشێوەی تێروانینی ئاوە/هەتاوە، هەتاویش بریتی بوو، لە "ناوەند ـ ناوک"ی بوون و پشتاوپشتی ئاوییانەی هەبوون، کە "تۆو/ناوک"ـە. خاڵی یەکگرتنی دوو شەپۆلی ئاوی سەر گڵێنەی ئوبەیدیەکان و یەکبڕینی دوو شەپۆلی ئاوی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە هێما و بیرکارین بۆ مانای "ناوک/ناوەند"، کە ڕوونی و ڕووناکی خودایيە ـ خوداژنییە و بە سەرچاوەی بوون و هەبوون دانراوە. بۆیە گۆنجاوە زمانی زمان گوشت ـ گفتوگۆ، تۆو ـ ناوک، ئاو ـ هەتاو، شاوەت ـ نەوە، بە بەردەوامیی ڕوانگەی پشتاوپشتی سروشتی ئاوەدانکەری دێرین بزانین.

šer [BRIGHT][(١) ڕۆشن ؛ ڕووناک. (٢) گەش؛ بریقە؛ شەوق]

šer [BRIGHT] (29x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. sir$_2$; še-er "reddening, sunburn (?); (to be) bright; brilliance, ray" Akk. namāru; šarûru; şiriptu

[1]		sir$_2$					
[2]		še-er					
+	-ra (20x/69%); -0 (8x/28%); -re (1x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		17	5	1			
[2]				1			

1. reddeningهەڵگەڕان سوور , sunburn بەتینی ڕۆژ سووتان(?) (29x/100%)
2. (to be) bright(بێ) شەوقدار
3. brillianceشەوقدانەوە , ray(شەوق) تیشک
Akk. namāru "to be(come) bright, shineشەوقدانەوە "; šarûru "brilliance, ray"; şiriptu "reddening, discolorationڕەنگتێکچوون ?".
See ETCSL: še-er=to be bright.

šertab [FENCE] [شوورە؛ پەرژین؛ تەیمان]

šertab [FENCE] (4x: Old Babylonian) wr. še-er-tab "a reed fence" Akk. limītu

[1]		še-er-tab					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. a reed fence (4x/100%)شوورەی قامیش
Akk. limītu "enclosure"."شوورەدان؛ دەورەدان"
See ETCSL: še-er-tab=type of enclosure.جۆرێک لە شوورە.

šeš [ANOINT] [شێلان؛ شێلان بە ڕۆن]

šeš [ANOINT] (14x: Old Babylonian) wr. šeš$_2$ "to anoint" Akk. pašāšu

[1]		šeš$_2$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1		5			

1. to anoint (14x/100%)چەورکردن
Akk. pašāšu "to anoint".
See ETCSL: šeš$_2$=to anoint.

šeš [WEEP] [شین؛ بە کوڵگریان؛ فرمێکسڕشتن؛ لاوانەوە؛ شیوەنکردن]

šeš [WEEP] (122x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. šeš$_4$; še$_8$-še$_8$; še$_8$; šeš$_2$; šešx(|A.IGI|); šeš$_3$; šex(|IGI×A|) "to weep" Akk. bakû

[1]	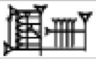	šeš$_4$
[2]	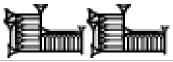	še$_8$-še$_8$
[3]	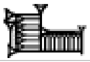	še$_8$
[4]	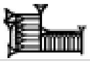	šeš$_2$
[5]		šešx(|A.IGI|) (šex(|A.IGI|))
[6]		šeš$_3$
[7]	?	šex(|IGI×A|)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		10	37	4			
[2]				40			
[3]				14			

1. to weep (122x/100%) شیوەنکردن
Akk. bakû "to weep".
See ETCSL: šex=weeping; šeš$_2$=to weep.
تێبینی: کاتێک ئاوازی "شیش (šeš) "و وێنەی ( ) و مانا سۆمەرییەکەی بە ئاواز و وێنە و مانای "شێلان - شین"ی کوردی بەراورد دەکەین، تێدەگەین کە مرۆڤ لەرێی کرداری شین و شێلانەوە گیانی ئەهوەن دەبێتەوە .
ši [TIRE][شەکەت؛ شەقی؛ ماندوو؛ ماندووبوون]
ši [TIRE] (25x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ši "to become tired" Akk. egû

[1]		ši

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		7	15	3			

1. to become tired (25x/100%) شەکەتبوون؛ ماندووبوون
Akk. egû "to be(come) lazy".(شەکەتی) تەمەڵبوون؛ ماندوویەتیی زۆر

šibir [STAFF] [داردەست]
šibir [STAFF] (40x: Old Babylonian) wr. šibir; šibir$_2$ "shepherd's staff; sceptre" Akk. šibirru

[1]		šibir
[2]		šibir$_2$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				36			
[2]							

1. shepherd's staff (40x/100%) داردەستی شوان
2. sceptre ۱) دەسەڵاتی پاشایەتی ۲) گورزی شا.
Akk. šibirru "shepherd's staff".
[1997] N. Veldhuis, EEN 175.
See ETCSL: šibir=shepherd's crook.
تێبینی: کاتێک ئاوازی "داردەستی شوان" بە ئاوازی "شووڵ، شو، شیف" وەک ئامرازی بەرێوەبردنی ئاژەڵ یان گورزی شا بەراورد دەکەین، ئەوا نزیکیی نێوان ئاواز و مانای "شیبیر(šibir) "ی سۆمەری، "شیبیررو(šibirru) "ی ئەکەدی و" شو، شووڵ، شیف"ی کوردی دەبینین.

šid [COUNT][شمارين؛ ژماردن]

šid [COUNT] (292x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. šid "count(ing); number; half (shares); to count" Akk. minûtu; mišlānū

[1]	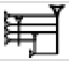			Šid⁽⁾			
+	-0 (186x/64%); -da (100x/34%); -de3 (6x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		103	128	57			1

1. count(ing) (292x/100%)ژماردن
2. numberژمار؛ شماره
3. half (shares) (بەشەکانی شت یان پشکەکان) نیوە
4. to count ژماردن

Akk. minûtu "count(ing)"; mišlānū "half (shares) of profitسوود ".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths surfaces 46.

[1992] M. Sigrist, Drehem 114-115.

See ETCSL: šid=to count.

šim [BASIN] [تەشت؛ سوێنە]

šim [BASIN] (35x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. šim "type of basin"

[1]				šim			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		18	15	1			

1. type of basin (35x/100%)جۆرە تەشتێک

See ETCSL: šim=type of basin.

تێبینی :تەشت شێوەیە و هێمایە بۆ قوڵی، هەروەها نزیکە لە شێوەی "شیو"ەوە کە نزمییە/قوڵییە و هاوشێوەی نزمیی شەپۆلی ئاوە، لەم ڕوانگەیەشەوە مانای مێخەکە و وشە کوردییەکە لە وێنە سروشتییەکە وەرگیراون.

šita [PRAYER][(١) نوێژ. ٢) نزا؛ دوعا. ٣) پاڕانەوە؛ داوا. ٤) نزاکردن]

šita [PRAYER] (14x: Old Babylonian) wr. šita "prayer" Akk. riksu

[1]			šita				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				14			

1. prayer (14x/100%) نوێژ

Akk. riksu "bindingبەستن , knot گرێ , bond بەستەر ".

See ETCSL: šita=supplication.

تێبینی: ئێمە گەرەکە وێنەی بزووتنەکانی نوێژی" یەهودی، مەسیح و ئیسلام" بە وێنە و مانای مێخی( ) ی سۆمەری بەراورد بکەین، تاکو لە هێمای نوێژ و بزووتنەکانی نوێژ لەو سێ دینەدا تێبگەین. لەبەر ئەوەی بزووتنەکانی نوێژ لەو سێ دینەدا هێمایی و بیرکاریان و جووتیار داهێنەریان بووە و ئەو سێ دینە بەردەوامیان بە داهێنانی بزووتنەوەکەی داوە، بەلام لە بزوتنەوەکەی نەگەیشتوونو نەریتیان سودیان لە بزوتنەوەکردووە و بە گویرەی تیگەیشتنی پەیامبەرکانیان مانای جیاوازیان دارشتووە و دژ بەو باوانانەش وەستاونەتەوە کە بزوتنەوەکانیان داهێناوە .کاتێک لە بزووتنەکانی نوێژکەری ئەو سێ دینە ورد دەبینەوە، ئەوجا چ بوونی خۆیان و چ بوونی سروشت و گەردوون ئاسۆیی و ئەستونیانە) بزووتنەوەکانیان (بەهەند وەردەگرین، ئیدی دەبینین، کە بزووتنەکانی نوێژکەر هاوشێوەی بزووتنی تۆوە، وەکو ئەو مانایە کە ئاو، تۆو و نەوە ئەرز بە ئاسمانەوە دەبەستنەوە لە ڕێگەی هەستان و دانیشتنەوە و وەرچەرخان بەلای لای چەپ و ڕاستدا، بەو مانایەش ڕێز لە بوونی کردگاریان دەگرێت. کردگاری کە ئەفراندنە سروشتیە بە گەردوونی دانراوە، ئەوجا چۆن ئەفسانە ئەفراندن بوونی وەک بەردەوامیی بوونی خودا ئاویی و بە بوونی هەتاویەکان داناوە .لێرەشدا ئاو و هەتاو لە نێوانی بەرزی و نزمیدا

گەشتی بازنەیی دەکەن و هەتاو لە خۆرهەڵاتەوە بۆ خۆرئاوا چەپ و ڕاست دەکات، هەر بەو مانایەش ئاو و هەتاو لای نوێژکەری دیرین، کە جووتیاربوون، پیرۆز کراون و مێخەکەش ئەو بزوتنەوەی نیشان دەدات .کەواتە ئاو/هەتاو وەک سەرچاوەی ژیان مانای بە بوون و هەبوونی نەریتە کولتوریەکە وەک یاسا سروشت ـ گەردوونیەکە داوە، ڕوونیی /ڕووناکیی ئاویش/هەتاویش خەسڵەتن و ڕێگە خۆشکەری مانای خۆناسین و خودا ناسین بووە و جووتیاریش کە بەو مانایە گەیشتووە، پێگەیویەکەی گونجاو گەر وای دابنین، کە لە ڕێگەی خەڵوەت⁽¹⁾یان هوشیاری سروشت و گەردوونیەوە بووە .وشە تۆماربووەکانی وەک خود/خودا، ناوک و ناوەند لە نێوانی خاک/خۆردا بوونیان هەیە و خۆشەویستی سەرچاوەی بەیەکەوە لکانی وێنە و ماناکانی بووە .ئێمە بەم پێیە دەتوانین نەریتی بزووتنی نوێژ کە دەست لە سەر ناوک کە گیانی نەوەیە (ناوەندە) ببەستینەوە بە "ڕوانگە/وێنە "و "مانا/ئاواز"ی مێخی( ) ی سۆمەری و وشە کوردییەکەوە، چونکە لەو مێخەدا دوو مێخی "" و " " هەن، کە هەردووکیان هەڵگری مانای هێمایی بەرزن/نزمن و لەسەر تەورن/خولانەوەن، ئەوەش هاوتایە بە کرداری نوێبوونەوەی بەرزی/نزمی ئاو و هەڵهاتنی/ئاوابوون و دەوران دەورانی ئاو و ڕۆژ .کەواتە سۆمەرییەکان و مرۆڤانی پێش سۆمەرییەکان بزووتنی نوێژیان هاوتا بە بوونی خودای/خوداژنی ئاوی و خودای/خوداژنی هەتاوی داناوە، کە بەردەوام نەوەیان نوێن و بە گوێرە ئەفسانەی ئەفراندن لە گیانی خوداژنەوە سروشت ـ گەردوون دروستکراوە. هەر بۆیە بزووتنەکانی نوێژی "یەهودی، مەسیحی و ئیسلام" هاوشێوەی خاچن)ئەستوونین/ئاسۆیین)، وەک ئەوەش بەردەوامیدانن بە ڕوانگەی ڕابردووی نەریتە دینیەکەی کە بە کافر و خودا نەناس ناساندویانە .جگە لەوە جێگەی سەرنجە کە وشەی نوێژی کوردی لە برگەکانی نو/نان و نو/نوێ بەرجەستە بووە و بە ئاوازی ێژ لکاوە، کە دەشێت هەڵگەراوەی "ژێ" ژیان یان ژانی بێت، کە نوێبوونەوەیە (خودایی ـ ئاسمانی) بێت، چونکە نان و نوێ هاوتا و هاوشێوەی مانای نوێبوونەوەی ئاون/هەتاون، کەواتە واتای" نوێژی کوردی و سومەری لە ئایدیالەوە نەرمخساوە و ماناکەی لە بەستنەوەی ژیان بە نوێبوونەوە نەک مردنەوە نەوە گرێدراوە.

šu [HAND][دەس؛ دەست؛ مشت، مست]

[šu [HAND]](2785x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. šu; sum_5; šu-x "hand" Akk. qātu.

[1]				šu			
[2]				sum_5			
[3]				šu-x			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		116	1445	1195		1	7

1. hand [(2785x/100%)]دەس

Akk. qātu "hand".

[2000] A. Cavigneaux and F. Alrawi, CM 19 41-43.

See ETCSL: [šu=hand].

تێبینی :وەک گوتمان نووسینی مێخی بەردەوامی نووسینی هێمایی و بیرکارییە، کرۆکی بیرکاریش، نزیکترین ژماردنیش لە گیانی مرۆڤدا مشتە) دەستە (کە پەنجەکان بەشیکی پێکدەهێنن .مێخەکانی سەرەوە بە مانای دەست هاتوون و بە" شو (šu) "گۆکراون .دەست شت دەگرێت و ناوەکەی چ بە تاک و چ بە کۆ ناسراوە و لە دە پەنجەش پێکهاتووە و شت و مشت ناوە و مانای لە بیست و بینین وەرگرتووە .دوور نییە وشەی دەستی کوردی لێکداروی دە و شت بێت، کە وەک مشت لە دەپەنجە پێکهاتووە" .ش "و" س "لە کوردیدا جێگۆرکێ دەکەن. هەروەها جێی سەرنجە، کە لە ژمارەی) مێخەکاندا چوار مێخی بچووک بە بارێک لەسەر دوو مێخی گەورەی ئاسۆیی و ئەستونی و بە بارێکی دی لەسەر یەک مێخی گەورەی شەفتولی وەکو بست (کرانەوەی مشت) وێنەکروان. ئەگەر ژمارەی چوار وەک چوار ژمارە بە شێوەی ١ + ٢ + ٣ + ٤ بنووسین یان وەکو دوو مێخ و چوار سەر "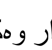" ؛ " " و ئەوجا کۆیان بکەینەوە، ئەوسا دەکاتە دە و ئەوەش بەرانبەر دە پەنجە و دە شت دەوەستێتەوە .سۆمەریەکان ژمارەی شەستیان بە بنەمای ژماردن داناوە و پیشی دەچێت وادانانەکەیان مانای لە شێوەی بە کاربردنی دەست

وەک دەست و بست کە ژمار و پێوانەیە بەسەر شەش و چواردا دابەشکردبێت.شەش" " و چوار بە سەر دوودا " " دابەش دەبن و چوار و شەش لەسەر بنەمای دە، واتای چل و شەست .ئەفسانەی ئەفراندن باس لە ٦٠٠ نەوەی خودای دەکات و هەر نەوەیەک (جیلێک) لە چوار خودا ـ دایک و باوک؛ کوڕ و کچ ـ پێکهاتوون، وەکو ژمارە خوداکان دەبنە دووهەزار و چوارسەد خودا و وەکو کاتیش" شەش زەربی چوار دەبێتە بیست و چوار و ئەوەش مانای کات دەگەێنێت .لیرەدا گڵێنەکەی ئوبەیدەیکان جێگە سەرنجە، چوونکە دوو شەپولی ناوەندن گڵینە بە ناوک بەیەکیان دەبەستیەوە وەکو شەپولیش سێ ئاراستەی بەرز، نزم، بەرزی لەگەڵ نزم، بەرز و نزمی هەیە کە دوانەی نێر و مێیە و وەک و ژمارەی چوار مێخیش چوار سەرن و شەش ئارستەن. بەو م مانایەش هونەریەش هەمان شێواز شەپول لەسەر بەردەکەی گوبکی تەپە بەرجەستەیە و ئەوەش ئەوە دەگەێنێت، کە ژماردنی دوو (نێر و مێ) و سێ ئاراستەی ئاو، نەوە و توو بە بنەما بوون دانراوە و ئەفسانەی ئەفراندن کە باس لە بوونی خودا گەردوونیەکان) کەونیەکان (دەکات، هاوشێوەی بۆ مانا هەبوونی سروشت ـ گەردوون و ژماردنەکەش کە هێمای و بیرکاریانە ()بەیانی یەک مانا دەکات .کەواتە چوار و شەش کە دە دەکات، لای سۆمەریەکان، لە گۆبکلی تەپەیەکانەوە ماوەتەوە و ئەو مانایەش هاوشێوەی بوونی" دەست ـ دە "و "شت ـ شەپولە" و بەردەوامی“ زمان ـ eme"کە" گوشت ـ گفتوگۆ"یە و ئەوەش زمانی جووتیارە کە" خود ـ خودایە "بە ئاوی و هەتاوی ناساندووە و جێگەش کە ماڵی خودایە وەک رووبەر ـ گیومەتری پەرستگایە و بەو مانایەش جێ ـ گەردوون دریژکراوەی گیانە و لە پەرستگای ئیزدیدا ماڵی خواد وەکو چوارپاڵ، شەش پاڵو و لولەیە و بە لاشانەکانی شەپول یان شیو ئاسا دوانزە جار بەرز و دوانزەجار نزمن کە بیست و چوار دەکات .کەواتە خوێندوەی بۆ بوونی کەون و مرۆڤیش وەکو بەردەوامی   ئاو و هەتاو یان توو جێ پرسیار بۆ لە خۆ گەیشتن و لە خودا گەیشتن کە سروشتی و گەردوونیە .

šu [HANDLE][دەسک؛ کلک؛ مشتو]

šu [HANDLE] (21x: Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. ĝeššu "handle"

[1]				ĝeššu (geššu)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			18	3			

1. handle (21x/100%) دەسک؛ هەنگڵ

[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 90.
[1987] P. Steinkeller, AOS 68 92-93.

تێبینی: ئاوازی "شو(šu) "ی سۆمەری مانایە بۆ وشەی دەست و دەسک کە رۆڵی گرتن دەگێرن .هەروەها ئاوازی "سۆ"ی کوردی مانای" کونی دەرزی، پرزەی گوڵە گەنم و جۆ، کەناری ئاسمان "دەگەیەنێت، ئەو مانایانەش هاوشێوەی دەست و دەسک یان سەرەتا و کۆتایی زوان گۆشتی و گفتوگۆیین، بەو مانایەش بەردەوامیی تێڕوانینی هێمایی و بیرکارین .بۆ نموونە کونی دەرزی هاوشێوەی دەست دەزوو و بەن دەگرێت، تاکو چنین کە سەرەتاکەی گرتنی بەنەکەیە، لەنێو کونەکەدا لە ڕێگەی بزووتنێکی شەپۆلییەوە وەک نەبزوێنی چنراو یەک بگرێت .لەم ڕوانگەیەوە سەرەتا و کۆتایی هاوشێوەی بوونی سروشت ـ گەردوون کە بەرزی/نزمی چنینە، یەک دەگرنەوە . کەواتە ئاوازی" شو"ی سۆمەری و "سو"ی کوردی کە مانان بۆ گرتن، لەو وێنە تێکهەڵکێشییە ڕابردووەی زوان و داهێنانی هێمایی و بیرکارییەوە ماونەتەوە.

šu [PESTLE][(١) دەسکی دەسکەوان (مشتەوان)؛ دەسکی دۆڵ. ٢) کوتک (هارین)]

šu [PESTLE] (1x: Old Babylonian) wr. na₄šu-u "a stone or shell" Akk. šû

[1]		na₄šu-u

1. a stone or shell (1x/100%)(هتد.. بەرد یا قاوغ (کیسەڵ؛ لەپکە؛ سەدەف

Akk. šû "a stone".

šu [TOTALITY] [(١ گشتی؛ هەمووی؛ سەرجەمی. ٢) گشت؛ هەموو؛ سەرجەم]

šu [TOTALITY] (24x: ED IIIb, Ur III, Early Old Babylonian) wr. šu4 "totality, world" Akk. Kiššatu

[1]					šu$_4$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	19	2			

1. totality, world (24x/100%)

Akk. kiššatu "totality, world"."سەرجەم، جیهان"

šu du [BIND] [سرێش؛ بەستن؛ پێکەوەنووساندن]

šu du [BIND] (27x: Ur III, Old Babylonian) wr. šu du$_3$ "'to bind the hands'" Akk. kamû

(šu[hand] + du[build])(دەست + دروستکردن)

[1]	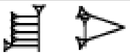	šu du$_3$
+	-0 (27x/100%).	

1. 'to bind the hands''دەستەکان بەستنەوە'

Akk. kamû "to bind"."بەستنەوە"

[1995] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 85 32.

[1989] P. Michalowski, Lamentation over Sumer and Ur 78.

šu du [HOLD] [گرتن (بەدەست، قوڵ، یان شتی تر)]

šu du [HOLD] (51x: ED IIIa, ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. šu du8 "to hold" Akk. Kullu

(šu[hand] + du[spread])(گرتن + کردنەوە - ڕاخستن -)

[1]		šu du$_8$
+	-0 (51x/100%).	

1. to holdگرتن

Akk. kullu "to hold".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 156-157.

šu dug [TOUCH] [دەستلێدان]

šu dug [TOUCH] wr. šu dug$_4$ "to touch" Akk. lapātu

(šu[hand] + dug[speak])(دەست + گوتن)

[1]		šu dug$_4$

1. to touchهەست پێکردن

Akk. lapātu "to touch, take hold of".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 159.

[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 15; 19.

šu dug [TRANSFORM] [شێوە گۆڕین؛ ڕوخسار گۆڕین]

šu dug [wr. šu dug$_4$ "to turn into something" Akk. ?TRANSFORM] (93x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian)

(šu[hand] + dug[speak])(دەست + گوتن)

[1]					šu dug$_4$		
+	-0 (93x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			3				

1. to turn into something بۆ شتێکی تر بگۆڕێت

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 158

šu rah [BEAT] [لێدان (تەپڵ)؛ پیداکێشان؛ کوتان؛ پیدادان؛ زرم و زرە]

šu rah [BEAT] (13x: Ur III, Old Babylonian) wr. šu rah$_2$ "to beat; to knead" Akk. mahāşu

(šu[hand] + rah[beat])(لێدان + دەست)

[1]					šu rah$_2$ (šu ra)		
+	-0 (13x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	7			

1. to beat لێدان

2. to knead١) قوڕ، هەویر؛ لەش، (پشت) شێلان)

Akk. mahāşu "to beat".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 165-166.

تێبینی: کاتێک مانای مێخەکە و بەشەکانی مێخەکە بە مانای لێدانی تەپڵ یان زرمەی دەف و زرەی ئەڵقەکانی وەردەگرین، ئیدی لەوێدا لێدانی دەف و وێنەی دەف) دەنگی چەرم و زرنگە زرنگی ئەڵقەکان (تێکهەڵکێشی چەرمی گوێ و گورەمان بەبیر دەهێنێتەوە. کەواتە لێدانی دەف هاوتا بە لەرینەوەی گۆارە هێمایی و بیرکارییە بۆ مانای شێلان سەر و شادبوون .ئاوازی "شو راە (šu rah) "ئەو مانایەی لێدان دەگەیەنێت.

šum [GARLIC][سیر]

šum [GARLIC] (2958x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. šum$_2$; šum$_2$sar "garlic; onion" Akk. šūmū

[1]				šum$_2$ (sum)			
[2]				šum$_2$sar			
+	-0 (2886x/98%); -ma (72x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		133	2790	13			
[2]		1	16	2			

1. garlic (2958x/100%) سیر

2. onion پیاز/ پیواز/ پیڤاز

Akk. šūmū "garlic".

[2003] M. Powell, RlA 10 20-21.

[1987] M. Stol, BSA 3 57-58.

[1987] H. Waetzoldt, BSA 3 23-40.

See ETCSL: šum2=garlic

تێبینی : سۆمەرناسەکان ئاوازی "شوم (šum)" و "سوم (sum)" و سار(sar)" یان بەرانبەر مانای سیر و پیاز داناوە، ئەکەدیەکانیش ئاوازەکەیان بە "شومو (šūmū)" گۆکردووە و زوانی عارەبیش گۆڕیوێتی بۆ ئاوازی "ثوم". بەو مانایەی کە کشتوکاڵ لە کوردستانی دێرین دەستی پێکردووە و دەنگی س و ش جێگۆرکێ دەکەن، ئەو مانایە دەگەیێنێت، کە وشە کوردییەکە و سۆمەری و ئەکەدیەکە ڕەسەنانە ئاواز و مانا دێرینەکەی پارێزراوە .

šum [GIVE][١) دانەدەست؛ دان؛ پێدان. ٢) پێبەخشین. ٣) دانەوە]

šum [GIVE] (1656x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. šum$_2$; ze$_2$-eĝ$_3$ "to give" Akk. nadānu

[1]		šum$_2$ (sum)
[2]		ze$_2$-eĝ$_3$ (ES)
+	-0 (865x/52%); -mu (612x/37%); -ma (175x/11%); -me (4x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		217	781	594			
[2]				29			

1. to give (1656x/100%)دان؛ پێدان
Akk. nadānu "to give".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 40; 46.
[1973] G. Gragg, Sumerian Dimensional Infixes 19-20.
See ETCSL: šum2=to give.

šun [SHINE] [شەوقدانەوە؛ بریقانەوە؛ بریسکەدانەوە]
šun [SHINE] wr. šun₂ "to shine" Akk. nabāṭu

[1]	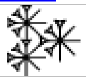	šun₂

1. to shineشەوقدانەوە
Akk. nabāṭu "to be(come) bright ڕووناکبێت؛ شەوقداربێت , shine".

تێبینی = an [SKY] : ئاسمان (وەک شینای).
ئاوازی "شون" (šun)ی سۆمەری بەرانبەر "شا" دێتەوە، کە دڵخۆشییە و گەورەترە. "شۆ" شوێنە و "شەوق/شۆق" ڕووناکی و دڵشادییە. کاتێک ئەم ئاوازانە لە بەراورد بە وێنەی سیانیی مێخەکە وەردەگرین، ئەوسا دەبینین کە "ئان"ی سۆمەری کە ئاسمان و خوداییە و ئاسمان و ئاسمانی کوردی (شینای ئەرز ـ ئاسمانە) کە مانای "ڕووناکی"یە و ئەو مانایەش لە رابردووی زمانەکە و شێوە ژیانی جووتیارەوە سەرچاوەی گرتووە. بەو مانایەش وشە سۆمەری و کوردیەکە زادەی ئەو شوێنەن کە خاکی مێزۆپۆتامیای دێرین بووە، وەک شوێنی ناسین و پێناسەی زوانی وشەکانیش، وشەکان باس لە ئەفسانەی زمان و شێوەی ژیانی رابردوو ئیستاییان دەکەن و ئەوەش یاساکانی سروشت و گەردوونیان روون دەکاتەوە، کە لە رابردوودا داهێنەرانە (بیرکاریانە) ماناکەی هاوتا بە وێنە و ئاوازەکەی داهێنراوە. وشەکە پاشان چۆتە نێو زوانی عارەبی و "Schein"ی ئەڵمانی و "shine" ئینگلیزییەوە. لەم ڕوانگەیەوە "شەوق/ڕووناک"ی یان شینایی "ئاو/ئەرز/ئاسمان" کە لە کوردیدا مانای یەک بوون و دووفاقیەکەی دەبینرێت، لە مانای "ئاو"دا شێیە کە "ڕوونی"یە و لە مانای "رۆژ/هەتاو"دا شەوقە کە ڕووناکییە، ئەو مانایەش لە مانادانی ئەفسانەی ئەفراندنا گەردوونی خودایی و گەردوونی کەونییە وەک ئاسمانی. هەروەها لە وێنەی گڵێنەی ئوبەیدیەکان و سەر بەردەکەی گۆبەلکی تەپەدا بوونە ئاوییەکە سەرچاوەیە، ئەو مانایەش لە دەربڕینە کوردیەکەوە نزیکە، جگە لەوە هاوتایە بە مانای وێنەی "نابەتو" (nabāṭu)ی ئەکەدی کە لە عارەبیدا بووە بە "نور" و لە واتای "الله"دا مانایە بۆ ڕووناکی ئەرز/ئاسمان کە شینایی ژیانە.
ئاواز و مانای "شامو" (šamû) و "شامەشو" (šamšu)ی ئەکەدی بەرانبەر بە ئاواز و وێنە و مانای "ئاسمان" (an / و ڕۆژ / هەتاو (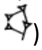 ud [SUN])، لەم ڕوانگەیەشەوە وشەی "سمائ" و "شمس" عارەبی لەو وشە ئەکەدییەوە وەرگیراون، لێ گرنگ لێرەدا ئەوەیە کە نە وشە ئەکەدیەکە و نە وشە عارەبیەکان، هەروەها نە وشە ئەڵمانی و نە وشە ئینگلیزیەکە، هەڵگری ئەو مانا بیرۆکەییە نین کە لە مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردییەکەدا بەرجەستە بووە و ئەوەش بۆ بەردەوامی زوانە دێرینەکە دەگەڕێتەوە، کە مێزۆپۆتامیای سەروو نیشنگەی بووە.

šunim [SPRING][بەهار؛ سەرەتا/نوی]
šunim [SPRING] (6x: Old Babylonian) wr. šu-nim "spring time"

[1]				šu-nim()			
+	-ma (3x/50%); -0 (3x/50%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			

1. spring time (6x/100%) سەرەتای بەهار (دەستپێکی کات)
]1976] M. Civil, AOAT 25 88, 93.
See ETCSL: šu-nim=early. سەرەتا

تێبینی = šu [HAND] دەست: .

nim ["(to be) high, elevated; (to be) early; easterner] = بەرز (بێت)، هەڵبڕین؛ زوو(بێت)؛ ڕۆژهەڵاتییەک.

šunumun [SEED][تۆو (ئاو)؛ ناوک؛ دانەویڵە]

šunumun [SEED] (1429x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III) wr. šu-numun "seed"

[1]				šu-numun			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4	1424				

1. seed (1429x/100%)

تێبینی = šu [HAND] = دەست: numun [SEED] تۆو؛ ناوک؛ دان.

ئەگەر ئاواز و وێنە و مانای "شونومون" (šunumun)ی سۆمەری و "وەشاندن/ وشکامە"ی تۆوی کوردی بە مانای بەشەکانی مێخەکە، واتا "شو" (šu) و "نومون" (numun) و "دەست + تۆو" بەراورد بکەین، ئەوسا هێما و بیرکاری لە وشەی هەردوو زوانەکەدا وەک بەردەوامیی داهێنانی مانای کار و بیر دەبینین. دووفاقی لە ئاواز و وێنە و مانای مێخ و وشە کوردییەکەدا پشتگیری لە ڕوانگەی زوانە دێرینەکە دەکات، کە کرداری تۆو "وەشاندن"ی داهێناوە. هەروەها وەک پێشتر گۆتمان، مێژووناسانی مێزۆپۆتامیا ساغیان کردۆتەوە، کە تۆو "وەشاندن" و ئەرز کێڵان لە چاخی بەردینی مێزۆپۆتامیا (کوردستانی ئەمڕۆ) دەستیان پێکرا.

šurmen [CYPRESS][سەرو؛ دارسەروو]

šurmen [CYPRESS] (47x: Ur III) wr. ĝeššu-ur₂-me; šu-me; ĝeššu-ur₂-min₃; ĝeššu-me; šurmen(|ŠU.ME.EREN|); šurmenx(|ŠU.EREN.ME|); šurmenx(|EREN.ŠU.ME|) "cypress" Akk. šurmīnu

[1]		ĝeššu-ur₂-me (ĝeššu-ur₂-me)					
[2]		šu-me					
[3]		ĝeššu-ur₂-min₃ (ĝeššu-ur₂-min₃)					
[4]		ĝeššu-me (ĝeššu-me)					
[5]		šurmen(|ŠU.ME.EREN|)					
[6]		šurmenx(|ŠU.EREN.ME|)					
[7]		šurmenx(|EREN.ŠU.ME|)					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			8				
[2]		1	3				
[3]				1			

1. cypress (47x/100%) سەروو

Akk. šurmīnu "cypress".

[1992] M. van de Mieroop, BSA 6 160.

[1987] M. Powell, BSA 3 148; 149.

[1976] J. Bauer, AoN 1976/4.

See ETCSL: šu-ur₂-men2=type of cypress.

šusaĝ [COMPRESSOR] [گوشەر؛ پەستێنەر]

šusaĝ [COMPRESSOR] (1x: Old Babylonian) wr. ĝeššu-saĝ "compressor" Akk. hanniqu

[1]				ĝeššu-saĝ			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. compressor (1x/100%) گوشەر
Akk. hanniqu.

تێبینی = ĝeš [TREE] = دار: šu [HAND] = دەست. .

saĝ [FRONT] = پێشەوە.

مێخی () مانای لە بەشەکانی وەرگرتووە و بەرانبەر مانای "گوشەر"ی کوردی دێتەوە. کاتێک کار و بیر لە مانای گوشەردا وەک دوو دەست لەسەر یەک بە دوو دار لەسەر یەک بەراورد دەکەین، وەک چۆن لە وێنەی مێخەکەدا دەبینرێت، ئەوسا نزیکی هێمایی و بیرکاری لە ماناداندا بە مێخ و وشەکە دەبینین. ئاوازەکانی وەک: گووشین، گوشین، کوشین، هەڵگوشین، گواشن، گواشتن، گڤاشتن، گوڤاشتن، گلوڤین، هەڵگلۆفان، هەڵگلۆڤتن، هەڵکوشین، وشین، گوفاشتن، شوارەی، شواتەی، شواردن، گۆڤشتان، پەساندن، هاوشێوەی وێنەی مێخەکەن. کەواتە کار و بیر لە مانای مێخە و وشە کوردییەکاندا بەردەوامیی داهێنانی کردارەکەن.

šusi [FINGER][ئەنگوست؛ئەموست؛ قامک؛ گست؛ کشک؛ پەنجە]
šusi [FINGER] (99x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. šu-si "finger; a unit of length" Akk. ubānu

[1]			šu-si				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		14	51	34			

1. finger (99x/100%)ئەنگوست
2. a unit of lengthپێوان بۆ درێژی
Akk. ubānu "finger, toe".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 17-18.
[1987-90] M.A. Powell, RlA 7 458.
See ETCSL: šu-si=finger.

تێبینی = šu [HAND] = دەست: si [HORN; finger] = شاخ؛ پەنجە؛ چن/چرنوک/چنجرۆک.

ژمارەی مێخی () دە مێخە و مانای پەنجە و پێوانە دەگەیەنێت. مێخی () لە شەش مێخ پێکهاتووە و ماناکەی بریتییە لە دەست وەکو بست وێنەکراوە. مێخی () لە چوار مێخ پێکهاتووە و مانای پەنجە / نینوک / شاخ دەگەیەنێت. کەواتە مێخەکە هەڵگری مانای ژمارەی پەنجە و پێوانەی بستە. هەروەها وێنەی مێخی () و کراوەیی بست هاوشێوەن. لە کوردیدا وشەی "شەشو"مان هەیە، کە مانای شەش پەنجە دەگەیەنێت و لە ئاواز و وێنە و مانای "شوسی" (šusi) نزیکە. سۆمەرییەکان هەردوو سیستەمی "شەش" (hexa) و "دەیی" (Decimal)یان بەکاربردووە. () هەروەها ئاواز و مانای "دە" پەنجە و دەست - وەک ژمارە و پێوانە - لە مانای مێخەکە و وشە کوردییەکاندا هاوشێوەی دووفاقیی وشە و بیرۆکەی "زوان/ eme" رەخساون. پەنجە بەرانبەر "دەسیم" (Decimal) یەک بەشی "دە"یە (Decimal). "دەسیمەتر" (Decimal)ی ئینگلیزی بەگوێرەی فەرهەنگی ئۆکسفۆرد لە "dicimus"ی لاتینیەوە وەرگیراوە و باس لەوە نەکراوە، کە سۆمەر و پێش سۆمەرییەکان هەزاران ساڵ پێش سەرهەڵدانی پیت و نووسینی بە پیت، بیرۆکەی پێوانە و ژمارەیەکەی لە میزۆپۆتامیا دێریندا هەبووە.

šuš] SIXTH[شەشم؛ شەشمین] [
šuš [SIXTH] wr. šuš "one sixth" Akk. šuššu

[1]		šuš

1. one sixthشەش یەک
Akk. šuššu "one-sixth".

تێبینی: ئاوازی "شوش(šuš)"ی سۆمەری، "شوششو(šuššu)"ی ئەکەدی و "شەش "یان" شش"ی کوردی لەیەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن.

šušer [FLUTTERING][(١) شەکانەوە؛ شەکینەوە. (٢) باڵ شەکانەوە. (٣) شەکاندنەوە]
šušer [FLUTTERING] (1x: Old Babylonian) wr. šu-še-er "fluttering" Akk. taşbubtum

[1]			šu-še-er				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. fluttering (1x/100%)شەکاندنەوە
Akk. taşbubtum "fluttering".

šušer [ROAD] () [شەقام؛ ڕێ؛ ری؛ ڕێگا؛ ڕا؛ شوێنیک بۆ شوێنێکی تر]
šušer [ROAD] (2x: Old Babylonian) wr. šu-še-er "far away lands; road" Akk. harrānu; nasīkātu

[1]			šu-še-er				
+	-0 (2x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. far away lands (2x/100%)شوێنەکانی کە دوورن
2. roadشەقام؛ شارِا؛ شارِێ؛ شارێگە؛ ڕێی سەرەکی کە چەند شار پێکەوە دەلکێنێت
Akk. harrānu "way, road"; nasīkātu "faraway lands".

تێبینی: šu [HAND]= دەست: še [SHAPE] = شێوە . er [GO] = ڕۆیشتن.

کاتێک ئاواز و وێنە و مانای مێخەکە ـ وەک بەشەکانی ـ ڕاڤەدەکەین، ئیدی هێما و بیرکاری لە وێنە و ماناکەدا دەبینین. کەواتە ئاڵوگۆڕی شمەک سەرچاوەی سیستەمی داهێنانی بیرۆکەی مێخەکە بووە. بۆ نموونە لە بەشەکانی مێخەکەدا وشەکانی "دەست، شێوە، ڕۆیشتن" بیرۆکەن بۆ مانای ڕێ یان شەقام، کە درێژکراوەی شوێنە، لەم ڕوانگەیەشەوە کولتووری زوانی سۆمەریی و کوردیی لە ڕێگەی ئاڵوگۆڕ و گفتوگۆی سیستەمییەوە بیرۆکەی شەقامی داهێناوە، نەک مێتافیزیکیانە مانای شەقامیان بەرهەمهێنابێت و لۆژیکیانە بەهانەیان بۆ هێنابێتەوە.

šutab [COMPANION][(١) شەریک؛ ئاوەڵ؛ هاوڵ؛ دۆست؛ هاودەم (٢) هاوبەش لە ماڵدا]
šutab [COMPANION] (3x: Ur III, Old Babylonian) wr. šu-tab "companion"

[1]	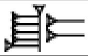		šu-tab				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			2	1			

1. companion (3x/100%)شەریک؛ هاوبەش

)Ta- (تا

ta'am [EACH] [(١) تەنیا یەکێک. (٢) هەرکام؛ هەر یەکە؛ هەر یەکێک]

ta'am [EACH] wr. ta-am3 "each"

[1]		-am3

1. eachتەنیا یەکێ

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths surfaces 46.

tab [BEGIN] [(١) دەستپێکردن (٢). پەیدابوون؛ دیارکەوتن؛ هاتنەڕووو]

tab [BEGIN] (1x: Old Babylonian) wr. tab "to begin" Akk. šurrû

[1]					tab		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to begin (1x/100%)

Akk. šurrû "to beginهاتنەڕوو , start (سەرەتایە)دەستپێکردن"

تێبینی: ئاوازی "تاب(tab) "ی سۆمەری و وێنەی ڕاکشاوی مێخەکە هێمایەکی ئاسۆییە بۆ مانای هاتنەڕوو یان دەستپێکردن، کە سەرەتاییە و سەرەتایی ئەفسانەی ئەفراندن و سەرەتایی ئاوەدانی کە نیشتەجێیە (ئاواییە)، بە دوای ئەو تاوە کردگارییەدا، کە ئاوەدانکردنەوە (ڕووناکیە) دەرکەوتووە. لەمانای "تاب"ی سۆمەری و" تاو/تاب"ی کوردی کردارگاریی بوون، مانای هەیە .هەروەها لە واتای باران بە تاو و خۆر بە تاودا پەیدابوون ڕوودەدات ، کە نوێبوونەوەیە. کەواتە بیرۆکەی "تاب ـ تاو "ئاماژەیەکی هێما و بیرکارییە و بەو مانایەش مێخەکە و وشە کوردییەکان بەردەوامی وێنە دوو شەپۆلی ( ) ئاوی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپەن، کە سەرەتای (پەیدابوون)ی ئاوەدانی سروشت و مانای گەردوونی" ئاوا ـ تاوە "کە" ئەرز ـ ئاسمان"ییە" .تاب/تاو"ی سۆمەری و کوردی دووفاقیانەیە و هاوشێوەی" زوان "eme/رەخساون. ئاو شەپولی هەیە و شەپولیش تین و تاوە، کە هێز و وزە لەیەک هەڵکیشراون .لە ئەفسانەی ئەفراندنیش بوونی" ئا ـ ئاو و ئود ـ هەتاو "هاوشێوەی" تا"ی کوردیی کە ساردی و گەرمیە لە بوونی گیان (سروشت ـ گەردوون)دا تێهەڵکیشن.

tab [BURN]گەرما؛ تاو (١) [گڕتێبەردان) ٢ .وگر

tab [BURN] (13x: Old Babylonian, unknown) wr. tab; tab_2 "to burn, fire; to dye (red); to brand, mark" Akk. hamāţu; šamātu; şarāpu

[1]		tab
[2]		tab_2
+	-0 (8x/62%); -ba (4x/31%); -be_2 (1x/8%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			1
[2]				1			

1. to burn سووتان, fire ئاگر (13x/100%)
2. to dye (red) (سوور) ڕەنگ گرتن
3. to brand نیشانەی داخ کرنی مەڕوماڵات , mark نیشانە
Akk. hamāţu "to burn (up)"; šamātu "to mark (with sign of ownership), brand"; şarāpu "to burn, fire; dye (red)".
See ETCSL: tab2=to burn.

تێبینی: ئاوازی تاو بەرانبەرە بە مانای :تەب، تا، تێ، یاو، گر، گڕۆن، بەرزبوونەوەی پلەی گەرمای لەش. کاتێک "تاو" "یان" تەب"ی کوردی بە "تاب(tab)" ی سۆمەری و "تاب"ی فارسی (وەک مانا و ئاواز و وێنە) بەراورد دەکەین، ئیدی لە مێخ و وشەکانی هەر سێ زوانەکەدا بەردەوامیی نووسینی هێمایی و بیرکاری دەبینین، ئەگەر نا، ئەوا چۆن سێ برگەی دەنگی لە ئاواز و وێنە و مانادا هاوتا دەبن، لە کاتێکدا ئەکەدییەکان وشەی جیاوازیان بۆ ئەو مانایە بەکاربردووە.

tab [COMPANION][هاودەم؛ هاودەنگ؛ ئاوەڵ؛ هاوڕێ؛ دۆست]
tab [COMPANION] (1x: Old Babylonian) wr. tab; tab_4 "companion, partner"

[1]		tab
[2]		tab_4

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. companion, partner دۆست (1x/100%)

tab [DOUBLE] [(١) دووانەی جیاواز (٤ .دوو توێ (٣ .دوو جار (٢ .جووت؛ دوانە؛ دوو؛ دوان]
tab [DOUBLE] (740x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. tab; tab_4 "to double; to repeat; companion, partner" Akk. eşēpu; tappû

[1]		tab
[2]		tab_4
+	-ba (677x/91%); -0 (57x/8%); -be2 (6x/1%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		25	587	105			12

1. to double (740x/100%) دوو ئەوەندە کردن؛ کردن بە دوو قات
2. to repeat دووبارەکردنەوە؛ دووپاتکردنەوە
3. companion, partner دۆست
Akk. eşēpu "to double"; tappû "to join in partnership with لە هاوبەش بوون".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 22; 44; 46.
See ETCSL: tab=to be parallel.

تێبینی = en [lord; master; ruler] : خان/ئاغا؛ خان/سەرگەورە؛ خودا/فەرمانڕەوا.

e4 𒂍 (a)[house; temple; (temple) household; station (of the moon)]=? خان/خانوو؛ پەرستگا؛ خێزان
(پەرستگا)؛ خان/ئێستگە (مانگ).

مێخی (𒋰) لە زوانی سۆمەریدا بە "تاب" (tab) گۆکراوە. سۆمەرناسەکان مێخەکەیان بە ماناکانی: هاتنەڕوو، تاو/تاب، هاودەم، دووانە، ڕاڤەکردووە و بەرانبەر مێخی (𒌋𒌋) = "دووبارەکردنەوە") دایاناوە. کەواتە هەردوو مێخی (𒋰، 𒌋𒌋)لە ڕووی ژمارە و وێنەوە هاوتای ژمارەکانی یەک/یەک و دە/دە، یان یەکبوونی ئاو/توو (١ + ٢ + ٣ + ٤= ١٠)، یان کۆی یەکبوونی ئاو/هەتاو(١٠ + ٢٠ + ٣٠ + ٤٠ = ١٠٠)، دانراوە. ئەو وادانانە دەمانگەیەنێت، بەوە کە بیژین: مێخەکان، لە جێی وێنەی "هاودەم / دووان"ی نێر و مێ، کە خێزانی تاکە (وەک دایک/باوک، کوڕ/کچ) یان کۆ (وەک هۆز) هێمایی و بیرکارییانە ڕاڤەکراون. هەروەها ئەم ڕاڤەکردنەش خێزانی خودا ئاوییەکان / هەتاوییەکان لەخۆدەگرێت. لێرەدا دەبینین، کە چۆن کردگاریی "توو/ئاو" و "هەتاو/گوڵ" یان کردگاریی خوداکانی "ئەرز/ئاسمان" بەردەوامییان پێدراوە، یان چۆن مرۆڤی نیشتەجێ/ئاوایی، بە ڕەچاوکردنی ئەقڵانی، هێمایی و بیرکارییانە مانای بە وشەکان داوە.

tab [FLATTEN][(١) تەختکردن. (٢) دان بە زەویدا]
tab [FLATTEN] (1x: Old Babylonian) wr. tab "to flatten" Akk. sapānu

[1]	𒋰			tab			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to flatten (1x/100%) (١) ڕاکشان؛ (مرۆڤ، گیاندا) لەسەر زەوی تەختبوون
Akk. sapānu "to flatten, lay flat بە تەختی ڕاکشان".

tab [GRASP] [(١) بە دەستگرتن؛ بە توند گرتن. (٢) گرتن بە دەست. (٣) سەر لێدەچوون]
tab [GRASP] (41x: Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. tab "to grasp" Akk. tamāhu

[1]	𒋰		tab				
+	-0 (21x/51%); -be2 (11x/27%); -ba (7x/17%); -be6 (2x/5%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			33	8			

1. to grasp (41x/100%) گرتن بە دەست
Akk. tamāhu "to grasp".
تێبینی: گرتن بە دەست - وەک گاز یان مقاش یان پەنگر - دووفاقییانە واتایە بۆ شتێک ، کە دەکەوێتە نێوان دوو شتەوە" .تا"ی کوردی لە مانای "دووتا / هاوتا"دا وێنەیە بۆ "یەک"، کە وەک دوو لا بەیەکەوە گرێدراوە .ئاواز و وێنەی" دووانە "یان" تا "یان" تاو/تاب" لە یەک نزیکن، لێرەشەوە دەتوانین ببێژین، کە لە وێنەی دووفاقییانەی بەرز و نزمی شەپۆلی ئاوەوە وەرگیراون.

tah [ADD][(١) دانە دەم؛ خستنەسەر. (٢) کۆکردنەوە (ژمارە)] [
tah [ADD] (274x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. tah "to add, increase" Akk. aṣābu

[1]	𒈭				tah (dah)		
+	-0 (206x/75%); -ha (43x/16%); -he (25x/9%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		7	126	132			2

1. to add, increase زیادکردن؛ خستنەسەر (274x/100%)
Akk. aṣābu "to add, increase".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 19; 43.

[1992] M. Sigrist, Drehem 94.
See ETCSL: tah=to add.

TAR [DISEASE] [دەرد]
TAR [DISEASE] wr. TAR "a disease" Akk. kettu

[1]		TAR

1. a disease دەرد
Akk. kettu "???".
تێبینی: لە کوردییدا دەنگەکانی "ت "بۆ" د "یان" د "بۆ" ت "جێگۆڕکێ دەکەن. بۆ نموونە" تا"ی گەرمی دەرئەنجامی" دەرد"ە .سۆمەرییەکان دەردیان بە"تار (Tar) "گۆکردووە.

teš] VOICE[دەنگ/ئاواز] [
teš [VOICE] (8x: Old Babylonian) wr. te-eš "voice" Akk. rigmu

[1]				te-eš			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. voice (8x/100%) دەنگ/ئاواز
Akk. rigmu "voice, cry هاوار؛ گریان , noiseدەنگەدەنگ ".
See ETCSL: te-eš=noise.

ti [ARROW] [تیر]
ti [ARROW] (134x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. ti "arrow"

[1]	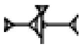			ti			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		21	66	23			2

1. arrow (134x/100%) تیر
See ETCSL: ti=arrow.
تێبینی: ئاوازی "تی(ti) "ی سۆمەری و "تیر"ی کوردی بە برگەی" تی" دەستپێدەکەن. "تی" لە کوردیدا بە مانای "تیخ "دێت"، وەک تیخی بەرد، شیر، خەنجەر، کێرد .ئاشکرایە تیر دەخرێتە کەوانەوە، تیژ دەڕوات و دەچێتە گیانی ئاژەڵەکەوە و دەیخات .کەواتە ئاوازی" تیژ "و" تیر" مانایان لە "تی" وەرگرتووە و بەدەم ڕۆژگارەوە "ڕ "و" ژ" بۆ "تیر "و" تیژ" زیادکراون.

ti [RIB][تیرە - وەک سیرمەی چەرم/تەقڵ/ پەراسوو]
ti [RIB] (27x: ED IIIa, Old Babylonian) wr. uzuti "rib" Akk. şilu

[1]	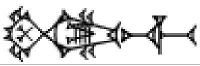	uzuti

1. rib (27x/100%)
Akk. şilu "rib, edge دەمی تیخ".
See ETCSL: ti=rib.
تێبینی: تیرە لە کوردیدا مانایە بۆ سیرمە، چەرمی باریکی بن کڵاش، کە وشککراوەیە. هاوکات" تی" لە مانای "تینوو/وشک"ی دەمدا ئاماژە بۆ وشکی لێو کە کەوان ئاسا دەردەکەوێت .کەواتە "تی (ti) "و" تیر و تیرە" لە زوانی سۆمەری و کوردیدا لە وێنەی وشکی و قەوسی چەرمەوە مانای وەرگرتووە. لە مێخی(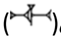) دا مانای "تیر و تیرە" دەبینرێت و پێدەچێت کە ئاوازی "تی"ی سۆمەری لە زوانی مێزۆپۆتامیای سەرووەوە مابێتەوە، ئەگەر نا چۆن بە هەمان مانا لە زوانی کوردیدا دەبینرا؟.

tibir] HAND[دەست] [

tibir [HAND] (26x: Ur III, Old Babylonian) wr. tibir; tibir₂; tibir₄; tibir₃ "hand; fist" Akk. qātu; rittu; upnu

[1]	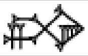	tibir
[2]		$tibir_2$
[3]		$tibir_4$
[4]		$tibir_3$
+	-0 (20x/77%); -ra (6x/23%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			19	4			
[2]				1	1		
[3]					1		

1. hand (26x/100%)دەس

2. fist ١) دەستخەن ٣) دەست. ٢) مستەکۆڵە.

Akk. qātu "hand"; rittu "hand"; upnu "(cupped) hand".

[1993] W. Sallaberger, Kalender 178 n838.

See ETCSL: tibir=fist.

tibira [SCULPTOR] [پەیکەرتاش؛ پەیکەرساز]

tibira [SCULPTOR] (82x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. tibira "sculptor" Akk. qurqurru

[1]		tibira

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	69	11			

1. sculptor (82x/100%)پەیکەرتاش

Akk. qurqurru "metal-worker, esp. coppersmith".

[1999] D.O. Edzard, ZA 89 148 n1.

[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 277.

[1997] H. Waetzoldt, NABU 1997/96.

[1989] P. Steinkeller, SDU 176.

See ETCSL: tibira=coppersmith.

تێبینی: ئاوازی "تاش"ی کوردی لە واتای کرداری" بەرد-، دار-، ڕیش-تاشین"دا هەیە. "تاشین "بە تیخی" تیژ" کراوە. بەردی تیژ لە چاخی بەردینەوە بۆ مەبەستی جودا بەکاربراوە .لە کوردیدا" تەون" مانای بەردە و "تەوێر " بەردی گەورەیە، "تات" "شاخی هەڵموت و یەک پارچە بەردینە،" تابەر" بە مانای بەردی تەنکی گوێ چەمە دێت، تاشە بەرد مانای بەردی زل و تیژ دەگەیەنێت،" تەور"یش مێینەی بازە کە لەنێو بەرد و لە بەرزایی شاخدا لانە دەکات؛ باز بە چاوتیژ و تیژڕەو و وەک تیر ناسراوە و وێنەکەی لە مێزۆپۆتامیای دێرین هێماییانە بۆ مانای خودا کە ڕۆژە، بەکاربراوە. ڕۆژ یان هەتاو لە تیشک پێکهاتووە، تاوی باران و خۆریش هێمان بۆ وزە و تیژ بارین و تیشک. لەم ڕوانگەیەوە دارتاش و پەیکەرتاش، هەروەها "تیژ"ی کوردی و "تی"ی" تیبیرا(tibira)" ی سۆمەری بریتین لە بەردەوامی مانای ئەو کردگارییە کە تیژی ئاو و هەتاو وەکو تاو بە سەرچاوەکەی دانراون. دەربڕینی ئاواز و وێنەکەی پێمان دەڵێت، کە بەردەوامیی زوانی هێماییی و بیرکارییانە داهێنراون، ئەو زوانەش هاوتایە بەو مانایەی زوان کە نوێبوونەوەی وشەی پلە گۆشتە بۆ وێنەی زوانی ڕەگەز وەک مانادان بە دنیاو و دین، ئەوەش ئاماژەیە بۆ ئەو شۆڕشە کە کێڵانی ئەرز و مێشک لە ڕابردوودا بەرهەمیهێناوە.

tigul [POT][خەزان؛ قازان؛ جقە؛ مەنجڵ]

tigul [POT] wr. ^{dug}ti-gul "a pot" Akk. karpatu

[1]		^{dug}ti-gul

1. a potتاوە

Akk. karpatu "(clay) pot"."(قوڕ) تاوە"

tikil [POINTED] [تیژ؛ نووک تیژ]

tikil [POINTED] (1x: Old Babylonian) wr. ti-ki-il "(to be) pointed"

[1]	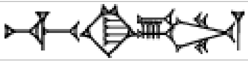	ti-ki-il					
+	-0 (1x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. (to be) pointed (1x/100%)(بێ) تیژ

til [COMPLETE] [تەواو؛ تم؛ تمماو؛ تەماو]

til [COMPLETE] (627x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. til; til$_3$ "(to be) complete(d); (to be) old, long-lasting; to end" Akk. gamāru; labāru; qatû

[1]		til					
[2]	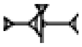	til$_3$					
+	-la (392x/63%); -0 (182x/29%); -le (53x/8%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		23	311	243			1
[2]			1	15			

1. (to be) complete(d) (627x/100%)(بێ) تەواوبوو
2. (to be) old (بێ) پیر, long-lasting لەدواییدا؛ لە ئاکامدا؛ لە ئەنجامدا
3. to end کۆتایی هاتوو

Akk. gamāru "to bring to conclusion بە کۆتایی گەیاندن, complete"; labāru "to be(come) old, long-lasting"; qatû "to come to an end, finish کۆتایی ".

[1991] I.J. Gelb, P. Steinkeller and R.M. Whiting, Kudurrus 239-240.

[1989] P. Steinkeller, SDU 32-34.

[1981] P. Steinkeller, ZA 71 20-21.

See ETCSL: til=to complete.

til [LIVE] [ژی/ژین/ژیان؛ ژیوەی؛ ژیوان؛ ژیوار؛ زنەیی؛ زینگی؛ زینگانی؛ زیندەگی؛ زانی؛ زیوار]

til [LIVE] (770x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. Til$_3$ "to live; to sit (down); to dwell" Akk. ašābu; balāţu

[1]	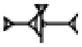	til$_3$ (ti)					
+	-0 (500x/65%); -la (223x/29%); -le (46x/6%); -lam (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		77	373	270			12

1. to live (770x/100%)ژیان؛ بژیو پێدان
2. to sit (down) دانیشتن
3. to dwell نیشتە جێ بوون

Akk. ašābu "to sit (down); dwell"; balāţu "to live".

See ETCSL: til$_3$=to live.

تێبینی: مێخی ( ) لەسەرەوە بەرانبەر وشەکانی" تیر، تەواو، پیر (بێ)؛ ژی/ژیان"، دانراوە. کەواتە واتای "تی "(ti)و "ژی"، کە دوو برگەی دەنگین، هێمایی و بیرکارییانە مانان بۆ تیژڕەوی ژیان کە پیرییە نەک مردنە کە کوتایی ژیان تاک و بەردەوامی تووەکەییەتی .دوای سەرهەڵدانی دینە سامیەکان مردن نەک ژیان بە سەروەر دانرا و ئەوەش لەگەڵ بەها ئەحکامیەکاندا نەک لەگەڵ سروش ـ گەردووندا هاوتا دێتەوە .زوانی سۆمەری و کوردی کە "نەوەی" بە ئاو/تۆو داناوە، ژیانی بە سەرەتا و مانەوەی بە ئاو وەک تۆو لە ئەرزدا داناوە، هەروەها پێدەچێت، گۆڕ و چاندن وەک یەک بینرابن.

til [POLE] [تەوەر؛ دار؛ ستوون؛ ڕاگر؛ کۆڵەکە؛ مێخ؛ دیرەک؛ سنگ]

til [POLE] (31x: ED IIIb, Ur III, Early Old Babylonian) wr. til "a pole, part of a wooden object"

[1]					til		
+	-la (19x/61%); -0 (12x/39%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		7	23	1			

1. a pole, part of a wooden object (31x/100%) بەشی شتێک لە دار
[1992] M. Powell, BSA 6 111

tilhar [CLOUD] [تاریککردن؛ لێڵکردن؛ هەور؛ لێڵی (ئاو)]

tilhar [CLOUD] wr. tilhar "cloud" Akk. upû

[1]		tilhar

1. cloud تاریککردن
Akk. upû "cloud".

تێبینی: کاتێک ئاسمان بە هەور دەگیرێت، دونیا تاریک دادێت. هەور بە تینی هەتاو ئاو بۆ ئاسمان وەکو هەڵم بەرز دەبێتەوە و بەری ڕووناکی هەتاو لە ئەرز دەگرێت. کەواتە ئاواز و وێنە و مانای" تاریک"ی کوردی لە ڕابردووەوە لە بوونی ئاوی و هەتاوییەوە وەرگیراوە، لێرەشیدا تاریکی بەرانبەر بوونی هەور لە ئاسماندا دانراوە. لە مانای ڕۆژدا وەک کات، شەو و ڕۆژ هەن، کە ڕووناکین/تاریکین، هەروەها بەرانبەر مانا سروشتییەکەی ڕۆژ وەک جێگەی گەردوونی دەوەستێتەوە. ئەم مانا دووفاقییە لە بوونی ڕۆژدا بەردەوامی تێروانینی زوانە وەک پلەگۆشت و گفتوگۆی کە گەردوونی مانابیە .لە ئاوازی تاو و تاریکیدا برگەی "تا" سەرەتای مانایە بۆ گەرمی (تاو) و تین (ڕووناکی)، هەوریش ساردبوونەوەی هەڵمە کە ئاوە و وەک باران بەتاو دێتە خوارەوە / دەبارێت. لەم ڕوانگەیەوە تاوی هەتاو و تاوی ئاو وابەستەی کاتن، کە لە شەو و ڕۆژ بنەما دووانیەکەی پێکهاتووە. ئەم تێروانینەش بۆ بوونی ئاو و هەتاو بەردەوامیی مانای ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەرییە کە تێیدا ئاو بۆ هەتاو وەک سەرەتا و کۆتایی دەگۆڕرێت و جێگۆڕکێش دەکەن. بە واتایەکی دی تاو و تاریکی هاوتای ڕوون و ڕووناکین و خەسڵەتی ئاو و هەتاون کە سروشتین / گەردوونین.

tiridanu [EVIL][شەیتان؛ بەد؛ وەی؛ زیانبەخش]

tiridanu [EVIL] (2x: Old Babylonian) wr. ti-ri$_2$-da-nu "(to be) evil"

[1]	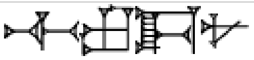			ti-ri$_2$-da-nu			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. (to be) evil (2x/100%)(بێ) شەیتان

تێبینی :سۆمەرییەکان وشە و بیرۆکەی شەیتانیان وەک مانای دینەکانی زەردەشت، جوولەکە، یەهودی، ئیسلام بەکار نەبردووە. ئەوان برِوایان بە بوونی خودای ئاوی/هەتاوی هەبوو .خودا ئاوییەکان/هەتاوییەکان بۆ ئەوان بریتی بوون لە بنەمای بوون و لە گیانی خۆیانەوە ئەرز/ئاسمانیان دروستکرد .لێرەشدا شەیتان بە مانا گەردوونییەکەی لای سۆمەرییەکان نەبوو، بەڵکو بیرۆکەکەی مانا بوو بۆ کرداری نابەجێی کە ناکاو وەکو تیر

تێپەڕیووە.

ti'uz [BIRD][تەوار؛ مەل؛ باڵدار؛ پەڕندە]
ti'uz [BIRD] wr. ti_8-uz^{mušen}; ti_8-$uš_2$^{mušen}; da-uz "a bird" Akk. nadru

[1]		ti_8-uz^{mušen}
[2]	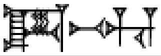	ti_8-$uš_2$^{mušen}
[3]		da-uz

1. a bird تەوار
Akk. nadru.
[2004] N. Veldhuis, Nanše 286-287.
See ETCSL: te_8-uz=bird of prey. (گۆشت خۆر) تەواری ڕاوکەر

tu [BEAT] [تێهەڵدان؛ لێدان. ٢) لێدان (تەپڵ)؛ پێداکێشان؛ کوتان؛ پێدادان (١]
tu [BEAT] wr. tu_{14} "to beat; to weave" Akk. mahāṣu; ṭurru

[1]	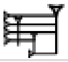	tu_{14}

1. to beatتێهەڵدان؛ لێدان
2. to weaveتێهەڵکێشان
Akk. mahāṣu "to beat"; ṭurru "bindingبەستن؛ لێکدان , knotگرێ ".

tu [SOUP] [گۆشتاو]
tu [SOUP] (319x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. tu_7 "soup, broth" Akk. ummaru

[1]	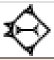			tu_7			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		66	103	56			94

1. soup, brothگۆشتاو (319x/100%)
Akk. ummaru "soup, broth".
[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 19.
[1985] M. Stol, BSA 2 131.
See ETCSL: tu_7=broth.
تێبینی: ئاوازی "گۆشتاو" لە گۆشت و ئاو پێکهاتووە و بە تاوی ئاگر دەکرێت .لە دەنگی تاودا دەنگی ئاو دەبیسترێت و تاو مانای گەرمی دەگەیەنێت، بەو مانایەش ئاو تین لە ئاگرەکەوە کە تاوە، وەردەگرێت .ئیدی ئاو و گۆشت دەبن بە گۆشتاو و ئاوازی تاو و تینی کورد لە ئاوازی"تو(tu)" ی سومەری ئەو مانایە نزیکە.

tug [TEXTILE][تەنراو؛ تەناو؛ وەنراو؛ چنراو]
tug [TEXTILE] (5078x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. tug_2 "textile, garment" Akk. ṣubātu

[1]	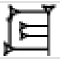		tug_2				
+	-0 (5033x/99%); -ga (23x/0%); -ge (20x/0%); -ge_2 (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		94	4688	288			

1. textile تەنراو, garmentوبەرگـجل (5078x/100%)

Akk. şubātu "textile, garment".
See ETCSL: tug$_2$=garment.

tugdua [FELT] [تات؛ لباد؛ لەبو؛ لوا؛ لۆپ؛ لەوا؛ لمەد؛ لیی؛ نەوگ؛ کولاڤ؛ یان]
tugdua [FELT] (2x: Old Babylonian) wr. tug$_2$-du$_8$-a "felt"

[1]	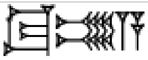				tug$_2$-du$_8$-a		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. felt (2x/100%)تات
[1987] M. van de Mieroop, Isin crafts 35.

تێبینی =tug [TEXTILE] :تەناو = du [SPREAD] .یەکالاکردنەوە.
a [WATER] = ئاو.

لباد(تات) لە خوری دروستدەکرێت. خورییەکە تەڕدەکرێت و بە دار لێیدەرێت. بەو کارە خورییەکە دەپەسترێتەوە و بڵاو دەبێتەوە. کاتێک بیر لە وێنەی دروستکردنی تات / لباد بە کوردی دەکەینەوە، و لە ئاواز و مانای "توگدوا" (tugdua)ی سۆمەری و "تەنراو"ی کوردی وردەبینەوە، ئیدی لە وشەی تەنراودا (وەک تەن و ئاو) هاوشێوەیی لە ئاواز و وێنە و مانادا بە مێخ و بەشەکانی دەبینین. هاوشێوەیی لە وشە و بیرۆکەی تەنراودا مانایە بۆ کار و بیر، یان لە بیرۆکەکەدا وشە کوردییەکە و مێخەکە تۆماربوون. کەواتە گونجاوە بیرۆکەی "تاد" (tugdua) و "زوان/eme" هاوتا بە وێنەی تێکهەڵکێشی شەپۆل ـ ی بەرز/نزم ـ ی ئاو وەربگرین و بیبانگەڕێنینەوە بۆ یەک سەرچاوەی زوانی. بۆ نموونە تێکهەڵکێشی شەپۆلی ئاوی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە وێنەیەکی تەنراوە/تێکهەڵکێشە وەک هەڵگری مانای سروشت ـ گەردوون، ئاو/هەتاو، ئاو/تۆو، نەوە/هەتاو، تێکهەڵکێشەکەش مانای لەو دونیابینییەی زوان وەرگرتووە، کە زوانی هاوتا بە ئاوەدانی ئاوایی داهێناوە.

tun [AX][تەور؛ تەڤر ؛ تومەر]
tun [AX] (184x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. ^{urud}tun$_3$; tun$_3$ "ax, adze" Akk. pāšu

[1]					^{urud}tun$_3$ (^{uruda}du$_5$)		
[2]	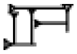				tun$_3$		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			12	5			
[2]				11			

1. ax, adzeتەشوێ؛ تەشۆ ؛ تەفشێ؛ تەمشوو؛ ترشتە (184x/100%)
Akk. pāšu "axe, adze ".
See ETCSL: tun$_3$=type of axe.(تەشوێ) جۆرێک لە تەور

tur [STALL] [تەویلە؛ تاوڵە؛ گەوڕ]
tur [STALL] (277x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. tur$_3$; $^{e}{}_2$tur$_3$ "animal stall" Akk. tarbaşu

[1]					tur$_3$		
[2]					$^{e}{}_2$tur$_3$ (e$_2$-tur$_3$)		
+	-0 (219x/79%); -ra (51x/18%); -re (7x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	15	141			
[2]		6	77	35			

1. animal stall (277x/100%)تەویلەی ئاژەڵ
Akk. tarbaşu "animal stall".

[2001] P. Steinkeller, ZA 91 69 n205.
See ETCSL: e_2-tur3=animal stall; tur_3=animal stall.

(ئو "و" یا "وو" - U)

u [ABUSE][(١) چەوت بەکارهێنانی (ماف، دەسەڵات). ٢) بە ناشرینی لەگەڵ جووڵانەوە]
u [ABUSE] wr. u "abuse" Akk. pištu

[1]		u

1. abuseبەدکاری
Akk. pištu "abuse, scandalبەدگۆیی؛ ئابڕووبەر؛ کردەوەی ئابڕووبەر ".
تێبینی: کاتێک ئاوازی "ئو(u) "ی سۆمەری و "ئۆ"ی کوردی ڕاڤە دەکەین، نزیکی لە ماناکانیاندا وەک" ئۆی ئابڕوود بردین "دەبینین .لەم ڕوانگەیەوە کردارەکە بە نەگونجاو دانراوە و پەشیمانیی بەدوودا هاتووە.

u [AND][و؛ وە؛ هەروەها]
u [AND] (6340x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. u_3 "and; but; also" Akk. u

[1]		u_3					
+	-0 (6339x/100%); - (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		14	5754	562			4

1. and (6340x/100%)و؛ وە
2. but بەڵام؛ لەگەڵ ئەوشدا. ٢) بێجگە؛ جگە لە؛ تەنها. ٣) لەوە بەولاوە. ٤) کە (١
3. alsoهەروەها؛ هەم؛ زیاد لەوەیش
Akk. u "and, but, also".
[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 71 n151.
See ETCSL: u_3=and.
تێبینی: لێرەدا دەتوانین ڕەچاوی ئاوازی "ئو(u) "ی سۆمەری و "و"ی کوردی "وەک وشە "بکەین. لەم ڕەوشەدا دەتوانین گریمانە بکەین، کە "و" بە هەڵە لە زوانی کوردیدا بە مۆرفیم دانراوە. هەڵەی وادانانەکە دەگەڕێتەوە بۆ خۆ پابەندکردن بە ڕاڤەکردنی ڕێزوانییەوە لە عارەبی و ئینگلیزیدا، نەک مرۆ هەوڵێ دابێت لە زوانی سۆمەری و لە کوردییەکەی خۆیان تێبگات، کە یەک مرۆفیم یان دوو مورفیمیان وەک بڕگە/وشە لە رابردوودا بەکاربردووە. بۆ نموونە" ئا" لە زوانی سۆمەریدا مانایە بۆ" ئاو"ی کوردی، وشەکەش لە دوو مورفیمی "ئ" "و" ا"ی بزوێن و نەبزوێن پێکهاتووە. لێرەدا بزوێن/نەبزوێن وێنەیە بۆ بەرز/نزمی شەپۆلی ئاو .لە وشەی" زوان"eme /دا هاوشێوەی شەپۆل یەکپێگرتنەوەی مانا دەبینرێت. دەشێت گۆڕانی وشەی زوان بۆ بیرۆکەی زوان لای سۆمەری و کورد بەردەوامیی ئەو مانا ئاوییە بێت، کە گیان/گیان، ئاو/تۆو، ناوک/هەتاو، وەک ئاواز و وێنە لە گوتندا بینرابێت، نەک دابڕاونە وەک ئاواز و وێنەی وشەی "لسان (tongue) "کە پەیوەندی بە "لغە(language) "وە نییە و لە ڕێگەی پاساوی لۆژیکییەوە ناسروشتیانە / ناگەردوونیانە وەک" ڕۆح (sole) "بە ژیانەوە گرێدراون.

u [BELLOW][بۆڕاندن، نەڕاندن]
u [BELLOW] (1x: Old Akkadian) wr. u_4"to bray, bellow, bawl; voice, cry, noise" Akk. nagāgu; rigmu

[1]	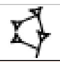		u_4 (ud)				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1				

1. to brayزەڕین , bellowبۆڕاندن , bawlهاوارکردن (1x/100%)
2. voice دەنگ, cry هاوار , noiseقیژە
Akk. nagāgu "to bray, bellow, bawl"; rigmu "voice, cry, noise".
تێبینی: "ئو(U) "ی سۆمەری لە ئاوازی "ئۆ"ی کوردی و مانا و وێنەی "سەیر"وە وەک "هاوار، بۆڕان، زەڕین" نزیکە، جگە لەوە دورنییە کە ئاواز و وێنە و مانای هوها/هووها کە گاڵتە پێکردنە لەو ڕوانگەیەوە وەرگیرابن.

u [EARTH][(١) وشکی؛ هورد؛ قاد؛ بەژ. (٢) ئەرز، ئەرد؛ زەوی؛ زەو؛ زەی؛ وەل؛ هارزەو]
u [EARTH] wr. u "earth" Akk. Qaqqaru

[1]		u

1. earth
Akk. qaqqaru "ground(١) ئەرز، زەوی (٢) بن، بنی دەریا , earth".

u [FINGER] [پەنجە؛ پیلک؛ ئەنگوست؛ ئەموست؛ قامک؛ تلی]
u [FINGER] (2x: Old Babylonian) wr. u "finger; toe " Akk. ubānu

[1]			u				
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. finger ئەنگوست (2x/100%)
2. toe پەنجەی پێ
Akk. ubānu "finger, toe".
See ETCSL: u=finger.

u [PEACE] [(١) ئاشتی؛ ئاسایش؛ ئارامی. (٢) هیمنی؛ بێ دەنگی]
u [PEACE] wr. u_2 "peace" Akk. ṭubtu

[1]	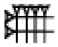	u_2

1. peaceئاشتی
Akk. ṭubtu "peace; sedativeدڵرفێن؛ تاوکەر ".
تێبینی: ئاوازی "ئو(u) "ی سۆمەری و "ئاشتی "و" ئاسایش "و" ئارامی"ی کوردی بە دەنگی "ئـ" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن. دوور نییە ئاوازی" ئو"ی سۆمەری کە دوو برگەیە و هاوشیوەی دوو برگەی" ئا"ی سۆمەریی کە ئاوە بە سەرچاوەی ئارامی دانرابێت و ئەو وادانانەش پەیوەستە بە مانای جێگەیوە (ئاواییەوە) و ئەوەش ژیانیانی لە باری ڕاوکەرو کۆکەرەوە بۆ نیشتەجێ گۆڕیوە .هەروەها دەنگی "ئـ "و" ا"، کە مانای ئاوە، مانای بە وشەکانی ئاوایی ئەرزی و ئاوەدانی ئەستێریی ئاسمان داوە ئاوایی و ئارامیە داوە. پێدەچێت مۆغەکان/ماگیوسەکان کە وەک پیران تا سەردەمی مادەکان ڕەچاوکردنی ئەستێرە و ئاوایی/ئاوەدانیی مێزۆپۆتامیایان لە ئەستۆدا بووە، زانستی سروشتیان گەردوونیانە ڕاڤەکردبێت و ئو/ئارامی ئاواییان بە درێژکراوەی ئەستێرە/ ئاسمان وەک کردارگەی ئاو/هەتاو دانابێت. ئاخر کاتێک مانای "ئو(u) "ی سۆمەری بۆ" توبتو(ṭubtu) "ی ئەکەدی وەردەگێڕین، مانای تاوی/دڵفراندنی کوردی دەگەیەنێت، لێرەشدا تاوی نێر/مێ لەتەک باران/هەتاو بەتاودا یەکدەگرێتەوە، کە بنەمایەکی هێمایی بیرکارییە بۆ نوێبوونەوەی ئاو/تۆو و ئارامی ئاوایی لەسەر بیناکراوە.

u [PURSLANE][پەلپینە]
u [PURSLANE] wr. u_4 "purslane" Akk. puhpuhu

[1]		u_4

1. purslane پەڵپینە
Akk. puhpuhu "purslane".

ئاوازی "پوهپوهو" (puhpuhu) "ئەکەدی و "پەڵپینە"ی کوردی لەیەک نزیکن و یەک مانا دەگەیەنن.

u [TEN](/hu/)[دە]
u [TEN] (6x: ED IIIb) wr. u_9; u "ten"

[1]	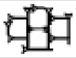	u_9
[2]		u

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		4					
[2]				1			

1. ten (6x/100%)
[1982] M. Civil, OA 21 6.
[1972] M. Powell, ZA 62 208-209.

تێبینی: لە کوردیدا برگەی "ئە" و "دە"وەک دەخۆم، ئەخۆم (جێگۆڕکێ دەکەن. ئەوەش وادەکات کە بپرسین، ئایا "ئە"ی کوردی و "ئو (u) "سۆمەری لە نووسینی هێماییەوە ماوەتەوە؟.

u [TOTALITY][هەموو یان باری تەواو؛ هەموو ژماردن یان کۆ]
u [TOTALITY] (17x: Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. u; u_5 "totality, world"
Akk. kiššatu

[1]		u
[2]	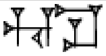	u_5
+	-0 (16x/94%); - (1x/6%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			14	2			
[2]							

1. totality کۆ, world (جیهان) دنیا (17x/100%)
Akk. kišš."atu "totality, world

تێبینی: مێخی (<) بە "ئو (u) "گۆکراوە و بە ماناکانی" بن(ئەرز)"، "پەنجەی پێ "و" دە/هەموو "ڕاڤە کراوە، کە جێگەن .لە وشە سۆمەری و کوردییەکاندا هێما و بیرکاریی سەرچاوەی مانان، لە ماناکەشدا سروشت پێوانەیە . لێرەدا ئەو بۆچوونە هەڵەیە ئاشکرا دەبێت، کە بیرکاریی بە دەرئەنجامی دابڕاندنی مانا لە شت دانراوە. هەروەها مێخی (<) بەرانبەر مانای خوێن (هۆن) دانراوە، کە ژیانی گیانداری پێوە بەندە.

ua [OH][ئۆ (وشەی سەیرمان/سەرسوڕمان)]
ua [OH] (36x: Old Babylonian) wr. u_5-a; u_8; u_3 "(a soothing expression); oh"

[1]		u_5-a
[2]	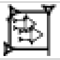	u_8
[3]		u_3

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	1	4			

[2]				8			
[3]				6			

1. (a soothing expression) (36x/100%)(ئۆ: وشەی سەیرمان)
2. oh ئۆ

See ETCSL: u5-a=soothing expression; u5-a=soothing expression; u8=soothing expression.

تێبینی: "ئوا(ua)" ی سۆمەری،"ئو(oh)" ی ئینگلیزی و "وای" و "ئۆ"ی کوردی هێمان بۆ "سەیرمان" و یەک مانا دەگەیەنن.

ua [OWL][کوندەپەپوو؛ پەپوو]

ua [OWL] (15x: Old Akkadian, Ur III) wr. $u_5^{mušen}$; u_3-$a^{mušen}$; u_8-$a^{mušen}$ "a bird" Akk. hū'a

[1]		$u_5^{mušen}$					
[2]		u_3-$a^{mušen}$					
[3]	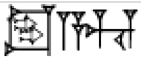	u_8-$a^{mušen}$					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			11				

1. a bird (15x/100%)(وەک پەپوو،کوندەپەپو) پەلەور

Akk. hū'a.

ubar [FOREIGNER] [١) بێگانە ٢) تەرە؛ هەڵوەدایی؛ ئەودال؛ ئاوەکی؛ ئاوارە]

ubar [FOREIGNER] (137x: Ur III) wr. u-bar "resident alien" Akk. ubāru

[1]		u-bar					
+	-0 (134x/98%); -ra (3x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			137				

1. resident alien (137x/100%)

Akk. ubāru "(resident نیشتەجێ) alien دەرەکی؛ ئاوارە ".

ubazu [ANIMAL] [ئاژەڵ]

ubazu [ANIMAL] (1x: Old Babylonian) wr. u_3-ba-zu "type of animal"

[1]		u_3-ba-zu					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. type of animal (1x/100%) جۆرێ لە ئاژەڵ

See ETCSL: u_3-ba-zu=type of animal.

ud [IF] [ئەر؛ ئەیەر؛ ئەگەر؛ گەر]

ud [IF] (2x: unknown) wr. ud "if" Akk. šumma

[1]		ud (u_4)					
+	-0 (1x/50%); -da (1x/50%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							1

1. if (2x/100%)

Akk. šumma "if".

Ud [SUN] روژ/هەتاو/تاو)]

ud [SUN] (29106x: Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. Ud "day; heat; a fever; summer; sun)" Akk. immu; ummedu; umšu; šamšu; ūmu

See ud šuš[darkenڕۆژئاوابوون], ud zal[passڕۆژئاوا (هەڵهاتن)].

[1]		ud (u_4)
+	-0 (28736x/99%); -da (271x/1%); -de_3 (86x/0%); -dam (10x/0%); - (1x/0%); -de_9 (1x/0%); -de_6 (1x/0%)	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		529	459	2262			54

1. day (29106x/100%)(هەڵهاتن تا ئاوابوون) ڕۆژ
2. heat گەرم
3. a fever (تاو) تا
4. summer هاوین
5. sun ڕۆژ

Akk. immu "heat (of day), daytime"; ummedu "a fever?"; umšu "heat, summer"; šamšu "sun"; ūmu.

[2000] A. Cavigneaux and F. Alrawi, CM 19 37 n73.

See ETCSL: ud=day(light)

تێبینی: ئاوازی "ئود(ud) "ی سۆمەری بەرانبەر مانای رۆژ / هەتاو / تاو / تا / هاوین دێت. رۆژ وەک هێمای کات مانایە بۆ هەڵهاتن/ ئاوابوونی ئەرز/ سروشت، هەروەها رۆژ لە گەردووندا" جێگە"یە، بەو مانایەش وشە و بیرۆکەی رۆژ یەکبوونی کات/جێگەیە و هاوشێوەی وشە و بیرۆکەی" زوان "eme /ڕەخساوە.

ud [WHEN][کەی؟؛ چ کات؟]

ud [WHEN] (29x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. ud "when" Akk.enūma

[1]	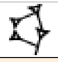	ud (u_4, ug_4)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	22	1			

1. when (29x/100%)کەی

Akk. enūma "when".

udda [STAND] [١) هەڵسان ٢) ڕاوەستان. وەستان؛ ڕاوەستان]

udda [STAND] (19x: Ur III, Old Babylonian) wr. ud-da "a stand" Akk. manzaltu

[1]		ud-da
+	-0 (19x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			18	1			

1. a stand (19x/100%)وەستان

Akk. manzaltu "positionشێوەی وەستان یا جێگیکردن ".

ud šuš [DARKEN] [تاریکبوون؛ تاریکتربوون]

ud šuš [DARKEN] (72x: Old Babylonian) wr. ud $šu_2$ "to become dark" Akk. erēpu ša ūmi

(ud[sun] + šuš[cover])(ڕۆژ + داپۆشین)

[1]		ud $šu_2$
+	-0 (72x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. to become darkتاریکتربوون

Akk. erēpu ša ūmi "to grow dark"تاریکی زیادبوون .

[1979] A. Berlin, Enmerkar 84.

تێبینی: ئاوازی "تاو ـ هەتاو" و "تاریک"ی کوردی بە بڕگەی" تا" دەست پێدەکەن .بڕگەی "تا" مانای لە وادانانی هێمای گەرم/سارد ـ وەک سەرەتا/کۆتایی ئاوی و هەتاوی وەرگرتووە، کە توو (نەوە ـ ناوک(ە و ئارەقی دوایی بە "تا"یەکەی دەهێنێت. مێخ "ئود ud هەتاو) ڕۆژ ـ هۆرە (و کە گەرمیە و" ئوش "šu$_2$ مانای داپوشینە) شەو و تارییکی(ە و نزیکی بەینی ئاوازی شەو و ئوش دیارە .کەواتە هەڵهاتن) ڕووناکی (ـ ئاوابوون) تاریکی (وەک "ژیان ـ مردن "گۆڕانە) ئاوابوونە(، تەواوکەری یەکن، نەک دژ بەیەک بن، بەلام لە دووهەزار ساڵی رابردووە، کە ئەقلی فەرمان و بەها ئەحکامیەکان بەسەر ئەقل (کار و بیر) سروشتیدا سەرکەوتوون، مردن وەک ڕۆح لە ژیان) جیهان ـ گیان (کە (سروشت ـ گەردوونە) جیاکراونەتەوە و خودا وەکو تاریکی کە مانایە بە میتافیزیک (لە دەرەوەی سروشت ـ گەردوون) دانراوە و لە ڕێگەی پاساوە نەبوون وەک بوون تاریکی بە راستی کوتایی دانراوە . دانانی خودا بە نەبوو (تاریکی یان میتافیزیک) کە بەهانەی لوژیکیە) بەهای ئەحکامیە (ب و هەر لەو ڕێگەیەشەوە مرۆڤ لە بەرپرسیاری) کار و بیر (داماڵراوە و هانی مشەخۆری و تاڵانی یەکتر و سروشت دراوە .دەستەڵاتی دین لە دونیادا بەو شێوەی لەیەکتر جووداکراونەتەوە و دەستەبژێرەیەک خۆیان بە نوێنەری مرۆڤایەتی و سروشت و گەردوون کردووە .

ud zal [PASS][(١) تێپەڕبوون. (٢) ڕۆیشتن]

ud zal [PASS] (117x: Old Babylonian) wr. ud zal "to pass (said of time); to dawn; to do something at daybreak" Akk. ?

(ud[sun] + zal[pass time])(ڕۆژ + تێپەڕبوونی کات/ئاوابوون)

[1]		ud zal
+	-0 (116x/99%); -da (1x/1%).	

1. to pass (said of time) (باس لە کات) تێپەڕبوون

2. to dawn ڕۆژبوونەوە؛ شەبەق دان

3. to do something at daybreak لەگەڵ شەبەق دان دا شتێک بکەی

Akk. ?.

[2004] N. Veldhuis, Nanše 132

تێبینی = Ud [SUN] : ڕۆژ = ud [WHEN] . کەی .

zal [PASS] = تێپەڕاندن/ڕۆیشتن . zal [SHINE] = درەوشانەوە.

لە مانای مێخ و بەشەکانی "ئود زاڵ" (ud zal)دا، هاوتا بە مانای "ڕۆژ / هەڵهاتن و ئاوابوون" یان "تەمەن/کات"، زیادبوون/تێپەڕاندن دەبینرێت. کەواتە نزیکیی ئاواز و وێنە و مانای "ئود زاڵ" و "هەتاو/ زیادبوون" ـ وەک کرداری سارد/گەرم یان هەڵهاتن/ئاوابوون ـ بەندە بە تێپەڕاندنی کاتی / جێگەی گەردوونییەوە. لە وێنەی نووسینی مێخی "ڕۆژ / کەی"دا هێما و بیرکاری لە مانای جێ/کات بە لایەک و بیرۆکەکەیدا ـ وەک ڕۆژ، هەفتە، مانگ، چوار وەرز، دوانزە مانگ ـ بە لایەکی دی دەبینرێن. ئەو مانادانەش لەگەڵ مانادان بە توو/تووەشاندن هاوتا دێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا مێخی "ئود / ڕۆژ" بازنەییانە وێنە کراوە، دەورانی سروشت ـ گەردوونیش هەڵگری مانای تێپەڕاندن / زیاتبوونە، هەروەها هاوتایە بە وێنەی شەپۆلی ئاو لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە و گڵێنە ئوبەیدیەکان ـ هاوشێوەی مانای هۆنینەوەی ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری. کەواتە کردگاری خودا/خوداژن، نێر/مێ و ئەرز/ئاسمان، بەردەوامیی بەستنەوەی مانایە، کە هێمایی و بیرکارییانە لە توو/ناوکدا رەخساوە.

udkurnuria [YESTERDAY][(١) تازە؛ لەم دواییەدا. (٢) دوێنێ؛ دوێکە]

udkurnuria [YESTERDAY] (1x: unknown) wr. ud-ku-nu-ri-a "yesterday"

[1]	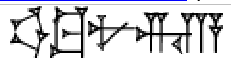	ud-ku-nu-ri-a

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							1

1. yesterday (1x/100%)

udmeda [EVER] [١) هەر؛ هەمیشە ٢) جار لە دووایجار. پەیتا پەیتا؛]
udmeda [EVER] (2x: Old Babylonian) wr. ud-me-da "ever, always" Akk. matīma

[1]					ud-me-da		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. ever, always هەمیشە (2x/100%)
Akk. matīma "ever".

udnua [MOON] [مانگ]
udnua [MOON] (2x: Old Babylonian) wr. ud-nu₂-a "the astronomical New Moon or Dark Moon" Akk. bubbulu

[1]					ud-nu₂-a		
+	-0 (2x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. the astronomical New Moon or Dark Moon مانگی یەک شەوە یان مانگی تاریک (2x/100%)
Akk. bubbulu.
[1999] S. Chiodi, NABU 1999/71.
[1993] W. Sallaberger, Kallender 60-62.

تێبینی ud [WHEN] :=کەی/کات ud [SUN] = ڕۆژ.
nua [~ANIMAL] = ~ ئاژەڵ().
کاتێک ئاواز و وێنەی مێخەکە و بەشەکانی لە بەراورد بە دەرکەوتن / مانگ گومبوون لە ئاسماندا ـ وەک کات/ جێ کە دوازدە مانگە ـ وەردەگرین، ئەوسا لە ماناداندا بە مانگی سۆمەری و کوردی لەیەکچوونی هێمایی و بیرکاری دەبینین. بۆ نموونە ئاوازی "ئودنوا" (udnua)ی سۆمەری و "ئاوابوون"ی کوردی وێنەدانەوەی مانای دەرکەوتن / گومبوونیان پێوە دیارە، ئەو ماناداندنەش هاوشێوەی هەمان مانایە کە لە وشە و بیرۆکەی "زوان/eme"دا دەبینرێت.

udšuš] DAILY[ڕۆژانە؛ هەموو ڕۆژێک] [
udšuš [DAILY] (4x: Old Babylonian, unknown) wr. u₄-šu₂-uš; ud-šu₂-uš "daily" Akk. ūmišamma

[1]				u₄-šu₂-uš			
[2]	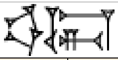			ud-šu₂-uš			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				3			1
[2]							

1. daily (4x/100%)ڕۆژانە
Akk. ūmišamma.

udtena [EVENING] [١) شەو؛ تاریکان؛ وێرەگا؛ ٢) ئێڤار؛ ئێوار؛ ئێوارە]
udtena [EVENING] (68x: ED IIIb, Ur III, unknown) wr. u₄-te-na; u₄-te-en; u₄-te-en-na "evening"

[1]		u_4-te-na
[2]		u_4-te-en
[3]	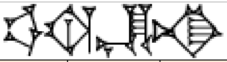	u_4-te-en-na

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	57				1
[2]				1			3

1. evening (68x/100%) ئێوارە؛ هێڤارە؛ هێوار؛ ئەنگوری؛ هەبیۆر؛ هەنگڤار؛ یەر؛ یەری

udu [SHEEP] [مەڕ؛ مێ؛ میەر؛ ماها؛ مهی؛ میک؛ مەی؛ مینگا؛ مێیە؛ کۆڕ، گەورە؛ کۆڕ؛ پەز]

udu [SHEEP] (28818x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, 1st millennium, unknown) wr. udu; e-ze_2 "sheep" Akk. immeru

[1]	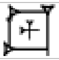	udu
[2]		e-ze_2 (ES)
+	-0 (28816x/100%); - (2x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1423	26724	647		5	2
[2]				10			

1. sheep (28818x/100%)
Akk. immeru "sheep".
[1972] H. Waetzoldt, UNT 3-9.
See ETCSL: udu=sheep.

ugnim [ARMY] [ئۆردوو؛ سوپا؛ لەشکر]

ugnim [ARMY] (94x: Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. ugnim "army, troops" Akk. ummānu

[1]	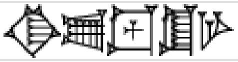	ugnim
+	-0 (81x/86%); -ma (13x/14%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			13	77			

1. army ئوردو , troops ڕەوە؛ دەستە (94x/100%)
Akk. ummānu "army, troops".
See ETCSL: ugnim=troops.
تێبینی: ئاوازەکانی "ئوگنیم"(ugnim) "ی سۆمەری، "ئوممەنو"(ummānu) "ی ئەکەدی و "ئوردوو"ی کوردی بە برگەی "ئو" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن.

ugu [SKULL][(١) کاسەی سەر؛ کەڵلە. (٢) مێشک (بەتایبەتی بێ مێشکی (بۆش))]

ugu [SKULL] (1025x: Ur III, Old Babylonian) wr. ugu_2; ugu; ugu_3; ugu_x(|U.SAG|); ugu_x(|A.U.KA|); ugu_x(SAG@n@g) "skull, pate; first section of a balanced account, capital; on, over, above; against; more than; top" Akk. eli; muhhu; qaqqadu

[1]		ugu_2 (a-gu_3)
[2]		ugu
[3]		ugu_3

[4]		ugu_x(|U.SAG|)
[5]		ugu_x(|A.U.KA|)
[6]	?	ugu_x(SAG@n@g)
+	-0 (1025x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			885	2			
[2]			6	104			6
[3]				3			

1. skull, pate تەوقەسەر سەر؛(554x/54%)
2. first section of a balanced account بەشی یەکەمی لەنگەری حساب, capitalسەرمایە (464x/45%)
3. onلەسەر , overبەسەر، لەسەر , aboveلەسەروو؛ لەسەر (5x/0%)
4. against (1x/0%)١) بە پێچەوانە ٢) دژ. ٣) بە. ٤) بە سەر.
5. more than (1x/0%)(سەران سەر) زیاتر لە
6. top١) سەرقاپ ٢) کاکۆڵ. ٣ تەوقەسەر؛ سەر؛ کەل. ٤) سەر؛ تەپڵەسەر.
Akk. eli "top, upper side"; muhhu "skull"; qaqqadu "head".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44; 46.
[1995] W. Sallaberger, BiOr 52 444.
[1992] M. Sigrist, Drehem 92.
[1973] M. Civil, JNES 32 58-59.
[1969] J. Krecher, UF 1 150-151.
See ETCSL: ugu=skull.

تێبینی: کاتێک مانای "ئوگو(ugu) "ی سۆمەری و وشە کوردییەکانی سەرەوە بەیەک بەراورد دەکەین، هاوشێوەیی هێمای و بیرکارییانە لە نێوان مانای "کاسەی سەر / ئوگو" ـ وەک درێژکراوەی ڕوانگەی" زوان "eme /یان وشە و بیرۆکەکەی دەبینین .بۆ نموونە سۆمەرناسەکان ئاواز و مانای "ساگ(SAG) "یان بەرانبەر ئاواز و مانای "ئوگو " (ugu)خستۆتە ژێر پرسیارەوە. ئاوازی" ساگ "و" سەر "یەک مانا دەگەیەنن، لە مانای سەرمایەشدا وەک ڕاگرتنی حساب لە هەردوو زوانەکەدا بەکاربراوە. سەر سروشتییانە بیردەکاتەوە، مانادان بە وشە و بیرۆکەکەش لە هەردوو زوانەکەدا ـ وەک دیارە هێما و بیرکارییانە ـ ڕەخساوە.

ugu] WATERING PLACE[بارِ؛ مەیخانە (٣ .کاناو ؛(گڕاو)گەڕاو(٢ .جێی ئاو خواردنەوەی گیاندار(١)] [
ugu [WATERING PLACE] (63x: Ur III, Old Babylonian) wr. ugu_2 "watering place; irrigation; irrigated land"
Akk. mašqītu; mikru

[1]		ugu_2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			62	1			

1. watering place (63x/100%) شوێنی ئاو خواردنەوەی گیاندار
2. irrigationئاودان
3. irrigated land(ئەرزی ئاوی) بەراو
Akk. mašqītu "watering place"; mikru "irrigation".

تێبینی: سۆمەرناسەکان مێخی( ) یان بە مانای کاسەی سەر و شوێنی ئاو خواردنەوە و هتد ڕاڤەکردووە. دەکرێت لێرەدا گریمانە بکەین، کە" کاسەی سەر" لە لایەن ڕاوکەر و کۆکەرەوانی سەرەتاوە تا دەگات بە نیشتەجێبووە سەرەتاییەکانی چاخی بەردین بۆ خوارانەوەی شلەمەنی ـ وەک ئاو و شیر ـ بەکاربراوە.

ugula [OVERSEER][چاودێر؛ سەرکار؛ چاوش؛ بەڕێوەبەر]
ugula [OVERSEER] (9794x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Baby

lonian, Old Babylonian, unknown) wr. ugula "instructor; overseer, foreman" Akk. aklu; šāpiru

[1]	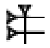			ugula			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		390	9322	80			1

1. instructor مامۆستا ؛ فێرکەر ؛ وانەبێژ (9794x/100%)
2. overseer چاودێر , foreman سەرکار ؛ سەرەوەستا

Akk. aklu "overseer, inspector"; šāpiru "giver of instructions".
[1995] G. Visicato, Bureaucracy of Fara 22-26; 130-131.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 32-33; 97.
[1987] P. Steinkeller, AOS 68 88-90; 101-102.
[1987] M. van de Mieroop, Isin crafts 92-93.
[1986] D. Snell, ASJ 8 140.
[1984] F. Pomponio, OrNS 53 10.
[1982] T. Maeda, ASJ 4 70.
See ETCSL: ugula=overseer.

uĝ [PEOPLE] [وڵاتی؛ هاووڵاتی؛ خەڵک؛ گەل؛ نەتەوە]
uĝ [PEOPLE] (740x: Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. uĝ3 "people" Akk. nišu

[1]	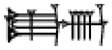			uĝ3 (ug3, un)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			280	458			

1. people (740x/100%)وڵاتی

Akk. nišu "people".
[1982] T. Maeda, ASJ 4 74-75.
See ETCSL: uĝ3=people.

uĝdaga [NEIGHBOR] [(١) هاوسنوور (٢) هاوسێ؛ دراوسێ]
uĝdaga [NEIGHBOR] wr. uĝ3-da-ga "neighbor"

[1]		uĝ3-da-ga

1. neighbor هاوسێ یا هاوسنور

[1989] P. Steinkeller, Sale 198.

تێبینی: ڕاڤەکردنی سۆمەرناسەکان بۆ ئاواز و مانای "ئوخ" (uĝ) و "ئوخداگا" (uĝdaga) "دەمانگەیەنێت بەوە، کە مانا و وێنەی وڵات / خەڵک وەک پابەندبوون بە ئاخەوە / خاکەوە گریمانە بکەین، چونکە خاک/ئاخ هێمایی و بیرکارییانە سنووری "هاوسێ/خزم" وەک درێژکراوەی خاکخاوەنداری پێناسەدەکات. ئەو پێناسەیە لە شێوەی ژیانی ئاویی ئاغادا /خاکدا دەبینرێت. ئاغا/خاوەندار/خانە/واباستەی خاکە و هەمان مانای "ئین"(en) ی سۆمەریی هەیە. لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین ببێژین، کە ئاواز و مانای "ئوخ" (uĝ) "بە دەم ڕۆژگار و شێوەی ژیان و ماناداناەوە بە خاک/خاوەنداری گۆڕرابێت بۆ مانای ئاغا/خود/خودا.

uha [TOOL][(١) هۆ؛ کەرەسە. (٢) ئامێر]
uha [TOOL] wr. u3-ha2 "a tool"

[1]		u3-ha2

1. a tool هۆ

uhpu [WATER] [ئاو]
uhpu [WATER] wr. uh2-pu2 "standing water" Akk. lâ'irānu

[1]		uh₂-pu₂

1. standing water ئەستێڵک؛ ئەستێر؛ پەنگخواردنەوە؛ هەسێڵ؛ هەساری؛ گۆل؛ گۆلاو؛ گۆم
Akk. lâ'irānu.

ukur [POOR](/ukudʳ/) [هەژار]
ukur [POOR] (50x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. ukur₃ "(to be) poor; pauper" Akk. lapnu

[1]			ukur₃ (uku₂)				
+	-0 (27x/54%); -ra (9x/18%); -re (9x/18%); -ra₂ (5x/10%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	6	37			

1. (to be) poor (50x/100%) (بێ) هەژار
2. pauper زۆر هەژار
Akk. lapnu "poor".
See ETCSL: ukur₃=to be poor.

ukuš [CUCUMBER] [ئارو؛ ئاروێ؛ هاروێ؛ خەیار]
ukuš [CUCUMBER] (39x: ED IIIa, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. ukuš₂ "cucumber" Akk. qiššû

[1]				ukuš₂			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	10	17			9

1. cucumber ئارو (39x/100%)
Akk. qiššû "cucumber".
[2003] M. Powell, RlA 10 20.
S ee ETCSL: ukuš₂=cucumber.

ul [DISTANT] [دوور (خزمی دوور). ٢) دوور (شوێن، کات). ٣) دوورەپەرێز (١]
ul [DISTANT] (161x: ED IIIb, Ur III, Old Babylonian) wr. ul; ul-li₂; ul-li "(to be) distant (in time); distant time" Akk. ṣiātu

[1]	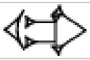		ul				
[2]	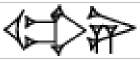		ul-li₂				
[3]			ul-li				
+	-0 (149x/93%); -la (10x/6%); -la₂ (2x/1%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		5	1	85			
[2]		2	2	55			
[3]				6			

1. (to be) distant (in time) (بێ) دوور (لەکاتدا) (161x/100%)
2. distant time ماوەی دوور
Akk. ṣiātu "distant time".
[2001] M. Krebernik, ZA 91 249-250.
See ETCSL: ul=distant time; ul-le₂-a=distant time.
تێبینی: تێگەیشتنی سۆمەرییەکان بۆ کات هاوشێوەی تێگەیشتنی مرۆڤایەتیی ئەمڕۆ بۆ کات بوو، کە بەسەر "ڕابوردوو، هەنووکە و داهاتوو"دا دابەشیانکردووە. هەر بەو مانایەش "ئول(ul) ی" سۆمەری و "دوور"ی

کوردی وێنەی کات و خزمایەتیی دوور دەگەیەنن .بۆ نموونە سۆمەرییەکان خۆیان بە خزمی نیشتەجێ دێرینەکانی مێزۆپۆتامیای سەروو (ناوچە شاخاوییەکان) دادەنا، ماڵی خوداکانیشیان ـ وەک ڕێز بۆ دینی داپیر/ باپیرانیان ـ بە ماڵی "شاخ" ناودەبرد.

ulu [WIND][وا؛ هەوای توند؛ با؛ ڤا؛ باگ]

ulu [WIND] (83x: Old Babylonian) wr. ulu_3^{lu}; $^{tumu}ulu_3^{lu}$; $^{tumu}ulu_3$; u_{18}-lu; $^{tumu}ulu_2$ "south wind; south; a demon" Akk. alû; mehê šūti; šūtu; mehû

[1]				ulu_3^{lu}			
[2]	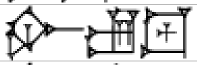			$^{tumu}ulu_3^{lu}$			
[3]	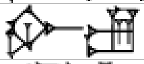			$^{tumu}ulu_3$			
[4]				u_{18}-lu			
[5]				$^{tumu}ulu_2$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				37			
[2]				25			
[3]			4	2			

1. south wind (83x/100%) وای خوارو؛ هەوای خوارو؛ بای خوارو .
2. south خوارو .
3. a demon (ڕەشەبا) دێو .

Akk. alû "an evil demonڕەشەبا "; mehê šūti; šūtu "south wind, storm"; mehû "stormڕەشەبا ".

See ETCSL: u_{18}-lu=type of demon; ulu_3=south wind (storm).

تێبینی: لە کوردیدا دەنگی "ر "دەگۆڕرێت بۆ "ل" (وەک دووکەر بۆ دووکەڵ). لەم ڕووەوە ئاوازی "ئولو " ی(ulu) سۆمەری و "وررە"ی کوردی لە دەنگی با نزیکن.

umbisağ] SCRIBE[(١) میرزا (نووسەری میر) (٢) نووسەر. (٣) نووسیار؛ دەستنووسیار]

umbisaĝ [SCRIBE] (8x: ED IIIa, ED IIIb, Ebla) wr. umbisaĝ; $umbisaĝ_2$; ubišaga "scribe; scholar" Akk. tupšarru

[1]	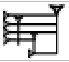			umbisaĝ			
[2]	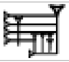			$umbisaĝ_2$			
[3]	? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ?			ubišaga			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		8					

1. scribe (8x/100%) نووسیار
2. scholar میرزا؛ زان؛ زانیار

Akk. tupšarru "scribe".

[1981] P. Steinkeller, OA 20 247 n23.

تێبینی = amar [YOUNG] : لاو؛ هەرزەکار = ud [SUN] . ڕۆژ/هەتاو

ئاوازی "ئامار" (amar) و "ئود" (ud)ی سۆمەری کە مانای "لاو ـ هەتاوە". لاو لە ئەفسانەی ئەفراندن (ئاوەدانی خوداکان یان گەردوون) بە ئامار ناوبراوە و ئەمیر و میر کە هێمان بۆ نوێی لەو رابردووە ماوەتەوە. بەو مانایەش دونیای خوداکان نوێ و نەوەیە کە نوێیە و وابەستە کات نییە. لە ئەفسانەکاندا خودای کوتایی ئامار (ئا +ما + ر" و ناوەکەی بیرۆکەیە بۆ هەتاو و فەرمان دانە بە ڕووناکی ـ تاریکی و وتاکە وەک دیارە، لە کوردیدا ئاوازەکەی بۆ "میراو" کە "هەتاو"ە گۆڕاوە. "ئامار ـ ئود"ی کە نوێیە(لاوە)، نەوەی خوداوەندی ئاوە (Ea) بەو مانایەش ڕووناکیە (هەتاوە). کاتێک ئێمە ئەو مانایە بە بوونی سروشت ـ گەردوونەوە دەبەستینەوە، لە مانای میراو

- وەک پەیوەندی ئاو/هەتاو یان ئاو/تۆو - لە زوانی سۆمەری و کوردیدا تێدەگەین، کە چۆن "وشە - بیرۆکەیان" داهێناوە. وشە و بیرۆکەی هەردووکیان هاوشێوەی شێوازی ژیانی "ئاغا" (uĝ) یان "ئاخا/خەڵک" و نیشتەجێی دێرین، مانای "ئاخ/خاک"یان داهێناوە –"ئاخ / خاک" وەک ئاو/جێ یان ئاو/شێ. ئەکەدییەکان ئاماریان بە "مەرو" (māru) و ئاشورییەکان بە مەردوک گۆکردووە و نازناوی مەردوخ تا ئەمڕۆش لە زوانی کوردی دەبیسترێت. ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر مانای میر/خان و میرزا/خان بکەین، دەبینین ناوەکە مانای لە کاری بەڕێوەبردن و نووسینەوە وەرگرتووە. نووسەر/میرزا وەک میر/میرزا بۆ خۆی بانگی پێناسەکەی دەدات. کەواتە میر/میرزا هاوشێوەی وشە/بیرۆکە یان زمان (سرەشت) - گفتوگۆ (گەردوون) داهێنراوە، بەمەش بەردەوامیی تێڕوانینی هێمایی و بیرکارییە کە مانای لە کار و بیری ئاوەدانکەری دونیا و زوانییەوە وەرگرتووە، هەروەها تێکەڵبوونی زوانەکان دوای کەوتنی شارستانی مێزۆپۆتامیا کاریگەریی لەسەر گۆڕانی ئاوازەکان و وەرچەرخانی مانا کە بەهایە نواندووە.

umma [OLD WOMAN][نەنە؛ نەنک؛ نینی؛ داپیر؛ داگا؛ دایەگەورە؛ ماما]

umma [OLD WOMAN] (75x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. um-ma "old woman" Akk. šībtu

[1]		um-ma

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	28	43			

1. old woman (75x/100%) نەنە؛ داپیر

Akk. šībtu "old woman".

See ETCSL: um-ma=experienced woman.

umul [CREATURE] [(١) زیندەوەر (وەک ئادەمیزاد؛ ئاژەڵ؛ گیانلەبەر)]

umul [CREATURE] (5x: Old Babylonian) wr. u_4-mu-ul "sickly creature"

[1]		u_4-mu-ul

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. sickly creature (5x/100%)

See ETCSL: u_4-mu-ul=sickly creature.

تێبینی = u [BELLOW]: بۆڕاندن؛ زەڕاندن = mu [YEAR]: ساڵ.
[DISTANT] ul = دوور (خزم).

کاتێک مانای مێخەکە و بەشەکانی وەک ڕوانگەی زوانی سۆمەری و کوردی وەردەگرین، ئیدی هاوشێوەیی لە دارشتنی مێخە سۆمەرییەکە و وشە کوردییەکەدا دەبینین، کە مانای لە هێمایی و بیرکاریی زوانەوە وەرگرتووە.

umun [BLOOD][هون؛ خون؛ خوێن]

umun [BLOOD] (14x: Old Babylonian) wr. u_3-mun; u_3-mu-un; umun "blood" Akk. dāmu

[1]		u_3-mun
[2]		u_3-mu-un
[3]		umun

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				11			
[2]				1			
[3]							

1. blood هون (14x/100%)
Akk. dāmu "blood, darkرەش/ تاریک؛ تۆخ/ تیر ".
See ETCSL: u$_3$-mun=blood.

umun [BODY] [لەش (مرۆڤ، گیاندار، ڕووەک)]
umun [BODY] wr. umun$_2$ "life-giving force; main body, bulk" Akk. mummu; ummatu

[1]		umun$_2$

1. life-giving force وزەی - ژیان
2. main body (لەش) هێزی گیان, bulkقەد؛ قەبەیی؛ قەبارە

Akk. mummu "life-giving force? Destinationدواقوناغ ,use بەکارهێنان, purposeمەبەست ?"; ummatu "main body, bulk".

umun [KNOWLEDGE] [ئاوزین، ئاگاداری؛ زانین؛ شارەزایی؛ تێگەیشتن. ٢) زانست. ٣) شتی زانراو(١)]
umun [KNOWLEDGE] (16x: ED IIIa, ED IIIb, Old Babylonian) wr. umun$_2$ "knowledge; workshop" Akk. mummu; ummatu; ummuqu

[1]				umun$_2$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3		13			

1. knowledge ئاگاداری (16x/100%)
2. workshopکارگە؛ کارخانە

Akk. mummu "life- giving force? Destination دواقوناغ,use بەکارهێنان, purposeمەبەست ?"; ummatu "main body, bulk"; ummuqu "deep-thinking بیرکردنەوە - قوڵ".
See ETCSL: umun$_2$=knowledge source.

تێبینی :سۆمەرییەکان مێخی(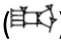) یان بە مانای "گیان) لەش / قەوارە "(و" زانین" بەکاربردووە. ئەو دووفاقییەی مانا لە وێنەی مێخەکەدا هاوشێوەی مانای وشەکانی وەک زوان و ڕۆژ و مانگە، کە بۆ بیرۆکە گۆڕراون . سۆمەرییەکان، هاوشێوەی کورد، گیانیان بەسەر لاشە و ڕۆحدا دابەشنەکردووە .بۆیە دەتوانین گریمانە بکەین کە وشەی زانین/گیان بۆ تایبەتمەندیی زانین وەک قەوارە/زانین گۆڕراوە. بۆ نموونە هۆش/هەست سەرچاوەی زانیارییە، زانینی مرۆڤیش بەگوێرەی قەوارەی زانیاری زیاد دەکات، بەم پێیەشەوە تایبەتمەندی لە کاردا پەیدا دەکات. هەروەها کاتێک هێمایی و بیرکارییانە بەراورد لە مانای "ئومون (umun) "و کرداری "هۆش"دا دەکەین، دەبینین کە وێنەی ئومون / هۆش وەک گیان / زانین، گیان / تایبەتمەندی(قەورەی زانین) دووفاقییە و ئاوازەکان هەڵگری مانای وشە و بیرۆکەن لەو شێوەیدا کە ماناکەی سروشتیانە / گەردوونیانە لە"زوان "eme /یان "هەست/هۆش"دا ماناکەی دەبینرێت.

umun [PIT][بێ بن؛ چاڵ؛ قوڵ]
umun [PIT] wr. umun$_{10}$; umun$_{11}$; umun$_{12}$; umun$_5$; umun$_6$ "a pit; pond, puddle" Akk. habbu; hammu

[1]		umun$_{10}$
[2]	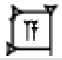	umun$_{11}$
[3]	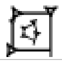	umun$_{12}$
[4]		umun$_5$

[5]	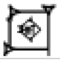	umun$_6$

1. a pitچاڵ؛ قوڵ
2. pondگۆلە ئاو؛ گۆماو؛ چاڵاو , puddleچاڵاو
Akk. habbu "a pit?"; hammu "pond, puddle".

تێبینی = [KNOWLEDGE] umun :ئاوزین، ئاگاداری؛ زانین.
وێنەی مێخی ( ) جیاوازە لە وێنەی مێخەکانی سەرەوە، لێ هەندێک لەیەکچوون لە بەشی وێنەکانی مێخەکان و شێوەی ماناکانیاندا دەبینرێت. جگە لەوە سۆمەرناسەکان ئاوازی "ئومون" (umun)یان بۆ مێخە جیاوازەکانی سەرەوە بەکاربردووە. لەیەکچوونی ئاوازەکان، ئەوجا جیاوازی و لەیەکچوون لە وێنە و ماناکانی وەک خوێن/هون، زانین/گیان، چاڵ/چاڵاو، بریتین لە بەردەوامیی هێمایی و بیرکاریی زوانی مێزۆپۆتامییەکانی دێرین. بۆ نموونە وشە و بیرۆکە لە مانای زوان، موغ، دەست، سەر، گیان، بیر ...هتد، هێمایی و بیرکاریین بۆ مانای دووفاقیانەی وشە و بیرۆکە، کە لە رابردووی زوانییەوە ماوەتەوە. وێنە و مانای مێخی ( ) کە ـ وەک هەست/هۆش، گیان/زانین، زانین/تایبەتمەندی ـ کردگاریانە هاوتایە بە مانای بیر، بەمەش وەک بیرکردنەوەی مرۆڤ لە قوڵی گیانەوە سەرهەڵدەدات و موغ/مۆغ سەرچاوەیەتی، موغیش وەک هەستە دەمار لە قوڵی گیاندایە. گیان لە زوانی کوردی و سۆمەریدا یەکبوونی روح و گیانە کە بوونیان ئاویانە/هەتاویانە ناوکی و ناوەندییە، بەم مانایەش هەم "ئاوییە" و هەم "خوداییە". ئەو شێوازەی مانا هەوڵدانی مرۆڤ بۆ تێگەیشتن ئاشکرا دەکات. کەواتە مانای زوانی کە پلە گۆشتی سروشتییە و ئاوازیش کە سەرچاوەی مانایە لە قوڵی (چاڵی) زوانەوە وەک بیر (زانین) سەرچاوەی گرتووە، لەم روانگەیەشەوە "umun" هاوشێوەی مانای وشە و بیرۆکەی "زوان/ eme" هەیە و لەگەڵ داهێنانی مێخدا شێوەی نووسینی مێخەکەی گۆڕاوە، لێ ئاوازەکە هەمان مانای گەیاندووە.

un [HIGH][(١) وەرز؛ بەرز؛ بڵند. ٢) هۆ؛ ووچ؛ کێل؛ قوتکە]
un [HIGH] (27x: Old Babylonian) wr. un$_3$ "to arise; sky; (to be) high" Akk. elû; šamû; šaqû

[1]	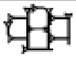	un$_3$
+	-na (19x/70%); -0 (8x/30%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				26			

1. to arise (27x/100%)بەرزبوونەوە
2. sky ئاسمان
3. (to be) high (بێ) بڵند
Akk. elû "to be highبەرز بێ "; šamû "sky ئاسمان, heavenگەردوون"; šaqû "to be(come) high بەرزکراوە , elevatedبەشکۆ؛ بڵند ".
See ETCSL: un$_3$=to be high.

una [WILD] [سروشتی؛ کێوی؛ سەربەست]
una [WILD] (30x: Ur III, Old Babylonian) wr. u$_3$-na "wild, proud; a wild animal" Akk. kadrum; kattilu

[1]		u$_3$-na

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			12	18			

1. wild, proud سەربەرز (30x/100%)
2. a wild animal گیانداری کێوی
Akk. kadrum "rearing upبەرزکرنەوە , aggressiveدڕ "; kattilu "a predatory animal گیانداری دڕندە ".
See ETCSL: u$_3$-na=aggression.دڕی

unadug [LETTER] [١) نووسراو؛ نڤیسرا؛ نوشته؛ نامه. ٢) پیت؛ تیپ]

unadug [LETTER] (508x: Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. u$_3$-na-a-dug$_4$; u$_3$-na-dug$_4$; u$_3$-ne-dug$_4$; u$_3$-ne-e-dug$_4$ "letter" Akk. unnedduku; umunnedukku

[1]	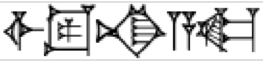	u$_3$-na-a-dug$_4$
[2]	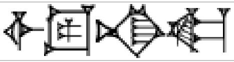	u$_3$-na-dug$_4$
[3]		u$_3$-ne-dug$_4$
[4]		u$_3$-ne-e-dug$_4$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			458	5			
[2]		1	40	2			
[3]				1			
[4]				1			

1. letter نووسراو (508x/100%)

Akk. unnedduku "letter نووسراو"; umunnedukku "letter پیت ".

See ETCSL: u$_3$-na-a-dug4=letter.

تێبینی: به ڕاڤەکردنی سۆمەرناسەکان بۆ مێخ دەردەکەوێت، کە سۆمەرییەکان نووسینی مێخ و دەربڕینی "وشە/پیت"یان وەک مانا وشەییەکەی یان بیرۆکەکەی لێکداوەتەوە.

unu [DWELLING][خانە؛ خانوو؛ جێی نێشتەجێبوون]

unu [DWELLING] (1511x: Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. unu$_6$; unu$_2$; unu "banquet; dining hall; the most sacred part of a temple; seat, throne; dwelling, domicile, abode; temple" Akk. mākalû; mūšabu; usukku; šubtu

[1]		unu$_6$
[2]		unu$_2$
[3]	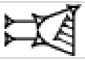	unu
+	-0 (1511x/100%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1409	15			
[2]			9	48			
[3]			21	3			

1. banquet (1511x/100%) ١) خوانی ڕازاوە. ٢) ئاهەنگی فەرمی نانخواردن
2. dining hall هۆڵی نانخواردن
3. the most sacred part of a temple پەرسگادا لە پیرۆزترین جێی
4. seat جێ؛ جێ دانیشتن , throne تەخت؛ تەختی پاشایی
5. dwelling خانوو , domicile نیشتەجێبوون , abode (ماڵ) مانەوە لە شوێنێک
6. temple پەرسگا

Akk. mākalû; mūšabu "dwelling, domicile, abode"; usukku "temple, upper cheek"; šubtu "seat, dwelling".

تێبینی: ئاوازی "خا" مانای "هێک و هێلکە دەگەێنێت و وەکو ڕێزیش بە ناوی مێینەوە (خا فاتم) لکاوە. ئێزدیەکان دەڵێن خودا (هۆما) لەسەرەتادا هێلکەی داناوە و گەردوون لەو هێلکەیەوە پەیدابووە. وتای خانوو لە ئاوازی "خا + نوو" پێکهاتووە. ئاوازی "نو"ی کوردی مانای "نان و نو"ی و لە ئاوازی "ئونو (unu)"ی سۆمەرییەوە نزیکە، کە مانای خواردنی ڕازاوە دەگەێنێت. مێژوونووسان دێرین باس لە نیشتەجێ سەرەتایەکانی جاخی بەردینی کوردستان،

که نیشتەجییان بە شێوەی ژیانکردووە و خانوویان لەخشتی قوڕ و بەرد دروستکردووە .خانوو ماڵە و خانیش لە دێرینەوە جێ کۆڕ و کۆبوونەوە بووە و بەرز نرخێنراوە .بۆنمونە مانای نیشتەجێ بەرامبەر مانای ئیرانی و سامی دەوەستێتەوە و بەو مانایەش بەرزنرخێنراوە . کەواتە دروستکردنی خانوو، کە لە خاکدایە بۆ دەرکەوتنی خاک و توانەی بەستەڵە گەڕێندراوەتەوە و تاوی هەتاو) ئامار ئود (ئەو کارەی ئەنجامداوە .ئەوەی کەجێ سەرنجە، لە دەم دەرگای پەرسگای لالش مار و لە سەر قوچەی منارەکەیان مەلک تاوس وەستاوە. واتای مەلک تاوس و وێنە تاوس لە سەر قوچەی منارەکەیان و مار لە دەمە دەرگاکەیان هێمای بیرکارین بۆ هەبوونی سروشت ـ گەردوون .لەواتای تاوسدا واتای تاو (هەتاو) هەیە .تاوس و مار لە هێلکەوە پەیدا دەبن. هێلکە بەو مانایەش لانە (خا)ی سروشتە کە گەردوونیە و ئەو مانایەش هێما و بیرکارییە .خانوو ـ خا بەو مانایەش بەرز نرخێنراوە هەروەها ماڵی خانم و خانم وەک "خا "بەرز نرخێنراوە. مێخەکەدا بە مانای خواردنی رازاوە و هوڵی خوردن هاتووە و ئەوش بەرز نرخانی "نان ـ نو" دەگەێنێت .کەواتە بەرز نرخاندی خان، خانم، خانوو ، خا تا بە ئاوازی خود، خودا (هۆما) دەگات، لە زمانی کوردیدا کە هێما و بیرکارییە بۆ ئەو سەردەمانە دەگەڕێتەوە، کە هێما و بیرکاری هاوتا بە خانوو و نیشتەجێ مانا دارێژراوە.

unugal [TOMB][ئارامگا]

unugal [TOMB] (1x: Old Babylonian) wr. unu-gal "tomb"

[1]				unu-gal			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. tomb (1x/100%)

تێبینی unu [DWELLING] = :خا؛ جێی نێشتەجێبوون = gal [BIG] .گەورە.

ئاوازی "تۆم" (TOMB)ی ئینگلیزی مانایە بۆ جۆری گۆڕێک، کە لە بنەوە بۆ سەرەوە لە بەرد وەکو گومەرز دروستکراوە. بەشەکانی مێخەکە هێمان بۆ "خا/(خانوو) + گەورە" و مانای "ئارامگا/گۆڕستان"یش دەگەێنێت.

ئاوازی ئارامگا لە برگەکانی "ئارم + گا" پێکهاتووە و هاوشیوەی ئاوازی پەرستگا (خا ـ هیلکە)ی گەورییە.

unugi [RITES] [(ئاهەنگ (نەریتە دینەکانی، کە لە لایەن گرویە کۆمەلایەتییەکانەوە پەیرەو دەکرێت]

unugi [RITES] wr. unugi "office; rites, (cultic) ordinance" Akk. parşu

[1]		unugi

1. office فەرمانگە

2. rites, (cultic کۆمەڵیکی ئاینی) ordinance ١) ٢ .نەریت)؛ فەرمان نەریتی ئاینی

Akk. parşu "office; (cultic) ordinance".

تێبینی: ئاوازی "ئونوگی(unugi) "ی سۆمەری و "ئاهەنگ"ی کوردی لە رووی ماناوە ـ وەک "شایی/خۆشی یان شین/پرسە ـ" نەریتین و فەرمان"ین و لەگەڵ مانا ئەفسانەی ئەفراندنی سۆمەر و داستانی گلگامیش هاوتا دێنەوە .

unuĝarra [IMPROPRIETY?]["کردار و بیری "نەگونجاو؛ نەشیاو؛ ناشرین؛ نابەجێ؛ ناجۆر]

unuĝarra [IMPROPRIETY?] (3x: Old Babylonian) wr. u3-nu-ĝar-ra "impropriety?"

[1]	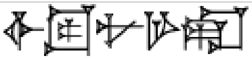			u3-nu-ĝar-ra			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				2			

1. impropriety? نەگونجاو؟(3x/100%)

See ETCSL: u3-nu-ĝar-ra=impropriety?.

ur [HE] [ئەو]

ur [HE] (190x: Lagash II, Old Babylonian, unknown) wr. ur5; ur "he; that, this same; maid, female slave; one; corresponding (to one another); like (one another)" Akk. amtu; ištēn; mithāru; šû.

[1]		ur5

[2]		ur
+	-0 (142x/75%); -re (28x/15%); -ra (20x/11%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	139			41

1. he (190x/100%) ئەو
2. that ئەو , this same هەمان
3. maid کارەکەر , female slave مێی کویلە
4. one یەک
5. corresponding (to one another) گونجان (یەک بە ئەوی تر)
6. like (one another) بەدڵبوون (یەک بۆ ئەوی تر)

Akk. amtu "maid, female slave"; ištēn "one"; mithāru "corresponding (to one another)"; šû "he".
[2000] A. Cavigneaux, CM 19 48-52.
See ETCSL: ur$_5$=that

تێبینی: ئاوازی "ئور(ur)"ی سۆمەری و "ئەو"ی کوردی وێنەدانەوەی هەر شەش ماناکیان پێوە دیارە، کە سۆمەرناسەکان ڕاڤەیانکردوون.

urar [SOUND][(١) دەنگ؛ ئاواز. (٢) شەپۆلی دەنگ]
urar [SOUND] wr. ur$_5$-ar$_3$ "a sound (onomatopoeic)"

[1]		ur$_5$-ar$_3$

1. a sound (onomatopoeic) ئۆخەی؛ هاوارهاوارئوف؛ ئۆخەیئاواز (وەک وروڕ؛ ئوف)

uraš [EARTH] [ئەرز؛ ئەرد؛ هەرد؛ وشکی؛ وشکانی]
uraš [EARTH] (10x: Old Babylonian) wr. uraš "earth; crooked furrow" Akk. erşetu; ligittu

[1]	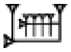	uraš

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				8			

1. earth (10x/100%) ئەرز
2. crooked furrow دێراوی لار یان بە پێچ و پەنا

Akk. erşetu "earth, land"; ligittu "crooked furrow".
See ETCSL: uraš=earth.

تێبینی: ئاوازەکانی "ئوراش(uraš)"ی سۆمەری، "ئێرشیتو(erşetu)"ی ئەکەدی و ئەرز لەیەک نزیکن، هەروەها ئاوازی "ڕەشای"ی ئەرز هێمایی و بیرکارییە بۆ بینینی ئیشکی/وشکایی لە دەریاوە یان لە کاتی بەفرتوانەوەدا، ئەو جۆرە مانایەش لە واتای وەک "دێراوی لار"دا دەبینرێت، کە سۆمەرناسەکان لە مانای مێخەکەدا پێناسەیانکردووە.

urnum [CEDAR][سەرو/سنەوبەر]
urnum [CEDAR] (1x: Old Babylonian) wr. ^{ĝeš}ur-nu-um "a cedar" Akk. urnu

[1]		^{ĝeš}ur-nu-um (^{ĝeš}ur-nu-um)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. a cedar (1x/100%)

Akk. urnu "(small) cedar".

تێبینی: لە "فەرهەنگی ئازادی"دا دکتور حەمە ڕەشید قەرەداخی"cedar" ی بە درەختی "ئەرز" "وەک ئەوەی لوبنان (ناساندووە)، کە درەختێکی هەمیشە سەوزە و لە توخمی ئەسنەوبەرە/سنەوبەرە. سنەوبەر بەرانبەر ئاواز و مانا و وێنەی "نەوژ، نەوز، ناژ، ناژوو، ناجوو" دەوەستێتەوە. هەڵبەتە ناونان بە "درەختی ئەرز "ماناکەی لەو

هاوشێوەییەی ڕەنگی ئیش/وشکی گۆڵەکەی و شێوەی هەستانی دارەکە وەرگرتووە، کە وەک ئاسمان قۆقزیانە ڕەخساوە. ئاوازەکانی "ئرنوم"،" ئەرز "و" ئیشک" بە دەنگی" ئـ" دەستپێدەکەن، زەخرەفە و دەستپێکی دەنگیان بە "ئـ" پێدەچێت هێما و بیرکاری بێت بۆ ئەو ئاواز و وێنە و مانایە، کە لە دەنگی "ئا/ئاو"دا وەک نەبزوێن یان نزمیی شەپۆل یان هێما بۆ "مێ" دەبینرێت. هەروەها لە ئاوازی ئیشک/وشکدا گۆڕانی دەنگی "ئـ "بۆ" ئو" دەبینرێت، ئەوەش وادەکات، کە بڵێین دەنگی" ئـ "یان" و" لە بڕگەی" ئو"U/ی سۆمەریدا بەردەوامیی هەمان ڕێزوانی زوانی دێرینە کە بنەماکەی وەک ئاو نەرم بووە. ئاخر تەنیا دەشێت لێرەوە بەو شێوەیە لە زوانی سۆمەری و کوردیدا ڕەخسابن .لەم پەیوەندییەدا جێی سەرنجە کە" مەحوی" لە بەیتێکی شیعریدا وشەی "سیدرە"ی بە مانای درەختێک ناوبردووە، کە لە سورەتی "میعراج"دا بەکاربراوە و پێغەمبەر بە حسابی ئەو سورەتە لەو ناوچەیەوە بۆ ئاسمان چووە، کە بەشێک بووە لە ئاوەدانی مێزۆپۆتامیای دێرین. وشەی"cedar" ی ئینگلیزی بەگوێرەی فەرهەنگی ئۆکسفۆرد لە وشەی "cedrus" لاتینی و"kedros" ی یۆنانییەوە وەرگیراوە، نەک لە ئەسنەوبەر/سنەوبەرەوە. کەواتە نووسەرانی ئۆکسفۆرد بەدواچوونی تەواویان بۆ نیشتمانی دارەکە و زوانی ئەو مرۆڤە دێرینانە نەکردووە، ئێمەش تا ئەمڕۆ سەرقاڵی خۆناسین، خاک ـ ناسین، ڕووەک ـ ناسین و ئاژەڵ ـ ناسین نین وەک ئەوە کە زوانەکەمان لە دێریندا ناساندوونی.

uru [FLOOD] [لافاو ـ وەک خوڕە؛ وڕرە؛ وڕوو -]

uru [FLOOD] (15x: Ur III, Old Babylonian) wr. uru_2; uru_{18}; uru_5 "flood, deluge " Akk. abūbu

[1]		uru_2
[2]	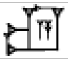	uru_{18}
[3]		uru_5

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	10			
[2]		1	1				
[3]				1			

1. flood, deluge (15x/100%)

Akk. abūbu "flood لێزماو، لافاو , deluge تۆوفان، لافاو ".

See ETCSL: uru_2=flood.

uru [SEAT] [جێ ـوەک وار؛ هەوار -]

uru [SEAT] wr. uru_5 "seat, dwelling" Akk. šubtu

[1]		uru_5

1. seat جێ دانیشتن, dwelling ماڵ، نێشینگە

Akk. šubtu "seat, dwelling".

تێبینی: سۆمەرناسەکان مێخی( ) یان بە "ئورو(uru_5) "، ئەکەدییەکان بە "شوبتو (šubtu) "لە مانای ماڵ و نشینگەدا دایانناوە کە بەرانبەر ئاواز و وێنە و مانای "ئاوایی "ـ وەک جێ و ماڵ ـ دێتەوە و نزیکە لە ئاواز و وێنە و مانای "وار و هەوار ."ئەگەر هەڵوێستەیەک لەسەر بڕگەی "ئو"ی سۆمەری و" ئا"ی کوردی لە مانای "ئور "و "ئاوایی"دا بکەین، نزیکیی مانا ـ وەک هێمایی و بیرکاریی ـ بۆ جێگە دەبینین. هەروها ئاوازی "ئور"ی سۆمەری بە مانای لافاو لە ئاوازی "وڕرە "و" خوڕە"ی کوردییەوە نزیکە. لافاو هەستانی ئاوە و ئاو/تۆو لە زوانی سۆمەری و کوردیدا مانایە بۆ نەوە/مرۆڤ، هەروەها تۆوفان ترسە لە لەناوچوونی مرۆڤ .لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین ببێژین، کە گلگامیش وەک مەلیکێکی سۆمەری زانیاریی لەسەر بوونی ئەرز و ئاسمان هەبووە، کە لە گیانی خودا بنەماییە ئاوییەکان دروستکراون .کەواتە ئاو هەستان/تۆوفان لە داستانی تۆوفانی گلگامیشدا ()هێمایە بۆ ئاشوبی ناو ئاوایی (uru)، ئەوەش مەترسی لەناوچوونی تۆو/نەوە دەگەیەنێت. لێرەدا جێی سەرنجە کە داستانەکە بیرکارییانە هۆنراوەتەوە تا مانای سروشتی گەردوونیان لایی نیشتەجێبووەکان هانبدات، نەک ئایدیالی خۆی بۆ مانەوە لە ترس ئەواندا بەرجەستە بکات.

urum [MALE][(١) نێرینە؛ نێر؛ نەڕ. ٢) نێرینەی گوڵ]

urum [MALE] wr. urum$_3$ "male" Akk. zikaru

[1]		urum$_3$

1. male

Akk. zikaru "male, virile پیاوانە ؛ نێر (وزەی گان) ".

تێبینی :دیارە ئاوازی "زکر"ی عارەبی لە ئاوازی "زیکارو(zikaru)"ی ئەکەدییەوە وەرگیراوە. زکر "مانای نێر دەگەیەنێت و نێر بە ئاوهاتنەوە دەرگا بۆ ئاوەدانی ـ وەک زیادبوونی نەوە یان خێزان ـ دەکاتەوە. بیرۆکەی ئاوایی کوردی و "ئور"ی سۆمەری مانای ئاوەدانی دەگەیەنن، بەو مانایەش گەشەکردنی نووسینی مێخی بەردەوامیی زوانی نووسینی هێماییین، کە بیرکارییانە داهێنراوە و لەسەر ئەو بنەمایەش گەشەی کردووە .

urum] PROPERTY [خاوەندیتی، خاوەن؛ مولک و ماڵ؛ زەوی و زار] [

urum [PROPERTY] (236x: ED IIIb,Old Akkadian, Ur III) wr. u$_2$rum "property"

[1]	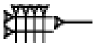	u$_2$-rum
+	-0 (234x/99%); -ma (2x/1%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		232	4				

- property (236x/100%)

تێبینی = 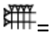 u [BED]: جێ (نووستن، جووتبوون؛ شەتڵ؛ گۆڕ) .ئاوانی (خانوو).

u [PLANTS] = شەتڵ؛ نەمام. rum [PERFECT] = تەواو ؛ ئایدیال.

ur [HE] = ئەو

لێرەدا بە چاکی دەبینم، کە گریمانێک لە مەڕ ئاوازەکان و ماناکانی ئەم وشە سۆمەریان u (ئو)؛ ur (ئور)؛ rum (ڕوم)؛ urum(ئوروم) بکەم، چوونکە جێ یان شەتڵ مانان بۆ جووت بوونی گیانداری و جووتبوونی ئەرزی ـ هەوا (ئاسمان) لە باریشەتڵدا، وەک ئەوەی جووت کە کێڵانە کاری نێرە و نێریش لەو قەوەرایەدا پیاو نییە، بەڵکو سروشت ـ گەردوونیە و سۆمەرییەکان بەو چاوە لە ئاوەدانیان ڕاونیەوە و ئەو ڕوانگەیە لە زمانی کوردییدا کە ئاوایی و ئاوەدانی ئەرز ـ ئاسمانیە ماناکەی وەک بینین ئەستێرە ڕوون و ڕووناکیە. بەو مانایەش وشەکانی زمانی سۆمەری و کوردی نەک هەر لەیکتر نزیکن، بەڵکو پشتگیر لەو مانایە دەکات، کە ئاو، تۆو و نەوە سەرچاوەی مانای بوون و هەبوونی ئەو مانایە کە لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری باسیکردووە و ئەوش ئەوە دەگەیەنێت کە سۆمەری و گوتی تا بە کاردوی و کورد دەگات، بەردەوامی ئاوەدانی مرۆڤی ئەم خاکەن، کە ئەمڕۆ ئێمە بە کوردستان ناوی دەبەین.

us [SIDE][ئالی؛ ئاتەک؛هاوێر؛ نک؛ نکال؛ لا؛ لایەن؛ لایین؛ ڕەخ]

us [SIDE] (4087x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. us$_2$ "side, edge; path" Akk. šiddu

[1]		us$_2$
+	-0 (3842x/94%); -sa (232x/6%); -sa$_2$ (13x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		220	3821	44			2

1. side ئالی, edge لێوار؛ کەنار؛ ڕۆخ (4087x/100%)

2. path لاڕێ؛ تووڵە ڕێ

Akk. šiddu "side, edge".

[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 34-35; 46.

See ETCSL: us$_2$=path.

usakar [MOON] [مان؛ مانگ؛ مەهـ؛ هەیڤ؛ هەوی]

usakar [MOON] (381x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. u4-sakar "crescent moon; moon; crescent-shaped object; semi-circular line; half wheel" Akk. uskāru; warhu

[1]		u4-sakar
+	-0 (368x/97%); -ra (13x/3%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		9	335	34			

1. crescent moon (381x/100%) مانگی یەک شەوە (تازە)
2. moon مانگ
3. crescent-shaped object شتێک کە شێوەی لە دەمەداس یا مانگی تازە بچێت
4. semi-circular line هێلی نیوەبازنەیی
5. half wheel نیوەی چەرخ یان ڕەوڕەوە

Akk. uskāru "crescent (moon)"; warhu "the moon".

[1999] E. Robson, Mesopotamian Mathematics 40.
[1997] N. Veldhuis, EEN 184.
[1993] W. Sallaberger, Kalender 39-40 wn164.
[1990] A. Kilmer, Artistic Environments 86.
[1972] M. Powell, ZA 62 189-190 n57.

See ETCSL: ud-sakar=crescent (moon).

تێبینی: مێخی ( ) بە تەنیا مانای "ئەگەر، باوبۆران، خۆر (هور)" دەگەیەنێت. هەروەها مێخەکە لە ئاوازی "ئوسکار(usakar)" دا بە مانای مانگ بەکاربراوە. وێنەی تاکە مێخەکان و چوار میخەکە هێمان بۆ بزووتنی ڕۆژ/مانگ، گۆڕرانی بزووتنەکەش بیرکارییانە بەرانبەر گۆڕانی دەرکەوتنەکە هاوشێوەی ڕۆژ/شەو کە ڕووناک/تاریکە ڕاڤە کراوە. هەروەها لە سەرەوە ئاوازی "ئوسکار"ی سۆمەری بەرانبەر" ئوسکەرو (uskāru) "و "وارهو(warhu) "ی ئەکەدی دانراوە. کەواتە مانای "جێ/ئاسمان "و گۆڕانی" بزووتن/کات" لە وشە و بیرۆکەی مانگ/ ئوسکاردا لە دێرینەوە بۆ زوانی سۆمەری و کوردی ماوەتەوە، چونکە شێوە و بەکاربردنی وشە و بیرۆکەی مانگ پێماندەڵێت، کە مێزۆپۆتامییەکان ڕەچاوی دیاردەی گەردوونی و گۆڕانی کاتی ڕۆژ/مانگیان یان گۆڕانی سروشت ـ گەردوونیان کردووە، ئەوجا هاوتا بەو گۆڕانە پەیڕەوییان لە تۆو وەشاندن و ئەرز کێڵان ـ وەک کار و بیر ـ کردووە .بەڵام ئێمە بە زمانی خۆماندا وەک تاک و کۆ کە مێژوویان هەیە، ناچێنەوە و ئەوش وادەکات، وەک توش بوویەک سەردەم بە دەم دەردەوە بناڵێن و نە لە خۆمان و نە لە بوونمان وەک ڕابردووی زمانەکە نەگەین.

usan [EVENING][ئێوارە:١) ئێوار. ٢) وێرەگا؛ تاریکان]

usan [EVENING] (39x: Old Babylonian) wr. an-usan; u2-sa11-an; usan; an-u2-sa11-an; u2-si-an; usan2; an-usanx(GU2xKAK); an-usanx(|GU2×KAK|) "evening; (in the) evening" Akk. šimetan; šimītān

[1]	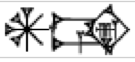	an-usan
[2]		u2-sa11-an (u2-si4-an)
[3]	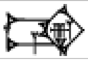	usan
[4]		an-u2-sa11-an
[5]		u2-si-an
[6]		usan2
[7]		an-usanx(GU2xKAK)

[8]		an-usan$_x$(|GU$_2$×KAK|)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				21			
[2]				8			
[3]		1	1				
[4]				2			
[5]				2			
[6]			1				

1. evening ئێواره (39x/100%)
2. (in the) evening (لە) ئێواره‌دا
Akk. šimetan "(in the) evening"; šimītān "(in the) evening".
See ETCSL: an-usan=evening; u$_2$-sa11-an=evening.

تێبینی: ئاوازی "شیمێتان"ی ئەکەدی و "شەوان"ی کوردی لەیەک ماناوە نزیکن، ئاوازی "ئوسان(usan)" ی سۆمەری و "ئێوار"ی کوردیش یەک مانا دەگەێنن.

usandu [WISE][(١) ئاقڵ؛ زیر. ٢) ئاگادار؛ شارەزا]

usandu [WISE] (1x: Old Babylonian) wr. usandu; usandu$_x$(|NUNUZ.AB$_2$×AŠGAB|) "wise, clever" Akk. emqu

[1]		usandu
[2]	? ? ? ?	usandu$_x$(|NUNUZ.AB$_2$×AŠGAB|)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. wise, clever (1x/100%)
Akk. emqu "wise, cleverژیر، زیرەک ".

تێبینی: ئاوازی "ئوسادو(usandu)" ی سۆمەری و"ئوسا/وەستا/ئوستا/ئوستاد"ی کوردی لەیەک نزیکن، جگە لەوە ئەکەدییەکان بە "ئیمقو (emqu) "گۆیانکردووە و زوانی عارەبیش بۆ "عقل" وەریگێڕاوە. ئاواز و وێنەی مێخی "ئوسادو"ی سۆمەری و" ئوساد"ی کوردی مانای ژیری و وەستایی دەگەیەنێت، کە خەسڵەتی کردگارانە و ڕاوێژکارانەیە. لە ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەریدا ئەو خەسڵەتە کردگاری و ڕاوێژکارییە لە کاری خوداوەندی "ئیا (ea)"دا دەبینرێت، کە مرۆڤایەتیی لە تۆوفان و لەناوچوون ڕزگارکردووە. کەواتە لەم ڕوانگەیەوە ئوسادو/ئوستاد، کە مانای ژیریی (wise) کار دەگەیەنێت، ئاوایی و ئاوەدانی دروستکردووە. هەورەها وشە و بیرۆکەی ئوسادو/ئوستاد هەڵگری مانای هێمایی و بیرکارییە، ئەو مانایەش لە وێنەکاریی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپەدا بەرجەستەبووە. مانای عقل/ئەقل/ئاوەز یان ئوستادو/ئوستاد هێمایە بۆ کار و بیری موغ کە هوشیارییە. مۆغ لە کوردیدا مانایە بۆ مادەی ناو ئێسک و کەڵەسەر کە مێشکە و هەستەدەمارەکان. مێشک لە گیاندا بیرکەرەوەیە و هاوسەنگ گیان ڕادەگرێت و کارەکەی ڕێکخەری پەیوەندی ناوە و دەرەوەیە کە هاوسەنگی کیمیاییانەی نێوان ئۆرگان و ماسولکەکان.

usar [NEIGHBOR][هاوسا؛ همسا؛ هەمسا؛ هاوسێ؛ ئاوسا؛ هەڤسیا؛ دراوسێ]

usar [NEIGHBOR] (27x: ED IIIb, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. usar; u$_5$-šu-ur$_2$; u$_3$-šu-ru; u$_3$-šu-ur$_2$ "(female) neighbor; secondary wife" Akk. šiʾītu

[1]		usar (ušar, ušur)
[2]		u$_5$-šu-ur$_2$ (ES)
[3]		u$_3$-šu-ru
[4]		u$_3$-šu-ur$_2$ (ES)

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]		6	2	15			
[2]				2			

1. (female) neighbor (هاوسێ (مێ (27x/100%)
2. secondary wife دووەم ژنی
Akk. šiʾītu.
[1989] P. Steinkeller, SDU 242-243.
See ETCSL: ušur=neighbour.

تێبینی: ئاوازی " ئوسار (usar) "و " ئاوسا، هاوسا، هاوسەر" لەیەک نزیکن و وێنەن بۆ دوو سەری نێر و مێ، کە بەیەکەوە دەژین. لە کورددا هاوسێ/دراوسێ یەک مانا دەبەخشێت. ئەوەش وادەکات بڵێین، کە سۆمەرناسەکان بە هەڵە هاوسێ/دراوسێیان بە مانای دوو ژن خوێندوەتەوە، چونکە ئەو مانایە لەگەڵ مانای نێر و مێی خوداکان و شێوەی دروستکردنی خێزاندا ـ وەک دایک/باوک، کوڕ/کچ ـ یەک ناگرێتەوە.

ussu [EIGHT][هەشت]
ussu [EIGHT] wr. ussu "eight" Akk. šamānet

[1]	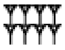	ussu

1. eightهەشت
Akk. šamānet "eight".
[1959] E. Gordon, SP 273, 430.

usu [STRENGTH] [هێس؛هێز؛ هاز؛ خێز؛ خووز؛ وزە؛ تین؛ تاو؛ توێ؛ توانا؛ شێ؛ کێش]
usu [STRENGTH] (72x: Old Babylonian) wr. usu "strength; force" Akk. emûqu

[1]				usu			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				71			

1. strength (72x/100%)وزە
2. forceووزە؛ تین
Akk. emûqu "strength".
See ETCSL: usu=strength.

تێبینی: ئەگەر لە ئاوازی وشە کوردییەکان وردبینەوە، کە بەرانبەر ئاواز و مانای "ئوسو(usu) "ی سۆمەری دامانناوە، ئەوسا هەست دەکەین، کە بڕگەی" ئو "بۆ" هێ "گۆڕراوە"، چونکە ئەو گۆڕانە لە وێنەی ئاوەوە بۆ هەڵم هاوتا بە ماناکە دەبینرێت .ئەکەدییەکان ئاوازەکەیان بە "ئیمقو (emûqu) "وەرگرتووە و هەروەها بەرانبەر مانای "امکانی" عارەبی.دێتەوە.

usud [STAFF][(١) داردەست؛ کوتەک؛ گورز؛ دارئالا]
usud [STAFF] wr. usud "shepherd's staff; scepter" Akk. šibirru

[1]		usud

1. shepherd's staff گۆجانی شوان
2. scepter١) دەسەلاتی شا (٢ .گورزی شا
Akk. šibirru "shepherd's staff".

تێبینی: لە مانای وشە کوردییەکان و ئاوازە سۆمەرییەکەدا لەیەکچوونی مانای سروشتی و تێگەیشتنی وێنەیی هاوتا بە کرداری فەرمانی و ڕێکخستنی کۆمەڵ ـ وەک مانای دەستی شوان یا دەسەلات ـ دەبینرێت .

uš] BLOOD[خوێن: ون؛ ونی؛ هۆم؛ هوون؛ گۆن؛ گۆنی؛ خوون؛ خوین؛ خوەن؛ خێن] [
uš [BLOOD] (50x: Old Babylonian) wr. uš₂ "blood, gore" Akk. dāmu

[1]		uš₂

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				49			

1. blood, gore (50x/100%)
Akk. dāmu "blood, dark".
See ETCSL: $uš_2$=goreبریندارکردن به شاخ یا شفرە
تێبینی: "دم"ی عارەبی لە "دەمو (dāmu)" ی ئەکەدییەوە وەرگیراوە.

uš] DIE[مردن ؛ نەمان ؛ فەوتان؛ پەککەوتن] [
uš [DIE] (3556x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. $uš_2$ "to die; to be dead; to kill; death" Akk. dāmu; mâtu; mūtu; uššu

[1]		$uš_2$
+	-0 (3550x/100%); -$ša_4$ (3x/0%); -$še_3$ (3x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		18	3395	54			

1. to die (3556x/100%)مردن
2. to be dead مردوو بێ
3. to kill مردارکردنەوە؛ کوشتن
4. deathمردن ؛ نەمان
Akk. dāmu "blood, dark"; mâtu "to die"; mūtu "death"; uššu.
[1993] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 83 185.
[1992] M. Sigrist, Drehem 70-71.
[1981] P. Steinkeller, ZA 71 20-21.
See ETCSL: $uš_2$=to die.
تێبینی: ئاوازی "ئوش (uš) "و وێنەی مێخەکەی، واتا مێخی( ) ، مانای" خوێن "و" مردن "دەگەیەنن .خوێن لە کاتی ژیاندا لە دەوراندایە و لە مردندا دەوەستێت .مرۆڤ بەگوێرەی ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری لە خوێنی نەوەی یەکەمی خودا و خوداژنی ئاوی) شیرین و سوێر (دروستکراوە و بەوەی نەوە ئاو و تۆوە مانای وایە ژیان ئاوە پەیدابووە و بەردەوام نوێ دەبیتەوە .ئێمە لێرەوە وەک بەردەوامیی ئەفسانە ئەفراندن لە مانای بەیەکەوەبوونی ئاو و تاو کە ئاو بە تاوە وەک شەپۆل و ئاو بە یەکبوونی ژیان و بزوتنی خوێن تێدەگەین .ئەوەش روانگەی میزۆپۆتامیەکان بۆ مانای ئاو، نەوە و تۆو رووندەکاتەوە .نوێبوونەوە یان ژیان لەو روانگەیەوە بەردەوامی کۆی بوون و هەبوونە ، نەک بوونی تاک کە مردنە (نەبوونە .(ژیانی و مردنی سروشتی مانای لە خودوە وەرگرتووە، کە دریژکراوەی خوێنە و خوێنیش نەوەی خودایی بووە و دورنییە واتایی پشتاوپشت لەو مانایەوە مابیتەوە و خودا ئەو مانا ناسروشتی و نا گەردوونیە نەبوو، کە دینە میتافیزیکەیان لە دەرەوی بوون و هەبوون وەک نەبوون وێنەیان کردووە .هەر بەو مانایەش ژیانی نەوەی خودایی و مرۆڤیی کە تۆو و ئاوە یان نەوە ـ ناوکە، بەردەوامی هەیە .نوێبوونەوە نێوەند) وەکو نەوەکان کە دریژکاراوەی تۆوی رابردووە (هەڵگری ئەو مانا زمانیە، هەر لەو بۆچوونەشەوە مانای نەوە کە ئاو و تۆوە، لە زوانی سۆمەریدا هەبوونی بە بوون بەستۆتەوە و تا ئەمڕۆش لە زوانی کوردیدا ئەو بەستنەوە مانایە نەمری نەک مردن هەیە.

uš] POISON[ژەهر: ژەر؛ ژار؛ ژاڵ؛ ژەحر؛ ژەقنەمووت؛ زەهر] [
uš() [POISON] (29x: Old Babylonian) wr. $uš_{11}$ "poison" Akk. imtu

[1]		$uš_{11}$

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				21			

1. poison (29x/100%)
Akk. imtu "poison, venom of snakeژەهری مار ".
See ETCSL: $uš_{11}$ = (venomous ژەهراوی) spittleتف؛ لیک .
تێبینی: لە ئەمرۆدا دەزانرێت، کە تفی مرۆڤ بۆ مار ژەهرە و ئەوەش رادەی بەئاگایی کێمایی مرۆڤی مێزپۆتامیا

بەیان دەکات.

ušum [SNAKE][مار؛ مۆر]

ušum [SNAKE] (29x: Old Akkadian, Old Babylonian) wr. ušum "first and foremost; noble; snake" Akk. ašaredu; bašmu; gitmālu

[1]				ušum			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	28			

1. first and foremost (29x/100%)لەپێشتریەکەم و
2. nobleبەگزادە؛ نایاب؛ بەرز و پاک
3. snakeمار

Akk. ašaredu; bašmu "(mythical poisonous ئەفسانەیی ژەهری) snake; horned viper مار (ئەژدیها)ی ژەهراوی"; gitmālu "perfect تەواو, ideal نموونەیی?".

See ETCSL: ušum=type of snake.جۆرە مارێک

ušumgal [DRAGON] [ئەژدیها]

ušumgal [DRAGON] (65x: ED IIIa, ED IIIb, Lagash II, Old Babylonian, 1st millennium) wr. ušumgal; u_3-šu-gal "great dragon, snake" Akk. ušumgallu

[1]				ušumgal			
[2]				u_3-šu-gal			
+	-0 (63x/97%); -la (2x/3%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		3	1	55		1	
[2]				2			

1. great dragon ئەژدیهای مەزن, snake (65x/100%)

Akk. ušumgallu "great dragon, snake".

See ETCSL: ušumgal=type of serpent.جۆرێک مار

تێبینی= 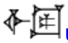u [a type of land]: ئاخ/جۆرێک لە ئەرز = šu [HAND] = دەست/بست. gal [BIG] = گەورە.
کاتێك ئاواز و مانای "ئوشومگال" (ušumgal) بە وێنەی ئاوازی ئەفسانەیی ئەژدیهای کوردی بەراورد دەکەین، ئەوجا بیر لە ئاواز و وێنە و مانای بەشەکانی مێخەکە دەکەینەوە، دەبینین مێخەکە مانای لە "جۆرێک خاک، دەست (ئەنگووست)/ بست و گەورە" وەرگرتووە. لەم ڕوانگەیەوە خۆگوازتنەوەی ماری گەورە یان ئەژدیها لە جێگەیەکەوە بۆ جێگەیەکی دی بەراوردکراوە بە ئەنگووست (کلک؛ قامک)، بە جێگۆڕینی بست لە ئەرزدا. لێرەدا جێگەی سەرنجە کە مێخەکە و وشە کوردییەکە بە "ئـ" دەستپێدەکەن، جگە لەوە دەنگی "ژ" و "ش" لە کورددا جێگۆڕکێ دەکەن. پێدەچێت ئاوازە کوردییەکە یان سۆمەرییەکە گۆڕرابێت، ئاخر وێنەی ئەرز، دەست و گەورە مانای بە مێخەکە داوە.

utah [HEAVEN[(١)(کۆ) ئاسمان؛ گەردوون. ٢) خودا یا ئەو جێگەی خودای لێیە] [

utah [HEAVEN] (7x: Old Babylonian) wr. utah "heaven" Akk. šamû

[1]				utah			
+	-he (3x/43%); -0 (2x/29%); -ha (1x/14%); -he_2 (1x/14%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				6			

1. heaven (7x/100%)ئاسمان

Akk. šamû "sky ئاسمان, heaven".
[1983] M. Civil, Or NS 52 233-240.
See ETCSL: utah=heaven

تێبینیی: ئاوازی "ئوتاه(Utah)" ی سۆمەری و "ئاسمان"ی کوردی بە برگەی "ئو "و" ئا" دەستپێدەکەن و بەرانبەر مانای "شامو (šamû)" ی ئەکەدین پێدەچێت "سمائـ "و" شمس"ی عارەبیش هەر لەو وشەیەوە وەرگیرابن. لێرەدا جێی سەرنجە ئاسمان/سمائـ لە زوانی کوردی و عارەبی‌دا بیرۆکەن بۆ هەبوونی ئەستێرە، بەڵام شمس لە عارەبدا هەر وشەیە نەک بیرۆکەی کات/جێ بێت، وەک ئەوە کە لە "زوان"eme /ی" سروشتی/ گەردوونی"دا دەبینرێت. هاوکات مانای کۆی ئەستێرە یان ئاسمان مانایە بۆ هەبوونی کۆتایی، بەو مانایەش نزیکی لە ئاوازی / وێنەی" ئوتو /کۆتایی"دا دەبینرێت.

utte [LAND][(١) ئەرز (خاک). (٢) وشکایی (ئەرز)]
utte [LAND] (2x: Old Babylonian) wr. utte "lower land" Akk. mâtu šaplîtu

[1]	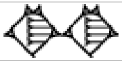			utte			
+	-0 (2x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. lower land (2x/100%) ئەرزی نزم(خاکی نزم)؛ دەشت (دەشتای)
Akk. mâtu šaplîtu "lower land".

تێبینی: ئاوازی "ئوتاه (Utah)" بە مانای ئاسمان و" ئوتتی(utte)" ی بە مانای ئەرز ڕاڤەکراون. ئاوازی برگەی "ئو، ئە، ئا" لە هەردوو زوانی سۆمەری و کوردی‌دا وەک سەرەتای مانادان لە گۆتنی وشەدا دەبینرین. لەم ڕوانگەیەوە هەردوو زوانی سۆمەری و کوردی ئاوازی برگەی" ئا/ئاو"یان وەک ئاوازی برگەی" ئو/هە) "وەک وێنەی بەرز/نزم، ئاو و هەڵم یان هەتاو(یان بە بنەمای/کۆتایی سروشت ـ گەردوون داناوە. وێنەی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە و گلێنەی ئوبەییدیان ـ وەک بەردەوامی مانای زوانی دێرین ـ مانای بەرز و نزمی ئاو/هەتاو دەگەیەنن.

utu'e [SUNRISE][(١) خۆرهەڵاتن؛ ڕۆژهەڵاتن؛ زەردەکەوتن؛ هەتاوکەوتن. (٢) سەرەتا]
utu'e [SUNRISE] wr. utu-e$_3$ "sunrise" Akk. ṣīt šamši

[1]		utu-e$_3$

1. sunrise
Akk. ṣīt šamši.

utušuš [SUNSET] [(خۆرئاوابوون؛ ڕۆژئاوابوون؛ زەردەپەڕ؛ ڕۆژئاوا. (٢) ئاوابوون؛ کۆتایی (ژیان)]
utušuš [SUNSET] (14x: Old Babylonian) wr. utu-šu$_2$-uš; utu-šuš$_2$ "sunset; the West" Akk. ereb šamši

[1]				utu-šu$_2$-uš			
[2]				utu-šuš$_2$ (utu-šu$_2$)			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				10			
[2]				3			1

1. sunset (14x/100%)
2. the West (بۆ نموونەشام بەشی ڕۆژئاوا)
Akk. ereb šamši "sunset".

تێبینیی: مێخی ( ) بە ماناکانی "ئەگەر، گەردەلوول، خۆر (هور)، کەی (چ کاتێک) "لە نووسینی مێخیدا بەکاربراوە و بە "ئود (ud)" گۆکراوە. ئاوازی "ئود (ud)" بە مانای "هۆر" دێت" و هێمایە بۆ ڕووناکی تیشک، کە

هەتاوە. لێرەدا سۆمەرییەکان ئەو مێخەیان بە " ئوتو (utu) "گۆکردووە و سەرەتای مانایە بۆ "هەڵهاتن/کەوتن"، کە بیرۆکەی کاتە .ئێمە لێرەشدا دەبینین، کە چۆن زوانی کوردی وەک زوانی سۆمەری لە بەرهەمێنانی مانای وشەکان یان بیرۆکەکاندا پەیڕەوەی لە هاوکێشەی ئاواز / وێنە کردووە.

(wa - وا)

wuwa [SOUND][ئاواز؛ دەنگ ـ وەک هوها ـ]

wuwa [SOUND] wr. wu-wa "a sound (onomatopoeic)"

[1]		wu-wa

1. a sound (onomatopoeic) ((پێکهێنانی دەنگ (وەک وۆ : ١) هۆی، ئاهای؛ ٢) ئۆف

[1966] J. Krecher, Kultlyrik 115.

wuwa za [MAKE NOISE] [دەنگە دەنگ ـ وەک وا وا یان ژاوەژاو ـ]

wuwa za [MAKE NOISE] wr. wu-wa za; wu-wa$_2$ za; wu-wa zal; u$_3$-a za; u$_8$-a-a-a za "to make noise" Akk. šutabrû

(wuwa[cvne] + za[cvve])

[1]		wu-wa za
[2]		wu-wa$_2$ za
[3]	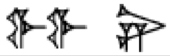	wu-wa zal
[4]		u$_3$-a za
[5]		u$_8$-a-a-a za

1. to make noise (دەنگ دروستکردن (وەک ئا؛ ها یان وا وا؛ ئا ئا

Akk. šutabrû.

[2003] J. Black, Studies Wilcke 46-47.

[1966] M. Civil, JCS 20 119-121.

تێبینی: دەنگی "ز" و "ژ" لە کوردیدا جێگۆڕکێ دەکەن و دەنگی "ز "بە ماناکانی "لە، جە، ژ" دێت .ئەگەر لەسەر دەنگی "ز" "وەک دەنگی نزم/نەبزوین یان وێنەی شەپۆلی ئاوی بەرز/نزم (بە مانای کوڕ /کچ (وەک ئاو/تۆو) بەراورد بکەین، ئەوسا لە ئەگەری زیادکردنی "ا" بۆ "ز"، لە مانای فرزەندا (کوڕەزا، ئامۆزا) و هتد، تێدەگەین، لێرەشدا دەبینین، کە چۆن زوانی گفتوگۆ لەسەر بنەمای ئاواز/ وێنە مانای لە یەک دەنگ یان دوو برگە و سێ برگە

بەرهەمهێناوە. بەرهەمێنانی مانا بەو جۆرە، کە لە زوانی سۆمەریدا /کوردیدا دەبینرێت، هاوتایە بە دیدی ڤیتنگشتاین بۆ مانا، کە بە شێوەی ژیان و گەمەی زوان ناوی بردووە. ڕاڤەی زوان لای ڤیتنگشتاین هاوشێوەی مانای ئەو جۆرە وشە و بیرۆکانەیە کە ـ وەک کار و بیر ـ لە زوانی سۆمەری و کوردییدا ـ وەک ئاواز/وێنە ـ یان هێمایی و بیرکارییانە کە وشە ـ بیرۆکەن دەبینرێن و ئەوش بۆ تێروانی سروشت ـ گەردوونی مرۆڤی جووتیار دەگەڕێتەوە، کە شێوەی ژیانیان مانای لە هەبوونیانەوە وەرگرتووە.

(Zaزا) -

za [BEAD] [(وەک ملوانە یا گەردانە) بەکاربراوە یا بەکاردەبرێت زەنگیانە لە شوشە یا قەزوان]

za [BEAD] (43x: Old Akkadian, Lagash II, Old Babylonian) wr. Za; za_2 "bead, gem " Akk. Abnu

[1]		za
[2]		za_2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			18	25			

bead, gemبەردی بەهادار (43x/100%)

Akk. abnu "stone ووردە بەرد" "; rockگابەرد/بەردی زل ".

[1995] P. Steinkeller, BiOr 52 696; 706-707.

See ETCSL: za=stone.بەرد

تێبینی: لە کوردیدا وشەی "زاخان" بە مانای "بەردەڵانی زۆر چەتوون" و وشەی "زاخۆر" بە مانای "بەردەڵانی ڕژد و بڵند" دێن .بڕگەی "زا" لە "زا(za)" ی سۆمەری و "زاخان "و" زاخۆر"ی کوردیدا هێمایی و بیرکارییانە بۆ جیاکردنەوەی بەرد لە یەکدی بەکاردەبرێن .لەگەڵ داهێنانی ئاواییدا ئاڵوگۆری شمەک سەرهەڵدا و بەردیش بەگوێرەی بەکاربردنەکانی بەهای جیاوازی بۆ داهێنرا. کەواتە ئاواز/وێنەی زا، زاخان، زاخۆر، وشەی مێزۆپۆتامیای دێرین بوون و لەوەوە بۆ سۆمەر و کورد ماونەتەوە.

zabar [BRONZE][برۆنز: دارشتەیەکی مس و تەنەکەیە]

zabar [BRONZE] (810x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. zabar; $zabar_3$ "(to be) bright, pure; arrowhead; weapon; metal mirror; (to be) shiny; measuring vessel made of bronze; a metal bowl; bronze" Akk. ebbu; hutpu; kakku; mušālu; namru; qû; sappu; siparru

[1]	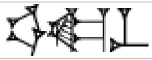	Zabar
[2]		$zabar_3$
+	-0 (795x/98%); -ra (14x/2%); -re (1x/0%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		7	732	50			1
[2]		19					

1. (to be) bright (بێ)ڕووناک یان بریقەدار,pure ١) خاوێن (٢.پوخت؛ ڕووت (810x/100%)

2. arrowheadسەرپێتیر؛ سەرتیر

3. weapon چەک؛ تیخ

4. metal mirror کانزی شەوقدەر

5. (to be) shiny١) (بێ) درەوشاوە (٢ .(بێ) بریقەدار)

6.measuring vessel made of bronz سوراحی پێوانە/ئەیارە/ئایرە/عەیارە/ئەنگەرە، کە لە مس دروستکراوە

7. a metal bowl جامی کانزای

8. bronze برۆنز

Akk. ebbu "bright; pure; clean"; hutpu "bronze arrowhead"; kakku "stick; weapon"; mušālu "metal mirror"; namru "bright, shining"; qû "a capacity measure, as measuring vessel"; sappu "a bowl; a lance نێزە؛ ڕم "; siparru "bronze".
[1992] P. Steinkeller and J.N. Postgate, LAT 48.
See ETCSL: zabar=bronze.
تێبینی: سۆمەرناسەکان ئاوازی "زابار(zabar)" "یان بەرانبەر" برۆنز (bronze) "داناوە" و بەو مانایانەی سەرەوە ڕاڤەیان کردووە .برۆنز، کە لە مێزۆپۆتامیا دۆزراوەتەوە، بەگوێرەی فەرهەنگی ئۆکسفۆرد ئاواز و ماناکەی لە ئاواز و مانای "برنج"ی فارسی وەرگیراوە. مەرمزە / چەڵتوک هاوشێوەی زەردە / زەردەپەڕ شەوقەداتەوە. کەواتە گونجاوە گریمانەی ئاوازی "زابار (zabar)" و" زەردە" وەک وشەیەکی مێزۆپۆتامیی دێرین بکەین.

zabaršu [MIRROR][(١) ئاوێنە. (٢) شتی پێشاندەر]
zabaršu [MIRROR] (11x: ED IIIb, Old Akkadian, Old Babylonian) wr. zabar-šu "a mirror" Akk. mašalu?

[1]				zabar-šu			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	5	5			

1. a mirror (11x/100%)
Akk. mašalu?.
[1983] J. Cooper and W. Heimpel, JAOS 103 81.
See ETCSL: zabar-šu=hand mirror.

تێبینی = zabar [BRONZE] :برۆنز = šu [HAND] .دەست.
زیو/زیف مانایە بۆ جیوە و پشتی شووشە. کە زیو جیوەی لێدەدرێت، دەبێت بە ئاوێنە. زیو/زیف کانزایەکی بزوزی شلە.

zabitum [INNKEEPER][خانچی؛ کاروانسرا؛ ئوتێلچی]
zabitum [INNKEEPER] (1x: Old Babylonian) wr. za-bi-tum "female innkeeper"

[1]				za-bi-tum			
+	-ma (1x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				1			

1. female innkeeper (1x/100%) خانچی
See ETCSL: za-bi-tum=female innkeeper.

zadim [STONE-CUTTER] [بەردتاش؛ نەقاڕ]
zadim [STONE-CUTTER] (128x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. zadim; za-dim₂ "bow maker; stone cutter" Akk. sasinu; zadimmu

[1]					zadim		
[2]					za-dim₂		
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		60	62	3			
[2]			1	2			

1. bow maker (128x/100%) کەوانە دروستکەر
2. stone cutter نەقاڕ؛ بەردبڕ
Akk. sasinu "bowyer, bow-maker"; zadimmu "lapidary".
[1999] W. Sallaberger, Ur III-Zeit 278.
[1994] F. Pomponio and G. Visicato, ED Szuruppak 32.
See ETCSL: zadim=stone cutter.

zae [YOU] [(١) تۆ. (٢) ئێوە؛ ئەنگۆ؛ هەوە؛ هۆن؛ ڤە؛ هن. (٣) کەسێک؛ پیاو؛ مرۆڤ]

zae [YOU] (468x: Ur III, Old Babylonian, unknown) wr. za-e; ze_2 "you"

[1]		za-e
[2]		ze_2

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			1	284			1
[2]				7			

1. you (468x/100%)

See ETCSL: za=you (sg.).

zag [SWEET] [(١) ساز. (٢) شیرین. (٣) خۆش]

zag [SWEET] wr. zag "(to be) sweet" Akk. dašpu

[1]		zag

1. (to be) sweet

Akk. dašpu "(honey-)sweet"."(هەنگووین -) شیرین"

[1987] M. Powell, BSA 3 148

تێبینی: ئاواز و مانای "زاگ" (zag) و "ساز" و "سازگار"ی کوردی لە یەک نزیکن، ئەوەش دەزانین کە دەنگی "س" و "ز" لە کوردیدا جێگۆڕکێ دەکەن.

zag ĝar [SOUR][ترشاو]

zag ĝar [SOUR] wr. Zag ĝar "(to be) sour" Akk. emiştu

[1]		zag ĝar

1. (to be) sour

Akk. emiştu.

[1987] M. Powell, BSA 3 148.

zagga [TWITTER] [(١) زیقەزیقکردن؛ جریوەجریوکردن. (٢) چەنەدان]

zagga [TWITTER] (1x: Old Babylonian) wr. $zagga_2$ "to twitter , mutter ; to sparkle " Akk. şabāru

[1]		$zagga_2$

1. to twitter زیقەزیقکردن ,mutter منجەمنجکردن (1x/100%)

2. to sparkle پریشکدان

Akk. şabāru "to twinkle; blink; mutter; twitter".

zagmuk [NEW YEAR] [سالّی نوێ (نەورۆز)]

zagmuk [NEW YEAR] (180x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. zag-mu "new year; beginning of a cycle?" Akk. zagmukku

[1]		zag-mu
+	-0 (172x/96%); -ka (7x/4%); -kam (1x/1%).	

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		88	81	11			

1. new year (180x/100%) نەورۆز/ ئەوسال

2. beginning of a cycle? سەرەتای چاخ؟

Akk. zagmukku "New Year (festival)"."سالّی نوێ (چەژن)"

[2004] P. Attinger and M. Krebernik, St Schretter 64.
See ETCSL: zag-mu=new year

تێبینی = zag [SWEET] : سازگار/شیرین.

[line of text; son ;mu [name = ناو؛ رستە؛ نەوە (کوڕ)

سۆمەرناسەکان مانای مێخەکەیان بە ساڵی نوێ ـ وەک نەورۆز ـ ڕاڤە کردووە، کە سەرەتای "چاخ/کات"ی گۆڕانە لە سروشتدا. وشەی ڕۆژ/ڕۆز لە کوردیدا مانای هەڵهاتنی/ئاوبوونی کاتە/جێیە، هەروەها هێما و بیرکارییە بۆ جێی/ کاتی ڕۆژ، کە ڕووناکیی گەردوونییە. بە واتایەکی دی، کات/جێ، وەک سروشت ـ گەردوون ـ لە مانای وشە و بیرۆکەی "ڕۆژ"دا تۆماربووە. کەواتە ئاهەنگی ساڵی نوێ و سەرەتای چاخ لای سۆمەری و کورد مانای لە گۆڕانی پەیوەندیی سروشتەوە/گەردوونەوە وەرگرتووە، ئەوجا ئەو مانایە پشتاوپشت و دەماودەم بەدەم ئاهەنگەوە گوازراوەتەوە. ئەرز تا دوانزەهەزار ساڵ لەمەوبەر بەستەڵەک بووە. دوای گۆڕانی پەیوەندی سروشتی/گەدوونی ئاو/هەتاو و وشکایی دەرکەوتوون. ئەوەش ڕێگەی بۆ نیشتەجێبوون کردەوە. بە ئەفسانەی ئەفراندندا دەردەکەوێت، مرۆڤ هاوشێوەی خوداکان خێزانیان لەسەر خۆشەویستیی نێر و مێ بۆ یەک دامەزراندووە، ئەوەش ڕێگەی بۆ ئارامی ئاوایی و لەیەک تێگەیشتنی مرۆیی سازاندووە. مانای مێخەکە و سەرەتای نەورۆز، وەک ئاهەنگ، بەردەوامیی نوێبوونەوەی هەستێکی سروشتییە کە گەردوونیانە ماناکەی لای ئەرز، مرۆڤ و گیاندار نوێ دەبێتەوە. بۆ نموونە ئاواز و مانای "زاگ" (zag) لە ئاواز و مانای سازگار نزیکە، ئاواز و مانای "مو" (mu) لە ئاواز و مانای "نو/نان" نزیکە و نوێبوونەوەی ژیان یان تۆو/ئاو لە ساڵدا بەردەوامیی تۆو/گوڵ دەگەیەنێت. ئەو مانا هێمایی و بیرکارییە لە ئاوازی مێخی "zagmuk" (نەورۆز)دا، کە مانای ساڵی نوێیە، هاوشێوەی مانای وشە و بیرۆکەی "زوان/ eme" وەک گفتوگۆ دەبینرێت.

zah [DISAPPEAR][ئاوابوون (گوم؛ ون)؛ لەچاو ون بوون؛ ونبوون]
zah [DISAPPEAR] (481x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. zah_3; zah_2 "to disappear; to move away, withdraw; to stay away; (to be) lost; (to be) fugitive" Akk. duppuru; halāqu; nābutu; šerû

[1]		zah_3					
[2]		zah_2					
+	-0 (479x/100%); -ha (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		2	438	1			
[2]		1	14	18			

1. to disappear (481x/100%)ئاوابوون
2. to move awayدووركەوتنەوە , withdrawکشاندنە دوواوە
3. to stay away دووركەوتنەوە
4. (to be) lost (بێ) ون
5. (to be) fugitive (بێ) هەڵاتوو یان ڕاکردوو

Akk. duppuru "to move away, withdraw"; halāqu "to be lost; be(come) fugitive"; nābutu "escaped"; šerû "to take refuge".
[1993] W. Sallaberger, Kalender 47 n200.
[1989] P. Steinkeller, SDU 69-70.
See ETCSL: sah_6=to withdraw.

zahadin [VEGETABLE] [سەوزی]
zahadin [VEGETABLE] (117x: Old Akkadian, Ur III) wr. za-ha-din; za-ha-din^{sar}; $^{šum}{}_2$za-ha-din; za-ha-ti^{sar}; zu-ha-ti-nu; sum-ha-din^{sar} "a plant, a leek?" Akk. nušû; šuhatinnu

[1]		za-ha-din
[2]	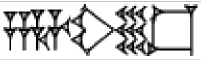	za-ha-din^{sar}
[3]		^{šum_2}za-ha-din
[4]	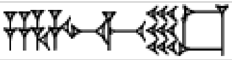	za-ha-ti^{sar}
[5]		zu-ha-ti-nu
[6]	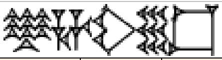	sum-ha-din^{sar}

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]			58				
[2]				2			
[3]			1				

1. a plant ڕووەک , a leek کەوەر یان جۆرێک لە کەوەر ? (117x/100%)
Akk. nušû "a plant"; šuhatinnu "(a type of) onion".
[1987] M. Stol, BSA 3 63.
[1987] H. Waetzoldt, BSA 3 36-38.
[1985] K. Maekawa, BSA 2 99; 101.
See ETCSL: za-ha-din=type of plant.

zar [SHEAF] [گوڕزە؛ چەپک؛ دەسک؛ مەڵۆ؛ قول]
zar [SHEAF] (425x: ED IIIb, Ur III) wr. zar$_3$; zar "sheaf (of barley); stack of sheaves" Akk. zarru

[1]	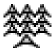	zar$_3$
[2]	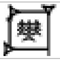	zar

+ -0 (400x/94%); -re (23x/5%); -ra (2x/0%).

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	343				
[2]		1	19	51			2

1. sheaf (of barley); stack of sheaves چەپکێک لە گوڕزەکان (425x/100%)
See:še zar;še zar kešed;še zar sal;še zar tab.
Akk. zarru "grain heap, stack".
[2000] C. Huber, St Cagni 1 472-476.
[1994] M. Civil, Farmer's Instructions 91.
See ETCSL: zar=sheaf.

zarah [WAILING] [زاری؛ شین؛ شیوەن؛ شەپۆڕ؛ کەڵگری؛ نەهار؛ چەمەرە؛ وشت؛ وەر؛ ڕۆ]
zarah [WAILING] (8x: Old Babylonian) wr. zarah "wailing, lamentation" Akk. nissatu

[1]		zarah

	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				7			

1. wailing شیوەن واوەیلێ؛, lamentationلاوانەوە (8x/100%)
Akk. nissatu "wailing, lamentation".

See ETCSL: zarah=grief. سوێ؛ شیوەن؛ خەم؛
تێبینی = dug [SPEAK]: گوتن؛ دەم/زار.
saĝ [HEAD ;FRONT] = سەر؛ پێشەوە

ئاوازی "زارا" (zarah)ی سۆمەری و "زاروشین" بە برگەی "زا " دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن. "زا" لە کوردیدا مانای "وشک" دەگەیەنێت، دوور نییە مردنیش لە دێریندا بە وشکی تۆو/ئاو بەراورد کرابێت. هەروەها سۆمەرییەکان بڕوایان وابووە، کە مردو وەک تۆو لە ژێر ئەرزدا دەمێنێتەوە. هەروەها "زارا" لە کوردیدا بە مانای "کەو" دێت، وشەی "زار"یش مانای دەم دەگەیەنێت. کەوی نێرە بە زار/دەنوک دەخوێنێت و زاروشین بۆ مێینە دەکات تا بە دەنگیەوە بێت. ئەگەر هەڵویستەیەک لەسەر وێنەی نووسینی هەردوو مێخی (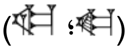) و ماناکانیان بکەین و بە وێنەی مێخی (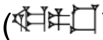) بەراوردیان بکەین، کە ئەو مانایانەی سەرەوە دەگەیەنێت، ئەوسا دەرک بە بەردەوامیی هێمایی و بیرکاریانەی نووسینی لەووبەری مێخ و مانا گواستنەوە و نزیکیی مانای مێخ و وشە کوردییەکە دەکەین، کە لە ڕابردووی زوانی مێزۆپۆتامیای دێرینەوە.

ze [GALL BLADDER][زراو؛ زراڤک؛ زەرداو]

ze [GALL BLADDER] (16x: Old Babylonian) wr. ze₂; ze₄ "gall bladder; bile" Akk. martu

[1]		ze₂					
[2]		ze₄ (zi₄)					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				16			

1. gall bladder (16x/100%) زراو

2. bile زراو؛ زەرداو

Akk. martu "gall bladder".

See ETCSL: ze₂=bile.

zi [LIFE] [زیندوو؛ ژی؛ ژیان]`

zi [LIFE] (815x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. zi; ši; ši-i "life" Akk. napištu.

[1]		zi					
[2]		ši (ES)					
[3]		ši-i (ES)					
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		64	459	289			
[2]				2			

1. life (815x/100%) ژی؛ زینوو؛ زنەی؛ زینگ؛ زیندی؛ زینە

Akk. napištu "throat. ١) دەم (٢ .قورگ, life".

See ETCSL: zi=life (breath).(هەناسە) ژی

تێبینی: ئاوازی "زی"ی سۆمەری و "ژی"ی کوردی دوو برگەن بەرانبەر مانای زیندوون، کە ژیانکردنە/ هەناسەدانە. گیاندار و ڕووەک ژیان دەکەن و هەناسە دەدەن، لەم ڕوانگەیەشەوە وشەی "زی"ی سۆمەری و "ژی"ی کوردی مانان بۆ بیرۆکەی ژیان، هاوکات هێمایی و بیرکارییانە مانایان لە بوونی ئاو/تۆو (وەک ڕۆچوون و هەڵچوون، کە هەڵهاتن و ئاوابوونی ژیانی گیاندارە) وەرگرتووە، ئەو مانایەش بەرانبەر مانای بەرز/نزمی شەپۆلی سەر بەردەکەی گوبەکلی تەپە و دەوران دورانی مەل و ماسی لەسەر گڵێنەکەی ئوبەیدیەکان دێتەوە. لە واتەی زێ کە چەمە یان کوزە (قوزە) و ئاوی لێ دەردەچێت، ئەم وشانە وەرگیراون: ژن (زە)؛ ژان یان ژو (ئازاری منداڵبوون)؛ ژیار (شارستانی کە ئاوابوونی ماڵ و ناوچەیە)؛ ژیان (ژی)؛ ژی (زینگی)؛ زێ (ئاکار) یان زێ (چەم)؛ زەهێ (کاتی منداڵهێنانی ژنان .(کاتێک مرۆڤی سۆمەری و کورد خۆیان بە تۆو/ئاو دادەنا، ئەوا ژیانیان لەم خاکەدا وەک پشتاوپشت، وەک بەردەوامی بینیوە .کەواتە گونجاوە ئاو/تاو یان ئاو بە تاو وەک "ژی / zi")زی(ی سۆمەری یان "زی"ی کوردیی وەربگرین. لە هەنبانە بۆرینەدا "زی" مانایە بۆ: هەستی تایبەتی دەست و چەژە/تام و بۆن و بیستن و دیتن. ئەوەش مانای زیندوویی مرۆڤ/ نەوە یان ئاو/تۆو دەگەیەنێت. لەم بیرۆکەیەی

ژیاندا توو و نەوە لەگەڵ واتای زێ وەک چۆم و زێ وەک قوز هاوتا دێنەوە، ئەمیش خۆی لەنێو مانادانی سروشتی / گەردوونیدا بە ئاوهاتنەوە دەبینێتەوە.

zi gi [ON GOOD TERMS] [کۆک بوون؛ رێک بوون]
zi gi [ON GOOD TERMS] (5x: Old Babylonian) wr. zi gi$_4$ "to be on good terms" Akk. ?
(zi[life] + gi[turn])(ژی + خولاندنەوە)

[1]		zi gi$_4$
+	-0 (5x/100%).	

1. to be on good terms کۆک بوون
Akk. ?.
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 176-178.
تێبینی: کۆکبوون مانایە بۆ پەیوەندی باشی مرۆڤەکان و سۆمەرییەکان ئاوازەکەیان بە" زی گی (zi+ gi) " دەربریوە. مانای "زی گی"ی سۆمەریی بەرانبەر" ژی + خولاندنەوە"ی کوردی دێتەوە .کاتێک مانای ژیان بە "ژی/زی"ی کوردی ـ وەک هەناسە و ژیانکردنی ئاو/توو ـ وەردەگرین، ئەوسا لە بەرجەستەیی مانای هێمایی و بیرکاریی مێخەکە و وشە کوردییەکە تێدەگەین، کە بەردەوامیی بە بیرۆکەی کار و بیری مرۆڤی لەوەوبەر داوە. تێگەیشتن لە مانای وشەی" زی گێ "ـ وەک رێکبوونی تاک/کۆ ـ کە بەیەکەوە ژیانکردنە، نزیکمان دەخاتەوە لە مانای جڤاتی کوردی، کە پشتاوپشتی ئاو/تووە ـ وەک ئەوەی خولانەوەیە ـ و نەپچڕاوە.

()zi ir [FEEL TROUBLED][هەست بە ئاژاوەکردن]
zi ir [FEEL TROUBLED] (1x: Ur III) wr. zi ir "to feel troubled" Akk. ašāšu
(zi[life] + ir[plunder])(ژی + تاڵان یا تاڵانکردن)

[1]		zi ir
+	-0 (1x/100%).	

1. to feel troubled هەست بە نیگەرانی
Akk. ašāšu "to be distressedپەرێشان بی ".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 176-178.

zi paĝ [BREATHE] [زی؛ژی؛ ژیان؛ هەناسە؛ ئنە؛ نەز؛ فز؛ پشوو؛ پەتو؛ دەم؛ ئان؛ گاڤ]
zi paĝ [BREATHE] (7x: Old Babylonian) wr. zi pa-aĝ$_2$; zi pa-an "to breathe" Akk. napāšu
(zi[life] + paĝ[breathe])(ژی + هەناسەدان)

[1]		zi pa-aĝ$_2$ (zi pa-ag$_2$)
[2]		zi pa-an
+	-0 (7x/100%).	

1. to breathe هەناسەدان و وەرگرتنەوە
Akk. napāšu "to breathe".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 176-178.

zi šag ĝal [PROVIDE WITH LIFE] [بژی]
zi šag ĝal [PROVIDE WITH LIFE] wr. zi ša$_3$ gal$_2$ "to provide with life" Akk. ?
(za[life] + šag[heart] + ĝal[be]) (ژی + دڵ + بوون)

[1]		zi ša$_3$ gal$_2$ (zi ša$_3$ ĝal$_2$)

1. to provide with life بژی

zi tum [TAKE REFUGE] [پەنا هێنان]

zi tum [TAKE REFUGE] wr. zi tum_2 "to take refuge" Akk. napištu abālu
(zi[life] + tum[to bring])(ژی + هێنان)

[1]		zi tum_2

1. to take refuge پەنا هێنان
Akk. napištu abālu "to dry the throat ???".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 176-178.

zibitum [SEED] [تۆو؛ تۆ؛ تۆم؛ تۆف؛ هەف؛ دان؛ دەنک؛ تۆخم؛ زەردێنە]
zibitum [SEED] (1x: Old Babylonian) wr. ^{še}zi-bi_2-tum "an aromatic seed"

[1]		^{še}zi-bi_2-tum

1. an aromatic seed تۆوی بۆندار (1x/100%)
[2005] M. Molina and M. Such-Gutiérrez, Neo-Sumerian Administrative Texts 56.
[1985] K. Maekawa, BSA 2 ; 99.

zid [FLOUR] [تۆز؛ ئارد]
zid [FLOUR] (7223x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. zid_2 "flour" Akk. qēmu

[1]			zid_2 (zi_3)				
+	-0 (6914x/96%); -da (307x/4%); $-de_3$ (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		560	6562	67			31

1. flour (7223x/100%) تۆز
Akk. qēmu "flour".
[1984] J. Postgate, BSA 1 105.
See ETCSL: zid_2=flour.

zid [RIGHT] [(١) ڕەوا (٢). ڕاست]
zid [RIGHT] (1475x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Old Babylonian) wr. zid "right; to be right, true, loyal"

[1]			zid (zi)				
+	-0 (1055x/72%); -da (267x/18%); $-de_3$ (146x/10%); $-de_2$ (3x/0%); -de (2x/0%); -ra (2x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		26	459	961			

1. right (1475x/100%)
2. to be right ڕاستبێت, true ڕاست , loyal بەوەفا؛ گوێیرایەڵ/گوێڕاگر
See ETCSL: zid=right.

zig [RISE] [(١) بەرزبوونەوە (٢). (مستەوا، قەوارە؛ ژمارە) زیادبوون]
zig [RISE] (8574x: Lagash II, Ur III) wr. zig_3 "to issue; to levy, raise, muster; to swell; to expend; to rise" Akk. dekû; gapāšu; tebû; ṣītu

[1]			zig_3 (zi)				
+	-ga (5140x/60%); -0 (3398x/40%); -ge (33x/0%); $-ga_{14}$ (2x/0%); $-ge_4$ (1x/0%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)

[1]		29	446	299			6

1. to issue باس (7616x/89%)
2. to levyباج , raise زیادبوون, muster کۆمەڵ یان کۆ کردنەوە (958x/11%)
3. to swell(شەپۆل) هەڵسان ۲. هەوکردن؛ هەڵئاوسان؛ ئاوسان
4. to expendبەکار هێنان
5. to riseزیادبوون

Akk. dekû "to raise, shift"; gapāšu "to rise up, swell"; tebû "to get up, arise, set out"; ṣītu "exit; (sun-)rise; issue".
[1992] M. Sigrist, Drehem 62-63.
[1990] T. Krispijn, Akkadica 70 5-6; 22 n33.
[1980] J. Klein, Studies E.Y. Kutscher XXVII n81.
See ETCSL: zig₃=to rise.

تێبینی: کاتێک ماناکانی مێخی () بە ئاواز و وێنەی "زگ" (زی) (zi) (zig₃)" (واتا "زیادبوون") و "زید" (زی) (zi) (zid)(واتا "ڕەوا") بە ئاواز و وێنەی "زی/ژی" و "زگ/سک/زیاد" یان "ئاوسان/هەڵسان"ی کوردی بەراورد دەکەین، لەوێوە باشتر لە وشە کوردییەکان تێدەگەین، کە وەکو سۆمەریەکە هێمایی و بیرکارین، هەروەها ڕەهەندیکی بینین و بیستن ئاوە کە مانای ڕەهەندی سێیانە دەگەیەنێت، واتا: ئا/ئاو، ئا/تۆو، ئا/نەوە سەرچاوی مانای زیادبوون و ڕەواییە. بە واتایەکی دی، دوو مێخی ئەستونی لە مێخی() ، (دا)، ئەوجا برینی دووانیان و بوونی سەرمێخیک لە نێوەندی دووانەکەی دیکەیاندا، بەیانی ئەو زوانە هێمایی و بیرکارییە دەکەن، کە ڕەهەندی ئاسۆیی و ئەستونی ی وەک سروشتی و گەردوونی بە سەرچاوەی زیادبوون و ڕەوایی داناوە.

zigzag [SOUND]زیق -] ئاواز- وەک زیقە[
zigzag [SOUND] wr. zi-ig-za-ag "a sound (onomatopoeic)"

[1]	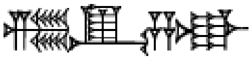	zi-ig-za-ag

1. a sound (onomatopoeic)(دەنگ (وەک هاژە و هوژەی ئاو پێکهێنانی)
تێبینی :کاتێک "زیگزاگ(zigzag) "ی سۆمەری بە "زیک"ی دەنگی باریکی ناسک یان بە" زیکەزیک"ی خوێندنی باڵندە بەراورد دەکەین، هەست بە نزیکیی وێنە و ئاواز و مانا دەکەین.

ziĝal [LIVING][زیندوو؛ زینگ؛ زنەی؛ زینوو؛ زیندی؛ زینە]
ziĝal [LIVING] (4x: Old Babylonian) wr. zi-ĝal₂ "living; life-bringing"

[1]	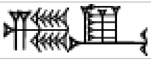			zi-ĝal₂			
+	-0 (3x/75%); -la (1x/25%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. living زینگ (4x/100%)
2. life-bringingهێنەر - ژیان
See ETCSL: zi-ĝal₂=living.

ziĝal [LIVING THINGS] [شتی زیندوو]
ziĝal [LIVING THINGS] (5x: Old Babylonian) wr. zi-ĝal₂ "living things" Akk. šiknat napišti

[1]	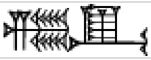			zi-ĝal₂ (zi-gal₂)			
+	-0 (3x/60%); -la (2x/40%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. living things (5x/100%)
Akk. šiknat napišti "living things".

تێبینی :مێخی () مانایە بۆ ئاوازی" زیگال (ziĝal) "و بەرانبەر مانا و ئاوازەکانی "زیندوو" و "شتی زیندوو "دانراوە.

zikru [NAME][ناو؛ ناڤ؛ نام؛ نێو؛ نۆم؛ نووم؛ نۆمە]
zikru [NAME] wr. zi-ik-ru "name, mention" Akk. ⁰zikru

[1]		zi-ik-ru

1. name ناو یان ناوبردن, mentionناوهێنان
Akk. zikru "utteranceوتن؛ دەربڕین؛ بێژان؛ بە دەمدا هاتن ; name".

zikum [HEAVENS] [(١) خودا (٣ (شوێنی خودا)، ٢) بەهەشت. گەردوون؛ ئاسمان؛ (کۆ)]
zikum [HEAVENS] wr. zikum "the heavens" Akk. šamû

[1]	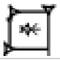	zikum

1. the heavens خودا
Akk. šamû "sky ئاسمان, heavenگەردوون ".
تێبینی: ئاوازی" زیکوم(zikum) "ی سۆمەری و "شامو(šamû) "ی ئەکەدی بە مانای(کۆ)ی ئاسمان یان گەردوون ڕاڤە کراوە .گەردوون بە هەمان مانا لە دینەکانی دواییدا وەک بەهەشت وێنە کراوە و بە ماڵی خودا دانراوە.
مێژووناسانی سۆمەر ئەفسانە ئەفراندنی سۆمەری بۆ پێش نووسینی مێخی دەگەڕێننەوە .هاوکات سۆمەرییەکان مێخی() یان بە" ئینگوڕ (engurru) "و ئەکەدییەکان بە "ئابزۆ (⁰apsû) "گۆیانکردووە و مانایە بۆ خودای نێری ئاوی، کە بە ئاوی شیرین و بنەمای (کەون ـ گەردوون)ی دانراوە. مێخی () لە دوو مێخی () و () پێکهاتووە .مێخی () چوارگۆشانە لە دوو مێخی گەورە و دووانی بچوک پێکهاتووە و مانایە بۆ: چڕ، گوریس، دەوردان، هەوکردن، کۆ، گەوزان، لەئەندازە بەدەر .لێ مێخی () لە دوو مێخی بچووک پێکهاتووە، کە لەسەر مێخێکی گەورە ڕاکشاون و بە یەک ناوەندەوە گرێدراون و مانایە بۆ :هاوتاکردن، خولانەوە، ڕان، چیلکە.
ئەگەر هەڵوێستە لەسەر وێنەی مێخەکە ـ وەک ناوەوە/دەرەوە ـ بکەین کە ناوەند و ناوکی گەردوونن/خودان ـ ئەوسا لە هێمای زوانی لەوەوبەر تێدەگەین، کە بیرکارییانە ـ وەک بیرکردنەوە لە قوڵیی بوون و گەردوون ـ مانای ئەفسانەی (ئەفراندن و زمان)ێ بەرهەمهێناوە. کەواتە مانادان بە کردگاریی ئاو، کە بە هەتاو کۆتایی هاتووە، هەتاوییانە مانای لە تێکهەڵکێشی بەرز/نزمی ئاوەوە وەرگرتووە. لەسەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە و گڵێنەی ئوبەیدی ئەو مانا ئاوی/هەتاوییە بەرجەستەبووە. لێرەدا گەرەکە سەرلەنوێ بۆ یادهێنانەوە ڕووبکەینەوە وێنەی سەر بەردەکەی گۆبەکلی تەپە و گڵێنەی ئوبەیدی: لەسەر بەردەکە دوو شەپۆلی بەرز/نزم لەبزینەئاسا سێ جار دووبارەبوونەتەوە یان سێ ڕەهەندی (بەرز ـ نزم ـ بەرز یان پیچەوانەیان) هەیە و لەژێریاندا گیاندار وێنە کراوە. لەسەر گڵینەکەش دوو شەپۆلی ناوەندی سەرەکانیان چوار گۆشانە چەماوەن و سێ ڕەهەندی شکاوەن. هەروەها لە ناوەنددان و ناوکئاسا شەپولەکانی سەر بەردەکە و گڵینەکە بەیەکەوە گرێدراون ـ وەک مەل و ماسی یان گیانداری جیاواز ـ بەرز/نزم و ئاسۆیی و ئەستونی وەستان و ئاوەکە دەوران دەکات. کەواتە شەپۆلی بەرز/نزم و وێنەی لەبزینە هاوتان بە وێنەی شەش پاڵوی گەردوون کە بە ماڵی خودا دانراوە. هاوکات شەشپاڵو بنەمایەکی چوارگۆشەی هەیە و ئەوەش هاوتایە بە مانای خێزانی خوداکان کە چوارگۆشەیانە مانایە بۆ چوار سەر یان گۆشە (باوک/دایک کە وەک شەپۆل نوێیانە کوڕ/کچ) بەرهەمدەهێنن. بەو مانایەش ئەرز/ئەستێرە لە گەردووندایە/بەهەشتدایە، لەم ڕوانگەیەشەوە ئاوەدانکەرانی ئاوایی بەو مانایە سوپاسی خودا ئاوی/هەتاوییەکانیان کردووە و لەسەر بنەمای بزووتنەوەی ئاسۆیی/ئەستوونی نوێژیان بۆ کردووە.
جێ سەرنجە لە تەوراتا باس لە گەردوون کراوە، کە بە حەوت ڕۆژ دروسکراوە و مێخەکی گەردوون و خوداش بە حەوت مێخ نووسراون.

zikura [EARTH][زەوی/زەڤی؛ ئەرز؛ جیهان]
zikura [EARTH] wr. zikura "earth" Akk. erşetu

[1]		zikura

1. earth
Akk. erşetu "earth, landخاک ؛زەمین ".

zu [KNOW] [١) شارەزابوون (٣ .پێ زانین ؛ئاگا لێ بوون (٢ .زانین]
zu [KNOW] (964x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Old Babylonian) wr. zu "to know; to learn" Akk. edû; lamādu

[1]				zu			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		9	121	738			

1. to know (964x/100%)(لەیەک جیاکردنەوە) زانین
2. to learn١) زانین ؛بیستن (٢ .فێربوون
Akk. edû "to know"; lamādu "to learn".
[2002] J. Hoyrup, Lengths Widths Surfaces 44; 46.
See ETCSL: zu=to know.
تێبینی: ئاوازی "زو"(zu) "ی سۆمەری و "زانین"ی کوردی بە دەنگی "ز" دەستپێدەکەن و یەک مانا دەگەیەنن و لە شێوەی دەربڕینی هەولێردا (چو زووانم) بەکاردەبرێت، کە بە برگەی "زو" دەستپێدەکات.

zu [TOOTH][دنوو ؛دان ؛دگان ؛دیان ؛دنا ؛()ددان]
zu [TOOTH] (176x: ED IIIa, ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. zu$_2$ "tooth" Akk. šinnu.

[1]	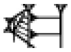			zu$_2$			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		14	52	99			3

1. tooth (176x/100%)
Akk. šinnu "tooth".
See ETCSL: zu$_2$=tooth.
تێبینی :مێخی ( ) لە پرۆژەکەی پێنسلیلڤیانیادا بە مانای ١ (زار/دەم. ٢ (ددوان بەکاربراوە، بەڵام لێرەدا بە مانای "ددان "هاتووە، کە لە "زار"دایە .لەم روانگەیەوە دەتوانین گریمانە بکەین، کە "زو (zu) "و "زار" بەردەوامیی "زوان"eme /ین، کە بیرۆکە ئاسا مانای بە وشە - وەک بەکاربردن یان کارکەی - داوە.

zu bir [LAUGH][پێکەنین: خەندە؛ خەنین؛ خوەی؛ خوای؛ خەنس؛ هوایش؛ هواتەیش؛ ویەیش؛ وایش]
zu bir [LAUGH] (1x: Old Babylonian) wr. zu$_2$ bir$_9$ "to laugh" Akk. şuhhu
(zu[tooth] + bir[shred])(ددان + پرزۆڵە (شیتاڵ)

[1]				()zu$_2$ bir$_9$			
+	-0 (1x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]							

1. to laugh١) پێکەنین (٢ .بە پێکەنین دەربڕین
Akk. şuhhu "laugh, laughterپێکەنین ".
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 179-181.
zu$_2$=tooth.

zu du [BITE] [١) گازلێگرتن(٢ .پێوەدان ؛گەزین]
zu du [BITE] wr. zu$_2$ du$_3$ "to bite" Akk. gaşāşu
(zu[tooth] + du[hold])(ددان + گرتن)

[1]	𒅗 𒆕	zu2 du3

1. to biteگەزین؛ گەستن

Akk. gaşāşu "to grind ووردکردن؛ هاڕین , grate١) کڕاندن ٢) .هاڕین. ".

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 179-181.

zu gaz [CHEW] [جووین/گەزین]

zu gaz [CHEW] (4x: Old Babylonian) wr. zu2 gaz "to chew" Akk. gaşāşu

(zu[tooth] + gaz[kill])(کوشتن + دادان)

[1]	𒅗 𒄤	zu2 gaz
+	-0 (4x/100%).	

1. to chew

Akk. gaşāşu "to grind ووردکردن؛ هاڕین , grate١) کڕاندن ٢) .هاڕین. "

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 179-181.

zu gu [CHEW] [جووین/گەزین]

zu gu [CHEW] (2x: ED IIIa, Old Babylonian) wr. zu2 gu7 "to chew" Akk.?

(zu[tooth] + gu[eat])(خواردن + ددان)

[1]	𒅗 𒅥	zu2 gu7
+	-0 (2x/100%).	

1. to chew جووین/گاز گرتن

Akk. ?.

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 179-181.

zu gub [EAT] [خواردن]

zu gub [EAT] (11x: ED IIIb, Old Babylonian) wr. zu2 gub "to eat" Akk.?

(zu[tooth] + gub[stand])(وەستان + ددان)

[1]	𒅗 𒁺	zu2 gub
+	-0 (11x/100%).	

1. to eat

[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 179-181.

تێبینی: کاتێک ئاواز و وێنەی" زو + گووب (zu gub) "وەک مانای خواردن یان" ددان + وەستان" وەردەگرین و بە ئاواز و وێنەی "زار + گووپ"ی کوردی بەراوردی دەکەین، ئەوا سەرەتا خواردن لە ناو زاردا دەبینین، کە بە گووپەوە ڕاگیراوە.

zu kešed [GATHER][١) کۆکردنەوە. ٢) چنینەوە]

zu kešed [GATHER] (67x: Old Babylonian) wr. zu2 keš2 "to gather, to assemble; to organize; to bind" Akk. kaşāru; rakāsu

(zu[tooth] + kešed[bind])(بەستن + ددان)

[1]	𒅗 𒆟				zu2 keš2		
+	-0 (67x/100%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				62			

1. to gather, to assembleکۆکردنەوە

2. to organize١) دانان ٢) .ڕێکخستن؛ سازدان

3. to bindبەستن

Akk. kaşāru "to tie, knot"; rakāsu "to bind".

[2000] A. Cavigneaux and F. Alrawi, CM 19 46.
[2000] F. Karahashi, Sumerian Compound Verbs 129.
[1995] A. Cavigneaux and F. Alrawi, ZA 85 36-37 wn8.

zubi [WATERCOURSE] [زێ: ١) چەم؛ جۆگە ڕووبار. ٢) ئاوەڕۆ؛ چەمی دەسکرد]
zubi [WATERCOURSE] (6x: ED IIIb, Ur III) wr. zubi "watercourse, canal; a type of irrigation; a watercourse" Akk. miţirtu; zā'ibu

[1]				zubi			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	5				

1. watercourse,canal ئاوەڕۆ (6x/100%)
2. a type of irrigation- جۆرێک لە ئاوەڕۆ ـ وەک جۆگەڵەی ئاودان
3. a watercourse زێ
Akk. miţirtu "watercourse, canal"; zā'ibu.
تێبینی: "زاب"ی کوردی ناوی زێیەکە و ئاوازی "زوبی"(zubi) "ی" سۆمەریش مانای "زێ" دەگەیەنێت . سۆمەرییەکان کشتوکاڵیان لە ڕێگەی ئاوەڕۆوە دەکرد. پێدەچێت مانای "زوبی"، کە "زێ"یە، وەک ئاوەڕۆ بینرابێت، چونکە لە ئاواز و وێنە و مانای وشە سۆمەری و کوردییەکەدا نزیکی و لەیەکچوونی هێمایی و بیرکاریی ـ وەک وشە لە کرداردا ـ دەبینرێت .

zuhul [PIERCE][هولۆڵکردن؛ کونکردن؛ پێدابردن؛ برین؛ ئەنگاوتن]
zuhul [PIERCE] (4x: Old Babylonian) wr. zu-hu-ul "to pierce"

[1]	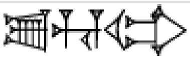			zu-hu-ul			
+	-0 (3x/75%); -la (1x/25%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				4			

1. to pierce (4x/100%) کونکردن؛ پێداچوون
See ETCSL: zu-hu-ul=to pierce.

zulum [DATE] [خورما؛ هورما]
zulum [DATE] (2313x: ED IIIb, Old Akkadian, Lagash II, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian, unknown) wr. zu$_2$-lum "the fruit of the date-palm" Akk. suluppu

[1]				zu$_2$-lum (su$_{11}$-lum)			
+	-0 (2277x/98%); -ma (36x/2%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		612	1624	39			38

1. the fruit of the date-palm بەری خورمان(2313x/100%)
Akk. suluppu "date".
[1987] J. Postgate, BSA 3 116-117; 123; 126-127.
See ETCSL: zu$_2$-lum=date.

zum [REVOLVE] [زڤراندن؛ سووڕاندن؛ خولاندنەوە؛ وەرچەرخاندن]
zum [REVOLVE] (37x: ED IIIb, Old Akkadian, Ur III, Early Old Babylonian, Old Babylonian) wr. zum "to revolve" Akk. hiālu

[1]	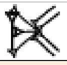			zum			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	16	4			

1. to revolve سووڕاندن (37x/100%)
Akk. hiālu "to be in labor لە کاردابی ; exude دەردان؛ دادان؛ دەڵان".

zur [BREAK] [١) زڕاندن/شکاندن. ٢) لەکارخستن. ٣) بڕین]
zur [BREAK] (35x: ED IIIb, Old Akkadian, Old Babylonian) wr. zur-zur "to break"

[1]				zur-zur			
+	-0 (33x/94%); -re (2x/6%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		24	7	4			

1. to break (35x/100%) ١) شکاندن. ٢) لەکارخستن. ٣) بڕین
See ETCSL: zur-zur=to break.

zur [ROIL] [١) لێڵکردن (زویرکردن)، تووڕەکردن. ٢]
zur [ROIL] (5x: Old Babylonian) wr. zur "to roil"

[1]	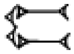			zur			
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]				5			

1. to roil (5x/100%) زویرکردن
See ETCSL: zur=to roil.

zur [TAKE CARE OF] [زێرەڤان/چاودێریکردن؛ بەخێوکردن؛ سەرپەرشتی کردن؛ ئاگا لێ بوون]
zur [TAKE CARE OF] (9x: Old Babylonian) wr. zur "to take care of" Akk. kunnû

[1]	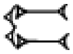				zur		
+	-0 (4x/44%); -re (3x/33%); -ra (1x/11%); -re₂ (1x/11%).						
	3500	3000	2500	2000	1500	1000	(no date)
[1]		1	3				

1. to take care of (9x/100%) چاودێری کردن؛ بەخێوکردن؛ سەرپەرشتیکردن؛ ئاگا لێ بوون
Akk. kunnû "cared for ئاگاداربوون , cherished ئاگاداربوون ".
See ETCSL: zur-zur=to honour. ڕێز

zurzar [SOUND] [دەنگ؛ ئاواز]
zurzar [SOUND] wr. zur-za-ar "a sound (onomatopoeic)"

[1]		zur-za-ar

- a sound (onomatopoeic) پێکهێنانی دەنگ (وەک زەڕە زەڕ یان زڕڕە زڕە)

تێبینی: دوور نییە ناوی ئامرازی "زوڕنا" مانای لەم ئاوازەوە وەرگیرابێت.

کۆتایی پەراوەکە دەستپێکی زمانی تۆییە، کە بە خودا چوونەوەییە و گەڕانەوەی بۆ مانای ژیان کە سەرچاوەی بەردەوام گۆڕانی شێوەی ژیان نەوەییە